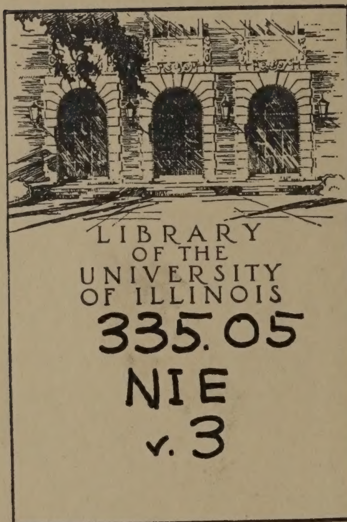

VV
1422

J. H. HAGEMEIJER Jr.
BOEKBINDER
98 Leidschegracht 98
AMSTERDAM

Socialistisch Leesgezelschap
Amsterdam.

De Nieuwe Tijd

Sociaaldemocratisch Maandschrift

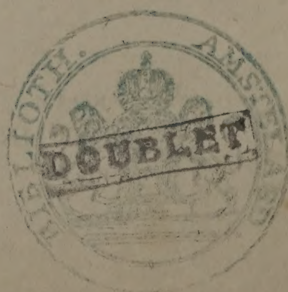
ONDER REDACTIE

VAN

HENRIETTE ROLAND HOLST, HERM. HEIJERMANS Jr.,
F. VAN DER GOES en H. GORTER.

3de Jaargang 1898/1899.

AMSTERDAM
J. A. FORTUIJN
1899.

DOUBLET

335.05
NIE
v.3

I. 11'47 M.Pascal

Inhouds-opgave.

I.

Hedendaagsche Geschiedenis en Maatschappelijke toestanden.

II.

Socialisme, Ekonomie en Partij-zaken.

III.

Vakbeweging.

IV.

Literatuur en Kunst.

V.

Natuur- en Rechtswetenschappen.

Een Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel.

'n Stukje Geschiedenis. *)

In den loop van 1886 werd een deel van het spoorwegpersoneel in Nederland, min of meer verrast door de toezending van het *Orgaan voor Algemeen Stemrecht,* onder redactie van den heer Joan A. Nieuwenhuis, destijds te Groningen, waarin dat personeel werd opgeroepen tot het stichten van een politieke vakvereeniging, welke zich, behalve de verbetering der vaktoestanden, ook het verkrijgen van algemeen kies- en stemrecht ten doel zou stellen.

Deze oproeping, deze eerste poging tot het in 't leven roepen van eene vakvereeniging met staatkundig einddoel, had geen ander gevolg dan dat de zaak zoo eens ter loops besproken werd, maar geen enkel spoorwegman gaf aan die oproeping gehoor, men zag de mogelijkheid niet in dat zulk een groot personeel ooit in eene vakvereeniging kon opgenomen worden; doch de schrijver van het propaganda-artikel, een ambtenaar der S.S., wanhoopte niet eenmaal dat doel te zullen bereiken.

In 1887 beproefde hij ten tweede male het Spoor- en Tramwegpersoneel te vereenigen. Aan het adres van verschillende spoorwegmannen zouden exemplaren van R. v. A., waarin »*Open brief aan het Spoorwegpersoneel*" voorkwam, gezonden worden.

De heer Croll, waarnemend redacteur van R. v. A., beloofde steun, mits coöperatie niet als strijdmiddel werd opgenomen. De ontwerper zag wel in, dat de nieuwe vakvereeniging dan op den duur geen voldoende aantrekkelijkheid voor het personeel zou hebben en dat het haar op den duur aan voldoende strijdmiddelen (geld) zou ontbreken, maar de heerschende meening was toen nog: dat coöperatie een onding, een lapmiddel was, dat het de partij zou doen verwateren, enz. Het tegendeel heeft doen zien, dat deze meening onjuist is, want zonder coöperatie is de arbeidersbeweging in Nederland ontaard in een groep fanatieken, die in groote woorden meer heil zochten, maar waarvan

---

*) Dit artikel, waarvan de schrijver natuurlijk de geheele verantwoordelijkheid op zich neemt, wordt als brochure uitgegeven. Wij vestigen hierop de aandacht van besturen en leden van Vakvereenigingen: Artikelen, het vak betreffende, voor *De Nieuwe Tijd* gezet, kunnen met zeer geringe kosten in brochure-vorm worden uitgegeven. RED.

geen daden uitgingen en zoo is de Nederlandsche arbeidersbeweging tien jaar ten achter bij andere landen. Intusschen gaf Croll zijne brochure »het paard van Troje", eene bestrijding van coöperatie, uit. Het kleine groepje van voorstanders der coöperatie in de arbeidersbeweging, had niet den moed om tegen den stroom op te roeien en de »*Open brief aan het Spoorwegpersoneel*" verscheen zonder dat daarin van coöperatie werd gesproken, echter deze tweede maal had het propagandamiddel nog even weinig succes als de eerste keer in 1886.

Ongeveer September 1888 schreef de grondlegger van de vakbeweging voor het Nederl. spoorwegpersoneel zijn derde propaganda-artikel in No. 80 van »Recht voor Allen", getiteld: »Spoorwegslaven" en toen een paar maanden daarna de afgevaardigde Domela Nieuwenhuis in de zitting van 19 December 1888 zijn belangrijke redevoering over den toestand van het spoorwegpersoneel op het binnenhof te 's-Hage uitsprak, toen werd een krachtige stoot gegeven aan de oprichting van een comité ter voorbereiding van het organiseeren eener Vereeniging van Spoorweg-personeel. Men ziet, de grondslag der S. V. was vooral een gevolg van den parlementairen arbeid van een volksvertegenwoordiger en de tegenwoordige leiders der S. V. beweren, dat parlementaire arbeid en de aankleve daarvan *verkiezingen:* »uit den booze is". Is dat geen miskenning hoeveel het spoorwegpersoneel reeds aan de parlementaire richting verschuldigd is? want het is niet te ontkennen dat de stichting der S. V. veel nut voor het spoorwegpersoneel heeft afgeworpen: eenige drukkende bepalingen zijn ingetrokken, de verhouding onder het personeel is er door verbeterd, vrije dagen zijn beter geregeld, de zondagsdienst beperkt, de loonen voor sommigen verbeterd. In de laatste vier jaren waren de verbeteringen echter minimum.

Aan een nieuwe oproeping door den schrijver van het artikel »Spoorwegslaven", voldeden 6 personen: een ambtenaar H. S. M., een conducteur der S. S. en vier beambten der H. S. M., behalve de ontwerper van het plan, die zijn medeleden nummers gaf: de ambtenaar der H. S. M. No. 1, hij No. 2, enz. In Maart 1889 telde het comité 40 leden, op 15 October d. a. v. reeds 195, op 26 Nov. 521 en op 1 December 1889 werd de vereeniging »Steeds Voorwaarts" opgericht met 680 leden. Zóó had dan eindelijk No. 2 zijn doel bereikt. Veel heeft tot die snelle ontwikkeling bijgedragen, een aantal manifesten en wekelijksche propaganda-artikelen in R. v. A., waarvan de meesten door No. 2 geleverd werden. Inmiddels werd op 1 Januari 1890 het maandblad »de Seingever" opgericht, voorloopig in klein formaat, reeds op 1 April d. a. v. was de toevloed van abonné's, leden en artikelen voor het blad zoo groot, dat het orgaan om de veertien dagen kon verschijnen. Op 1 October 1890 in grooter formaat en op 1 Januari 1893 een weekblad, werd het orgaan later weer 14-daagsch, als een gevolg van het groote ledenverlies na 1893, toen No. 1 in de plaats van No. 2 redacteur was geworden, maar voor die taak bepaald ongeschikt bleek; hij was onmachtig tot organiseeren.

Vanaf 1 Januari 1890 tot Juni 1893 was No. 2 redacteur van »de Seingever". Het is ontegensprekelijk dat hij zeer gewichtige diensten aan de »Steeds Voorwaarts" bewezen heeft en dat het ledental juist onder zijn leiding en propaganda tot bijna 5000 vermeerderde. Hij was

de ziel der vereeniging; in het eerst secretaris van het comité, leidde hij het geheele organisatieplan, later als secretaris en voorzitter van de vereeniging ondernam hij kleine propagandareizen, om het aantal afdeelingen uit te breiden of bestaande afdeelingen in ledental te doen vermeerderen. Hij was redacteur en corrector van het orgaan der vereeniging en zij die weten hoe weinigen der spoorweg-arbeiders goed kunnen stellen, zonder taal- of stijlfouten, zullen begrijpen hoe zwaar de taak van No. 2 vooral in de eerste jaren van het bestaan der S. V. geweest moet zijn. Die arbeid was voor één redacteur dikwijls te zwaar, het blad nam niet alleen zijn beschikbaren tijd in beslag, neen hij offerde menigmaal er zijn nachtrust aan op, maar hij klaagde nooit, hij beschouwde de taak om het spoorwegpersoneel te vereenigen, het langs den geleidelijken weg tot verbetering zijner toestanden te brengen als een dure plicht en omdat hij nooit klaagde over zijn arbeid, omdat hij nimmer om uitbreiding van het aantal redacteuren vroeg, daarom miskende men zijn werk en lette nauwlettend op of de redacteur zich in zijn (onbetaalden) arbeid niet aan tekortkomingen schuldig maakte.

Dit alles ontsloeg hem er niet van om aan verschillende bladen, o.a. »Recht voor Allen" en »Groninger Weekblad", mede te werken, om in 1891 de redactie van een propagandablaadje voor algemeen kies- en stemrecht, hetgeen wekelijks verscheen, waar te nemen en de kiesrechtbeweging in de sociaal-democratie, dat wat men nu de politieke actie noemt, tegen twee bekende figuren uit het anarchistisch kamp, door middel van R. v. A. te verdedigen. Dit alles terwijl hij ook voor zijn bureaudienst moest zorgen en er met arendsblikken op hem werd toegezien of hij zich niet aan enkele fouten in zijn dienst schuldig maakte. Intusschen steeg het ledental der S. V verbazingwekkend en wanneer het vereenigd personeel toen op de hoogte eener goede arbeiders-organisatie geweest was, wanneer het Centraal-Bestuur toen begrepen had, dat men behalve voor de zedelijke verheffing van het personeel ook voor de stoffelijke verbetering zijner positie moest zorgen, wanneer de coöperatie flink ter hand genomen was, er overal samenwerkende broodbakkerijen en winkels door de afdeelingen waren opgericht, wanneer de afdeelingen niet alleen voor de kiesrechtmanifestaties en voor achturenmeetings geijverd hadden, maar men had elk kandidaat vóór de verkiezingen afgevraagd: »wenscht gij mede te werken aan uitbreiding van kiesrecht, aan invoering van den wettelijk geregelden arbeidsdag, belooft gij op den grondslag van onze vakeischen op staatsbemoeiïng aan te dringen?" en zij hadden alleen die kandidaten gesteund, door wie op deze vragen een bevestigend antwoord werd gegeven, dan hadden zij telkens een levendige krachtige agitatie verwekt, was de coöperatie een middel geweest om een goedgevulde weerstandskas bijeen te brengen en had het personeel een voortdurenden band gehad, waardoor het aan de S. V. gehecht was geworden.

Wat geschiedde echter, nevens No. 2 stond het lid No. 1, iemand die in de holle theoriën der anarchisten meer heil zag dan in praktische middelen, en als gevolg daarvan de politieke richting der organisatie met leede oogen aanzag. Sommige leden der S. V. hadden een zeer verkeerd inzicht in de S. G., een overblijfsel van R. v. A.; men verviel in personaliteiten in plaats van de toestanden te kritiseeren.

Werden deze stukken in zachter vorm door No. 2 vermeld of maakte hij er eenig genietbare kost van, dan was No. 2 de zondebok en moest hij 't ontgelden dat men het mooist over die chef of over het privaatleven van die beambte niet had gelezen. Overigens was de strijd tusschen revolutionnaire en parlementaire socialisten in opkomst en daar het eerste nogal baasachtig stond, had deze eerste richting toenmaals ook in de S. V. de meerderheid. De scheuring trad eerst nà 1893 in, toen No. 2 reeds lang als lid was uitgetreden, en het bleek hieruit dat No. 2 juist de twee stroomen als het ware ïsoleerde, en zulks om de volgende redenen: hij was als stichter der S. V., als oud-bestuurslid en redakteur met alle neigingen zijner medewerkers bekend, hij was voor velen met wie hij in aanraking kwam de vriend en raadsman, hij was te vurig propagandist om reeds zoo spoedig de bijl er bij neder te leggen, en ofschoon zich de strijd tusschen revolutionnair en parlementair voor zijn oogen voltrok, bijna vijf jaren bleef hij de grootste kracht in de S. V. Toen de vijanden van de S. V. zagen dat het zedelijk overwicht van No. 2 verbroken was, toen deze zich moedeloos en met bitterheid in het hart over het geleden onrecht uit de beweging terug trok, toen werd de anti-Sociaal-Demokratische bond voor spoorwegpersoneel »Recht en Plicht" opgericht.

In de »Seingever" van 25 Mei 1893 neemt No. 2 als volgt afscheid: »Een afscheidsgroet aan allen. Het ligt niet in onze bedoeling een lange afscheidsrede te houden, tijd en plaats zijn daarvoor te kostbaar. Wij laten aan allen ter beoordeeling over of wij onze taak als redacteur naar behooren hebben uitgevoerd, of wij het gelijk recht voor allen hebben geëerbiedigd. Wij hebben nooit het onmogelijke verlangd d. i. om het allen naar den zin te maken, doch wij hebben niet geduld dat men de rechten van het mindere personeel met voeten trad. En of zich vriend of vijand aan dat euvel schuldig maakte daartegen hebben wij immer geprotesteerd. Dat sommigen ons niet begrepen, daardoor onze bedoelingen verkeerd hebben uitgelegd, is te betreuren voor hen zelven, maar zij zullen eenmaal moeten erkennen dat ook het schijnbaar verkeerde uit een geheel ander oogpunt beschouwd had moeten worden. Intusschen allen, die wij buiten of met onze voorkennis beleedigden, bieden wij onze verontschuldiging aan. Wij hebben slechts de waarheid en het recht gewild, dwaalden wij in sommige gevallen, welnu laat ons bedenken dat geen mensch onfeilbaar is. Omgekeerd schenken wij aan allen, die ons wetens en willens beleedigden, *vergeving*. Geen rancune, geen haat of wrok tusschen proletariërs. Wat geschiedt is, moet voorbij zijn, reiken wij in gedachten elkander de hand der broederschap, laat er over onze lippen woorden van vergevingsgezindheid vloeien."

Zoo schreef No. 2, de man, die zooveel voor de verbetering van den toestand van het spoorwegpersoneel gedaan had maar met ondank en miskenning beloond werd. En in het begin van 1897 schreef No. 1 in »Een terugblik". Het was 1 Juni 1893 toen de redacteur van de »Seingever" zijn baantje er bij neerlei als een gevolg van de felle oppositie tegen hem, waartegen hij niet bestand bleek", men dient te weten dat No. 1, die No. 2 als redakteur opvolgde, juist die oppositie kunstmatig in het leven geroepen had. Maar ondanks die felle oppositie

werd met groote meerderheid een motie van vertrouwen in het beleid van de redactie aangenomen en had men den redacteur gehandhaafd tegenover den persoon van v. Emmenes, die zich als redacteur van de S. G. had willen laten benoemen. Bij het nederleggen van zijn functie telde de S. V. nog 4000 leden, ongeveer twee jaar later was dat aantal reeds gedaald tot 2200 leden, No. 1 had als redacteur reeds lang plaats gemaakt voor een ander en beklaagde zich toen openlijk in de S. G. over de stilte die in de S. V. was ingetreden, hij raadde aan zich niet meer op politiek terrein te bewegen, misschien het eenigste middel om de S. V. weer flink vooruit te helpen en toen zijn dwaze raad op het congres van 1895 werd aangenomen, toen trad weldra de groote scheuring in en de S. V. telde in 1896 eenige honderden leden, terwijl de finantiën toen bepaald ongunstig te noemen waren. Men heeft alles gedekt met de weerstandskas, waardoor deze weldra geheel ledig was.

* * *

De grondslag waarop de S. V. (Nederl. Vereeniging van Spoorwegpersoneel Steeds Voorwaarts) werd gebouwd, was volgens art. 1 van hare eerste statuten: »het bevorderen der vakbelangen en het verkrijgen van Staatsburgerrechten voor alle meerderjarigen als middel tot het bekomen van rechtvaardiger maatschappelijke toestanden en No. 2 schreef dan ook in een hoofdartikel in de »Seingever" van 15 Juli 1890: »Alhoewel de verkrijging dezer verbeteringen (bedoeld werden de vakverbeteringen: hooger loon, korter arbeidstijd enz.) het hoofddoel onzer beweging is; toch zien we al te duidelijk in dat radicale verbetering alleen mogelijk is door invloed van den Staat, maar wij weten daarbij al te goed dat de tegenwoordige regeering, gekozen door de geldmacht, alleen de belangen der geldmacht behartigt, daarom moet het volk deel hebben in het Staatsbestuur door middel van het stembiljet."

Geheel in dien geest waren zijne latere artikelen: „Volksontvoogding als middel tot volkswelvaart", „Arbeidswetgeving", „Wij transigeeren niet", „Waar de centen des volks blijven?", „Is armoede noodzakelijk?" „Ons standpunt", (een artikel dat vergevingsgezindheid en menschenliefde predikte ook tegenover hoogeren in rang) en tal van in flinke, gloedvolle taal geschreven propaganda-artikelen, artikelen waaruit liefde, ernst en toewijding sprak voor de zaak die hij trouw en eerlijk diende.

Vermoedelijk als antwoord op het artikel „Ons standpunt' van No. 2 schreef No. 1 „Tot handelen gereed?" waarin deze het personeel als het ware tot werkstaken provoceerde, No. 2 schreef daaronder als kantteekening: „Dat wij aan onzen vriend No. 1 de eereplaats in ons blad gaven wil niet zeggen, dat wij in alles met hem eens denken, er zijn zooveel schaduw- en lichtzijden aan eene werkstaking, dat wij beiden wel eens goed mogen overwegen."

Later omstreeks 1892 had een wijziging van art. 1 plaats als volgt: „De Nederl. bond voor Spoorwegpersoneel stelt zich ten doel het verbeteren der vaktoestanden, doch is zich bewust dat deze in het nauwste verband staan met de maatschappelijke hervorming door opheffing van het privaat bezit." Men ziet de vakvereeniging van Spoorwegpersoneel

was zoekende naar een beginsel-verklaring. In de Seingever van 16 Augustus 1892 verdedigde No. 2 het algemeen kiesrecht op geestdriftige wijze, ook in die van 16 September 1892 in de artikelen „Recht en Belang" en „Op voor algemeen kiesrecht"; men mag aannemen dat No. 2 destijds een opgewekt leven en bezieling onder zijn vakgenooten heeft weten te brengen.

Later schreef hij in een artikel: „Het is nog in geen enkel opzicht nuttig geweest om onware, overdreven berichten in te zenden of kleingeestige aanmerkingen op medeproletariërs, die hun menschzijn vergeten, te publiceeren. Dat wil dus niet zeggen dat wij de handelingen, de karakterlooze daden van hooge superieuren zoo ze werkelijk wáár zijn, niet aan de publieke schandpaal mogen nagelen, maar laat ons daarbij niet afdalen in het lage, geen zaken uit het privaatleven van personen maar uitsluitend datgene vermelden, waaruit blijkt dat zij in strijd handelen met de wetten van den Staat, de Spoorwegmaatschappij of zich schuldig maken aan inbreuk op de rechten van het personeel als mensch of arbeider."

Dit alles teekent den geest die No. 2 bezielde voldoende, hij was vóór een algemeene Vakvereeniging, die een beslist standpunt in den klassenstrijd innam en zich van praktische middelen bediende, middelen, welke den toets van recht en rede kunnen wederstaan.

Had No. 2 krachtige medewerking van gelijk gezinden gehad, was de arbeidersbeweging destijds niet bedorven geweest door de zich noemende revolutionaire socialisten, had No. 2 voeling gehad met de S. D. A. P. dan was de S. V. thans een krachtige vakvereeniging geweest, maar reeds in het laatst van 1893 trok No. 2 zich uit de beweging terug en eerst op 26 Augustus 1894 werd te Zwolle de S. D. A. P. gesticht, eerst later leerde No. 2 de S. D. A. P., die geheel zijn geest ademde, kennen en in 1897 sloot hij zich bij haar aan.

Gedurende het jaar 1894 werden door de vijanden der S. V. aan het hoofd waarvan zich pater Weijers en vermoedelijk ook Dr. Schaepman stelden, pogingen in het werk gesteld om een blad uit te geven tegen de Seingever; de vereeniging „Recht en Plicht" bestond reeds enkele maanden. Terzelfder tijd trachtte No. 2 een blad uit te geven onder den naam „Vooruit" waarin de belangen van het Spoorwegpersoneel op ernstige en waardige toon behandeld zouden worden, doch door gebrek aan de noodige geldelijke steun leden zijn pogingen schipbreuk. Ternauwernood was dit plan bij pater Weijers en zijn vrienden bekend of „Vooruit" het orgaan van „Recht en Plicht" werd opgericht; dit had natuurlijk een heel andere strekking dan No. 2 bedoelde. Een groot deel van oud-leden der S. V. die verbetering verlangden langs den geleidelijken weg, sloten zich aan bij R. en P.; hoe schrikkelijk werden zij teleurgesteld. R. en P. was alleen opgericht met het doel om het personeel met mooie woorden stil te houden en de belangen der Spoorwegmaatschappijen in plaats van die der Spoorwegemployés te dienen, velen degelijke karakters verlieten R. en P. weer, even spoedig als zij waren toegetreden en de meesten hunner deden zich inschrijven als lid der N. V. v. S. A. of bleven onzijdig.

Toen op het congres der S. V. van 1895 het besluit werd genomen dat de S. V. zich voortaan niet meer op politiek terrein zou bewegen,

verlieten honderdtallen van leden de S. V. Sommigen hunner gaven met 1 Januari 1896: „het Vliegend Wiel" uit, een maandblad gewijd aan de belangen van het Spoor- en Tramwegpersoneel, helaas hoewel de strekking en inhoud van het blaadje vrij wat degelijker was dan de Seingever van nu, *het Vliegend Wiel* moest de strijd spoedig staken, wegens gebrek aan geldmiddelen. De „Steeds Voorwaarts" eenmaal de grootste vakvereeniging van Spoorwegpersoneel, tellende bijna 5000 leden, is geworden eene vereeniging van eenige honderden personen, die hun tijd minstens 10 jaar ten achter zijn, zij spreken onwaarheid, dat de politiek een gevaar voor de vakbeweging is, zij weten zeer goed dat het niet de bedoeling is om van een vakvereeniging een kiezersclub te maken, dat de economische beweging het hoofddoel van den strijd moet zijn, maar dat de politieke beweging, een macht is om de vakeischen in de wetgeving opgenomen te zien. Zij weten zeer wèl, dat de twee vormen van beweging: de economische en de politieke onafscheidelijk aan elkander verbonden zijn. Zij weten ook dat de coöperatie, geen panacé (heilmiddel) is en dat zulks door ons niet als zoodanig wordt voorgesteld, maar dat coöperatie het middel is om de zenuw van den oorlog „geld" in handen te krijgen, dat coöperatie het middel is om den strijd om het bestaan voor het Spoorwegpersoneel, evenals voor andere arbeidersgroepen minder zwaar te maken.

Wij zeggen dus met Guérard, den Secretaris van de Fransche vakvereeniging van Spoorwegpersoneel: „Het is goed dat de arbeiders zich gewennen, zelf hunne belangen te verdedigen en daarom is het noodzakelijk, dat zij vertegenwoordigd zijn in alle publieke lichamen." *(Le réveil 27 April 1896.)*

Verdeeldheid onder Spoorwegpersoneel.

Behalve de Vereeniging van Spoorwegpersoneel (»Steeds Voorwaarts") werd op 4 Juni 1886 een andere Vereeniging opgericht, de N. V. v. S. A. (Nederl. Vereen. van Spoorwegambtenaren). Zij telde volgens haar jaarverslag in 1890 slechts 180 leden, vooral behoorende tot het personeel der H. S. M., later breidde zij zich ook onder de S. S. ambtenaren uit, doch in April 1892, toen de S. V. reeds ver over de 3000 leden telde, had de N. V. v. S. A. ter nauwernood 300 leden. Op 1 Januari 1894 was dat aantal echter gestegen tot ruim 1300 leden, op 1 Januari 1896 wordt tot ruim 1600, op 1 Januari 1898 steeg het aantal tot 1932 en thans het aantal op bijna 2300 gerekend, wel een aanmerkelijke vooruitgang in de laatste jaren, in hoofdzaak toe te schrijven aan den arbeid der propaganda-commissie. Vele oud-leden der S. V. zijn thans aangesloten bij de N. V. v. S. A. en deze steun heeft er nieuw leven in gebracht. Het doel dezer Vereeniging was oorspronkelijk het bevorderen van gezellige soirées, het aangaan van contracten met leveranciers tot levering van goedkoope levensmiddelen, beoefening van muziek, welsprekendheid, gymnastiek enz.

Art. 1 der Statuten luidde: »Het doel der Vereeniging is, eene nauwe aaneensluiting van de ambtenaren der verschillende spoorwegmaatschappijen tot stand te brengen, ten einde gezamelijk in aller belang werkzaam te zijn."

Datzelfde art. 1 luidt thans: »Zij bedoelt verbetering en verheffing van de positie van hen, die in vasten dienst zijn van de Spoor- en Tramwegen, eene nauwere aaneensluiting van het personeel der verschillende Spoor- en Tramwegondernemingen en het tot stand brengen van nuttige instellingen voor hare leden."

Op 1 Januari 1891 verscheen het Maandblad der Vereeniging, thans genaamd »de Spoorweg". — Hiervan waren achtereenvolgens redacteur G. A. Spit van Hilversum en J. W. H. Holgen van Amsterdam, terwijl op de Algemeene Vergadering van 12 Juni 1898 te Zwolle werd gekozen J. Oudegeest, van Utrecht.

Nog in 1893 werd in de afdeelingen beraadslaagd of beambten in deze Vereeniging wel toegelaten mochten worden en in 1896 werden reeds arbeiders als lid aangenomen, terwijl op 15 Mei 1898 met 50 tegen 18 stemmen een voorstel bekrachtigd werd om den naam der Vereeniging te veranderen in *Nederl. Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel*, zoodat de Vereeniging thans voor het geheele spoor- en tramwegpersoneel, onverschillig van wat rang of stand, is opengesteld.

Vanwaar deze vooruitgang: Hij is ontstaan langs natuurlijken weg en niet kunstmatig verwekt.

In het Maart-nummer van 1893 ondernam een ambtenaar, lid der N. V. v. S. A. het waagstuk om door middel van het maandblad der Vereeniging te wijzen op het nut om voor de vakbelangen te ijveren, doch zijn stem was als die van een roepende in de woestijn. De afdeelingen Nijmegen en Arnhem deden een zelfde poging zonder eenig beter gevolg.

In 1897 werd door de leden der propaganda-commissie: J. Oudegeest, Th. L. Fransen en A. E. Mellema krachtig gewerkt voor dat zelfde denkbeeld. In dat zelfde jaar schreef F. P. Oudens van Ettenleur enkele propaganda-artikelen betrekking hebbende op de vakvereeniging en het ijveren voor verbetering der vaktoestanden; hij zette die propaganda in verschillende lezingen in de afdeelingen: Utrecht, Breda, Leiden, Arnhem en Roosendaal voort; eindelijk zagen de voorstanders van een vakvereeniging, welke langs den geleidelijken weg naar verbetering streeft, hun arbeid met gunstig gevolg bekroond. Ik beweer niet dat de oude N. V. v. S. A. reeds op het juiste standpunt der goede vakvereenigingen staat, haar strijdmiddelen, als wij daarvan mogen spreken, kunnen niet leiden tot de overwinning van een rechtvaardige zaak, er is nog veel te doen alvorens deze vereeniging de toevlucht zal zijn voor het geheele personeel, maar zij is reeds op den goeden weg om door kalme, wettige middelen uitvoering te geven aan art. 1 van hare Statuten. Zeker, de hoofdartikelen van haar maandblad waren tot heden dor en saai, er gaat geen levenwekkende kracht, geen geestdrift van uit, er wordt te veel gedaan aan vakkunde, men wil bekwame spoorwegmannen kweeken, maar men vraagt zich niet af of de loonen wel in evenredigheid met die bekwaamheden zijn, of het personeel wel voldoende tijd gegeven wordt om zich die bekwaamheden deelachtig te maken, de vakbelangen, de stoffelijke verbetering van het spoorwegpersoneel wordt maar al te veel over het hoofd gezien. Sommigen harer afdeelingen hebben ook de nuttige coöperatie ter hand genomen, men sticht samenwerkende bakkerijen en winkelvereenigingen om daardoor de uitgaven

der leden te beperken en het bespaarde op levensbehoeften voor andere nuttige doeleinden te besteden. Wij kunnen dit niet anders dan toejuichen, doch geven de deelnemers der coöperatieve ondernemingen vooral in overweging om toch tenminste 10 procent der winsten voor de propagandakas af te zonderen, zich meer bezig te houden met de beste middelen om den vaktoestand te verbeteren en te bedenken dat het dringend noodig is om bij verkiezingen voor Gemeenteraad of Tweede Kamer ook in tegenwoordigheid van jongere leden en niet-kiezers de eventueele kandidaten te bespreken en na te gaan wat er voor het spoorwegpersoneel van deze kandidaten in de naaste toekomst te verwachten zou zijn.

De Vereeniging telt drie algemeene afdeelingen: de afdeeling »Geneeskundige hulp, de afdeeling Ondersteuning-, School- en Opleidingsfonds," verder een onderling begrafenisfonds. Vooral op het Ondersteuningsfonds, School- en Opleidingsfonds willen wij even de aandacht vestigen omdat geen enkele vereeniging van spoorwegpersoneel zulk een nuttige instelling bezit. Deze afdeeling stelt zich ten doel:

1°. het verstrekken van bijdragen ineens of periodieke ondersteuning; 2°. het geven van subsidiën voor cursus-onderwijs, voor leerboeken en geheele of gedeeltelijke schoolgelden aan kinderen van leden; 3°. Indien de toestand van het fonds dit toelaat het verleenen van financiëelen steun voor opleiding van zoons van leden tot spoorwegambtenaren; 4°. het verleenen van voorschot.

Wij zien, dat in deze Vereeniging een geest van solidariteit is doorgedrongen, die eenig is en dat zij reeds daardoor onze hoogachting verdient, maar er is meer. Zij nadert de uiterste grens van hetgeen wij ons voorstellen van een goede, levenwekkende vakbeweging; indien zij in de goede richting gestuurd wordt, zal zij ook eenmaal een krachtige vakvereeniging worden.

Zij is vóór coöperatie, zij tracht haar leden te ontwikkelen tot nuttige en bekwame spoorwegmannen, zij wil door een kalm en eendrachtig optreden verbetering aanbrengen voor allen, zij zal in de toekomst ook niet terugdeinzen voor de consequente toepassing van haar beginsel en van praktische en wettige middelen gebruik maken om dat doel te bereiken. De leden der Vereeniging moeten tot het bewustzijn komen dat de verbetering der vaktoestanden vooral mogelijk is door invloed van het parlement, want zonder wettige regeling, zonder staatsinmenging zal de strijd voor economische verbetering der arbeidende klasse, dus ook van het spoorweg-personeel, een onbegonnen werk zijn. Daarom moet van het stembiljet een nuttig gebruik gemaakt worden opdat het spoorwegpersoneel, zoowel als andere arbeidersgroepen, zijn eigen vertegenwoordigers in de wetgevende lichamen heeft. In mijn brochure: „Brieven van den Seinwachter"*) heb ik het voorbeeld gegeven hoe ik mij de werking van een *algemeene Vakvereeniging van Spoorwegpersoneel* voorstel, de al te ijverige redaktie van de Seingever was zoo vrij mijn idee over afdeelingen der verschillende groepen van personeel als het

---

*) „Brieven van den Seinwachter" aan zijn broeder Johan over spoorwegtoestanden, Maatschappelijke en Staatkundige Onderwerpen; eerste serie. Uitgave H. Masereeuw binnenrotte Rotterdam, prijs 6 cent franko per post.

hare voor te stellen zonder de bron te vermelden waaraan zij dat idee ontleende. Men heeft eenvoudig mijn brochure doodgezwegen, welnu ik verklaar dat ik met dat voorbeeld van *algemeene Vakvereeniging van Spoorwegpersoneel* niet de S. V. op het oog had als de vereeniging waarop voortgebouwd moest worden, maar ik beschouw de vroegere N. V. v. S. A., de tegenwoordige *Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel* als de vereeniging, welke het meest belooft voor de toekomst, te meer omdat zij op dit oogenblik het sterkste ledental heeft en de best werkende vereeniging is, kan zij in het vervolg de Organisatie zijn, waarbij zich het geheele spoorwegpersoneel in zijn eigen belang moet aansluiten. Zij is een vakvereeniging met een degelijken, hechten grondslag, met veel scherpere contrôle dan eenige vereeniging van spoorwegpersoneel, zij is met recht eene vereeniging zooals ik mij er eene voorstel, als degelijke vakorganisatie.

Alle groepen zijn er in vertegenwoordigd, zoowel de wetenschappelijk ontwikkelde proletariër (ambtenaren) als niets-bezitters, die met handenarbeid hun brood moeten verdienen, en het is laaghartig, zelfs misdadig om werklieden en beambten tegen ambtenaren (w. o. vele minimumlijders) voortdurend op te hitsen en als onbetrouwbaar voor samenwerking voor te stellen, zooals de redactie van de S. G. in bijna ieder nummer doet. Zeker, toen het H. B. der N. V. v. S. A. namens hare S. S. leden om de periodieke tweejaarlijksche verhooging, benevens enkele andere verbeteringen vraagde en het antwoord ongunstig was, heeft de N. V. v. S. A. daarin berust, maar wat zou de redactie van de Seingever dan anders willen, dat 'n werkstaking van S. S. ambtenaren geproclameerd werd? Heeft de S. V. ook niet berust toen de eischen van hare adresbeweging in 1892 voor het meerendeel geweigerd werden? Een weinig meer zelf kennis zou de redactie der Seingever beter zijn, met revolutionair geschetter, met bedreiging van geweld en werkstaking komen wij niet verder, en moeten wij thans berusten, welnu, dan komen wij later op ons verzoek terug, zoodat er eindelijk recht geschiedt. Dit laatste is dan ook werkelijk gebeurd.

Ook de bewering dat de N. V. v. S. A. de beambten en werklieden wil binnenpalmen is een laffe beschuldiging, verzonnen met het kennelijk doel om een Vereeniging, welke het vertrouwen van beambten en werklieden ten volle verdient, verdacht te maken. Beambten en werklieden moeten zich met de ambtenaren tot een groot geheel vereenigen. Zeker, wij kunnen als werklieden niet oordeelen over de belangen van ambtenaren; machinisten evenmin over de grieven van conducteurs of ladingmeesters, daarom is het goed dat het machine-personeel een algemeene afdeeling vormt, evenzoo het treinpersoneel en ambtenaren, maar het is een gebiedende eisch der noodzakelijkheid, dat wij als spoorwegpersoneel in één Vereeniging zijn opgenomen, dat wij elkander zoo noodig geldelijk of daad-werkelijk steunen; dan wordt de leuze: „Een voor allen, allen voor één," eindelijk bewaarheid.

De oude N. V. v. S. A. is om verschillende redenen de organisatie welke het middenpunt, de kern van een groot vakverbond moet worden, daaraan *moeten* zich de kleine vereenigingen in het algemeen belang aansluiten. De oude N. V. v. S. A. is de hechtste, de krachtigste organisatie waarop voortgebouwd kan worden, zij heeft de meeste leden,

w. o. zeker 3/4 oud-leden der S. V., zij is een wettig erkende vereeniging en kan dus in rechten optreden hetgeen in sommige gevallen bepaald noodig is. Haar leden treden in het openbaar op, zij laat haar licht vrij en ongehinderd schijnen, zij valt in haar orgaan geen personen aan, maar is niet ongenegen de toestanden op ernstige en kalme toon te kritiseeren. Het stemrecht wordt uitgeoefend door alle afgevaardigden der plaatselijke afdeelingen en groepen, het is dus onwaar dat de leden niets te zeggen zouden hebben, dat beambten en werklieden slechts geduld worden zooals het orgaan „Vooruit" beweerde, neen allen hebben dezelfde rechten.

Het tegenwoordig H. B. bestaat uit de heeren A. D. Schooleman, van Zwolle, Voorzitter; Y. A. Spit, van Hilversum, 1ste Secretaris; Th. L. Fransen, van Utrecht; A. M F. Koltrop, van Amsterdam; D. de Kat, van Amsterdam; J. Oudegeest, van Utrecht; J. P. de Klerk, van Maastricht; W. E. van Amstel, van Arnhem; A. E. Mellema, van Utrecht; S. de Rooy, van Alkmaar; F. P. Oudens, van Ettenleur; J. van Rijn, van Utrecht; en G. Vrij, van Haarlem. Het lid D. de Kat is beambte, het lid G. Vrij werkman, de overige leden van het H. B. zijn ambtenaren. De contributie dcr algemeene leden bedraagt *f* 0.30 per kwartaal.

In den loop van 1897 werden twee vakvereenigingen opgericht, die eveneens onze sympathie kunnen wegdragen: de vakvereeniging van machinisten en leerlingen-machinist »Eendracht maakt macht" en de vereeniging van trein- en contrôlepersonel »Ons belang", beide vakvereenigingen hebben de koninklijke goedkeuring, het zijn dus wettig erkende vereenigingen. Beiden staan op een flink vooruitstrevend standpunt en de aansluiting der beide groepen gaat vooruit. Doel dezer vereeniging is zooals begrepen zal worden: *verbetering der vakbelangen* en wij wekken alle machinisten en leerlingen-machinist op, zich bij »E. m. M." alle conducteurs, hoofdconducteurs, pakmeesters en remmers zich bij »Ons belang" aan te sluiten, vooral omdat elke groep beter in eigen kring kan werken; toch moeten alle groepen zich eerst federatief, later in *één algemeene vakvereeniging* verbinden. Ook de ladingmeesters en wegers, de stationsarbeiders, de wissel- en seinwachters, de wegwerkers en overwegwachters, de arbeiders der ateliers en centrale werkplaatsen moesten dergelijke groepen vormen om zich in massa aan te sluiten bij de Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel (voorheen N. V. v. S. A.)

Ook de vereeniging Recht en Plicht begint in te zien, dat stoffelijke verbetering vooral noodig is. Op de vergadering van 1897, had de afdeeling Rotterdam de volgende punten ter behandeling voorgesteld: »loonsverhooging en opheffing van alle premiën", terwijl dezelfde afdeeling ook op samenwerking met andere vereenigingen van spoorwegpersoneel aandrong. Wie weet hoe spoedig reeds zal deze vereeniging *verbetering der vakbelangen* in haar vaandel schrijven, echter zij moet begrijpen, dat slechts verbetering mogelijk is door samenwerking van gelijkgezinden, dat de verlossing van het personeel moet geschieden dóór het personeel en dat leiders, niet behoorende tot het personeel, een gevaar zijn voor de vakbeweging, omdat de belangen dezer leiders altijd tegenstrijdig zijn aan de belangen der arbeidende klasse.

Hoe de toestanden veranderen kunnen: een zestal jaren geleden telde de »Steeds Voorwaarts" ruim 4800 leden, zij was de sterkste vakvereeniging, maar haar vijanden zonnen op middelen haar te gronde te richten. Zes jaar later zijn een vijftal min of meer grootere vereenigingen gereed onder de leuze: »verbetering der vaktoestanden" het werk der S. V. voort te zetten en zelfs R. en P.,. opgericht met het doel om de organisatie der spoorwegmannen te vernietigen, werkt op hare wijze mede aan de ontwaking der spoorwegmannen, want eenmaal zal het tijdstip aanbreken dat de mannen van R. en P. inzien dat alleen door samenwerking met andere spoorwegmannen hun eigen toestand kan verbeteren langs den geleidelijken weg.

Toen een enkele vereeniging, slecht georganiseerd met vele fouten en gebreken, zooals elke nieuwe organisatie zal aankleven, *thans* een vijftal vereenigingen die leering kunnen trekken uit de misslagen van haar voorgangster, thans kan men het vereenigde personeel op minstens 6000 stellen en al bezigen zij nog verschillende middelen om het doel *verbetering der vakbelangen* te bereiken, eenmaal zullen de spoorwegmannen over de hoofden hunner leiders in *één enkele vereeniging* te zamen komen.

Wat deed de S. V. gedurende de laatste jaren voor de lotsverbetering van het spoorwegpersoneel? Immers niets; voor vragen meent zij te revolutionair te zijn, voor een gewelddadig optreden is zij machteloos, en daarvoor zal zij nooit de macht krijgen, omdat er van de redactie evenmin als van de C. B. leden agitatorische kracht uitgaat.

Waar is haar indrukwekkende manifestatie zooals die van 18 September 1892 te 's Gravenhage voor hooger loon en korter arbeidstijd in samenwerking met de meeting voor algemeen kiesrecht; toen alle vooruitstrevende mannen hoopvol blikten naar die schitterende banieren der afdeelingen van den bond voor spoorwegpersoneel *Steeds Voorwaarts* en luide onze liederen door het luchtruim weergalmden?

Waar de grootsche, eerbiedwekkende betooging van 16 April 1893 in Maison Stroucken te Amsterdam voor beperking zondagsdienst?

Helaas, voorbij, evenals die machtige organisatie van weleer. Nog is niet alles verloren, maar het spoorwegpersoneel moet een opoffering doen in het belang van allen, in het belang van duizenden spoorwegmannen.

„Op mannen van den stoom,
Ontwaakt uit uwen droom.
Ten strijd, ten strijd! doe zooals wij,
Zet alle vrees ter zij".

Ja, spoorwegmannen en gij vooral leden der S. V ontwaakt uit uwen droom, ziet rondom u hoe alles veranderd is, hoe overal in Nederland, en in het buitenland een opgewekt politiek leven onder de arbeiders begint door te dringen. Nog is 't tijd om uwe dwaling te erkennen door een geheel andere taktiek te volgen, doet gij dit niet dan zijt gij door de macht der feiten gedoemd om onder te gaan.

En gij, mannen van *Recht en Plicht*, in naam der menschelijkheid, in naam uwer vrouw en kinderen wier levenslot ook gij tracht te verbeteren, door wettige, kalme middelen, stoot dan ook gij niet ruw de hand van broederschap van u af. Werkt allen mede gij mannen van

„Eendracht maakt macht" en „Ons belang" laat ons een gemeenschappelijk doel bezielen, sluit u aan bij de vroegere N. V. v. S. A. opdat voor al die kleine vereenigingen eindelijk *een Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel* zal komen.

Hoe een dergelijke Vakvereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel moet optreden om goede vruchten af te werpen, zullen wij in de volgende regelen zien.

Een goede arbeidersorganisatie moet altijd gereed zijn de stoffelijke en zedelijke belangen harer leden te behartigen. De vakvereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel moet telkens in den bres springen om de rechten en vrijheden van dat personeel te verdedigen, zijn voornaamste belangen op den voorgrond te doen treden en met alles wat in den boezem der vakbeweging omgaat rekening houden. Zij moet nu eens agiteeren voor hooger loon met afschaffing der premiën, dan weder voor korter arbeidstijd of diensttijd, voor handhaving der vrije-dagen, tot afschaffing van boeten, tot instelling van een arbeidsraad (als middel tot vreedzame oplossing van den strijd tusschen spoorwegbesturen en personeel). Zij moet aandringen op verbetering der pensioenen, op vermindering van den leeftijd waarop het personeel gepensioneerd moet worden, vooral voor locomotief-personeel, wiens arbeid het zwaartst is, verhooging van pensioenen. Zij moet er voor ijveren om haar leden tot candidaat te doen proclameeren van pensioen-, zieken- en ondersteuningsfondsen, maar ook voor Tweede Kamer en Gemeenteraad, in een woord op alle openbare of niet openbare plaatsen moet geijverd worden voor de belangen van het personeel, door het personeel of zijn afgevaardigden. Er moet een levendige agitatie ontstaan, met woord en schrift moet gestreden worden voor de belangen der vakgenooten. Telkens en telkens moet er iets aan de hand zijn; nu eens rekwesteeren de machinebeambten voor zaken waarbij het locomotief-personeel en aanverwante groepen belang hebben; dan doen de conducteurs, hoofd-conducteurs, pakmeesters en contrôlebeambten (ook portiers) dit weer voor hun groep. Op een anderen tijd formuleeren de ladingmeesters en wegers weder hun grieven en stellen in verband hiermede hun billijke eischen om lotsverbetering. Andermaal doen dit de opzichters, de stationchefs, de klerken van de stations en die der verschillende diensten. Verder de stations- en wegarbeiders, de sein- en wisselwachters, de arbeiders-telegrafisten en stations-assistenten voor hun afdeeling. Al deze verzoeken om verbetering moeten naar den aard der omstandigheden, naar de meer of mindere mate van belangrijkheid door moties der andere afdeelingen of door openbare vergaderingen, belegd door het Hoofdbestuur der vakvereeniging gesteund worden. Zóó moet gewerkt worden voor de vakbeweging, dan zal het personeel weldra inzien dat het zijn zaak is om die beweging te steunen.

Hebben er demonstraties of andere volksbewegingen plaats van wege de arbeiderspartij, dan moet de Vakvereeniging door het zenden van deputaties (eenige afgevaardigden) toonen dat het groote arbeidersbelang bijv.: voor algemeen kiesrecht of den wettelijk geregelden arbeidsdag van acht uur begrepen wordt en dat de Vakvereeniging dergelijke zaken krachtig zal steunen.

Allen, die het spoorwegpersoneel van deze wijze van werken trachten

terug te houden, zij toonen dat zij vijandig staan tegenover de arbeidersbelangen, onverschillig of zij zich conservatieven, anti-socialisten, revolutionaire socialisten of anarchisten noemen, zij zijn vijandig tegen de vooruitgang der arbeiders-beweging en tegen hen moeten wij moedig front maken omdat zij hand en spandiensten verleenen aan de allesoverheerschende bourgeoisie

Ook in het Vakorgaan moet een andere taktiek (strijdwijze) worden aangenomen, meer overeenkomende met het doel eener Vakvereeniging. De Seingever met haar persoonlijke aanvallen nu eens tegen Superieuren dan weder tegen beambten en werklieden, die niet behooren tot de vrienden der redactie, kenmerkt zich door een afbrekende in plaats opbouwende kritiek. De redactie der »Seingever" verdeelt, waar eendracht zoo hoog noodig is, er gaat van haar geen zedelijke, geen verheffende kracht meer uit; de redacteur van het vakorgaan is totaal onbekwaam en ongeschikt voor zijn taak, bovendien zijn redactiegeheimen bij haar alles behalve goed bewaard. Hoeveel nut de S. V. ook eenmaal heeft gesticht om de slapenden wakker te schudden, van die zijde is voor het personeel geen verbetering meer te verwachten.

Het vakorgaan is het voornaamste strijdmiddel eener vakvereeniging, het orgaan der N. V. v. S. A. heeft een goeden grondslag, doch ook dit orgaan moest een hoofdartikel bevatten in eenvoudige, duidelijke toon, maar op ernstige, kloeke wijze geschreven. De feiten moeten oveeenkomstig de waarheid worden vermeld, het orgaan moet meer een verzoenende geest dan een vijandig karakter dragen. Het moet als het ware de vredestichter tusschen de twee machten: kapitaal en arbeid zijn, want zoolang de eerste de macht heeft en de tweede op rechtvaardigheid en menschelijkheid aandringt, moet zij niet beginnen met hatelijke aanvallen tegen menschen uit de bevoorrechte klasse, maar moet het een defensieve houding aannemen om daardoor het goed recht van den arbeid te bepleiten.

Wij moeten ook toenadering trachten te verkrijgen tusschen de verschillende arbeidersgroepen: ambtenaren, beambten en werklieden, als mensch, als loondienaar vormen wij één groot geheel en evenmin mogen wij zoeken naar datgene wat ons scheidt, maar wat ons allen bindt: *het gemeenschappelijk belang, de verbetering der positie van het spoor- en tramwegpersoneel, de verbroedering der arbeidersgroepen.*

Behalve een flink geschreven hoofdartikel moet het Vakorgaan ook kleinere stukken bevatten: mededeelingen omtrent het vak op technisch gebied, seininrichtingen, aanleg banen en bruggen, spoorwegen in buiten- en binnenland, ook moeten aanvallen op onze Vereeniging niet worden doodgezwegen, maar door ernstige argumenten worden wederlegd of afgeslagen.

Vervolgens moet het vakorgaan belangrijke voorvallen op spoorweggebied bevatten, vooral de bewegingen onder het spoorwegpersoneel hier en elders, alsmede de mutatiën van het nederlandsche personeel.

De vakvereeniging moet breken met de verkeerde gewoonten om eereleden te benoemen alleen omdat zij een bevoorrechte plaats bij de Spoorwegmaatschappijen innemen, dit heeft reeds vele vakgenooten weerhouden zich aan te sluiten, men heeft er de N. V. v. S. A. zelfs een verwijt van gemaakt, maar ook dit zal in de toekomst wel ver-

dwijnen, naarmate zij zich meer zal plaatsen op het standpunt der vakvereenigingen. Echter dit moet het personeel niet weerhouden zich in massa bij de vroegere N. V v. S. A. aan te sluiten, andere vakvereenigingen naast deze kunnen slechts verdeeldheid bevorderen. De S. V. en R. P. hebben een partijdig standpunt ingenomen dat strijdig is met de vakorganisatie, willen zij de samensmelting met de oude N. V. v. S. A. bevorderen. „Eendracht maakt macht" en „Ons belang" hebben reeds in beginsel tot samenwerking met de Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel (N. V. v. S. A.) besloten. Andere lokale vereenigingen moeten zich in het algemeen belang bij de afdeelingen der N. V. v. S. A. aansluiten, het moet alle Spoorwegmannen steeds duidelijk voor oogen zweven dat alleen verbetering in onze positie mogelijk is door krachtige samenwerking.

DE SEINWACHTER.

Resultaten van de 8-uren-beweging in Engeland.

DOOR H. J. POUTSMA.

Het volgende is de vertaling van den hoofdinhoud van een artikel, geschreven door John Rae.

De tegenwoordige 8-uren-beweging sproot niet zoo zeer voort uit den wensch naar meerderen vrijen tijd, als wel uit het verlangen naar meer werk, al was ook de begeerte naar het eerste mede een drijfveer. In den beginne klonk de idee van den 8-uren-dag vooral den werkloozen als eene blijde boodschap in de ooren, die het volksgeloof voedde, dat verkorting van den arbeidsdstijd andere zegening met zich zou voeren, namelijk geregeld werk voor allen, beter loon en bovendien nog tijd tot ontspanning. Meer practische beteekenis kreeg de zaak in de laatste jaar of 10, door de verbeterde organisatie van losse werklieden, die door telkens terugkeerende werkeloosheid het zwaarst getroffen werden en gretig luisterden naar elke belofte van opheffing van dat euvel. Reeds gedurende vele jaren was in Engeland telkens en telkens weer de aandacht gevestigd op het lot der mindere standen: de slechte woningen, de hongerloonen en de onverzorgdheid der ouden van dagen. De menigvuldige onderzoekingen aangaande den werkelijken toestand des volks hadden tot voornaamste gevolg, eene verandering in

de publieke opinie aangaande de plicht van den staat, om in te grijpen in de sociale aangelegenheden, zoodat Sir William Harcourt kon zeggen: „we zijn tegenwoordig allemaal socialisten." Bij dit alles werd intusschen van geen 8-uren-dag gerept. Deze mag meer dan één geslacht toegeschenen hebben als een najagenswaardig ideaal, dat misschien vroeg of laat wel eens bereikt zou kunnen worden, maar dat onder de gegeven omstandigheden als onbereikbaar beschouwd werd, even als die andere leuze van 8 schellingen dagloon. Thans echter is de tijd van zoo'n afwachtende houding voorbij. In Australië, waar de agitatie bijna 20 jaren gerust had, werd zij in 1884 hervat, en toen gelukte het haar, door de geheele kolonie eene ongekende uitbreiding van den 8-uren-dag te bewerken. In 1884 waren er in Melbourne nog slechts 20 vakken, waaronder een 8-uren-dag gewerkt werd en vóór 1894 was dat aantal tot 60 gestegen. Ook in Amerika begon in 1896 eene nieuwe agitatie. Hier nam zij den vorm aan van eene algemeene, omvangrijke Meidag-beweging, die ongeveer 5000 werkstakingen veroorzaakte en waardoor eenige der voornaamste vakken nog dat zelfde jaar in de grootere steden den 8-uren-dag verwierven. Enkele vonken van het Amerikaansche vuur sprongen over den Atlantischen oceaan en in verschillende streken van Engeland vertoonden zich weldra sporen, dat zij iets uitgewerkt, en de belangstelling in het vraagstuk opgewekt hadden. Van dat oogenblik af aan werd de 8-uren-dag een bijzonder deel van de socialistische propaganda. Eenige menschlievende Schotsche Parlementsleden brachten de vraag in het Lager Huis, door in de volgende zitting een wettigen 8-uren-dag voor de mijnwerkers voor te stellen. De belangstelling nam nu dermate toe, dat in den loop van het zelfde jaar het kongres der vakvereenigingen een referendum uitschreef over alle vakvereenigingen van het heele koninkrijk, om hunne gevoelens over den 8-uren-dag voor het volgende kongres gewaar te worden. In 1888 werd de 8-uren-dag ingevoerd door het gemeentebestuur van Huddersfield en in twee partikuliere werkplaatsen, de machinefabriek van Johnson & Co. en de chemische fabriek van Burroughs, Wellcome & Co. Dat waren de eerste van de practische proefnemingen, die het meest hebben bijgedragen tot den voortgang der beweging; want hierdoor werd bewezen, dat de verkorting van den arbeidstijd geen wezenlijke verandering bracht, noch in de wekelijksche kosten, noch in de wekelijksche productie van den arbeid, en dat den arbeiders een langere rusttijd gegund kon worden, zonder dat daaruit eenig gevaar voor den ondernemer voortsproot. Deze aanvankelijke proefnemingen golden slechts weinige honderden arbeiders, maar een jonge, krachtige vakvereeniging, (die der gaswerkers) welke in Maart 1889 werd opgericht, eischte in Juni van dat zelfde jaar de 8-uren-dag en kreeg reeds in Juli, zonder staking, dien eisch ingewilligd voor ongeveer 20.000 arbeiders. De groote demonstratie in het Hyde Park op den eersten zondag in Mei 1890 toonde, hoezeer de publieke belangstelling in het vraagstuk toegenomen was, en toen in den loop des zelfden jaars het arbeiderskongres te Liverpool zich tegen verwachting met 193 tegen 155 stemmen vóór den algemeenen wettelijken 8-uren-dag uitsprak, kwam de vraag op den voorgrond bij de practische politiek.

Het kongres van 1889 had zich even beslist tegen den algemeenen 8-uren-dag uitgesproken, maar dat van 1890 was het eerste, nadat de

pas tot stand gekomen organisatie der losse arbeiders (niet-ambachts-lieden) haar invloed liet gelden. Op dit laatste kongres waren bijna dubbel zooveel leden, door ruim dubbel zooveel afgevaardigden vertegenwoordigd als op vroegere kongressen, en de nieuw-toegetredenen waren ijverige aanhangers van den 8-uren-dag.

Binnenkort werd het vóór of tegen den achturendag de hoofdkwestie bij verkiezingen; deputaties gingen op audiëntie bij den minister, voorname staatslieden gaven — al was 't zeer omzichtig — hunnen steun, boeken en artikelen werden vóór en tegen geschreven, kortom, alle teekenen wezen er op, dat eene nieuwe en gewichtige sociale beweging begonnen was.

In de volgende zeven jaren waren de arbeiderskongressen hoe langer hoe meer vóór den achturendag gestemd; in het parlement daarentegen is de sympathie er eerder op achteruit gegaan. Het besluit van het kongres te Liverpool vond bij sommige aanzienlijke vakvereenigingen besliste afkeuring, zooals bij de ketelmakers, wevers en mijnwerkers van Durham en Northumberland, de schoenmakers en andere werklieden, bij wie drukte en slapte geregeld met het jaargetijde afwisselen. Op het kongres te New-Castle in 1891 werd aangenomen, dat het voorstel niet voor alle vakken verplichtend zou zijn, doch slechts voor die, in welke de meerderheid der georganiseerde arbeiders bij geheime stemming niet tegen de invoering zou protesteeren.

Deze uitzonderingsklausule werd op de kongressen van 1892 en '93 herhaald, doch plotseling verdween zij zonder verdere argumenten uit de jaarlijksche achturen-resolutie in 1894 en naderhand heeft men nooit meer iets van die beperking vernomen. Intusschen bleef in '94 een andere bepaling, die diende om den eisch eenige rekbaarheid te geven, nog behouden, namelijk de bepaling, dat inplaats van een achturendag ook eene acht en veertig uren-week kon vastgesteld worden. Doch ook deze bepaling verdween in '95 op het kongres te Cardiff, waar ze met 625,000 tegen 220,000 stemmen afgestemd werd. Op datzelfde kongres werd daarentegen eene andere bepaling aangenomen, die het voorschrift krachteloos zou maken voor den mijnarbeid, doch ook deze bepaling is later weer opgeheven en op het kongres in 1897 te Birmingham werd de eenvoudige eisch van den bij de wet vastgestelden achturigen arbeidsdag voor alle beroepen en bedrijven met groote meerderheid (923,000 stemmen tegen 141,000) aangenomen.

Het kongres der vakvereenigingen schijnt álzoo van stap tot stap gekomen te zijn tot de aanneming van een gelijkvormigen overal geldigen en verplichten 8-uren-dag, dus tot den meest beslisten en minst rekbaren vorm zonder uitzondering voor eenig bedrijf, zonder afzonderlijke bedrijven eenigerlei keuze te laten en zonder den 48-uren-week te veroorlooven. Wel is waar heeft het kongres de gelegenheid tot 7 werkdagen per week — zooals in gas- en chemische fabrieken — opengelaten, zoodat daar 56 uren per week gewerkt zou kunnen worden; doch het kan zeer wel mogelijk zijn, dat men dit voorbijgezien heeft. De 48-uren-week werd dus verworpen, omdat daarbij wel 4 dagen per week 12 uren daags kon gewerkt worden, zooals de glasblazers het 40 jaar lang gedaan hebben, of 5 dagen van 9½ uur per dag, zooals de arbeiders in de machinefabrieken der North Britisch Railway Company

nu juist begonnen zijn te doen. De uitzonderingen, die aan sommige bedrijven toegestaan waren, liet men vallen, omdat de meeste der groote bedrijven, in wier belang die uitzonderingen aangenomen waren, zich tot den 8-uren-dag bekeerd hadden, zoodat er geen grond meer bestond om die uitzonderingen te handhaven. Dat ze vroeger aangenomen waren, berustte op eene praktische schikking, maar niet op een logisch principe. Vele vakvereenigingen, die in '91 nog op twee gedachten hinkten en andere, die er toen beslist tegen waren, verlangden in '97 de invoering van den 8-uren-dag. Zoo b. v. de katoenspinners, die er oorspronkelijk tegen waren omdat zij — zonder reden — de concurrentie vreesden van het buitenland, waar langere werkdagen bestonden. Nu zijn diezelfde katoenspinners voor den 8-uren-dag, omdat zij er — evenzeer zonder goede gronden — een onfeilbaar middel in zien tegen een lagen loonstandaard Ook de ketelmakers zijn grondig bekeerd: bij eene stemming in '97 waren er 24.462 vóór en 6.626 tegen; de schoenmakers beginnen er meer en meer toe over te hellen en de machinebouwers, die ten opzichte van den 8-uren-dag in '91 nog zeer verdeeld waren, voerden kort geleden maanden lang met enorme kosten den heetsten strijd, die ooit om den 8-uren-dag werd gevoerd. De nog volgehouden oppositie ging uit van eene kleine minderheid der mijnwerkers van Northumberland, Durham en Zuid-Wales, die de beslissing aan de vakvereenigingen van elk distrikt of graafschap wilde overlaten; daar echter de groote meerderheid hier tegen was, vond men eene zoodanige bepaling niet noodig of wenschelijk en men wilde derhalve geen aanleiding geven, dat daarover de tijd in het Parlement verpraat zou worden.

Terzelfder tijd, dat op de arbeiderskongressen de wettelijke 8-uren-dag aller harten had gewonnen, had dit beginsel in het Parlement weinig vorderingen gemaakt. In het Lager Huis werd meermalen een wetsvoorstel ingediend tot invoering van den algemeenen wettelijken 8-uren-dag, in 1892, in '93 en in '97. 't Zal echter niemand verwonderen, dat er van deze ontwerpen al zeer weinig terecht gekomen is, als men weet, welk een berg van bijna onoverkomelijke zwarigheden er opgestapeld zijn voor elk wetsontwerp, dat in het Engelsche Parlement ingediend wordt, niet door de regeering zelf, maar door één- of enkele afgevaardigden.

Reeds in 1887 was een afzonderlijk ontwerp, dat alleen betrekking had op den arbeid in de mijnen, in behandeling gekomen. Toen echter verlangden de meeste mijnwerkers zelf nog niet den 8-uren-dag en het ontwerp werd met 159 tegen 54 stemmen verworpen. Later werden nog herhaalde malen soortgelijke ontwerpen voorgedragen. Nu eens was er eene konservatieve meerderheid, die het afstemde. Dan weer was de meerderheid liberaal en stemde vóór het ontwerp, maar voegde er eene bepaling aan toe, waardoor voor elk distrikt afzonderlijk nog uitgemaakt zou moeten worden, of de wet daar al of niet zou toegepast worden; met die toevoeging konden dan de voorstellers weer geen genoegen nemen en trokken daarom het heele ontwerp in. In 1897 werd het ontwerp weder door een konservatief Lager Huis met 227 tegen 189 stemmen verworpen.

Men dient bij deze laatste cijfers echter in acht te nemen, dat de voorstellers vooruit gezegd hadden, dat ze van locale uitzonderingen niets wilden weten, zoodat bij de 227 tegenstemmers ook die leden zijn,

die het ontwerp wel hadden willen aannemen, maar met de vrijheid van al of niet toepassing voor elk afzonderlijk distrikt of graafschap. De ontwerpen der laatste jaren werden krachtig gesteund door de vakvereenigingen, die intusschen ijverige voorstanders van den wettelijken 8-uren-dag waren geworden. De tienjarige strijd in het Parlement heeft dus weinig praktisch resultaat gehad

Wel is er in dien tijd in den toon der beraadslagingen en in het standpunt, dat de voor- en tegenstanders innamen, eenige wijziging gekomen De voorstellers van 1887 verdedigden hun ontwerp hoofdzakelijk op grond, dat de arbeid in de mijnen zoo buitengewoon afmattend en gevaarlijk was. De tegenstemmers motiveerden hun houding met te zeggen, dat de staat de vrijheid van volwassen arbeiders niet mocht beperken en dat de staat zich niet mocht mengen in de regeling van den arbeid. Thans echter zwijgen de voorstanders over de buitengewone nadeeligheid voor de gezondheid en wel met reden, omdat de statistiek aantoont, dat in de mijndistrikten de mijnarbeid het minst ongezonde beroep voor de arbeiders is. Het ontwerp wordt nu verdedigd als een gewenschte hervorming, die zonder eenigerlei nadeel kan ingevoerd worden, en de tegenstanders bestrijden het als een regeling, die wel in sommige distrikten nuttig en goed zou zijn, maar die in andere streken achteruitgang of zelfs den ondergang van de kolen-industrie tengevolge zou hebben en dan de arbeiders mede in het verderf zou storten. De debatten draaien nu hoofdzakelijk om de praktische zwarigheden, die de invoering van den 8-uren-dag in den weg staan en om de vermoedelijke kosten en gevolgen. De mijnbezitters van Wales beweren, in hunne mijnen moet veel tijd en zorg worden besteed aan de gangen en gewelven; dit onderhoud en de noodige reparatiën worden door de kolenhakkers zelf uitgevoerd, zoodat, wanneer zij slechts acht uren in de mijn mogen vertoeven, er niet meer dan een uur of vijf voor de werkelijke kolenproductie zou overschieten en dan zou er geen sprake van winst meer kunnen zijn.

In Northumberland en Durham, waar afzonderlijke werklieden aangesteld zijn voor de reparatie, en de eigenlijke mijnwerkers zich met het kolenhakken alleen hebben bezig te houden, zit hem de zwarigheid bij de jongens en onvolwassenen, die de kolen vervoeren van de plaats waar ze losgehakt worden naar de schachten, waar ze omhoog geheschen worden. Die jongens werken thans 10 uren per dag, terwijl de mannen in twee ploegen werken ieder 7 of 7½ uur per dag. Nu beweren de tegenstanders van den 8-uren-dag, dat eene nieuwe regeling, waarbij niemand langer dan 8 uren in de mijn zou mogen zijn, in elk geval een aanmerkelijke verhooging der bedrijfskosten zou na zich sleepen; gesteld, dat zoo'n 8-uren regeling door te voeren was. Doorvoerbaar? roepen de voorstanders, daar is geen twijfel aan; immers in andere mijnen van Durham is de 8-uren-dag al lang ingevoerd en wel tot tevredenheid van alle belanghebbenden; daar werken de mannen in drie en de jongens in twee ploegen. Het parlement aarzelt, tusschen deze technische zwarigheden partij te kiezen en verschuift naar morgen alles, wat het niet beslist gedwongen wordt, heden te doen.

Doch terwijl de wetgeving talmt, vindt in de praktijk de 8-uren-dag al meer en meer toepassing. Tijdens het parlementaire onderzoek werd

verzekerd, dat het 8-uren-systeem met goed gevolg ingevoerd was juist in die streken, maar over het algemeen nog een langere arbeidsdag gehandhaafd wordt.

Deze praktische proefnemingen worden in den regel het middelpunt eener ruime verbreiding van het 8-uren-systeem. In Durham b.v. schijnt de 8-uren-dag voor knapen snel in algemeen gebruik te komen.

Sir Charles Dilke merkte op, dat hij zelf in 14 Durhamsehe kolenmijnen geweest was, waar het systeem tot tevredenheid van de bezitters zoowel als van de arbeiders werkte. Mr. B. Pickard, een vertegenwoordiger der mijnwerkers, verklaarde, dat van de 1000 tonnen kolen in Durham 900 tonnen onder het 8-uren-systeem geproduceerd worden.

Toen Mr. Roby bij de tweede lezing in het Parlement het ontwerp van de mijnwerkerswet besprak in 1894, maakte hij melding van eene proef, die destijds juist in een kolenmijn te Altham in Lancashire genomen was, waar 650 arbeiders werkten. De gewone arbeidstijd van mijnwerkers in die streek is 9½ uur; terwijl de hakkers in bedoelde mijn 8¾ uur werkten.

In Februari '94 zette de ondernemer den arbeidstijd van al zijne arbeiders — onder en boven den grond — op 8 uren. Het dagloon en stukloon werd gelijk gehouden. Na vijf weken proef schreef de directeur, dat hij met den uitslag tevreden was. De opbrengst was iets minder dan vroeger; de loonen waren 4 percent gedaald, en de schade die de ondernemer dan nog had, werd waarschijnlijk wel vergoed door de geringere slijtage van de machinerieën

De arbeiders boven den grond schenen nu in 48 uren per week evenveel te hebben uitgevoerd, als vroeger in 54 uren. Later is de uitslag nog verbeterd, want bij de behandeling van het ontwerp in '97 vermeldde Sir Walter Forster, dat de hakkers-loonen nu geheel en al gelijk waren aan die in andere mijnen in den omtrek, terwijl de opbrengst even groot was, als voor de verkorting van den arbeidstijd. Een soortgelijke proef werd genomen in November 1895 in eenige groote mijnen van Midden-Engeland (Graafschap Nottingham), waar 1200 man werkten. Daar werd wekelijks slechts 5 dagen gewerkt en nu werden in genoemde maand de uren van 42½ tot 37½ verminderd; de uitslag was bevredigend en had in die streek eene beweging tot uitbreiding van het 8-uren-systeem gewekt. Nog moet melding gemaakt worden van een mijnbezitter uit den zelfden omtrek, Mr. Bayley, lid van het Parlement, die sinds jaren zijn naam gezet had onder de wets-voortellen voor den 8-uren-dag voor mijnwerkers, maar die het nooit gewaagd had, het systeem in zijn eigen mijnen in te voeren, zoolang zijne buren langer lieten werken. Het voorbeeld van één dezer buren, die getoond heeft met verkorten arbeidstijd de concurrentie even goed te kunnen volhouden, zal zeker de invoering bij Mr. Bayley verhaasten en zijne bezwaren opheffen, zooals ook een wet, waarvan hij het ontwerp gesteund had, zou gedaan hebben.

Toch hebben niet alle proeven op dit gebied tot een bevredigenden uitslag geleid. Mr. D. A. Thomas, (Parlementslid) gaf het Lager Huis verslag van eene proef, die hij zelf in 1891 in eene groote nieuwe kolenmijn in Zuid-Wales genomen had. Hij was er trotsch op, een pionier van den verkorten arbeidsdag te zijn, en daarom opende hij

deze mijn met het 8-uren-systeem van licht tot licht, dat wil zeggen, dat de arbeiders niet 8 uren in de mijn werken, maar dat er 8 uren verloopen van het oogenblik, dat zij den grond in gaan, tot het oogenblik, dat zij weer (in het daglicht) boven den grond komen. Deze mijn scheen voor de nieuwe regeling meer geschikt dan de meeste andere, want daar zij nieuw was, waren de hakplaatsen dicht bij de schacht en waren de hijschmachines zeer goed ingericht, zoodat deze per dag meer kolen konden omhoog voeren, dan vroeger ooit mogelijk was. Doch na 13 maanden gaf hij het 8-uren-systeem weer op, omdat den arbeiders het werken in twee ploegen niet beviel. Later maakte hij vergelijkingen tusschen tusschen de opbrengst onder dit systeem en de opbrengst met 93/4 of 10-urige werkdagen, die er voor in de plaats genomen werden. Hij vergeleek de opbrengst van 4 weken onder het 8-uren-systeem met die van 4 weken onder het 10-uren-systeem en kreeg tot uitkomst, dat in het eerste geval de gemiddelde dagelijksche opbrengst per arbeider 1,67 ton was en in het laatste geval 2,06 ton. Mr. Thomas bezat echter nog een andere mijn, waar op gewone dagen 10 en des Zaterdags 8 uren (van licht tot licht) werd gewerkt. Hij vergeleek nu de opbrengst van den Zaterdag met die van den Vrijdag over een tijdperk van 5 jaar en toen bleek, dat de opbrengsten ongeveer evenredig waren met de werktijden. Mr. Thomas trok hieruit de algemeene conclussie, dat het 8-uren-systeem (van licht tot licht) niet geschikt was voor de mijnen in Wales, waar de aard van den grond meebrengt, dat er veel gedaan moet worden voor de veiligheid, om instortingen te voorkomen en waar de hakkers zelf dien arbeid uitvoeren. Onder deze omstandigheid blijft er te weinig tijd voor het hakken over. De mijneigenaars en de arbeiders gaven daarom beide de voorkeur aan een werkdag, waarbij 8 uren lang kolen geheschen worden.

Mr. Emerson Bainbridge heeft melding gemaakt van eene mislukte proef, die hij in 1894 genomen had in drie mijnen in Yorkshire. De kolenopbrengst verminderde in de eerste mijn van 500 tot 390 tonnen, in de tweede van 313 tot 208 tonnen en in de derde van 1417 tot 1084 tonnen per dag. De proef werd slechts drie weken volgehouden en Mr. Bainbridge geeft toe, dat waarschijnlijk de cijfers wel wat gunstiger voor het 8-uren-systeem zouden geworden zijn, als de proef wat langer voortgezet ware geworden. Zelfs — al zegt hij het niet uitdrukkelijk — kan uit zijne woorden opgemaakt worden, dat reeds in de laatste van de drie weken de opbrengst grooter was dan gedurende de eerste week. De proef was te kort geweest om iets te kunnen bewijzen. Vele mijnen in Yorkshire hebben al veel langer den 8-uren-dag en John Rae vermeldt in zijn werk »Acht uren om te werken", hoe daar het systeem werkt tot tevredenheid van werkgevers en arbeiders beide.

De afwisselende uitslag der proefnemingen is oorzaak, dat de wetgeving aarzelt om beslissend in te grijpen; immers waar de omstandigheden voor den 8-uren-dag gunstig zijn, daar wordt hij van zelf en zelfs zeer spoedig ingevoerd; en waar de omstandigheden werkelijk ongunstig zijn, daar wordt meer verloren dan gewonnen, als men de kleine verandering van 8 uren hijschtijd tot 8 uren van licht tot licht met dwang wil doorvoeren.

Bij het huidige verloop der acht-uren-agitatie, zijn de krachtigste

drijfveeren en de beste propagandamiddelen de welgelukte proefnemingen, die ondernemende werkgevers genomen hebben. De proef in de machinefabriek van Johnson & Co. te Londen, die in '91 voor 't eerst in het openbaar besproken werd, was waarschijnlijk de aanleiding tot proefnemingen in eene naburige fabriek en in twee andere te Sunderland in Noord-Engeland en deze werden weer gevolgd door een machinefabriek in Salford (1893). Daardoor werd eindelijk de regeering in 1894 bewogen er ook toe over te gaan en het voorbeeld der regeering had een gansche schare van navolgers.

In 1894 nam het 8-uren-systeem eene hooge vlucht, die bewerkte, dat het bij 42 particuliere ondernemingen en bij 15 takken van overheidsdienst werd ingevoerd. Na een tweejarige rust is in '97 eene nieuwe opleving ontstaan door de agitatie der vakvereenigingen, waardoor meer dan 200 nieuwe ondernemingen den 8-uren-dag aannamen. Daaronder zijn de meest uiteenloopende vakken vertegenwoordigd, zooals: mijnwerkers, machinemakers, gaswerkers, blikslagers, koperslagers, marmerbewerkers, wolwevers, meubelmakers, chemische fabrieksarbeiders, touwslagers, drukkers, boekbinders, bakkers, staalwerkers, bontwerkers, tabakskervers, poetsers, gravers, metselaars, grendel- en schroevenmakers, zilversmeden, houtsnijders, brandkastenmakers, hoogovenarbeiders, breukbandenmakers, molenaars, lettergieters, schoenmakers, lederbereiders, vruchtenconserveerders, trambeambten en andere groepen arbeiders in stedelijken dienst.

Reeds voor deze nieuwe beweging voor den 8-uren-dag, was het systeem tot den drempel van vele werkplaatsen genaderd en in andere reeds voor goed binnengelaten. Gedurende de laatste 30 of 40 jaar was de arbeidsdag in de meeste vakken van 12 op 10 en later weer in de voornaamste bedrijven van 10 op 9 uren gebracht.

De textielarbeiders hadden een arbeidsweek van 56½ uur, de machinebouwers in Londen van 54 en in de provinciën van 53 uren. In de bouwvakken werd 's zomers 52½ en 's winters hoogstens 48 uren gewerkt. De winter duurt voor deze vakken in sommige streken 3 tot 6 maanden; de arbeiders op de Rijkswerven werkten 50½ uur en de metaalbewerkers in Birmingham 49 uren. De Londonsche steenhouwers hadden reeds een week van 48 uren en de gravers eene van 47 uren. Een groot deel der messensmeden te Sheffield had reeds sinds 1840 48 uren of minder gewerkt en de kristalglasbewerkers ook al langen tijd slechts 45 uren. De 8-uren-dag bestond reeds in vele tabaksfabrieken, in de meeste blikfabrieken en voor sommige klassen van arbeiders in de aardewerkfabrieken van Staffordshire. Wel is waar hebben vele arbeiders in gasfabrieken den 8-uren-dag, doch bij eene week van 7 werkdagen. Als men de 8-uren-dag opvat als 8 uren werkelijken arbeid, dan is het de bijna algemeene regeling voor allen mijnarbeid ondergronds; en zelfs, volgens den eisch der mijnwerkers, 8 uren van licht tot licht beteekenende, geldt hij voor ⅓ deel der 228,000 der ondergronds-arbeiders, wier voorgangers voor 50 jaren 12 en zelfs 14 à 15 uren onder veel ongezonder en gevaarlijker omstandigheden gewerkt hebben.

Hier volgt een officiëele statistiek over het aantal arbeiders, dat van 1893—'96 den 8-uren-dag verwierf.

	1893	1894	1895	1896	Samen in 4 jaren.
In particulieren dienst. .	1304	8690	163	565	10722
» publieken dienst . . .	229	43400	869	923	45421
Samen	1533	52090	1032	1488	56143

Sommige dezer arbeiders hebben den 8-uren-dag niet mogen behouden; enkele hebben er genoegen mee moeten nemen, dat later de werktijd weer verlengd werd; dit kwam alleen voor in particuliere ondernemingen en bedroeg dan 10 percent van al de arbeiders, die in particuliere dienst den 8-uren-dag verworven hadden.

In de bouwvakken heeft de 8-uren-dag tot nog toe niet veel opgang gemaakt. De Londensche timmerlieden hielden in '91 een staking, om den 48-uren-week af te dwingen, doch zij verkregen slechts op de 52½ uur eene verkorting van 2½ uur; sinds dien tijd werken ze 's zomers 50 uren. De Londensche metselaars konden het in '92 ook niet verder brengen dan tot een week van 50 uren. Op enkele plaatsen buiten Londen hadden soms de timmerlieden, metselaars, opperlieden en leidekkers meer succes.

Veel ingang heeft de 8-uren-dag in de laatste 10 jaren gevonden in de chemische fabrieken en met uitstekend resultaat in meer dan een opzicht. De gezondheid der werklieden is er werkelijk op vooruit gegaan; zij kunnen hunnen arbeid veel regelmatiger verrichten en veroorzaken niet meer nu en dan oponthoud, zooals met een langeren werkdag het geval was. Het verzuim der werklieden is zeer veel ingekrompen en ook hunne levenswijze is er op verbeterd. In eene fabriek van de firma Brunner Mond & Co. te Oldbury was het vroeger bij den langeren werkdag gewoonte, dat de directeur op den morgen na den betaaldag noodzakelijk in de fabriek moest zijn, om orde op zaken te stellen bij het groot aantal absenten, die er dan alijd waren en ook, om de arbeiders, die dronken voor den dag kwamen terug te zenden. Thans, bij den 8-uren-dag, behooren die onhebbelijkheden nagenoeg geheel tot het verleden. „De werklieden komen nu geregeld en nuchter aan hun werk," schrijft de fabrikant zelf. Ook in de metaal- en machinefabrieken bevalt het 8-uren-systeem zeer goed. Mr. A. F. Hills, de eigenaar van de grootste machinefabriek in Zuid-Engeland, en waar meer dan 3000 man werken, vermeldt, dat hij er reeds in '92 toe overgegaan is, hoofdzakelijk omdat hij wel voorzag, dat het er vroeg of laat toch toe zou moeten komen en hij op die manier alle twist en verlies hoopte te voorkomen. Hij heeft zich over de invoering nooit beklaagd, want hoewel er nu in 8 uren minder werk geleverd werd, dan vroeger in 9, werd er nu per uur toch meer geproduceerd, nu dus in 8 uren meer dan vroeger in 8 uren, zoodat de productie betrekkelijk vermeerderd was; deze fabrikant schrijft dit echter niet toe alleen aan den verkorten arbeidstijd, maar mede aan een tegelijkertijd ingevoerd premie-stelsel. Andere fabrikanten echter: Johnson & Co., Allan & Co. en Mather Platt betuigen, dat in hunne fabrieken de productie absoluut is vermeerderd, dat er dus nu in 8 uren meer wordt geproduceerd, dan vroeger bij langeren werktijd. Mr. Hills had bij de invoering het

loon 1/16 verlaagd, maar na een jaar zag hij in, dat dit niet noodig was en bracht het loon weer op den ouden voet.

Voor andere fabrikanten, die nu eenmaal aartsvijanden van het nieuwe zijn, moeten zulke verslagen van goede practische resultaten wel zeer onaangenaam zijn. Zoolang een of ander economist zooiets in een brochure of iets dergelijks beweerde, konden zij zich verschuilen achter den uitvlucht: „theorie, man! louter theorie, in de praktijk gaat 't niet op!" Maar deze verslagen van hunne concurrenten zijn nu eens geen theorie maar klinkklare praktijk. De tegenstanders hebben er echter wat anders op bedacht. Ze zeggen: de resultaten bij Mather & Platt zijn inderdaad zoo schoon niet, als de heer Mather wil laten voorkomen; maar hij zit nu eenmaal met zijn 8-uren-dag, en nu hij voelt, dat hij zich gebrand heeft, wil hij er ook ons laten inloopen, even als de vos in de fabel, die zijn staart verspeeld had en toen zijne vrienden ook in den val trachtte te lokken, om hen eene zelfde verminking te zien ondergaan. Andere tegenstanders wenden 't over een anderen boeg en zeggen: „wel mogelijk, dat Mather & Platt goede resultaten hebben met hun 8-uren-dag; maar dat hebben ze te danken aan vermeerdering en verscherping van het toezicht in hunne fabriek; ze hebbben daar opzichters, die in de vakvereenigingen overal elders slavendrijvers genoemd zouden worden." Men mag echter wel vertrouwen, dat geen vijf jaren lang de zweep achter 1200 werklieden geklapt zou hebben, zonder dat hun zuchten en gekreun doordrongen zelfs tot de ooren dezer menschlievende ondernemers; vooral als men bedenkt, dat het Engelsche werklui zijn, die niet gewoon zijn, hunne grieven onder stoelen of banken te steken. Mather zelf heeft aan een dier tegenstanders, Alexander Siemens, een scherp antwoord geschreven, waarin hij er hem op wijst, dat Mather & Platt met hun 8 uren in staat zijn geweest om gedurende de laatste vijf jaren met uitstekend succes overal te concurreeren tegen Siemens en anderen, die langer laten werken.

Ook een ander machinefabrikant, James Keith, gaf aan een rapporter van het dagblad, het „Daily News", een niet minder gunstig verslag. Hij had eerst de week van 57 tot 51 uren terug gebracht, en toen hij zag, dat hem dit geen schade veroorzaakte, had hij het aantal uren per week tot 48 verminderd en ondervonden, dat de hoedanigheid van het geleverde werk niet alleen verbeterd, maar ook de hoeveelheid niet verminderd was. Verder zegt hij:

»Ten eerste bespaar ik nu groote uitgave aan kunstlicht; ten tweede »is het van veel belang, dat de arbeiders ontbeten hebben, voor ze aan »'t werk gaan; ten derde zijn nu de arbeiders 's middags om 4 uur »nog tot even goeden arbeid in staat als 's morgens om 10 uur en »'s Vrijdags zijn ze even frisch als 's Dinsdags. Wanneer men dan ook »meent dat wij met het buitenland niet zouden kunnen concurreeren, »wegens verschil in werktijd, dan geloof ik, dat we niets te vreezen »hebben van landen, waar langer wordt gewerkt, dan bij ons, misschien »wel van landen, waar een nog kortere arbeidstijd zou worden ingevoerd. »Kort geleden was ik in een Belgische machinefabriek, waar 11 à 15 »uren per dag gewerkt werd. De arbeiders tijgen lang voor hun ontbijt »al aan den arbeid, ze verliezen dan den eetlust en wekken dien kunst»matig weer op met sterken drank, 't geen verderfelijke gevolgen heeft.

»Mijne lieden zijn in 8 uren veel meer waard dan gindsche in 15. Niet »alleen de betrekkelijke, maar ook de volstrekte opbrengst van hun »arbeid is grooter in den korteren werktijd".

Ook in de regeeringsgeschutgieterij te Woolwich, zijn de gevolgen van den 8-uren-dag beslist gunstig geweest. Volgens de verslagen der ministers is het geleverde werk niet in hoeveelheid achteruit gegaan. Ook deze heeren merken op, dat vroeger altijd stoornis en dus verlies veroorzaakt werd, doordat de arbeiders, als ze pas goed aan den arbeid waren, moesten gaan schoften om te ontbijten. Ook zij wijzen op de besparing van kunstlicht. De gewezen minister Henry Campbell-Bannerman verklaart bovendien, dat de kwaliteit van het geleverde werk aanmerkelijk is verbeterd na de afschaffing van het stukwerk. Ten slotte en als terloops, voegt de minister er nog twee opmerkingen aan toe, die echter voor de arbeiders niet de minst belangrijke zijn. Ten eerste: »met de invoering van den 8-uren-dag heeft de regeering, als particulier ondernemer, zich, zooals het behoort, geplaatst aan het hoofd van en als voorbeeld voor andere ondernemers"; en verder: »de verkorting van den arbeidsdag heeft klaarblijkelijk bijgedragen tot de lichamelijke, geestelijke en zedelijke verheffing der arbeiders".

In Juni '94 werd het 8-uren-systeem ingevoerd op de marinewerven. De heer E. Robertson, destijds onder-staatssecretaris bij de marine, verklaarde ten opzichte van die werven: »het was een groote verbetering die zichzelf betaalde en het land geen cent kostte".

In '95 werd het voorbeeld gevolgd voor 676 personen in dienst van de posterijen, alweder met alleszins gunstig resultaat en evenzoo in eene geschutgieterij te Birmingham met 2500 arbeiders.

Naast al deze gunstige rapporten van metaalfabrieken, staan hoogst zeldzame andere, waar de 8-uren-dag weer afgeschaft en een langere werktijd daarvoor in de plaats genomen werd; het waren een fabriek van landbouwwerktuigen te Bredford (500 arbeiders), een electro-technische fabriek te Wolverhampton (300 arbeiders), een ijzerfabriek te Manchester en een kleine machinefabriek te Londen.

John Rae is dan genaderd tot de beweging der Londensche machinebouwers, de omvangrijkste beweging voor den 8-uren-dag uit den laatsten tijd. Toen John Rae zijn artikel schreef, was de strijd nog niet afgeloopen en de schrijver koesterde nog de beste verwachtingen voor den uitslag. Wij echter weten, dat deze strijd met een volkomen nederlaag der werklieden is geëindigd. Deze nederlaag is wel een zeer veeg teeken voor de economische actie zonder meer. Immers de machinebouwers waren in de meest gunstige omstandigheden voor het voeren van hunnen economischen strijd. Organisatie, discipline, geld, bekwame bestuurders en dus flinke leiding, kortom niets ontbrak. De vanaf 1851 bestaande Amalgamated Society of Engineers aanvaardde den strijd met 90.000 leden en 4 millioen gulden in kas, wat haar een wekelijksch inkomen van ongeveer *f* 60.000 bezorgd. De 8-uren-eisch was niet onredelijk en zeer wel aannemelijk zonder eenig geldelijk nadeel voor de patroons.

Nadat de uitgeslotenen en de stakers tot tweemaal toe de voorstellen der patroons met 300 tegen 1 stem verworpen hadden en men zich schijnbaar opmaakte voor eene vernieuwing van den reeds zoo vele

maanden vinnig gevoerden strijd, kwam plotseling op den 15-den Januari 1898, als een donderslag het bericht, dat het gemengd comité der bij de beweging betrokken vereenigingen den eisch van den 8-uren-dag had ingetrokken. Deze intrekking geschiedde door het comité geheel op eigen gezag. De leden hadden gestemd over den te stellen eisch, over de patroonsvoorstellen en over andere min of meer gewichtige punten, maar bij de voornaamste kwestie van den ganschen strijd geen spoor van stemming. De 8-uren-eisch, waarom het eigenlijk ging, waarom 60.000 man staakten en reeds meer dan 20.000 waren uitgesloten, werd door de meerderheid van het comité ingetrokken!

Deze tot nu toe door niemand begrepen handelwijze veroorzaakte eene ernstige verbittering en gisting onder de nog met strijdensmoed bezielde arbeiders, welke gisting nog toenam toen het bleek, dat de patroons na de zege weigerden hunne fabrieken en werkplaatsen te heropenen, alvorens de werklieden toegestemd hadden in de voorwaarden, door de patroons bij de laatste conferentie gesteld en destijds door de werklieden met eene overweldigende meerderheid verworpen.

Het hoofdbestuur spartelde wel even tegen en deed zelfs pogingen, om nieuwen steun te verkrijgen tot heropening van den strijd, doch na een dag of drie gaf het aan de werklieden den raad, zich maar bij de voorwaarden der werkgevers neer te leggen.

Voorzeker eene in alle opzichten onbegrijpelijke houding en hoe gaarne men ook de reden voor die handelingen der hoofdbestuurders zou willen kennen, is het toch goed even aan te stippen, dat het voor de internationale arbeiderszaak er weinig toe doet, hoe en waarom nu juist op dat oogenblik de strijd werd opgegeven. De Engineers moesten verliezen, omdat het gebleken was, dat de patroons, de kapitalisten, zich bewust waren, dat de strijd die hier gevoerd werd, niet was bloot en alleen om den 8-urigen werkdag, maar dat het was een machtsvraag, een phase in den klassenstrijd.

Dit alles lag nog in de onbekende toekomst, toen John Rae zijn artikel schreef. Hij was nog vol goeden moed, toen hij van het onderwerp afstapte. Volgen wij het slot van zijn geschrift.

Zoo is de zon van de 8-uren-idee gedurende de laatste 20 jaren al hooger en hooger geklommen. Wanneer wij alle vormen meetellen — 8 uren van licht tot licht, de 48-uren week, 7 dagen van 8 uren per week — dan zijn thans waarschijnlijk een half millioen Engelsche arbeiders in het bezit van den 8-uren-dag. Hij breidt zich langzaam van vak tot vak uit; hier komt hij door de agitatie eener vakvereeniging, daar op initiatief van een ondernemer of op voorschrift der overheid. Hij schrijdt van werkplaats tot werkplaats met wel niet snellen, maar toch zekeren gang. Men mag dus veilig voorspellen, dat het tegenwoordige geslacht het nog zal beleven, dat de 8-urige arbeidsdag, al wordt hij nog niet algemeene regel, toch de meest gebruikelijke werkdag zal zijn in het Engelsche koninkrijk.

Het Belgische Socialisme.

Ontstaan der partij.

Nu de laatste verkiezingen in België weer hebben getoond dat het socialisme daar op den goeden weg is en snel aanhangers wint, is het zeker ook voor ons van belang na te gaan hoe het er in betrekkelijk korten tijd tot groote macht is gekomen, wat het doorgemaakt heeft, hoe de innerlijke organisatie der partij is, enz. Het dit jaar verschenen boek van Vandervelde en Destrée, »Le Socialisme en Belgique", kan ons daarover veel leeren. En wel in de eerste plaats over het ontstaan der partij.

De »broederlijke maatschappij der wevers te Gent", gesticht in '57, is de oudste arbeiders-organisatie van België. In haar aanvang valt het helden-tijdperk der beweging; de arbeiders worden vervolgd, zij moeten in 't geheim vergaderen, hun kas wordt in beslag genomen enz. Toch breidde de organisatie zich uit, voerde werkstakingen tot een goed einde, en van haar kwamen in '80 de manschappen en de gelden, noodig tot oprichting van »Vooruit". De spinners en metaalbewerkers volgden de wevers, en deze drie vakvereenigingen verbonden zich in 't jaar '60 tot een federatie. Maar door de groote krisis in de katoen-industrie, tijdens den Amerikaanschen burgeroorlog, viel die federatie in elkaar, en de beweging kreeg pas een nieuwe vlucht in de jaren der Internationale. Vanaf '67 werden in België vele sekties opgericht, meest als vakvereenigingen; na '70 volgde een periode van werkstakingen, meest begonnen ter verkrijging van een 10-urigen arbeidsdag. Maar de twisten in de Internationale en haar val in '72, werkten ook op de Belgische beweging terug.

Na een tijd van eb, kwam de vloed weer op in '75. De Paepe en Bertrand — met Volders de grondleggers van het Belgische socialisme, wisten eerst de Brusselsche vakbonden te vereenigen. Toen beriepen in '76 van Beveren en Anseele een algemeen kongres van vakvereenigingen, om te komen tot een nationaal werklieden-verbond. Maar zoo ver was het nog niet. Een door het Gentsch komité ontworpen program — waarbij de Duitsche sociaal-demokratische partij tot voorbeeld diende — werd verworpen: van de Waalsche vakvereenigingen wilden vele niets weten van de politiek. Eenige jaren lang, bestonden toen de Vlaamsche- en de Waalsche socialistische partij naast elkander, tot zij vereenigd werden in '79. Van dat tijdstip dateeren de opkomst der koöperatie, en de beweging voor algemeen kies- en stemrecht.

In '85 eindelijk vereenigden socialistische groepen waaronder »Vooruit"

van Gent, en »de Werker" van Antwerpen, zich op een kongres met de minder uitgesproken socialistische arbeiders-vereenigingen; de naam »socialistische partij" werd in »arbeiders-partij" veranderd, de vereeniging van allen die poogden een eigen macht te stellen tegenover de macht van 't kapitalisme, ving aan. Uit den naam »arbeiders-partij" bleek 't klassebewustzijn wakker geworden, ook bij de nog niet bewust socialistische elementen.

De Belgische arbeiders-partij is dus, zooals wij zien, ontstaan door het tot elkaar groeien van vakvereenigingen en socialisten. De socialisten begrepen de vakbeweging noodig te hebben tot het stichten van een politieke partij, die pressie kon oefenen op den gang van zaken; de in vakbonden georganiseerde arbeiders werden door de macht der omstandigheden tot de sociaal-demokratie — de politieke organisatie der arbeiders-klasse tegenover de kapitalistische klassen — gebracht.

Organisatie der partij.

In betrekking tot de organisatie der partij, treft vooral de groote rol die gespeeld wordt door de koöperatie. Zij is het middenpunt waaromheen al 't andere zich beweegt; de koöperatie is 't hart der partij: van haar uit stroomt 't bloed door dat geheele lichaam. De partij is verdeeld in distrikt-federaties, op 't kongres van '97 waren er 26 dier federaties vertegenwoordigd door 489 groepen met 596 afgevaardigden. Al die federaties hebben dezelfde karaktertrekken: om de verbruiks-koöperatie heen, groepeeren zich vakvereenigingen, politieke vereenigingen en onderlinge ondersteuningsfondsen. Boven de federaties staat de door het jaarlijksch kongres gekozene algemeene raad, maar in plaatselijke aangelegenheden zijn de federaties vrij onafhankelijk, en slechts een zeer klein deel hunner inkomsten vloeit in de centrale kas. Op sommige plaatsen is aan de ondersteuningsfondsen ook genot van medische hulp en geneesmiddelen verbonden, zoo b.v. in Gent. In den laatsten tijd heeft de Gentsche »Vooruit" ook een pensioenfonds gesticht; leden boven de 60 jaar, die twintig jaar lang de organisatie gesteund hebben door broodverbruik en per jaar minstens voor honderd gulden aan kleederen, schoenen of levensmiddelen betrokken, zullen een pensioen genieten van minstens 78 gulden 's jaars. Zoo grijpen koöperatie en onderlinge verzekering in elkaar: de federatie, in al hare vertakkingen, neemt den ganschen arbeider in beslag en zorgt voor hem van zijn wieg tot zijn sterfbed.

Van den bloei dier groote koöperaties worden verbazende dingen verteld. Haast overal wordt met een bakkerij begonnen; zij dient aan de plaatselijke organisatie tot basis. Om lid te worden, onderschrijft men het program der partij, stort de geringe som van 12 à 25 cts., en neemt een aandeel van 1 à 5 gulden, dat afbetaald wordt door de verkregen winst. Dit vormt dus voor niemand een beletsel. De winst wordt in drie deelen geplitst: een deel tot aflossing en reserve, een voor de propaganda, een wordt onder aandeelhouders en personeel verdeeld. Naar dit model worden bijna iedere maand nieuwe koöperaties opgericht; naar gelang van den toestand der arbeidende klasse in een bepaalde streek of plaats is hun organisatie in onderdeelen verschillend.

In Brussel b.v. tracht men groote massa's leden te winnen door lage broodprijzen, het aantal leden bedroeg in '97 meer dan 15,000; bij »Vooruit" is het minder aanzienlijk, maar door de hooge prijzen worden grootere winsten gemaakt. De 6000 leden van »Vooruit" bezitten in gemeenschappelijk eigendom een groote broodfabriek, vier apotheken, zes kruidenierswinkels, een schoenmakerij, een sigarenfabriek, de beroemde ateliers en konfectie-magazijnen, en een feestlokaal in een van de voornaamste buurten der stad.

Door de koöperatieve bakkerijen is de broodbakkerij in België gerevolutioneerd geworden, de prijzen zijn voor de helft verlaagd, ook voor het publiek daar buiten. De koöperatieve waren n.l. de *eerste* broodfabrieken in België (en ziedaar een voordeel, dat hun groot succes verklaart tegenover de moeite die de koöperatieve bakkerijen ondervinden op sommige plaatsen in Holland waar sedert jaren broodfabrieken in de meeste steden kapitalistisch gedreven worden). De koöperaties hebben het geld geleverd voor de uitgebreide politieke propaganda; door hunne winsten is het mogelijk geweest, voor de verkiezingen van '96, twee millioen brochures te verspreiden. Zij geven werk en brood aan de partijgenooten, die door hunne beginselen in moeilijkheden geraakt zijn; zij vormen een band tusschen stads-arbeiders en boeren, die zij hun produkten afkoopen, en de Brusselsche »Maison du peuple" heeft in Januari '98 de eerste socialistisch-koöperatieve boterfabriek opgericht op het platteland.

In de vakbeweging is de organisatie minder sterk. Vooral de mijnwerkers-vereeniging, die in de bewogen jaren tusschen '86 en '94 een groot deel der arbeiders omvatte, is teruggegaan en tot eenige duizenden geslonken. Maar in de steden neemt het aantal georganiseerde arbeiders toe, en van hen zijn bijna allen aan de partij aangesloten: in Gent ruim 10,000, in Brussel alle voornaamste vakvereenigingen op vier na.

Een groot voordeel van deze organisatie (nog behalve het versterken der finantieele draagkracht) is wel dat zij, meer dan louter »politieke" afdeelingen dat vermogen, het middenpunt vormt van leven en gedachten voor den arbeider. Zij heeft, om zoo te zeggen, iets minder ideologisch; iedere dag brengt zijn bestaan hem met de koöperatie in aanraking; hij heeft haar noodig, en hij leert het proletarisch beginsel »één voor allen, allen voor een" kennen niet slechts als een leus, maar als iets werkelijks in zijn leven. Daar komt nog bij, dat het voor politieke afdeelingen, buiten tijden van verkiezingen of opgewekt politiek leven, moeilijk is steeds met vuur aan 't werk te blijven, niet te verslappen in de propaganda. Dit verhelpt de koöperatie: door haar en in haar is er altijd werk; minder ideaal, maar meer tastbaar, dan enkele politieke propaganda. Een gevaar is natuurlijk, of de koöperatie niet voor haar leden wordt meer doel dan middel; of deze niet vergeten, dat zij er is ter wille der partij, ten dienste van de propaganda, meer nog dan om de leden het leven gemakkelijker en aangenamer te maken, of zij op den duur de arbeiders-klasse niet geheel in beslag neemt, en wegtrekt van den weg die alleen tot hun geheele bevrijding kan voeren: de weg der politieke machtsontwikkeling. Het is mogelijk dat dit gevaar bestaat, maar een blik op de politieke loopbaan der partij zal ons doen zien, dat het tot nu voor België niet is ingetreden.

De politieke machts-ontwikkeling.

In het jaar '86 werd de Belgische bourgeoisie uit haar rust gewekt, eerst door opstootjes in Luik, toen door een groote werkstaking in de mijn-distrikten van Charleroi. De mijnwerkers werden wakker uit hun doffe berusting; ongeorganiseerd, zonder politieke tucht als zij waren met slechts één gevoel: verzet tegen hun ellendige toestand, kon ruwheid en geweld niet uitblijven. De glasblazers maakten gemeene zaak met hun mede-arbeiders, ook in de glas-blazerijen stond het werk stil, op een van deze waarvan de patroon bijzonder gehaat was, kraaide de roode haan. Na twee dagen onderdrukten troepen de beweging, een reeks processen volgde, de vrees der regeerende klassen uitte zich in straffen van drakonische strengheid. Falleur, voorzitter der glasblazers, werd tot 20 jaar tuchthuis veroordeeld, sommige aangeklaagden tot levenslang.

Een groote beweging trok door 't volk. De arbeiderspartij wist de leiding dier beweging op zich te nemen en haar te maken tot een duurzame: naast amnestie voor de veroordeelden werd algemeen kiesrecht de leus.

Algemeen kiesrecht was, ook in België, de noodzakelijke konditie tot levensvatbaarheid en groei eener nieuwe politieke partij. Van het oude kiesrecht, gegrond op belastingen, was het meerendeel der arbeiders uitgesloten. Sedert jaren bestond reeds een groeiende demokratische beweging, waarin arbeiders en burgerlijke elementen nog samen gingen. De scheiding tusschen deze was de eerste vrucht der troebelen van '86. Met het bloed der gevallenen uit hun midden kochten de Belgische arbeiders hun klasse-bewustzijn. Nog in '84 waren de cijfers door de arbeiders-kandidaten behaald, een bespotting voor wie een onafhankelijke beweging wilden: in Brussel 400 van de 18,000 stemmen; in de provincie zelfs geen spoor van strijd.

'87 en '88 waren voor de partij jaren van inwendige beroering: op het kongres van '87 scheidden de Waalsche of Brabantsche groepen zich af en vormden een nieuwe fraktie: de republikeinsch-socialistische. Meenings-verschillen over de taktiek, gedeeltelijk samenhangend met de tegenstelling tusschen het Waalsche en het Vlaamsche ras, leidden tot de scheiding. De Walen waren ongeduldiger, zij hadden minder organisatie-geest, zij wilden snel resultaten bereiken en verwachtten daartoe 't meest van ekonomische aktie. Zoo kwam het dan ook weer in '88 tot groote werkstakingen in de mijn-distrikten. Onlusten dreigden, zonderlinge dynamiet-ontploffingen kwamen voor; een aantal leden van de republikeinsch-socialistische partij werden gevangen genomen. De regeering trachtte 't geloof te verspreiden aan een groot komplot tot verandering van de Staats-vorm. Maar de behandeling der zaak voor het gerechtshof van Henegouwen bracht heel andere onthullingen; geheime agenten van de regeering, spionnen en aanstokers bleken een groote rol gespeeld te hebben in het aanzetten tot »revolutionair" socialisme. De werkstaking verliep en ging verloren, maar de revolutionnairen leerden uit haar, en haar vrucht was de vereeniging en thans voor goed, der gescheiden frakties op het kongres van '90. Het resultaat van de werkstaking van '86 was de scheiding tusschen

burgerlijke- en arbeiders-elementen geweest; die van '89 bracht de arbeiders tot inzicht (voor zoover hun dat nog ontbrak) dat niet door uitbarstingen van geweld, maar door organisatie en taaie strijd alleen de betere toekomst gewonnen kon worden.

Met vastheid en overleg stuurde de partij van nu af aan op haar doel: algemeen kies- en stemrecht. De weg hiertoe was haar: het zich doen manifesteeren van den volkswil; en het uiterste wapen in den strijd: de algemeene werkstaking. In beginsel werd daartoe besloten op een buitengewoon kongres van Sept. '90, in geval de door Paul Janson, leider der progessisten, voorgestelde grondwet-herziening, door de Kamer verworpen werd. De beraadslagingen duurden lang; de eerste Mei '92 gingen een groot aantal mijnwerkers, het wachten moe, op eigen gezag tot staken over, meer dan 100,000 man legden het werk neer: de 18de Mei werd het voorstel van Janson aangenomen.

Bij de verkiezingen van '92 steunden de socialisten alle voorstanders van algemeen stemrecht. De agitatie door 't geheele land nam toe, de rustelooze inspanning der arbeiders-partij hield 't volk wakker door telkens nieuwe middelen, nieuwe manifestaties, referendums, volks-vergaderingen, enz. De Kamer weifelde, allerlei kombinaties beproefde zij, zonder tot iets te komen. De 11de April verwierp zij 't algemeen stemrecht, dezelfde dag schreef de algemeene Raad der arbeiders-partij de algemeene werkstaking uit. Binnen 48 uur stond 't werk in de mijndistrikten, in Brussel, Gent, Antwerpen, Mechelen, Leuven en andere steden stil. Algemeen in den zin van volkomen was de werkstaking natuurlijk niet, maar omvangrijk genoeg, om pressie te oefenen op de gebeurtenissen. De Kamer die drie jaar lang niet had kunnen besluiten, wist nu binnen drie dagen wat haar te doen stond: zij nam 't eenige nog niet afgestemde voorstel aan, 't voorstel Nijssens tot algemeen, maar niet enkelvoudig, stemrecht.

Gewonnen was wat bij mogelijkheid van deze Kamer verwacht kon worden, meer door te zetten was onmogelijk. De arbeiderspartij vierde de nieuwe kieswet als eene overwinning der demokratie; op raad van 't bestuur werd de arbeid hervat en met het verkregene genoegen genomen. De nieuwe kieswet kende een tweede stem toe aan alle hoofden van gezinnen, verder aan allen die zekere betrekkingen vervulden of in 't bezit waren van een diploma van hooger onderwijs; eindelijk werd een tweede en derde stem verbonden aan een bepaalde aanslag in de direkte belastingen en een bepaald bezit aan geld of onroerende goederen. Zoo meende men het overwicht der bourgeoisie vast te houden, terwijl men tegelijk het volk tevreden stelde. Zelfs onder de socialisten waren er die vreesden, zonder samengaan met andere partijen geen enkele zetel te veroveren. Des te grooter was de verbazing, toen in de verkiezingen van October '94, de socialisten meer dan 300.000 stemmen behaalden en 28 hunner plaats namen in het parlement. Behalve Namen en Luik, waar zij samengingen met de radikalen, hadden ze overal gezegevierd door eigen kracht.

Over de bemoeiïngen en de werkzaamheid der belgische socialisten in het parlement is in dit tijdschrift reeds vroeger geschreven,*) dit

*) Door van der Goes, „Nieuwe Tijd"; afl. III, 1ste Jaargang.

kan dus hier uitblijven. Resultaat en beteekenis der laatste verkiezingen zal besproken worden in de volgende aflevering.*) Hier dus nog slechts een korte beschouwing over wat de politieke ontwikkeling der partij, haar snelle sterke vooruitgang ons leert. De ekonomische omstandigheden zijn die ontwikkeling zeldzaam gunstig. Een dichte bevolking — 200 inwoners per vierk. kilometer — vele groote steden — veel industrie — en die niet zooals bij ons verspreid en getrokken naar de hoeken des lands, maar saamgetrokken in 't centrum: 400.000 proletariërs, als 't ware zij aan zij wonend — ziedaar faktoren van gewicht. In de afgelegen, dun bevolkte Ardennen met zijn achterlijke toestanden heeft 't socialisme nog weinig te beteekenen; in Vlaanderen daarentegen waar de onteigening der kleine boeren zich snel voltrekt, won 't tusschen '94 en '96 ruim 100.000 aanhangers.

De haar *voorafgaande* organisatie der arbeiders-klasse is een andere oorzaak van de onverwacht-gunstige resultaten der eerste verkiezingen onder algemeen kiesrecht geweest. Waar de arbeiders het kiesrecht *gegeven wordt,* ten gevolge van politieke kombinaties — als in Duitschland door Bismarck; of van radikaal-burgelijke hervormingen — als in Engeland; daar is niets natuurlijker, dan dat zij het moeten *leeren* gebruiken in en door den strijd. Waar een klasse er zelfbewust jaren lang voor kampt, daar weet zij op den dag der overwinning wat haar te doen staat en daar bezit zij ook de macht het te doen, want een jarenlange beweging naar een doel is ondenkbaar zonder sterke organisatie. Het in elkaar grijpen van politieke en ekonomische aktie bij de georganiseerde arbeiders maakte de beweging onweerstaanbaar: de ekonomische aktie — de werkstaking — trad in dienst van den politieken wil. Op 't beslissende oogenblik bleek de kracht der partij te zijn, dat zij ook de vakbeweging omvatte. Zij opende op grooteren schaal dan nog geschied was, eene nieuwe taktiek der internationale arbeiders-beweging, die misschien ook voor ons land de taktiek der toekomst zal blijken te zijn.

De agrarische kwestie.

Belangrijker dan de beschouwingen over kollektivisme, feminisme en kunst, waarmee 't tweede deel (de Leer) van 't boek van Vandervelde en Destrée wordt ingeleid, schijnt mij toe de uiteenzetting van hun standpunt ten opzichte der agrarische kwestie.

De ideeën kleuren zich naar de verschijnselen; in zoover 't kapitalisme toestanden schept, in hoofdtrekken dezelfde, komen de woordvoerders van het socialisme in de verschillende landen theoretisch overeen; in zoover de toestanden verschillen, verschillen ook de meeningen. In de agrarische kwestie hangt het standpunt der arbeiderspartij in elk land af van de toestanden in den landbouw.

Die toestanden nu zijn in België zeer verschillend al naar de streek van 't land; in 't Zuid-Oosten, in de afgesloten Ardennen, nog eigen bedrijf en voortbrenging hoofdzakelijk tot eigen verbruik; in 't N.-Westen, vooral in Vlaanderen, meest pachters; daar meest klein-bedrijf, groote afwisseling van voortbrengselen en intensieve kultuur. De kapitalistische

*) Door Vliegen.

onteigening, de evolutie van den landbouw tot kapitalistische produktie voltrekt zich snel, maar natuurlijk onder *andere vormen* dan in de industrie, als 't ware minder doorzichtig. Wel neemt 't aantal kleine bezitters niet af en is hun aantal nog groot, maar zij bebouwen allen te samen slechts één vierde van den grond: drie vierde wordt bebouwd door pachters. En dat één vierde bestaat nog grootendeels uit den slechtsten en meest onvruchtbaren grond: al de goede stukken zijn ingepalmd door de groote bezitters. 293 duizend man sterk waren nog in '80 de boeren, die bouwden voor eigen rekening, doch van dezen bezaten er meer dan 218 duizend maar een lapje grond van 0 tot 2 H.A., dus geheel onvoldoende om van te bestaan, niet meer dan bijverdienste, behalve in de gevallen natuurlijk waar tuinbouw werd uitgeoefend. 60,500 eigenboeren slechts bebouwden een oppervlak van 2 à 10 H.A. De groote versnippering heeft de toestand van den kleinen boer onhoudbaar gemaakt, kapitaal om te bebouwen naar behooren, bezit hij niet; de hooge sukcessie-rechten brengen hem steeds meer achteruit en de hypotheek is de moderne vorm waarin — in het landbouwbedrijf — de kapitalistische onteigening wordt voltrokken. Op den dwerg-bouw drukt de hypoteek 't zwaarst; de geheele last bedroeg in '97 870 millioen. De kleine boer is verloren, of de regeering nog tracht hem te helpen door vermindering van grondlasten, (die in België zeer hoog zijn: 7,7 %, tegen Holland 2,15 en Engeland 1 %) regeling van het krediet-wezen en wijziging in de sukcessie-rechten: het zal alles niet veel uitrichten; zij kan de kleine boeren boven de wet stellen, zij kan hen niet stellen buiten de kapitalistische maatschappij.

Hoe staan nu de belgische socialisten tegen deze hard-beklemde klasse en op welke manier willen zij de kleine boeren te hulp komen.

Niet door het radicale middel van onteigening. Het is geen zwakheid, geen zucht tot transigeeren en stemmen winnen van de zijde der socialisten, zegt Vandervelde, dat zij aarzelen met het uit te spreken: de grond aan de gemeenschap; het is eenvoudig omdat, terwijl bij het kapitalistisch bezit arbeid en vrucht van den arbeid gescheiden zijn, zij bij het kleinbezit in den landbouw nog zijn vereenigd, en onteigening hier onrecht zou wezen. Maar zal de landbouw dezelfde schaal hebben te doorloopen als de overige voortbrenging? Zal het klein, het privaatbezit ook daar plaats moeten maken voor kapitalistisch — eer het in gemeenschappelijk bezit zal overgaan? Bewezen is de noodzakelijkheid daarvan niet.

Wanneer men nu bedenkt hoe sterk de koöperatie in België is — niet alleen in het socialisme, maar ook daarbuiten, wanneer men leest, hoevele vereenigingen van allerlei aard in de laatste jaren onder de boeren zijn opgeschoten: o.a. tot gemeenschappelijke aankoop van grondstoffen, honderde koöperatieve boterfabrieken, zelfs een koöperatieve suikerfabriek, dan begrijpt men dat de werkelijkheid in hun eigen land de belgische socialisten tot de hoop drijft, dat associatie, vrijwillige vereeniging en koöperatie, helpend zullen kunnen ingrijpen in de levensverhoudingen der kleine boeren en hun het pijnlijke tusschen-stadium van onteigening en opslokking door het kapitalisme zal worden bespaard.

Enquête Vakbeweging.

De redactie van dit maandschrift heeft tot eenige leden van vak- en andere arbeidersvereenigingen de onderstaande vragen gericht:

1°. *Welke zijn uwe denkbeelden aangaande de taak der vakvereenigingen in het tegenwoordige tijdperk der kapitalistische maatschappij?*

2°. *Meent gij dat de revolutionnaire (dat is: de op het standpunt van den klassenstrijd staande) arbeiderspartij nog andere middelen moet gebruiken dan de ekonomische aktie?*

De redactie heeft verscheidene antwoorden ontvangen, waarvoor zij den schrijvers haren hartelijken dank brengt. De antwoorden zullen achtereenvolgens in de »Nieuwe Tijd" worden gepubliceerd; en ten slotte zal de redactie naar aanleiding van de op deze wijze verzamelde stof, welke een belangrijke bijdrage belooft te worden voor de kennis van het gewichtige en veel besproken vraagstuk, ook harerzijds een antwoord geven op de gestelde vragen.

* *
*

Vele van onze lezers weten, dat deze vragen in landen met een sterkere arbeidersbeweging, geen vragen meer zijn. Waar de klassenstrijd in een tijdperk van grootere hevigheid verkeert, om thans alleen België en Duitschland te noemen, daar heeft de ondervinding deze albeheerschende waarheid gemaakt tot het gemeengoed van ieder ontwikkeld werkman: *de strijd om de politieke macht is het hoofddoel van de moderne arbeidersbeweging, die de revolutie van de kapitalistische maatschappij zal bewerkstelligen.* En dat de vakbeweging, hoe onmisbaar ook als oefenplaatsen van organisatie en administratie van arbeiders, als leerscholen van solidariteit en als plaatsen van samenkomst waar de arbeiders hun eigen kracht ten dienste van hunne eigen belangen leeren gebruiken, *nimmer den politieken strijd kan vervangen* of in beteekenis evenaren. Om deze reden, wederom door de ondervinding duidelijk gemaakt: tot eenige ekonomischen invloed van belang, kan de vakbeweging nooit voeren. Het is juist de strekking van het kapitalisme, dat de macht van het kapitaal ekonomisch sterker wordt, en de arbeiders ekonomisch steeds afhankelijker. Kleinere misstanden in het stelsel, overblijfselen uit een vroegere periode in het kapitalisme: overmatige werkuren, hongerloonen, miserabel ingerichte werkplaatsen, kunnen door de orga

nisatie der vakken worden opgeruimd; en niemand onzer zal dit gering achten om de direkte en indirekte gevolgen. Maar de groote misstand, het loonstelsel-zelf, wordt daardoor niet aangetast. Het monopolie dat de konkurrentie verdrijft, maakt de arbeiders ekonomisch volkomen machteloos. Tegenover de arbeiders hebben de groote kapitalisten de konkurrentie reeds vrijwel opgegeven; en de geschiedenis van de laatste jaren verhaalt dan ook bijna alleen van mislukte stakingen, onderdrukte vereenigingen, afnemenden ekonomischen invloed.

Is dit in strijd met den regel dat politieke macht altijd op ekonomischen grondslag moet rusten? Neen, want de politieke macht die de arbeiders reeds hebben verworven en die zij nog zullen verwerven, is in den grond een ekonomisch verschijnsel. Die macht, namelijk, heeft het proletariaat te danken aan zijn talrijke aanwezigheid, tot organisatie en klassenbesef leidende koncentratie in industrieële distrikten; aan zijn sociale kennis en ontwikkeling en aan andere geestelijke eigenschappen en vermogens. Het proletariaat, in een woord, is in ontstaan en wezen het voortbrengsel van een bepaald ekonomisch stelsel, een voortbrengsel van het kapitalisme. Maar tot het wezen van het proletariaat behoort ekonomisch onvermogen in iederen zin van het woord. Het wezen van het proletariaat is te zijn een groote klasse, welke één algemeen belang heeft (het socialisme) en een zuiver gevoel van haar belang als klasse, een scherp inzicht van hare positie als klasse — een klasse die de toekomst in handen heeft, moreel en intellektueel ondanks alle bezwaren de leidende klasse wordt, maar ekonomisch zonder eenige beteekenis is. De zelfde man die des avonds een rede houdt over een punt van sociale wetenschap, beter dan eenig geleerd en goedbetaald professor — heeft soms geen cent in zijn zak, en is voor zijn brood van morgen afhankelijk van een patroon dien hij als mensch vele malen overtreft. Dit is het type van den modernen proletariër, den wegbereider van de maatschappij der vrijen en gelijken. Dit juist is het nieuwe, het bijzondere, men zou zeggen het verwonderlijke en het bewonderenswaardige van den strijd van kapitaal en arbeid, dat voor het eerst in de wereldgeschiedenis eene maatschappelijke groep van de menschenmassa zich losmaakt en als revolutionnaire klasse het wankelende vaandel van den vooruitgang grijpt — die man voor man platzak en dienstbaar is. De knechten zullen de meesters verslaan en de armen triomfeeren over de rijken. Maar niet door zelf meesters te worden en rijk. Zij zullen in die richting het mogelijke doen, doch zich het onmogelijke niet ten doel stellen. De arbeidersklasse wordt niet door de volheid van ekonomische macht met politieken invloed begiftigd, maar zij grijpt naar de politieke macht wegens ekonomische onmacht.

En, als nu de tijden rijp zijn en het monopolie kompleet; waarbij verder is te verwachten dat in eenige vakken een minderheid van bekwame handwerkers door hunne organisatie zich eenige verbeteringen hebben weten te verschaffen — verbeteringen die van waarde zijn voor de arbeiders maar dikwijls voor de patroons evenzeer — maar in het wezen van het loonstelsel geen verandering is gebracht en de macht van de gekoncentreerde kapitalen grooter is dan die van de konkurreerende ondernemingen tegenwoordig, dan kan de inmiddels verkregen politieke macht, welke ook de arbeiders heeft geoefend in

meêregeeren en administreeren van steden en land, de onteigening van het grootkapitaal bewerkstelligen. Verkregen kennis van beheer, verkregen invloed op beheer in takken van Staatsdienst, is onmisbaar in tijden van overgang die aanstaande zijn. Ekonomische werkingen brengen telkens aan gemeente en Staat, diensten die vroeger partikulier waren; en bereiden zoo het socialisme vóór. Het is wenschelijk, voor nu en voor later, dat de arbeiders daarbij zich doen gelden. Zoo worden zij, door deelneming aan de vertegenwoordiging van land en stad, een macht die eindelijk de macht van het grootkapitaal kan beteugelen. Niets belet de arbeiders reeds thans deze takken van produktie ten minste ten deele te besturen. Zooveel arbeiders-afgevaardigen in gemeenteraad en Kamer — zooveel proletariërs in het beheer van die belangrijke helft der voortbrenging welke reeds door Staat of gemeente is overgenomen.

Ééne tegenstelling noemden wij zooeven: de zelfstandige en bekwame werkman ekonomisch zwak en onderworpen. Nu komt er een tweede, scherper tegenstelling bij, welke reeds hier en daar buiten ons land werkelijkheid is geworden: de werkman, volksvertegenwoordiger of lid van een uitvoerend lichaam, b. v. burgemeester, ekonomisch nog altijd onderworpen en zwak *). Deze tegenstelling, dat een arbeider direkt of indirekt groote publieke inrichtingen bestuurt en voor zijn persoon tegen een klein salaris de ondergeschikte werkman is van een partikulieren ondernemer. Het is zeer mogelijk, en zulke gevallen zullen steeds talrijker worden dat een paar leden van het personeel eener groote tramwegmaatschappij in een gemeenteraad beslissende stemmen uitbrengen over een koncessie aan de maatschappij te verleenen — of dat in een kommissie van kontrole over een gasfabriek leden van een vakvereeniging van gaswerkers zitting hebben. Zoodanige tegenstellingen komen voort uit den overgang van eene produktiewijze in een andere. Vormen zij geen uitzonderingen meer, maar den regel, dan is tevens de overgang ongeveer voltooid. — De onteigening van de monopolisten zal een gemakkelijke taak zijn voor regeeringslichamen waarin arbeiders overwegenden invloed hebben verkregen, omdat, nu reeds, de onteigening van monopolisten het dagelijksche werk is van regeeringslichamen nog bijna zonder arbeiders. Deze uitbreiding van de werkkring der openbare besturen is één van de ekonomische grondslagen voor de politieke macht van het proletariaat.

Zooveel ter inleiding van de kwestie in het algemeen. In ons slotwoord zullen wij gelegenheid hebben op bijzonderheden van het onderwerp terug te komen.

* * *

De antwoorden die welwillend tot onze beschikking zijn gesteld, laten zich verdeelen in drie groepen:

Ten eerste: van hen, die bemoeiïng met den politieken strijd alleen bij uitzondering toelaten;

---

*) Men weet dat niet overal aan leden van de volksvertegenwoordiging geldelijke vergoeding wordt gegeven.

ten tweede: van hen, die zoodanige bemoeiïng eerst in de tweede plaats toelaten;

ten derde: van hen, die op het standpunt zijn van de sociaaldemokratie hierboven aangeduid.

Aangezien nog niet alle antwoorden zijn ingekomen, kunnen wij geen geklassificeerde indeeling maken en laten wij hier volgen zooveel van de nu beschikbare kopie als de plaatsruimte veroorlooft.

F. v. d. G.

* * *

Antwoord van M. J. Bil, Rotterdam.

(*Kleermakersvereeniging „Eendracht maakt Macht", Kon. goedgekeurd*).

Zeer gaarne voldoe ik aan de beleefde uitnoodiging ook mijne denkbeelden omtrent de „taak der vakvereenigingen" in uw blad te plaatsen, vermeenende daardoor misschien te bewerken, dat zij, welke nu nog vijandig daar tegenover staan, van gedachten zullen veranderen, en flinke medestrijders worden in het leger der arbeiders.

'k Stel me aan u voor als kleermakersgezel, werkende voor een hier ter stede sinds jaren bestaande firma.

Van af mijn prilste jeugd is het vereenigingsleven me lief geweest en nu ik op dien leeftijd ben gekomen dat men mag aannemen met verstand te kunnen oordeelen, is *vereenigen* een tweede natuur voor mij geworden.

Eigenaardig is het misschien daarom van mij te vernemen, dat ik feitelijk op heden tot geene partij behoor, doch me zelven slechts beweeg in de vakorganisatie. Een tiental jaren terug hebben andere met mij beproefd een kleermakersvereeniging tot stand te brengen, en daar ik toen behoorde tot de Soc. Dem. Partij, kon het volgens mijne inzichten niet anders, of ook die vakvereeniging moest het program dier Partij onderstreepen.

Spoedig echter ontwaarde ik, dat we dwaalden met deze begrippen, en was dit ook oorzaak, dat de eenmaal sterke vereeniging kwijnende werd om, na verloop van eenige maanden, geheel te verdwijnen.

Toen stond ik weer alleen, doch met dat voordeel, eenige vrienden gemaakt te hebben met welke ik in voortdurende gemeenschap bleef.

Elke ontmoeting, elk gesprek werd steeds door ons benut de afgestorvene te bejammeren en een nieuwe geest werd in ons geboren. Met recht konden we uitroepen *dat we wedergeboren waren.*

De hinderpalen welke oorzaak geweest waren van het verdwijnen onzer vereeniging, leerden we kennen en begrijpen, en kwamen tot de slotsom dat als men een vakorganisatie wilde bezitten en deze doen bloeien, men wars moest zijn van elke Partij-inmenging.

Waarom kwamen we tot deze conklusie? Wijl we overtuigd zijn en dit ons door ondervinding is gebleken, dat men om de vaktoestanden over 't algemeen te verbeteren, de massa noodig heeft en niet 'n zeker clubje of aanhangers van 'n enkele Partij.

Neen de toestanden zijn voor allen even slecht dus moeten deze ook voor allen verbeterd worden.

Heeft men nu een vereeniging die zich verklaart op dit of dat Partij standpunt te plaatsen, dan zal men hen welke zich daarmee niet vereenigen, buiten sluiten, en dus de zoozeer gewenschte organisatie onbewust tegenwerken.

't Doel moet dus van elken zelfbewusten arbeider zijn, die het goed meent met de organisatie van den arbeid, een vakvereeniging in 't leven te roepen welke plaats bied voor elk stielgenoot, een neutrale vereeniging dus, welke zich alleen bemoeit met de behartiging der vakbelangen.

Tot zoover de saâmstelling.

* * *

Wat de taak eener vakvereeniging is? Hierover wil ik uit eigen kring een staaltje meedeelen.

De nu bestaande kleermakersvereeniging hier ter stede,, genaamd „Eendracht maakt Macht", welke staat op het standpunt zoo juist door mij omschreven, schrijft in haar statuten, dat ze ten doel heeft „de zedelijke en stoffelijke belangen der gezellen te behartigen en elkaar bij ziekte en hulpbehoevende omstandigheden bij te staan."

In de eerste plaats dus is de taak van deze vereeniging, van welke ik deel uitmaak, het zedelijk bewustzijn der arbeiders op te wekken, hen meer de waarde als mensch te leeren kennen. Dan wordt voorts aangestuurd op meer stoffelijke voordeelen te behalen, dat is te bewerken dat de loonen en arbeidsduur verbeterd worden.

Ook wordt door „E. m. M." getracht door middel van productieve assotiatie, de productie zelf in handen te krijgen, begrijpende het belang wat daarin schuilt voor den kleermakersgezel; voorts wordt het solidariteitsgevoel opgewekt bij de leden door de bepaling elkaar bij te staan in den nood.

Naar mijne bescheiden meening moet het hier in 't kort aangehaalde als eerste taak gelden voor elke vakorganisatie.

Door zulk optreden reorganiseert men den vaktoestand, zonder ruw geweld, maar met een kracht, voor welke geen kapitalistisch leger bestand is.

Doch ook de geest der arbeiders wordt daardoor ontwikkeld, en door die ontwikkeling zullen de behaalde voordeelen van blijvenden aard zijn.

Ik resumeer dus dat de taak der vakvereeniging moet zijn:

1°. de ontwikkeling der leden te bevorderen.

2°. het aansturen op overname der productie door de vereeniging.

3°. geen Politieke of Godsdienstige richtingen in de vereeniging op den voorgrond plaatsen.

* * *

Over de tweede gestelde vraag wil ik het volgende zeggen.

„De mensch zal alleen bij brood niet leven" staat in zeker boek, en zoo is het ook met de economische aktie. Ook ik sta de parlementaire voor, doch in welken zin?

'k Ben er niet voor, advokaten, notarissen, domine's of hoe men die soort menschen meer noemen mag op het Binnenhof te laten zetelen, wijl ik de vaste overtuiging bezit, dat hoe zij zich ook draaien en keeren mogen, en steeds den mond vol hebben over de liefde voor den arbeidersstand, zij daar totaal geen begrip of verstand van kunnen hebben.

Evenmin als een gewoon arbeider een woord Latijn verstaat, even zoo min weten en gevoelen die menschen de nooden der arbeidende klasse.

Hoe kunnen zij dan opkomen in het parlement voor die misdeelden?

En zoolang dat nog het geval zal zijn, zoolang moet ik volgens mijn geweten tegen Parlementaire Aktie zijn.

Geheel anders wordt het echter als de volksvertegenwoordiging was saamgesteld uit hen welke met de arbeiders hebben meegeleefd, daaruit zijn ontsproten.

Ik stel me voor dat wil het parlement vruchten afwerpen voor de werkende klasse, ook de werkers zelve daarin zitting moeten hebben.

Met een verkiezing b. v. zorge elke vakbond of vereeniging dat ze de beste kracht, de meest ervaren vereenigingsman van hun stiel, als vertegenwoordiger geproclameerd krijgt.

Deze volksafgevaardigde in 's lands raadzaal zal daar voorstaan de belangen van de arbeiders, en hebben de vakbonden iets of wilden ze door een wettelijke regeling in 't voordeel van hun vak iets verricht hebben, dan kan zulk een afgevaardigde met kennis van zaken een oordeel vellen en verdedigen.

Men begrijpe mij dus goed. Ik sta Parlementaire aktie voor, mits deze op gezonde grondslagen berust en niet op 'n wijze als nu dat het volk, of beter uitgedrukt de vereenigingen gebruikt worden als de ladder waarmee *hij* naar boven klimt, die te groot is voor een servet doch te klein voor een tafellaken zou mijn oudje zeggen . . . . en 't mensch heeft gelijk.

* * *

En hiermede heb ik mijn pleidooi geeindigd en leg het voor aan de publieke opinie die mijn rechter zal zijn.

M. J. Bil.

* * *

Antwoord van K. H. Rang, Den Haag.

(Bakkersgezellenbond).

Ziehier mijn antwoord op de door U gestelde vragen:

1°. De vakvereeniging wijdt al hare krachten aan de vereeniging van alle vakgenooten onder hare banier.

Daartoe plaats zij zich op een geheel, laten wij het voor 't oogenblik noemen, »neutraal standpunt".

Houdt zich niet op met politieke of godsdienstige kwestiën, maar werkt uitsluitend en alleen voor verbetering der vaktoestanden, waaronder kunnen worden begrepen in de eerste plaats, het recht van controle en regeling van den arbeid, meer loon, minder werktijd, enz.

Uit dien hoofde moet ik sterk afkeuren bonden als R.-K. Volksbond en Patrimonium, welke zich plaatsen op den bodem van »Gods woord", daardoor uit het oog verliezen de werkelijke belangen harer leden, ze niet vrij maakt, maar daarentegen al meer en meer ondergeschikt aan kerk en priester.

De neutrale vereeniging daarentegen op boven omschreven wijze werkende, brengt hare leden gaandeweg in betere positie, zij zien een

vooruitgang, verbetering, en allengs komen zij tot het bewustzijn, dat zij, vereenigd zijnde, de grootste macht vormen, waarvan zij dan op het juiste oogenblik het beste gebruik kunnen maken.

Bepaald noodzakelijk is het dat zij een sterke weerstandkas opricht, ook dàt geeft kracht en gerustheid. Een verklaarde tegenstander ben ik er van om aan vereenigingen en bonden, te verbinden, zieken- en pensioenfondsen, werkeloozenkassen, enz., daar dit ook weer de aandacht van de hoofdzaak afleidt en men dan misschien wel, ja een groote bond krijgt, doch geen sterke, daar de arbeiders zich dan niet vereenigen om betere levensvoorwaarden te veroveren, maar om in tijd van ziekte en ouderdom tegen nood gevrijwaard te zijn.

Mijn eindresultaat is dus, geen nevenpaden, maar recht op het doel af, dat is: een meer menschwaardig bestaan.

2°. Hoewel ik overtuigd ben dat de deelneming der arbeiders aan politieke actie voor hen niet is de sleutel der broodkas, het paradijs op aarde, zoo ben ik positief van meening dat de arbeiderspartij staande op het standpunt van den klassenstrijd, met alle ten dienste staande middelen moet strijden, dus ook met politieke actie. Ik zie hierin een groot voordeel doordat de candidaten der revolutionnaire arbeiderspartij door hen in de regeeringslichamen gebracht, spreken ook tot hen, welke zij anders wellicht nooit onder hun gehoor zouden gekregen hebben.

Daardoor bestaat de mogelijkheid dat men de lauwen, de onverschilligen tot zich trekt, en de oogen opent van hen, welke bijna nooit andere woorden onder de oogen krijgen, dan van berusting en tevredenheid.

Ten tweede krijgen de arbeiders allengs meer macht en aanzien, terwijl het toch ook vaststaat dat er langs wettelijken weg verbeteringen kunnen verkregen worden, welke werkelijk ten goede komen aan de arbeiders. Maar ik houdt het mitsdien ook voor beslist noodzakelijk dat de revolutionnaire arbeiderspartij nooit haar standpunt (de klassenstrijd) opgeeft, de arbeiders geen idealen voorspiegelt, welke althans zeker in de eerste jaren niet zullen worden verwezenlijkt.

Want juist daardoor blameert men zich in anderen en ook in eigen oogen, en zullen de arbeiders zich toch ook ten lange laatste terugtrekken van de revolutionnaire arbeiderspartij.

De vakvereeniging dus alleen de economische weg, de revolutionnaire arbeiderspartij de politieke, steunende de economische actie dan voorzie ik na eenigen tijd een machtige arbeiderspartij.

Den Haag. K. H. RANG.

DEN BOER OP,[1])

DOOR J. SAKS.

Wanneer, na een eigen ontwikkelingsovergang van eenige eeuwen te hebben doorloopen, de stedeling terugkeert tot het platteland, niet om zich van de produkten, maar van het produktiemiddel zelf, den bodem meester te maken, dan mag men dit aanvaarden als het bewijs, dat de landelijk-economische verhoudingen in den stroom der warencirculatie en het gedrang der markt reeds den graad van anti-feudale murwheid hebben bereikt, die haar geschikt maakt en aanlokkelijk voor rechtstreeks kapitalistische exploitatie. Het waren feudale gebruiken en instellingen, die tot dusverre een barrière hadden gevormd om het grondbezit en de grondrente hadden gehandhaafd in haar eerstgeboorterecht tegenover de latere normale belichaming van den meerarbeid, de winst; maar met de geldrente had het jonge kapitalisme zijn sterksten strijder binnen deze oude muren gesmokkeld. Het geld had de bezetting niet alleen, maar de bevelhebbers zelve — de landheeren — als omgekocht de oude traditie te verraden. Er ontstond met de groote economische omwenteling der algemeene warenproductie een zich in de marktconjunctuur weerspiegelende afhankelijkheid van zeer wisselende, onbekende sociale factoren en een drang naar »vrijheid," niet alleen om ontslagen te zijn van de belemmeringen om ten volle van de gunstige kansen van het oogenblik te kunnen gebruikmaken, maar ook om verzekerd te zijn van zijn recht, ten allen tijde de huik te kunnen hangen naar de wisselende winden van de toekomst. Zelf slechtten de grondbezitters de muur, die het vrijere ruilverkeer met den koopgragen stedeling belette. De fictie van eeuwigdurendheid werd zoowel prijsgegeven in de verhouding van landheer tot boer als in die van boer tot arbeider; het pachtcontract en het looncontract vervangen de verplichte schenkingen in arbeid en in naturaliën of de eens-voor-al vastgestelde opbrengst der rente in geld. De samenhang van land en stad herstelt zich, zij worden weder één op den algemeenen grondslag van rekbare en veranderlijke kapitalistische verhoudingen. En niets staat nu verder den stedeling in den weg de agricultuur te drijven als elke andere industrie, land te koopen en land te verpachten, evenals in de manufactuur de gebruikswaarde als waar te doen produceeren door een grooter of kleiner regiment van arbeiders, die men kan afschepen met de

---

[1]) Zie 2e. Jrg. Afl. XI.

karige soldij voor hun levensonderhoud, terwijl men als bevelhebber een uitsluitend recht kan doen gelden op den buit der meerwaarde.

De hollandsche kooplieden, die in de eerste helft der zeventiende eeuw vooral, zooveel van hun goede geld staken in agrarische ondernemingen, hadden dus wel stouter stukken uitgehaald dan met hunnen grootscheepsche droogmakerijen. Zij behoefden hier geen hel te doorzeilen en geen draad hunner zeilen liep gevaar te verzengen; zij voeren hier door een zeer familiaar element en winst was de zekere bekroning van het werk, dat zij anderen lieten verrichten. De nieuwe bodem, die zij brachtten aan het bevruchtende licht was een zeer vertrouwbare bodem voor hunne exploitatie. Leeghwater legde hun bij zijn bekend plan de rekening voor van wat zij te winnen en te verliezen hadden: ruim drie en een half millioen moest het kosten en bij een verkoop van honderd-tachtig gulden per morgen waren zij gedekt; hadden zij er ditmaal geen ooren naar, het lag eensdeels aan de technische bezwaren, anderdeels aan de zware slagen, die hun handel na den tachtigjarigen oorlog ontving; het buitensporige lag niet in den economischen aard, maar in de economische mate der vorderingen, die hun gesteld werden. Met den spaanschen autocraat was voorgoed de feudaliteit over Hollands grenzen geweken. En alle hulpkrachten van het kapitaal trokken er binnen. Er was geld bij de vleet en er waren handen te over: voor proletariërs had ook hier de kapitalistische ontwikkeling gezorgd in voldoende, wat kapitalistisch beteekent: in overvloedige mate. Van overal kwamen dagelijks de leidende krachten van industrie en agricultuur: uit Engeland, uit de Zuidelijke Nederlanden, uit Duitschland, uit Frankrijk zelfs begint in dezen tijd reeds de stroom van réfugiés, die tegen het einde der eeuw in haar sterke aanzwelling aan de industrie een nieuwe vlucht zou geven; voor den oorlog en de geloofsvervolging, die men ontweek vond men hier niet meer terug dan de vervolging wegens schulden en de oorlogstijdingen van eenige vesting in de verte, gewonnen of verloren door den Prins, het kwam er weinig op aan. Holland zoog zich vet aan alle landen: het haalde uit Engeland eerst en daarna uit Spanje en Schotland de wol, uit Polen het graan, uit Friesland het hooi. Ofschoon in vergelijking met de andere provinciën nog het minst misdeeld met natuurlijke voordeelen, — in de Middeneeuwén vergeleek men het bij Lea, de vruchtbare, in tegenstelling van Henegouwen, dat om zijn schoonheid de Rachel onder de gewesten van den graaf voorstelde — was het tegenover de landen, die het overschaduwde, tegenover Spanje inzonderheid, maar een schunnig plekje grond en minder grond dan water. Het zoog zich dik aan industrieele macht tot zijn steden uit hunne muren berstten, aan agrarische tot het land van water maken moest. Dat werd een zaakje, zoo vet als de klei die er mee gewonnen werd; de graanprijzen waren hier voortdurend stijgende, zoowel door de bevolkingsaanwas, die zij zagen als door de geldontwaarding, die hen verborgen bleef. Dit werd een secure onderneming van kolonisatie, een binnenlandsche en onbloedige ditmaal, waarbij geen inboorlingen maar visschen hun hachje inboetten. En meteen gaven zich de nog altijd nog wat plebejische handelslui een patricisch relief door aan hun historisch-oneerbiedwaardigen kruideniersrijkom het deftige grondbezit toe te voegen.

Stelt de kapitalist zich evenwel op deze of op de meer gewone wijze van eenvoudigen aankoop, met het recht van den kapitalistisch-sterkste in de plaats van den feudalen landheer, hij staat niet vrijmachtig tegenover de agrarische verhoudingen, die hij-zelf in 't leven riep en staat niet langer tegenover den feudalen vroonboer. Als handelaar heeft hij het kapitalisme voorbereid op het platteland, als grondbezitter stuit hij in zijn vorderingen op kapitalistische eischen. Hij heeft van de agricultuur een, hoewel eigenaardige kapitalistische industrie gemaakt, die voor den pachter-ondernemer de maatschappelijk-normale winst moet afwerpen en aan wier eigenaardigheid-alleen hij het overschot, de grondrente dankt. Hij zal intusschen geen reden hebben zich over zijn deel te beklagen.

*
* *

Er waren lange eeuwen van economische vervorming noodig vóór de willekeurige en toevallige verhouding tusschen de beide contractanten van den eenvoudigen en zeldzamen *ruil* — nomadenvolken, die elkander hun overbodige producten uitwisselen — zich ontwikkelde tot den nuttigen, maar in 't algemeen niet onmisbaren ruil volgens bewuste regelen in den loop der middeneeuwen; de voortbrenging bleef gericht op het eigengebruik. De in ongelijk korter tijd voltrokken overgang tot het kapitalisme is het, die de ruil onmisbaar maakt en de wetten, die hem beheerschen verborgen en onbewust. Met de interne arbeidsverdeeling — in tegenstelling tot de externe, die voortvloeit uit verschillen in de natuurlijke productievoorwaarden en die van de vroegste tijden af een afzonderlijken handelsstand in 't leven riep en hield — met het verzelfstandigen der verschillende onderdeelen der gemeenschappelijke productie van de familie of het huisgenootschap wordt aan de willekeur en de onregelmatigheid in de getalsverhouding der onderling geruilde gebruikswaarden een grens gesteld in de noodzakelijkheid voor ieder, om door zijn arbeid voor anderen ten deele te voorzien in eigen levensonderhoud. Arbeid en aanvankelijk persoonlijke arbeid was de eenige natuurlijke zoowel als mogelijke maatstaf bij de bepaling der waarde van deze goederen. Bij dezen individueelen ruil, zonder tusschenkomst van eenig persoonlijk of zakelijk medium, waren het de produkten van direkten, eigen arbeid, waarvan men de grootte en langzamerhand ook de gemiddelde grootte kende, die werden gevraagd; het waren onder gelijke omstandigheden geproduceerde waren, die werden aangeboden. En dit is de beslissende waarborg voor de bewustheid waarmede in dezen ruil de gelijke arbeidstijd als voorwaarde voor gesloten koop wordt nagestreefd en ook voor ingewikkelde gevallen in de loop der tijden benaderend wordt bereikt in het loven-en-bieden: de jonge en zeer onvolledige arbeidsverdeeling veronderstelt de bekendheid uit eigen ondervinding of uit onmiddellijke waarneming met de noodzakelijke hoeveelheid arbeid, die aan elk der weinig talrijke gebruiksvoorwerpen moet worden besteed. Ieder producent bleef vooreerst een manusje-van-alles, die in een enkele richting een grootere handigheid en bekwaamheid had verworven. Men arbeidde wederkeerig in elkanders dienst en onder elkanders toezicht. De handwerker ging op karwei, het ruwmateriaal werd hem aanvankelijk verstrekt door den kooper van zijn

product, waarna hij niets of bijna niets dan zijn levenden arbeid ten koste legde. Want het werktuig was nog weinig ontwikkeld en weinig kostbaar en de werkplaats was aanvankelijk het huis van den kooper. De ongeveer gelijke levensstandaard hield bovendien de waarde der arbeidskracht op een gelijk niveau. Er was weinig, wat het inzicht in de aard van den ruilmaatstaf kon verduisteren en wat de tendenz der *gelijke-waarderuil* in zijn uitingen kon wijzigen. Openbaarheid en eenvoud kenmerkten het arbeidsproces en daarom het geheele middeneeuwsche leven.

Het steeds verder om zich grijpen der warenproductie waarvan wij vroeger den invloed hebben waargenomen op de vormen der voor-kapitalistische grondrente, moge met elke nieuwe in de clrculatie tredende waar de moeilijkheid hernieuwen der benaderende quantitatieve bepaling der verschillende in den ruil tegenover elkander geplaatste arbeidsmassa's, het voerde nog geen elementen in die de ruilwaarde tot een onzuiveren vertegenwoordiger der individueele waarde van het product moesten maken. Het algemeen waardeaequivalent, het *geld*, waarvan de bemiddelende dienst werd ingeroepen of uitgebreid, wijzigt niets aan het algemeene ruilbeginsel. Het bewijst in de verschillende vormen, waarin het zich vertoont alleen de groote virtuositeit, waarmede men na eeuwenlage oefening slaagt in zijn toepassing. Men ziet, naar de wisselende omstandigheden van plaats en tijd als geld optreden: slaven, in wie niet de afzonderlijke arbeidsprestatie, maar in verband met leeftijd en physieke gesteldheid het geheele arbeidsvermogen moest worden geschat. Men ziet deze betrekkelijk algemeene ruilbaarheid toekennen aan het vee, waarin, alnaar het als arbeidsmiddel — het stomme werktuig tegenover het sprekende, de slaaf — of als verbruiksmiddel werd verlangd de toekomstige of de verleden arbeid werd getaxeerd. Men ziet eindelijk de geldfunctie overdragen op de metalen, de onedele eerst, de edele daarna. Gewonnen in vreemde landen of onder onbekende productie-voorwaarden op eigen bodem, vertegenwoordigt het algemeen optreden van dezen geldvorm den overgang tot de onbewustheid der toepassing van den arbeidstijd als ruilgrondslag. Maar de toepassing handhaaft zich niettemin en verraadt zich zoowel in de ijdelheid van het geloof aan een vaste en natuurlijke waardeverhouding tusschen goud en zilver als van de poging eener willekeurige waardebepaling dezer metalen door middel van besnoeiing, vervalsching of willekeurig bevel. Maar zelfs voor het geval van over- en onderschatting van eigen waarde kan het geld als eenvoudig middel van ruil, diens grondslag niet wijzigen. Het is de bemiddelaar, die niets vraagt voor zich-zelf.

Wie iets vraagt voor zich zelven en liefst zooveel mogelijk is de persoonlijke bemiddelaar: de koopman. Hij, de niet-producent, stelt met de uitvoering van koop- en verkoop voor velen de verzelfstandiging voor van de circulatie tegenover de productie. Met den woekeraar vertegenwoordigt hij tegenover het oude grondbezit den eigendom in zijn hoogst ontwikkelden vorm: in geld en dit, onder hunne leiding, vervult in deze elementaire hoofdzakelijk op eigengebruik gegrondveste economie de volslagen nieuwe functie van *kapitaal*. Immers bij den een met en bij den ander zonder den tusschenvorm van de waar, waarborgt het onder normale omstandigheden zijn terugkeer na borg of handel met een

waardeaanwas, die het tijdelijk gemis voor den een en de tijdelijke vormverandering in persoonlijk-nuttelooze gebruikswaarden bij den ander en voor beiden de risico van algeheel verlies verzoet. Beide voorvormen van het moderne kapitaal, die zijn exploitatiemanier volgen zonder vooralsnog in zijn productiewijze den algemeene grondslag te vinden, vorderen niets dan dat ten minste een deel der productie in warenvorm is overgegaan en dat zich in den ruil het aequivalent, het geld heeft gevormd: de voortbrenging voor eigen gebruik sluit zoowel de betrekkelijke afhankelijkheid uit, die doet ruilen als de absolute verlegenheid, die doet borgen. Beide bereiden een nieuwe productievorm voor zonder deze evenwel te determineeren. Het woekerkapitaal, waartoe na de intreding der geldrente de boer bij tegenslag zijn toevlucht moest nemen om de reproductie van het arbeidsproces mogelijk te maken, evenzeer als de landheer zelf wanneer hij zich in schulden gestoken heeft; het woeker kapitaal zich aldus door middelijke of onmiddelijke uitbuiting in de plaats stellend van den grondeigendom, dat beslag leggen kan op de geheele massa van den meerarbeid, wijzigt de productie slechts in zooverre als het haar voortzetting niet onder nieuwe, maar onder een verslechting der oude condities veroorzaakt. Het woekerkapitaal is de toevlucht meteen voor den naar lager wal afdrijvenden handelaar; de Antonio's zakken in tijd van nood af naar de Shylocks en in deze verhouding, de eerste kapitalistische, die door de kerk gebillijkt werd, ligt de sterkst ontwikkelde kiem der later zoo eigenaardige antagonistische harmonie van de bezittende klasse-afdeelingen onder het kapitalisme. Het koopmanskapitaal evenzeer kan ontstaan en bloeien onder alle, indien slechts in meerdere of mindere mate waren voortbrengende productiewijzen; het verschilt alleen hierin van het woekerkapitaal, dat het deze warenproductie vergemakkelijkt en aanmoedigt door den afzet te waarborgen. Maar bij dit verschil is de overeenkomst dezer beide kapitaalvormen, dat zij van secundair karakter ten opzichte der productie-zelve, haar wijziging slechts kunnen verhaasten zonder nochtans den aard der wijziging te bepalen. In het Romeinsche rijk bereidden zij de slavernij voor, in het Europa der middeneeuwen de loonslavernij.

Het koopmanskapitaal, in aansluiting met zijn minder passief karakter, ontwikkelt in den schijnbaren willekeur der quantiteitsverhoudingen van zijn *ruil-op-grondslag-van-ongelijke-waarde*, de regelmaat, die voor het woekerkapitaal wordt bestreefd maar niet bereikt in den interestvoet, herhaaldelijk vastgesteld van hoogerhand — een hand, die deze andersoortige willekeur te minder kon doorvoeren, daar zij zelve zich meer en meer uitstrekte en opende voor de hulp, die zij zich den schijn gaf te beheerschen. Het handelskapitaal vindt het motief zijner beweging in de *winst*, en brengt deze in een vaste verhouding tot zijn eigen grootte: het ontwikkelt den *winstvoet*. Bemiddelaar van ruil tusschen verre uitersten, waartusschen de gevaren van roof en ontij hem bedreigen op moeilijke wegen, drijft hem de hulpeloosheid, die iedere eenling kenmerkt, welke zich in deze tijden begeeft buiten de op-eigen-gebruik gerichte productie, noodwendig tot vereeniging met zijn lotgenooten. Met de mark, zelf afgeleid uit het oorspronkelijk kommunisme als voorbeeld, wordt de handel, evenals elke andere maatschappelijke functie, uitgeoefend in genootschappelijken vorm, waarbij het poorterschap der-

zelfde stad in die middeneeuwen de natuurlijke band vormt. Naarmate de individueele bezitsverschillen zich vergrooten en kapitalen van zeer verschillenden omvang worden gestoken in eenige gemeenschappelijke onderneming wijzigt zich de gelijke winstverdeeling in eene, welke de grootte van het winstaandeel in rechtstreeksche verhouding stelt tot het ingebrachte kapitaal. Ook daar, waar de handel binnen de perken der algemeene bepalingen persoonlijk wordt gedreven, waarborgen deze in de handhaving van volkomen gelijke kansen voor iedereen : gelijke prijzen van in- en verkoop, gelijke verkeerswegen met dezelfde tollen naar dezelfde markten, op den duur de zekerheid der gelijke winst voor hetzelfde kapitaal. Een met deze winstvoet vergelijkbare en naarmate het kapitalisme zich voorbereidt, daarmede samenvallende, gelijke kans op voordeel vormt zich bij de later ontstane ambachtsgilden, eveneens plaatselijke vereenigingen, gevormd en instandgehouden naar den eisch, niet alleen om de euvelen eener toekomstige concurrentie te voorkomen, maar tevens om die eener verledene te vermijden. De handwerkers, aanvankelijk geïsoleerd en zich voor het eerst verbindend tot een als strijdorganisatie tegen de stedelijke grondbezitters bedoeld gilde ; vervolgens hun gemeenschappelijke belangen bevestigend door allerlei bemoeielijkende bepalingen van intrede in het bedrijf en hun persoonlijke uit dure ondervinding het best gewaarborgd rekenend door een stipte, voor ieder gelijke, beperking van rechten omtrent de voorwaarden van het productieproces ; daarna gesplitst in meesters en gezellen, samenwerkend met vaste, naar de onderhoudskosten van den gezel zich richtende verdeeling van den arbeidsopbrengst en eindelijk gescheiden in meesters, die embrijonale kapitalisten en knechten, die loonarbeiders van hoogere orde zijn, de handwerkers handhaven onder de ontwikkeling van de eenvoudige productenruil tot geld- en warencirculatie, voor iedere plaatselijke productie met zijn bijzondere bepalingen omtrent leerlingen- en knechtsarbeid, zijn vastgestelde warenprijs en kwaliteit, niet alleen de zekerheid van een vast en in zijn maximum beperkt voordeel, maar vormen daaruit naarmate hun productie zich langs de aangegeven ontwikkelingslijn verkapitaliseerd een plaatselijk geldende economische categorie, overeenkomstig den bijzonderen winstvoet der handelsorganisaties. Intusschen baseert zich bij deze het profijt op den ongelijken waarderuil, terwijl behalve voor de waren, waarvoor het door den handelaar te hoog geschatte ruwmateriaal wordt gebruikt, in deze industriën de ruil in 't algemeen plaats blijft vinden op grondslag van gelijke waarde en de prijzen in hun aan de stabiliteit van het productieproces beantwoordende trage wisseling de tendens behouden realisaties te zijn der individueele waarde van elk product. Zoolang de benoodigde warenhoeveelheid nagenoeg bekend is, de productiemiddelen in 't algemeen in 't bezit der producenten blijven, terwijl de verschillende bedrijven zich tegenover elkander handhaven in hun starre afgeslotenheid, zoolang blijven de producten in den ruil rechtstreeks gehoorzamen aan de marcsche waardewet, en realiseert zich hun individueele waarde naar den hoofdzakelijk verschillen van den levenden arbeid vereffenenden, noodzakelijken arbeidstijd.

(Wordt vervolgd,)

GEMEENTEZAKEN

DOOR P. L. TAK.

Heb ik hier de vorige maal zeer in het algemeen aangegeven, hoe tengevolge van de opeenhooping der bevolking in de groote steden bestuursdaden ontstaan die, uit noodzakelijkheid geboren, in de practijk zoo heilzaam blijken, dat hunne telkens door de omstandigheden afgedwongen herhaling allengs eene leer gaat vestigen, waarvan o.a. het eigen beheer der groote monopoliën nu al een der geloofsartikelen is bij velen die nooit gedacht hadden dat zij tegenover het particulier initiatief, zooals men het kapitalistisch bedrijf in dat verband pleegt te noemen, zulke stoutigheden zouden uithalen, — thans wil ik met den lezer een groot Londensch plan nagaan, wat ons ook nog wel gelegenheid zal bieden tot een enkele opmerking.

De City is het hart van Londen; Beurs en Bank zijn daar en het paleis van den Lord-Mayor. De groote zaken zijn er gevestigd. Oostelijk ervan de arbeiderswijken, het Oosteinde waarvan zoo gruwbare dingen zijn te vertellen. Westelijk de uitloopers van de zaken-stad, duizenden van allerlei affaires, met twee hoofdaderen, ten Noorden Holborn verlengd in Oxford-Street, en ten Zuiden de oude rivierdijk, het Strand. Tusschen deze beiden was eenige jaren geleden geen enkele groote straat. Er is echter in het Westen van den aldus gevormden langwerpigen vierhoek, over het Charing-Cross-Station een straat van matige breedte doorgeslagen. En nu zal men een groot plan gaan uitvoeren, om eene geheel nieuwe straat van 30 meter breedte door allerlei straatjes, sloppen en stegen, van het Strand nabij het groote gerechtsgebouw te maken naar Holborn. De Amsterdammer zal hier opmerken dat men in het drukste deel van Londen een straat van 30 Meter breed genoeg acht voor het verkeer, met twee tramlijnen en twee rijen boomen, terwijl er wijzen waren in zijne stad, die het na den Beursbouw eenige meters breedere Damrak te eng achtten voor dèze wereldstad.

De Graafschapsraad van Londen moet voor dit werk eene onteigeningswet aanvragen, die zal verleend worden, nu, na verwerping van alle amendementen, het voorstel zonder verzet is aangenomen. De onteigening volgens de wet van 1845 is wat de prijsberekening betreft vrij bezwarend, op een paar uitzonderingen na, die wij aanstonds zullen ontmoeten. Het

plan is begroot op ruim negen millioen gulden, terwijl voor verbetering van andere verkeerswegen nog voorstellen aanhangig zijn tot een bedrag van vijf millioen. Onder de nieuwe straat komt een subway, een onderweg voor allerlei geleidingen, gas, water, electriciteit enz.

Als tegemoetkoming in de kosten zal de Raad aan het Parlement vragen de bepaling, die ook gemaakt is in de onteigeningswet, toen de groote Tower-brug was gemaakt, en voor den oprit aan den zuidelijken Theemsoever een ruime oppervlakte van huizen moet gezuiverd worden. Toen is voorgeschreven dat de eigenaars van omliggende gronden een deel van de waardevermeerdering van hun grond tengevolge van den nieuwen toegangsweg, zooals zij na drie jaren zou blijken te zijn, aan de gemeente moesten betalen. De betaling is nog niet zoo hoog als zij worden moet, maar het beginsel was aangenomen, dat althans een deel van den rijkdom die men slapende zou verwerven tengevolge van uitgaven der gemeenschap, aan die gemeenschap toekomt. En geleerd door de ervaring dat in drie jaren de nieuwe toestanden zich nog niet zoo hebben ontwikkeld, dat de waardevermeerdering haar hoogte heeft bereikt, zal nu de Raad aanvragen om de definitieve schatting eenige jaren later te doen plaats hebben. Nadat men altijd onder de verworven eigendomsrechten heeft begrepen alle kansen van voordeel, vanwaar ook aangewaaid, die de uitbreiding van steden en openbare werken den gelukkigen eigenaar toewierpen, is deze terugneming van een deel althans van het voordeel door de handelingen der gemeenschap veroorzaakt, eene principieele en practische verbetering van gewicht, en de heffing van dit »betterment" zooals het heet, zal de grondslag kunnen zijn van verdere toeëigening door de gemeente van waarde die zij feitelijk schept.

Van buitengewoon belang, en nieuw in de thans aangenomen ruime toepassing, is het beginsel dat door den Raad woning zal verschaft worden aan arbeiders wier woningen voor dit plan moeten worden afgebroken. Aan allen die tot de arbeidende klasse behooren en hun werk in de buurt hebben, zal woning worden beschikbaar gesteld binnen den afstand van een Eng. mijl of anderhalven kilometer van hun tegenwoordig verblijf, en voor de anderen elders.

Men vat dit zoo ruim op dat aan de werklieden van de groote levensmiddelenmarkt van Covent-Garden in die buurt woning zal worden gegeven in de nieuwe bouwplannen zelf, zoodat dezen die 'smorgens zeer vroeg aan den arbeid beginnen, geenerlei ongerief zullen ervaren en dicht bij hun werk zijn als vroeger. De kosten voor dezen worden geschat op *f* 3120 per persoon of ongeveer *f* 17000 voor een gezin, zoodat de kapitaalskosten van hun vestiging, de woning à 7 percent gerekend, wat in Londen ongeveer de tax der huishuren is, gelijk zullen staan voor hun drie kamers met die van een huis dat *f* 1200 huur in het jaar kost. Voor degenen die iets verder, en voor hen die zonder nadeel betrekkelijk ver van hun werk kunnen wonen, zijn de kosten geringer; maar de totale som in deze begrooting voor »rehousing", voor het weer onder dak brengen der verdrevenen, bedraagt toch drie-en-een-half millioen gulden voor ongeveer 3000 personen. Slechts een gering deel der rente van deze som zal worden vergoed in huur, omdat in de te bouwen en te koopen gemeentewoningen de huur zal te regelen zijn naar den gangbaren prijs in de buurt, in bijzondere

gevallen nog eer te verminderen dan te verhoogen naar de draagkracht der bewoners. Bij vroegere groote verbeteringen in het stratennet van Londen heeft men voor de weder-huisvesting gezorgd »zooveel mogelijk", in het thans aangenomen plan zal geen arbeider eenige wezenlijke schade lijden. Voor zoover ik weet, is dit de eerste maal dat bij een werk van openbaar nut, waarbij de grondbezitters in den regel zoo duchtig profiteeren, op zoo volledige wijze wordt rekening gehouden met de bedreigde belangen der arbeiders.

Er is een bezwaar: dat de verplaatsing geschiedt op een terrein waar de huizen al tot den nok zijn bewoond, en dat men in deze wijk dus de bevolking die er wonen moet, nog meer opeenhoopt. Dit is slechts een onderdeel van de steeds groeiende moeilijkheid om in wijken waar de grondwaarde zoo sterk stijgt, op den duur arbeiders onder dak te brengen. De grond in en om de City is voor kantoren, winkels en pakhuizen, vier of vijf malen meer waard dan hij bij de grootste overvulling der huizen aan woonhuur kan opbrengen. De eigenaars slaan er allengs dat meerdere geld uit, de woningen voor menschen verdwijnen, en de verdrevenen voor wie in dat geval niet wordt gezorgd, hoopen zich op in de krotten, omdat zij niet ver van hun werk kunnen wonen. De spoorwegverbindingen in de stad eischen ook telkens meer ruimte. En het woningprobleem wordt er elk jaar moeilijker. Het centrum van Londen wordt allengs ontvolkt; de tijd is niet ver meer af, dat in de City alleen huisbewaarders zullen slapen; die tijd kòmt voor den naastbijgelegen grond ten Westen en ten Noorden, en naar den Oostelijken rand van het ontvolkte gebied van Mammon worden de oude bewoners gedreven, om daar in de volkskwartieren de overbevolking nog te doen toenemen en den huisjesmelkers door den groei van het getal aanvragers het leven nog lustiger te maken. Zorgt dus de Graafschapsraad op een te prijzen manier voor de dadelijke gevolgen van zijne besluiten, allerlei oorzaken werken meê om hem telkens voor zwaardere problemen te stellen, en onteigening op groote schaal voor den bouw van arbeiderswoningen in de nabijheid van deze felle handelsbeweging is de eenige oplossing.

De onteigening kost handen vol geld, al is er, behalve het »betterment" nog een correctief, dat in enkele gevallen de koopsom sterk vermindert. De Raad zal in de onteigeningswet die hij nu vraagt, ook trachten te doen opnemen het voorrecht door de »wet op de huisvesting der arbeidende klassen" van 1890 gegeven voor den aankoop van ongezonde woningen.

Wat is dit voorrecht?

Indien blijkt:

1° dat de werkelijke opbrengst van het huis wordt verhoogd door het te gebruiken voor ongeoorloofde doeleinden (bordeelen bijv.), of dat het huis zoo overvol is, dat de toestand schadelijk of gevaarlijk voor de bewoners is;

2° dat het huis in zulk een toestand is dat het schadelijk is in den zin der wetten op de schadelijke inrichtingen (nuisances), of in een gebrekkigen staat voor de gezondheid, of niet behoorlijk onderhouden, of

3° dat het huis ongeschikt is, en redelijkerwijze niet geschikt te maken voor menschelijke bewoning;

dan wordt de schadevergoeding bij onteigening berekend:

in het eerste geval; naar de oprbengst die te verkrijgen zou zijn als het huis voor wettige doeleinden werd gebruikt, of slechts bewoond was door zooveel menschen als er zonder schade voor de gezondheid zouden kunnen wonen;

in het tweede geval, de waarde die het huis zou hebben, als het schadelijk karakter er aan ware ontnomen, als het in voor de gezondheid ongevaarlijken toestand ware gebracht, of in redelijken staat van reparatie, na aftrek van de voor de verandering noodige kosten;

in het derde geval de waarde van den grond en van de afbraak van het huis. —

Het nut van deze bepalingen behoeft niet te worden toegelicht. Met zulk een wetsartikel zou de stad Amsterdam de geheele Joden-Houttuinen kunnen koopen en er goede woningen zetten zonder schade, want zij behoeft niet de rente te maken die de huisjesmelkers rijk doet worden in ons, ten opzichte van het belang der armen, wettelooze land.

Onze sociaal-politici zijn wakker op deze zaak. In het Nutsrapport [1]) staat te lezen: »Wij zouden wenschen dat de Nederlandsche wetgever het onteigeningsrecht ten behoeve der volkshuisvesting regelde op eene wijze analoog aan die der Engelsche wet van 1890".

Welnu, wat let u, de heeren regeeren nu immers?

In het advies dat prof. H. Krabbe dezer dagen uitbracht aan de Ver. voor de staathuishoudkunde en statistiek, komt dezelfde meening voor, stevig uitgedrukt, hij zegt omtrent den plicht van den staat:

„Hier dus bij onteigening van krotten, de schadeloosstelling bepalende, is het zijn plicht geen rekening te houden met de markt- of veilingswaarde, maar heeft hij het bezit alleen te taxeeren naar de waarde die het goed heeft bij een rechtmatig genot van de zaak. Naar dezen waardemaatstaf — de waarde van het rechtmatige gebruik — moet dan de kostende prijs worden berekend. Staat men dus voor de onteigening van een slecht-gebouwd of -onderhouden huis, dat door overbevolking den eigenaar veel rendeert, dan behoeft als schadeloosstelling niet alleen niet te worden betaald de marktprijs d. w. z. de prijs die er bij exploitatie op den bestaanden voet voor te bedingen is, maar ook niet de kostende prijs van een behoorlijke woning, omdat het huis geen voldoende woning is, zoodat alleen in verhouding tot dien prijs de schadeloosstelling behoort te worden bepaald. Is het huis absoluut onbewoonbaar, dan zou òf overeenkomstig de Engelsche wet van 1890 niets behoeven te worden uitgekeerd òf alleen de waarde van de materialen, eventueel de waarde die het huis heeft als bergplaats of soortgelijke bestemming.

„Tegen het stellen van de waarde van het rechtmatige gebruik in de plaats van de marktwaarde, voert men aan, dat de eigenaar dan dikwijls op verre na niet vergoed zal krijgen de prijs waarvoor hij indertijd die perceelen heeft gekocht, of die hij, vóór het plan tot onteigening, bij openbare veiling had kunnen bedingen. Doch een onbillijkheid tegenover dien eigenaar kan ik in de toekenning dezer lagere schadeloosstelling niet zien. Dat hij, die zulk een erbarmelijk bedrijf uitoefent als het exploiteeren van

---

[1]) Het vraagstuk der volkshuisvesting, door Mrs. H. L. Drucker, H. B. Greven en J. Kruseman. Amsterdam, van Looy en Gerlings, 1896; p. 152.

de slechte woningstoestanden, in zijn beurs wordt getroffen, hem geschiedt recht. Dat niet zijn voorganger, van wien hij de krotten kocht, getroffen wordt door den maatregel is voor dezen een voorrecht geweest. Zoo zal hij, die kapitaal in een bordeel steekt, zich niet kunnen beklagen over geldelijk verlies, als het bordeel-bedrijf wordt verboden. Het spreekt van zelf, dat, waar bij onteigening de schadeloosstelling naar den genoemden maatstaf wordt bepaald, dit ook de veilingswaarde aanzienlijk zal doen dalen, waardoor de ten gemeenen nutte werkende ondernemingen ook zonder onteigening dikwijls in staat zullen zijn haar doel te bereiken."

Wij staan hier dus, volgens invloedrijke publicisten van de richting die thans Nederland regeert, niet voor eene onoplosbare quaestie, en een deugdelijk middel ziet men in een naburig land al met succes toegepast. Waar blijft nu onze wet? Komaan heeren er wordt op u gewacht.

Maar, niet met onze hervormers zijn wij nu bezig. Wij moeten nog even verder gaan met den Raad van het graafschap Londen.

Al is er in het »betterment" en in de aangehaalde bepaling van de woningwet een tegemoetkoming, de werken om Londen gezonder en voor het verkeer geschikter te maken, kosten toch een hoop geld.

De Graafschaapsraad krijgt zes millioen gulden uitgekeerd uit rijksbelastingen, maar moet nog ruim 25 millioen gulden heffen als directe belasting, die hij verkrijgt door de betaling van veertien stuivers in het pond van de geschatte huurwaarde, terwijl de kerspelen voor de aan deze overgelaten diensten nog gemiddeld ruim zes stuivers komen halen. Te zamen dus *f* 1.— van elke *f* 12.— huurwaarde, of $8^{1}/_{3}$ percent. Op den kleinen man drukt deze belasting nogal — van de huren beneden *f* 240 wordt een vierde, van die van *f* 240 tot *f* 480 een vijfde, van de hoogere een zesde afgetrokken, om tot de belastbare huurwaarde te komen. De werkman die zes shilling (*f* 3.60) in de week verwoont, wordt getroffen met *f* 11.70 gemeentebelasting. De progressie in den aftrek is zeer gering, en terwijl van de hoogere huurwaarde deze directe gemeentebelasting licht wordt gedragen, kan zij ter wille der kleine beurzen niet gemakkelijk hooger worden.

Er is wel eene periodieke vermeerdering. De schatting der huurwaarde geschiedt elke vijf jaren, zoodat de waarde-vermeerdering van den grond ten deele wordt getroffen, hoewel bij de dikwijls lange huurtermijnen der grootere woningen, vooral winkels, kantoren, hôtels enz., deze de meerdere betaling eenigen tijd niet op den eigenaar kunnen afwentelen. Maar het graafschap krijgt toch zijn deel der vermeerdering, vanwaar het dan ook komt. En men zal er een denkbeeld van krijgen wat er in de stad slapende door grondeigenaars wordt verkregen en der gemeenschap, die de waarde-vermeerdering veroorzaakt, onthouden, door de volgende cijfers. De herschatting van 1896 bedroeg aan belastbare huurwaarde 1.611.638 pd. st. meer dan de som waarover in 1895 belasting was geheven Trekt men hier af de gemiddelde huurwaarde van nieuwe gebouwen over de laatste vijf jaren: *f* 304.304, dan bedroeg de waardevermeerdering van Londen, *niet in kapitaal, maar in huurwaarde*, in één jaar ongeveer £ 1.300.000 of $15^{1}/_{2}$ millioen gulden. Met deze som werd het inkomen der eigenaars vermeerderd zonder dat zij er een hand voor hadden uitgestoken.

Hierin ligt de oplossing van den geldnood der groote steden. Nood leert bidden, maar zal ook leeren dit voorrecht der eigenaars niet meer te ontzien. Dit is een der veldslagen die de democratie spoedig zal moeten leveren, en het winstje is zoo zoet, wordt zoo gemakkelijk verkregen, dat de tegenstand heftig zal zijn.

Om deze waardevermeerdering raak te treffen, moet men buiten de huurwaarde om, den grond zelf kunnen belasten. En de in zijn nieuwe samenstelling wakkere Graafschapsraad is de campagne den 12^{en} Juli begonnen. Een zijner beste leden, Dickinson, stelde de volgende motie voor:

„dat, met het oog op de groote uitgaven reeds toegestaan op voorstel der Verbeterings-commissie (de nieuwe straten enz.), een wetsontwerp zal worden opgemaakt en aan het oordeel van den Raad onderworpen, om in de a. s. Parlementszitting te worden ingediend, waardoor van eigenaren van grond in Londen eene rechtstreeksche bijdrage kan worden gevorderd in de belasting van het graafschap."

De verdediging was: ontheffing van lasten voor de bewoners, waarmeê in de eerste plaats de geringe huurwaarden zijn bedoeld, en de noodzakelijkheid van groote uitgaven voor de huisvesting der arbeiders.

De noodzakelijkheid is zoo dringend, dat ook de meerderheid voorstemde, en dit voorstel, bij de verkiezingen al in uitzicht gesteld, met algemeene stemmen werd aangenomen, wat bij de verdediging in het Lagerhuis een groote kracht pleegt te zijn. Maar de Lords! In elk geval wordt dit in het volgend jaar een strijd, die de belangstelling der arbeiders in raadsverkiezingen zeer zal aanvuren.

Geld hebben de groote steden noodig in toenemende mate, geld en nog eens geld. Men zal er ook hier in Amsterdam van hooren, nu de vorderingen van de woningquaestie niet meer zijn tegen te gaan. Ook onze weg ligt dan eerst over het Parlement, over Den Haag, want nu houdt de wet de stad gekneveld.

Om geld te maken gaat Londen zijn trams naasten, en om geld te sparen en den arbeiders het vakloon en de veiligheid te waarborgen, zal de Graafschapsraad een krankzinnigengesticht dat een paar millioen gulden moet kosten, in eigen beheer bouwen en den aannemer er buiten laten.

Zoo leert de nood werken en verspreidt zich de nieuwe geest tot in alle hoeken van het gemeentebeheer. De omstandigheden gooien alle moedelooze bezuinigingstheorieën omver, dringen tot nuttigen arbeid die veel geld kost, en de behoefte aan geld leert de gemeentebesturen om dit te zoeken waar het gemist kan worden. En al is dit alles maar een begin, het voorspelt met groote zekerheid eene toekomst, waarin de bestuurders der gemeenschap allengs meer zullen gedwongen worden, te arbeiden niet zooals tot nogtoe in het belang der weinigen, maar ten bate van allen.

Er is in de gemeentebesturen nu al goeds te bereiken en meer nog te voorzien, mits de landswet ze wat vrijheid laat.

De jongste algemeene Verkiezingen in België

DOOR W. H. VLIEGEN.

In het vorig nummer van *De Nieuwe Tijd* heeft een lid der Redaktie aan de hand van het boek »Le Socialisme en Belgique" een overzicht gegeven over hetgeen voorafging aan het ontstaan der Belgische Parti Ouvrier, over haar ontwikkelingsloop tot aan haar optreden als groote politieke partij met 28 afgevaardigden in het parlement en over enkele verschijnselen en meeningen, die zich in haar midden voordoen.

Daarmee is de inleiding tot mijn artikel, die reeds klaar lag, overbodig geworden .... bijkans.

Want in die inleiding kwam iets voor, dat ik toch niet wil laten vervallen, omdat het over iets handelt waarmee we ook in Nederland, niet alleen te doen hadden, maar nog te doen hebben, nl. het anarchisme.

Ook België heeft het anarchistische tijdperk gekend.

De Belgische Parti Ouvrier is nog jong. Eerst in 1885 werd ze gesticht en het duurde nog een tijd voor ze werkelijk vat kreeg op de massa. En waar het nu niet anders kan of aan de macht die de partij thans ontwikkelt, moet zijn voorafgegaan een langer tijd van groei en propaganda, dan van 1885 af, zoo dringt zich de vraag op: hoe kwam het dat onder den invloed van de in België toch zeer ver voortgeschredene kapitalistische produktie niet reeds veel vroeger de arbeiders zich gedrongen gevoelden tot het stichten van ééne groote politieke partij?

Het antwoord op deze vraag is: het werd langen tijd belet door den invloed van het anarchisme. Wij hebben hier in Nederland getobd met het anarchisme en tobben er nog mee, maar we moeten niet meenen dat wij de eenige zijn die door deze apostelen der desorganisatie voor een tijd betrekkelijk lamgeslagen werden. In België is dit vooral niet minder het geval geweest. Men kan gerust zeggen dat vóór 1885 alleen te Gent een sociaal-demokratische organisatie was die iets beteekende. En tot zelfs in de onderdeelen geleek de toestand in België op den onze van tegenwoordig, want ook daar lostte veel anarchisme zich op in een soort van neutrale vakbeweging. Het idee der algemeene werkstaking die de revolutie zijn zou had in de jaren tusschen het verval der internationale en 1885, heel wat meer aanhang dan voor drie, vier jaar en thans ten onzent.

Het anarchistische of neutrale karakter hing der bestaande organisaties

in 1885 nog zeer sterk aan, vooral in de Waalsche streken, zoodat, toen op 5 April 1885 de »Parti Ouvrier" in een bijeenkomst te Brussel gesticht werd, slechts een paar vakvereenigingen uit Charleroi aanwezig waren. De partij werd gesticht door afgevaardigden van politieke groepen uit Gent, Antwerpenen Brussel.

De oprichting der partij bleef eerst bijna onbemerkt. De anarchistische of z.g. revolutionnaire elementen die Charleroi, de Borinage, Luik, Verviers enz. beheerschten, zonden hun pijlen af op de stichters, de burgerlijke demokraten deden desgelijks.

De groote beweging van 1886, de bijkans algemeene werkstaking en wat eraan vast hing, dat alles vond plaats zonder dat de »Werkliedenpartij" er iets af of bij kon doen. Maar op de ontwikkeling der partij hadden die gebeurtenissen een kolossalen invloed. Toen de arbeiders zóó pijnlijk kennis hadden gemaakt met de geweldmacht der bezitters en daardoor inzicht kregen in het wezen van den kapitalistischen staat, toen vonden de propagandisten der Parti Ouvrier een gewillig en dankbaar gehoor onder de arbeidersklasse van het Walenland. Wel kwam het nog herhaaldelijk tot konflikten. Verschillende groepen sloten zich aan en scheidden zich om futiliteiten weer af met het gemak waarmee onbeduidende organisaties zulks gewend zijn te doen, maar de was der partij was niettemin verbazend. De strijd tusschen Vlaanderen en de Wallonnie bestond nog, men schold nog op Van Beveren en Anseele, maar deed niettemin wat deze sinds jaren hadden geleeraard.

Toen de beweging voor algemeen kiesrecht eindelijk steeds groeide en grooten omvang kreeg in de jaren 1886—93, toen was het met het anarchisme uit. Plaatsen als Verviers en Luik, waar het verbazend veel moeite kostte de lust tot organisatie erin te brengen, bezweken eindelijk voor het besef der noodzakelijkheid van organisatie. Aan de verwezenlijking van dit besef droeg vooral de coöperatie bij, wier werking in het artikel van het vorig nummer duidelijk is geschetst.

Ik behoef in geen herhaling te treden omtrent den afloop der kiesrechtbeweging en der eerste verkiezingen onder het nieuwe kiesstelsel in 1894.

Voor mijn doel is het slechts noodig een overzicht te geven over de verschillende politieke partijen die bij de verkiezingen in België gewoonlijk tegenover elkander staan.

De politieke partijen.

Sinds 1839 en reeds daarvoor hebben de klerikale en de liberale partij in België elkander vinnig bestreden. De Revolutie van 1830 had de geestelijkheid met de liberale industriëelen vereenigd om te zamen voor de onafhankelijkheid van het rijk te strijden, maar toen dat verkregen was ontbrandde de strijd tusschen liberaal en klerikaal met verdubbelde woede.

Zoolang echter Rogier leefde, de man der Revolutie van 1830, bleven de liberalen meestal aan het bewind, maar daarna begon de afwisseling. Voornamelijk na 1860. Van 1878 tot 1884 had men het laatste liberale ministerie. In dat jaar kregen de klerikalen de meerderheid in de Kamer en die meerderheid zijn ze sinds dien niet meer kwijt geweest.

Op dit oogenblik is de klerikale partij in België oppermachtig. De bisschoppen zijn de feitelijke regeerders, daar de geestelijkheid geheel en al in hare macht heeft te beslissen welke mannen de regeering zullen vormen.

In geheel Vlaanderen is geen enkele kamerzetel in handen van niet-klerikalen. Het distrikt Brussel, dat 18 leden ter Kamer afvaardigt, is ook in handen der klerikalen. Deze hebben van de 152 kamerzetels 112 in handen.

De liberale partij, die vroeger zeer sterk was en vooral de steden bijna geheel in handen had, is zeer verzwakt, al heeft ze nog veel invloed op allerhande zaken. Zoo o. a. is het overgroote deel der groote dagbladpers liberaal, terwijl de klerikale pers lang niet dien omvang heeft, en de socialistische slechts uit eenige bladen bestaat.

De liberale partij kreeg de eerste groote, onherstelbare nederlaag in 1884. Brussel, dat toen 16 afgevaardigden koos, was tot toen liberaal geweest. Maar er was oneenigheid tusschen de liberalen ontstaan. De liberale associatie werd veroverd door de radikalen, en een groot deel der liberalen liet daarop hare kandidaten in den steek, zoodat de klerikalen, vereenigd met de zoogenaamde independenten, de meerderheid kregen in het distrikt en daardoor in het land. De oneenigheid tusschen de liberalen plantte zich voort en tot een groote, besliste krachtsuiting kwam het liberalisme nooit meer. Ook in de Constituante, die de grondwetsherziening te voltrekken had, gelukte het den klerikalen, een groote meerderheid te behouden, ofschoon Brussel toen, door samenwerking van liberalen met radikalen, weer liberaal werd.

De verkiezingen van 1894 vernietigden de liberale kamerfraktie. De banken van Luik, Charleroi, Mons enz. die altijd liberaal waren geweest, werden socialistisch. Het aantal liberalen daalde tot 12, waarvan 9 radikalen en 3 liberalen waren, terwijl 6 van die radikalen en één van de liberalen nog door verbond met de socialisten gekozen werd.

De radikale partij bestaat in België, evenals in Nederland, uit allerhande twijfelachtige elementen. De beide voornaamste leiders, Janson en Féron, zijn principiëele tegenstanders, daar Janson zich in beginsel als socialist verklaarde, terwijl Féron liberaal is. Aan de meeningen van den leider in de Kamer, den heer Lorand, hoofdredakteur van La Réforme, is gewoonlijk geen touw vast te knoopen. Hij is een demokraat, maar wat hij doen zou als hij de macht in handen kreeg, is niet duidelijk. In 't algemeen zijn de zaken, na de kiesrechtuitbreiding, den radikalen zeer tegengevallen. Uit eigen kracht brachten ze alléén den heer Lorand in de Kamer, al de anderen werden er gebracht met behulp der socialisten. Waar er verbonden werden aangegaan tusschen radikalen en socialisten, kan men niet zeggen dat het aantal stemmen, op de bondgenooten uitgebracht, beduidend meer is dan wat op de socialisten alleen zou zijn uitgebracht. Zoo kregen de socialisten in 1894 in Brussel, toen zij alléén streden, 45,000 stemmen. In 1896 sloten zij een verbond met de radikalen en behaalden 71,000 stemmen, een vermeerdering die waarschijnlijk ten naastebij ook wel behaald zou zijn als zij alleen gestreden hadden. Zoo stegen de socialisten te Gent van 16,000 in 1894, toen zij alléén streden, slechts tot 23,000 in 1898, toen ze met de radikalen zamen gingen.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1895 slaagden de radikalen in

geen enkele groote stad erin het »quorum" dat door de wet verlangd wordt om recht te hebben op 1/6 van het aantal zetels en dat 1/6 der uitgebrachte stemmen bedroeg, te bereiken. Ook in Luik niet, waar door de socialisten de helft van het aantal beschikbare kamerzetels aan de radikalen is afgestaan voor hun bondgenootschap.

Men ziet dat de radikalen het in België al niet verder hebben gebracht dan bij ons, al beschikken zij over eenige meerdere kamerzetels en over grootere intellektueele krachten.

Bij deze partijen is in de laatste jaren gekomen de christelijke demokratie.

De Katholieken hebben de eerste organisatie die zich op den grondslag eener zoogenaamde christelijke demokratie ontwikkelde, weten in te palmen door in die distrikten waar men vermoedde dat ze iets beteekende, eenige zetels aan haar af te staan. De organisatie, de „Ligue démocratique", is geheel en al in handen van enkele bekende politiekers, zooals Helleputte, Verhaaghen e. a. Eigenaardig is het wel hoe de Katholieke partij hierbij te werk ging. In het distrikt Antwerpen, dat 11 afgevaardigden kiest, maar geen christelijke demokratie van eenige beteekenis bezit, kregen de katholieke arbeiders geen enkele plaats op de bank. Men koos 11 bourgeois. Te Gent, waar men de katholieke arbeiders broodnoodig had, daar de klerikale meerderheid niet zoo heel groot is, stond men den christelijken demokraten 2 van de 9 zetels af. Te Brussel 4 van de 18, maar slechts 2 van die 4 moesten arbeiders zijn, de 2 anderen moest men zoeken onder de demokratische bourgeois. Men ziet hoe verbazend zuinig men den arbeiders bedeelde daar waar zetels te geven waren.

Maar daar waar het slechts kandidaturen gold, was men vrijgevig. Te Luik koos men tot kandidaten 6 demokraten en 5 gewone katholieken, te Charleroi en te Mons waren het zoowat allemaal demokraten. Daar was toch geen kans voor de katholieken om gekozen te worden.

Intusschen is men onder de katholieke kleine luijden met die »démocratie domestiqué" hoe langer hoe minder tevreden en daarentegen won de christelijke demokratie die werkelijk op de arbeiders steunt, meer en meer veld. De priester Daens, in 1896 te Aalst tot kamerlid gekozen, stond in de Kamer immer vrij scherp tegenover de regeering, maar voornamelijk werd in Vlaanderen scherpen strijd gevoerd tusschen de partij-Daens en de geestelijkheid. De laatste, vierkant staande *tegenover* elke arbeidersorganisatie die niet beslist onder hare leiding staat, zag heel goed in dat het stelsel door Daens gevolgd, niet de katholieke maar de socialistische beginselen ten goede kwam.

De strijd door Daens gevoerd was dezelfde als die de socialisten voeren, de strijd voor machtsuitbreiding der arbeidende klasse. Daens organiseerde vakvereenigingen, zooals die der steenbakkers te Boom, die zelfs een werkstaking op touw zetten, en in 't algemeen steunde en propageerde hij de organisatie der arbeiders als aparte klasse, hebbende te strijden tegenover een andere klasse.

Vanaf het oogenblik dat de geestelijkheid dat inzag, heeft ze den heer Daens met alle mogelijke middelen vervolgd, de strijd tegen Daens was geheel dezelfde als die welke in ons land, o. a. te Maastricht, door de geestelijkheid tegen de daar ontstane arbeidersbeweging is gevoerd. In felheid deed hij voor deze zeer zeker niet onder en zelfs

werd de priester Daens van het recht om zijn priesterlijk ambt uit te oefenen, ontzet. Het verloop van dien strijd, van welke ik de onderdeelen niet kan schetsen in dit artikel, is dat ten slotte *die* christelijke demokratie, hoewel steeds veld winnend onder het volk, uit de Kamer is verwijderd, daar aan den heer Daens het op nieuw kandideeren verboden werd en zijn broer die men in zijn plaats kandideerde, niet werd gekozen. Dit is echter zeker, *die* christelijke demokratie die, als ze steeds met geweld onderdrukt wordt, noodwendig de arbeiders naar het socialisme drijft en die, zoodra ze de macht heeft verkregen zich vrij te uiten, even noodwendig gedwongen zal zijn als partij het socialistisch program te omhelzen of weer te niet te gaan, wint langzaam maar zeker veld onder de verarmde en verwaarloosde proletariërs en boeren van Vlaanderen en heeft als overgangspartij voor ons een groote waarde.

Deze partijen traden in een jongsten verkiezingsstrijd tegen elkander in 't veld.

De sociale politiek der regeering.

Het spreekt haast van zelf dat in de woelige tijden voorafgaande aan de eerste verkiezing met het uitgebreide kiesrecht, een opschuiving naar links plaats had bij alle partijen. De Pauselijke Encykliek Rerum Novarum werd het program der katholieken. De Christelijke Demokratie zwaaide uit alle macht met haar rood getint manteltje en de regeering stelde zich aan alsof het sociale hervormingen zou gaan regenen als de katholieken de meerderheid in de Kamer maar hielden.

Welnu, ze hielden de meerderheid in de Kamer, maar zóóveel genoegen als ze er zich van voorgesteld hadden, genoten ze er toch niet van. Immers, het is niet zoo prettig goochelen als 28 dwarskijkers gereed staan je kunsten te ontmaskeren.

In de meeste landen heerscht tegenwoordig een eenigzins verwarde toestand op politiek gebied. Bijna nergens heeft één groote aaneengesloten politieke partij de meerderheid in het parlement. De Duitsche regeering moet haar meerderheid steeds rekruteeren bij vele en velerlei partijen, in Frankrijk is in de Kamer een groot vlottend element, bereid elke regeering te steunen, maar ook elke omver te werpen. In Nederland is de meerderheid der regeering onbeduidend en doorloopt van Bastert tot Ketelaar alle mogelijke schakeeringen. Bijna overal ontbreekt een meerderheid behoorend tot ééne, georganiseerde partij, welke men dus onbeperkt verantwoordelijk mag stellen voor wat de regeering doet.

In België is dat anders. De katholieke partij is er beslist de baas. De groote meerderheid in de Kamer, de meerderheid in 6 van de 9 provinciale besturen, in 3/4 van alle gemeenteraden, zijn in handen der katholieke partij. Hinderpalen van den aard als waarop men zich bij ons en elders beroepen kan, zijn er niet. Als de regeering hervormen wil, kan ze zulks doen. De encykliek legt haar de zedelijke verplichting op, sociale politiek te voeren. Sociale hervormingen stonden sinds jaren op den voorgrond van haar program. Sinds 1894 waren 4 jaren verloopen, dus de vraag kon gesteld worden: wat voerde de katholieke partij uit? Aan haar werken kon de gezindheid der katholieken om sociale hervormingen door te voeren, getoetst worden.

En werkelijk, wetten heeft de regeering genoeg gemaakt. Er is heel wat beraadslaagd over allerhande punten van sociale politiek.

Eigenaardig is echter al dadelijk *de aard* dier wetten.

Geen beperking van den arbeidstijd, noch voor volwassenen, noch voor kinderen. Geen maximum-arbeidstijd of minimum-loon in de rijks-bestekken. Geen pensioenregeling of iets dergelijks; geen werkloozen-verzekering of dusdanige punten die op de politieke programs van hervormingspartijen gewoonlijk voorkomen. Niets in zake woningen, geen veiligheidswetten of iets van den aard, dat het de alleen-heerschappij der kapitalisten eenigzins zou breidelen.

Neen, integendeel.

Een der eerste wetten die in behandeling kwam, was eene waarbij de patroons die op stuk laten werken gedwongen werden te zorgen dat de arbeiders steeds het geleverde werk konden meten, tellen of wegen, een wetsontwerp dat ingediend werd nadat door de sociaal-demokraten Anseele en Malempré met verpletterende feiten aangetoond was, dat er patroons waren die hunne arbeiders in maat, gewicht en getal bestalen, werd in de Kamer aangenomen met bijna algemeene stemmen, doch de Senaat hield het tot heden in de portefeuille. Het is daar nu al twee jaren en zal er wel blijven ook.

Overigens werden o. a. de volgende »arbeidswetten" gemaakt:

Een wet op de fabrieks- en werkplaatsreglementen waarbij de patroons het recht behielden boeten te heffen.

Een wet tot instelling van arbeidsinspecteurs voor de mijnen, welke arbeidsinspecteurs benoemd worden door de regeering.

Gewijzigd is de wet op de onderlinge hulpvereenigingen, waarbij bepaald wordt dat die vereenigingen geen aandeelen meer mogen hebben in artsenijmaatschappijen, die aan het publiek verkoopen. Als men daar nu nog bij bepaalt dat de coöperatieve apotheken niet meer aan het publiek verkoopen mogen, wat men van plan is, dan heeft men den apothekers hunne klandizie terugbezorgd.

Verder een wet op de vakvereenigingen.

Andere wetten van invloed op sociaal gebied zijn: de onderwijswet, waaraan men een beslist klerikaal karakter heeft gegeven, maar vooral de tarievenwet, waarbij men invoerrechten heeft ingevoerd of de bestaande verhoogd op tal van artikelen van dagelijksch verbruik, o. a. op groenten, kaas, boter, biscuit, conserven enz.

Wetten om de menigte te vriend te houden heeft men gemaakt in de betaling der miliciens, die nu 30 frank per maand krijgen tegen vroeger 10, terwijl men het geld daartoe zocht en vond in een verhooging van den jeneveraccijns. De boeren hield men te vriend door de invoerrechten op boter enz. en door de grenzen gesloten te houden voor Hollandsch vee, waardoor de Belgische boeren voor het hunne betere prijzen maakten. In Antwerpen schafte men de haven- en bakengelden af en in Brussel steunde men de plannen om er een zeehaven te maken door direkte verbinding met de Noordzee.

Met dergelijke dingen trachtte men de belangen van de distrikten aan zich te verbinden en den indruk te verzwakken die de werkeloosheid op sociaal gebied ongetwijfeld maken moest.

Kortom, van een werkelijke sociale wetgeving is niets terecht gekomen

en in plaats van deze heeft men gesteld een hoop bepalingen die onder het mom van arbeidswetgeving in werkelijkheid slechts maatregelen tot belemmering der arbeidersbeweging zijn.

Dit is o. a. in groote mate het geval met de wet op de vakvereenigingen. Daarbij wordt geregeld de rechtspersoonlijkheid dier vereenigingen. Een vakvereeniging heeft rechtspersoonlijkheid zonder veel formaliteiten. Maar tegenover dit zeker groote voordeel staat dat dan aan die vakvereenigingen verboden is: zich aan te sluiten bij een politieke partij; eigendommen te bezitten anders dan voor het doel der organisatie noodig is; handel te drijven; geld te besteden aan dingen niet in verband staande met het doel der vereeniging, terwijl daarnaast de verplichting is opgelegd de ledenlijsten te publiceeren.

Op die wijze krijgt men een lijvig boekdeel sociale wetten, maar van den invloed die ze uitoefenen op de sociale toestanden is niets te bemerken.

De sociale politiek der klerikale partij is op niets uitgeloopen.

De werkzaamheden der socialisten in de Kamer.

Behalve vele interpellatiën en een aanhoudend ingrijpen in bijna alle discussiën die werden gevoerd, hebben de socialisten in de Kamer o. m. de volgende wetsontwerpen ingediend:

1. Voorstel om volledige amnestie te verleenen aan alle politieke veroordeelden.

2. Voorstel om den woeker bij den veehandel tegen te gaan.

3. Voorstel tot wijziging van successierechten om belastingontduiking tegen te gaan.

4. Voorstel tot verbetering der loonen van de lagere beambten.

5. Voorstel tot het geven van schadeloosstelling aan slachtoffers van rechterlijke dwalingen.

6. Voorstel om een algemeene inkomstenbelasting in te voeren.

7. Voorstel tot herziening der jachtwet.

8. Voorstel de wetsbepaling, waarbij bepaald wordt dat de schuld van een failleerenden pachter aan den grondeigenaar, als preferente schuld is te behandelen, af te schaffen.

9. Voorstel de 6½ millioen jaarlijksche benefice, verkregen door de conversie van de 3½ in 3 pCt. schuld, te reserveeren voor arbeiderspensioneering.

10. Voorstel in zake de arbeidsbeurzen.

11. Voorstel betreffende de arbeids-inspektie, tot beginsel hebbende verkiezing der inspekteurs door de arbeiders.

12. Voorstel tot regeling van den arbeidsduur, den nachtarbeid en den wekelijkschen rustdag.

13. Voorstel de prijs der kamerverslagen te blijven houden op fr. 1.50, omdat de regeering ze tot op fr. 4 had verhoogd.

14. Voorstel tot invoering van enkelvoudig algemeen kiesrecht voor de gemeenteraden.

15. Voorstel tot bestraffing van de werkgevers die de arbeiders verhinderen in het uitoefenen van hun politieke rechten.

16. Voorstel om de pachters vergoeding te kunnen laten eischen voor aan den door hun bewerkten grond aangebrachte verbeteringen.

17. Voorstel om de vrouw de vrije beschikking te bezorgen over haar loon of spaargeld.

18. Voorstel tot het houden van een enquête naar den toestand van spoor-, posterij- en telegraaf-personeel.

19. Voorstel tot afschaffing der plaatsvervanging bij de militie.

Welken indruk het optreden van de socialisten in de Kamer maakte in het land, is wel het best af te leiden uit het feit dat de abonnenten op de kamerverslagen bij tienduizenden toenamen, en dat het niet de regeering was die dat gaarne zag, blijkt wel uit de omstandigheid dat zij na het eerste jaar voorstelde de prijs dier verslagen te brengen van fr. 1.50 op fr. 4. Sommige redevoeringen maakten een kolossalen indruk, zooals die van Anseele over de misbruiken in de fabrieken en werkplaatsen ten opzichte van het meten, wegen of tellen van het geleverde werk.

De verkiezingen van 1896.

In 1896 moest de helft der Kamer aftreden en wel de afgevaardigden der provinciën West-Vlaanderen, Antwerpen, Brabant, Luxemburg en Namen. Slechts één socialist was bij de aftredenden, de afgevaardigde Defnet, die voor Namen zit, maar op verschillende plaatsen stelde de partij kandidaten. Deze verkiezing had voornamelijk deze groote beteekenis, dat het de eerste was na het optreden der socialisten in het parlement. Van den indruk die dit optreden gemaakt had hing alles af.

In deze verkiezing werden door den sociaaldemokraten geen nieuwe zetels genomen, maar het stemmental steeg verbazend. In Brussel van 45 op 71 duizend, in Leuven van 5 op 20, in Dinant van 8 op 14 duizend, een stemmenwinst van meer dan 100000 werd behaald, alleen het samengaan bij de herstemming te Brussel en Nivelles van de liberale doktrinairen met de katholieken, verhinderde dat een 10-tal sociaaldemokraten meer in het parlement hunne intrede deden.

De aktie der sociaaldemokraten in het parlement had een schitterende goedkeuring van de zijde des volks gekregen.

De lasterkampagne.

Na deze verkiezing die getoond had dat het socialisme onder de bevolking verbazend in kracht won, spande de tegenpartij plotseling een andere snaar op haar viool.

Er werd tegen de socialisten en hunne instellingen, een lasterkampagne op touw gezet, die, geloof ik, zonder voorbeeld is. Misschien heeft ze haar weerga gehad in die welke hier te lande vanwege de fractie-Nieuwenhuis op touw werd gezet tegen de S. D. A. P. toen deze ontstond, maar de Belgische kapitalisten beschikten over meer middelen.

Men herinnert zich dat in »Recht voor Allen" brieven verschenen uit Gent, waarin de grofste beschuldigingen werden geuit tegen »Vooruit" aldaar en de bestuurders dier instelling, Van Beveren, Anseele enz. De

burgerpers maakte zich van die brieven meester en de kampagne was begonnen.

De justitie sprong bij en een vervolging werd tegen »Vooruit" ingesteld wegens overtreding eener arbeidswet die den patroons verbiedt geld af te houden van het loon, wat in »Vooruit" gebeurde van het door naaisters verdiende door overwerk, hetwelk gedeeltelijk werd gestort in een reis- en weerstandskas, met volkomen toestemming der naaisters, maar tegen den letter der wet.

Kort daarna werd »Vooruit" vervolgd wegens het verkoopen van vervalschte boter, een vervolging die echter overgebracht moest worden op den leverancier der boter, daar »Vooruit" bewijzen kon dat ze voor onvervalschte boter was gekocht en betaald.

Uit deze onbeduidende dingetjes en de honderderlei beschuldigingen van den gemeensten en lafsten aard (zoo wist men te vermelden dat Anseele indertijd dynamiet-aanslagen had beraamd) wist de kapitalistische pers munt te slaan. Systematisch, dag in dag uit werden dezelfde lasteringen uit »Recht voor Allen" overgegoten in de kapitalistische bladen, die, bij honderdduizenden exemplaren over het land verspreid, werkelijk een oogenblik indruk maakten. Tegelijkertijd begon hier en daar een lid der werkliedenpartij af te vallen en dan zich aan te melden bij de tegenpartij om nieuws van »achter de schermen" te leveren uit de socialistische partij. Pol de Witte, Braeckman en meer anderen deden aldus. Bovendien ontstonden te Luik en te Charleroi »revolutionnaire" fraktiën, die in het orgaan »La Bataille" het »zuivere" socialisme verkondigden!

Niets werd ontzien en niets gespaard: de socialisten zouden bij de volgende verkiezingen er onder! Vooral tegen Anseele, die niet alleen krasse feiten te berde bracht, feiten die indruk maakten, maar die dat bovendien, met zijne ongemeene welsprekendheid, deed in een vorm die ze meer dan de streng wetenschappelijke redevoeringen van Van der Velde of Denis, geschikt maakten voor de agitatie, was de haat der bourgeoispers verschrikkelijk.

Het partikuliere leven van bijna elk socialistisch propagandist werd bespionneerd, men trachtte arme arbeiders, die op een of ander dorp tot gemeenteraadsleden gekozen werden, om te koopen om ze dan te verraden en de feiten tegen de partij te gebruiken, zooals gebeurde te Saint-George door den gemeente-secretaris, kortom, het is moeilijk zich een voorstelling te maken van de intensiviteit dezer lasterkampagne.

Verder maakte men, naar het voorbeeld van de brochure »Het socialisme verloochend in het Belgische parlement", zoogenaamde »roode balansen" waarin allerhande uitspraken van de socialistische sprekers en schrijvers verminkt en verdraaid werden weergegeven en deze tot verkondigers van de abominabelste leerstellingen werden bevorderd.

Voor alle voorzichtigheid ontdeed de regeering zich echter ook nog van een 50,000-tal kiezers. In de zomermaanden werken duizenden Belgische arbeiders (boerenarbeiders, steenhouwers, steenbakkers, bestraters, arbeiders aan groote publieke werken, kanalen enz.) elders dan in de plaats hunner inwoning. De heer Daens stelde voor, de verkiezingen in Oktober te doen plaats hebben, maar de Kamer besloot, op voorstel der regeering, ze te houden op 22 Mei. »Le Peuple" schatte het aantal

arbeiders dat daardoor niet stemmen kon op 50,000. Zoo ving de strijd aan.

Wat zou dat alles hebben uitgewerkt?

De verkiezingen van 22 Mei moesten daarop het antwoord geven.

De cijfers.

Laat ons dat antwoord enkel in cijfers weergeven.

De provinciën waar gekozen moest worden waren: Oost-Vlaanderen, Limburg, Luik en Henegouwen.

Vergeleken met 1894, kregen de socialisten en de burgerpartijen het volgende middengetal stemmen:

DISTRIKTEN	BURGERPARTIJEN		SOCIALISTEN		WINST DER SOCIALISTEN	VERLIES OF WINST DER BURGERPARTIJEN
	1894	1898	1894	1898		
Gent	84,655	72,618	15,502	22,647	7145	12,037 verlies
Aalst	25,962	29,472	2384	17,450	[1]) —	—
Oudenaarde	29,468	29,059	—	2700	2700	409 ,,
Termonde	33,867	33,850	—	2800	2800	17 ,,
St. Nikolaas	40,724	45,321	1917	2375	1458	4597 winst
Bergen	35,207	40,900	42,702	43,100	398	5693 ,,
Charleroi	56,013	55,923	57,443	67,778	10,335	90 verlies
Doornik	46,794	47,880	3682	6420	2738	1086 winst
Ath	29,503	28,240	3036	6916	2880	1263 verlies
Soignies	32,189	31,610	16,450	21,916	5466	579 ,,
Thuin	34,411	29,700	10,536	17,900	7364	4711 ,,
Luik	58,222	62,753	61,215	62,451	1236	4531 winst
Hoei	22,820	13,700	7713	18,226	10,513	11,120 verlies
Verviers	28,386	34,344	16,068	18,085	2017	5958 winst
Waremme	19,427	11,360	1530	10,997	9467	8067 verlies
Hasselt	—	—	—	—	—	geen strijd
Tongeren	—	—	—	1800	1800	—
Maeseijk	—	—	—	—	—	geen strijd

Een samentelling en een gevolgtrekking is niet best mogelijk, daar sommige cijfers gevolg zijn van veranderde partij-schakeering. Zoo is het groote winstcijfer te St. Nikolaas door de burgerpartijen behaald, gevolg daarvan dat wij de stemmen van den éénen christelijk-demokratischen kandidaat bij de klerikale geteld hebben wat een onzuiver cijfer geeft en het groote verlies der burgerpartijen te Hoei en Waremme is het gevolg ervan dat in 1898 socialisten en liberalen samengingen.

Maar wat hoofdzaak is: de geheele tegen de socialistische beweging op touw gezette kampagne is totaal mislukt, overal heeft zij gewonnen in plaats van verloren, de met één slag in 1894 veroverde schitterende positie heeft ze met kracht en klem gehandhaafd.

En dat wil heel wat zeggen voor eene jonge partij als de Belgische.

Dat in distrikten als Luik, Mons enz. de stemmenaanwas niet zoo

[1]) Deze verkiezing is te onzuiver, daar er een verbond was tusschen liberalen, socialisten en christelijke demokraten, om er een winstcijfer uit te trekken.

heel groot is, heeft wel daarin zijn reden dat wat er onder het huidig kiesstelsel te bereiken is, reeds was bereikt. De sociaal-demokratie die in 't begin soms veel burgerlijke oppositioneele elementen trekt, verliest die elementen gewoonlijk weer, bij verdere ontwikkeling. Alleen het proletariaat toch ziet in de sociaal-demokratie de vertegenwoordigster van zijn belangen, laat nu een paar honderd dubbel- en driedubbel-stemmige kiezers omvallen, dan moeten er heel wat enkel-stemmige proletariërs gewonnen worden om dat verlies te dekken.

Het is zeer twijfelachtig of ooit onder het tegenwoordig kiesrecht het Belgische proletariaat de staatsmacht in handen zal kunnen krijgen, een nieuwe kiesrecht-beweging zal zich te eeniger tijd wel opdringen. Gelukt het echter het algemeen enkelvoudig kiesrecht te verkrijgen, dan gelooven wij dat de burgerpartijen, zelfs als ze alle samenwerken, niet in staat zullen zijn den stormloop der socialistische arbeiders lang te weerstaan.

Het bankroet der burgerpartijen, ook al is het de geloovige fraktie die aan 't roer is, blijkt uit de feiten der jongste Belgische verkiezingen, voor de zooveelste maal, onafwendbaar te wezen.

Rotterdam, 12 Juli 1898.

Opvoeding en Klassebelang.

DOOR J. H. SCHAPER.

De bourgeoisie dient nog ongetwijfeld in zeker opzicht de beschaving, tracht dat althans nog op menig gebied te doen. Uit haar midden komen tal van elementen voort, die op het gebied van de algemeene ontwikkeling veel presteeren en in sommige opzichten nut stichten. Wanneer men ons volksonderwijs beschouwt en nagaat, wat o. a. op het gebied der paedagogie wordt geschreven en gedaan, dan valt het niet te ontkennen, dat, bij veel kaf onder het korent nog tal van gezonde en nobele ideeën geuit en voortgeplant worden. De paedagogie, de leer der opvoeding, heeft in den laatsten tijd, vergis ik me niet schromelijk, ongetwijfeld voortgang gemaakt en tal van frissche denkbeelden heeft men althans getracht in toepassing te breng en.

Maar zooals bijna op elk gebied, bevindt zich ook op dit terrein de bourgeoisie in een dubbelhartige positie.

Aan den eenen kant is zij geneigd en gedwongen — dit laatste ook door den frisschen geest, die van uit de gelederen van het strijdende volk opstijgt en zijn recht doet gelden — aan den drang naar waarheid en eenvoud toe te geven en de kinderen des volks goede lessen mee te geven op reis door het zoo moeielijke leven; aan den anderen kant ziet zij zich verplicht, uit klassenbelang, de waarheid en de deugd te verkrachten en het kindergemoed te verleugenen.

Het meest sprekend bewijs voor bovenstaande is de houding der bourgeoisie inzake het koningschap, in betrekking tot het volksonderwijs of meer eigenlijk de volksschool.

Men weet, dat in het gansche land sinds eenigen tijd aan de kinderen der openbare school allerlei feestliedjes voor de kroning worden onderwezen. Geen uur dat de scholen uitkomen, of men hoort de jeugd de liederen uitgalmen, welke ten doel hebben, de jonge Konigin, de Regentes en het Oranjehuis te verheerlijken. De oude Koning — Willem III — wordt in den regel wijselijk verzwegen, de bourgeoisie profiteert liefst onbeperkt van de heerijke gelegenheid om te geuren met een anti-demokratische, volksbedwelmende instelling als het Koningschap, in de persoon van een bekoorlijk meisje. Behalve tot het inpompen van koninginne-verheerlijkende versjes — bij dozijnen door welmeenende en eerzuchtige of gelukzoekende menschen aan de markt gebracht — worden de onderwijzers ook straks algemeen gebruikt tot het doen deelnemen der kinderen aan de kronings-kinderfeesten. En waar de bezittende klasse nog onbeperkt heer en meester is in gemeentebestuur en schooltoezicht, daar mag een enkele onderwijzer van zijn „baas" permissie krijgen om stilletjes weg te blijven van den kroningsrommel, officiëel doet toch al wat „meester" is mee. Anders echter, waar de sociaaldemokratie, zij het dan op bescheiden voet, hare intrede in het gemeentebestuur heeft gedaan.

Toen te Groningen het krediet voor de kroningsfeesten in den gemeenteraad aan de orde kwam, achtte schrijver dezes zich verplicht, den Voorzitter te interpelleeren over de vraag, of de onderwijzers *verplicht* zouden worden, de kroningsfeesten mede te vieren. Op mijn vraag kon nog geen stellig antwoord worden gegeven, daar het dag. bestuur de kwestie niet en corps onder de oogen had gezien. Maar de zaak was hiermede officiëel op het tapijt gebracht en de afd. Groningen van den Bond voor Ned. onderwijzers richtte een verzoek tot Burg. en Weth., om die onderwijzers, welke paedagogische of gemoeds-bezwaren mochten

hebben tegen het deelnemen aan kroningsfeesten, daarvan vrij te stellen. Een reeks van paedagogische bezwaren gingen aan het adres gepaard en het loont de moeite, deze nader mede te deelen. De meest verstokte monarchist zal na lezing van deze bezwaren, uiteengezet in enkele regels, moeten toestemmen, dat de kinderen des volks geestelijk stelselmatig door de onderwijs-autoriteiten worden mishandeld. Ik druk hier dus de grieven, die het bestuur mededeelt als afkomstig van de 30 onderwijzers, af.

„Ten eerste — zegt het bestuur — zien eenige hunner een groot paedagogisch bezwaar tegen 't meedoen van *kinderen* aan de feesten in de omstandigheid, dat de beteekenis der kroning zelve hoog boven hunne bevatting ligt.

„Het druischt in tegen elke gezonde opvoedingsleer, om kinderen iets te leeren of te laten verrichten, wat ze nog niet kunnen begrijpen."

Ik zal het nalaten, met citaten uit opvoedkundige werken deze stelling te verdedigen. Wanneer het al niet onnoodig was, omdat zij voor zich zelve spreekt, zou dit toch beter toevertrouwd zijn aan een terzake meer kundige, een onderwijzer of anderen paedagoog. Ik voeg hieraan alleen toe, dat met het oog op dit beginsel de sociaaldemokraten het socialisme *niet* aan de kinderen op school onderwijzen. Men zou reeds daarom van de bourgeoisie mogen verlangen, nu ook haar belang op te offeren aan de eischen der paedagogie.

Het meest tastbare bezwaar ligt echter in de kroningsliederen. Het bestuur motiveert ze op de volgende wijze als ongeschikt:

1°. omdat ze onwaarheden inhouden;

2°. omdat ze leeren: verheffing op verdienste van anderen;

3°. omdat ze persoonsvergoding prediken;

4°. omdat ze in verband met het onderwerp te moeilijk zijn voor 't bevattingsvermogen van jeugdige kinderen.

De opposanten motiveeren nader hun meening als volgt:

„In het Kroningslied, bekroond door de Vereeniging tot verbetering van den Volkszang, komt o. m. voor: „. . . . . *Allen* gloeit de borst van vreugd" en „de schepter (is) de tooverstaf, die *allen* trekt, frisscher leven, vreugde wekt."

„Daar de lagere school door kinderen van alle richtingen wordt bezocht, is b.v. deze *onwaarheid*, dat *alle* Nederlanders zonder uitzondering vreugdevol feestvieren, een groot struikelblok en vooral op de scholen 1e klasse.

„De goede zangonderwijzer dient toch eerst den tekst te bespreken en te verklaren.

„Hoe moet hij nu handelen, wanneer de ouders van zijne leerlingen hunne kinderen met opzet anders inlichten? Mag hij een lied handhaven, waarin het kind dan bewust onwaarheid heeft te zingen; waardoor bovendien de gevoelens van andersdenkenden zullen worden gekwetst? Wat wordt er van de waarheid, als men in sommige gevallen het er niet zoo nauw mee neemt?

„Bedoelde onwaarheid komt nog meer voor in 't Koninginnelied (woorden van F. J. Haverkamp), in de Nos. 2, 4, 5, 6 en 13 uit den bundel van den heer D. Riepma; eveneens in de verzameling van den heer E. Laurillard en zeer veel in »De Oranjeklant." In vele van de liederen wordt de koningin gehuldigd en vereerd, omdat ze verwant is aan prins Willem I, die voor ruim 300 jaar leefde. Geen goed opvoeder kan of zal de leer verkondigen, dat men zich mag verheffen op de verdiensten van voorouders. Integendeel, zoo deze gezindheid bij zijne leerlingen voorkomt, zal hij trachten, ze met wortel en tak uit te roeien. In één der boekjes van den heer L. Leopold, Wildzang, in gebruik op onze stadsscholen, komt dan ook een lesje voor over ganzen, die zich verhoovaardigen, *omdat* eens het kapitool door eenige hunner voorouders werd gered. — Zeer zeker en met recht is dit lesje geschreven met het oog op de zedelijke opvoeding der jeugd. Wat men dus den eenen dag leerde, zou men den anderen gaan afbreken, door liedjes te leeren en te doen zingen met een inhoud van geheel tegenovergestelde strekking."

»Wat men dus den eenen dag leerde" — het is alsof men zich bevindt op een ander terrein van de wetenschap, dat van het hooger onderwijs, waar de Staat op het eene oogenblik het Darwinisme, op het andere kerkelijke dogmatiek leeraart aan haar eigen jeugd. De inkonsekwentie en het doel is misschien gelijk, maar bij het lager onderwijs is de strekking des te slechter, dewijl hier de leerlingen geen keuze hebben en geheel onwetend worden verknoeid in hun brein.

Trouwens, evenals het godsdienstig geloof, schijnt men ook het koningschap te beschouwen als staande boven de wetenschap of als onafhankelijk van de gewone grondregelen der logika en der wijsbegeerte. Dáárop schijnt niet toepasselijk te zijn, wat in alle andere opzichten als onomstootelijk waar wordt aangeprezen.

Dit geldt ook voor de persoonsvergoding, waarop het bestuur der afdeeling van den Bond van Ned. Onderwijzers in de volgende regelen wijst:

»De waarde van den mensch is alleen af te meten naar de moraliteit der beginselen, die

zijn handelen beheerschen en als uitvloeisel daarvan, naar de verdiensten, die hij tegenover anderen heeft. Brengt hij het tot plichtsbetrachting, dan is hij wel als *goed* te qualificeeren, maar verdienste heeft hij nog niet. En nu moet het een groote dwaasheid worden geacht, iemand, op welke manier ook, te vereeren op grond van zijne positie in de maatschappij, zonder dat men iets van zijne moreele waarde afweet. — Ook mag het verkeerd genoemd worden, het schoolkind in zoodanige vereering voor te gaan. — De opmerking is gemaakt, dat de meeste liederen getuigen van blinde ingenomenheid, zonder redelijken, vasten grond. En dat in onze dagen, nu gelooven op gezag niet meer mag! In een der nummers komt o. a. voor: »Haar hartje kent geen kwaad", in een ander: »Reeds bij 's levens ochtendglansen, hoog vereerd door burgerzin; elders:

»Heel een natie, opgetogen, jub'lend, dankend voor en na, volgt uw schreên met stralende oogen"; ginds:

»Meer dan ooit een vorst op aarde, van haar eersten levensstond mocht zij op de volksgunst bogen", enz.

Sommigen beweren daarom: »Schromelijke overdrijving met eeden en bezweringen is schering en inslag", anderen uiten zich aldus: »Zulke persoonsvergoding in zoodanige vleitaal zal geen denkend, vrij en fier Nederlander uitspreken, zingen of doen zingen".

In alle andere gevallen en zonder het instinkt van het klassenbelang, zou ook zeker geen liberaal dat laatste op zich nemen. Doch, nietwaar? het koningschap is zeer geschikt als symbool van orde, als verzamelpunt van alle belangzuchtige en naïve menschen, en daarom moet men bij de verheerlijking dáárvan een beetje door de vingers zien. Wat beteekenen de fierheid en de vrijheid van een Nederlander, als het er op aankomt, een instelling te schragen, die geschikt is om de bezittende klasse van dienst te zijn tegenover het ontevreden geworden en zich organiseerende volk?

Maar wij, wier klassenbelang *niet* meebrengt het inprenten van onderdanigheid aan »gestelde machten", van »blinde ingenomenheid, zonder redelijken, vasten grond" — mogen wij niet wijzen op de schromelijke inkonsekwentie, waaraan zich de Nederlandsche schoolautoriteiten schuldig maken, door aan den eenen kant de paedagogie zooveel mogelijk te vervolmaken en aan den anderen kant deze leer met voeten te treden? Ik meen van wel, en daarom stelde ik er prijs op, de degelijke grieven der Groningsche onderwijzers in dit tijdschrift op te nemen, opdat de publikatie ervan niet beperkt blijft tot de kranten en ze dus nog anders bewaard blijven, dan in de muffe archieven der gemeente Groningen. Want onverschillig of het dag. bestuur der gemeente aan het allerbillijkst verzoek der onderwijzers voldoet; onverschillig of het daartoe gedwongen zal moeten worden door een votum van den Raad, in ieder geval bevatten deze regelen een aanklacht tegen de regeerende klasse als opvoedster der jeugd, zooals zij die taak nog in het gansche land vervult, ondanks de protesten, door enkelen uitgebracht. De regeerende klasse, die nog wel op het punt staat, de ouders met de wet in de hand te dwingen om hun kroost aan hare zorgen toe te vertrouwen!

Objektief beschouwd is de taktiek der Nederlandsche bourgeoisie inzake de kroningsfeesten en de school de sprekendste illustratie van al het slechte, dat nog op de volksschool, tusschen het goede, onderwezen wordt en verscheept onder de vlag van »kristelijke en maatschappelijke deugden". Zij toont daarin, wat ze nog aandurft en hoe noodig ook op dat terrein het zelfbewuste volk moet ingrijpen.

Wij hebben het hier ook niet te doen met het liberale deel burgerklasse alleen; want de anti-revolutionaire partij bijvoorbeeld, die zelve zooveel te klagen heeft over veronachtzaming harer wenschen op onderwijsgebied, zij is er enkel vlug bij om de onderwijzers, die gemoedsbezwaren tegen het kroningsbederf koesteren, te kwalificeeren als onverlaten, socialisten en anarchisten, ook om er de openbare school op zichzelve om af te breken, doch niet om ook in dat opzicht recht te eischen voor andersdenkenden.

Moge de arbeidersbeweging, met inbegrip der arbeiders aan het volksonderwijs, spoedig in staat zijn, in dergelijke zaken met de noodige klem en hoop op succes op te treden, opdat het gemoed des kinds niet langer bedorven wordt door het klassenbelang der bezitters.

Enquête Vakbeweging.

VERVOLG.

Antwoord van F. P. OUDENS, Etten-Leur.

(Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramweg-personeel.)

I. In het tegenwoordig tijdperk der kapitalistische Maatschappij moet de werking der Vakvereeniging van overwegende invloed en van groote beteekenis voor de machtsontwikkeling der arbeiders zijn. De werklieden-organisaties zullen de loonarbeiders weerbaar maken in den klassenstrijd en bovendien de zedelijke verheffing van het proletariaat bevorderen, opdat het eenmaal geschikt en bekwaam zou zijn om de arbeidsmiddelen te kunnen gebruiken en te kunnen beheeren in het belang der arbeidende gemeenschap.

De Vakvereenigingen zullen in de toekomst een groote rol vervullen, daar zij door de Gemeenschap belast zullen worden met de bediening der arbeidsmiddelen en der openbare diensten en geheel in die richting moeten de tegenwoordige vakvereenigingen werkzaam zijn.

Eensdeels is de taak der Vakvereenigingen om den toestand der arbeiders binnen het raam der tegenwoordige maatschappij en op den grondslag van de bestaande klasseverhoudingen stoffelijk te verbeteren, ten andere om de vakkunde der arbeiders uit te breiden, opdat zij als ervaren en bekwame werklieden aanspraak kunnen maken op de erkenning hunner rechtvaardige eischen. Behalve voor beide zaken moeten de arbeidersorganisaties onder de vakgenooten het denkbeeld voortdurend levendig houden dat *een klassenstrijd* alom gestreden wordt; *een klassenstrijd* waarbij alle verschilpunten omtrent ras, godsdienst of nationaliteit van ondergeschikt belang zijn; een strijd tusschen de klasse der bezitters en der niet-bezitters, die moet eindigen met de volkomene overwinning der arbeidende klasse; omdat zij haar tegenstanders met een reuzenmacht zal wederstaan, en zij behalve de meerderheid ook het recht aan hare zijde heeft. Het is het belang der middenklasse in dezen klassenstrijd de partij der arbeidende klasse te kiezen, deze in haar rechtvaardigen strijd te steunen.

Het is de taak der Vakvereenigingen om de arbeiders de noodzakelijkheid tot deelname in den strijd te doen inzien en hierin ligt opgesloten, dat geen enkel arbeider buiten de vakbeweging mag staan, allen moeten medewerken om door vreedzame en wettige middelen verbetering in hun toestand te brengen en waar de wetten te belemmerend voor de vrije handelingen der arbeiders-organisaties zijn, daar moeten de arbeiders-afgevaardigden in het parlement aandringen op betere en rechtvaardiger wetten in het belang der arbeiders.

De Vakvereenigingen zijn onontbeerlijk voor de arbeiderspartij en zij moet haar beste levenssappen van de vakvereenigingen ontvangen.

II. Het is in het belang der arbeiders noodig, dat de Vakvereenigingen (als plan de Campagne) de middelen kiezen waardoor zij met gunstig gevolg kunnen strijden, dat de arbeiders niet alleen klassebewust worden, maar ook duidelijk leeren inzien welke wapenen zij in den klassenstrijd moeten voeren.

Wanneer men inziet, waar de macht der klasse, welke de arbeidsmiddelen in bezit heeft, het meeste op den voorgrond treedt, wáár zij de bestaande macht het meeste kan versterken, dan moeten de arbeiders hun tegenstanders juist op dat terrein bestrijden.

De tegenwoordige maatschappelijke toestanden zijn uit vroegere vormen ontstaan en worden

beheerscht door de wetten, tot stand gekomen onder den invloed der bezittende klasse. «De wetten regelen de verhouding der burgers van den staat onderling" beweren de burger-economen, zijn er dus wanverhoudingen in den staat, dan moeten de arbeiders invloed op het samenstellen der wetten trachten te krijgen en de wetten in overeenstemming brengen met de eischen der Vakvereenigingen.

De parlementaire arbeid en de daaraan voorafgaande staatkundige beweging der Vakvereenigingen is onontbeerlijk aan de beweging voor stoffelijke verbetering (economische actie), want mogen de Vakvereenigingen al kleine verbeteringen van de werkgevers genadiglijk ontvangen, groote, ingrijpende hervormingen zullen alleen door arbeidswetgeving tot stand kunnen komen. Wetten in het belang der arbeiders zullen verkregen worden, wanneer de arbeiders-eischen geformuleerd door de Vakvereenigingen zijn doorgedrongen in het parlement, door arbeiders-afgevaardigden verdedigd en deze afgevaardigden door een meerderheid invloed kunnen uitoefenen op hervorming of verandering der wetgeving. Daarom is de staatkundige beweging een der voornaamste strijdmiddelen voor de Vakvereenigingen en zullen protesten der arbeiders en eischen der Vakvereenigingen door de bezittende klasse als van nul of geener waarde worden beschouwd maar zij zullen met de vakeischen rekening moeten houden wanneer zij door arbeiders-vertegenwoordigers in de vorm van de wetsvoorstellen worden ingediend. Ook de politieke actie der arbeiders zonder dat zij aan de economische beweging deelnemen en daar door geen voldoende klasse-bewustzijn ontstaat, kan leiden tot het kiezen door arbeiders van de aan de arbeidende klasse vijandige elementen, zooals in Nederland, in Engeland en andere landen, maar al te vaak geschiedt. De candidaten der arbeiders moeten de eischen der Arbeiderspartij onderschrijven of zij zijn ongeschikt en onbevoegd om de belangen der arbeiders in het parlement of zelfs in den gemeenteraad te verdedigen. In het vorenstaanden ligt opgesloten dat een Vakvereeniging niet geheel in de politieke beweging mag opgaan, dat de economische beweging als het voornaamste wapen in den klassenstrijd beschouwd moet worden, maar dat de Vakvereenigingen bij den strijd aan de stembus, den strijd voor wettelijke regeling van den arbeidstijd en voor kamers van arbeid krachtige teekenen van leven moet geven. De Vakvereenigingen moeten altijd weerbaar zijn om de vakeischen door woord en schrift, in openbare vergaderingen, in het parlement, in vakbladen enz. publiek te maken, om daardoor nieuwe strijders aan te werven en de bezittende klasse tot wettelijke regeling der vakeischen aan te sporen. Zoodra de verkiezingen voor Tweede Kamer of Gemeenteraad zijn uitgeschreven, is het tijdstip aangebroken, dat de Vakvereenigingen alleen of in samenwerking met de Arbeiderspartij candidaten voor arbeiders-afgevaardigden gaan stellen en voor deze candidaten met ernst en volharding onder de vakgenooten ijveren.

De arbeiders moeten bij eerste stemming geen concessies doen of aannemen van de burgerpartijen; een een klein aantal stemmen op eigen candidaten vereenigd legt meer gewicht in de schaal en vervult de arbeiders met meer moed dan dat een gelegenheidscandidaat door verschillende richtingen gesteld, wordt gekozen.

Over het algemeen verkeeren de kassen der Vakvereenigingen niet altijd in gunstige omstandigheden, voorts klaagt bijna iedere huismoeder over duur en slecht brood, over vervalschte levensmiddelen, welnu in dat alles kan verbetering komen en bovendien een belangrijke jaarlijksche besparing op de huishoudelijke uitgaven geschieden, waarvan een deel kan afgezonderd worden voor de strijdkas der arbeidsorganisaties, door Coöperatie. —

Doel van alle Vakvereenigingen is: stoffelijke verbetering der arbeiderstoestanden, gesteld echter dat de vertegenwoordigers der bezittende klasse ziende dat dit tot ondergang hunner voorrechten moet leiden, de vereeniging der arbeiders voor economische verbetering bij wettelijk besluit verbieden, zouden de arbeiders dan niet een staatkundige beweging op touw zetten om de intrekking van zulk een parlementsbesluit te verkrijgen? Welnu waar de arbeiders het recht van vereeniging en vergadering bezitten, daar moeten zij door invloed uit te oefenen op het parlement dat recht niet alleen trachten te behouden neen zij moeten hun afgevaardigden in het parlement gelasten de bestaande rechten en vrijheden der arbeiders uit te breiden, dàn zal een nieuwe levenskrachtige agitatie in de Vakvereenigingen doordringen, dàn zal een nieuw tijdperk van bloei en groote machtsontwikkeling voor de hedendaagsche arbeidersorganisaties aanbreken.

* * *

Antwoord van A. Rot, Amsterdam.

(Alg. Ned. Typografenbond).

In de eerste plaats eene verklaring van wat ik onder een vakvereeniging versta. Een vakvereeniging is, naar mijne meening, een combinatie van mannen en (of) vrouwen, die een

zelfde vak uitoefenen en zich vereenigen met het doel hunne belangen als vak-arbeiders (sters) gezamenlijk te behartigen. Een vereeniging dus, die zich bepaalt tot het verstrekken van ziekengeld of welke andere ondersteuning ook, noem ik geen vakvereeniging; een vereeniging, die zich bepaalt tot het maken van socialistische propaganda onder vakgenooten, of coöperatie in haar vak als doel beschouwt, noem ik geen vakvereeniging; dat noem ik hoogstens «vereenigingen van vakgenooten''.

Deze verklaring acht ik noodzakelijk om niet te worden verwezen naar vereenigingen, die naar mijne meening in dit opzicht niet meetellen.

* * *

De taak van de vakvereeniging in den tegenwoordigen tijd is dan, meen ik,

1°. het trachten om, zoo mogelijk, *alle* vakgenooten in een vereeniging te krijgen;

2°. die vereeniging over het geheele land te verbreiden en ook de internationale verbinding te bevorderen.

Het doel van die vereeniging moet zijn om de belangen der werklieden in het vak te behartigen, de grieven op te sporen en op te lossen, de toestand der vakgenooten te verbeteren, zich te verzetten tegen de overheersching van patroons en chefs, het loon op te voeren, de werktijd te verminderen, de werklieden invloed te doen verkrijgen op den gang van zaken in de werkplaats, in één woord: *het strijden voor en het verdedigen van de belangen der vakgenooten als klasse van werklieden tegenover de belangen der werkgevers als klasse.*

Op honderderlei wijze zal zich die strijd voordoen; meermalen in kleine verschillen, bij ontslag van een of meer gezellen, bij onrechtvaardige behandeling, bij kleine loonverschillen, maar ook ter verdediging tegen aanvallen van patroons of ter verkrijging van gewenschte veranderingen. In de laatste gevallen zal het meermalen noodig zijn de gansche strijdmacht op te roepen en zelfs buiten zijn vak den steun te zoeken van medewerklieden uit andere vakken, waardoor zich de taak verder uitbreidt en het blijkt noodig te zijn, dat een vakvereeniging niet *kan* volstaan met zich in eigen kring te organiseeren, maar zich tevens bewust moet zijn, dat het geheele arbeidersleger, als het noodig is, één strijdbare massa moet zijn tegenover de aaneengesloten massa van kapitalistische werkgevers.

Alzoo, wel degelijk den strijd om „een centje meer" en „een uurtje minder", maar daarnaast *als de hoofdzaak* het vormen van een strijdend leger van alle arbeiders om te worden de machtigste van de twee in den klassenstrijd.

* * *

Als 1°. noemde ik hierboven dat de taak der vakvereenigingen moest zijn, zoo mogelijk, *alle* vakgenooten in de vereeniging te krijgen, en te houden, voeg ik er nu bij, en ook dat punt eischt eenige nadere omschrijving, omdat het werken en optreden der vereenigingen daarmede in het nauwste verband staan. Het is in dit geval noodzakelijk, dat er een trekpleister is in het geven van ondersteuning bij ziekte, bij ouderdom, bij werkloosheid of iets dergelijks, wat, ik stem dit grif toe, precies evengoed door een andere corporatie kan geschieden. De ondervinding leert echter, dat de mensch, in de tegenwoordige kapitalistische maatschappij, ook met finantiëele belangen rekening houdt, en waarom zouden de vakvereenigingen daarvan geen gebruik maken, om daardoor tevens in de gelegenheid te zijn het doel van de vereeniging te verwezenlijken. Wanneer de Alg. Ned. Typografenbond zijn leden verzekert een uitkeering bij werkloosheid, dan trekt hij daardoor leden en komt eenigszins tegemoet aan de gevolgen van een der uitwassen dezer maatschappij; wanneer diezelfde bond aan zijn werkzoekende leden reis- en verblijfkosten verzekert door geheel Nederland, ja door geheel Europa bijna, dan doet hij daarmede een goed werk en zorgt tevens de typografen voor zich te winnen; wanneer de Typografenbond er voor zorgt, dat de gezellen van een of andere winkel een paar centen per uur meer krijgen, dan brengt ze geen wereldschokkende gebeurtenis tot stand, maar moedigt de vakgenooten aan mede te helpen aan den grooten strijd, die vandaag of morgen zal komen. Bij al die minder belangrijke zaken dragen de vakgenooten meteen zorg, dat er gelden in de kas komen voor een weerstandskas, dat werkstakingen mogelijk worden, dat de patroons, *uit vrees voor de organisatie,* het niet tot het uiterste laten komen, **dat de werklieden zelf zich bewust worden van hun macht** en alzoo de eerste stap gezet is op den weg naar de overwinning.

Wanneer echter diezelfde Typografenbond of welke andere vakvereeniging ook, zich laat medeslepen door een gedeelte zijner leden en uitmaakt dat dominee zus of pastoor zoo, of kamerlid dit of politieke partij dat het bij het rechte eind heeft, dan is men er zeker van dat van andere zijden tegenstand zal komen en de eenheid is verbroken, ook in het verkrijgen van de strijdbare massa. Wanneer daartoe een poging wordt gedaan in de vakvereeniging, verwijze men den voorsteller naar de groote maatschappij, waar zeker veel proselieten voor

elke partij, voor elk beginsel zijn te maken, maar in de vakvereeniging geldt alleen de strijd om de boterham.

Die strijd zal zich openbaren, ik zeide het straks reeds, op honderderlei manieren: nu in een winkelkwestie, dan in een loonstrijd, daarna in een werkstaking, maar nooit in een godsdienstig of politiek verschil, daarover vechten wij *buiten de vakvereeniging*.

* * *

En hiermede heb ik reeds een gedeelte der tweede vraag beantwoord. Ook de vakvereenigingen, zooals die, naar mijne meening, moeten bestaan, staan wel degelijk en zelfs in de meeste opzichten veel sterker, op het standpunt van den klassenstrijd dan vele z. g. politieke partijen.

Ik meende de vakmannen te moeten verwijzen naar de corporaties buiten de vakvereeniging tot het voeren van den politieken strijd met heel zijn aanhang, waaruit als vanzelf voortvloeit, dat daar ieder op zijn manier zal trachten te vechten voor wat hij noodig acht. Ik voor mij meen, dat in den grooten maatschappelijken klassenstrijd zal moeten worden gestreden met alle ten dienste staande middelen.

Toch zijn niet alle middelen even belangrijk; ik meen dat het kan voorkomen dat arbeiders deelnemen aan verkiezingen; het is niet overbodig dat in regeeringslichamen de stem der werklieden weerklinkt; wij moeten het veld van werkzaamheden in kamers van arbeid en dergelijken niet overlaten aan den eerste den beste; wij moeten doen wat onze hand vindt om te doen, maar wij mogen den arbeiders niet wijs maken, dat wij door verovering der politieke macht den strijd zullen winnen. Het kapitalisme, dat is de vijand; afschaffing van het kapitalistische stelsel, van het privaatbezit en verkrijging van een communistische maatschappij, dat is het doel. En tot bereiking van dat doel zullen wij moeten veroveren de economische macht, die alles beheerscht, die alles aan zich ondergeschikt maakt, die ook de politieke macht naar zijn hand zet. Waar dus de arbeiders strijdbaarder en weerbaarder worden, zullen wij op de bres moeten staan, maar vooral zullen wij moeten oppassen onze krachten niet te verspillen aan punten van ondergeschikt belang. Bij alles wat de arbeiders doen, verliezen zij vooral niet uit het oog, dat het kapitalisme zich niet bij decreet laat afschaffen, maar dat wij het terrein stuk voor stuk zullen moeten veroveren.

Amsterdam. A. ROT.

* * *

Antwoord van L. M. HERMANS, Amsterdam.

(Socialistenbond).

1. Een vakvereeniging heeft tot taak op te wekken tot organisatie, het a b c van den klassestrijd, onder de niet vereenigde arbeiders, maar *moet* zich daarbij stellen op het standpunt dat er uitgezogenen en uitzuigers zijn en dat het ideaal is, eene samenleving niet gebazeerd op kapitalistische grondslag.

De strijdmiddelen zijn velerlei. Het is begrijpelijk dat een vakvereeniging zich niet uitsluitend kan bezighouden met te filosofeeren over abstrakte begrippen van vrijheid en over het gelukkige leven in een ekonomisch hiernamaals maar moet aangrijpen middelen als achtuurarbeidsdag en verhooging van loon om stap voor stap, of beter uitgedrukt, al worstelend terrein op den vijand te winnen. Een vakvereeniging moet bovenal praktisch te werk gaan en geen gelegenheid voorbij laten gaan om aan te toonen, dat de belangen van werkgevers (z. g.) en werknemers lijnrecht tegenover elkander staan en dat de verheffing van de laatsten de val van de eersten noodzakelijk ten gevolge zal hebben.

Wanneer door het agiteeren voor den achturendag in een of ander bedrijf dit stelsel doorgedreven was, zal het door de wet gesanktioneerd worden en het zou dwaas zijn van een vakvereeniging zich daartegen te verzetten, even dwaas alsdat men bij de verkregen achturendag zou berusten en niet dadelijk aan het werk ging om den zesurendag te verkrijgen en niet bleef aan het werk zoolang tot *de normale arbeidsdag* daar is.

Een vakvereeniging moet niet worden een kiesvereeniging, maar toch kunnen er gevallen zich voordoen, dat het meedoen aan een verkiezingsstrijd noodzakelijk is en daarom zou het verkeerd zijn wanneer men hier omtrent bindende bepalingen in het reglement opneemt. De geschreven of ongeschreven wet van een vakvereeniging moet altijd luiden: «Wij strijden met alle ons ten dienste staande middelen." Daarop komt het ten slotte ook in de praktijk neêr.

Een vakvereeniging heeft zich ook te stellen tegen de macht van de kerk, omdat de kerkleer onderdanigheid predikt, spreekt van heeren en knechten en den klassestrijd ontkent; meer nog gebruik maakt van de onwetendheid der werklieden met de natuurkrachten om te stichten vereenigingen van werklieden die als hinderhalen op den weg der vooruitgang dienst

doen gelijk de R. K. Volksbond en Patrimonium (om van anderen niet te spreken) altijd zijn geweest.

Een vakvereeniging dus moet streven naar eene socialistische samenleving, maar wetende dat de komst daarvan bespoedigd wordt wanneer de arbeiders meer weerbaar zijn, zorge de vereeniging er voor die weerbaarheidsmaking te bevorderen. Ook werkstaking kan aangewend worden, wanneer de werkgevers niet willen toestaan de zoozeer gerechtvaardigde eischen om betere levensvoorwaarden. Het is een zeer goed middel, maar niet het universeele. Trouwens er is niet één middel, maar vele middelen.

2. Meent ge dat de revolutionnaire (dat is: de op het standpunt van den klassestrijd staande) arbeiderspartij nog andere middelen moet gebruiken dan de ekonomische aktie?

De revolutionnaire arbeiderspartij is in de eerste plaats een ekonomische partij, maar zij heeft tevens een politieke zijde. In het program van den Soc. Bond vindt men dan ook de clausule: strijden met alle ten dienste staande middelen. Een andere vraag is het, of eene partij als zoodanig mee moet doen aan verkiezingen (een gedeelte van politieke aktie) of dat men daaromtrent de leden persoonlijk vrij moet laten. Het ijveren voor de invrijheidsstelling van de Gebrs. Hogerhuis is politieke aktie, ook al zat er geen enkele socialist in het parlement. De revolutionnaire arbeiderspartij moet elk middel aangrijpen, ook de middelen van bloot propagandisch karakter en evenmin terugdeinzen als met geweld iets te veroveren valt. De revolutionnaire arbeiderspartij moet, zoolang zij nog niet in kompakte massa kan optreden en nemen wat haar toebehoort, een guerilla-oorlog voeren tegen het kapitaal en dit overal bestrijden waar een groot of klein gevecht mogelijk is. Het getuigt van eenzijdigheid wanneer men een middel, welk dan ook, ongebruikt zou laten, maar alles moet ondergeschikt zijn aan het domineerend ekonomisch karakter der partij.

De revolutionnaire arbeiderspartij kan niet samengaan (bij eene verkiezing b. v.) met partijen die het klassestandpunt niet deelen, dat ware korruptie brengen in de gelederen en een lid van deze partij, optredende als kandidaat, moet geheel en al zich stellen op revolutionnair standpunt en zich als zoodanig doen verkiezen.

De revolutionnaire arbeiderspartij moet in het verkrijgen van een acht-urige werkdag, het vaststellen van een loonstandaard, het hebben van enkele propagandisten in gemeenteraad of parlement, het verbeteren der woningstoestand, geen doel zien maar slechts middelen op zichzelf zwak maar te zamen krachtig en machtig genoeg om de beginselen in wijder kring bekend te maken, teneinde aldus de zedelijke waarheid, die ten grondslag ligt aan het socialistisch program, kracht van uitvoering te geven.

Het is een onjuistheid te denken, dat meerder ellende de arbeiders meer revolutionnair maakt, het tegendeel is het geval. Meerder lichamelijke ellende brengt meerder zedelijke ellende noodzakelijk met zich mede en het beste bewijs voor deze stelling is het feit, dat de leden van den Soc. Bond, S. D. A. P. en de verschillende Vrije Soc. Ver. of klubs hunne leden betrekken uit de min of meer gegoede werklieden.

Daar men nu niet met kousen en schoenen uit onze kapitalistische dievenmaatschappij in een socialistische samenleving kan overstappen, is het noodig, steeds het ideaal voor oogen houdende, alles te bemachtigen wat mogelijk is en de roode vaan der vrijheid te doen ontplooien en te verdedigen altijd, overal en tegen iedereen.

Amsterdam. L. M. HERMANS.

* * *

Antwoord van W. BARENDRECHT, Charlois.

(Alg. Ned. Bootwerkersbond.)

24 Mei j.l. heb ik een brief van uw redactie ontvangen, waarin u mij verzocht de volgende vragen te beantwoorden. 1⁰. Welke zijn uwe denkbeelden aangaande de taak der Vakvereeniging in het tegenwoordige tijdperk der kapitalistische Maatschappij. 2⁰. Meent gij dat de op het standpunt van den klassestrijd staande arbeiderspartij nog andere middelen moet gebruiken dan de ekonomische aktie?

De taak der Vakvereeniging is volgens mijn oordeel als volgt:

In de eerste plaats zich zoo krachtig mogelijk aaneensluiten, een ieder in zijn vak, niet zooals dat op sommige plaatsen het geval is, 3 of 4 vereenigingen van een vak; één vereeniging in één vak, en trachten te bewerken dat alle vakgenooten er bij aangesloten zijn, onverschillig welk geloof een vakgenoot bezit, want dat laat nog veel te wenschen over. Om daartoe te geraken zijn mijns inziens de volgende middelen doelmatig. Ten eerste zooveel mogelijk cursus-vergaderingen beleggen waar men verschillende vragen op zijn vak betrekking hebbende bespreekt als: Is het loon hoog genoeg om van te bestaan, ook in tijden van

werkeloosheid? Is de arbeidstijd niet te lang? Betere navolging der Arbeidswet, en verbetering van die Arbeidswet enz. enz., om ze daarna te behandelen in openbare of openbare huishoudelijke vergaderingen. Daarmee wekt men het vergadering-bezoeken op, wat thans nog treurig is in verschillende vakken: de meeste leden der Vakvereeniging zijn leden op 't papier en niets meer. Verder moet in iedere plaats waar meer dan een vakvereeniging bestaat getracht worden een arbeidssecretariaat op te richten, om zoodoende met elkander voeling te houden, en zoo noodig elkander te steunen. Ook een Nationaal Arbeidssecretariaat is zeer noodzakelijk, waar een weerstandskas aan verbonden is.

Zoo'n lichaam moest dan (dat was mijn inziens noodig) een dag- of weekblad uitgeven, waarin men de belangen van alle vakgenooten kon bespreken, zoo'n blad kon orgsniseerend werken, en het solidariteitsgevoel opwekken en versterken. Ook zouden internationale federaties in 't leven geroepen moeten worden, want enkel nationaal vereenigd, zou men blijken op den duur niet genoeg kracht te bezitten. Om dat feit te bewijzen (er zijn voorbeelden genoeg voor te vinden) wil ik hier slechts één noemen dat voor mij nog al in 't oog loopend is:

De mijnwerkers die thans te Liverpool in staking zijn, zullen, dat is zoo goed als zeker, de nederlaag moeten lijden, omdat van Duitschland uit, kolen worden geleverd over Rotterdam, die anders van Engeland zouden verzonden worden naar verschillende landen. Hadden wij nu een goed georganiseerd Internationaal Arbeids-secretariaat, dan kon voorkomen worden dat de eene proietariër den ander op zoo'n manier tegenwerkt. De kapitalisten geven ons het beste voorbeeld hoe wij moeten werken, want ook het kapitalisme is internationaal, zoo ook moeten wij zijn. Nationaal en internationaal vereenigd dat geloof ik dat de taak is der Vakvereeniging in deze kapitalistische maatschappij.

2°. Ik meen dat voor de Vakvereeniging op het standpunt staande van den klassestrijd een politieke en ekonomische aktie even zeer aan elkander verbonden zijn als man en vrouw in een huisgezin. Ten eerste, gesteld dat de een of andere vereeniging in een bepaald vak, bij de Regeering een Kamer van Arbeid aanvraagt, dan verkrijgt zij die; het mag die Vak-vereeniging toch niet onverschillig zijn, of de leden die daarin zitting nemen, personen zijn die op het standpunt van den klassestrijd staan of niet. Een Kamer van Arbeid kan een goed ding zijn voor de arbeiders, mits hij maar goed is samengesteld daar zal het geheel van afhangen De vakvereeniging moet niet uit het oog verliezen dat wij in een kapitalistische samenleving zijn. Vandaar dat de meeste besluiten door een Kamer van Arbeid genomen, ten gunste der werkgevers zullen uitvallen, en dat zou reaktionaire gevolgen hebben. Buitendien mag het de vakvereeniging niet koud laten, wie er in het wetgevend lichaam zitting hebben of niet, wij zien toch maar al te dikwijls juist het wetgevend lichaam ons het hardst tegen werken. Wij hebben het weer eens zeer mooi kunnen waarnemen, met de staking der Bootwerkers in '96 te Rotterdam, een staking die in het leven was geroepen als protest tegen een zekere firma, omdat zij bij de electrische kranen, (eigendom van de Gemeente) 3 man van iedere ploeg wilde ontslaan. Toen zag men het bestuur van Gemeente en van Rijk, nog eens in zijn ware gedaante, partij trekkende voor den kapitalist. Al het machtsvertoon werd voor den dag gehaald. de heele schutterij; mariniers, ja zelfs onze 3 prachtige oorlogschepen — 4½ Miljoen lagen voor onze stad, om de orde onder de kalme Bootwerkers te komen verstoren. Zoo zien wij dat de arbeiders, want zij zijn het die die schepen bevaren, zij dienen bij mariniers en schutterij, gebruikt worden om hun eigen klasse te onderdrukken. Wij hebben het ook kunnen waarnemen bij de Engelsche regeering tegenover de machinebouwers. Zoo zien wij altijd de regeering lijnrecht tegenover de belangen der arbeiders staan, van daar dat ik tot de conclusie kom, dat de vakvereeniging zoowel op politiek als op economisch gebied moet werken. Ziedaar in 't kort mijne inzichten over uwe vragen.

Charlois. W. BARENDREGT.

Het advies van prof. Simons in de zaak Hogerhuis.

DOOR F. VAN DER GOES.

I.

Het veel genoemde artikel van den hoogleeraar Simons in *Het Paleis van Justitie* van 15 Juli ll., bevat onder de vele gewichtige plaatsen, welke het voor eene principieele bespreking in aanmerking brengen, het volgende:

„De uitspraak van den rechter, gegeven met inachtneming van de waarborgen, die de wetgever, misschien ten onrechte, voldoende achtte, moet, al staat het recht haar te beoordeelen vrij, feitelijk worden geëerbiedigd en gehandhaafd, *wil men niet aan elke rechtszekerheid een einde maken* *). Wanneer eenmaal in hoogste instantie eene uitspraak is gedaan, kan twijfel aan hare juistheid nooit aanleiding geven tot revisie. Het zou mij niet moeilijk vallen uit mijne vroegere praktijk gevallen mede te deelen, waarin zeer ernstige bedenkingen tegen de uitgesproken veroordeeling konden worden aangevoerd en waarin ik tegenover het „schuldig" van den rechter *bijna geneigd zou zijn geweest* een „onschuldig" te plaatsen, waarin m. i. in elk geval een nonliquet had moeten volgen. Maar hoe hard het klinken moge, men moet in dergelijke mogelijkheden berusten. Men omgeve de strafrechtspleging met alle mogelijke waarborgen .... maar de rechterlijke beslissing blijve onaangetast, ook dan wanneer er velen zijn, die haar niet zouden willen onderschrijven. Eene mogelijke dwaling moet mede worden in koop genomen, wanneer die mogelijkheid niet anders kan worden aangetoond dan door eene andere appreciatie van feiten en omstandigheden, die reeds aan de oordeelen des rechters bekend waren en die hem niet belet hebben het schuldig uit te spreken."

Schrijver dezes heeft te veel eerbied voor het gezag van prof. Simons als vertegenwoordiger van de strafrechterlijke wetenschap, om aan de juistheid van deze opmerkingen in het geringste te twijfelen; — indien hem slechts worde toegestaan de gevolgtrekking te maken, dat de wereld, waarin deze juridische beschouwingen gelden, *niet* is de wereld van de kleine dieven.

Het strafrecht, in een woord, is gericht tegen de klasse van de niet-bezitters; er is geen mensch onder de deskundigen die zal betwisten dat het behoud van de maatschappelijke orde het doel is van de instelling, en handelingen met dit doel strijdig, zullen als geheel genomen alleen uitgaan van de leden der klasse, op welker staat van ekonomische onderdrukking deze orde is gevestigd. Strafrechterlijke vragen betreffen dus eigenlijk de vraag, hoe men zoodanige aanvallen het beste afwijst — eene kwestie welke wij aan de aangevallen partij moeten overlaten. En zoo gelooven wij dan ook gaarne den heer Simons op zijn woord, wanneer hij ons verzekert dat herziening van vonnissen zóó en niet anders mag plaats hebben als hij zegt.

---

*) Ik kursiveer, hier en verder.

Indien Mr. D. Simons, echter, in stede van een uitgebreide krimineele praktijk in de hoofdstad te bezitten, welke hij eenigen tijd geleden voor de wellicht minder winstgevende maar rustiger en aanzienlijker betrekking van professor verwisselde; indien hij een verwaarloosde jeugd had doorgebracht, felle armoede geleden, bij groote verleiding een klein loon verdiend, of op eenige andere wijze onder de verdenking ware gevallen van een min of meer onbeduidenden aanslag op den eigendom van vreemden te hebben gedaan — niet van de soort welke in het Wetboek van Koophandel of het Burgerlijke Wetboek is geregeld, maar van de soort die volgens het Wetboek van Strafrecht wordt gewroken — en men had hem op den blooten schijn tot vele jaren gevangenis verwezen; ik twijfel of zijn oordeel in de vraag van bedenkelijke vonnisseu zoo vol wijsgeerige gelatenheid zou zijn geweest.

Neeu, men gevoelt aanstonds dat de schrijver van de hier aangehaalde regelen eene klasse representeert, welker leden slechts bij uitzondering voor geringe vergrijpen worden gestraft; nog minder, onschuldig gestraft. Doch des te meer recht van spreken heeft hij. De bourgeoisie moet weten hoe zij wil beschermen wat de moeite waard is om te behouden. Aan ons daarentegen de vrijheid om het stelsel als zoodanig te beoordeelen. Hier wordt ons door een bevoegd persoon verzekerd dat eene rechterlijke uitspraak, eenmaal in hoogste instantie gewezen, zooals zij daar ligt onder geen omstandigheden voor herziening vatbaar is, noch vatbaar behoort te zijn, onafhankelijk van den juistheidsgraad van iederen te opperen twijfel. Alleen als nieuwe feiten bekend worden na de uitspraak, kan een rechterlijk gewijsde opnieuw justitieel worden onderzocht. — De mogelijkheid van dwaling, derhalve, wordt feitelijk uitgesloten. Immers, dwaling kan het niet heeten wanneer later gegevens aan het licht komen, die de onjuistheid van het vonnis bewijzen. Nieuwe gegevens maken een nieuw geding. Het vonnis kan onjuist zijn, zonder dat daarom de rechters hebben gedwaald. De vraag: is van het bestaande materiaal een richtig gebruik gemaakt? — moet niet verward worden met de vraag, of het op het oogenblik van de uitspraak aanwezige materiaal volledig of vertrouwbaar was. Het mankeerde nog enkel dat, indien dit laatste niet het geval bleek te zijn, ook dan de mogelijkheid van revisie afgesneden ware. Dwaling is alleen het woord wanneer de bekende omstandigheden en feiten verkeerd zijn opgevat. En zoodanige verkeerdheden, zegt prof. Simons, moet men op den koop toe nemen.

Nu is het gemakkelijk op den koop iets toe te nemen, en zelfs aangenaam, wanneer anderen voor u betalen. En dit gebeurt hier. De regeerende en bezittende klasse krijgt rechtszekerheid, wellicht met een weinig dwaling aangemengd. Doch zij kijkt zoo nauw niet, en neemt liever de vervalschte waar nu de echte niet te koop is. Voor de bourgeoisie doet ze evenwel dienst als het zuivere recht, zooals margarine bij de arbeiders voor boter geldt. Margarine of niet, men gaat in de gevangenis, men blijft in de gevangenis, als de rechter eenmaal heeft gesproken. En het kost weinig of niets want de door de vonnissen getroffenen, zijn doorgaans leden van de andere klasse.'

De heer Simons heeft zeker niet meer gezegd dan hij kan verantwoorden. Het zal wel zoo zijn, dat dit eenige manier is om rechtszeker-

heid te krijgen. Doch ons moet de opmerking van het hart, dat wij zelden zulk een treffende bevestiging hebben gevonden van de ons bekende waarheid, dat van het artikel rechtszekerheid de regeerende klasse meer om de zekerheid geeft dan om het recht.

II.

Om tot gratie te komen, redeneert de hoogleeraar Simons aldus: er is in onze wet geen bepaling dat, indien nieuwe feiten bekend worden, het vonnis moet worden herzien.

Dit is een gebrek waarvan de Fransche en de Duitsche wetgevingen vrij zijn. Toch kan men het Leeuwarder Gerechtshof nog éénmaal hooren. De buitenrechtelijke bekentenis van Paulus van Dijk c.s. rekent Mr. Simons tot de feiten welke. liet onze wet het toe, tot een nieuwe behandeling wellicht hadden geleid. Wordt nu gratie gevraagd, dan moet het Hof den minister adviseeren. Dit kollege heeft dan feitelijk de revisie van het door hem gewezen arrest in handen. Het zal rekening houden met het nieuwe materiaal en misschien adviseeren tot het toestaan van de gevraagde gratie. Doet het Gerechtshof dit niet — dan zal men „zich moeten neerleggen bij het onvermijdelijke."

Willen wij beoordeelen wat deze redeneering wil zeggen, dan dienen wij in de eerste plaats te bedenken dat de Heer Simons klaarblijkelijk de invrijheidstelling van de Hogerhuizen graag zou zien. Zijn artikel heeft de onmiskenbare strekking de betrokken autoriteiten — Leeuwarder Hof en Minister — tot verleenen van gratie aan te sporen. Zijn artikel is niet maar een wetenschappelijke beschouwing van het geval; hij neemt deel aan den strijd die door het geval is ontstaan; voorzichtig, niet zeer beslist, op een wijze, welke noch onze bewondering, noch onze sympathie vermag te wekken, zelfs niet zonder in tegenspraak met zich zelf te komen en eenigermate ontrouw te worden aan zijn eigen systeem; maar toch strijdt hij voor de invrijheidstelling. Het was dan praktisch ook zeer juist gezien van den redakteur van *De Kroniek*, toen hij de redeneering van Mr. Simons maakte tot het uitgangspunt van zijn verzoek om de gratie-aanvrage te steunen, en het artikel van Mr. Simons verzond als bijlage van het adres aan de koningin.

De waarde van zijne bemoeiing willen wij niet onderschatten. Wordt gratie verleend, dan zal men haar voor een deel aan het optreden van den Utrechtschen hoogleeraar verschuldigd zijn. Door allen die zich met de zaak bezig houden, wordt van zijn stuk gebruik gemaakt. Zijn woord weegt zwaar in regeeringskringen en bij juristen; dubbel zwaar, nu hij in het algemeen tenminste kan gezegd worden zich te vereenigen met de strekking van een volksbeweging waarvan het einde nog niet te bepalen is. Doch juist wegens de praktische beteekenis van het artikel, heeft voor ons het theoretische onderzoek een overeenkomstig belang. Wat van burgelijke zijde gebeurt *tegen* de beweging, weten wij, wisten wij voor zij begon. Maar opmerkelijk is wat ten gunste van de beweging plaats vindt. Aan de studie van eene burgerlijke demonstratie in dien zin zijn deze bladzijden gewijd. En reeds konden wij konstateeren dat het groote burgelijke klassebelang, hetwelk in de ideeën over recht en justitie zich weerspiegelt, de rechters zoo goed als onfeilbaar doet verklaren. Van de tegenstanders der agitatie voor de Hogerhuizen

is herhaaldelijk gebleken, en bij gelegenheid van de enquete door het *Volksdagblad* in tal van antwoorden gezegd, dat men de kritiek van de rechterlijke macht, de ondermijning van het rechterlijk prestige, vreesde en afkeurde. Het artikel van Mr. Simons, van iemand die niet als zoovele anderen zonder onderzoek of kritiek zoo spoedig mogelijk de zaak wilde afgedaan hebben, het artikel van Mr. Simons leert ons wat de principieele beschaving van de justitie aangaat, juist hetzelfde. Alleen met dit verschil dat bij Simons is een welgevestigde overtuiging, wat bij vele van zijn klassegenooten niet dan als instinkt aanwezig is. Hij geeft rekenschap van een gevoelen, dat vaak als boven verantwoording verheven wordt voorgesteld. Hij ziet niet gaarne dat onschuldigen door dwaling van rechters gekerkerd worden, nog minder gaarne dat aan dwaling schuldige rechters worden tentoongesteld. Zijn eerbied voor het recht wordt meer dan opgewogen door zijn eerbied voor de justitie. Ongetwijfeld zal het hem genoegen doen als de Hogerhuizen vrij komen. Maar aard en omvang van de voorspraak waarop men in zoodanige gevallen van die zijde te rekenen heeft, laten zich door het aangevoerde voldoende kenmerken.

Klassiek is de zinsnede waarmêe het advies besluit. — De schrijver noemt een geval waarin „de uitgesproken veroordeeling niet meer met de rechtvaardigheid in overeenstemming scheen." „Indien (dit) naar het advies van het Hof, dat de schuldigverklaring gaf, en naar het oordeel van den Minister ook in de zaak H. het geval mocht zijn, *dan* schijnt mij gebruikmaking van de gratie een eisch des rechts."

Een eisch des rechts, onafhankelijk van, ja tegenovergesteld aan de meeningen van gerechtshoven en ministers, bestaat voor prof. Simons niet.

III.

Hen, die toch de vrijheid zich veroorloven eischen van recht en eischen aan rechters te doen hooren, rekent de heer Simons tot de onbevoegden.

Onzerzijds gevoelen wij alle respekt voor zijne bevoegdheid. De leer, dat eenvoudige twijfel, hoe sterk ook en hoe algemeen, niet mag leiden tot revisie van een rechterlijke uitspraak, erkennen wij als een van de noodzakelijke grondstellingen van de burgerlijke rechtsorde. Alleen is het voor ons een reden te meer om van die rechtsorde niet te houden. De bezittende en regeerende klasse *moet* een justitie hebben, boven twijfel verheven. Waar zou het heen als een vonnis wettelijk geveld door mannen die aan de wettelijke eischen van waarborg hebben voldaan, eischen van bekwaamheid, zedelijkheid enz. door kritiek van buitenstaanden kon worden aangevallen of zelfs te niet gedaan? — Kritiek enkel berustende op eene andere appreciatie van feiten en omstandigheden, aan den rechter even goed bekend als aan zijn beoordeelaar? En, om het moreel gezag te verhoogen van de instelling, in hare handen een zeer werkzaam machtsmiddel, geeft zij aan de praktische noodzakelijkheid eene theoretische wending en noemt zij de justitie ook in zedelijken zin verheven boven twijfel, De schriftuur van Mr. Simons heeft er een voorbeeld van. „Beide uitspraken (van Rechtbank en Hof) zijn zeker niet gewezen — zegt hij — dan na rijp beraad en ernstig overleg." Te voren heeft hij de getuigenverklaringen waarop de uitspraken berusten, „een samenstel van onwaarschijnlijkheden" genoemd.

Wat moet men nu denken? Dat bekwame en getrouwe rechters na rijp beraad en ernstig overleg op onwaarschijnlijkheden drie menschen tot een totaal cijfer van 29 jaren gevangenis veroordeelen? Natuurlijk is de onderstelling van Simons maar een smoesje. Zonder de Leeuwarder rechters voor volslagen ezels of opzettelijke bedriegers te houden, is het niet mogelijk hier aan ernstig overleg of rijp beraad te denken. Het eenige aannemelijke is dat zij er maar iets van hebben gemaakt, het overtuigend bewijs uit hun duim gezogen, voldaan en dankbaar met de aanwezigheid van het wettelijk bewijs. En Mr. Simons het omgekeerde van hetgeen ook aan hem zelf gebleken is, *zeker* heetende, maakt er op zijn beurt iets van, gehoorzaam aan den eisch van het klassebelang die de machtsmiddelen der bourgeoisie niet anders dan geidealiseerd aan het publiek gebiedt voor te dragen.

Er is nog een andere schoone schijn waarmêe bedoeld klassebelang wordt omgeven, een schijn welke bovendien moet strekken om het bijzondere vakbelang der juristen te verfraaien. De uitvinding namelijk, dat over zaken van recht en wet alleen geleerden hebben te oordeelen; dat de groote massa onbevoegd is en zich geheel door de beroepsmannen, de juristen, moet laten leiden.

Ook Mr. Simons is min of meer van deze meening. Hij verzet zich niet tegen kritiek van rechterlijke handelingen, noch tegen het uitspreken van twijfel aan de juistheid van vonnissen. Hoe ver hij dien twijfel wil laten gaan, zagen wij zooeven. Bovendien mogen alleen, volgens Mr. Simons, bevoegden twijfelen. „Men brenge — zegt hij — dien twijfel niet in de vergaderingen der tot oordeelen volkomen onbevoegde menigte, volkomen buiten staat over schuld en onschuld een oordeel te geven en de waarde van getuigenissen en aanwijzigingen te schatten. Daar doet die twijfel kwaad en leidt hij tot gerechtvaardigde geringschatting onzer rechterlijke instellingen. Over op zulke vergaderingen aangenomen moties, waarbij men zich voor de onschuldigverklaring der Hogerhuizen uitsprak op gezag van een min of meer goed ingelichten spreker, moet ook Mr. Troelstra een glimlach niet hebben kunnen terughouden."

Men ziet dat de schrijver onze taak om in den eisch dat enkel bevoegden zich met de kritiek van de justitie zullen afgeven, een bij de instelling zelve behoorende, doorzichtige ideologie aan te wijzen, niet moeilijk maakt. Inderdaad is het niet anders als de vrees dat de overheerschte klasse zich met dingen gaat bemoeien welke het monopolie van de regeerende moeten zijn, en het gezag zal aantasten van een der krachtigste machtsmiddelen. Hoe kan Mr. Simons zoo algemeen beweren dat alle kritiek leiden zal tot ongerechtvaardigde geringschatting? Dat moet dan toch in ieder bijzonder geval eerst blijken. Is een geval van dien aard dat de justitie werkelijk afkeuring verdient, dan zou hoogschatting met de rechtvaardigheid in strijd zijn. Maar dit is juist wat de Heer Simons en zijne standgenooten, even onlogisch als bekrompen, niet willen toegeven dat gebeuren kan. Wat beduidt dan al het gepraat over de wenschelijkheid en het goed recht van kritiek en twijfel? Eenvoudig dit: de justitie als burgerlijk machtsmiddel moet zoo goed mogelijk zijn ingericht, en daartoe kan dienen de kontrole van burgerlijke deskundigen. Het burgerlijk machtsmiddel te stellen onder kontrole ook van de klasse tegen welke het in de eerste plaats

is gericht, kan natuurlijk nooit worden aanbevolen of goedgekeurd. [1])

Evenmin kan door vertegenwoordigers van de burgerlijke rechtsorde de waarheid, die de grondslag is van deze redeneering, ooit worden toegegeven. Burgerlijke kunst, burgerlijke wetenschap, burgerlijke politiek — het heet alles boven maatschappelijke verdeeldheid te staan, moet alles dienst doen om den klassenstrijd te verbloemen. Bij nauwkeuriger onderzoek blijkt gewoonlijk spoedig allerlei ongerijmdheid in de redeneering, welke een feitelijke tegenstrijdigheid tevergeefs wil bedekken. Zoo hier het betoog van den heer Simons. In volksvergaderingen leidt twijfel tot ongerechtvaardigde geringschatting van onze rechterlijke instellingen. Een verstandig man als prof. Simons weet heel goed dat zoodanige algemeene verzekeringen niet de minste waarde hebben, en dat van het oordeel van een volksvergadering in elk gegeven geval zou behooren te worden onderzocht of het juist is of niet; of de gebleken geringe meening van de justitie in het algemeen of van eenig kollege of ambtenaar in het bijzonder, al dan niet gerechtvaardigd is. Tot zulk een onzinnige bewering leidt enkel het bedreigde klassebesef. De schrijver wil goedpraten wat niet goedgepraat kan worden; en hij die hier voor eens en voor altijd en voor alle omstandigheden wil vaststellen, dat geene geringschatting van rechterlijke instellingen in overeenstemming zal zijn met de rechtvaardigheid, moge gesproken hebben naar het hart van de standen welke hij vertegenwoordigt, naar het oordeel van de „onbevoegden" heeft hij een domheid gezegd.

Dat deze naam van onbevoegden, klakkeloos gegeven aan de arbeidersvergaderingen, de bescherming van het klassebelang bedoelt, blijkt op menige plaats van het zelfde artikel van Simons. De schrijver is zonder twijfel zelf bij uitstek bevoegd. Hij is een man van het vak en heeft als zoodanig een zeer goede reputatie. Maar — lezen wij over de zaak Hogerhuis in zijn stuk iets van belang, dat niet al door honderd en door duizend anderen, onbevoegden en minbevoegden, precies zoo was ingezien en gevoeld, was geschreven en gezegd? De hoofdzaak is en blijft het gebrek aan overtuigend bewijs tegen de Hogerhuizen. Welnu, de professor in het strafrecht heeft van de hoofdzaak geen woord gezegd, dat de bezoekers van de volksvergaderingen, de lezers van de arbeiderspers en van de brochures niet reeds konden weten. De zelfde bezwaren van den heer Simons hebben eerst de menschen in de buurt, daarna een groot deel van het volk geërgerd en gegriefd. Het onderscheid is dat Mr. Simons zoo spreekt ondanks en met behoud van zijn eerbied voor de rechterlijke macht. De arbeidersklasse vindt in de zaak Hogerhuis een bewijs te meer voor de juistheid harer beschouwingen van de klassejustitie. Aan den anderen kant is er in zijn advies een nauwkeurig gebruik van technische termen en een mate van wetskennis, welke vrijwel alleen bij bevoegden wordt gevonden; — doch hiermee houdt, meen ik, wat de bevoegden van de

(1) Hiermêe wil niet gezegd zijn dat het proletariaat thans alleen en uitsluitend kwaad heeft te duchten van de justitie. Als klasse van eene kapitalistische maatschappij kan het proletariaat ook eenig nut hebben van de justitie, en het belang van de bourgeoisie brengt mêe dat aan de andere klasse zooveel voordeel wordt gelaten, als tot instandhouding van het kapitalisme en van de burgerlijke rechtsorde onmisbaar is.

onbevoegden onderscheidt, ongeveer op. Wij zeggen niet dat dit niets beduidt; waarschijnlijk dat over de zaak Hogerhuis een en ander is gesproken en geschreven niet in de juiste uitdrukkingen, zelfs niet overeenkomstig de wet. Fouten van dien aard dient men zooveel mogelijk te vermijden; en de eisch is niet overdreven, vooral wijl hij gemakkelijk is na te komen, dat zij die anderen hebben in te lichten, ook in het algemeen eenigszins bekend toonen te zijn met de betrokken wetsartikelen.

Daarentegen hebben de onbevoegden vóór op de meeste bevoegden, dat de slachtoffers van rechterlijke dwalingen, meer gebaat worden door de onkunde van de eersten dan door de kennis van de laatsten. Op welke bezwarende kondities en met welk uitgebreid voorbehoud deze ongelukkigen op de assistentie van een man als prof. Simons mogen rekenen, hebben wij hierboven gezien. Maar zijn optreden in *deze* zaak, dat werkelijk nuttig voor de onschuldig veroordeelden kan zijn, — hoe is hij er toe gekomen? Hij zal ons wel niet tegenspreken als wij zeggen: onder den invloed van de agitatie. Of meent men wellicht: nadat de zaak in de Kamer was behandeld? Dit is maar een verschuiving van de genoemde oorzaak. In de Kamer is de zaak eerst gekomen en kon zij eerst komen, toen de beweging in de arbeidersklasse zoover was gevorderd, dat de afgevaardigde der S. D. A. P. het spreken kon gaan gevoelen als zijn plicht van vertegenwoordiger van het proletariaat.

Maar prof. Simons geeft in de reeds door ons aangehaalde plaats uit zijn geschrift, een sprekend bewijs van het nut der onbevoegdheid. „Het zou — had hij gezegd — het zou mij niet moeilijk vallen uit mijn vroegere praktijk gevallen mede te deelen waarin zeer ernstige bedenkingen tegen de uitgesproken veroordeeling konden worden aangevoerd en waarin ik tegenover het „schuldig" van den Rechter bijna geneigd zou zijn geweest een onschuldig te plaatsen, waarin m. l. in elk geval een vrijspraak had moeten volgen. Maar hoe hard het klinken moge, men moet in dergelijke mogelijkheden berusten."

Zoo, derhalve, gaat het met gevallen als die van de gebroeders Hogerhuis in de kringen van bevoegden — zoolang de onbevoegden zich stil houden. Overtuigd van de onschuld zijner kliënten, in de meening dat ernstige bedenkingen te maken waren tegen het vonnis — heeft hij gezwegen, na zijn voorgeschreven beroepstaak te hebben vervuld. Ons valt het niet moeielijk Mr. Simons te gelooven, en wij denken er niet aan hem kwalijk te nemen dat hij niet buiten zijn boekje en zijn wetsboekje is gegaan. Daarvoor zijn hij en zijns gelijken niet in de wereld. De geheel onbevoegde Friesche boerenarbeiders zijn begonnen met te protesteeren tegen de veroordeeling van hunne kameraden. Toen zijn anderen gevolgd, en onder de laatsten die gesproken hebben behoort Mr. Simons, die in vroegere gevallen, den drang van de volksopinie niet voelende, placht te berusten. De proletariërsklasse, echter, zoomin als in ellende en druk haar door de burgerlijke sociale orde opgelegd, berust niet in bijzondere gevallen van onrecht. Zij zal eindigen met onrecht, druk en ellende uit de samenleving te bannen, de thans regeerende klasse dwingen hare plaats te ruimen. Dit is nog een ding van de toekomst, doch nu is zij zoo ver dat, om een weinig rechtsherstel te krijgen, hare onbevoegdheid de bevoegden tot spreken dwingt. —

De loonbeweging onder de Timmerlieden.

DOOR J. J. DE ROODE.

De ontwikkeling van het bouwvak tot zijn modernen vorm nam voor Amsterdam haar aanloop kort na den Fransch-Duitschen oorlog. Sedert heeft de stad haar nieuw aanzien gekregen, is het oude deel verstikt in een mantel van buitenwijken, grootendeels opgetrokken langs lange, rechtlijnige, dorre straten, van eenvormige, kunst- en vreugdelooze woonhuizen — pakhuizen voor arbeiders en geruïneerde kleine burgers. De trek naar de steden, onrustbarend verschijnsel voor de lofredenaars van het bestaande, bedacht Amsterdam boven mate, en de stad voegde zich, zoo goed en zoo kwaad het ging, naar den nieuwen tijd. Of liever de stad, het stadsbestuur, liet er zich zoo weinig mogelijk aan gelegen liggen; te nauwer nood zorgde zij, dat haar oude wallen, met de deftige Heeren- en Keizersgrachten daarbinnen, niet aan alle zijden werden omsloten door stadsgedeelten als de Jodenbuurt, sombere wijkplaats van al wat de volksgezondheid kan bedreigen. Voor ruime straten zorgde het stadsbestuur nog juist bijtijds; ook hield het een villapark open, ten behoeve van gegoede lieden, wien het mogelijk zou behagen, Amsterdam als woonplaats te kiezen. De zorg voor arbeiderswoningen werd overgelaten aan het particulier initiatief, en het particulier initiatief kweet zich van die zorg met woede, met bouw- en speculatiewoede.

Wat elders geschiedde, geschiedde ook hier: de gronden rondom de stad stegen snel in prijs; van tuin- of weidegrond weldra bestemd tot bouwgrond, werden zij gekocht en weder van de hand gedaan door lieden, wien het allerminst te doen was om hun nieuwe medeburgers een onderdak aan te bieden. En er werden huizen op gezet. Had de bouwer geen geld, crediet-instellingen van allerlei aard schoten hem gaarne het benoodigde voor. De volle koopsom en meer kon de grondeigenaar in den beginne als hypotheek op zijn terrein geleend krijgen; was de hypotheeksom verbruikt, dan volgde een tweede, een derde; zoo al niet tot in het oneindige, het aantal hypotheken steeg tot in het ongelooflijke: dertien hypotheken achtereen werden soms op een huis in aanbouw gesloten.

De timmerlieden profiteerden van deze dagen. De vereeniging *Concordia Inter Nos*, hoewel overigens geheel het karakter dragend van een ziekenpot, wist na onderhandeling met de patroons het uurloon van 15 op 18 cent te brengen. (1872) Toen de loonsverhooging haar beslag had gekregen, verklaarden de patroons, dat indien de gezellen 20, ja 25 cent hadden gevraagd, ook dit zou zijn ingewilligd. Den „Kaapschen tijd" noemen de diamantbewerkers deze jaren, de timmerlieden spreken van „de gouden eeuw". In vijf-en-twintig jaar is veel veranderd. De eigenbouwer, de speculatiebouwer, die een huis of een blok huizen bouwde, met geen ander doel dan om ze zoodra ze klaar waren met winst te verkoopen, kon voorheen rijk worden. Tegenwoordig is dezelfde man heden bouwer, morgen gezel, en dikwijls is zijn loon als arbeider grooter dan zijn winst als ondernemer. Het krediet is voor hem van een royaal beschermer een schraapzuchtig woekeraar geworden; meermalen is hij in plaats van den zelfstandigen bouwer, niet anders dan een in alle opzichten afhankelijk creatuur, zijn materialen borgend, het arbeidsloon dat hij moet uitbetalen, wekelijks afgepast ontvangend van een kroeghouder-geldschieter, die hem te nauwer nood een paar gulden daags gunt om van te leven. De speculeerende eigenbouwer is een schim, een man van achter de schaafbank, de kalkbak, den verfpot weg, een koekebakker of diamantbewerker in déconfiture; noch hem, noch zijn geldschieter deert het, wat voor huizen voor de arbeiders worden gebouwd; zij zouden er zich niet om bekommeren, indien in het geheel geen huizen werden gebouwd, hadden zij niet de hoop, al bouwende zich aan loonarbeid te kunnen onttrekken, en het aangenaam leven te leiden van een heer.

Concordia Inter Nos bracht in '90 het uurloon der timmerlieden op 20 cent. Zij was intusschen niet meer de eenige organisatie van het vak. In November '85[1]) richtten verschillende van haar leden met tal van andere gezellen de vereeniging *Door Eendracht Verbetering* op, als afdeeling van den toenmaligen sociaal-democratischen bond. Later vervormde *D. E. V.* zich tot een neutrale vakvereeniging; intusschen stichtten de kerkelijken tegenover haar hun afdeeling *St. Joseph* van den roomsch-katholieken Volksbond, en de timmerliedenvakafdeeling van *Patrimonium*. De scheepsbeschieters stichtten een eigen vereeniging: *Eendracht Onder Ons*.

Oorspronkelijk was de verhouding tusschen de leden der verschillende vereenigingen zeer gespannen. De kerkelijken beletten de stichting van een landelijk verbond, en in die dagen was er weinig toe noodig, zoo schreef de *Werkmansbode*, om een werkplaats in een bloedbad te doen verkeeren. De raadsleden Gerritsen en Treub, strevende naar invoering van bepalingen omtrent minimum loon en maximum arbeidsduur in de bestekken van door de gemeente aanbestede werken, waren indirect aanleiding tot een betere verstandhouding. Nadat den 17[den] Januari 1894 de gemeenteraad bij wijze van proef had besloten, alle inschrijvingen te laten geschieden met en zonder dergelijke bepalingen, besloten de drie vereenigingen *C. I. N.*, *D. E. V.* en *E. O. O.* te

---

[1]) Hoe weinig toen *C. I. N.* nog een vakvereeniging was in modernen zin, blijkt wel uit het feit, dat in '85 door de vereeniging een prachtstoel werd aangeboden aan den toenmaligen burgemeester van Amsterdam, den heer van Tienhoven.

trachten den door den raad aangenomen norm van 23 ct. uurloon en een arbeidsdag van 10 uur in den zomer, en 11 uur in den winter, in de geheele stad door te voeren. In het najaar van '94 geschiedde dit zonder ernstigen tegenstand van de zijde der patroons, de samenwerking tusschen de vereenigingen bleef bestaan, een looncommissaris werd aangesteld om op de naleving dezer arbeidsvoorwaarden toezicht te houden, en er werd een weerstandskas gesticht, waarvoor echter geen verplichte contributie werd geheven.

Het uurloon van 23 cent is door de groote aannemers en de burgerpatroons tot heden gehandhaafd. Meer nog: de meeste gezellen ontvangen des Zaterdags bij wijze van belooning voor hun ijver f 2.— of f 2.50 toeslag, zoodat zij feitelijk 25 ct. per uur verdienen. Anders echter ging het na '94 bij de speculeerende eigenbouwers. Bij hen is het stukwerk regel, en dat kan niet anders. Immers, hoe sneller de zoogenaamde „smartbouwer" met zijn huizen klaar is, hoe minder rente hij van het meestal op accept geleende geld behoeft te betalen. Besteedde dus de smartbouwer een werk uit, dat bijv. in drie weken moest worden afgeleverd, dan betaalde hij de eerste twee weken een gedeelte, gebaseerd op het loontarief en de derde week het overschot. Bijvoorbeeld de eerste week f 14.— de tweede week f 14.— en de derde week f 20.— In die f 20 school f 6 overgeld, verdiend door ingespannen en handig werken. De smartbouwer echter betaalde die f 6 met verdriet uit, en zorgde wel, een volgenden keer zijn werk voor een lageren prijs uit te besteden. De timmerman zijnerzijds wendde al zijn handigheid aan, om het werk nog sneller af te krijgen, en dus doende toch een behoorlijk overgeld te verdienen. Zoo ontstond een wedstrijd tusschen den smartbouwer en den gezel. De eerste stelde zijn tariefprijzen al lager en lager; de gezel liet zijn soliede methode van werken in den steek en knoeide dat het een aard had. Een deur, die zes jaar geleden, toen het uurloon 20 ct. was, tegen f 2.55 werd geleverd, wordt thans voor f 1.40 gemaakt. Voor een dergelijke „keldering" van een vak zou misschien nog een grens staan, indien niet de sweater aanbood, altijd tot nog lagere prijzen te leveren dan de gezellen die op stuk werken. Deze, meest onvolwassen krachten in zijn dienst hebbende, op half verscholen werkplaatsen zijn bedrijf uitoefenende, pleegt zich in een enkel onderdeel, het maken van raamkozijnen bijv., te specialiseeren. Hierdoor, èn omdat hij een minimum arbeidsloon betaalt — men kent uit het confectievak de noodlottige wisselwerking tusschen hongerloonen en het kennen van slechts een onaanzienlijk onderdeel van het vak — bedreigt hij den timmerman die voor een eigenbouwer werkt, ononderbroken met werkeloosheid — de smartbouwer kan zijn tarief zoo laag niet stellen, of er zijn gezellen die wel gedwongen zijn, het aan te nemen.

In een dergelijke verhouding als de sweater tot den eigenbouwer, staat de timmerfabriek tot den aannemer van directiewerk, van aanbestedingswerk, dat door een architect is ontworpen. De werklieden in de timmerfabriek hebben in den regel het standaardloon weten te behouden; de uitbuiting gaat, gelijk vanzelf spreekt, bij hen minder roekeloos dan bij den met halfwas krachten en half in het verborgen werkenden sweater. Niettemin drukt hun concurrentie het loon der

gezellen die direct bij den aannemer in dienst zijn, en die, wel nominaal 23 cent, maar inderdaad meer plegen te verdienen. De timmerfabriekant vestigt bovendien zijn onderneming liefst op een plaats, waar het standaardloon lager is dan te Amsterdam en drukt op die wijze het loon der gezellen in de hoofdstad. En in den strijd om het bestaan meer en meer gedwongen om aannemingen te doen op zeer korte termijnen, zoekt de aannemer veelvuldiger dan voorheen den timmerfabriekant op. En niet alleen den timmerfabriekant, maar ook reeds den sweater, bij wien hij immers zooveel goedkooper terecht kan. [1])

Hierbij komt nog dit: Weliswaar worden aan directiewerk, aangenomen werk dat ten genoege van een architect moet worden opgeleverd, veel hoogere eischen gesteld dan aan het werk dat de eigenbouwer zonder ander toezicht dan het zijne laat verrichten, maar menigmaal wordt toch met deze eischen de hand gelicht. De gezel, die gisteren bij den smartbouwer leerde, hoe hij door knoeien zijn arbeidsloon kan verhoogen, is licht geneigd, ook bij den aannemer, wanneer deze zijn tarief verlaagt, deze methode in toepassing te brengen. De aannemer, de mogelijkheid van verdere tariefsverlaging inziende, duldt het knoeiwerk als hij kans ziet het zonder schade aan den man te brengen, en het noodlottig proces, in den speculatiebouw begonnen, woekert voort ook bij het directiewerk.

Om dus het loonbederf in den wortel aan te tasten, was allereerst een behoorlijke regeling van het stukwerk in den eigenbouw, en beperking van het sweatingsysteem noodzakelijk. De drie vereenigingen, *C. I. N.*, *D. E. V.* en *E. O. O.*, wisten samenwerking te verkrijgen met *St. Joseph* en de timmerlieden-vakafdeeling van *Patrimonium*. Er werd een volledig minimumtarief opgesteld voor het stukwerk, in den eigenbouw gebaseerd op een uurloon van 25 ct. en een arbeidsdag van 10 uur. Volgens dit tarief mogen beneden 14 jaar geen leerjongens worden aangenomen, en mag het aantal minderjarige gezellen, bij een patroon werkzaam, niet meer dan 20 pCt. zijn van zijn geheele personeel. Ieder patroon zou bovendien zijn werklieden moeten verzekeren tegen ongelukken en invaliditeit. Een weerstandskas was gesticht, maar daar de contributie hieraan niet verplichtend was, moest er in geval van strijd met overleg worden te werk gegaan. Daarom werd de stad in vijf wijken verdeeld, met de bedoeling, beurtelings in iedere wijk het tarief door te voeren, en het eerst werd het van Lennepkwartier aangepakt, omdat daar de speculatiebouw het meest is verbreid. De looncommissaris bezocht de eigenbouwers, sommigen herhaaldelijk, en toen zij tot inwilliging der gestelde eischen ongeneigd bleken, werd voor dit kwartier den 27sten Juni bij de eigenbouwers een staking begonnen. Zij omvatte ongeveer 137 gezellen. Den 9den Juli bedreigden de gezamenlijke vereenigde patroons van Amsterdam de gezellen van de stad met een algemeene uitsluiting, in te gaan op 18 Juli. Voorwendsel daartoe was hun een circulaire, verspreid onder het personeel van een der grootste aannemersfirma's, Cerlijn en de Haan; zij was echter niet meer dan een voorwendsel. Wie het voorafgaande heeft gelezen, begrijpt gereedelijk, dat tal van

---

[1]) De aannemers betwistten dit laatste ten overstaan van de bemiddelingscommissie zonder uitzondering; de gezellen blijven het niettemin stellig volhouden.

aannemers bij lage tariefprijzen in den eigenbouw evenveel belang hebben als de smartbouwers zelf.

Een bemiddelingscommissie vormde zich, bestaande uit de heeren W. Hovy, lid van den gemeenteraad, C. H. Strumphler, directeur der fabriek van werktuigen en spoorwegmaterieel, C. B. Posthumus Meyes en Joseph Cuypers, architecten, als vertegenwoordigers der patroons, en Ch. R. Kouveld, lid van den gemeenteraad, R. Schwarz, hoofdredacteur van het *Volksdagblad*, A. H. Gerhard en H. Polak, als vertegenwoordigers der gezellen. Zij noodigde K. Kater, voorzitter van *Patrimonium* en W. C. J. Passtoors, voorzitter van den *R. K. Volksbond* uit, mede zitting te nemen in haar midden. Zij deed, na beide partijen te hebben gehoord, het voorstel tot een wapenstilstand voor de eigenbouwers en de gezellen (de aannemers hadden besloten met de uitsluiting te wachten totdat de bemiddelingscommissie zou hebben gesproken) van 1 tot 22 Augustus. In dien tusschentijd zou een scheidsgerecht met bindende beslissing, een commissie van negen, drie man te kiezen door elk der beide partijen twee door elk dezer drietallen, en de negende door deze twee, een tarief vaststellen voor het stukwerk in den eigenbouw, en omtrent de verdere in het debat gebrachte punten een regeling treffen. Tijdens den wapenstilstand zou nergens worden gestaakt of uitgesloten, en een loon worden uitbetaald van niet minder dan *f* 15 in 60 werkuren. Wat het directiewerk betrof, verklaarde de bemiddelingscommissie zich eenparig voor de wenschelijkheid van een uurloon van 25 cent. Omtrent den arbeidsduur sprak zij zich dus niet uit.

Afgesproken werd, dat èn werklieden èn eigenbouwers op 29 Juli over deze voorstellen zouden stemmen. De eersten hielden zich aan hunne belofte, en namen ze met 396 tegen 271 stemmen aan. De eigenbouwers daarentegen stelden hun beslissing uit. De aannemers achten het onnoodig, op de door de bemiddelingscommissie uitgesproken wenschelijkheid, om het uurloon tot 25 ct. te verhoogen, eenig geluid te geven. Uit allerlei aanduidingen mag worden opgemaakt, dat de luide ontkende solidariteit met de eigenbouwers voor de aannemers een meer dan ideëele beteekenis had. Onverwacht, als een donderslag uit onbewolkten hemel, kwam dus de op 2 Augustus geproclameerde algemeene staking niet. Tot het besluit werkten de leden van *C. I. N. D. E. V.*, *E. O. O.* en *St. Joseph* mede. De leden van *Patrimonium* konden het niet goedkeuren; maar het doel der staking, het vaststellen van een grondslag voor het loontarief bij de eigenbouwers, had zoozeer hun sympathie, dat zij wat men kan noemen lijdelijk hun medewerking verleenden.

Het is onbetwistbaar, dat deze algemeene staking meer dan een weloverlegd stuk oorlogstaktiek, een spontane daad van verzet was; onbetwistbaar is het ook, dat dit verzet kwam uit een zeer groot deel der timmerliedenwereld. Het werd zeker niet uitgelokt, maar wel verhaast door de stakers van het van Lennepkwartier, die dagelijks eenige onderkruipers onder sterke politiebedekking het werk zagen afmaken, dat zij hadden aangenomen. Aan dergelijke stakingen, die voor het grootste deel worden verloren, door gebrek aan geld aan den eenen kant en het optreden van onderkruipers aan den anderen, zou zeer ten onrechte de maatstaf worden aangelegd, dien men gebruikt bij

een daad van een oude Engelsche vakvereeniging. Hier kan slechts van een nederlaag worden gesproken, wanneer op den duur de organisatie der timmerlieden blijkt gebroken te zijn; en trots de verloren staking mag in winst worden geroemd, wanneer de organisatie blijkt te zijn verbeterd en uitgebreid. Dat er nog veel aan de organisatie ontbreekt, zal na het volgende duidelijk zijn. Er zijn ongeveer 2700 timmerlieden te Amsterdam. *C. I. N.*, *D. E. V.* en *E. O. O.* tellen samen ongeveer 600 leden; *Patrimonium's* timmerlieden-vakafdeeling 125, *St. Joseph* 275. Aldus de cijfers van vlak voor de staking. Tijdens haar duur nam het ledenaantal der eerste twee vereenigingen toe. In ieder geval bedroeg het aantal der georganiseerden slechts weinig meer dan een derde van de vakgenooten. Dat derde gedeelte vormde bovendien in geenen deele een eendrachtige organisatie. Het heeft jaren arbeids gekost, om de kerkelijke arbeiders tot samenwerking met de »neutralen" te krijgen; wie de spaak in het wiel stak, is bij deze loonbeweging voldingend gebleken; buiten de kerkelijke vakafdeelingen om bemoeiden zich de besturen van *Patrimonium* en *R. K. Volksbond* met de staking, zij gaven voor haar ontstaan een geheel andere verklaring dan de juiste: beide besturen achtten het billijk, aldus deelden zij aan den volke mede, dat er aan de versieringswerkzaamheden ten behoeve van het kroningsfeest een paar centen extra werd verdiend; — zelfs arbeiders dus werkten ertoe mede, de burgerij in den waan te brengen dat de staking tegen het kroningsfeest was bedoeld. Van uit de kringen der kerkelijke arbeidersbeschermers, d. i. van de arbeidersbeweging-bedervers, is een zeer sterke druk geoefend om de staking gebroken te krijgen; dat niettemin de mannen van *St. Joseph* feitelijk, en ook timmerlieden van *Patrimonium* lijdelijk medewerkten tot haar welslagen, bewijst, dat voor deze loonbeweging een voor het tegenwoordig stadium van organisatie zeer sterke, misschien sterkst mogelijke band om de Amsterdamsche timmerlieden was geslagen. Met dat al blijft een scheiding der vakgenooten gelijk zij thans bestaat, een waarborg voor de patroons van een gemakkelijke overwinning. Dat *C. I. N.* en *D. E. V.* op den duur twee vereenigingen blijven, is niet denkbaar. Nu de eerste haar ziekenpot-karakter aflegt, en zich op klassestandpunt plaatst, nu de tweede, in '85 als afdeeling van den ouden sociaal-democratischen bond gesticht, zich daarvan heeft losgemaakt, en een vakvereeniging zonder meer is geworden, nu is voor een afzonderlijk naast elkander leven dezer vereenigingen geen redelijk motief aan te voeren. De leden van *D. E. V.*, die de kleinste is, en het minst bezwaard met historische instellingen en tradities, hebben geen keus: in de overtuiging dat de evolutie van *C. I. N.* goeddeels aan hen is te danken, kunnen zij thans hun taak: de organisatie van de vakgenooten naar de beginselen van klassenstrijd, buiten *C. I. N.* begonnen, in *C. I. N.* voortzetten. Ware het mogelijk, de kerkelijke vakgenooten met de niet-kerkelijken in éene vereeniging bijeen te brengen, in eene moderne vakvereeniging, die loonsverhooging, verkorting van den arbeidsduur en verbetering van arbeidsvoorwaarden nastreeft met behulp van een weerstandskas met verplichte contributie, deze weg zou boven iederen anderen de voorkeur hebben. Maar trots het verraad, dat de kerkelijken van hun broeders in den geloove moesten ondervinden, hangen zij aan hen te vast, om

bij massa *Patrimonium* en den *Volksbond* te verlaten. Drupsgewijze zullen de kerkelijke vakvereenigingen hun leden moeten kwijtraken aan de eene en eenige vakvereeniging die de toekomst mag dulden. Voorloopig blijven zij als lastige vandehandsche paarden eene wispelturig, onbetrouwbaar element in de arbeidersbeweging, en het eenige wat de klassebewuste timmerlieden kunnen doen om hen gewillig te laten meeloopen, is het vormen van eene sterke vereeniging, tegenover welke zij klein, wie weet machteloos zijn, die hen op zijn minst behoorlijk ontzag inboezemt.

De stakers in het van Lennepkwartier ontvingen als wekelijksche uitkeering twee derden van hun loon, d. i. gemiddeld *f* 10; voor ieder kind bovendien *f* 0.40. De ongehuwden kregen *f* 7.50. De uitkeering is, bij de manier waarop deze loonbeweging was aangevat, te verdedigen. Eén vijfde gedeelte zou telkens staken, de overige vier vijfden betaalden de kosten. Voor spoedige uitputting bestond bij zulk een taktiek geen vrees. Het bleek echter, dat de taktiek zelf niet lang was vol te houden. Hadden de timmerlieden, wetende van welk een beteekenis de regeling van het stukloon voor de eigenbouwers is ook voor de aannemers en burgerbazen, het recht, verwonderd te zijn, toen dezen met uitsluiting dreigden? Ik geloof, neen. Aan de besturen is verweten, dat zij op 2 Augustus de algemeene staking niet wisten te voorkomen. Zeker bleek de onrijpheid der organisatie mede door de omstandigheid, dat de besturen waren genoodzaakt, rekening te houden met de stakers in het van Lennepkwartier, die op dien dag dreigden, reeds den volgenden morgen het werk weder te zullen opvatten, als niet onmiddellijk de algemeene staking werd geproclameerd. Maar nog meer komt die onrijpheid aan den dag bij het kennisnemen van de naïeve hoop, dat de patroons zich door de vijfkwartierentaktiek gemakkelijk in de luren zouden laten leggen. Niet meer dan twee weken zijn er noodig geweest, om de arbeiders voor goed te leeren, dat deze taktiek tegelijk goedkoop en slecht is; dat het zonder de vorming van een soliede weerstandskas niet gaat; en dat zij zich moeten voorbereiden op lage uitkeeringen gedurende den strijd, opdat niet de ammunitie ontbreke. Aan het einde van de eerste week der algemeene staking werd aan de oude stakers de oude uitkeering gedaan; de nieuwe stakers kregen *f* 1 per dag; aan het einde van de tweede week was de uitkeering *f* 3.50. Het maximum stakers moet op ongeveer 1650 worden gesteld. Was het timmerliedenwerk, het versieringswerk voornamelijk, niet voor een deel door onderkruipers uit andere vakken verricht, toch zou door geldgebrek de staking zijn verloren. Zaterdag 13 Aug. besloten de mannen van *St. Joseph* het werk te hervatten; Maandag den 15den gaven de overigen den strijd op. Ongeveer 135 man werden het slachtoffer der beweging en bleven voorloopig uitgesloten.

Een slecht sociaal-democraat zou hij zijn, die van het volgen dezer niet proefhoudend gebleken vijfkwartierentatiek een grief maakte aan de besturen der vereenigingen. Men zou het mogen doen, indien de organisatie van het vak stond boven zulk een taktiek. Een poging echter tot het vormen van een weerstandskas is gedaan; de contributie er voor werd niet verplicht gesteld: een bewijs, dat hiertoe de besturen geen mogelijkheid zagen, immers, welke bestuurder ziet niet

gaarne zijn strijdkas vol worden op de zekerste manier. De timmerlieden zelf waren dus nog niet zoover, dat zij de noodzakelijkheid van de vorming eener weerstandskas inzagen. Bij gebreke van dien moesten zij uit een avontuurlijke politiek leeren, dat een avontuurlijke een slechte politiek is. Wel zouden de bestuurders beneden hun taak blijven, indien zij deze, nu voor ieder tastbare waarheid, niet in het besef hunner vakgenooten trachtten te vestigen; maar ik heb alle reden om te verwachten, dat de vorming van een deugdelijke weerstandskas van dit oogenblik af bij het doen en laten der besturen zal vooropstaan.

En hiermede heb ik de voornaamste feiten en lessen uit deze loonbeweging medegedeeld. Bij het opmaken der som van schade en profijt komt het mij voor, dat door deze staking weinig is verloren. Veel kan worden gewonnen, al hebben wij den dag van den oogst niet te spoedig verwachten. De verdeeldheid, die onder de timmerlieden heerscht, de bonte verscheidenheid van opvatting omtrent de middelen om tot lotsverbetering, tijdelijk of voor goed, te geraken, is een getrouwe afspiegeling van de verscheidenheid die het vak zelf geeft te aanschouwen. De groote aannemer, de burgerbaas, de timmerfabriekant, de eigenbouwer en de sweater geven aan het begrip patroon een varieerende beteekenis, en indien niet de gezellen grootendeels een vlottende massa vormden, die nu aan dezen, dan aan genen hun arbeidskracht moeten verkoopen, zou aan een het gansche vak omvattende organisatie kunnen worden gewanhoopt. Maar wanhoop staat niet in het woordenboek der arbeidersbeweging. Een grondige kennis van de evolutie van den productievorm, een verstandige, op deze kennis gevestigde bouw der vakvereeniging, ziedaar de wapenen, waarmede de amsterdamsche timmerlieden zoo goed als hun voorgangers uit den vreemde, eenmaal de tallooze moeilijkheden zullen overwinnen, die nu vaak onoverkomelijk schijnen.

De Nationalisatie der Spoorwegen in Zwitserland

DOOR W. H. VLIEGEN.

---

13 Februari j.l. was voor de vijanden van kapitalistische monopolies een goeden dag. Met ruim 200,000 stemmen meerderheid (384,272 tegen 176,002) besloot het Zwitsersche volk tot naasting der Zwitsersche spoorwegen door den Staat.

In Nederland, waar dit groote middel van vervoer en verkeer ook nog kapitalistisch monopolie is en hoe langer hoe meer monopolie wordt, — immers ook de laatste lijnen die nog niet in handen van de twee groote spoorwegmaatschappijen waren, zijn thans door haar veroverd, — is de historique van deze naasting van groot belang. De bekendheid met de feiten kan ook in Nederland ondersteunen den aandrang tot het doen beëindigen van het monopolie der S. S. en der H. S. M.

Redenen waarom ik den lezer van „De Nieuwe Tijd" een kort overzicht over deze werkelijk gewichtige aangelegenheid wensch te geven.

* * *

Men behoeft nog geen voorstander te zijn van de inbezitneming der arbeidsmiddelen door de gemeenschap, m. a. w. men behoeft nog geen sociaal-demokraat te zijn, om voorstander te kunnen wezen van de naasting der spoorwegen, ofschoon dit laatste zonder twijfel een stap is op den weg naar het eerste. De spoorwegen vormen, hoe langer hoe meer, een tak van publieken dienst. Behalve dat zij een deel uitmaken van het materiëel en van de middelen tot de landsdefensie, zijn ze onmisbaar tot het doen functionneeren van andere takken van publieken dienst: posterij, uitvoering van openbare werken, justitie enz. De spoorwegen zijn geworden een van die absoluut noodzakelijke dingen, zonder welke een volksbestaan op zekeren trap van beschaving onmogelijk is. Bovendien is het een tak van bedrijf, zóó veelomvattend, dat steeds zeer groote kapitaalverzamelingen noodig zijn, om de exploitatie van een spoorweg ter hand te kunnen nemen. Konkurrentie is daarom bijna geheel uitgesloten, alleen tusschen heele groote centra's, waartusschen zeer druk vervoer plaats heeft, is het bestaan van meer dan één lijn en dus konkurrentie mogelijk. Waar nu aan den anderen kant het

geheele volk van de spoorwegen gebruik moet maken, wordt ook het geheele volk door dezen toestand van zaken afhankelijk van die één of twee maatschappijen, terwijl bovendien die maatschappijen, door de groote massa menschen die in hun dienst zijn, een invloed hebben die gevaarlijk is.

Bovendien komen thans de winsten van die spoorwegen in handen van een gering aantal menschen, door welke het reizende publiek feitelijk gebrandschat kan worden.

Monopolies zijn altijd schadelijk. Het monopoliseeren van den petroleumhandel, van de koperproduktie, van het leder, dingen die wij beleven of beleefd hebben, hebben ons dit genoeg bewezen en kort geleden bewezen ons de broodprijzen met hun nasleep van Italiaansche en andere onlusten, wat een opkooping van het graan en daardoor monopoliseering van de graanleverantie, kan teweegbrengen.

Nog gevaarlijker is het, zaken van zóó algemeen belang als de spoorwegen, te laten of te geven in handen van partikuliere kapitalisten, als ook straatverlichting, het onderhoud van dijken en wegen en dergelijke zaken meer.

Van nationaliteitsstandpunt uit (het standpunt waarop de kapitalistische pers zich zoo gaarne stelt) is het buitendien nog gevaarlijk spoorwegen te hebben die, doordat de aandeelen aan de beurs worden verhandeld, gemakkelijk in het bezit kunnen komen van vreemdelingen.

***

Al deze dingen waren natuurlijk in 1852, toen de Zwitsersche Nationale Raad met 68 tegen 22 stemmen besloot, den bouw van spoorwegen over te laten aan partikulieren en dat wel tegen het advies der regeering in, die dit werk wilde opdragen aan den Staat, nog niet duidelijk. De groote meerderheid der tegenstanders van staats-exploitatie kwam echter hoofdzakelijk, doordat ze versterkt was met de stemmen van hen die tegen *alle* spoorwegen waren, omdat die nieuwigheden verderfelijk zouden zijn voor de zeden van het volk!

De concessies werden toen uitgegeven voor den tijd van 99 jaren met bepaling echter, dat de cantons of de bondsregeering na 30 jaren het recht tot koop hadden. Van de eerste lijnen ging deze concessie in op 1 Mei 1853, die termijn verliep dus op 1 Mei 1883. Werd van het recht tot koop op dien datum geen gebruik gemaakt, dan was de concessie stilzwijgend met 15 jaren verlengd en zou dus van naasting eerst weer sprake kunnen zijn op 1 Mei 1898.

Reeds in den aanvang ontstonden er konflikten, doordat de cantons het recht hadden concessies te geven. In het eene canton wilde men in het aanleggen van sporen vlugger zijn dan in andere en het geven van veel voordeelen aan de kapitalistische ondernemingen, het opbieden in het verleenen van dergelijke voordeelen, was daartoe het middel, waardoor de verschillende compagniën in de beste omstandigheden kwamen.

Intusschen leefde men in 1863 reeds in een toestand, die een lid van den bondsraad, Staempfli, een brochure deed schrijven waarin hij den aankoop der spoorwegen door den Staat, verdedigde, omdat de compagniën zich hebben schuldig gemaakt aan schandelijke spekulatiën.

Men wilde in dien tijd overal spoorwegen hebben en een groote konkurrentie ontstond. Om die den kop in te drukken, maakten zich de bestaande compagniën meester van de concessies en om de tot uitvoering van de in die concessies vervatte verplichtingen benoodigde kapitalen te krijgen, schroefde men de dividenden op, betaalde 6 à 7 pct. waar in 't geheel geen winst was en maakte schromelijke schulden.

De gevolgen bleven niet uit. In 1875 kwam de groote Krach. De Italiaansch-Zwitsersche lijn, de lijn Bern-Lucern en eenigen tijd later de nationale spoorweg, gingen bankroet. Fransche kapitalisten redden, maar werden daardoor ook baas van, de Westersche lijnen: de compagnie van den Centraalspoorweg was gedwongen, na kolossale sommen te hebben verloren, de constructie van nieuwe lijnen weer op te geven; de Noord-Oosterspoorweg viel eveneens in handen van buitenlandsch kapitaal. Het totale tekort der gezamenlijke Zwitsersche spoorwegen bedroeg in Maart 1877, de som van 443,000.000 francs, tot dat resultaat had het „vrije spel der krachten" het gebracht.

Intusschen naderde de tijd, dat de Staat gebruik zou hebben kunnen maken van zijn recht tot naasting, nl. 1 Mei 1883. Men ging er niet toe over, maar bepaalde zich een wet aan te nemen op de comptabiliteit der spoorwegcompagniën, waarin o. a. ook verboden werd hoogere winsten uit te betalen dan werkelijk waren behaald.

Intusschen wilde de Bondsraad langzamerhand invloed zien te verkrijgen op de compagniën, door als aandeelhouder op te treden. Doch al dadelijk werd men daarbij het slachtoffer eener nieuwe spekulatie van de compagniën, die de regeering o. a. 77,090 aandeelen in den Jura-Simplon-Spoorweg in de maag stopten à 600 frs. per aandeel. Onmiddellijk daarna daalden die aandeelen op 532 frs. Een volksstemming op 6 Dec. 1891 verwierp den aankoop van den Centraal-Spoorweg met 289,406 tegen 130,729 stemmen. Deze stemming had plaats onder den indruk van den op den koop der Jura-Simplon-aandeelen geleden verliezen en het volk bleek juist te hebben gezien, want de aandeelen die op de beurs waren opgedreven tot 830 frs., zijn nu geschat op 534 frs. De Staat zou deze lijn, bij aanneming, 40 millioen te duur betaald hebben.

Nu kwam een tijdperk dat een ware bezuinigingswoede heerschen ging om de dividenden zoodoende op te drijven. Twee groote catastrofes, te Monchenstein en te Zollikofen, in 1891 en 1892 voorgevallen, werden door het volk als gevolgen hiervan beschouwd.

* * *

Eindelijk had op 9 Dec. 1894 te Zürich een vergadering plaats die het uitgangspunt was van een krachtige beweging tot de naasting. Industrieele-, landbouw-, handel- en werkliedenvereenigingen vergaderden te zamen en alle verklaarden zich vóór de nationalisatie der spoorwegen, en tegen den gewonen aankoop. Kocht men de sporen, zooals in de concessies was bepaald, dan betaalde men oud materiaal voor nieuw, vervallen gebouwen die voor afbraak konden dienen, zou men moeten betalen tegen de prijzen van nieuwe.

Een naasting door middel eener expropriatiewet drong zich op. Ook heeft de Zwitsersche Staat bijgedragen tot den bouw van spoorwegen.

Bij een naastingwet kon daarmede rekening worden gehouden, volgens de concessiebepalingen niet.

Van deze vergadering ging het initiatief tot de beweging uit en in Juni 1896 richtte het benoemde comité den oproep tot het Zwitsersche volk om de aanvraag tot een referendum te teekenen over de volgende artikelen, in te lasschen in de grondwet, in de plaats van het bestaande artikel 26:

„Art. 26. De bouw en de exploitatie van spoorwegen is de taak van de Conféderatie. De Zwitsersche spoorwegen hebben een eigen administratie, uitgeoefend door een administratieven raad, gekozen door het volk. Het personeel der spoorwegen wordt gelijkgesteld met dat van andere staatsinstellingen. De hulpkassen enz. die in het belang van dat personeel bestaan, worden door den Staat overgenomen.

„De netto opbrengst der spoorwegen zal in de eerste plaats moeten aangewend worden om het verkeer te vergemakkelijken, de tarieven te verminderen en de schuld der spoorwegen af te lossen.

„Een Bondswet zal bepalen op welke wijze de fondsen zullen worden verkregen en hoe de organisatie, de exploitatie, de administratie en het toezicht op de spoorwegen zullen zijn ingericht, zij zal ook bepalen de bijdragen die de betrokken cantons en gemeenten hebben te verstrekken bij den bouw van spoorwegen.

„Art. 26bis. Ten allen tijde is de Bond gemachtigd, reeds in exploitatie zijnde spoorwegen te naasten. De besteede som zal bedragen 25 maal de jaarlijksche opbrengst; deze zal bepaald worden naar de gemiddelde jaarlijksche opbrengst der laatste tien jaren. Van deze som zal worden afgehouden het benoodigde bedrag tot het in goeden staat brengen van het materieel dat niet in dusdanigen staat mocht verkeeren. Mocht het 25-voudige van de jaarlijksche opbrengst het 2/3 van het tot aanbouw en in exploitatie brenging benoodigd geweest zijnde kapitaal niet bedragen, dan kan het ontbrekende tot aan dat 2/3 worden bijbetaald.

„Art. 26*bis*. Vóór de algemeene naasting der spoorwegen, is de Bond gemachtigd enkele lijnen over te nemen. Vanaf 1 Januari 1898 zal hij voor zijn rekening overnemen en op den tegenwoordigen voet exploiteeren de Centraallijn, de Jura-Simplon, de Noord-Ooster- en Zwitsersche Unie-spoorweg. Hij zal in dienst nemen het geheele personeel, thans aan die spoorwegen verbonden.

„Den 1en Januari 1903 zal de Bond alle Zwitsersche spoorwegen in eigendom nemen. De prijs zal allereerst betaald worden door overname van alle schuldbrieven ten laste der Compagniën en door betaling van het overige, hetzij in geld, hetzij in obligatiën der confederatie.

„De lokaallijnen zullen eveneens zoo spoedig mogelijk worden overgenomen."

* * *

Het eerste succes dat de op touw zetters dezer beweging hadden, was dat de Regeering zich eindelijk flink de zaak begon aan te trekken. Zij benoemde een commissie van 15 leden om de kwestie te bestudeeren.

De Bondsraad diende bovendien bij de Kamers een wetsontwerp in, regelende de comptabiliteit der spoorwegen, waarvan het doel was zoowel van de compagniën te eischen een afzonderlijke verantwoording

van elke lijn, vast te stellen de netto opbrengst en het exploitatie-kapitaal, een tot de naasting noodzakelijke wetenschap, — als den Bondsraad de kompetentie te geven kennis te nemen van de konflikten die uit de interpretatie der concessie-bepalingen mochten ontstaan. Dit alles om tot een zuiveren toestand te komen voor geval men naasten wilde.

Deze wet werd aangenomen, ofschoon de haute finance er heftig tegen te keer ging. Door aanneming van deze wet verminderde de belangstelling in de beweging tot wijziging der desbetreffende grondwets-artikelen, zeer aanmerkelijk. Het comité oordeelde het dan ook maar raadzaam het voorstel terug te nemen en het, niettegenstaande de 50,000 benoodigde handteekeningen verkregen waren, niet in volksstemming te laten brengen.

* * *

In Maart 1897 bood de Bondsraad aan de Kamers aan een „ontwerp van wet tot afkondiging van den aankoop der voornaamste Zwitsersche spoorweglijnen."

De overwegingen die dit wetsontwerp voorafgingen, handelden over de geschiedenis der Zwitsersche spoorwegen, over de noodzakelijkheid der nationalisatie, over de nationalisatie door aankoop, over de organisatie van Staatsspoorwegen en over de toekomst der Alpenlijnen onder het regime van Staatsexploitatie; ten slotte de afkondiging van de nationalisatie.

Als een paar der voornaamste grieven tegen de partikuliere exploitatie werden genoemd deze: 1[e] dat de partikuliere maatschappijen hunne schulden of kapitaal niet conventeeren kunnen, of wel kunnen, maar het niet doen, omdat feitelijk de aandeelhouders zelf zouden moeten besluiten minder rente te trekken. Een gevolg hiervan is dat bij partikuliere exploitatie en bezit, een zwaardere last blijft drukken op de spoorwegen dan bij staatsexploitatie; 2[e] dat partikuliere exploitatie slechts ten doel heeft geld te verdienen en geen rekening houdt met de plaatselijke behoeften van verkeer. De rendeerende lijnen worden goed bediend, de niet-rendeerende worden verwaarloosd. Staatsexploitatie kan meer ten bate der gemeenschap geschieden.

Verder somt de Bondsraad tal van voordeelen der Staatsexploitatie op, als daar zijn: nu zijn er 5 rekenbureaux met 880 geëmployeerden, men zal het dan kunnen doen met 1 bureau met 600 geëmployeerden. Alleen op deze tak van dienst zal 60000 frcs. bezuinigd worden die het publiek ten goede komen zullen; dezelfde voordeelen zijn te behalen bij het onderhoud en de surveillantie der lijnen; eenheid kan gebracht worden in wissel- en signalensysteem; in de door twee of meer compagniën te samen gebruikte stations kunnen groote bezuinigingen geschieden; direkt vervoer van ladingen, zonder overladingen.

Aan den anderen kant worden het personeel groote verbeteringen toegezegd. Voornamelijk wordt er op gewezen dat de macht, die dergelijke groote ondernemingen als de spoorwegmaatschappijen, over hun personeel uitoefenen, groot en gevaarlijk is. Dit personeel is in een toestand van afhankelijkheid. die in strijd is met de demokratie. De Staat zal een normalen arbeidsdag voor het personeel invoeren.

Uitvoerig is de Bondsraad in zijne overwegingen omtrent de tarieven.

Ik wil slechts eruit releveeren dat hij de noodzakelijkheid betoogt van algemeene invoering van arbeiderstarieven, die het aan werklieden mogelijk maakt, zich gemakkelijk te verplaatsen en buiten de stad te wonen. De praemissen en rekeningen betreffende den prijs van aankoop, deden een waren storm opsteken in het kapitalistische kamp. En geen wonder, want de Bondsraad schatte de gezamenlijke waarde der spoorwegen op 100,000,000 frcs. lager dan de beursprijs der gezamenlijke aandeelen op dat oogenblik was, hetwelk niets anders bewees dan dat de beursprijs door de spekulanten kunstmatig in de hoogte gedreven was. De groote pers, voornamelijk eenige Duitsche groote beursbladen, spraken van „de berooving der aandeelenbezitters". Zelfs gingen ze zóóver, dat ze dreigden met boykott, zoodat Zwitserland geen geld zou kunnen vinden om de naasting door te voeren.

* * *

In de Kamers waren de diskussies over de naasting lang en moeilijk. De oppositie, geleid door den heer Python van Freiburg, trachtte door obstructionnistische maatregelen te verhinderen dat de wet op tijd klaar kwam. Het beginsel werd eerst gestemd in Juni 1897.

Er werd heel wat geschermd met de verkrachting van het „heilige eigendomsrecht", het roode spook verscheen elk oogenblik op de planken, maar in den minister van openbare werken, de heer Zemp, vonden de tegenstanders der nationalisatie hun man. Hij wist telkens het politieke element, het bevorderen van het socialisme, uit het debat te verwijderen en plaatste zich op het standpunt, dat het hier slechts gold een kwestie van algemeen landsbelang, welks behartiging de plicht is van alle partijen.

De socialist Wullschleger deed een paar pogingen om de organisatie van het beheer onafhankelijk te maken van de regeering, door den raad van administratie te laten kiezen door het volk zelf. Dit voorstel werd verworpen met 73 tegen 38 stemmen. De socialist Curti deed een poging om het personeel vertegenwoordigd te krijgen in den administratieven Raad, doch vergeefs. De Raad werd als volgt ingesteld: hij zal bestaan uit 55 leden, van welke 25 benoemd zullen worden door den Bondsraad, 25 door de Cantonnale Raden, terwijl de 5 overigen door de Arrondissementsraden, voor ieder 1, worden benoemd.

Ten slotte werd de wet aangenomen met 98 tegen 29 stemmen en nu kwam het er op aan om te zorgen dat de hooge finantie niet bewerkstelligen kon dat bij Referendum het veto erover werd uitgesproken en zoodoende de geheele kwestie 15 jaren werd verschoven.

De pogingen begonnen al dadelijk. Een consortium van bankiers bood aan de Compagnie van den Jura-Simplon 60 millioen aan voor de doorboring van den Simplon, maar . . . . op voorwaarde dat de naasting niet plaats vond. Dit had de strekking om in de bijgelegen streken stemmen tegen de naasting te winnen. Zelfs liep het gerucht dat de hooge finantie een groote som gelds bijeengebracht had voor de propaganda tegen de wet. Voortdurend werd het gevaar voorgespiegeld dat de Bond het tot de naasting noodige kapitaal niet vinden zou en werden overdreven cijfers door het land geslingerd. Er werd geregeld gezegd dat een milliard noodig zou zijn. Dit was de werkelijke waarde der te naasten lijnen, maar daarvan waren 677,756,000 frs. in

obligaties en de Bond had in werkelijkheid slechts 344 millioen frs. gereed geld noodig.

Kortom, al wat de kapitalistische wereld kon doen, deed ze om haar monopolie te bewaren, maar vergeefs. Met 384,272 tegen 176,002 stemmen werd de wet tot naasting der spoorwegen aangenomen en daarmede weer eens aan de hooge finantie een monopolie ontnomen dat haar nooit en nergens gegeven had moeten worden.

* *
*

Over de wijze waarop tegenwoordig die monopoliën worden opgeruimd, ware natuurlijk onzerzijds heel wat te zeggen, maar de feiten op zich zelf zijn onwederlegbare bewijzen van het zich bewegen der maatschappij in socialistische richting.

Onlangs, toen het graan buitensporige prijzen bereikt had, en vooral in de protektionnistische landen, bittere hongersnood heerschte, begon men ook al aan de hand te doen het middel dat de Staat steeds zou zorgen voor een bepaalden voorraad graan, een zaak die, zoo zij uitgevoerd wordt, een deel van den graanhandel aan de kapitalistische handen zou onttrekken.

Al deze zaken zijn stappen op den weg naar de regeling van de produktie door de gemeenschap. Als zoodanig zien wij ook de nationalisatie der spoorwegen in Zwitserland zich voltrekken en gelooven wij dat de Zwitsersche sociaaldemocraten, die met kracht voor de naasting hebben gestreden, een goed stuk werk hebben verricht.

Politiek in Duitschland.

I.

Verkiezingen.

Wij laten hier volgen de volledige vertaling van het verkiezingsmanifest der Rijksdagfraktie, bekend gemaakt op Paasch-Maandag 1898. Even als het volgende, ontleend aan het bij deze gelegenheid door het Partijbestuur uitgegeven *Handboek* voor de kiezers, een deel van ruim 350 bladzijden, een klein standaardwerk over de geheele Duitsche politiek.

* * *

„Het mandaat van den in 1893 gekozen rijksdag is bijna geëindigd. Een nieuwe rijksdag moet worden gekozen. In de lente van het jubeljaar der Maartrevolutie heeft het Duitsche volk te beslissen over zijn eerste toekomst.

Een verkiezingsstrijd wacht ons, waarbij meer op het spel staat dan ooit bij een vorige verkiezing. Daarom, aan den arbeid! Organiseert den strijd, organiseert de overwinning! Geen tijd is te verliezen.

Nog slechts weinige weken en het lot van Duitschland, zoo ver het van de werkzaamheid van den nieuw te kiezen rijksdag afhangt, wordt voor vijf jaar beslist. In dezen snel werkenden tijd, beteekenen vijf jaar veel! Daarom, op voor den strijd met inspanning van al uwe krachten tot het uiterste!

De volks- en arbeidersvijanden zijn van alle kanten aan het werk ten gunste van hun reaktionnaire plannen. Uwe gewichtigste levensbelangen zijn verbonden aan den uitslag van de aanstaande verkiezing.

Allereerst is in gevaar het *algemeene, gelijke, direkte en geheime kiesrecht,* dat bij de liberalen niet dan zwakke vrienden, bij de konservatieven — met inbegrip van den Bond van Landbouwers — slechts openbare en geheime vijanden telt, die zich op zijn verminking en feitelijken ondergang toeleggen. Kiezers, weest op uw hoede!

Krijgen de reaktionnaîre partijen in den nieuwen rijksdag de meerderheid, dan is het algemeene, gelijke, direkte en geheime kiesrecht verloren. Het eenige werkelijke recht dat het Duitsche volk bezit is in gevaar.

Het algemeene *kiesrecht* wil men het volk afnemen; maar de algemeene *dienstplicht* voor leger en vloot, met al de geldelijke en persoonlijke lasten er aan verbonden, drukken steeds zwaarder. Bij oorlog moet het volk zijn leven en gezondheid wagen, zooals het heet in 't belang van het vaderland. Maar in ditzelfde vaderland willen velen den

arbeider, den man uit het volk, zoo ver ontrechten, dat hem niets zou overblijven dan te werken, offers te brengen en — te zwijgen.

Kiezers! dat kunnen alleen menschen verlangen, die allen zin voor recht kwijt zijn, menschen wier laatste vonk van rechtvaardigheidsgevoel in klassezelfzucht is verstikt.

Vervolgens is ook het *vereenigingsrecht* in gevaar, dat evenals het algemeen kiesrecht talrijke geheime en openbare vijanden heeft. De bekende cirkulaire van graaf Posadowsky heeft als een plotselinge bliksemflits den staat van zaken toegelicht en getoond wat het voornemen is. Het is er om te doen het vereenigingsrecht van de arbeiders, hun beste wapen tegen het ondernemerdom tot algeheele rechteloosheid in te krimpen. Dat is op het einde van de 19e eeuw het ideaal van vele machtigen. Kapitalisten stichten ringen, trusts, syndikaten om de verbruikers te plunderen, onverhinderd door wettelijke bepalingen, welke den arbeider, die een grooter deel vordert van het voortbrengsel zijner handen, bij elke schrede belemmeren, ja, hem dikwijls in de macht brengen van den strafrechter.

Alle klassen, alle groepen organiseeren zich om hun belang te verdedigen. Alleen den arbeider zou men willen weigeren wat alle anderen als een onvervreemdbaar recht beschouwen. Met tweeërlei maat wordt schier altijd gemeten. In de oogen van de werkgevers geldt, wat de werkgever-zelf ongestraft doet, wordt het door den arbeider gedaan, als een misdaad aan de heilige kapitalistische orde, welke zwaarder wordt gestraft dan godslastering en majesteitschennis. Nergens toont zich het klassenkarakter van onze maatschappij zoo naakt en hard als hier. Bescherming van de godsdienst, van zedelijkheid en orde schijnen hem maar als drie verschillende namen voor een en dezelfde zaak: bescherming van de belangen van den geldzak.

De ondernemer moet in al zijne rechten en vrijheden beschermd worden, den arbeider moet — zoo wenschen het de lieden van invloed — het laatste overschot van zijne beweging en vrijheid worden ontroofd.

In verband met de poging, om den arbeider het kiesrecht aftenemen en het vereenigingsrecht tot een mes zonder scherp te maken, vindt men in invloedrijke kringen het streven om het geheele vereenigings- en vergaderrecht te beperken, hoewel wij Duitschers in dit opzicht nog ver bij de meeste volken achterstaan. Het aloude recht, vrij te kunnen vereenigen en vergaderen, is voor de meerderheid van het Duitsche volk reeds lang verminkt. Nu evenwel beproeft de altijd onbeschaamder optredende reaktie langs den weg van de wetgeving in de verschillende landen dit recht nog meer te bekrimpen. De Rijksdag is de eenige plaats waar protesten tegen deze aanslagen kunnen worden ingebracht, en een volkomen vrij vergader- en vereenigingsrecht tot stand kan komen voor het geheele rijk.

Naast den grooten vijand van ieder volks- en arbeidersrecht, den *Adel*, is het de zeer groote meerderheid van de *grootindustrieelen*, die klasse welke in de laatste jaren van zeer voordeelige zaken ontzaggelijke winsten heeft behaald en kolossale vermogens opgehoopt, die den arbeider, den kleinen man gaarne het zwijgen zou opleggen.

Andere vragen, welke in den nu komenden Rijksdag van het hoogste gewicht zijn voor de levensvoorwaarden van de werkende klassen,

betreffen de handelspolitiek en de landbouw-wetgeving, zoover deze onderwerpen van rijkswege worden geregeld.

Een vaste handelspolitiek, die ten doel heeft het sluiten van vrijgevige kontrakten met alle in het moderne verkeer staande landen, is in hooge mate geschikt den vreedzamen wedstrijd van de volkeren op ieder beschavingsterrein te bevorderen. Alleen een zoodanige handelspolitiek kan de gestadige en gelijkmatige ontwikkeling van onze ekonomische toestanden in de hand werken, en, zoover dit binnen de grenzen van de burgerlijke maatschappij mogelijk is, den arbeider beveiligen voor al te groote wisselingen in het te gelde maken van zijn arbeidskracht. Van den stoffelijken toestand der werkmansklasse hangt verder in de eerste plaats de stoffelijke toestand af van de meeste ambachten en kleine kooplieden, en zelfs van een groot deel van den landbouw.

Deze handelspolitiek wordt door de agrariërs van verschillende richtingen en van een partij onder de protektionnistisch gezinde grootindustrieelen bestreden. Het sluiten van verdragen als bedoeld, onderstelt de verlaging van graanrechten, d. i. van de rechten op de noodzakelijkste levensbehoeften van de arbeidende en niet-bezittende klasse. Bij den afloop van de handelsverdragen in de jaren 1903—4 is hunne vernieuwing en uitbreiding noodzakelijk. In de plaats daarvan wenschen de vereenigde tegenstanders van deze handelspolitiek eene belangrijke verhooging van de rechten op granen en andere noodzakelijke levensmiddelen, zoowel als een streng verbod van buitenlandsch vee, vleesch, spek, vruchten enz. Het staathuishoudkundige ideaal van de protektionnisten is in de eerste plaats bescherming van de groote grondbezitters en hunne pachters op kosten van de industrieele en handeldrijvende bevolking, op kosten van de kleine beambten en werklieden, zonder dat deze hulp aan de kleine boeren en de landarbeiders het geringste voordeel brengt.

Kiezers! Deze staatkunde van afpersing, onderdrukking en onrecht zal zegevieren, indien gij niet op uwe hoede zijt en uw plicht bij de stembus verzuimt!

Tegen eene zoodanige geweldpolitiek moet de geheele arbeidersklasse, moeten allen die geen uitbuitersbelangen vertegenwoordigen en die geweldpolitiek afkeuren, als één man opstaan en strijd voeren met alle kracht. Vooral moeten de arbeiders zonder onderscheid van godsdienstige of andere meeningen zich aanéénsluiten, want een groot deel van hun maatschappelijk en politiek bestaan is er meê gemoeid. Het is wel niet noodig te bewijzen, dat van allen die de hier veroordeelde politiek zijn toegedaan, niet het minste noch voor ernstige sociale hervormingen, noch voor politieke rechten en vrijheden verwacht mag worden. Het eene sluit het andere uit.

Kiezers! Partijgenooten! Ook nog van anderen kant dreigt het volk gevaar! De *bewapening te land en te water* heeft in het Duitsche rijk een omvang genomen, zoodanig, dat Duitschlands bevolking van alle staten in Europa in evenredigheid geldelijk daarvoor het zwaarst is belast. De meerderheid van den tegenwoordigen rijksdag heeft, met schending van het budgetrecht van den volgenden, overgroote verhoogde uitgaven voor de vloot toegestaan. Aan dit schandelijk verraad is in de eerste plaats de Katholieke partij in den rijksdag schuldig. Met de verraders

hebben de kiezers af te rekenen. Op de nieuwe toerustingen te water zullen volgen nieuwe toerustingen te land. Wijzende op versterkingen in het buitenland zal men haar noodig oordeelen. Zoo drijft het een het ander en de volken mogen de kosten betalen.

Bovendien wordt de groote rekening voor Kiotschou, de Chineesche rekening en wat daarmeê samenhangt, den nieuwen rijksdag aangeboden. Dat is de rekening voor *de wereldpolitiek* — en zij zal hand over hand toenemen naarmate een gedweëe rijksdag ter beschikking staat van de regeering. Maar met de uitbreiding van de militaire en andere inrichtingen stijgt ook de belastingdruk en de behoefte aan menschelijke arbeidskracht. De laatste bruikbare man wordt aan de ontwikkeling van zijne vermogens in zijn beroep onttrokken en aan het gezin ondragelijke geldelijke offers opgelegd.

Vooral is het de bevolking van onze zeeplaatsen, die onder de geweldige hooge eischen, welke de oorlogsvloot stelt om manschappen te verkrijgen, zwaar te lijden heeft.

En, terwijl voortdurend de wapening toeneemt en met haar de finantieele inspanning, vloeien de officieele redevoeringen van de Europeesche regeerders over van vredelievendheid en wederzijdsche vriendschapsbetuigingen, alsof geen wolkje den politieken horizon verduisterde.

Deze onnatuurlijke, door en door valsche en tegen de beschaving schreeuwende toestand, in felle tegenstelling met de behoefte aan vrede en vriendschap van de arbeidersbevolking aller landen, is het gevolg van de klasseheerschappij hier en elders. Zooals de kapitalistische klasse thuis de arbeiders onderdrukt en uitperst, zoo wil zij ook vreemde volken uitpersen en onderdrukken.

De beschaafde landen staan thans in volle wapenrusting tegenover elkander, gereed elkaar ieder oogenblik te lijf te gaan — een verhouding welke alle lessen van het door de volksvijanden gedurig ingeroepen Christendom en de eenvoudigste beginselen van menschelijkheid ten sterkste weêrspreekt.

De hoogere geldelijke lasten moeten ook in het vervolg wederom hoofdzakelijk door de arbeidende klassen worden opgebracht. Reeds heden draagt de groote massa het grootste deel van de heffing in goed en bloed. De bezittende klasse, welker vaderlandsliefde daarin bestaat dat zij spreken en stemmen voor alle militaire uitgaven, weigerde altijd hardnekkig bij te dragen in deze uitgaven naar evenredigheid van hare ontzaggelijke inkomens en kapitalen. Toen wij bij het wetsontwerp ten bate van de vloot, de kosten voorstelden te dekken door een direkte belasting op inkomens vanaf 6000 mark, en grootere inkomens progressief, werd dit verworpen. Een groot deel van hen die dweepen met de zeemacht trekt enorme winsten uit de krijgsinrichting te land en te water, en hunne zonen leggen beslag op de hoogere en goed betaalde posten bij leger en vloot. Zoo genieten de vrienden des vaderlands alle voordeelen en ondervinden zij geen der nadeelen van deze politiek.

Zij dweepen met de koloniale politiek, met duur vleesch en brood, met premies op den uitvoer van suiker en brandewijn ten laste van de groote menigte. Bij wijze van dank brengen zij uit den vreemde

onderkruipers en loonbedervers in groote scharen naar Duitschland. Zij verdrijven daarentegen de Duitsche arbeiders, die zij berooven van het recht van reis en verblijf, en hoevelen willen niet wetten op kontraktbreuk. Dat noemen zij dan »nationale politiek".

En hoe lang zal het duren tot de nieuw gewonnen „gele broeder," de chineesche koelie, iemand bijna zonder behoeften, op wien reeds een gedeelte van de agrariers alle hoop hebben gevestigd, aan onze deuren klopt?

Onze strijd is gericht tegen rechteloosheid, onrecht, verdrukking en afpersing in iederen vorm. Onze leuze is: weg met de ellende en weg met het nietsdoen!

Handwerkers, kleine boeren, kleine neringdoenden, lagere beambten, arbeiders — allen die met harden arbeid en zware zorg voor gering loon den strijd voert om het bestaan, gij, op wier vlijt geheel ons stelsel van staat en maatschappij berust — uwe zaak is het, vereenigd met ons te werken voor uwe bevrijding. Uw eigen welzijn gebiedt het u!

Wij strijden voor eene nieuwe maatschappelijke en staatkundige regeling, waarin mannen en vrouwen als vrijen en gelijken zullen leven en arbeiden; — waarin geene heerschappij zal zijn van menschen over menschen en het geluk van allen als opperste stelregel zal worden erkend van de menschelijke samenleving.

Vooral tot u, Duitsche vrouwen, richten wij deze oproeping: — kunt gij niet als kiezers met ons strijden, neemt door krachtige agitatie deel aan onzen strijd. Ook over het recht van de vrouw om in het openbare leven zich te mengen, dat de sociaaldemokratie, de eenige van alle partijen, voor u eischt, zal worden beslist aan de stembus.

Kiezers! Partijgenooten! — eene eeuw gaat ter rust, welke vooral in haar laatste derde deel groote maatschappelijke worstelingen heeft gekend, zooals nimmer in die mate eene vorige. Daarbij is het geheele arbeidende volk begrepen, dat in zegebrengenden vooruitgang staat, der overwinning te gemoet die de volgende eeuw zal brengen.

Op dus, en voorwaarts kiezers! Op uit krotten en overbevolkte huizen, uit fabrieken en werkplaatsen, van schijftafel en toonbank, uit mijnen en groeven, van akkers en wegen, op en voorwaarts om in dezen waarschijnlijk laatsten grooten strijd dezer scheidende eeuw, eenen geweldigen en beslissenden slag te geven aan het kapitalisme en het militairisme en alles wat u bedriegt en bedreigt!

Kiezers! moeilijk is de kamp en groot het loon. Neemt uwe plaats in de rijen, mannen van den arbeid, gij vooral! In alle beschaafde landen volgen uwe broeders met vurige belangstelling uwe daden; zij hebben op u als hunne voorhoede in den strijd van al wat menschen kunnen verlangen, voor waarheid en rechtvaardigheid, voor volksvrijheid, volkenvrede en volksgeluk, het oog gevestigd!

Partijgenooten, kiezers! vervult uw plicht tegenover u zelven, het vaderland, de menschheid! De verkiezingsstrijd begint! Op en voorwaarts! Voorwaarts in strijd en zegepraal!

WEG MET DE VIJANDEN VAN HET ARBEIDERSVOLK!

WEG MET DEN TERUGGANG! LEVE DE SOCIAALDEMOKRATIE!

Berlijn, Paaschzondag 1898.

De Sociaaldemokratische fraktie van den Rijksdag:

(volgen de namen der 48 leden)

Uit bovenstaand manifest blijkt ten duidelijkste het volkomen onafhankelijke en zuiver pricipieele standpunt bij de jongste verkiezingen door de Duitsche partij ingenomen. Zij is en mag zich met waarheid noemen de voorhoede der moderne internationale. Groot is de eenvoudigheid van hare takiek — en in overeenstemming met de theorie. Uitgaande van het bestaande, de reden van haar eigen bestaan aanwijzende in de grieven van de groote proletariersmassa tegen de bestaande orde, toont zij dat alleen het optreden van de arbeidersklasse als regeerende partij in den kapitalistischen Staat deze grieven zal kunnen verhelpen. Immers, de andere klasse, de regeerende, zij moge in vele groepen gesplitst zijn, vindt hare reden van bestaan, den grondslag van hare macht, in het behoud van dezelfde toestanden tegen welke het proletariaat zich verzet en verzetten moet. Zij gaat dan ook, zonder verschil van groepen langer in acht te nemen, vast aanéén gesloten, zoodra het noodig is, tegen het proletariaat ten strijde. — En tevens spreekt het verkiezingsmanifest van de toekomst; — niet in vage bewoordingen, niet in den zin van den aan alle trouwe volgelingen beloofden hemel op aarde, maar als einddoel van het streven der partij. De te veroveren staatsmacht moet worden gebruikt om den politieken tegenstand te overwinnen van hen, die nog de vestiging van de socialistische samenleving zouden willen belemmeren. Verovering van de staatsmacht derhalve, in de kapitalistische maatschappij, om af te schaffen èn het kapitalisme èn den staat.

Een zeer belangrijk dokument is ook het partijmanifest door het inmiddels samengestelde centrale verkiezingskomitee na de eerste stemming uitgegeven. Het betreft de houding door de Partij aan te nemen bij de herstemming:

Partijgenooten!

De 16de Juni was voor de partij een eervolle dag, die den arbeid van lange jaren beloont.

Nu is het zaak, zooverre onze kandidaten in herstemming komen, alles te doen om hun de overwinning te verzekeren. Voornamelijk is het de plicht van de partijgenooten in die distrikten, waar de verkiezingstaak door den uitslag van de eerste stemming is geëindigd, hunne krachten en finantiëele middelen ter beschikking te stellen van de partijgenooten in de distrikten waar herstemming zal zijn.

De enkele dagen moeten met inspanning van alle krachten ten bate van onze zaak worden gebruikt. Het werk van 16 Juni moet door den goeden afloop van de herstemming op eene der partij waardige wijze worden besloten.

De partijgenooten in die distrikten, waar herstemming tusschen kandidaten van tegenstanders onderling plaats vindt, en wij de beslissing in handen hebben, mogen, krachtens besluit van het Hamburger Kongres, alleen dan aan een kandidaat van tegenstanders hunne stem geven, indien hij zich bereid verklaart in den Rijksdag voor de volgende punten op te treden.

a. Voor instandhouding van het algemeene, gelijke, direkte en geheime stemrecht op den tegenwoordigen voet, tenzij bij voorstellen tot uitbreiding of beveiliging van dit recht.

b. Voor handhaving van het begrootingsrecht van den Rijksdag (geen 7- of 5-jarige begrooting).

c. Voor vaststelling van het volledige vereenigings- en vergaderingsrecht door den Rijksdag.

d. Tegen de invoering van uitzonderingswetten van iedere soort en tegen de verscherping van het bestaande strafrecht voor zoover het gericht is tegen staatkundige overtredingen en misdaden.

e. Tegen elke verslechtering van de bestaande wetgeving op de pers.

f. Tegen uitbreiding van het staande leger en de vloot.

g. Tegen de invoering van nieuwe of verhooging van bestaande indirekte belastingen en rechten op noodzakelijke levens- of genotmiddelen (bier, tabak, enz).

h. Tegen iedere opheffing of beperking van arbeidswetten of arbeidersverzekeringen, tenzij bij voorstellen tot verbetering.

Mocht een kandidaat weigeren deze verplichtingen op zich te nemen, dan behooren de partijgenooten zonder uitzondering zich van stemmen te onthouden.

Wij verzoeken de partijgenooten, die op grond van het bedoelde kongresbesluit overeenkomsten met tegenstanders voor de herstemmingen wenschen aantegaan, ons daarvan bericht te geven, opdat wij de noodzakelijke kontrole kunnen uitoefenen.

Partijgenooten! Nog eens ten strijde tegen de volksvijanden die U uwe rechten willen ontnemen, tegen de broodwoekeraars en verduurders van levensmiddelen, die hunne zakken vullen op kosten van het arbeidende volk.

Weg met de jonkers en jonkervrienden!

Weg met de reaktie!

Berlijn, 18 Juni 1898.

Het Centraal-Verkiezingskomitee der S.D.-Partij.

I. Auer, A. Bebel, A. Gerisch,
W. Pfannkuch, Paul Singer.

Wederom geen spoor van weifeling of zwakte, noch van neiging tot akkoordschap met andere partijen welke in den hevigen strijd waarbij voor de eerstvolgende vijf jaren het levensbelang van de sociaaldemokratie betrokken was, en men met een weinig toegevendheid in onderscheidene distrikten ongetwijfeld veel had kuunen winnen, toch niet dan zeer verklaarbaar zou zijn geweest. Bij herstemming, zonder eenig kompromis onzerzijds, alleen die kandidaten gesteund die zekere belangrijke eischen vervullen, zoodat op hen de keuze valt als de betrekkelijk beste keuze in de gegeven omstandigheden mogelijk.

* * *

II.

Politieke Partijen.

De partijen in den Rijksdag vertegenwoordigd, hebben niet alleen een eigen politiek karakter, maar staan ook voor onderscheidene ekonomische belangen. De verandering, welke de kapitalistische ontwikkelingsgang in alle maatschappelijke verhoudingen te weeg bracht en steeds meer

te weeg brengt, heeft ook gewerkt in de oude burgerlijke partijen. Zij worden steeds duidelijker zuivere ekonomische groepen. Een groote partij, zooals het CENTRUM, is tot dusver alleen daardoor vrijwel ongewijzigd gebleven, dat zij onafgebroken gepoogd heeft de belangen van verschillende groepen beurtelings te dienen, en zoo met moeite de tegenstrijdige bestanddeelen heeft kunnen bijeenhouden.

De bond van landbouwers, de bond van grondbezitters, de hand-werkers- en middenstandspartij zijn in den Rijksdag nog niet als geörganiseerde partijen opgetreden, maar zij tellen vooral onder de nationaal-liberalen tot aan de uiterste rechterzijde hunne aanhangers, soms meer, soms minder, en ze dwingen de betrokken partijen met hunne wenschen rekening te houden. Het gevolg is dat in ekonomische vragen geen der burgerlijke partijen meer een gesloten geheel uitmaakt, hare leden stemmen dikwijls over gewichtige onderwerpen tegen elkander.

Door deze strekking van het kapitalisme, geraken de zuiver politieke kwestiën meer en meer uit het gezicht. De burgerlijke vrijheid gaat den meesten weinig ter harte, reeds om deze reden, wijl men uitgaat van de stilzwijgende onderstelling, dat iedere uitbreiding van de volksrechten of iedere maatregel tot beveiliging van de bestaande rechten bij voorkeur aan de sociaaldemokratie ten goede moet komen, en in afkeer voor de sociaaldemokratie zijn alle burgerlijke partijen eensgezind.

Verder doet zich bij de meeste partijen een groote mate van afkeer gelden voor die maatregelen, welke geëischt worden door de grootkapitalistische ontwikkeling, en toch moet men zijns ondanks deze ontwikkeling bevorderen. Men denkt door het heffen van invoerrechten het kleinbedrijf te helpen en ziet voorbij dat de beschermende politiek sedert 1878 alleen tot steun gediend heeft van de groote nijverheid. Men verleent uitkeeringen aan stoombootmaatschappijen, brengt zware offers aan koloniale politiek en marine, zonder te beseffen dat dit alles slechts nieuw voedel is voor het grootkapitalisme. Men wil het handwerk en den kleinhandel redden door aanslagen op verbruiksvereenigingen van arbeiders en groote winkelondernemingen; maar de ijverigste aanvoerders in dezen strijd zijn landbouwmaatschappijen tot verkoop van vleesch, boter, kaas, eieren, melk en meelwaren: zij richten filialen op in de steden en voeren een vernietigende konkurrentie met bakkers en slagers, melk- en boterverkoopers. Kortom, de tegenstrijdigheid is algemeen.

Er zijn, van rechts naar links tellende, de volgende partijen in den Duitschen rijksdag:

Duitsch-Konservatieven, Vrij-Konservatieven (Duitsche rijkspartij) — aanhangers van den Bond van Grondbezitters zijn vrij talrijk in beide groepen — Boerenbonders, Antisemieten, Polen, Welfen, Katholieken (Centrumpartij), Elzassers, Nationaal-Liberalen, Vrijzinnigen der Volkspartij, Vrijzinnigen der Vereeniging, Zuid-Duitschers (Volkspartij) en Sociaaldemokraten.

De KONSERVATIEVEN van beide richtingen onderscheiden zich weinig van elkaar. Meestal stemmen zij tezamen. Zij zijn verwoede vijanden van het algemeen kiesrecht en evenzoo fanatieke aanhangers van het drieklassen-stelsel en openbare stemming; zij zijn bovendien vijanden van werkelijke persvrijheid, van vereenigings- en vergaderingsrecht;

vijanden van onbelemmerd verblijfsrecht; vijanden van een doelmatige arbeidswetgeving; vijanden van een behoorlijke arbeidersverzekering; vijanden van verkeersverbetering (b. v. door verlaging van spoorwegtarieven); vijanden van handelsverdragen; vijanden van een werkelijke bescherming van den landbouw, doordat zij b. v. in het ontwerp van het burgerlijk wetboek doorhaling van de artikelen op vergoeding wegens wildschade eischten, en anders tegen het ontwerp zouden stemmen. Zij kregen hun zin met behulp van het *Centrum*. Bovendien zijn zij vijanden van alle volksontwikkeling.

Daarentegen zijn de konservatieven vrienden van jonkers en papen, van de heerschappij der ambtenaren, van hooge invoerrechten op graan, vleesch enz., van verbod van invoer van vleesch, vee enz., in één woord: vrienden van dure levensmiddelen door hooge tollen en gesloten grenzen. Zij zijn hartstochtelijke verdedigers van de verordeningen op dienstboden; [1]) voorstanders van arbeidersonderdrukking in iederen vorm; aanhangers van verhoogde uitgaven voor het militairisme; van indirekte belastingen en akcijnsen; zij dweepen, als redders van het kleinbedrijf, met de herstelling van het oude gildewezen en met het invoeren van werkboekjes voor de arbeiders [2]). Bovendien zijn zij besliste voorstanders van een uitzonderingswet tegen de sociaaldemokratie, gelijk zij ook voor uitzonderingswetten tegen Katholieken, Welfen, Polen en Elzassers hebben gestemd.

De leden van den BOND VAN GRONDBEZITTERS deelen in alle opzichten de eischen van de konservatieven, maar zij leggen den meesten nadruk op beschermende rechten voor den landbouw.

De BOERENBOND is een vereeniging van middelmatige en kleine boeren, hoofdzakelijk in Beieren gevestigd. Dezelfde eischen voor den landbouw als de vorige fraktie, maar steeds uitgesproken anti-rijksrichting en groote afkeer van den adel, het meest van de Pruisische jonkers. Overeenkomstig den maatschappelijken stand dien hij vertegenwoordigt, is hij meer democratisch, voorstander van algemeen kiesrecht, van burgerlijke rechten, met uitzondering van vrijheid voor arbeiders in loonbeweging [3]). Kleine fraktie in den Rijksdag, van het aanverwante *Centrum* onderscheiden door den sterken aandrang in landbouwzaken en geringere liefde voor militarisme.

Het *Centrum* is de sterkste en dus de machtigste partij in den Rijksdag. In alle gewichtige vragen heeft zij de beslissing in handen en speelt nu dezelfde rol welke in de jaren '70—'80 de Nationaal-liberalen vervulden. Zonder het *Centrum* kan de regeering geen enkelen belangrijken maatregel nemen. De oorsprong van het Centrum als partij ligt in den z. g. *Kulturkampf*, onmiddelijk na de onfeilbaarverklaring van den Paus door de kerkvergadering te Rome in het jaar 1870, door Bismarck aangevangen. Bismarck zag hierin een vernieuwde poging van het pausdom

---

[1]) In Duitschland zijn dienstboden in hooge mate afhankelijk van de meesters, eene verhouding uit de middeleeuwen (lijfeigenschap) overgebleven en apart bij de wet geregeld.

[2]) Bedoeld zijn boekjes bestemd voor getuigschriften van patroons, aanteekeningen betreffende politieke denkwijze, enz.

[3]) Duitsch: *Koalitionsrecht*, bij ons niet afzonderlijk bekend, maar vervat in het recht van vereenigen en vergaderen.

om zich te doen erkennen als geestelijk opperhoofd van de wereld. Hij begon den strijd door de met zijn karakter overeenkomende geweldmaatregelen in de verbanning van de Jezuiten en de met hen verbonden monniksorden, en een reeks uitzonderingsvoorschriften tegen de Roomsche Kerk. Het gevolg was dat de Katholieken na '70 een volkomen buitengewone houding aannamen, met socialisten, Welfen, Polen en Elsassers als een revolutionaire, onvaderlandsche partij door Bismarck en zijn trawanten uitgekreten, wier eigenlijk doel de vernietiging was van het Duitsche Rijk. Bismarck erkende later zijn groote politieke fout, en er kwam toenadering van weerskanten. Bismarck liet toe dat de anti-katholieke wetgeving verslapte, en een aantal met de Jezuiten verbonden orden weer in Duitschland terugkeerden. Hij had ingezien dat de monarchie in haren strijd tegen het socialisme de Kerk noodig heeft — dat Troon, Altaar en Geldbeurs een soort van aardsche Drieëenheid uitmaken. Het *Centrum*, weinig op haar gemak als oppositiepartij, ofschoon als zoodanig de sterkste partij van Duitschland geworden, gaf eveneens toe en zoo werd men het onderling ééns — zonder dat een bepaalde vrede werd gesloten.

Het *Centrum* deed er ijverig aan mee voor Bismarck de nieuwe invoerrechten en indirekte belastingen klaar te maken. Zij hielp de uitvoer-premiën aan fabriekanten van brandewijn en suiker verleenen, zij stemde voor iedere verhooging van de graanrechten. Wijl echter ook groote arbeidersmassa's, vooral in de Rijnsch-Westfaalsche en Noordsilezische nijverheidsdistrikten tot de aanhangers van het *Centrum* behoorden, trachtte zij deze te behagen door voor een wel is waar zwakke arbeidswetgeving op te treden: zondagsrust, bescherming van vrouwen en kinderen in fabrieken, maar weigerde de bescherming uit te strekken tot de huisindustrie en het handwerk — dit laatste ten bate van de handwerkers onder hare leden, gelijk het door hare bescherming van den landbouw de boeren tracht te bereiken. Hare samenstelling uit groepen met tegenstrijdige belangen voert tot een onophoudelijk schommelende staatkunde — ontneemt haar de kracht tot een duidelijke en vaste politiek. De enkele groepen beginnen daarom dikwijls oproerig te worden. De stichting van den Boerenbond is een afbreuk van haren plattelandsinvloed; en een deel van de handwerkers is ontevreden omdat zij in arbeidswetgeving altijd nog te ver gaat in de oogen van hen, die zoo dom zijn de grootkapitalisten niet, maar de werklieden als hunne vijanden te beschouwen. Vele arbeiders, bovendien, beginnen de voor hen schadelijke ekonomische politiek van het *Centrum* te doorgronden. En hier komt bij dat het *Centrum* volgens haren inwendigen aard, als een partij wier doelwit is het zoo mogelijk onveranderd behoud van oude en verouderde instellingen in Staat, maatschapij, kerk en school, de natuurlijke helpster moet zijn eener konservatieve regeeringspolitiek en door getal en invloed noodzakelijk regeeringspartij moet worden.

En dit is zij geworden. Tot het jaar 1893 stond zij nog in oppositie tegen alle grootere militaire uitgaven. Dit is sedert veranderd. Voornamelijk in de laatste belangrijke vlootkwestie heeft het *Centrum* hare houding volkomen gewijzigd — en is de ijverigste voorstandster van uitbreiding der vloot en overzeesche, z. g. wereldpolitiek geworden.

Aan hare hulp heeft de regeering de aanneming van het wetsontwerp (met enkele waardelooze veranderingen) dan ook te danken.

Voor het algemeen stemrecht in Pruisen (Landdag) heeft het *Centrum* tot dusver zeer weinig ijver betoond, waaruit minstens volgt dat zij voor het algemeen kiesrecht in Pruisen niet warm is. In vragen van onderwijs en volksontwikkeling staat zij geheel op het standpunt van de orthordoxe konservatieven. Het beruchte wetsontwerp van Zedlitz (1892) dat de school volledig onder de Kerk stelde en de hoeveelheid leerstof zoo klein mogelijk maakte, vond in haar zijn hartstochtelijksten verdediger. Kenmerkend is de rede van den sedert overleden afgevaardigde Reichensperger: „Ik heb geen bezwaar als mijn overtuiging te kennen te geven dat algemeen voor alle volksscholen als verplichte leerstof alleen aangewezen moet zijn degelijk godsdienstonderricht, lezen, schrijven en rekenen, opdat deze kundigheden volkomen door den leerling worden opgenomen....... Nu zegt art. 5 van het ontwerp dat daarbij ook zullen behooren: vaderlandsche geschiedenis, aardrijkskunde, natuurkunde en teekenen. Nu, mijne Heeren, dat zijn alle zeer schoone zaken, maar ze zijn naar mijne meening niet alleen een overtollige weelde maar zij brengen bovendien de grootste gevaren meê voor de maatschappij, voor den Staat. Ik vraag eenvoudig dit: of jongelieden, die tot het afgelegde 12^e^ of 15^e^ levensjaar op al deze fraaiigheden zijn onthaald, met tevredenheid en voldoening het voor hen geopende en alleen geopende levenspad zullen betreden — als boerenarbeider, als stalknecht, als ganzenhoeder, als schaapherder, als leerling op een ambacht of fabrieksarbeider? Ik vraag, mijne Heeren, of zij met voldoening, ja, zonder schaamte en toorn zulke beroepen zullen aanvaarden, of zij zich niet als veel te goed en te beschaafd zullen gevoelen om zoodanige verrichtingen op te zich te nemen?"

Het *Centrum* denkt er over als een Pruisische grondbezitter, die in den herfst van 1897 op een bijeenkomst van zijn standgenooten zeide: de domste arbeider is de beste.

Het *Centrum* verkeerde zelf onder uitzonderingswetten en nog is de wet tegen de Jezuiten niet teruggenomen, hetgeen evenwel een deel van hare leden niet heeft belet te stemmen voor verlenging van de Socialistenwet. En toen in den winter van 1895/96 het wetsvoorstel tegen het socialisme kwam (Umsturzvorlage) gaf zich het *Centrum* veel moeite om de wet tot stand te brengen, alleen zoodanig gewijzigd dat zij niet enkel de sociaaldemokraten wilde treffen, maar ook de liberalen wegens hunne godsdienstige en wijsgeerige gevoelens. Aan het *Centrum* lag het niet, dat het ontwerp geen wet werd.

De Polen hebben zich in den regel als getrouwe bondgenooten van het *Centrum* gedragen. Slechts nu en dan, b. v. bij de laatste vlootuitbreiding, scheidden zij zich van haar. Evenzoo dwingen hen hunne nationale neigingen en de hun om die reden aangedane harde behandeling dikwijls eenigzins scherper tegen de regeering op te treden. Ekonomisch en godsdienstig zijn zij aan het *Centrum* gelijk.

De Welfen, ook slechts een kleine fraktie, zijn eveneens na verwant aan het Centrum, en stemmen meest met haar. Zij zijn konservatief, orthodox-prostestant en in den laatsten tijd meer en meer voor landbouwbescherming.

De Elzassers, zoover zij tot de vroegere protestgroep behooren, en dat is wel de groote meerderheid der 15 afgevaardigden, moeten ook als bondgenooten van het *Centrum* worden beschouwd. Zij zijn voor hooge invoerrechten, en nog minder dan het *Centrum* voor arbeidswetgeving. In dit opzicht geven zij blijken van overeenstemming met de Fransche bourgeoisie en het Fransche klerikalisme, wien zij nader staan dan de Duitsche. Voor militaire uitgaven minder gemakkelijk dan het *Centrum*.

De Antisemieten hebben in den rijksdag 14 aanhangers, maar inwendig zijn zij sterk verdeeld en in niet minder dan vier of vijf groepjes gesplitst. In zijn aard is het antisemietisme reaktionnair: wanneer zij zich voor algemeen kiesrecht verklaren en voor een zekere beperkte mate van burgerlijke vrijheid, dan is het omdat zij anders niet zouden kunnen bestaan. Overigens komen zij overeen met het *Centrum* en de Konservatieven. Door den afval van Polen en Antisemieten in 1893 is de legerwet aangenomen. Ofschoon hunne z. g. middenstand-politiek, hunne liefde voor boeren en handwerkers het moest beletten, zijn zij voorstanders van militairisme en koloniën, en de meest inkonsekwente partij die er is. Zelfs heeft hunne jodenhaat eenige van hen niet belet voor flinke betaling in den dienst van Joodsche dagbladen, berichten te leveren over kommissie vergaderingen van den rijksdag. *Non olet*: geld stinkt niet, zelfs niet als het van Joden komt.

De voorrang van de Joden als geld- en handelsmacht ontspruit uit de maatschappelijke inrichting. In de christelijke middeleeuwen heeft de uitsluiting van alle andere beroepen het talent in deze richting bij hen ontwikkeld. Grieken en Armeniërs overtreffen de Joden, en Chineezen overtreffen Armeniërs en Grieken. Alle Joden uit onze maatschappij verbannen, zou er nog niets wezenlijks veranderd zijn, en in de plaats van Joodsche uitzuigers, christelijke uitzuigers gekomen. Alleen met het kapitalisme zullen alle uitzuigers verdwijnen. Een joodsch bankier stemt liever op een Katholiek dan op een socialist. Daarentegen is het niet meer dan billijk te erkennen dat het jodendom ten allen tijde een groot getal voortreffelijke mannen heeft voortgebracht, in wetenschap, in staatkunde, als strijders voor het geluk van de menschheid.

De Antisemieten hebben hunne leuze van het belang der middelklasse in de praktijk telkens verwaarloosd. Door inkonsekwentie, besluiteloosheid, halfheid, tweedracht onderling, zijn hunne stemmen in de rijksdag als van vertegenwoordigers van de kleine burgerij volkomen waardeloos gebleven. Als oppositiepartij zijn zij geheel onvertrouwbaar.

De Nationaal-liberalen zijn de voornaamste vertegenwoordigers van het grootkapitaal, geene partij telt meer millionnairs. Onder den indruk der overwinningen van 1870/71, de groote „nationale wedergeboorte" en nog omgeven door den glans van een liberaal verleden, toen velen van hen bij den strijd tegen de regeeringen op den voorgrond stonden, gelukte het hun in den rijksdag de sterkste partij te worden. Maar sedert 1878 namen zij voortdurend in beteekenis af. De vrijzinnigheid der Nationaal-liberalen is geheel verslapt, de oude eischen van rechten en vrijheden hebben zij opgegeven, en zijn daarentegen ijverige vechters voor uitzonderingswetten tegen alle politieke vijanden geworden. Zoodanige wetten tegen de Katholieken, tegen Welfen, Polen, Elzassers

en voornamelijk tegen de sociaaldemokraten is men in de eerste plaats aan hen verschuldigd. Hun geroep om nieuwe bepalingen in 1894 was het sterkste. Hun hoofddoel is de regeering zooveel mogelijk te believen; onlangs door het *Centrum* overtroffen te zijn, moet hen diep hebben gekwetst.

Hunne vijandschap richt zich in volle felheid tegen den klassebewusten arbeider — vijanden van alle rechten en vrijheden, verdedigers van alle machtsmisbruik en onderdrukking. Zij wedijveren met de konservatieven in het toestaan van militaire uitgaven, van verhoogde invoerrechten, van akcijnsen enz. Ook zij neigen steeds meer tot bescherming van den landbouw. Ook zij zijn onderling verdeeld, de partij stemde in gewichtige aangelegenheid doorgaans tegenstrijdig — gevolg van de ekonomische oorzaken, welke eene eertijds liberale burgerij veranderen in helpers van de reaktie.

De VRIJZINNIGEN hebben zich in het jaar 1893 bij den strijd om de legerwet in twee groepen gesplitst — de *Vrijzinnige Vereeniging* en de *Vrijzinnige Volkspartij*. De Vereeniging is minder afkeerig van militaire uitgaven dan de Volkspartij, voornamelijk door Eugen Richter geleid. De *V. Ver.* heeft geheel gestemd voor de jongste vermeerdering van de vloot. De ekonomische beschouwingen van beide frakties zijn dezelfde. Hoewel het aan Richter bijzonder zwaar valt, heeft men de Manchesterleer vrij wel moeten opgeven. Vrije handel wordt door beide frakties voorgestaan. Tegenover volksvrijheden staan zij als de uiterste linkervleugel van de burgerlijke partijen, wat nog niet veel zeggen wil. Verder gaan dan het bestaande verdedigen, doen de liberalen niet. Zij hebben door gedeeltelijk afwezig te blijven, bij de stemming gezorgd voor de verlenging van de socialistenwet in 1885. Een groot deel van de partij stemde ook voor de wet tegen de Roomschen.

De ZUIDDUITSCHE VOLKSPARTIJ zetelt hoofdzakelijk in Wurtemberg en is samengesteld uit kleine burgers en boeren, in dit land zeer talrijk. Zij gaat meestal samen met de Vrijzinnige Volkspartij, houdt met haar partijvergaderingen, enz. In den Wurtembergschen landdag vormt zij eene regeeringsgezinde oppositie; strijdig met het program hebben in gemeenteraden hare leden meermalen gestemd voor belastingen op levensmiddelen. Ook in den rijksdag heeft zij haar program in zaken van arbeidswetgeving geschonden. Evenals de liberalen van beide richtingen, heeft de Zuidduitsche Volkspartij bij herstemmingen tusschen konservatieve en socialistische kandidaten, dikwijls de voorkeur gegeven aan de eersten. —

Enquête Vakbeweging.

VERVOLG.

Antwoord van H. H. Wollring, Amsterdam.

(Alg. Ned. Timmerliedenbond).

Wat is de taak der vakvereenigingen in het tegenwoordig tijdperk der kapitalistische maatschappij? [1])

Wanneer ik over bovenstaande vraag, mij gedaan door de Redactie van het Soc. Dem. Maandschrift „De Nieuwe Tijd" mijne ideeën nederschrijf, komt onwillekeurig de gedachte bij mij op, dat er om den bekenden weg gevraagd wordt.... Immers in verschillende vakbladen is op deze vraag al menigmaal een antwoord gegeven en zeker niet in 't minst in het vakblad van den Alg. Nederl. Timmerliedenbond *De Timmerman*.

In dit geval worden de vakbladen of te onbelangrijk geacht, of mogelijk wil men zich de moeite niet getroosten om zich op deze te abonneeren en vandaar dan zeker 't verschijnsel dat enkele vakarbeiders gevraagd zijn, om in een tijdschrift, wat zich tot dusverre in hoofdzaak met „theoretische bespiegelingen" bezig hield, hunne meening uiteen te zetten. Ik meende aan dit verzoek te moeten voldoen, mogelijk kan dit tengevolge hebben, die lieden, welke tot dusver ons met den titel „warhoofd" bestempelden, van gedachte te doen veranderen, — omtrent ons warhoofdig zijn.

In de allereerste plaats maak ik de opmerking dat wanneer ik over vakvereenigingen spreek, ik natuurlijk niet bedoel vereenigingen waarvan enkel katholieken, protestanten of socialisten lid kunnen zijn. Deze combinatie's geven zich wel eens den naam vakvereeniging doch per slot van rekening zijn 't meestal de gewillige napraters en naloopers van geestelijke adviseurs of partij-politici....

Ik zal dus spreken over die vereenigingen welke een algemeen karakter dragen, n. l. de „vakvereeniging" welke ruimte biedt voor elken vakman die een open oog heeft voor 't algemeen belang en dus schuwt de reactionaire idée, dat een R. K. vakman noodwendig zich op z'n roomsch vereenigen moet, al kijkt dezelfde man in 't dagelijks leven er volstrekt niet naar of z'n patroon israëliet of liberaal is.

Het spreekt daarnaast van zelf, dat zoo'n vakvereeniging moet zijn een combinatie van loontrekkenden, zoodat een patroon er geen lid van zijn kan. Hiermede is tevens uitgemaakt dat de strijd dier vereenigingen is die van een zekere „klasse" n. l. van hen welke geëxploiteerd worden.

Verbeteringen, 't zij van loon, werktijd, inrichting der werkplaats, verzekeringen, enz. enz. moet „de klasse van loonarbeiders" afdwingen van hen, in wier dienst zij zijn, dus in economischen zin van hunne „Meesters." Alleen staande, kan één loonarbeider z'n toestand niet verbeteren, vandaar een zoeken naar kracht, door 't aantal.... Dit feit is dus logisch een gevolg van het bestaan van twee belanghebbende partijen, en ziedaar dan geconstateerd „den klassenstrijd" gevoerd door de „vakvereenigingen".

Zij dus, die op alle mogelijke wijze opgeven van een „neutraal standpunt" der vakvereenigingen begrijp ik niet. Onder het voortbrengingssysteem van heden, moet men zich vóór of tegen dit systeem verklaren, een tusschenweg bestaat niet.... Ik meen dus dat elke vakvereeniging den „Klassenstrijd" voert, al weet ik persoonlijk, dat helaas vele leden van vakvereenigingen al in zooverre zijn gedemoraliseerd, dat zij zich niet de minste moeite getroosten om het wezen van dien strijd nader onder de oogen te zien....

Zij zijn lid omdat die vereeniging hun eenige voordeelen verschaft....

Het spreekt van zelf dat de vakvereenigingen een zekere taak hebben te vervullen binnen het raam van de tegenwoordige voortbrengingswijze.

---

[1]) De uitdrukking „Kapitalistische Maatschappij" acht ik verkeerd, een samenleving geschoeid op den grondslag van het kapitalisme is geen samenleving meer, mijn inziens had de vraag moeten luiden: „Wat is de taak der vakvereenigingen in het tegenwoordig tijdperk van het kapitalistische productiesysteem?"

Het is schier van algemeene bekendheid dat (om het in één zin te schrijven) in de allereerste plaats de vakvereenigingen zich ten doel stellen: „den stoffelijken en zedelijken toestand der arbeiders te verbeteren, door op te treden bij eischen omtrent loon en arbeidsduur, alsmede bij alle andere geschillen, zoowel van moreelen als materieelen aard, die zich tusschen werklieden en patroons kunnen voordoen."

Evenwel we dienen hierop toch even in te gaan. Wanneer ik spreek van loon-eischen, dan bedoel ik hiermede „een minimumloon" door de werklieden zelven vastgesteld. Er moet dus gebroken worden met het „patroonsidée" dat het loon bepaald wordt door „vraag en aanbod." De vakvereeniging zal dus het loon berekenen al naar gelang van de behoefte van het oogenblik, waaruit dus volgt dat bij eene toename van ontwikkeling het minimumloon steeds zal stijgen, — en bovendien wordt de grootte van dit loon vastgesteld door de lengte van den arbeidsdag, zoodat de vakvereenigingen zorgen telkens den arbeidsdag in te krimpen.

Een minimumloon is dus feitelijk het trekken van een grens waaronder niet mag gegaan worden, ik maak deze opmerking omdat de ondernemers, daarin gesteund door liberale economen van 't duffe „slag", den werklieden wijs maken dat het ongeoorloofd zoude zijn, om door welke omstandigheden dan ook, een hooger loon te eischen dan het eenmaal gestelde minimum . . . Zoo door redeneerend komen we van zelven tot de taak der vakvereeniging.

Bij eenig nadenken zullen weinig menschen staande kunnen houden, dat met één uur minder werken en een paar centen per uur meer, het werkterrein der vakvereenigingen afgebakend zoude zijn.

Daar moet een dieper idée schuilen in het wezen der vakorganisatie.

Welnu, mijn inziens moet de vakvereeniging haar taak opvatten in die richting, dat zij de arbeiders langzaam doch zeker vaardig maakt om de regeling van de „voortbrenging (de productie) over te nemen." Dat klinkt natuurlijk voor velen tamelijk vaag.

Laat ik dus in 't kort trachten mij duidelijk te maken.

* * *

Elke loonsverhooging zal van den kant der ondernemers beantwoord worden met de invoering van arbeiders- of arbeid besparende machines. Nu weten wij wel dat alle vakken niet in dezelfde mate hiervan te lijden zullen hebben, bijv. de metselaars, doch het gaat dien weg op. In dezen wedstrijd zullen de kleine patroons verdrongen worden. Zij toch zijn financieel te weinig onderslagen, kunnen zich niet voorzien van machines en zullen eindelijk de rijen der bleeke arbeiders komen vergrooten.

Met andere woorden het leger der werkzoekenden wordt uitgebreid, dit vordert van den kant der vakvereenigingen weder het inkrimpen van den arbeidsdag, met het logisch gevolg dat de loonen moeten stijgen, dit loon kan natuurlijk niet minder zijn dan noodig is om zich en zijn gezin in stand te houden.

Ik meen dat deze regelmatige stijging [1]) der loonen zou kunnen opgevoerd worden tot vlak onder de grens waarop productie nog mogelijk is in het stelsel der „kapitalistische productiewijze."

Doch dit proces wordt niet lijdelijk aangezien. De ondernemers zullen tegen de macht der georganiseerde arbeiders, hun organisatie gaan stellen, niet alleen dat zij hunne kapitalen tot een groot geheel zullen samenvoegen, neen, zij zullen zelfs de ruwe grondstof thans in handen van verschillende ondernemers brengen onder één leiding, dit zien we thans reeds met de petroleum, het koren, den houthandel, enz. enz.

Het gevolg van deze geldorganisatie zal verschrikkelijk zijn, doch tevens de kiemen leggen voor een nieuwe wereldorde, misschien juister gezegd een betere verdeeling van de arbeidsopbrengst. Ieder die oogen heeft om te zien (niet om te staren) constateert dat 't nameloos lijden, voortvloeiend uit het roofsysteem dier geldorganisatie der grootbezitters, het uitgemergelde volk tot opstand „hongeroproeren" dwingt, doch bevestigt tevens daarnaast het hopelooze van dien strijd, wat betreft het daarstellen van een betere productiewijze. Daarvoor is zeker iets anders noodig.

Welnu, mijns inziens zal dus de vakorganisatie stuk voor stuk zich meester moeten maken van de kennis om het groot bedrijf te kunnen voeren, als zij daarvoor geroepen wordt. Om daartoe te geraken zal haar taak zijn, zich vooreerst in fabriek, kantoor en werkplaats, wat betreft de regelingen van allerlei voor den loonarbeider onontbeerlijke zaken sterk te doen gelden. Zij moet als 't ware meester zijn in de fabriek, kantoor of werkplaats.

Het is daarom zeker van groot belang dat ook de „landarbeiders" zich organiseeren in de

---

1) Wanneer mij gevraagd zou worden om eenigszins deze stelling te bewijzen, dan was het mijn bedoeling om wanneer die gegevens bestaan, n. l. het rijzen der loonen en het krimpen der werkdagen in alle streken der wereld, bijv. gerekend van af 1820 tot heden, ze te publiceeren, ik maak mij sterk dat ik niet in 't ongelijk zoude gesteld worden.

landarbeidersorganisatie. Het is mijn innige overtuiging dat de vakorganisatie zal leiden tot de productieve coöperatie.

Wij zullen het eerst tot taak hebben de organisatie der arbeiders in hunne verschillende bedrijven, dit zal de massa in beroering brengen en menige industrie-oorlog (werkstaking) zal er gestreden moeten worden eer de werklieden in zullen zien dat het meester zijn in de fabriek nog lang niet beduidt het meester zijn van de fabriek en daar moet het op aan.

Zoodat ik resumeerende tot de concluste kom dat de vraag mij gesteld kon worden beantwoord:

1e De taak der vakvereeniging is: Om den vollen arbeidsopbrengst te verzekeren aan den voortbrenger.

2e Om daartoe te geraken streeft zij in de tegenwoordige omstandigheden:

a. Naar eene zoo kort mogelijken arbeidsdag met zoo hoog mogelijk loon.

b. Plaatst zich op de arbeidsmarkt naast de ondernemers, om deze zoodoende op hun eigen terrein te bestoken, vormende alzoo de productieve coöperatie.

c. Werkt in hoofdzaak in de maatschappij zelve (economische actie).

d. Oefent op regeeringslichamen zooveel mogelijk invloed uit, voor zooverre het betreft het sanctioneeren door middel der wet, wat betreft die eischen welke reeds onder de arbeiders burgerrecht hebben gekregen of in hun werkplaatsen zijn doorgevoerd dus (politieke actie). [1])

Waar ik hier het woord „politieke actie" gebruik (ik kan waarlijk geen ander woord vinden) verzoek ik wel dit niet te verwarren met „parlementaire actie" (verovering der staatsmacht).

De vakorganisatie zal in vele gevallen de verhouding tusschen ondernemers en arbeiders beter kunnen regelen dan de „parlementen" al zijn deze bezield met de beste bedoelingen. De wet regelt dan pas als sommige ondernemers het te bar gemaakt hebben. De vakorganisatie evenwel moet altijd direct en beslist opkomen wanneer een patroon z'n loontrekkende een schop geeft, zij stelle zich dus ten taak economisch te werken (in de maatschappij zelve) vandaar dat zij niet direct een partijbelang kan dienen, want zij komt voor allen op. Evenwel meen ik te moeten opmerken dat de vakvereenigingen als „klasselichamen" wel degelijk uit de oogen moeten zien welke „partij" hun de beste waarborgen geeft, zoodat in sommige gevallen het gewenscht kan zijn, dat de vakvereeniging haren moreelen steun verleent aan eischen door politieke partijen in de Parlementen of Gemeenteraden gesteld, wat betreft arbeidersbelangen, bijv. om iets te noemen het vaststellen van loonsbepalingen in Gemeente- of Rijksbestekken, enz.

Ook wenschte ik hier even aan te merken dat tot de taak der vakvereeniging zeer zeker behoort het verzamelen van statistieke gegevens, wat betreft de loonen, den werktijd, de werkloosheid, enz. Het zal wel duidelijk voor een ieder zijn, dat een eenigszins goed georganiseerde vakvereeniging in haar dienst moet hebben bekwame en vertrouwde mannen, welke behoorlijk gesalarieerd moeten worden. Zoo gauw als al het werk wat in de vakvereeniging gedaan moet worden, uitgevoerd wordt door een „Bestuur", 's avonds in vrijen tijd, kan men haast zeker zijn, dat de helft van 't werk moet blijven liggen wegens gebrek aan tijd. Ik erken dat wat dit betreft in verschillende vakvereenigingen in ons land het werkelijk bedroevend is gesteld. Dit vindt hierin zeker zijn oorzaak, dat de arbeider over 't algemeen genomen, niet veel op heeft met „administratief werk": van huis uit zien zij hierop lang niet met die waardeering neder als waarop administratief werk recht heeft. Dus ook dit is eene taak, welke wel degelijk behoort bij den werkkring der vakvereeniging. Er kan mijn inziens geen goede organisatie bestaan in welk lichaam dan ook, als niet de ondergrond is eene goede administratie. Dat de vakvereenigingen dan ook leven is zeker ons aller wensch.

Moet de revolutionaire (dat is: de op het standpunt van den klassenstrijd staande) Arbeiderspartij nog andere middelen gebruiken dan de Economische actie?

Zooals de vraag daar ligt is zij niet zuiver gesteld. De steller der vraag noemt in één adem (de op het klassenstandpunt staande) Arbeiderspartij, de Revolutionaire! Dit onderschrijf ik niet. Ik kan niet inzien, dat de arbeiders, welke in hoofdzaak in het werken in 't Parlement hun arbeidsveld zien, revolutionair kunnen genoemd worden, evenmin hunne Partijformatie. Dezulken zijn eenvoudig Staatssocialisten. Wel is waar kunnen zij revolutionaire neigingen bezitten, kunnen en zullen zij zeer waarschijnlijk revolutionaire redevoeringen houden, doch hun stelsel is in tegenspraak met de „zelf-hulp," kan niet revolutionair zijn. Zoo spoedig als men den mensch inprent dat de wetgeving zijn alles is, doodt men in 't individu per slot van rekening z'n persoonlijkheid, zijn daadwerkelijk (revolutionair) zijn.

Ik wilde dus liever de vraag lezen met weglating van de aanduiding „revolutionair".

---

[1]) Ik bedoel hiermede inwerking op bestaande regeeringen van buiten af, of deze zijn liberaal, radicaal of democratisch.

Mijn antwoord op de vraag is dan: dat de houding van eene regeering of van onze vijanden in 't algemeen (ik bedoel hiermede diegenen welke met alle mogelijke middelen het privaatbezit in stand houden) wel eens aanleiding zou kunnen geven, dat de arbeiderspartij die bedoeld wordt, dus zij die in de vakvereenigingen of in 't partijleven den „klassenstrijd" voeren, wel degelijk genoopt kunnen worden, iets anders te doen dan enkel aan „economische actie."

Onder „economische actie" versta ik het werken in de maatschappij zelve, of nader aangeduid, het vaststellen van loon, werktijd, verzekeringen, onderstand aan werkloozen, toezicht in werkplaats en in fabrieken, pensioenregelingen, ziekenfondsen, assurantiefondsen, broodbakken, productie en omzet van levensmiddelen, genotmiddelen en kleedingstukken, het bouwen van behoorlijke woningen, enz., in één woord de „productieve coöperatie" in al haar omvang, voortgesproten uit de organisatie van den arbeid door de arbeiders zelven, dus van onderen op.

Evenwel hij (zij) die kennis maakte met deze zóó moeilijke taak, weten dat ondanks ons zelven onze strijdwijze schier altijd bepaald wordt door onzen vijand. Zoo zullen dus de arbeiders, die staan onder eene regeering, welke hen absoluut verbiedt zich te organiseeren, van zelf genoodzaakt worden om zoo'n regeering te verjagen met geweld, ik bedoel hiermede dus op handtastelijke wijze of als dit niet kan, te gaan doen aan politieke actie!

Immers, het hoofd te buigen en niets te doen, ware zoo niet misdadig, zeer zeker onverantwoordelijk. Welnu, staat de kwestie zóó dan is mijne meening dat de werklieden de politieke actie moeten aanvaarden. Ik maak onderscheid tusschen het werken in het Parlement (Wetgeving) of het grooten invloed op deze lichamen uitoefenen van „buiten" af. Welnu het eerste noemde ik „parlementairen arbeid", het tweede „politieke actie." Om dit te illustreeren het volgende: De bakkers zuchten onder 't gevloekte nachtwerk; gesteld hun organisatie was te zwak; mogelijk over jaren pas zijn zij economisch sterk genoeg om het publiek voor 't feit te plaatsen. Welnu, zij zouden aan politieke actie kunnen gaan doen. Er behoeft geen klassegenoot in het wetgevend lichaam hiervoor te wezen, de agitatie van buiten af kan in deze meehelpen. Evenwel ik wil hier uitdrukkelijk verklaren, dat mijns inziens de nachtarbeid door economische actie uit de wereld zal geraken, d. w. z. als het groote publiek in deze voldoend mensch is gemaakt. Eene wetgeving kan de menschen niet bekeeren van hun zucht om toch maar versch brood te hebben, eerst als de bakkers het vertikken 's nachts te werken verliezen dezulken hun beschaafde gewoonten, of zij het aangenaam vinden of niet. Wat indertijd in Amsterdam de timmerlieden deden, wat betreft een minimum loon en maximum arbeidstijd in gemeentebestekken, n. l. op alle mogelijke wijze agitatie maken in 't publiek, heeft krachtig meegeholpen dat de bestekken dezer gemeente naar den zin der werklieden werden gewijzigd, ook dit beschouw ik als politieke actie, met deze actie houdt men zijn woordvoerders in de beweging, zij blijven beter medeleven. Dit is dus de tweede manier van strijden welke de Arbeiderspartij naast het direct economisch werken wel eens moet doen.

Evenwel, 't kan zelfs voorkomen dat, door welke omstandigheden dan ook (deze kunnen trouwens niet van te voren bepaald worden) de arbeiders zullen moeten grijpen naar hun stembiljetten, zich dus gaan plaatsen op het terrein van den „Parlementairen arbeid." Ik wil al dadelijk opmerken dat deze werkzaamheden van zelven uit moeten gaan van een sterk aaneengesloten partij. Ik leg den nadruk op het moeten. Gesteld er liep gerucht dat er eene Regeering aan 't bewind zoude komen, welke als zij aan 't roer kwam, het volksonderwijs (wat trouwens toch al stiefmoederlijk bedeeld wordt) eene gevoeligen knak zoude geven, ik verzeker u dat ik mijn stembiljet zoude gebruiken (tenminste als ik er een had) en een ieder zoude aansporen het ook te doen, met het parool, weg met deze regeering. Ik zou mij er zelfs warm voor kunnen maken. Ik wilde met deze toelichting als 't ware aanduiden het mijns inziens verkeerde, om bij voorbaat te zeggen: nooit zal ik stemmen, of zooals het indertijd door een uwer partijgenooten werd uitgedrukt: „goed voor een prop op 't geweer!"

Ik schreef hierboven dat de werklieden zooveel mogelijk hun woordvoerders in hun midden moeten houden, d. w. z. òf in de werkplaats, òf in dienst hunner organisaties wat betreft het bestuur hunner strijdlichamen. Welnu, ook om die reden meen ik dat de Arbeiderspartij zich in hoofdzaak moet tevreden stellen met de economische actie, begeeft zij zich op het veld van den Parlementairen arbeid, dan zal dit al haar krachten vorderen, zij moet zich dan geheel er aan geven, moreel en financieel, en dit heeft onherroepelijk ten gevolge dat de economische actie verwaarloosd zal worden tot directe schade der arbeiders.

Ja het staat bij mij vast dat verschillende wenschelijkheden, wanneer zij door een socialist in het wetgevend lichaam worden verdedigd, groote kans beloopen om verworpen te worden, terwijl daarnaast een aantal feiten bewijst dat, waar de werklui de politiek gebruikten, om burgerpartijen er voor te spannen, zij dikwerf hun zin kregen, mits de noodige agitatie werd in 't leven geroepen. Hoogstens dus zou de Arbeiderspartij ter wille der agitatie, naast de economische actie, zich kunnen werpen op de verkiezingen, met het idée om onder 't gehoor

der kiezers te komen, Deze dus te bewerken voor 't socialisme. In de meeste gevallen gebeurt dit niet, men mocht eens niet gekozen worden — of is 't anders? Wanneer ik evenwel hierin goed zie, n. l. dat de genoemd wordende Internationale Arbeiderspartij zich op de verkiezingen werpt met het doel de Staatsmacht te veroveren, dan zeg ik, gebruik deze actie niet. Economische actie en Parlementaire arbeid kunnen moeilijk samen gaan, het eerste bedoelt evolutie van onder-op, het tweede beduidt regeeren van boven af. De Parlementen sanctioneeren in den regel met eene wet datgene wat in 't volk leeft, dus hoe sterker dat volk is onderslagen, des te meer gaan de wetgevers denzelfden kant op. Het is zelfs zóó sterk, dat elke wet als zij is ingevoerd haast niet meer past aan de veranderde tijdsomstandigheden, zij is verouderd als zij in werking treedt. Daarom zij het parool economische actie. Mijne gedachten dus zamen vattende is mijn conclusie:

1e. De basis zij steeds het werken in de maatschappij zelve (Economische actie), al het andere is hieraan geheel ondergeschikt; alle wetten regelen zich naar de kracht welke uitstraalt van een volk in levenswijze of behoefte.

2e. Dáár waar de omstandigheden het vragen, n. l. om al datgene wat de arbeiders hebben veroverd in hunne werkplaatsen, fabrieken en bureaux te behouden, gebruike men de politieke actie, als een middel om wettelijk vast te leggen wat verkregen is, bijv. het recht van vergaderen en vereenigen (een politiek recht).

3e. De op het standpunt van den klassenstrijd staande Arbeiderspartij, moet zoo min mogelijk doen aan Parlementairen arbeid, omdat de klassenstrijd niet in, doch ondanks welke Parlementen dan ook, uitgevochten wordt daarbuiten in de fabrieken, bureaux, werkplaatsen, op het land en in 't gezin.

4e. Het is onmogelijk om vooruit te bepalen, dit of dat mogen wij doen of moeten wij laten, steeds zal onze strijdwijze veranderen naarmate onze tegenstanders andere stellingen gaan innemen.

Daarom kan en moet deze partij strijden met alle middelen welke haar doel bevorderen kunnen — mits deze middelen blijven eene uiting van den Klassenstrijd, welke is ontstaan door eene verkeerde regeling der productie. Zij (deze middelen) moeten dus kunnen bevorderen de communistische (gemeenschappelijke) voortbrenging, tot heil van allen.

Amsterdam. H. H. WOLLRING.

* * *

Antwoord van S. BAART, Maastricht.

(Voorzitter der Porcelein- en Aardewerkersvereeniging „Loon naar Werk.")

De taak der vakvereeniging in het tegenwoordige tijdperk der kapitalistische Maatschappij.

Wat de taak der vakvereeniging is, is in de volgende woorden in het kort uitgedrukt: opkomen tegen de willekeurige handelingen van de werkgevers tegenover hunne arbeiders en te zorgen voor de rechten welke den arbeider toekomen. Hierdoor zal als vanzelf ontstaan een strijd voor loonsverhooging en verkorting van arbeidstijd, voorziening in den ouden dag en invaliditeit, ongevallen-verzekering, het tegengaan van kinderarbeid enz. enz.

Wat den strijd voor loonsverhooging en verkorting van den werktijd betreft, dit zal altijd tot de werkzaamheden der vakvereening behooren, daar zij alleen in staat is om de behoeften harer leden te beoordeelen. Wat echter de verzekeringen aangaat tegen ziekte, ouden dag, ongevallen enz. enz. daar is, naar mijne meening, de vakvereeniging alleen voor gehouden te zorgen, zoolang de Staat in dezen te kort schiet.

Daar alle arbeid gedreven wordt in het belang van het algemeen, is het algemeen verplicht om de risico van dien arbeid te dragen. Een aardwerker b. v. kan zijn vak gemiddeld slechts tot 35 jaren uitoefenen terwijl een schoenmaker het tot 60 brengt. Wanneer nu de vakvereeniging te zorgen heeft voor de invaliditeit en den ouderdom, zal de aardwerkersvereeniging het veel harder te verantwoorden hebben dan de schoenmakersvereeniging, en toch wordt beider arbeid tot nut van het algemeen verricht.

Naar mijne meening is het dus de taak der vakvereenigingen, de regeling op zich te nemen van loon en arbeidstijd en te voorzien in die zaken, welke den arbeid raken, waarin het algemeen, d. i. de Staat, te kort schiet.

Verder is het de taak der vakvereeniging, om hare leden te ontwikkelen in arbeidsaangelegenheden, hen op de hoogte te houden van de vaktoestanden elders.

Uit bovenstaande zal reeds genoeg blijken dat ik vraag twee, door de Redactie van de N. T. mij gesteld, bevestigend beantwoord.

S. BAART.

GEEN DOGMA's!

Idealisme. „Ich bin das Schwert, ich bin die Flamme. Ich habe euch erleuchtet in der Dunkelheit, und als die Schlacht begann, focht ich voran, in der ersten Reihe". HEINRICH HEINE. [1])

De socialistische theorieën zijn evenals alle theorieën aan voortdurende herzieningen onderworpen, toenemende wetenschap maakt aanvulling noodig, en meer nauwkeurige aanpassing aan de nieuw bekend geworden feiten. *Onjuist* noemen mag men daarom zulke theorieën niet, doch omzichtigheid bij de toepassing daarvan blijft dure plicht, en daarvan mist men soms alle spoor.

Minder dan ooit is het thans de tijd om op zulke absolute wijze als in de laatste weken hier en daar geschiedt, theorieën door te voeren die in volle gisting en wording zijn, en op allerlei wijze aan louterende kritiek worden onderworpen. Niet het minst van socialistische zijde worden de *theorieën van Marx,* voor velen onzer jaren lang even onaantastbaar als voor de geloovigen hun Bijbel, aan eene vuurproef onderworpen, waaruit zij in reiner vorm en van edeler gehalte zullen te voorschijn komen.

De *„Marx'sche Waarde-theorie"* van het eerste deel [2]) van »das Kapital", wordt in het derde deel aangevuld, en doet ons duidelijk voelen, dat de bepaling der waarde door het kwantum arbeid alléén, onvolledig is, en een nauwkeuriger maatstaf moet worden aangelegd.

Het streven van Marx, en vooral van Engels, om uit de economische veranderingen eene geheele wereldbeschouwing, een volledig *wijsgeerig systeem* op te bouwen, is nog altijd niet bereikt.

Marx gaf geene abstracte (algemeen geldende), doch bizondere ontwikkelingswetten, waardoor slechts enkele historische fasen worden beheerscht; de volledige wet is nog te zoeken.

Van de geweldadige *revolutionnaire taktiek* van een halve eeuw

[1]) Zwaard ben ik en vlam. Ik heb u verlicht in de duisternis, en toen de slag begon vocht ik vóóraan, in de eerste rij. (H. HEINE).

[2]) *Bernstein* geeft toe dat het eerste deel voor de economische verhoudingen slechts „ein Meer von allgemeinheiten ohne Ufer ist" (een oeverlooze zee vol algemeenheden).

geleden, gingen de socialisten in alle landen steeds meer en meer over tot eene taktiek van geleidelijke hervormingen.

Van *communisme* kwam men tot collectivisme, en acht zelfs de „Meerwaarde" onvermijdelijk, óók in de socialistische maatschappij der naaste toekomst.

Wat is er van de eenmaal zoo trouw verdedigde *„ijzeren loonwet"* geworden? — Oud roest!

Wie durft nog de zoo vaak gehoorde leer verkondigen, dat de *arbeidende klasse* in *steeds dieper ellende* verzinkt? daar tal van feiten zulks tegenspreken.

De theorie van Engels en anderen, beschouwende het *matriarchaat* als de oorspronkelijke vorm der familie, vindt ernstige bestrijding door hen die meenen te kunnen aantoonen, dat het patriarchaat de oudste vorm was, waaruit het matriarchaat zich onder sommige omstandigheden ontwikkelde. Een beslissend oordeel kan men daarbij nog niet uitspreken.

Het *internationalisme* van Marx en Engels, deed hen de nationale vragen verwaarloozen, en deze dringen zich bij den aanwas der socialistische beweging steeds meer op den voorgrond, vertoonen bij verschil van nationaliteit eene verschillende socialistische taktiek, en zoo wacht het *nationale probleem* nog altijd op eene grondige bearbeiding, al is het in vele landen eene levens-kwestie voor den bloei onzer partij. Want eerst nà de *nàtionale* bourgeoisie te hebben overwonnen, zal een afdoend internationaal optreden mogelijk zijn.

Het Marxisme in zijn eersten vorm was *A-Moreel* (moraal-loos); het wilde de menschen veranderen door sociale instellingen, achtte zedeleer, godsdienst en filosofie eene reeds overwonnen „burger-ideologie", en noemde naastenliefde eene »lyrische ontboezeming". De gelijkheid zou, volgens Engels, komen van de revolutie, de ware methode van allen maatschappelijken vooruitgang, en de socialistische zedeleer zich oplossen in den klassenstrijd.

Ook daarbij is reactie merkbaar, en wenschte Engels zelf in latere jaren eene meer menschelijke moraal, was de invloed van het humanisme van Feuerbach duidelijker merkbaar en van meer invloed dan vroeger, toen men niets meer van de moraal meende te mogen hopen. Meerdere latere socialistische schrijvers erkennen reeds de „rechtmatigheid en zelfstandigheid" der ethische krachten, voelen de zwakheid van een beginsel berustende op egoisme (maar al te vaak door socialisten als van zelfsprekend beschouwd) en wachten niet meer *alle heil* van de sociale instellingen en de productie-wijze.

Kautsky o. a. erkent den grooten invloed der „inneren psychologischen Antriebe", [3]) en geeft toe dat de *materialistische historie-theorie* niet alle feiten geheel en al verklaren kan, en er dus andere invloeden bij de ontwikkeling van het menschdom werkzaam zijn.

Over de geheele linie dus, in elke stelling is wisseling, althans twijfel aan de vastheid der muren van ons bolwerk merkbaar; ons pantser toont gapingen die men niet met frasen en algemeenheden, veel minder met blinde dogma's mag wegstoppen; een gewetensvol onderzoek is noodig,

---

[3]) Innerlijke zielkundige drijfveeren.

en in geen geval is een apodiktisch optreden als wij in de laatste maanden wel eens moesten waarnemen, in deze tijden van krisis en kritiek geoorloofd. Het is meer een tijd van inkeer, van nijver onderzoek en van ernstige overpeinzing, dan van het triomfantelijk zwaaien met eene banier, die nog geen vast voetstuk heeft gevonden, en meer op gissingen moet rusten, dan op talrijke, goed vaststaande feiten en waarnemingen. Vooral met de theorie van het zoogenaamde *geschiedkundig materialisme*, moeten wij uiterst omzichtig te werk gaan, en juist zij leidt vaak tot ondoordachte toepassingen, tot apodiktische beweringen. Daarover thans alleen een enkel woord om de dogmatici tot omzichtigheid aan te sporen.

Het Historisch Materialisme.

De theorie van het geschiedkundig of economisch materialisme is aldus saam te vatten: De productie-wijze van het stoffelijk leven bepaalt het maatschappelijk en geestelijk levensproces (K. Marx, 1859).

De ontwikkeling der maatschappij en van de in haar heerschende inzichten geschiedt dan ook volgens vaste wetten, waarvan de drijfkracht moet gezocht worden in de economische voorwaarden, waaronder de menschen in hunne stoffelijke behoeften moeten voorzien.

De geschiedenis van den mensch wordt aldus de geschiedenis van de maatschappij, en deze lost zich op in eene lange reeks van klassenstrijden.

De ontwikkeling der maatschappij is dus afhankelijk van bepaalde materieele, van den wil der individuen onafhankelijke oorzaken.

Niet de ideeën spelen de hoofdrol in de geschiedenis, maar de verschillende productie-wijzen, en „de laatste oorzaak van de maatschappelijke verordeningen en politieke omwentelingen is niet te zoeken in de hersenen der menschen, het toenemend inzicht, doch in de verordeningen van productie-wijze en ruil." (Engels.)

Wat vele volgelingen over het hoofd zagen, en wat Engels indien hem een langer leven ware vergund wel nader zou hebben toegelicht, is dat hier gesproken wordt van „hoofdrol-spelen" en „laatste oorzaak", wat volstrekt niet hetzelfde is, gelijk sommigen schijnen te meenen, als „*alléén* eene rol spelende" en „*éénige* oorzaak." Marx en Engels hebben slechts deze theorie opgeworpen, de tijd om haar volledig uit te werken heeft hen ontbroken. Reeds hebben zij zelven in latere geschriften het absolute hunner bewering verzacht, en blijkbaar gevoeld dat:

a. vele andere invloeden werkzaam zijn bij de ontwikkeling der maatschappij;

b. de menschelijke geest wel degelijk kan ingrijpen in de geschiedenis der menschheid.

Zij stelden de kwestie doch gaven niet de oplossing. Hunne theorie moest de jongeren aansporen tot studie en onderzoek, „eene studie en een onderzoek," zooals Engels mij in 1886 zeide, „waarvoor een geheel menschenleven te kort zou blijken." Doch in plaats daarvan gingen velen de theorie overdrijven tot in het dwaze. Laat een of ander onzer partijgenooten, wie het nòch aan ijver nòch aan talent ontbreekt, eens eenvoudig de geschiedenis van Nederland schrijven volgens de hierbedoelde theorie, en hij zal veel van het dogmatische laten varen, en meer reke-

ning leeren houden met de werkelijkheid der historie. Hij die zich den realist bij uitnemendheid waant, zal reeds spoedig voelen hoe hij willens of onwillens vaak offers moet brengen aan de zoo gesmade „ideologie".

Waar hij den *klassenstrijd* onzer dagen bestudeert, zal hij ontwaren dat behalve de klasse van kapitalist en van arbeider, er tal van schakeeringen en tusschenklassen bestaan (kleinburgers, kooplieden, handwerkersbazen, kleine boeren en pachters) die nòch tot de bourgeoisie nòch tot het proletariaat behooren, dat ongerekend enkele lompenproletariërs, er moeielijk van eene *niets*-bezittende klasse kan gesproken worden, en het georganiseerde proletariaat slechts een „ideologisch" begrip vertegenwoordigt, een gedachtenbeeld in de werkelijkheid nog niet aan te wijzen.

De drijvende kracht der geschiedenis zal hij niet langer alléén vinden in den strijd om brood, doch ook in het streven naar en het strijden voor vrijheid, gelijkheid, humaniteit en individueele geestelijke volmaking. Zelfzucht zal hem blijken niet de éénige drijfveer te zijn.

De macht der individuen op de ontwikkeling van het sociale organisme zal hij niet langer op nihil schatten, daar deze macht, al is zij niet grenzenloos, toch binnen zekere perken kan ingrijpen in- en invloed uitoefenen op- den loop der maatschappelijke evolutie, die zij zeer zeker kan bespoedigen dan wel vertragen.

De sociale ontwikkeling werd in den loop der eeuwen steeds minder het product van (onbewuste) instincten, doch komt steeds meer onder den invloed van ideeën, van doeleinden, van idealen.

Enkele individuen kunnen hun tijd veel geven en hebben dit gedaan, door hun gelouterden geest, hunne hoogere volmaking, hun overwinnen van traditiën, van klassen- en van partij-vooroordeelen.

Er is in één woord, wisselwerking tusschen individu en maatschappij, tusschen de feiten en de ideeën. Elke theorie, en dus ook de materialistische geschiedenis-theorie moet op feiten berusten, en een methodisch onderzoek der feiten is niet mogelijk zonder het streven naar een vast theoretisch standpunt, zonder het streven naar een ideaal. En dat ideaal is de volmaking der menschheid, het louteren onzer hartstochten, het afwerpen van ons egoïsme, het streven naar onvervalschte humaniteit, onze hoogste, ja eenige deugd. Eerst daardoor zal het socialisme zijn wat het worden moet, geen vechten om een beter brok, geen strijd om persoonlijk genot, doch een streven naar het betere en hoogere; en „de sociale kwestie" worden wat zij „vóór alles moet zijn — een zedelijk vraagstuk." (Em. Van der Velde).

„De maatschappij is geen organisme in physiologischen zin, doch eene vereeniging van personen, en elke verandering in haar moet door personen geschieden. De maatschappelijke ontwikkeling is geenszins onafhankelijk van de *werkzaamheid* der individuen, doch enkel en alleen van den wil van enkelen. De *richting* der maatschappelijke ontwikkeling is door de materieele verhoudingen onafwijkbaar gegeven. Doch de *manier* en de *wijze* waarop zulks geschiedt, evenals de *snelheid* van haren vooruitgang, hangen binnen zekere grenzen af van de werkzaamheid van enkelen." Juist in onze eeuw met hare wereldpers, het snelle verkeer door stoom en electriciteit doet den invloed en de macht van den enkeling grooter worden, en nooit was de invloed van individuen zoo groot als in onze dagen. Een Napoleon en een Darwin, een

Bismarck en een Rothschild, een Marx en een Zola, die zoo krachtdadig ingrepen in de maatschappelijke evolutie onzer dagen, waren in vroeger eeuwen onbestaanbaar.

Waar de maatschappij, het economisch milieu, de menschen vormt en invloed heeft op hun karakter, hebben omgekeerd de menschen een meestal te gering geschatten invloed op de maatschappij, d. i. de menschelijke samenleving. De kapitalistische maatschappij die op het persoonlijk bezit der productiemiddelen berust, moet wel de zelfzucht en het meest enghartig egoisme aanwakkeren, doch vindt hare krachtigste bestrijders en gevaarlijkste tegenstanders juist in die individuen, die zich losrukkende uit hunne zelfzuchtige belangen en die hunner klasse, de bloem der toewijding deden groeien op den mesthoop der hebzucht.

Als reactie tegen de overschatting der moreele invloeden op het leven der maatschappij, was eene onderschatting, zelfs negeering daarvan, bij den aanvang van het optreden van Marx en Engels begrijpelijk, en een noodzakelijk gevolg van de felheid en overdrijving der tegenstanders. Doch ook van de overdrijving der materialistische theorie kwam men (en niet op historisch gebied alleen) tot juister inzicht, en zal men steeds meer gaan gevoelen dat verbetering der levensverhoudingen alleen geenzins voldoende is, doch er ook naar verbetering van de menschen moet worden gestreefd, om èn tot loutering der maatschappij èn tot loutering van het individu te geraken. Bij vele socialisten, oud-aanhangers van de orthodoxe leer van Marx, is een ernstig zoeken naar den juisten samenhang tusschen algemeene en persoonlijke invloeden merkbaar. *Belfort Bax* acht de ideologische „spontane psychologische Antriebe" [4]) oorspronkelijk en zelfstandig, die een eigen leven hebben als bijv. de vrucht en de bodem, waaraan zij wordt toevertrouwd, en deze bodem wordt gevormd door de economische verhoudingen. *Kautsky* erkent den grooten invloed der „inneren psychologischen Antriebe", en geeft de oorspronkelijke theorie reeds een ruimere beteekenis door tot de „productie-verhoudingen" te rekenen de geheele reeks der technische, chemische, natuurkundige en wiskundige *wetenschappen*, de productie der vroeger zoo miskende hersenen dus.

Jaurès verklaart den invloed der individuen, door het bezit der ideeën van gelijkheid en gerechtigheid reeds op den eersten trap der menschelijke ontwikkeling aan te nemen, welke ideeën sinds als zelfstandige sociale krachten werkzaam waren. Evenals de plompe materialistische leer van Vogt en Moleschott op het gebied der physiologie [5]) op tal van raadsels stuitte, en reeds als overwonnen kan worden betracht, zal zij op het gebied der levensleer van de maatschappij eerlang grondige herziening eischen.

Evenmin als de werking van het individu, is de invloed van het genie op de maatschappij alleen uit economische oorzaken te verklaren. Het genie toch ontstaat volgens K. Kautsky uit de samenwerking van verschillende factoren: ten eerste uit de *algemeene maatschappelijke verhoudingen* van zijn tijd en van zijn land, en deze machtige factor

---

[4]) *Psychologischen Antriebe* = ziels-drijfveeren.

[5]) *Physiologie* = levensleer van den mensch.

laat zich op economische voorwaarden terug brengen. Doch bovendien hebben invloed op hem het *bizondere maatschappelijke milieu* waarin hij leeft, de menschen zijner omgeving, de traditie en de literatuur, evenals de wetenschappelijke ontdekkingen van zijn tijd; en ten slotte mogen zijn *persoonlijke karaktertrekken*, gevolgen van ras-afkomst, afstamming en erfelijkheid, opvoeding en onderwijs niet als factoren zijner vorming worden verwaarloosd. Letten de vroegere geschiedvorschers nagenoeg uitsluitend op de individueele invloeden der genieën en der helden, zoo wordt thans meer rekening gehouden met de algemeene maatschappelijke invloeden, maar verkeerd doet men door aan de personen allen invloed op de geschiedenis te ontzeggen.

„De menschelijke geest en wil heeft evengoed binnen zekere grenzen eene zelfstandige ontwikkeling als de economische verhoudingen der maatschappij. Beide hebben (binnen bepaalde grenzen) hun *eigen* oorzaken en werkingen en staan in wisselwerking tot elkander in elk bepaald geval." (Kautsky). „*Even onjuist* als de bewering, dat de economische toestanden zich ontwikkelen zonder ingrijpen van geest en wil, is de bewering dat de psychologische aandrift onafhankelijk is van de economische voorwaarden. Er is wisselwerking van de uitwendige en de inwendige factoren. *De economische ontwikkeling kan geen stap vooruit doen zonder de actie van den menschelijken geest.*"

In den aanvang der geschiedenis was *bewustelooze* ontwikkeling de overheerschende macht; naarmate het menschelijk verstand meer de natuur beheerschte, *reageeren* de menschen *bewust* op de economische ontwikkeling, die een gevolg is der wisselwerking van geest en economische voorwaarden. De menschen kunnen niet vrij, geheel willekeurig ingrijpen, maar ingrijpen en krachtdadig ingrijpen op de economische verhoudingen kunnen zij wèl, en hebben zij reeds eeuwen lang gedaan. Enkele individuen kunnen hun tijd veel, zeer veel geven!

In alle eeuwen, niet het minst in onze eeuw, had het menschdom leiders en veel hangt van hen af of de weg ter zegepraal lang of kort zal zijn, of vooruitgang dan wel de reactie zal zegevieren. De steun van enkelen is noodig, de bestrijding van anderen is onvermijdelijk, want door den invloed van individuen kan een systeem worden gehandhaafd, een stelsel worden ten val gebracht.

Elk stelsel bestaat alleen door personen, het geheel uit deelen en de maatschappij door de samenwerking der individuen. De geheele menschheid heeft dus overwegend belang bij de moreele, intellectueele en lichamelijke ontwikkeling van het individu, slechts door *betere menschen* zal eene *betere maatschappij* tot stand komen en omgekeerd. Rechtvaardiger wetten, hooger moraal, edeler religie zijn dus geen „burgerlijke vooroordeelen die burgerlijke belangen verbergen", maar het onmisbare zaad waaruit op den bodem der economische verhoudingen zich ontwikkelen moet een hoogere vorm der menschelijke samenleving; zij vormen den zuurdeesem der toekomstige maatschappij.

Tal van groote denkers hebben dat ingezien. „De staat," zeide Plato, „dat is ten slotte de georganiseerde maatschappij, is de mensch in het groot." De drang naar hooger zedelijk leven, naar grootere volmaking is in elk individu gelegd, moet der ontwikkeling der menschheid ten goede komen; geen goed geheel is te verwachten, waar de onderdeelen

bedorven zijn; geen hechte brug kan worden geslagen naar de nieuwe maatschappij als wij slechts beschikken over vermolmde balken. Het gronddoel van alle wetenschappelijk (en maatschappelijk) streven moet zijn de zedelijke verbetering der menschheid. En daarin zijn wij achter gebleven, want tegenover den reusachtigen vooruitgang op mechanisch gebied, en in de productie-wijze ter voorziening in onze stoffelijke behoeften, schijnt op zedelijk gebied stilstand te zijn ingetreden, werd egoïsme meer geprikkeld dan sympathie voor anderen, werd verwaarloosd de eenige deugd die alle andere in zich sluit, de menschenliefde.

De sociale kwestie is niet enkel en alleen een maag-vraag, een strijd om meer brood; van brood alléén kan de mensch niet leven, welvaart is niet het éénige wat hij noodig heeft. Voor hoogere doeleinden en voor edeler taak moeten wij onze lendenen omgorden, en in dien strijd de beste krachten van lichaam en ziel ten offer brengen. Wij mogen geen beroep doen op den honger alleen, doch in de arbeidende klassen opwekken het slechts licht sluimerende gevoel van recht en humaniteit. Wij moeten strijden niet in naam van het *materialisme* maar van een goed begrepen *idealisme*.

Geen zelfzucht mag ons drijven, maar een ideaal dat louterend zal werken op het individu; zonder deze ruimere opvatting onzer taak, zullen onder elke productiewijze *slechte* individuen ook eene *slechte* maatschappij vormen! Meer dan naar vleesch en brood moeten wij hongeren en dorsten naar gerechtigheid, naar toewijding, naar broederschap en humaniteit; alleen het streven naar een *ideaal*, die leid-ster in de verte, zal ons kracht en sterkte geven in den strijd, het geloof schenken dat alleen bergen verzetten kan. Verhooging van het peil onzer volksidealen is een dringende eisch des tijds; eerst wanneer wij daarnaar streven zal de fakkel der geestdrift ons pad verlichten, de opkomende ster van het socialisme ons brengen op den goeden weg naar eene betere maatschappij.

4 Juli 1898. RIENZI (H. VAN KOL).

Middeneeuwsche en moderne Mystiek. II

DOOR H. ROLAND HOLST-VAN DER SCHALK.

Korte aanwijzing tot de oorzaken der moderne Mystiek.

Door de litteratuur van deze eeuw beweegt zich de mystieke gedachte, als een drijfhout op de golven der zee: dàn komt zij boven op hunne toppen, dàn is zij verdwenen en een tijdlang ziet men haar niet meer. Maar in de laatste tien jaar is zij niet meer geweest uit het gezicht, zij komt al nader en wordt al grooter en vele gelooven dat zij ons den nieuwen bloei der poëzie brengen zal. Maar dat geloof dwaalt, want zij steunt niet op de krachten die alleen de poëzie kunnen bevrijden van zwakheid en opheffen uit verval. Zij is de geestelijke overzetting van vrees en afkeer voor die krachten, een poging om de oogen te sluiten voor de wereld die komt en de verandering waarin wij leven. Haar evangelie van menschelijke onmacht en onwetendheid is passend voor eene klasse die niet begrijpen wil, omdat er voor haar niet anders te begrijpen valt dan ondergang, en machteloos is die te verhoeden.

De burgerlijke klasse in haar opkomst kent geen mystieke aspiraties, noch de haar weerspiegelende litteratuur. De oplossing der feudale wereld in den tijd der renaissance werpt de vaststaande verhoudingen tusschen mensch en mensch omver, en in 't hoofd wankelen de begrippen over de verhouding tusschen God en mensch hen na. De wereld wordt groot en rond en bekender: nu is de aarde althans geen geheimzinnig ding meer, geen veld voor gissingen haar vorm. De menschen — d. w. z. de menschen der opkomende klasse — burgerij en nieuwen adel in Engeland, koopmansstand in Holland, hof-adel en bureaukratie in Frankrijk — voelen zich machtig worden en vrij, zij voelen dat met welgevallen; het leven is hen een genot, hun hartstochten schijnen te groeien, zij vinden ze groot en schoon. Het zijn de dagen van Shakespeare: hij grijpt al die menschelijke macht, glans, hartstocht en heerlijkheid en smeedt ze samen tot de felst-bewogene wereld die wij kennen.

Maar de bewogenheid verstijft, het nieuwe geestdriftig geloof stolt tot dogma's; de eerste burgerij — de handelsburgerij — wordt in Holland en Engeland van avontuurlijk en oorlogzuchtig, vadzig en tam. Van af de tweede helft der XVI^de^ eeuw groeit in de landen met toekomst de maatschappij naar den absoluten bureaucratischen Staat. Sieraad en verheer-

lijking der hoven, krijgt de literatuur een valschen praal; het leven der menschen wordt uiterlijk: ze zijn vervreemd van hun binnenste, in hen is een hol en een leegte en ze begeven zich niet daarheen. Alle mystieke neigingen schijnen gestorven. Maar de kracht der burgerij gaat den absoluten Staat doorbreken: zij zoekt naar wapens, zij wil zich bevrijden van dwang en belemmeringen. Zij noemt alles wat haar beknelt onnatuurlijk; alles wat in overeenstemming met haar belangen schijnt te zijn, natuurlijk en redelijk. Een groote verandering bereidt zich voor; de menschen (altijd die der opkomende klasse) zijn gespannen en hoopvol en zeker van zich. De poëzie verstomt als vogelzang voor het onweêr, maar de literatuur versterkt zich tot een wapen in de handen van het burgerlijk intellect. Zij ontdoet den mensch van alle eigenaardigheden, al het typische wat de maatschappelijke vormen van zijn tijd hem opdringen en noemt deze abstraktie natuur-mensch, ideaal.

Dan komt de revolutie en het doorleven van het epos schijnt poëzie, kunst en gedachte-leven in Frankrijk te verslinden, maar in de omringende landen barsten de klanken los in de iets rustiger lucht. Voor het eerst sedert langen tijd wordt weer ware poëzie gehoord, de idealen der strijdende bourgeoisie in schoone geestelijke vormen bezingend. Over deze nieuwe poëzie ligt een waas, zij heeft aan doorzichtigheid verloren, wat zij won aan samengesteldheid van aandoening. En dit kan niet anders, want zij springt op uit eene wereld, die het geheim van haar eigen bestaan nog niet kent: tegenover de maatschappelijke verhoudingen, die het eigen werk zijn der menschen, staan deze als tegenover een buiten-maatschappelijke macht. Maar de bourgeoisie in haar opkomst, meent nog gehinderd en gebonden te zijn door de overblijfselen van het oude; zij ziet vol moed en verwachting naar de toekomst; zij is fier op wat zij volbrengt. De dichters vinden nog steun in de werkelijkheid, de tijd voor het weder-opleven der mystiek is nog niet daar.

Maar die tijd gaat komen. Eerst nog Napoleon: als een stormwind strijkt zijn heerschappij over West-Europa. Wanneer die storm bedaart, ligt de burgerlijke maatschappij bevestigd en de kapitalische gaat haar ontwikkeling te gemoet, maar verslagen zijn de ideale verwachtingen van rechtvaardigheid, broederschap en geluk. „Nooit werden door de prozaïsche *feiten*, de *gedachten* zoo onmenschelijk mishandeld als in den tijd tusschen het einde der vorige en het begin dezer eeuw. De les was bitter hard, de droevigste ontgoochelingen werden geboren en de geesten in den grond omgekeerd. De belemmeringen der vrijheid, eenmaal opgeheven zijnde, werden door smartelijker en dreigender belemmeringen vervangen." [1])

In Duitschland waren de revolutionaire stormen gestuit op de achterlijkheid der ekonomische toestanden: de bourgeoisie, bij gebrek aan aardsche speelruimte, maakte haar beginnende ontwikkeling door in eene geestelijke wereld. Zij ontvouwde haar krachten in poëzie en wijsbegeerte, maar de eerste, die niet kan leven van schema's, leed meer

---

[1]) Labriola, Essais sur la conception matérialiste de l'histoire.

dan de laatste door het gemis aan een basis in de werkelijkheid. Duitschland leerde kennen de ontgoocheling, de teleurstellingen en het vervliegen der idealen zonder vergoeding te vinden in het vrij ontplooien der nieuwe krachten van de kapitalistische maatschappij. De burgerlijke literatuur nam af, toen nog haar hoogtepunt verwacht werd. Die zich zelven herauten geloofd hadden, bleken haar keizers en koningen te zijn. Een opkomend geslacht van dichters vluchtte buiten de werkelijkheid, de vergane glans van het roomsche rijk der middeneeuwen moest hen troosten over de vernedering, waarin zij met hun vaderland verzonken; de verlokkingen der romantiek gewenden de geesten heil te zoeken in het nevelachtige en half gekende, en een duitsch dichter, Novalis, werd de voorlooper der moderne mystiek. Het is of in hem de verwachtingen en begeerten van het duitsche burgerdom afstand doen van hoop op verwezenlijking; hij voelt zich te streven naar een onbereikbaar geluk. „Verlangens en wenschen, zegt hij, zijn als vleugels. Wij voelen ze in ons zoo weinig overeenstemmend met het aardsche leven, dat wij uit hen met zekerheid afleiden een leven waar zij zullen verworden tot machtige wieken, een element waarin zij zich verheffen, eilanden waarop zij neerstrijken kunnen." Novalis heeft in de worsteling gestaan, waarin de menschen dachten hun lot naar welgevallen te vormen, alles werd anders dan zij verwachtten: nu noemt hij hun pogingen vergeefs en hun zelfvertrouwen een waan, want iets wat zij niet kennen, beheerscht hen. „De revolutionair heeft 't hoogtepunt van zijn evenwicht reeds bereikt, en de zware vracht dreigt naar gene zijde van den berg te rollen. Nooit zal hij zich kunnen handhaven, tenzij eenige aantrekking des hemels hem op die toppen staande houdt." En daar niets van wat hij om zich heen ziet, Novalis wijst op de geboorte van een nieuwe wereld uit natuurlijke oorzaken, richt hij zich tot bovennatuurlijke krachten en wacht de vernieuwing der wereld van godsdienstige transformatie. „Het oude papisme ligt dood.... zal het protestantisme niet eindigen en plaats maken voor een nieuwe blijvende Kerk?"

Over de idealistische beginselen had een nog onbegrepen kracht: de noodzaak der produktiewijze gezegevierd. Maar de edelsten onder de menschen berustten niet bij verslagen verwachtingen. De krachtigsten en buitengewone geesten van den tijd werden tot utopisten. Als een koraaleiland gebouwd door de samenwerking van millioenen diertjes begon de nieuwe burgerlijke wereld zich te verheffen, maar haar bouw was niet ver genoeg gevorderd, om haar formatie geheel te erkennen. De utopisten zagen de ellende en peilden de oorzaken; maar zij daalden niet tot de kracht die geboren uit deze ellende, haar eenmaal vernietigen zou, zij konden ze niet kennen omdat zij nog te diep verborgen was, maar zij bezaten te veel moed, om hulp te verwachten van iets onbekends en onbegrepens. Zoo bleef hun dit eene en dit wilden zij: zelven het middel te zoeken tot de verbetering der wereld, het uit te denken als een plan en de menschen van de juistheid en uitvoerbaarheid er van te overtuigen. Er lag grootheid in hunne kennis van het tegenwoordige, edelmoedigheid in hun begeerte naar algemeener geluk, en hun lot was tragisch, omdat zij wilden en moesten willen de wereld bewegen door persoonlijke kracht alleen, en al hunne verwachtingen met hen vergingen.

De zwakkere en ongeduldiger geesten, de tweede-rangs dichters en retorici, ook zij leden onder bedrogen hoop, maar zij stonden achter bij de groote utopisten in kennis van hun tijd, zij zagen de oorzaak hunner teleurstelling niet en vloekten 't nieuwe dat de wereld niet gelukkiger had gemaakt. Zij volgden de regeeringen in het reaktionaire spoor: zooals deze naar herstel van oude toestanden, streefden zij naar herstel van oude ideeën. Maar in Frankrijk waren revolutionaire burgerij en kleine burgerij te sterk en hun traditie te roemvol om de reaktie zooals in Duitschland volkomen te doen zijn. In geen andere leuze dan de demokratische huisde meer bewegende kracht. Zoo werd de fransche romantiek een tusschending; haar hoofdman Victor Hugo, knetterend vuurwerk van woorden, maakte zich los van de Bourbon-vereering zijner jeugd en liep over: met woorden althans bekende hij zich gedurende zijn verder leven tot de demokratie. Een ander harer dichters, Lamartine, verbond in zich godsdienstige schwärmerei en demokratische neigingen: vandaar in zijn verzen de door Kloos eenmaal opgemerkte tegenstelling van modern geluid en versleten uitdrukkingswijze. De fransche romantiek bedekte de onstandvastigheid, 't half-slachtige en weifelende van haar gevoel met het schuim harer woorden, zij hing tusschen twee werelden, en retorisch moest zij wezen omdat haar gevoel vervloog wanneer zij er zich in verdiepte. Voor haar was er geen uitkomst en haar waarachtigste dichter, Alfred de Musset, voelde deze diepe historische ellende dat waarheid hem geen versterking brengen kon, toen hij zeide, „toen ik de waarheid vond dacht ik dat zij mij vriend zou wezen, toen ik haar kende en gevoelde, keerde ik mij reeds van haar af."

Intusschen snelde de maatschappij vooruit in de banen van het kapitalisme, Engeland werd het eerste groot-industrieëele land waar alle klassen zich oplosten in bourgeoisie en proletariaat. Als over den rand van een krater bogen moedige ontdekkers zich over deze uiterste en meest ontwikkelde formatie der maatschappij en vorschten in hare diepten: in het bruischen en koken daar beneden: de vorming, het lijden en den bijzonderen levens-toestand van het moderne proletariaat, aanschouwen zij de kracht, die zich opwerkende de vormen van dien krater eenmaal doorbreken en veranderen zou. De maatschappij had haar wezen geopenbaard en de grondleggers van het kritisch socialisme konden spreken tot de menschen: ziehier de oorsprong der verhoudingen waaronder gij leeft, en 't zijn deze verhoudingen die u maken tot wat gij zijt: arbeider, kleine burger, industrieëel of landheer, met de neigingen, de deugden, de fouten en het gedachte-leven, passend bij uw klasse.

Maar dit was niet alles. De bourgeoisie behoefde, meer dan eenige klasse voor haar, de kennis der natuur om groot te worden, zij had ze verzorgd en ontwikkeld, en nu werden de vruchten rijp. De wereld lag open als één geheel; de oude christelijke scheiding van stof en gedachte was overwonnen: zij werden tot één voor het begrip; in die groote eenheid ontwikkelden zich de bestaans-vormen naar vaste wetten, groeiend van het eenvoudige naar het rijker-samengestelde. Nu scheurden de nevelen en de menschen gingen begrijpen, hoe al hun voorstellingen van geest zonder lichaam en van het op zich-zelven bestaan der ziel niet anders geleefd hadden dan in hun bewustzijn. En de oude gods-

diensten zouden vallen, want juist op dat dualisme waren zij gegrond.

Maar de godsdiensten vielen niet. Zij vonden in de maatschappij nog voedsel, en bewezen werd weer dat de inwerkingen der feitelijke toestanden sterker kunnen zijn dan alle redeneering der rede, alle ideologie. Want juist na den tijd die zulk een grooten vooruitgang in de kennis der natuur en de kennis der maatschappij gebracht had, leefde de mystiek, hetzij in of buiten katholieke vormen, weer krachtig op.

Het kapitalisme had zich ontwikkeld tot de heerschende produktievorm en de onzekerheid, de wisselvalligheid, de slingeringen in het leven der menschen, die haar kenmerken, waren gegroeid. De produktiekrachten hadden zich vertien- en verhonderd-voudigd en zoo ook hunne macht, maar deze was ongekend gebleven. Het scheen of de menschen de natuurmachten slechts hadden leeren kennen en regelen, om in handen te vallen van een door henzelven verwekte verveelvoudiging van deze machten, die niet te kennen was en met iedere regeling spotte. Zij wisten de loop der sterren en der kometen te berekenen, maar zij hadden een wezen voortgebracht onberekenbaarder dan de kometen in zijn loop, en vrij op zich-zelven scheen het te staan in de wereld. De kracht van lichaam en geest van den enkele was nietig en hulpeloos hier tegenover als een korrel zand; en van haar gemeenzaam te overwinnen en zoo hun eigen lot te scheppen schenen de menschen verder dan ooit, want zij lagen allen in strijd met elkander. Zoo moest de schijn ontstaan of een onverwinnelijke macht boven al hun bewegingen en begeerten en boven hun bewustheid, de wereld bewoog. Maar die macht was niet de natuur, dat wisten zij, want deze hadden zij leeren kennen; ook kon zij geen god genoemd worden, want zij was wreed, willekeurig en dom; de menschen konden gevoelen angst en ontzetting voor haar, maar geen vereering. Zoo ontstond de mogelijkheid van een nieuw verschijnsel: mysticisme zonder godsdienst, zonder liefde voor, dus ook zonder drang om te kennen het raadsel waartoe zij opzag: de moderne mystiek.

Kennis der natuur, kennis der maatschappij: had de tijd die ze bezat, ideologisch gesproken, niet een literatuur moeten voortbrengen vol helderheid en moed? Maar de laatste kon zich niet verbreiden dan onder de klasse, wier belang het meêbracht haar te bezitten; deze klasse was niet de heerschende, en juist de heerschende had literatuur, poëzie en kunst nog in handen. Kennis der natuur vroeg het belang der burgerlijke klasse wèl en hierop steunde dan ook de meest levenskrachtige en bloedrijke letterkunde van onzen tijd: het realisme en naturalisme. Waar deze de bovenhand had, kwam de moderne mystiek niet op.

In Engeland had de bourgeoisie zich het volkomenst ontwikkeld; zij bezat er al de eigenaardige deugden die tot haar behooren en de keerzij daarvan; de energie, de hardnekkigheid, de daadkrachtigheid en het vreeselijk egoïsme. Zij had alles wat haar weerstond overwonnen: den ouden adel gedwongen burgerlijk te worden in handel en wandel als zij; de eerste moderne arbeiders-beweging - het Chartisme - neergeslagen door de arbeiders te ontmoedigen en ze tot haar politieke volgelingen en trawanten gemaakt. Buiten haar was er niets en scheen er niets mogelijk: zij en de nationale gedachte waren één. Toen de jonge idealen, die de dichters van het begin der eeuw bezongen hadden, waren verwelkt, kwam duidelijk naar voren het eenig ideaal dat deze

bourgeoisie in waarheid liefhad: de economische macht. De dichters die dit voelden, die te oprecht waren en de waarheid te zeer zochten om te kunnen leven van een onwaar ideaal, wat bleef hun over? Buiten hen bestond niets dan een maatschappij wier gedachte-leven zij haatten: zoo moesten zij zich wel afwenden van deze en in zichzelven verdiepen. Hun ziel werd de inwendige geliefde waarmeê zij het liefste verkeerden, het eenige waarmee zij zich vertrouwd gevoelden. Maar de dichter voelde zich ook als buiten de maatschappij gesteld; 't scheen als behoorde hij niet meer tot haar omdat zij hem niets meer bood en hij al het voedsel voor zijn kunst buiten haar om moest zoeken: zoo gebeurde 't, dat zijn kunst, de poëzie, hem verscheen als iets buiten-maatschappelijks, iets vrij van, en hoogers dan de maatschappij zelve. Zoo werden poëzie en schoonheid tot godheden die boven hem zweefden, zooals zijn ziel was geworden het eenigst bezit waarop hij zich kon verlaten.

Dit soort mysticisme, dat ik het artistieke zou willen noemen, was zonder eenig voorgewend of werkelijk verband met filosofie, wetenschap of godsdienst. Dit teekent zijn zwakheid, maar hieruit spreekt ook zijn oprechtheid en de mogelijkheid in kunst iets levends en schoons voort te brengen, al bleef het dan ook beperkt. Wat de dichters in deze gedachte maakten was de idealiseering van hun eigen toestand: zij en hun poëzie stonden buiten de maatschappij, en deze werkelijkheid werd hun bewust als iets geheimzinnig verhevens. Hun gevoel was waar, daardoor kon hunne poëzie zuiver wezen, maar niet lang kon zij duren, want zij had niets als zichzelve om van te leven en zij verteerde zich. Een schaduw in haar was, dat volle bewustwording haar moest verjagen: zij tierde in een tijdperk van overgang, als op de grenzen van slaap en waken. In Engeland is zij verbonden aan den naam van Rossetti, [2]) maar in onzen tijd vlamde zij nog eenmaal op in een achterlijk land met krachtige burgerij en zwak-bewuste arbeidersklasse, gelijk het Engeland van haar tijd, en inspireerde de jeugd-verzen der Hollandsche dichters Perk, Kloos, Verwey en Gorter. En haar dubbel wezen: het verzinken in zijn eigen ziel als in 't eenige vast bezit en 't gevoelen van schoonheid en poëzie als geheimzinnige, boven-maatschappelijke machten, is nooit in eenige poëzie zoo schoon en meesleepend uitgesproken als in Verwey's Cor Cordium.

Maar stellen wij dit mysticisme tegenover het midden-eeuwsche, dan voelen wij zijn val: het verzinkt alleen in zich zelve; het midden-eeuwsche in God; het steunt op de meest beperkte kennis: de kennis van ons eigen hart; het midden-eeuwsche op de ruimste wetenschap van zijn tijd; de poëzie die het voortbracht moest wel gering van omvang zijn en zwak, in verhouding tot de beste poëzie der middeneeuwen.

Anders ging de ontwikkeling in Frankrijk. De romantiek, zeide ik, kon er niet innig en echt zijn: 't revolutionaire klein-burgerdom was te sterk; en de levenskracht dezer klasse, zoekend in kunst nieuwe geestelijke wegen, uitte zich in den realistischen en naturalistischen roman. Deze kunst steunde zich voor een deel op de nieuwe natuur-

---

[2]) Over Rossetti, het karakter van zijne poëzie en de oorzaken daarvan, meer in: Dante Gabriël Rossetti, als dichter en schilder, door H. en R. Roland Holst, in „Mannen van beteekenis".

wetenschap en vond zoo doende een basis in het moderne leven, zij vatte den mensch als een natuurlijk wezen; zij beschreef zijn temperament, zijn aandoeningen, zijn passies, waarheid-getrouw, zorgvuldig en liefde-vol, alsof zij bloemen gaarde in een tuin. Zij vond alles belangrijk, zij sloeg niets over, zij poogde het leven te omvatten door aan elkaar te rijgen de som der momenten waaruit het bestaat. Bewonderenswaardig is haar dorsten naar waarheid gelijk dat der geduldige onderzoekers in de natuur-wetenschap, maar die waarheid staat vaak stil bij de uiterlijke verschijning en is daar mede tevrede. Deze literatuur is de demokratische bij uitnemenheid, zij gaat uit van de gelijkwaardigheid van alle gevoelens, van alle toestanden, van alle gebeurtenissen, zij verwerpt niet en kiest niet en staat aan alle kanten open als een gastvrij huis.

Maar zij heeft een gemis, en in haar schuilen gevaren.

Het gemis is dit: zij draagt de trekken der klasse waarvan zij, in de wereld-literatuur, de geestelijke uitdrukking is; en aan deze klasse hoe dapper en energiek zij moge wezen, ontbreekt een ideaal. De klein-burgerlijke klasse brengt geen nieuwe hoogere vorm van produktie met zich omhoog; dus ook geen nieuwe fase in het leven der maatschappij: zij bergt niet in zich het gevoel van den weg te zijn tot iets hoogers; zij heeft geen toekomst, dus geen ideaal voor zich uit, in de tijden, maar zij is haar eigen ideaal: zij begeert niet verder dan het demokratisch maken der maatschappij. Zoo kent ook het naturalisme geen ideaal buiten zich zelven; waarheid in de teruggave van het geziene en gevoelde is hem het hoogste, het naturalisme zelven dus. Aan beiden ontbreekt een *objekt*, een wijde horizon; vandaar een noodzakelijke beperktheid van blik.

De gevaren die ik bedoel zijn aan de eene zijde het verloopen tot anarchisme, waartoe het uitgaan van de gelijkwaardigheid leiden kan, en aan de andere, het overslaan van, het weergeven van het geleefde, gevoelde, geziene, tot het weergeven van het voelen, zien, leven, d. i. het lichaams-leven zelf. De zintuigelijke waarneming wordt tot zintuigelijke aandoening, tot *sensatie*,[3]) het lichamelijk gevoel treedt in plaats der, en wordt tot eenige realiteit. Zoo slaat het naturalisme om in zijn tegendeel: het ging uit, de waarheid in de wereld, in het leven te zoeken en te zeggen, en is verkeerd tot de waarheid van het eigen lichaam alleen. Maar het gevoel hiervan is (door de gesteldheid van het lichaam) vluchtig en wankel en heeft een mysterieuzen schijn: zoo wordt de sensatie de brug tusschen naturalisme en moderne mystiek.

Realisme en naturalisme bloeien in Frankrijk op, door de kracht der klein-burgerlijke klasse, zoo ook in Nederland; in Engeland, waar proletariaat en bourgeoisie de middenstand hebben opgezogen, tieren zij niet.

In sommige zijner vormen verschijnt het naturalisme als de literatuur van het proletariaat, zooals het streven der kleine burgerij in sommige zijner uitingen als de beweging der arbeidende klasse. In de eerste helft der eeuw verscheen het leven van geld- en geboorteadel en hunne

---

[3]) Kenschetste v. Deijssel haar aard niet, toen hij de grootheid prees die hem deed voelen het ontbijt van een kantoor-bediende als een gedicht van bewegend vleesch?

satellieten nog als het leven: Balzac schreef het epos van de groote wereld. Maar het proletariaat heeft zich in dien tusschentijd gevormd als klasse en zoo sterk wordt de beteekenis gevoeld van zijn leven, dat de beste naturalisten van nu, hetzij wel of niet socialisten, zich aangetrokken voelen tot de weergave er van. De mêedoogenlooze blootlegging van lichamelijke en geestelijke ellende, die hun wijze van werken meebrengt, maakt hun literatuur bewust of onbewust revolutionair. Maar het is dwaling, de weergave van toestanden en personen, omdat het proletarische toestanden en personen zijn, te houden voor proletarische literatuur. De naturalistische literatuur is wel de aankondiger, de voorlooper van deze, zij bereidt haar voor en wijst op hare komst, gelijk Johannes de Dooper op dien van Christus. Maar hare waarheid en diepte zijn beperkt en breken zich als tegen een muur tegen deze feiten: dat zij niet is de weerspiegeling in kunst van eene nieuwe klasse, brengend hoogere produktie-vormen en korrespondeerend daarmede, dragend een nieuw ideaal. Daarom heeft zij schoone dingen kunnen voortbrengen, maar zich niet uitgesproken in den hoogsten vorm van menschelijk denken en verbeelden: in poëzie. Waar zij deze maar aanraakte, sloeg zij van hare vleugels het glinsterend goud en ontroofde haar de betooverende schittering. Het is haar groote roem, naar kennis van den mensch als natuurlijk wezen gezocht te hebben en waarheid teruggebracht in de kunst na langen tijd van holheid en retorika; die waarheid en kennis zal de proletarische kunst beërven. Maar deze kunst zal boven haar bezitten een kennis der maatschappij die haar vaster maken zal, en een ideaal buiten zichzelven. Met andere woorden: waar uit de bewuste arbeiders-beweging, uit de vreugde van den strijd en van naderende triomfen een nieuwe kunst opkomt, kan deze zich nooit tevreden stellen met de eenvoudige schildering van wat zij ziet, ook niet met den strijd en het leven der proletariërs. Misschien dat zij in den aanvang dien strijd zelfs niet beroeren zal. Waarom zou zij niet nog eenmaal, toegerust met het nieuw-gewonnen inzicht, de glans der ondergaande burgerlijke wereld vasthouden in een wijde verbeelding, gelijk Homerus het deed voor het ondergaande grieksche barbarendom? Of waarom zou zij niet in een half tragisch, half sarkastisch beeld samenvatten de laatste trekkingen van het burgerlijk streven in de opgroeiende maatschappij, gelijk Cervantes het deed voor de ridder-wereld? Niet in onderwerp maar in gezichtspunt zal haar eigenaardige karakter zich toonen. Maar altijd zal zij bezitten een vast geluk, al is het dan ook niet helder schijnend, omdat zij niet slechts de dingen waarmee poëzie zich het liefst bezighoudt, de gevoelens en hartstochten der menschen en de daden die hieruit voortkomen, kent en begrijpt, gelijk ook de naturalisten deden, maar ook hunne oorzaken doorziet; en dan, ook waar zij de werkelijkheid neemt tot achtergrond van hare verbeeldingen, zal de liefde, de verwachting, de hoop van den dichter en van de klasse wier gevoelens hij uitspreekt, de vreugd om de bewustwording dier klasse, als een licht schemeren door zijn voorstelling van de werkelijkheid heen. Het groote verschil tusschen zijne kunst en de naturalistische is dat hij teruggewonnen zal hebben het weten van wat voor hem en vele anderen menschen goed is, terwijl de naturalisten geen onderscheid maakten tusschen goed of kwaad, en de vreugd daarvan niet bezaten omdat zij de

menschen nog slechts kenden als natuurlijke, en niet als maatschappelijke wezens.

In den eersten bloeitijd van het fransche naturalisme bleef de mystieke tegenstrooming beperkt tot de katholieke oppositie, en werd door een paar roomsche schrijvers vertegenwoordigd. Maar hoe meer de revolutionaire rol der kleine burgerij bleek uitgespeeld en door de arbeidersklasse werd overgenomen, hoe openlijker de tegenstelling tusschen burgerlijke en proletarische wereld aan het licht kwam; hoe meer de kapitalistische produktie alle hoeken der wereld bereikte, hoe feller daarmede werd de konkurrentie der naties onderling en hoe hooger, als gevolg van dit alles, de vloed eener nieuwe reaktie steeg, die zich uitsprak in de politiek, in de uitbreiding der beschermende rechten, in de herwonnen invloed van 't clericalisme — hoe meer ook naast de naturalistische letterkunde, de mystieke strooming aan kracht won en toenam. Verlaine eerst, toen Maeterlinck, [4]) met zijn volgelingen onder fransche, belgische en hollandsche schrijvers, vertegenwoordigt de reaktie in dienst der litteratuur; hij is de dichter van het laatste tijdperk der burgerlijke wereld.

In de noordsche landen, waar met de demokratie de burgerlijke kunst krachtig was en het katholicisme geen macht had, kon de reaktie geen klerikale vorm aannemen en het mysticisme geen godsdienstige tint. Uit de tegenstelling van demokratische gevoelens en ekonomische werkelijkheid die het volle zich-uit-leven dezer gevoelens onmogelijk maakte ontstond er de vreemde hybridische kunst van Ibsen: half realistisch, half mystiek. Het wezen der kapitalistische maatschappij waarin het individu in strijd leeft met allen, zich ten koste van anderen voedt en verrijkt en dit ook moet doen, verscheen hem als de menschelijke norm en hij idealiseerde haar. „De rechten der persoonlijkheid boven alles", is het grond-idee zijner latere werken, maar deze gedachte, waar hij niets algemeens kent om daaraan dit vermeende recht te toetsen, maakt zijn verbeelding en begrippen bandeloos en wild. Hij is noch een burgerlijk, noch een proletarisch dichter; hij is de mystikus van het anarchisme.

Nu nog eenige aanwijzigingen over de nieuwe opkomst der mystiek in ons land. De bloei van wat ik „artistieke mystiek" noemde duurde maar kort; het naturalisme woei over uit Frankrijk en bracht wanorde en verwoesting in den hollandschen tuin, maar tevens het zaad van betere komende dingen. De dichters keerden zich weer tot de werkelijkheid en dit was 't eerste begin haar te verstaan. De hollandsche poezie sloeg aan 't kwijnen in dien storm, meegesleept door v. Deyssel's machtigen hartstocht poogden de dichters poezie te enten op realisme, maar waar zij het eene bereikten, was het andere hun reeds ontglipt. De besten onder hen voelden weldra zijn anti-poëtische aard, met een zwenk verplaatsten zij zich weg van dit demokratische: zij maakten het naturalisme aristokratisch door de sensatie. Zij verwierpen alle kennis voor de kennis van hun eigen lichaam; het meest vluchtige, maar ook

---

[4]) Ibsen en Maeterlinck, — belichamende het nieuw-katholieke mysticisme en het anarchistische, hoop ik afzonderlijk te behandelen in het IIIde en IVde stuk. Over Tolstoï en en de overgang van de beschouwende tot de levens-mystiek (christelijk anarchisme) zal het vijfde handelen.

het meest toegespitst individueele — juist dat wat de menschen niet gemeen kunnen hebben, wat hun scheidt en vervreemd houdt van elkander, werd de grondslag hunner kunst.

De schrijvers die in Holland de sensatie bereikten - v. Deyssel en Gorter — hielden zich niet lang staande in deze eenzaamheid. Ver, ver van hen lag alle gemeenschap der menschen, ongebruikt hongerden talrijke kanten hunner natuur, hierin te volharden bracht volslagen uitputting en ondergang. Zij hadden de uiterste spits bereikt der burgerlijke gedachtewereld; het uiterste individualisme omgezet in kunst; de bloem der poëzie kon in deze ijle lucht niet langer dan één dag bloeien en hier gold het: vooruit of terug. „Een naakt sterk man" verscheen aan Gorter en voerde hem over den afgrond, die de burgerlijke van de proletarische levensbeschouwing scheidt, de kennis der natuur als een geheel bracht hem tot de kennis van dit bizondere deel er van: de wereld der menschen, de maatschappij en hare wetten, en over de hooge kammen der natuurfilosofie bereikte hij het punt waar nieuwe onvermoedde landen: de proletarische levensbeschouwing met hare idealen, zich opendeden aan zijn blik.

Van Deijssel, beïnvloed door roomsche herinneringen, werd door onzichtbare banden belemmerd in de vrijheid zijner gedachten. Hij matte zich af om te ontkomen uit het duistere woud waarin ook hij geraakt was, maar zijn geest weigerde steigerend den sprong noodig de kloof te overwinnen die twee werelden scheidt. Gedachten over kunst en poëzie, zoolang en hevig als absoluut bezeten, te gaan gevoelen in hun betrekkelijkheid, als een produkt van bepaalde maatschappelijke faktoren; te erkennen als een vorm van klasse-bewustzijn en vaarwel te zeggen en te zien zinken: wie deze krisis doorgemaakt heeft, weet welk een schok ze meebrengt en hoe sterk de geest zich hiertegen verzet. En juist omdat de kunstenaar aan deze gedachten, - de intellektueele vorm van zijn klasse-bewustzijn - hangt met al de hardnekkigheid van zijn idealisme, is voor hem het breken zoo zwaar. Te meer, omdat de willigheid hiertoe aan de kennis-name van den wetenschappelijken steun van het nieuwe bewustzijn moet vooraf gaan; intuitieve overgave moet speuren dat de nieuwe waarheid en de nieuwe kracht daar ligt nog eer het denken die waarheid onderzocht en die kracht beproefd heeft. Toen v. Deijssel zich niet staande kon houden op de eenzame toppen van het sensitivisme sloot hij de oogen, zoekend naar een nieuwe levensleer. Maar hij zocht alleen in zichzelven, voelend het gemis en de zwakheid van de gedachten waarop hij tot nu toe gesteund had, maar niet hun verband met de maatschappij. Van de kortstondige, onbewuste aandoeningen waarin hij geleefd had, was geen groote afstand tot onbewustheid en mysterie zelve te verheffen tot de gevoelens, waaruit de schoonste kunst ontstaat. Zoo deed hij den stap terug op het beslissend oogenblik. Het kenmerkt den aard der moderne mystiek, dat de hooge en subtiele geest die zich tot haar wendde niet tot haar overging, doordat zijne gedachten zich hechtten aan iets algemeens en hij streefde dat te kennen: van uit de volheid van het half-bewuste lichaamsleven, kwam hij tot haar, - en dat kon, omdat zij daarvan slechtts de steigering was. Ook hij begreep en voelde achter zich eene macht werken, die hem en al het andere bewoog, maar hij begeerde niet die

macht te kennen, want het gevoel waarop hij leefde, was juist het gevoel van de geheimzinnigheid die hem omgaf. Kennis zou hebben doen vervliegen, dat waaruit hij zijn kracht zoog. Zoo werd dus het-niet-kennen der maatschappij zijn dierbaar bezit, en de werkelijkheid een gevaar dat ontvlucht moest worden, en het afstand doen van de rijke bloei van het leven die zijn jeugd verrukt had, een droevige noodzakelijkheid.

Ik heb gezegd dat 't naturalisme niet de kunst kan zijn van 't opkomende proletariaat omdat 't geen ideaal heeft buiten zich zelven, geen objekt; maar de proletarische kunst zal van haar overnemen de liefde tot de werkelijkheid, zooals van de moderne lyriek (artistiek mystiscisme) de verdieping van het gevoel. Maar van de moderne mystiek zal zij zich niets eigen maken: deze kunst staat geheel vijandig tegenover haar.

Want deze is de burgerlijke kunst uit het tijdperk, dat een deel der bourgeoisie gedwongen is reaktionair te worden tegen de beste traditie harer klasse in. De bourgeoisie voelt zich wankelen, zij bemerkt hoe al wat zij doet tegen haar wil, ten goede komt aan de klasse der arbeiders. Alle kenbare oorzaken wijzen op de noodzakelijkheid van haar verval en ondergang: daarom is het in haar voordeel het bestaan van zulke oorzaken te loochenen. De literatuur die steunt op duistere en verwarde gevoelens, die de wereld en haar gebeur voorstelt als een vat van mysterie, die niets weten wil van een natuurlijke verklaring van de neigingen, hartstochten en gedachten van den mensch — deze literatuur is de dienaresse der reactie, zij bewijst haar den grootsten dienst die haar bewezen kan worden: alles te loochenen of als van geen belang voor te stellen, wat door koel en klaar weten gevonden, het tijdelijk karakter van de macht der bourgeoisie helder maakt. De angst die de bezittende klasse heimelijk met zich omdraagt, vindt men in deze poëzie terug, maar ook het de oogen sluiten voor de oorzaken van dezen angst. Zij wil niet weten, zij wil 't geheim dat haar drukt en waaronder zij lijdt niet verklaren en noemt het daarom onverklaarbaar; zij is het in ideale vormen omgezette klasse-bewustzijn der reaktionaire bourgeoisie. Met haar kan de proletarische poëzie *niets* gemeen hebben.

Is het daarmee gezegd dat eene poëzie, gelijk wij ons voorstellen dat de proletarische zijn zal, afstand moet doen van alle mystiek? Naar ik meen: zeker, indien onder mystiek verstaan wordt, de bron zijner aandoeningen te zoeken in het geheimzinnige, onbewuste en onbekende. In de Juni-afl. van dit tijdschrift is door Gorter voldoende aangetoond, dat de poëzie van 't proletariaat rusten zal op bewuste gevoelens en op kennis. Zij is geen nacht-bloem, zij schuwt geen daglicht en geen zekerte, want deze brengen haar niets dan winst en haar stem zal zijn als die van een merel, uitbrekend bij de eerste morgen-schemering in schallend heldhaftig gezang.

Maar wanneer de verhoudingen, waaronder de menschen leven, doorzichtig en eenvoudig geworden zullen zijn. en hun gemeenzame verhouding tot de natuur bewust en helder in de nieuwe maatschappij — zal de poëzie, deze verhoudingen in hunne bewustheid weerspiegelend, niet

een beeld geven van de betrekking tusschen mensch en natuur gelijk de midden-eeuwsche het deed, maar in grooter macht, schoonheid en vastheid dan deze, omdat zij deze betrekking zal kennen, gelijk zij inderdaad is, door geen maatschappelijken schijn verdonkerd?

De groei om ons heen geeft ons 't recht dit te hopen: welk dichter die het niet wenschen zou?

Maar die tijd ligt ons ver, met de poëzie die hij wellicht zal brengen. Wel doorzien wij de verhoudingen der menschen en de oorzaken daarvan uit hun strijd tegen de natuur, maar wij *lijden* daarom toch onder hen zooals zij op dit oogenblik bestaan en het is om dit lijden te overwinnen dat wij strijden. Ver voor ons uit, als de flauwe lijnen van hooge bergen, zien wij de hoofdtrekken van het nieuwe kommunisme; der maatschappij op gemeenschappelijk bezit van produktie-middelen berustend; daar eindigt ons verschiet, en het is van die maatschappij dat wij verwachten op een hooger plan, de wedergeboorte der mystiek die streefde het meest algemeene en de verhouding van den mensch tot dit algemeene te kennen.

Maar ons die leven roept anderen arbeid. Wij kunnen niet weerspiegelen deze maatschappij die nog niet is, maar slechts haar *wording* en haar wording is de bewuste strijd, zooals hij door een deel der arbeiders-klasse wordt gestreden; en ons geestelijk leven zijn de gevoelens en gedachten die daaruit ontstaan. Het besef van dien strijd zal zijn vleugels uitspreiden boven al onze verbeeldingen: in iedere voorstelling van personen en van den strijd hunner levens, en in dien van ons eigen hart, zal de galm der maatschappelijke beroering hoorbaar wezen, gelijk in iedere schelp het ruischen der zee.

Zoolang de maatschappij in klassen verdeeld is, en de strijd dier klassen duurt, zal de poëzie de hoogste kracht waarvoor zij vatbaar is, niet bereiken, want zoolang zal zij slechts uitspreken de gedachten en gevoelens van *een deel* der menschen, gedachten en gevoelens die een ander deel niet kent. Maar hoe vaster zij zich bewust zal wezen dit te doen, hoe grooter hare kracht zijn zal. En die vaste bewustheid zal het deel zijn der proletarische poëzie. In dien zin zal er geen mystiek in haar schuilen want zij kent de oorzaken waaruit zij ontspringt. Maar een ding is deze kennis, en een ander de poëtische aandoening die zich op haar grondt. Zij voelt deze onder haar liggen als haar stut en bolwerk, maar zij voelt zich niet minder geheel verschillend er van. Het nederig weten en het dienend inzicht herrijzen in een transformatie van gevoel, vreugde en verrukking: zij kennen zich zelve niet meer en het schijnt of de lagere staat waarin zij leefden, een wereld is onder hen, waarmeê zij nog wel gemeenschap houden, maar waarboven zij zich voelen zweven, machtig en vrij. Zij zijn de vlinders, wetenschap en bewustheid de pop. Zoo was het met alle poëzie, zoo zal het ook zijn met deze. Maar hoe grooter en dieper bewustheid en weten, hoe schooner en machtiger de poëtische aandoening. En zools de graalridders wonderbaarlijke toename speurden van levenkracht en geloof, wanneer zij de heilige graal hadden aangeraakt, zoo zal deze poëzie opspringen in krachtigste uitingen, wanneer de inwendige aanschouwing van het klasse-bewustzijn haar het diepst heeft ontroerd.

Aug. '98

De typografen in Nederland.

Hun toestand en hunne organisatie

DOOR H. SPIEKMAN.

Bij hem, die op dit terrein op onderzoek uitgaat, moet het wel bevreemding wekken, wanneer hij bemerkt, hoeveel onkunde er omtrent den economischen toestand der arbeiders heerscht bij deze arbeiders zelve niet alleen (en dan bedoel ik natuurlijk niet enkel typografen maar de arbeiders van alle vakken), maar vooral ook bij allen, die in het openbare leven 'n woordje meespreken, bij journalisten, sprekers en schrijvers van allerlei slag.

Men weet, ja, dat de arbeiders het slecht hebben, dat de loonen laag zijn en de werktijd lang. Men kent ook vrijwel de voornaamste grieven der catagoriën en de hoofdeischen, welke door die arbeiders, die op de eene of andere wijze, bewust of onbewust, den klassestrijd meemaken, aan de patoons of wel aan het kapitalisme worden gesteld. Maar den toestand der vakken, den tamelijk juisten toestand der loonen, die van den werktijd en van hun meer of minder groot weerstandsvermogen, dat alles kent men niet, en toch wint men juist dáárdoor de beste wapenen tegen hen, die over den maatschappelijken toestand nog al optimistisch redeneeren, en den klassenstrijd negeeren door dezen te qualificeeren als te zijn van eigen, socialistisch maaksel.

En deze opmerkelijke onkunde heeft een tamelijk voor de hand liggende oorzaak. Ze is deze: dat, wil men iets omtrent den toestand der arbeiders weten, men dit geheel zelf moet onderzoeken, door aan honderd- en één personen inlichtingen te vragen, door overal naar toe te schrijven, enz., om ten slotte tot de ontdekking te komen, dat de verkregen inlichtingen zóóveel van elkaar verschillen, en zulke tegenstrijdigheden opleveren, dat men ternauwernood met de verkregen cijfers en feiten voor den dag durft te komen, wijl men de kans beloopt, door evenveel cijfers wederlegd te worden.

De heer *A. H. Gerhard*, die het plan heeft opgevat, een eenvoudig boekje saâm te stellen, houdende een overzicht van den materieelen toestand der arbeiders in Nederland, ziet zich voor dezen arbeid nog genoodzaakt, door het heele land circulaires te zenden aan..... de secretarissen der vereenigingen. Hij zal de hierdoor verkregen cijfers uitwerken, maar wie staat hem borg, dat de personen, tot wie hij zich wendde, hem den toestand niet àl te licht, of àl te donker hebben voorgesteld? En wie stelt derhalve den lezer borg, dat daar vóór hem ligt een juiste opsomming van loonen en werktijd?

Dezelfde kans beloopt ieder, die zijne onderzoekingen op dit terrein neerschrijft; en wanneer ook ik derhalve mank mocht gaan aan onvolledigheid, dan moet men het vorenstaande beschouwen als een verontschuldiging, hoewel die onvolledigheid of onjuistheid uit den aard der zaak niet zoo groot zal zijn, omdat ik slechts één vak behandel, en wel het vak, waarin ik zelf werkzaam ben.

De typografie is van die vakken, waaromtrent die groote mate van onbekendheid heerscht, geenszins uitgesloten. Integendeel! zij is juist een dier vakken, die, wat men noemt, „op zichzelf" leeft, wier beoefenaren zich bewegen gewoonlijk in den collegialen kring, en die van den ouden naam, de „geletterden" te zijn onder de werklui, nog wel dit hebben overgehouden, dat ze zich met hun mede-arbeiders zeer weinig inlaten. Het vak leende er zich bijzonder toe, de typografen in dien toestand van isolement, als vak, te laten voortleven. Werkende op winkels, waar van 10 tot 100 personen dagelijks in de blauwe kiel naast elkander stonden, was dit een aanleiding om de rederijkers-kamers, de declamatie-clubs, en meer dergelijke, onder hen te doen bloeien, en was de betrekkelijke (kale) netheid, waarmede de typo's zich steeds kleedden, ook een der oorzaken, waarom de overige arbeiders: smeden, timmerlieden, schilders enz., hen beschouwden als de „meest ontwikkelden" hunner klasse.

Het kapitalisme heeft door dit alles geducht den bezem gehaald. Zoo ooit één vak den proletariseerenden, den degenereerenden en den moderniseerenden invloed van het kapitalisme met eigen oogen heeft aanschouwd en aan den lijve gevoeld — dàn is het wel de typografie.

Slechts sporen zijn er van het kenteekenende isolement overgebleven. De idée van den typograaf, dat hij eigenlijk 'n gansch ander werkman is dan de man van den troffel en die van het aambeeld of de zandkar, die idée is weggevaagd als kaf voor den wind, opgestoven als oud vuil, toen dat kapitalisme zich ook op de typografie wierp met die onweerstaanbaar revolutioneerende kracht, die elk vak op zijn beurt buigt en wringt en verdraait en verknoeit, zóó, dat het in zijn, des kapitalisme's, kader past.

Van verknoeiïng meen ik hier met alle recht te mogen spreken.

Men weet, dat de typografie nog voor eenige tientallen jaren werd gerekend onder die handwerken, waarbij de kunst een dankbaar arbeidsveld vond; en nietwaar, Noord- en Zuid-Holland, d. w. z. Nederland en België hebben in die kunst hun contingent van meesters ruimschoots geleverd. Ik doel hier niet heen naar de kwestie, wie nu eigenlijk de kunst heeft uitgevonden; deze kwestie, waarover 'n 25 jaren of langer geleden de meest vinnige debatten werden gevoerd, kan den modernen mensch

volkomen koud laten; had Koster of Gütenberg of wie dan ook de uitvinding in de 14e eeuw niet gedaan, dan zou iemand anders het toch gevonden hebben, en reeds waar men spreekt van een toeval als aanleiding voor de uitvinding, daar kan ook elke buitengewone attentie voor den persoon des uitvinders gereedelijk vervallen. Ik heb hier meer het oog op de 17e en 18e eeuw, waarin het boekdrukkersvak in ons land bloeide als bijna nergens anders, en waarin ontzaggelijke hoeveelheden boekwerken werden afgeleverd, welke nog op de hedendaagsche tentoonstellingen pronken als voorbeeldige sierstukken van het vak. Ik behoef slechts te noemen de namen van Elzevier, Bleau, Wetstein, Joh. Enschede, Plaatjes, om te herinneren aan dien bloei, waarin de kunst *mogelijk* was, en elke kunstuiting nog niet in de geboorte werd gesmoord, of op jongen leeftijd den nek werd omgedraaid.

Het zou de moeite loonen, na te gaan, hoe de techniek de typografie, vooral het drukkersvak, in tijd van één eeuw heeft gerevolutioneerd, en welke reuzenschreden die techniek gedaan heeft, en gedurende de eerstkomende jaren op het gebied van zetten nog doen zal.

Zulks ligt evenwel niet in de bedoeling van dit beknopte overzicht; ik wil alleen maar er op wijzen, hoe het kapitalisme het vak eenvoudig heeft geteisterd!

Het kapitalisme heeft zich in de laatste 50 jaar met alle geweld geworpen op de productie van lectuur. De weekbladen waren niet voldoende — het schepte dagbladen; één blad was te weinig — het gaf twee, drie, zes bladen per dag; de snelpers kon niet leveren wat men verlangde — het kreeg de rotatie-pers, en het wist binnen 'n halve eeuw de productie van bladen op te drijven van 200 tot 20.000 per uur; de zetters zetten niet vlug genoeg — het kreeg zetmachines, die wel duur zijn, maar dan ook ieder voor zich zonder te morren het werk doen voor 3 à 4 personen.

Het vak was ééns een kunst; wat vraagt dat kapitalisme daarna? De patroons vermeerderen zich ontzaggelijk snel in aantal, en voeren een concurrentie zóó scherp en zóó moordend, dat elke kunst, elke uiting van wat schoon is daartusschen wordt doodgeknepen, en thans reeds geheel is verdwenen. Men wil wel kunst, wanneer het maar machinaal gebeurt, en het den „concurreerenden prijs" niet verhoogt!

De toevloed van allerlei persproducten is enorm. Het platteland wordt overstroomd met massa bladen en boeken van alle soort, en wat vroeger heette te zijn een schandelijke prijs, dat noemt men nu goed betaald.

Wat in onze groote steden de menschen krijgen voor eenige centen, dat is bijna niet te gelooven. In Rotterdam bestaan 3 dagbladen „voor den minderen stand"; het eene kost 4 eent, of 1 cent per ex.; het tweede 5 cent, plus drie extrabladen, het derde, waarvan elken dag 2 edities uitkomen, 6 cent, waarbij dan nog een geïllustreerd Zondagsblad en een bijlage. Voor 4, 5 of 6 cent per week krijgt men derhalve 'n berg papier, illustraties enz. en weet men elken dag het nieuws van de geheele wereld!

Zoo gaat het in bijna elke stad, en waar het niet is, daar wordt het zoo, zoodra het kapitalisme kans ziet procenten te maken.

De teistering van het vak is niet het eenige gevolg van deze kapitalistische razernij. Het zijn ook vooral de beoefenaren, de typografen, de

arbeiders, die den invloed daarvan maar àl te zeer hebben ondervonden. Ik zeide het reeds: al hun oude eigenaardigheden zijn weggevaagd als onnoodig ballast, en er bleef niets anders over als een groote massa arbeiders, die voortgejaagd werden om telkens méér te leveren, die zich geen tijd mocht gunnen, iets moois en schoons te maken, doch snelzetters werden voor de markt.

Het kapitalisme joeg de ouden van dagen, die in dien wedloop geen voldoende diensten meer konden presteeren, de straat op, en nam kinderen mede in zijn dienst; het maakte broodeloos, wanneer dat in zijn kraam te pas kwam en verlaagde de loonen, zoo de winst niet groot genoeg meer was.

En zoo beschikte dat kapitalisme in de typografie over een leger van arbeiders, welke totaal waren uitgeput, zonder het geringste weerstandsvermogen, overgeleverd aan datgene, wat de patroons hen dachten aan te doen, niet meer bezittende dan den blooten *naam* van te zijn: de *aristocratie* onder de werklieden.

En is het, bij dit alles, dan ook wonder, dat we bij de typografen een *loontoestand* vinden, slechter misschien dan bij eenig ander vak, te treuriger, wijl velen nog meenen, met tamelijk goed bezoldigde arbeiders te doen te hebben? Is 't wonder, een gezamenlijken *arbeidstijd* bij hen aan te treffen, die het in akelige lengte van dien der bakkers misschien nog wint? En is het ten slotte nog wonder, dat de *kinderarbeid* bij de typografen afmetingen heeft aangenomen als bij geen ander vak, en daardoor de *afhankelijkheid* der typografen alléén is te vergelijken bij die der armhuismenschen?

Ik zal trachten, dit zooveel mogelijk duidelijk te maken.

Gelukkig beschikken de Nederlandsche typografen sedert de laatste jaren over een organisatie, de A. N. T. B., en over een orgaan, door middel waarvan het mogelijk is inlichtingen te verzamelen ook van buiten de plaats zijner inwoning.

Mocht ik in mijne opsomming van cijfers en feiten toch te kort schieten aan nauwkeurigheid en juistheid, dan mag men dit niet wijten aan eenig gebrek aan goeden wil, maar slechts aan het feit, dat een onderzoek als waartoe een schrijver op dit gebied zich moet bepalen, altijd min of meer gebrekkig is.

De Loonstandaard.

In den toestand van de loonen zit feitelijk de toestand van het heele vak. De loonstandaard daalt of rijst volstrekt niet altijd alleen met den meerderen of minderen bloei van het vak; andere oorzaken werken daartoe in niet mindere mate mee, en deze zijn in de verschillende vakken ook telkens weer verschillend.

Men definieert de productie in de typografie in hoofdzaak in twee groepen: het *smoutwerk* en het *platwerk*.

Het eerste omvat alles ter vervaardiging waarvan niet alleen eenige routine, maar ook bekendheid met de verschillende lettertypen, met de systematische afmetingen, met modellen, enz. enz. vereischt wordt, en waar het de goede smaak dikwijls moet zijn, die een goed sterk werk kan doen afleveren.

Tot het tweede, het beruchte platwerk, behooren: gewone boeken, bladen, tijdschriften, brochures enz. enz., dat werk, waarvan de eerste en de laatste regel volkomen gelijkenis vertoonen.

Is voor het eerste althans nog eenige bekwaamheid noodig, aan welke bekwaamheid men hoogere eischen stelt naar mate men netter, sierlijker en zuiverder werk wenscht, — voor het platwerk is die bekwaamheid ten eenenmale overbodig: er wordt weinig meer voor vereischt als wat men een schooljongen in een jaar kan leeren.

O ja, ik weet wel, er zijn wel werkplaatsen, waar ook aan de platzetters eenige eischen gesteld worden; maar deze zijn sporadisch, en nemen niets af van de bewering, dat over het algemeen voor het platwerk *geen* bekwaamheid anders dan om de vingers vlug te hanteeren — en dàt kan 'n jongen van 14 jaar beter als 'n man van 40 — noodig is.

Welnu, op de markt is er vraag geweest *niet* naar smout, maar naar platwerk. Er moest *goedkoop* en *veel* geleverd worden; bewerkelijk drukwerk bracht geen prijs op, en daarmee is ook de smaak, de kunst, de persoonlijke bekwaamheid, ten eenenmale verwaarloosd.

Er moesten dag- en weekbladen uitkomen; er moesten boeken gezet en tallooze brochures — dàt was het *platwerk*.

Dat was, zooals ik straks reeds opmerkte, juist hierom zoo degenereerend voor het vak, wijl dit platwerk nu kon worden afgedaan evengoed door jongens als door ouderen.

En een noodwendig gevolg van deze omstandigheid is dan ook geweest, dat gedurende de laatste jaren de eigenlijke concurrentie tusschen de verschillende uitgevers van bladen en boeken, is gevoerd *door middel van den kinderarbeid*, en derhalve geheel *ten koste der volwassen werklieden!*

Op oude werkplaatsen werden en worden bijna nimmer meer volwassen gezellen aangenomen; wat er uitvalt door vertrek of dood, wordt weder aangevuld door jongens, die zoogenaamd „opschuiven", en er is — ik mag dit zeggen — moeilijk een ongelukkiger positie denkbaar dan van een volwassen zetter, die zonder werk komt, en genoodzaakt is, een loon te vragen van *f* 10.— à *f* 11.—.

Voor hem is het een lange lijdensweg, waarop hij niet anders vindt dan teleurstelling, een positie, zóó hopeloos, dat maar àl te dikwijls alle kracht en energie daardoor verloren gaat.

Deze omstandigheden hebben de loonen der typografen in ons land buitengewoon gedrukt.

En het mag al waar zijn, dat de loonen in *vergelijking* met vroeger jaren, niet zijn gedaald — wanneer men toegeeft, dat de noodwendige behoeften des werkmans wèl gestegen zijn, dan geeft men meteen toe, dat dit met daling van den loonstandaard synoniem is, waarbij dan nog geargumenteerd mag worden, dat het vooral ook is: de klimmende *onzekerheid* van bestaan, die alle kracht en alle energie aan de typo's ontneemt, en die minstens even erg is als de werkelijke daling van het loon.

Ik schat het gemiddelde loon der Nederlandsche typografen op omstreeks *f* 8.— à *f* 8.50, en bedoel hiermee dan die werklieden, die den 20-jarigen leeftijd bereikt hebben.

Ik kom tot deze schatting in de eerste plaats door de verschillende

berichten, „particuliere correspondentie” uit „Ons Vakbelang” — als men mij toestaat, de plaatselijke beschrijvingen, die in elk nummer van dit bondsorgaan voorkomen, met dezen weidschen titel aan te duiden — en tweedens door de opgaven, die door de Centrale Federatie der gecombineerde Typogr.-vereenigingen aan de deelnemende organisaties zijn verstrekt, en op de beide congressen van '95 en '97 onbetwist zijn gebleven.

Ik noem dit cijfer gemiddeld, wijl als in bijna alle andere vakken, de loonen in de verschillende gedeelten des lands, en vooral ook tusschen dorp en stad, zeer vèr uiteenloopen.

Het valt dientengevolge ook zeer moeilijk te zeggen, waar nu eigenlijk de loonen het laagst zijn.

Dat b. v. in Zeeland zeer weinig wordt betaald, kan ook de leek wel begrijpen, in aanmerking nemende, dat de woninghuur daar betrekkelijk laag, en de dagelijksche levensmiddelen (eetwaren) er uit den aard der omstandigheden goedkoop zijn; terwijl juist in zulke plaatsen, waar naar verhouding de typo's, natuurlijk klein in aantal, volgepropt met vooroordeelen en door den kinderarbeid geheel afhankelijk zijn, ze weerloos zijn overgeleverd aan het kapitalisme, dat bezuinigt op het loon zoolang, tot slechts een stuk brood voor zijn slachtoffers is overgebleven! In no. 13 van den 3[en] Jaargang van „O. V.” worden de loonen te Middelburg betaald, opgegeven als bedragende: *f* 6.50, *f* 7.— en *f* 7.50.

Hoewel deze cijfers, in latere mededeelingen meermalen herhaald, op het Congres van '96 te Amsterdam bevestigd, alleszins als juist kunnen worden aangenomen, willen we eens onderstellen, dat het hoogste wat hier genoemd werd: *f* 7.50, dan het gemiddelde loon is voor Middelburg; dan *moet* het loon op het platteland en in de kleine steden lager zijn, en gemiddeld, hoogstens bedragen *f* 7.—. Geen wonder, dat een afgevaardigde ten typografencongres uit Middelburg uitriep: „De netgekleede typo's in Zeeland lijden dag aan dag honger! En volkomen waar is de smartelijke verzuchting van den Zeeuwschen typograaf, die in no. 8 van genoemden jaargang schreef: „Zeeuwsche vakbroeders! Wie uwer durft „zeggen, dat hij een levensgezellin bezit, die van *f* 7.50 of nog minder „gedurende zeven dagen het huisgezin van soms 4 à 5 personen, van het „noodige kan voorzien. Ik voor mij geloof, dat zulk een huismoeder nog „moet geboren worden”.

Ik deel volkomen dit geloof, en schrijf het dan ook dááraan toe, dat mijn Zeeuwsche collega's in den regel de helft van het noodige er bij in schieten. —

Wanneer ik Noord-Brabant hierop laat volgen, dan is het, omdat ik meen, dat deze provincie een nog niet beslisten wedstrijd levert met de uitzuiging der typo's, met welke andere, laag beloonende streek dan ook; en in deze mededinging staat Den Bosch wel bovenaan.

Wijl echter 's Bosch de hoofdplaats is, en de loonen daar niet lager zijn, meen ik te kunnen volstaan met enkele cijfers van deze stad, die verscheidene groote zetterijen telt, te geven.

In no. 8 van den 5[en] j.g. van „O. V” klaagt een Bosch' typograaf van den erbarmelijken toestand in zijn vak. Hij vraagt zich af, hoe komt dat? en geeft dan als reden op de onverschilligheid voor en absentie van organisatie: „Onder de *enkelen* (!!) die 's Zaterdagsavonds met

f 7.50 à *f* 8.— huiswaarts gaan, worden er weinigen of liever geen gevonden, die een open oog en oor hebben voor de belangen van de overgroote meerderheid hunner vakbroeders, die *f* 5.— à *f* 6.— à *f* 7.— verdienen." En elders zegt deze: „Een loon van *f* 6.— à *f* 7.— met een werktijd van 12 à 13 uren is in Den Bosch geen zeldzaamheid!"

Een feit is het, dat op de groote werkplaatsen, b.v. Robijns, Lutkie en Kronenburg, op die van de „Povinciale" enz. ontzettend veel jongens werkzaam zijn, en onder dezen jongensarbeid worden de loonen verbazend gedrukt.

In Tilburg, Bergen op Zoom, Breda zijn de loonen eer lager dan hooger en men mag gerust zeggen, dat in Brabant het kapitalisme, 't welk „in drukkerij" doet, zijn procenten maakt totaal ten koste van de gezondheid, ten koste van de meest noodige levensbehoeften der arbeiders.

Het Noorden geeft aan 't Zuiden weinig toe; waarbij evenwel deze bemerking moet, dat de toestand in Friesland *treurig slecht* is, zoo mogelijk slechter dan in andere provincieën.

Gebukt gaande onder de algemeene malaise in die provincie, hebben ook dáár de patroons in de typografie allereerst hun zuigpomp op de loonen gezet, en deze gebracht op wat ook in Zeeland wordt betaald: *f* 6.— *f* 7.— of *f* 8.— voor volwassen, en dikwijls bekwame werklieden; bovendien nog voor de gansche arbeidsmarkt in de typografie van ons land een enorm groot aantal jongmaatjes leverende, welke, weinig behoeften als ze hebben, zich voor *alle* loonen aanbieden.

In „O. V." van 1 Febr. '96 beklaagt de Leeuwarder correspondent zich over zijn vakgenooten, die maar niet willen erkennen, dat een huisgezin met een loon van *f* 8.— of *f* 9.— 's weeks veel moet ontberen. En verdienden ze nog maar allen zooveel? Wij zouden ze niet graag den kost willen geven, die zich met *f* 7.— of *f* 7.50 tevreden moeten stellen.

In Groningen staakten indertijd de gezellen, wijl ze eene verhooging wenschten van hun loon, dat varieerde van *f* 7.— tot *f* 9.— en waar de meest willekeurige handelingen, als een gevolg van het overmatige aanbod van arbeidskracht door den kinderarbeid, aan de orde van den dag waren.

Hoe het daar op het platteland gaat, blijkt uit een puntig geschreven stuk uit Veendam, waarin wordt meegedeeld, dat daar de gezellen op de beide Veendammer couranten, jongelingen van omstreeks 20 jaar, moeten werken voor *f* 4.— tot *f* 6.— per week, en daarvoor per week 80 uur moet werken, waarvan ongeveer de helft bij nacht; de gehuwden verdienen voor „hard werken en goed oppassen" *f* 8.—, terwijl de meesterknechts 's Zaterdags met 'n som van *f* 9.— naar huis gaan.

In Twente, in Limburg, in Utrecht, in Gelderland — 't is overal gelijk! Men herinnert zich, hoe eenigen tijd geleden te Nijmegen, op de zetterij van de Gelderlander, een staking uitbrak om loonsverhooging, waarbij aan het licht kwam, hoe *daar* de loonen waren *f* 6.— en *f* 7.—, en slechts enkelen *f* 8.— à *f* 9.— verdienden. De groote werkplaats van Thieme, welke eenige maanden geleden failleerde, was bij de meerderheid der vakgenooten in den lande berucht als de 6-guldens-werkplaats, een fokkerij van reizende hongerlijders, een kweekplaats van de Neerbossche weeszonen voor de arbeidsmarkt.

De vraag aan de verschillende vereenigingen gericht door het Federatief Verband van Grafische Vakken, in '96 aan de verschillende vereenigingen in den lande gedaan, omtrent den loontoestand, werd o. a. beantwoord door: Alkmaar, die als gemiddeld loon opgaf: *f* 9.—; Almeloo met *f* 7.50; Amersfoort met *f* 8.50; Apeldoorn met *f* 7.—; Edam met *f* 5.50; Hoorn met *f* 8.— Meppel met *f* 7.50, Purmerend met *f* 8.—, Wageningen met *f* 6.—; 's Bosch met *f* 7.—, Hengelo met *f* 7.50, Vlaardingen met *f* 7.50, Groningen *f* 7.50, enz. enz.

Ik mag, na opsomming dezer cijfers, derhalve gerust beweren, dat, althans wat het platteland aangaat, *het gemiddelde loon vooral niet meer bedraagt dan f 8.—* (bij een werktijd, die varieert van 10 tot 12 uur per dag.)

De groote steden — ze staan er niet beter, ja, gedeelijk nog minder voor.

In bovengenoemde opgave staat Groningen, waar toch woninghuur en levensmiddelen niet laag of goedkoop zijn, met een loon van *f* 7.50! 's Bosch met *f* 7.—; Middelburg *f* 8.—; Gouda, Dordrecht, Arnhem, Rotterdam, Utrecht, allen *f* 8.50, en wijzen slechts enkele plaatsen hoogere cijfers aan, nl. Haarlem, Delft, Leiden met *f* 9.—, Den Haag met *f* 9.50 en Amsterdam met *f* 12.—.

Ook met vermelding dezer laatste cijfers evenwel blijf ik staan op mijne bewering, die, nà deze toelichting, zeker door de lezers wel onderschreven zal worden, dat nl. het gemiddelde loon der Nederlandsche typografen niet hooger is dan *f* 8.50.

En moet het nog betoogd, dat deze toestand, vooral met het oog op de steden, een *treurige* toestand is?

De Amsterdamsche typo's verdienen over het algemeen *f* 12.—; welnu, laat iedereen, die met het leven in een stad als deze bekend is, eene berekening maken van 't geen voor eene huishouding noodig is; en deze berekening zoo zuinig mogelijk stellen; ik durf dan toch beweren, dat men uit elke berekening tot de ontdekking zal komen dat een huisgezin van b. v. gemiddeld 3 à 4 personen nog zuinigheid in alles moet toepassen niet alleen, maar ook nog veel van wat onder het noodige mag worden gerekend, moet ontberen; gezwegen dan nog van het algeheele gemis aan genoegen, wat met zulk een loon noodwendig gepaard gaat.

Maar nietwaar, het wordt erger, wanneer men daarnaast legt de loonen der andere steden; Den Haag met *f* 9.—; Utrecht met omstreeks hetzelfde; Rotterdam met *f* 8.50; Arnhem, het trotsche „buiten" der vetgemeste Nederlandsche bourgeoisie, met even weinig, Groningen met nog minder!

Uit den aard der zaak ben ik met den toestand te Rotterdam beter in bijzonderheden op de hoogte, dan met dien op andere plaatsen.

Wijl echter die te Rotterdam betrekkelijk weinig of niet met dien op andere plaatsen verschilt, mag het zijn nut hebben, ten slotte te geven het resultaat van een onderzoek naar den loonstoestand op een 16-tal drukkerijen te Rotterdam. Men kan dan zien, hoe de werkelijke toestand is.

Zooals ik zeg, de opgave loopt over een 16-tal werkplaatsen; niet willekeurig genomen, doch onder zich tellende groote en kleine winkels,

welke met de overige werkplaatsen geen merkelijk onderscheid leveren. De namen der firma's zal ik door cijfers aangeven:

No.	Aantal personen boven 16 jaar.	Gemiddeld loon per week.	Aantal werkuren.
1	16	*f* 8.57	10 uur
2	10	„ 7.85	10 „
3*	12	„ 10.—	10 „
4	2	„ 6.50	10 „
5	8	„ 8.62	9½ „
6	16	„ 8.17	10 „
7	10	„ 7.92	10½ „
8	10	„ 5.67½	10 „
9	21	„ 9.70	10½ „
10	8	„ 7.62½	10½ „
11	16	„ 6.93	10½ „
12	55	„ 8.50½	10½ „
13	31	„ 8.95	10½ „
14	30	„ 8.56	9 „
15	22	„ 7.87½	10 „
16**	4	„ 6.25	10 „

Eene berekening van deze cijfers heeft tot uitkomst, dat het gemiddelde loon hiervan nog zelfs niet is *f* 8.50, maar *f* 8.34½.

Ziedaar de toestand, zooals hij is; op het platteland, en in zoowat alle steden van Nederland, met die ééne uitzondering, die op zoo treffende wijze den treurigen regel bevestigt, dat de Nederlandsche typografen een kommervol bestaan leiden; dat hun loon mede het laagst is van alle vak-arbeiders.

Wat *is* dan inderdaad het leven van den typograaf? Eén termijn van langen, eindeloozen arbeid; één inspanning in dienst van anderen; één ontbering, zoolang men leeft! Een bestaan, droog en suf, geestdoodend liever, gedurende hetwelk men geluk en genoegen, kunst en poëzie, zelfs van uit de verte nog niet leert kennen; een leven, gelijk de tiktak van het uurwerk, doorgebracht op één zelfde, gevloekte plek! Een arbeid, die rijkdommen doet opstapelen voor anderen, en die den arbeider niets anders geeft dan een hongerloon, een treurig leven, veel ziekte, een chronische zwakte en ten slotte het eeuwigdurend pensioen: den vroegen dood!

Ik meen hiermee ongeveer der loonstoestand der typografen, zij het ook beknopt, te hebben weergegeven.

De redactie vergunne me, in 'n volgend nummer een en ander mee te deelen over werktijd en organisatie.

Rotterdam, Augustus.

*) Steendrukkerij.
**) Gelukkig gefailleerd.

Enquête Vakbeweging.

VERVOLG.

Antwoord van F. BOMMER, Amsterdam.

(Intern. Sigaren- en Tabakbewerkersbond).

Ik wil trachten de 2 gestelde vragen zoo duidelijk mogelijk te beantwoorden; laten de lezers echter bedenken dat ik beknopt m o e t zijn.

De statuten eener vakvereeniging moeten m. i. zoodanig zijn saamgesteld, dat zij voor geen enkel arbeider een principiëel beletsel kunnen zijn, om zich aan te sluiten; in de vakbeweging is 't beslist noodig, wil men succes verkrijgen, dat ook nagenoeg allen medewerken, want een zeer miniem deel van niet-vereenigden is in staat de pogingen tot verbetering geheel te doen mislukken.

Zoodra de vakcorporaties partijbeginselen als: de opheffing van het persoonlijk bezit, of bevordering der godsdienst in hare statuten opnemen, wordt de deur voor andersdenkenden gesloten, die dan ook het recht zouded hebben zich te splitsen volgens hunne politieke of godsdienstige geloofsbelijdenis.

't Behoeft m. i. geen nader betoog, dat de solidariteit en het onderlinge vertrouwen dat onder de arbeiders noodwendig moet bestaan, door die verdeeldheid in niet geringe mate zou worden ondermijnd, hetwelk in zich zou sluiten: bevordering der heerschappij der patroons.

Ik geloof niet dat e e n arbeider, die tenminste weet dat hij arbeider is, zich er tegen kan verzetten als een vakbond uitsluitend ten doel heeft de dtrecte stoffelijke en de zedelijke verbetering en daarom moet een vakbond m. i. ook dit alleen in hare statuten opnemen.

De vraag rijst nu: hoe komen die verbeteringen tot stand?

Op welke wijze moeten de vakbonden optreden teneinde die verbeteringen te bemachtigen?

De zedelijke verbetering houdt m. i. in 't algemeen gelijken tred met de stoffelijke welvaart en de intellectueele ontwikkeling en daarom is de stoffelijke verbetering voor mij *de* hoofdzáak, want ook de bevordering van het verstand is daaraan ondergeschikt.

De stoffelijke verbetering, waaronder ik in de eerste plaats versta: verkorting van werktijd, loonsvermeerdering, verzekering tegen den ouden dag en tegen werkeloozen, enz., zal m. i. niet gemakkelijk worden verkregen, wanneer de arbeiders zich uitsluitend en direct tegenover het patronaat plaatsen en van wettelijke hulp niets willen weten; ik wil deze meening nader motiveeren.

Er zijn voorbeelden te over om te bewijzen, dat wanneer er loonsverhooging door eigen kracht en organisatie wordt verkregen of beoogd dat niet alleen de niet-vereenigden voor minder loon gaan werken en dus weer omver gooien wat anderen opbouwden, maar dat ook de patroons weer onder anderen vorm trachten terug te halen, wat zij in den vorm van meer loon eerst moesten toegeven; ik voeg hieraan toe dat dit bijvoorbeeld bij de bouwvakken niet zoo gemakkelijk zal gaan als in de Diamant- of de Tabaksindustrie.

Daarom moet m. i. de wet helpen of vastleggen wat door eigen organisatie is verkregen.

De meening dat de wet overbodig is, daar zij pas komt als eerst de toestand is gewijzigd, deel ik absoluut niet.

Ook kan de wet veel doen om de organisatie te bevorderen; waardoor bloeit de vak-organisatie ook nog zoo slecht?

Omdat de moedigste kerels het eerst worden ontslagen en op de zwarte lijst geplaatst, of zonder goed bewijs van ontslag bij andere patroons worden geboijcot.

Ouden van dagen die op straat worden gezet, wenschen van hunne vakvereeniging (ze vragen niet of het *kan*, want de rede zwicht als het water aan de lippen komt) steun, ze hebben immers jaren gecontribueerd?

Krijgen ze 't niet, dan gaan ze de vereeniging tegenwerken, op verschillende manieren.

De wet kan en moet voorkomen, dat zij dat behoeven te doen, kan voorkomen dat de moedigste mannen aan den honger worden prijs gegeven, beter dan door middel der economische actie.

De wet kan voorkomen dat de politie de onderkruipers beschermt, de vergaderingen tracht te beletten, evengoed als zij zulks in de hand kan werken.

Daarom zou ik het toejuichen, wanneer de vakbonden de wettelijke hulp inriepen, ongeacht of men dit politieke, parlementaire actie of vakvereenigingspolitiek noemt; ik kan de grens moeielijk trekken.

Is het inroepen van wettelijke hulp een partijzaak? Een grondbeginsel?

Ik kan dit niet inzien en het meedoen aan het maken of bevorderen van wettelijke bepalingen in het belang der arbeiders, kan noch voor den socialist, noch voor den R.K. een principiëel motief zijn om zich niet bij eene vakcorporatie aan te sluiten.

Maar daarmee werpt men twistappels op, zeggen sommigen. Ik antwoord: alle zaken waaromtrent de meeningen verschillen zijn twistappels en de vakbonden zullen toch ook niet eerder aan „politiek" mee doen, dan wanneer de meerderheid zulks goed vindt.

Resumeerende herhaal ik: Geen partijbeginselen in de statuten, maar dezen zoo opgesteld, dat geen enkel partijman principiëele bezwaren kan hebben om zich aan te sluiten.

Meedoen aan wettelijken arbeid voor zoover dlt de vak-organisatie en het veroveren van directe stoffelijke voordeelen bevorderd.

Wanneer? Zoodra men het wil; niet de zaak forceeren, innerlijke overtuiging van de noodzakelijkheid ervan is het best.

Met de beantwoording der 2de vraag kan ik kort zijn.

Een revolutionaire arbeiderspartij is, naar mijne meening, een dood lichaam als ze alleen de ekonomische actie bevorderen wil, is zelfs overbodig.

Het karakter van den klassenstrijd openbaart zich niet voldoende in de ekonomische actie, *kan* zich niet voldoende openbaren.

Van de revolutionaire arbeidersklasse is het de taak om de algemeene vakbonden te steunen, *en* op ekonomisch gebied *en* door middel der wetgeving.

Meedoen aan parlementaire actie acht ik het beste middel om de arbeidersbeweging *in alle opzichten* te leiden in de richting van het socialisme.

Ook geloof ik dat alle zoogen. revolutionaire middelen als: militaire dienstweigering, belastingweigering, kortom alle middelen waarmede men de kapitalistische maatschappij meent te kunnen ondermijnen, niet kunnen worden doorgezet, zoolang de wetgeving en alle machtsmiddelen van den staat in handen zijn van de bezitters.

Ik hoop dat spoedig de tijd aanbreekt dat de arbeiders zoodanig van het nut der parlementaire actie overtuigd zullen zijn als de Duitsche regeering overtuigd is van het gevaar.

Het komt mij overbodig voor het antwoord op de tweede vraag nog verder uit te spinnen.

Slotwoord van de Redaktie.

Verhouding van Vakvereeniging en Partij.

Onder de leden der S. D. A. P. zal wel niemand zijn die niet tevens is aangesloten bij een vakvereeniging — indien namelijk ter plaatse waar hij woont een organisatie bestaat van het vak waarin hij werkt. Ziedaar het beste antwoord te geven op de vragen door ons gesteld — vragen betreffende de taak der vakvereeniging en de beteekenis van de politieke aktie voor het proletariaat. Leden der S. D. A. P., tegelijkertijd leden van een ekonomischen bond, geven te kennen dat zij de taak van zoodanige lichamen in onze maatschappij en in onzen tijd geenszins onbelangrijk achten, en van meening zijn dat zij, leden van een politieke partij, bovendien voor de bijzondere belangen van hun vak verplicht zijn op te komen langs den weg van organisatie.

Wanneer men let op dit feit, dat de socialistische vereeniging in ons land die bewijzen van levensvatbaarheid heeft gegeven, niet alleen

theoretisch maar ook praktisch het hier bedoelde vraagstuk heeft opgelost, dan kan men ook over het verdere verloop van zaken in ons land gerust zijn. De vakvereeniging naast de politieke partij — dit is in Nederland de eerste toekomst. De vakvereeniging door de praktijk van haar werkkring buiten vragen van diepere politieke beteekenis gesteld. Katholieken, konservatieven, oud-liberalen, zijn bijvoorbeeld gekant tegen loons- en arbeidsduur-bepalingen in gemeentebestekken. Heeft dus een vakvereeniging hare meening over dit punt uittespreken of tot eenige agitatie voor deze regeling over te gaan — en is zij strikt neutraal, dan kan zij geen van beiden doen, het onderwerp zelfs niet in debat brengen, zonder van hare neutraliteit af te wijken en aanleiding te geven tot verdeeldheid. Maar zoo strikt neutraal zal wel niemand wenschen dat een vakvereeniging zich houdt. Zulke zaken behooren zoo direkt tot den werkkring van de vereeniging dat zij wel verplicht is, haar zich aan te trekken. Alleen blijft zij buiten vragen van diepere politieke beteekenis, en zij kan dus gemakkelijk hare onzijdigheid ten aanzien van zoodanige vragen handhaven. Afschaffing van dienstvervanging, verhooging van akcijns op gedistilleerd, invoering van leerplicht, om enkele aktueele punten te noemen, behoeven geen verdeeldheid te brengen in de vakvereeniging, om de eenvoudige reden dat zij in de vakvereeniging niet behoeven behandeld te worden. In dien zin verklaren wij ons, voor onzen tijd en voor ons land, vóór de neutraliteit der vakvereeniging.

De vakvereeniging, zeiden we, naast de politieke partij. Niet: in haar opgenomen of aan haar verbonden. Dus: gescheiden behalve door den werkkring, ook door algemeene richting en beginsel. Met andere woorden: de vakvereeniging niet-socialistisch. Vooral zullen de mannen van de praktijk begrijpen wat hiermêe is bedoeld. Al worden enkel dingen van kleinen omvang en direkt nut behandeld, dan verschilt het nog zeer veel of zij behandeld worden in socialistischen of niet-socialistischen geest. Bij een diskussie over arbeidsbepalingen in gemeentebestekken kan een standpunt worden ingenomen, dat Roomsche arbeiders en Werkliedenverbonders niet zouden willen deelen. Verstandige socialisten zullen dergelijke strijdvragen buiten de vakvereeniging weten te houden — zoolang het noodig is. Ook in dezen zin moeten wij de neutraliteit in het belang van de organisatie niet opzettelijk schenden. Zelfs zóó opgevat en met deze beperking kan de vakvereeniging nuttig zijn in den klassenstrijd, aan het socialisme ten goede komen. Beter dit begin van eene organisatie dan in het geheel geene. Deze beginselen zijn in zich zelven onbeduidend en weinig aantrekkelijk, maar ze zijn onmisbaar. En, zeiden we, de S. D. A. P. heeft dit algemeen begrepen en naar vermogen toegepast. Onze leden zitten in de vakvereeniging zonder dat van hen kan worden gezegd, dat zij ten nadeele van de organisatie de vakvereeniging trachten te sturen in socialistische richting.

Dit eene gelieve men intusschen nog wel in acht te nemen. Algemeene regelen zijn hier niet bedoeld. Wat in de eene vakvereeniging mogelijk is, zal het in de andere niet zijn. Met onderscheidene afdeelingen van den zelfden bond zal het verschillend gesteld wezen. Wij hebben, onder den overwegenden invloed van de Arbeiderspartij in plaatsen als Leeuwarden en Utrecht betrekkelijk sterke vak-

vereenigingen zelfs aan verkiezingen zien meêdoen. Wij willen dit allerminst afkeuren. Dit is een bondgenootschap van de politieke partij en de vakvereeniging, welke feitelijk de volledige organisatie van de arbeidersklasse vertegenwoordigt. Zonder deze organisatie zal haar doel nimmer te bereiken zijn. Maar, om de vakvereeniging zoo ver te krijgen, moet zij eerst bestaan, moet zij sterk zijn geworden. Voor zij bij de politieke partij kan aansluiten, moet zij eerst hare plaats innemen naast de partij. Wij moeten dus, anders gezegd, de zaak niet willen forceeren.

Zijn hier te lande tamelijk goed gevestigde bonden als die der timmerlieden en der typografen, zijn zij niet in staat openlijk en officieel, natuurlijk met inachtneming van het onderscheiden arbeidsveld, zich aan de politieke partij te verbinden, dan zou het een groote dwaasheid zijn het bestaan of de ontwikkeling van deze bonden schade te doen door voor het tot stand komen van die verbinding te ijveren. Wat van daag niet kan, moet zeker niet eerder dan morgen worden beproefd. Doch men versta duidelijk van ons, dat de eerbiediging van de neutraliteit door ons nooit langer zal worden volgehouden dan volstrekt noodig is. Beter dan een noodzakelijk kwaad is de neutraliteit niet, verre achter te stellen bij het noodzakelijke goede, dat van het doordringen van den socialistischen geest ook tot de vakvereeniging is te verwachten. Want dit is zeker, dat zonder althans iets van dien geest, de vakvereeniging ook op haar eigen arbeidsveld zoo goed als niets zal verrichten. Onze leden zullen niet te onpas propaganda maken voor hunne beginselen of te ongelegener tijd met socialistische leuzen komen, maar zeker zullen zij op hunne vakgenooten steeds trachten te werken om hunnen onafhankelijkheidszin, hun klassebesef aan te wakkeren en te versterken. Van de mate waarin zij hunne kameraden van hun eigen geest hebben weten te doordringen, zal het afhangen of de vereeniging hare taak met kracht zal ter hand nemen.

In de praktijk zal de eisch dat bijzondere vakbelangen ook door socialisten zóó worden behandeld dat andersdenkenden, vreesachtigen, onverschilligen, achterlijken, geen aanstoot nemen, maar tegelijkertijd worden opgewekt tot betere gedachten, en bewogen afstand te doen van hunne traagheid en vrees, dikwijls moeilijk zijn en kwalijk worden uitgevoerd. Dit moet aan de inzichten van de socialisten worden overgelaten. Het voorbeeld van den Diamantbewerkersbond bewijst dat eene groote en sterke vakvereeniging op de door ons bedoelde wijze zeer wel bestaanbaar is. Bestuurd, naar wij meenen, uitsluitend door socialisten, heeft hij geen dingen gedaan die orthodoxe Israëlieten, liberalen of onverschilligen, geërgerd hebben. Aan den anderen kant gaat de groote massa van de leden onvermijdelijk in socialistische richting. Onder de duizende Amsterdamsche joden-werklieden is het moderne klassenbesef aanmerkelijk scherper geworden. Deze vakvereeniging heeft tegelijkertijd haar neutraal standpunt, geboden door den lagen ontwikkelingstoestand van de meerderheid harer leden, voldoende in het oog gehouden, en heeft nogthans voor de socialistische vorming van de meerderheid veel gedaan. Den Diamantbewerkersbond kunnen wij in dit opzicht als voorbeeld noemen van een op de hoogte van den tijd staande Nederlandsche vakvereeniging. Iedere niet-socialistische diamant-

bewerker kan er lid van zijn zonder zijne politieke of godsdienstige (dat is: verouderd-burgerlijke, anti-proletarische) meening gekwetst te zien; en tegelijkertijd verkeert hij in een school voor zuiver proletarische (dat is: socialistische) gevoelens. Ten eerste door den omgang met de meer ontwikkelde vakgenooten, socialisten; vervolgens door het feit van zijn lidmaatschap in een zuiver proletarische organisatie.

Doch zelfs de Diamantbewerkersbond is, in zooverre hij neutraal is, dit alleen bij gebrek aan beter. Was de groote meerderheid der vakgenooten socialistisch, dan zou voor geen enkelen vorm van neutraliteit de geringste reden zijn. Zij zou eene onderafdeeling van de politieke partij kunnen zijn, uitsluitend voor de werkers in één vak en bijzonder gericht op het bevorderen van hun belang als zoodanig. Nog eens: het ware dwaasheid dezen toestand te willen forceeren. Maar evenwel blijft deze toestand het ideaal. Voor hij (onverschillig overigens in welken vorm) verwezenlijkt is, zal de invloed van de vakvereeniging niet zeer groot kunnen worden. En elke vakvereeniging die over eenigen invloed beschikt, heeft dit te danken aan de mate waarin zij aan het ideaal is genaderd — hetzij dit opzettelijk is verkregen of door den drang der omstandigheden bereikt.

In deze korte en naar wij vertrouwen duidelijke uiteenzetting hebben wij de verhouding van vakvereeniging en politieke partij beschreven zooals zij theoretisch verdedigbaar en praktisch voor toepassing geschikt is — gelijk zij door de S. D. A. P. wordt begrepen en zooveel mogelijk voorgestaan. Wij kunnen nu overgaan tot de beschouwing van de ingezonden antwoorden. Twee daarvan, die van de heeren Wollring en A. Rot, komen daarvoor bijzonder in aanmerking.

Beschouwing van de ingekomen Antwoorden.

Iedere feitelijke toestand weerspiegelt zich in het menschelijke brein als een theorie, als een stelsel van leering. Zoo ook de hier aangewezene. Het feit dat de Nederlandsche vakvereeniging, wilde zij iets beteekenen, thans de politieke (en godsdienstige) neutraliteit in acht had te nemen, werd de grondslag van de theorie dat de vakvereeniging neutraal behoorde te zijn. Maar de verdeeldheid was niets anders dan achterlijkheid. De uiteenloopende politieke meeningen waren het bewijs van afwezigheid van het socialistisch besef. Zoodat de leer van de neutraliteit was de theoretische formuleering van een wel is waar onloochenbaar, maar daarom niet minder betreurenswaardig feit. Bij een achterlijken toestand past een achterlijke theorie. De arbeiders waren alles behalve socialisten, van daar de noodzakelijkheid van neutrale vereenigingen, en van de leer die alles behalve socialistisch was. De zelfde gebrekkigheid welke socialistische vereenigingen uitsloot, verbood een gezonde, konsekwente theorie.

Intusschen had de geringe ontwikkeling van het proletariaat nog een ander gevolg. Wat gedurende eenige jaren hier te lande onder socialisme werd verstaan, droeg van de tekortkomingen zijner aanhangers de duidelijke teekenen. Het was, in een woord, een socialisme dat groot gevaar liep in anarchisme te ontaarden; het anarchisme is het socialisme, weten wij, van de dommen — van de dommen onder de arbeiders; bij de bourgeoisie is de anarchie het toppunt van wijsheid.

Wij zagen nu het volgende: de anarchistisch geneigde, burgerlijk-bevooroordeelde arbeiders waren dezelfde personen die, na vele teleurstellingen, gekomen waren tot de neutrale vakvereenigingstheorie. Zij hadden het gezond verstand om te begrijpen dat socialistische vakvereenigingen in Nederland vooralsnog onbestaanbaar waren; en zij hadden een te duister en te oppervlakkig socialistisch begrip om te bespeuren dat dit een gebrek was waarin voorzien moest worden, geen voordeel om tot regel te verheffen. Wij zagen dus gebeuren dat lieden die zich socialist noemden, met veel hartstochtelijkheid in de vakvereeniging verdedigden en aanprezen, wat juist van socialistisch standpunt een jammerlijk gebrek was in de vakvereeniging.

Dit nu is in de laatste tijden aanmerkelijk veranderd. De oprichting, de aanwas van de S. D. A. P. bewijst het. Bij de S. D. A. P. zijn in de grootere steden waar eenige ekonomische organisatie is, vele van de vertrouwenspersonen uit de vakbeweging aangesloten. De stukken van de heeren Wollring en Rot herinneren ons, dat de ideeën uit een vroeger tijdvak nog niet geheel zijn verdwenen. Wij moeten het als socialisten betreuren, wij mogen het als socialisten niet verzwijgen. Vooruit was te denken, dat het door ons gedaan verzoek deze nu van lieverlede veranderende voorstellingen nog eens onder de oogen zou brengen. Het belang van ons plan is hoofdzakelijk in deze antwoorden gelegen. De aanhef van het artikel van Wollring spreekt van eenige geraaktheid wegens vroegere debatten. Op welke wijze daartoe door ons aanleiding mag zijn gegeven, wij vertrouwen dat de rondborstige meêdeeling van ons gevoelen althans ditmaal geen aanstoot zal wekken. Nog onlangs heeft de heer Wollring in een openbare vergadering te Amsterdam gesproken over groote wijzigingen welke zijne meening had ondergaan. Waarschijnlijk is zijne meening over politieken strijd daaronder begrepen; zij had, meenen wij, meer dan iets anders wijziging noodig. Bovendien verwachten wij, na al hetgeen in de laatste tijden in de arbeidersbeweging gebeurd is, zoowel van den heer Wollring als van de andere inzenders wier bijdragen hier ter sprake komen, dat zij van ons geene mindere vrijmoedigheid zullen dulden dan wij van hen, en onze goede wil om door overleg en kritiek tot de waarheid te geraken, door hen niet lager gesteld zal worden dan de hunne door ons.

Wij vinden in het antwoord van M. J. Bill te Rotterdam (*N. Tijd*, Afl. Juli l.l. bl. 37) al dadelijk een bevestiging van onze laatste algemeene opmerking over het ontstaan van de neutraliteitsidee.

Eerst, schrijft hij, had hij een kleeremakersvereeniging helpen stichten op socialistischen grondslag. Doch zij ging teniet, en de oprichters kwamen tot de konklusie dat „als men een vakorganisatie wil doen bloeien, men wars moet zijn van elke partij-inmenging". — Wij zullen dit niet tegenspreken, maar missen, als boven gezegd, bij den heer Bill het besef, dat het alleen de achterlijkheid zijner vakgenooten is die dezen eisch doet stellen. Wij hebben, zegt hij, „de massa noodig en niet de aanhangers van een enkele partij". Zeer zeker, maar zoodra de arbeiders grootendeels lid zijn van die „enkele partij" nl. de socialistische, dan vervalt immers de noodzakelijkheid aanhangers van andere partijen te ontzien? En, vóór de arbeiders in massa tot het socialisme behooren, gelooft dan de heer Bil voor eenige krachtige aktie op hen

te kunnen rekenen? — Beter bewijs voor onze bewering dat het socialisme wat velen hebben aangehangen, een zeer onzuiver socialisme was, is wel niet te geven. Immers wat deze inzender schrijft: „de toestanden zijn van allen even slecht, dus moeten deze ook voor allen verbeterd worden" — wat is het anders dan de grondslag van het politieke socialisme? De vraag is maar: begrijpen allen de oorzaak van den slechten toestand en zijn zij bereid te werken voor de verbetering? Die dit begrijpen en willen zijn socialist; en alleen omdat het begrijpen gebrekkig en het willen zwak is, *moeten* wij wel tijdelijk met de neutrale vereeniging genoegen nemen. *Daarom* is er nog een tegenstrijdigheid tusschen het begrip van een „enkele partij" en een algemeenen, onzijdigen vakbond. Doch wie zooals Bil spreekt over die enkele partij, en niet ziet dat het een teeken is van achterlijkheid, wanneer de arbeiders de socialistische partij beschouwen als iedere andere — die kent het socialisme niet en is zelf niet vrij van de achterlijkheid welke de massa nog van het socialisme verwijderd houdt.

Met genoegen konstateeren wij overigens dat deze inzender de noodzakelijkheid erkent van de politieke aktie. Alleen gelooven wij dat hij wederom blijk geeft van het socialisme slechts ten deele te verstaan, wanneer hij alleen werkelijke arbeiders tot de Kamer wil toelaten. Dit toch is een zaak van de arbeiders zelven. Willen zij hun vertrouwen geven aan partij-leden die ekonomisch geen werklieden zijn, dan is het o. i. niet geoorloofd op de arbeidersafgevaardigden te schimpen. Vindt men verkeerd dat „advokaten, dominees enz." namens de arbeiders optreden in het Parlement, dan staat het immers ieder (en ook den heer Bil) vrij om, evenals zij, door het geven van bewijzen van bekwaamheid en toewijdiug het vertrouwen te verdienen van de kiezers onder de arbeiders? De proletariërs sturen naar de Kamer de personen die zij geschikt achten, en wie eenmaal met die bezwaarvolle eer is bekleed, moest door niemand die zelf een druppel proletariersbloed in zijn lichaam heeft, van ter zijde en in algemeene bewoordingen worden aangetast. Dat late Bil voortaan aan de burgerlijke woordvoerders over — onder hen helaas zijn soms werkelijke arbeiders! De houding van Nolting en De Klerk tegenover Troelstra inzake het adres aan de Koningin brenge hem tot betere gedachten.

Met de opmerkingen van Rang (Bakkersgezellen, Den Haag) kunnen wij ons grootendeels vereenigen, al ontbreekt ook, naar het schijnt, in zijn schrijven het besef dat de neutraliteit alleen denkbaar en geoorloofd is in de eerste ontwikkelingsperiode van het proletariaat. Bovendien mist men bij den heer Rang, al verklaart hij zich er vóór, de waardeering van de politieke aktie als de door de ekonomische strekking van het kapitalisme aangewezen arbeiderstaktiek — gelijk nader is besproken in de inleiding van onze enquête, afl. Juli, bl. 34 e. v.

Bij den heer A. Rot (Typografenbond, Amsterdam) dezelfde gevoelloosheid ten aanzien van de beteekenis der *socialistische* politieke partij als bij den eersten inzender.

Na alle maatregelen te hebben genoemd welke de vakgenooten zullen aansporen van de ekonomische organisatie lid te worden, voegt hij er bij: „wanneer de Typografenbond zich laat meesleepen door een gedeelte zijner leden en uitmaakt dat kamerlid *dit* of politieke partij *dat* het bij

het rechte eind heeft, dan is men zeker dat van de andere zijde tegenstand zal komen en de eenheid is verbroken, ook in het verkrijgen van de strijdbare massa". — Het is waar, maar het is jammer dat het waar is. Juist voor het verkrijgen van de strijdbare massa, die nooit strijdbaar zal zijn eer de massa, zonder meêgesleept te worden, uit eigen beweging en eigen overtuiging de socialistische kamerleden en de socialistische politieke partij zal hebben leeren beschouwen als *hare* afgevaardigden en *hare* organisatie. Hoe vreemd, onsocialistisch is de tegenstelling ook bij Rot tusschen partij en vakvereeniging! Spreekt zoo een socialist? „Proselieten" zegt hij „zijn te maken voor elke partij, voor elk beginsel, maar in de vakvereeniging geldt alleen de strijd om de boterham." Straks hoorden wij dat de vakvereeniging een strijdbare massa zou moeten vormen, maar tegelijk werd gezegd dat daarbij de niet-socialistische (dus anti-proletarische) gezindheid om des lieven vrede wil moet worden ontzien. Dus kan het alleen een strijd zijn om de boterham in het kapitalisme, maar geen strijd tegen het kapitalisme. Dit is inderdaad de droevige noodzakelijkheid, maar ook droevig is dat de heer Rot het niet gevoelt, en zijn hoofd vol heeft van de grootsche taak der vakvereeniging: in hoofdzaak het vormen van een leger van alle arbeiders om te worden de machtigste van de twee in den klassenstrijd — een arbeidersleger dat als men er het socialisme zou trachten in te voeren zijn „eenheid verbroken" zou zien. Ziehier een treffende toelichting van het ter inleiding gezegde: de nood dat achterlijke arbeiders nu eenmaal niet plotseling socialistische vakvereenigingen kunnen verdragen, opgevijzeld tot een deugd waartegen de bourgeoisie in den klassenstrijd niet bestand zal zijn....

Natuurlijk dat wij ook bij den heer Rot de „verovering van de ekonomische macht" tegenover de verovering van de politieke macht gesteld zien. — Is het misschien geen ekonomische macht als de arbeiders invloed krijgen op het beheer van Staat en Gemeente, de groote werkgevers, wier arbeidsveld zich steeds uitbreidt? Is het geen ekonomische macht als de arbeiders invloed krijgen op de ekonomische wetgeving? Welke andere ekonomische macht wilt gij dat de arbeiders *in het kapitalisme* zullen krijgen? De macht in fabriek en werkplaats, zegt men wel eens. Maar werkplaatsen en fabrieken gaan steeds meer over in exploitatie van de publieke lichamen of anders van groote partikuliere lichamen. Zoolang de kapitalistische klasse niet geheel is verslagen, zullen in deze laatste de patroons de baas blijven; desnoods met behulp van de staatsmacht. Daarom maakt de politieke aktie de arbeiders reeds ten deele (in evenredigheid van hunne krachtsontwikkeling als partij) meester van de publieke inrichtingen van ekonomischen aard. De politieke aktie stelt hen verder in staat de onteigening ten algemeenen nutte te bespoedigen, en de staatsmacht te gebruiken niet vóór, maar tegen het kapitalisme. Dit natuurlijk niet onmiddellijk of zonder gevaar voor extra-parlementaire botsingen. Maar naarmate het proletariaat door zijn politieke overwinningen zich van zijn kracht bewust wordt — over winningen niet verkregen zooals in de vakvereeniging, door het socialisme ter wille van de eenheid te verzwijgen, maar door eenheid van het proletariaat in het socialisme bevochten — zal de staatsmacht voor anti-proletarische doeleinden minder geschikt worden en dus minder

gevaarlijk voor de arbeiders. — De ekonomische macht van de arbeiders is dus uitsluitend in de politieke macht opgesloten. Eer zij de laatste bezit zal zij de eerste niet kunnen gebruiken. Dan is de tijd gekomen om de nog in kapitalistische vormen gebleven staats- en gemeente-exploitatie *en* de groote partikuliere ondernemingen kommunistisch te maken. Zoolang het kapitalisme duurt, is de ekonomische macht voor het proletariaat alleen in de politieke macht te vinden. Wie haar elders zoekt, maakt zich onware voorstellingen van de kapitalistische maatschappij.

Ook de heer Hermans (*Socialistenbond*) is alleen voor de politieke aktie uit een oogpunt van nuttigheid. Nader op zijn stuk in te gaan is na het bovenstaande onnoodig.

De Heer Wollring, (*Timmerliedenbond,* Amsterdam) heeft zich de moeite gegeven zijne meening zeer uitvoerig meê te deelen. Al zijne opmerkingen te bespreken zou in dit slotartikel niet mogelijk zijn. De meeste van onze lezers zullen trouwens reeds hebben gezien dat, als de schrijver ooit socialist is geweest, de socialistische gevoelens op dit oogenblik bij hem ver zijn te zoeken. Ontdaan van eenige min of meer sterke woorden, is het artikel de uitdrukking van de inzichten van een met echt-Hollandsche kalmte den geleidelijken weg bewandelenden liefhebber. Een van zijne voornaamste beweringen, dat de wetten zich regelen naar de omstandigheden, zoodat wat de arbeiders feitelijk in fabrieken en winkels hebben tot stand gebracht, ook in de wetgeving een plaats vindt, is niets minder dan het wegnemen van alle scherpe kanten aan den klassenstrijd. Dan wil Wollring de behartiging van de belangen der arbeiders in het Parlement liefst opdragen aan een of andere burgerlijke partij, omdat die meer kans heeft op sukses. Den invloed van op deze wijze te verkrijgen voordeeltjes telt hij blijkbaar niet. Zoo meent hij dat de nachtarbeid van bakkers wel verdwijnen zal „als het groote publiek in deze voldoende mensch is gemaakt'', dus als het groote publiek genoeg medelijden heeft gekregen met de arme bakkersgezellen. Daar volgt iets tegenstrijdigs op, want onmiddelijk zegt Wollring dat alleen het vertikken van nachtarbeid zal helpen, maar de verwijzing naar de liefde van het groote publiek past geheel in deze algemeen on-socialistische denkwijze.

Van deze denkwijze maken wij den heer Wollring allerminst een grief. Zijne werkzaamheid in de Amsterdamsche afdeeling van den *Timmerliedenbond* verzekert hem aller achting. Mits hij deze werkzaamheid evenmin socialistisch noeme als zijne ideeën. De onlangs gevoerde werkstaking voor een beperking van den werktijd en eene verhooging van het loon, zal Wollring zelf wel niet direkt met het socialisme in verband willen brengen. De hevigste anti-socialistische vakvereenigingen doen desgelijks. Niet iedereen kan alles doen, en de werkkring van Wollring is zeker gewichtig genoeg voor één persoon. Als ijverig vakman is het bovendien zeer begrijpelijk dat hij de beteekenis van de vakbeweging in deze maatschappij overdrijft, vooral nu in hem geen socialist steekt om voor deze overdrijving te waarschuwen. Des te meer echter springt de inkonsekwentie van zijn betoog, de tegenstrijdigheid van den hoogen toon en den makken inhoud, in het oog.

Zoo wil de heer Wollring ons slechts den naam van staatssocialisten

gunnen. Waarom? Omdat het dringen in de parlementen geen zelfhulp is. „Zoo spoedig men den mensch inprent dat de wetgeving zijn alles is, doodt men in 't individu per slot van rekening zijn persoonlijkheid, zijn daadwerkelijk (revolutionair) zijn." Dit is een zin zóó te gebruiken in elk liberaal dagbladartikel of ekonomisch werk, waarvan de schrijver juist doodsbang is, dat de arbeider door de Staatsmachine in handen te nemen eene zelfhulp zal instellen, welke de ondergang is van de kapitalistische orde. De moeite voor den arbeider om het geringste ten bate van den arbeider gedaan te krijgen is zoo groot, dat integendeel niets zoozeer de geestkracht van het proletariaat heeft gesterkt als de politieke strijd. Doch dit daargelaten: terecht heeft Wollring onlangs zijne medewerking verleend en zijn invloed aangewend om de stakende timmerlieden de goede gevoelens van het publiek niet te doen verliezen, maar daarbij dingen gedaan of toegelaten, welke een strijd bij de stembus eenvoudig zouden onteeren. Zelfs werd uitdrukkelijk de hulp van de stakers aangeboden bij de feestversiering en de beschuldiging met verontwaardiging afgewezen dat het doel was de versiering onmogelijk te maken. De bemiddeling van een heerenkommissie werd welkom geheeten, enz. Dit is toch zeker zelfhulp van een wonderlijke soort — in het algemeen: iemand die zulk een warm voorstander is van een taktiek welke een openlijke huldiging van het socialisme uit de organisatie volkomen verbant, doet toch wel al te dwaas met uit de hoogte te willen neerzien op de taktiek van anderen, die de principiëele en publieke vooropstelling van het socialisme geheel onvermijdelijk maakt — of zij zouden willen of niet. Wollring kan niet loochenen dat de bewuste staking vooruit verloren zou zijn geweest indien zij onder socialistische leuze begonnen ware geworden — en hij zal moeten toegeven dat het eenige middel om bij de vorige verkiezing iets te winnen, was het handhaven van het socialistische karakter der partij tegenover alle andere burgerlijke frakties. Maar het is ook bij hem zooals ik in den aanvang zeide: de vrees voor politiek, in de theorie omgezet tot verachting en haat voor politiek; het reaktionnaire karakter van de theorie laat zich evenwel gemakkelijk aantoonen.

Wij moeten het hierbij laten. Onze bladzijden staan voor replieken of nieuwe bijdragen over het onderwerp voor iedereen open. Overigens zal het wenschelijk zijn spoedig een afzonderlijk artikel te wijden aan de vraag, op welke wijze politieke hervormingen uit ekonomische noodzakelijkheid voortkomen. De inzenders spreken eenvoudig van sanktionneeren, vastleggen van het verkregene. De heer Wollring noemt het voorbeeld van de loonsbepaling in gemeentebestekken te Amsterdam, verkregen door agitatie buiten den Raad. Wij meenen dat dit zoo gemakkelijk niet gaat. In Amsterdam hebben de radikale raadsleden vrij wat moeite gehad: sedert is het hier en daar nagevolgd, maar nergens is het anders dan gebrekkig, en in verreweg de meeste plaatsen in 't geheel niet geregeld — juist door de afwezigheid van arbeidersleden in de gemeenteraden. Hoe moet het waar de plaats niet groot genoeg is voor een eenigzins beteekenende vakvereeniging? Daar moet de gansche arbeidersbevolking optreden, voor deze en alle andere wenschelijke hervormingen, nader voor te dragen en te verdedigen door hare eigen afgevaardigden tegen den openlijken weêrstand van de

vertegenwoordigers der bourgeoisie. — Maar dit is „Staats-socialisme", zoo werkt men niet ekonomisch, buiten de maatschappij, enz. enz. Intusschen laat Wollring ons de vrijheid om onze strijdwijze te veranderen overeenkomstig het gedrag van de tegenpartij. Zoolang zij de staatkundige macht uitsluitend voor zich wil houden, zal zij, hopen wij, voortdurend meer arbeiders op de kostbaarheid van dit bezit attent maken. —

F. v. d. G.

NASCHRIFT.

Ons slotwoord was geschreven eer wij kennis konden nemen van het laatst ingekomen antwoord van F. Bommer (*Sigarenmakers*, Amsterdam), dat hoofdzakelijk met het bovenstaande overeenstemt.

Ekonomisch Overzicht.

De industrie in de Vereenigde Staten.

In alle landen bewijst de statistiek de toename van de industrie boven den landbouw, en vele redenen doen gelooven dat de XX[ste] eeuw de natuurlijke voortbrenging door stedelijke, technische nijverheid volledig zal vervangen. De Vereenigde Staten bieden een van de treffendste voorbeelden van het verval van den landbouw. Nog eenige jaren geleden, waren zij voor alles een landbouwstaat; thans zijn zij op weg naar de eerste plaats in de industrieele beweging. Ziehier eenige bewijzen:

De bevolking der Vereenigde Staten is gedurende 1880—90 met 22 °/o toegenomen; landbouw, visserij en mijnwezen met 12 °/o; industrie met 49 °/o handel en vervoer met 78 °/o Terwijl de toename van den landbouw niet met die der bevolking op een lijn staat, loopt die van nijverheid, handel en vervoer haar ver vooruit. De waarde der uitgevoerde goederen bedroeg:

	In 1880. Millioen dollars.	In 1896. Millioen dollars.	Toename in percenten.
Landbouw-propukten	256	569	120
Nijverheid-produkten	40	228	500

De verhouding van de totale waarde der uitgevoerde goederen was:

	In 1880.	In 1890.	In 1896.
Landbouw-produkten . . .	83 pc.	74 pc.	66 pc.
Nijverheid-produkten . . .	17 pc.	26 pc.	34 pc.

Deze cijfers zijn een duidelijk bewijs van de ontwikkeling der Amerikaansche industrie, van den grooten rol die zij speelt op de wereld-markt, die nog grooter zal worden in de toekomst, dank zij de protektie-tarieven. Hetzelfde feit wordt bewezen door de uitbreiding van de ijzer-produktie, en door het verbruik van kolen in de fabrieken. Zoo nam gedurende het tijdvak van 1870—74 tot 1890—94 de produktie van ijzer toe met 268 %; het verbruik van kolen met 46 %, terwijl deze cijfers voor Engeland slechts 9 en 14 % bedragen.

Een der gevolgen van deze industriëele ontwikkeling is de toename van vrouwen-arbeid. Terwijl het aantal vrouwen, gedurende 1880—90 in landbouw-bedrijven werkzaam, hetzelfde is gebleven, nam het aantal van hun, die werkzaam zijn in de industrie, met 62 % toe, in handel en vervoer met 23 %.

Klasse-sterfte in Brussel.

Het Centraal Statistiek Bureau voor Brussel heeft eenige zeer belangrijke tabellen openbaar gemaakt. Van iedere 100 geboorten in Brussel, komen er op de bezittende klasse 13, op de midden-klasse 27 en op de armen 60. Zoo hebben dus 't kleinste aantal kinderen degenen die het best in staat zijn ze groot te brengen en op te voeden; en daarentegen, degenen die er 't slechts aan toe zijn de meeste kinderen. Dit feit is geheel in overeenstemming met het grond-beginsel van het kapitalistich stelsel — koncentratie van kapitaal. Het aantal huwelijken volgt dezelfde wet: 17 voor de bezittende, 29,5 voor de midden-klasse en 53,5 voor de niet-bezittenden. Maar de sterfte-percentage brengt kompensatie. Van iedere 100 sterfgevallen, komen er:

	Op de rijken	Middenstand	Niet-bezittenden
Onder het eerste jaar . . .	4	22	74
Van 20 tot 50 jaar	18,8	33,7	47,3
Van 70 tot 100 jaar . . .	41,5	37	21,5

Van groot belang is de volgende statistiek betreffende de oorzaken van den dood:

Besmettelijke ziekten . . .	8,6	21,4	70
Tuberkulose	8,7	33,6	57,7
Ingewands-ziekten	4,4	17,2	78,4
Bronchites, enz.	16,3	27	56,7
Zelfmoord	19.3	57	23,7
Bevallingen.	17	54	29
Doodgeboren	42	34,2	23,8

Terwijl de armen sterven aan ziekten, die het natuurlijk gevolg zijn van een lagen levens-standaard, nl. besmettelijke- en ingewands-ziekten, tuberkulose, bronchites, enz. is de sterfte onder de bezittende klassen, voornamelijk onder den middenstand, voor een groot deel een gevolg van bevallingen, wellicht samenhangend met de verspreiding van het nieuw-malthusianisme. Het verbazend sterke aantal zelfmoorden onder den middenstand wijst op den onzekeren toestand der langzaam ondergaande kleine burgerij.

De Indische Mijnwet en het Eigendomsrecht der Mijnen.

I.

Geschiedenis van het Eigendomsrecht der Mijnen.

Bij de oude *Grieken* vinden wij reeds dadelijk het eigendomsrecht waarheen wij thans langzamerhand, na 25 eeuwen terug keeren, en worden de delfstoffen beschouwd als het *eigendom van den staat*. De ondergrond was een Staatsdomein waarop de Regeering in eeuwigdurende erfpacht (bail à perpétuité) kon verleenen de vergunning tot ontginning, in ruil waarvoor de erfpachter een som in eens moest storten en 1/4 van het product aan de Staatskas moest afgeven. Themistocles besteedde de aldus uit de mijnen verkregen sommen voor den bouw van schepen tot verdediging van het land.

Volgens het *Romeinsche recht* vormden de delfstoffen een „accessoir du sol" (een aanhangsel van den bodem) en had dus alleen de grondeigenaar het recht over de schatten van den bodem te beschikken. Wie den bodem bezat mocht den mijnbouw uitoefenen, en de Staat kon alleen tot ontginning overgaan op de plaatsen waar hij den grond bezat. Gedurende den Keizertijd begon men het nadeel er van in te zien om aldus de rijkdommen in den schoot der aarde geheel èn al over te laten aan de willekeur en de exploitatie der grondbezitters, en begon de wetgeving een onderscheid te maken tusschen het eigendomsrecht op de oppervlakte van den bodem en op het inwendige van den aardbol. Door de Code van Justinianus XI van 4 September 382 en die van Theodosius X werd de vrije beschikking over de delfstoffen aan de grondbezitters ontnomen en ontvingen deze alleen 1/10 van de bruto opbrengst, welk bedrag de ontginner als erkenning van het „droit régalien" [1]) ook aan den staat moest betalen. Deze heffing van „Cens" (jaarlijksche betaling) werd in de VIII eeuw door de Fransche koningen later door de Baronnen overgenomen.

De onvoldoende regeling van het mijnrecht bij de Romeinen nam eerst bij het *Duitsche mijnrecht* eene vaste gestalte aan. Nadat lange

[1]) Regaal recht = koninklijk recht.

jaren het Germaansche gewoonterecht was gehuldigd, ontstond langzamerhand door privilegiën en willekeurig ingrijpen der vorsten het tegenwoordige eigendomsrecht. Aan het oorspronkelijke *Duitsche mijnrecht* lag de aloude Markregeling ten grondslag, dus het gemeenschappelijk bezit van grond en boden, van alles wat in den boezem der aarde voorkomt en op of boven hare oppervlakte wordt gevonden. Toen bij het verval der grens-regeling langzamerhand het woonerf, het bouwland en de akkërs in persoonlijk eigendom waren overgegaan en ten laatste zelfs een deel der bosschen, weiden, wateren en wegen bijzonder eigendom waren geworden, bleef noch altijd de weide voor het vee, het hout voor den haard, het bouwmateriaal voor woningen, het strooisel voor de stallen en de ,,*Stein-gewinnung*'' (de opgedolven steen) ter beschikking van de gemeenschap. Ieder markgenoot had het recht steenen te breken, en de aderen op te sporen om ijzer, koper, steenzout, zelfs goud en zilver te winnen. Zelfs waar in reeds verdeelde, dus individueel bezetene akkers, ertsen werden gevonden, of slechts het waarschijnlijke aanwezig zijn van ertsen kon worden aangetoond, keerde de akker weer tot de ,,Gemeine mark'' den gemeenschappelijk bezeten grond terug. Niemand mocht den markgenoot het opsporen beletten, want ,,Bergrecht ist stark, und noch König, noch Herzog en kan dagegen.'' [2]) Geheel in tegenstelling dus met het streven bij den landbouw om het gemeenschappelijk eigendom te veranderen in persoonlijk bezit, bemerkt men bij den mijnbouw voortdurend de neiging om het persoonlijk eigendom te beperken ten bate der gemeenschap. Deze had daarbij te meer belang daar de mineralen niet als de meeste andere producten slechts voor het gebruik werden verzameld, doch de éérste *ruilwaarden* vormden.

Waar men den delfstofhoudenden grond vaak in ontginning gaf aan den vinder, die daarop slechts gebruiksrecht uitoefende, had deze voor de vele daaraan verbonden werkzaamheden loonarbeiders noodig, en worden de eerste sporen van een proletariaat zichtbaar. De Grondheeren echter, tuk op de groote winsten, verkregen door den mijnbouw, legden hunne klauwen op de gemeenschappelijke erfenis, en de grootste der grondheeren, de koning, verklaarde de delfstoffen tot zijn bezit, tot *regaal*, waarop hij alleen als landheer het gebruiksrecht kon verleenen, op de voorwaarden die hij daarbij in zijn belang meende te moeten stellen. Door de ,,Constitutio de regalibus'' verklaarde Keizer Frederik I (1158) het zilver en goud tot mijn-regaal, dat is het uitsluitend recht van toeëigening door den vorst, die meestal de ontginning overliet aan begunstigden mits dezen daarvoor in ruil de verlangde tienden opbrachten. De in de XIIe eeuw ontstane ,,Berg-freiheit'' schonk den Vorst en anderen het recht in vreemden grond en bodem mijnbouw te drijven, zelfs zonder toestemming van den grondbezitter, zij het met schadeloosstelling van dezen. Waar vroeger de ,,bergleute ihr Bergwerks-eigenthum von niemanden zu Lehen hatten,'' [3]) werd thans de mijnbouw een kleinood der Kroon en een middel om den vorsten rijkdom te verschaffen. In 1356 gaf Keizer Karel IV bij de ,,Gouden

[2]) ,,Het mijnrecht is sterk, en *nòch Koning nòch Hertog kunnen iets daartegen* doen.''

[3]) ,,De mijnwerkers hebben het eigendom hunner mijnen van *niemand in leen*.''

Bul" het mijnregaal aan de Keurvorsten over, en dezen, het vrije opsporingsrecht erkennende, „Recht des freien Suchens of Schürfens" d.i. harken, hieven oorspronkelijk „Urbure" 4) en later „tienden."

In Engeland verdeelde Willem de Veroveraar door zijn „Doomsdaysboek" onder de Normandische edellieden bodem en delfstoffen tegelijk, welke buitverdeeling nog tot heden gehandhaafd bleef.

In Frankrijk hief reeds Dagobert I eene zware belasting ten bate der Koningen, die vanaf 786 hunne souvereiniteitsrechten inzake mijnbezit deden gelden. Na den dood van Karel den Groote kwam het mijnregaal in handen der feodaal-baronnen, tot Karel VI het van dezen weer heroverde (1413). Wel schonk Hendrik II in 1548 eenige schadeloosstelling, voor de nadeelen, geleden door den bezitter der oppervlakte van den bodem, doch de mijnen bleven ter beschikking van het hoofd van den staat, dat daarvan soms een willekeurig gebruik maakte. 5) Het „droit régaliën" bleef dan ook de grondslag der wetgeving tot aan de Fransche revolutie, die dit eeuwenoude onrecht grondig opruimde.

De wet den 12 Juni 1791 door de *Assemblée nationale* uitgevaardigd huldigde het juiste beginsel, dat de delfstoffen het eigendom zijn der geheele natie. Zij scheidde het eigendom der oppervlakte van het eigendom der ingewanden van de aarde, en stelde de mijnen als „res nullius à la disposition de la nation" 6). In zijn laatste redevoering, den avond voor zijn dood gehouden, had Mirabeau daarop aangedrongen: „het inwendige der aarde is niet vatbaar voor verdeeling, alleen de gemeenschap kan daarvan een nieuw eigendom scheppen, en het gebruik daarvan regelen in het belang van het algemeen."

Napoleon I wist door zijn persoonlijk ingrijpen dit juiste beginsel ter zijde te schuiven door een beroep te doen op de hebzucht van het kapitaal; „la découverte d'une mine," verklaarde hij in de vergadering der commissie „crée une propriété nouvelle," „de ontdekking eener mijn schept een nieuw soort eigendom, waarvan de ontdekker de voordeelen moet genieten." Het eigendom der mijnen had dus eene speciale regeling noodig, die als bijvoegsel in den Côde Napoleon over het eigendom zou worden opgenomen. *De wet van 21 April 1810* noemde de delfstoffen gedurende den tijd vóór dat de concessie was verleend „biens" et non „propriétés," („goederen en *niet* eigendommen"); zij maakte voor de mijnen eene uitzondering op de gewone bepalingen van het eigendomsrecht 7) en verklaarde ze met schending van art. 552 van het Côde Civil tot staatsdomein, beschouwde dus de delfstoffen als „res nullius", waarover de Staat beschikken kon ten bate van particulieren, die aan de gestelde voorwaarden voldeden. Napoleon I had zijn doel bereikt: „hij wilde bij de mijnontginning een beroep doen op de individueele hebzucht als bij de ontginning van een akker, ... de eigenaar heeft het recht zijne zaak te gebruiken en

---

4) Mijn-belasting aan den Landheer.

5) Lodewijk XIV schonk het „monstrueux privilège" van het eigendom van *alle* mijnen van Frankrijk aan de *Hertogin d'Uzès*.

6) *„Res nullius,"* heerlooze zaken, ter beschikking van de natie.

7) Dat erkende „le droit d'user et d'abuser" het recht van gebruiken en van misbruiken.

te misbruiken..... de mijn moet dus worden een vrij eigendom, waarover hij kan beschikken evenals over elk ander bezit."

En deze wet van 1810, zoo recht naar het hart der kapitalisten, (die men 27 Juli 1880 in Frankrijk wijzigde), geldt na al die jaren nog altijd onveranderd in *Nederland*, ofschoon zij niet eens vertaald werd en daarvan geen hollandsche tekst bestaat. Art. 626 van ons Burgerlijk Wetboek, dat spreekt van het „eigendom *op* en *in* den grond", ontving met het oog daarop eene bijvoeging „behoudens de *verordeningen in zake mijnen vast te stellen*". In Pruisen is in 1865 (24 Juni) het oude mijnregaal afgeschaft en de „Bergbaufreiheit" in zooverre erkend, dat het recht tot mijnbouw aan een ieder wordt verleend, die aan de gestelde eischen voldoet. In de meeste andere landen heeft de bestaande mijnontginning het karakter aangenomen van een kompromis tusschen de souvereiniteitsrechten der natie en de privaatrechten van den grondeigenaar. Het is eene grillige monsterkaart met allerlei kleuren en tinten, waarin alleen het socialisme orde en regelmaat zal kunnen brengen, uitgaande van een vast beginsel.

Alvorens die bonte legkaart van allerlei soorten van eigendomsrecht in hoofdtrekken te ontleden,[8]) mocht ik gaarne in verband met mijn artikel der vorige maand, door een onzer hardnekkige dogmatici de vraag zien opgelost: hoe kunt gij bij zulke verregaande gelijkvormigheid der productiewijze deze talrijke schakeeringen van het tegenwoordige eigendomsrecht der mijnen verklaren? Want zij verliezen het recht ons te dwingen de knie te buigen voor hun onfeilbaar dogma, zoolang zij machteloos zijn om aan te toonen waarom onder dezelfde *productiewijze* in verschillende landen zulk enorm *verschil* in *physieke*, *intellectueele* en *moreele ontwikkeling* merkbaar is.

*
* *

Wanneer men eene handleiding over de Wetgeving der mijnen openslaat, vindt men dadelijk verschillende theoriën over den oorsprong van het bezit. De grondbeginselen waarop het mijn-eigendom heet te berusten kunnen tot vier soorten worden terug gebracht: 1e. *recht van accessie*, 2e *recht van inbezitneming*, 3e *domein-reeht* en 4e *res nullius*.

In het eerste geval acht men het eigendom der delfstoffen een gevolg te zijn van het eigendom op den grond. Waar woeste gronden vaak aan den eersten ontginner worden toegewezen, is bij de sluimerende delfstoffen van arbeid geen sprake, en dus veel minder dan in dat geval dit *recht van accessie* te verdedigen.

De *eerste-bezitneming* van deze goederen zonder meester schenkt het eigendom op gelijke wijze als het reeds lang veroordeelde strandrecht; het kan den toets der rechtvaardigheid niet doorstaan, is trouwens nergens lang gehandhaafd geworden.

Beschouwt men de delfstoffen als geschenken der natuur, waarvan wij voordeel kunnen trekken als resultaat van den arbeid van geheele volken gedurende vele geslachten, dan worden zij *Staats-domein*, als zijnde de Staat de vertegenwoordiger van de belangen der gemeenschap. Dit aannemende, en logisch is daartegen niets in te brengen, dan is

[8]) Geen Dogma's! N. Tijd.

de noodwendige conclusie daarvan, dat de Staat het eigendom van alle rijkdommen moet bezitten," (Michel Chevallier) welke conclusie wij gaarne aanvaarden. In alle landen heeft men op dezelfde wijze gedeelten van den bodem „die door niemand mochten worden genaast" tot Staats-domein verklaard, zooals het strand der zee, de natuurlijke havens, de bedding der rivieren, sommige weilanden, bosschen, moerassen en meeren.

Als *„res nullius"* d.i. heerlooze zaken beschouwd, behooren de delfstoffen aan niemand, zelfs niet aan den Staat, die echter als voogd van den nationalen rijkdom optredende en inkomsten noodig hebbende van den mijnbouw, eene belasting mag heffen, even goed als zulks met de grondrente van de inkomsten door landbouw verkregen het geval is.

Nu eens dit, dan weer een ander dezer grondbeginselen tot verdediging van het eigendomsrecht aannemende, dit soms op gemengden grondslag latende rusten, vinden wij thans heerschende in de Wetgevingen der beschaafde staten de volgende stelsels.

a. Het Engelsche stelsel.

De delfstoffen vormen daarbij een afzonderlijk bestanddeel van den bodem; in landen waar alle grond een eigenaar heeft, is dan geen sprake van een afzonderlijke mijnwet en heeft de Staat alleen voor de veiligheid der arbeiders te waken. De grondeigenaars kunnen dus naar goedvinden met de schatten van den bodem omspringen, en alleen waar de mijnen op *zijn* grond, dus op domeingrond zijn gelegen, kan de Staat iets van de opbrengst eischen. Het recht van mijnontginning, de voorwaarden der concessie berusten dus op een vrij contract tusschen den lord (grondeigenaar) en den adventurer (mijnondernemer), zooals dit in de Engelsche wetten van 18 Aug. 1842, 15 Aug. 1850, 17 Aug. 1855 en 28 Aug. 1860 is vastgesteld. Ook over datgene wat *op* den grond gebouwd wordt kan de grondeigenaar beschikken en talrijke huizen van Londen zijn reeds en zullen na afloop eener erfpacht van 99 jaren in het eigendom der afstammelingen der normandische roofridders overgaan.

Ook in Rusland, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, de Engelsche Koloniën en de Transvaal wordt dit stelsel in hoofdzaak gevolgd. Waar echter, als in Rusland, groote uitgestrektheden gronds nog *niet* in privaat-eigendom waren overgegaan, doch tot het Staatsdomein werden gerekend, verviel men in het Russische stelsel, en was aan elke „claim" 9) voor mijnontginning tevens het eigendom van den bovenliggenden grond verbonden.

b. Het Pruisische stelsel.

De wet van 1865 gaf eene lijst van delfstoffen, waarvan het eigendom den rechthebbenden op den bovengrond wordt ontnomen. De Staat bezit daarover geen eigendomsrecht, doch kan alleen goedkeuren het beschikken over de delfstoffen van elken ontginner, die aan de wettelijke voorschriften voor de inbezitneming heeft voldaan. De concessie wordt verleend „ter eeuwiger tijde", dat wil zeggen zoolang er nog delfstoffen aanwezig zijn; er is dus volledige scheiding tusschen mijnbouw en grondeigendom.

---

9) „Claim" = oppervlakte van den bodem aan den mijnontginner afgestaan.

Eenig Staatsmonopolie is niet aanwezig, de mijnindustrie wordt geheel vrij uitgeoefend, alleen is zij nà 1891 onderworpen aan de gewone inkomstenbelasting. Recht tot opsporen van delfstoffen en tot mijnontginning kan een ieder verkrijgen die de voorschriften van het mijnwezen opvolgt, waardoor wordt gewaakt voor de veiligheid, de betaling en de verzekering tegen ziekten en ongelukken der arbeiders, ook voor de bescherming der oppervlakte van het openbaar verkeer en tegen de schadelijke gevolgen van den mijnbouw wordt zorg gedragen. De grondeigenaar moet zelfs het noodige terrein voor de mijnwerken benoodigd afstaan, doch ontvangt daarvoor schadevergoeding. Dit zoogenaamde „Pruisische stelsel" is nagenoeg onveranderd in de jaren 1868 tot 1873 door Beieren, Brunswijk, Hessen, Gotha, Meiningen, Altenburg en Elzas Lotharingen overgenomen en wet geworden. Ook in Oostenrijk, Zweden, Noorwegen en Spanje is dit stelsel heerschend; de nieuwe Indische mijnwet heeft dit systeem tot leiddraad gekozen.

c. Het Belgische stelsel.

De Fransche wet van 1810 die nog altijd het mijnwezen in Nederland beheert, werd in België in 1837 (wet van 2 Mei) *gewijzigd* en bij de Wet van 8 Juli 1864 herzien, ofschoon de hoofdzaken behouden bleven. Deze wet beschouwt de delfstoffen als heerlooze zaken, als rijkdommen die sluimeren in den bodem en aan niemand behooren, totdat zij ontdekt worden. De grondbezitter beschikt over alle „Substances non concessibles" [10]) als zand, kalksteen, mergel, enz., de overige met name genoemde delfstoffen komen aan den vinder, doch deze moet den grondeigenaar schadeloos stellen door uitkeering der dubbele waarde van den grond, terwijl de grondbezitter in sommige gevallen zijn voorrang op de concessie kan doen gelden. Het politiereglement op de mijnen (28 April 1884) is een ware „Code des Mines" en zorgt voor de veiligheid van de arbeiders, de voorkoming van ongelukken, de noodige reddingsmaatregelen en de inspectie der mijnen, waarin, jammer genoeg, geen arbeiders werden opgenomen.

De Italiaansche Wet van 1859 is op dezelfde leest geschoeid.

d. Het Fransche Stelsel.

Bij deze wet, die in zijn oorspronkelijken vorm van 1810 ook in Nederland geldt, berust het eigendom der delfstoffen niet op een mijnregaal, doch geeft de Staat concessies (vergunningen) uit. Het idee der delfstoffen als bestanddeel van den bodem, heeft men verlaten en het eigendom ontstaat door de toeëigening van den eersten inbezitnemer. Men laat deze geheel vrij in de wijze van ontginning, doch bepaalt alleen over welke delfstoffen hij mag beschikken en eischt van hem eene „redevance fixe" en eene „redevance proportionelle" (een vast recht en een evenredige cijns). Voor de veiligheid der arbeiders is minder goed gezorgd dan in België, terwijl in beide landen in een „Cahier des charges" [11]) de vorming van ondersteunings- hulp- en pensioenfondsen als verplichting aan den mijnontginner werden opgelegd. (Wet van 27 Juli 1880). Ook in Frankrijk wordt de concessie aan de

[10]) Materialen die men niet kan afstaan.
[11]) Lasten-cahier.

kapitalisten voor „eeuwige tijden" verleend. De Fransche wet verdeelt de delfstoffen in 3 soorten: 1°. die uit de „Mines" voortkomen (metalen, zwavel, aluin) welke zonder concessie niet mogen ontgonnen worden; 2°. die uit de „minières" (moeras-ijzer, pyriet, turf) waarvoor de vergunning van den prefect voldoende is, en 3°. die uit de „carrières" (lava, krijt, kalksteen), waarover de grondeigenaar kan beschikken. Het doel dezer mijnwet was volgens Napoleon I „de favoriser les exploitants" en ook onze ministers van Koloniën Sprenger van Eyk en Cremer hadden bij hunne wetsvoorstellen geen ander doel dan „de hinderpalen weg te nemen, die de ontwikkeling der mijnindustrie belemmeren." Meer dan op de belangen der gemeenschap werd gelet op de voordeelen van het kapitaal zoowel in de Nederlandsche Wet van 21 April 1810 als in de Indische mijnwet, die thans in de Kamer in behandeling is.

e. Het Nederlandsche stelsel

is nog de trouwe, onvervalschte opvolging van het Napoleontische fransche stelsel van 1810. De delfstoffen vormen geen bestanddeel van den bodem, vormen nòch een regaal nòch staatsdomein, doch worden beschouwd als heerlooze zaken, waarop de eerste inbezitnemer rechten kan doen gelden. Eene acte van concessie door de Regeering, gehoord de Raad van State, afgegeven, is voldoende, om den begunstigde het altijddurend eigendom der delfstoffen te verschaffen. Voor de opsporing der onderaardsche schatten wordt echter de toestemming van den grondeigenaar vereischt, en bij het verleenen der vergunning tot *ontginning* kan de Regeering beslissen of deze aan den vinder dan wel aan den grondeigenaar zal worden verleend. Ook vreemdelingen worden tot mijnconcessies toegelaten en spoedig zullen de Duitschers trachten daarvan partij te trekken. Het mijn-bedrijf was niet aan patentbelasting onderworpen, doch men hief en heft een vast recht van 10 franken per vierk. kilometer oppervlakte en een evenredig recht van de zuivere opbrengst der industrie. Als maximum werd in art. 35 daarvan 5 % van de netto-opbrengst vastgesteld, doch meestal wordt niet meer dan 2½ % geheven. Het deel wat aan den Staat komt is dan ook gering: terwijl de bruto-opbrengst der *dominale mijnen te Kerkrade* in de laatste 10 jaar 2678 duizend gulden (2⅔ millioen) bedroeg, en de netto-opbrengst op 941 duizend gulden werd vastgesteld, inde de Staat daarvan slechts 195 duizend gulden of gemiddeld 19 duizend per jaar. Van de *Steenkoolmijn Neijprick Bleijenheide* was de bruto-opbrengst in diezelfde jaren (1887 tot en met 1896) ruim 1⅘ millioen (1803 duizend gulden) en de netto winst 731 duizend gulden. Als totaal inkomen uit het „Recht op de mijnen" werd in 1897 onder de middelen slechts op *f* 5865 gerekend.

Steengroeven mits in de open lucht kan men zonder verlof exploiteeren; voor de *Verveeningen* is alleen de toestemming van den grondeigenaar benoodigd.

Waar onze wet dus twee boven elkander liggende eigendommen, dat van den bovengrond en dat van den benedengrond erkent, en de „nationalisatie van den bodem," al zal deze eenmaal onvermijdelijk zijn, voorloopig nog veel tegenstand zou vinden, ware het verklaren der delfstoffen tot nationaal *eigendom* een plicht en een recht door het

algemeen welzijn geëischt en had men in de eerste plaats deze schatten, even goed als kanalen, moerassen, straatwegen en spoorwegen in het bezit der gemeenschap moeten brengen en exploiteeren ten algemeenen bate. Vooral voor Indië, kan een dergelijk verzuim nooit sterk genoeg worden afgekeurd.

II.

De Indische Mijnwet.

a. Het Indische Stelsel.

De bestaande regeling van het mijneigendomsrecht in Nederlandsch Indië volgt het beginsel in het Pruisische stelsel belichaamd. Wanneer men het eigendomsrecht van de oppervlakte onafscheidelijk achtte van dat van het inwendige van den bodem, zou de Staat niet het recht hebben over de delfstoffen te beschikken door deze weg te schenken of zich toe te eigenen. Vóór 1850 werd dan ook geen vergunning tot mijnbouw gegeven of tevens werd de bouwgrond afgestaan aan den ontginner der delfstoffenlagen; nà het in werking treden van het *Kon. Besluit van 2 September 1873* is dit geheel onnoodig geworden. Dit besluit, dat de mijnbouwkundige onderzoekingen en de mijnontginning regelt gaat uit van het volgende grondbeginsel:

„De eigendom van den grond bevat in zich den eigendom van hetgeen *op* en *in* den grond is. Onder den grond mag de eigenaar naar goedvinden bouwen en graven en uit dat graven alle vruchten trekken, welke hetzelve kan opleveren, *behoudens de wijzigingen uit de wetten en verordeningen van policie op het stuk der mijnen voortvloeiende (art. 571* B. W.) [12]). In de erfpacht op den grond is niet begrepen de delfstoffen bevattende ondergrond. De erfpachter is verplicht de ontginning van delfstoffen door of op concessies van het Gouvernement te gedoogen, volgens de regelen bij algemeene verordening vast te stellen.

Ieder die opsporingen wil doen in grond *bij hem niet in gebruik*, heeft daartoe de schriftelijke vergunning noodig van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur, binnen wiens ressort de grond gelegen is. Deze moet de rechthebbenden op den grond in de gelegenheid stellen voor hunne rechten op te komen.

Wij vinden in deze verordening een mengelmoes van drie der beginselen over het eigendomsrecht der mijnen: het *regaalrecht* van den Koning, het *domeinrecht* bij ontginning door den staat of verkoop aan den hoogsten bieder, en het *accessierecht* wegens eenige voorrang aan den grondeigenaar verleend. Bij het *grondbezit* heeft men kortweg allen bodem tot *Staatsdomein* verklaard door in het „Agrarisch Besluit" te verkondigen dat het beginsel gehandhaafd blijft dat alle grond, waarop niet door anderen recht van eigendom wordt bewezen, domein van den staat is (Ind. Staatsblad 1870 n. 118 enz.); bij het mijnbezit heeft men dat nog niet durven neerschrijven.

---

[12]) *Art. 571* van het *Indisch* Burgerlijke Wetboek is *eens*luidend met *art. 626* van het *Nederlandsche* B. W. en met *art. 552* van den *Fransche* Côde Civil.

Art. 571 van het Ind. Burg. Wetb. geeft alleen recht op schadevergoeding aan den *eigenaar* van den bovengrond, doch zulk eigendom (dat van den Staat er buitengelaten) is in Indië onbeduidend; verreweg het grootste gedeelte is onderworpen aan het inlandsch recht, aan de godsdienstige gewoonten, volksinstellingen en gebruiken en daarbij is nagenoeg alleen van gebruiksrecht sprake. Ook blijft het de vraag of men bij de toepassing der nieuwe mijnwet ook op de Inlandsche Staten met zelfbestuur, geen moeielijkheden met dit ingrijpen zal doen ontstaan. Wel tracht men in de laatste jaren door nieuwe contracten met deze Inlandsche vorsten of aanvulling der oude verdragen het recht van concessie aan de Inlandsche regeering te doen overdragen, doch zulke contracten, door vaak weinig gezag hebbende hoofden geteekend of van hen afgeperst beteekenen niet veel, en veel tact maar vooral eerlijkheid zal noodig zijn om bij deze jacht naar rijkdommen en fortuin elke botsing te vermijden. De Nederlandsche wetgeving toch wijkt in vele opzichten af, komt zelfs meermalen in volslagen strijd met het *Indonesische eigendomsrecht* op de delfstoffen.

Volgens dat recht is boven- en benedengrond één ondeelbaar geheel, onafscheidelijk van elkander. Evenals de visschen der zee, de vogelen der lucht, het wild der bosschen, de vruchten der wouden aan alle behooren, behoort het water der rivieren en het zout der stranden, de steenkool, het goud en de petroleum aan de gemeenschap, wat ook het geval is met den bodem waarop zij leven. Noch chefs, noch hoofden hebben het recht, zonder de algemeene toestemming der gezinshoofden een deel af te staan van het „erfdeel der vaderen." De regeering heeft niet het recht zich den bodem, evenmin als de delfstoffen toe te eigenen, en in de oogen van den Indonesiër is elke poging van dergelijken aard eene daad van overweldiging, van roof. „De Hollanders," zeide één hunner tot een Resident, waarin hij vertrouwen stelde, „de Hollanders dagen dieven voor hunne rechtbanken, terwijl zij zelve ons straffeloos onze gronden ontstelen, om deze later weer tegen hooge prijzen aan ons te verhuren."

Onder „onze bondgenooten ofte wel goede vrienden," der Minahassa heerscht „algemeene moedeloosheid en ontevredenheid" schreef een hunner Hoofden, „daar de Regeering besloten heeft zich onze gronden toe te eigenen." Bij het Wetsvoorstel tot opheffing der Koffiecultuur in de Minahassa (welke dwangcultuur men door flagrante rechtsschennis had durven doordrijven) vroeg ik aan den Minister met welk recht deze gronden tot „domein" waren verklaard; in zijne memorie van antwoord bewaarde de Heer *Cremer* echter een voorzichtig stilzwijgen. Verzet der Inlandsche bevolking tegen de mijnexploratie en — exploitatie is dus zeer zeker te vreezen, wanneer men niet als in mijn artikel „de *Indische mijnwet*" (Soc. demokraat Juni 1898) de ingezetenen in ruime mate van de voordeelen doet genieten. In de vlakte van *Gorontalo* liggen sawahs en andere velden welke onbruikbaar zullen worden door de mijn-ontginningen waartoe reeds concessie werd verleend. „Een deel der bevolking" lezen wij in het *Batav. Nieuwsblad*, „is voornemens zich des noods gewapenderhand te verzetten." „Doch," voegt met ijzige kalmte het blad er bij; „de Regeering is ingelicht en zal niet aarzelen krachtig in te grijpen om aan den gespannen toestand

een einde te maken, verwijdering van de opruiers en strenge bestaffing zijn in de eerste plaats noodig," meent die verdediger der geldmannen. Doch hoe zouden onze Hollandsche boeren het vinden wanneer vreemdelingen uit verre gewesten eensklaps hier neerstreken, hun bodem gingen omwoelen, hunne velden kwamen bederven, en recht en adat (gewoonterecht) kwamen schenden? Gelukkig is geen nadere vergunning noodig voor de inlanders, welke op primitieve wijze door uitwasschen van den bovengrond eenig stofgoud weten te winnen, doch ook daarheen zullen eerlang roofzuchtige gieren hunne klauwen wel uitslaan, het zwakke lam verdrijvende van de voedsel verschaffende bron.

Een hevige goudkoorts brandt in de aderen van alles wat in Indië over geld en macht beschikt. Het prestige van den Raad van Indie werd geschokt, toen een deel der geschiedenis met de Bwool aandeelen tot het publiek doordrong en bleek hoe Hooge ambtenaren, potentaten die dat krachtens hun ambt niet mogen doen, in het goud „zitten." Heel Indie schijnt door die goudkoorts aangestoken. Een vreemdeling rustte een stoomschip, de *Mc Allister*, uit, op voorwaarde dat het geen andere passagiers zou medenemen, om vóór anderen een of andere concessie machtig te worden. Een ander ontsnapte ter sluiks met eene boot van het schip dat op de reede lag, en haalde den Resident uit zijn bed om een dik pak vol aanvragen het éérste te kunnen indienen. Van mishandeling der koelies, van wreedheden tegenover de inlanders die in bergen en oerwouden naar gouderts moesten zoeken werden reeds geruchten vernomen, en toch, hoe weinig wordt daarvan steeds bekend. Drie, vier en *vijf millioen gulden* werden soms uitgekeerd als vergoeding voor den „inbreng" eener Concessie, vaak door protectie, altijd nagenoeg zonder arbeid, van de Regeering bijna kosteloos verkregen.

In *Transvaal* heeft men schatten gouds bijna voor niets weggegeven aan vreemdelingen, die toch nog klagen over die „Boeren"-regeering. Van 1 Januari 1891 tot 31 December 1897, hadden de verschillende maatschappijen, die over „Claims" beschikten voor 54 millioen ponden, d. i. 648 millioen gulden goud — rijkdom aan den bodem ontnomen; de diamantmijnen der De Beers Company brachten jaarlijks 750 duizend pond sterling = 9 millioen gulden winst op, en van al die dividenden gaat het reuzendeel naar Europa en profiteert het land zelf niet van de geroofde schatten.

Zal men in Ned. Indië den zelfden weg opgaan en evenals in *Zuid-Afrika* eerst wijs worden, „met schade en schande"? Zal men de lessen der *Billiton-historie* vergeten?

De minister Cremer schijnt dien weg op te willen, althans zijne mijnwet toont daarvan de duidelijke bewijzen.

Wat het eigendomsrecht betreft wil hij aan den rechthebbende op den bovengrond de beschikking over de delfstoffen onttrekken, en de nieuwe mijnwet van toepassing verklaren voor de zelfbesturende Vorsten, die het recht van mijn-concessie aan de Regeering overdragen of zullen overdragen.

Vrees voor schending van de rechten van de inlanders bezielt hem niet, „daar die rechten alleen betrekking hebben op wat bij de inlandsche bevolking werkelijk voorkwam, dus de ontginningen op kleine schaal." Hij ducht even als de Landvoogd, in tegenstelling met zijn

voorganger Bergsma, geen gevaar van het rondweg uitspreken van het beginsel, dat de delfstoffen aan de Regeering behooren. Waar de mijnrechts — geleerden het nog niet eens zijn welk rechtskarakter aan de delfstoffen moet worden toegekend, of zij als regaal, bestanddeelen van den bodem of als heerlooze zaken moeten worden beschouwd, doet voor het doel dat Z. Exc. zich stelt „niets ter zake." En zijn doel is het mijnbouwbedrijf te vergemakkelijken, het opsporen zoo min mogelijk te belemmeren, dus de grootstmogelijke vrijheid te laten voor onderzoek en ontginning; hij wil in een woord de mijnindustrie met alle kracht steunen, dus het kapitaal groote winsten bezorgen en daarvan slechts heffen 1/50 gedeelte van de bruto opbrengst. Met miskenning dus der historische rechten der bezitters en eigenaren van den grond, wordt eenvoudig gedecreteerd „alle delfstoffen van den ondergrond zijn van ons!" Zonder ook maar een zwakke poging te doen om voor deze onteigening ten algemeene nutte de getroffenen schadeloos te stellen. Op allerlei wijze en ten slotte met geweld dwingt men de Hoofden afstand te doen van de eeuwenoude rechten en aan eene tegemoetkoming voor het ontnemen wordt niet eens gedacht. Kan dat eerlijk zijn? In plaats van zorg te dragen, dat zoo niet alles, dan toch het leeuwendeel dier schatten in de gemeenschappelijke Staatskas terecht komt, om aldus de zware belastingen der bevolking te kunnen verlichten, wil men voordeelen en groote voordeelen wegschenken aan kapitalisten, voor den Staat slechts een klein deel nemen, en aan de bewoners der mijnstreken niets overlaten, dan een uitgeputten ondergrond en een gedeeltelijk onbruikbaar geworden bovengrond. Dat rijke land zal men eenmaal arm achterlaten, beroofd van de schatten door de natuur met zulke ruime hand geschonken, door het over te leveren aan den geeuwhonger der maatschappijen en de hebzucht van het kapitaal.

De nieuwe mijnwet zal den ondernemingsgeest aanwakkeren, zoowel van Nederlandsche als van vreemde kapitalisten. Wat daarvan de gevolgen kunnen zijn kan de Transvaal ons leeren. In 1897 verdeelden 30 mijnmaatschappijen 35 millioen gulden onder de aandeelhouders, één enkele behaalde *f* 2,760,000 winst en keerde 100 % dividend uit over een verwaterd kapitaal (Bonanza-mijn). Voor 140 millioen waarde werd aan den bodem onttrokken en daarvan ontving de schatkist voor pacht en licentien nauwelijks 1 millioen gulden. Wekelijks gaat een stoomboot vol Transvaalsch goud naar Europa, den neus der inwoners voorbij, en deze verkeeren in nijpende armoede. „De Johannisburgsche couranten zijn vol van deerniswekkende berichten over de armoede en den kommer welke heerschen onder een gedeelte der bevolking van Witwatersrand" schrijft *de Volksstem* in een artikel *Rijkdom is Armoede*, „De rijkeluis-couranten dringen aan op nog meer „bezuiniging" op den arbeid, op nog meer „verlagingen" der loonen en „reducties" der tractementen, en gebruiken den nood der armen om het voordeel der rijken te vermeerderen. De Witwatersrand-industrie zal dit jaar zestig millioen gulden winst opleveren, en toch wordt er honger geleden op de goudvelden der Witwatersrand. De rijke lieden wonen of trekken naar elders, de arme lieden en de werkbazen blijven te Johannesburg hangen ten laste van Volksraad en Regeering." Die schatten zijn onherroepelijk verdwenen, de armoede en ellende blijven.

In *Nederlandsch Indië* klopt eveneens Engelsch en Amerikaansch kapitaal om toelating; de *Standard Oil Company*, deze machtigste trust der wereld, had hare blikken laten vallen op Nederlandsch Indië. Waar ééne petroleum-maatschappij *de Dordtsche*, van 1891 tot en met 1896 eene netto winst van *f* 4,662,000 had gemaakt, en in 1897 nog eens eventjes *f* 1,519,675 dividend kon uitkeeren [13]); waar de *Ned. Ind. Exploratie Maatschappij* onder Directie van den oud-minister *Sprenger van Eijk* in 1897, 156 pCt. dividend uitkeerde, en „de *Koninklijke*" na afschrijving van *f* 458.764 nog een netto-winstcijfer opgaf van *f* 2.776.979.88½, moest en zou de Yankee ingrijpen. Beschikkende over een kapitaal van 225 millioen gulden, wilde zij de exploitatie der *Moeara-Enim*-concessie overnemen, en het werkkapitaal van deze van 4 millioen op 40 millioen gulden brengen. Voor de oorspronkelijke aandeelen zou zij 300 % uitkeeren, wel wetende dat eenmaal binnen gedrongen zij het wereldmonopolie voor den petroleumverkoop weer een stap zou genaderd zijn en hare gewetenlooze taktiek alle andere concurrentie zou onmogelijk maken. De Regeering weigerde, wegens de klachten der ten doode gedoemde „Koninklijke" Maatschappij de Indische petroleumbronnen onder Amerikaansche heerschappij te stellen en voorloopig was dit sluwe plan verijdeld. Niet voor lang, want de „Standard" kan de aandeelen later opkoopen, de concessie op een Hollandschen naam laten overschrijven, geheime contracten sluiten met bestaande maatschappijen, kan „Stroomannen" gebruiken, enkele harer mannen als Nederlander laten naturaliseeren, [14]) en door allerlei „truc's" haar doel bereiken. Wat zij *wil* deze reusachtige geldmacht, „de Standard" wier moraliteit op zulk laag peil staat (Loyds Wealtag. Commun wealth), wat zij *wil* — dat *kan* zij en zal geschieden ook. Tot heden geeft onze wetgeving althans geen enkele waarborg tegen het gevaar, dat daardoor Nederland en onze Koloniën bedreigt.

Want deze groote, in het geheim, met haast ongeloofelijke kapitalen werkende maatschappijen brengen in elk land waar zij binnen dringen tal van moeielijkheden; slechte behandelingen der inboorlingen leidende tot verzet en opstand tegen de blanken; conflicten van allerlei aard met de Regeering die voor hun wil moet buigen, het stellen van overdreven eischen voor steun en bijstand, en als deze niet genoegzaam worden verleend, klachten bij het Amerikaansche gouvernement. Door ondervonden nadeelen, plunderingen, mishandelingen, moorden (wellicht met voordacht geprovoceerd) worden gretig voorwendsels gevonden om te intervenieeren, schadeloosstelling te eischen, blokkades af te kondigen om eindelijk een grooten slag te slaan en de begeerde koloniën in te palmen. Cuba, Manilla en de Transvaal, Rhodes, Jameson en de Duitsche Regeering zijn daarvoor waarschuwende voorbeelden.

Doch al kan men zulke gevaarlijke vijanden weren, in hun hart willen de geldmannen zulks niet: dezer dagen werd onderhands een prospectus verspreid van eene Engelsche petroleum-maatschappij, de

---

[13]) In 1896 was de netto winst *f* 1,924,000 en kreeg de Staat daarvan *f* 16,000.

[14]) Reeds vermeldden de bladen dat de oudste zoon van *Rockfeller* „de petroleumkoning" zich wil laten naturaliseeren om deel te nemen aan het Bestuur der „Koninklijke" Petroleum Maatschappij.

Iliran Palembang Petroleum Liquid Fuel Co., die een gelijk doel heeft als de „Standard" in den aanvang van dit jaar te vergeefs trachtte te bereiken. Welnu, twee der Directeuren van de *Koninklijke Nederlandsch-Indische Petroleum-Maatschappij*, die de medewerking van den minister inriepen om de Amerikaansche „Standard" te weren, verleenen thans hun steun en medewerking om de Sumatra-petroleum in Engelsche handen te brengen, en dus aan vreemdelingen niet alleen commercieele voordeelen, maar ook politieken invloed en eene noodlottige macht te verschaffen.

En wat lazen wij verder nauwelijks eene week geleden in *het Vaderland*: „volgens een te Singapore uitgegeven Circulaire staan er op *Borneo* grootsche dingen te gebeuren. Een Australisch syndicaat namelijk wil er ongeveer als in Rhodesia te werk gaan. Het gaat zwanger van de volgende plannen: in Noord-Borneo 80.000 acres goudhoudende gronden aanvragen, en evenzoo in West-Borneo, verder onderhandelingen aanknoopen met stamhoofden en vorsten tot den afstand van een gebied van 30.000 tot 40.000 vierkante mijlen aan Londensche en Australische kapitalisten, die dan „the London and Melbourne British Chartered Company, Eastern archipelago" zullen vormen. Na Java en Sumatra, Borneo en Selebes, weldra Nieuw-Guinea en Flores en het kapitaal zal ook ginds oppermachtig heerschen ten ramp van land en volk, tenzij op krachtige wijze reddend en beschermend worde opgetreden door te streven naar

b. Het socialistische stelsel.

Evenals altijd waar de economisten der bourgeoisie het eigendom moeten verdedigen, vindt men ook voor dat der mijnen tal van theoriën nu eens hier dan eens daar gehuldigd. Van eenige vastheid van beginsel bij het verdedigen van het „eeuwigdurende eigendomsrecht" geen spoor. Wat de een „heilig recht" verklaart, acht de ander „onrecht" en onder allerlei vormen zagen wij het mijnbezit optreden zoowel in vroeger eeuwen als in den tegenwoordigen tijd. Onder volkomen gelijke productiewijze zien wij een geheel verschillende verdeeling van de arbeidsopbrengst, welke verdeeling dus niet zoo geheel afhankelijk is van de productiewijze als Marx in vroeger jaren beweerde. Gelukkig staan wij niet zoo machteloos als velen wanen, tegenover de economische toestanden en kunnen wij ter bevordering en versnelling van hare ontwikkeling krachtdadig ingrijpen. In de eerste plaats moeten wij daarvoor streven naar

de Nationalisatie van de Mijnen.

Trouw aan het beginsel der democratie, dat „het heil des volks is de hoogste wet," heeft de Staatsmacht het recht en de middelen om zich meester te maken van de delfstoffen, die geschenken der natuur, die bron van rijkdommen en welvaart. Waar de inboorling geen nut kan noch wil trekken van de aanwezige rijkdommen, waar hij de energie en de bekwaamheid mist om de schatten van den ondergrond aan het daglicht te brengen, en hen reeds eeuwenlang rustig liet sluimeren in den donkeren schoot der aarde, moet de georganiseerde gemeenschap, dat is voorloopig de Staat, ingrijpen. Evengoed als iemand die vrucht-

baar land braak en onbenut laat liggen, ten algemeene nutte moest worden onteigend, moeten de mijngronden in het bezit der gemeenschap komen, daar het eigendomsrecht ondergeschikt moet blijven aan het algemeen welzijn. Alle geschikte gronden moeten bebouwd, alle daarvoor geschikte mijnen ontgonnen worden om de algemeene welvaart te vermeerderen en de ellende te doen verdwijnen.

De delfstoffen moeten dus worden verklaard tot „Nationaal eigendom," evenals wij ervan overtuigd zijn dat eenmaal „met of zonder schadeloosstelling" *alle* productiemiddelen zullen worden „genationaliseerd" in afwachting van den tijd dat de „socialisatie" zal mogelijk zijn.

Het *gemeenschappelijk eigendom* der mijnen zal dus reeds dadelijk beletten het tegenwoordige vechten der kapitalisten om dien rijken buit, het zal den anders te vreezen roofbouw, waarbij men meer let op de onmiddellijke winsten dan op de gevolgen voor de toekomst, onmogelijk maken; en in plaats van de teugellooze concurrentie doen treden eene verstandige organisatie der voortbrengst.

Waar de mijnen aan de gemeenschap behooren, is elke concessie aan personen eene min of meer gewettigde „expropriatie," alleen veroorloofd wanneer het juist begrepen algemeen belang of de noodzakelijkheid zulks eischen. Doch waar de staat aldus over een deel van den nationalen rijkdom beschikt ten bate van enkelen, moet hij streng toezicht houden op het beheer der ten gebruike gegeven goederen en als schadevergoeding voor den afstand dier schatten een flink aandeel in de winst eischen. Hij moet alles heffen, wat hij maar eenigszins heffen kan, zonder de ontwikkeling der mijn-industrie te benadeelen, wat zeer goed mogelijk is, door, zooals ik in het artikel „de Indische Mijnwet" aangaf, een flinke cijns eerst te heffen, wanneer door restitutie van kapitaal met rente voor de geldschieters alle risiko is opgeheven. [15]) Uit deze heffingen moet, op de wijze als daarin werd voorgesteld, door het vormen van een reservefonds en door den aanleg van productieve werken van blijvend nut, men aan de volgende geslachten een deel der verloren gegane schatten restitueeren en dus de *toekomst* doen deelen in de voordeelen hen in het heden ontnomen.

Een onvermijdelijk gevolg van de nationalisatie der mijnen is

Staats-exploitatie als regel.

In het wetsontwerp van *minister van Dedem* [16]) voelde men het streven om overal waar slechts eenigszins mogelijk de Staats-exploitatie door te voeren, bij het tegenwoordige ontwerp *Cremer* is het streven merkbaar om de particuliere ontginning krachtdadig te bevorderen. Waar van *Dedem* als maximum 28 °/o van de netto opbrengst wilde heffen, wenscht Cremer niet boven 2 °/o te gaan der bruto opbrengst. In plaats van alleen staats-exploitatie door te voeren wanneer geen particulier ondernemer te vinden is, zou men als leidend beginsel moeten aan-

---

[15]) Dit werd door de nieuwe *Arnhemsche courant* (Juli 1898) over het hoofd gezien. Ofschoon dit artikel in *de Indische Gids* van Juli j. l. verscheen en een afdruk werd gezonden aan alle groote bladen, was het alléén de Heer Pijttersen die aan deze gewichtige kwestie een viertal hoofdartikelen wijdde; alle andere bladen *zwegen*, wat de kapitalistische bourgeoisie van Nederland en Indië wel welkom moet zijn geweest,

[16]) Het tegenwoordige is het *vijfde* wetsontwerp. dat aan de IIe Kamer werd aangeboden.

nemen: de mijnen in eigen beheer; de eigen Ingenieurs doen zoeken naar de beste vindplaatsen van delfstoffen, en aan andere vinders, die het na groote moeite en risico, vaak na veel teleurstelling lukte delfstoffen op te sporen, met ruime hand het vindrecht vergoeden. Thans ontvangen deze woudloopers en bergbeklimmers van de maatschappijen slechts enkele honderden guldens, voor iets wat aan deze honderdduizenden opbrengt. Als onafscheidelijk bestanddeel van elke mijnwet, moet in een afzonderlijk hoofdstuk worden gewaakt voor een betere mijnpolitie, dan in het voorstel Cremer het geval is, die alles aan den Gouverneur-Generaal wil overlaten. Waar schatten worden verkregen moet in de eerste plaats worden gedacht aan den voortbrenger dier rijkdommen, aan den *werkman*. Onmisbaar zijn dus in deze mijnwet de noodige voorschriften voor de veiligheid van het bedrijf, het voorkomen van ongelukken, het aanwijzen van reddingsmiddelen, goede ventilatie, gezonde woningen, ziekenverpleging, verbod van opium en kinderarbeid. Voor eene strenge inspectie moet worden zorggedragen, en elke arbeider en beambte tegen ziekte, invaliditeit, ongelukken en ouderdom worden verzekerd.

Waar de bovengrond kan worden benadeeld door bodemzinking, instorting, nadeel toegebracht aan wegen en waterleidingen en wellicht ongezonde poelen, vol doodelijke miasma's worden gevormd, dan wèl het slib of puin de landouwen kunnen vernielen, is door een soort fonds, beheerd (doch beter!) dan onze „slikgelden" in de veengronden, daarin tijdig te voorzien. Laat men daarin de particuliere industrie de vrije hand, dan zullen volgende geslachten staan op een bodem waaraan men de onderaardsche schatten ontroofde, voor een deel bovenaardsch onvruchtbaar geworden, en waarop een werkloos proletariaat werd geschapen. Daaraan worde gedacht vóór het te laat is geworden.

Van deze mijnwet is voor een groot deel de toekomst onzer koloniën afhankelijk, zij kan een redmiddel worden of een vloek voor den geheelen Indischen Archipel.

Stelt men het belang der kapitalisten boven dat der gemeenschap, de voordeelen der geldmannen boven het welzijn van de inwoners, beschermt men den inlander niet tegen de uitbuiting van hebzuchtige maatschappijen, dan is er weer een stap gedaan naar Indie's en Nederland's ondergang!

Durft men het oog gericht houden op een ideaal, krachtdadig en met praktische hand ingrijpen in de taak van het heden, wordt men geleid door het éénige beginsel dat ons koloniaal bezit kan heiligen, en dat is „de bevordering van het volksbelang", dan kan deze mijnwet eene eerezuil worden in onze koloniale geschiedenis. Wij hebben thans, voor het eerst wellicht, een middel in handen om in die verre gewesten geluk en welvaart te verspreiden, om aan die verwaarloosde millioenen inwoners te verschaffen ontwikkeling en beschaving. Het reddende wapen ligt vóór ons, wee hen allen, die dat moedwillig wegwerpen. Eenmaal zal de geschiedenis haar oordeel vellen over hun onwil of hun onverstand.

Augustus 1898. RIENZI.

Kritiek op de Litteraire beweging van 1880 in Holland.

DOOR H. GORTER.

DERDE STUK.

De poëzie van '80-90: Jacques Perk; Verzen (Eerste Bundel) door Willem Kloos; Verzamelde Gedichten door Albert Verwey; Mei door H. Gorter.

De verhouding, waarin een mensch staat tot de natuur, wordt door de maatschappij waarin hij geboren wordt, bepaald. Het is in den maatschappij-vorm, dat aan al zijne begeerten al of niet wordt voldaan. Die vorm dus is voor den mensch allerbelangrijkst. — Maar die vorm verandert. Het gebeurt dat, terwijl een zekere maatschappij zeer vast schijnt, ergens op een plek een zekere verandering intreedt. Een plaatselijke nood wordt door een aantal menschen gevoeld. Zij worden bedreigd door een economisch gevaar: een van hen vindt het middel het gevaar te voorkomen of te bezweren door een uitvinding of ontdekking. Voor die groep van menschen is hij de redder.

Maar achteraf blijkt het, dat hij veel meer is dan dat: Zijn uitvinding of ontdekking werpt den geheelen maatschappij-vorm om, het blijkt dat de kracht, die hij gevonden heeft, binnen de oude toestanden niet aangewend kan worden, nieuwe toestanden moeten worden geschapen om haar tot haar recht te laten komen. De ontdekking zelve dwingt door de wijze, waarop zij aangewend moet worden (in verband met den maatschappij-vorm, waarin zij ontstond) de menschheid, die haar aanwendt, in een nieuwe richting, zij is dus de stoffelijke oorzaak, de drijfveer tot een nieuwen maatschappijvorm. De ontdekker of uitvinder heeft dus in dit geval buiten zijn wil veel meer gedaan dan hij wist; en voor de andere leden dier maatschappij komt de verandering buiten hun weten, achter hun rug, met of tegen hun wensch.

Men noemt deze beschouwingwijze materialistisch. Ik geloof, dat zij tevens geheel idealistisch is. Want deze verandering, aldus beschouwd, loopt op deze wijze, alleen, en geheel alleen dáárdoor: doordat zij door menschelijken geest wordt gevoeld. De economische nood, die tot ont-

dekking en uitvinding leidt, wordt door den geest waargenomen, het is de wil tot zelfbehoud en tot het behoud van anderen, die de ontdekking doet doen die de maatschappij omverwerpt, de ontdekking, eenmaal gedaan, wordt waargenomen door andere geesten, en wekt daarbinnen nieuwe verlangens en nieuwe begeerten op. Daardoor aangedaan, zijn het menschelijke gemoederen, geesten, en harten, die nieuwe bestaans-vormen van maatschappij willen, waarin zij aan die begeerten kunnen voldoen. De geheele verandering verloopt dus in het min of meer zuivere en bewuste gevoels- en gedachteleven der menschen, en de kennis er van is dus, in haar geheel en volmaakt begrepen, niet alleen een kennis van materieele verschijnselen, maar moet tevens zijn een kennis van de bewegingen van den geest. Wat onze tegenstanders ons dus tegenwerpen, dat onze beschouwing alleen zou letten op de materie, de stoffelijke veranderingen der maatschappij, is onwaar. Het mag zijn, dat, door den strijd gedwongen, de sociaal-demokratie vooral de materieele maatschappij-veranderingen heeft onderzocht — haar levensbeschouwing sluit de bewegingen der geesten evenzeer in.

Het geheele probleem der menschelijke ontwikkeling, door Marx van de economische zijde aangegrepen, moet ook, steunend op zijne theorie, van de andere zijde onderzocht. Daar de menschelijke geest een factor is in die ontwikkeling, moet gevraagd worden: wat is die factor? hoe werkt hij?

Slechts één ding moet, geloof ik, na de ontdekkingen van Marx en de onderzoekingen zijner leerlingen als zeker worden beschouwd: de materieele maatschappelijke veranderingen zijn de hefboom der geestelijke bewegingen. Wetenschap, godsdienst en kunst gaan in nieuwe richtingen met economische veranderingen, met en door deze ontbloeien en vervallen gene. Men leze daarover de onderzoekingen van Marx, Engels, Kautsky, Mehring, Plechanow, e.a., waarin deze stelling door de geschiedenis wordt bewezen.

Door de aanwending van economische krachten bereikt de mensch ook geestelijk veel meer dan hij zelf bedoelde. Het lag niet in de bedoeling van de lijfeigenen, die in de vrije steden vluchtten, dat daar nieuwe wetenschap zou ontstaan, of een dieper idee over God, oi de schoonste kerken, schilderingen en poëzie. En toch was hun economische daad de oorzaak van nieuwe economische krachten, industrie, handel en kapitaal, die op hun beurt wetenschap, godsdienst en kunst deden bloeien. Zoo lag de reusachtige ontwikkeling der wetenschap van onze eeuw niet in de bedoeling van hen, die de nieuwe economische drijfkrachten vonden, en daarmee de wetenschap der natuur mogelijk en noodzakelijk maakten. En de kunstenaars en geleerden weten niet, dat zij door economische krachten worden gestuwd. Dus ook de ontwikkeling der geestelijke vermogens gaat blindelings, zonder dat de menschen het zelve „vrij" willen, maar door bepaalde oorzaken in een bepaalde richting gedrongen. Evenals de economische ontdekking stoffelijke economische werkingen had, ver buiten den wil of de begeerte der menschen, zoo heeft zij ook gevolgen in den geest of de geesten van menschen, die met haar uitvinding niet werden bedoeld. Het geestelijk leven, ook in godsdienst en kunst, wordt dus volstrekt niet door den mensch zelf, die het leidt, bepaald.

Een groote vraag evenwel is deze: Zijn godsdienst en filosofie niets dan weerspiegelingen in het hoofd des menschen van bepaalde economische toestanden, of hebben zij, evenals de wetenschap, een, zij het dan misschien benaderend, absoluut karakter? Zijn zij droombeelden van één wisselenden materieelen toestand, of zijn zij, evenals de wetenschap, bewustzijnsvormen van dien materieelen toestand, die waarheid in zich hebben? Zijn wetenschap, godsdienst en wijsbegeerte drie parallelle stroomingen, die zich alle drie ontwikkelen uit de materieele economische wereld, of is de wetenschap, het bewustzijn der geclassificeerde ervaring, de eenige ware geestelijke stroom, en de andere slechts gefingeerde?

Dit zijn vragen, wier beantwoording een groote kennis, een zeer scherp en klaar verstand en een zeer zuiver hart en gevoel vereischt. Ik bepaal mij hier tot dit éene vaststaande: de kunst wortelt in den economischen toestand der menschen, en bloeit en vervalt met dezen. Dat nieuwe element wil ik werpen in den stroom van het Nederlandsche gedachteleven der schoonheid. Het is sterk genoeg om dien stroom helder te maken.

* * *

In Westelijk Europa ontwikkelen zich in den loop der eeuw grootindustrie en groot-kapitalisme. Maar alleen in Engeland was die ontwikkeling zóó, dat zij een waarlijk schoone poëzie deed bloeien. Engeland leidde de wereld, nam toe in macht, en hare bourgeoisie, steunend op het machtigste en rijkste verleden, voelde dit zóó, dat telkens weer nieuwe zangers hun stemmen deden klinken. Ook Frankrijk, ook Duitschland hadden hunne dichters, maar deze bereikten niet die klaarheid van ontroering en klank, die heldere grens, waar de Schoonheid begint. Hun leven was te zwak, hun ontwikkeling als menschen, als maatschappelijke wezens, niet sterk genoeg, dat zij de schoonheid konden bereiken, er was niet genoeg klaar, wel begrepen, maatschappelijk geluk in hen. Maar — vreemd om te zeggen, en leerrijk voor wat groot-kapitalisme is — de ontwikkeling van de poëzie in Engeland was een verval. Van Shelley tot Rossetti, terwijl de economische macht van Brittannië aldoor grooter wordt, zich over de aarde uitbreidt, bijna een vierde deel der menschheid aan zich onderwerpt, grooter is dan ooit de macht van eenig rijk, vermindert toch de poëzie, de schoonste bloem der beschaving, in glans. Een zeker teeken van weinig echt innerlijk geluk, een bewijs te meer dat in die maatschappij krachten van oplossing en scheiding aan het werk zijn, dat misschien onder den schijnbaren bloei van vormen, wier afbeelding in kunst verzwakt, nieuwe krachten zich verzamelen, nog niet sterk genoeg tot uiting van schoonheid, maar die den schijnbaren bloei zullen verdringen door de kracht van hun merg en hun pit.

Terwijl Tennyson en Rossetti de verflauwende gevoelens der bourgeoisie vertolkten — welk een val en een dofheid, na de hooge vlucht en het vuur van Shelley en Keats! — verzamelden zich de Engelsche vakvereenigingen in steeds dichter en breeder drommen, en bouwden met hun stakingen, met hun opstanden tegen het kapitaal, met hun strijd, dag aan dag, en man voor man, met hun honger, hun werkeloosheid,

hun nederlagen, hun verhoogd loon, hun verkortten arbeidstijd, hun overwinningen, aan de fundamenten voor een nieuwe maatschappij voor nieuwe geslachten. En al die dichters zagen daar niets van, zij leefden in den flauwen droom hunner klasse, en hunne krachten verlamden en hun hersens verweekten zich, naarmate de zedelijke kracht hunner klasse zonk, naarmate de concurrentie en het egoïsme dier klasse groeide, naarmate ieder lid dier klasse meer op zich zelf kwam te staan, naarmate ook de kracht van het Engelsche proletariaat grooter werd.

En de beste krachten der Engelsche bourgeoisie gaven niets meer om kunst en poëzie, die niets meer konden zijn, daar heerlijk gevoelsleven ontbreekt — zij wendden zich terecht af van het sentiment en wierpen zich met alle kracht op de wetenschap, om aldus, bijna altoos onbewust, mee te werken aan het bouwen dier toekomst, waarnaar het proletariaat bewust verlangt. Wetenschap, groot-industrie en verovering van nieuw gebied, administratie en beheer van Rijk en Stad zijn de revolutionaire krachten die de burgerlijke klasse zelf tegen zich zelf in beweging brengt, en aan haar gaven en geven zich de zedelijk, verstandelijk en lichamelijk beste krachten der Engelsche burgerij, — niet meer aan de laffe en flauwe kunst.

Te midden van de macht der Engelsche, de worsteling met het proletariaat der Fransche, en den strijd tegen het feudalisme der Duitsche bourgeoisie, stond daar de Hollandsche de geheele eeuw door als een stil en eenigszins deftig burgerman in het Hollandsche tuintje. Hij was verslapt en ontzenuwd in de achttiende eeuw, nog maar een schim van de zeventiende — maar hij ging voort met het uitplunderen van Indië en het uitbuiten van den Hollandschen proletariër

Economisch werd hij onderworpen aan de omliggende landen. IJzer en steenkool had hij niet, hij voerde maar weinig machines in, en hij werd daardoor zwakker dan zijn buren, maar, terwijl hij zich steunde op een krachtigen boerenstand, een talrijke taaie kleine burgerij, en een onderworpen en slaafsch, maar in de talrijke kleine Steden en op het platteland nog vaak gezond en sterk levend proletariaat — hij bleef te midden van deze buren een soort van kalmte en soliditeit bewaren, en ook een soort van innigheid, gemoedelijkheid, en zedelijkheid. De Engelsche bourgeois werd energiek, egoist en hard, een veroveraar, of verstandig, helder en koel, de toekomst inziend, een hervormer, de Fransche onder Louis Philippe en het Keizerrijk genotziek en vermetel, een speler en een bankroetier, de Duitsche ijverig en onderkruipend, een concurrent, maar de Hollandsche langzaam en achter de anderen aankomend, een kleine burgerman. Hij miste daardoor de groote krachten in wetenschap, in onderzoek der natuur, der Engelsche, Fransche en Duitsche bourgoisie, in litteratuur en schilderkunst der Fransche, in muziek der Duitsche — maar hij had ook de groote ondeugden niet. Hij doorleefde geen schokkende revoluties, hij kreeg stil zijn grondwet, hij had geen proletariermassaas in zich die hem in duizend stukken wilden scheuren, hij theologiseerde, en deed het buitenland na in litteratuur, zijn schilders schilderden innig, er kwam iets van een nieuwen geest over hem, hij kreeg een iets betere litteratuur en zag iets helderder — maar hij bleef een kleine burgerman. Hij had geen hoop maar een stille verwachting,

geen roem, maar een herinnering. Hij bleef kalm Indië plunderen en den Hollandschen proletarier uitbuiten.

Uit hem, in zijn rijk, werden wij, de dichters die ik boven dit artikel noemde, geboren, tusschen zijn instellingen groeiden wij op; hij leerde ons.

Wij zagen hem toen wij zeer jong waren, wij zagen hem, en den sterken boer, en den slaafschen proletariër, en den taaien kleinen burgerman.

Wij waren zelf kleine burgerjongens, zoons van timmermans- en kleermakersbazen, en van dominé's.

Wat was het dat ons, in eens, zulk een onstuimige kracht gaf, dat wij opvlogen, en iets, ook maar iets, van de Schoonheid bereikten?

Het was de ontwikkeling van het groot-kapitalisme, en van het groot proletariaat. Eindelijk, na 1870, werd Holland bereikt door den grooten negentiende-eeuwschen stroom, die over alle landen gaat, en overal de tienduizenden proletariers maakt. Dat hebben wij hier in Amsterdam voor onze oogen gezien, die groote verandering, en wij hebben ze in ons hart meegevoeld. Wij waren niet van ijzer of steen, maar wij hadden warme menschenharten, harten van maatschappelijke wezens, die harder kloppen of langzamer gaan naar den hartslag hunner maatschappij. Wij hebben gezien, hoe geheel Amsterdam zich hervormde van een 17[de] en 18[de] eeuwsche stad, met haar hoeken en grachten en straatjes van klein handwerk, tot een stad van magazijnen en groot-handwerk en fabriek. Wij hebben de groote economische verandering gezien in middelen van verkeer. Wij hebben het groot-kapitaal zien neerstrijken in de stad, en de buitenwijken zien groeien met hun honderdduizend proletariërs. Wij hebben den boerenstand en den middenstand een oogenblik zien omhoog komen, en daarna, verarmd, zijn kinderen zien leveren aan het proletariaat. Die verandering van dingen was een verandering van menschen! Er kwamen nieuwe krachten ter aanwending, er werden nieuwe wezens gevormd, wij zelve waren die nieuwe wezens. De maatschappij zou een andere worden, er kwamen nieuwe en grootere krachten, er zou nieuw en grooter geluk komen. — Wij waren zeer jonge kinderen, terwijl dat gaande was, met oogen zoo gevoelig als water. Er ging geen enkel oogenblik voorbij, dat niet iets van die nieuwe krachten zich in ons plantte. Het waren maatschappelijke krachten, krachten, die de maatschappij, dus ieder, treffen, en wij waren er dus altijd door omgeven. Al onze zinnen, ons hart, ons hoofd, onze handen, ons geslacht werden er door geraakt.

Maar niet alleen ons gevoelsleven. De burgerlijke groot-kapitalistische industrieele maatschappij heeft de kennis der natuur noodig, zij leeft er van. Dus leert zij aan hare burgerlijke kinderen zooveel van de natuur, als hunne ontwikkeling tot leden dier maatschappij noodig heeft. Dus wij leerden iets van de Natuur kennen. Wij kregen in haar dien nieuwen blik, dien de moderne wetenschap heeft. Wu zagen de eenheid van geest en stof, de organische wording van het Heelal, al die heerlijke dingen die een jong hart verheugen. Wij zagen het wel oppervlakkig, de burgerlijke maatschappij leert hare kinderen juist genoeg om te bestaan, en dat is niet veel, maar wij zagen het. Onder het weinige zagen wij de oneindige diepten van het Heelal, der kennis. Dus wij voelden ons ook verstandelijk rijker, machtiger dan onze vaderen, wier

maatschappij op een lagere kennis rustte. In verband met de ontwikkeling der maatschappij, die wij voor onze oogen zagen, maakte dit gevoel van verstandelijke macht ons gelukkig, rijk en nieuw.

Onze zeden, ons gevoel van zedelijkheid werd ook zeer diep getroffen. De groot-kapitalistische maatschappij lost de klein-burgerlijke zeden, het familieleven, de klein-burgerlijke deugden op. Zij opent de mogelijkheid tot omgang met menschen, tot vrij verkeer naar alle hoeken der aarde, tot omgang met mannen en vrouwen in liefde of vriendschap, tot welvaart zóó groot, zóó vrij en heerlijk, dat het klein-burgerlijk gemoed, dat voor het eerst die mogelijkheid ziet, of beter, voelt, er van duizelt. Zij opent de mogelijkheid, zij stelt ze in het verschiet, zij geeft ze niet. Dit is het kenmerk van deze maatschappelijke fase waarin wij leven, dat zij al het goede belooft, maar niet geeft, dat zij het begin van al het schoone heeft, maar niet de uitvoering. Het ligt daaraan, zooals Marx ons uitlegt, dat nieuwe krachten de oude productie-vormen willen verbreken, maar het nog niet kunnen. — Al die mogelijkheid tot menschen-geluk zagen wij, niet bewust, maar onbewust, vaag, schemerachtig. Zij leek er ons des te dieper door.

Ook lichamelijk stegen wij, sommigen van ons tenminste. De Hollandsche bourgoisie heeft, na de 17[de] eeuw, spel en lichaamsoefeningen er aan gegeven, ze is muf en dof van lichaam geworden. Maar de ontwikkeling der maatschappij heeft, met de grootere vrijheid van opvoeding, hier ook de Engelsche spelen in de open lucht gebracht. Ook de zwaardere concurrentie-strijd, die sterker lichamen en helderder hoofden vraagt, helpt daartoe mee.

Toen kon men ook zien, wat het is voor een klasse, groote voorvaderen te hebben. Wij hadden de voorbeelden, de kunstenaars der 17de eeuw vóór ons. Ook daardoor hebben alleen Engeland en Holland, en geen ander land, in deze eeuw nog schoone poëzie gemaakt.

Zoo werden wij, in die verandering, in die opvoeding, gelukkiger sterker menschen dan onze vaderen, radicaler, met grooter hoop op geluk, lichamelijk, verstandelijk, zedelijk nieuwer en, in den aanvang althans, beter en sterker.

Wij zagen de groote bourgeoisie machtiger worden, wij zagen en voelden de kleine burgerij, tot welke wij zelve behoorden, een oogenblik stijgen in macht, wij zagen het proletariaat in massa ontstaan en zich uitbreiden. Die verandering zagen en voelden wij in onze gevoeligste jaren, en dat gevoel hebben wij uitgezongen met de mate van bewustzijn en begrip, die wij hadden. Dat gevoel gaf aan Kloos zijn schoone theoriën in, en aan ons allen onze schoone verzen. De afbeelding van een maatschappelijken overgang, van den overgang der Hollandsche klein-burgerlijke tot groot-burgerlijke en proletarische maatschappij (binnen beperkte grenzen wel te verstaan — op kleine schaal) — de afbeelding in verzen daarvan, dat is de poëzie van 1880.

Laat ons door nauwkeuriger beschouwing onzer maatschappelijke toestanden en hunner verandering, nu zien, welke eigenschappen onze poezie, in verband daarmede, noodzakelijk bezitten moest.

Wij moesten in de eerste plaats individueel, persoonlijk zijn. Ons burgerlijk leven, de grondregel onzer maatschappij maakt ons zoo, ieder

moet voor zich zelf zorgen, ook ten koste van anderen. Met den voortgang der kapitalistische maatschappij, van Milton en Vondel af, ziet men de dichters zich meer en meer tot zich zelve wenden. Nu is evenwel deze omschrijving niet voldoende. Elke dichter wendt zich tot zich zelf, elk dichter is persoonlijk, om de eenvoudige reden dat elk mensch alle kennis en gevoel ten slotte in zich zelf heeft. De vraag is maar: wat ziet hij in zich zelf, wat is zijn inhoud? Homerus zag de stammen en hun hoofden in zich zelf, en voelde nog het laatste van den tijd, waarin één voor allen was, en allen voor één waren. Dante voelde den grooten band, dien de kerk om allen sloeg, in zich zelve. Shakespeare voelde in zich zelf de worsteling van feodaliteit en burgerdom, de kentering van twee maatschappijen. Toch waren ze allen individueel en persoonlijk. Maar wij voelden in ons onze kleine persoontjes, onze kleine menschjes, en niet heel veel meer, dit is het groote onderscheid.

Een ander mag, als hij wil, dit diepe onderscheid met fraaie benamingen van lyrisch, episch en dramatisch wegdoezelen, of zijn eigen individualisme als het eenig mogelijke en ware en schoone voorstellen, ik zal het niet doen. Men kan lyrisch zijn, en de grootste kennis van maatschappij hebben, men kan episch zijn en haast niets weten. Dat zijn namen, wij vragen hier naar den inhoud.

De geheele moderne poëzie van Milton en Vondel, door Shelley heen tot ons toe, is een steeds grooter wordende persoonlijk-wording in dien zin, dat de kennis van en het verband met de buitenwereld minder wordt. De buiten-realiteit wordt minder, de binnen-, de gevoels-realiteit grooter. In onmiddelijk verband hiermee nemen de beteekenis van klank tegenover inhoud, en tevens het beeld, de vergelijking, toe. De taal gaat minder dienen om dingen, dan om gevoelens aan te geven, zij wordt rijker in klank, zij wordt een symbool. Een onmiddelijk gevolg van den maatschappelijken toestand, vertoont dit verschijnsel zich in ons zeer sterk.

Onze klein-burgerlijke klasse was sterk. Dus moest in de tweede plaats onze poëzie krachtig zijn. Wij waren zedelijk opgevoed, met nog een diep klein-burgerlijk begrip van onzen samenhang met onze medemenschen. Ik heb er ook reeds herhaaldelijk opgewezen dat de schoone poëzie van Perk, Kloos en Verwey, in onzen tijd, éénig staat, en in onze eeuw, in wezenlijke schoonheid, alleen overtroffen wordt door Shelley en Keats. De bijzondere oorzaken van onze kracht, in onzen overgang tot een anderen maatschappelijken toestand liggend, heb ik zoo even reeds aangeduid.

Onze poëzie moest dus een gevoel van groot geluk ademen. De ontwikkeling van het klein-burgerlijke tot het groot-burgerlijke en tot het proletarische is een bevrijding der menschheid, het is een stap naar hoogere volmaaktheid. De macht der maatschappij over de natuur wordt grooter, de mogelijkheid tot sterker strijd, heviger wedstrijd met anderen, grooter overwinning, wordt gegeven, en in de machine schuilt de geheime stille kracht die eens een betere maatschappij brengen zal. Dus toen wij dat zagen, dat in die maatschappij, die ons omringde, die nieuwe krachten opengingen, toen wij ze in ons voelden, die mogelijkheid tot feller strijd en grooter overwinning, toen wij misschien iets,

onbewust, zagen van die geheime kracht die in de groote nieuwe produktie-middelen schuilt, toen bruischte ons hart van begeerte en verlangen als nieuwe wijn, en wij stortten ons in het leven met onstuimiger, frisscher kracht, dan Holland sinds eeuwen had gevoeld.

Het was onze jeugd, en het vuur daarvan, die aan die maatschappelijke ontwikkeling haar geur en haar gloed gaf. Maar omgekeerd was het die maatschappelijke ontwikkeling, die onze jeugd maakte tot wat zij was. Vreugde van een mensch is altijd maatschappelijke vreugde, omdat de mensch een maatschappelijk wezen is in alles wat hij doet of lijdt. Zelfs hij, die van de eenzaamheid geniet, doet dit slechts daardoor, doordat hij dan de vreugde voelt, die de maatschappij hem heeft geleerd.

Maar onze vreugde moest een keerzijde hebben van droefheid. Want de klein-burgerlijke-klasse die stijgt, hoopt wel door winst te stijgen onder de groote kapitalisten, maar zij vreest toch altijd den val in het proletariaat. Zoo vertoont onze poëzie, reeds in haar opkomst, in den glans een schaduwzijde van onzekerheid.

In de derde plaats moest onze poëzie onbewust zijn, in dien zin, dat zij niet wist door welke krachten zij in ons werd opgewekt. Onze plaats in de maatschappij veroorzaakte die onbewustheid. Uit kleine burgerij waren wij geboren, groot-burgerlijke instellingen voedden ons op. Nu is het alleen het proletarische inzicht, de sociaal-demokratie, die de drijfkrachten van den mensch leert kennen, kleine noch groote burgerij weten daar iets van. Dus wij hoorden niets daarvan, wij waren totaal blind. Onze vreugde en onze smart waren voor ons als sneeuwwolken voor een blauwe lucht, wij voelden ze, maar begrepen hun ontstaan niet.

Deze onbewustheid of onwetendheid had de grootste gevolgen voor ons, zooals zij het in het algemeen, bij den tegenwoordigen stand der maatschappij, voor bijna ieder heeft. Bij ons openbaarden zij zich op de volgende wijze: Daar wij onwetend waren van de maatschappelijke krachten, die ons tot onze gevoelens en verzen dreven, meenden wij dat we ze „vrij", geheel alleen uit eigen kracht en wil maakten. Wij kregen daardoor het gevoel van aparte wezens te zijn, geheel afzonderlijk, boven de gewone menschen. [1]) Omdat onze gevoelens nu wezenlijk goed waren en veel rijker dan van onze Hollandsche voorgangers, waren wij trotsch op ze, en terecht, maar deze trots werd mateloos en soms bijna krankzinnigheid, omdat wij ons verbeeldden geheel alleen te zijn en uit volkomenheid van eigen macht te handelen. Vandaar een onredelijkheid en een onverstand in onze verzen, die de realiteit van ons voelen en onze voorstellingen verminderden en ze soms zelfs verloren deden gaan. De woorden en de voorstelling kregen daardoor vaak afmetingen, veel te groot voor de ware verhoudingen die er onder scholen, maar die wij niet kenden. De verzen daardoor soms iets valsch en acteurachtigs. Intusschen kan alleen hij die op een hooger gezichtspunt staat, dit zien. De even-onbewuste wordt er door begoocheld.

---

[1]) Men zie talrijke plaatsen in: 14 jaar Litterat. gesch. van Kloos en talrijke verzen in de hierboven genoemde boeken. In een aanhangsel zal ik deze en vele andere plaatsen aanhalen, die de juistheid mijner beweringen bewijzen.

Ontbloot van bewustheid van onzen samenhang met de maatschappij, de realiteit dus maar zeer oppervlakkig en half kennende, moesten onze gevoelens zwevend en los worden. Wel zeer reëel als gevoel (dat dankten wij aan de echte krachten die wij in ons hadden), maar zonder duidelijk verband met de wereld om ons heen. De inhoud der verzen (zoodra zij zich van één ding, dat wij zoo aanstonds zullen bespreken, verwijderden) werd daardoor onvast, de techniek werd daardoor een klanktechniek. Het spreekt van zelf, dat, waar gevoelens zeer sterk zijn, hun verband met de werkelijkheid daarentegen slechts zwak of ten deele gezien wordt, de gevoelens zich, met al hun sterkte, meer in klank en maat, dan in duidelijke beelden kunnen geven. Toch is de hoogste eisch, dien men aan poëzie stelt, dat zij in beide zal uitmunten. Zoo was het dus ook hier de economische oorzaak, ons klassestandpunt, die veroorzaakten, dat ons gevoel zeer krachtig en hevig, onze verzen groot van klank en rhythme, maar niet klaar en groot van inhoud waren. — In de economische oorzaak, het klassestandpunt, in de klasse waartoe een dichter behoort, vindt men den sleutel tot de oplossing van deze anders zoo moeilijke en altijd zoo omstreden zaak: de verhouding van rhythme en klank tot onderwerp, van vorm tot inhoud, en de eenheid van deze. Het zou ons nu te ver van ons onderwerp afvoeren, dit uitvoerig en met voorbeelden uit te leggen; ik hoop er later op terug te komen.

In de vierde plaats moest onze poëzie passief zijn, dat wil zeggen, wij moesten er ons als passieve menschen in vertoonen, als wezens die niet handelden maar ondergingen. Dit lag in de eerste plaats weer aan onze onbewustheid. Terecht wordt het door de wijzen gezegd, dat hij alleen eigenlijk handelt, die bewust het goede doet. Maar wij waren onbewust van wat voor ons goed was. Maar ook in een meer bepaalden zin waren wij passief. De klein-burgerlijke klasse waartoe wij behoorden, de geheele burgerlijke klasse waarin wij leefden, wordt gedreven en gestuwd door ontwikkeling van economische krachten die zij geen meester is. Zoo werden ook wij op en neer gedreven tot vreugde en hoop en tot droefheid, zonder eenige kennis of beheer van onze zijde. Welken invloed onze zeden moesten ondergaan, welke vormen zij moesten aannemen, kan men wel denken. Van een vaste zedelijkheid kon geen sprake zijn. De oude klein-burgerlijke zedelijkheid was dood, die wilden wij niet. Waar een nieuwe te vinden? Zonder beheer over ons zelve, zonder te zien wat goed of kwaad was, gingen wij met onze klasse en de maatschappij in de hoogte of in de laagte. Onze zedelijkheid was wat onze klasse ons voorschreef: passief te zijn, ons te laten gaan.

Het recept, dat Kloos ons in zijn theorieën gaf, was dan ook aldus: Als dichter, kunstenaar, is men een bijzonder, zeer gevoelig wezen, veel gevoeliger dan andere menschen. Met dat gevoel doet men alles, meer heeft men niet noodig. Welnu, dan heeft men niets anders te doen, dan zich maar in de wereld te werpen, en zich door de wereld te laten treffen, als een ton in de golven. Doet de wereld ons juichen, welnu dan juichen we, maakt ze ons aan 't weenen, dan weenen we. Weenen en juichen dat is het eenige wat de artiest doen kan, die openbaring dat is kunst. Dat hebben de artiesten altijd gedaan. Zij hebben nooit

iets gedaan dan gejuicht en geweend. Van kennis van en macht over onze gevoelens geen sprake. Geen sprake van kennis der maatschappij, van maatschappelijk politiek leven. De wereld is altijd zoo geweest en zal altijd zoo blijven. Dat werd ons voorgehouden, en wij hielden het voor het eenig- en het hoogst bereikbare. — Het was niets anders dan de gevoelstheorie van een groep menschen in een bepaalden tijd, van de burgerlijke klasse aan het eind der 19[de] eeuw. Het is de groot-burgerlijke leer van het „maar laten gaan", van het maar laten loopen, het niet ingrijpen door een algemeen regelend princiep, dat wij, kleine-burgers, gekomen uit de klein-burgerlijke Hollandsche wereld, aannamen, als iets hoogs en groots begroetten, en toepasten en verkondigden in het gevoelsleven. Dat er een beter princiep is, dat de wereld zich anders ontwikkelt, dat de menschheid, als zij de Natuur beheerscht, ook haar gevoelens meer meester is, zagen wij niet doordat de proletarische beweging in Holland nog niet ontwikkeld was.

Zulke theorieën, dit gedachte- en ziele-leven moest, in onzen tijd, veel smart met zich brengen. Het is nu niet de tijd van algemeenen voorspoed, ook niet van voorspoed en gelukkige stijging éëner klasse, allerminst van de klasse waartoe wij behoorden. Het is nu niet een tijd waarin men zich kan „laten gaan". Doet men het, dan wordt men bijna zeker de buit van smart. Zoo ziet men dan ook, bijna van het begin af, in onze verzen, zoo vol vreugde en zoo vlammend, een innerlijk verdriet, bij den één zóó, bij den ander zóó, maar bij allen. Een innerlijke tegenspraak tusschen ook de hoogste uitingen van geluk, en het toch klaar merkbare gevoel van ongeluk dat er onder ligt.

Eén ding was er waaraan wij ons allen klampten als onze eenige zekerheid. Dat was de Natuur, de Natuur als zoodanig, buiten de maatschappij. Dat was het vaste waarop ik straks doelde. Onze onbewustheid van en onze passiviteit in de maatschappelijke wereld aan de eene zij, de sterkte van onze gevoelens aan den anderen kant, maakten, dat wij ons aan hare voeten wierpen als de toevlucht voor onze sterke liefde en de redding voor onze onzekerheid. Wij waren onbewust van het diepere, van dat wat de menschen het diepst en sterkst beroert: het maatschappelijk gebeuren, dat ons leven, onzen honger en onze liefde regelt, maar wij waren bewust van het oppervlakkige, van de zon, de maan, de zee en de aarde en het voorkomen der dingen. Dat was dus onze kracht, daarin voelden wij onze vreugde en droefheid eenigszins duidelijk. — Onze vreugden en smarten waren *inderdaad* maatschappelijke vreugden en smarten, maar wij waren ons daarvan niet bewust, en uitten ze dus als persoonlijke. En die persoonlijke konden wij dus ook niet geven in hun waar verband, maar slechts in een schijn, in een verband met de niet-menschelijke dingen, de zee, de zon en de aarde. Wij gaven onze gevoelens in vormen der Natuur, maar niet der menschenwereld, wij zagen ons zelve, onze aandoeningen, in dingen, niet in menschen. Wij deden dat met kracht en vrij zuiver, omdat onze maatschappelijke gevoelens zoo sterk waren, en omdat wij niet wisten dat het maatschappelijke gevoelens waren. De Natuur wordt door den kunstenaar altijd opgevat naar den aard zijner maatschappij, naar de verhouding waarin zijn maatschappij hem tot haar brengt.

Voor Homerus was de Natuur de goddelijke krachten die hem het graan, den regen en den zonneschijn gaven, voor Dante de verborgen kracht die de wereld onderdrukte en beheerschte als een koning, voor Shakespeare de werking van physische krachten, met een zeer verren, haast onzichtbaren goddelijken achtergrond. Voor ons was de Natuur de spiegel voor onze kleine persoontjes.

Maar wanneer wij buiten de Natuur tot de menschenwereld gingen, dan moesten wij zwak blijken. De echte menschenwereld kenden wij niet, en wij moesten dus haar afbeeldingen zoeken. Zoo gingen wij tot de Grieksche en Germaansche mythen, en namen dan ons voorbeeld aan andere dichters. [2]) En ook daar konden wij dan alleen nog sterk blijven door altijd weer de Natuur, het weder, te beschrijven.

Het voelen der Natuur-alleen was van ons, klein-burgers, de sterkte, maar in het algemeen gezien is het een zwakheid. Wij kwamen er toe, omdat wij onze maatschappij niet kenden, en omdat onze klasse zwak was. Wanneer men dus zegt, dat wij althans oorspronkelijk waren in Natuur-beschrijving, dan heeft men ons wel een lof gegeven, maar toch nog slechts een zeer betrekkelijken lof.

Onbewust, passief, met valsche meening van volkomen vrijheid en alleen-staan, en daardoor dikwijls dwaas, met een krachtig gevoel voor en van natuur, en in het algemeen met een krachtig gevoel van eigen persoonlijkheid en ontwikkeling, en krachten en waarde van persoonlijk gevoelsleven, dit alles veroorzaakt, buiten ons weten, door maatschappelijke ontwikkeling, door nieuwe productieve krachten — dat was onze poëzie van '80. Ons ieder afzonderlijk nog te beschrijven, hoe deze algemeene krachten, in ieder van ons, anders werkten, kan niet mijn doel zijn.

Kleinburgerlijkheid, en dié in opkomst, dat is de sleutel die op ons allen past. Die opent ons, en doet onze deugden en ondeugden duidelijk zien. De ideale uitdrukking van een klasse, taai en sterk van ouds, meegesleept door den wervelwind van groot-kapitalisme, een oogenblik in opkomst, spoedig vallend. Een oude taaie klasse, meegesleept in het ijle, vergaand tot niets.

De algemeene krachten die in ons werkten, waren maatschappelijke, en de ondeugden waartoe deze ons brachten, eveneens. Zij zijn dus ook tevens historische, voorbijgaande. Het is niet op zich zelf, altijd, een ondeugd, alles op zijn eigen persoon terug te brengen, altijd persoonlijk te zijn. Het is genoeg bekend, dat men dit altijd doet. Het is niet een ondeugd naar de Natuur te zien, en haar leven in ons, het onze in haar te zien. Maar het worden ondeugden als de klasse waartoe men behoort, en dus de eigen persoon zelf, verzwakkende zijn, en vooral als er buiten ons een beweging opkomt, die sterker en beter is dan wij, die ons gevoel en ons weten, ons lichamelijk en geestelijk leven overwint. Onze onwetendheid, ònze passiviteit, ònze smart en ònze vreugde, òns zien van Natuur en maatschappij, die zijn het die ons verzwakken, niet iedere overgave aan de Natuur of iedere passiviteit altijd. Wat ik hier

---

[2]) Natuurlijk aan hen met wie wij het meest verwantschap voelden: die der op hun toppunt gekomen of vervallende burgerlijke maatschappijen: de Grieksche tragici, de dichters van het Romeinsche Keizerrijk, Milton, Vondel en Shelley.

van onze poëzie zeg, moet dus historisch, van de onze alleen, opgevat worden. Het is het gezichtspunt van onze klein-burgerlijke en burgerlijke klasse dat zinkt. Daarmee zonken ook wij. Daardoor waren wij passief, onwetend, trotsch, belachelijk en dwaas. Het staan daar, op die plaats, tusschen die klasse, sloot dat in zich, welke hoedanigheden wij persoonlijk ook hadden. En buiten ons, achter ons, rees iets op, dat veel beter was en dat wij niet kenden.

* * *

Ik heb in de laatste bladzijden eenige malen het woord Schoonheid gebruikt. Nu is het bekend genoeg, dat de eene mensch iets anders schoon noemt dan de ander, en het zou dus kunnen schijnen dat ik hier niets dan een ledig begrip bedoelde. Daarom wil ik hier laten volgen wat ik voor het wezen der schoonheid houd.

De menschenwereld, de maatschappij is in voortdurende ontwikkeling. Door krachten, die in haar zelve schuilen, verandert zij zich telkens van de eene vorm tot de andere. Het verband, waarin de menschen tot de omgevende natuur staan, wordt telkens anders. Deze verandering sluit een ontwikkeling en verandering der menschelijke lichamelijke en geestelijke krachten in zich.

De menschen zijn wel de bewerkers, maar toch ook het voorwerp dezer verandering. Handelende lijden zij, lijdende handelen ze. Zij worden gestuwd door bewegingen achter, onder en in hen, maar terwijl ze gestuwd worden, ontwikkelen ze zelve weer krachten.

En die bewegingen gaan massaal. Wel is ieder mensch een eenheid en handelt als eenheid, wel is in het hoofd van ieder de afzonderlijke geest werkzaam, die de beweging ziet en meemaakt, en overdenkt, maar ieder is een deel van een groote massa, een klasse, wier leden alle een bijna dezelfde beweging ondergaan als hij, en van een maatschappij, die verschillende klassen in tegenstrijdige bewegingen kan omvatten. Als groote vloeden van water, tegen elkander in gaand, samen woelend en rondgaand, zich vereenigend of scheidend tot nieuwen strijd, zoo is de klassenstrijd in de geschiedenis der menschheid.

Met die ontwikkeling, in dien strijd van machten, ontwikkelt zich de menschelijke geest. Talrijke krachten, ons haast oneindig schijnend, worden in hem geboren. Van liefde en haat, van vinding en begrip. Een van die krachten is de verbeelding, het scheppen in den geest van een beeld. Niet uit niets, maar uit wat in den geest was, uit gevoel, herinnering en vooruitzien, uit hoop en afkeer, uit liefde en haat, uit vreugd en smart.

Die verbeelding van den menschelijken geest is een van de krachten, waarmede hij de ontwikkeling meemaakt, lijdend en handelend. Die ontwikkeling is niet een geregelde, steeds evenmatig stijgende, maar zij gaat schokkend, op verschillende plaatsen geheel anders, met lange perioden van schijnbaren stilstand, met achteruitgang hier en sprongen daar. En overal zijn het menschen die haar maken en ondergaan, en overal zijn er onder die menschen velen of weinigen, ook dit hangt van de beweging en ontwikkeling af, die de gave van Verbeelding sterk hebben.

Welnu, wat door die Verbeelding, in kunst, in kleur, of klank, of woord of vorm wordt gemaakt, hetzij alleen in het hoofd en het lichaam gevoeld of daarbuiten gesteld in stoffelijke vorm of beweging, dat behoort tot het rijk der Schoonheid. En de mate van Schoonheid hangt af van de grootte, de uitgestrektheid, de heftigheid of zachtheid, in één woord den aard der beweging van dat deel der menschheid, waarvan de kunstenaar een deel is. Is de ontwikkeling dier klasse of dier maatschappij breed en sterk en veel omvattend, op allerlei gebied van geest en lichaam, dan wordt de kunst sterk en veelomvattend, is de ontwikkeling heftig, dan wordt de kunst heftig, is zij zacht en laag, dan is de kunst zacht en laag. Dit is geen wonder, want de kunst is het afgebeeld geestes- en vooral gevoelsleven, en het menschelijk gevoel wordt door de klasse en de maatschappij waarin hij leeft, bepaald.

Dit is dus het wezen der schoonheid: de beweging der maatschappelijke ontwikkeling, in een beeld.

Schoonheid is dus niet iets metaphysisch en de dichter is niet een uit een onbekende plaats ingeblazen wezen, maar het wezen der schoonheid bestaat uit kenbare krachten en de dichter is een aardsch, maatschappelijk wezen.

Hieruit volgt ook dat de eene mensch schoon *moet* vinden, wat de ander leelijk of onverschillig vindt. Want daar de maatschappij, zoolang wij haar geschiedenis kennen, in klassen verdeeld is die tegen elkaar strijden, is het duidelijk, dat de beweging, die voor de eene nuttig en goed was, slecht was voor de ander, en daar het beeld, de kunst, de afbeelding is dier beweging, dat het lid der eene klasse schoon moet vinden, wat de ander leelijk of zonder eenig belang vond. En dit stemt ook geheel met de werkelijkheid overeen. Er volgt ook uit, dat de kunst soms in zeer korten tijd, soms in denzelfden kunstenaar, verandert, opkomt, vervalt, bloeit enz.; dat de kunsten eener periode in hoofdtrekken op elkaar gelijken, en andere dergelijke overbekende verschijnselen.

Dat er evenwel toch in enkele of vele kunsten iets zijn kan, wat door leden van alle klassen, zoolang wij de ontwikkeling der menschheid kennen, schoon gevonden kan worden, wordt hiermee volstrekt niet uitgesloten. Er kan in de ontwikkeling der menschheid iets zijn, wat allen altijd schoon en goed vinden. Maar dit neemt het natuurlijke en maatschappelijke van het wezen der Schoonheid niet weg.

Schoonheid is beweging van menschen in ontwikkeling, in een beeld, en zij is dus, als alle beweging, iets betrekkelijks, iets wat ook hooger of minder kan.

En als iemand uit de burgerlijke of klein-burgerlijke klasse nu tot ons zegt: ja, maar ik gevoel de schoonheid toch boven mij als iets hoogs, vers en onbereikbaars, als iets dat mij in deemoed en kleinheid doet beven, als iets absoluuts, dan antwoorden wij: het is uw plaats in uw klasse, het is uw klasse zelf die u doet beven en deemoedig zijn. Uw klasse beeft, omdat zij den ondergang der burgerlijke maatschappij voelt, en daardoor beeft ook gij, en lijkt u de Schoonheid iets wat gij niet bereiken kunt, en dus iets absoluuts.

Schoonheid is het beeld van menschelijke ontwikkeling, en daarom dus betrekkelijk. Betrekkelijk, omdat de eene mensch haar in de éene,

de ander in een andere beweging voelt. Omdat niet alle menschen in dezelfde beweging zijn.

Er blijft nu ook nog de vraag te beantwoorden, of wij, door de kunst aldus te beschouwen, de macht van het individu niet te klein stellen. Als schoonheid het beeld eener klasse- of maatschappijbeweging is, wordt de enkele kunstenaar dan niet te veel als een passieve spiegel beschouwd?

Ook deze tegenwerping is, naar het mij voorkomt, ongegrond en wel vooral om deze twee redenen:

Ten eerste hebben wij zelf erkend, dat de beweging der massa of der klasse wel één groote beweging is, en dat zij door economische krachten wordt gestuwd, die de leden der klasse bij hun geboorte vonden, en die zij moeten gebruiken om te bestaan, maar dat toch ook die massa uit enkelen bestaat, die ieder de beweging in hun geest opnemen, en er aan deel nemen met hun eigen individueele kracht. De beweging der klassen is wel massaal, maar gaat toch slechts door de kracht der enkelen, zij wordt wel gestuwd door krachten buiten haar, maar elk individu toch weder op eenigszins andere wijze. Uit de menschheid zelve, zooals zij in klassen verdeeld is, komen de krachten voort, en het zijn de individuen der klassen, in wie de krachten, die nieuwe wijzigingen brengen, ontstaan. De nood en de drang komt telkens wel van buiten, maar het individu voelt ze en brengt het begin der wijziging tot stand. Het is geen doode massa die bewogen wordt, maar alles is vol leven.

Zoo ook de kunstenaar. Wel wordt hij met zijne klasse en maatschappij voortbewogen, maar hij is een afzonderlijk deel der klasse, anders dan de anderen. Hij voelt en denkt wat anders. In zich zelf is hij een individueele macht, weer een wereld op zich zelf. In zich zelf ordent en schikt hij weer alles wat hij gezien en gevoeld heeft, op zijne wijze, tot de heerlijkste en meest samengestelde kunstwerken brengt hij dat door de kracht die *in hem* is, te samen. Hij wordt wel gestuwd, maar hij drijft ook, hij is wel een deel van een kracht die gestuwd wordt, maar die kracht zelf is een stuwende kracht. Hij is een deel, en dikwijls geen klein deel, van de kracht zijner klasse, en het komt zelfs wel voor dat een wijziging in economische krachten van een kunstenaar zijn oorsprong neemt. Niet om niets wordt hij een Maker genoemd.

Dus hier zien wij reeds, dat onze beschouwing de individueele kracht begrijpt. Maar nog duidelijker zien wij dit op de volgende wijze:

De geschiedenis der menschheid is de geschiedenis van haar verhouding tot de Natuur, en die verhouding is een steeds grootere vrijheid aan den kant van den mensch. Wel ten koste van onderdrukking en slavernij in allerlei vormen, maar de maatschappelijke macht over de Natuur wordt telkens grooter. De onafhankelijkheid, de vrijheid eener maatschappij, wordt dus in dien zin, in de macht over de Natuur, grooter. Die stijging sluit in zich de stijging ook van de macht der individuen, hetzij van enkelen, meerderen of allen, en het is die vermeerdering van macht, van maatschappij en leden der maatschappij, waarvan enkele kunstenaars het schoone beeld hebben weten te geven. Zij heben die stijging in hun klasse, in hun maatschappij *gevoeld*, en hun verbeelding is zoo sterk geweest, dat zij van die stijging van maatschappij, klasse en individuën een schoon beeld hebben gemaakt.

Wanneer men nu bedenkt wat zij daartoe hebben moeten doen, voordat zij dit konden, welk een waarneming, welk een kennis en welk een vinding om die geweldige ontwikkelingen, die somtijds in de menschheid hebben plaats gehad, alle in hun eigen kleine lichaam saam te vatten en daaruit het Schoone te scheppen, dan ziet men, dat deze beschouwing niet die van een passieven spiegel is. Om dat te kunnen doen moesten zij tot de sterkste leden hunner maatschappij of klasse behooren, dat wil dus zeggen, zóó vrij zijn tegenover de natuur, als hun maatschappij hun dat toeliet. Zij moesten als het ware types van die vrijheid zijn, niet gebonden door oude vormen, maar de macht hunner maatschappij zuiver voelend, misschien nieuwe er in ziende. Door die vrijheid te verkondigen bevorderden zij de vrijheid. Wel waren zij passief in dien zin dat zij veel waarnamen en gevoelden, maar ook dat is in zekeren zin activiteit, en wordt het vooral, als het met vorming en verbeelding samengaat. Wat zij deden, hing ook hier dus af van de ontwikkeling hunner maatschappij, van hare mate van vrijheid over de natuur, maar ook van hunne individualiteit en de vrijheid daarvan, en onze beschouwing sluit dus de erkenning zoowel van algemeene als van persoonlijke krachten in zich. Zij sluit de vrijheid van het individu, die nooit anders dan een maatschappelijke en dus betrekkelijke vrijheid kan zijn, in zich. [3])

Maar het wezen der schoonheid, zooals wij dit hier opvatten, maatschappelijk, wordt geboren door een nog andere, veel diepere en veel grootere kracht dan die van begrip en vinding. Er schuilt in kunst een allerdiepste menschelijke kracht, die de oorzaak is van deze. Ik bedoel het gevoel voor anderen, het gevoel van eenheid met andere menschen. Ik bedoel niet Christelijke liefde, ik bedoel ook niets filosofisch. Ik bedoel het gevoel voor eerlijkheid, voor rechtvaardigheid, voor vrijgevigheid, ik bedoel den trots, de eerzucht en de lust tot zelfopoffering die men in bijna ieder kind ziet, en die wij ons bijna allen uit onze jeugd herinneren. Ik bedoel die gevoelens, waardoor een kind rood of wit wordt van verontwaardiging bij het zien van onrecht, waardoor een kind wil uitmunten en zich opofferen. Wij weten dat die dingen in bijna alle kinderen bestaan, en dat zij zich vaak *van zelf* over de tegenovergestelde eigenschappen schamen. Het zijn dezelfde gevoelens waardoor jongens en meisjes, ouder geworden, edele en goede menschen willen zijn, in zich zelf en voor anderen, waardoor zij begeeren echt lief te hebben. Het zijn de gevoelens waardoor men rilt van begeerte naar het goede, dat wil zeggen, naar het goede voor zich en anderen, de gevoelens, die ons van de hersens, langs den rug, doorstroomen als koud water, en tot de vingers en de voeten doen koud worden en daarna doen tintelen.

Dit zijn geen bovennatuurlijke gevoelens, maar natuurlijke. Daarom

---

[3]) Evenals wij straks vonden dat de schoonheid van den kunstenaar betrekkelijk is, zoo zien wij hier dat zijn vrijheid betrekkelijk is, dezelfde namelijk als van zijn maatschappij. En ook hier zouden wij, als iemand tot ons zeide: ja maar ik gevoel toch een absolute vrijheid, een toestand waarin ik geheel vrij van alles en ieder zou zijn, antwoorden: gij voelt dit slechts als lid dezer maatschappij. Uw gevoel is slechts de ontkenning van banden die gij in deze maatschappij voelt, niet het bewustzijn van iets positiefs. Doordat gij voelt die bevrijding niet te kunnen bereiken, lijkt zij u absoluut.

niet minder wonderlijk en schoon, maar voor ons in hunne oorzaken te erkennen. Wij hebben ze gekregen van onze voorouders, en die hebben ze zelf verworven in de honderdduizenden jaren dat zij elkaar hebben geholpen om te bestaan, door samen in stammen te leven. Toen waren opoffering, rechtvaardigheid, eerzucht in den stam dingen die van zelf spraken, toen was er voor een mensch niet veel verschil tusschen zich en een stamgenoot, men zag zich in de anderen en de anderen in zich. Die gevoelens zijn den menschen eigen geworden en gebleven, en de enkele duizend jaren van privaat-bezit en productie voor zich zelf, en tengevolge daarvan strijd van allen tegen allen, hebben ze niet kunnen verwoesten. [4]) Ja, wat meer is, ondanks privaat-bezit en strijd van allen tegen allen, zij hebben gebloeid in die enkele duizend jaren tegen de zwaarste onderdrukking in, en ze zijn de oorzaak geworden voor de heerlijkste ontwikkeling, in geloof, kunst en wetenschap. Ze hebben anders gebloeid dan in den open tijd van het stamleven, meer in het verborgen en verstikt onder nieuwe maatschappelijke verhoudingen en strijd, maar zij hebben nooit opgehouden te bestaan, en ze leven ook nu, op het toppunt der burgerlijke maatschappij, in alle klassen onbewust en stil voort.

Zij zijn de gevoelens, die wij, volwassen mannen en vrouwen geworden, wanneer de burgerlijke maatschappij ze niet voor goed of tijdelijk in ons heeft gedoofd, voelen branden in ons als begeerte naar recht, en liefde voor schoonheid en waarheid. Geen van allen in bovennatuurlijken abstracten zin, maar voor Recht van Nu, voor Schoonheid van Nu, voor Waarheid van Nu.

Welnu, deze gevoelens zijn ook de drijfkrachten, in het individu, in den kunstenaar, van kunst. Want ten eerste hangen zij op het allernauwst samen met de verbeelding zelve, met de gave van zich iets voor te stellen. Want deze is de kracht om in zich iets anders te denken, of ook, zich te denken in iets anders. Dat is de macht waardoor de kunst bestaat, zonder haar bestaat geen kunst. En de gevoelens die ik hier bedoel, die van eenheid met andere menschen, zijn ook niets anders dan het zich voelen, niet in iets, maar in iemand anders, of het een ander voelen in zich. Waaruit men dus ziet, dat deze gevoelens met de verbeelding zeer nauw samenhangen, en bijna hetzelfde zijn. Men ziet dan ook, dat, wie een sterke verbeelding heeft, gewoonlijk ook die gevoelens in hooge mate bezit, en omgekeerd. Men kan hieraan ook zien, welk een macht de ontwikkeling der maatschappij op de ontwikkeling der verbeelding moet hebben gehad, en nog moet hebben, en hoe omgekeerd de Verbeelding het maatschappelijk gevoel kan vermeerderen. Hoe de Verbeelding dus een schoon en krachtig ding is in de maatschappij en Kunst een maatschappelijk belang. Dat is de zedelijke, opvoedende kracht van kunst, dat zij het éénheidsgevoel van mensch met mensch voedt.

Maar ten tweede *moet* de kunstenaar dat gevoel van éénheid en solidariteit wel sterk hebben, omdat zijn daad zelf, het maken van kunst, het gevolg is van een begeerte om zich mee te deelen aan anderen, anderen te doen deelen in eigen smart of vreugde, wat ook

---

[4]) Zie Kautsky: Die sozialen Triebe.

niets is dan een uiting van dat éénheidsgevoel. Kunst ontstaat en groeit met het solidariteitsgevoel van den mensch, hetzij met stam, klasse of gemeenschap, kunst wortelt daarin, het een doet het andere ontstaan. Sterk gevoelend zijn maatschappelijk vreugd, uit de kunstenaar zich. Maar het gevoel alleen is niet genoeg, het gevoel van eenheid en gelijkheid met anderen moet er bijkomen.

Hiermee meen ik wel geheel en al duidelijk te hebben aangetoond, dat onze beschouwing èn maatschappelijke èn individueele krachten in zich sluit. Het blijkt hier namelijk, dat de hoogste en beste individueele kracht, het gevoel voor anderen, de oorsprong van alle kunst, tevens de hoogste maatschappelijke kracht is.

Zij is door de wording der maatschappij zelve ontstaan, zij wordt er door vermeerderd of verminderd, al naar de maatschappij verandert en ontwikkelt, maar zij is de grootste en schoonste die wij kennen, en wij voelen haar het diepst. Terwijl de wording der maatschappij om ons voortgaat, en ons dwingt in zekere richtingen, voelen wij haar in ons als ideale drijfkracht. En nu is dit, laat ik dit hier bijvoegen, het heerlijke in onze gesteldheid, in de gesteldheid van ons, menschen aan het eind der 19de eeuw, dat de maatschappelijke krachten buiten ons, en die ideale, van onze voorouders geërfde kracht, het gevoel voor anderen, in ons, in richting samenvallen. En zoo samenvallen, dat wij ze beide duidelijk zien.

Zoowel technische economische ontwikkeling als ideale begeerten: naastenliefde, de begeerte zich zelf te geven, wèl begrepen eerzucht en trots, de zin voor recht, enz. dringen naar het Communisme.

Dit is dus wat wij van het wezen der schoonheid hebben gevonden: het is de afbeelding der beweging der menschelijke maatschappelijke ontwikkeling. Het is ook de afbeelding van de mate van vrijheid, die een maatschappij of klasse, en het individu daarvan, tegenover de Natuur heeft. Het wordt ten slotte bepaald door het gevoel voor anderen.

De eerste twee eigenschappen brengen het wezen der schoonheid, in de ziel van den kunstenaar, in verband met de Natuur, want zijn maatschappij of klasse, en de vrijheid daarvan, bepalen zijn verhouding tot de Natuur.

De derde eigenschap brengt het wezen der schoonheid in de ziel van den kunstenaar in verband met de menschen. Ook deze verhouding hangt van de maatschappij, waarin de kunstenaar leeft, af. Maar — dit is hierbij niet te vergeten — in het hart van de meeste menschen leeft dat gevoel van éénheid met andere menschen ingeboren — en dit laat zich bij de meesten door geen maatschappelijken nood geheel vernietigen. En daarom wordt het wezen der schoonheid in de ziel van den kunstenaar wel zeer door maatschappelijken drang bepaald, maar er is een eigen kracht in zijn hart, die van éénheid met de menschen, die van natuur een kracht in hem is. Die kracht is zeer groot in den mensch, hij vindt haar in zich en anderen het grootst en het schoonst. Zij kan aan de schoonheid niet ontbreken.

Dat behalve deze drie maatschappelijke verhoudingen persoonlijke krachten noodig zijn: liefde, verlangen, lichaamskracht, klaar gevoel,

klare spraak en gehoor en zoo vele andere, dat zonder deze geen kunst bestaan kan en dat zij bij ieder individu anders zijn, wij behoeven het zeker niet te herinneren. Maar onder deze liggen de drie maatschappelijke gevoelens. Zij zijn de grondtoon voor het individueele spel. Evenals de maatschappij ligt onder het individueele leven, zoo liggen die gevoelens onder ons oppervlakkig gevoel. Zij zijn de verborgen bodem, onze persoonlijke gevoelens de bloemen.

* * *

Wanneer wij nu, met dezen maatstaf in de hand, nog eens naar onze Poëzie treden, dan zien wij zeer duidelijk haar gebreken. Wat was onze maatschappelijke beweging waarvan wij een deel uitmaakten? Niets anders dan een overgang van klein-industrie tot grooter industrie, niets anders dan een verandering en uitbreiding van de burgerlijke maatschappij. Het is waar, het is die uitbreiding die het groot-proletariaat in zich draagt, en dus ook het nieuwe zaad en het vuur en de toekomst. Iets daarvan gevoelden wij ook wel, geloof ik; men zie slechts de allerschoonste verzen van Perk en Kloos. Maar toch, dit was niet veel, niet het ware, niet het bewuste. In hoofdzaak waren en bleven wij een burgerlijke beweging, een verschuiving binnen de burgerlijke maatschappij. — En die beweging was in de grootere landen al lang gebeurd; en ze had in Engeland die heerlijke beelden van Shelley en Keats al voortgebracht, veel helderder en grootscher dan de onze. Dus wij kwamen nog achteraan ook, en moesten ons als van nature tot die voorgangers wenden en hen eenigszins nabootsen. Wij kwamen achteraan in de rij der Europeesche ontwikkeling. — En dan, wat is de geheele burgerlijke ontwikkeling van onze eeuw? Zeker, zij draagt alle beloften in zich van wetenschap en vrijheid, maar ze heeft ze slechts in de kiem, onder den bolster van oude vervallende vormen. Ze is vol verdriet, ellende, bederf en verval. Dat is te zien aan de geheele negentiende-eeuwsche kunst, zelfs aan de allerbeste, aan de Engelsche poëzie, om van andere kunsten niet te spreken. Het moest ook te zien zijn aan de onze. De klein-burgerlijke klasse, al komt zij in den stroom der industrie een oogenblik op, vindt geen geluk en welvaart, zij gaat weer onder in de concurrentie, haar hoop en begeerte zijn die van een oogenblik. — Dus onze maatschappelijke beweging was maar klein, achteraankomend en wankel, en, al voelden wij ze, als individuën, enorm en als een wereldbeweging, al ons vuur en ons gevoel baatten niet. De beweging is ijl, en zonder grooten inhoud, en zoo waren ook wij.

Hetzelfde bewijst de tweede maatstaf. Want hoe staat de klein-burgerlijke klasse, en de burgerlijke maatschappij in het algemeen, tegenover de Natuur? Zeker, zij kent de Natuur beter dan ooit eenige andere, en ze gebruikt meer Natuur-krachten, maar beheerscht zij ze? Ieder weet dat zij het niet doet. Kapitalist en arbeider worden voortgejaagd door de concurrentie, door den strijd van allen tegen allen, en beide zijn dus niet de meesters, maar de slaven van het groote concurrentie-middel, de machine. En wat te zeggen van den kleinen

burgerman, die, worstelend om omhoog te komen in de groote bourgeoisie, en vreezend te vallen in het proletariaat, het leelijke beeld wordt van kleine hebzucht en slaafschheid en angst. En toch van die klasse, van die maatschappij waren wij de dichters. Wat was dus onze vrijheid tegenover de Natuur (dat gevoel waardoor de groote dichters groot zijn)? Maar zeer klein. Wij hielden van het kleine, het zachte, en zelfs Kloos, die van ons de allerhoogste begeerte had zich te ontworstelen aan het klein-burgerlijk Hollandsche, was in zijn pogingen, die al zijn zenuwen en spieren spanden, nog, en juist daarin, de slaaf er van. De vrijheid tegenover de Natuur van onze burgerklasse van nu, is kleiner dan die van de 16de en 17de eeuwsche Engelsche en Hollandsche bourgeoisie. Immers de strijd om het bestaan is zwaarder. Zoo was ook onze vrijheid kleiner dan die van Shakespeare en Vondel. Ook kleiner dan die van Shelley, want hij was de verkondiger der democratische Engelsche groot-bourgeoisie, wij slechts van het worstelend Hollandsche klein-burgerdom.

Onze onvrijheid van de Natuur spiegelt zich af in onze Natuurverzen. In die stemmings-verzen laten wij haar op ons inwerken zóó, dat wij een deel van haar worden, zelve als zwarte lucht, of als helder water, of als gouden zon. Wij zijn niets dan dat, dan hare werkingen, in die verzen. Wij zijn geen vrije mannen, haar meesters, maar haar slaven. Die verzen, onze allerbeste, toonen genoeg hoeveel wij, naar dien tweeden maatstaf, waard zijn. Wij zijn aan haar onderworpen als onbewuste bourgeois.

En ten slotte, wat is in deze boeken onze liefde, ons gevoel voor anderen, de kern der verbeelding, de kracht waardoor poezie leeft? Ik geloof, dat zij in de meeste dezer verzen nog groot was. Zij is de begeerte om zich te uiten, om anderen te doen deelen in onze vreugd en smart. Zij is het zich geven, de eerzucht, het gevoel van eenheid, van gelijksoortigheid met andere menschen. Wij hadden die allen nog sterk. Wanneer men de schoone verzen, van Verwey, Kloos en Perk leest, dan voelt men daarin de klare aandoening trillen, die zeker is menschelijk te zijn, en door ander menschen verstaan te zullen worden, die dat ook vooral begeert. Er is die klaarheid en rust in, die het maatschappelijk of klasse-verband geeft. Wel spreken wij ook hier reeds voortdurend van ons zelve, en komen niet uit ons zelve, maar wij zijn klaar, rijk en eenvoudig. Dat hadden wij, ik zeide het reeds, aan de kracht onzer klasse en aan de opkomst onzer hollandsche maatschappij te danken. — Maar, daar onze klasse geen duurzame kracht heeft, moesten wij dat gevoel van eenheid verliezen, wij moesten gaan inzien, of liever voelen, dat onze klasse niet krachtig was, wij moesten zelf, hoe dan ook, zwakker worden, wij moesten eindelijk op ons zelf komen te staan. Van het begin af was iets van dat verval in ons, het duurde niet lang of het was volkomen. Perk stierf jong, en in zijn boek is nog weinig er van te zien, maar de drie andere die ik hierboven noemde, zijn de beelden van den achteruitgang van het kinderlijk, natuurlijk menschengevoel, van eenheid en solidariteit, hetzij dan met klasse of met maatschappij, — tot het gevoel van alleen staan, en eenzaamheid, dat de stijging der burgerlijke maatschappij met zich brengt.

Naar deze drie maten dus gemeten, zijn onze vier boeken de beel-

den: van overgang van klein-Hollandsche burgerij tot groot-industrie, met misschien iets van het gevoel van de mogelijkheid eener hoogere samenleving er in; van de onderworpenheid der burgerlijke maatschappij aan de Natuur, ondanks schijnbare beheersching; van den overgang van verband met anderen (zooals dat in de Hollandsche maatschappij nog bestond) tot de eenzaamheid van het groot-burgerlijke individu. Ik geloof, dat, wanneer men onze poezie aldus beschouwt, zij duidelijk in haar waarde, in al hare, soms zoo vreemdsoortige en ververwijderdlijkende uitingen, in haar echtheid en valschheid blijkt. Dit is het algemeene in ons, elk afzonderlijk uitte het anders.

* * *

Onze bloei, de tijd dat wij nog niet zoo eenzaam stonden, duurde alles te samen een jaar of tien. Het was toen ook, in Amsterdam b.v. ruimschoots gebleken, dat opkomst en uitbreiding van kapitalisme geen welvaart brengt. Hoe het dan verder met ons ging, zij hier met een paar woorden vermeld. Toen wij het verval onzer klasse voelden, en dat onze burgerlijke idealen verdwenen, bleven wij arm staan. Toen bleek het, wie wij waren: onder den schoonen schijn, de Grieksche en Germaansche kleederen, onder Rhodopis en Oceanus, Moira en Anangké, Demeter en Persephone, Mei en Balder kwamen wij zelve vandaan, als Hollandsche kleinburgers. Als een kleine bankroete winkelier, die zijn ondergang aan zijn concurrenten wijt, overlaadde Kloos ons met scheldwoorden, zelf onmachtig zich of ons te redden. Daarna wendde hij zich tot God en Oranje, daarna weer tot zich zelven. Verwey zocht het in Naturalisme, vaderlandsche en andere geschiedenis, die hij niet verstond, en worstelde een tijd lang als een man; ik zocht waarheid in de realiteit die ik niet begreep, en daarna in de abstractie van het zijnde. Wij kwamen bij die schaar van zoekende geesten, die overal in Europa de burgerlijke maatschappij uittrekken, om in zich zelf of in het Verleden of in den Godsdienst zekerheid te vinden.

In enkele jaren waren wij van rëeel, mystisch, van radicaal en burgerlijkrevolutionair reactionair, van vleesch en bloed geraamten geworden. Een maatschappij-, een bestaansvorm was in ons gestorven. Wij waren de laatste waarlijk,- echt-bloeiende, burgerlijke poeëten misschien. Een lange rij van dichters, antieke en moderne, zeer grooten, vond in ons, kleine, haar afsluiting. Een gezichtspunt, het burgerlijk-individualistische gaat in ons, in de poezie verloren.

Het is niet om te treuren. Een hooger individualisme, hoogere vrijheid, echte macht over de natuur, sterker maatschappelijke beweging, grooter, dieper gevoel voor anderen ontstaat, en ontstond reeds lang toen wij nog in onze burgerlijke droomen waren. Niet alle individualisme is slecht, alleen het burgerlijke in den tijd van zijn verval, niet alle opgaan in de natuur en de realiteit is slecht, alleen het klein-burgerlijke. Alle kunst wortelt in den persoon van den kunstenaar, en houdt zich met hem bezig, en met de menschen en met de natuur, over andere dingen kan zij niet denken. Maar de mensch verandert in de geschiedenis, in de ontwikkeling der maatschappij van gezichtspunt, en dat is hij ook nu bezig te doen. Hij gaat een hooger innemen. Dus de kunst sterft niet, er komt een

andere, hoogere. Wij kunnen dus over het verlies, al hebben wij het zelf gevoeld, niet treuren.

Er is onlangs, zeer juist gezegd dat het leven der meeste negentiende-eeuwsche kunstenaars een treurspel is geweest. De ontwikkeling der maatschappij maakte het zoo. Zij konden de toekomst niet zien en leden door gebrek aan voorwerp van liefde en aan daden. Maar de ontwikkeling der maatschappij is zoo ver gevorderd dat beide verschenen zijn. En wij zullen dus niet, als zij, een verontschuldiging hebben, als wij werkeloos of lijdende blijven.

Een groote beweging, groote vrijheid en groote liefde vertoonen zich. Wij Hollandsche kunstenaars kunnen misschien den eersten adem in kunst daarvan voelen. Kleine bourgeoisie kan proletarisch worden. —

Maar voordat ik hierover verder ga, moeten wij eerst nog een andere vreemde macht beschouwen, die op de Hollandsche litteratuur van '80 krachtig heeft ingewerkt, n.l. het democratische Fransche naturalisme. Hierover dus in het volgend artikel.

De Woningkwestie

OF

het 3de Kongres voor Openbare Gezondheidsregeling.

DOOR L. M. HERMANS.

Het was in 1897 dat ik sprekende voor „het Centrum" onderafdeeling van de afdeeling Amsterdam van den Socialistenbond, over de brand in de Joden Houttuinen, tot de erkentenis kwam dat, wilde men eenige verbetering brengen in den schandelijken woningstoestand te Amsterdam, men daarvoor noodig had het ten deele gezagvoerend, ten deele administreerend, meer ekonomisch dan politiek lichaam, de gemeenteraad. En al het misbaar over een gekonstateerde verwatering en verkleuring en een voorspeld algeheel vaarwelzeggen aan de schoone beginselen van het socialisme, hebben mij niet afgeschrikt om te doen wat ik in dezen mijn plicht vond.

Op een tweede vergadering van dezelfde vereeniging, belegd in Plancius, pleitte ik voor het aannemen van een motie, waarin op verbetering van den ellendigen woningstoestand in de jodenwijk te Amsterdam wordt aangedrongen *en voor de opzending van deze motie naar den gemeenteraad.* Ik ging met de agitatie voort en toen ik dan ook vernam dat te Amsterdam op 23 en 24 September 1897 een kongres (het tweede) van openbare gezondheidsregeling, waarop de woningshygiëne aan de orde was, zou worden gehouden, besloot ik daaraan deel te nemen. Ik vroeg verlof namens de vereeniging „het Centrum" dit te mogen doen, maar dit werd geweigerd omdat.... deelnemen aan zoo'n kongres als parlementair en niet-revolutionair werd uitgekreten. (Of het al of niet in het belang was der ongelukkige krot-, hol-, slop- en steegbewoners in Nederland, scheen bij de bespreking niet in aanmerking te komen. En dat noemt men, godbetert, handhaving van het beginsel!) Ik ging dus alleen, maar kreeg hulp van H. H. Wollring en S. I. Samson Jr., een derde, S. J. van Praag, die ook met mij in de woningskwestie geïnteresseerd was, schreef mij niet te zullen komen omdat hij niet den eersten stap op den breeden weg die ten verderve leidt, wilde zetten. Braaf zoo!

Op dit kongres nu, waarop wij zonder stemming werden toegelaten, bleek het ons dat, hoe kundig ook, de leden van de kommissie in zake woningshygiëne, bestaande uit de heeren: G. van Overbeek de Meijer, E. Wintgens, J. F. W. Conrad, H. L. Drucker en J. W. C. Tellegen,

waren en hoe ook vertrouwd met het door hen behandelde onderwerp, in de konklusiën ten eenenmale een maatregel gemist werd, waardoor de tegenwoordige krotbewoner in staat werd gesteld een goede kamer te bewonen. De eischen door de kommissie gedaan en door den rapporteur J. W. C. Tellegen op welsprekende wijze toegelicht, zouden in praktijk gebracht zijnde, wel de werkhebbende arbeiders van zeer veel nut zijn en een begin van opruiming brengen in de bijna hopelooze hoeveelheid onbewoonbare bouwvallen, maar men had geen rekening gehouden met de voor de hand liggende vraag: waar blijven de tegenwoordige bewoners?

En op die vraag moet een antwoord komen, al zullen ook al de vette en magere bourgeois in de gemeenteraden zich er tegen verzetten.

Wij stelden daarom de volgende motie:

Het kongres gehouden op 23 September 1897 in het gebouw van den Werkenden Stand te Amsterdam;

Gehoord hebbende de besprekingen over de schandelijke woningstoestanden in de volkswijken van nagenoeg elke stad evenzeer als ten platte lande in de dorpsachterbuurten;

Is van oordeel dat voor de volksgezondheid, de reinheid en de zedelijkheid een voegzaam tehuis voor de menschen noodzakelijk en een eerste behoefte is;

Besluit, dat in het bijzonder de leden van gemeenteraden die de taak op zich genomen hebben het algemeen welzijn te behartigen, getuigenis behooren af te leggen dat zij kunnen en willen aandringen op het nemen van maatregelen, ongeveer als volgt:

1°. een onderzoek in te stellen naar den woningstoestand in hunne gemeente door een speciaal daartoe aangewezen kommissie, door de gemeenteraden daartoe benoemd en door deskundigen uit de vakvereenigingen aangevuld;

2°. het onbewoonbaar verklaren van alle huizen waar gevaar bij brand aanwezig is, of waar door afwezigheid van voldoende licht en lucht, van behoorlijk drinkwater, van water en faekaliën afvoer, enz., de gezondheid der bewoners benadeeld wordt;

3°. het bouwen van gezonde en doelmatig ingerichte arbeiderswoningen — voor werklieden inderdaad te verkrijgen — waarbij dan de voorwaarde van elke gemeente verschillend kan wezen en van bepaalde lokale omstandigheden afhangen, mits geen ruimte worde gelaten aan voor partikulieren spekulatiegeest.

Deze motie heeft eerst heel wat bespreking uitgelokt; maar al spoedig waren sommige leden, waaronder de rapporteur der kommissie, het eens met het streng logische karakter er van, al stond ook de reaktie, vertegenwoordigd door den heer Serrurier, gemeenteraadslid van Amsterdam, op haar achterste beenen. Na eenige wijzigingen werd de motie in beginsel aangenomen, als voorstel beschouwd en kommissoriaal verklaard; terwijl mijn partijgenoot H. H. Wollring verzocht wordt in de kommissie tot nadere uitwerking zitting te nemen, waaraan hij voldeed.

Wij konden dus voorloopig tevreden zijn. Hoewel nog optredende als dilettanten in dergelijke bijeenkomsten waren wij toch geweest de vooruitstuwende kracht en hadden wij tevens een les gegeven aan het gemeentebestuur van Amsterdam die de motie, aangenomen op de Planciusmeeting verwees naar de snippermand en zijne lafheid verschool achter een gefingeerde onbeschofte toon van het geschrift.

In beginsel was onze motie aangenomen en het was dus niet te verwonderen dat wij eenigszins gek opkeken toen wij ontvingen het rapport der kommissie voor woningshygiëne, bevattende de konklusies, die zouden worden aangenomen of verworpen op het 3de kongres, en daarin geen spoor meer terug vonden van het karakteristieke van onze motie, te weten: dat de overheid *verplicht* is voor de maatschappelijk zwakken die uit hunne woningen, door maatregelen te nemen door de overheid verwijderd worden, een behoorlijk tehuis aanwezig te doen

zijn. Integendeel, één konklusie was daar zelfs lijnrecht tegen in en luidde als volgt:

De onmiddelijke werkzaamheid der overheid bepale zich verder zoo mogelijk, tot opruiming van bestaande slechte toestanden. Aanbouw van nieuwe woningen worde liever aan partikulieren en vereenigingen overgelaten, doch van overheidswege krachtig gesteund.

Ik wil niet ontkennen (het eenzijdig oordeelen ben ik gelukkig te boven) dat in de konklusie veel waardeerbaars stond, veel waarin men rekening houdende met de toestanden en niet bovenwolks-redeneerende, onmogelijk verder kon gaan, maar door het partikulier iniatief op den voorgrond te plaatsen en het wegmoffelen van de plichten der overheid, (ik vind *over*heid een lam woord, maar gebruik het maar omdat ieder lezer toch de bedoeling wel begrijpen zal) kreeg het geheele rapport een cachet van klein-burgerlijkheid, gezwegen nog van het carte-blanche dat men aan de gemeenteraden ging verstrekt om hun plicht niet te betrachten. [1])

Om de lezers van dit tijdschrift een eenigszins juist begrip te geven van het karakter der konklusiën geef ik hierbij een overzicht van de meest gewichtige punten uit verschillende paragrafen, met de noodige kritiek van mijne zijde.

Paragraaf IV.

Eischen te stellen betreffende de bewonings-verordening.

1. De gemeentebesturen worden bij de wet verplicht eene bewonings-verordening vast te stellen en een toezicht op de handhaving dezer verordening te regelen.

Tegen dit artikel is niet veel in te brengen, integendeel, er is veel voor te zeggen, maar als men het zet in een wetsontwerp of in een konklusie die aanleiding moet geven tot het maken van een wetsontwerp tegelijk met het punt, hierboven afgedrukt, waarin alleen aan de overheid de bevoegdheid wordt verleend, nog wel „zoo mogelijk" bestaande slechte toestanden op te ruimen en het scheppen van betere toestanden aan de firma Particulier Initiatief [2]) & Co. wordt overgelaten, is genoemde aanhef een fraze, zonder meer.

---

[1]) Herhaaldelijk werd op het kongres door dr. v. d. Plaats, lid van de Utrechtsche gezondheidskommissie gewezen op het vele goede dat de Utrechtsche overheid, zonder bepalingen als door ons voorgesteld, had tot stand gebracht. Ik wil dit gaarne aannemen doch heb daarbij op te merken dat het niet is voor de overheden die van goede wille zijn dat men bepalingen maakt maar voor dito lichamen die tegenovergesteld handelen. En van dezen zijn er heel wat te vinden.

[2]) Ik heb op het kongres, waar men aan het partikulier initiatief bewijzen van goed gedrag en loffelijke getuigschriften uitreikte verzocht mij het adres van dat individu eens te verstrekken. Ik bekwam daarop geen antwoord. En terecht, want dit *kan men niet geven.* Een gemeenteraad of overheid weet ik te wonen, maar het partikulier initiatief is een landlooper die geen domicilie heeft, aan wiens huis men geen boodschap kan afgeven en dien men evenmin ter verantwoording kan roepen. Het spreekt van zelf, dat ik het, in aansluiting met het hierboven gezegde, vrij wat rationeeler en dus ook revolutionairder vind om in den gemeenteraad te verdedigen wat ik goed en nuttig acht in het belang der maatschappelijk-zwakken, dan op de stoep van het stadhuis, met de hoed in de hand, te moeten wachten tot het meneer de burgemeester gelegen komt mij te woord te staan.

Punt 6 van denzelfden paragraaf zegt ons:

> Van woningen en slaapsteden, welke op voor de gezondheid nadeelige wijze verontreinigd zijn, kan de reiniging door het gemeentebestuur gelast worden en de reiniging, bij niet-uitvoering van dien last, van gemeentewege op kosten van den overtreder worden uitgevoerd.

Er is niet veel scherpzinnigheid toe noodig om te begrijpen dat dit punt van nul en geener waarde is, daar het duidelijk zegt: het kan gebeuren, met andere woorden, het kan ook nagelaten worden, waarop het in de praktijk hoofdzakelijk zou aankomen. Reden waarom ik voorstelde het woordje kan in moet te veranderen, waaraan dadelijk gevolg werd gegeven. De kommissie begreep zeker dat ik eischte een bindende bepaling voor nalatige overheden, een eisch alleszins gebillijkt door onze talrijke ervaringen op dit gebied.

Paragraaf V.

Eischen te stellen betreffende de verordening op de onbewoonbaarverklaring.

> 1. De gemeentebesturen worden verplicht toe te zien dat woningen, wier bewoning voor de gezondheid der bewoners nadeelig is, niet als zoodanig worden gebruikt.

Deze maatregel wordt nog verscherpt door de volgende bepaling, vervat in een tweede punt:

> Ter verzekering van de nakoming dezer verplichting worden de woningen van gemeentewege voortdurend aan een hygienisch en technisch toezicht onderworpen.

En nog even verder in punt 4 lezen wij, *dat bij raadsbesluit de eventueele bewoning formeel verboden kan worden.*

Alles goed en wel, maar waar toch moeten de bewoners dan heen?

De eenvoudigste toepassing van de logika zou eischen, dat hier nu een punt volgde, waarbij aan overheden de verplichting wordt opgelegd voor behoorlijke woningen te zorgen. Maar neen, het laatste punt van dezen paragraaf luidt als volgt:

> Bij het uitvaardigen van besluiten tot verbod van bewoning worde er voor gewaakt, dat daardoor geen woningnood ontsta.

Ik heb mij bij het lezen van een en ander onwillekeurig afgevraagd: Begrijpt de kommissie nu niet dat de overheid zich achter dit punt verschuilen kan wanneer zij geen enkel krot afkeurt?

Gesteld de geheele reeks konklusiën zouden verheven worden tot wet en de overheid laat de toestand precies gelijk voorheen, waarop eenige raadsleden eene interpellatiie richten tot B. en W. Mooi! B. en W. antwoorden dat zij o zoo graag een zwerm krotten, zolder- en kelderwoningen zouden afkeuren, maar, ziet u, daardoor ontstaat woningnood en volgens paragraaf zooveel, punt zooveel mag dat niet . . . . ergo . . . . doen wij dit niet. Het spijt ons verschrikkelijk maar de wet bepaalt alzoo en wij wasschen onze handen in onschuld.

Bovendien is er bijna nergens woningnood! Te Amsterdam, waar de bevolking kolossaal toeneemt staan heel wat goede woningen leeg omdat de krotbewoners geen koopkracht genoeg bezitten. En voor dit nuchtere feit, dat zich aan iedereen, die zich in het openbare leven beweegt, als

't ware opdringt, is de kommissie, althans de meerderheid, doof gebleven. [1])

De paragraaf, handelende over de eischen betreffende de onteigening, zit zeer goed in elkander, al kan het bij mij niet door den beugel dat de inhalige huisjesmelkers nog schadevergoeding kunnen erlangen voor de krotten die zij verhuren aan de parias in onze z.g. samenleving. Men heeft daartoe echter wel over moeten gaan omdat al het voorgestelde anders onuitvoerbaar zou blijken te zijn, tenminste zoolang wij leven onder een kiesstelsel als het tegenwoordige en ook zoolang vele kiezers, uit vrees voor besmet te worden met parlementarisme, zich onthouden van deel te nemen aan de ekonomische werkzaamheid van een gemeenteraad.

Paragraaf VII.

Eischen te stellen betreffende de afbraak van onbewoonbare woningen en den bouw van nieuwe woningen.

1. De overheid in staat, provincie en gemeente zorge voor de huisvesting van hare ambtenaren en beambten, waar deze anders wegens plaatselijke omstandigheden bijzondere bezwaren zouden ontmoeten.

2. De overheid legge dezelfde verplichting op degenen, aan wie zij koncessiën verleent.

Ik heb daar niets tegen, maar merk toch aan dat wanneer het als een plicht van de overheid beschouwd wordt te zorgen voor hen die in haar dienst zijn en ook voor hen die dat maar zijdelings zijn, de maatschappelijk zwakken in de allereerste plaats *recht* hebben, iets wat men kan en mag eischen, wat *verstrekt moet worden* en niet *gegeven kan worden* als een *gunst*.

Het is ons gelukt een nieuw punt 2*a* (door de kommissie reeds aanvaard) aan dezen paragraaf toe te voegen, luidende aldus:

De overheid behoort zorg te dragen dat de bewoners die door maatregelen der overheid uit hunne woningen worden verdreven, goede woningen vinden tegen een huurprijs, die niet veel hooger is, dan die welke zij voorheen betaalden.

Indien hierin niet op andere wijze wordt voorzien zal de overheid den bouw van woningen zelf ter hand nemen.

De kommissie, gelijk ik hierboven schreef, ging hierop akkoord, maar wilde niets te maken hebben met ons voorstel om punt 3 van denzelfden paragraaf, waarin de kleinburgerlijke verklaring was opgenomen dat het adresloos partikulier initiatief de bouw der woningen zou aanvangen en volbrengen, te lezen als volgt:

De onmiddelijke werkzaamheid der overheid bepale zich verder tot opruiming van bestaande slechte toestanden en het daarstellen van woningen, inderdaad voor de maatschappelijk zwakken verkrijgbaar.

Het partikulier initiatief worde echter niet buitengesloten.

---

[1]) Ik dien hier nog bij op te merken dat mijn partijgenoot H. H. Wollring door de werkstaking onder de Amsterdamsche timmerlieden verhinderd was de kommissie-vergadering, waarop deze konklusies genomen zijn, bij te wonen en hij dus, al staat zijn naam er onder, er niet aansprakelijk voor gesteld kan worden.

En dus kreeg men het volgende zonderlinge rapport dat vermeldde:

1° dat de overheid zelf de bouw ter hand moest nemen als daarin niet op andere wijze wordt voorzien!

en vlak daarop liet volgen:

2° dat een en ander liever aan partikulieren, enz. moest worden overgelaten!

Die tegenstrijdigheid gaf ons gelegenheid ons voorstel uitvoerig te verdedigen en het gelukte ons zoo helder en duidelijk te betoogen dat zonder opneming van onze lezing voor punt 3 van paragraaf VII de geheele konklusie een doode letter bleef, dat een bestuurslid, Professor Saltet, zich er voor verklaarde. Hij zou er niet voor stemmën omdat het een rood voorstel was maar omdat het praktiesch was. Ook hij stelde weinig vertrouwen in het partikulier iniatief en bewees door zijn redeneering dat men logisch doordenkende op ons standpunt terecht moest komen.

Professor Drucker, een der rapporteurs, was van meening dat de beide voorstellen elkaar gelijk waren maar bestreed het niettemin uitvoerig.

Andere leden waren van meening dat men de bewoners der afgekeurde woningen met een agent naar hunne nieuwe woning zou moeten brengen wat met het oog op de gespannen toestand tusschen politie en burgerij nu juist niet aanlokkelijk was. Maar bovenal klaagde men over de sommen die er aan zouden verloren?) (Dit vraagteeken is van mij, H.) gaan, waarop de heer Tellegen, geen kamergeleerde maar een man uit de praktijk, de anstige zielen verzekerde dat dit geld goed besteed zou zijn.

En zoo bleven wij strijden! Een der zonderlingste argumenten tegen ons voorstel was, dat het den bouw van nieuwe wonin ingen zou belemmeren!

Waaruit blijkt dit?

Wij hadden immers het partikulier iniatief niet buiten gesloten. Het was niet verboden, noch aan partikulieren, noch aan vereenigingen om goedkoope verkrijgbare woningen, die onder het bereik der maatschappelijk zwakken zouden vallen te doen bouwen. Wij lieten de meest mogelijke ruimte aan alle brave, rijke menschen om hun medelijden met hun misdeelde broeders en zusters in daden om te zetten. . . . alleen wij stellen er bitter weinig vertrouwen in. Zeker wij geven toe dat hier of daar wel een enkele kapitalist gevonden zal worden, die zich bezwaard gevoelt met de gestolen penningen waarmede hij zich verrijkt heeft, (tenzij dat zijn edele voorvaderen het pad reeds voor hem geëffend hebben en hij alleen maar zich de moeite behoeft te getroosten in hun voetstappen te treden), en als een boetvaardige in het klein terug geeft wat hij in het groot gestolen heeft; maar wij weten ook dat zulke exemplaren onder het brandkastvolkje vooralsnog tot de uitzonderingen behooren en dat het getal der krotbewoners tien à twintigmaal verdubbeld zal zijn voor een zeer bescheiden minderheid der kapitalisten zich rekenschap geeft van de ekonomische toestand der proletariërsklasse. Daarom stelden wij de overheid, als een lichaam waar men zich op beroepen kan, als een lichaam dat men, bij een rechtvaardig kiesstelsel (algemeen voor mannen en vrouwen), en bij genoegzaam gezond verstand der kiezers, kan laten optreden als een uitvoerend lichaam (gelijk het bestuur van den bond waartoe ik behoor b.v.)

Ten slotte stelde Dr. A. Ruysch voor den laatsten zin van ons voorstel

te wijzigen aldus:

voor zoover daarin niet door het partikulier iniatief wordt voorzien, terwijl de heer Tellegen er nog bijvoegde dat dit van overheidswege krachtig zal worden gesteund.

Daarmee vereenigden wij ons omdat het beginsel, dat voor praktische uitvoering wel degelijk geschikt is, door de wijzigingen ongemoeid bleef.

En zoo werdt bij *akklamatie* de nieuwe lezing aangenomen. Bij akklamatie omdat de aanwezige konservatieven geen stemming durfden vragen, uit vrees voor een mogelijk échec.

Tot slotte kregen wij een aardigheid van den konservatieven Amsterdamschen wethouder dr. Blooker toen de laatste paragraaf aan de orde was.

Paragraaf VIII handelende over-

Eischen te stellen betreffende het toezicht van rijks en gemeentewege.

luidt in zijn geheel:

1. Het overheidstoezicht op de volkswoningen moet voornamelijk er toe strekken:

a. nauwkeurige kennis te verkrijgen van den bestaanden toestand en van de veranderingen welke daarin plaats hebben;

b. geregelde handhaving van desbetreffende wetten en verordeningen te bevorderen,

c. nieuwe maatregelen tot verbeteringen der volkshuisvesting voor te bereiden.

2. Het toezicht moet zoodanig zijn ingericht, dat algemeene leiding niet ontbreekt en de verkregen gegevens voor het geheele Rijk worden samengevat, maar dat tevens medewerking wordt verleend door plaatselijke kommissiën, waarin ook zitting hebben personen uit die kringen der bevolking, wier huisvesting het meest verbetering behoeft.

En over dat zitting nemen van genoemde personen was èn de heer Kruseman èn vooral de Amsterdamsche wethouder niet te spreken.

De eerste beweerde dat de kringen der bevolking wier huisvesting het meest verbetering behoeft, bestaan uit habitueele dronkaards en abonnenten van het tuchthuis, terwijl de laatste hët nog wat sterker kleurde door te spreken over straatroovers. Brrr!

Wanneer deze konservatieve paljasserij ook maar een oogenblik ernstig door het kongres was opgenomen, hadden wij zeker gevraagd of de habitueele dronkaards alleen in stegen en gangen wonen, en het aan de aandacht der heeren ontsnapt was dat ook in de aristokratische en bourgeois wijken een aantal stervelingen wordt aangetroffen niet afkeerig van een hartigen dronk?" Ook wat men verstaat onder roof en of een straatroover wel veel verschil oplevert met een loondief? Maar het kongres lachtte om de grappen en toen Professor Drucker de beide heeren er op wees dat in de arme wijken zeer veel lieden wonen, zoo achtenswaardig mogelijk (minstens zoo achtenswaardig als de Amsterdamsche wethouder, H.) juichtte het kongres hem zelfs toe. Waar het dus was gezegd en goed gezegd vonden wij geen aanleiding verder daarop in te gaan.

En nu zal men vragen: Welk nut hebben deze kongressen?

Dit: dat zij een leiddraad geven tot het daarstellen van sociale wetten, waartoe regeering en overheid, door den drang der tijden, wel komen moet.

En waarom zijt gij daar geweest? zal men verder vragen.

Ons antwoord is: om te beproeven die leiddraad zoo rationeel mogelijk te maken, om daar te zijn als stuwkracht.

En men zal nog zeggen: maar dan zult gij ook mede moeten doen aan verkiezingen voor kamer en gemeenteraad.

En ik (ik weet niet of ik nu nog in het meervoud kan spreken) heb daarop te antwoorden: als deze belangen in den verkiezingsstrijd te pas worden gebracht, zal ik meewerken.

Ik ben overtuigd dat door het verstrekken van een beter tehuis het zedelijk peil van het proletariaat verhoogd zal worden, dat die verhooging aan de verwezenlijking van het socialisme ten goede zal komen en om dat te bereiken zal ik mij niet laten terugschrikken door allerlei vreeselijke voorspiegelingen die ten slotte toch bakersprookjes zullen blijken te zijn. Wanneer men het doel: verheffing van de proletariërs, voor oogen heeft, zal men niet vervallen in het euvel, waartoe de verkiezingen aanleiding kunnen geven, te weten, het op den achtergrond schuiven van zijn beginsel ter wille van een zetel; het zal hier niet zijn: het in toepassing brengen van het gezegde van Hendrik IV, Paris vaut bien une messe, maar integendeel een leven vol moeite en zorg te leven om een begin van de opheffing van het onverdiende lijden van zoovelen onzer medemenschen daar te stellen. Sterk als ik ben in dit bewustzijn ga ik kalm hem die in een modderplas staat rond te springen, voorbij, en veeg alleen mijn armelijk gewaad schoon van het vuil, dat in de hoogte spat.

Alle eerlijke strijders: saluut. 9 October '98.

Het eerste Tooneelkundig Congres.

---

9 October.

Op tooneel-terrein is iets geschied, dat we eene gebeurtenis zouden kunnen noemen, zoo we kortzichtig genoeg waren van dat terrein gebeurtenissen te verwachten. Getrouwe knecht-van-vermaak als het Tooneel geworden is, afschijn eener overheerschende klasse, kan er in onafzienbare tijden niets van uitgaan, tenzij wij er in slagen een zoo krachtig propagandamiddel binnen ònzen machtskring te betrekken. Doch wij weten wel dat dit — zelfs voor een klein deel — niet gelukken kan, omdat de bourgeoisie het verkondigen van eene nieuwe levensbeschouwing — zij heeft de genoeglijke dwaasheid in dien zin van „politiek" te spreken — onder geen voorwendsel op de planken dulden zal. Het tooneel is thans het muffe, kunstlooze tijddoodings-ding van een klasse en zóózeer heeft het met spoed opleveren van klasse-plezier het ambacht ontaard, dat er nu geen enkel gezelschap is dat de stukken uit de bloeiperiode der bourgeoisie naar behooren en met in-acht-neming der eenvoudigste speel-beginselen spelen *kan*. Zoolang de Hollandsche sociaal-democratie genoodzaakt blijft de propaganda op het tooneel in een voor ieder toegankelijk gebouw, d. w. z. in vol gemeenschapsverband, achterwege te laten, heeft dat tooneel voor ons, die de burgerlijke kunst, in zoover de tegenwoordige economische verhoudingen het mogelijk hebben gemaakt, ontgroeid zijn, absoluut geene waarde. Onze critiek op de opgevoerde stukken zou eene herhaling worden van de meer algemeene en beter gezegde critiek op de geheele kapitalistische maatschappij. Het noodlot dat de bourgeoisie tegenover elk vraagstuk machteloos maakt, heeft haar gelijkelijk met impotentie geslagen tegenover de „kunst", wier vermoording en spartelen zij met nuchtere lodderoogen aanschouwt, wier verleptheid zij in vale kilometers krantenkolommen bejammert, zonder het fut tot eene verheffing te bezitten. En zoo zouden wij over dit alles — harmonieerend onderdeel van het leven en den geweldigen strijd daar in — zonder eenige wroeging kunnen zwijgen, ware het niet dat dit congres de mogelijkheid vooropstelt de maatschappelijke belangen van den tooneelspeler, belangen die zijn ambacht van a tot z raken, te verbeteren.

Zoo wij eene materialistische Historie-beschrijving van Holland bezaten, zouden wij mede de geschiedenis van ons tooneel kunnen schrijven. De vergissing die er geschiedt in belangrijke studies als die van Prof. Dr. G. Kalff in zijn „Literatuur en Tooneel te Amsterdam in de zeventiende eeuw" en die van Haverkorn van Rijsewijk in zijn „De oude Rotterdamsche schouwburg" — om er twee te noemen — is van hétzelfd allooi als burgerlijke geschiedvorschers, burgerlijke denkers, burgerlijke critici plegen te begaan. De economische verhoudingen worden verwaarloosd en in het bizonder in ons geval, bescheidenlijk gereduceerd tot anecdotarische verhaaltjes. Zóó neemt het tooneel en het bewegen der tooneelspelers den schijn aan van een groei uit zichzelf, los van maatschappelijke oorzaken, of wel worden die oorzaken teruggebracht tot een verward soort „vaderlandsche-geschiedenis-beschrijving", welks frischheid wij op de juiste waarde weten te taxeeren. Zonder materialistische kronijken zijn wij in de onmogelijkheid eenig feit uit het verleden scherp en zakelijk te omlijnen. Vandaar, bijv., dat wij nu al zoo lang hebben moeten vernemen dat het tooneel „ontstaan" is uit de kerk — verwarring dus van uitwendige verschijnselen. Want, nietwaar, de „kerk" is geen uiterste limiet, is geen ding *naast* het leven.

Bij het vluchtig memoreeren van het Congres, kan het niet de bedoeling zijn ook maar eenigszins dieper op dit onderwerp in te gaan. Daartoe ontbreken tijd, plaatsruimte en — als gezegd — de materialistische Historie-beschrijving, die wij allen broodnoodig hebben, willen wij niet voortdurend in vage aanduidingen vervallen.

Laten wij dus kortelijk *dit* verklaren: het tooneel in tastbaarder, grover verband met de

gemeenschap dan andere literatuur werd in ons land een natuurlijk en sterk propagandamiddel voor den machthebbende. Vrijheid heeft het nooit gekend. Wij weten, om weer één voorbeeld te geven, welke gebeurlijkheden plaats hadden met Vondel's Lucifer, Palamedes, Maria Stuart, wij kennen den „willekeur" der latere generaties, willekeur die zich openbaarde in verbod van opvoering en vervolging van auteurs, zoodra het in de kraam der reactie te pas kwam. Het drama wrong zich los van de gemeenschap, volgend de ontaarding van architectuur, schilderkunst, muziek, ambacht, om een gedweeë kansel van klasse-belang te worden. De degeneratie van het tooneelspelersambacht hield daarmee gelijken tred. Bestond er in het begin der 17de eeuw nog geen „stand" van acteurs, had er toen nog een sympathische strooming plaats tusschen vertooners en publiek, betrekkelijk spoedig constateeren wij de afscheiding. Opmerkelijk is een klacht uit die dagen (midden 17de eeuw.) Een reizend gezelschap tooneelisten doet Ds. Wittewrongel toornig spreken over „die goddeloose Comedianten ende „Landt-loopers, die op alle plaetsen, daer sy maer van de Overicheden consent ende toelatinge „verkrygen, in de Publycke Marckten ende Kermissen, hare Schouw-Tooneelen oprichten ende „met hare gedruckte Biljetten de dwase menschen tot hare plaetsen noodigen ende eenen „grooten schat tot merckelick nadeel van de ingesetene, uyt de „respectieve steden wechnemen." Deze verzuchting teekent. Het tooneelspelen werd een betaald bedrijf en afhankelijk. De bezitters kenden àndere eerzuchten. Het ambacht kon worden overgelaten aan het uitschot, dat in dezelfde kleinburgerlijke, afhankelijke kringen geboren was als Vondel, Breeroo, Starter, Jan Vos, Asselijn, Luiken, Antonides, Coster. Niet bij wijze van anecdote — er bestaan geen „anecdotes" van dien aard — maar in verband met de paar woorden die ik te zeggen heb, zij hier geciteerd eene bepaling uit een schouwburg-reglement uit die dagen: „dat in gevalle (zij hun contracten) quamen te verbreeken, „haaren dienst te quiteeren, of zig met andere, om elders te speelen, te engageren, tegens „deselve sal worden geprocedeert, als men tegens Dienstboden, „die uyt haar huur loopen, of sig andersints ongeregelt aanstellen, „gewoon is te procedeeren." Al de minachting van de regeerende klasse voor het acteursberoep vinden wij in die woorden weer. Of er aanleiding toe bestond kunnen wij in het midden laten: hoofdzaak is, dat dergelijke documenten onbetwistbaar aanduiden, 1⁰. de verbroken eenheid tusschen spelers en publiek. 2⁰. het contractueel dienstbaar maken van acteurs aan propaganda en (geldelijk) nut. (Ik denk aan de rol van Amsterdamsche en Rotterdamsche Weeshuis-regenten enz.)

Hoe zonderling het ook klinkt: er is in Holland sedert de 17de eeuw heel wat gebeurd, maar eene noemenswaardige verandering in de contracten der tooneelspelers, heeft *niet* plaats gevonden. Op dit oogenblik leeft in de contracten der „beste gezelschappen" de traditie van vóor eeuwen. In het midden der 18de eeuw (Bingley, Punt, Corver) verbonden zich, bijv. de leden van het Rotterdamsche gezelschap: „om op den schouwburg, als acteurs, actrices, „dansers en danseressen, zoo in treurspelen als in blij- of kluchtspelen, als sprekende, en „volgens alle redelijkheid in cas van verlegenheid, mede als zwijgende Persoonagiën te „fungeren; voorts te figureren en repeteren, en zig voorts in alle noodige Theaterdiensten „te laten gebruiken, en te obediëren aan de orders van ons eerste „ondergetekenden (Commissarissen), zullende de stukken alle maanden afgegeven „worden, en de verdeeling der Rollen staan aan den eersten acteur M. Corver, waartegen „men zig zonder solide reden niet zal mogen opposeren, en in „geval van ongenoegen en differenten, tendezen opzigten ontstaan „zijnde, tusschen gemelden Corver en de tweede ondergetekenden „(de acteurs), reserveeren wij eerst ondergeteekenden aan ons daarover „een dispoticque decisie, waarnaar men zig zal moeten gedragen „en waaraan men zal moeten obediëren." Eene eigenmachtige rechtspleging en een volkomen ontmannen van den tooneelspeler als kunstenaar.

En thans, in 1898, bestaan nog *diezelfde* contracten met kleine nuances, maar wat den geest aangaat ongeschonden. Ziet hier eene kleine collectie bepalingen van 1898, getrokken uit verschillende contracten:

Iedere artist, wien een rol wordt toebedeeld, is gehouden zijn partij binnen hoogstens tien dagen te kennen.

Ingeval de artist, door niet behoorlijk op tijd zijn partij of rol te kennen, oorzaak is dat een bepaalde voorstelling moet verdaagd worden, vervalt hij in een boete van *een maand appointement*, onverminderd de schadevergoeding, die de directie in dit geval het recht heeft te kunnen eischen.

De artist is ook verplicht met elke rol van zijn repertoire, die hij in den loop van 't seizoen reeds vervuld heeft, binnen 24 uren, zoo dit mocht gevorderd worden, tot optreden gereed te zijn.

Geen geëngageerde heeft het recht bij ongesteldheid van een artist, te weigeren diens rol op te nemen, hoe klein of onbeduidend ook, indien de directie zoo beslist, op boete van honderd gulden.

Eveneens moeten de geëngageerden op speeldagen, van 's namiddags tot het uur van aanvang der voorstelling, aan hunne woning blijven, ten einde steeds gereed te zijn, als de directie hunne diensten mocht noodig hebben, op boete van *vijftig gulden*.

't Is den geëngageerden streng verboden, zonder toestemming van den directeur, onder welk voorwendsel ook, hetzij in 't openbaar of in besloten sociëteiten en collegies of liefhebberij-gezelschappen, onder welke benaming ook, te spelen, te declameeren, zingen of eenige andere werkzaamheden, van welken aard ook, te verrichten, op verbeurte van *een maand appointement* voor de eerste maal, en van *twee maanden* voor de tweede maal, terwijl de Directie desnoods het contract kan ontbinden, bijaldien het geval zich bij herhaling voldoet.

Zij, die op een speelavond niet medewerken, kunnen de voorstelling in het parterre bijwonen, mits behoorlijk gekleed zijnde en een hoed tot hoofddeksel dragende.

Dienstweigering, wangedrag, zoowel binnen als buiten den Schouwburg, of verzet tegenover de Directie, in *alle* gevallen niet in de voorgaande bepalingen voorzien of omschreven, eveneens elke willekeurige handeling in strijd met de goede orde en de bevelen van de Directie, leidt tot een boete van een maand appointement; bovendien heeft de Directie het recht, naar gelang van het meerdere of mindere ernstige van het feit, het bestaande contract onmiddellijk te verbreken.

Bij afwezigheid van de Directie zijn de geëngageerden verplicht de orders en bevelen op te volgen van hem, die de Directie tijdelijk vertegenwoordigt, op boete van *een maand* appointement.

Onbehoorlijk gedrag in woorden of daden, verzet, gezagsmiskenning of beleediging van welken aard ook jegens den eersten of tweeden Regisseur, den eersten of tweeden Orkestmeester of jegens een lid der Administratie, door de Directie in functie gesteld, wordt met gelijke boete gestraft en kan bij herhaling tot verbreking van het contract leiden.

't Is den artisten streng verboden om in 't openbaar, waar ook, in afbrekenden zin zich uit te laten over de zaak of de medeleden van 't gezelschap; indien dit, met bewijzen gestaafd, bij de Directie bekend wordt, zal de overtreder in een boete vervallen van *f* 25.— tot *f* 100.—.

't Staat de Directie vrij te allen tijde, naar gelang der omstandigheden, nadere bepalingen, niet in dit reglement opgenomen, in het leven te roepen. Ze zullen den leden van het gezelschap in die gevallen ter kennis worden gebracht en heeft men tot plicht zich onvoorwaardelijk daaraan te onderwerpen.

Ingeval er geschillen of kwestiën, den dienst betreffende, mochten ontstaan tusschen een geëngageerde en een lid der Administratie, is de Directie alleen en uitsluitend bevoegd in deze een beslissing te nemen, welke als uitspraak geldt in het hoogste ressort.

Over de toepassing der boeten beslist ook alleen de Directie.

Zijn er onteerender, immoreeler en meer met de wet strijdende bepalingen denkbaar? Behoeft het aangetoond te worden, *waarom* het kapitalistisch tooneel het beste der burgerlijke tooneelschrijfkunst vermoord heeft? Dat tooneelspelers pogen hun maatschappelijke positie te verbeteren, kan waarlijk uitsluitend verwondering wekken bij het ongelukkig zoodje dat in de kapitalistische pers tooneel en tooneeltoestanden „bekritiseert." Alleen het stumperig begrip van het „artist-zijn" (dezelfde misvatting van zooveel andere „artisten") heeft tot heden de acteurs afgehouden van het z.g. „maatschappelijke." Slaafjes van het kapitalistisch tooneel verbeeldden zij zich kunst te dienen, tot de ontredderde janboel hen eenigermate wakker maakte en aaneensluiting deed zoeken. Wetend dat deze organisatie niet ontkomen kan aan het machtsmisbruik der heerschende klasse, maken wij ons geenerlei illusies over haar invloed op het tooneel. Maar waar wij élke vak-organisatie toejuichen en déze zoowel met het oog op onze tegenwoordige propaganda als op het komend proletarisch tooneel in geenen deele onderschatten, daar meenen wij den jongen bond krachtig te moeten steunen en herhalen, dat zóo er op dit gebied iets gebeuren kan, er door *dezen* elementairen stap iets *gebeurd is.*

HERM. HEIJERMANS Jr.

Politiek.

Kapitalisme in Indië. — De Mijnwet.

Wij plaatsen in deze aflevering een artikel van onzen vriend Van Kol, dat ons van de moeite ontslaat in bijzonderheden hier te spreken over het zeer gewichtige wetsvoorstel door hem behandeld, en waarvan de openbare beraadslaging, aangevangen den 18 Oktober, op het oogenblik dat deze aflevering moet worden gesloten, nog niet is geëindigd.

Bijzonderheden, trouwens, zouden wij geheel aan deskundigen als Van Kol moeten overlaten. De vraag die ons kan bezighouden is deze: welke beteekenis heeft het ontwerp, en de aanneming is niet twijfelachtig, als daad van de regeerende klasse? De plaats, met andere woorden, welke de Mijnwet in de koloniale politiek van de hooge bourgeoisie inneemt, kunnen wij hier trachten te bepalen.

De regeerende klasse van Nederland heeft in hare Oost-Indische bezittingen het kapitalisme gevestigd. Nog op dit oogenblik zijn krachtige overblijfselen van een ander en vroeger stelsel in Indië aanwezig. Niet alleen het nieuwe dat gekomen is, ook het oude dat bewaard is gebleven, draagt de teekenen van vreemden, van Nederlandschen dwang. Op het oude stelsel is de politieke macht van Nederland gevestigd, op het nieuwe zijn ekonomische positie. Op Java, namelijk, zijn sociale toestanden te vinden, sterk overeenkomende met de Europeesche in de middeleeuwen; den ekonomischen basis, het gemeenschappelijk grondbezit, van soortgelijke maatschappelijke regeling. Niet meer, op Java, het primitieve kommunisme; niet meer de nog zuivere demokratische rechtsorde van de mark- of dorpgemeenschap; reeds een latere door de beginselen van waren-produktie en ruilverkeer min of meer doordrongen en aangetasten vorm van deze aloude organisatie, op hare beurt een latere vorm van het stam- of gentilwezen waarin het primitieve kommunisme heeft geheerscht.

De Nederlandsche regeering, nu, heeft aan den door de overweldigers van Indië gevonden politieken bovenbouw van dezen ekonomischen grondslag niets veranderd. Men weet dat het vreemde gezag op het inheemsche gezag, het gezag van hoofden, regenten en vorsten, is gevestigd. De macht aan hen gelaten, is de waarborg van het behoud van de macht der vreemdelingen. De Nederlanders hebben op deze

voorwaarde de inlandsche bestuurders gehandhaafd, dat de inlandsche bestuurders zouden besturen ten bate van de Nederlanders. Men behoeft de bewijsstukken door voorstanders van den vrijen arbeid over de werking van het kultuurstelsel, en door aanhangers van het kultuurstelsel over die van den vrijen arbeid in het licht gegeven, alleen in te zien, om te leeren wie van deze vrome overeenkomst de dupe is geweest onder ieder stelsel.

Tot op het einde van de vorige eeuw was er geen kapitalisme in Indië. Alleen die beginvorm, door Marx genoemd de primitieve akkumulatie. Deze eerste ontwikkeling van het moderne kapitalisme bestond zoo goed als geheel uit direkten roof. Er was eene begunstigde, alle niet-deelhebbers uitsluitende Oost-Indische Kompagnie. De inlanders werden in hun ouden politieken en ekonomischen toestand zooveel mogelijk gelaten — met dien verstande, natuurlijk, dat de Kompagnie van de bestaande feodale regeling gebruik maakte om zooveel produkten als zij op de Europeesche markt met winst kon kwijt raken, uit den arbeid van de inboorlingen te kloppen; — met zooveel ontzag voor het zweet en het bloed van de inboorlingen als op winst uitgaande kapitalisten plegen te toonen. Ongeveer de eenige belooning van de donkere werklieden was de hun geschonken reputatie van lui en onwillig te zijn: de vaste aantijging vernomen wanneer en waar een baanbrekend kapitalisme beslag legde of trachtte te leggen op een bevolking van vreemde landen of op een klasse van de bevolking in eigen land, welke in een vroeger stadium van handwerk, van gemeenschappelijk grondbezit of van een vrijen boerenstand, hetzij leefde onafhankelijk en overvloedig, hetzij eenvoudig en zonder behoeften. Onwillig en lui — om als winstmachine te sloven in dienst van het kapitaal, heeft zich voor en na menige maatschappelijke klasse getoond; en zoowel het zwarte als het bruine ras.

De aanvoer van goederen uit Indië naar Holland was het eenige. Aanvoer uit Holland naar Indië beteekende weinig. Er was export van militairen en van oorlogsbehoeften, van ambtenaren en kolonisten en kooplieden; export van hunne benoodigdheden; export, eindelijk, van de voddenkraam waartegen de toenmalige handelaars de schatten van het Oosten plachten te ruilen in die streken waar van geen gedwongen levering sprake kon zijn. Een belangrijke en degelijke handel van het moederland op de kolonie bestond voor het begin van de negentiende eeuw niet. De inlanders hadden geene Hollandsche artikelen noodig en konden geen Hollandsche artikelen betalen.

Dit veranderde in de eerste jaren van de eeuw. Engelschen en Amerikanen, ook eenigszins de Zuid-Nederlandsche industrieëlen, begonnen den Javanen goedkooper van katoenen kleedingstukken te voorzien dan de inboorlingen zelf konden werken. Zij konkurreerden met de Hollandsche kooplieden en kochten koffie enz. tot hoogere prijzen dan de Hollanders, die geen fabriekswaren aan de Javanen te slijten hadden, konden besteden; of wel verkochten de koffie tot lagere prijzen dan de Hollanders, die niet bovendien op fabriekswaren verdienden, konden aannemen. De Hollandsche handel verliep, vooral die van de Noordelijke havens, van Amsterdam het ergste. De Handelmaatschappij werd opgericht; de scheiding van België en Holland ontnam aan de Zuid-Neder-

landsche industrie hare voordeelige konditiën en stelde haar met andere landen gelijk; gaf den stoot aan het vestigen van eigen textielfabrieken, o. a. in Twente.

De ekonomische veete van Noord en Zuid, intusschen, had in het Noorden de militaire en bureaukratische partij geducht versterkt, gelijk in het Zuiden dezelfde oorzaak het liberalisme had aangewakkerd. Deze omstandigheid was het, welke de ontwikkeling van het kapitalisme in Oost-Indië zou vertragen. De regeerende bureaukratie namelijk, was niet gezind vóór maar tegen deze ontwikkeling, door de bourgeoisie verlangd, welke met haar zou stijgen. Behalve deze politieke of indirekte reden, had de regeerende partij nog een ekonomische of direkte reden. Om den strijd tegen België te kunnen voeren, om te kunnen blijven bij haar stelsel van volharding, had zij ruime en onmiddellijk beschikbare inkomsten noodig. De belastingschuldigen in Nederland, buitendien reeds zwaar gedrukt en vooral onevenredig zwaar, konden moeilijk voor nog hoogere oorlogs- en andere lasten worden aangesproken. Een lijdzamer prooi was de onderworpen Indische bevolking, welke bovendien, ongelijk aan Nederlandsche belastingschuldigen, aan het opbrengen van heffingen geene staatkundige voorwaarden placht te verbinden. Deze omstandigheden brachten de invoering van het kultuurstelsel onder het gouverneur-generaalschap van Van den Bosch omstreeks 1830 te weeg. De strijd van de bourgeoisie, in de Veertiger jaren wederom in kracht toenemende, was voortaan gericht tegen dit bij uitstek anti-kapitalistische systeem. De batige sloten waren het voorwerp van den strijd; door de regeeringspartij in beslag genomen voor de schatkist, ongerekend de direkte en indirekte voordeelen van hoogere en lagere ambtenaren, werden de winsten op de koloniale waren opgeëischt door de partikuliere kapitalisten, gefnuikt door machtige regeeringskonkurrentie of buitengesloten door verbodsbepalingen.

De anti-kapitalistische strekking van het kultuurstelsel springt in het oog — behalve zijn onmiddellijke werking van aan het kapitaal te onthouden wat het kapitaal beschouwt als zijn heilig recht om te ontvangen. Maar ook middellijk en theoretisch staat het kultuurstelsel scherp vijandig tegenover het kapitalisme. Het kultuurstelsel bevestigt de afhankelijkheid van de inlanders, die produkten leveren tegen een zeer laag loon of wel met gedwongen arbeid (heerendiensten) zonder eenige vergoeding. Het kultuurstelsel belet de cirkulatie van geld onder de inlanders en vermindert hun koopkracht. Het kultuurstelsel houdt de ontwikkeling van het privaat grondbezit tegen, omdat het 't belang van den inlander bij de exploitatie van eigen velden twijfelachtig maakt. Het kultuurstelsel versterkt de macht van de hoofden die voor de levering van de verlangde produkten aansprakelijk zijn tegenover het gouvernement. — Het kapitalisme daarentegen begeert een proletariaat vrij om in zijn dienst te arbeiden, vrij om van gebrek te sterven, wanneer het den arbeid in dienst van het kapitaal niet mocht willen. Het kapitalisme wordt gebaat door een klasse van kleine grondbezitters die vrij over de produkten kunnen beschikken, met wie gehandeld en gekontrakteerd kan worden. Het kapitalisme verlangt de scheiding van den arbeider en zijn arbeidsmiddel, maar geen geheel bezitloos en onmondig proletariaat. Het kapitalisme ziet in de inlandsche hoofden een hem onwel-

gevallige macht, die, zoolang zij althans niet door het kapitalisme in zijn dienst is genomen, in zooverre zijn konkurrent is als zij, gelijk het kapitalisme, de uitbuiting van de bevolking zich ten doel stelt. — Zoodra het kapitalisme in het moederland had gezegevierd met en door de overwinning van de bourgeoisie in 1848, richtte het zich tegen het kultuurstelsel en tegen de sociale orde welke het kultuurstelsel mogelijk had gemaakt in de kolonie.

Het belang van den handel bij de afschaffing van de gedwongen kultures voor de regeering hebben wij reeds aangeduid. Het belang van de nijverheid had een nog diepere revolutionnaire strekking. Noord-Nederland, zeiden we, van België losgemaakt, had zich een eigen industrie geschapen, Het kapitalisme, een afzetgebied zoekende, vond er een in het onderworpen, uitgestrekte Insulinde. Intusschen was dit terrein voor dadelijke exploitatie nog niet geschikt. De inlander werkte hard in dienst van eigen en vreemd gezag, maar kreeg weinig of geen geld in handen. In de eerste plaats moest de inlander in het bezit komen van eenig geld, niet om in het bezit er van te blijven, maar om de produkten van de Hollandsche nijverheid te kunnen betalen. Zijn levensstandaard, verder, mocht niet blijven de levensstandaard van halve lijfeigenen; de Hollandsche industrie stond gereed om te voorzien in de behoeften welke bij zijne ontvoogding allengs zouden opkomen. Oost-Indië, in één woord, zou het ooit een winstgevend veld zijn voor het industriëele kapitaal, moest een modern beschaafd rijk worden — modern beschaafd zooveel met den allereersten eisch van politieke ondergeschiktheid vereenigbaar zou zijn.

Behalve de nijverheid in het moederland kwam de nijverheid in de kolonie met hare eischen. Zij vielen geheel met de anderen samen. De fabrikanten in Indië, behalve dat zij verlangden toegelaten te worden tot de produktie van goederen, volgens het kultuurstelsel in gouvernementshanden, verlangden de beschikking over arbeidskrachten, voor gouvernementsondernemingen werkzaam. Op deze manier ondersteunde het kapitalisme op Java het kapitalisme in Nederland. Het op Java ontvangen loon, voor in eigen landbouw geteelde produkten gemaakte bedrag, kon strekken om de voortbrengselen der Hollandsche industrie onder bereik te brengen van de groote massa der bevolking, vroeger zonder behoeften en zonder geld.

Als klasse van nijverheid en handel bezat de liberale partij nog een algemeen belang bij de afschaffing van het kultuurstelsel. Behalve het onttrekken van een sterken geldelijken steun, buiten haar toedoen en kontrôle geheven, aan de haar vijandige regeering, zou voor de baten van het kultuurstelsel, die de schatkist nu eenmaal niet kan missen, de in geld op te brengen belasting van den inlander in de plaats treden. Zij, bourgeoisie van handel en nijverheid, kreeg op deze wijze een gewichtig objekt van wetgeving te meer in handen. Lang duurde het niet of het kultuurstelsel, in wezen en werking het systeem van eene regeerende bureaukratie, een zoowel practische als theoretische ontkenning van het kapitalisme, ging met de ontwikkeling van het kapitalisme in het moederland en de daarmee stijgende macht van de bourgeoisie in het moederland, in de kolonie te niet. De grondwet van 1848 stelde de buitenlandsche bezittingen onder het beheer van de Staten-Generaal.

De toen verkregen invloed werd door de liberale partij allengs meer ten behoeve van hare klasse, van het kapitalisme aangewend. En de tropische gewesten, begeerlijk goed voor alle Europeesche kapitalistengroepen sedert driehonderd jaar, werden voor zoover het Nederlandsch-Indië betreft omstreeks de helft van deze eeuw van een prooi der hooge bureaukratie; tot een buit van de groote geldbezitters. Wij hebben gezien dat het levensbelang van de bourgeoisie met deze verandering gemoeid was; en hoe inderdaad het mes gezegd kon worden van verscheidene kanten te snijden — diep in het vleesch van den al te lijdzamen bewoner van het tot zijn ongeluk rijk met schatten gezegende land.

* * *

De aan de bourgeoisie dierbare leus van *vrijen arbeid* zegevierde. Aanvankelijk was er praktisch voor den inlander weinig verschil. Eerlijke voorstanders van het systeem hebben meermalen erkend, dat onder den naam van vrijen arbeid op Java veel dwang is gepleegd. De hoofden, gewoon aan afpersing voor rekening van het bestuur, zagen niet op tegen afpersing voor rekening van partikulieren. De vroegere procenten van den opbrengst op de tafel van belanghebbenden neêrgeteld, verschilden alleen in naam van de geldstukken, hun door voorkomende ondernemers vervolgens in de hand gedrukt. De partikuliere kapitalisten, spoedig na de invoering van een meer liberaal regime naar Indië gesneld om van de door hunne afgevaardigden in het parlement behaalde overwinningen gebruik te maken, vonden niet een plotseling van middeleeuwsche in moderne toestanden overgesprongen land — noch een ontwikkeld ruilverkeer en geldsysteem oogenblikkelijk in de plaats gekomen van direkte produktie en gedwongen diensten. De voor een regelmatige werking van kapitalistische voortbrenging noodzakelijke nieuwe orde van zaken is eerst geleidelijk tot stand gekomen.

Hier willen wij, gedeeltelijk tot bevestiging van het voorafgaande, gedeeltelijk tot inleiding van het volgende, een geschrift aanhalen van een der meest bevoegde en invloedrijkste liberale woordvoerders. De tegenwoordige minister Pierson is de schrijver van twee werken over en tegen het anti-kapitalisme op koloniaal gebied. Uit zijn laatste (*Koloniale Politiek,* 1877) ontleenen wij eenige aanduidingen van het toekomst-ideaal door liberale hervormingen in Indië te verwezenlijken. Evenmin als bij eenig ander burgerlijk auteur, vinden wij bij den heer Pierson het besef van het verband tusschen de ekonomische werkelijkheid welke hij wil bevorderen en de denkbeelden door hem voorgestaan. Hiervoor is allereerst noodzakelijk dat men de positie van de burgerlijke klasse als zoodanig in het oog vat; en wij weten dat binnen den gezichtskring van de burgerlijke beschaving dit niet mogelijk is. Wat wij dan ook bij den heer Pierson aantreffen, is een pleidooi voor den „vrijen arbeid", eenvoudig als ideaal door ieder welgezind man lief te hebben; — zonder eenig gevoel voor deze waarheid dat, afgescheiden van mogelijke gevolgen voor anderen, wat hij aanbeveelt, het uitsluitend belang van de hooge bourgeoisie zeer zuiver vertegenwoordigt.

De heer Pierson erkent dat de vrije arbeid dikwijls onvrij is geweest.

Ja, zegt hij, [1]) „ik ga verder, en meen te moeten toegeven, dat vrije arbeid in een Oostersch land steeds gevaar loopt van in vermomden dwangarbeid te ontaarden, wanneer geen maatregelen zijn genomen om dit tegen te gaan." Vroeger was enkel twist over de vraag [2]) of de bewoner van Java al dan niet lui en onwillig was om voor Europeesche ondernemers te werken, — „allengs heeft zich een derde antwoord doen hooren, dat van beide verschilt en nogtans beide tot op zekere hoogte in het gelijk stelt." Vervolgens bericht de schrijver welke dat volgens hem juistere antwoord hoofdzakelijk is. Na 1860 heeft o. a. Multatuli een „nieuwe element in de sociale kwestie gebracht," is over haar „meer licht verspreid." Van lieverlede — wij veroorloven ons het volgende eenigszins uitgebreid te citeeren wijl het het heerschende burgerlijke gevoelen scherp bepaalt — „van lieverlede heeft men ingezien dat vrije arbeid een plant is, die niet op elken bodem kan tieren, immers daar niet, waar de bevolking door wetten en instellingen wordt verhinderd partij te trekken van haar grond, niet zeker is van haar eigendom, slaafs is onderworpen aan hare hoofden en gewoon hun in alles naar de oogen te zien. Vrije arbeid heeft tot voorwaarde een maatschappij van vrije burgers, die belang hebben bij het gebruik hunner krachten en productiemiddelen, en kan dus in Indië slechts bestaan, voor zoover de Indische maatschappij aan deze voorwaarden voldoet. Vroeger voldeed zij daaraan minder dan thans en dit verklaart dat eertijds in Indië veel vermomde dwang heeft plaats gegrepen. Naarmate echter ons stelsel van bestuur is verbeterd, heeft dit kwaad zich minder vertoond en is de vrije arbeid meer tot werkelijkheid geworden. Geen wonder, want de ingevoerde verbeteringen bestaan daarin, dat de rechten der bevolking op hare gronden meer erkend, hare eigendommen meer geëerbiedigd, de hoofden in hun macht beperkt zijn. Wij hebben de Javaansche maatschappij meer in overeenstemming gebracht met het hierboven geteekende ideaal, den bodem waarop vrije arbeid kan bloeien, beter toebereid en de heilzame vruchten daarvan zijn niet uitgebleven. Welnu, in deze richting moeten wij voortgaan ..... Wat baat het den Javaan, of hij van de verplichte suiker- en koffieteelt wordt ontheven, als het oude kwaad onder een nieuwen vorm terugkeert? enz."

De strekking van deze denkbeelden, waarvan de heer Pierson niet ten onrechte gelooft dat zij bij iedereen instemming zullen vinden, de strekking is duidelijk. Nog is, of was althans toen hij nu bijkans 22 jaar geleden schreef, de invoering van de kapitalistische orde niet volkomen. Willekeur van hoofden — welke de willekeur van kapitalisten tegenwerkt, was nog niet uitgeroeid. Het recht van de bevolking nog niet voldoende erkend — om haar eigendom aan kapitalisten te verkwanselen, bodem of produkten, op de voorwaarde welke de blanke aan den bruinen man, de Hollandsche rijksdaalder aan den Indischen duit gebiedt.

Twee maatregelen zijn het in 't bijzonder, die Mr. Pierson voorstaat: de eene betreft de aanstelling der dessahoofden, de ander de heeren-

---

[1]) Blz. 331 e.v.

[2]) In dit debat doet zich de stilzwijgend ondersteld meening gevoelen, dat afkeerigheid van uitbuiting, hetzij door ambtenaren of door ondernemers bedreven, een ondeugd is alleen met woorden als lui en onwillig naar verdienste te brandmerken.

diensten. [1]) — Onbetaalde arbeid van verschillenden aard ten bate van de hoofden, ten bate van de ambtenaren, schoon minder drukkend dan vroeger, acht de schrijver nog steeds een groot kwaad. Het leert „den inlander zijn tijd verbeuzelen en onverschillig te zijn omtrent de uitkomsten van zijn werk". Treurig voor den inlander, die nu eenmaal met weinig tevreden is en de zegeningen van het kapitalisme maar niet wil waardeeren. Dubbel treurig voor den kapitalist, die niet gezegd kan worden met weinig tevreden te zijn, en voor de zegeningen van het kapitalisme naar behooren dankbaar is. Hoe schoon is het daarentegen, zegt de heer Pierson, instemmende met een ander schrijver, wanneer men „den Javaan bezig ziet om in zijn eigen belang rijstvelden te bewerken" . . . ; dan „ziet men ook bij hem de spreuk bevestigd: „geld verzoet den arbeid" — Inderdaad, inzonderheid als „men" exporteur van Java-rijst is van beroep, of voor liefhebberij representant van kooplieden en financiers. Uitmuntend blijk van vooruitgang en beschaving, bovendien, als de edelmoedige staathuishoudkunde van den Europeaan in de rij van goden en goede geesten door den Javaan vereerd, een plaats heeft weten te verschaffen aan den modernen, westerschen Mammon!

Afschaffing van de heerendiensten, verder, zegt de heer Pierson, moet gepaard gaan met een andere wijze van benoeming der dessa- of dorpshoofden. In alle opzichten, meent hij, moet hunne macht worden beperkt. Zoo dient de jaarlijksche verdeeling van de akkers op te houden; een aanleiding te minder voor de hoofden om gunst en ongunst te betoonen, voor de dessabewoners om hun naar de oogen te zien. Maken wij, intusschen, de hoofden door hunne aanstelling-zelve van de dorpelingen direkt afhankelijk, dan mag dit zeker een radikale maatregel heeten in de goede richting. — De hervormingsijver van den radikaal van 1877 was zich bewust op dezen weg te mogen wandelen, maar wandelen met omzichtigheid. „Hier — schrijft Pierson — stuit men echter op een moeilijkheid". Denkt men wellicht dat de zaak op zich zelve groote bezwaren bevat? Neen. „Het is gemakkelijk — lezen wij — de wijze van aanstelling der dessahoofden zóó te regelen, dat deze geheel afhankelijk zijn van de bevolking". Welnu, meent de lezer, zooveel te beter. Op uw gezag derhalve haasten wij ons een demokratische regeling van het dessabestuur, mogelijk van de geheele inlandsche huishouding in het leven te roepen. . . . . Zacht wat! antwoordt de heer Pierson. Gij hebt mij niet laten uitspreken. „Op de dessahoofden rust een *dubbele* [2]) taak: niet alleen de rechten en belangen hunner onderzaten, *ook die der regeering* moeten zij behartigen en zóóveel zelfstandigheid tegenover de bevolking als zij daarvoor noodig hebben, moet hun worden verleend. . . . . Waar het hoofd geheel van de bevolking afhangt en afzetbaar is, zoodra het haar goeddunkt hem te verwijderen, *staat regeeringloosheid voor de deur*". — Vreeselijk vooruitzicht: regeeringloosheid, anarchie! Dat de liberale koloniale politiek, tot welk uiterste ook bereid, voor *dit* toekomstbeeld is teruggedeinsd, zal waarlijk niemand misprijzen.

---

[1]) Bl. 335 e. v.

[2]) Kursiveering van ons.

Wij, evenwel, die naar den dieperen zin van liberale wijsheid gaarne vorschen, meenen in de redeneering zelve van den heer Pierson de geruststelling te vinden welke zij behoeft. Zal waarlijk regeeringloosheid, niet langer met hare afwachtende houding tevreden, den Javaan bezoeken als hij zijne hoofden naar goeddunken kan verwijderen? Is dan een bevolking zonder regeering, die zich zelve regeert? In ons eigen land, het vaderland van den schrijver, vallen de ministers zelven, de dragers van het hoogste gezag, somtijds bij dozijnen in evenzooveel of nog minder jaren: zij zijn „geheel van de bevolking (boven de census) afhankelijk en afzetbaar''. — De heer Pierson denkt wat te spoedig aan anarchie; zij staat in zijne verbeelding, maar gelukkig in zijne verbeelding alleen, voor de deur. Wij zeiden echter deze aanhalingen te geven als ten hoogste typische proeven van kapitalistische denkwijze. In dezen zin is de bedreiging met regeeringloosheid op Java geheel verstaanbaar. De schrijver wil waarschuwen tegen maatregelen, die, niet zoozeer alle regeeringen in 't gemeen dan wel in het bijzonder het Nederlandsche gezag dat het gezag is van het geldbezit, in gevaar kunnen brengen. Dat hij, schrijver van de liberale bourgeoisie, penvoerder van het koopmansbelang, den betrekkelijken jammer van het laatste vereenzelvigt met het volstrekte kwaad van het eerste, kan niemand hem euvel duiden. Evenmin dat hij hier in alle openhartigheid de grens aangeeft van burgerlijke hervormingsgezindheid, welke grens samenvalt met die van het klassebelang waarvoor hij opkomt. — Zelfbestuur, namelijk, zooveel men wil; mits men niet vergete dat de inlandsche hoofden, behalve voor de Javanen, ook hebben te zorgen voor de Nederlandsche rechten en belangen." En, zoo het woord *rechten* in dit verband eenigermate overbodig moge schijnen, en theoretisch niet geheel en al te verdedigen, verkleine men daarom niet de waarde van deze plaats als onverdachte bijdrage tot de kennis van den aard, de strekking en den omvang van liberale hervormingen in het koloniaal beheer.

Aan de deskundigen moeten wij overlaten te bepalen of en in hoeverre de Indische bevolking bij dit beheer gebaat is geworden. Wij zijn bereid er het beste van te gelooven. Dezer dagen verklaarde onze partijgenoot Van Kol in de Tweede Kamer dat het meer welvarend aanzien in de distrikten waar partikuliere nijverheidsinrichtingen gevestigd zijn, van hare werking een gunstige getuigenis aflegde. Ongetwijfeld zijn de belangen van de bewoners van Indië gedurende eenigen tijd verbonden geweest aan de belangen van de Nederlandsche bourgeoisie. Uit het hier aangevoerde is dit reeds af te leiden; en er zijn verder redenen om aan te nemen dat de grieven van de bevolking minder den Nederlandschen fabrikant of koopman gelden, dan de Nederlandsche regeering. Volledige zekerheid zal ons eerst worden verschaft, wanneer een wetenschappelijk ingesteld onderzoek de beschikking krijgt over de noodige gegevens van technischen aard. Van burgerlijke schrijvers kan deze arbeid niet meer, van socialistische kan hij nog niet worden verwacht. Dit ééne staat vast, dat het liberalisme ook in de koloniën de vertegenwoordiger is van het kapitaal. Alle geschriften van deze richting geven het te kennen, weinige zoo onomwonden als de aangehaalde bladzijde van Mr. N. G. Pierson. Wat de inlander er bij gewonnen mag hebben, is winst voor hem waarop dezerzijds niet is gerekend; nogmaals winst voor de kapitalisten in

zoover hunne schrijvers hunne eigen braafheid konden doen gelden, en andere brave menschen tot hunne zijde overhalen. Een aantal hunner heeft ontegenzeggelijk gestreefd naar en althans gedweept met het voorgehouden ideaal: Oost-Indië, een rijk van welvarende landbouwers en welvarende arbeiders, allen vrij en allen gehoorzaam aan een verlicht Nederlandsch bestuur, administreerende mede door middel van eerlijke en bekwame, aan de bevolking niet geheel onverantwoordelijke hoofden — een rijk, niet van slaven, lijfeigenen en bedelaars, maar vol werklieden, vol klanten en vol belastingschuldigen.

De heer Pierson, zagen we, sprak van een verandering omstreeks 1860 in de koloniale kwestie gekomen; niet maar platweg oneenigheid over de manier om den Javaan aan het werk te zetten, vrij of gedwongen; maar van liberale zijde het toenemende besef, dat vrije arbeid alleen bloeien kan, en aan de opgewekte kapitalistische verwachtingen voldoen — in een kapitalistische maatschappij. Hem en zijne medestanders kunnen wij, daarom, op hun woord gelooven als zij het tafereel van kapitalistische orde, veiligheid, rechtszekerheid, ons aanprijzen als het eenig bestaanbare ideaal. Dat het ons voorkomt niet zeer hoog te reiken, kan van een burgerlijk ideaal niet verwonderen.

* * *

Sedert langen tijd heeft in dit land de regeering van bureaukratie en aristrokratie voor goed afgedaan. Het beheer van de koloniën zou dit, bij afwezigheid van andere bewijzen, voldoende uitmaken. In 1877 schreef de heer Pierson een strijdschrift; de richting in Indië te volgen was nog niet volkomen bepaald; hij spoorde aan tot een doortastend optreden in liberalen, d. i. kapitalistischen zin. Sedert is de strijd gestreden, het kapitalisme kan wijzen op een volledige overwinning.

De minister Cremer, groot-industrieel en koopman, symboliseert als zoodanig aan het hoofd van het departement van koloniën, het kapitalisme als regeerende macht in de tropen op zeer gelukkige wijze. Zijn voorstel om de minerale schatten van onze Oost te doen exploiteeren niet ten bate van de bewoners, niet ten bate van de Nederlandsche natie, maar hen ten geschenke te geven aan de geldbezitters, is wel het beste bewijs van hunne thans onbetwiste heerschappij. Niet in de burgerlijke praktijk, maar in de liberale theorie is er evenwel met dit wetsontwerp eene afwijking. In de praktijk heeft de bourgeoisie steeds genomen wat hare hand vond om te nemen; theoretisch was zij bedachtzaam, wijsgeering, dierbaar genoeg. Speciaal in Indië bekommerde zij zich, sprekenderwijs, onafgebroken om het eigendomsrecht van den inlander, ijverde zij hevig voor uitbreiding van het privaat-grondbezit. Wij hadden de verzekering van Mr. Pierson niet noodig om te weten wat deze zorgzaamheid beteekent, hoever zij zich uitstrekt. Wat niet wegneemt dat als ideëel stelsel, de liberale koloniale politiek eigenschappen bezat van konsekwentie en edelmoedigheid.

De minister Cremer, wederom een oprechtheid die op dank aanspraak geeft, acht thans het oogenblik gekomen om de verheven theorie, ja de theorie in 't geheel, aan de liefhebbers over te laten. Zichtbaar verscheen in de diskussie de scheiding tusschen praktijk en leer, in het dubbeltal met de verdediging van het ontwerp belast. Het hoofd van het departement

voor het een, een ambtenaar voor het ander. De minister had, naar het schijnt, deze hulp onnoodig geacht, want in de Memorie van Toelichting wordt de noodzakelijkheid van bespiegeling welke het doen zou moeten goedpraten, zonder veel omhaal overbodig genoemd. Wellicht mag men aannemen, dat de minder onverschrokken en in handelszaken minder doorkneede leden van het kabinet, tot gebruikmaking van de bevoegdheid in art. 110 van de Grondwet aan den Koning verleend, in dit geval hebben geadviseerd.

Of de Heer kommissaris er in geslaagd is, aan te toonen dat volgens „Indonesisch recht" de goudzoekers van Europa, Amerika en Australië bevoegd zijn den bodem van de eilanden in ons bezit te komen omwoelen, en wat zij vinden naar alle hoeken van de aarde te expediëeren, na een schijntje cijns aan de Nederlandsche schatkist te hebben afgedragen, kan hier veilig worden betwijfeld. Voor leeken, (misschien voor leeken alleen) is duidelijk, dat de inlandsche rechtsbegrippen niet dan met een gauwigheid toepasselijk zijn te maken op werkelijke gegevens (moderne mijnexploitatie) welke niet hebben bestaan toen deze rechtsbegrippen in het leven kwamen. Het gesnor naar een juridische verbloeming van de kapitalistische hebzucht in zijn brutaalsten vorm, welke in de laatste jaren in het werelddeel dat de groote kapitalistische machten elkaar betwisten, tot een herhaling van zestiende en zeventiende eeuwsche koloniale gruwelen heeft geleid; dit gewurm verdient de hooge minachting waarmee het door den volleerden beursman Cremer is behandeld. En de kamerleden, waarvan enkelen hun juridisch geweten, dat tevens de stem is van het burgerlijk idealisme, trachten gerust te stellen door deze ongejeneerdheid eenigszins te berispen, zullen, dit kan zonder gevaar worden voorspeld, eindigen met te doen wat bij monde van den minister het kapitalistisch klassebelang van hen eischt.

Alleen in één opzicht is er tusschen de regeering en de Kamer een verschil anders dan in woorden. Het fiskaal geweten van de Kamer laat zich niet zoo spoedig bevredigen als het andere. Het fiskaal geweten wil de klank van geld, niet enkel van woorden hooren. Bereid zeer veel aan de geldbezitters weg te schenken, verlangt de Kamer van de geldbezitters een weinig meer belasting, dan het bagatel in het wetsontwerp genoemd. Hier heeft het kapitalisme, bij monde van den minister, iets te wijd gegaapt. Waarschijnlijk zal de slokop zich moeten matigen. Het belang van de belasting betalende burgerij mag in de Kamer niet geheel worden vergeten. Op dit punt heeft het advies van de arbeidersafgevaardigden althans het gevolg gehad dat een paar weken tijd is gewonnen. De lauwer, echter, blijft voor den minister, wien men de eer zal moeten laten, dat, om de mijnkapitalisten met een geringe heffing te begunstigen, hij aanvankelijk een nog geringere heeft voorgesteld.

Doch dit was dan ook het eenige belang dat tegenover de partikuliere industrie min of meer in bescherming is genomen. Het belang van het niet-kapitalistische publiek, het belang van de bevolking welker bodem men aan de gouddorst en den winsthonger heeft prijs gegeven, voorgestaan door de arbeidersafgevaardigden, in het bijzonder door Van Kol, is, toen het aankwam op stemmen over zijne motie ten gunste van staatsexploitatie, door één tiende deel van de leden in het oog gehouden; een cijfer, waarvan alleen gezegd kan worden dat het verkregen is door

den steun van meer afgevaardigden dan striktgenomen te verwachten was.

Natuurlijk kan aan het denkbeeld van staatsexploitatie alleen een betrekkelijke waarde worden toegekend. Noemen wij ons voorstanders, dan wil dit niet zeggen dat wij in het algemeen een groote mate van belangstelling voelen in het mijnwezen op zichzelf. Lag het aan ons, dan zou zeer waarschijnlijk veel van wat men thans minerale schatten noemt onaangeroerd blijven; gelijk wij ons dan ook altijd verbeelden dat in een maatschappij zonder klassenverschil, zonder geldwezen en met vrije beroepskeuze deze soort van industrie sterk achteruit zal gaan, wijl de menschen hun kort leven liever op dan onder de aarde zullen doorbrengen, en er geen noodzakelijkheid van levensonderhoud aan deze duistere bezigheid zal verbonden zijn. — Thans evenwel staan wij voor een andere vraag, en wij beantwoorden haar met staatsexploitatie liever dan met partikuliere industrie. Voor metalen en andere delfstoffen, waarbij zeer nuttige zijn, zonder welke geen menschelijke samenleving meer denkbaar is, kan in deze maatschappij veelal een hoogen prijs worden gemaakt, dikwijls ver boven de waarde van de besteede arbeidskracht. De vraag mede aan onze beslissing onderworpen, betreft dus het gebruik van het te verdienen overschot, of van de meerwaarde. Zal zij het kapitaal helpen vergrooten, zal zij in de openbare kassen vloeien? Wij verklaren ons voor het laatste; zoo is de zaak van de groote meerderheid het beste gediend; en wij hebben geen reden om nog de macht te versterken van de kleine minderheid.

Leest men nu de redevoeringen van den minister, dan schijnt het of van onzen kant alle bezwaren tegen staatsexplotatie van mijnen licht worden geteld. Natuurlijk is dat *niet* het geval. Wij meenen niet dat de administratie in Indië, na aanneming van de wet in onzen geest, eenvoudig een aantal ingenieurs en arbeiders aan het werk zou kunnen zetten om aanstonds groote sommen als vaste bijdragen voor de schatkist in ontvangst te nemen. Verliezen, misrekeningen, tegenspoeden, groote en kleine, zullen ook bij den besten wil, evenmin in staatsexplotatie als in partikuliere ondernemingen, te vermijden zijn. De minister, niet om argumenten verlegen en niet begeerig om de dingen van handel en financie mooier te maken dan zij zijn, antwoordde aan Van der Zwaag dat het ondernemen van mijnbouw gelijk te stellen was aan het spelen in de loterij: er zijn veel nieten, de heele spelersmassa *moet* er geld op toe leggen, maar toch gaan altijd alle loten weg. — Zoo is misschien de positie van iedere private onderneming, maar de positie van de regeering is zeer zeker zoo niet. Tegenover de onvermijdelijkheid van nadeel staat de vastheid van grooter voordeel. In alle opzichten zijn de kansen voor de regeering onvergelijkelijk gunstiger. Zij behoeft zich niet te overhaasten, zij kan den uitslag van langdurig en nauwkeurig onderzoek afwachten, zij is niet gebonden aan koncessies voor bepaalde terreinen. Ongelijk aan een loterij, kan men aannemen dat de som van mineralen rijkdom in Nederlandsch Oost-Indië het bedrag van het benoodigde kapitaal vele malen overtreft. Eenige partikuliere kapitalisten mogen het spoor bijster worden, het partikuliere initiatief als geheel heeft een fijnen neus. In menig bizonder geval mag het op schade zijn uitgeloopen, gemiddeld wordt er verdiend — dit is de regel van de kapitalistische produktie. In elk land ter wereld is in deze eeuw, en doorgaans met toenemende snelheid, het kapitaal

ontzaggelijk aangegroeid. Zoodra men het terrein van waarneming niet te klein neemt, ziet men het kapitaal waar het zich met reeële zaken bezig houdt, overvloedig rendeeren. Tenzij men, derhalve, het er voor houde, dat het geblekene omtrent den mineralen rijkdom van Insulinde een fabel is, de opgewekte verwachting bedrog, en de thans aanhangige regeling van exploitatie alleen zal dienen om een aantal goedgeloovige bezitters over te leveren aan de hebzucht van spekulanten en zwendelaren; mag men dit groote gebied, bijna een werelddeel op zich zelf, in handen van een kredietwaardige koloniale mogendheid, aanmerken als een arbeidsveld voor mijnontginning waarvan, zachtst uitgedrukt, het uitzicht op winst de kans van verlies te boven gaat. Men doet den heer Cremer onrecht wanneer men hem beschouwt als den handlanger of den pleitbezorger van zwendelaren en spekulanten. De rechtschapenheid, de soliditeit, de zaakkennis, van den Nederlandschen handelsstand vinden in hem een waardigen vertegenwoordiger. En hij zou bezig zijn voor zijn kollega's van gisteren, die heden zijne vrienden zijn, een kuil te graven, waarin hij, morgen tot het ambteloos maar niet onbedrijvige leven teruggekeerd, zelf zou kunnen vallen? Wij kunnen het niet gelooven; moeten integendeel meenen dat de karrière welke *hij* voor het private kapitaal thans openstelt, zonder eenigen schroom zou kunnen worden gevolgd door den Nederlandschen Staat.

De uitslag van de debatten zal ons als woordvoerders van het algemeen tegenover het bijzonder belang niet kunnen bevredigen. Toch verdient de vermoedelijke werking van de nieuwe wet op één punt onze aandacht. Van Kol maakte er melding van in de Kamer. De hebzucht van de geldmannen brengt het geheele koloniale bezit van Nederland in gevaar. Vreemdelingen uit alle werelddeelen, al dan niet gedekt door Hollandsche stroomannen, zullen op het goud en het overige loskomen. Licht is dan de aanleiding tot ruzie met een groote mogendheid gevonden. De aangevangen verdeeling van China, de roof van de Spaansche koloniën door Noord-Amerika, zijn punten van een programma, waarop de bezetting van Java door welken sterkeren vijand ook, volstrekt niet misplaatst zou zijn. De koffie en de suiker, de rijst en de tabak, heeft men ons gegund, hebben de mogendheden elkaar onderling tot heden misgund. Maar op de konkurrentie volgt de associatie. De altijd fellere strijd om nieuwe afzetlanden en markten zou, tot ons nadeel, op een gegeven oogenblik tot een verstandhouding kunnen leiden. De Staatsexploitatie heft dit gevaar niet op, maar weert althans langer de inmenging van vreemd kapitaal en zoodoende de indringing van vreemde macht. Het gevaar van als geheel te worden geannexeerd is tegenwoordig minder groot dan het gevaar van beslopen te worden door uitheemsche industrieelen, die allengs in de kolonie een belang vestigen, dat de betrokken Staat, zoodra dit belang werkelijk of schijnbaar gevaar loopt, dwingt om zich te laten gelden.

Ook voor de arbeidersklasse zou het verlies van de koloniën een verlies zijn. Maar dit stoffelijk nadeel zou ons niet mogen beletten te erkennen, dat in het raken van Indië uit Hollandsche in Amerikaansche of Duitsche handen, de werking van de oorzaken welke de kapitalistische produktiewijze en burgerlijke staatsorde verstoren, duidelijk te zien zouden zijn. Het grootkapitaal verdelgt de oude politieke grenzen, maar verhaast

zoodoende zijn ondergang. De kapitalistische produktiewijze vernietigt onophoudelijk de voorwaarden van haar eigen bestaan. De eerste stap van konkurrentie tot associatie vervangt de vele kleine konkurrenten door eenige groote. Do voorlaatste stap is het monopolie, de laatste is het socialisme. Geeft men nu de Indische eilanden tot een strijdperk eerst aan Nederlandsche kapitalen, waarin weldra ook vreemde kapitalen optreden, dan heeft men den weg geopend tot ondergang van het kleinere Nederlandsche, koncentratie van het grootere vreemde, tot monopolie, en eindelijk tot socialisme: de konsekwentie en tegelijkertijd de vernietiging van de laatste vormen van het kapitalisme. Heel waarschijnlijk zal deze ekonomische evolutie tot min of meer hevige politieke revolutiën aanleiding geven.

De Staatsexploitatie zou Staatskapitalisme zijn en geen socialisme, maar in zich eenigen waarborg bevatten van een overgang tot socialisme, minder hevig en minder schadelijk. De burgerlijke produktiewijze brengt zich zelve om, en het ijverigst in de verstoring van hun eigen systeem zijn de groote mannen van de burgerlijke maatschappij. In dezen zin kan aan den minister Cremer geen plaats worden geweigerd onder de talrijke representanten van den geest, die steeds het booze beoogt en doorgaans het goede voortbrengt.

F. v. d. Goes.

De economische theorieën van Karl Marx

populair uiteengezet en toegelicht door

KARL KAUTSKY.

(Vertaald uit het Duitsch door J. F. A.)

VOORWOORD.

De behoefte aan een boekje, als waarvan hier de vertaling volgt, doet zich bij ons wellicht nog sterker dan in Duitschland gevoelen. „Das Kapital" vertaald in het licht te zenden, kon voor hollandsche uitgevers, ook wanneer de waarschuwende proef nimmer genomen was, een al te gevaarlijk waagstuk heeten. En hoe gering is onder hen, die in de eerste plaats belang er bij hebben te weten wat de resultaten van het onderzoek van Marx waren, het aantal van die Duitsch kennen. Mocht het lezen dezer vertaling sommigen opwekken de taal te gaan leeren, waarin zij de werken van den grooten denker in hun oorspronkelijken vorm kunnen genieten.

Het geschrift van Kautsky geeft voornamelijk van „Das Kapital" een kort begrip en volgt dit hoofdwerk van Marx ook in de schikking der stof, terwijl met aanhalingsteekens gemerkte plaatsen eraan ontleend zijn, indien niet het tegendeel medegedeeld is.

Uit de voorrede, die de bewerker aan de eerste uitgave toevoegde, zij nog het volgende vermeld:

Bij het berichten van feiten, die de theorieën van Marx bevestigen, heeft men zich niet tot de door dezen zelf opgesomde bepaald, doch ook uit de jaren na het verschijnen van „Das Kapital" geput.

Waar nu en dan meer beweerd wordt dan betoogd, wordt den lezer verzocht te bedenken, dat het niet Marx, doch de bewerker is die tot hem spreekt en dat deze niet anders doet dan hem verslag geven van de theorieën van Marx.

Eindelijk behoort aangeteekend te worden, dat Kautsky bij zijnen arbeid de medewerking ondervond van Eduard Bernstein, van wiens hand zelfs enkele geheele hoofdstukken zijn.

Amsterdam, Augustus 1898. J. F. A.

AFDEELING I.

Waar, Geld, Kapitaal.

HOOFDSTUK I.

DE WAAR.

1. Het karakter der warenproductie.

Wat Marx zich voornam in zijn „Kapital" te doorgronden, was de kapitalistische productiewijze, die de thans heerschende is. Hij houdt zich in het werk niet bezig met de natuurwetten, die aan het voortbrengingsproces ten grondslag liggen; deze op te sporen behoort tot de taak van werktuigkunde en scheikunde, niet van de staathuishoudkunde. Hij stelt zich anderzijds niet tot taak, slechts die vormen der voortbrenging te doorgronden, die aan alle volken gemeen zijn, daar zulk een onderzoek voor het grootste deel slechts gemeenplaatsen aan den dag zou kunnen brengen, zooals bijvoorbeeld deze, dat de mensch, om te kunnen produceeren, steeds werktuigen, grond en levensmiddelen noodig heeft; Marx onderzoekt veeleer de bewegingswetten van een bepaalden vorm van maatschappelijk produceeren, die aan een bepaalden tijd (de laatste eeuwen) en bepaalde volken (de europeesche of uit Europa afkomstige; in den laatsten tijd begint zich deze onze productiewijze ook bij andere volken in te burgeren, bijv. bij de Japanners en Hindoes) eigen is. Deze thans heerschende productiewijze, de kapitalistische, wier kenmerken wij nog nader zullen leeren kennen, is van andere productiewijzen streng gescheiden, bijv. van de feodale gelijk zij in Europa in de middeleeuwen heerschte, of de oorspronkelijk communistische, gelijk zij op den drempel der ontwikkeling van alle volken staat.

Beschouwen wij de huidige maatschappij, dan zien wij, dat haar rijkdom uit waren bestaat. Een waar is een arbeidsproduct dat niet voor het eigen gebruik, hetzij van den producent, hetzij van met hem verbonden menschen, voortgebracht is, doch ten behoeve van den ruil met andere producten. Het zijn dus niet natuurlijke, doch maatschappelijke eigenschappen, die een product tot waar maken. Een voorbeeld zal dit duidelijk maken. Het garen, dat een meisje in een primitieve boerenfamilie uit vlas spint, opdat daarvan linnen geweven worde dat in de familie zelve verbruikt wordt, is een gebruiksvoorwerp, doch geen waar. Als echter een spinner vlas verspint, om van zijn buurman den boer tarwe tegen het linnengaren te ruilen, of als een fabrikant dag-in dag-uit vele centenaars vlas laat verspinnen, om het product te verkoopen, dan is dat eene waar. Wel is het ook gebruiksvoorwerp, doch een gebruiksvoorwerp dat een maatschappelijke rol heeft te spelen, d. w. z. dat geruild moet worden. Uiterlijk blijkt uit het linnengaren niet, of het een waar is dan wel niet. Zijn stoffelijke vorm kan volkomen dezelfde zijn, of het in een boerenhut voor het uitzet der spinster door deze zelve gesponnen werd, of in een

fabriek door een fabrieksmeisje, dat wellicht nimmer ook slechts een draad daarvan zelf gebruiken zal. Eerst aan de maatschappelijke rol, de maatschappelijke functie, waarin het linnengaren werkzaam is, kan men onderscheiden of het waar is dan niet.

In de kapitalistische maatschappij nemen nu in immer stijgende mate de arbeidsproducten den vorm van waren aan; als thans nog niet alle arbeidsproducten bij ons waren zijn, dan is dit een gevolg van de omstandigheid, dat nog overblijfselen van productiewijzen in de huidige steken. Laat men deze zeer onbeduidende overblijfselen buiten beschouwing, dan kan men zeggen, dat thans alle arbeidsproducten den vorm van waren aannemen. Wij kunnen de huidige productiewijze niet begrijpen, als wij niet in 't reine zijn over het karakter der waar. Wij hebben derhalve met een onderzoek der waar te beginnen.

De helderheid van dit onderzoek wordt echter onzes inziens zeer bevorderd, als wij allereerst de karakteristieke kenmerken der warenproductie in tegenstelling tot andere soorten van productie uiteenzetten. Wij geraken daardoor het gemakkelijkst tot het begrip van het standpunt, dat Marx bij zijn onderzoek der waar heeft ingenomen.

Hoever wij ook in de geschiedenis van het menschelijk geslacht kunnen terugblikken, steeds zien wij, dat de menschen in kleiner of grooter maatschappen hun levensonderhoud verworven hebben, dat de voortbrenging steeds een maatschappelijk karakter had. Marx heeft reeds in zijn artikelen over „Loonarbeid en kapitaal" [1]) in de „Neue Rheinische Zeitung" (1849) dit standpunt helder uiteengezet.

„In de productie staan de menschen niet alleen in betrekking tot de natuur", heet het daar. „Zij produceeren, terwijl zij op een bepaalde wijze samenwerken, en hunne werkzaamheden tegen elkaar verruilen. Om te produceeren treden zij in bepaalde betrekkingen en verhoudingen tot elkaar, en alleen binnen deze maatschappelijke betrekkingen en verhoudingen vindt hun betrekking tot de natuur, vindt de productie plaats.

„Al naar het karakter der productiemiddelen zullen natuurlijk deze maatschappelijke verhoudingen, waarin de producenten tot elkaar treden, de voorwaarden waaronder zij hun werkzaamheden verruilen en aan de gezamenlijke handeling der productie deelnemen, verschillend zijn. Met de uitvinding van een nieuw oorlogswerktuig, het schietgeweer, veranderde noodzakelijk de geheele inwendige organisatie van het leger, veranderden de verhoudingen binnen welke individuen een leger vormen en als leger werken kunnen, veranderde ook de verhouding van verschillende legers tot elkaar.

„De maatschappelijke verhoudingen, waarin de indivuduën produceeren, de maatschappelijke productieverhoudingen, veranderen dus, veranderen met de verandering en ontwikkeling der produktiemiddelen, der productiekrachten. De productieverhoudingen in haar geheel vormen dus wat men de maatschappelijke verhoudingen, de maatschappij noemt en wel een maatschappij op bepaalden historischen ontwikkelingstrap, een maatschappij met een eigen, haar onderscheidend karakter."

---

[1]) De vertaling verscheen onlangs in brochure-vorm als uitgave der S. D. A. P.

Eenige voorbeelden ter illustratie van het bovenstaande. Nemen wij een of ander primitief volk, dat op een lagen trap van productie staat, dat in de jacht een belangrijken weg tot verkrijging van voedingsmiddelen vindt, zooals de Indianen. Dodge meldt in zijn boek „Over de huidige Indianen van het verre Westen" het volgende over hun wijze van jagen:

„Daar hoofd en hart slechts bij tijd en wijle te hulp geroepen worden, de eischen van de maag echter steeds aanhouden, staat de stam gewoonlijk onder de heerschappij van den „derden stand". Deze macht bestaat uit de gezamenlijke jagers van den stam, die een soort genootschap of gilde vormen, van wier beslissingen in hun eigen bizonder bereik geen appèl bestaat. Onder de Cheyennen heeten deze mannen „hondesoldaten". De jongere en meer roerige opperhoofden behooren steeds tot deze „hondesoldaten", doch voeren niet noodzakelijk het bevel over hen. De „soldaten" zelven beschikken door mondeling besluit over algemeene aangelegenheden, wier bizonderheden dan overgelaten blijven aan de onder hen uitgekozen, meest beroemde en scherpzinnige jagers. Onder deze „hondesoldaten" bevinden zich veel jongeren, die de inwijdingsproef als krijgsman nog niet doorstaan hebben. In één woord, dit jagersgenootschap omvat de gansche arbeidskracht der bende en is die macht, welke de vrouwen en kinderen beschermt en van voedsel voorziet.

„Ieder jaar vinden de groote herfstjachten plaats, om zooveel wild te vellen als mogelijk is en een belangrijken vleesch-voorraad voor den winter op te doen en te drogen. Thans zijn de „hondesoldaten" de meesters van het oogenblik, en wee den ongelukkige, die ook maar het meest onbeduidende hunner willekeurige of democratische voorschriften ongehoorzaam gering te schatten waagt! Als alles gereed is, trekken de beste jagers des morgens lang vóór het aanbreken van den dag uit. Wordt meer dan één kudde buffels ontdekt, dan wordt die kudde tot de slachting uitverkoren, wier plaatsing zoo is, dat de voorbereidende maatregelen en bewegingen tot de omsingeling en het geschreeuw en het schieten bij het oprijden, het minst in staat is de overige kudden te verontrusten..... Gedurende dezen ganschen tijd houdt het gezamenlijk mannelijk deel der bende, dat in staat is bij de ophanden slachting der buffels mede te werken, zich te paard op een hoop in een naburigen hollen weg, buiten den gezichtskring der buffels, zwijgend en van opgewondenheid sidderend, gereed. Is de kudde in een voor de jacht gunstige positie, dan tellen de leidende jagers hun lieden af en zenden hen onder tijdelijke aanvoerders naar te voren aangewezen plaatsen. Als de leidende jager dan ziet, dat ieder man op de juiste plek en alles gereed is, tracht hij met een afdeeling ruiters de kudde om te rijden en de open zijde af te sluiten, geeft dan een teeken en nu stormt de gansche schaar met een gillend geschreeuw, dat bijkans de dooden zou kunnen wekken, vooruit en dringt dicht op het wild in. Binnen weinige minuten is de slachting in vollen gang; eenige weinige mogen al het cordon doorbroken hebben en ontkomen zijn, deze worden niet vervolgd, als andere kudden in de nabijheid zijn.

„Toen nog pijl en boog alleen gebruikt werden, kende ieder krijgsman zijn pijlen en had geen moeite om de door hem gedoode buffels stellig

te herkennen. Deze waren geheel zijn persoonlijk eigendom, uitgezonderd het deel ervan dat hij als belasting had af te geven ten behoeve der weduwen of der gezinnen, die geen krijgsman tot verzorger voor zich hadden. Werden pijlen van verschillende mannen in denzelfden dooden buffel gevonden, dan werd omtrent de eigendomsaanspraken al naar den bizonderen toestand beslist. Als elks pijl een doodelijke wonde veroorzaakte, werd de buffel gedeeld, of niet zelden ook aan de eene of andere weduwe toegewezen. De opperste jager besliste in alle dergelijke vragen; doch tegen zijn beslissing kon men in hooger beroep komen bij het algemeene oordeel der „hondesoldaten". Sedert echter het algemeen gebruik van vuurwapens het onmogelijk gemaakt heeft te zeggen wie van elken buffel de dooder was, zijn de Indianen in hun opvattingen communistischer geworden [1]) en de gezamenlijke hoeveelheid vleesch en huiden wordt naar een of anderen maatstaf van gelijke evenredige verdeeling, naar hun eigen vinding, verdeeld." (Blz. 206—211.)

Wij zien dat bij dit jagersvolk maatschappelijk geproduceerd wordt; verschillende soorten van arbeid werken samen om een gezamelijk resultaat te bereiken.

Wij vinden hier reeds een begin van de arbeidsverdeeling en van het stelselmatig samenwerken (de coöperatie [2]). Al naar de verschillende bekwaamheden verrichten de jagers verschillenden arbeid, doch naar een gemeenschappelijk plan. Het resultaat van het samenwerken der verschillende soorten van arbeid, van den „ruil der werkzaamheden," zooals Marx zich in „Loonarbeid en kapitaal" uitdrukt, de jachtbuit, wordt niet verruild, doch verdeeld.

Slechts terloops zij er op gewezen, hoe de verandering in de productiemiddelen — de vervanging van pijl en boog door het schietgeweer — een verandering der verdeelingsmethode ten gevolge heeft.

Beschouwen wij nu een andere, hoogere soort van maatschappelijke productiewijze, bijv. de op den akkerbouw berustende indische dorpsgemeente. Van het primitief communisme, dat in deze heerschte, worden in Indië nog slechts eenige spaarzame overblijfselen gevonden. Doch Nearchus, de admiraal van den macedonischen Alexander den Groote, berichtte nog, volgens Strabo, XV, 1, 66, van streken in Indië, waar het land gemeenschappelijk eigendom was en gemeenschappelijk bebouwd werd, terwijl na den oogst de opbrengst van den grond onder de dorpsgenooten werd verdeeld. Volgens Elphinstone heeft deze gemeenschappelijkheid nog in den aanvang onzer eeuw in eenige deelen van Indië bestaan. Op Java blijft het dorpscommunisme derwijze voortbestaan, dat het akkerland van tijd tot tijd opnieuw verdeeld wordt onder de dorpsgenooten, die hun aandeel niet als persoonlijk eigendom, doch slechts tot vruchtgebruik voor een bepaalde

---

[1]) Juister zou het zijn te zeggen: zij zijn in hun opvattingen weder communistisch geworden. Oorspronkelijk was het huisbestier der Indianen communistisch, dus ook de verdeeling van de opbrengst der jacht communistisch.

[2]) „De vorm van den arbeid van velen, die in hetzelfde productieproces of in verschillende, doch met elkaar samenhangende productieprocessen, stelselmatig naast en met elkander arbeiden, heet coöperatie" (Blz. 323). Tien bladzijden verder zegt Marx in een noot: „Linguet heeft in zijn „Théorie des lois civiles" wellicht geen ongelijk, als hij de jacht den eersten vorm der coöperatie noemt."

periode erlangen. In Voor-Indië is het akkerland voor het meerendeel reeds in het persoonlijk eigendom der afzonderlijke dorpsgenooten overgegaan; bosch, weide en onbebouwde grond zijn echter veelal nog gemeenschappelijk eigendom, waarvan alle gemeenteleden het gebruiksrecht hebben.

Wat ons belang inboezemt bij zulk een dorpsgemeente, die nog niet ten offer gevallen is aan den ontbindenden invloed der engelsche heerschappij, in 't bizonder van de hierdoor ingevoerde belastingstelsels, dat is het karakter dat de arbeidsverdeeling in haar aanneemt. Wij vonden reeds bij de Indianen zulk een arbeidsverdeeling; een veel hoogere evenwel geeft de indische dorpsgemeente te zien.

Naast het gemeentebestuur, dat „pateel" heet als het uit een enkel persoon bestaat, doch „pantsj" als het door een college van meestal vijf leden gevormd wordt, vinden wij in de indische gemeente nog een reeks beambten: den „karnam" of „matsaddi", den administrateur, die de financieele betrekkingen der gemeente tot haar afzonderlijke leden en tot andere gemeenten en tot den staat te bewaken en te leiden heeft; den „tallier" voor het opsporen van misdaden en overtredingen, wien tevens de bescherming der reizigers en hun veilig geleide over de gemeentegrenzen in de naburige gemeente opgedragen is; den „toti", den akkerhoeder en landmeter, die op te letten heeft, dat niet naburige gemeenten de grenzen van den akker verleggen, iets wat vooral bij den rijstbouw licht kan voorkomen; den opzichter over de waterwerken, die ze in goeden staat te houden heeft en zorgen moet dat zij behoorlijk geopend en gesloten worden en ieder veld genoeg water krijgt, wat in 't bizonder bij den rijstbouw van het grootste belang is; den „brahmaan" tot het voltrekken der noodzakelijke godsdienstoefeningen; den schoolmeester, die den kinderen onderwijs geeft in lezen en schrijven; den „kalender-brahmaan" of astroloog, die de voorspoedige of onvoorspoedige dagen voor zaaien, oogsten, dorschen en andere belangrijke werkzaamheden heeft op te sporen; den smid; den timmerman en wagenmaker; den pottenbakker; den wasscher; den barbier; den koeherder; den arts; de devadasji (het dansmeisje); soms zelfs een zanger.

Deze allen hebben voor de gansche gemeente en haar leden te arbeiden en worden daarvoor, hetzij door aandeel in de veldmark, hetzij door aandeel in de opbrengst van den oogst, schadeloos gesteld. Ook hier bij deze hoog ontwikkelde arbeidsverdeeling zien wij samenwerking der arbeidssoorten, verdeeling der voortbrengselen.

Nemen wij nog een voorbeeld, dat aan ieder zal bekend zijn: dat van een patriarchale boerenfamilie, die zelve voorziet in haar behoeften; een maatschappelijke formatie, die zich ontwikkeld heeft uit een productiewijze gelijk wij zoo juist in de indische gemeente geschilderd hebben, een productiewijze die aangetoond kan worden in het begin der ontwikkeling van alle nader bekende beschaafde volken.

Zulk een boerenfamilie toont ons eveneens geen geïsoleerde menschen, doch een maatschappelijk samen-arbeiden en een samenwerking van verschillende soorten van arbeid, die naar ouderdom, geslacht en jaargetijde wisselen. Daar wordt geploegd, gemaaid, het vee gehoed, gemolken, hout gesprokkeld, gesponnen, geweven, genaaid, gebreid, in hout gesneden, getimmerd, enz., enz. De meest verschillende soorten

van arbeid werken daar samen, staan in betrekking tot elkaar; de producten worden hier zoo min als in de vroegere voorbeelden door de afzonderlijke arbeiders verruild, doch onder hen overeenkomstig de verhoudingen verdeeld.

Nemen wij nu aan [1]), dat de productiemiddelen van een landbouwgemeente, gelijk wij die geschilderd hebben, zoo zeer volmaakt werden, dat minder arbeid dan tot dusver aan den landbouw gewijd behoeft te worden. Arbeidskrachten komen vrij die wellicht, als de technische hulpmiddelen zoo ver ontwikkeld zijn, aangewend worden om een in het gemeentegebied gelegen vuursteenbedding te ontginnen, vuursteenen werktuigen en wapens te vervaardigen. Het voortbrengingsvermogen van den arbeid is zoo groot, dat veel meer werktuigen en wapens gemaakt worden, dan de gemeente noodig heeft.

Een stam nomadische herders komt op zijn tochten in aanraking met deze gemeente. Het voortbrengingsvermogen van den arbeid is in dezen stam ook gestegen; hij is er toe gekomen, meer vee te teelen dan hij noodig heeft. Het ligt voor de hand, dat deze stam gaarne zijn overschot aan vee tegen overtollige werktuigen en wapens van de landbouwgemeente zal verruilen. Het overtollige vee en de overtollige werktuigen worden door dezen ruil tot waren.

De warenruil is het natuurlijk gevolg van de ontwikkeling der voortbrengingskrachten tot buiten het enge raam der behoeften van de primitieve gemeenschappen. Het oorspronkelijk communisme wordt, te beginnen met een zekere hoogte der technische ontwikkeling, tot een hinderpaal voor het voortschrijden dier ontwikkeling. De productiewijze eischt een uitbreiding van den kring van den maatschappelijken arbeid; daar echter de afzonderlijke gemeenschappen elkander vreemd waren en onafhankelijk tegenover elkaar stonden, was deze uitbreiding niet mogelijk door uitbreiding van den communistischen stelselmatigen arbeid, doch slechts door wederzijdschen ruil der overschotten van den arbeid der gemeenschappen.

Hoe de warenruil op de productiewijze binnen het raam der gemeenschappen terugwerkte, tot de warenproductie de productie door van elkander onafhankelijke particuliere arbeiders werd, wien de productiemiddelen en de producten van hunnen arbeid in particulieren eigendom toebehooren, hebben wij niet te onderzoeken. Wat wij aantoonen willen, is het volgende: De warenproductie is een maatschappelijke wijze van productie; zij is buiten den maatschappelijken samenhang ondenkbaar, ja, zij beteekent een uitbreiding der maatschappelijke productie tot buiten de grenzen der haar voorafgaande communistische productie (in den stam, de gemeenten of de patriarchale familie). Doch het maatschappelijk karakter treedt bij haar niet openlijk aan het licht.

Nemen wij een pottenbakker en een landbouwer eerst als leden van

---

[1]) Een reeks feiten bewijst, dat de eerste ontwikkeling der warenproductie inderdaad plaats gevonden heeft op de wijze, zooals wij het in de volgende regelen schilderen. Natuurlijk is het niet zoo eenvoudig geschied, als hier aangegeven is, maar onze uiteenzetting heeft niet ten doel de geschiedenis der warenproductie, doch slechts haar bizondere kenmerken te doen zien, welke het gemakkelijkst onderscheiden worden door vergelijking met andere productiewijzen.

een Indische communistische dorpsgemeente, vervolgens als twee warenprocudenten. In het eerste geval werken beiden op gelijke wijze voor de gemeente; de een levert haar zijn potten, de ander zijn veldvruchten; de een ontvangt zijn aandeel aan veldvruchten, de ander aan potten. In het tweede geval verricht ieder onafhankelijk voor zichzelven zijn particulieren arbeid, doch ieder arbeidt (wellicht in dezelfde mate als vroeger) niet slechts voor zichzelven, maar ook voor den ander. Hierop ruilen zij hunne producten en mogelijk ontvangt de een evenveel veldvruchten, de ander evenveel potten, als hij vroeger ontving. Er schijnt feitelijk niets veranderd te zijn en toch verschillen beide processen van elkander tot in den grond.

In het eene geval ziet ieder aanstonds, dat het de maatschappij is die de verschillende soorten van arbeid in samenhang brengt, die den een voor den ander laat arbeiden en aan ieder zijn aandeel van het arbeidsproduct van den ander onmiddellijk toewijst. In het tweede geval arbeidt ieder schijnbaar voor zich zelven, en de wijze waarop ieder tot het product van den ander geraakt, schijnt niet aan het maatschappelijk karakter van hunnen arbeid te wijten te zijn, doch aan de eigenschappen van het product zelf. Het schijnt thans, dat niet de pottenbakker en de landarbeider voor elkander arbeiden, dat dus de pottenbakkersarbeid en de landarbeid voor de maatschappij noodzakelijke soorten van arbeid zijn, doch dat aan de potten en de veldvruchten mystieke eigenschappen kleven, die hun ruil in zekere verhoudingen bewerken. De verhoudingen der personen onderling, gelijk het maatschappelijk karakter van den arbeid ze bepaalt, verkrijgen onder de heerschappij der warenproductie den schijn van verhoudingen van dingen, nl. van producten, onderling. Zoolang de productie onmiddellijk maatschappelijk was, was zij onderworpen aan beslissing en leiding der maatschappij en lagen de verhoudingen der producenten tot elkander helder aan het licht. Zoodra echter de verschillende soorten van arbeid tot particulieren arbeid werden, elk onafhankelijk van de andere gedreven, zoodra de productie daarmede stelselloos werd, kregen de verhoudingen der procudenten tot elkander den schijn van verhoudingen der producten. Voortaan berustte de beslissing omtrent de verhoudingen der producenten tot elkander niet meer bij dezen zelven; deze verhoudingen ontwikkelden zich onafhankelijk van den wil der menschen, de maatschappelijke machten groeiden hen over het hoofd, zij kwamen aan het naïef begrip van vorige eeuwen voor goddelijke machten te zijn, aan latere „meer verlichte" eeuwen machten der natuur.

Den natuurvormen der waren worden thans eigenschappen toegeschreven, die mystiek schijnen, zoolang ze niet uit de verhoudingen der producenten tot elkander verklaard worden. Gelijk de fetisch-aanbidder aan zijn fetisch eigenschappen toedicht, die niet op zijn natuurlijke gesteldheid gegrond zijn, zoo komt den burgerlijken econoom de waar voor als een zinnelijk ding, met bovenzinnelijke eigenschappen toegerust. Marx noemt dit „het fetischisme, dat den arbeidsproducten aankleeft, zoodra zij als waren geproduceerd worden, en dat derhalve van de warenproductie onafscheidelijk is."

Dit fetisch-karakter van de waar — en, gelijk wij later zien zullen, ook van het kapitaal — heeft Marx het eerst onderscheiden. Dit

fetischisme is het dat het onderscheiden der eigenschappen van de waar bemoeilijkt, ja onmogelijk maakt, zoolang het niet onder de knie gebracht is; het is onmogelijk tot het volle begrip van de warenwaarde te geraken, zonder zich het fetisch-karakter van de waar bewust te worden. Het hoofdstuk over „het fetisch-karakter der waar en zijn geheim" schijnt ons dus een der gewichtigste van „Das Kapital," waaraan ieder lezer van dit boek bizondere opmerkzaamheid moest schenken. En toch wordt juist dit hoofdstuk door de tegenstanders, ja veelal zelfs door aanhangers der theorieën van Marx, bijkans geheel over 't hoofd gezien.

2. De waarde.

Zijn wij tot klaarheid gekomen ten opzichte van het fetisch-karakter der waar, dan biedt haar onderzoek nog slechts betrekkelijk geringe moeilijkheden.

Zooals wij zagen, heeft de waar ten doel geruild te worden. Dit sluit echter de voorwaarde in, dat zij een menschelijke behoefte bevredigt, zij het dan een werkelijke of een ingebeelde behoefte. Niemand zal een ander product tegen zijn eigen product ruilen, als het eerste voor hem nutteloos is. De waar moet dus een nuttig ding zijn, zij moet *gebruikswaarde* bezitten. De gebruikswaarde wordt bepaald door de *physische* eigenschappen van het voorwerp dat waar is. Gebruikswaarden vormen den stoffelijken inhoud van den rijkdom, wat ook zijn maatschappelijken vorm zij. De gebruikswaarde is dus geen eigenschap van de waar alleen. Er zijn gebruikswaarden die geen waren zijn, bijv., zooals wij boven zagen, de producten eener communistische gemeenschap; ja, er zijn gebruikswaarden, die niet eens arbeidsproducten zijn, bijv. vruchten in het oerwoud, water in de rivier. Daarentegen bestaat er geen waar, die geen gebruikswaarde bezit.

Zoodra gebruikswaarden waren worden, d. w. z. tegen elkaar geruild worden, bemerken wij, dat dit steeds in een bepaalde getalsverhouding geschiedt. De verhouding, waarin een waar met een andere geruild wordt, noemt men haar *ruilwaarde*. Deze verhouding kan naar tijd en plaats wisselen; voor een bepaalde plaats en een bepaalden tijd is zij echter een bepaalde grootheid. Als wij 20 el linnen tegen 1 jas ruilen, en tegelijkertijd 20 el linnen tegen 40 pond koffie, dan kunnen wij zeker zijn, dat tegelijkertijd 1 jas tegen 40 pond koffie geruild kon worden, als het tot ruilen kwam. De ruilwaarde van de jas heeft een gansch ander uiterlijk, wanneer ik haar tegen linnen, dan wanneer ik haar tegen koffie ruil. Doch hoe verschillend de ruilwaarde eener waar er ook mag uitzien, op een bepaalden tijd en een bepaalde plaats is steeds de inhoud dezelfde. Ter verduidelijking van dit maatschappelijk verschijnsel diene een dergelijk uit een andere orde van dingen. Als ik zeg dat een lichaam 16 kilogram of 32 pond of een russisch pud weegt, dan weet ik dat al deze verschillende uitdrukkingen een bepaalden inhoud hebben, een bepaalde *zwaarte* van het lichaam. Zoo hebben ook de verschillende ruilwaarde-uitdrukkingen eener waar een bepaalden inhoud, en dezen noemen wij haar *waarde*.

Daarmede hebben wij het belangrijkst grondbegrip der staathuishoud-

kunde bereikt, zonder welk begrip het samenstel der heerschende productiewijze niet juist bevat kan worden.

Wat vormt de waarde der waren? dat is de vraag die te beantwoorden is.

Nemen wij twee waren, bijv. tarwe en ijzer. Wat ook hun ruilverhouding zij, deze is steeds voor te stellen in een wiskundige vergelijking, bijv. 1 hectoliter tarwe = 2 centenaars ijzer. Maar volgens een bekend beginsel, dat men reeds op de lagere school leert, kunnen wiskundige bewerkingen slechts met gelijksoortige grootheden uitgevoerd worden; ik kan bijv. van 10 appels 2 appels, doch nimmer 2 noten aftrekken. Er moet derhalve in de waren tarwe en ijzer iets gemeenschappelijks zijn, dat mogelijk maakt ze te vergelijken: dit nu is hunne waarde. Is dit gemeenschappelijke een natuurlijke eigenschap der waren? Als gebruikswaarden worden zij slechts geruild, wijl zij verschillende, niet gemeenschappelijke natuurlijke eigenschappen hebben. Deze eigenschappen vormen de beweegreden van den ruil, doch kunnen niet de verhouding bepalen waarin hij plaats vindt.

Laat men de gebruikswaarde der voorwerpen die waren zijn buiten beschouwing, dan blijft nog slechts ééne eigenschap over, die van arbeidsproducten te zijn.

Laat men echter de gebruikswaarde der producten buiten beschouwing, dan laat men ook de verschillende bepaalde vormen van den arbeid, die ze voortgebracht heeft, buiten beschouwing; dan zijn zij niet meer producten van schrijnwerkersarbeid of spinarbeid enz., doch slechts producten van menschelijken arbeid in het algemeen. En als zoodanig zijn zij waarden.

Een waar heeft dus slechts een waarde, aangezien menschelijke arbeid in het algemeen in haar belichaamd is. Hoe nu de grootte harer waarde te meten? Door de hoeveelheid van den in haar vervatten waardevormer, van den arbeid. De hoeveelheid van den arbeid heeft weder haren maatstaf in den tijd.

Het zou kunnen schijnen als ware, zoo de ter vervaardiging eener waar bestede tijd haar waarde bepaalt, een waar des te waardevoller, naarmate zijn vervaardiger luier en onbekwamer is. Er is hier echter niet sprake van individueelen, doch van maatschappelijken arbeid.

Herinneren wij ons dat de warenproductie een stelsel van arbeidssoorten is die, zoo ook onafhankelijk van elkander, toch in een maatschappelijken samenhang uitgeoefend worden. „De gezamenlijke arbeidskracht der maatschappij, die zich vertoont in de waarden der warenwereld, geldt hier als een en dezelfde menschelijke arbeidskracht, hoewel zij uit tallooze individueele arbeidskrachten bestaat. Elk dezer individueële arbeidskrachten is dezelfde menschelijke arbeidskracht als de andere, in zooverre zij het karakter van een maatschappelijk gemiddelde arbeidskracht bezit en als zoodanige maatschappelijk gemiddelde arbeidskracht werkt, dus ter productie eener waar ook slechts den gemiddeld noodzakelijken of maatschappelijk noodzakelijken arbeidstijd vereischt. Maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd is arbeidstijd, vereischt om een of andere gebruikswaarde met de voorhanden maatschappelijk-normale productie-

voorwaarden en den maatschappelijk gemiddelden graad van vaardigheid en intensiteit van arbeid te vervaardigen". Verandert de voortbrengingskracht van den arbeid, dan verandert ook de maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd, dan verandert ook de waarde.

De tijd die noodig is om een bepaald product te vervaardigen, moet natuurlijk voor den mensch steeds, onder elke productiewijze, van belang zijn; eveneens moet hij steeds, ook bij communistische productiewijzen, van invloed zijn op de verhouding naar welke de verschillende soorten van arbeid samenwerken.

Nemen wij weder het voorbeeld van een indische communistische dorpsgemeente en onderstellen wij dat deze twee smeden ter vervaardiging harer landbouwgereedschappen aan 't werk heeft. Een uitvinding doet nu het voortbrengingsvermogen van den arbeid zoo toenemen, dat nog slechts één smid noodig is om in een gegeven tijd de vereischte landbouwgereedschappen te vervaardigen. Thans zal men niet meer twee smeden met dezen arbeid belasten, doch slechts één; den ander wellicht tot vervaardiging van wapenen of sieraden gebruiken. Het voortbrengingsvermogen van den veldarbeid daarentegen stellen wij dat gelijk blijft. Er moet evenveel arbeidstijd als tot dusver besteed worden, om de behoefte der gemeente als tot dusver te bevredigen.

Ieder lid der gemeente zal onder deze omstandigheden hetzelfde aandeel aan veldvruchten ontvangen als tot dusver; doch een verschil treedt thans op: het voortbrengingsvermogen van den smidsarbeid is verdubbeld; op de vervaardiging van landbouwgereedschappen valt thans nog slechts een aandeel, niet twee, aan veldvruchten. De verandering in de betrekking der verschillende arbeidssoorten is hier een zeer eenvoudige en doorzichtige. Zij wordt mystiek, zoodra niet smidsarbeid en veldarbeid onmiddellijk samenwerken, doch eerst in hunne producten in betrekking tot elkander gebracht worden. De verandering in het voortbrengingsvermogen van den smidsarbeid verschijnt dan als verandering in de ruilverhouding van het product van den smidsarbeid en andere producten, als verandering in hun waarde.

Reeds Ricardo had opgemerkt, dat de grootte der waarde van een waar door de tot haar vervaardiging bestede hoeveelheid arbeid bepaald wordt. Maar hij doorzag niet het maatschappelijk karakter van den arbeid, die in den waardevorm der waar verscholen is, d. w. z. het fetischisme der waar. Evenmin scheidde hij uitdrukkelijk en met helder bewustzijn den warenwaarde-vormenden kant van den arbeid van zijn gebruikswaarde-vormenden kant. Het fetisch-karakter der waar hebben wij reeds aangetoond. Laat ons thans Marx volgen bij zijn onderzoek van het tweeslachtig karakter van den in de waren vervatten arbeid.

De waar vertoonde zich aan ons als gebruikswaarde en waarde. Haar stof wordt door de natuur geleverd. Haar waarde wordt door arbeid gevormd, doch evenzoo haar gebruikswaarde. Op welke wijze vormt nu de arbeid waarde, op welke wijze gebruikswaarde?

Wordt vervolgd.

Boekbeoordeeling.

Waarom Leerplicht? I. De Volksontwikkeling in Nederland, Duitsland en Zwitserland, door J. W. Gerhard, Amsterdam, L. J. Vermeer.

Het spijt mij te moeten melden dat deze brochure elk principiëel karakter mist. Van een partijgenoot die de leerplicht-quaestie behandelt, hebben wij het recht te verwachten dat hij zich plaatst op het standpunt van den klassenstrijd. De heer J. W. Gerhard doet dat niet in die mate dat wij met oprechtheid zijne brochure kunnen aanbevelen. Ongetwijfeld bevat zij belangwekkende cijfers en even belangwekkende vergelijkingen met Duitschland en Zwitserland — maar, gesteld dat die vergelijkingen in de practijk steek blijken te houden, wat niet zoo positief te onderschrijven is, omdat elk stelsel op papier er molliger uitziet dan in de werkelijkheid en officiëele rapporten van burgerlijke ambtenaren zich op hun voordeeligst voordoen, gesteld evenwel dat de gegevens van den heer G. volkomen betrouwbaar bouwmateriaal zijn, dan nog is de schrijver niet gelukkig geweest met zijn principiëel betoog. De heer G. zegt bijv. dit:

> *Als* 't volk in Nederland zal inzien, dat door leerplicht 'n hogere volksontwikkeliing verkregen wordt, en dat door deze volksontwikkeling de weg gebaand is tot 't verkrijgen van meer volkswelvaart, meer volksgeluk, dan zal ook de belangstelling voor onderwijskwesties in 't algemeen en voor 't leerplichtvraagstuk in 't biezonder, gewekt zijn.
>
> Maar hoe zal 't volk tot dat besef komen. M. i. 't best, misschien wel alléén, door het te wijzen op volken, die door leerplicht tot hogere ontwikkeling, en door hun hogere ontwikkeling tot grotere welvaart zijn gekomen.

De spatieëring is van mij. In deze beschouwing ligt een groot gevaar. De landen die dan door „hoogere ontwikkeling'' tot „hoogere welvaart'' zijn geraakt, zijn volgens den schrijver Duitschland en Zwitserland. En dat is een besliste onwaarheid. De „welvaart" van het Duitsch proletariaat staat in evenredig verband tot de ontwikkeling der industrie en de daardoor logisch-noodzakelijk geworden organisatie der arbeiders. Wanneer Duitschland ons met leerplicht vooruit is, dan is dat te danken aan den wisselwerkenden invloed der Duitsche industrie en van het politiek-bewust-geworden Duitsch proletariaat. Het is eene dwaling, wanneer men zooals de heer G. aan het verkondigen gaat van de leer *door* volksonderwijs *volksgeluk*. Eene dergelijke misvatting van den klassenstrijd kan alleen tot oorzaak hebben het zich te diep verwarren in eigen aangelegenheden. En dat de heer G. bezig is in dien weg door te slaan, vreezen wij uit de aankondiging zijner tweede (nog niet verschenen) brochure *Volkswelvaart door Volksontwikkeling*. Immers tot motto heeft hij daartoe gekozen

„Door Kennis tot Macht
„Door Macht tot Welvaart".

Deze burgerlijke spreuk is *niet* de onze. Zij riekt naar de bekende uitspraak dat het volk nog niet „rijp" is om te „kiezen". Ik zou den heer G. in overweging willen geven *dit* motto als devies te gebruiken:

„Door Macht tot Kennis
„Door Kennis tot Geluk".

Het in anderen zin te beweren getuigt niet van eene rustige overdenking der thans bestaande machtsverhoudingen.

H. H. Jr.

Het Kongres der duitsche Sociaal-demokratie.

De kongressen der duitsche sociaal-demokratie zijn meer, dan jaarlijks terugkeerende dagen van afrekening, waarop de balans eener nationale partij opgemaakt, haar winst berekend, haar strijdkracht gemonsterd wordt. De belangstelling die zij wekken, strekt zich uit ver over de duitsche grenzen: de arbeiders-partij van alle landen neemt in gedachten aan hen deel, en voelt zich bemoedigd door de kracht waarvan zij getuigen. Wanneer wij nog feiten noodig hadden om in te zien dat de lafheid en mooisprekerij van het burgerlijk parlementarisme hun oorsprong hebben, niet in het vertegenwoordigend stelsel zelve, maar in zijn toepassing door de hedendaagsche bourgeoisie, dan zouden de verslagen van dit jaarlijks arbeiders-parlement ons zeker dit inzicht geven. De ernst en grondigheid, het germaansche ras eigen, vinden wij in zijn debatten, de eenvoudigheid van toon, het openhartige en ongekunstelde, de gelijkberechtigdheid der geslachten herinneren ons aan de volksvergaderingen der oude stammen, of, beter nog, doen ons vol vreugde een tijd voorzien, waarin louter vrijen en gelijken zullen samenkomen, over de belangen der gemeenschap te beraadslagen.

Wat de fransche bourgeoisie van af het einde der vorige eeuw tot na 48 geweest is voor de revolutionaire bourgeoisie van Europa: het punt waarheen alle oogen zich richtten, omdat daar de vloed opkwam die zich voortplantend in andere landen, de bourgeoisie weer dichter bracht tot haar doel van ekonomische en politieke macht, — dat is het duitsche proletariaat na 70 geworden voor de strijdende arbeiders, in andere vormen, maar in nog hooger graad. In andere vormen, want niet wachten wij van de duitsche arbeiders-partij den schok, die het sein geeft tot uitbarsting van geweld en plotselinge omkeer: het is haar langzaam vooruitdringen, haar rustige groei, waarvan voor een deel, ook onze vooruitgang en onze groei afhangt. In nog hooger graad: want de strijd der bourgeoisie was vervlochten met den strijd tot vestiging en afronding van naties en staten, en gebonden aan kapitalistischen naijver: maar in *onzen* strijd vallen de wanden van afgunst, veroordeel en onkunde, die ras van ras, natie van natie scheiden.. Het gemeenschappelijk belang, dat alle proletariërs bindt, brengt mede een gedachtesfeer, waarin wij gemeenzaam leven. En de duitsche partij is het die door

haar hechtheid, haar macht en haar wetenschap, die geestelijke sfeer, waaraan wij een deel van onze kracht ontleenen, voornamelijk voedt. Wanneer de verkiezingen het wassen van haar vermogen doen blijken, voelen wij ons trots en blij; wanneer zij zich voorbereidt een nieuwen aanval af te slaan van de gezamenlijke partijen, als thans met de bedreiging van het koalitierecht, klopt ons het hart met haar in toorn, verontwaardiging, vastberadenheid; wanneer wij haar zien handelen en hooren spreken met zelfvertrouwen en zekerheid van zegen, voelen wij zelven iets daarvan. Haar kracht maakt ons zwakken krachtiger, en wij weten dat zoo het de reaktie mocht gelukken, haar tijdelijk neder te werpen, die slag door zou werken tot in onze eigene rijen, en de internationale beweging een spanne tijds worden terug gezet.

Maar de duitsche sociaal-demokratie is niet alleen de partij tot wie wij vertrouwend en bewonderend zien, om hare hechte organisatie en macht, zij is het ook die voornamelijk bewaakt ons geestelijk bezit: onze beginselen. Niet bewaakt zij ze in dien zin dat zij de theorie hoedt als een schat waar bij- noch af-mag; zij *gebruikt* haar als een bezit, dat door de tijden heen moet worden vermeerderd. Uitgaande van de theorie zelve, verrijkt zij deze door ze te toetsen aan den maatschappelijken groei waarvan zij de weerkaatsing is. In de socialistische theorie van Marx spiegelt zich ééne fase van dit tijdperk uit het leven der menschheid: de kapitalistische maatschappij in haar wasdom. In deze theorie ook de verdere fasen van dat tijdperk te doen weerspiegelen, haar te wijzigen naar gelang de *werkelijkheid zich wijzigt*, waarvan zij de uitdrukking en het begrip wil zijn, dat moet het werk wezen der marxisten. Deze theorie *moet* uit haar aard dus even ondogmatisch zijn als de werkelijkheid zelve, want het inzicht, dat de aard onzer gedachten wisselt met en afhangt van de bewegingen der maatschappij, laat aan alle nieuwe gedachten over die maatschappij ruimte, ja kweekt ze zelven groot. Dit terloops, voor wie de marxische theorie beschuldigen, dogmatisch te zijn.

Nu heeft de maatschappelijke ontwikkeling der laatste 20, 30 jaar, - aan den eenen kant: groei van het kapitalisme - aan den anderen: opkomst- en machtsvermeerdering van het proletariaat, vormen aangenomen, nog niet aanwezig in den tijd, dat de marxistische theorie geformuleerd werd. Het marsch-tempo der kapitalistische produktiewijze bleek langzamer dan werd verwacht, haar spankracht grooter, haar karakter minder exklusief. Haar ingrijpen in het landbouw-bedrijf leidde tot geheel andere resultaten dan het zich haar onderwerpen der nijverheid had gebracht. Een reeks bedrijven en vakken riep, terwijl aan de eene zij de midden-stand door de samentrekking van het kapitaal vernietigd werd, een nieuwe midden-stand uit andere elementen bestaande, tot het leven. De kringloop der industrie wijzigde zich, de algemeene krisissen maakten plaats voor krisissen óf van eene bepaalde waren-soort, óf tot een bepaald gebied beperkt.

Wat beteekent dit alles? Het beteekent de mogelijkheid, dat de overgang van kapitalisme tot socialisme zich zal voltrekken onder andere vormen, dan vroeger aangenomen werd; het beteekent de noodzakelijkheid niet deze veranderde vormen te loochenen of aan de theorie aan te passen, maar ze onderzoeken, te ontleden, inzicht te verkrijgen [illegible]

ze leiden, en het resultaat dier onderzoekingen op te nemen in de socialistische theorie. Uit de aanraking der werkelijkheid gewonnen, kan geen verdere aanraking, geen volkomener kennis dier werkelijkheid haar ooit iets anders aandoen, dan haar nieuw bloed te geven, nieuwe spieren, nieuwe kracht.

Aanloopen tot deze, met de ontwikkeling der maatschappij saamvallende ontwikkeling van 't socialisme, zijn in den laatsten tijd door duitsche partij-organen herhaaldelijk genomen. Maar zij bleven verenkeld en drongen niet door. Het kongres te Stuttgart heeft bewezen, dat het *verrijken der theorie* met de resultaten van het ontwikkelingsproces der maatschappij *sedert het ontstaan der theorie,* een noodzakelijkheid is geworden. Tevens heeft het kongres van deze nieuwe beweging het voorspel gespeeld. Vandaar naar 't mij voorkomt, zijn bijzonder groot belang voor alle sociaal-demokraten. Vandaar misschien ook een zekere onvastheid, iets tastends in zijne diskussies over theoretische aangelegenheden, door Mehring min of meer bestraffend, „gemis aan theoretische klaarheid" genoemd.

* * *

Afgezien van punten van ondergeschikt belang, heeft het kongres zich met de volgende aangelegenheden beziggehouden: de onder verschillende rubrieken verdeelde, maar altijd weer bij hetzelfde onderwerp belandende, groote bespreking over beginsel en taktiek; de aanvallen op het recht van vereeniging en vergadering; de noodzakelijke verbetering der arbeiderswetgeving voor mijnwerkers, en de duitsche tol- en handelspolitiek. Tot niets voerende diskussie over de voor de deur staande verkiezingen voor den pruisischen landdag werd vermeden, door de aanname van een besluit, dat aan de verschillende kiesdistrikten hun volle vrijheid liet, naar omstandigheden te handelen. Op den laatsten dag van het kongres, toen de inwendige zaken afgehandeld en geordend waren, vond de partij nog gelegenheid zich in twee besluiten uit te spreken over de internationale vraagstukken: het ontwapeningsplan van den tsar, en de vervolgingen der socialisten in Hongarije en Italië, in verband met de pogingen, den moord van de Keizerin van Oostenrijk te gebruiken tot reaktionaire maatregelen of uitzonderingswetten tegen de arbeidersklasse. Het eene besluit toont in eenige slaande zinnen de onmogelijkheid aan, dat eene ontwapening in demokratischen zin kan uitgaan van het absolutistische Rusland, maar wijst tevens op het voordeel, dat de sociaal-demokratische propaganda kan trekken uit eene bekentenis als deze „de finantiëele lasten van deze onzinnige wapening treffen de volkswelvaart aan den wortel en verbruiken de geestelijke en fysieke kracht der volken op onproduktieve wijze." In het tweede besluit spreekt het kongres zijne verontwaardiging uit over de barbaarsche en onwettige manier, waarop in Italië en Hongarije de offers der regeeringen werden vervolgd; het stelt de heerschende klassen dier landen aansprakelijk voor de nood en verwildering van het volk, wijst op den samenhang tusschen den ellendigen toestand der lagere klassen en het opkomen van halfverdierlijkte moordenaars en betuigt aan de vijanden des volks die de anarchistische aanslagen gebruiken, om maatregelen van geweld voor te stellen tegen de georganiseerde arbeiders, de verachting die

hun toekomt. Beide besluiten bepalen de houding der duitsche sociaaldemokratie tegenover vriend en vijand met niets te wenschen overlatende duidelijkheid.

De diskussie over taktiek en beginsel nam het leeuwen-aandeel in beslag, niet alleen, vergeleken met andere onderwerpen, van den beschikbaren tijd, (twee volle dagen werden aan haar besteed) maar ook van den beschikbaren hartstocht. Bij iedere samenkomst van ernstige menschen, die gemeenschappelijk belangrijke dingen tot klaarheid zoeken te brengen, komt er een punt, waar de hersens zich spannen tot klem van argumenten, waar allen voelen dat de kern beroerd wordt van wat aller leven raakt. Zoo was het ook hier. Door de woorden van het protokol heen, trilt in de debatten over de strijd-wijze en de beginselen die den strijd moeten leiden, de hartstocht dier mannen en vrouwen voor het groote ideaal, waaraan hun leven gewijd is, en waar die hartstocht soms oversloeg tot pijnlijk aandoende heftigheid, zij de hardheid van hun taak en de prikkelbaarheid die uit voordurende vervolgingen voortkomt, hunne verontschuldiging.

De voornaamste *aanleiding* tot de debatten over taktiek en beginsel, zijn eenige uitlatingen van bekende partijgenooten geweest (als eigenlijken *oorzaak* noemde ik de groei der maatschappelijke verhoudingen.) In de eerste plaats een den afgevaardigde Heine toegeschreven woord over „kanonnen tegen volksrechten" en een reeks-artikelen van Bernstein in de Neue Zeit, waaruit voornamelijk deze zin gelicht werd „de beweging is alles voor mij, het doel niets." De aan Heine toegeschreven uitlating bleek een verzinsel; in het door hem gebezigd verband hadden zijne woorden een geheel andere beteekenis; van datgene waar het om ging, het aan *deze* regeering bewilligen van militaire uitgaven, was bij hem geen sprake en de Rijksdag-fractie, die hem had ondervraagd, verklaarde zich dan ook volkomen tevreden. Anders bij Bernstein. Verbannen uit Zwitserland, waar hij onder de socialisten-wet het partijorgaan geredigeerd heeft, woont hij sedert lange jaren in Engeland, zonder naar Duitschland te kunnen terugkeeren, waar een geheele reeks veroordeelingen hem met jarenlangen straf bedreigt. In die jaren heeft hij, van nature geneigd tot twijfel, een fijne geest maar sceptisch, vol geestelijken moed, maar zonder de heldere vastheid van denken die - als bij Kautsky, uit het verwarrende altijd weer tot klaar inzicht leidt - de voeling met de duitsche partij verloren en het inzicht in de duitsche toestanden. Voor de engelsche socialisten der „Social-democratic Federation" zijn de engelsche toestanden: de groote burgerlijke vrijheid, die de arbeiders hunne ekonomische onvrijheid verbergt, de arbeiders-politiek van een deel der liberalen die de groei eener onafhankelijke arbeiderspartij belemmert, de daarmee samenhangende onbewustheid der massa over de macht die zij kon uitoefenen, zoo zij hare politieke rechten tot haar eigen voordeel gebruikte - voor de engelsche socialisten zijn zij hinderpalen, die de politieke organisatie van den klassestrijd in den weg staan. Hinderpalen zoo machtig, dat zij tot nu toe er hun kop tegen te pletter liepen. Maar op Bernstein, grootgebracht in den strijd tegen het pruissisch absolutisme, werkt de wereld der vooruitstrevende engelsche groot-industrie anders in. Hij ziet in haar, in verband met de maatschappelijke ontwikkeling een stap tot de uitbreiding van het demo-

kratisch beginsel; hij laat zich inponeeren door haar; hij put uit haar het geloof dat onder de wassende macht en invloed der arbeidersbeweging, de gang van kapitalisme naar socialisme een vreedzame evolutie kan en zal zijn. Dit in hoofdzaak is het, wat hij in zijne serie artikelen „Vraagstukken van het socialisme" aan de hand van statistiek enz. wil bewijzen. In een verklaring, door Bebel op het kongres voorgelezen, zette hij de gronden die hem tot dit geloof brachten, nogmaals kort uiteen.

De zienswijze van Bernsten vond weinig instemming. Het gros der partij bleek te staan op het oude standpunt, dat uit het scherper en heviger worden, niet uit het afstompen van den klassestrijd, de ontwikkeling naar het socialisme verwacht. Zooals Bernstein de engelsche, hielden de duitsche partijgenooten de duitsche toestanden voor oogen en dezen waren zij gedachtig toen Kautsky's verklaring „gelooft een van ulieden dat de overwinning mogelijk is zonder katastrofe? ik geloof het niet," met levendige toestemming werd ontvangen. De duitsche arbeiders zien onder hun oogen de klasseverschillen zich toespitsen, de bourgeoisie, inplaats van vereenigd met het proletariaat de reaktonaire jonkerpartij te bestrijden en den grond schoon te vegen van feudale overblijfselen, valt het proletariaat in den rug, met zijne oude doodvijanden de jonkers, verbonden. De mogelijkheid tot de streng wettelijke taktiek die volgens Engels de arbeiders-partij bloeiend en groot zou maken, wordt kleiner, doordat haar bloei en grootheid hare vijanden verschrikken en drijven tot scherper wapenen: tegen het geheime en algemeene stemrecht gaat de konservatieve pers al heviger te keer, het koalitierecht wordt ernstig bedreigd, de banden der drukpers al nauwer toegehaald, de politie krijgt geheime bevelen, om bij de geringste aanleiding gebruik te maken van den revolver. De arbeiders-beweging, in steê van meer ruimte te krijgen naar mate zij groeit, wordt in hare bewegingen al meer belemmerd; zij dijt uit, maar de wanden van den half-absoluten politie-staat om haar, schuiven al dichter op haar toe: wat kan zij anders doen dan ze te breken. „Het is een gordiaansche knoop," sprak Kautsky, „en ik meen niet dat die anders dan op de oude manier losgemaakt kan worden."

De hevige druk, die op de duitsche sociaal-demokratie ligt, is dunkt mij niet vreemd aan de heftigheid waarmee een kleine fraktie van het kongres voor scherper taktiek, voor feller strijdwijze en onverzoenlijker houding optrad, of eigenlijk op te treden meende.

Waar de kritiek die deze fraktie aan sommige organen, zooals b.v. de vaak eenigszins besluitelooze houding van den „Vorwärts", en aan sommige personen uitoefende, billijk was, daar verklaarde het gros der partij zich er mede eensgezind. Waar zij den verlangzaamden groei der partij, die de verkiezingen aan het licht brachten, toeschreef aan het verstoppen van het einddoel, kon haar gewezen worden op de ondubbelzinnige taal van de oproeping der afgevaardigden aan het begin van den strijd. Maar den scherpen en onkameraadschappelijken toon, die deze fraktie in hare kritiek aansloeg, haar gebrek aan alle deferentie tegen de oude beproefde strijders, 't kraaierige waarmee zij oude, door niemand betwijfelde waarheden als fonkelnieuwe denkbeelden verkondigde, dat alles bracht haar weinig sukces. Maar toen Kautsky, in helder

betoog het debat getild had boven alle persoonlijkheden, veeten en hatelijkheid, en rustig de gronden voorgedragen, waarom zijns inziens den geschiedkundigen weg van vreedzame ontwikkeling wèl den verkieslijksten, maar voor de landen van het vasteland van Europa zoowel als voor Amerika, niet den mogelijken is — toen bleek het kongres grootendeels aan zijne zijde te staan; geen verzoening en verbetering te verwachten, maar erger onderdrukking, heviger strijd.

Het is geen toeval dunkt mij, dat de kleine fraktie waarover ik schreef, voornamelijk wortelt in Saksen. Vervolging kweekt haat en druk verbittering. Saksen ontnam den arbeiders het algemeen stemrecht voor den landdag, nadat zij het een tijdlang bezeten hadden, Saksen verbood aan vrouwen en minderjarigen, politieke vergaderingen te bezoeken; een verlies van alle gematigdheid, een fel dogmatisme treedt op den voorgrond, juist bij de saksische partij-redakteuren: Parvus, Rosa Luxemburg en Dr. Schönlank. In hun land komt het scherpst tot uitdrukking de tegenstrijdigheid tusschen de werkelijke machtsverhoudingen en den politieken toestand. De groote industrie maakte er het proletariaat zeer sterk: daarmeê behoorde samen te gaan de demokratische staatsvormen, waarin het groeien en zich bewegen kan. Maar de reaktie houdt die vormen tegen; het is als een ketel vol stoom, de luchtkleppen zijn gesloten: mòet de ketel niet springen zoo niemand door ze te openen raad schaft? De toestand in Saksen is de levende weerlegging der zienswijze, dat geleidelijke ontwikkeling van bourgeoisie door demokratie tot socialisme in alle landen waarschijnlijk en mogelijk is.

Het was niet moeilijk voor Kautsky, de ekonomische zijde van het vraagstuk buiten bespreking latende, aan de hand der politieke toestanden en gebeurtenissen in Duitschland, in Frankrijk, in Oostenrijk, in Italië, na te gaan dat er van deze geleidelijke ontwikkeling weinig te merken valt buiten Engeland's grenzen. Zooals Bernstein met engelsche, zag hij met duitsche oogen, maar wat hij zag in zijn eigen land, bleek op de meeste europeesche Staten toepasselijk. „Overal, sprak hij, overal het militairisme welig tierende, overal het als een absolute macht heerschen van de bureaukratie. Wij zien op het geheele vasteland het groot-grondbezit een beslissende invloed uitoefenen; de bourgeoisie buigt zich onder de heerschappij van den sabel; zij is geen demokratische macht meer. Bernstein meent, dat wij eerst de demokratie moeten hebben om tot de overwinning van het proletariaat te komen, maar bij ons is de zaak omgekeerd: de zegepraal der demokratie is voor ons afhankelijk van den zegenpraal van het proletariaat.''

Kautsky wees verder aan, hoe in Engeland geheel bijzondere toestanden heerschen: een groot machtig rijk zonder militairisme, zonder bureaukratie, bijna zonder landbouw; hoe het engelsche kapitaal reeds lang veel te groot werd, om in engelsche zaken alléén gestoken te kunnen worden, en dus het deel der bourgeoisie steeds kleiner, dat belang heeft bij de uitbuiting der engelsche arbeiders. Vandaar het feit dat stakingen gesteund worden door het groote publiek en de macht die van de filantropie uitgaat: het is den sleutel tot vele engelsche toestanden.

Het is waarschijnlijk dat Bernstein's meening meer dan die van Kautsky, aanhang zal vinden onder de nederlandsche partijgenooten.

Wel heerschen bij ons weer geheel andere toestanden dan in Engeland, waar bourgeoisie en proletariaat *beide* machtig zijn; maar de politieke vormen, die in Duitschland den klasse-strijd zoo vinnig en den druk voor de arbeidersklasse haast ondragelijk maken, komen hier meer met de engelsche overeen. De groote burgerlijke vrijheid die de bourgeoisie voor zichzelve won, straalt gedeeltelijk neder op de arbeidersklasse; de zuiver ekonomische vorm waarin de uitbuiting zich voltrekt, maakt het haar moeilijker tot bewustzijn van haar toestand te komen, geeft haar een grooter gevoel van vrijheid, al is die vrijheid slechts schijn. Maar die politieke speelruimte; die macht - niet der radikale partij - maar der radikale denkbeelden; het feit dat het socialisme eene, zij het ook vage, belangstelling vindt onder vele kringen en bij een groot aantal personen der bezittende klasse, dit alles zijn teekenen duidend op de mogelijkheid ook voor ons land van een geleidelijke ontwikkeling. Naast Engeland heeft Marx dit dan ook voor Nederland mogelijk geacht. Maar men vergete niet dat nòch de engelsche, nòch de nederlandsche bourgeoisie den vuurproef doorstond, waarvoor de duitsche sinds lang is bezweken: de arbeiders in massa optrekkend tot verovering der politieke macht. Dat is de stormklok der bourgeoisie en zij weet het, en waar de arbeiders *haar* luidden, kwam tot nog toe elke bourgeoisie in verzet, ook de meest demokratische.

Het referaat over het vereenigingsrecht leidde tot geen debat. Nadat de referent Fischer er op had gewezen, hoe het door den keizer in 1890 toegezegde plan van sociale hervormingen voor het oogenblik geheel schijnt opgegeven, en de regeering nog slechts voor de belangen der kapitalistische klassen: groot-industrie en groot-grondbezit, op komt, kenschetste hij de door den keizer uitgesproken bedreiging van onteerende straf voor al wie aanspoort tot staking. Bij de studenten, bij de pruisische jonkers, bij de Hamburgsche ondernémers, zeide hij, die van hoogerhand aangespoord werden zich toch vooral goed aaneen te sluiten, wordt de esprit de corps, het gemeenschappelijk bewustzijn bewonderd en geprezen; bij de arbeiders wordt het klasse-bewustzijn bestraft; wie zijn makker oproept aan dit gevoel te gehoorzamen, volgens het eerbegrip hunner klasse te handelen, wordt door de wetgeving eerloos gemaakt. Nadat Fischer uit ontelbare voorbeelden er eenige had aangehaald, bewijzend hoe streng reeds onder de bestaande wetgeving, aansporing tot werkstaking of bedreiging van onderkruipers gestraft wordt, en de noodzakelijkheid had betoond voor de arbeidersklasse, om zonder onderscheid van politieke en godsdienstige geloofsbelijdenis, het nog slechter worden der wetgeving met alle mogelijke kracht te bestrijden, daar zij daartoe op geen der andere partijen rekenen kan en de staking een onontbeerlijk wapen is in den strijd tegen de ondernemers, - werd eenstemmig het essentiëele uit zijn betoog als besluit aangenomen. Het kenschetst de duitsche toestanden dat ondanks de groote macht van het proletariaat, het er op dit oogenblik niet aan kan denken op te komen voor uitbreiding zijner rechten. Het ziet zich door de kracht der reaktionaire partij gedwongen tot een defensive houding: het verdedigen of behouden van wat gewonnen of toegestaan werd, is onder deze omstandigheden het eenige mogelijke. Ook hier weer een schril kontrast tusschen de

macht, die aan het proletariaat volgens zijn organisatie en invloed op het openbare leven toekomt, en de machteloosheid waartoe de regeering het dwingen wil.

De besprekingen over het lot der mijnwerkers brachten den treurigen toestand dezer kategorie van arbeiders telkens aan het licht. Hoezeer van Kol gelijk heeft, met onder de bezwaren die overlating der mijn-exploitie aan kapitalisten meebrengt, te tellen de weinige zorg die deze heeren voor het leven en de zekerheid hunner arbeiders over hebben, daarvoor bracht deze beraadslaging weer nieuwe bewijzen. De mijnwet zooals zij op het oogenblik in Duitschland bestaat, is onmachtig daarin verbetering te brengen, zoo lang niet ook arbeiders tot de inspektie der mijnen worden geroepen. In de landen waar dit 't geval is, Frankrijk en Engeland, neemt het aantal mijn-ongelukken af, terwijl het in Duitschland stijgende is. Wel is waar stijgen, bij de lange arbeidsduur, die soms 12 à 14 uur bedraagt, de dividenten der maatschappijen nog sneller; sedert 1885 kwamen zij van 5½ op 11 %!

De lange arbeidsduur voor de mijnwerkers, de afmattende arbeid die zoo vroeg verouderen doet dat in sommige werken niemand boven de dertig jaar wordt aangenomen, de inrichting der pensioen- en ziekenkassen, die den arbeider geheel afhankelijk houden van den patroon: dit alles maakt de honderdduizende mijnwerkers tot een ellendige, laag staande schicht onder de klasse der proletariers. Waar de beweging der georganiseerde arbeiders een exclusief karakter draagt, zooals bij het oude trade-unionisme, worden de zwakke, „ongeleerde" elementen afgestooten en veracht; — waar de beweging er naar streeft de geheele *klasse* te omvatten, sociaal-demokratisch is geworden, daalt het bewustzijn tot de onderste schachten der arbeiders neer en streeft er naar *allen* op te heffen: daar worden de „ongeschoolde," daar worden ook de vrouwelijke arbeiders opgeheven, georganiseerd en tot nieuw leven gewekt. De mijnwerkers behooren tot de proletariërs die nog niet in staat zijn door eigen kracht hun toestand te verbeteren: het zijn de sterkere makkers die hun de hand moeten reiken daartoe, voor allen de sociaal-democratie die het initiatief moet nemen. „Laat u aan het lot der mijnwerkers gelegen zijn," zoo eindigden dan ook verscheidene sprekers, zelven mijnwerkers, hun toespraak tot het kongres. En het kongres besloot met algemeene stemmen aan de Rijksdag-fractie op te dragen, een herziening der mijnwet in te dienen — zoo mogelijk voor 't gansche rijk geldig — waarbij als voornaamste hervormingen de arbeidsduur op 8 uren bepaald wordt (bij een temperatuur van 28° Celsius op 6) het ongelukken in de hand werkende akkoordsysteem afgeschaft, vrouwenarbeid verboden, van de kant der arbeiders hulp-inspecteurs worden benoemd, en het aantal inspekteurs tot minstens 1 op iedere 1000 arbeiders wordt vermeerderd.

De laatste der belangrijke punten, waarover het kongres zich uitsprak, was de duitsche tol- en handels-politiek. De vraag ; protektie of vrijhandel is, behalve in zoover het rechten op levensmiddelen betreft, waar zij zich altijd onvoorwaardelijk tegen verklaard heeft, door de sociaal-democratie nooit tot een partij-vraag gemaakt. Dat wil zeggen, de partij heeft zich nooit, op vroegere kongressen, onder alle omstandigheden,

vóór vrijhandel verklaard. Maar de uitbreiding en groote vooruitgang der duitsche industrie, die haar thans in staat stellen op de wereldmarkt te konkurreeren, maakt dat beschermende rechten in den zin van bescherming, groot-kweeken der inlandsche nijverheid overbodig geworden zijn. De beschermende rechten werken bij een ontwikkelde groot-industrie geheel anders dan daar, waar de industrie in haar jeugd nog tegen machtiger mededinging beveiligd moet worden. Dan kweekt zij kartells en trusts en verbonden van ondernemers, die voor de arbeiders niet slechts als konsumenten schadelijk zijn door de prijzen der waren omhoog te jagen, maar ook de krachten der arbeiders-vereenigingen verlammen, en de internationale solidariteit van het proletariaat verzwakken. Dit is de korte inhoud eener resolutie van Kautsky, aangenomen na een uitvoerig debat. Dit debat leverde zooveel belangrijks op, en de kwestie „vrijhandel of protektie" behoort zoozeer tot degenen, waarover ook de nederlandsche sociaal-demokratie zich op principiëele gronden dient uit te spreken, dat de besprekingen van het kongres over dit onderwerp in verband met hollandsche toestanden, in een afzonderlijk artikel van de hand van een onzer medewerkers uitvoeriger zullen worden beschouwd.

DEN BOER OP. [1]

DOOR J. SAKS.

De feudale productie, hoezeer men haar in het gildewezen een erfelijke stabiliteit tracht op te dringen, beweegt zich voorwaarts maar met de traagheid van een gletschermassa. Zie nu evenwel met de nadering van het kapitalisme en als zijn aankondiging, een dooi vallen over deze verstijfde vormen, klare ijsblokken, waarin ieder zijn maatschappelijk beeld kan herkennen; zie ze vervloeien tot een vloed, die in zijn gestadige golvingen en deiningen de beelden der bewustheid uitwischt of ze wijzigt tot hun bedriegelijken schijn. In overeenstemming met de evolutie der inwendige verhoudingen van het arbeidsproces verandert het uitwendige voorkomen zoodanig, dat de kennis der persoonlijke of der gemiddelde arbeidshoeveelheid in elke waar belichaamd en haar bewuste toepassing als waardemeter vervaagt en verdwijnt uit het bewustzijn der producenten, zoo spoorloos, dat in onzen tijd het meerendeel der theoretici de waardebron van den abstrakten arbeid verplaatst in zijn tegenpool, de individueele gebruiksnuttigheid. De idyllische tijden zijn voorbijgegaan, dat de handwerker den boer opging en onder de contrôle van den kooper het product vervaardigde. Met de zich uitbreidende arbeidsverdeeling, die de productie der afzonderlijke waar versnippert over talrijke handen, elk bedeeld met een arbeidskracht van bijzondere waarde, trekt meteen het arbeidsproces zich uit de openbaarheid terug en verdwijnt met de plaatselijke afzondering de persoonlijke aanraking, die de wederzijdsche kennis der arbeidsvoorwaarden vergemakkelijkt. Vulde zich in den middeneeuwschen gildetijd nog elke straat en steeg met het gedruisch van den zooveel mogelijk in de open lucht uitgevoerden arbeid, waarvan zij de bijzonderheid in hunne namen bewaarden, weldra verdwijnen de voornaamste industriën achter de wanden der manufactuur, totdat ten slotte de waardegevende, levende arbeid schuil gaat onder den dooden van machineriën en ruw materiaal achter de besmoezelde muren en ruiten der fabriek....

II.

Allereerst maken deze verscheidenheden van hoog en laag zich voelbaar, zoodra de waren der verschillende plaatselijke afdeelingen tegenover elkander worden gesteld op een algemeenere dan de lokale

---

[1]) Zie afl. 2.

markt. De vereffening, die hier plaats vindt, drukt zich uit in het stellen eener zelfde *marktprijs* voor waren derzelfde soort en van nagenoeg dezelfde hoedanigheid; hiermede bereikt de vrije mededinging op het ruimere gebied hetzelfde, waar het monopolie in den beperkten kring van uitging en zij bereikt dit te zekerder, naarmate de technische ontwikkeling de verscheidenheden der persoonlijke arbeidskracht van het produkt schaaft tot de gladheid van het uniforme fabriekstype. Deze marktprijs is in zijn voortdurende wisseling het resultaat eener vereffening van dubbelen aard, overeenkomstig een afwijking in twee richtingen der nieuwe ruilvoorwaarden van de omstandigheden, die op de lokale markt aan iedere warenvoorwerp — met de benaderende juistheid, die voor iedere economische wet geldt — de realisatie zijner individueele waarde veroorloofden. De eerste afwijking gaat in de richting der productievoorwaarden. En juist de strenge gildebepalingen, die voor den lokalen kring, waar zij werden vervaardigd en verbruikt, de producten in waarde aan elkander gelijkstelden en de vaststelling hunner prijzen veroorloofden, juist deze overheidszorg, die met angstvallige nauwgezetheid waakte tot over de minste bijzonderheden der productie, fixeerde met de waarde tevens het onvermijdelijke onderlinge waardeverschil tusschen de producten van verschillende herkomst. Vandaar dat deze algemeenere marktprijs niet langer de waarde-in-geld voorstelt van elk, maar slechts de individueele waarde van een deel der produkten. Welke der verschillende produktievoorwaarden zijn het, die de algemeene waarde bepalen, zooals zij door de marktprijs wordt uitgedrukt? Het zijn die der steden aanvankelijk en na het losmaken van het gildeverband, die der onder gelijke conditiën produceerende bedrijven, wier warenhoeveelheid op de markt den doorslag geeft; het zijn in het normale geval de ondernemingen met gemiddelde voortbrengingskracht. Hier herhaalt zich dus voor de algemeene of *marktwaarde*, wat voor de individueele waarde geldt der producten uit de afzonderlijke onderneming: dat haar grootte niet wordt bepaald door de laksche of overijverige, maar door de breede meerderheid der middenslag-arbeiders. Het is slechts uitzondering, dat de bedrijven van de gunstigste of de ongunstigste arbeidsvoorwaarden de markt voorzien van de grootste warenhoeveelheid, in welk geval evenwel de marktprijs door haar verhooging of verlaging de vereffening der verschillende individueele waardegrootheden in de richting van een dezer flanken aanwijst. Gemiddelde en noodzakelijke arbeidstijd als maat van waarde, kunnen en zullen meestal, maar behoeven niet identiek te zijn, zoodra de waren bij de realisatie der verschillende arbeidshoeveelheden in hen belichaamd, quantitatief gebonden zijn aan de marktwaarde. Maar door de arbeidsvoorwaarden van welke der concurreerende bedrijven ook bepaald, de marktwaarde in haar gerealiseerenden geldvorm: de marktprijs, stelt voor een deel der waren de ongelijke waarderuil tot voorwaarde, daar zij voor de produkten, die onder de slechtere condities werden voortgebracht de inkrimping, voor die welke onder de gunstiger voorwaarden werden geproduceerd, de intrekking hunne individueele waarde beteekent. En het is deze methode van gedwongen geven-en-nemen, welke de schijnbaar willekeurige van het marktgeschacher beheerscht.

De marktprijs in zijn voortdurende schommeling verraadt intusschen

den invloed van een anderen factor nog dan de produktiekracht. Want hoezeer deze voor het geheel der afzonderlijke warensoort in den loop der tijden moge stijgen, hoezeer zij mag wisselen voor het gedeelte, dat de marktwaarde bepaalt, de betrekkelijke traagheid harer in de eerste plaats door de vorderingen der techniek bepaalde wijziging laat dekoor sachtig-snelle beweging der marktprijs onverklaard. Hierin doet zich de invloed gelden van het zoowel om de regelmatigheid als de mate van zijn optreden nieuwe verschijnsel van de afwijking der aangeboden van de gevraagde warenhoeveelheid; hier vertoont zich in de marktprijs de vereffening der tegenstrijdige krachten van *vraag* en *aanbod*, die als categoriën der tastbare werkelijkheid in het bewustzijn van den burgerman zich reflecteeren als de onafhankelijke bepalers van den prijs en in de bepeinzing van zijn econoom, die het begrip meent te bereiken door de vergissing te vergrooten, zich opblazen als die van de waarde-zelve... De productie voor de lokale markt vindt plaats onder omstandigheden, die de werking van vraag en aanbod tot een minimum beperken door ze, gedeeltelijk door kunstmatige middelen, met elkander in overeenstemming te houden. Het aanbod is in zijn werking gebonden aan de gildebepalingen, die de productie in haar streven naar uitzetting in toom gehouden door de vaststelling van een maximum van werktuigen, grondstof en arbeidskracht en door een belemmering van de mededinging der buitensteedsche beunhazen, die aan een verbod gelijkstaat. De vraag is bepaald door de stedelijke inkomstverdeeling, die eveneens door strenge voorschriften omtrent loonen en prijzen zooveel doenlijk is gefixeerd; waar deze onmachtig blijken om de voortzetting te waarborgen der leefwijze op den alouden voet, worden zij aangevuld door wetten op weelde — op de betrekkelijke weelde der gezellen vooral, wanneer deze tegen het einde der middeleeuwen zich door kleederdracht en tafelgenot gaan troosten met de zekerheid van den schijn van het meesterschap, naarmate de kansen der werkelijkheid hun ontglippen. En waar zij de betrekkelijke standvastigheid der verhouding van vraag en aanbod trachten te forceeren met „complotterijen" omtrent het „vuyl verklaren" (boycotten) van een „winkel" (werkplaats) of omtrent het „courten" (staken) tot algemeene verhooging van loon of vermindering van werkuren, daar wreekt zich met de haar eigene hardhandigheid de feudale traditie, gescherpt door het opkomend kapitalistisch instinct, door hen te „corrigeeren aan de lijve" met het afhakken der onwillige hand, met bloedige geeseling of met... tuchthuisstraf. — De algemeene markt, zich uit de lokale ontwikkelend in een tijd, toen handel en verkeer nog geen der bijzondere hulpmiddelen tot hun beschikking hadden, waarmede zij in de loop der tijden leeren den afstand, die er ligt tusschen plaats en tijd van voortbrenging en die van verbruik tot een overzienbare te verkleinen, — de algemeene markt, zooals zij zich aanvankelijk vertoont in de kerkmissen, middelpunt dikwijls eene geografisch nog half onbekende wereld, beteekent het te loor gaan der stabiliteit niet alleen, maar ook en vooral der kennis van de omstandigheden, die vraag en aanbod in hun grootte bepalen. Onder het kapitalisme, dat van de verbreking der gesloten stadskringen uit, streeft naar de beheersching van productie en distributie op internationale schaal, bestaat er te minder kans dat vraag en aanbod samenvallen, naarmate dit

streven door het betrekken van steeds nieuwe gebieden binnen den ouden kring wordt verijdeld. Er bestaat slechts een toevallige samenhang tusschen het gedeelte van den maatschappelijken arbeid, dat met de arbeidsverdeeling aan een bepaalde categorie der producenten is aangewezen, en het deel, dat de samenleving er in den ruil voor kan vergoeden. Want eenerzijds ontbreekt onder de producenten onderling de verstandhouding, waaruit de bedoeling zoo blijken en binnen zekere grenzen de mogelijkheid, het aanbod te fixeren — aan den anderen kant is de vraag, afhankelijk van te wisselende omstandigheden, dan dat zij aan dit vaste aanbod de handhaving van een vaste marktprijs zou veroorloven. Immers is de vraag onder het kapitalisme, waarop wij hier eenigzins vooruitloopen, direkt afhankelijk, wat de individueele consumtie betreft, van de grootte der deelen, waarin het geheele maatschappelijk inkomen in zijn vormen van loon, ondernemerswinst, interest, grondrente uiteenvalt, en wat de productieve aangaat, van de grootere of geringere kans een ten minste gemiddeld voordeel te behalen. Het aanbod moet, indien de marktprijs zal samenvallen met de marktwaarde, voor elke warensoort voldoen aan de maatschappelijke behoefte, die in den ruil, haar qualitatief, physisch-psychologisch karakter afleggend, alleen in de mate harer van bovengenoemde factoren afhankelijke, quantitatieve eigenschappen, als koopkracht zich kan doen gelden. De marktmaag heeft een rekbare grootte, maar een bepaald, hoewel onbekend en steeds weer naar den algemeenen toestand van het sociale lichaam zich wijzigend digestievermogen. Is bij de vaststelling der marktwaarde alleen de wisseling in 't oog gevat in de verhouding der verschillende bestanddeelen der warenmassa eener zelfde productiesfeer, hier wordt de warenmassa in haar geheel beschouwd tegenover de wisselingen der koopkrachtige behoefte, waarvan het afhangt in hoeverre deze marktwaarde zich zal kunnen realiseeren. De prijs stelt het telkens weder verbroken compromis voor tusschen de elkander tegenwerkende invloeden der gezamenlijkheden van koopers en verkoopers, nu bij de marktwaarde achterblijvend, dan haar bereikend of haar overschrijdend. Hier openbaart zich in het verschijnsel der van de marktwaarde afwijkende marktprijzen voor de geheele warenhoeveelheid eener bijzondere sfeer de wet, die voor het bijzonder produkt als eenheid tegenover het geheel geldt: dat de maatschappelijk-noodzakelijke arbeidstijd de maatstaf harer waarde is. Waardevormend alleen is de arbeid, die maatschappelijk-noodzakelijk is (productievoorwaarden) tot het scheppen van gebruikswaarden in de maatschappelijk-noodzakelijke hoeveelheid (koopkrachtige behoefte). — Stellen nu deze afwijkingen het verijdelen voor der poging òm op de markt het aequivalent der marktwaarde te vinden, in den aard dezer afwijkingen evenwel openbaart zich tevens de zekerheid van haar bereik. Want hoewel vraag en aanbod elkander nooit dan toevallig dekken en de marktwaarde in dit opzicht niet is een categorie der werkelijkheid, zoo bepalen zij elkander en hiermede de beweging der prijzen, in hunne wisseling zoodanig, dat elke afwijking in de eene wordt opgeheven door een volgende in de andere richting. Dekken vraag en aanbod voor elk bepaald tijdstip elkander nooit, voor elke periode van korter of langer duur dekken zij elkander altijd. In hun verhouding ligt dus zoowel de oorzaak der afwijking als die harer eigen opheffing. Zoo

vormt dus de marktwaarde het doorgangspunt, waarom de prijzen zich balanceerend vereffenen; een middelpunt, waarvan de verplaatsbaarheid zelve blijkt uit het groote verschil tusschen de gemiddelde marktprijzen derzelfde waar — in verband met de veranderende geldswaarde — in perioden op eenigen afstand van elkander gelegen in de historische ontwikkeling der voortbrengingskracht, perioden, waarin vraag en aanbod elkander gelijkelijk neutraliseeren. De overgang van de lokale tot de algemeene markt stelt den graad van vermaatschappelijking van den arbeid voor, die binnen zekere grenzen van tijd het geheel der waren eener zelfde productiesfeer veroorlooft zich tegen zijn waarde — de marktwaarde — uit te wisselen, op grond en ten koste van den ongelijken waarderuil van een deel der producten. Deze ruil geeft aan de producenten der waren van lagere dan de marktwaarde gelegenheid tot het zich meester maken van een extra-voordeel. Hij wordt in het kapitalisme voor de verschillende productiesferen afzonderlijk, de drijfveer tot het opjagen der productiekracht tot haar hoogste spanning; hij opent de wilde jacht naár de extrawinst.

III.

Het gaat de productiewijzen als de generaties der menschen die hen scheppen en ondergaan: zij komen uit elkander voort en vergezellen elkander een eindweegs op den baan der ontwikkeling, Zoo vormt zich uit en naast de sociale constructie, die in de marktwaarrde het kort begrip van den samenhang derzelfde en de onderlinge onafhankelijkheid der verschillende productietakken voorstelt, de hoogere maatschappijvorm, die uit deze marktwaarde een overeenkomstige categorie afleidt als vereffeningsvorm van haar hooger verwikkelde verscheidenheden. In de marktwaarde komt nog slechts de ondergeschiktheid der deelen aan het geheel der afzonderlijke productiesfeer tot uitdrukking, dit geheel staaft door de realisatie zijner volledige waarde de zelfstandigheid der afzonderlijke productiesferen. Waarde in dezen hoogeren vorm is de afspiegeling in den ruil van de economische ontwikkeling, die met de vorming der wereldmarkt in de gelijke waren de verscheidenheid hunner herkomst uitwischt en tevens met die van het gildewezen, dat de overdracht van arbeiders en productiemiddelen uit de een in de andere sfeer bemoeilijkt of verhindert, in de verschillende waren de verschillen hunner afkomst handhaaft. De marktwaarde is de vertolking der bijzondere voortbrengingskracht, die waren schept met een bijzondere, van alle andere onderseheiden gebruikswaarde. Hoezeer de abstracte arbeid de maatstaf hunner waarde is, in de mogelijkheid der geheele, door geen invloed uit andere sferen gewijzigde realisatie dezer waarde, handhaaft zich het specifieke van den arbeid nog in zooverre als het onafscheidbaar met deze zelfstandige zich onverkort tot gelding brengende voortbrengingskracht verbonden is. Maar dát het de abstracte arbeid is, welke hun ruilverhouding tegenover andere gebruikswaarden bepaalt, opent tevens het vooruitzicht, dat met de verstoring van dit zelfstandig karakter, zelfs deze schijn der bijzonderheid van den arbeid zal verduisteren in den ruil. De qualitatieve algemeenheid van den ruilmaatstaf, veroorlooft overeenkomstige quantitatieve wijzigingen in de onderlinge waarde-

realisatie der verschillende gebruikswaarden als die voor dezelfde hun uitdrukking vinden in de marktwaarde. Het is de verdere, maar tevens de volledige ontwikkeling van het maatschappelijk karakter van den arbeid, die met de opheffing der scheiding tusschen de verschillende sferen, het verband van afhankelijkheid der enkele aan het geheel der gelijksoortige waren, zich doet herhalen tusschen dit en de gezamenlijkheid der warensoorten. Het geld, de waarde in haar algemeensten vorm, is bij deze volledige socialiseering van productie en ruil de theoretische voorlooper zoowel als de practische wegbereider. Het is de gouden wig, waarmede het vervallende bouwsel der feudale wereld uit zijn voegen wordt gelicht, het zilveren breekijzer waarmede de verschillende compartementen worden gesloopt, waarin de gilde-industriën hun eng en duf monopolistisch bestaan voortsleepen. Het stelt ze in de frissche atmosfeer van het kapitalisme, waar de kleinen verkleumen en de grooten zich harden, waar de stevige bries der vrije concurrentie de sterken voortjaagt over de wankelen die vielen en waar de zoete winst gaat regenen over boozen en goeden, maar over de boozen 't meest.

Door bemiddeling van handels- en woekerkapitaal, aanvankelijk vereenigd in het bezit van den koopman, zet zich de splitsing van consument en producent, het uitgangspunt der vorming van het geld, voort in die van producent en productiemiddel, de grondslag van het industrieele kapitaal. Zij doorwoelen den bodem der feudale productie en vernietigen zijn monotonen struikgroei, niet om de oude stronken der slavernij opnieuw te doen ontbotten, maar om de krachtige zaden van het kapitalisme te doen ontkiemen. De gildeproductie onderhield bij de producent het gevoel van eigenwaarde in een mate en bracht door haar arbeidsverdeeling de verfijning van het productiemiddel tot een graad, die voor den een de ruwe behandeling van den slavendrijver en voor het ander die van den slaaf onbestaanbaar maakte. Maar tevens voerde de versnippering van den arbeid over een steeds stijgend aantal van kostbaarder werktuigen de eischen van bezit, voor wie zich het voordeel hunner planmatige combinatie wilde verschaffen, tot een hoogte op, waaraan de overgroote meerderheid der meesters - zelfs niet kon voldoen. Twee wegen staan nu open : of den individueelen eigendom terug te brengen aan de gemeenschap, zooals deze zich in het stadswezen had ontwikkeld : het eigendomsrecht der stad op sommige der voornaamste productiemiddelen der amsterdamsche lakenweverij stelt de eerste stap voor op dezen weg, die slechts een omweg bleek tot bereiking van den anderen : de overdracht der gezamenlijke productiemiddelen van de meest gedifferentieerde der gildeindustrieën aan de minderheid der sterksten. De stad kon in 't algemeen te minder als zelfstandige ekonomische macht optreden, naarmate zij meer en meer gedrongen werd zelfs haar zelfstandig politiek karakter ten offer te brengen aan de zich formeerende hoogere staatseenheid. Deze centralisatie der politieke macht houdt nauw verband met de decentralisatie der productie, daar zij met den feudalen arbeid haar ekonomische kern, het gild, vernietigt. De productie wordt individualistisch ; haar moreele voorwaarden worden de persoonlijke verantwoordelijkheid en het particulier initiatief. En de sterkere krachten zijn er, maar vooralsnog buiten de productie zelve, die met haar streven naar de gelijkheid, de

betrekkelijke laagte van het bezitsniveau ten gevolge had. De handel heeft ze gekweekt; de koopman is het cosmopolitisch element, dat het eerst zich vrijmakend van alle genootschappelijke hindernissen, aan de productie de eerste hulp er het opwekkend voorbeeld schenkt om de breeveertien op te gaan van het kapitalisme, dat de saai-eerbiedwaardige gildezeden treedt met voeten, die dansen om het gouden kalf van de winst. Maar voór hij den producent in kan palmen, doet hij het de productiemiddelen. Voortaan heeft de producent niets dan zich zelven, zijn bekwaamheid en zijn verantwoordelijkheid; zijn eigendom houdt op bij toppen van zijn vingers, welke functioneeren voor den handelaar-kapitalist, die behalve de talenten en de zorgen aan het commando verbonden, de rest bezit. Beiden zijn geworden, eigenaars jusqu'au bout des ongles, maar de producent in de minst verkieslijke beteekenis. De midden-eeuwsche handelaar heeft hiermede zijn historische zending vervuld: na de waren te hebben gebracht op de markt, dwingt hij den producent er te verschijnen, om dezen het laatste, wat hij heeft, zijn arbeidskracht af te koopen, niet voor altijd, maar voor zoolang hij haar met voordeel denkt te kunnen gebruiken. Nu is verkregen wat het gildewezen kon bestreven naar wegens de slagboomen van zijn eigen bepalingen en beperkingen niet kon bereiken: de zuivere scheiding tusschen arbeider en kapitalist. Elk persoonlijk verband tusschen het product en zijn maker is opgeheven; de eenvoudige ruil reeds beteekent de onverschilligheid van den producent voor de gebruikswaarde; maar zoolang hij in 't bezit blijft zijner productiemiddelen, komt in de waarde nog het karakter der waar als vrucht van zijn arbeid tot uitdrukking; nu kan hij eveneens onverschillig zijn voor haar waarde en temeer voor de theoretische kwestie, in hoeverre deze samenvalt met den prijs, nu de practische, wie dezen prijs zal opsteken, eens-voor-al is uitgemaakt in zijn nadeel. Met de theoretische vraag gaat zich weldra de wetenschap bezighouden, met de belangstelling voor de practische belast zich de kapitalist; maar voor hem, die den arbeid beschouwt als de functie van een onmisbaar, maar relatief steeds geringer deel van zijn kapitaal-uitgaven, is de waar niet langer vrucht van arbeid, maar waardeert hij haar in den prijs uitsluitend als vrucht van kapitaal.

Aan deze haar vrucht zal men het kennen. Doordringend tot de produktie en hiermede de geheele samenleving hervormend naar zijn eischen, herziet het allereerst de grondwet van den ruil. Artikel een zal uitdrukking geven aan de eischen van den gelijken winstvoet. Van de kerk, waarin het aanvankelijk zijn markt hield, houdt het, nu het van de markt zijn kerk heeft gemaakt, ten minste dezen regel in eere; gelijke monniken, gelijke kappen: gelijke winst voor hetzelfde kapitaal in denzelfden tijd. Maar met dezen nieuwen regel is niet langer overeen te brengen, de oudere, volgens welke de warenhoevcelheid eener zelfde sfeer tegen haar waarde werd van de hand gezet. En dit is het directe gevolg van de omstandigheid, welke het kapitaal de produktie helpt binnendringen: de stijgende beteekenis van het productiemiddel tegenover die van de arbeidskracht. Reeds in de marktwaarde, een specifiek-voorkapitalistische categorie, komt dit tot uitdrukking; want de verschillen tusschen wat wij als betere en slechtere arbeidsvoorwaarden hebben aangeduid en waaruit die tusschen individueele en marktwaarde

voortvloeien, betreffen de productiemiddelen al meer en al minder den levenden arbeid. Aanvankelijk, toen de verschillende concurreerende steden allen voeling met elkander hielden door middel van hunne waren, mogen de verscheidenheden in arbeidsintensiteit en arbeidsduur het zwaarste gewicht in de schalen hnnner waardevergelijking hebben voorgesteld; maar zoodra zij met elkander in betrekking kwamen door de arbeiders zelven, moest deze invloed verzwakken; de zwerfjaren van den gezel, voor hij het meesterschap trachtte te aanvaarden, moesten een vereffening voorbereiden, die nog beslister werd bevorderd door het lokken van geheele zwermen handwerkers uit concurreerende steden in eigen korf. Het kapitalisme, dat met de opheffing der bezwaren aan de nederzetting van vreemdelingen verbonden, de politieke muren slechtte lang voor dat de steenen poorten werden afgebroken, dat stok en ransel bergt bij overeenkomstige merkwaardigheden in zijn welvoorziene en steeds sneller aanzwellende verzamelingen van oudheden en den proletariër geworden handwerker, den last van het arbeidsmiddel of die van veel bagage besparend een vervoer per spoor waarborgt op een uitnoodiging per telegraaf, — het kapitalisme, zonder evenwel volkomen te bereiken wat het bedoelt, ontwikkelt in hooge mate de middelen om den invloed van den levenden arbeid op de verschillen in waardegrootte der gelijksoortige waren op te heffen. Maar het gaat verder dan met het aanvuren der concurrentie tusschen de arbeiders derzelfde productiesfeer alleen, het vindt zijn eigenaardigste opgave in het bevorderen van dezen vereffenenden wedstrijd tusschen het verschillend prestatievermogen van den levenden arbeid der productiesferen onderling. Het ontleedt den specifieken arbeid in onderdeelen, die in hun geestelooze eenvoudigheid, de eischen hunner uitvoering brengen onder het bereik der meest elementaire menschelijke vermogens, en de onverschilligheid, die het werk voor anderen inboezemt, verdubbelend door die welke het werk zelf opwekt, verzwakt het de gehechtheid van de arbeider aan zijn vak dermate, dat moge zijn verslapte ondernemingsgeest hem zelven al weerhouden, niets het zijn kinderen doet om een eenigszins andere wijze hun armen te gaan bewegen, noch hemzelven, wanneer hij op straat gezet, gedwongen wordt meer speciaal zijn beenen te gaan gebruiken om zich en de zijnen den mond open te houden. Zooals in de bijzondere bedrijven derzelfde productiesfeer, het gemiddelde der arbeidskracht, mede onder invloed van het stijgend aantal arbeiders steeds geringer onderlinge afwijkingen vertoont, evenzoo is het de tendens van het kapitalisme om deze verschillen tusschen de productiesferen onderling op te heffen, al beletten vooral nationale eigenaardigheden, dat deze tendens grooter resultaat heeft dan een belangrijke verkleining. De verhouding tusschen wat de levende arbeid produceert, en wat zij produceert boven hetgeen haar eigen instandhouding vordert, tusschen noodzakelijke en meerarbeid, beweegt zich naar een gelijke niveau onder het stelsel, dat den arbeid hervormt tot de functie eener waar met het doel den meerarbeid te vergrooten. In termen overgebracht, die passen bij dit stelsel, dat produceert voor en zijn karakter uitdrukt in den ruil: de verhouding tusschen dat gedeelte van het functioneerende kapitaal, dat dient tot instondhouding der arbeidskracht, die grooter waarde voortbrengt dan zij bezit, het *variabele kapitaal* en dit voort-

gebrachte surplus, de *meerwaarde*: de *meerwaardevoet*, der verschillende produktiesferen vereffent zich meer en meer. Werd dus het geheele kapitaal, dat in eenige tak van voortbrenging wordt gestoken in den vorm van arbeidsloon als variabel kapitaal gebruikt, dan zou de winst samenvallen met de meerwaarde en de winstvoet met den meerwaardevoet; de kapitalistische beoefening, die den meerarbeid als meerwaarde brengt in de handen der bezitters van de produktiemiddelen, bracht nog geen wijziging in de wet der gelijke- waarderuil, zooals hij in de marktwaarde tot uitdrukking komt. Maar een steeds grooter gedeelte van het kapitaal wordt besteed aan de productiemiddelen, als *constant kapitaal* waarvan de waarde ongewijzigd in de waren wordt overgedragen. Bestond er nu voor alle productiesferen, wier waren in hunnen ruil worden onderworpen aan de eischen van het kapitaal, een gelijke verhouding tusschen het constante en het variabele gedeelte, hadden zij een gelijke *organische samenstelling*, zoo ware door de gelijke verhouding tusschen voortgebrachte meerwaarde en aangewend kapitaal, evenzeer de gelijkheid van winstvoet gewaarborgd met den ruil tegen hunne waarde. De stand der productiviteit in de productiesferen met wier leiding het kapitaal zich achtereenvolgens gaat belasten, is intusschen even verschillend als de snelheid, waarmede in hun ontwikkeling evenzeer afhankelijk van algemeene, zich in de marktconjunctuur uitende, als van technische uit hun eigen aard voortkomende oorzaken arbeiders worden vervangen door werktuigen, het kapitaalgedeelte, dat alleen meerwaarde voortbrengt zinkt tegenover dat, wat eveneens op meerwaarde aanspraak maakt. Hier moet dus de kapitalist, die slechts op de verhouding let tusschen wat er, binnen zeker tijdsverloop, in de productie gestoken wordt en wat er uitkomt, en die, de waar beschouwend als vrucht van zijn geheele kapitaal, slechts oog heeft voor den invloed der verandering in organische samenstelling op dien van den winstvoet — hier moet hij de voorkapitalistische ruilwet verkrachten, die met de handhaving der marktwaarde hem zou binden aan een hoeveelheid meerwaarde, die met de invoering van arbeidbesparende werktuigen misschien absoluut maar zeker relatief daalt. Hier vraagt dus het theoretisch dilemma om oplossing: hoe voor de afzonderlijke productiesfeer de verhooging der meerwaarde in zijn verschijningsvorm: de winst, kan worden gezocht en gevonden in een richting, die rechtstreeks leidt tot hare voortdurende verlaging.

De handelaar heeft wel voor heeter vuren gestaan dan noodig zijn om deze theoretische tegenstellingen samen te smelten tot hunne hoogere synthese. Hij is wel durven beginnen met den verboden weg der winstvorming zelve in te slaan, hij zal op dien weg niet terugdeinzen voor de praktische middelen om haar te verdeelen, niet volgens de regelen der meerwaardevorming, die hem even onbewust zijn als de meerwaardezelve, maar volgens die van zijn handelsethiek. Hij heeft den ongelijken waarderuil tot grondslag van zijn bestaan gemaakt, hij handhaaft hem als grondslag voor zijn hooger welvaren nu, met zijn geleidelijke bemachtiging der voornaamste productietakken, den zwellenden stroom van meerwaarde zich in de algemeene bedding der circulatie uit gaat storten. Maar vóór hij de produktie als langs haar uitloopers van vervoer, verdeeling en bewaring der waren binnendringt, heeft hij te vuur en te

zwaard dikwijls, de verscheidenheden van den winstvoet in zijn eigen sfeer, den handel, reeds in de richting hunner vereffening gedreven. Van den bijzonderen winstvoet voor de leden dezelfde plaatselijke handels-corporatie op dezelfde markt uitgaande, streeft het handelskapitaal in de richting tegengesteld aan die dezen winstvoet in stand hield, in die der concurrentie, naar hunne onderlinge vereffening. Aanvankelijk is het de concurrentie tusschen de kooplieden derzelfde stad op de verschillende markten, die een af- en toevloeien van kapitalen van en naar de magere en de vette handelslijnen veroorzaakt, welke de plaatselijke winstvoet nivelleert; maar dit is slechts de voorbereiding voor den ongelijk bezwaarlijker wedstrijd tusschen de verschillende handelssteden op dezelfde en de verschillende markten onderling. Want hier maken de privilegiën, die den handel van den een toelaten of begunstigen en dien van den ander bemoeilijken of verbieden den direkten strijd met het wapen van den lageren prijs dikwijls onmogelijk, voordat scherpere wapens hebben gesproken. De bezems, die de legende het jonge Amsterdam laat voeren in zijn masten, zijn de huiselijke symbolen van de zeer onhuiselijke manier, waarop het zich tegen het midden der vijftiende eeuw tegenover de Hanze, ruim baan heeft gemaakt voor de verhooging van zijn handelswinstvoet ten koste zijner monopolistisch gezinde Oostzee-concurrenten. „Wij Amsterdammers varen, al waer de winst ons voert, nae elke zee en kust." Maar naarmate de politieke macht, in haar hoogste dragers, de vorsten en landsheeren, tegen het einde der middeneeuwen zich zuiverder als geldmacht moet uitspelen, worden deze privilegiën steeds beweeglijker materie van vorstelijken handel en hunne bemachtiging eenvoudige resultaten van de zich met elkander metende kapitaalkrachten der groote handelslichamen. Zij weten, wat er in de wereld te koop is, maar ook, hoe het moet worden gekocht: is de gunst der vorsten niet direkt te koop, zij verkrijgen haar indirekt door hunne gunstelingen om te koopen. Veilheid en geweld zijn de geheime deur en de openbare weg, waardoor en waarlangs de bezitters van het handelskapitaal elkander de monopolistische buit voortdurend ontfutselen of ontrooven. De elkander tegenwerkende krachten in het streven naar het monopolie neutraliseeren elkander meer en meer en drijven het in de richting van den vrijen handel. Het worden evenwel al minder de plaatselijke handelscorporaties, die zich belasten met de dubbele taak, de winstvereffeningen in alle richtingen mogelijk en feitelijk te maken. Zij worden daartoe onvoldoende en overbodig, want met de concentratie van de politieke macht der steden in de groote moderne staten zijn het deze, die de handelsverdragen sluiten en de handelsoorlogen voeren en daarbij een krijgsmacht kunnen uitrusten, waartegen de enkele stad, al is zij zoo machtig als Amsterdam, het ten slotte af moet leggen. Zij worden daartoe overbodig en lastig, want met de concentratie der economische macht in handen van enkele voorspoedige handelaars wordt de steun, dien zij verzekeren onbeduidend tegenover den steun, waarop zij aanspraak maken. Deze enkelingen springen uit den, hoewel reeds lossen, gemeenschappelijken band, de „merchant adventurer" gaat drijven op eigen wieken, waarheen de gunstige kans hem lokt; de groote handelshuizen ontstaan, kleine familiegenootschappen onder éénhoofdige autoritaire leiding, de befaamde firma's, die in de vijftiende en zestiende

eeuw vooral, de geschiedenis maken van Europa. Vorsten en handelsvorsten, de voornaamste politieke en ekonomische machten in nauw en onweerstaanbaar verbond, vernietigen het coöperatieve handelssysteem der middeleeuwen. De handel wordt individualistisch en het vereffenen der handelswinst wordt de taak van het individueele kapitaal.

Het binnendringen van het handelskapitaal in eenige tak van produktie is een blijk, dat hier alvast het proces der winstvereffening in zooverre is voltooid, dat de winstverhooging het gemakkelijkst op abnormale wijze kan worden bereikt. De textielindustrie is de eerste, die den handelaar binnenlaat. Het is een luxe-industrie, die voor den afzet harer artikelen zijn bemiddeling behoeft en die, eenerzijds door de onstandvastigheid der buitensteedsche marktbehoefte, anderzijds door de vergevorderde differentiatie van haar techniek, in hooge mate de voorwaarden ontwikkelt voor kapitalistische beoefening, De handelaar verkleint de risico en verlicht den last van den kleinen handwerksmeester door hem de grondstof te verschaffen en hem deze op vastgestelde condities te laten bewerken. Dit eerste optreden van het kapitalisme maakt een zeer aangenamen indruk: de kleine meesters kunnen zich verblijden zoowel in den schijn van het behoud hunner maatschappelijke positie als in de grootere zekerheid van hun maatschappelijk bestaan; zij zijn de verborgen loondienaars geworden van den handelaar, maar de openlijke meesters gebleven tegenover hunne knechten. De koopman op zijn beurt verheugt zich in de verhooging van zijn winst. En zoo zou iedereen ten slotte tevreden kunnen zijn, wanneer niet de aard van het kapitalisme, het plezier van den een te vereffenen met het displezier van den ander, zich zelfs in dezen kinderlijken vorm vertoonde. Degeen die het gelag betaalt van deze algemeene vreugde is de concurrent. Want de handelaar maakt de markt deelgenoot van de uitbreiding zijner affaire door een prijsverlaging, tot verzekering zoowel als tot versnelling van zijn omzet. Nu is de concurrent gedwongen zijn voorbeeld te volgen en zeer geneigd het voorbij te streven. En de kans daarvoor is schoon, zoolang met de grondstof slechts een gedeelte der arbeidsmiddelen in constant kapitaal is omgezet. Het ontbindingsproces der feudale productie kan door allerlei omstandigheden tot staan worden gebracht bij de kapitaliseering van het „circuleerend" gedeelte der productie-elementen: de kleine meesters houden zich in stand door verregaande uitbuiting van eigen en anderer arbeidskracht; het handelskapitaal, dat hen in zijn macht heeft, vertoont zich alsdan in die conserveering zoowel als in de uitputting der produktie de moderne voortzetting van het feudale woekerkapitaal; het vertoont dit in 't oogloopend parasitaire karakter nog tot in onze dagen in allerlei vormen van huisindustrie. Maar het vindt zijn revolutionaire roeping en het volgt die overal, waar de ontwikkeling der techniek door de hoogere eischen van bezit die zij stelt, den tegenstand van den handwerksmeester breekt, in het bemachtigen van het nog resteerend gedeelte der productiemiddelen, in de omzetting van werktuigen, gebouwen etc. in „vast" kapitaal. Zoo drijft de concurrentie den handelaar in den eenen productietak voor, den anderen na, tot verhooging van den winstvoet in de richting der zuivere kapitaliseering van het voortbrengingsproces.

Deze winstvoet is aanvankelijk geen andere dan de handelswinstvoet

zooals hij zich door de concurrentie in en buiten de betreffende handelssfeer benaderend heeft vereffend tot een algemeen gemiddelde. Hij vond oorspronkelijk zijn grondslag in den, met den waarde geen verband houdenden monopolieprijs; de producent verkocht zijn waar tegen de waarde aan den koopman zoo goed als aan ieder ander, die een bestelling deed, de handelswinst werd bijgepast door den buitensteedschen of buitenlandschen kooper. Maar zijn oorsprong verplaatst zich naar den producent, naarmate de concurrentie op de algemeene markt den monopolieprijs neerdrukt tot op de hoogte der marktwaarde en tevens in het produktieproces met de technische ontwikkeling de loonarbeid begint. Hij berust niet op den „rechtvaardigen prijs" der waren, die de kerkelijke moraal wil vaststellen in verband met billijke belooning voor de productieve diensten van vervoer, bewaring, etc., hij is geen belooning voor arbeid, maar winst: belooning van kapitaal, bijgepast uit den meerarbeid van anderen, aanvankelijk van den kooper, ten slotte van den verkooper. In het einde der middeneeuwen, tegen den tijd, dat de handelaar middelijk als haar leider optredend, de productie vereenigt met de circulatie, vindt zijn winst, voor zoover de loonarbeid zich heeft ontwikkeld, haar bron in de meerwaarde, waarvan de meesters hem een gedeelte moeten afstaan. Maar hoewel deze vereeniging den grondslag legt voor een quantitatief verband tusschen meerwaarde en winst, zoolang de algemeene winstvoet nog geregeld wordt door de groote massa van het kapitaal buiten de produktie, bestaat er alleen in zooverre verband tusschen winst en meerwaarde, dat er geen winst kan gemaakt worden waar geen en niet meer dan er meerwaarde wordt voortgebracht. Valt nu den handelaar, naarmate hij meester zoowel als gezel van hun sociale bagage ontlast, in het product de geheele hoeveelheid onbetaalden arbeid als meerwaarde toe, de kwestie in hoeverre deze onvermoede, abstracte schat zich voor hem stoffelijk realiseert in klinkende munt, blijkt zoozeer onafhankelijk van haar eigen grootte, dat hij haar door zijn prijsverlaging voor een deel wegschenkt aan den buitenlandschen kooper. Hij verkoopt tot verhooging van zijn winstvoet onder de tot dusverre geldende marktwaarde en hij gaat voort daaronder te verkoopen, tot hij evenals de concurrent, die hem op de hielen zit, opnieuw is aangeland bij de, inmiddels wellicht gewijzigden en waarschijnlijk gedaalden algemeenen handelswinstvoet. Opnieuw maakt hij dus den prijs los van de waarde, maar niet zooals in den monopolieprijs, uit kracht zijner onafhankelijkheid, maar van zijn gebonden-zijn aan andere sociale momenten. Als norm der prijzen vervangt hij de marktwaarde door de productieve kapitaaluitgave, vermeerderd met de gemiddelde winst: de *productieprijs*.

De nieuwe, door den handelaar ingeleide produktiewijze, die voor zoover zij vasten voet krijgt, het kapitaal een onbelemmerden toegang verleent tot de bron zijner vruchtbaarheid, de arbeidskracht, die haar stelt in zijn rechtstreekschen dienst en met de vrijere keuze der omstandigheden, waaronder het haar laat functioneeren en de grootere willekeur, waarmede het haar functies beloont, binnen weldra niet langer door de wet getrokken, maar door de veranderlijke hoedanigheden der productieelementen zelve bepaalde grenzen, den omvang regelt van den onbetaalden arbeid — het kapitalisme, de meerwaarde scheppend en beheerschend,

maar onbewust, begint met haar voor de bijzondere productiesferen, voor zoover het die het aan zich onderwerpt, quantitatief onafhankelijk te houden van haar belichaming, de bewust bedoelde winst; de waarde losmakend van den prijs, heft het de marktwaarde op als norm der marktprijzen. Maar prijs en waarde, al zijn het niet langer economische dubbelgangers, blijven in hun beweging dezelfde richting volgen. Want het streven naar de extrawinst, dat met de individualiseering van ruil en voortbrenging, het krachtigste en effektvolste motief wordt der economische handelingen, vindt naarmate de marktverhoudingen zich consolideeren en de beweging van vraag en aanbod als resultaat der ondervinding aan een beperkte speelruimte wordt gebonden, haar eenigste uiting in een verbetering der productievoorwaarden, die voor dezelfde hoeveelheid waren de kapitaaluitgave verkleinend, prijsverlaging identiek maakt met waardevermindering. Zoo levert de arbeidsmethode de ammunitie, waarmede op de markt gestreden wordt; de prijs is het zwaard, zijn specie is de waarde, hoe meer er wordt afgeslepen, hoe vlijmender treft het scherp... Zoo drijft de concurrentie het handwerk in de manufaktuur. En deze, met haar vereeniging van groote arbeidslegers in hetzelfde gebouw, met haar arbeidsverdeeling en haar vermeerdering en verlenging der arbeidsdagen, kan de prijs- en waardeverlaging aanvankelijk nog bereiken, terwijl zij tevens den meerwaardevoet vergroot en haar winstvorming nog niet in scherpe tegenstelling brengt met haar meerwaardevorming. De manufaktuur, zelf dikwijls het voorwerp van overheidszorg en bedeeld met voorrechten, die haar krachtig moeten maken op de buitenlandsche markt, is een kapitalistische voorlooper, die slechts schoorvoetend door de andere bedrijven der sfeer wordt gevolgd. Zij blijft in 't algemeen gebonden aan het handwerk, zij beschikt slechts over de primitiefste vormen der machine en zij kan zich zoo weinig losmaken van den handenarbeid, dat zij zelfs deze voor een groot gedeelte met de hand moet laten drijven. De manufaktuur mag het gild ter zijde dringen, zij kan het gild niet dooddrukken. Haar prijsvorming houdt eenerzijds verband met die volgens de marktwaarde van het grootste gedeelte der, nog voorkapitalistisch beoefende bedrijven harer eigen sfeer, aan den anderen kant met den handelswinstvoet. Zij kan in de sferen, die zij binnendringt de productiviteit nog niet ontwikkelen in die mate, dat zij door hare waarde- en prijsverlaging de oudere productiewijze kan uithongeren en haar intensieve ontwikkeling der productie als een extensieve aan de geheele sfeer kan opdringen. De voor- of half-kapitalistische voortbrenging, steunende op het geheele of gedeeltelijke eigendom van den producent aan zijn productiemiddel, blijft voor vele vakken den regel en zij-zelve daarin een meer vreemde dan gevreesde uitzondering. Maar de jagers naar extrawinst, de padvinders van den productieven vooruitgang, doen de betere machines uitvinden en den stoom ontdekken: de fabriek emancipeert zich van den arbeider, zonder nochtans, voor zoover zij hem noodig heeft, de middelen te versmaden der manufactuur tot uitbuiting zijner arbeidskracht. De manufaktuur begint met arbeiders tot zich te lokken, de fabriek eindigt met ze op straat te zetten. De poging om de waarde- en in verband daarmede de prijsverlaging van eenzelfde hoeveelheid gebruikswaarden te bereiken, zoekt zij hoofdzakelijk door een relatieve verkleining

van het variabel kapitaalgedeelte. Het kapitaal in zijn beide ontwikkelingsvormen van manufaktuur en fabriek, werkt op twee aan elkander tegenstrijdige wijzen in op de meerwaardevorming: het zocht het aantal meerwaardevormers te verkleinen en tevens uit elk hunner een grootee hoeveelheid meerwaarde te slaan. De ontwikkelingsgang van handwerk tot grootindustrie is gebonden aan de bevordering van het proces in beide richtingen; maar voor de manufaktuur met zijn geleidelijke perfectioneering van het werktuig, beteekent hij de langzame, voor de fabriek met de toepassing van den stoom, de plotselinge vergrooting der meerwaardeverlagende kracht en een versnelde beweging in hare richting. . . De tendens van het kapitaal om onafhankelijk van de meerwaarde, die het zelf produceert, zoowel meerwaarde te realiseeren in zijn winst als door den algemeenen winstvoet wordt aangewezen, moet op deze ontwikkelingshoogte der productiviteit zich uiten in politieken vorm. De fabriek moge aanvankelijk zijn extrawinst trekken uit den hoogen productieprijs der achterlijk-kapitalistische bedrijven, — met haar aanzwellende warenmassa's verplaatst zij dezen marktproductieprijs in de richting harer hoogere productiviteit, verlaagt de extrawinst, vernietigd haar en dreigt het ten slotte de winst zelven te doen, wanneer niet een deel van het concurreerende kapitaal een uitweg vindt uit het voor allen doodelijke marktgedrang. Maar terwijl zij hongert naar de meerwaarde, wier groei op het kaalgegraasde terrein, waar allerlei wettelijke bepalingen haar nog besloten houden, afneemt met het groeien van haar vraatzucht, liggen rondom haar de talrijke akkers der gildeindustrie, waar men tot over de knieën door de meerwaarde waadt en de mogelijk-geworden maar wettelijk-belemmerde verbetering der techniek een zware oogst van extrawinst belooft. Zoo versterkt het kapitaal den druk, die reeds van de manufaktuur uitging, met het ontstaan der machine tot een drang, waaraan het reeds in ontbinding verkeerende gild niet langer weerstand kan bieden. Het kapitaal, geboren onder het geweld van den roof der „oorspronkelijke accumulatie," viert zijn meerderjarigheid met het revolutionaire rumoer der strooptochten, waarop over het Europa der achttiende en negentiende eeuw de privilegiën worden gekaapt en vernietigd en de vrijheid van exploitatie, de gelijkheid der kansen en de broederschap in de verdeeling der meerwaarde gevestigd.

Met dezen vrijbrief gewapend, dringt de hoogere productievorm alle sferen der industrie binnen, waar en in de mate waarin hun technisch karakter dit toelaat en het weerstandsvermogen der aan het privaatbezit hunner oude, achterlijke productiemiddelen zich vastklemmende kleine producenten hun dit niet belet. Hij maakt zich meester van de markt, de binnen- en de buitenlandsche. Langs de zich snel vertakkende aderen van het verkeer, verspreidt hij zich als een stroom van jeugd door alle deelen van het sociale lichaam. De bedrijven met lagere kapitaalsamenstelling doodconcurreerend evenals het handwerk, vult zij de voortdurende, hier langzaam voortsluipende, daar stormachtig zich voltrekkende wettelijke onteigening van wat de manufaktuurperiode nog aan schatten van productiemiddelen heeft gelaten in het bezit van den kleinen boer en handwerksmeester of wat de fabriekperiode bij zijn intrede heeft gesteld in dat van den eerste (Frankrijk), aan met de ontkapitaliseering der

kleine kapitalisten. De machine maakt de geheele productie kapitalistisch en dringt aan iedere sfeer de prijsvorming op niet langer volgens of in verband met de marktwaarde, maar volgens den productieprijs. En deze produktieprijs, aanvankelijk even onafhankelijk van de in het bedrijf-zelve of in de grootendeels nog voorkapitalistisch beoefende sfeer voortgebrachte meerwaarde als van de maatschappelijke meerwaarde in het algemeen, waarop het beslag legt in de mate, waarin het aan het handelskapitaal gelukte zich er van meester te maken — deze ontwikkeld-kapitalistische productieprijs treedt door het winstelement, dat hij bevat, in rechtstreeksch-quantitatief verband met de gezamelijke hoeveelheid meerwaarde, waartoe elke sfeer haar deel bijdraagt. Met de opheffing der wettelijke belemmeringen, die de vrije strooming van kapitaal in en uit de sferen met verschillende kapitaalsamenstelling beletten en tevens de snelle en radikale vereffening der verschillen van winstvoet, welke ontstaan als resultaat van de inertie der marktprijzen en de verschillende ontwikkelingssnelheid der productiviteit, en tevens met de ontwikkeling der techniek van geld- en warenhandel — met en in de mate der vervulling van deze negatieve en positieve voorwaarden der vloeibaarheid van het kapitaal, vereffent zich deze winst tot een gemiddelde, dat de realisatie is van de gemiddelde grootte van den onbetaalden arbeid. De ongebreidelde concurrentie, het opheffen van het monopolie in de nijverheid niet alleen, maar met het vernietigen der stapelrechten en der tollen en het instellen van kapitalistische betrekkingen tusschen koloniën en moederland, in den handel eveneens, beduidt het doorsteken van alle dijken en het samenvloeien der meerwaarde tot hetzelfde peil boven de kapitaalbodems der verschillende sferen van produktie en circulatie. In hoe verschillende mate de meerwaarde moge opbronnen uit deze uiteenloopend samengestelde bodems, de vrije circulatie van kapitaal — arbeidskracht en productiemiddelen — streeft naar en bereikt benaderend haar gelijken diepgang, zelfs boven het steriele oppervlak van het handelskapitaal. En hiermede is tevens de ondergeschiktheid van den handelswinstvoet aan die der industrie geconstateerd. Het industrieele kapitaal deelt niet langer als ondergeschikte in den winstvoet, die het handelskapitaal, dikwijls langs den abnormaal-kapitalistischen weg van roof en afzetting zich heeft gevormd, het handelskapitaal deelt in de meerwaarde, die het industrieëele door middel van den normaal-kapitalistischen, contractueelen, roof zich heeft toegeëigend. Evenals de woekerwinst aanvankelijk de handelswinst bepaalde, zoolang de handel in noodgevallen zijn toevlucht moest zoeken bij den woekeraar, maar als interest van deze handelswinst afhankelijk werd, zoodra het een onderkomen moest vinden bij den handelaar, evenzeer moet zich de handelswinst gaan richten naar die van de industrie, zoodra in den industrieel, die zijn eigen exportkoopman wordt, de kiem zich vertoont van de groot-kapitalistische verhouding, waaronder de industrie niet langer door den handel naar de markt wordt gelokt, maar in haar drang naar waren-afzet en kapitaalaccumulatie den handel dirigeert naar de markten, die er zijn en dringt naar de plaatsen, waar zij wil dat er komen. Het industrieele kapitaal belast zich naast de productie met de distributie der meerwaarde. Het handelskapitaal krijgt als compagnon en gelijk, het vroegere woekerkapitaal als dienstbode een ondergeschikt deel.

Zoo maakt de kapitalist, die den prijs krijgt in zijn handen en den productieprijs heeft in zijn hoofd, ten opzichte van de waarde, die hij kent noch vermoedt, den ongelijken waarderuil tot de algemeene wet. De gelijke waarderuil, die met en als gevolg der economische ontwikkeling, zich van de afzonderlijke waar verplaatst naar de warenmassa der productiesfeer handhaaft zich ten slotte enkel voor het geheel van in- en verkoop binnen de grenzen eener zekere tijdsperiode. Winst en meerwaarde dekken elkander alleen in algemeen-maatschappelijken zin. Van de marktwaarde uit, waarin zij samenvallen, dalen waarde en prijs met de ontwikkeling der productiviteit en van het verband tusschen de verschillen hunner ontwikkeling in de afzonderlijke sferen, zoodanig, dat naar mate, bij veronderstelde gelijke meerwaardevoet, de kapitalen een hoogere of lagere samenstelling hebben dan de gemiddeld maatschappelijke, de waarde daalt onder den prijs of omgekeerd, tot op de hoogte door de gemiddelde meerwaarde aangegeven. Waarde en productieprijs vallen dus samen en de gelijke waarderuil handhaaft zich alleen voor de sfeer in 't algemeen of voor een bedrijf in 't bijzonder, waarin het kapitaal het gemiddelde der tallooze samenstellingen vertoont. In den productieprijs, die hij kiest tot uitganspunt zijner kansrekeningen, anticipeert de industrieel deze gemiddelde meerwaarde als wettige toeslag op zijn waardeuitgaaf van constant en variabel kapitaal. Het is deze winst, die hem in het normale geval al slapend toevalt. Maar zijn wakkerheid richt zich op de extrawinst, die hij trekt uit een verhooging der productiviteit of der uitbuiting zijner arbeiders boven het gemiddelde zijner sfeer. Het is deze winst eveneens, die een geheele sfeer zich met dezelfde middelen kan toeëigenen tot tijd en wijle nieuw kapitaal, de concurrentie verscherpend, zijn winsthonger komt stillen aan deze abnormaal-vette kluiven. De meer dan kapitalistisch-billijke hoeveelheid meerwaarde, die met de verhoogde productiviteit aan andere sferen is onttrokken of met de verhoogde uitbuiting daaraan is onthouden, vloeit of vloeit terug naar het algemeen reservoir. Maar één sfeer is er, die aan deze vrije circulatie der meerwaarde weerstand is blijven bieden en uit kracht van de bijzonderheid van haar voornaamste productiemiddel, haar extrawinst tot een normaal verschijnsel heeft gemaakt: de sfeer der agrarische industrie. Naast de normale, gemiddelde winst, waarvan de functioneerende kapitalist, de pachter, zich meester maakt, staat de landheer, die deze extrawinst opstrijkt. Dit is de *kapitatistische grondrente*, waarmede overeenkomstig het maatschappelijk-aristocratisch karakter van het bezit, waarop zij steunt, de economische democratie van het kapitaal: den gelijken winstvoet, wordt verkracht.

De Typografen in Nederland.

Hun toestand en hunne organisatie

DOOR H. SPIEKMAN.

II.

De werktijd.

Het is de eigenschap van het kapitalisme — een eigenschap welke te verklaren valt uit zijn noodwendig meedoogenloozen aard — dat het de arbeiders exploiteert niet alleen zoovéél mogelijk, maar ook zoo*lang* mogelijk, geen de minste rekenschap ermee houdende, of deze langdurigheid ook van eenigerlei nadeel is voor lichaam en geest van den arbeider.

Friedrich Engels zet in zijn „Lage der arbeitende Klassen in England" uiteen, hoe de Engelsche industrie haar grootworden feitelijk voor een goed deel te danken heeft aan den onmenschelijk langen werktijd, welke eerst aan mannen, vrouwen en kinderen, en na tusschenkomst der wet, vooral aan de eersten, werd opgelegd. Het was niet alléén, en zelfs niet in hoofdzaak, de honger en de ontbering, welke het equivalent voor dien bloei en dien vooruitgang moesten uitmaken — het was vooral ook de afbeulende lengte van den werkdag, die de arbeiders zedelijk en lichamelijk als een zware cijns drukte.

Tot op een tamelijke hoogte kan er van de Nederlandsche industrie hetzelfde gezegd worden; erger nog: waar die industrie zich heeft weten staande te houden in den scherpen concurrentiestrijd met het buitenland, daar is het gegaan niet anders dan ten koste van den werkman, ten koste van zijn levensbehoeften, ten koste vooral ook van zijn „vrijen tijd," van zijn rust en zijne volle gezondheid, ten koste derhalve van datgene, wat hem nog eenige waarde aan zijn leven zou kunnen doen hechten. En waar er ooit eenigerlei tak van industrie, uit welke oorzaak dan ook, het onderspit heeft gedolven, daar heeft het kapitalisme immer van zichzelf kunnen getuigen, dat het in de mate en in de langdurigheid

der uitzuiging, nimmer te kort is geschoten. En de vakken, welke met den naam „ambachten" worden aangeduid, waarmee dan worden bedoeld de bedrijven, die nog niet of zeer weinig door de machines gerevolutioneerd zijn, deze vakken doen in dit opzicht voor de moderne industrie niet alleen niet onder, maar zoeken, waar de machine hun bestaan bedreigt, en de meest onmogelijke concurrentie haar teistert, haar evenwicht te behouden door eene telkens vermeerderde en langdurige uitbuiting der arbeiders.

Als overtuigd, dat deze daaraan toekomt, wil ik aan het bakkersvak de faam, van in dezen bovenaan te staan, niet betwisten; maar dat de typografie, over het algemeen genomen, hare beoefenaren een bijna even lange dagtaak oplegt en dan voor nog minder loon, dat is eene waarheid, welke me zeker door geen enkelen vakgenoot zal worden betwist, en waarnaar men derhalve den toestand van de typo's wel bij benadering kan afmeten.

De typografie is een dier vakken, die bij het publiek bekend staan als „gemakkelijk werk". Oppervlakkige en onnadenkende menschen maken daaruit op, dat het typografenvak juist een uitgelezen werk is voor de kinderen van minder krachtigen lichaamsbouw, en men ziet dan ook in den regel, dat, terwijl de gebrekkig of abnormaal ontwikkelde kinderen gewoonlijk worden bestemd, om aan den schoenmakers- of op den kleermakerstafel hun brood te verdienen, de bleeke en minder krachtig ontwikkelde kinderen bij voorkeur, uit hoofde altijd van de „gemakkelijkheid" van het vak, (waarmee dan natuurlijk bedoeld wordt de weinige lichamelijke inspanning, welke naar het schijnt voor de uitoefening ervan vereischt wordt) tot de typografie worden veroordeeld.

Deze waan kan niet uitdrukkelijk en herhaaldelijk genoeg worden weersproken. Het is een dwaling, welke grondt in de algeheele onbekendheid der arbeidende klasse met de eerste en meest voor de hand liggende beginselen der gezondheidsleer. Immers, wanneer men den ganschen dag, van 's morgens 7 tot 's middag's 1 en van 's middags 2 of 3 tot 's avonds 7 à 8 uur aan-één-stuk, onafgebroken, in precies dezelfde houding op een-en-dezelfde plaats staat; wanneer het lichaam alle beweging mist en alleen de armen en handen gedurende dien ganschen tijd, vlak voor de borst, zich bewegen; wanneer het hoofd dien ganschen tijd in gebogen houding als 't ware neerhangt, en derhalve de borst min of meer wordt gekneld, dan is het voor een ieder begrijpelijk, dat deze houding, jaar in jaar uit, een verlammenden invloed moet uitoefenen op het lichaam, alle energie en veerkracht der spieren op den duur moet verdwijnen, en dat het inderdaad *ijzersterke* lichamen moeten zijn, die na dit 30 à 40 jaar te hebben volgehouden, en derhalve nog niet door een tusschentijdsche ziekte te zijn weggemaaid, dàn nog niet geknakt of liever versleten zijn. En het is dan ook mijne meening, dat het vroege sterfte-cijfer onder de typografen, waarvan ik niet zuiver weet of het dichter bij de 40 dan wel bij de 50 staat, *niet*, zooals gewoonlijk gezegd en door sommige doktoren beaamd wordt, moet worden toegeschreven aan de inademing van looddeelen, maar veeleer aan de verlammende en de afmattende, op den duur zoo sloopende houding, waarin de typograaf veroordeeld is zijn „gemakkelijk" werk te verrichten, gedurende een langen werkdag, en dan in lokalen waar de lucht bezwangerd is

niet in hoofdzaak met looddeelen, maar met stoffen van allerlei aard, stoffen, die overal zijn in bekrompen lokalen waar veel menschen opgehoopt zijn, en die in het algemeen aan de gezondheid alle schade doen.

De Bernsche dokter A. Vogt, die eenige jaren geleden verzocht werd, zijn meening te willen uitspreken over den verkorten arbeidsdag, zeide toen o. a.: „Den arts, die aandringt op eene beperking van den arbeidstijd, wordt gewoonlijk geantwoordt, dat b. v. de bediening eener spinmachine eene nauwelijks noemenswaarde lichamelijke inspanning eischt, en het lichaam derhalve niet vermoeit. Doch de dagelijksche ondervinding zegt ons, dat b. v. de boer, welke voor zijn beroep ongetwijfeld veel meer lichaamskracht noodig heeft dan de spinner, toch dezen laatste verre overtreft in lichaamskracht en frischheid van geest, aan energie zoowel als aan gezondheid en ouderdom, ook dàn wanneer zijn arbeidsdag langer is als die van den spinner. Hoe eenvoudiger de arbeid is, hoe meer vermoeiend is hij tevens, wijl hij dan maar altijd door dezelfde ledematen en zintuigen geheel in beslag neemt, terwijl de overige, naar een zeer bekende physologische wet, tengevolge van het ten eenenmale niet gebruiken, ontaarden en verschrompelen. En in nog erger mate als op het lichaam, is dit van toepassing op den geest: Hoe meer gedurende den ganschen dag door één en dezelfde beweging het lichaam in beslag wordt genomen, des te meer ook neemt de totale verschrompeling van den geest toe. Tot behoud, derhalve, van de lichamelijke en geestelijke gezondheid, moet de arbeidsdag aanmerkelijk verkort worden."

Welnu, hetzelfde wat hier gezegd wordt van de spinners, hetzelfde kan ook met alle reden gezegd worden van de typografen: de geest verstompt, en die deelen van het lichaam, welke voor den arbeid zoo goed als niet gebezigd worden, zij verkommeren en ontaarden, waardoor gevolgelijk de typografen op 40- of 50-jarigen leeftijd zoo goed als *op* zijn, totaal ongeschikt om hunnen arbeid met *die* snelheid te verrichten, welke door den patroon geëischt wordt.

Inderdaad is het echter niet de gewone werkdag, die, in vele gevallen, den typograaf sloopt. De kanker, die knaagt zoowel aan zijn maatschappelijke als aan zijn lichamelijken toestand, is het *overwerk,* dat mèt den kinderarbeid zijn positie bijna ondragelijk maakt!

Voor den particulieren drukkerspatroon is het moeilijk, zóóveel personeel aan te nemen, dat hij bij drukke tijden evengoed den gewonen werkdag kan laten werken als bij slapte. Dit zou hem op den duur te schadelijk worden. Hij neemt daarom gewoonlijk zóóveel volk, dat hij in tijd van slapte 't er mee kan doen, *en laat in drukke tijden overwerken.*

Hoeveel dit overwerk, dat in de meeste gevallen berekend wordt naar het dagloon, en slechts bij uitzondering met 2 pCt. van het loon per uur betaald wordt, is voor den leek niet mogelijk te gelooven. Bij een geringe vermeerdering van het werk, wordt direct de arbeidsdag met eenige uren verlengd; maanden achtereen kunnen de typografen dan staan werken tot 's avonds 9 à 10 uur; wordt het drukker, dan zal in de meeste gevallen de patroon er nog maar liefst niet toe overgaan er arbeidskrachten bij te nemen en worden de werklieden verplicht, week aan week tot 11 of tot 12 uur te staan, altijd maar doorzettende, altijd aan hetzelfde peuterige, nerveuse werk, opgejaagd gewoonlijk door den chef, en nog

meer door de vrees, bij tekortkoming op straat te worden gezet. Dit overwerken is volstrekt geen uitzondering. Integendeel, het is een sterke gewoonte van vele patroons, die bovendien nog meenen, den werklieden daarmee zoo waar een dienst te doen. En wanneer hij den werkman dan 's Zaterdags voor zijn 80 à 100 uren arbeid een 12 à 13 gulden uitbetaald, dan laat hij dit bovendien nog met een blik vergezeld gaan, waaruit die werkman moet verstaan: wat ben je toch 'n gelukkige kerel, dat je zooveel mag werken!

Het kan misschien nuttig zijn, hierbij een voorbeeldje aan te halen van de wijze, waarop zich de Rotterdamsche stadsdrukkerij (Wed. Waesberghe) van deze exploitatie bedient, waaruit men kan zien, hoe ongeloofelijk de lichamen der typo's worden afgebeuld. Het Rotterdamsche gemeentewerk levert, natuurlijk, op sommige tijden van het jaar, veel drukte. Dan moeten de gezellen der genoemde drukkerij gedurende den tijd, dat deze drukte duurt, (en dat kan zoogoed twee maanden als gedurende den ganschen winter zijn) maar overwerken, ongeacht of dit de gansche week tot 's avonds 10, of wel tot 12 of 1 uur duurt. Twee jaren geleden nu, is er een tijdlang, op deze werkplaats *tusschen 130 en 140 uren per week gewerkt,* zoodat de zetters niet alleen van 's morgens 7 tot 's nachts 1, maar ook den ganschen Zondag moesten werken. Toegestemd, dat deze werklieden des Zaterdags een flink weekgeld ontvingen — mag toch gevraagd, of zulk een marteling, zulk een ongehoorde afbeulerij moest worden toegelaten? Wordt daar het ruime weekgeld geen bloedgeld, en de „vrije arbeid" geen slavenwerk? De afd. Rotterdam van den A. N. T. B. heeft aan den Raad verzocht hieraan paal en perk te stellen, door bij de uitbesteding van dit drukwerk een maximum-arbeidsdag te bepalen, doch de Rotterdamsche plutocratie heeft wel wat anders te doen, naar wij allang weten, om zich met zulke beuzelarijen te bemoeien.

Bij de bespreking van dit overwerk moet ten slotte nog opgemerkt worden, dat het natuurlijk slechts plaats vindt in den drukken tijd; deze drukke tijd is de winter; en wijl, vooral in de groote steden, de werkplaatsen toch reeds schaarsch van natuurlijk licht zijn voorzien, moet dan in dien overwerktijd het kunstlicht reeds te 4 à 5 uur in den namiddag worden aangewend, en hebben derhalve van 4 à 5 uur tot dikwijls 11 à 12 uur, d. i. gedurende acht, tien of twaalf uur, de typografen hun peuterigen arbeid, waarbij een paar goede oogen onmisbaar zijn, bij dit kunstlicht te verrichten.

Ik meen derhalve niet te overschatten, wanneer ik den gemiddelden werkdag der typografen schat op 12 à 13 uren per dag, en ik noem dezen gemiddelden arbeidsdag voor een arbeid als boven omschreven, veel te lang, te afmattend, te verlammend.

* * *

Er is dan ook maar één weg, dezen slechten toestand te verbeteren; dat is dien van den *verkorten arbeidsdag.* De exploitatie van den typograaf door den kapitalist kan in 8 of 9 uren reeds ver genoeg gedreven worden; en zal er een einde komen aan die fysieke degeneratie bij een gansche massa van nijvere en op zich zelf beschouwd, hoogst nuttige menschen, dan dient wel in de eerste plaats die afbeulend lange, die verslappende, die sloopende arbeidsdag te worden ingekort.

Er is sprake van geweest in een der jongste parlementaire toespraken, dat men binnen niet al te langen tijd bij ons wetgevend lichaam, de Staten-Generaal, kon inwachten een ontwerp tot nadere regeling van den arbeidstijd van volwassen mannen. Mij nu is geen groote eerbied voor en hooge verwachting van de officieel aangekondigde „regeling" aangeboren; maar dit staat ook bij mij vast, dat *elke* regeling die de wetgever daaromtrent maakt, ter *beteugeling* van dien teugelloozen exploitatiezucht, den arbeider in het algemeen en den typograaf in het bijzonder ten goede *moet* komen. Elke wettelijke regeling is hier een weldaad; maar wil men regelen, wil men dezen weldaad aan de arbeiders bewijzen, men kome dan ook deze wettelijke regelingen na, men handhave ze en straffe de overtreders *niet* met vijftig cent boete, maar met gevangenis, wijl die overtreders zich vergrijpen aan wat heiliger is dan hun blanke guldens, de gezondheid, de levenskracht, het levensgeluk der arbeiders! Is men van plan, een prulwerk te leveren als we thans hebben in den vorm van de wet op den kinderarbeid, men houde zijn regelingen dan maar thuis; daar de arbeiders waarlijk liever *onbeschermd* zijn als beschermd *in naam*, terwijl ze *inderdaad* even erg zouden worden uitgeplunderd als voorheen.

Het komt mij noodzakelijk voor, dat de organisaties der typografen in deze richting meer ijverig en met meer aandrang werkzaam zijn.

De grieven, welke door de vakbonden, voor zoover zij deelnemen aan den klassenstrijd, tegen de klasse der werkgevers worden ingebracht, worden gewoonlijk omvat in twee hoofdeischen: *hooger loon* en *korter werktijd;* men zal geen enkele vakvereeniging aantreffen, voor zoover ze niet eene is van stukwerkers, die één dezer eischen stelt, en nog minder eene, die geen dezer twee onderschrijft.

En toch komt er in den regel van den laatsten eisch weinig terecht. Stakingen vinden er plaats wèl om hooger loon, maar zelden of nimmer om korter werktijd; en bij geschillen of overleg met den patroon, is men véél lichter geneigd, toe te geven op het stuk van den arbeidstijd, dan op dat van het loon. Men zou hierdoor geneigd zijn te gelooven, dat deze eisch meer dient als parade, voor de sprekers op openbare vergaderingen welkome en maar àl te gegronde argumenten leverende, de vakgenooten tot organisatie aan te sporen.

Ik acht deze achterstelling van den strijd voor verkorting van den werktijd zeer ongemotiveerd niet alleen, maar ook *niet* in overeenstemming met eene zuivere opvatting van het belang der werklieden; want een verhoogd loon moge aan de voorziening in de behoeften van het dagelijksche leven nòg zoo ten goede komen, — een kortere werkdag, b. v. een normale werkdag van 8 à 9 uur, zou een niet minder zegenrijken invloed hebben op de massa, haar verheffen uit de àl te diepe knechtschap, waarin de lange, *te* lange arbeidsdag haar als het ware doet verzinken!

En terwijl de wetgever straks, naar verwacht mag worden, paal en perk zal stellen aan het moordende overwerk, dienen de organisaties zich met alle kracht in te spannen een arbeidsdag van 12, 11 of 10 uren, terug te brengen op 8 of 9, zijnde dit een dringende eisch voor den moreelen en fysieken toestand der typografie.

En deze zedelijke overwinning zal den afgebeulden alle kracht verleenen, dan ook energieker op te komen voor eene verhooging van het loon.

De organisatie.

Het is voor ons, sociaaldemokraten, van het hoogste belang, te weten, in hoeverre de arbeiders in de verschillende vakken reeds de handschoen tegen het hen uitbuitende stelsel hebben opgenomen; en kan ons derhalve ook de kennis omtrent den stand van zaken in de typografen wereld, van veel dienst zijn.

Wil men de geschiedenis raadplegen over de organisatie der typografen dan komt men direct voor de noodzakelijkheid, eenigerlei onderscheid te moeten maken. Volledigheidshalve dient gewezen te worden op die soort vereenigingen, wier ontstaan en bloei gezocht moeten worden in dien sterken clubgeest — in mijn vorig artikel reeds aangeduid — die de typografen steeds heeft gekenmerkt: de declamatie- en rederijkers-vereenigingen, luisterende naar de schoonste namen en binnen wier kring men voor geen geld ter wereld een ander vakman van minder „litterair" gehalte zou hebben toegelaten. De onderzoeker ontmoet deze clubs als de eerste soort van organisatie, maar moet tevens spoedig erkennen, dat zij van geen den minsten invloed waren op, en hun ontstaan evenmin een gevolg was van hun maatschappelijken toestand. De nieuwere tijd met zijn nieuwere ideeën, met zijn klassenstrijd en zijn moderniseering, heeft ook deze vereenigingen, die nauw samenhingen met den vaktrots der typografen, met dezen vaktrots zoo goed als weggevaagd; de sociale strijd neemt de jongeren, die de gelederen der ouden zouden moeten aanvullen, al te veel in beslag, dan dat ze zich nog met al deze liefhebberijtjes zouden bezig houden, en weldra zullen die genoegenclubs tot het verleden behooren, zoolang tot de beoefenaren der typografie den socialen strijd volstreden hebben . . . Dan hebben ze weer den tijd er voor.

Van veel meer beteekenis zijn de *ziekenfondsen*.

Het waren wel mede de typografen, die het eerst trachtten, om zich, door onderlinge opoffering en solidariteit, te wapenen tegen de wreede practijk van het kapitalisme, dat den werklieden in tijd van ziekte, wanneer derhalve méér dan gewone uitgaven noodig zijn, eenvoudig aan hun lot overlaat. Juist zij gevoelden het harde van dit lot, wijl hen meer dan anderen, ziekte trof en hun loon evenmin als dat van anderen toereikend was, om ook maar één week, buiten verdienste, in hun behoeften te voorzien.

Onbewust van het recht wat zij hadden om deze nadeelen geheel te laten komen voor rekening van het kapitalisme, dat immers hun heele leven lang van de voordeelen hunner arbeidskracht genoot, voorzagen zij zelf in elkanders gebrek, en keerden uit hun eenmaal gevormde fonds *f* 5.— à *f* 6.— uit aan dengene, die door ziekte werd getroffen. Geen wonder, dat, waar deze ziekenkassen feitelijk voorzagen in een leemte, waarin te eeniger tijd door de patroons toch was moeten worden voorzien, zij zich van de oprichting af hebben verheugd in de voortdurende sympathie en den daadwerkelijken steun der patroons, die dáárdoor bevrijd werden van den moreelen plicht, hun werklieden in tijd van ziekte bij te staan; en wanneer een patroon zich nu eens 'n heel goede vriend der werklieden wilde betoonen en zich als zoodanig wilde zien geprezen, dan schonk hij eenige honderden guldens aan de ziekenpot, waarmee hij zich niet alleen een goeden naam, maar ook een dubbele afhankelijkheid der werklieden verwierf. En wijl in dat opzicht de sociale toestand totaal niet

veranderd is; wijl het kapitalisme de slechte gewoonte, van den zieken arbeider aan zijn lot over te laten, nog allerminst heeft afgelegd, en deze laatste nog in precies dezelfde economisch slechte positie verkeert; wijl derhalve deze ziekenkassen niet alleen noodwendig, maar ook *in het directe belang* zijn van het kapitalisme, daarom bestaan ongeveer al de tientallen jaren geleden opgerichte ziekenpotten nòg, en toonen ook volstrekt geen teekenen, spoedig te zullen verdwijnen. Integendeel! Zoolang de staat zijne verzekeringsplichten niet zóóver heeft uitgestrekt, dat hij ook de taak der ziekenkassen heeft overgenomen, zoolang voorzien deze in eene noodzakelijke behoefte en zullen de werklieden er aan vasthouden.

Tot op heden — en dàt is wel de reden van den slechten reuk, waarin de ziekenpotten steeds bij de socialisten hebben gestaan — tot op heden, is het evenwel nog niet mogen gelukken, om deze ziekenkassen te betrekken in den strijd tegen het kapitalisme, door wiens onvolkomenheid en harteloosheid zij bestaan. Met een niet te verzetten conservatisme houden zij vast aan het averechtsche denkbeeld, dat een ziekenkas zich met den klassenstrijd niet heeft in te laten, en slechts in den laatsten tijd, nu de onhoudbaarheid der positie van den typograaf zich steeds duidelijker toont en zijn bestaan bedreigd wordt door de zetmachine, nu is het, zij het ook maar gedurende korten tijd, gelukt, hen uit den zaligen dommel te wekken, en hun duidelijk te maken, dat de typograaf steun noodig heeft niet alleen wanneer hij ziek, maar vooral ook, wanneer hij *gezond* is! Als een gevolg van de loonbewegingen kwam bijna tot stand een Federatief Verband van Grafische Vereenigingen, met het doel een loonstandaard in Nederland in te voeren (ik kom daarop terug), en daarbij waren betrokken, behalve de A. N. T. B. en de kerkelijke vereenigingen, ook de gesignaleerde ziekenfondsen; hiermee den eersten stap doende op den weg, waarop ik zeker weet, hen nog dikwijls te zullen ontmoeten; want al is deze eerste poging mislukt — de achteruitgang in het vak, de zetmachine en de toenemende kinderarbeid zullen ze onweerstaanbaar weder op dien weg dringen, tot ze eindelijk òf moeten verdwijnen, òf moeten deelnemen aan den klassenstrijd in zijn geheelen omvang. Het jongere geslacht zal begrijpen, dat deze ziekenkassen *niet* onder een glazen stolp moeten worden gezet, maar mede moeten dienen, de zieke positie van den typograaf kerngezond te maken. Dat dit niet anders kan dan dóór de sociaal-democratie, dat weten *wij*, en zullen *zij* ervaren!

Buiten den A. N. T. B., den Roomsch Katholieken Volksbond en Patrimonium, bestaan er in ons land een 28-tal typografische vereenigingen van het boven omschreven slag. Zij alle tellen een eerbiedwaardigen ouderdom, en, ofschoon niet in het minste contact met elkander staande, is hun aller doel: het elkander steunen in perioden van ziekte, het helpen der weduwen wanneer een lid „komt te" overlijden, en het organiseeren van een jaarfeest, wat van zóóveel gewicht wordt geacht, dat men ten naastebij van het éene jaarfeest tot het andere bezig is, de noodige tooneelstukjes van buiten te leeren. „Punten van actie", schreef me degene, die zoo welwillend was, me deze gegevens te verstrekken, „zijn bij deze vereenigingen zóó sporadisch, dat ze de moeite van het vermelden *niet* waard zijn."

Reglementair is aller *doel* ongeveer aldus omschreven:

1e Om hare leden, die door ziekte verhinderd zijn hunne werkzaamheden te verrichten, financieel te steunen.

2e Om bij het overlijden van een lid, diens nabestaanden eene tegemoetkoming in de begrafeniskosten te verstrekken.

3e Om jaarlijks op aangename wijze het kopperfeest te vieren.

Deze opgave loopt over 1894—1896, doch van de cijfers mag men onderstellen, dat ze evenzoo zijn gebleven. Om derhalve het bovenstaande, wat omvang enz. aangaat, toe te lichten volgt hier een opgave van de genoemde ziekenkassen:

GEMEENTE	NAAM	Jaar van oprichting	Aantal leden
Breda	Door eendracht 't zaam verbonden	1837	40
's Bosch	idem	1849	60
,,	St. Leonardus van Veghel	?	52
Arnhem	Door Samenwerking één	1891	159
Nijmegen	Broederhulp	1862	?
Tiel	Onderling Hulpbetoon	1877	29
Wageningen	Onderafd. Vereen. „Arnhem"	1891	24
Gorinchem	Ondersteuning bij ziekte	?	?
Den Haag	Door Eendracht 't Zaam verbonden	1843	320
,,	Genoegen (tooneel)	1877	45
,,	Nut en Genoegen	1848	76
,,	Prudentia et Caritate	1869	92
,,	Ziekenfonds	1874	130
Leiden	Laurens Koster	1854	130
Rotterdam	Hoe schoon is het, broeders vereenigd te zien	1857	100
,,	Door Coster's Fakkel voorgelicht Is deze Vriendenkring gesticht	1847	100
Schiedam	Adelphismus	1871	87
Amsterdam	De Nederlandsche Drukpers	1857	200
,,	Voorzorg en Genoegen	1849	94
Haarlem	Nut en gezellig verkeer	1857	137
,,	De Phenix	1869	52
Middelburg	Harmonie en Vriendschap	1842	27
Utrecht	Fonds tot hulp bij overlijden	1714	100
,,	Nut en Genoegen	1851	215
Leeuwarden	,, ,, ,,	1877	26
Deventer	Laurens Koster	1884	40
Groningen	Fonds tot hulp bij overlijden	1815	200
Winschoten	St. Vitus	1894	15
Maastricht	Koster's Zonen	1882	40

Lettende op het jaar der geboorte van de meesten dezer vereenigingen, kan men gemakkelijk nagaan, dat haar ontstaan niet een gevolg was van den socialen strijd der arbeiders, en tot op den jongsten dag hebben

deze „ziekenpotters” dien strijd dan ook bijna zonder uitzondering aan anderen overgelaten, immer uitgaande van de ouderwetsche stelling dat een ziekenfonds zich met den strijd tusschen kapitaal en arbeid niet heeft in te laten. Maar daarnaast is het ook zeer begrijpelijk, dat er onder de talrijke, in al deze verschillende vereenigingen verzamelde typografen een groot aantal waren, die, onder den invloed eerst van de liberale theoriën, later onder dien van de in het buitenland opkomende arbeidersbeweging, en hier te lande onder dien van de „Internationale,” den kring van hun ziekenfondsen zich te eng gevoelden en mee wenschten te roeien tegen den grooten stroom van het kapitalisme op, dat juist in die jaren met nòch door wet, nòch door zede gebreidelde kracht de arbeiders verbazend uitbuitte.

Deze mannen voegden zich samen, en recruteerden *uit* de verschillende ziekenpotten het aantal typografen die vormden „Het Algemeen Nederlandsch Typografenbond”, de sterke vakbond van dit oogenblik, die, aanvaardende den strijd tegen het kapitalisme, uit den aard der zaak meer in 't bijzonder tegen de patroons, op dit oogenblik reeds alle enkele vereenigingen overvleugeld heeft in macht, en door wie voor elke beweging en agitatie onder de typo's in ons land feitelijk de toon wordt aangegeven.

Het mag dan ook gezegd worden dat met de oprichting van den A. N. T. B. de geschiedenis begint van de eigenlijke arbeiders*beweging;* de oorzaak van die oprichting, de drijfveer daarvoor, was niet het verlangen der typografen, te voorzien in *elkanders* nood in tijd van ziekte, maar wel de zich onweerstaanbare opdringende behoefte om te zorgen voor zijn *eigen*, of liever voor de *gezamenlijke* positie der typografen, die ook toen reeds, trots het woord „kunst”, waarmee de typografie betiteld werd, toch ook toen reeds slechter was dan in de meeste andere vakken. Men toog niet meer ten strijde onder het lijdzame devies van „Broederhulp”, maar slechts onder de leuze: „Verovering van betere levensvoorwaarden, desnoods door strijd *tegen* de patroons!”

Het komt me onnoodig voor, hier in bijzonderheden de oprichting van den A. N. T. B. na te gaan; voor zijn leden moge zulk een opsomming van détails al eenige curiositeitswaarde en piëteits-eigenaardigheden hebben — het zij den lezers van dit tijdschrift voldoende te zeggen, dat de groei van dit lichaam in den op zijn manier gevoerden strijd tegen het kapitalisme voor meer loon, voor minder werktijd, voor meer onafhankelijkheid, is voltrokken onder dezelfde symptonen als die van *alle* organisaties, die zich op economisch of politiek terrein, op hetzelfde standpunt plaatsten.

Het was in Februari van 1866, dat de Typografische Vereeniging „Boekdrukkunst de grondzuil der Verlichting” te Arnhem een circulaire zond aan alle typografische vereenigingen in ons land, waarin deze werden uitgenoodigd tot de bijwoning eener vergadering, waar zou worden beraadslaagd, langs welken weg men zou kunnen geraken tot eene algeheele verhooging van het loon.

Terzelfder tijd zond de genoemde Vereeniging een circulaire aan de Arnhemsche boekdrukkerspatroons, die in stijl en argumentatie geheel overeenkomt met de vakbond-circulaires, welke tegenwoordig nog aan de patroons worden verzonden.

Het volgende staaltje van gezonde taal uit den jare '66 moge dit bewijzen:

„Is het eene onomstootbare waarheid, dat het streven naar „vooruitgang op het gebied van kunst en wetenschap meer en „meer voorwaarts gaat, niet minder is het waarheid, dat in de „maatschappij een achteruitgang heerscht, die elken dag met „vernieuwde kracht toeneemt, een achteruitgang, die den „werkman in ons vaderland ten gronde dreigt, en wel voor„namelijk doordien zijn loon niet geëvenredigd is naar de al „hooger en hooger stijgende prijzen van schier alles, wat hij „volstrekt tot zijn onderhoud noodig heeft."

Voor het overige wordt gewezen op de slechte maatschappelijke positie welke de typograaf inneemt, en den patroons een aantal cijfers onder den neus geduwd, die hem ongetwijfeld wel verbluft hebben doen staan over de opkomende brutaliteit der werklieden. Het weekloon was dooreengenomen, voor de vrijgezellen *f* 6.— per week; zuinig genomen, had men voor kostgeld, kleeren, enz. *f* 5.43 per week noodig, derhalve een overschot van *f* 0.57 per week, waarvan men èn moest sparen, om te kunnen huwen, èn moest betalen de uitgaven, noodig voor zijn amusement in zeven dagen. Er werd derhalve bij de Arnhemsche patroons aangedrongen, met breed omkleede redenen, op de verbetering van de positie der typo's.

Met de genoemde uitnoodiging voor eene eerste landelijke vergadering werd van bovengenoemd, uitgebreid adres een copie aan de verschillende vereenigingen verzonden, om te laten zien, op welk standpunt de Arnhemsche vereeniging zich bij haar streven naar lotsverbetering wenschte te plaatsen.

Bij de Amsterdamsche vereenigingen, waarvan er twee in bovenstaande rubriek worden genoemd, en waarbij nog de thans niet meer bestaande vereen. „Onderling Hulpfonds" „Boekdrukkunst" gevoegd moet worden, viel deze eerste poging der Arnhemmers in zeer goede aarde. De laatstgenoemde vereeniging, welke de meeste vooruitstrevende elementen in haar midden telde, had reeds het besluit genomen, te doen, wat de Arnhemsche „Grondzuil" thans deed, en men begrijpt de graagte, waarmee niet alleen zij, maar ook de twee andere vereenigingen hare medewerking toezegden; terwijl behalve deze drie, nog toezegging werd verkregen van vereenigingen te Rotterdam, Leiden, Den Haag, Utrecht, Sneek, Gorinchem en 's-Hertogenbosch, wier namen voorkomen in den bovenstaanden staat.

Den 2[en] April d. a. v. werd het eerste vak-congres gehouden, waarop een 60-tal afgevaardigden ruim 1400 leden vertegenwoordigden.

Op deze eerste bijeenkomst werd, nadat de toestand van den Nederlandschen typograaf als alleszins „beklagenswaardig" was erkend, besloten, een loonverhoogiug te vragen van gemiddeld *f* 6.— per week tot gemiddeld *f* 9.— per week, bij een werkdag van 10 uur, met een evenredige verhooging voor het — toen zeer in zwang zijnde — stukwerk.

Van dit kleine begin af, heeft deze strijd der gezellen tegen de patroons voortgeduurd, en dat onder precies dezelfde verschijnselen, die zich overal bij de ontwikkeling der moderne arbeiders-beweging hebben voorgedaan:

tegenspoed, strijd; nieuwe ijver, nieuwe slagen; dubbele geestdrift, aanwas van ledental, bestrijding met alle mogelijke middelen door de patroons....

En waarlijk, zoo een vakbond een staat van dienst kan vertoonen; zoo één vakbond kan meepraten van tegenspoed, dàn is het wel die van de typografen!

De eerste poging tot loonsverhooging, zoowel van Arnhemmers als van de „Kunstbroederen" te Amsterdam, werd met groote onverschilligheid en koele weigering door de patroons ontvangen; wat natuurlijk de ontevredenheid van de „beklagenswaardigen" slechts kon doen stijgen, en de agitatie voor lotsverbetering versterken; en deze organisatie kreeg meer en meer den naam, invloed te bezitten, naarmate de patroons er langzamerhand in stilte toe overgingen, de loonen toch op de gevraagde hoogte te brengen.

Doch ook de innerlijke tegenspoed bleef niet uit. De Rotterdamsche vereenigingen (zie boven) vielen weder van de organisatie af, en wel is waar kreeg men er nieuwe vereenigingen bij, maar de aanraking in vijandigen zin met de patroons was te ongewoon en te sterk, dan dat zij zouden kunnen blijven staan, die eertijds met de patroons op zoo goeden voet stonden, en wier fondsen voor een goed deel door de donatiën der patroons in stand moesten worden gehouden. En zoo voltrok zich het verschijnsel, dat de uit het „Onderling Hulpfonds" voortgekomen organisatie, opgericht mede door de in den hierboven staanden staat voorkomende ziekenfondsen, spoedig door dezen verlaten werd, en al strijdende en al kampende, hare leden moest recruteeren — zooals ik reeds zeide — *buiten* en *uit* de ziekenfondsen; met het logische gevolg, dat, terwijl de voor hooger loon enz. strijdende Typografenbond den zich langzamerhand ontwikkelenden klassestrijd — altijd nog op zijn wijze! — aanvaardde en meemaakte, hij in dien strijd niet zelden kwam te staan *tegenover* de organisatie's, die eerst naast hem stonden, welke toestand tot op den jongsten dag zoo is gebleven, en zoo *moest* blijven. De Typografenbond is gegroeid onder dezelfde normale omstandigheden, welke zich bij elk deel van den klassenstrijd hebben voorgedaan: eerst de knevelarij door de *wet,* die toenmaals niet alleen de staking met straf bedreigde, maar eveneens verbood, aan stakenden steun te verleenen; dan de ongestrafte knevelarij door de patroons, die hier de bondsleden eenvoudig op straat zette, alleen omdat ze bondslid waren, dáár de gezellen openlijk verbood, van de vakorganisatie deel uit te maken; verder in 't algemeen de bekrompen publieke opinie, die meende, dat een loon van *f* 7.— à *f* 8.— per week als voldoende mocht worden beschouwd en dergelijken tegenstand meer, die dikwijls leidde tot heftige botsingen tusschen patroons en werklieden, waarin wel is waar voor het meerendeel de laatsten het onderspit dolven, maar wat toch tevens er toe leidde, de organisatie bewuster en weerstandsvoller te maken.

En terwijl, na ruim 30 jaren, de ziekenfondsen op precies dezelfde hoogte zijn blijven staan; terwijl zij hun oude banieren met mooie spreuken zorgvuldig bewaren in glazen kasten; terwijl ze voortgaan, met 'n ouderwetsche goedigheid hun leden in tijd van ziekte *f* 5.— à *f* 6.— uit te keeren, en met 'n onderdanigheidje nog altijd de donatiën der patroon in ontvangst nemen, heeft de Algemeen Nederlandsch Typogra-

fenbond zijn ledental zien aangroeien tot een klein tweeduizendtal, verdeeld over de meeste steden van ons land; heeft hij het respect der patroons weten te winnen door een doortastend optreden, en een groot aantal Nederlandsche typografen een bewustijn van organisatie geschonken, zoo geheel afwijkende van die der ziekenfondsen, dat deze nog bestaan om geen andere reden, dan dat nog altijd de werkman in tijd van ziekte aan zijn lot blijft overgelaten. Strekt eenmaal de Staat zijn verzekeringsplichten uit zóóver, dat daaronder óók vallen de werklieden in tijd van ziekte en ouderdom, dan is de bestaansreden voor deze vereenigingen ook ten eenenmale opgeheven, en zal het ook niet lang duren, of van deze ziekenfondsen zal niet meer zijn overgebleven dan de mooie namen en schoone spreuken; ze zullen zijn uitgestorven mèt de oude typo's en elke toevoer van jongere krachten zal hen ontbreken, wijl deze jongeren onweerstaanbaar gedrongen worden *in* den socialen strijd!

De Algemeene Nederlandsche Typografenbond bestaat dus sedert '66. Geleid door lieden, die geen oogenblik hun oog gesloten hielden voor de noodwendige behoeften van den nieuweren tijd, heeft deze vakbond zich langzamerhand gevormd tot een der sterkste in den lande. En hoewel dit — kennende de zwakheid der Nederlandsche vakbeweging — nu op zich zelf nog niet zooveel zegt, mag toch gerust worden beweerd, dat, bij al de eigenaardige moeilijkheden, waarmee de vakbeweging in ons land heeft te kampen, de Typoprafenbond het door volharding zóó ver heeft gebracht, dat hij zich gerust mag plaatsen naast welke zustervereeniging in het buitenland dan ook.

Er wordt berekend, dat in ons land zijn: ruim 4000 typografen.

Het laatste jaarverslag wees aan een ledental van 1718.

En nu mag men zeggen, dat een vakbond die nog niet de helft der vakgenooten telt, weinig beteekent — men bedenke daarbij, dat de Bond in voortdurende vijandschap leeft met de patroons, en daarom door vele vreesachtigen en ouderwetschen wordt gemeden; dat gaandeweg de contributie is aangegroeid, en in gewone omstandigheden 11, 12 à 13 ct. of meer bedraagt. Het hoofdbestuur ontvangt van elk lid f 0.10. Daarvoor ontvangt deze het uitstekend uitgevoerde vakblad „Ons Vakbelang", geniet hij in tijd van werkloosheid gedurende 6 weken minstens f 5.— per week en profiteert hij van het *viaticum*. Dit laatste is van groote en eigenaardige beteekenis. Onder de typografen heerscht, door verschillende omstandigheden, nog al eens werkloosheid; komt een typo werkeloos, dan zal het hem dikwijls moeilijk vallen, op dezelfde plaats werk te vinden, terwijl allicht op een andere plaats iemand gemakkelijk aan den slag zou kunnen komen. Aan de leden van den Tyfiografenbond nu, wordt de gelegenheid verstrekt, door middel van eene administratieve regeling, waartoe het „bondsboekje" dienst doet, om kosteloos — d. w. z. op kosten van den Bond — van de eene plaats naar de andere te reizen; zóólang, tot hij òf werk heeft gevonden, òf alle plaatsen heeft bezocht. En nu is de vergoeding voor dagelijksche behoeften en nachtverblijf — resp. 50 en 40 ct. niet om van te smullen, en is ook dikwijls een landelijke reis tevergeefs — maar zeer velen hebben door dit middel ook weder werk gevonden, en is hierdoor de werkloosheid zeer gelenigd!

Hierbij dient vermeld te worden, dat sedert eenige jaren de A. N. T. B. verbonden is met de Typografische Vereenigingen in het buitenland.

Aan het eerste internationale Typografencongres in '89 nam de Bond geen deel; op dat van 1892 echter wèl, en daar werd besloten tot de instelling van een internationaal secretariaat; tot internationale steun bij werkstakingen, en tevens tot eene internationale regeling van het viaticum, zoodat door middel van het laatste, de Nederlandsche typo zijn „geluk" om werk te vinden niet alleen behoeft te beproeven in Nederland, maar ook België, Duitschland, Zwitserland, Denemarken, enz. kan bereizen.

Sedert het jaar van oprichting wordt er elk jaar door den Internationalen secretaris een verslag uitgebracht, waarin de handelingen, de vorderingen en de werkzaamheden der verschillende organisaties worden behandeld. Zoodra er in eenig land onder de verbonden typo's een werkstaking (van eenigen omvang) is uitgebroken, heeft de intern. secr. direct de verschillende bonden met de bijzonderheden daarvan op de hoogte te stellen en wordt er onmiddelijk een verhoogde contributie geheven, teneinde eene overwinning der stakers daardoor te helpen bevorderen. Op dit oogenblik zijn bij dit internationale secretariaat — wat voorzeker een begin is van een stevige internationale organisatie, noodzakelijk geworden door het in de typografie zoo krachtige kapitalisme, 't welk in de thans al meer en meer in gebruik komende zetmachines een maar al te groote steun vindt tegen weerspannige werklieden — aangesloten:

1. Schweizerischer Typographenbund. 2. Fédération des Typographes de la Suisse romande. 3. Federazione ticinese fra i lavoratori del libro. 4. Verband der Deutschen Buchdrucker. 5. Verband der Elsass-Lothringischen Buchdrucker. 6. Verband der Vereines der Buchdrucker und Schriftgieser und verwandter Berufe Oesterreichs. 7. Verein der Buchdrucker und Schriftgiesser Ungarns. 8. Verein der Buchdrucker und Schriftgiesser Presburgs. 9. Buchdruckerverein für Kroatien und Slavonien. 10. Serbischer Typographenverein. 11. Bulgarischer Typographenverein. 12. Rumänischer Buchdruckerverein. 13. Federazione italiana dei lavoratori. del libro. 14. Luxemburger Buchdruckerverein. 15. Fédération Typographique Belge. 16. Algemeen Nederlandsch Typografenbond. 17. Verband der Reserve- und Reisekasse für Buchdrucker Skandinavischer Länder. (Dit verband is verdeeld als volgt: a. Typographenverein; b. Druckerverein (Machinenmeister); c. Dänischer Typographenbund. 18. Norwegischer Centralverein für Buchdrucker. 19. Schwedischer Typografenbund.

Om, na deze korte uitweiding over de Internationale organisatie, nog even tot de A. N. T. B. terug te keeren, valt deze eigenaardigheid nog aan den Bond op te merken — een eigenaardigheid, waaruit meer dan uit iets anders de opkomende gezonde opvatting, van nieuwere vakorganisatie blijkt — dat hij heeft: een gesalarieerden secretaris, die tegen een loon van *f* 15.— per week, onafhankelijk van elken patroon, geheel ter beschikking staat van den Bond. Breekt er ergens een staking of eenerlei geschil uit, dan heeft deze Bondssecretaris zich, zoodra dit wordt verzocht, onmiddelijk daarheen te begeven, en neemt zoodoende direct het Hoofdbestuur van den Bond de zaak in handen; wat dit voordeel heeft, dat er spoediger, stelselmatiger en krachtiger wordt gewerkt, dan dat elke afd. geheel haar eigen boonen zou hebben te doppen.

Het valt niet te ontkennen, dat de A. N. T. B. gedurende zijn

bestaan reeds vele en krachtige pogingen heeft gedaan, om den toestand van de Nederlandsche typografen door verhooging van zijn loon en verkorting van den werktijd, te verbeteren. Er zijn firma's,waar tegen jaren achtereen een hardnekkige strijd is gevoerd; plaatsen, waarhet eene slachtoffer na het andere viel krachtens den willekeur van den patroon; er zijn personen, die een jaar en langer verstoken waren van alle arbeid, van alle verdienste, alleen omdat ze lid waren van den Bond, en wanneer in de laatste jaren een stijging van de loonen niet valt te ontkennen, wanneer men in Amsterdam, door middel van staking, het loon op *f* 12.— à *f* 12.50 heeft weten te brengen, en men over 't algemeen de patroons meer en meer geneigd ziet, aan de billijke eischen der gezellen toe te geven ... dan moet in dit alles slechts worden gezien de invloed van den Bond, die door geoorloofde en ongeoorloofde middelen — d. w. z. wat men daaronder verstaat — den waren toestand der typografen aan het licht heeft gebracht, en door een tactische strijdwijze, waarin *kern* zat, en *wil* en *vastberadenheid*, de patroons er als 't ware toe heeft geprest, de positie der gezellen te verbeteren.

Maar toch — al is zijn invloed groot, almachtig is de boven aangehaalde organisatie nog op verre na niet. Zijn het in Holland, Utrecht, Gelderland enz. de groote ziekenfondsen, die hem bij een agitatie dikwijls in den weg treden, elders is het de onverschilligheid en de totale uitputting der typografen, waarmede hij maar àl te zeer heeft te kampen. Deze onverschilligheid en uitputting treft men bijv. aan in Friesland en Zeeland, waar inderdaad van patroonszijde de organisatie zeer weinig in den weg staat, en waar toch die organisatie nog slechts zeer geringe proportiën aannam. De theorie, dat hoe slechter de arbeiders 't hebben, hoe beter ze tot organisatie zijn te brengen, wordt ook hier door de ondervinding weersproken, en geeft deze ondervinding zelfs méér recht, het tegenovergestelde te beweren. In Brabant en Limburg, het ook in de overige arbeidersbeweging zoo beruchte „donkere Zuiden," heeft ook de A. N. T. B., hoewel misschien nog het meest gevorderd van allen, het toch nog niet verder kunnen brengen dan tot de eerste sporen van organisatie. Het laatste jaarverslag wijst weliswaar afdeelingen aan te Bergen-op-Zoom, Breda, 's Bosch en Maastricht, doch terwijl het gezamenlijk ledental dezer vier afdeelingen in '97 bedroeg 39, was dit in '98 nog geslonken tot 32, welk aantal, verdeeld over vier plaatsen, toch nauwelijk mag gelden als eenig bewijs van organisatie. Het is nog altijd de aloude kèrk en hare dienarenschaar, die deze moderne vakbeweging beschouwt als een werkje, waaraan de Booze verre van vreemd is, en waar tegen dien Booze *alle* middelen geoorloofd zijn, daar kan men zich gemakkelijk denken, dat men in de middelen, om den A. N. T. B. te bestrijden, ook nimmer erg kieskeurig is geweest! In de streken van „de eenige waarheid" en „het eenige licht" heeft men elke poging van de vakbonden, om ook daar leden te werven, eenvoudig gedoodverfd met de bewering, dat het niets anders was dan een socialistische lading onder een vreemden vlag, en is het den reactionairen Roomschen tot nu toe maar ál te glansrijk gelukt, de vakbeweging te weren, hoe hoog, hoe bitter noodig deze ook, met het oog op de in mijn vorig artikel genoemde loonen, zou zijn.

Het spreekt nu wel van zelf, dat, waar niet alleen in de zuidelijke maar ook in de Noordelijke en Westelijke provinciën de organisatie nog zoovele gapingen vertoont; m. a. w. waar er nog zoovelen zijn, die een voortdurend gevaar opleveren voor hen, die de hand aan den ploeg slaan, om hun lot te verbeteren, en te dien einde overgaan tot staking –– het spreekt wel van zelf, dat de A. N. T. B., hoe goed ook in elkaar gezet, en met hoeveel strijdlust ook toegerust, hier weinig kan tot stand brengen.

De ondervinding heeft dit dan ook ruimschoots bewezen.

Langs den weg der staking heeft men alleen daar iets kunnen behalen, waar het aantal Bondsleden overwegend is, b.v. in Amsterdam, waar het ledental op dit oogenblik bedraagt tusschen de 7 en 800. Daar heeft men, zij het dan ook met behulp van de kerkelijken, „langs den weg van geweld" — zooals de patroons dat zeer overdreven noemen — het loon op een normale hoogte weten te brengen zonder dat ik hierbij zou kunnen zeggen, in hoeverre men, ook mèt de goede organisatie, in staat is, dit loon te behouden; maar ongeveer overal elders, waar men, ter verdediging van het oude of ter verkrijging van hooger loon, of uit welke oorzaak dan ook, het middel van staking aanwendde, is dit mislukt, en zijn de typo's meestal als geslagenen uit den strijd getreden.

Behalve met den gewonen factor — d. i. het gemis aan sluitende organisatie in het Noorden en Zuiden des lands — heeft de A. N. T. B. met nog eene andere faktor rekening te houden; dat zijn de — ter loop reeds genoemde — kerkelijke vereenigingen, welke hun tehuis vinden òf in den Roomsch Katholieken Volksbond, òf in het Werkl. Verbond „Patrimonium."

De eerste heeft het — naar men weet — noodig geoordeeld, te midden van zijne algemeene organisatie, ook nog vakvereenigingen op te richten, welke zich op de algemeen bekende Roomsch katholieke wijze een verbeterde positie willen veroveren; natuurlijk niet, omdat dit zooveel spoediger of zooveel gemakkelijker gaat, maar omdat men hen nu eenmaal niet *wil* laten in 't gezelschap van heele, half of kwart-socialisten, bekend onder den naam van „neutralen." De R. K. Volksbond heeft eenige dier organisatiën opgericht; mét enkele reeds bestaanden, vormden deze te zamen den R. K. Typografenbond die natuurlijk, zij het een niet groot, maar toch meetellend gewicht in de schaal leggen.

Deze katholieke vak-organisaties blijven evenwel steeds onder onmiddelijke leiding van den R. K. Volksbond; de algemeene vergaderingen worden door dit Centraal-Bestuur geleid, terwijl bovendien art. 4 van de bepalingen omtrent de katholieke vak-organisatie luidt: „Voor alle daden, uitsluitend de vakbonden inwendig rakende, kunnen de afdeelingen zelfstandig handelen, maar voor de handeling naar buiten hebben zij de goedkeuring noodig van het Centraal-Bestuur van den R. K. Volksbond.

Onder de Patrimonium-typografen bestaat er — naar mijn weten — slechts één aparte organisatie van beteekenis, d. i. de Vereeniging „Draagt elkanders lasten" te Amsterdam.

Het is duidelijk, dat, willen de leden van den typografenbond een

landelijke beweging organiseeren, zij daartoe meer noodig hebben dan de kleine helft der gezamenlijke vakgenooten, en dus de hulp van deze kerkelijke vereenigingen hun welkom niet alleen, maar voor hun bedoeling zelfs onontbeerlijk is.

Toen dan ook eenige jaren geleden de Amsterdamsche typografen, door middel van een federatief optreden van A. N. T. B., „De katholieke pers,” „Draagt elkanders lasten” (Patrimonium), „Nederlandsche drukpers,” en „Voorzorg en Genoegen” (aanv. ziekenfondsen) en de „Jongelings-vereeniging” het loon wisten op te drijven, was het niet te verwonderen, dat de begeerte bij de vakgenooten ook op andere plaatsen sterk werd, zulk een federatie over het geheele land te zien vestigen, opdat men *gezamelijk* en *eendrachtig* zou bereiken, wat men geïsoleerd onmogelijk kan. En het goede voorbeeld van federatie werkte wel zóó krachtig, dat in '96 door de genoemde vereenigingen te Amsterdam, combinatie met eenige ziekenfondsen te Utrecht, Arnhem, enz., een circulaire werd verzonden aan alle typografische vereenigingen in Nederland, waarin op het treurige van de positie van den Nederlandschen typograaf werd gewezen, en waarin de typografen van den Bond en van de ziekenfondsen, katholieken en calvinisten, in één woord *allen* werden uitgenoodigd, elkaar de hand te reiken, den strijdbijl van onderlinge twist te begraven, en gezamenlijk met een wèl omschreven plan een overwinning te beproeven.

En ja, het leek goed; het eerste congres, in de kerstdagen van '96 te Amsterdam gehouden, was druk bezocht door allerlei schakeeringen; vurige wenschen werden uitgesproken, en al kwam men niet verder dan tot het besluit, om te *trachten*, een federatie op te richten, men scheidde met goeden moed op de toekomst.

De „Permanente-Commissie” vatte haar taak breed op, deed eenige nog al lijvige conclusiën het licht zien, waarin breed omschreven werden 't geen men dacht te veroveren, en ontwikkelde o. a. een miminum-loonstandaard voor heel Nederland, samengesteld naar de bevolking en eenigszins naar de behoeften (men had de kies-tabel van minister van Houten als leiddraad genomen), volgens welke bv. te Amsterdam en te Rotterdam het middelloon *f* 12,50, te Haag, Utrecht enz. *f* 11.—, op kleinere plaatsen *f* 10.— en op het platteland *f* 9.— zou bedragen. En om den kinderarbeid te weren, zou dan dit loon worden uitbetaald aan de *helft* of 5/10 over het personeel; dan zou (b.v. op een werkplaats in Amsterdam) 2/10 een loon van *f* 9.50, 2/10 een van *f* 6.— en 1/10 een van minder dan *f* 6.— verdienen. Verder zou het overwerk veel hooger betaald worden, en Zondagsarbeid *geheel* worden afgeschaft.

Dit programma zou natuurlijk, bij verwezenlijking, de positie van den typograaf aanmerkelijk verbeterd hebben; behalve dat het loon was verhoogd geworden, zou ook „de kanker van het vak,” de kinderarbeid, krachtdadig zijn tegengegaan, en het moordende overwerk zou, door den te betalen prijs, tot een minimum beperkt zijn geworden.

Edoch, „es war zu schön gewesen.”

Het was voor iedereen duidelijk, dat om dit wenschelijke te bereiken, er een hardnekkige strijd noodig was, waarbij men den patroon ook nog anders dan met zijden handschoentjes zou hebben aan te pakken, en zoo licht als men besloot, een congres te houden, zoo zwart keek

men op tegen dien strijd. En het duurde dan ook niet lang, of hier en daar viel er eentje af; geen kerkelijke vereeniging, maar telkens een ziekenfonds, dat heenging na de leuke verklaring, dat zij in geen geval verder wenschte te gaan dat te verzoeken en te vragen; *eischen* zou nimmer door hen worden gedaan (! !) en wijl ze nu voorzagen, dat men er toch nog zonder *eischen* (m. a. w. *staken*) niet zou komen, gingen ze maar liever weer naar huis, borgen hun vaandel weer in hun glazen kast, en dommelden den reeds 50-jarigen slaap voort, die zoo zoet en zoo gemakkelijk was . . .

Toch waren op het tweede congres, gedurende de Paaschdagen van dit jaar weder te Amsterdam gehouden, de overgroote meerderheid van die van het vorige jaar bijeen, uit bijna alle plaatsen van Nederland, van allerlei schakeering, met of zonder relegie. In hoofdzaak werden de straks genoemde conclusiën aangenomen; bovendien besloot men, een „wiluitvoerder" te benoemen, voor rekening der deelnemende organisaties, die niet anders zou hebben te doen dan bij partieële loonbewegingen als gemachtigde der organisaties op te treden, en om aan de federatie, bestaande uit zoo heterogene bestanddeelen, eenige vastheid te geven, werd bovendien door het congres goedgevonden, een *contract* in te stellen, waarbij zich de deelnemende organisaties *verbonden*, den gezamenlijken wil te helpen uitvoeren, met de bepaling, dat men, bij ontijdige uittreding, had te betalen aan de kas der federatie, één gulden per gewoon lid. Als contributie besloot men te heffen vijf cent per week van elk aangesloten lid.

Tot zóóver was alles behoorlijk naar wensch gegaan.

En even verder ging het óók nog goed.

Want toen er (na afhandeling der onderdeelen) nog eens gestemd werd over de àl-of-niet-oprichting van het thans opgebouwde Federatief Verband, verklaarden zich 9 organisaties daarvóór, zeven blanco en niemand er tegen.

Alles was dus gereed; het behoefde slechts gesanctioneerd te worden door het referendum.... Het Hoofdcomité schreef het referendum uit, maar ziedaar: *de deelname aan dit referendum, tot twee maal toe uitgeschreven, was zoo slecht, dat genoemd Hoofdbestuur, met het oog op de verkregen cijfers bij het referendum, proclameerde, dat men het heele Federatief Verband kon beschouwen als in elkaar gevallen.* Van de 2947 deelhebbers, stemden slechts 1731; en zóó, dat het comité den moed miste door te werken, wat zeker door niemand kan worden kwalijk genomen.

Mèt het in duigen vallen van het Federatief Verband, is voorloopig alle kans, dat er binnen niet al te langen tijd in den toestand der Nederlandsche typografen eenige merkbare verbetering komt, geheel verdwenen. En schrijver dezes behoort tot hen, die, na hun bescheiden aandeel te hebben gehad in de tot standkoming van de Federatieve organisatie, met een gevoel van diepe teleurstelling van dezen afloop hebben kennis genomen, goed als zij wisten dat dit de eenige mogelijke weg was, waardoor de positie van den Nederlandschen typograaf kon worden verbeterd.

De hoop, dat we thans stonden aan een kloek begin van een forschen strijd, een strijd waarin het zuivere bewustzijn van den klassestrijd

althans zou worden in de hand gewerkt, en wiens goede uitslag de weerbaarheid van de typografen aanmerkelijk zou hebben verhoogd . . . die hoop is vervlogen in dezelfde rook van onverschilligheid en lauwheid, als waarin reeds zoovele goede pogingen tot lotsverbetering zijn opgegaan.

Ziedaar derhalve eene korte uiteenzetting van de organisatie, waarover de Nederlandsche typografen beschikken, die hierom onvolledig is, wijl het zeer moeilijk gaat, juiste gegevens en preciese cijfers over alles te verkrijgen.

Aangenomen kan worden, dat van de plm. 4000 Nederlandsche typo's, plm. 3000 zijn georganiseerd. Hiervan bevinden zich 1700 in den A. N. T. B., een even groot getal in de verschillende ziekenfondsen, eenige honderden in den Volksbond, en een aantal bij Patrimonium.

Bij goeden wil en erstig bewustzijn, bij aanwezigheid van genoeg besef van organisatie, dat men bereid ware, geen 5, maar bijv. 20 à 25 ct. in een gezamenlijke kas te storten, en dit geld in hoofdzaak te bestemmen als strijdmiddel — zou met dit percentage zeer zeker veel uit te richten zijn, wijl men dan aan mag nemen, dat, na eenige overwinningen, ook de onvereenigden, na het krachtige voorbeeld, spoedig tot organisatie zouden zijn te brengen.

Van al deze noodwendige factoren is er echter voorhands nog zoo goed als geene aanwezig. Het besef ontbreekt, en helaas ook de noodige mannen, om dat besef wakker te schudden.

Zooals de organisatie thans is, zal elke poging om door een krachtig optreden te overwinnen, op niets uitloopen; want of men al conclusiën opstelt, met nog zulke goede redenen omkleed; en of men al omschrijft wat men zooal *wenscht* te bereiken — wanneer de deelhebbers, de betrokken arbeiders, niet van plan zijn dit gewenschte door hardnekkigen *strijd* te winnen, dan is elk congres en elk geschrijf nutteloos werk.

Het zal de Typografenbond moeten zijn, welke op den duur door *eigen* kracht, d.w.z. buiten de ziekenfondsen, en desnoods ook buiten de (dikwijls zoo onbetrouwbare) kerkelijke vereenigingen om, moet veroveren de verbeteringen, welke direct noodig zijn; hij zal het ook moeten zijn, die de grooter wordende gevaren der zetmachine (gevaren in den vorm van werkeloosheid en grootere afhankelijkheid) moet neutraliseeren door de noodige bepalingen, waaronder met de zetmachine gewerkt moet worden, en hij zal ten slotte ook het lichaam zijn, dat, in voeling en in verbinding met de politieke arbeiders-organisatie, de noodige sociaal-politieke maatregelen, als: wettelijke beperking van den kinderarbeid, verscherpte maatregelen op de inrichting der werkplaatsen ten behoeve der gezondheid, wettelijke beperking van den arbeidsduur, enz., zal hebben door te drijven, zich zoodoende stempelende en opwerkende tot de vak-organisatie, die in de toekomst vormt dat element in den klassenstrijd, dat zich bezig houdt met de eigenaardige vakbelangen der typografen, en dezen langzamerhand bekwaam maakt, om de productie zelf ter hand te nemen.

Dat däärvoor nog heel wat noodig is; dat we daarvan nog zeer vèr verwijderd zijn, en ook de Typografenbond nog een berg van eigen onvolmaaktheden heeft te overwinnen — dat weet ik zeer goed. Om buiten de ouderwetsche vereenigingen genoeg kracht en genoeg omvang

te verkrijgen, moet er nog enorm veel gewerkt, en is het noodig, dat factoren van buiten af er toe meewerken, dat de bij uitstek aan oude begrippen vasthoudende typografen den Typografenbond binnen komen. Doch er zijn elementen in den Bond aanwezig, die, bij goede leiding en oordeelkundige vorming, uitstekende organiseerde krachten kunnen worden, wien het *moet* gelukken, de jongere vakgenooten te halen binnen de moderne arbeidersbeweging. Vóór het grooter en sterker worden der organisatie, waartoe ontwijfelbaar noodig is, dat de contributie tot het dubbele van thans wordt opgevoerd, zoodat men niet altijd zit met leege kassen of wel lamme handen, vóór dien tijd zullen er nog wel eenigen afvallen; maar op den gezonderen grondslag voortbouwend, zal „de sterke arm" van het proletariaat spoedig sterk genoeg zijn, de nadeelen van de zetmachine, die thans geheel te zijnen laste komen, voor een goed deel van zich af te wenden, zoodat niet meer — evenals tegenwoordig — een werkstaking 'n maar àl te welkome gelegenheid is voor de patroons, de werklieden „en corps" op straat te zetten, en de machine aan te schaffen. En dan heeft ook de A. N. T. B. vóór zijn daadwerkelijke samenwerking met de politieke arbeiderspartij, ook nog heel wat ouderwetsche ideeën en theoriën, de ongure zuurdesem van de thans kwijnende pseudo-revolutionaire ideeën eensdeels, en de oude beginselen van tevredenheid, goedige lijdzaamheid en kerkelijke gehoorzaamheid anderdeels, overboord te werpen. Meer dan één ander vakman, neemt de typograaf tegenover den patroon een maatschappelijk zwakke positie in, eerstens door den kinderarbeid, tweedens door de teugellooze uitbuiting bij nacht en op Zondag; en méér dan eenig ander vak kan door de hulp van den wetgever, zoodra deze *wil* en geen mazen in die wet laat, waardoor ook de grootste patroon straffeloos kan doorsluipen, gebaat worden; waaruit noodigwendig volgt, dat wel allermeest de typografen belang hebben bij eene uitgebreide en krachtig gehandhaafde sociale wetgeving. En wanneer dan de typografen niet meer opvolgen den raad van de „revolutionaire" drogredenaars, dat ze de doorvoering dezer sociale wetgeving maar over moeten laten aan liberale en radicale politici, „die 't veel beter kunnen," maar de politieke zelfstandige arbeiderspartij, d. i. de *sociaal-democratie* rugsteunen en meehelpen, opdat deze ze *zelf* kan veroveren — hierin dan volgend het voorbeeld van *al* hun buitenlandsche vakgenooten! — dàn zal het zekerlijk de Typografenbond zijn, die, als eene machtige en gezonde, tot strijden bekwame en tot verzet toegeruste organisatie, in de toekomst aan *onze* zijde zal staan.

Ik hoop hiermee een poging te hebben gedaan, om te voldoen aan het verzoek der redactie, iets te schrijven over het vak, waarin ik werkzaam ben en tevens, de kennis omtrent een niet onbelangrijk deel der Nederlandsche vakbeweging, te vermeerderen.

ROTTERDAM, Oct. '98.

Barmhartige Reeders.

DOOR HERM. HEIJERMANS JR.

Denkt de bourgeoisie aan het bedrijf der zoutwatervisscherlieden, dan mijmert zij in het gunstigst geval over nieuwe haring, kooktong of tarbot. Ook kan het wel spoken als je in een badplaats logeert en nòg typischer dan de schilderijen van Mesdag zijn de garnalenvisschers wier „stoere" lichamen zoo mooi doen in den avond tegen het lilagekartel der wolkjes en het blauwe wazen der zee. Ook heb je die origineele Urkers èn Scheveningsche visschersvrouwen met 20 rokken om de heupen. Voorts op 30 November 1813 'n prins van Oranje in een pink en onbeschrijfbare jubel des volks. En welk een artistiek genoegen bij de intocht van Wilhelmina Helena Paulina Maria, toen langs het Rokin een aantal versierde loggers, bommen en pinken met op hun Zondagsch uitgedoschte schilderachtige visscherlieden ter begroeting aanwezig was.

Twee jaar heb ik aan zee gewoond, de gruwelijke ellende eener visschersbevolking gezien, eene ellende zóó groot als nauwlijks in steden bestaat. Het levendigst herinner ik mij een frisch-aangename morgen. 's Nachts had het gestormd, niet erg. Op het strand was een zwarte, modderige streep van aangespoeld wier, kurk en doorvreten hout. Er langs henen zochten jongens en de schoenmaker van 't dorp kwam terug, moeilijk-gebogen onder het druipende hout. In de verte reed een schulpenkar. Ik zag haar naderen. Vele mannen van 't dorp gingen er achter. Er moest iets wezen. Er wàs iets. De wielen schuurden door 't zand — boven den rand van den bak stak een paars-bleeke voet. Ze hadden een lijk gevonden. Ik liep mee. Bij de kerk was een hok. Op den steenen, zandrigen vloer werd hij gelegd. Ik herinner mij het afgrijslijk gelaat, dien mond met rottend zeewier, die misvormde, verwrongen tong waarin zich de vinnige tanden in doodsbenauwing hadden vastgebeten. Er werd door den burgemeester der naburige stad getelegrafeerd naar IJmuiden, Katwijk, Maassluis, Scheveningen, Vlaardingen. Er kwamen IJmuidenaars langs den landweg. Ze herkenden hun familielid niet. Er kwamen Katwijkers, Scheveningers, visschers uit Vlaardingen en Egmond, ze zochten den veldwachter op — de veldwachter opende het hok en telkens voor de angstig-kijkende vreemde visschers werd

de roode zakdoek weggetrokken, vertoonde zich het afschuwelijk gelaat, de haren geplakt om het beenig hoofd, het zand in de neusgaten, het zand bij de mondhoeken. Het lijk werd niet herkend en begraven. In den hoek van de nièt-betalers. Eerst véel later brachten ze hem thuis door de initialen van zijn boezeroen.

Eene korte beschouwing over een Congres pleegt niet aan te vangen met dergelijke herinneringen. Doch bij de lezing der verschillende Congres-verslagen dacht ik herhaaldelijk aan den paars-bleeken voet boven den rand van de schulpenkar, zàg de tanden vastgebeten in de verkromde tong. Onze reeders zijn niet overgevoelig, worden niet gehanteerd door zulke gebeurtenisjes. Het ware een grap te veronderstellen dat hunne onbeschaamde, drieste, niets-ontziende redeneeringen van menschelijker allooi zouden geweest zijn, zoo in plaats van een minister, een commissaris der Koningin, een burgemeester, diverse kamerleden en autoriteiten, de schulpenkar met dit lijk in de Congres-zaal aanwezig was geweest. Wanneer ik de redevoeringen op genoemde wijze qualificeer meen ik mij vrij wel gematigd uit te drukken. Deze congressers [1]) misten handigheid. Op eene volgende samenkomst zullen zij zich gereserveerder betoonen, minder noest hunne bedoelingen doen blijken. Driest zijn zij geweest tot in de punten hunner nagels en snorren, driest in hun cynisch humaniteitsvertoon, driest in de bepleiting hùnner belangen, driest in de onverbloemdheid van een ergerlijk komedievertoon.

In verhouding tot de gevaren aan een beroep verbonden is de zoutwatervisscherij — de zoetwatersectie van het congres met haar opgewonden kermen over de „stroopers op wie gevoelige straffen moesten toegepast worden, hetgeen dezen lieden leeren zou door eerlijk werk den kost te verdienen” kan ik gevoegelijk buiten bespreking laten — voor Holland, wat de mijnen voor een mineraal-rijk land zijn. Er is geen noemenswaard verschil.

Op een eerste vergadering van patroons hebben wij de sterke kristalliseering te verwachten van intressen in eene bepaalde richting, tevens de groenheid, de ondoordachtheid die aan *maidenspeeches* doorgaans verbonden is. De Nederlandsche Sociaal-demokratie vindt in het gesprokene een kostelijk materiaal. Voor haar propaganda onder het visscherij-proletariaat kon zij geen beter gegevens verlangen.

De voorzitter T. A. O. de Ridder, burgemeester van Katwijk, voorzitter van de „Vereeniging tot Bevordering der Nederlandsche Visscherij”, zette de zonderlingheden in. „Stel je voor”, zei hij, of liever zóó zei hij het niet: „stel je voor dat ze er tegenwoordig drukte van maken om de Zuiderzee te dempen. Maar als je nagaat dat we in 1896 alléén in de Noordzee voor *f* 6.000.000 hebben gevangen, dan vraag ik of 200 matige boerderijen 'n zelfde winst zouden geven?”

Deze heer is niet op 't land gesteld. De zee is hem een onvergankelijk grondbezit, een onuitputtelijke bron van meerwaarde. William

---

[1]) Eerste Nationaal Visscherij-Congres gehouden te Utrecht op Woensdag 9 en Donderdag 10 November 1898.

Petty vergist zich. De arbeid is de vader van den stoffelijken rijkdom, de zee zijn moeder. Evenwel niet dezen heer — wiens uitspraak „dat het gebied der zeevisscherij een chaos van wildheid en ongerechtigheid" in àndere beteekenis zeer de waarheid nadert — hebben wij te volgen. Hij is goedig doch onbenullig, vervult een rol àchter de schermen van de straks te beschrijven komedie.

De reeder G. Dirkzwager Mz., vice-voorzitter der „Vereeniging ter bevordering van de Nederl. Visscherij" spreekt — als referent over Verzekering op Visscherij-gebied — dadelijk tot ons hart. Ge kunt wel vermoeden dat hij er de „sociale quaestie" bij sleept. Indien dit tijdschrift een bitter-humoristisch aanhangsel gebruiken kon, zou de geheele redevoering daar in afgedrukt moeten worden. Nu valt het mij moeilijk uit de brochure [1]) passende citaten te geven. Zooeven sprak ik van onbeschaamde, vlegelachtige, nietsontziende inzichten. Wilt ge bewijzen? „Is het niet opmerkelijk," vraagt referent na een hartelijke inleiding: „dat waar het verzekering-stelsel, „de assurantie — als men hier liever het vreemde woord gebruikt — „geen bestrijders vindt, waar het schepen en visscherij-gereedschappen „betreft, wèl wordt bestreden, indien het de zooveel kostbaarder „menschenlevens [2]) geldt? Waar ligt de grens tusschen „het uitgesproken woord „onnoodig" en de feitelijke nalatigheid in het „nemen van maatregelen, waar het geldt, niet zooveel mogelijk „rampen te voorkomen, [3]) maar hare gevolgen te verzachten, „aan de smart over het verlies haren scherpsten prikkel „te ontnemen door een lichtstraal te doen schijnen in den „duisteren nacht der toekomst [4]) EN WERKELIJK, MIJN HEEREN, „EEN DERGELIJKE MAATREGEL IS GOED BEGREPEN EIGEN-„BELANG [5]) Een voorbeeld uit velen van gelijken aard: Vóór eenige „jaren kwam een der loggerschepen van Maassluis in aanvaring met „een ander vaartuig. Zonder aan iets anders te denken „dan aan zelfbehoud, het redden van eigen leven, „sprong de bemanning van den logger, zoowel matrozen als gezag-„voerder, op het schip over waarmede men in aanvaring was geweest, „en . . . men liet zonder eenig onderzoek naar de „aangebrachte schade, als door een panischen schrik bevangen, „schip en vleet en vangst — te zamen een aan-„zienlijk kapitaal vertegenwoordigende — ten prooi „der golven.

„Immers" — zoo redeneert de zeeman, en wie kan het hem euvel „duiden [6]) — „schip en lading zijn verzekerd, de gevangen haring alleen „gaat misschien te loor" . . . . maar wat beteekent deze bij het verlies

---

[1]) De redevoering werd in brochure-vorm aan congressers rondgedeeld. Een exemplaar kwam in mijn bezit.

[2]) Alle spatieeringen van mij. H.

[3]) Wèlke rampen? Het schip is toch geassureerd? H.

[4]) Nog alles èrg hartelijk, niet waar?

[5]) Ook die letter is van mij.

[6]) Ja, dàt zal elk mensch mèt hersens vragen. Bij reeders schijnt 't evenwel een ernstig punt van overweging uit te maken.

„van zooveel menschenlevens, *die niet verzekerd zijn*, Het eene betaalt „de assurantiemaatschappij en het andere?

„Och, het antwoord is gemakkelijk gegeven ... gedeeltelijk nog de „zeeman zelf van zijn gering inkomen en het verdere ... de publieke „liefdadigheid!

„Doch, „revenons à nos moutons!" schip noch lading werd een „prooi der golven; de aanvaring had geene belangrijke schade veroor„zaakt, het vaartuig bleef drijven, waarheen wind en golven het voeren „wilden."

Op deze hoogte zijner pathetische rede, werkt referent zich op tot de hoogte van het *Sociaal Weekblad*. Verzekering der visscherlieden roept hij: „is niet alleen billijk, het is PLICHT." En:

„De eisch onzer tegenwoordige maatschappij is: „Voor den mensch „een menschwaardig bestaan!" en ons Staatsbestuur, hetzij „in vrijzinnigen, hetzij in meer kerkelijken geest „ingericht, gaat ons in ieder opzicht daarin voor.

„Geene aanbesteding van openbaren aard meer, waarin niet de be„paling is opgenomen, dat de werklieden *moeten verzekerd* zijn [1]), en „draagt de Staat in dat geval de kosten. Niet alleen, dat de arbeider „zijn loon waardig is, hij heeft ook aanspraak op de hulp en onder„steuning van werkgevers in dagen van ziekte en ongeluk, niet als „liefdadigheid, niet als toegeworpen gift, neen, als *recht*."

Kàn het solider gezegd? Als recht. En een rééder die het zegt. Het luchtje der zaak zal ons echter spoedig uit de nevelen helpen. „Na al het vorenstaande," vervolgt onze sociaal-barmhartige patroon op blz. 17 der brochure: „zal ieder moeten toestemmen dat de uitkeeringen „(aan weduwen, weezen, invaliden) veel te gering zijn, dat daardoor „alle energie, alle moed zich desnoods op te offeren, „bij den visscher wordt gedood, dat hij in strijd met „zijn plichts- en eergevoel aan behoud van het eigen „leven de voorkeur geeft boven dat van schip en „lading." Plaatsen wij hiernaast de vertrouwelijke mededeeling op blz. 18 dat te Maassluis „den goeden weg werd ingeslagen, geleid door „verkeerde beweegredenen want het doel (de ondersteuning daar ter „plaatse) is niet geweest voor de menschen te zorgen, „doch telkens eene nieuwe bedelpartij te voorkomen, „die ten slotte zoo goed als niets meer opbrengt, „wijl zij maar al te dikwijls moet worden herhaald," dan blijkt glashelder hoe perfiede en cynisch de beweegkracht is voor 's heeren Dirkzwager's sociale tendenzen. Dat arme visschers verzekerd worden is hun recht zegt hij met nadruk, maar gelijktijdig praat hij zijn neus voorbij, wijst op de snoodheid der bemanning die zich liever redt dan met het schip te verdrinken en op de uitgeputte publieke liefdadigheid. Kan het driester? Op dit oogenblik wordt déze uitkeering aan nagelaten betrekkingen of oude zeelieden *per week* gedaan:

---

[1]) Hier wordt referent sociaal-vermakelijk.

Vlaardingen verzekert aan

	1e tweetal jaren.	2e tweetal jaren.	3e tweetal jaren.	4e tweetal jaren.
Schippersweduwen	*f* 3,—	*f* 2,25	*f* 1,50	*f* 1,—
Andere weduwen	- 2,—	- 1,50	- 1,—	- 0,50
Weezen	- 1,—	- 0.75	- 0,50	- 0,25
Oude zeelieden	- 1,— levenslang.			

Maassluis keert *f* 1,50 aan de weduwen en *f* 0,25 per week voor ieder kind uit.

Scheveningen betaalt aan iedere weduwe, zoolang zij weduwe blijft, tot aan haren dood, wekelijks *f* 1,25 en gedurende de 13 winterweken *f* 1,50. Aan ieder kind wekelijks *f* 0,25 en gedurende de 13 weken 's winters *f* 0,50 tot aan hun 16e jaar. De vereischten zijn Scheveningsche visschers op Scheveningsche vaartuigen verongelukt. De bommenvisschers brengen jaarlijks *f* 3,— per bom op als bijdrage.

Katwijk aan iedere weduwe *f* 2,50, voor ieder kind *f* 0,50.

Wie brengt het kapitaal daarvoor bijeen: De visschers *zelf* „die „daartoe een bij den monsterrol bepaald gedeelte hunner gage moeten „missen, onverschillig of zij al dan niet getrouwd zijn, later al dan niet „het recht zullen hebben er voor zich aanspraken op te doen gelden. „De menschen worden er op gemonsterd; zij weten het dus vooruit en er bestaat alzoo geen reden tot klagen" — Is het geld (het van het publiek gebedelde) op, dan schreit de barmhartige reeder: „immers, wie kan voor zijne ondergeschikten en hunne gezinnen *blijven zorgen*. Dat kan van niemand, vooral niet van iemand in zóó drukke zaken worden gevergd." (blz. 15) De heer Dirkzwager, lettende op al deze nooden, ellenden én op de zak van zijne medekapitalisten, lettende op de rampen van 1886—1896:

Van 1886—1896 hadden over de geheele groote vloot de volgende scheepsrampen plaats, waarbij de bemanning [1]) verongelukte:

In 1886 geene.
„ 1887 de Vl. logger „Haringvliet" ter haringvisscherij.
„ 1888 „ Msl. logger „Secunda" „ „
„ 1889 2 Sch. bommen ter wintervisscherij.
„ 1890 de Vl. logger „Agatha Geertruida" ter beugvisch.
„ 1891 1 Scheveningsche bom ter haringvisscherij.
1 Katwijksche „ „ „
„ 1892 geene.
„ 1893 een Schev. bom ter haringvisscherij.
„ „ „ „ „ bij Hoek van Holland op den Zuiderdam, waarbij 5 man verdronken.
„ 1894 geene.
„ 1895 de Katw. bom „Concordia" ter wintervisscherij, allen verdronken behalve de schipper.
de Maassl. logger „Rotterdam" ter kol- en haringvisscherij.
„ Middelh. sloep „Zeemanshoop" ter beugvisscherij.
„ Pernis „ „Eersteling" „ „

[1]) Let er op dat deze reeder wèl het aantal der verloren schepen, *niet* het aantal der omgekomen visscherlieden noteert.

de Scheven. bom „Arie en Daniël" ter haringvisscherij.
„ Vl. sloep „Koningin Wilhelmina" ter beugvisscherij.
„ „ „ „Charlotte Louise" „ „
In 1896 „ Katw. bom „Eduard Sebastiaan" ter haringvisscherij,
lettende op de assurantie-premie voor elke *f* 2500,— die door eensgezindheid *goedkooper* te maken is [1]) — komt dan tot de schrandere ontdekking dat het recht zijner ondergeschikten te verkrijgen is door *hen op eene andere wijze de premie te doen betalen:* „Naar mijne meening „zou de verzekering behooren te geschieden door den reeder *in ver-* „*houding tot de verkregen besomming* [2]) zooals door fabrikanten de verze- „kering hunner werklieden geschiedt in verhouding tot de betaalde „jaarloonen en niet alleen voor overlijden, doch ook voor levenslange „invaliditeit zoowel als voor tijdelijke ongeschiktheid tot arbeiden, geheel „op dezelfde wijze als bedoelde verzekeringen voor de werklieden op „fabrieken en andere werkplaatsen worden afgesloten.

„Voor de zeelieden zou wat de uitkeering aan de weduwen betreft „in iedere plaats eene Commissie moeten worden benoemd, die zich „met de regeling der uitkeering en al wat daarop verder betrekking „had belastte, bestaande uit minstens een drietal Gemeente- „naren, [3]) welke Commissie jaarlijks verslag doet van de door haar „genomen bepalingen. Het aantal leden der Commissie zou moeten „worden bepaald in verhouding tot het aantal van iedere visscherij- „plaats varende schepen.

„Daarmede zou naar mijne meening iedere misstand worden vermeden „en geheel worden voorzien in de behoeften der visschers-weduwen en „weezen.

„De thans bestaande particuliere fondsen zouden hiermede tevens „kunnen vervallen, doch zouden voorloopig nog wel niet worden „opgeheven."

Het is zeker onnoodig aan te toonen dat deze „philanthropie" van het meest clownesk burgerlijk gehalte is, daarenboven in ons geval eene ergerlijke charlatannerie. Want en hier komt het op aan: de besommingen van wier *bruto* bedrag de premie zal worden afgetrokken „om op die wijze reeder en schepeling *in dezelfde verhouding* hun aandeel te doen betalen!" zijn volslagen afhankelijk van het vriendelijk knipoogen der reeders en der particuliere afslagers. Dadelijk zal ik uit de congresverslagen de waarde der veilingen aantoonen. Misselijker wordt de historie wanneer wij referent getuigenis hooren afleggen van de loonen [4]) en nagaan wat de visscherlieden in 1897 of 1886—97 verdienden.

---

[1]) „Wordt de zaak goed geregeld, dan vertrouw ik zelfs dat de te betalen premie per schip, in evenredigheid *veel lager* zal kunnen zijn, dan dit jaar werd gevorderd voor de verzekering van *f* 2500 per schip.

Ik zou n.l. de verzekering wenschen voor te stellen geheel op dezelfde wijze als deze voor de werklieden van maatschappijen bij de „Eerste Nederlandsehe Verzekering Mij. tegen Invaliditeit en Ongelukken" te 's Gravenhage geschiedt, n.l. tegen eene premie berekend naar de betaalde loonen, welke polissen ook bij de werken voor rekening van den Rijks-Waterstaat uitgevoerd, van kracht zijn."

[2]) *Zonder* toestemming der bemanning

[3]) *Geen* visscherlieden.

[4]) Al voldoende bekend uit Enquêteverslagen.

BESOMMING LOGGER HARINGVISSCHERIJ 1897.

Duur 6 maanden:

Totale besomming in 4 reizen . . . . f 14567,13

waarvan aan de equipage is betaald:

schipper	f 553,50	of	2	deelen
matroos	- 276,75	„	1	deel.
oudste	- 207,50	„	3/4	„
jongste	138,25	„	1/2	„
reepschieter	- 92,25	„	1/3	„
afhouder	69,22	„	1/4	„

Dus totaal loon volk . . . . f 3275,—

daar er 7 matrozen, 1 oudste en 3 jongens zijn.

BESOMMING LOGGER ZOUTREIS 1896/97.

Duur 5 maanden.

Totale besomming in 5 reizen . . . . f 7551,—

waarvan aan de equipage is betaald:

schipper	f 379,97	of	24	lijnen.
matroos	- 189,86	„	12	„
oude jongen	- 162,45	„	10	„
middeljongen	- 119,04	„	7	„
inbakker	- 75,63	„	4	„
speeljongen	- 75,63	„	4	„

Dus totaal loon volk . . . . f 2204,74

daar er 7 matrozen zijn.

BESOMMING BOM HARINGVISSCHERIJ.

Gedurende 15 Juni—1 December.

Bij eene totale netto besomming van . . . . f 4500,—

Ontvangt: de schipper	f 300,—	of	5	%
„ 1 matroos	- 168,—	„	2,80	„
„ 1 jongen	- 84,—	„	1,40	„

Dus totaal loon volk . . . . f 1644,—

daar er 7 matrozen en 2 jongens zijn.

BESOMMING BOM KANT- OF SCHROBNETVISSCHERIJ.

Gedurende 1 Febr.—30 Mei.

Bij eene totale brute besomming van . . . . f 1000,—

Ontvangt: de schipper	f 85,—
„ 1 matroos	- 70,—
„ 1 jongen	- 35,—

Dus totaal loon volk . . . . f 400,—

daar er 4 matrozen en 1 jongen zijn.

Herleiden wij deze schoone becijfering van den heer Dirkzwager tot meer nuchtere weekloonen (men zou zich bij die honderden guldens kunnen vergissen) dan constateeren wij dat op een doorsnede-vangst

gedurende de jaren 1893—1897 van ± vijf millioen gulden jaarlijks, een matroos ter haringvisscherij *f* 11 per week verdient (*bruto*), een ter beugvisscherij *f* 9 per week, een ter verschvaart *f* 6.50, een ter haringvangst op een bom *f* 7.25, een ter kust- of schrobnetvisscherij *f* 2.80. Van *dit* proletariaat verlangen de patroons „dat het schip en lading de voorkeur geve *boven eigen leven*." Als het niet zoo schaamteloos was, zouden wij er om kunnen lachen.

* * *

Ik wees er zoo pas op dat de besommingen van wier bruto bedrag de heer Dirkzwager de premie wil aftrekken — de bemanning heeft alleen te gehoorzamen — afhankelijk zijn van het vriendelijk knipoogen der reeders en der *particuliere afslagers*. Bij punt 4 der agenda kregen wij een en ander hierover te hooren. Er werden in den laatsten tijd pogingen in het werk gesteld te IJmuiden een Rijksafslager, volkomen onafhankelijk, te doen benoemen. Tegenover dit verlangen kwam de heer C. Planteijdt van IJmuiden met klem op. Zijne stelling luidde: „Waarom is het *niet* wenschelijk dat door het Rijk een vischafslager te IJmuiden wordt aangesteld." Te curieus is 's mans gedachtengang om er niet een deel van over te nemen,

Indien er een rijks-vischafslager te IJmuiden zou worden aangesteld, zou spr. zelf heel wat minder werk krijgen en toch ongeveer dezelfde verdiensten houden, daar de vischkantoren toch zouden blijven bestaan en het eenigste verschil oogenschijnlijk daarin zou gelegen zijn, dat het werkelijk afslaan van de visch, dat nu door particuliere afslagers geschiedt, dan zou geschieden door iemand met een bandje om zijn pet. *Spr. behandelt dan ook het punt niet uit eigenbelang maar in dat van de visscherij* waarmede hij is opgegroeid en waarvoor hij leeft. Spr. is niet tegen contrôle, *mits deze niet drukt en ten laste komt van de visscherlieden zelve.* Doch tegen het aanstellen van Rijks-vischafslagers heeft hij 't volgende in te brengen.

De rijks-vischafslager kan de ware belangen van een visscherman niet goed behartigen. omdat, zooals Vidi in de *Telegraaf* van 2 Augustus zeide: „de particuliere afslager het oog gericht houdt op de reederij, de rijks-vischafslager op ... Den Haag!"

De particuliere vischafslager heeft te ziën en te gehoorzamen *aan de belangen van reeder en visscher.* Doet hij dit niet, dan neemt de reederij een anderen vertegenwoordiger. De rijks-afslager daarentegen is van beiden onafhankelijk *en reeders als visschers,* hebben zich de grillen van een rijksafslager te laten welgevallen.

De particuliere vischafslagers staan in scherpe concurrentie tegenover elkander en zij doen dus elk voor hun klanten hun uiterste best.

De R. A. daarentegen heeft er volstrekt geen belang bij of de een meer of de ander minder mijnt. Alle particulier initiatief zou gedood worden. Visschers, die bij nacht en ontijden in IJmuiden aankomen, kunnen zich tot hun particulieren afslager wenden, die altijd gereed staat. Een R. A. werkt slechts op vaste uren. De particuliere visch-afslager zorgt voor de behandeling *ten voordeele van reeder en visscherman* bij behandeling van averijzaken, sleeploonen, vischaas, reparatie aan vaartuigen, waar een R. A. zich niet mede zal bemoeien. Iedereen is *over de tegenwoordige regeling der vischmarkt te IJmuiden onder het tegenwoordig bestuur volkomen tevreden, zoowel visscherlieden als kooplieden en ook de reeders,* met uitzondering van een of twee, die altijd willen dwarsdrijven en hun hoogst en hun eenigst heil denken te vinden hierin, om alles af te keuren wat een ander goedkeurt.

Bewijzen van tevredenheid *van reeders en visschers* zijn de vele requesten aan den minister tegen Rijksvischafslag; een bewijs voor de tevredenheid der kooplieden is, dat velen hunner, door ijver en vlijt, maar ook gesteund door de flinke credieten, die ze van particuliere visch-afslagers hebben en ze jaren genoten hebben, den vrijen teugel aan hun handelsgeest hebben kunnen doen geven. Waarom een R. A. aangesteld, als *reeder en visscher* schier eensgezind zich er tegen plaatsen. Engeland heeft overal particuliere afslagers, in Duitschland is het een particulier persoon, door de reederijen

gezamenlijk aangesteld. Wil het Rijk per sé iets, laat het dan twee controleurs aanstellen, onder toezicht van den tegenwoordigen havenmeester en marktmeester.

Zulk een redeneering is zeker niet eminent-nieuw onder de zon. Heeren reeders eischen dat de Staat kostbare havenwerken aanlegt, maar àsjeblief geen „man met een bandje om zijn pet." Zoo iemand werkt in het nadeel der visscherlieden. Daarom willen *wij* reeders, hem niet. Ongelukkig voor den heer Planteydt waren er andere reeders (zeker onverdachte getuigen) die obscuure zaken verhaalden. Bijvoorbeeld de heer Schippers:

De heer Schippers drukt zijn leedwezen uit, dat een punt als hier ter sprake is gebracht, dat steeds waar het behandeld wordt, tot onaangename debatten heeft aanleiding gegeven. Doch thans wil spreker zeggen, dat hij voor de tegenwoordige wijze van exploitatie van den vischafslag te IJmuiden weinig sympathie gevoelt. **Als reeder is hij op gruwelijke wijze bestolen met medewerking van particuliere afslagers.**

Wat het Congres in deze verder besloten heeft, kan ons koel laten, ook de verdere punten van de agenda, alle betrekking hebbend op de zak der reeders en zich alleen voor de visscherlieden interesseerend in zooverre het *nut* der betrokken patroons dat noodzakelijk maakte: de bekende wisselwerking. Maar uit hetgeen bekend werd, uit de debatten — zeker niet voor dàt doel gehouden — kunnen wij onze conclusies trekken dat heeren congressisten in hun lustigen congresijver, duidelijker hebben aangetoond hóé het visschersproletariaat geëxploiteerd wordt, hoe onbetamelijk het humaniteitsvertoon dier heeren is, hoe laag hun wijze van optreden tegenover uitgezogen, ònwetende lieden.

* * *

Het aardigst bewaarde ik voor het laatst — het vuns komedie-gedoe van dit Eerste Nationaal Visscherij-congres. Dáárover spreken de bladen *niet*. Gedurende de congresdagen toch, werd in intiemen kring het Prospectus verspreid voor de vorming van een „Naamlooze Vennootschap Stoomvisscherij Nederland", te vestigen te IJmuiden. Directeur wordt de straks genoemde heer C. Planteijdt, Commissaris, de straks genoemde president van het Congres, de heer T. A. O. De Ridder. Men smeedt het ijzer terwijl het heet is. Zoo willen ook *wij* de toelichting en het Extract uit de Ontwerp-Statuten onder pressie van dat heete ijzer publiceeren.

TOELICHTING.

De Naamlooze Vennootschap „Stoomvisscherij Nederland" heeft ten doel het uitoefenen der zeevisscherij door middel van stoomschepen en alles te doen, wat in den meest uitgebreiden zin tot de reederij dier vaartuigen en de exploitatie daarvan behoort.

Het groote voordeel, dat de visscherij door middel van stoomschepen oplevert, boven het visschen met zeilschepen is gedurende de laatste jaren overtuigend gebleken.

Engeland heeft op dit gebied het voorbeeld gegeven en kan daarbij op zeer goede resultaten wijzen, zooals blijkt uit de dividenden door de navolgende maatschappijen over 1897 uitgekeerd:

Northwold Steamfishing Co.	10 pct.
Anchor „ „	15 „
Union Fishing Company	20 „
Grimsby and Northsea Steamtrauling Co.	20 „

en zoo zouden wij er meerdere kunnen noemen; de balansen dier maatschappijen

zijn in ons bezit en werden door ons nagegaan; voor ruime afschrijving op materieel enz. werd behoorlijk zorg gedragen.

Wat ons land betreft kunnen wij als voorbeeld de maatschappij „Mercurius" aanhalen, die eveneens na zeer ruime afschrijving over het afgeloopen boekjaar 9 pct. aan haar aandeelhouders kon uitkeeren.

De besommingen, door de te IJmuiden binnenloopende schepen gemaakt, zijn meestal zeer bevredigend, zoodat bij oordeelkundig en zuinig beheer de kansen gunstig staan voor een winstgevend bedrijf.

Wij hebben daarbij het niet genoeg te waardeeren voorrecht, dat een bekwaam vakman als Directeur onzer maatschappij optreedt, een man die zich jarenlang persoonlijk op de hoogte heeft gesteld van de visscherij, zoowel hier als buitenslands en die sedert te IJmuiden steeds met de visscherij in contact bleef.

Bemanning voor de schepen is er voldoende te krijgen en de Hollandsche visscherslieden zijn niet zoo veeleischend als hun Engelsche confraters, terwijl ook het engageeren van bekwame gezagvoerders geen bezwaar zal opleveren.

Het is ons plan twee eerste klasse stoombooten te laten bouwen, voorzien van al de nieuwste inrichtingen en aanvankelijk slechts deze twee schepen in de vaart te brengen, om dan later naar gelang van omstandigheden onze vloot tot 6 à 8 schepen uit te breiden.

Alsdan zal worden overgegaan tot de uitgifte der overige seriën van het maatschappelijk kapitaal, waarbij de dan bestaande aandeelhouders recht van voorkeur kunnen doen gelden, overeenkomstig het in artikel 4 der statuten daaromtrent bepaalde.

J. R. Wüste,
L. P. D. Op ten Noort,
T. A. O. de Ridder.
C. J. van Sluijs,
G. M. de Clercq,
} Commissarissen.

EXTRACT UIT DE ONTWERP-STATUTEN.

Doel.

De Vennootschap heeft ten doel het uitoefenen der Zeevisscherij in haren vollen omvang en het verrichten van alles wat, in den meest uitgebreiden zin, tot de reederij van visschersvaartuigen en de exploitatie daarvan behoort.

Kapitaal.

Het kapitaal der Vennootschap bedraagt *f* 600,000, verdeeld in vier seriën van *f* 150,000.

Elke serie is verdeeld in 150 aandeelen van *f* 1000.

De eerste serie is geplaatst, de overige seriën moeten worden geplaatst binnen tien jaar na heden, behoudens verlenging van dien termijn, krachtens besluit van aandeelhouders en Koninklijke bewilliging, voor zoover die dan nog zal worden vereischt.

Bij de uitgifte der overige seriën en bij eventueele kapitaalsvergrooting, hebben de dan bestaande aandeelhouders de voorkeur tot deelneming in het uit te geven kapitaal, in verhouding van het aantal aandeelen, dat zij dan bezitten, tot dat hetwelk wordt uitgegeven en zulks tegen den prijs, mits niet beneden pari, en onder de voorwaarden door den Raad van Commissarissen in overleg met den Directeur vast te stellen.

Bovendien worden door de Vennootschap uitgegeven 75 oprichtersbewijzen, welke alleen recht geven op het na te melden aandeel in de overwinst.

Deze oprichtersbewijzen zullen door de bij deze acte te benoemen Raad van Commissarissen worden verdeeld onder de oprichters dezer Naamlooze Vennootschap.

Algemeene Vergaderingen.

Alle aandeelhouders zijn tot het bijwonen der Algemeene Vergaderingen gerechtigd.

Stemgerechtigd zijn alleen aandeelhouders die minstens drie dagen vóór het houden der vergadering hunne aandeelen tegen reçu hebben gedeponeerd op een door den Raad van Commissarissen in zijne oproeping aan te wijzen tijd en plaats.

De gewone Algemeene Vergadering vindt plaats jaarlijks vóór ultimo Juni, voor de eerste maal in 1900.

Elk aandeel geeft recht tot het uitbrengen van één stem, met inachtneming van het bepaalde bij artikel 54 van het Wetboek van Koophandel.

Het stemmen door gemachtigden is uitgesloten.

Winstverdeeling.

Van hetgeen de balans aanwijst netto winst te zijn wordt in de eerste plaats door den Raad van Commissarissen bepaald het bedrag der jaarlijksche afschrijvingen.

Het overschot wordt aangewend:
tot uitkeering van 5 pCt. aan de aandeelhouders als rente over het Maatschappelijk kapitaal.

De dan overblijvende overwinst wordt verdeeld als volgt:

10 pCt. aan den Directeur;

10 „ „ „ Raad van commissarissen;

5 „ „ „ het ondersteuningsfonds, strekkende tot het doen van uitkeeringen, ziekengelden en pensioenen aan zoodanige personen als door den Raad van Commissarissen in overleg met den directeur daarvoor zullen worden aangewezen.

15 pct. aan houders van oprichtersbewijzen;

60 „ „ de aandeelhouders.

* * *

Commentaar noodig? O, deze lieden kénnen de dwaze ontroeringen, die een gewoon mensch ondergaat bij het zien van een dooien visscher! Ze bewaken glimlachend de pantserplaten der brandkast, waarin hun aandeelen, oprichtersbewijzen en polissen van assurantie.... »De Hollandsche visscherslieden zijn niet zoo veeleischend als hun Engelsche confraters"... *Wij* brengen het óók tot twintig procent.

Amsterdam, November '98.

De economische theorieën van Karl Marx

populair uiteengezet en toegelicht door

KARL KAUTSKY.

(Vertaald uit het Duitsch door J. F. A.)

---

2. De waarde. *(Vervolg van pag. 223).*

Aan den eenen kant vertoont zich de arbeid aan ons als een productief besteden van menschelijken arbeid in 't algemeen; aan den anderen kant als bepaalde, menschelijke werkzaamheid ter bereiking van een bijzonder doel. De eerste kant van den arbeid vormt het gemeenschappelijke van alle productieve werkzaamheden der menschen. De tweede kant is bij de verschillende productieve werkzaamheden verschillend. Nemen wij veldarbeid en smidsarbeid, dan is aan beiden gemeenschappelijk, dat zij een besteden van menschelijke arbeidskracht in 't algemeen zijn. Doch elk der twee is verschillend in doel, in werkwijze, in onderwerp, in middelen, in resultaat.

De bepaalde, op een doel gerichte, menschelijke werkzaamheid vormt de gebruikswaarde. Haar verscheidenheid vormt den grondslag der warenproductie. Waren worden slechts geruild, als zij verschillend zijn; niemand zal tarwe tegen tarwe of zeisen tegen zeisen ruilen; wel echter tarwe tegen zeisen. Gebruikswaarden kunnen slechts als waren tegenover elkander optreden, als in hen qualitatief (naar de eigenschappen) verschillende nuttige arbeidssoorten steken.

Als waarden zijn echter de waren niet qualitatief, doch quantitatief (naar het getal) verschillend. Zij worden geruild, aangezien zij verschillend zijn als gebruikswaarden; zij worden bij den ruil vergeleken en in een zekere verhouding tot elkander gesteld, aangezien zij gelijk zijn als waren. Niet de arbeid als bepaalde, op een doel gerichte werkzaamheid in zijn qualitatieve verscheidenheid kan de waarde vormen, doch slechts de arbeid in zijn voor alle arbeidssoorten gelijk karakter, als een besteden van menschelijke arbeidskracht in 't algemeen. Als zulk besteden van arbeidskracht zijn de verschillende arbeidssoorten, evenals de waren, niet qualitatief, doch slechts quantitatief verschillend. D. w. z., met betrekking tot de waardevorming wordt elke arbeid als eenvoudige gemiddelde arbeid beschouwd, als een besteden van eenvoudige

arbeidskracht, gelijk ieder mensch die gemiddeld in zijn organisme bezit. Samengestelde arbeid geldt in dit opzicht slechts als verveelvoudigde eenvoudige arbeid. Een kleine hoeveelheid samengestelde arbeid wordt met een grootere hoeveelheid eenvoudigen arbeid gelijkgesteld. Overeenkomstig het karakter der warenproductie is het proces, dat de verhoudingen der verschillende arbeidssoorten, elk tot eenvoudigen arbeid teruggevoerd, tot elkander vaststelt, een maatschappelijk, maar tegelijkertijd onbewust proces. Aan hen, die in het fetischisme der warenwereld bevangen zijn, schijnen het echter niet maatschappelijke, doch natuurlijke oorzaken te zijn, die de verschillende soorten van samengestelden arbeid laten verschijnen als veelvouden van den eenvoudigen arbeid. Een reeks klein-burgerlijke socialisten, die de waarde „constitueeren", d. w. z. eens voor al vaststellen wilden, om de warenproductie van haar „slakken te zuiveren" en te vereeuwigen, poogden deze vermeend natuurlijke oorzaken vast te stellen en bij elken arbeid te bepalen in welke mate hij waarde schept. In werkelijkheid zijn deze oorzaken maatschappelijk en veranderen zij zonder ophouden.

Zelden traden op eenig gebied zoovele onjuiste opvattingen aan den dag, als op dat van de waarde. Eenige ervan heeft Marx zelf hersteld

Vooral ééne dwaling wordt zoowel door aanhangers als tegenstanders der theorieën van Marx zeer gaarne begaan; de verwisseling van waarde en rijkdom. Men legt Marx zeer vaak de uitspraak in den mond: „De arbeid is de bron van allen rijkdom." Wie de voorafgaande uiteenzettingen gevolgd heeft, zal gemakkelijk inzien dat deze uitspraak in lijnrechte tegenspraak tot de grondslagen van Marx' opvattingen staat en het bevangen zijn in het fetischisme der warenwereld onderstelt. De waarde is een historisch begrip, slechts voor het tijdperk der warenproductie geldend; zij is een maatschappelijke verhouding. De rijkdom daarentegen is iets stoffelijks, is samengesteld uit gebruikswaarden. Rijkdom wordt onder alle productiewijzen voortgebracht; er bestaat een rijkdom die slechts door de natuur geleverd is, waarin volstrekt geen arbeid is vervat; er bestaat geen rijkdom, die door de werkzaamheid van den menschelijken arbeid alleen ontstaan is. „Arbeid is niet de eenige bron der gebruikswaarden die hij produceert", zegt Marx, „van den stoffelijken rijkdom. De arbeid is zijn vader, zooals William Petty zegt, en de aarde zijn moeder."

Met den groei van het voortbrengingsvermogen van den arbeid groeit onder overigens gelijke omstandigheden de stoffelijke rijkdom van een land; hij neemt ook met dit vermogen af. Het totaal der voorhanden waarden kan tegelijkertijd hetzelfde blijven, als de hoeveelheid aangewenden arbeid dezelfde is. Een gunstige oogst vermeerdert den rijkdom van een land; het totaal der warenwaarden, door dezen oogst vertegenwoordigd, kan hetzelfde zijn als het vorig jaar, wanneer de hoeveelheid aangewenden maatschappelijk noodzakelijken arbeid dezelfde gebleven is.

Als Marx niet gezegd heeft, dat de arbeid de bron van allen rijkdom is, als deze stelling op een verwarring van gebruikswaarde en warenwaarde berust, dan komen alle gevolgtrekkingen te vervallen, die men ten opzichte van Marx aan deze stelling vastgeknoopt heeft. Men ziet

thans echter ook, hoe volkomen ongegrond het is, als menig tegenstander van Marx hem voorhoudt, dat hij de rol der natuur bij de productie over het hoofd gezien heeft. Wel echter hebben deze tegenstanders iets over het hoofd gezien, nl. het verschil tusschen het warenlichaam en de daardoor vertegenwoordigde maatschappelijke verhouding. „Hoe zeer een deel der economen misleid wordt door het fetischisme dat de warenwereld aankleeft of door het voorwerp-schijnen van de maatschappelijke arbeidsbegrippen, bewijst o. a. de tot vervelens toe gerekte strijd over de rol der natuur in de vorming der ruilwaarde. Daar ruilwaarde een bepaalde maatschappelijke manier is om den op een ding aangewenden arbeid uit te drukken, kan zij niet meer natuurstof bevatten, dan b. v. de wisselkoers."

Men ziet, Marx heeft de rol der natuur bij de produktie van gebruikswaarden niet „over het hoofd gezien." Als hij haar uit de waardebepaling verwijderd hield, dan berustte dit niet op vergeetachtigheid, doch geschiedde het op grond van een inzicht in het maatschappelijk karakter der warenproductie, een inzicht dat die economen nog steeds niet bereiken kunnen, die de wetten der maatschappij afleiden uit een toestand van maatschaploosheid, den afzonderlijken mensch.

Een andere dwaling, die ten opzichte der waarde-theorie van Marx tamelijk verbreid is, bestaat in de verwarring van de waardevormende kracht van den *arbeid* met de waarde der *arbeidskracht*. Men moet deze twee streng uiteenhouden. De arbeid, als de bron der waarde, kan evenmin een waarde hebben, als de zwaarte een gewicht, de warmte een temperatuur. Wij hebben tot dusver slechts van de waarde gesproken, die eenvoudigen of samengestelden arbeid *vormt*, niet van de waarde, die de arbeidskracht *bezit*, en die in het loon van den arbeider — den drager der arbeidskracht — tot uitdrukking komt.

Wij onderstellen tot dusver slechts eenvoudige warenproductie en eenvoudigen warenruil. De arbeidskracht als waar bestaat tot dusver voor ons nog niet.

Over de menschelijke arbeidskracht en haar waarde zullen wij later nog uitvoeriger te spreken komen. Hier volsta de vingerwijzing, om voor een dwaling te behoeden.

De meeste tegenwerpingen tegen de waardetheorie van Marx berusten op zulke dwalingen, voor zoover zij niet beweringen weerleggen die Marx nimmer verkondigd heeft, of wel louter verdachtmakingen zijn, zooals het geliefkoosd verwijt van het dogmatisme van Marx.

Om zich voor zulke onjuiste opvattingen te behoeden, heeft men slechts het karakter eener wet, zooals de waardewet er een is, in het oog te houden.

Iedere natuurwetenschappelijke of maatschappelijke wet is een poging om processen in de natuur of de maatschappij te verklaren. Doch nauwelijks één zoo'n proces wordt door een enkele oorzaak bepaald. De meest verschillende en ingewikkelde oorzaken vormen den grondslag der verschillende processen en deze processen zelf verloopen niet onafhankelijk van elkaar, doch doorkruisen elkaar in de meest verschillende richtingen. De onderzoeker van den samenhang der dingen in natuur of maatschappij heeft dus een dubbele taak. Hij moet vooreerst

de verschillende processen van elkaar afzonderen, ze isoleeren; hij moet in de tweede plaats de oorzaken, welke den grondslag dier processen vormen, van elkander afzonderen, de belangrijke van de onbelangrijke, de regelmatige van de toevallige. Beide soorten van onderzoek zijn slechts mogelijk door abstractie. De natuuronderzoeker ondervindt hierbij de hulp van een reeks oneindig vervolmaakte werktuigen en methoden van waarnemen en experimenteeren. De zoeker naar de wetten der maatschappij moet van de laatste hulpmiddelen geheel afstand doen en wat de eerste betreft zeer onvolmaakte voor lief nemen.

Door abstractie geraakt de onderzoeker tot de kennis eener wet, die den grondslag uitmaakt der verschijnselen welke hij verklaren wil. Zonder die kennis kunnen de betrokken verschijnselen niet verklaard worden; maar geenszins is deze ééne wet voldoende, om deze verschijnselen volkomen te verklaren. Een oorzaak kan door een andere oorzaak verzwakt, ja in haar werking volkomen opgeheven worden: echter zou het onjuist zijn uit zulk een geval te willen besluiten dat de oorzaak in 't geheel niet bestond. De wetten van den val gelden bijv. slechts in de luchtledige ruimte: hier vallen een stuk lood en een veêr even snel omlaag. In de met lucht gevulde ruimte is het resultaat anders, wegens den weerstand van de lucht. Niettemin is de valwet juist.

Zoo is het ook met de waarde. Zoodra de warenproductie heerschende productievorm geworden was, moest het aan hen die bij deze productiewijze betrokken waren opvallen, dat de warenprijzen zich volgens vaste regelen bewegen en dit moest er toe leiden, dat men de oorzaken daarvan trachtte op te sporen. Het onderzoek van den warenprijs leidde tot de bepaling der waardegrootte. Doch zoomin als de zwaartekracht de eenige oorzaak der verschijnselen van den val is, zoomin is de waarde eener waar de eenige oorzaak van haren prijs. Marx zelf wijst er op dat er waren zijn, wier prijs niet slechts tijdelijk, doch steeds onder hun waarde kan staan. Zoo is bijv. voor goud en diamanten waarschijnlijk nog nimmer hun volle waarde betaald. Ook de waar arbeidskracht kan, onder zekere omstandigheden, bestendig onder haar waarde betaald worden.

Een groot deel der tegenwerpingen tegen de waarde-theorie van Marx berust op de verwarring van prijs en waarde. Deze twee moeten scherp uiteen gehouden worden.

Evenzoo moet men het historisch karakter der waardetheorie van Marx steeds in het oog houden. Zij wil enkel den grondslag der verklaring van de verschijnselen der w a r e n p r o d u c t i e vormen. Nu steken echter van alle kanten, zelfs thans nog, overblijfselen van andere productiewijzen in de warenproductie. In boerenbedrijven bijv. worden nog veelvuldig levensmiddelen, ook vele werktuigen en kleedingstukken, niet als waren, d. w. z. voor den verkoop, doch tot eigen gebruik geproduceerd. Als onder zulke omstandigheden verschijnselen te voorschijn komen, die met de waardetheorie in tegenspraak schijnen te zijn, bewijzen zij natuurlijk niets tegen deze theorie.

Bovenal echter mag men, gelijk reeds uiteengezet is, zich niet door het fetisch-karakter der waar laten verblinden, — niet de maatschappelijke verhoudingen, die in het warenlichaam tot uitdrukking komen, voor zijn natuurlijke eigenschappen houden. Als men nimmer uit het oog verliest, dat de warenproductie een wijze van maatschappe-

lijke productie is, bij welke de afzonderlijke bedrijven voor elkander, hoewel dan ook niet met elkander produceeren, en dat de waarde der waren niet een verhouding van dingen, maar een onder het mom van dingenverhouding verborgen verhouding van menschen tot elkander is, dan zal men ook weten, hoe men de stelling van Marx op te vatten heeft, die den grondslag der onderzoekingen van zijn „Kapital" vormt: „Het is slechts de hoeveelheid maatschappelijk noodzakelijke arbeid of de ter vervaardiging eener gebruikswaarde maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd, die haar waardegrootte bepaalt."

3. De ruilwaarde.

De grootte der waarde van een waar wordt bepaald door den tot haar vervaardiging maatschappelijk noodzakelijken arbeidstijd. Doch de waarde-grootte wordt niet overeenkomstig daarmee uitgedrukt. Men zegt niet: „Deze jas is veertig arbeidsuren waard", doch zegt ongeveer: „Zij is zooveel waard, als 20 el linnen of 10 gram goud."

De jas toch is, op zich zelf beschouwd, nog geen waar; zij wordt dit eerst, als ik haar ruilen wil. De waarde eener waar komt dus ook niet voor den dag als ik haar niet vergelijk met die eener andere waar met welke ik haar denk te ruilen. De waarde-grootte eener waar wordt wel bepaald door de hoeveelheid tot haar vervaardiging maatschappelijk noodzakelijken arbeid; doch zij wordt uitgedrukt door haar verhouding tot de waarde-grootte of grootten van een of meer andere waren, door haar ruilverhouding. De burgerlijke economie echter neemt vaak aan, dat het de ruilverhouding eener waar is, die haar waarde-grootte bepaalt.

Een voorbeeld zal de ongerijmdheid dezer opvatting duidelijk maken. Nemen wij een suikerbrood. Het gewicht daarvan is van te voren bepaald, maar ik kan het slechts uitdrukken door vergelijking met het gewicht van een ander lichaam, bijv. ijzer. Ik leg het suikerbrood in de eene schaal eener balans en in de andere een overeenkomstig aantal stukken ijzer, elk van een bepaald gewicht, dat wij bijv. een pond noemen. Het aantal der stukken ijzer leert ons het gewicht der suiker kennen; doch het ware belachelijk te willen aannemen, dat de suiker tien pond zwaar was, omdat ik tien pondsgewichten in de andere schaal legde. Ik moest veeleer tien zulke gewichten in de schaal leggen, omdat de suiker tien pond zwaar was. Hier is de stand van zaken aanstonds duidelijk. Doch evenzoo staat het met waarde-grootte en waarde-vorm.

De uitdrukking voor het gewicht van een lichaam biedt veel overeenkomstigs met de waarde-uitdrukking eener waar, d. w. z. de vorm waarin wij haar waarde-grootte uitdrukken. Een brood suiker is tien pond zwaar, wil eigenlijk zeggen, dat een brood suiker even zwaar is als de tien bepaalde stukken ijzer; zoo ook kunnen wij van een jas zeggen dat zij evenveel waard is als bijv. 20 el linnen.

Wij zouden ijzer en suiker niet als lichamen in een bepaalde verhouding tot elkander kunnen zetten, als hun niet een natuurlijke eigenschap gemeenschappelijk ware: de zwaarte; evenzoo zouden wij

jas en linnen niet als w a r e n in een verhouding tot elkander kunnen brengen, als zij niet een m a a t s c h a p p e l ij k e eigenschap gemeen hadden, die van producten van algemeen menschelijken arbeid te zijn, w a a r d e n.

IJzer en suiker spelen in de eerste vergelijking twee verschillende rollen: een brood suiker is zoo zwaar als tien pond ijzer. De suiker treedt hier als suiker op, het ijzer echter niet als ijzer, doch als belichaming der zwaarte, als haar verschijningsvorm. Wij laten in deze vergelijking de bizondere lichamelijke eigenschappen van den suiker niet buiten beschouwing, wel echter die van het ijzer.

Een overeenkomstig iets doet zich voor in de vergelijking: een jas = 20 el linnen.

Beide, jas en linnen, zijn waren, dus gebruikswaarden en waarden. Doch in den w a a r d e v o r m, in de r u i l v e r h o u d i n g treedt hier slechts de jas als gebruikswaarde op, het linnen echter slechts als verschijningsvorm van waarde.

Ik kan het gewicht van de suiker niet slechts met ijzeren gewichten afwegen, doch ook met koperen of looden gewichten, enz. Zoo kan ik ook de waarde der jas niet slechts in linnen uitdrukken, doch ook in iedere andere waar. In de vergelijking: een jas = 20 el linnen, laat ik dus den bizonderen n a t u u r l ij k e n v o r m van het linnen geheel buiten beschouwing; het geldt, in deze verhouding, gelijk reeds gezegd is, slechts als w a a r d e, als belichaming van algemeen menschelijken arbeid. Het linnen wordt verschijningsvorm der w a a r d e van de jas, in tegenstelling tot de jas als v o o r w e r p (l i c h a a m). De der jas, zooals aan elke andere waar, aanklevende tegenstelling van gebruikswaarde en warenwaarde weerspiegelt zich in de waarde-uitdrukking, binnen welker bestek haar voorwerps-vorm als jas slechts als gedaante van g e b r u i k s w a a r d e, de voorwerpsvorm der waar linnen slechts als gedaante van w a r e n w a a r d e, als w a a r d e-v o r m, geldt.

Maar niettemin is de gebruikswaarde der waar, waarin de waarde der andere waar uitgedrukt wordt, — Marx noemt haar het equivalent [1]) — niet onverschillig. Beide waren moeten verschillend zijn. De vergelijking: een jas = een jas, is zonder beteekenis.

Ik kan de waarde der jas niet slechts in linnen uitdrukken, doch in iedere andere van haar verschillende waar. Maar ik kan ook de vergelijking omdraaien en de waarde van het linnen, gelijk ook die van elke andere waar, in jassen uitdrukken. Ik kan de vergelijking opstellen:

1 jas = {
20 el linnen
10 pond thee
40 pond koffie
5 centenaars ijzer
2 schepels tarwe
enz.

[1]) Samengesteld uit de latijnsche woorden aequus (gelijk) en valere (gelden, waard zijn).

Ik kan haar echter ook omdraaien en zeggen:

20 el linnen
10 pond thee
40 pond koffie
5 centenaars ijzer
2 schepels tarwe
enz.
} = 1 jas

Beide vergelijkingen schijnen hetzelfde te zeggen; zij zeggen dan ook hetzelfde, als louter *mathematische* vergelijkingen beschouwd; als verschillende uitdrukkingsvormen der waarde hebben zij echter een logisch en historisch verschillende beteekenis.

In de aanvangsperiode der warenproductie werden slechts hier en daar somtijds waren geruild.

Deze periode kan aangeduid worden door een eenvoudige waardevergelijking, waarin een waar slechts met éene andere in een zekere verhouding gesteld wordt, bijv. een bronzen hamer = 20 pond steenzout; dezen vorm noemt Marx den *eenvoudigen of enkelvoudigen waardevorm*. Zoodra echter een arbeidsproduct, bijv. vee, niet meer bij uitzondering, doch volgens vaste gewoonte met andere arbeidsproducten geruild wordt, neemt de waardeuitdrukking den vorm van de eerste der twee zoo juist opgestelde vergelijkingen aan, dus bijv.:

1 koe = {
2 mantels
1 zwaard
1 gordel
10 sandalen
3 bekers
enz.

Deze waardevorm, waarvan wij nog bij Homerus voorbeelden vinden, noemt Marx den *totalen of ontplooiden waardevorm*.

Doch de warenproductie ontwikkelt zich nog verder. Het aantal der arbeidsproducten, die voor den ruil, dus als waren vervaardigd worden, groeit en de gewoonte-ruil strekt zich uit over een steeds grooter aantal der meest verschillende waren. Niet slechts vee, ook zwaarden, gordels, bekers, enz. worden thans volgens vaste gewoonte geruild. Het meest gangbare dezer artikelen, bijv. vee, wordt het artikel waarin de waarden der waren het vaakst uitgedrukt worden, tot het 't eenige is. Dan is het punt bereikt, waarop de tweede der boven opgestelde formules in werking treedt, de *algemeene waardevorm*.

Beschouwen wij den equivalent-vorm in deze vergelijking thans nader. Gelijk wij reeds boven zagen, treedt de equivalent-vorm op als belichaming van menschelijken arbeid in het algemeen. Maar dat een waar zoo optrad, was in de vroegere uitdrukkingsvormen slechts toevallig en voorbijgaand. In de vergelijking: 1 jas = 20 el linnen, geldt het linnen zeer zeker slechts als verschijningsvorm van waarde. Maar als 20 el linnen met 1 schepel tarwe of weer met een jas gelijkgesteld worden, dan is het nu tarwe of een jas, die als belichaming van algemeen menschelijken arbeid optreedt, terwijl het linnen weer als gebruikswaarde figureert.

Anders is het bij den algemeenen waardevorm. Hier dient een enkele waar als equivalent; deze is algemeen equivalent. Als alle andere waren is zij, voor en na, gebruikswaarde én warenwaarde. Maar alle andere waren vertoonen zich thans tegenover haar schijnbaar slechts als gebruikswaarde, zij zelve geldt als de algemeene en eenige verschijningsvorm der waarde, als de algemeene maatschappelijke belichaming van menschelijken arbeid in 't algemeen. Zij zelf is thans de waar die met alle andere waren onmiddellijk ruilbaar is en die derhalve ook ieder aanneemt. Aan den anderen kant verliezen daardoor alle andere waren de geschiktheid en mogelijkheid om onmiddellijk tegen elkaar geruild te worden. Elke ruil van twee waren kan nog slechts plaats vinden door bemiddeling van het algemeen equivalent, waarin zich alle warenwaarden spiegelen.

4. De warenruil.

Opdat een warenruil kunne geschieden, moeten twee voorwaarden vervuld zijn: 1°. De te ruilen producten moeten gebruikswaarden zijn voor hen die ze niet bezitten, niet-gebruikswaarden voor hun bezitters. 2°. De ruilers moeten elkander wederkeerig als particnliere eigenaars der te ruilen waren erkennen. De rechtsverhouding van het particulier eigendom is slechts de spiegel der wilsverhoudingen van de ruilende personen, die door de economische verhoudingen bepaald worden. De menschen begonnen niet waren te ruilen, wijl zij elkander wederkeerig als particuliere eigenaars der vervreemdbare zaken beschouwden, doch zij begonnen elkander wederkeerig als particuliere eigenaars te erkennen, toen zij in de omstandigheid kwamen dat zij waren met elkander ruilden.

De meest oorspronkelijke vorm, waarin een arbeidsproduct niet-gebruikswaarde voor zijn bezitter werd, dus de eerste vorm der waar, is die van het overschot der arbeidsproducten boven de behoeften van hun bezitter. Deze producten worden nog niet aanstonds voor ruil, doch voor eigen gebruik geproduceerd. Zij worden eerst waren door den ruil.

Wat het tweede punt betreft, het wederkeerig erkennen van de bezitters der vervreemdbare zaken als particuliere eigenaars daarvan, dit is slechts mogelijk, waar onderling onafhankelijke personen tegenover elkander komen te staan. „Zulk een verhouding van wederkeerige vreemdheid bestaat echter niet voor de leden van een primitieve gemeenschap, hetzij die den vorm eener patriarchale familie, eener oud-indische gemeente, van een Inka-staat enz. hebbe. De warenruil begint, waar de gemeenschappen eindigen, aan haar aanrakingspunten met vreemde gemeenschappen of leden van vreemde gemeenschappen. Zoodra echter dingen tot waren worden in het verkeer tusschen twee gemeenschappen, worden zij het ook (mettertijd) door den weerstuit, in het innerlijk leven der gemeenschap."

In de aanvangsperiode van den ruil treden waarde-grootte en waardevorm nog zeer weinig ontwikkeld op. De verhouding der hoeveelheden, waarin de producten geruild worden, is aanvankelijk nog toevallig en sterk schommelend. Maar de productenruil wordt steeds meer een regelmatige maatschappelijke gebeurtenis. Men begint niet louter het

overschot aan gebruikswaarden boven eigen behoefte te ruilen, doch gebruikswaarden te produceeren speciaal met het doel om te ruilen. Daardoor wordt de verhouding, waarin zij geruild worden, steeds meer afhankelijk van haar productievoorwaarden. De waardegrootte eener waar begint een grootheid te worden, die bepaald is door den tot haar vervaardiging noodzakelijken arbeidstijd.

Zoodra men echter arbeidsproducten speciaal met het doel om te ruilen vervaardigt, moet ook de in den warenaard sluimerende tegenstelling van gebruikswaarde en waarde duidelijk te voorschijn komen.

Deze in iedere waar vervatte tegenstelling vindt, gelijk wij weten, haar uitdrukking in den waardevorm. In de uitdrukking 20 el linnen = 1 jas, zegt ons het linnen zelf, dat het gebruikswaarde (linnen) en waarde (equivalent der jas) is. Maar in den eenvoudigen waardevorm is het nog moeilijk deze tegenstelling te onderkennen, daar de waar, die hier als equivalent, als belichaming van menschelijken arbeid in 't algemeen dient, deze rol slechts tijdelijk vervult. In den ontplooiden waardevorm treedt de tegenstelling reeds duidelijker aan het licht, daar thans meerdere waren als equivalent dienen en kunnen dienen, wijl zij gemeenschappelijk de eigenschap bezitten van arbeidsproducten of waren te zijn.

Doch hoe meer de warenruil zich ontwikkelt, hoe meer arbeidsproducten tot waren worden, des te noodzakelijker wordt een algemeen equivalent. In de aanvangsperiode van den ruil ruilt ieder datgene wat hij niet noodig heeft onmiddellijk tegen datgene wat hij noodig heeft. Dat wordt steeds moeilijker, hoe meer de warenproductie de algemeene vorm van maatschappelijke productie wordt. Nemen wij bijv. aan, dat de warenproductie reeds zoover ontwikkeld is, dat het kleermaken, het bakken, het vleeschhouwen en het schrijnwerken zelfstandige bedrijven vormen. De kleermaker vervreemdt een jas aan den schrijnwerker. Voor den kleermaker is de jas niet-gebruikswaarde, voor den schrijnwerker gebruikswaarde. Maar de kleermaker heeft geen behoefte aan den schrijnwerkersarbeid. Hij bezit reeds genoeg meubelen. De stoelen en tafels zijn niet-gebruikswaarden voor den schrijnwerker, doch ook voor den kleermaker. Anderzijds heeft de kleermaker brood van den bakker, vleesch van den slager noodig, want de tijden zijn voorbij, dat hij thuis bakte en varkens mestte. Het vleesch en het brood, dat de kleermaker noodig heeft, zijn voor slager en bakker niet-gebruikswaarden, doch bakker en slager hebben op 't oogenblik geen jas noodig; de kleermaker loopt dus gevaar te verhongeren, niettegenstaande hij een afnemer voor zijn jas gevonden heeft. Wat hij noodig heeft, is een waar die als algemeen equivalent dient, die, als onmiddellijke belichaming van de waarde, aanstonds gebruikswaarde voor ieder heeft.

Dezelfde ontwikkeling, die de noodzakelijkheid van dit equivalent schiep, bracht ook zijn ontstaan mede. Zoodra verschillende warenbezitters verschillende artikelen met elkaar ruilden, moest het geval optreden, dat meerdere dier artikelen met een gemeenschappelijke warensoort als waarden vergeleken werden, dat dus voor hen een gemeenschappelijk equivalent kwam te bestaan. Aanvankelijk diende een waar slechts tijdelijk en toevallig als zoodanig. Zoodra het echter voordeelig werd, dat een bizondere waar den algemeenen equivalentvorm aannam, moest de band van den equivalentvorm met deze waar

steeds vaster worden. Aan welke warensoort de algemeene equivalentvorm bleef kleven, dat werd door de meest verschillende omstandigheden bepaald. Ten slotte hebben echter de edele metalen het monopolie, om als algemeene equivalentvorm te dienen, verworven, waren zij het die geld werden. Gedeeltelijk kan dit een gevolg geweest zijn van het feit, dat sieraden en sieraad-materiaal van den beginne aan belangrijke ruilartikelen waren; voornamelijk echter was de omstandigheid beslissend, dat de natuurlijke eigenschappen van goud en zilver overeenkomen met de maatschappelijke functies (verrichtingen), waarin een algemeen equivalent te voorzien heeft. Hier zij er slechts op gewezen, dat de edele metalen steeds van gelijke qualiteit zijn en noch in de lucht noch in het water veranderen, dus practisch onveranderlijk zijn, en dat zij naar willekeur gedeeld en samengesteld kunnen worden. Zij eigenen zich dus zeer goed tot de belichaming van niet-onderscheidenen, algemeen menschelijken arbeid, tot de vorming van waardegrootten, die slechts in getal (quantitatief), niet in eigenschappen (qualitatief) verschillen.

Goud en zilver konden het monopolie om als algemeen equivalent te dienen, slechts verwerven doordat zij als waren tegenover de andere waren kwamen te staan. Zij konden slechts geld worden, wijl zij waren waren. Het geld is noch een bedenksel van een of meer menschen, noch een louter waardeteeken. De waarde van het geld en zijn bepaalde maatschappelijke functies zijn niet iets dat willekeurig gemaakt is. De edele metalen werden tot geldwaren door de rol, die zij als waren in het ruilproces speelden.

Hoofdstuk II.

HET GELD.

1. De prijs.

De eerste functie van het geld is, als waardemaat te dienen, aan de warenwereld het materiaal te leveren, waarin de waarde wordt uitgedrukt.

De waren worden niet door het geld gelijksoortig en met elkaar vergelijkbaar; doch, aangezien zij als waarden belichaamde menschelijke arbeid, dus op zich zelf reeds gelijksoortig zijn, kunnen zij als zoodanig gemeenschappelijk aan dezelfde bepaalde waar gemeten worden, die zij daardoor in hun gemeenschappelijke waardemaat of in geld veranderen. Het geld als waardemaat is de nood-

zakelijke verschijningsvorm van de in de waren vervatte waardemaat, den arbeidstijd. [1])

De waardeuitdrukking eener waar in de geldwaar is haar geldvorm of haar prijs. Bijv. 1 jas = 10 gram goud.

De prijs der waar is iets geheel anders dan haar natuurlijke eigenschappen. Men kan aan een waar niet zien of voelen welken prijs zij heeft. De warenverkooper moet hem aan de koopers mededeelen. Om echter de waarde eener waar in de goudwaar uit te drukken, d. w. z om haren prijs te bepalen, daarvoor is werkelijk geld niet noodig. De kleermaker behoeft geen goud in den zak te hebben, om te kunnen verklaren, dat de prijs van een jas, die hij te koop biedt, 10 gram goud bedraagt. Als waardemaat dient dus het geld slechts als in de gedachte genomen geld.

Maar desniettemin hangt de prijs slechts van de werkelijke geldwaar af. De kleermaker kan — wij laten hier natuurlijk alle storende bijomstandigheden buiten beschouwing — den prijs van zijn jas slechts dan op 10 gram goud becijferen, als in zulk een goudhoeveelheid evenveel maatschappelijk noodzakelijke arbeid belichaamd is, als in de jas. Drukt de kleermaker de waarde van zijn jas niet in goud, maar in zilver of koper uit, dan wordt ook de prijs-uitdrukking een andere.

Waar twee verschillende waren als waardematen gelden, bijv. goud en zilver, bezitten derhalve alle waren twee verschillende prijsuitdrukkingen, goud- en zilverprijzen. Iedere verandering in de waardeverhouding van goud tot zilver geeft tot prijsstoringen aanleiding. De verdubbeling der waardewaar is inderdaad een onding, is in tegenspraak met de functie van het geld als waardemaatstaf. Waar men ook poogde wettelijk twee waren als waardemaatstaven in te stellen, was het dan ook feitelijk er steeds slechts ééne, die als waardemaat fungeerde.

Goud en zilver worden thans nog in verschillende landen naast elkaar wettelijk als waardemaatstaven beschouwd. Maar de ervaring heeft deze wetsbepalingen steeds ad absurdum gevoerd. Goud en zilver zijn, als elke waar, blootgesteld aan voortdurende waardeschommelingen; als aan beide door de wet gelijke rechten toegekend worden, als men naar verkiezing in het een of andere metaal betalen kan, dan betaalt men in het metaal welks waarde daalt, en verkoopt het metaal

---

[1]) Bij deze uiteenzetting maakt Marx een belangwekkende opmerking over een utopie, die thans nog in veel hoofden maalt. „De vraag," zegt hij, „waarom het geld niet onmiddellijk den arbeidstijd zelf vertegenwoordigt, zoodat bijv. een papieren biljet de arbeidsuren voorstelt, komt heel eenvoudig op de vraag neer, waarom op den grondslag der warenproductie de arbeidsproducten als waren optreden moeten, want het optreden als waar sluit haar verdubbeling tot waar en geldwaar in. Of waarom particuliere arbeid niet als onmiddellijk maatschappelijke arbeid, als zijn tegendeel, behandeld kan worden. Ik heb het oppervlakkig utopisme van »arbeidsgeld« op den grondslag der warenproductie elders uitvoerig behandeld (in de brochure »Zur Kritik der politischen Oekonomie«). Hier zij nog opgemerkt, dat bijv. Owen's »arbeidsgeld« evenmin »geld« is als bijv. een schouwburg-plaatsbiljet. Owen onderstelt onmiddellijk vermaatschappelijkten arbeid, een productievorm, lijnrecht tegenovergesteld aan de warenproductie. Het arbeids-certificaat constateert slechts het individueel aandeel van den producent aan den gemeenschappelijken arbeid en zijn individueele aanspraken op het ter consumptie bestemde deel van het gemeenschappelijk product. Doch het komt in Owen niet op, de warenproductie als grondslag aan te nemen en niettemin haar noodzakelijke voorwaarden te willen ontgaan."

dat in waarde stijgt, daar waar het voordeelig te verkoopen is, in het buitenland. In landen waar de dubbele standaard bestaat, het zoogenaamd bimetallisme, functioneert dus feitelijk steeds slechts de eene soort geldwaar als waardemaatstaf, en wel diegene die in waarde daalt; de andere, die in waarde rijst, meet, gelijk elke andere waar, haren prijs in het andere metaal, functioneert als *waar*, niet als *waardemaatstaf*. Hoe grooter de wisselingen in de waardehouding tusschen goud en zilver zijn, des te sterker komt de ongerijmdheid van het bimetallisme aan den dag.

Marx neemt in „Das Kapital" eenvoudigheidshalve goud als eenige geldwaar aan. Goud wordt ook feitelijk de geldwaar der huidige kapitalistische productie [1]).

In de prijsuitdrukking is iedere waar als een bepaalde hoeveelheid goud voorgesteld. Het is natuurlijk noodzakelijk, de verschillende hoeveelheden gouds die de verschillende prijzen vertegenwoordigen, ook onderling te meten, een *maatstaf der prijzen* in te voeren. De metalen bezitten zulk een natuurlijken maatstaf in hun *gewicht*. De gewichtsnamen der metalen, pond, livre, talent enz., vormen dus de oorspronkelijke namen der eenheden van den maatstaf der prijzen.

Naast zijn functie van maat der waarden leeren wij hier een tweede functie van het geld kennen: die van *maatstaf der prijzen*. Als waardemaat verandert het geld de waarden der waren in bepaalde gedachte hoeveelheden goud. Als maatstaf der prijzen meet het de verschillende goudhoeveelheden aan een bepaalde goudhoeveelheid, die als eenheid aangenomen wordt, bijv. een pond goud.

Het verschil tusschen maat der waarden en maatstaf der prijzen is duidelijk, als wij waarnemen hoe beide zich tegenover een waardewisseling gedragen.

Nemen wij aan, dat de maat-eenheid van den *maatstaf der prijzen* 10 gram goud is. Wat nu ook de waarde van het goud mag zijn, 20 gram goud zullen altijd tweemaal zooveel waard zijn als 10 gram. Het dalen of rijzen der goudwaarde heeft dus geen uitwerking op den maatstaf der prijzen.

Nemen wij echter goud als *maat der waarden*. Onderstellen wij dat een jas gelijk is aan 10 gram goud, doch dat de waarde van het goud verandert: er wordt op zekeren dag in denzelfden maatschappelijk noodzakelijken arbeidstijd dubbel zooveel goud voortgebracht als vroeger. In het voortbrengingsvermogen van den kleermakersarbeid is echter geen verandering gekomen. Wat gebeurt nu? De prijs van de jas bedraagt thans 20 gram goud. De waardeverandering van het goud uit zich dus merkbaar in zijn functioneeren als maat der waarden.

De maatstaf der prijzen kan willekeurig bepaald worden, evenals bijv. de lengtemaat. Anderzijds moet deze maatstaf algemeene geldigheid hebben. Aanvankelijk conventioneel, naar de *gebruikelijke* gewichts-

[1]) Men schatte de waarde van den geldvoorraad (munten en staven) in edele metalen in de landen der moderne productiewijze in:

	goud	zilver
1831	1.339.000.000 gld.	4.968.000.000 gld.
1880	7.902.000.000 „	5.044.000.000 „

Goud is dus thans verreweg de overwegende geldwaar.

indeelingen, wordt hij ten slotte wettelijk geregeld. De verschillende gewichtsdeelen der edele metalen ontvangen officieele doopnamen, die van hun gewicht verschillend zijn. Wij zeggen niet 1/84 pond goud, doch een goudtientje. De prijzen worden thans niet uitgedrukt in goudgewicht, doch in de wettelijk geldige rekennamen van den goudmaatstaf.

De prijs is de geldnaam van de waardegrootte der waar. Maar hij is tegelijkertijd de uitdrukking van de ruilverhouding der waar met de geldwaar, met goud. De waarde eener waar kan nimmer afzonderlijk, op zich zelve, te voorschijn komen, doch steeds slechts in de ruilverhouding met een andere waar. Deze verhouding kan echter nog door andere omstandigheden beïnvloed worden dan door de waarde-grootte alleen. Daarmee ontstaat de mogelijkheid dat de prijs van de waardegrootte afwijkt.

Als de kleermaker zegt, dat de prijs van zijn jas 10 gram goud bedraagt, of in rekennamen 18 gulden, dan zegt hij daarmee, dat hij altijd bereid is zijn jas tegen 10 gram goud af te geven. Maar hij zou zeer voorbarig zijn, als hij beweren wilde, dat iedereen aanstonds bereid zou zijn hem 10 gram goud voor zijn jas te geven. Wel is de omzetting van de jas in goud volstrekt noodzakelijk, wanneer zij haar doel als waar wil vervullen. De waar verlangt naar geld; de prijzen zijn vurige liefdeblikken, die zij den glinsterenden vrijer toewerpt. Maar op de warenmarkt gaat het niet toe als in de romans. Zij krijgen elkaar niet altijd. Menige waar wordt door het vrijende goud achteloos voorbijgegaan en moet onverkocht een vreugdeloos bestaan voortsleepen.

Beschouwen wij de avonturen der waar, in haar verkeer met het goud wat nader.

2. Verkoop en koop.

Vergezellen wij onzen ouden bekende, den kleermaker, ter markt. Hij ruilt de jas, die hij vervaardigd heeft, tegen twintig gulden. Voor dit bedrag koopt hij een vaatje wijn. Dat zijn twee tegenovergestelde omzettingen: eerst de omzetting van waar in geld; dan her-omzetting van geld in waar. Maar de waar aan het eind van het proces is een andere, dan die aan het begin ervan. De eerste was niet-gebruikswaarde voor haren bezitter, de laatste is gebruikswaarde voor hem. De nuttigheid van de eerste bestond voor hem in haar eigenschap als waarde, als product van algemeen menschelijken arbeid; in haar ruilbaarheid met een ander product van algemeen menschelijken arbeid, met goud. De nuttigheid van de andere waar, den wijn, bestaat voor hem in haar eigenschappen als stof, niet als product van algemeen menschelijken arbeid, maar van bepaalde vormen van arbeid, van den wijngaardeniersarbeid enz.

De formule van den eenvoudigen waren-kringloop luidt: waar — geld — waar; d. w. z.: verkoopen om te koopen.

Van de beide omzettingen waar — geld en geld — waar is de eerste, gelijk bekend is, de moeilijkste. Het koopen, als men geld heeft, baart geringe zorg. Des te meer het verkoopen, om geld te krijgen. En geld is onder de heerschappij der warenproductie voor iederen warenbezitter noodzakelijk; hoe meer de maatschappelijke arbeidsverdeeling zich ontwikkelt, des te eenzijdiger zijn arbeid, des te veelzijdiger zijn behoeften.

Opdat de „saltomortale der waar", haar omzetting in geld, slagen zal, is voor alles noodzakelijk, dat zij een gebruikswaarde is, dat zij een behoefte bevredigt. Is dit het geval, gelukt haar de omzetting in geld, dan rijst eerst de vraag: in hoeveel geld?

Deze vraag houdt ons intusschen hier niet verder bezig. Haar beantwoording hoort thuis in het onderzoek van de wetten der prijzen. Wat ons hier belang inboezemt, is de vormverandering: waar — geld, zonder dat wij ons er om bekommeren, of de waar daarbij aan waardegrootte verliest of wint.

De kleermaker raakt zijn jas kwijt en krijgt zijn geld daarvoor. Nemen wij aan, dat hij haar verkoopt aan een landbouwer. Wat van den kant des kleermakers verkoop is, is van den kant des landbouwers koop. Iedere verkoop is een koop en omgekeerd. Vanwaar komt echter het geld van den landbouwer? Hij heeft het voor graan in ruil gekregen. Volgen wij den weg, dien de geldwaar, het goud, sinds haar productieoorsprong, de mijn, van den eenen warenbezitter naar den anderen afgelegd heeft, dan bevinden wij, dat elk harer bezitsveranderingen steeds het resultaat van een verkoop geweest is.

De omzetting jas — geld maakt, gelijk wij gezien hebben, deel uit niet van een, maar van twee omzettingsreeken. De eene luidt: jas — geld — wijn, de andere: graan — geld — jas. Het begin der omzettingsreeks van een waar is tevens het einde der omzettingsreeks van een andere waar. Eveneens omgekeerd.

Nemen wij aan, dat de wijngaardenier voor de 20 gulden, die hij voor zijn wijn ontvangen heeft, een ketel en kolen koopt. Dan is de omzetting geld — wijn het laatste lid van de reeks jas — geld — wijn en het eerste van twee andere reeksen: wijn — geld — kolen en wijn — geld — ketel.

Elk dezer omzettingsreeksen vormt een kringloop: waar — geld — waar. Zij begint en eindigt met den warenvorm. Maar iedere kringloop eener waar verwikkelt zich met de kringloopen van andere waren. De totale beweging dezer ontelbare zich in elkaar verwikkelende kringloopen vormt de warencirculatie.

De warencirculatie is van den onmiddellijken productenruil of eenvoudigen ruilhandel beslist onderscheiden. De laatste onstond door het groeien der voortbrengingskrachten tot buiten de perken van het primitief communisme. Door den productenruil werd het stelsel van maatschappelijken arbeid tot buiten het gebied eener gemeenschap uitgebreid; hij bewerkte dat verschillende gemeenschappen en de leden van verschillende gemeenschappen voor elkander arbeidden. Maar de eenvoudige productenruil vormde van zijn kant weer een grens, een hinderpaal, toen de voortbrengingskrachten zich steeds meer ontwikkelden, en deze werd overschreden door de warencirculatie.

De eenvoudige productenruil eischt dat ik den afnemer mijner producten tegelijkertijd zijne producten afneem. Deze beperking is opgeheven in de warencirculatie. Wel is iedere verkoop tegelijkertijd een koop; de jas kan niet door den kleermaker verkocht worden, zonder dat een ander, bijv. de landbouwer, haar koopt. Maar vooreerst is het volstrekt niet noodig dat de kleermaker tegelijk weer koopt. Hij kan het geld in de kast leggen en wachten tot het hem behaagt iets te koopen. Voorts

is hij volstrekt niet genoodzaakt, nu of later iets van den landbouwer te koopen, die van hem de jas kocht, of op dezelfde markt te koopen waar hij verkocht heeft. De beperkingen van tijd, plaats en persoon, die aan den productenruil eigen zijn, vervallen dus met de warencirculatie.

Maar er vindt nog een ander onderscheid tusschen ruilhandel en warencirculatie plaats. De eenvoudige productenruil bestaat in het vervreemden van overtollige producten en laat de productievormen van het primitief communisme voorloopig onveranderd, productievormen die onder onmiddellijke contrôle der belanghebbenden staan.

De ontwikkeling der warencirculatie daarentegen maakt de productieverhoudingen steeds meer verwikkeld, onoverzienbaar, oncontroleerbaar. De afzonderlijke producenten worden van elkander steeds onafhankelijker, maar des te afhankelijker worden zij van maatschappelijke samenschakelingen, die zij niet meer kunnen contrôleeren, gelijk dit bij het primitief communisme het geval was. De maatschappelijke machten verkrijgen daarmede den aard van blindwerkende natuurkrachten, die, zoo zij in hun evenwicht gestoord worden, zich doen gelden in catastrofen, die als stormen en aardbevingen zijn.

En reeds ontwikkelen zich met de warencirculatie ook de kiemen van zulke catastrofen. De mogelijkheid die zij biedt om te verkoopen, zonder onmiddellijk daarna te moeten koopen, sluit reeds in zich de mogelijkheid van stilstand in den afzet, van crisis. Maar de voortbrengingskrachten moeten zich tot buiten de perken der eigenlijke warencirculatie ontwikkelen, eer de mogelijkheid tot werkelijkheid wordt.

3. De omloop van het geld.

Herinneren wij ons de warenkringloopen, die wij in den laatsten paragraaf nagingen: graan — geld — jas — geld — wijn — geld — kolen enz. De beweging dezer kringloopen deelt ook aan het geld een beweging mede; doch deze is geen kringloop. Het geld, dat van den landbouwer is uitgegaan, verwijdert zich steeds verder van hem. „De aan het geld door de warencirculatie onmiddellijk meegedeelde bewegingsvorm is dus zijn voortdurende verwijdering van het uitgangspunt, zijn loop uit de hand van een warenbezitter in die van een anderen warenbezitter, of zijn omloop."

De omloop van het geld is het gevolg van den kringloop der waren, niet, gelijk men vaak aanneemt, zijn oorzaak. De waar als gebruikswaarde valt spoedig — op den trap van eenvoudige warencirculatie waarop wij thans in ons onderzoek ons bevinden, waar van handel en wederverkoopen als bedrijf nog geen sprake is, reeds bij de eerste schrede van haren loop — uit de circulatie weg, om in de consumptie over te gaan, en nieuwe gebruikswaarde, maar gelijke warenwaarde, vervangt in den kringloop haar plaats. In den kringloop graan — geld — jas verdwijnt het graan reeds na de eerste vormverandering graan — geld uit de circulatie, en gelijke waarde, maar onderscheidene gebruikswaarde keert tot den verkooper terug: geld — jas. Het geld als circulatiemiddel valt niet uit de circulatie weg, maar blijft zich voortdurend in haar bereik ophouden.

De vraag is nu, hoeveel geld de warencirculatie vereischt.

Wij weten reeds, dat iedere waar met een zekere geldhoeveelheid gelijkgesteld, dat dus haar prijs bepaald wordt, nog voor zij met het werkelijke geld in aanraking komt. De te bedingen prijs voor iedere afzonderlijke waar en het totaal der prijzen van alle waren is dus van den aanvang af bepaald — bij een gegeven waarde van het goud. Het prijzentotaal der waren is een bepaald gedacht goudtotaal. Opdat de waren kunnen circuleeren, moet het gedacht goudtotaal in een werkelijk goudtotaal omgezet worden; de totale hoeveelheid van het circuleerende goud wordt dus bepaald door het prijzentotaal der circuleerende waren. (Men moet in 't oog houden, dat wij ons hier nog op het gebied der eenvoudige warencirculatie bewegen, waar credietgeld, vereffening der betalingen etc. nog onbekend zijn). Dit prijzentotaal schommelt, als de prijzen dezelfde blijven, met de totale hoeveelheid der circuleerende waren; als de totale warenhoeveelheid dezelfde blijft, schommelt het met de prijzen, om 't even of dit schommelen door een schommelen der marktprijzen veroorzaakt is of door een waardeverandering van het goud of de waren; om 't even of deze prijsschommeling alle of slechts eenige waren betreft.

Maar de verkoopen der verschillende waren zijn niet altijd zonder samenhang; evenmin geschieden ze alle g e l ij k t ij d i g.

Nemen wij weer ons vroeger voorbeeld. Wij hebben de reeks der vormveranderingen: 5 hectoliter graan — 20 gulden — 1 jas — 20 gulden — 40 liter wijn — 20 gulden — 15 centenaars kolen — 20 gulden. Het prijzentotaal dezer waren bedraagt 80 gulden; tot het voltrekken der vier verkoopen zijn echter 20 gulden voldoende, die viermaal van plaats wisselen, dus vier omloopen achtereenvolgens voltrekken. Nemen wij aan, dat de genoemde verkoopen alle op denzelfden dag plaats vonden, dan vinden wij als totale hoeveelheid van het als circulatiemiddel in een zekeren circulatie-omtrek op één dag fungeerende geld: $\frac{80}{4} = 20$ gulden, of in het algemeen uitgedrukt:

$$\frac{\text{prijzentotaal der waren}}{\text{omloopsaantal van gelijknamige geldstukken}} = \text{totale hoeveelheid van}$$
het als circulatiemiddel gedurende een bepaalden tijd fungeerende geld.

De omloopstijd der verschillende geldstukken in een land is natuurlijk verschillend; het eene blijft jaren lang in de kast liggen, het andere volvoert op één dag misschien dertig omloopen. Maar hun g e m i d d e l d e omloopssnelheid is toch een bepaalde grootte.

De omloopsnelheid van het geld is bepaald door de snelheid van den kringloop der waren. Hoe sneller de waren uit de circulatie verdwijnen om geconsumeerd te worden, en hoe sneller zij door nieuwe waren vervangen worden, des te sneller is ook de omloop van het geld. Hoe langzamer de kringloop der waren, des te langzamer is de omloop van het geld, des te minder geld krijgt men te zien. Lieden, wier blik slechts aan de oppervlakte blijft, gelooven dan dat er te weinig geld is en dat het gebrek aan geld het hokken van de circulatie veroorzaakt. Dit geval is wel-is-waar ook mogelijk, doch komt tegenwoordig voor eenigszins lange perioden nauwelijks voor.

Wordt vervolgd.

Boekbeoordeeling.

Woorden van Vrouwen, bijdragen tot den strijd over Feminisme en Socialisme, door Mr. P. J. Troelstra.

De verhoogde golfslag der burgerlijke vrouwen-beweging, samengaand met de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid en van haar weer nieuwe impulzies ontvangend,[1]) leidde tot een aantal uitingen, artikelen, brochures, waarin de vrouwen-kwestie door vriend en vijand wordt besproken Ook sociaal-demokraten zetten haar van hun standpunt uiteen, maar tot nog toe steeds fragmentarisch, meer in 't bijzonder ééne zijde bekijkende. Troelstra heeft nu in zijn boekje de geheele kwestie nog eens duidelijk uiteengezet, in haar samenhang met onze beginselen, waarvan hij dan ook, aan den aanvang van zijn boekje, een kort overzicht geeft. Eenige citaten, door vrouwen in de arbeiders- en de feministische beweging geschreven en gesproken, dienen hem tot het wrijfhout waaruit het vuur zijner meeningen slaat. De gang van het boekje — van de basis der feministische beweging door haar recht van bestaan tot het punt waar zij in botsing komt met de sociaal-demokratie en tegenwillig haar sekse-karakter verliest om een klasse-karakter aan te nemen, maakt het tot een goede leiddraad, ook voor onze propagandisten. Zij vinden er in een soort compendium van wat door verschillende schrijvers in verschillende landen over de vrouwen-kwestie, met socialistische oogen bekeken, geschreven is, — en zij vinden bovendien in hoofdstuk III en IV (Feminisme en arbeidsters, vrouwen-beweging en politiek) nog iets meer dan dat: een lustig stukje polemiek van onzen „praktischen politikus" tegen twee woordvoersters der vrouwenbeweging waarvan de eene [2]) zich zoo blind heeft gestaard op het „de vijand dat is de man" dat zij den klassenstrijd niet meer ziet; waarvan de andere in haar onvervalscht burgerlijk bewustzijn, [3]) vrouwen-kiesrecht vóór algemeen-kiesrecht verlangt, in een bijna belachelijke poging, de bakens der maatschappelijke ontwikkeling te verhangen. Waar deze dames zich in dien zin op de kongressen der Tentoonstelling met onverwachte klaarheid en heftigheid hebben uitgelaten, ware het jammer voor ons geweest, die uitlatingen niet te plukken terwijl ze nog versch zijn en aan de vrouwelijke leden der arbeiders-klasse te laten zien, wat zij te verwachten hebben van hunne burgerlijke geslachts-genoten, wanneer de drang van dezen naar maatschappelijke gelijk-waardigheid bevredigd zal zijn. De omstandigheid, dat de kongresverslagen der Tentoonstelling door omvang en prijs hoog boven onze macht gaan maakt het bijzonder gelukkig dat Troelstra hiervoor heeft gezorgd.

Het boekje zal zeker goed werk doen onder de kringen der bourgeoisie waar personen voor onze zaak vallen te winnen. Wij hopen spoedig te hooren dat het voor veel verminderde prijs voor arbeiders verkrijgbaar wordt gesteld, om ook in de kringen onzer partijgenooten zijn werk te kunnen doen.

H. R. H.

---

[1]) Naar 't schijnt slechts tijdelijk. Dit zou tenminste het voorloopig fiasco der plannen over een „nationale vrouwenraad" doen aannemen.

[2]) Die nota bene op het internationaal kongres te Brussel verklaarde „op den bodem der moderne arbeidersbeweging" te staan.

[3]) Het klasse-karakter der vereeniging voor vrouwenkiesrecht, is trouwens reeds bij verschillende gelegenheden: de verkiezingen in '97, het adres aan de koningin, enz., aan den dag gekomen.

Het ontwikkelingsbegrip in de natuur- en maatschappijleer

DOOR

H. VAN TRESLONG.

---

1. De Ontwikkeling der Kennis.

Wanneer wij de wereld der verschijnselen voor een oogenblik bezien van het standpunt van den ervaringsmensch, en derhalve abstraheeren (afstand doen) van de logische verbinding en rangschikking dier verschijnselen, dan biedt alles, wat zich voor het waarnemend bewustzijn vertoont, een beeld van hopelooze verwarring en onophoudelijke verandering aan.

Wenden we in de eerste plaats den blik naar de toestanden van ons eigen bewustzijn, dan zien we, hoe voorstellingen, gedachten, begeerten, onophoudelijk elkander opvolgen en verdringen. De voorstelling, die op een gegeven oogenblik de apperceptie [1]) wakker roept, of zelf door de apperceptie te voorschijn geroepen wordt, schijnt uit het niet geboren te zijn, om weder in 't niet te verdwijnen. Er zijn geen twee oogenblikken van den dag, waarin wij op dezelfde wijze denken, wenschen, begeeren. Hoe minder het logisch denken ordenend in het voorstellingsverloop ingrijpt, hoe grilliger en veranderlijker de richting van het geestelijk leven wordt.

Ook de dingen en verschijnselen om ons heen zijn onderhevig aan voortdurende veranderingen. De geheele levende natuur biedt ons het schouwspel aan van een onophoudelijke verandering en wisseling der verschijnselen. Geheele geslachten van planten en dieren sterven in den loop der tijden uit en worden verdrongen door jongere, krachtiger generaties (geslachten), die beter bestand zijn tegen de grillige en ondoelmatige natuurmachten. Uit een enkele graankorrel zien we een krachtige plant opschieten, die honderden nieuwe korrels voortbrengt; de plant vergaat tot stof, en uit de korrels komen weer nieuwe planten en nieuwe vruchten te voorschijn. Onophoudelijk sterven de oudere organismen af, om plaats te maken voor een jongere, levenskrachtiger generatie.

---

[1]) De psychologen (zielkundigen) noemen apperceptie iedere „geestelijke gebeurtenis, waardoor de een of andere psychische inhoud (gedachte, gewaarwording) in een helder licht geplaatst wordt."
(WUNDT.)

Ook de doode dingen zijn niet eeuwig onveranderlijk. Onze aardkorst zag er vóór duizenden eeuwen geheel anders uit dan nu; bovendien knagen voortdurend het klimaat en de rivieren aan den hechten bouw der rotsgesteenten, die dus ook slechts in schijn onvergankelijk zijn.

Het empirisch bewustzijn kan het niet verder brengen dan tot het besef, dat alles vergankelijk is en niets blijft. Geboorte en dood, ontstaan en vergaan, ziedaar het wachtwoord, waarmee de verschijnselen elkander aflossen. Reeds menig mensch is door de waarneming van deze onafgebroken veranderlijkheid tot nadenken bewogen; vooral het besef, dat dingen en wezens, die ons persoonlijk dierbaar zijn, onherroepelijk te gronde gaan, evenals wij zelf, stemt vele menschen dikwijls tot weemoedige overwegingen. Men verlangt naar een steunpunt, een blijvend iets te midden van de onophoudelijke vernietiging, om aan dit eeuwig onveranderlijke zijn liefde en aandacht te schenken. De onverbiddelijke noodzakelijkheid, waarmee alles wat goed en schoon is, te gronde gaat, wordt door het naïef bewustzijn, dat zijn ethische en aesthetische eischen ook aan de dingen der buitenwereld stelt, als iets onbarmhartigs ondervonden. Men tracht het blijvende in de verschijning te vinden, maar de wegen, die naar dit doel leiden, zijn tweeërlei.

Het religieuze denken slaat den meest rechtsreekschen weg in; men gaat eenvoudig uit van het dogma, dat er een gebied bestaat, waar niets veranderlijk is, en alles eeuwig schoon en verheven blijft. Alle andere gedachten zijn afhankelijk van en moeten rekening houden met deze „grondwaarheid."

De tweede, indirecte en veel moeielijker weg bestaat in de logische bewerking der ervaring. Wanneer men het blijvende in de verschijning wil vinden, dan moet het verschijnsel der verandering bestudeerd, de samenhang der verschijnselen opgespoord worden. Terwijl dus het religieuze denken zich apriori (vooraf) laat leiden door het dogma van het eeuwig, onveranderlijk bestaande, hoopt daarentegen het intellectueele denken dit eeuwig blijvende door veel inspanning en onderzoek op het spoor te komen. De religieuze gedachten worden beheerscht door het Godsbegrip, de wetenschap daarentegen tracht te geraken tot de opvatting van het substantiebegrip. Sommige wijsgeeren hebben beide opvattingen weten te verzoenen, zoo o. a. Spinoza. Absolute tegenstellingen zijn wetenschap en godsdienst dan ook niet; beide trachten ze tot hetzelfde doel te geraken, maar langs verschillende wegen.

Alle kennis wordt nu in den aanvang beheerscht door religieuze en mythologische voorstellingen. Van een eigenlijke wetenschap kan in de primitieve samenleving nog geen sprake zijn. Wel waren de menschen al tot de ontdekking gekomen van den regelmatigen samenhang en het regelmatig optreden van sommige natuurverschijnselen, maar deze brokstukken van kennis vormen nog geen wetenschappelijk geheel. Toch is deze elementaire kennis al van zeer veel belang voor den maatschappelijken vooruitgang. De uitvinding van het pottebakken, van pijl en boog, enz. is niet zoozeer te danken aan het „toeval," als wel aan waarnemingen, die met nadenken en scherpzinnigheid gepaard gingen. Aan den anderen kant is de vooruitgang in kennis afhankelijk van den maatschappelijken vooruitgang. Bij het toenemen van den maatschappelijken rijkdom worden langzamerhand de personen, die zich belasten met het uitoefenen der

godsdienstige ceremoniën, ontheven van de ruwere werkzaamheden. Deze priesterstand is het, die vooral in het oude Indië en Egypte zich bezig houdt met de studie van wijsgeerige en religieuze problemen. Van een zelfstandige ontwikkeling der wetenschap is ook hier nog geen sprake. Alle kennis wordt ondergeschikt gemaakt aan gemoedseischen. Eerst langzamerhand breekt zich het streven baan, om onafhankelijk van mythologische en religieuze voorstellingen te geraken tot de kennis van het verband en den samenhang der verschijnselen. Van den priesterstand was een zoodanige wetenschappelijke bewerking der ervaring niet te verwachten; zij wordt dan ook eerst mogelijk door het optreden van een nieuwe groep van intellectueelen, voortgekomen uit de bezittende klassen.

Men meene intusschen niet, dat de ontwikkeling der kennis zeer geleidelijk plaats heeft, en langzamerhand meer volkomen en veelomvattend wordt. Veeleer heeft de vooruitgang der wetenschappen met horten en stooten plaats. In de middeleeuwen zijn de wetenschappen gedurende vijftien eeuwen op ongeveer 't zelfde peil blijven staan.

Twee invloeden zijn het vooral, die storend inwerken op den regelmatigen ontwikkelingsgang van de menschelijke kennis. In de eerste plaats zijn het vanaf de oudste tijden tot op heden de subjectieve, gemoedelijke invloeden, die den regelmatigen voortgang der kennis beletten. In de tweede plaats is het de gebrekkigheid der onderzoekingsmethoden, die er toe bijdraagt, dat men soms tijden lang zich op dwaalwegen begeeft, en het spoor bijster raakt. Hoe meer de enkele verschijnselen zich laten rangschikken in een algemeen verband, hoe beter wij dus in staat zijn een groep van verschijnselen uit een algemeen gezichtspunt te beoordeelen, hoe dieper ons inzicht wordt in den samenhang en de oorzaak dier verschijnselen. Het einddoel van alle wetenschappelijk onderzoek kan dan ook niet anders zijn dan om alle verschijnselen in de natuur- en geesteswereld af te leiden uit één algemeen beginsel. Om dit doel te bereiken moet men zich in de eerste plaats onthouden van subjectieve beoordeelingen en meeningen, en zich uitsluitsnd beperken tot verstandelijke analyze en syntheze. Dit inzicht is niet alleen de vrucht van kennistheoretische overwegingen, maar is vooral te danken aan tal van ervaringen, die in den loop der eeuwen zijn opgedaan. Iedere wetenschap die dit beginsel tot nog toe verwaarloosd heeft, en subjectieve motieven vermengt met de waarneming van objectieve verschijnselen, geraakt voortdurend tot tegenstrijdigheden, en ontaardt niet zelden in een ijdel begripsspelletje, of mystieke schijnwetenschap.

De systematische en methodologische bewerking der ervaring is dus aanvankelijk zeer gebrekkig en leidt niet zelden tot verkeerde gevolgtrekkingen. Zelfs voor den modernen onderzoeker, die over veel betrouwbaarder methoden beschikt, vereischt het zeer veel nadenken en scherpzinnigheid, om het causaal verband tusschen eenige verschijnselen logisch toe te lichten.

Onder den invloed van de twee genoemde factoren, de subjectieve en de methodologische, verandert voortdurend het karakter der wetenschappelijke stelsels. Theorieën, wier geldigheid men steeds onbetwistbaar had geacht, worden plotseling omvergeworpen, wanneer zij in strijd zijn met nieuw opgedane ervaringen, en door andere vervangen, welke op haar beurt weer door nieuwe theorieën of hypothezen verdrongen worden.

Met het oog op deze voortdurende veranderingen in de wetenschappelijke inzichten zou men zich kunnen afvragen, of er eigenlijk wel sprake kan zijn van een doorloopend historisch verband tusschen de verschillende phasen der kennis. Kan men het stelsel van Copernicus beschouwen als een hoogere ontwikkelingsvorm van het stelsel van Ptolemäus, en bevat de undulatietheorie van Huygens de emissietheorie van Newton als opgeheven moment in zich, (zooals Hegel het zou uitdrukken). Ons antwoord moet ontkennend luiden. Van een logische ontwikkeling der verschillende theoriën uit elkander, kan ook bij het meest nauwkeurig onderzoek geen sprake zijn. Bestaat er derhalve geen ontwikkeling der kennis, en is alle wetenschappelijke verandering slechts in schijn vooruitgang?

Voor wij deze vraag beantwoorden wenschen wij er op te wijzen, dat men een theorie, d. w. z. de logische uitdrukking van een regelmatigen samenhang tusschen verschillende verschijnselen, niet moet verwarren met de kennis van dien regelmatigen samenhang.

Alle kennis heeft betrekking op waarneembare of waargenomen verschijnselen; zij beweegt zich, om het in een beeld uit te drukken, in een opstijgende lijn van het bijzondere naar het algemeene. Hoe meer verschijnselen zich laten afleiden uit één enkel beginsel, hoe dieper onze kennis van die verschijnselen is. Een theorie dient nu eenvoudig om de verkregen kennis in een beknopte formule uit te drukken; de theorieën zijn dus de vormen, waarvan de kennis zich bedient om uit te drukken welke groepen van verschijnselen gekend worden. Eigenlijk zijn zij dus niets dan hulpmiddelen, gedeeltelijk bestemd om de verkregen inzichten als 't ware vast te leggen, gedeeltelijk om dienst te doen bij het verder onderzoek. Tengevolge van de voortdurende uirbreiding der ervaring wordt de inhoud der kennis steeds grooter, doordat steeds weer nieuwe ervaringsfeiten bij bekende groepen van verschijnselen worden ingelijfd. Dikwijls echter blijkt het na verloop van tijd, dat de theoretische formule niet meer in staat is alle bij elkander behoorende verschijnselen te omvatten. In dat geval zien wij nieuwe hypothezen ontstaan, die rekening houden met de vermeerderde kennis. De bijzondere vorm van zulk een hypothese zal in 't algemeen afhangen van den aard van de nieuwe verschijnselen die aanleiding gaven tot de verandering. De wetenschappelijke hypothezen en theorieën zijn derhalve veranderlijk, maar de inhoud der kennis wordt door het omverwerpen van een of meer theorieën niet te niet gedaan. Integendeel, de kennis neemt voortdurend in omvang en diepte toe, en dit ontwikkelingsproces is juist de oorzaak van het herhaaldelijk optreden van nieuwe theoriën. Wanneer bij het ontstaan van iedere nieuwe theorie de wetenschap weer van voren af aan moest beginnen, dan zou het wetenschappelijk onderzoek inderdaad een Sisyphus-arbeid zijn, hopeloos en onvruchtbaar. Ongetwijfeld is er in de laatste vier eeuwen oneindig meer tot stand gebracht dan in het tijdperk der Grieksche en middeleeuwsche beschaving, maar daarom mag men de resultaten die door de Grieken, enz. verkregen zijn, toch niet als waardeloos beschouwen. De oorzaken van de geringe wetenschappelijke vruchtbaarheid der oude en middeleeuwsche beschaving hebben wij reeds genoemd; de omstandigheid, dat destijds het aantal onderzoekers lang niet zoo groot was als tegenwoordig, is intusschen ook nog al van gewicht.

Wij zullen trachten de beteekenis na te gaan van de storende invloeden, die den opbloei en de ontwikkeling der kennis in de oudere beschaving in den weg stonden. In de eerste plaats zullen wij trachten aan te toonen, waarin de fout school bij het methodologisch onderzoek der verschijnselen. In de tweede plaats zullen wij nader de subjectieve invloeden bespreken, die de wetenschappelijke problemen herhaaldelijk op den achtergrond dringen.

Hoe zien wij in 't algemeen wetenschap ontstaan, en welke factoren zijn werkzaam bij het tot stand komen der kennis? Deze vraag is reeds in hoofdzaak beantwoord door Kant in zijne ,,Kritik der reinen Vernunft'' (kritiek der zuivere rede). Kant heeft bewezen dat de kennis van dingen die niet in de zinnelijke aanschouwing gegeven zijn, onmogelijk is. Nu is de ervaring niets anders dan een som of reeks van verschillende aanschouwingen en voorstellingen, wier bestaan en wier al of niet regelmatige opelkandervolging ons bekend en bewust is. Er is derhalve geen kennis mogelijk zonder ervaring. De ervaringsfeiten vormen als 't ware de bouwsteenen, met behulp waarvan het gebouw der kennis wordt opgetrokken. Intusschen is de ervaring wel noodig, maar nog niet voldoende voor het tot stand komen der kennis. Wanneer wij steeds eenige verschijnselen gelijktijdig of achter elkander zien optreden, dan vormt het bewustzijn van deze empirische regelmatigheid een deel van onze ervaring; maar niets geeft ons het recht te meenen dat de waargenomen verschijnselen ook noodzakelijk tezamen *moeten* hangen.

Bij de associatieve reproductie der voorstellingen doet zich menigmaal het geval voor, dat een bepaalde voorstelling steeds weer gevolgd wordt door dezelfde herinneringsbeelden. Zoo kan b. v. de voorstelling van een onzer vrienden steeds weer gepaard gaan met een zelfde reeks van gedachten of van voorgestelde gebeurtenissen, die op dien vriend betrekking hebben. Toch zijn wij in zulk een geval niet gerechtigd een causaal verband te zoeken tusschen de opeenvolgende voorstellingen. Het is dan ook niet mogelijk, zooals o. a. door Hume en Locke geprobeerd is, om het denken geheel uit de ervaring af te leiden De samenhang der ervaringsfeiten bezit nooit het karakter der noodzakelijkheid, maar, wij beschouwen deze samenhang meest als toevallig. Eerst de rede beslist, welke verschijnselen logisch en onverbrekelijk in verband tot elkander staan. Wanneer er geen rede bestond, dan zouden alle dingen slechts toevallig zijn. Wij zouden b. v. even goed als nu kunnen waarnemen dat de aarde rond is en om de zon draait, maar wij zouden het volstrekt niet onmogelijk vinden, dat de aarde op een gegeven oogenblik den vorm zou krijgen van een kubus, of plotseling bleef stilstaan. Wij zouden voortdurend ,,wonderen'' kunnen waarnemen en de wereld der verschijnselen zou voor ons niets zijn dan een chaos van doorelkaar warrelende gebeurtenissen.

Rede en ervaring zijn dus beide onmisbaar voor het tot stand komen der kennis. Zijn deze beide factoren nu ook voldoende om tot gunstige resultaten te komen? In geenen deele. Het is juist vooral de *wijze*, waarop wij onze redelijke vermogens toepassen, die den doorslag geeft. Reeds de oude Grieken trachten het ervaringsgeheel logisch te rangschikken, maar de resultaten waren zeer gering. Het is bekend, dat b. v. Aristoteles meende, dat de wereld opgebouwd is uit vier qualitatieve

oerstoffen, de elementen water, vuur, lucht en aarde. Nu heeft hij b. v. de volgende verschijnselen opgemerkt. Wanneer men een gewoon stuk hout in water werpt, dan blijft het drijven; werpt men daarentegen een stuk ebbenhout in 't water, dan zinkt het naar beneden. Aangezien nu iedere stof minstens een der vier elementen bevat, en de aarde zich steeds naar beneden, het vuur naar boven beweegt (vandaar, zegt hij, dat de zon en de sterren uit het vuur zijn ontstaan), zoo is het zijns inziens meer dan waarschijnlijk, dat gewoon hout hoofdzakelijk uit vuur, ebbenhout daarentegen hoofdzakelijk uit aarde bestaat.

Schuim is wit, zegt hij bij een andere gelegenheid; en de lucht is zelf ook van een lichte, schuimachtige hoedanigheid; overal waar wij dus een witte kleur waarnemen, is ook lucht aanwezig.

De Grieksche geschiedschrijver Herodotus heeft verschillende volkeren en landen beschreven, die hij bezocht heeft. Zoo geeft hij ook een verhaal over zijn reizen naar Egypte en bij deze gelegenheid beschrijft hij o. a. het verschijnsel van het wassen van den Nijl.

Hij zegt naar aanleiding daarvan, dat het hem bevreemd heeft, de Egyptenaren de nuttigheid te hooren roemen van de overstrooming hunner landerijen door den Nijl, maar dat ze nooit schijnen nàgedacht te hebben over de oorzaken van dat verschijnsel. Hij beschouwt dan ook de Egyptenaren als lieden, die wel bedreven zijn in allerlei kunsten, maar volgens hem geen menschen zijn, die van nadenken houden. Verschillende schrijvers hadden reeds vóór hem getracht het verschijnsel te verklaren, maar al deze hypothesen vindt hij ongerijmd en dwaas.

Daarom stelt hij eene zijns inziens betere hypothese op; hij meent n. l. dat het verschijnsel daardoor verklaard moet worden, dat de zon 's zomers een anderen stand heeft ten opzichte van de bronnen van den Nijl dan 's winters.

Een ander Grieksch natuuronderzoeker, Galenus, schreef verschillende anatomische en geneeskundige werken, wier gedachtengang geheel gebaseerd is op de Aristoteliaansche teleologie (doelleer). Zoo paste hij de theorie der vier elementen ook toe op het dierlijk organisme, dat volgens hem bestaat uit bloed, slijm, gele gal en zwarte gal.

De aangehaalde voorbeelden toonen voldoende de fouten en tekortkomingen van de Grieksche methode van onderzoek aan. De Grieksche onderzoekers verzuimden de hypothese, welke dienen moest ter verklaring van eenige verschijnselen, nader en herhaaldelijk te controleeren ook ten opzichte van verwante verschijnselen. Zij stelden een willekeurige hypothese op, en deze moest nu goedschiks of kwaadschiks dienst doen om alle verschijnselen te verklaren. Eigenlijk behoeft ons deze handelwijze niet te verwonderen, want om de objectieve gebeurtenissen te kunnen controleeren, moet men kunnen beschikken over zekere onveranderlijke, objectieve gegevens. Zulke standvastige gegevens kunnen dan gebruikt worden als vaste basis van beoordeeling en contrôle. Alleen dan zal onze kennis der verschijnselen aanspraak kunnen maken op absolute (althans objectieve) zekerheid, wanneer de samenhang der gekende verschijnselen niet alleen logisch noodzakelijk, maar ook objectief geldig is en blijft. Er moet derhalve een overeenstemming bestaan tusschen het denken en de gedachte werkelijkheid, en eerst waar deze overeenstemming verkregen is, heeft men een toetssteen, die de basis

vormt van een juist onderzoek en onpartijdige beoordeeling. De tegenwoordige natuurwetenschap heeft haar ontwikkeling en bloei in hoofdzaak te danken aan de min of meer bewuste aanvaarding van het hiergenoemde beginsel. Zij beschikt namelijk over de experimenteele wijze van onderzoek, die daarin bestaat, dat een bepaalde groep van verschijnselen telkens in verschillende orde en rangschikking getoetst wordt aan een bepaalde hypothese, maar waarbij men tevens geleid wordt door een standvastig beginsel. Dit standvastige beginsel, dat de basis vormt van het moderne natuuronderzoek, is bekend in den vorm van twee axioma's. Het eene axioma is bekend als de wet van het behoud van arbeidsvermogen („de energie van het heelal is eeuwig"); het andere drukt uit, dat de „stof" onvergankelijk is. Stof en kracht, beide zijn zij eeuwig, ziedaar het uitgangspunt van het moderne wetenschappelijk onderzoek. Uit een logisch oogpunt is de onvergankelijkheid der stof in overeenstemming met het begrip der substantie, als van een werkelijkheid, die eeuwig onveranderlijk blijft in de wisseling der verschijnselen. Tot op den tijd van Lavoisier werd het substantiebegrip slechts gebruikt voor metaphysische doeleinden. Eerst Lavoisier toonde aan, dat dit begrip ook betrekking heeft op de objectieve verschijnselen en objectieve geldigheid bezit. Met de weegschaal in de hand weten de moderne natuuronderzoekers ons te bewijzen, dat er nooit stof te niet gaat of uit het niet geboren wordt.

Het beginsel van het behoud van arbeidsvermogen vindt zijn logisch analogon (overeenstemmend beginsel) in het begrip van de onverbrekelijke en eeuwige cansaliteit van het geschieden en in het bewustzijn van de objectieve geldigheid van ruimte en tijd.

Wanneer we ons nu voor oogen houden, dat de verschijnselen niets anders zijn dan in ruimte en tijd veranderende eigenschappen en toestanden, welke wij betrekken op dingen, dan constateeren we dus het merkwaardige feit, dat alle veranderingen, zoowel in eigenschappen als in toestanden, derhalve alle qualitatieve veranderingen door de moderne natuurwetenschap worden verklaard met behulp van quantitatieve gegevens. Immers, beide genoemde axioma's hebben een quantitatieve, geen qualitatieve beteekenis. „Stof" en arbeidsvermogen zijn beide meetbare grootheden. Te allen tijde zij wij voor de bepaling van de eigenschappen der dingen aangewezen op deze twee grootheden. Of we te doen hebben met electrische, of met licht- of klankverschijnselen, overal trachten wij den bijzonderen aard van deze verschijnselen af te leiden uit de hoeveelheid arbeidsvermogen, die zij ontwikkelen, en uit de hoeveelheid der stofdeeltjes, die de dragers zijn van het verschijnsel. Men beschouwt de qualiteit dus niet als een objectieve werkelijkheid, maar als een subjectieve, die ontstaat door de inwerking van de verschijnselen op het bewustzijn. Een bepaalde qualiteit b. v. de gewaarwo.ding „rood" wordt geacht ontstaan te zijn door een bepaald aantal trillingen van de etherdeeltjes in de tijdseenheid; wordt het aantal trillingen grooter of kleiner, dan onstaan er ook andere kleurgewaarwordingen.

Dit verschijnsel, het „omslaan van de qualiteit in de quantiteit" is het wezenlijk kenmerk van het ontwikkelingsproces, dat de menschelijke kennis in den loop der tijden heeft doorgemaakt. De naïeve mensch draagt de gewaarwordingen en toestanden van zijn eigen bewustzijn over op de dingen; dientengevolge zijn de dingen voor hem niet de oorzaken

van deze gewaarwordingen; maar voor hem zijn gewaarwording en ding één, m. a. w. ook de qualiteit der dingen wordt beschouwd als objectieve werkelijkheid. Het subjectieve karakter, dat de Grieksche en middeleeuwsche kennis bezit, wordt daardoor begrijpelijk. Zoo denkt men zich de wereld opgebouwd óf uit water, óf uit vuur, of uit water, vuur, aarde en lucht. Geen meetbare grootheid wordt dus gebruikt ter verklaring van de eigenschappen der dingen, maar deze worden ondersteld ontstaan te zijn uit één of meer oerqualiteiten, die wij als water, vuur, enz. kenmerken. Zoo is Aristoteles van meening dat alle stoffen bestaan uit de verschillende schakeeringen van de vier qualitatieve grondstoffen. Empedokles is van meening, dat de vier grondstoffen door twee bewegende krachten n. l. vriendschap en strijd worden vereenigd of weer ontbonden. Door deze vereeniging en ontbinding onstaan de verschillende stoffen.

Op het omslaan van de qualiteit in de quantiteit is reeds door Hegel gewezen in zijn theorie van de „knooplijn van maatverhoudingen." [1])

Hij heeft daarbij echter niet de ontwikkeling der kennis op het oog, waar het algemeene verschijnsel, dat een quantitatieve toename of afname een plotselinge qualitatieve verandering te voorschijn roept. Zoo wijst hij o. a. op het voorbeeld van het water, dat bij nul graden plotseling uit den vasten in den vloeibaren toestand overgaat, en bij honderd graden Celsius plotseling gasvormig wordt. Wanneer wij een stuk ijs langzamerhand verwarmen, dan wordt dus op een gegeven oogenblik het ijs in water veranderd [2]). Zulk een punt van overgang noemt Hegel een knooppunt.

Alle qualiteiten beantwoorden dus aan een meer of minder van een bepaalde quantiteit. Naarmate deze quantiteit (hetzij stof of arbeidsvermogen) toeneemt, wordt op een gegeven oogenblik de voorhanden qualiteit in een andere qualiteit omgezet. Alle verbijzonderingen worden dus afgeleid uit de toename of afname van een algemeene, objectieve quantiteit, en dit langzaam voortschrijdend proces van het algemeene naar het bijzondere noemen wij „ontwikkeling".

Ook de menschelijke kennis ontwikkelt zich in den loop der eeuwen, maar in omgekeerden zin als hier geschetst werd, n.l. van het bijzondere, van de enkele verschijning tot het algemeene, tot het „wezen der verschijnselen".

Zooals wij reeds tevoren opmerkten, heeft dit ontwikkelingsproces echter niet altijd een geregelden vooruitgang. Gedurende het tijdperk der middeleeuwen is de menschelijke kennis niet veel gevorderd; wij noemden reeds als de oorzaken het op den voorgrond treden van religieuze en mythologische voorstellingen. Hoe is nu te verklaren, dat gedurende zoovele eeuwen het zwaartepunt der aandacht verplaatst wordt en blijft naar het emotioneele gedeelte van het geestesleven? Inderdaad

---

[1]) Hegel-Wissenschaft der Logik. Berlin 1833. Erster Theil S. 445, etc.
Ook Marx en Engels maken gewag van deze Hegelsche „knooppuntentheorie," de laatste o. a. in zijn bekend geschrift: „Herr Eugen Dügrings Umwälzurg der Wissenschaft," 3e. Aufl., S. 32-35. Men zie ook: W. Wundt, „System der Philosophie." S. 453.

[2]) Door het onderzoek van de zoogen. „kritische verschijnselen" is het gebleken, dat het zeer goed mogelijk is om den aggregaatstoestand der stoffen *geleidelijk* te wijzigen. *Boven* een zekere temperatuur (de zoogen. kritische temperatuur) en *beneden* een zekeren druk (kritische druk) blijven alle gassen onveranderd. Verhoogt men den druk en verlaagt men langzamerhand de temperatuur dan gaat het gas geleidelijk over in den dampvormigen en vloeibaren toestand.

staan de cultuurhistorici bij de verklaring van dit verschijnsel met de handen in 't haar.

Geleid door het Hegeliaansche ontwikkelingsbegrip trachten zij de verschillende opeenvolgende wijsgeerige stelsels te verklaren uit wat zij noemen „de zelfontwikkeling der idee".

Inderdaad vertoonen de intellectueele stelsels der oudere natuurphilosophen en geleerden een zekeren logischen samenhang. Wanneer nu deze zelfontwikkeling der idee ook op *alle* stelsels van toepassing was, gelijk zij trachten te bewijzen, dan zou de ontwikkeling der Grieksche kennis een regelmatig voortschrijdend proces hebben moeten zijn. Intusschen is dit niet het geval. Reeds de Sofisten twijfelden aan de waarde en de beteekenis der menschelijke kennis, en bij hunne opvolgers krijgen zedelijke en religieuze motieven langzamerhand de bovenhand ten opzichte van de intellectueele problemen. Zeer sterk treedt het zedelijk karakter voor den dag bij Sokrates, en later vooral bij de Stoa, de Skepsis en de Epikuristen. Bij de laatste drie wijsgeerige scholen is de gedachtengang ongeveer de volgende. Het wereldprobleem is onoplosbaar; het is dus vergeefsche moeite zich in te laten met natuurphilosophische beschouwingen. Liever lette men op hetgeen er in en om ons voorvalt, en dan zullen wij inzien, hoe de mensch ten prooi is aan ellende en zedebederf, zoodat alle verheven neigingen dreigen verstikt en gedood te worden. De mensch is uiteraard een lijdend wezen; het geheele leven is een voortdurende worsteling met booze invloeden en neigingen. Wij moeten ons vrij maken van „de wereld" om zoodoende de hoogste volmaaktheid te bereiken. De Stoa wil, dat wij ons in een zoodanigen gemoedstoestand te brengen, dat wij koud en onverschillig worden zoowel voor lust als leed; hij, die het zoover gebracht heeft, is waarlijk deugdzaam te noemen.

En inderdaad waren er wel redenen voor zulke pessimistische overwegingen. De Grieksche en Romeinsche beschaving naderden met rasse schreden haar ondergang. Haar opkomst was frisch en krachtig geweest; de kunst had een hoogte bereikt, die thans nog onzen eerbied en bewondering afdwingt, en wat de Grieken met hun streven naar het abstracte ideaal boven de Romeinen vóór hadden, werd bij de laatsten opgewogen door een energieken, practischen zin. Meer en meer maakten de bezittende klassen zich meester van de maatschappelijke rijkdommen, die deels door hun proletarische landgenooten, deels door de onderworpen of tot slaven gemaakte volkeren geleverd werden. Zonder deze uitbuiting op groote schaal zou de antieke beschaving niet tot zoo hoogen bloei geraakt zijn; haar ontwikkeling is evenredig met haar uitbuitend vermogen. Wanneer wij ons tegenwoordig tegen den modernen vorm van uitbuiting, de loonslavernij, verzetten, dan is dit, omdat wij ons bewust zijn, dat bij den grooten maatschappelijken rijkdom van heden een beschaving zeer goed mogelijk is zonder exploitatie van het proletariaat. Intusschen draagt de antieke beschaving evenals de onze de kiemen van haar ondergang in zich. Het zedenbederf neemt toe tegelijk met de ellende der massa. Hooren wij hoe Friedrich Albert Lange den ondergang der oude beschaving beschrijft. [1])

---

[1]) F. A. Lange. Geschichte des Materialismus. Bd II. S. 483.

„Thans worden deelnemende harten opgeschrikt door de ellende van het proletariaat; maar de terugweg uit deze toestanden tot den ouden eenvoud van zeden is onmogelijk geworden. Langzamerhand zijn de bezittende klassen gewend geraakt aan een rijk en menigvuldig genot van verfijnde levensvreugden. Kunsten en Wetenschappen hebben zich ontwikkeld. De slavenarbeid der proletariërs verschaft vele knappe koppen tijd en middelen tot onderzoekingen, uitvindingen en scheppingen. Het schijnt plicht, deze hoogere goederen der menschheid te beschermen, en gaarne troost men zich met de gedachte, dat ze eens gemeengoed van allen zullen zijn. Intusschen maakt de snelle groei der rijkdommen velen deelachtig aan deze genietingen, wier gemoed innerlijk ruw is. Anderen verwilderen in zedelijk opzicht, naardien zij geen opmerkzaamheid, geen deelneming meer betoonen voor iets, dat buiten den kring hunner genoegens ligt. De inniger vormen van sympathie met het lijden verdwijnen reeds door het uitsluitend wellustig leven der bevoorrechten. Hunne dienaren beschouwen zij als machines; de ongelukkigen dienen hun ten pronk; zij hebben voor hun lot geen deelneming meer. Met het verscheuren der zedelijke banden verdooft de schaamte, die vroeger terughield van hyper-sensueele genoegens. De intellectueele kracht verstikt in wellust, het proletariaat alleen blijft ruw, verdrukt, maar frisch van geest."

Zoo was dus de oude maatschappij voor den ondergang rijp geworden, maar de sociale oorzaken van het zedenbederf en de stoffelijke ellende kende men destijds niet. Veeleer beschouwde men de zedelijke afdwalingen als de directe oorzaak van al de jammer en ellende. Wat baat alle kennis, zoo redeneerde men, wanneer de mensch in zich zelf de oorzaak vindt van kommer en gebrek. Weg met alle geredeneer; geen intellectueel stelsel kan de wereld verlossen van hare schromelijke afdwalingen. Is echter de mensch zelf wel in staat zich tegen de toenemende onzedelijkheid te verzetten? De Stoa had deze vraag bevestigend beantwoord; maar alras bleek het, dat zij den ondergang der beschaving niet kon tegenhouden. Toen daagde langzamerhand het besef eener bovennatuurlijke verlossing in de hoofden der menschen op. De mensch is gebrekkig en onvolmaakt; hoe zou hij dus in staat zijn zich te beteren? Veeleer moeten wij onze hoop vestigen op eene redding door de goddelijke almacht, die de nevelen der duisternis en verdrukking verjaagt, en den mensch weer vrij doet ademhalen in de van booze lusten gereinigde sociale atmosfeer.

Het Cristendom bracht deze zedelijke verlossing, maar het kon den ondergang der beschaving niet tegengaan. Veeleer was het Cristendom de zedeleer en godsdienst van een nieuwe beschaving die opbloeide op de puinhoopen van de Grieksche en Romeinsche samenleving.

De gelijkvormigheid van het maatschappelijk leven in de middeleeuwen was oorzaak, dat de Cristelijke Idee gedurende al dien tijd de heerschende bleef. De belangstelling voor intellectueele problemen, bij de Ouden zoo levendig, was geheel gebluscht en verdoofd. Waartoe zou men zich ook bezig houden met het Wereldprobleem, waar het Cristendom deze en dergelijke vragen naar men meende afdoende had beantwoord. Daar, waar de wijsgeerige zin ontwaakte, werd deze dan ook slechts aangewend voor het „verklaren" van theologische dogma's. Intusschen leidde de toenemende maatschappelijke rijkdom als gevolg van wijzingen in de productie tot het ontstaan van een nieuwe klasse van bezitters, de

burgerij. Bij de intrede van de burgerlijke beschaving begint de nieuwe opbloei van kunsten en wetenschappen. Nieuwe zedelijke en godsdienstige inzichten ontwaken en men breekt met de kerkelijke dogma's. Zelfs de eerbied voor de Grieksche denkers begint te verminderen. Zoo zegt Baco van Verulam o. a. [1]).

„De Ouden worden ten onrechte de Ouden genoemd; wij leven langer dan de Ouden; wanneer wij ons hun wetenschap toeëigenen, dan kunnen wij uit ons zelf ook nog wetenschap opdoen; we kunnen dus zooveel meer weten dan de Ouden; daarom zijn wij de Ouden, zij de Jongen.

Terecht wordt Baco de vader van het empirischonderzoek genoemd. Zoo zegt hij: „Ik zoek de wetenschap niet vol aanmatiging in de enge cel van den menschelijken geest, maar zeer bescheidenlijk in het wijde rijk der wereld." „Het is enghartig, aan onzen tijd haar (bestaans)recht te ontzeggen; *de waarheid is de dochter van den tijd*, maar niet van het gezag." „Macht en wetenschap zijn één; want de onbekendheid met de oorzaak verijdelt de werking."

De wetenschap, die in het feodale tijdperk machteloos terneergelegen had, richt zich thans fier weder op; hare resultaten zijn (ook voor den maatschappelijken vooruitgang) in de burgerlijke beschavingsperiode waarlijk schitterend te noemen, en wanneer wij thans een nieuwe, betere beschaving verwachten en voorbereiden, dan is dit hoofdzakelijk te danken aan de kennis die wij verkregen hebben omtrent het wezen en den samenhang van de natuurlijke, sociale en geestelijke verschijnselen.

De ontwikkeling der kennis is dus geen geleidelijk, in zich zelf afgesloten proces; gedurende meer dan vijftien eeuwen traden zedelijke en religieuse (dus in den grond sociale) invloeden haar storend in den weg. In andere opzichten wordt daarentegen de vooruitgang in kennis door de sociale invloeden bevorderd, zooals reeds in 't kort is aangetoond. Gelijk iedere ontwikkeling is de voortgang der kennis te beschouwen als een assimilatieproces. Reeksen van geslachten brengen met moeite de bouwstoffen bijeen, die wij in enkele jaren bijeenverzamelen, om ze zoo mogelijk vermeerderd en verrijkt aan het nageslacht te schenken. Wat zullen de resultaten zijn van dit streven? Wij weten het niet, doch vertrouwen dat onze arbeid niet tevergeefs zal zijn, daar al ons streven en werken gebasseerd is op het geloof, dat de menschheid eindelijk na veel lijden eene schoone toekomst tegemoet zal gaan.

---

[1]) Kuno Fischer. Baco von Verulam.

Terrein-kennis.

DOOR J. H. SCHAPER.

Op voorbeeld van andere landen werd het ook in onze partij wenschelijk geacht, in dit tijdschrift de noodige terreinkennis voor den politieken strijd te bevorderen. Over eenige jaren staan wij weer voor de Kamerverkiezingen en wie weet, of niet veel eerder nog de stembusstrijd voor het parlement weder moet worden gevoerd. Gaandeweg zouden wij hier dus de distrikten achtereenvolgens kunnen bespreken, en daar de redaktie mij verzocht, voor de provincie Groningen te zorgen, begin ik met Nederland's meest Noord-Oostelijk distrikt, namelijk

Winschoten.

Dit distrikt loopt langs de grens van ons land vanaf Termunten aan den Dollard tot voorbij het dorp Vlagtwedde aan de Pruisische grens. Binnenwaarts strekt het zich uit tot aan de dorpen Wagenborgen, Noordbroek, Zuidbroek, Bellingwolde en Wedde; terwijl het centrum, en de ziel van het distrikt, zou men kunnen zeggen, Winschoten is, dat vroeger een *vlek* heette, doch nu een stad wordt genoemd, wat het met zijn ongeveer 8500 inwoners wel heeten mag. In dit distrikt liggen verder de dorpen Beerta, Nieuw-Beerta, Finsterwolde, Midwolda, Scheemda, Nieuwe Schans en andere.

Over het algemeen, buiten Winschoten zelf, is het een landbouwdistrikt. De noordelijke helft bestaat uit vruchtbare kleigrond — het z.g. Klei-Oldambt — hetwelk, om een dichterlijke uitdrukking te bezigen, is ,,ontwoekerd aan de zee'' of eigenlijk aan den Dollard en den mond der Eems. De zuidelijke helft, Westerwolde, heeft een bodem, die meer zanderig, doch op vele plaatsen ook nog zeer vruchtbaar is. Dit heeft echter behoefte aan kanalisatie. Verbouwt men op de klei veelal graan, ook bieten, in het zuiden worden ook vele aardappelen geteeld.

De meeste door mij genoemde dorpen, misschien op Zuidbroek na, hebben tot bewoners menschen, welke hoofdzakelijk in drie klassen kunnen worden gerangschikt, nl. *landbouwers, landarbeiders* en *burgers* of *neringdoenden*.

De vreemdeling staat verbaasd over de groote voorraadschuren dezer ,,boeren'' (met welke benaming de landeigenaars doorgaans worden

aangeduid). Op den vruchtbaren bodem hebben zij in de goede jaren voor den landbouw veel geld verdiend; zij werden „heerboeren", ware kapitalisten van den landbouw, behandelden de arbeiders vrij trotsch en slecht en bereidden dus reeds vroeg den *klassenstrijd* voor. In de laatste jaren ging 't hun minder goed, men weet hoe zij riepen om protektie; doch in den allerlaatsten tijd, nu het graan weer in prijs gestegen is, maken zij weer betere zaken. Ook in paardenfokkerij zoeken ze een voordeeltje, waarbij rijk en provincie worden te hulp geroepen. Van zeker soort radikalisme, althans sterk anti-militarisme, zijn zij niet vrij, alleen zijn zij met de militairen voor eenige jaren wat verzoend, toen maréchaussee, paardevolk en infanterie gerekwireerd werden om hen tegen de arbeiders te beschermen.

De arbeiders zijn over 't algemeen — ik spreek nog van het platte land — robuste mannen en hunne vrouwen zien er eveneens stevig uit. Hun ontwikkeling kan niet hoog worden genoemd, maar zij zijn kloek en doortastend van aard. De welvaart, waarin zij zich „verheugen", is natuurlijk ver van groot; maar er zijn arbeiders in de provincie die het veel minder hebben. Zij werken voor den boer (althans in het noordelijk deel) gewoonlijk 7 à 8 uren per dag, van 's morgens 5 of 6 uur tot des middags 12 of 2 uur. Maar dan hebben ze een gehuurd (*enkelen* een eigen) akkertje, waarop zij moeten ploeteren, terwijl ook de vrouwen hierop arbeiden. Gedurende den oogst wordt echter de werkdag voor den boer veel langer, eigenlijk onmenschelijk. Hij begint bij het krieken van den dag om laat te eindigen. Ook gaan sommigen in den zomer naar elders te grasmaaien. De verdiensten zijn gewoonlijk 80 ct. à f 1.— of een weinig meer per dag; gedurende den oogst wordt zij f 1.50; doch dan neemt de arbeider zijn zoon, als hij die heeft, nog mee naar het land. Des winters wordt een daggeld van 60 à 75 cent gemaakt, als er werk is. Ook verschaft men van gemeentewege werk voor ongeveer 60 centen daags, vooral niet meer. De werkloosheid heerscht er ook in tijden, dat nog géén werk verschaft wordt en dan is de verdienste nihil. Tot werkverschaffing wordt slechts schoorvoetend overgegaan. De toestand der arbeiders is dus verre van rooskleurig. Het geschiedt meer dan eens, dat het gemeste varkentje moet worden verkocht, voor de helft of geheel, om er de landhuur mede te betalen.

In Noordbroek zijn ook arbeiders, die in den herfst met aardappels naar de stad gaan om ze daar te verkoopen. In Noord- en Zuidbroek, hoofdzakelijk in de laatste plaats, heeft men echter ook fabrieksarbeiders. Zij werken, de meesten tijdelijk, in den nazomer, op een aardappelmeelfabriek en hebben ook doorgaans nog een gehuurd akkertje. Zij genieten aldus een betrekkelijke welvaart, zéér betrekkelijk!

De burgers van al deze plaatsen zijn zeer afhankelijk van de boeren, ofschoon zij dezen haten, wegens hun dommen trots en de tirannie, die zij soms uitoefenen. Kunnen zij in 't geheim, dan zullen zij misschien eens de sociaaldemokratie bevorderen; maar op te bouwen valt er niet. Althans nòg niet. De arbeiders vormen echter des te beter het materiaal voor den strijd tegen het kapitaal. De tegenstellingen zijn er scherp, de armoede der kleine woningen van de afhankelijke loonarbeiders springt in het oog bij de weelde der groote huizen en schuren der landbouwers.

Wat Winschoten betreft, de toestand is hier anders. Winschoten be-

staat van de klandizie der landbouwers. Winkeliers en herbergiers, alsmede kommissionnairs en kassiers, moeten het veelal hebben van de „boeren", en toen Tijdens in 1897 in herstemming kwam, wisten de voorstanders dezer kandidatuur een aantal burgers zelfs met dreigementen omtrent de nering te bewegen, op hun nu gedekoreerden „Boele" te stemmen.

Men heeft te Winschoten nog weinig fabrieksnijverheid; doch de industrie ontwikkelt zich in den laatsten tijd wel. De werklieden behooren veelal tot de bouwarbeiders, verder tot de handwerkslieden van andere bedrijven. Ook de landbouw wordt nog beoefend door de bewoners van den zoom der stad. Het komt mij voor, dat de proportie der arbeiders daar geringer is dan elders. Klein-burgerlijke oppositie tegen de „groote lui" wordt er nog al eens gevoerd; het raadslid Brader is daarvan de verpersoonlijking. Onze vriend Kenther kreeg in 1897 ook vrij wat stemmen voor het lidmaatschap van den Raad, doch niet genoeg.

Dan zij nog gemeld, dat in de nabijheid van Winschoten steenfabrieken staan, alsmede metaalgieterijen. Natuurlijk heeft men over het distrikt verspreid en vooral te Winschoten gevestigd de z. g. aristokratie, welke door den geest van de bevolking en ook wellicht uit innerlijke aandrift behoort tot de vooruitstrevend liberale richting.

Wanneer ik nu nog mededeel, dat het distrikt Winschoten in 1897 6091 kiezers telde, dan meen ik aan de opdracht te hebben voldaan.

De Spoorwegen aan den Staat

DOOR DEN SEINWACHTER.

I. De tegenwoordige Spoorwegexploitatie.

Het was op 19 Februari 1836 dat de eerste Staats-commissie om rapport uit te brengen over het nut der Spoorwegen onder Minister A. R. Falck door koning Willem I benoemd werd en ruim een jaar later op 8 Augustus 1837 werd de Naamlooze Vennootschap Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij opgericht die op 20 September 1839 haar eerste lijn Amsterdam—Haarlem opende. De Staats-commissie had evenwel gerapporteerd dat de spoorwegen geëxploiteerd behoorde te worden door den Staat, doch de regeering scheen zulk een waagstuk niet aan te durven en schonk de voordeelen liever aan een consortium (verbond) van rijke kooplieden en bankiers. De H. IJ. S. M. is dus de oudste der bestaande spoorwegondernemingen in ons land. Na haar volgde op 3 Juli 1845 de Ned.-Rijnspoorweg Maatschappij en op 14 Juli 1859 de Ned. Centraal Spoorweg Maatschappij, terwijl eerst daarna door den Staat werd overgegaan tot den aanleg van Spoorwegen, die onze eigenbaatzuchtige regeeringsmannen zelven of door hunne klassegenooten lieten exploiteeren. Wel werd op 1 October 1839 op papier een begin gemaakt met de Exploitatie der Nederlandsche Staats-Spoorwegen, maar eerst op 18 Augustus 1860 vaardigde de regeering de wet tot aanleg van Staats-spoorwegen in Nederland uit; terwijl op 7 September 1863 de statuten der Naamlooze Vennootschap Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen werden goedgekeurd.

Na dien tijd werden de door den Staat der Nederlanden uit het batig saldo van Nederlandsch-Indië (zie tiende Geschiedenis van Gezag-Minnebrieven Multatuli) en van de belastingpenningen der Nederlandsche natie gebouwde spoorwegen aan een vennootschap van aandeelhouders in exploitatie of gebruik geven, dit kon vooral daarom wijl sedert 1848 de rijke burgerklasse de macht aan het koningschap had ontrukt en zichzelve door monopoliën en concessies in handel en nijverheid meer dan ooit kon bevoorrechten.

Nog werden later twee particuliere Maatschappijen van eenig belang tot stand gebracht nl.: op 28 Mei 1869 de Noord-Brabantsch-Duitsche Spoorweg Maatschappij, die in den aanvang met vele financieele moeilijkheden te kampen had en op 15 Juli 1873 werd de Zuid-Oosterspoor

(Tilburg—Nijmegen) geopend, welke lijn op 25 Januari 1894 in eigendom overging aan de Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen, terwijl de N. R. S. op 14 October 1890 door den Staat werd overgenomen en den 15en aan de Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen in exploitatie gegeven.

Op 21 Januari 1890 krijgt de H. IJ. S. M. het medegebruik der lijnen Rotterdam—Roosendaal—Belgische grens; Hengelo—Enschedé—Duitsche grens; Arnhem — Nijmegen — Venlo; Arnhem — Zevenaar; Utrecht—Gouda—Rotterdam in te gaan op 15 October d. a. v. Op 27 Augustus 1890 krijgt de S. S. het medegebruik van de lijnen der H. IJ. S M. Winterswijk—Zevenaar en Nijmegen—Kleef.

Op 15 October 1890 neemt de H. IJ. S. M. de exploitatie van de lijnen Dordrecht—Elst en Leeuwarden—Stavoren van de S. S. over en krijgt het medegebruik der bovengenoemde lijnen.

De toenmalige Minister van W. H. en N., de heer Havelaar, ging van de grondstelling uit dat de invoering van een stelsel waarbij de meeste lijnen gemeenschappelijk door de H. IJ. S. M. en de S. S. gebruikt werden ten bate van het publiek moest komen. Zooals de zaken nu geregeld zijn, is noch het reizend en expidieerd publiek, noch de Staat daarbij gebaat.

Het Ministerie Mackay beschouwde die spoorwegovereenkomsten als een groote schrede op den weg der vooruitgang, zij wilde samentrekking in enkele handen en concurrentie ten bate van het publiek, de spoorwegen zijn van drie in twee handen gekomen, dat is geen samentrekking, want indien men dat verlangd dan was *Staats-Exploitatie* de aangewezen weg.

De wet van 22sten Juli 1890 regelt de overeenkomst tusschen den Staat der Nederlanden en de Spoorweg-Maatschappijen.

De voordeelen welke de Staat bij wijze van huur van de Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen geniet, bedraagt *f* 3.400.000 (drie millioen vier honderd duizend guldens), verder een aandeel in de winst geregeld bij art. 33 der overeenkomst als toevoegsel der bovengenoemde wet. De winstverdeeling wordt als volgt geregeld: „Indien bij de winstverdeeling van de jaarlijksche balans der Maatschappij blijkt, dat het winstsaldo ter zake van haar beheer in zijn geheelen omvang meer bedraagt dan vier ten honderd van het op de aandeelen gestort en niet terug betaald maatschappelijk kapitaal, dan wordt dat meerdere in dier voege tusschen den Staat en de Maatschappij verdeeld, dat ieder van beide partijen daarvan een gelijk aandeel verkrijgt, totdat het geheele aandeel der Maatschappij bedraagt zes en een half ten honderd van gemeld kapitaal, als wanneer van hetgeen dan nog over blijft vier vijfde gedeelten aan den Staat worden uitgekeerd en één vijfde aan de Maatschappij verblijft.

Wat nu echter uit die overeenkomst niet blijkt, noch bij afzonderlijke regeling is vastgesteld hoe de winst- en verliesrekening wordt opgemaakt en in elke goede concessie waarbij de Staat, hoe gering ook, betrokken is, dient vooral gezorgd te worden voor een nauwkeurige omschrijving daarvan. De balans, zoowel als winst- en verliesrekening, moeten worden bekend gemaakt, dan is de Maatschappij overigens vrij, om indien zij denkt dat het winstcijfer boven 4 pCt. zal gaan, dit kunstmatig te doen dalen door opdrijving der exploitatiekosten: machines, rijtuigen,

verhooging der tractementen van hooge titularissen, door het scheppen van nieuwe betrekkingen of uitbreiding van het corps ingenieurs en inspecteurs ten bate van jongelieden uit de bezittende klasse, die elders bij het fabrieks- of mijnwezen geen plaats meer kunnen vinden.

Behalve dàt worden de Maatschappijen als het ware uitgenoodigd om in hun eigen belang te zorgen niet boven de 4 pCt. te komen, want volgens art. 46 is zij bevoegd, een door haar te bepalen gedeelte van de ontvangsten te storten in een reservefonds en in de verdere fondsen, welke zij in het belang van het beheer van hare zaken gewenscht acht. En als de Maatschappij het daarin stort en het in de jaarlijksche balansen verantwoord, heeft de Staat verder niets daarop af te dingen.

In de jaren 1891 tot 1896 ontving de Staat als aandeel in de winst de kapitale som van *f* 55.30½.

Ziedaar wat betreft het financieel gedeelte der verhouding tusschen Staat en Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen, terwijl het monopolie der H. IJ. S. M. op nog schandelijker bevoorrechting der kapitalisten berust en zij eenvoudig de macht heeft gekregen een der belangrijkste handels- en nijverheidsstreken van Nederland sedert bijna 60 jaren te brand schatten zonder dat de Staat eenig aanzienlijk deel in de winst ten bate der schatkist heeft bedongen. Zóó wordt het publiek in alle takken van nijverheid, van handel en in de middelen van vervoer door de bezittende klasse geëxploiteerd met toestemming van 's lands regeering. Wel behoudt de Staat zich het recht voor om de tarieven en reglementen der Spoorweg-Maatschappijen goed of af te keuren, zelfs kunnen deze door den Staat gedwongen worden goedkooper tarieven toe te passen of in te voeren (volgens art. 29 der Wet van 9 April 1875) maar „zoo tengevolge der bevolen tariefsverlaging de zuivere winst der ondernemers vermindert, ontvangen zij schadeloosstelling uit 's Rijks kas", (2e alinea art. 29 der Wet).

Nooit zullen de Spoorwegen hun ware roeping kunnen vervullen en ten voordeele strekken van allen, zoolang ze in handen zijn van particuliere maatschappijen. De spoorweg is een gevaarlijk middel in handen van den kapitalist om het publiek nevens den arbeid uit te zuigen en alles wat beproefd is om het Spoorwegkapitalisme aan banden te leggen is vruchteloos gebleken.

Het is onmogelijk om de tarieven te laten bepalen door den Staat en een gedeelte van de winst aan den Staat te doen komen, zoolang de spoorwegen in handen zijn van privaat-personen; hoe scherp het Staatstoezicht ook zij, het staat tegen geheime contracten machteloos. Bovendien laat art. 31 van de Wet toe, dat bijzondere vrachtovereenkomsten met een of meer bevrachters tot vervoer naar een lager dan het openlijk aangekondigde tarief gesloten wordt; onder zekere voorwaarden. Daardoor wordt de eene landstreek, de eene stad boven de andere bevoordeeld. Het Staatstoezicht heeft een nog ander groot bezwaar, men wil door reglementen waken tegen overtredingen en verkeerde dingen, maar men zal ook dat doel nooit bereiken. Een enkel voorbeeld: bij art. 113 van het Algemeen Reglement voor den Dienst op de Spoorwegen van 27 October 1875 Staatsblad No. 183 is o. a. bepaald: „de diensttijd van de beambten en bedienden van de

spoorwegdiensten wordt zoo geregeld, dat zij behoudens onvoorziene omstandigheden, onafgebroken, geheel vrij en buiten elken dienst en elke bemoeienis van den Spoorweg zijn, des nachts gedurende acht uren en bij nachtdienst, des daags gedurende tien uren " Dat is nu de belangrijkste wettelijke regeling waarbij het personeel eenigzins gebaat zoude zijn, omdat de wetgever daardoor heeft willen waken tegen afbeuling van het personeel en nog in de maand Juli 1898 werden locomotief- en treinbeambten in dienst bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen gedwongen om *twintig uren* achtereen dienst te doen. Aan wien de schuld wanneer het afgemat en afgebeuld personeel door een onveilig sein rijdt en daardoor gevaar voor menschen en goederen ontstaat? Wel bepaald art. 1 van de wet tot regeling van den dienst en het gebruik der Spoorwegen van 9 April 1875: „Ondernemers van eene spoorwegdienst zijn verantwoordelijk voor de schade, door personen of goederen bij de uitoefening van den dienst geleden, ten ware de schade buiten hunne schuld, of die hunner beambten of bedienden is ontstaan," maar ook op dat punt wordt nogal de hand gelicht want . . . het betreft groote Spoorwegmaatschappijen en deze vervolgt men zoo gemakkelijk niet in rechten. Welnu op zich zelf beschouwt bewijst dit reeds genoeg tegen particuliere maatschappijen, al staan deze onder Staatstoezicht in welken vorm dan ook.

Reeds bij vroeger gelegenheden is door verschillende Rijksambtenaren bij den Spoorwegdienst en zelfs door twee Ministers van W., H. en N. verklaard dat de regelen, waarnaar de diensttijden van het personeel worden opgemaakt, zonder doel zijn, maar dat daarin vooralsnog geen verandering is te verwachten.

Het Algemeen Reglement voor den dienst op de Spoorwegen van 27 October 1875 regelt: den dienst op de stations, het toezicht op de baan, de bediening van de seinen, het gebruik van locomotieven en tenders, rijtuigen en wagens, de samenstelling der treinen, de snelheid waarmede de treinen zijn te vervoeren, het getal beambten en bedienden op elken trein noodig benevens eenige voorschriften ter verzekering van de behoorlijke uitoefening der spoorwegdiensten en het veilig verkeer over de spoorwegen.

Particuliere exploitatie heeft vooral daarom een groot financieel nadeel voor den Staat tengevolge, omdat 't niet alleen noodzakelijke contrôle op de behoorlijke boeking, nakoming van de reglementen vereischt, maar bovenal vele krachten en geld vordert. Wat daarbij opmerking verdiend is, dat het financieel toezicht zich alleen uitstrekt tot de opgave der particuliere Maatschappijen, maar volgens art. 12 van de Wet van 9 April 1875 elk geldelijk onderzoek aan regeeringsambtenaren verboden is. Nog grooter uitbreiding namen de kosten voor den Staat sedert het gemeenschappelijk gebruik van lijnen en stations, waarvoor steeds tal van administratieve en technische ambtenaren bezig worden gehouden en dit alles kost de Staat oneindig meer dan wanneer de spoorwegen Staatseigendom waren en door den Staat geëxploiteerd werden. Ziedaar de voornaamste redenen, die wij tegen spoorwegexploitatie door particulieren meenen te moeten aanvoeren.

Volgens art. 26 der overeenkomst met den Staat der Nederlanden kan bij de wet steeds bepaald worden, dat de exploitatie op een vast

te stellen tijdstip, doch uiterlijk één jaar na afkondiging van die wet zal eindigen en dat de eigendommen der Maatschappij door den Staat zullen genaast worden.

Het voornemen om een ontwerp van wet als bovenbedoeld in te dienen, wordt door de Minister van W. H. en N. en van Financiën ten spoedigste, uiterlijk op den dag, waarop die wet ter behandeling aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt ingediend, aan de Maatschappij medegedeeld.

Indien de wet niet is uitgevaardigd binnen achtien maanden na den dag, waarop die mededeeling gedaan is, zal deze laatste geacht worden niet geschied te zijn en de daarbij aangekondigde naasting geen voortgang hebben.

Nu kan volgens art. 15 van de Wet op de Spoorwegen de concessie ontnomen worden wanneer herstellingen of vernieuwingen aan den weg of aan de daartoe behoorende werken en gebouwen niet wordt uitgevoerd, maar ook wanneer niet tot de door den minister van W. H. en N. noodig geachte aanvulling van behoeften voor den dienst of van het getal beambten of bedienden overgegaan en de minister reeds eenmaal ten koste der ondernemers in deze gebreken heeft voorzien.

De minister heeft dus de macht om volgens art. 15 voornoemd krachtig tegen de Maatschappijen op te treden, maar alhoewel minister Havelaar en minister Lely, zoowel als sommigen hunner ambtgenooten daar steeds ·bevoegd toe waren, zij deden het niet, overtuigd als zij waren dat hun dan geen lang politiek leven beschoren zou zijn. Toch werden zij door enkele Tweede Kamerleden op overtredingen der Spoorwegmaatschappijen in verband met art. 113 van het Reglement op den Dienst der Spoorwegen ernstig gewezen en bleek maar al te zeer dat deze overtredingen waren toe te schrijven aan te weinig personeel, waardoor het personeel te lange diensttijden achtereen werd opgedragen. In verband hiermede durfde minister Havelaar beweren dat: de verhouding van het personeel tot de maatschappijen een zaak is, die geheel buiten het terrein van den Staat ligt en minister Lely verplicht den heer Th. Sanders, de concessionaris van de kleinere locaalspoorweg Amsterdam—Haarlem: een wettelijk geregelden arbeidsdag, wettelijk geregelde vrije dagen, een pensioenfonds enz. in te voeren; moet men dan niet erkennen dat de Nederlandsche regeering tegen groot-kapitalistische ondernemingen maar al te zeer geneigd is, haar eigen wetten zoo zacht mogelijk toe te passen of bij sommige gelegenheden geheel op te schorten; dit ligt niet aan de wet, maar aan de mannen, die geroepen zijn die wetten te handhaven. Opmerkelijk is 't dat daarop tot heden door geen der Tweede Kamerleden, die 't voor het spoorwegpersoneel opnamen, is gewezen.

Keeren wij thans terug tot de naasting-voorwaarden, omschreven in art. 35 der meer genoemde overeenkomst: De Staat verbindt zich alle verplichtingen, die de Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen tegenover derden heeft voor haar na te komen en haar deswege ten volle te vrijwaren en schadeloos te houden, waartegenover de Maatschappij zich verbindt alle zaken en rechten, zoo roerende als onroerende, welke aan de Maatschappij behooren af te staan.

De Staat betaalt daarvoor aan de Maatschappij:

a. honderd ten honderd over het aandeelen gestort en niet terug betaalde maatschappelijk kapitaal (de waarde dezer aandeelen is misschien reeds vier maal aan de aandeelhouders terug betaald door den arbeid van haar personeel en door de vergunning om het publiek sedert 1863 te mogen exploiteeren en uitbuiten.)

b. indien de gezamenlijke baten der Maarschappij hare schulden, het sub a bedoeld kapitaal en het in art. 33 bedoeld winstsaldo (wanneer deze winst meer dan 4% van het op de aandeelen gestort en niet terugbetaald maatschappelijk kapitaal bedraagt, dan wordt dat meerdere tusschen den Staat en de Maatschappij verdeeld) overtreffen met een bedrag van ten minste *f* 6.750.000 eene som van *f* 1.350.000 of anders zooveel minder als het batig saldo minder dan *f* 6.750.000 bedraagt;

c. de helft van het bedrag waarmede de gezamenlijke baten der Maatschappij verminderd met een som van *f* 6.750.000 overtreffen hare schulden met sub a bedoelde kapitaal en het in art. 33 bedoeld winstsaldo;

d. een premie van een half ten honderd voor het op de aandeelen gestort en niet terugbetaald maatschappelijk kapitaal voor ieder jaar of gedeelte van een jaar, dat het tijdstip, waarop de Staat in het bezit treedt, voorafgaat aan 31 December 1915; zullende deze premie intusschen in geen geval over een grooter kapitaal dan van niet meer dau elf ten honderd van dat kapitaal bedragen.

De samengestelde, onbegrijpelijke inhoud van dat artikel buiten beschouwing latende, zien wij dus.

1e. dat de Staat eigenaar van het bedrijf der Staatsspoorwegen, die voor rekening van den Staat zijn aangelegd voor een bedrag gelijk staande met het aandeelen-kapitaal à pari, benevens de bijzondere geldleeningen (schulden) met recht voor de aandeelhouders op een afloopende premie tot 1915;

2e. de Staat betaalt de balanswaarde plus diezelfde premie.

Op het rollend materieel nu wordt jaarlijks 1½ pCt. afgeschreven, men gaat dus van de veronderstelling uit dat het rollend materieel het ruim zestig jaren zal uithouden, dat denkbeeld is zeer twijfelachtig. Verder dat alle exploitatie-inrichtingen de waarde van bouw of aankoop blijven behouden of tegen aanlegkosten moeten worden overgenomen, dus werken of gebouwen die jaren achtereen dienst gedaan hebben en de middelen waren om winsten aan een Spoorweg-Maatschappij te verschaffen, worden na verloop van 30, 40 of meer jaren tegen de volle waarde berekend. Men verkrijgt daardoor dat elk jaar langer uitstel met overname, de Staat op een hoogere naastingsom zal komen. Wacht men met overname tot 1900 volgens deze maatstaf dan zal ruim 15 millioen gulden als premie, behalve de overnemingsom, betaalt moeten worden en dat bedrag stijgt voor iedere vijf jaar met ruim 3 millioen gulden. Men ziet dat, ofschoon de overeenkomst van 1890 de nadeelen van particuliere exploitatie niet heeft weggenomen voor de belangen der aandeelhouders door de regeering nauwlettend is zorg gedragen. Langer wachten met onteigenen zal den Staat dubbele schade berokkenen, hij zal oude voorwerpen tegen nieuw moeten betalen en bovendien een hoogere premie in de zakken der aandeelhouders. De overeenkomsten in 1890 zijn in het voordeel van enkele

bezittende burgers tot stand gekomen, tot nadeel van het geheele volk; er zal snel gehandeld moeten worden wil men eenig werkelijk voordeel aan den Staat toestaan, de regeering moet de belangen van de Gemeenschap bevorderen, maar niet die van eenige reeds bevoorrechte lieden, al behooren deze tot dezelfde klasse der regeeringsmannen.

De overeenkomsten in 1890 gesloten, zijn niet geweest in 't belang van het Nederlandsche volk, financieel ook niet in het direkt belang van den Staat. Nu zij gesloten zijn zal de Staat moeten betalen, maar langer uitstel kan de enorme hooge overnemingsom slechts doen stijgen en daarom hoe spoediger, hoe beter. [1])

---

[1]) Na het schrijven van dit artikel kwam de brochure „Staatsexploitatie onzer Spoorwegen" door Mr. M. W. F. Treub (Haarlem H. D. Tjeenk Willink) in ons bezit. Wij kunnen een kennismaking met dit krachtig pleidooi voor Staatsexploitatie een ieder gerust aanbevelen en twijfelen niet of na lezing daarvan zullen velen voor die zaak in belang van Staat, publiek en personeel gewonnen zijn. Wij komen daar misschien later op terug en bepalen ons thans tot eene eenvoudige aanbeveling.

De Seinwachter.

Politiek.

Een nieuw tijdperk.

Als wij het niet gelooven, ligt het waarlijk niet daaraan, dat men het ons niet gezegd heeft.

Een nieuw tijdperk, heeft de burgerlijke pers eenstemmig verzekerd, betreden wij, betreedt het Nederlandsche volk met de troonsbeklimming van Koningin Wilhelmina. Ernstige mannen van de meest verschillende richtingen en ook omtrent de beteekenis van de inhuldiging overigens verdeeld, hebben deze mededeeling als door één mond uitgesproken: met de inhuldiging van Koningin Wilhelmina betreden wij een nieuw tijdperk van onze historie.

Wij schrijven nu einde December; de plechtigheid, waarmêe een vroegere faze afgesloten zou zijn, ligt eenige maanden achter ons; en indien dit tijdsverloop te kort genoemd mag worden om ons met den aard van het nieuwe bekend te maken, zoo was het helaas lang genoeg om te bewijzen dat feitelijk alles gebleven is bij het oude.

De voorgestelde verhooging van de belasting op het gedistilleerd: maatregel van de plompste financiekunst eener weinig nauwgezette bureaukratie. Het rapport van de staatskommissie voor pensionneering: blijk van krassen onwil en egoïsme der regeerende partij. De aanhangige, grootendeels goedgekeurde mijnwet: stoutere greep dan zij in lang zich veroorloofde naar rijkdommen, waarvan, indien het twijfelachtig moet heeten aan wie zij toekomen, toch zeker vaststaat dat ze háár *niet* behooren. De bestendiging van het onrecht in de zaak Hogerhuis: bewijs dat men zelfs den schijn van gehechtheid aan de monarchistische traditie van gewichtige voorvallen in de koninklijke familie op te luisteren door eenig treffend grootmoedigheidsbetoon, van deze zijde niet in het geringste wil achten. Eindelijk de Staatsbegrooting voor 1899, welke de in September met zooveel ophef aangekondigde nieuwe periode feitelijk zou inleiden — in welke van hare tallooze cijfers is het bewijs gelegen dat de regeering gezind is een begin te maken met een doortastende maatschappelijke hervormingspolitiek; in welk van de vele woorden over de begrooting gesproken, het teeken, dat het uitstel van een zoodanige politiek een der meer geavanceerde fraktiën van de heerschende klasse begint te verdrieten?

Dit alles is oud, zoo oud als de regeering van de bourgeoisie zelve. De troonsbestijging zou een rijzende dageraad wezen. Indien het zoo is, en wij alleen, volgens het woord van den minister Pierson in de

Kamer, onbekwaam om het te zien, kunnen wij niet nalaten te verklaren dat wederom onder *deze* zon het nieuwe altegader opmerkelijk onfrisch is.

De feestartikelen van de geheele burgerlijke pers moeten ook in den kommerciëelen zin van het woord als feestartikelen worden beschouwd: op bestelling geleverd, in onderlinge konkurrentie aangeboden, na het gebruik vergeten, zonder inwendige waarde; produkten van lichte, door ieders dagelijksch lotgeval spoedig teniet gedane emotie; met geene andere blijvende herinnering dan de heugenis aan den hoogtijd van den leugen. En wie waarlijk de jonge hand, waarvan men zeide dat zij de teugels van het bestuur had gevat, tot grootsche daden heeft bestemd; moet wel met bitterheid bedenken, dat zij voortaan niets zal hebben te verrichten dan het onderschrift te leveren bij de dubbelzinnigheden en halve maatregelen, gezwegen van het onrecht en de vijandelijkheid, welke in het beste geval van de regeering eener regeerende klasse als de onze kunnen uitgaan. Dezelfde persoon met woorden zoo hoog te vieren en met daden zoo laag te stellen, is eene onoprechtheid *haar* ten volle waardig. Mocht koningin Wilhelmina zijn die men haar heeft genoemd, dan zal zij weldra walgen en het oogenblik verwenschen van de hulde die de waarheid niet bevatte. Wie verzekert ons dat de uitgesprokene eed niet vroeg of laat zal verkeeren in de bede: — zoo waarlijk helpe mij God Almachtig . . . . uit de kamerheeren, de ordonnancen en de stalmeesters, en aan een eerlijk stuk brood voor een nuttigen dag werk?

* * *

Begrooting. Algemeene Politiek. Motie Kiesrecht.

Zoo er van nieuw sprake kan zijn, is dit nieuwe niet gebracht door de onbeduidende naamsverandering in de uitvoerende, maar door een belangrijke persoonsverandering in de wetgevende macht. Belangrijk, omdat de personen die nu hun eerste jaar als parlementsleden hebben volbracht, eene klasse kwamen vertegenwoordigen, te voren in het Nederlandsche wetgevende lichaam geheel uitgesloten. Een feit dat in de geschiedenis van het land herdacht zal worden door een nageslacht, waarvan alleen de snuffelaars zullen weten te zeggen of de aanhef van de wetten uit dit eerste tijdperk van een arbeidersvertegenwoordiging luidde: Wij Emma, dan wel: Wij Wilhelmina.

Herhaaldelijk is in den loop van dit jaar de principiëele beteekenis van hunne aanwezigheid gebleken. De op dit oogenblik nog niet geëindigde (en voor volledige bespreking daarom nog niet geschikte) begrootingsdebatten hebben andermaal, en, naar ons voorkomt, nog treffender dan te voren deze beteekenis in het licht gesteld. Het toeval, moeten wij erkennen, is onze partij niet ongunstig. Hadden wij een konservatief of klerikaal ministerie, de liberale oppositie zou zeer zeker iets scherper vallen. Niet *alles* zou in dat geval aan de sociaaldemokraten overgelaten worden. De fiktie van een burgerlijk radikalisme, bestaanbaar anders dan op het papier; de fraze eener demokratie welke het groote beginsel van kapitalistische bevoorrechting wilde eerbiedigen; zou, hadden juist nu niet eenige geavanceerden de portefeuilles in handen, meer schijn van leven en waarheid vertoonen dan thans. Thans is de meerderheid

van de regeering vooruitstrevend en het belang van de nauwst aan haar verwante Kamergroep brengt mêe, dat de mate van radikalisme niet te angstvallig wordt gewogen — noch de konservatieve neiging van de minderheid te zwaar getild. Kortom, de in Duitschland en België al sedert geruimen tijd gebleken historische waarheid, dat de revolutionnaire rol van het proletariaat begint met het vervangen en verdringen van de burgerlijke demokratie, behoeft ook voor Nederland aan den opmerkzamen en onbevooroordeelden toeschouwer geen geheim meer te blijven.

Een toeschouwer heeft reeds te kennen gegeven dat deze waarheid wel niet doorgrond, maar toch door hem gevoeld is. Mr. Treub, redakteur van het *Sociaal Weekblad*, heeft met lofwaardige oprechtheid zooveel van dit tijdsteeken erkend als het een hoogleeraar in de ekonomie gegeven kan zijn van dit tijdsteeken te verstaan. Troelstra, schreef hij ongeveer, Troelstra doet wat eigenlijk de radikaal-liberalen hadden moeten doen; en zuchtend vroeg hij: waarom? — Troelstra doet wat hij doet *omdat* hij handelt als de representant van de eenig mogelijke demokratie, omdat hij spreekt namens de eenig overgebleven revolutionnaire klasse . . . . Wij kunnen bij den Heer Treub, wiens onafhankelijke kritiek van onzen kant met waardeering is opgemerkt, niet het inzicht onderstellen dat geen speciale trekken van karakter of persoonlijke neiging de arbeidersafgevaardigden het standpunt doen innemen dat zijne goedkeuring vindt. Karakter en persoonlijke neiging vertegenwoordigen den geest van de kiezers — die, bij alle bekwaamheden en individuëele achtenswaardigheid, de andere verlangde eigenschappen bij radikaal-liberalen niet aanwezig achten. De Heer Treub noemt wel een reden, maar verschuift zoodoende de oplossing. Hij zegt: de geavanceerden, de Kerdijkianen hebben het recht verbeurd te spreken zooals Troelstra doet, omdat met hunne medewerking, door het aangaan van een verbond tusschen de linker- en rechterhelften eene schijneenheid van de liberalen verkregen is welke deze regeering vertegenwoordigt. Maar de toen gedane koncessies aan de konservatieve richting wreken zich nu het aankomt op handelen . . . . „Indien noch de Heer De Beaufort, noch de Heer Borgesius van standpunt zijn veranderd . . . . dan is het door den minister gereleveerde feit (de eensgezindheid van het ministerie) alleen aldus te verklaren, dat de ministers die sociaal-politieke ontwerpen voordragen, reeds voordat zij daarmede in den ministerraad komen, die voorstellen zóó kortwieken, dat, naar zij kunnen verwachten, de konservatieve elementen in het kabinet voor de vlucht, welke die voorstellen nemen zullen, geen vrees zullen koesteren". En zoo hebben wij wêer, vervolgt de redakteur van het *Sociaal Weekblad*, het door niemand van de betrokken fraktiën in de Kamer weersproken feit van de eenheid der groote liberale partij, ondanks alles wat door radikalen en radikaal-liberalen in de laatste jaren ten voordeele van de splitsing is gezegd. En komt dan bij de verkiezingen weer Kerdijk tegenover De Beaufort, of Drucker tegenover Van Houten te staan, dan zullen de kiezers vragen: „wat heeft dit te beduiden?"

Men ziet het, de heer Treub verschuift de moeilijkheid enkel maar. Het samengaan van oud- en jongliberalen, leidende tot een ministerie

Borgesius—de Beaufort, moge verklaren dat aan de regeering een vasten politieken en ook een vertrouwbaren moreelen grondslag mankeert, terwijl er in de Kamer evenmin een sterke meerderheid is om een geavanceerde ministerie te steunen — het feit van dit samengaan — zelf heeft een verklaring noodig.

En dan mogen op onze beurt wij herinneren aan den korten inhoud van al onze beschouwingen over de politieke geschiedenis van de jongste tijden. Voor ons heeft de belofte van een ernstig demokratisch streven uitgaande van de linker-liberalen als zij de rechter-liberalen maar voor goed hadden losgelaten, nooit eenige waarde gehad —; en daarom baart ons de nu ondervonden teleurstelling geen leed. De thans meest in het oog loopende persoon, de heer Goeman Borgesius, behoefde om het praktisch eens te worden met de lieden die hij in Kabinet en Kamer noodig heeft om in Kamer en Kabinet een rol te spelen, van standpunt niet te veranderen; het was voldoende als hij een andere zitplaats ging innemen. Waarom zou, wat den minister Van Houten is gelukt, den minister Borgesius moeilijk vallen? De minister Tak van Poortvliet stelde zich wel tevreden met een Van Tienhoven . . . . De kiezer die in 1901 zal vragen: wat heeft het te beduiden, als hier en daar iets-meer of iets-minder liberaal om strijd zijn stem zullen verzoeken, is een kiezer die geen antwoord verdient. Allerlei belangen kunnen diverse groepen van de bourgeoisie tegen elkaar in het harnas jagen. Zooveel hoofden, schijnt het aan die zijde dikwijls, zooveel zinnen. Aan tegenstrijdige theorieën geen gebrek. Maar zelfs die verlichte, hoog-kapitalistische minderheid van groote patroons en werkgevers-filantropen, die beseffen dat alleen door ernstige verbeteringen van de sociale toestanden het heerschende stelsel nog voor eenigen tijd is te redden; zelfs die minderheid, in het bijzonder door de heeren Kerdijk c. s. in ons parlement vertegenwoordigd, zelfs zij kan in de werkelijkheid hare diepkonservatieve bedoeling noch verloochenen, noch bedekken. Wij verlangen niet dat zij anti-kapitalistische voorstellen zal doen, het zwaard scherpen voor den levensader van hare eigen klasse. Maar zij kon, dreef haar eene zuivere ideologie, zoo niet nuttiger leven dan toch roemvoller streven; zelfs, krachtens een onpraktisch idealisme, ook praktisch een groote veerkracht zijn. Men stelle zich den heer Kerdijk voor, in den zomer van 1897, openlijk en nadrukkelijk verklarende dat althans *hij* met de erfenis van Van Houten geen genoegen nam; het voor het oprapen verkrijgbare mandaat versmaadde even als het doorzichtige voorwendsel van een zóó haastigen ijver voor sociale hervormingen, dat voor den grondslag van alle ernstige hervormingen geen tijd zou overschieten. Misschien zou het gevolg zijn geweest dat de massa van de liberale kiezers, wie geen bewindsman meer aan zich verplicht heeft dan dezelfde Van Houten, den heer Kerdijk niet zou hebben gewild, en hij voorloopig buiten de Kamer zijn geraakt — hij en zoovele geestverwanten als met hem voor een eerlijke en waardige politiek iets hadden gevoeld. Doch waar zou het kwaad zijn geweest? Op deze manier uitgesloten, zou zijn afwezigheid een grootere en een heilzamer staatkundige faktor zijn geweest dan zijn tegenwoordigheid thans. Thans kan de heer Kerdijk nog honderd redevoeringen uitspreken zooals hij reeds duizend heeft gehouden, zonder iets noemenswaards te

bereiken. Waarom heeft Kerdijk niet gesproken zooals Troelstra, vraagt Treub. Maar waarom *zou* Kerdijk zoo spreken? Waaraan zou hij het recht ontleenen van zoo te spreken? Hij en hij in de eerste plaats is aansprakelijk voor al het kwaad dat van het tegenwoordige bestuur kan worden gezegd. Kan er alleen knoeiwerk voor den dag komen, Kerdijk en zijne vrienden hebben het hardst meêgeknoeid. De manier waarop zij sociale hervormingen hebben gewild, zal aan de bereikbare hervormingen slechts al te merkbaar zijn. Geene enkele regeering die anders had kunnen handelen dan deze. Maar, hadden radikalen en radikaal-liberalen kiesrechtuitbreiding, desnoods grondwetsherziening tot de leus gemaakt van een massale beweging; al waren een paar van de halve maatregelen welke deze regeering sociale hervormingen noemt een paar jaar langer uitgebleven; dan zou toch onmiddellijk buiten en vervolgens in de wetgevende macht een geest zijn wakker geroepen, welke nog geheel andere hervormingen had geëischt en mogelijk gemaakt — hervormingen die onder dit uitstel zeer zeker niet zouden hebben geleden.

Intusschen — men zal antwoorden dat dit alles ijdele fantaiseën zijn. Dat voor het burgerlijk radikalisme de keus tusschen deze twee overblijft: *se sousmettre ou se démettre*. Afdanken of mêedoen, zwijgen of mêepraten, is voor haar de boodschap. Van daar dat de helft van de radikale partijleiders stuurlui-aan-wal zijn, de andere helft scheep gegaan is op een wijze welke het voeren van een onbesmette vlag ten éénemaal uitsluit.

Men weet dat Troelstra zijn rede over en tegen de meerderheidspolitiek besloot met het stellen van een motie — het hijschen van een zoodanige vlag — ten gunste van algemeen kiesrecht. Dit is het aangewezen verzamelpunt van alle leden van de burgerlijke partijen, die de noodzakelijkheid erkennen van politieke machtsuitbreiding door de arbeiders. Feitelijk hebben ongeveer alle leden door in de praktijk de kieswet-Van Houten goed te keuren, zich verklaard tegen deze machtsuitbreiding. Er is dan ook geen groot stemmengetal voor de motie van Troelstra te verwachten. Aan de bekende dubbelzinnigheden, welke de strekking van de motie goedkeuren, maar om andere reden niet toelaten er voor te stemmen, zal het niet ontbreken. Eenigen zullen de door de aangeduide omstandigheden op Troelstra overgebrachte taak van leider der kleine demokratische oppositie hem misgunnen, en tegen de motie stemmen. Maar de arbeiderspartij zal erkennen dat hare afgevaardigde zijn plicht heeft gedaan — en in hem herkennen den aanwezigen leider die, overigens niets meer doende dan zijn plicht, den standaard van de strijdende klasse wederom opheft en plaatst waar hij door allen kan worden gezien. De woorden schijnen eenvoudig en zijn niet nieuw: algemeen kiesrecht. Maar onze arbeiderspartijen weten, dat, is eenmaal de reuzenarbeid volbracht die de verwezenlijking van dezen eisch onderstelt, juist door het verrichten-zelf van dien arbeid, haar eerste doel: verovering van de staatkundige macht, een aanmerkelijk stuk dichter in het gezicht zal zijn gekomen. Ons kongres zal de juiste maatregelen weten te nemen om de propaganda tot uitvoering te brengen.

* * *

Rede van den Minister.

De lezers van den *Nieuwe Tijd* zullen geen volledig verslag van de begrootingsdebatten hier verwachten noch verlangen. Alles is uitvoerig in den *Sociaaldemokraat* behandeld, wij kunnen alleen op eenige hoofdpunten terugkomen.

Den eersten December beantwoordde de Voorzitter van den ministerraad namens de regeering de sprekers die aan de algemeene beraadslaging hadden deelgenomen. Indien het nog noodig was hebben wij bij die gelegenheid kunnen vernemen — uit dit oogpunt bezat de rede van den heer Pierson voor ons een groote waarde — dat, komt het onverwacht van dien kant tot belangrijke sociale maatregelen, een zuiver theoretisch inzicht van de sociale verhoudingen daarbij geen dienst zal kunnen doen. Troelstra had den rechtsgrond aangeduid voor Staatspensionneering, den rechtsgrond die geldt voor iederen eisch tot verbetering van den toestand der werklieden aan den Staat te stellen. — Gij, Staat als organisatie van de bezittende klasse, bestendigt met uwe machtsmiddelen hare bevoorrechte positie, in het bijzonder de vorming van het kapitaal in hare handen uit de opbrengst van den arbeid, en zijt daarom aansprakelijk voor de gevolgen van deze rechtsorde, in het bijzonder wegens de nadeelen welke uit het loonstelsel voor de werklieden ontspruiten.

Nu kan men zeker van den minister niet begeeren, dat hij in den breede de kapitalistische zienswijze in zijn antwoord ontvouwde. Hij heeft de theoretische kwestie slechts even aangeroerd: en het eenige wat wij recht hadden te verwachten, is een beperkt getal volzinnen waarin de bij uitstek bevoegde spreker zijn systeem, het systeem van de meerderheid, tegen de kritiek van den socialist handhaafde. En waaruit bestond deze verdediging? Uit de herhaling van de ons van ouds bekende poging om het systeem der kapitalistische produktie zoo algemeen voor te dragen, zoo weinig te bepalen als een maatschappelijk stelsel met vaste eigenschappen, deugden en ondeugden, dat aan de kritiek van den socialist geen houvast, zoo mogelijk, werd overgelaten. Hoe, vroeg Mr. Pierson met de naïeve gelaatsuitdrukking welke bij zijne beginselen past, „hoe, elke rijkdom zou ontstaan door *uitbuiting*? Maar rijkdom ontstaat door productie, en hoe is productie anders mogelijk dan door de samenwerking van het intellect, het kapitaal en den arbeid?" Nu, ziedaar een beschrijving die de kapitalistische zienswijze van het kapitalisme volkomen juist weergeeft, — wijl zij op *iedere* menschelijke produktiewijze van toepassing is. Zeer zeker, zonder verstand, arbeidsmiddel en werkkracht is geen voortbrenging mogelijk, en hoe beter deze faktoren elkaar ondersteunen, hoe grooter de voortbrenging zal zijn. Maar de vraag is: welke verhouding bestaat er thans tusschen de produktiefaktoren? De waarheid is, dat de arbeidsmiddelen in bezit van éene enkele klasse zijn, kapitaal, grond, werktuigen, alles; en dat intellekt en arbeidskracht, eenig overgebleven bezit van de andere klasse, door de eerste worden gekocht als waren gelijk alle andere waren, en wel tegen een doorgaans lageren prijs dan de opbrengst van de geproduceerde goederen bedraagt. Het overschot is kapitaal. Ja, de samenwerking waarvan de heer Pierson spreekt, zij bestaat — maar de

bijzondere, historische, thans geldende vorm van deze samenwerking is, dat zij niet is een vrije overeenkomst van leden eener maatschappij die de aanwezige natuurlijke en technische hulpmiddelen gebruiken ten bate van het geheel, maar een samenwerking van techniek, natuur en verstand in dienst van eene kleine minderheid der menschen en grootendeels ten haren profijte.

Nog een aanhaling van den minister. „Wanneer bijvoorbeeld kapitaal, intellect en arbeid samengewerkt hebben om nieuwe industriën te scheppen, nieuwe landstreken te ontginnen en daaruit ontstaat welvaart, en deze welvaart doet nieuw kapitaal ontstaan, is dan dit alles het gevolg van „uitbuiting" van den arbeid, van verkorting van de rechten der arbeiders, van beknibbeling op hun loon? Ik geloof dat, wanneer men een onderzoek instelde naar den oorsprong der fortuinen, en dan speciaal naging hoeveel kapitaal er gevormd is door beknibbeling op het loon, dat men dan een zeer klein cijfer zou vinden.

„Waar van beknibbeling op het loon gesproken wordt, daar mag men ook wel spreken van het kapitaal, dat verloren is gegaan door slordigheid, door dagdieverij. Er wordt gezondigd van den kant van het kapitaal, er wordt eveneens gezondigd van den kant van den arbeid. Het best is elkander niet te veel verwijten te doen, maar te trachten elkander te vinden en samen te werken tot verhoogde productie en vermeerderde welvaart."

Later in het debat protesteerde de heer Pierson tegen eene uitdrukking van Troelstra, die, terugkomende op de woorden van den minister, de zaak nog iets duidelijker trachtte te maken door te zeggen dat het kapitaal gevormd werd door loondiefstal. Welnu, hetzelfde gevoel dat de minister deed protesteeren, het kapitalistisch klasse-gevoel, misschien deed men beter van instinkt te spreken, is in de hierboven afgedrukte klassieke volzinnen te vinden. Onze professoren, onze ministers, zijn in de eerste plaats leden van de maatschappelijke klasse welke ministers en professoren levert. Spreekt men over een ekonomisch proces, zij denken dadelijk aan de rol die hunne beste vrienden en naaste verwanten in het proces vervullen. *Zij*, die knappe, ijverige, brave menschen, die zooveel laten verdienen, die welvaart verspreiden, die soms heele landstreeken tot bloei brengen; van hen zou men mogen zeggen dat zij loondieven zijn; dat wat zij door spaarzaamheid, bekwaamheid en energie voor zich zelf, voor hnn gezin, voor industrie, vaderland en menschheid weten ter zijde te leggen, eenvoudig „het gevolg is van uitbuiting?" Neen, de *sweaters*, de lui die hongerloonen betalen en bloedgelden vorderen, de uitzuigers van den werkman, de verdrukkers van de armen — de werkgevers die hun fortuin hebben gemaakt door schurkachtige vrekkigheid . . . de heer Pierson gelooft dat hun cijfer zeer klein mag heeten.

Wij die dit schrijven, denken er over als de heer Pierson. Maar zijn protest, het moge door het *woord* diefstal zijn uitgelokt, betreft niet de *zaak* die wij bedoelen — en die door Troelstra met veel klem en groote helderheid was betoogd, doch ten aanzien van de wetenschappelijke mannen in regeering en Kamer, tevergeefs betoogd. — Geen persoonlijke eigenschappen van bij eenig produktiestelsel betrokken individuen, kunnen aan den ekonomischen aard van het stelsel het geringste ver-

anderen. Kapitaal wordt gevormd door opbrengst van goederen boven prijs van arbeidskracht — en al zouden de bijzondere gevallen van dit ekonomisch proces *alle* plaats vinden onder omstandigheden, welke er toe leidden dat wij den kapitalist den weldoener en de arbeiders de beweldadigden billijkerwijze moesten noemen, zoo zou nochtans het wezen van het proces het zelfde zijn en blijven. Nu zal ook de heer Pierson niet willen beweren dat in alle gevallen deze verhouding tusschen arbeiders en kapitalisten bestaat; ook hij weet van fortuinen te spreken, verkregen door „beknibbeling". Maar wij erkennen dat dikwijls de kapitalist op zedelijk geheel onberispelijke manier aan zijn kapitaal is gekomen; dat in vele gevallen ieder de gewonnen rijkdommen zal beschouwen als een billijke belooning van inspanning, zuinigheid, talent. Doch nimmer zal de moreele beoordeeling van welk bijzonder geval ook, ongedaan kunnen maken dat de ekonomische grondslag de kapitaalvorming is uit onbetaald gebleven arbeidskracht. Werkgevers kunnen door het vestigen van instellingen ten bate van arbeiders, door persoonlijke aanraking, somtijds door het enkel feit van hem verschijnen in vervallen gewesten te midden van gedemoraliseerde of achterlijke bewoners, aan den arbeiders meer geven dan zij hem onthouden — gemeten met een geestelijken maatstaf. Maar nooit kan een werkgever in onze maatschappij, wil hij zijn kapitaal voor achteruitgang bewaren, de produktie zoo inrichten dat hij van den arbeider niet meer ontvangt dan hij hem geeft — naar een stoffelijken maatstaf.

Nu is het ongetwijfeld waar dat dit geestelijk bestanddeel, naast het stoffelijke, een zeer aanmerkelijke verzachting van den werkelijken toestand in de kapitalistische maatschappij te weeg brengt. Ware het niet aanwezig, de kapitalistische maatschappij zou kort en goed onhoudbaar zijn. Er zijn uit vroegere tijden tradities overgebleven die tot op den huidigen dag bestand zijn tegen de werking van het stelsel dat arbeider en kapitalist van elkander vijandig maakt, hunne verhouding terugbrengt tot de verhouding van koop en verkoop, waarbij de kapitalist die koopt steeds de meerdere is van den arbeider die verkoopt.

Maar aan den anderen kant is het even zeker dat — afgezien van de strekking der kapitalistische produktie die in zeer vele gevallen onverbloemd en onverzacht te voorschijn komt, die de afpersing tot uitersten van mishandeling drijft, en de neiging heeft bij het verdwijnen van toestanden en zeden uit voor-kapitalistische tijden, haren verderfelijken aard steeds scherper te doen gevoelen — afgezien hiervan is het zeker, dat de wijze van kapitaalvorming, de onvermijdelijke en onveranderbare grondslag van deze maatschappij, *een tegenstrijdig belang van kapitalist en arbeider in het leven roept*, dat de oorsprong is van den modernen klassenstrijd, dat met de ontwikkeling van het kapitalisme ook den klassenstrijd scherpt, dat den arbeiders een eigen program in handen geeft, hen leidt tot de vorming van een eigen staatkundige partij en tot de vorming van een revolutionnaire leus van een andere produktie.

Dit alles gevoelt de arbeider, dit alles bedoelt de arbeidersafgevaardigde wanneer hij dit programma en deze leuze inroept. De Staat die het kapitalistenbelang beschermt, verdrukt zoodoende den arbeider. De Staat die de positie van de kapitalisten handhaaft, wordt door de

arbeiders aangesproken om althans een deel van hetgeen, dank zij hunne bevoorrechte positie, de kapitalisten aan de arbeiders hebben kunnen ontnemen. Dit is hun rechtsgrond voor pensionneering (en dergelijke), de rechtsgrond door Troelstra in de Kamer ontwikkeld. De regeering zou de regeering niet zijn, indien zij het aangenaam vond, behalve aan de pensioengerechtigden in hare eigen klasse, nog geld te moeten geven aan pensioengerechtigden in de andere. Wij kunnen veilig voorspellen dat arbeiderspensioneering niet dank zij hare ingenomenheid, maar ondanks haar afkeer tot stand zal komen. Reeds als men haar den rechtsgrond aanwijst, wordt zij zenuwachtig. Zij gevoelt zich bedreigd, ziet zich voor de noodzakelijkheid gesteld van ingrijpende fiskale maatregelen die hare klassegenooten, hare vrienden, hare partij zullen ontstemmen. Reeds sprak de minister van het schrikbeeld dat hem aanstaarde, een klein beetje te bekend om ook ons bang te maken: het land verlaten door de rijken, Indische kapitalisten die hunne met behulp van intellekt en arbeid verworven schatten niet meer zullen verteren in Den Haag, aan den Velperweg, enz.

Intusschen weet zijne Excellentie wel beter. Nederland, zeide hij nog onlangs in dezelfde Kamer, Nederland heeft zijn eenheid gevoeld als volk — bij de Septemberfeesten. Of is de eenheid bij het belastingbetalende volk minder sterk dan bij het feestvierende? Zouden de vermogenden, terwille van eenige ellendige belastingpenningen, vaderland, Oranjehuis en koningin den rug toewenden? Dat moet de Heer Pierson ons eerst waarmaken vóór wij het gelooven. Troelstra zeide: wij nemen er nota van dat gij de kapitalisten voorstelt als onwillig om de pensionneering te bekostigen. En wij voegen er bij: het is althans een veeg teeken dat gij, ekonomist van beroep, de noodige bedaardheid en objektiviteit mist om het produktieproces van uwe eigen maatschappij te doorgronden, en in het exposé van onzen kant gegeven alleen de voerspelling riekt van een aanval op uw beurs. Het produktie-proces verklaren, is, zoo verklapt het ons de stem van uw onrustig geweten, *u* een verwijt doen. Gij antwoordt met een tegen-verwijt: als wij u bestelen, moogt gij wel eens bedenken wat gij te kort komt door eigen schuld, door slordigheid en dagdieverij. En het socialisme, zegt gij vervolgens, wil de sociale kwestie oplossen daardoor, „dat de een neemt van den ander". Wederom de door vrees voor iets te verliezen verwrongen voorstelling van de waarheid. — Dit is noch het inzicht, noch het gevoel dat eene grootsche sociale politiek te leiden heeft en te bezielen. Als persoon mogen lijden en onrecht den Heer Pierson tegen de borst stuiten, als man, zoo niet van wetenschap dan toch van geleerdheid, het voor en tegen van door de arbeiderspartijen verlangde hervormingen hem toeschijnen de stof uit te maken van menig „interessant plobleem" — de oud-president van de Nederlandsche Bank, de oud-voorzitter van de Amsterdamsche kiesvereeniging *Grondwet* is de man niet, om, nog wel aan het hoofd van een twijfelachtig kabinet, met beslistheid op te treden tegen zijn eigen klasse om haar tot het invoeren van zoodanige hervormingen te dwingen. Beter dan iemand vertegenwoordigt de Heer Pierson het kompromis waaraan het kabinet, door hem samengesteld en voorgezeten, zijn ontstaan heeft te danken. Komt men hem rekenschap vragen van den geest van het ministerie,

hem wijzen op de onmogelijkheid dat de kombinatie De Beaufort-Borgesius de eensgezindheid bezit noodig om belangrijke zaken tot stand te brengen, zoodat noodzakelijk de konservatieve elementen dik worden ten koste van de geavanceerde, dan antwoordt hij: hebt gij soms aan de deur geluisterd van de ministerskamer? — Verwijt men speciaal aan zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken, dat hij het kiesrecht in den steek heeft gelaten, dan antwoordt hij: „ik heb vergeten met mijn ambtgenoot over dit onderwerp te spreken en van hem eene verklaring te vragen over die gedragslijn; daarom moet ik afgaan op eenige invallende gedachten van mij zelven. En dan meen ik te moeten aannemen, dat de Heer Borgesius het boek van den Prediker gelezen heeft, en daaruit geleerd heeft dat er een tijd is voor alles, een tijd om met warmte te ijveren voor de hervorming van het kiesrecht, maar ook een tijd om dat onderwerp met rust te laten; bovendien dat hij ook is een practisch man, een man die begrijpt dat, nu het oogenblik is gekomen om hervormingen in te voeren, om verbetegen te brengen, waar dit kan en in de bescheiden mate waarin ons dat vergund is, in de sociale toestanden, enz.

Afgaande op invallende gedachten ..... vergeten te bespreken ..... zoo trakteert deze *premier* de vraag of de arbeidersklasse al dan niet geroepen zal worden meê te doen aan de sociale wetgeving — de sociale wetgeving „welker tijd" bij uitstek gekomen is te achten, nu een opzettelijk daarvoor bestemde wet in alle streken van het land arbeiders bij massa's van het kiesrecht uitsluit. De houding van den heer Pierson als sociaal hervormer is met deze enkele aanhalingen uit zijn kamerrede voldoende gekenmerkt. Voegen wij er volledigheidshalve bij, dat de minister een regeling van het woningvraagstuk aankondigt welke „de natie" niet veel zal kosten, en van loonbepalingen in rijksbestekken groote gevaren vreest voor de „zwakkere" arbeiders en kleinere aannemers, welke gevaren evenwel door zekere „middelen" zijn te ontgaan — maar zich van de toezegging dat de regeling zal worden ingevoerd afmaakt door te herhalen wat hij reeds vroeger zei: „deze kwestie is geen zaak van het Kabinet, maar van de verschillende Ministers, elk afzonderlijk." Waarom? Kan de wet geen bepalingen van loon en arbeidsduur voorschrijven bij alle rijkswerken, in eigen beheer of aanbesteed? Kan het ministerie van sociale rechtvaardigheid een zoodanige wet niet indienen? — Waarom niet?

* * *

Beschermende Rechten.

Bij de behandeling van de kiesrechtmotie, gesteld door Troelstra, zal blijken hoe vele, beter zeiden we hoe weinig, leden der tegenwoordige Kamer gestemd zijn voor vergrooting van den politieken invloed der arbeidersklasse. Bij de behandeling van de motie, gesteld door den heer Van der Kun, ten gunste van verhooging van „het thans bestaande tarief van invoerrechten," zullen wij zeer waarschijnlijk kunnen zien dat niet weinig leden, nu versterking van de rijksmiddelen noodig blijkt ook voor zoodanige sociale maatregelen als regeering en meerderheid bereid zullen zijn te nemen, nieuwe belastingen niet aan de rijken maar aan de groote massa der bevolking zullen willen opleggen.

Natuurlijk zullen onze afgevaardigden dat streven niet in de hand werken. Zullen beschermende rechten altijd en direkt de strekking hebben om de arbeiders te benadeelen? Neen. Gevallen laten zich denken en hebben zich ongetwijfeld voorgedaan, dat beschermende rechten de ontwikkeling van een of meer vakken van industrie bevorderen, en zoodoende aan arbeiders de gelegenheid hebben verschaft om werk te vinden, een gelegenheid welke zij anders niet in die mate hadden genoten. Beschermende rechten stellen de industrieelen in staat hunne werkplaatsen te vullen met meer machines — en te bevolken met meer arbeiders. De rol van den arbeider in de kapitalistische produktie is van winstmachines; welnu, is de kapitalist van grooteren afzet, op hoogere prijzen of geregelder klandisie zeker, dan kan hij meer winstmachines te werk stellen.

Intusschen is er alle kans dat deze toestand niet blijvend zal zijn. Op den duur is bevordering van het groot-kapitalisme geen zegen voor de arbeiders. Nu is hier de groote massa van de arbeiders bedoeld. De vraag naar werkkrachten houdt geen gelijken tred met de uitbreiding van de nijverheid. Grootere fabrieken behoeven naar evenredigheid minder handen dan kleine. Bevoorrechte minderheden van vaste krachten, die ook de hoogst machinaal ontwikkelde inrichtingen niet kunnen missen, zullen bij beschermde industrieën wellicht doorgaand worden gebaat. Maar in het algemeen geldt dat protektie, die vele Nederlandsche patroons thans zoo dringend, en van hun standpunt zeker niet zonder reden, inroepen, het moderne kapitalisme koestert en groot brengt — het moderne kapitalisme dat de ons bekende euvelen over de arbeidersklasse onvermijdelijk uitstort. Verdeeling van de arbeidersmassa in de aangeduide minderheid en in een meerderheid die van kwaad tot erger komt, is een van de bezwaren aan protektie in het bijzonder eigen. De winsten van protektie zijn voor weinigen — wij spreken alleen over de arbeiders; de nadeelen voor de groote menigte. Dit, meenen wij, is de slotregel welke in het algemeen ook door onze partij zal worden gevolgd, zoodra het vraagstuk politiek aan de orde komt. — Bescherming van den landbouw is voor de arbeiders zuiver verlies. Tot op zekere hoogte kan een krachtige vakorganisatie de nadeelen van industrieele protektie verhelpen. De bijna hulpelooze boeren-arbeiders en kleine pachters, de groote menigte van het koopend publiek — zij zijn door bescherming „van den landbouw" overgeleverd aan de genade van het groot-grondbezit.

De heer Pierson zal zijne argumenten tegen protektie moeten herzien, en de algemeene bewering dat zij „nadeelig" zijn, laten vallen. Hij rekene er niet op de fabrikanten te kunnen overtuigen dat belemmering van hunne buitenlandsche konkurrenten *voor hen* geen aangename zijde zou hebben. De specialiteiten in de Kamer zullen hem op dit stuk licht te glad zijn.

* * *

Bijzondere punten van het begrootings-debat blijven tot een volgend overzicht uitgesteld.

Wij kunnen dit gemakkelijk doen omdat nieuwe stof eerst na de heropening van de Kamer in Februari zich zal opdoen. —

De economische theorieën van Karl Marx

populair uiteengezet en toegelicht door

KARL KAUTSKY.

(Vertaald uit het Duitsch door J. F. A.)

---

4. De munt. Het papieren geld.

(Vervolg van pag. 295).

Voor het verkeer was het natuurlijk een groote last, als bij iederen verkoop en koop het gehalte en het gewicht van ieder te ruilen stuk geldmetaal onderzocht moest worden. Dit bezwaar werd verholpen, zoodra een algemeen erkende autoriteit het juiste gewicht en het juiste gehalte van ieder metaalstuk waarborgde. Zoo worden uit metalen baren door den staat vervaardigde metalen munten.

De muntgedaante van het geld komt voort uit zijn functie van circulatiemiddel. Als echter het geld eenmaal muntgedaante heeft aangenomen, dan verwerft deze weldra in de sfeer van het muntgehalte onafhankelijk bestaan. De getuigenis van den staat, dat een muntteeken een zekere hoeveelheid goud bevat of daarmede gelijk is, is weldra onder zekere omstandigheden voldoende, om het muntteeken evengoed als de volle en werkelijke goudhoeveelheid als circulatiemiddel te laten fungeeren.

Reeds de omloop der geldstukken zelf heeft deze uitwerking. Hoe langer een geldstuk in omloop is, des te meer slijt het af; zijn voorgegeven en zijn werkelijk gehalte verschillen steeds meer van elkaar; een oud geldstuk is lichter dan een dat pas de munt verlaten heeft — niettemin kunnen beide, onder zekere omstandigheden, als circulatiemiddel gelijke waarden vertegenwoordigen.

Nog sterker komt het onderscheid tusschen voorgegeven en werkelijk gehalte aan den dag in de pasmunt. Niet zelden vormen gemeener metalen, bijv. koper, het eerste geld, om later door edele metalen verdrongen te worden. Het koper en, na invoering van den gouden

standaard, het zilver hielden op waardematen te zijn, maar de koperen en zilveren munten bleven, juist als te voren, als circulatiemiddel in het kleiner verkeer fungeeren. Zij beantwoordden thans aan bepaalde gewichtsdeelen goud; de waarde, die zij vertegenwoordigden, veranderde in dezelfde verhouding als die van het goud, en bleef onberoerd door de schommelingen van de zilver- en koperwaarde. Het blijkt dat onder deze omstandigheden hun metaalgehalte van geen invloed is op hun muntfunctie en dat men willekeurig door staatswetten bepalen kan, welke hoeveelheid goud door een koperen of zilveren munt vertegenwoordigd zal worden. Nog één schrede en men stelde in de plaats van het metalen teeken een papieren teeken, men stelde wettelijk een waardeloos papieren biljet aan een zekere hoeveelheid goud gelijk.

Zoo ontstond het staatspapiergeld — niet te verwarren met het credietgeld, dat uit een andere geldfunctie gegroeid is.

Papieren geld kan goudgeld slechts als circulatiemiddel vervangen, niet als waardemeter; het kan het slechts vervangen in zooverre het bepaalde goudhoeveelheden vertegenwoordigt. Voor het papieren geld als circulatiemiddel gelden dezelfde wetten, als voor het metalen geld in welks plaats het treedt. Het papieren geld kan nimmer een grooter goudhoeveelheid vervangen, dan door de warencirculatie kan opgezogen worden. Als de warencirculatie van een land 100 millioen gulden in goud vereischt en de staat 200 millioen gulden in papier in omloop brengt, dan zal dit ten gevolge hebben, dat ik bijv. met twee tienguldensbiljetten slechts zooveel koopen kan als met één goudstuk van tien gulden. De in papieren geld uitgedrukte prijzen zijn in dit geval dubbel zoo hoog als de goudprijzen. Het papierengeld wordt in waarde verlaagd door het overmatig uit te geven. Dit vindt op 't oogenblik in Rusland plaats, waar het in massa uitgegeven staatspapiergeld sedert meer dan 30 jaren voortdurend onder de metaalwaarde staat, die het heet te vertegenwoordigen. Het sterkste voorbeeld van zoodanige waardeverlaging van het papieren geld tengevolge van overmatig uitgeven, vormen de assignaten der groote fransche revolutie, van welke voor meer dan 45.581 millioen francs in zeven jaren (1790 tot Maart 1797) werden in omloop gebracht en die tengevolge daarvan ten slotte volkomen waardeloos werden.

5. Verdere functies van het geld.

Wij hebben het ontstaan der eenvoudige warencirculatie nagegaan en gezien hoe tegelijk met deze de functies van het geld als waardemaat en circulatiemiddel zich ontwikkelden. Het geld blijft echter niet tot deze functies beperkt.

Met de warencirculatie zelve ontwikkelt zich de noodzakelijkheid en de zucht om de geldwaar, het goud, vasttehouden en optehoopen. De kenmerkende eigenschappen van het geld komen overeen met die van de warencirculatie: gelijk deze een vorm is waarin maatschappelijke productie door onafhankelijke particuliere producenten gedreven wordt, zoo is het geld een maatschappelijke macht, die echter niet de macht der maatschappij is, doch particulier eigendom van ieder worden kan. Hoe grooter de geldhoeveelheid

is, waarover men beschikt, des te grooter de maatschappelijke macht, de goederen en genietingen, de arbeidsproducten van anderen, waarover men beschikt. Goud kan alles; het is de eenige waar die ieder gebruiken kan, die ieder neemt. Zoo ontwaakt en groeit met de warencirculatie de zucht naar goud.

Maar de opzameling van geld wordt met de ontwikkeling der warenproductie niet slechts een hartstocht, maar ook een noodzakelijkheid. Hoe meer producten tot waren worden, hoe minder men tot eigen gebruik voortbrengt, des te noodzakelijker is het bezit van geld om te kunnen leven. Ik moet voortdurend koopen, en om te kunnen koopen, moet ik verkocht hebben; maar de voortbrenging der waren, die ik verkoop, eischt tijd; haar verkoop hangt van het toeval af. Om de warenproductie in gang te houden, om gedurende het produceeren te kunnen leven, moet ik een geldvoorraad bezitten. Zulk een geldvoorraad is ook noodzakelijk tot vereffening van opstoppingen in de circulatie. Wij hebben boven gezien, dat de hoeveelheid van het circuleerende geld afhankelijk is van de prijzen der waren, haar hoeveelheid en de snelheid van haren kringloop. Elk dezer factoren verandert voortdurend; het circuleerend geldtotaal schommelt dus voortdurend. Vanwaar komt het geld dat noodig wordt? Waarheen vloeit het geld dat overbodig wordt? Geldschatten, die zich op de meest verschillende punten opeenhoopen, vormen verzamelbekkens, die dan geld opnemen, dan weer afgeven, en aldus stoornissen in het circulatie-proces vereffenen.

In de aanvangsperiode der warencirculatie worden, evenals bij den eenvoudigen ruil, steeds twee waren onmiddellijk geruild, slechts met dit onderscheid, dat thans de eene waar steeds algemeen equivalent, geldwaar is. Met de ontwikkeling der warencirculatie ontstaan echter verhoudingen, waardoor de vervreemding eener waar tijdelijk gescheiden wordt van de ontvangst der met haren prijs overeenkomende geldsom. Er komen thans omstandigheden op, die er toe leiden dat men een waar betaalt vóór men haar ontvangen heeft, of, wat vaker het geval is, dat men haar eerst later betaalt. Een voorbeeld moge ter verduidelijking strekken. Nemen wij een italiaanschen zijdewever, bijv. uit de dertiende eeuw. Hij betrekt de zijde, die hij bewerkt, uit zijn nabuurschap. Maar de zijden stoffen die hij weeft, gaan naar Duitschland; voor zij op de plaats van bestemming aankomen en verkocht zijn en de opbrengst naar Italië teruggekeerd is, verloopen 3, 4 maanden. De zijdewever heeft een zijden stof gereed gemaakt; tegelijkertijd zijn buurman, de zijdespinner, een zekere hoeveelheid zijde. De zijdespinner verkoopt zijn waar oogenblikkelijk aan den zijdewever; deze verkrijgt de opbrengst zijner waar eerst na vier maanden. Wat geschiedt nu? De wever koopt de zijde, doch betaalt haar eerst na vier maanden. Kooper en verkooper krijgen thans een ander aanzien. De verkooper wordt schuldeischer, de kooper schuldenaar. Maar ook het geld krijgt thans een nieuwe functie. Het is in het onderhavig geval niet het middel waardoor de circulatie der waar plaats vindt, het sluit haren kringloop zelfstandig âf. Het is in deze functie niet circulatiemiddel, doch betalingsmiddel, middel om een aangegane verplichting tot levering van een bedrag aan waarden na te komen.

Zulk een verplichting behoeft echter niet altijd uit het circulatieproces

der waren voort te spruiten. Hoe meer de warenproductie zich ontwikkelt, des te meer omvang neemt het streven aan, om leveringen van bepaalde gebruikswaarden in de levering van geld, den vorm der algemeene waarde, te veranderen. Belastingen in producten aan den staat worden in geldbelastingen omgezet, leveringen in producten aan beambten in geldwedden enz. De functie van het geld als betalingsmiddel breidt zich thans tot buiten het gebied der warencirculatie uit.

Keeren wij tot onzen zijdewever terug. Hij koopt zijde van den zijdespinner, zonder haar aanstonds te kunnen betalen. Maar in geldzaken is gemoedelijkheid niet op haar plaats. De zijdespinner wil de belofte zwart op wit hebben en laat zich dus door den zijdewever een aanwijzing geven, waarin deze zich verplicht om een met het prijsbedrag der verkochte zijde overeenkomstig geldbedrag over vier maanden te betalen. Maar de zijdespinner heeft zijnerzijds betalingen te doen, vóór de vier maanden om zijn. Daar hij geen baar geld bezit, betaalt hij met de aanwijzing van den zijdewever. Deze fungeert dus thans als geld; een nieuwe soort papiergeld ontstaat: *credietgeld* (wissels, chèques enz.)

Nog een ander geval kan zich voordoen: De zijdewever heeft zijde tot een bedrag van 5 ducaten van den zijdespinner gekocht. Deze kocht echter bij een goudsmid voor zijn vrouw een armband voor 6 ducaten. Tegelijkertijd heeft deze van den zijdewever zijden stoffen ter waarde van 4 ducaten gekocht. De vervaltijd der betalingen is dezelfde. Alle drie, de spinner, de wever en de goudsmid, komen bijeen. De eerste heeft aan den laatste 6 ducaten te betalen, tegelijkertijd echter 5 ducaten van den zijdewever te vorderen. Hij betaalt den goudsmid één ducaat en verwijst hem voor het overige naar den zijdewever. Deze heeft echter van den goudsmid 4 ducaten te ontvangen en hij betaalt hem er dus maar één. Zoo zijn door onderlinge vereffening drie betalingen tot een gezamenlijk bedrag van 15 ducaten met slechts twee ducaten ten uitvoer gelegd.

Natuurlijk geschieden deze zaken in de werkelijkheid niet zoo eenvoudig als hier is aangenomen. Feitelijk echter worden de betalingen der warenverkoopers onderling gedeeltelijk vereffend en wel in steeds toenemende mate met de ontwikkeling der warencirculatie. De concentratie der betalingen op een klein aantal plaatsen en op bepaalde tijdstippen ontwikkelt bepaalde instellingen en methoden voor deze vereffening, bijv. de virements in het middeleeuwsch Lyon. Bekend zijn de girobanken, clearinghouses, kasvereenigingen, die tot hetzelfde doel strekken. Slechts betalingen, die elkaar niet vereffenen, moeten in geld geschieden.

Het credietstelsel doet de schatvorming als zelfstandige vorm van verrijking verdwijnen. Wie zijn rijkdom wil behouden, behoeft zijn geld niet meer in den grond of in kisten en kousen te verbergen, zoodra het credietstelsel zich ontwikkeld heeft. Hij kan geld uitleenen. Aan den anderen kant noodzaakt het credietstelsel tot *tijdelijke* schatvorming, tot bijeenzameling van geldsommen, die op den betaaldag tot betaling van vervallende schulden dienen.

Maar niet steeds gelukt het bijeenzamelen van zulk een schat. Herinneren wij ons onzen zijdewever. Hij heeft beloofd na vier maanden te zullen betalen, aangezien hij dan hoopt zijn waren verkocht te hebben.

Maar nemen wij aan, dat hij geen kooper voor zijn waar vinden kan, dus niet kan betalen. De zijdespinner rekent echter op deze betaling; hij heeft zich, in het vertrouwen daarop, eveneens tot betalingen verplicht, wellicht aan den goudsmid, en deze weer aan anderen; wij zien dat de onmacht van den een om te betalen de onmacht van anderen tot gevolg heeft en wel in des te hooger graad, naarmate het stelsel van op elkaar en uit elkaar volgende betalingen en de vereffening daarvan ontwikkeld is. Nu onderstelle men dat niet een producent, doch een reeks van producenten, bijv. tengevolge van algemeene overproductie, buiten staat is hunne waren te verkoopen. Hunne onmacht om te betalen heeft ten gevolge de onmacht om te betalen van anderen, die hun waren reeds verkocht hebben. De betalings-aanwijzingen worden waardeloos, alles verlangt baar geld, het algemeen equivalent; een algemeen geldgebrek, een geldcrisis ontstaat: zij begint op een zekere hoogte der ontwikkeling van het crediet de noodzakelijke begeleiding van iedere productie- of handelscrisis te zijn. Zij toont ten duidelijkste, dat onder het stelsel der warenproductie het geld niet door loutere aanwijzingen op waren te vervangen is.

Het geld heeft tweeërlei circulatiegebied: de binnenlandsche markt en de wereldmarkt. Den vorm van munten en waardeteekens bezit het geld slechts binnen de grenzen van een land, niet echter in het verkeer van het eene land naar het andere. Op de wereldmarkt neemt het weder zijn oorspronkelijke gedaante aan, die van baren edel metaal, goud en zilver. Beide dienden tot dusver op de wereldmarkt als waardemaat, terwijl in het raam der binnenlandsche circulatie slechts éene geldwaar als maat der waarden werkelijk kan fungeeren.

Het komt ons overigens voor dat, sinds Marx zijn „Kapital" geschreven heeft, het goud de onmiskenbare neiging verworven heeft, om de eenige geldwaar ook op de wereldmarkt te worden.

De hoofdfunctie van het wereldgeld is die van betalingsmiddel, tot vereffening der internationale balansen — overschotten en tekorten van in- en uitvoer.

HOOFDSTUK III.

DE OMZETTING VAN GELD IN KAPITAAL.

1. Wat is kapitaal?

Wij hebben in het tweede hoofdstuk de ontwikkeling der warencirculatie uit den productenruil nagegaan.

Gaan wij thans een schrede verder. Onder de eenvoudige warencirculatie verkoopt de warenbezitter zijn waren, om andere te koopen. Doch mettertijd ontwikkelt zich uit dezen vorm van de circulatie der waren een nieuwe bewegingsvorm: koopen om te verkoopen.

De formule der eenvoudige warencirculatie luidt, zooals wij weten: waar — geld — waar; de formule van den nieuwen circulatievorm luidt: geld — waar — geld.

Laat ons de beide formules met elkander vergelijken.

De beweging waar — geld — waar heeft ten doel de consumptie. Ik verkoop een waar die niet-gebruikswaarde voor mij is, om andere te kunnen verwerven die voor mij gebruikswaarden zijn. De kringloop waar — geld — waar vormt een afgesloten geheel. Het geld, door den verkoop opgebracht, wordt omgezet in een waar, die geconsumeerd wordt, die uit de circulatie verdwijnt. Het geld zelf is eens-en-voor-al uitgegeven; het verwijdert zich in zijn loop van zijn vroegeren bezitter. De waar die het eind van den kringloop vormde is, onder de omstandigheden die voor de eenvoudige warencirculatie normaal zijn — en slechts met zulke omstandigheden kunnen wij ons hier ophouden — gelijk in waarde aan die waarmee de kringloop begon.

Anders is het met den kringloop geld — waar — geld. Deze heeft niet de consumptie ten doel; wat aan het einde van den kringloop staat is niet waar, doch geld. Het geld dat in het begin van den kringloop in de circulatie geworpen werd, is niet uitgegeven, doch slechts voorgeschoten. Het keert weer tot zijn oorspronkelijken bezitter terug. De kringloop zelf is geen afgesloten geheel; het geld dat voorgeschoten is keert terug, om weer opnieuw in de circulatie geworpen worden en weer terug te keeren, en zoo tot in 't oneindige. De beweging van het geld, die door den kringloop geld — waar — geld voortgebracht wordt, is een onbegrensde.

Wat is echter de drijfkracht dezer beweging? De beweeggrond van den kringloop waar — geld — waar is duidelijk. Schijnt daartegenover de kringloop geld — waar — geld niet zinneloos? Als ik een bijbel verkoop om voor de opbrengst brood te koopen, dan is de waar van het einde van den kringloop een andere dan die van het begin, al is ook haar waarde dezelfde. De eene stilt mijn geestelijken honger, doch is mij van zeer weinig nut, als deze gestild is, als ik bijv. den bijbel uit het hoofd ken, maar geen middelen bezit om mijn stoffelijken honger te stillen. Maar als ik voor 100 gulden aardappelen koop, om ze weer voor 100 gulden te verkoopen, dan ben ik op 't eind even ver als in 't begin; het gansche proces heeft geen doel en brengt geen voordeel. Dit zou eerst het geval zijn, als de geldsom van het einde der transactie een andere was dan die van het begin. De eene geldsom onderscheidt zich echter slechts van de andere door haar grootte. De kringloop geld — waar — geld heeft dus slechts dan een doel, als de geldsom waarmee hij eindigt een grootere is dan die waarmee hij aanvangt. En deze vergrooting der geldsom is dan ook inderdaad de beweeggrond van den kringloop. Wie koopt om te verkoopen, koopt om duurder te verkoopen. De kringloop geld — waar — geld verloopt slechts normaal, als de geldsom van het einde een grootere is dan die van het begin. De kringloop waar — geld — waar verloopt echter, gelijk wij weten, slechts dan normaal, als de waarde der waar die hem besluit, gelijk is aan de waarde der waar die zijn begin uitmaakt.

Iedere koop is een verkoop en omgekeerd. De kringloop geld —

waar — geld schijnt dus op hetzelfde neer te komen als de kringloop waar — geld — waar. Wij zien echter thans reeds dat de twee kringloopen van elkaar in den grond verschillen.

Als ik, om bij ons voorbeeld te blijven, aardappelen van 100 gulden koop om ze weer te verkoopen, dan doe ik dat met de bedoeling ze duurder te verkoopen, wellicht voor 110 gulden. d. w. z. 100 + 10 gulden, dus, in het algemeen gesproken, voor een som, die gelijk is aan de oorspronkelijke vermeerderd met een bijvoeging. Duiden wij de waar met W aan, de oorspronkelijke geldsom met G, de bijgevoegde geldsom met g, dan kunnen wij de volledige formule als volgt opstellen:

$$G — W — (G + g).$$

Deze g, de bijgevoegde waarde, die aan het einde van dezen kringloop boven de oorspronkelijk voorgeschoten waarde voor den dag komt, noemt Marx de meerwaarde. Deze mag evenmin met haar verschijningsvormen, winst, kapitaalrente enz. verward worden, als de waarde met den prijs. Wij houden ons tot dusver in onze uiteenzetting nog voornamelijk op met de grondslagen, niet met de verschijningsvormen der economische vormen. Dit zij gezegd, ten einde misverstand te voorkomen.

De meerwaarde vormt de beslissende bizonderheid van den kringloop G — W — (G + g). De waarde, die zich in dezen vorm van den kringloop beweegt, verkrijgt zelve door de meerwaarde een nieuw karakter. Zij wordt kapitaal.

Slechts in deze beweging kan het kapitaal verstaan worden. Het is meerwaarde werpende waarde. Wie deze beweging buiten beschouwing laat en het kapitaal als rustend ding begrijpen wil, zal steeds op tegenstrijdigheden stuiten. Vandaar in de gebruikelijke leerboeken de verwarring over het begrip kapitaal, over de vraag, welke dingen als kapitaal te beschouwen zijn. De een definieert het als werktuig — dan komen wij tot den kapitalist van het steenen tijdperk; ja, de aap, die met een steen nooten openslaat, is ook reeds kapitalist; zoo ook wordt de stok van den vagebond, waarmee deze vruchten van den boom slaat, kapitaal, en de vagebond zelf kapitalist. Anderen definieeren het kapitaal als opgespaarden arbeid, waardoor aan veldmuizen en mieren de eer ten deel valt, als collegaas van Rothschild, Bleichröder en Krupp te figureeren. Eenige economen zelfs hebben alles, wat den arbeid begunstigt en productiever gemaakt, bij het kapitaal gerekend, den staat, de kennis van den mensch, zijne ziel.

Het is duidelijk, dat zulke algemeene definities slechts leiden tot gemeenplaatsen, die in kinderboekjes heel aardig om te lezen zijn, doch ons inzicht in de vormen der menschelijke maatschappij, haar wetten en drijfveeren, niet in 't minst bevorderen. Marx eerst heeft de gemeenplaats volkomen uit de staathuishoudkunde verbannen, terwijl zij vóór hem op menig terrein dier wetenschap onbeperkt heerschte. In 't bizonder geldt dit voor de uiteenzetting der eigenschappen van het kapitaal.

Wij hebben gezien dat kapitaal meerwaarde werpende waarde is en zijn algemeene formule: G — W — (G + g). Hieruit volgt reeds, en

de feiten bevestigen het, dat de geldvorm de vorm is waarin elk nieuw kapitaal zijn beweging begint. Men ziet echter ook uit de formule, dat de noodzakelijke voorwaarde dezer beweging de omzetting is van het kapitaal uit den geldvorm in de verschillende vormen der warenwereld, en evenzoo weder de omzetting uit deze vormen in geld.

Wij zien voorts uit deze formule, dat niet alle geld, niet elke waar kapitaal is, dat zij het eerst worden als zij een bepaalde beweging doorloopen. Deze beweging heeft echter harerzijds weder bizondere historische voorwaarden, die wij nog zullen leeren kennen. Het geld dat ik uitgeef om een verbruiksvoorwerp, bijv. een brood of een jas voor mij te koopen, fungeert evenmin als kapitaal, als de waar die ik zelf geproduceerd heb en verkoop, in deze transactie als kapitaal fungeert.

Voortbrengingsmiddelen, opgehoopte arbeid enz. vormen ongetwijfeld de stof voor het kapitaal, doch slechts onder bepaalde omstandigheden. Laat men deze omstandigheden buiten beschouwing, dan laat men de kenmerkende eigenschappen der moderne voortbrengingswijze buiten beschouwing en hult ze in een donker, waarin alle katten grauw zijn, weshalve dan ook de gezamenlijke geleerde en ongeleerde vertegenwoordigers van het kapitalisme noch van Marx' kapitaaltheorie, noch van de waardetheorie waarop zij berust, iets willen weten.

2. De bron der meerwaarde.

Wij kennen thans de algemeene formule van het kapitaal: G — W — (G + g). Wij weten echter nog niet, waar g, de meerwaarde, haar oorsprong vindt. De formule schijnt aan te duiden, dat de handelingen van koopen of verkoopen de meerwaarde voortbrengen, dat deze dus uit de warencirculatie voorkomt. Deze opvatting is de meest algemeene; zij berust echter meestal op een verwarring van warenwaarde met gebruikswaarde. Dit geldt in 't bizonder van de bewering, dat bij een ruil beide partijen winnen, aangezien ieder van de hand doet wat hij niet noodig heeft, en ontvangt wat hij noodig heeft. Men drukt dit aldus uit: „Ik geef iets weg wat weinig waarde vóor mij bezit en ontvang daarvoor iets wat meer waarde voor mij bezit." Deze voorstelling van het ontstaan der meerwaarde is slechts mogelijk waar het begrip waarde nog zeer nevelachtig is. Om zich met deze voorstelling tevreden te stellen, moet men eenerzijds vergeten, dat de ruil van waren wel op de ongelijkheid harer gebruikswaarden, maar tegelijkertijd ook op de gelijkheid harer warenwaarden berust. Anderzijds moet men echter, goedmoedig als de meeste lezers der vulgair-economen, alles ongezien voor goede munt aannemen wat dezen vertellen, en werkelijk gelooven, dat de handelsoperaties van bijv. een modernen koopman op één hoogte staan met den primitieven ruil tusschen wilden. Wij weten echter dat de meerwaarde niet ter hoogte van den ruil ontstaat, doch ter hoogte van de warencirculatie, die door geld bewerkstelligd wordt, en dat de meerwaarde in meer geld aan den dag komt. Van een „voordeel" door het verkrijgen van iets dat gebruikswaarde voor mij heeft, tegen afgifte van iets dat geen gebruikswaarde voor mij heeft, kan dus geen sprake

zijn bij een transactie die uitgedrukt wordt door de formule: G — W — (G + g).

Wij maken hier kennis met een kunstgreep, die de vulgair-economie gaarne aanwendt, waar het erom te doen is het inzicht in de moderne economische verhoudingen te bemoeilijken, wat haar hoofdtaak is: zij stelt de moderne verschijnselen gelijk aan die van lang verleden tijden.

Wij hebben hier niet met den ruil, doch met de warencirculatie te maken. Deze kan evenmin als gene, onder normale omstandigheden, een meerwaarde vormen, als steeds gelijke warenwaarden voor gelijke warenwaarden gegeven worden.

Nemen wij echter aan, dat de wetten der warencirculatie geschonden werden, dat bijv. den warenbezitters het voorrecht verleend werd om hun waren met een prijsopslag van 10 percent boven de oorspronkelijke waarde te verkoopen. De kleermaker verkoopt de jas voor 33 gulden in plaats van voor 30. Maar, o jammer! Het vaatje wijn, dat hij vroeger voor 30 gulden kocht, moet hij thans ook met 33 gulden betalen. Hij heeft dus niets gewonnen.

Wij kunnen nog pogen het ontstaan der meerwaarde aldus te verklaren, dat niet alle, doch slechts eenige warenbezitters de kunst verstaan om de waren onder haar waarde te koopen, boven haar waarde te verkoopen. Stel dat een koopman van den landbouwer 40 centenaars aardappelen, die 100 gulden waard zijn, voor 90 gulden koopt en ze voor 110 gulden aan den kleermaker verkoopt. Aan het eind van het proces bevindt zich dan zeer zeker in de handen van den koopman een grootere waarde dan bij het begin. Maar de totale hoeveelheid der voorhanden waarden is dezelfde gebleven. Wij hadden aan het begin waarden van 100 gulden (de landbouwer) + 90 gulden (de koopman) + 110 gulden (de kleermaker) = 300 gulden; aan het slot 90 gulden (de landbouwer) + 110 gulden (de koopman) + 100 gulden (de kleermaker) = 300 gulden.

De grootere waarde in de handen van den koopman is dus niet uit een waardevermeerdering ontstaan, doch uit een vermindering der waarden in de handen van anderen. Wil ik deze grootere waarde meerwaarde noemen, dan kan ik evengoed de waarde, die een dief een ander onmiddellijk uit den zak steelt, meerwaarde noemen.

Het historisch begin van de toeëigening van meerwaarde had zeer zeker op deze wijze plaats, bij middel van de toeëigening van vreemde waarden, hetzij door tusschenkomst der warencirculatie door het *koopmanskapitaal*, hetzij volkomen openlijk zonder deze tusschenkomst door het *woekerkapitaal*. Maar deze beide kapitaalsoorten waren slechts mogelijk door *schennis* van de wetten der warencirculatie, door openlijke en grove schennis van de wet die haar grondslag uitmaakt, nl. dat waarden slechts tegen gelijke waarden geruild worden. Het kapitaal was dus, zoolang het slechts koopmans- en woekerkapitaal was, *strijdig* met de economische organisatie van zijn tijd en dientengevolge ook strijdig met de *zedelijke* opvattingen van dien tijd. In oudheid zoowel als middeleeuwen stonden handel en in 't bizonder woeker in een slechten reuk; zij werden door antieke heidensche wijsgeeren evenzoo gebrandmerkt als door kerkvaders, door pausen evenzoo als door hervormers.

Als wij een type van de zoogdieren wilden noemen, zouden wij niet in de eerste plaats het eieren leggend vogelbekdier uitkiezen. Zoo ook mogen wij, als wij het kapitaal, dat den economischen bouw der moderne maatschappij bepaalt, willen leeren kennen, niet uitgaan van de om zoo te zeggen voorwereldlijke vormen daarvan, het woeker- en handelskapitaal. Eerst nadat een andere, hoogere vorm van het kapitaal zich gevormd heeft, vormen zich ook tusschenvormen, die de functies van handelskapitaal en rentedragend kapitaal in overeenstemming brengen met de wetten van den thans heerschenden vorm der warenproductie. Eerst dan houden zij op noodzakelijk, van den aanvang aan, het karakter van eenvoudig bedrog of onmiddellijken roof te dragen. Handelskapitaal en woekerkapitaal kunnen pas begrepen worden nadat men den modernen grondvorm van het kapitaal heeft leeren kennen.

Het is derhalve begrijpelijk, waarom Marx het handels- en rentedragend kapitaal niet behandeld heeft in de eerste twee deelen van „Das Kapital"; deze betreffen het onderzoek der fundamenteele wetten van het kapitaal.

Wij hebben ons dus hier niet verder te bemoeien met de beide eerstgenoemde kapitaalvormen. Wat als resultaat van het onderzoek te onthouden is, dat is het feit, dat de meerwaarde niet uit de warencirculatie kan voortkomen. Noch koop, noch verkoop scheppen meerwaarde.

Maar van den anderen kant kan de meerwaarde ook niet buiten het bereik der circulatie ontstaan. Een warenbezitter kan door arbeid een waar vervormen en haar zoo *nieuwe* waarde toevoegen, die bepaald wordt door de mate van maatschappelijk noodzakelijken arbeid welke aangewend moet worden; maar de waarde der *oorspronkelijke* waar wordt daardoor niet verhoogd, deze ontvangt daardoor geen meerwaarde. Als den zijdewever zijde ter waarde van 100 gulden koopt en tot zijden stoffen verwerkt, dan zal de waarde dezer stoffen gelijk zijn aan de waarde der zijde, vermeerderd met de waarde die de arbeid des wevers geschapen heeft. De waarde der zijde als zoodanig werd door dezen arbeid niet verhoogd.

Zoo staan wij voor een vreemd raadsel: De meerwaarde wordt niet door de warencirculatie geschapen. Zij wordt niet geschapen buiten haar bereik.

3. De arbeidskracht als waar.

Bekijken wij de algemeene formule van het kapitaal nader. Zij luidt: G — W — (G + g). Zij wordt samengesteld uit twee handelingen: G — W, (koop der waar, W — (G + g), verkoop. Volgens de wetten der warencirculatie moet de waarde van G gelijk aan W zijn, doch W gelijk aan G + g. Dit is slechts mogelijk, als W zich zelf vergroot, als W een waar is, die gedurende haar verbruik een grooter waarde voortbrengt dan zij zelve bezit. Het raadsel der meerwaarde is opgelost, zoodra wij een waar vinden, wier gebruikswaarde de bizondere eigenschap bezit om bron van waarde te zijn, wier verbruik het scheppen van waarde is, zoodat de formule G — W — (G + g) met betrekking tot haar luidt: G — W ... (W + w) — (G + g).

Wij weten echter dat warenwaarden slechts door arbeid geschapen worden. De bovenstaande formule is dus slechts dan te verwezenlijken, *als de arbeidskracht een waar is.*

„Onder arbeidskracht of arbeidsvermogen", zegt Marx, „verstaan wij het totaal der *lichamelijke* en *geestelijke* vermogens, die in de lichamelijkheid, de levende persoonlijkheid eens menschen bestaan en die hij in beweging brengt, zoo vaak hij gebruikswaarden van eenigen aard produceert."

De arbeidskracht moet als waar op de markt verschijnen. Wat beteekent dat? Wij hebben boven gezien, dat de warenruil tot voorwaarde heeft het volkomen vrije beschikkingsrecht der warenbezitters over hun waren. De bezitter der arbeidskracht, de arbeider, moet dus een vrij man zijn, als zijn arbeidskracht waar zal kunnen worden. Zijn arbeidskracht moet waar blijven; hij mag haar dus niet voor altijd, doch slechts voor bepaalde tijdsruimten verkoopen, anders wordt hij tot slaaf en verandert zich zelven uit een warenbezitter in een waar.

Nog een andere voorwaarde moet zijn vervuld, opdat de arbeidskracht tot waar kan worden. Wij hebben gezien dat een gebruikswaarde, om waar te worden, niet-gebruikswaarde voor zijn bezitter zijn moet. Zoo moet ook de arbeidskracht een niet-gebruikswaarde voor den arbeider zijn, om als waar ter markt te kunnen verschijnen. De gebruikswaarde der arbeidskracht bestaat echter in de voortbrenging van andere gebruikswaarden; deze heeft tot voorwaarde de beschikking over de noodige voortbrengingsmiddelen. Waar de arbeider over de productiemiddelen beschikt, verkoopt hij niet zijn *arbeidskracht*, doch wendt hij deze zelf aan en verkoopt zijn *producten*. De arbeider moet van de productiemiddelen gescheiden zijn, voor alles van het belangrijkste productiemiddel, den grond, opdat de arbeidskracht waar kan worden.

De arbeider moet vrij zijn in ieder opzicht, vrij van iedere persoonlijke afhankelijkheid, maar ook geheel vrij van alle noodige productiemiddelen: dat zijn de voorwaarden, opdat de geldbezitter zijn geld in kapitaal kunne omzetten. Deze voorwaarden zijn noch door de natuur geschapen, noch allen vormen van maatschappij eigen. Zij zijn het resultaat eener langdurige historische ontwikkeling en eerst betrekkelijk laat treden zij in zoodanige uitgebreidheid op, dat zij invloed op de formatie der maatschappij uitoefenen. Met de 16e eeuw begint de moderne levensgeschiedenis van het kapitaal.

Wij kennen thans de waar, die de meerwaarde voortbrengt. Hoe hoog is haar eigen waarde?

Deze wordt bepaald, gelijk die van elke andere waar, *door den tot haar voortbrenging, dus ook weder-voortbrenging maatschappelijk noodzakelijken arbeidstijd.*

De arbeidskracht heeft het bestaan des arbeiders tot voorwaarde. Dit bestaan heeft zijnerzijds weder tot zijn onderhoud een zekere hoeveelheid *levensmiddelen* noodig. De tot vervaardiging der arbeidskracht noodzakelijke arbeidstijd is dus gelijk aan den arbeidstijd, die maatschappelijk noodzakelijk is, om deze zekere hoeveelheid levensmiddelen te vervaardigen. Een reeks van omstandigheden bepaalt de grootte dezer hoeveelheid. Hoe meer arbeidskracht de arbeider besteedt, hoe langer en met hoe meer inspanning hij arbeidt, des te meer levensmiddelen heeft hij noodig, om de bestede kracht weer te vervangen, ten einde den volgenden dag evenzoo te kunnen arbeiden als den vorigen. Anderzijds verschillen de behoeften der arbeidersklassen van verschillende landen

naar de natuur- en beschavings-bizonderheden van elk land. Een noorsch arbeider heeft een grootere hoeveelheid levensmiddelen noodig dan een indisch arbeider; de voeding, kleeding, woning, brandstof, die de eerste noodig heeft om te kunnen bestaan, verslinden een grooter arbeidstijd tot hun vervaardiging dan de levensmiddelen van den indischen arbeider. Voorts: in een land waar de arbeiders bijv. barrevoets rondloopen of niets lezen, zullen hun behoeften geringer zijn dan daar waar zij hooger ontwikkeld zijn, waar zij bijv. voetbedekking dragen of kranten en boeken lezen, zelfs als er geen natuurlijk onderscheid in klimaat of anderzins bestaat. „In tegenstelling tot andere waren", zegt Marx, „bevat dus de waardebepaling der arbeidskracht een historisch en zedelijk element".

De arbeider is voorts, gelijk ieder weet, sterfelijk. Het kapitaal echter wil onsterfelijk zijn. Daartoe is het noodzakelijk, dat de arbeidersklasse onsterfelijk is, dat de arbeiders zich voortplanten. De hoeveelheid tot onderhoud der arbeidskracht noodzakelijke levensmiddelen sluit dus ook de tot onderhoud der kinderen (soms ook der vrouwen) noodzakelijke levensmiddelen in.

Eindelijk moeten onder de productiekosten der arbeidskracht ook haar opleidingskosten gerekend worden, de kosten vereischt ter verkrijging van een zekere vaardigheid in een bepaald vak. Voor de meerderheid der arbeiders zijn deze kosten verdwijnend klein.

Al deze bepalingsgronden bewerken, dat de waarde der arbeidskracht van een bepaalde arbeidersklasse in een bepaald land en op een bepaald tijdstip een bepaalde grootheid is.

Wij hebben tot dusver niet van den prijs gesproken, maar van de waarde; niet van de winst, maar van de meerwaarde. Zoo moet men ook hier in het oog houden, dat wij van de waarde der arbeidskracht spreken, niet van het arbeidsloon. Op een bizonderheid, die bij de betaling der arbeidskracht plaats vindt, moet echter reeds hier gewezen worden. Naar de opvatting der vulgair-economen schiet de kapitalist den arbeider het loon voor, aangezien de kapitalist den arbeider in de meeste gevallen betaalt, voor hij de producten van dien arbeid verkocht heeft. In werkelijkheid echter is het de arbeider, die den kapitalist zijn arbeidslevering op crediet geeft.

Nemen wij aan, dat ik aardappels koop om daaruit brandewijn te bereiden. Ik betaal de aardappels pas nadat ik den brandewijn voortgebracht, maar voor ik den brandewijn verkocht heb. Zou het nu niet belachelijk zijn, als ik beweerde dat ik den landbouwer den prijs van zijn aardappels voorschoot, aangezien ik dezen betaalde voor ik den brandewijn verkocht had? Neen, de landbouwer levert mij veeleer zijn aardappels op crediet, tot ik daaruit brandewijn bereid heb. Als ik zeg dat ik contant betaal, dan zeg ik daarmee dat ik de waar betaal zoodra ik haar koop. De kooplieden zouden zich zeer verwonderen over de ekonomische wijsheid van degenen die beweerden dat hij die hunne waren eerst betaalt nadat hij ze verbruikt heeft, hen niet slechts contant betaalt, doch hun zelfs het geld voorschiet. De vulgair-economen echter wagen het den arbeider nog steeds dergelijken onzin voor te kletsen. Als den arbeiders hunne waar arbeidskracht tegen contante betaling afgenomen werd, moest zij betaald worden op het oogenblik,

waarop zij in het bezit van den kapitalist overgaat, dus aan het begin niet aan het eind van elke week. Bij het tegenwoordige betalingsstelsel loopen de arbeiders niet slechts gevaar hun loon niet te krijgen, zij zijn ook gedwongen op crediet te leven en daarom alle vervalschingen en verslechteringen der levensmiddelen door den tusschenhandel kalm te verdragen. Hoe langer de tijdsruimte der loonbetaling is, des te erger voor den arbeider. Een veertiendaagsche of maandelijksche loonbetaling is een der meest drukkende lasten voor den loonarbeider.

Hoe echter ook het loonbetalingsstelsel zijn moge, steeds staan arbeider en kapitalist onder normale verhoudingen tegenover elkaar als twee warenbezitters, die gelijke waren wederkeerig ruilen. Het kapitaal beweegt zich thans niet meer in tegenspraak met de wetten der warencirculatie, doch op grond dezer wetten. Arbeider en kapitalist staan tegenover elkaar als warenbezitters, dus als vrije en gelijke, van elkander persoonlijk onafhankelijke personen; zij behooren als zoodanig tot dezelfde klasse, zij zijn broeders. Arbeider en kapitalist ruilen gelijke waarden: het rijk van gerechtigheid, van vrijheid, gelijkheid en broederschap schijnt dus met de heerschappij van het loonstelsel te zijn aangebroken, het duizendjarig rijk van geluk en vrede. De ellende van knechtschap en tyrannie, van uitbuiting en vuistrecht ligt achter ons.

Aldus verkondigen ons de geleerde vertegenwoordigers der belangen van het kapitaal.

AFDEELING II.

De Meerwaarde.

HOOFDSTUK I.

HET PRODUCTIEPROCES.

Wij hebben ons in de eerste afdeeling van dit boek meestal op de warenmarkt bewogen; wij hebben gezien, hoe waren geruild, verkocht en gekocht worden, hoe het geld de meest verschillende functies verricht, hoe uit het geld kapitaal wordt, zoodra het op de markt de waar arbeidskracht aantreft.

De kapitalist heeft de arbeidskracht gekocht en trekt zich met het nieuw verworvene terug van de markt, waar het hem voorloopig tot niets nut, hij begeeft zich daarheen waar hij consumeeren, gebruiken kan, in de werkplaats. Laat ons hem daarheen volgen. Laat ons het gebied der warencirculatie verlaten en eens rondzien op het gebied der productie. Op dit gebied zullen zich de hier volgende uiteenzettingen bewegen.

„Het gebruik der arbeidskracht is de arbeid zelf." De kapitalist

consumeert de arbeidskracht, die hij gekocht had, door haar verkoopers voor zich te laten arbeiden, waren te laten produceeren.

De waren produceerende arbeid heeft, gelijk wij reeds in de eerste afdeeling zagen, twee kanten: zij is vormster van gebruikswaarden en van warenwaarden. Als vormster van gebruikswaarden is de arbeid geen kenmerkende bizonderheid der warenproductie, doch een voortdurende noodzaak voor het menschelijk geslacht, onafhankelijk van elken bizonderen maatschappelijken vorm. Als zoodanig vertoont de arbeid drie momenten: 1°. een doelbewuste en doelmatige verrichting van den mensch; 2°. het arbeidsmateriaal; 3°. het arbeidsmiddel.

De arbeid is een doelmatige en doelbewuste verrichting van den mensch, een werken van den mensch op de natuurstof, ten einde aan deze een voor zijne behoeften bruikbaren vorm te geven. De elementen van zulk een verrichting vinden wij reeds in het dierenrijk, doch eerst op een bepaalden ontwikkelingstrap van het menschelijk geslacht ontdoet zij zich geheel van haar instinctmatigen vorm en wordt tot een doelbewuste verrichting. Iedere arbeid is niet slechts spier-, doch ook hersen- en zenuwarbeid. Treffend merkt Marx op: „Behalve de inspanning der organen die arbeiden, is de op een doel gerichte wil, die zich als opmerkzaamheid uit, voor den ganschen duur van den arbeid een vereischte, en wel des te meer, naarmate de arbeid door den eigen inhoud en de wijze van uitvoering den arbeider minder meesleept, naarmate hij den arbeid dus minder als spel van zijn eigen lichamelijke en geestelijke krachten geniet."

De arbeider werkt op materiaal, het arbeidsmateriaal; hij wendt bij een verrichting hulpmiddelen aan, dingen wier werktuigkundige, natuurkundige of scheikundige eigenschappen hij overeenkomstig zijn doel op het arbeidsmateriaal laat werken; deze hulpmiddelen zijn de arbeidsmiddelen. Het resultaat der bewerking van het arbeidsmateriaal met behulp van het arbeidsmiddel is het product. Arbeidsmiddel en arbeidsmateriaal zijn productiemiddelen.

Als een schrijnwerker een tafel vervaardigt, verwerkt hij daarbij hout. Wordt het arbeidsmateriaal niet in de natuur gereed gevonden, zooals bijv. de boom in het oerwoud, doch is reeds arbeid noodig geweest om het te verkrijgen, bijv. in het onderhavig geval de arbeid van het vellen en vervoeren van het hout, dan heet het ruwmateriaal. Het hout in ons voorbeeld is ruwmateriaal, evenzoo de lijm, de verf, de lak die bij de vervaardiging van de tafel verwerkt worden. Het hout is het hoofdmateriaal, lijm, verf, lak zijn hulpstoffen. Schaaf, zaag enz. zijn daarentegen arbeidsmiddelen, de tafel is het product.

„Of een gebruikswaarde als ruwmateriaal, arbeidsmiddel of product optreedt, hangt geheel en al af van haar bepaalde functie in het arbeidsproces, van de plaats die zij daarin inneemt, en met de verandering van plaats verandert de verschijningsvorm."

Een stuk vee bijv. kan achtereenvolgens fungeeren als product (van veeteelt), arbeidsmiddel (bijv. als trekdier) en ruwmateriaal (bijv. bij het mesten).

De arbeidsmiddelen zijn voor de ontwikkeling van het menschelijk geslacht van de grootste beteekenis. De wijze van produceeren hangt in de eerste plaats van hen af; iedere productiewijze bepaalt echter haar bizondere maatschappelijke verhoudingen met een overeenkomstigen juridischen, godsdienstigen, wijsgeerigen en artistieken bovenbouw.

Onder elke productiewijze vormen productiemiddelen (arbeidsmateriaal en arbeidsmiddel) en de arbeidskracht de noodzakelijke elementen van de productie van *gebruikswaarden*, d. w. z. van het *arbeidsproces*. Het *maatschappelijk karakter* van het proces is echter onder de verschillende productiewijzen verschillend.

Onderzoeken wij nu, welke gedaante het aanneemt onder de kapitalistische productiewijze.

Voor den warenproducent is de productie van *gebruikswaarden* steeds middel, zijn doel is de productie van *warenwaarden*. De waar is eenheid van gebruikswaarde en waarde; hij kan dus geen waarden produceeren, als hij geen gebruikswaarden produceert. De waar die hij voortbrengt moet in een behoefte voorzien, moet nut voor den een of ander hebben, anders kan hij ze niet van de hand zetten. De omstandigheid, dat zijn waar gebruikswaarde moet zijn, is echter voor den warenproducent slechts een noodzakelijk kwaad, niet het einddoel van zijn bedrijfswerkzaamheid.

Het productieproces der warenproductie is dus tegelijkertijd het proces der productie van *gebruikswaarden* en van *warenwaarden*; het is eenheid van *arbeidsproces* en *waardevormingsproces*.

Dit geldt voor de warenproductie in 't algemeen. Thans hebben wij echter het productieproces bij een bijzonder soort van warenproductie te beschouwen: de productie van waren door middel van *gekochte arbeidskracht* met het doel om eene *meerwaarde* te verkrijgen.

Welke gedaante neemt daarbij het *arbeidsproces* aan?

In het wezen der zaak wordt door de inlassching van den kapitalist niets veranderd.

Denken wij ons bijv. een wever die voor zichzelf werkt. Zijn weefgetouw behoort hem toe; hij koopt het garen zelf; hij kan werken wanneer en hoe hij wil; het product van zijn arbeid is zijn eigendom. Maar hij verarmt en moet zijn weefstoel verkoopen. Waarvan zal hij thans leven? En schiet hem niets anders over, dan bij een kapitalist in dienst te gaan en voor dezen te weven. Deze koopt zijn arbeidskracht, koopt ook het weefgetouw en het noodige garen en zet nu den wever aan zijn (des kapitalisten) weefgetouw opdat hij het gekochte garen verwerke. Wellicht is het weefgetouw dat de kapitalist kocht hetzelfde dat de wever in zijn nood vervreemden moest. Ook indien dit niet het geval is, weeft toch de wever op dezelfde wijze als vroeger; het arbeidsproces is naar het uiterlijke niet veranderd.

Maar toch zijn twee groote veranderingen geschied: de wever werkt niet meer voor zichzelf, maar voor den kapitalist; deze controleert thans den arbeider bij den arbeid, let op dat hij niet treuzelt of knoeit enz. En — het product van den arbeid des arbeiders hoort thans niet aan dezen toe, doch aan den kapitalist.

Dit zijn de naaste uitwerkingen op het *arbeidsproces*, zoodra

het kapitaal zich van het productieproces meester maakt. Welke gedaante neemt echter thans het waardevormingsproces aan?

Berekenen wij eerst, hoeveel de waarde beloopt van het product, dat als waar voor den kapitalist door gekochte arbeidskracht met gekochte productiemiddelen geproduceerd is.

Wij nemen aan, dat de kapitalist de arbeidskracht voor één dag koopt, — dat de tot onderhoud van den arbeider noodzakelijke levensmiddelen in 6 uren maatschappelijk noodzakelijken arbeidstijd voortgebracht worden, — dat evenveel zoodanige arbeidstijd in 3 gulden belichaamd is, — dat de kapitalist de arbeidskracht tot haar waarde koopt en dus den arbeider voor den arbeidsdag 3 gulden betaalt [1])

Nemen wij aan, dat de kapitalist katoengaren houdt voor een gebruikswaarde die zeer gezocht is en dus makkelijk verkocht kan worden; hij besluit dus garen te laten produceeren, koopt arbeidsmiddelen — ter vereenvoudiging willen wij hier onderstellen dat deze enkel uit spindels bestaan — en katoen. In een pond katoen zijn wellicht twee arbeidsuren vervat; deze kost dus 1 gulden. Uit een pond katoen moge een pond garen gesponnen worden. Bij het verspinnen van elke 100 pond katoen worde één spindel verbruikt, versleten: bij het verspinnen van 1 pond dus 1/100 spindel. In een spindel onderstellen wij, dat 20 arbeidsuren steken, d. i. 10 gulden. In één arbeidsuur nemen wij voorts aan, dat 2 pond katoen versponnen worden, in 6 uren dus 12 pond — steeds in de veronderstelling van normale, gemiddelde, maatschappelijk noodzakelijke productievoorwaarden.

(Wordt vervolgd).

---

[1]) Deze en de volgende getallen zijn natuurlijk geheel willekeurig, alleen met het oog op groote duidelijkheid gekozen. (Met hetzelfde doel verving de vertaler, gelijk ook op vorige bladzijden, kortweg het woord „Mark" telkens door „gulden", zonder de getallen te wijzigen.) Dit schijnt wel van zelf te spreken; doch menigeen van de velen, die over „Das Kapital" schreven, onderstelde dat Marx voorbeelden als de bovenstaande als feiten aangevoerd heeft. De noodzakelijke arbeid, die een spinner in een bepaalde spinnerij omstreeks 1860 feitelijk te verrichten had, heeft Marx elders in zijn werk berekend op grond van gegevens, die hem een fabrikant uit Manchester leverde. Hij kwam tot het resultaat, dat bij tienurigen arbeidstijd de noodzakelijke arbeidstijd van den spinner niet voluit vier uren bedroeg; de arbeidtijd, gedurende welken hij meerwaarde produceerde, iets meer dan zes uren. — Wij willen later zien, dat de voor het onderhoud van den arbeider noodzakelijke arbeidstijd een zeer veranderlijke grootheid is.

Overzicht Tijdschriften.

„Neue Zeit" N°. 8-12 (19 Nov.-10 Dec.)

Nieuwe vormen van bedrijfs-bonden in Engeland.

Ofschoon de voorsprong van Engeland op andere landen in betrekking tot de produktie-techniek steeds kleiner wordt, zoo blijft het toch vooraan staan in alles wat vakverbindingen aangaat — behalve ten opzichte der zuiver kapitalistische industrieële-verbonden (trusts, syndikaten, enz.) Het kapitalistisch verbond is in Engeland niet tot bloei kunnen komen gelijk in Amerika, enz. Het bleef bij *tijdelijke bonden*, strijd-organisaties der kapitalisten tegen de arbeiders. Blijvende bonden van het kapitaal gedijen slechts in die landen, waar beschermende rechten heerschen: de beschermende rechten kweeken het monopolie groot.

Levenskrachtiger hebben zich tot nu toe slechts de verbonden van ondernemers getoond, die opgericht werden met het doel, vertegenwoordigers, te samen met die der arbeiders, in vaste loonbureaus (wage boards) te vereenigen. Maar in de laatste jaren is een nieuw soort van verbonden ontstaan, half kartel, half loon-bureau. Zij beoogen meer onderlinge bescherming op de markt, dan verweer tegen de arbeiders. Zij treden op in overleg met de vereenigde arbeiders, steunen hunne organisatie en voeren dan ook den naam van „trade alliances", d. w. z. verbond van *alle* deelnemers aan een bedrijf. Hier en daar zijn zulke „bedrijfsbonden" ontstaan, maar te Birmingham, het centrum der metaal-industrie, hebben zij de meest vaste vormen aangenomen. In de metaal-industrie te Birmingham komen groot-, middel- en klein-bedrijven voor. Na het inspektie-bericht van '94: 3128 fabrieken en 4348 onder de fabrieks-wet vallende werkplaatsen.

Het nieuwe beginsel der „Trade-alliances" werd in 1890 het eerst in het bedrijf: de fabrikage van ijzeren ledikanten in toepassing gebracht door Ed. J. Smith, thans nog voorzitter der „alliance." Hij vat het beginsel aldus samen:

„Tegenover de vakvereenigingen staat het vrij van veroordeelen. Het erkent het recht der arbeiders zich te organeeren en houdt aan de ondernemers diezelfde noodzakelijkheid voor. Het beteekent de samenwerking *beider* organisaties die onafhankelijk van elkander blijven voort-

bestaan en bereikt zoo resultaten, die op geen andere wijze bereikt konden worden".

Uitgegaan wordt hierbij voornamelijk van de volgende overwegingen:

„Alle overdrevene konkurrentie is nadeelig zoowel voor de ondernemers als voor de arbeiders. De prijsverlaging, waartoe zij voert, is meestal overbodig; waar de buitenlandsche konkurrentie dreigt, kan deze veel beter door gemeenzaam dan door verenkeld optreden bestreden worden. Maar dit valt slechts door het gemeenschappelijk handelen van patroons en arbeiders te bereiken, en hiertoe is noodig kontrole over hen die slechts dan eervol tegenover hunne mede-arbeiders handelen wanneer zij daartoe gedwongen worden. Zooals de arbeiders vroeger er onder leden, wanneer de zaken slecht gingen, zoo komt hun thans een billijk aandeel van de grootere winsten toe. Deze billijke winsten en loonen worden slechts bereikt door bonden van ondernemers en arbeiders waarin van beide kanten de vakvereeniging wordt erkend en men elkaar behulpzaam is haar beginsel door te voeren, zoodat eindelijk *de ondernemers slechts leden van vak-vereenigingen gebruiken, en de arbeiders slechts werken voor leden van het ondernemers-verbond.*

De gevolgen van het naar deze beginselen gestichte „bedrijfs-verbond" waren zoo gunstig, dat vele vakken in de metaal-industrie volgden, o. a. de fabrikage van springveeren matrassen, van omkleedde buizen, van porcelein, van baksteen, van metalen versieringen van doodkisten, enz. In geen enkel vak, verklaarde Mr. Smith, bleek het onmogelijk het beginsel door te voeren.

Laat ons nu nagaan hoe het werkt:

De eerste voorwaarde van een „bedrijfs-verbond" is een flinke organisatie van patroons en arbeiders; waar deze niet bestaat, moet begonnen worden ze te scheppen. Is dit geschied dan wordt nauwkeurig berekend de *kostprijs* van alle artikelen die het verbond produceert, en de kleinste winst die aan hen moet worden gemaakt.

Daarna wordt het loon geregeld door de vertegenwoordigers der beide organisaties. Als minimum-loon wordt het loon bepaald dat ten tijde der grondvesting van het verbond bestaat, buiten goedvinden der arbeiders mag dat niet worden verlaagd. Daarentegen ontvangen de arbeiders een premie, die stijgt met iedere verhooging der verkoopsprijs of van de winst. Het loon-komité beslist over geschillen in zake loonen, arbeidstijd enz; loon-arbeiders en ondernemers hebben zich daar naar te voegen, tenzij zij zich, wat nog niet is voorgekomen, op een scheidsrechter willen beroepen.

W. J. Davis, secretaris der „Vereenigde Metaalbewerkers-Bond", oordeelt over de bedrijfs-bonden bijzonder gunstig. Haar voordeelen zijn groot, voornamelijk op de sterkte der vak-beweging heeft zij een uitstekende invloed, wat men beoordeelen kan aan de volgende cijfers: 1895 4800, 1896 6000, 1897 11000 georganiseerde arbeiders in het metaalbewerkersvak.

Van een het vorige jaar opgericht bedrijfs-verbond berusten de statuten op hetzelfde beginsel: wederzijdsche verplichting van arbeiders en ondernemers, slechts voor „georganiseerde" bedrijfsgenooten te arbeiden, premie van 10 % op het stukloon, als minimum, die tot 25 % bij grooten afzet verhoogd kan worden, enz.

Mr. Smith steekt niet onder stoelen en banken, waarom de ondernemers er toe overgaan, den arbeiders zulke groote voordeelen te verschaffen en aan de vakvereenigingen een nieuwe toekomst te openen. „De arbeiders, zegt hij, kunnen, van uit een zakelijk oogpunt, aan de ondernemers een dienst bewijzen, n. l. zorgen dat het patroons-verbond in stand blijft, en dat is meer dan de patroons voor zich zelven kunnen doen. Op den duur zijn de patroons-verbonden onmogelijk zonder medewerking der arbeiders."

Wat de arbeiders van de bedrijfs;verbonden zullen weten te maken, is nog een open vraag, maar zijn ook de vele bestaande kapitalistische syndicaten niet het bewijs dat Mr. Smith overdrijft, waar hij beweert dat de patroons zonder hulp der arbeiders niets blijvends tegen de konkurrentie die hen te gronde richt, vermogen.?

Men houde in 't oog wat wij zeiden omtrent Engeland. Door zijn aardrijkskundige ligging tot vrijhandel gedwongen, biedt het een slechte grond voor het opkomen van monopolies. Waar de enkele ondernemer geheel door de associatie is opgezogen, zooals in de spinnerijen van Lancashire, is de vorming van syndikaten gelukt, maar doorgaans hebben zij het tot niets kunnen brengen. Men zie b. v. de steenkolen-industrie: sedert jaren streven de Engelsche industrieëlen naar de vorming van groote steenkolen-syndikaten, en tot nu toe te vergeefs. En waar een bedrijf, gelijk in Birmingham de metaal-industrie, geen grondstof, maar half-fabrikaten verwerkt en het midden-bedrijf nog een rol speelt, staan de kanzen voor een syndikaat nog veel ongunstiger. De vrijhandel maakt de meeste kunstgrepen onmogelijk, waardoor de syndikaten tieren. De vrije konkurrenten kunnen nóch op de productenmarkt geboykot, nóch kan hun de toevoer hunner grondstoffen afgesneden worden (gelijk in Amerika b. v.) Waar de kapitalisten zich den Staat niet voldoende dienstbaar vermogen te maken tot bevordering hunner belangen, vinden zij zich aangewezen op de hulp der arbeiders-organisaties en tot koncessies aan dezen gedwongen. In zooverre zijn de bedrijfs-bonden een gevolg van Engeland's demokratische inrichtingen.

ED. BERNSTEIN.

De Zwitsersche Fabriekswet na twintig jaren.

1 Januari '98 is het twintig jaar geleden dat de Zwitsersche fabriekswet in werking trad. Maar in dien tusschentijd is zij herhaaldelijk uitgebreid geworden. In den aanvang werd onder fabriek verstaan iedere industrieële onderneming, waarin een aantal arbeiders gelijktijdig in een besloten ruimte werkzaam zijn. Het aantal arbeiders werd daarbij niet opgegeven. Maar de Bondsraad streefde er in 't algemeen naar, het gebied waarop de wet toepasselijk was, zooveel mogelijk uit te breiden. Bij een besluit van Juni '97 werd de wet van kracht verklaard *a*) voor alle fabrieken onverschillig hoeveel arbeiders er werkzaam zijn, die buitengewone gevaren voor leven of gezondheid bieden. *b*) voor alle fabrieken met meer dan vijf arbeiders die gebruik maken van motoren of waar jongelieden onder de achttien jaar werken. *c*) voor

alle bedrijven waarin meer dan tien personen werkzaam zijn dus ook: konfektie-bedrijven, boekbinderijen enz. Einde '97 was de wet van kracht op 5496 bedrijven met 210014 arbeiders. De provinciale regeering heeft over de toepassing der wet te waken, de Bondsraad echter heeft het opper-toezicht en zorgt voor de fabriek-inspectie. Het land is daartoe in drie distrikten verdeeld; op ieder distrikt valt één inspekteur van arbeid, te samen beschikken zij over vijf assistenten.

De eerste voorschriften der wet betreffen de bouw en de inrichting der werkplaatsen. Arbeids-ruimte, machines en werktuigen moeten zoodanig zijn ingericht dat leven en gezondheid der arbeiders zoo goed mogelijk beschermd worden. Op goede verlichting, ventilatie en omschutting van gevaarlijke machines wordt in de eerste plaats gelet. In den aanvang stootte de uitvoering der wet op groote moeilijkheden. De arbeiders werkten niet mee; maar langzamerhand bemerkten de ondernemers dat de toepassing der voorschriften in hun belang was. Doelmatig ingerichte werkplaatsen vergrooten het produktie-vermogen der arbeid. In een weverij b.v. nam na de invoering van elektrisch licht het produktie-vermogen met 10 á 15 pct. toe. In de bedrijven die hun bloeitijd achter zich hebben en hun ondergang tegemoet zien, b.v. vele katoenspinnerijen zijn de toestanden natuurlijk het ongunstigst. In Dec. '93 heeft de Bondsraad de voorwaarden geregeld, waaraan nieuwe fabrieks-gebouwen moeten voldoen. De hoogte der werkplaatsen moet minstens 3,50 à 4 M. bedragen. Op iederen arbeider moet 10 kubieke M. licht vallen; voor de vensters is voorgeschreven een minimun-hoogte van 1,8 M. en voor de deuren een minimum-breedte van 1,2 M.

Boeten mogen naar artikel 4 der wet slechts dan geheven worden wanneer zij in het „Reglement van orde" der fabriek worden geregeld. Het aantal bedrijven dat van het heffen van boeten afziet, wordt ieder jaar grooter; in het fransch-sprekende deel van Zwitserland, werd slechts in 314 van de 1202 fabrieken boeten geheven. Het maximum der boeten is eveneens bij de wet bepaald.

De arbeidsdag is vastgesteld [1]) op elf uren; den dag voorafgaande aan zon- en feestdagen op tien. Vrouwen- en kinderarbeid zijn afzonderlijk geregeld.

Dat niet in Holland alleen diepzinnige meeningen over de „vrijheid van arbeid" onder de arbeiders heerschen, bewijst de volgende resolutie die in 1872 in de „Grütli-vereenigingen" aangenomen werd: „het betaamt den vrijen burger-arbeider, dat hij — volgens vrije overeenkomst met den arbeidgever zijn vrije uren bepaalt. De staat behoort in dit recht niet in te grijpen en vrije Zwitsersche burgers kunnen dit dan ook niet toelaten".

Tusschen '70 en '80 werd in de textiel-industrie nog algemeen twaalf en dertien uur per dag gewerkt; de fabriekswet bracht dus een verkorting van 8 à 15 %.

Maar deze „maximum-arbeidsdag" laat vele gaatjes voor overtreding

[1]) Wanneer wij bedenken dat nu twintig jaar na de invoering der Zwitsersche fabriekswet, een nieuw Nederlandsch wet-ontwerp „den elf-urigen arbeidsdag voor alle bedrijven" nog niet aandurft dan merken wij weer hoe achterlijk de arbeids-wetgeving hier nog is. (Noot van den vert.)

open. Alle hulpwerkzaamheden, die voor of na de eigenlijke produktie moeten worden volbracht, mogen buiten den gewonen arbeidstijd worden uitgevoerd. De ondernemers probeeren natuurlijk het halve produktieproces onder het begrip „hulp-werkzaamheden" te brengen. Een door den Bonds-raad uitgeschreven konferentie van patroons en arbeiders heeft na vele twisten voor goed vastgesteld wat onder hulp-werkzaamheid is te verstaan. De Zwitsersche fabriekswet kent ook de tijdelijke verlenging van den arbeidsdag, waartoe door de provinciale regeeringen vergunning moet worden verleend. Deze waren daar echter veel te grif mee; zij verleenden de vergunning dikwijls voor twee, drie maanden achtereen. In alle berichten der inspekteurs van arbeid, klagen deze over de groote bereidwilligheid der overheid, deze onwettige vergunning te verleenen, ofschoon zij in de meeste gevallen niet, zooals beweerd wordt, in de ekonomische noodzakelijkheid der eischen van het bedrijf, maar in de gemakzucht der ondernemers, haar grond heeft.

In de laatste jaren wordt aan de uitvoering der wet strenger de hand gehouden en de statistiek leert dat in de laatste 6 jaar op ieder arbeider gemiddeld ruim anderhalven dag overarbeid per jaar vallen. In ieder geval heeft na de totstandkoming der wet voor de meeste bedrijven een verkorting van den arbeidsdag plaats gevonden. Van de 200199 arbeiders werkten er in '95 114297 = 57 pCt. gedurende elf uur, de overige 43 pCt. werkten van 10½ tot 8½ uur. In de katoen-industrie die ook de ellendigste loonen betaalt, arbeidden in '95 nog bijna alle arbeiders, 92 pCt., volle elf uur. In de machinen-industrie heerscht de 10-urige arbeidsdag.

De wettelijke maximum arbeidsdag is het vaste steunpunt geweest der arbeiders bij hun pogingen tot verkorting van den arbeidstijd. Bij de revisie der fabriekswet zal de invoering van den 10-urigen arbeidsdag ongetwijfeld het middelpunt der bespreking uitmaken.

Het verbod van nacht- en zondagsarbeid is doorgaans trouw nagekomen, daar het steun vond in de gewoonte der bevolking. Ook hier worden uitzonderingen toegestaan voor mannelijke arbeiders boven de negentien jaren en in zoover de aard van het bedrijf ononderbroken werkzaamheid eischt. [2])

Wij komen nu tot de bescherming van vrouwen-arbeid. Voor vrouwen die een huisgezin te bezorgen hebben, moet de middag-schaft minstens anderhalf uur bedragen. Het arbeids-verbod voor de vrouw gedurende acht weken na hare bevalling, bleek niet door te voeren zoolang de verdienste der vrouw haar gedurende dien tijd niet wordt verzekerd: zij zocht door den nood gedwongen, eenvoudig werk in een der niet onder de fababriekswet vallende bedrijven. Slechts de invoering der voorgenomen wet op de verzekering bij ziekte, die de kraamvrouw recht geeft op de vergoeding der kosten van de bevalling en op 60% van het loon, kan hier hulp schaffen.

Kinder-arbeid is tot het vijftiende jaar verboden, jeugdige arbeiders van 15 tot 16 jaar mogen in de fabrieken gebruikt worden, maar de schooluren en de arbeidstijd in de fabriek, mogen te samen niet meer

---

[2]) De bakkerij wordt ook opgesomd onder de bedrijven waar nachtarbeid kan worden vergund. Het is echter niet duidelijk of bij wijze van uitzondering, of op den duur. (noot v. d. Vert.)

dan elf uur bedragen. Aan jeugdige arbeiders van 17 tot 18 jaar verbiedt de wet wel nacht- en zondagsarbeid, maar ook hier volgt op den voet de uitzondering den regel, „behalve dan, wanneer de medewerking der jeugdigen personen onvermijdelijk is."

Veel moeite heeft het, voornamelijk in twee bedrijven, gekost, het verbod van fabrieksarbeid voor kinderen onder de veertien jaar door te voeren. Eerstens in de kantfabrikage, waarop alleen 80 o/o aller overtredingen vallen. Hier bestaan nog vele klein-bedrijven, die niet onder de arbeidswet vallen, en hier werden, vooral wanneer de zaken slecht gingen, kinderen onder de veertien jaar op de schandelijkste wijze uitgebuit. Natuurlijk kwamen daardoor de eigenaars van grootere werkplaatsen ook in de verzoeking kinderarbeid te gebruiken, en door alle mogelijke knepen probeerden zij de wet te ontduiken. Een tijd lang trachtte het in 85 opgerichte „verbond der Oost-Zwitsersche kant-industrie," een einde te maken aan de treurige toestanden. Het verbond hief het onderscheid op tusschen fabriek- en thuiswerkers, daar het voor al zijn leden de elfurige arbeidsdag, minimum-loon, enz. invoerde. Maar na eenige jaren nam het aantal leden, dat in den bloeitijd ruim 10000 bedroeg, weer af en het inzicht in den nood dle hen weer dreigde, waar alles aan de wilde konkurrentie overgelaten werd, bleek niet krachtig genoeg om zonder dwang van buiten, het voortbestaan van den bond te verzekeren.

Het andere bedrijf is de zijdespinnerij, die voornamelijk bestaat in de Italiaansche kantons. In den herfst van '97 besloot het kanton Tessin, om op grond van art. 16 der fabriekswet, de kinderarbeid in de zijdespinnerijen te verbieden. Groot rumoer bij de fabrikanten! Slechts kinderen konden zekere kunstgrepen van het bedrijf naar behooren uitvoeren; zij sloten nog liever hunne fabrieken, enz. Maar de inspekteurs van arbeid verklaarden „dat niemand in ernst kon aannemen dat bij de zijde-spinnerij de kinderen onmogelijk door volwassenen vervangen konden worden" en op 1 Mei '98 trad de wet in werking. 3)

Het verbod van kindarbeid tot het 14de jaar heeft ook nog de uitwerking dat het op den duur een uitbreiding van de schoolplicht tot denzelfden leeftijd noodzakelijk maakt. Thans weten de ouders vaak niet wat met het kind te beginnen, en de kinderen niet wat met hun tijd, tusschen het afloopen der school en het betreden van fabriek of werkplaats. In vele gevallen worden zoo de kinderen weer in de onbeschermde bedrijven gejaagd. Het in elkander sluiten van schoolplicht en fabriekswetgeving wordt dus eene noodzakelijkheid.

Ten slotte nog een paar cijfers betreffende de samenstelling der Zwitsersche arbeiders naar ouderdom en geslacht. Men bedenke echter dat in de loop der jaren het begrip „fabriek" werd uitgebreid, zoodat deze cijfers den toestand niet geheel weerspiegelen. In '82 waren in de onder de fabriekswet vallende bedrijven werkzaam 134862 personen; in '95 200,199. Daarvan waren in '82: mannen 70,364 = 52 pct.; vrouwen 64,498 = 48 pct.; jeugdige personen (15—18 jaar) 25,052. Voor '95

---

3) Het is bekend dat vele ondernemers toen hun fabriek overgebracht hebben naar gene zijde der Italiaansche grenzen, waar geen verbod van kinderarbeid bestaat. (N. v. d. vert.)

waren de cijfers als volgt: mannen 119,204 = 59 pct. vrouwen 80,995 = 40,4 pct.; jeugdige personen 28,612.

De Zwitsersche arbeidersbeweging heeft reeds herhaaldelijk een herziening der fabriekwetgeving trachten te verkrijgen, waarbij zij zich hoofdzakelijk ten doel stelt, het volgende te bereiken: 10-urige arbeidsdag; uitbreiding der fabriekswetten op het klein-bedrijf; vrije zaterdagmiddag; betere uitvoering der voorschriften, ook door middel van vrouwelijke inspekteurs van arbeid. De ondervinding heeft geleerd dat niet technische hinderpalen, maar gebrek aan goeden wil de naleving der wet verhinderde waar zij gebrekkig toegepast werd: deze ervaring is het beste wapen der arbeiders wanneer de strijd over herziening ontbranden zal.

OTTO LANG.

Boekbeoordeeling.

Van Leed en Strijd, verspreide stukken 1892—98, van P. J. Troelstra.

Bij het doorlezen van dit boekje wordt ál duidelijker, wat het wel is, dat Troelstra zijn geheel eenige positie in de nederlandsche arbeidersbeweging verschaft heeft: ik bedoel zijn nationale geaardheid. De hollandsche arbeider is verschillend van den engelschen of den duitschen — zóó ook moet de hollandsche sociaal-demokratie anders dan de duitsche of de engelsche zijn. Dat heeft Troelstra begrepen, of liever, dat specifiek hollandsche zit in hem en maakt, dat de arbeiders hem zoo goed verstaan, dat zij in zijne woorden vinden uitgedrukt, wat zij zelven vaag dachten en voelden. Het felle en harde van de duitsche sociaaldemokratie wordt in de hoofden van onze arbeiders een weinig verzacht, (gelijk dat natuurlijk is bij eene klasse die wél onder ekonomischen, niet onder politieken druk leeft); zij hebben, een volk ternauwernood ontkomend aan de theologische gedachten-wereld, dikwijls zóó weggeloopen uit Patrimonium en kerkelijk verband, naast de leer en hare sublieme nuchterheid nog behoefte aan iets anders: wat gemoedelijkheid, wat meegevoel met hun leed, wat hartelijke toespraken, en dit alles, naar langjarige volksgewoonte, liefst met een enkel bloemetje van retorika versierd. Omdat er niemand hier is buiten Troelstra die de nederlandsche arbeiders weet te geven, zoo juist wat ze behoeven, die ze de theorie weet toe te dienen, aangepast aan den bijzonderen volks-aard en de bijzondere toestanden, daarom is hij degene die de beweging groot kan kweeken, overal waar de mogelijkheid er toe bestaat. En daarom is deze uitgave van zijn „Verspreide stukken" van onschatbare waarde voor de propaganda: waar de arbeiders beginnen te ontwaken, zal dit makkelijk-verstaanbare, vurige en toch niet over-harde of felle op hen werken als een hartige morgendrank, die ze opwekt uit dofheid, en kracht geeft dieper in de sociaal-demokratie binnen te dringen.

Er komt nog iets bij. Ondanks de hoop en de moed en het nieuwe licht dat door dit boekje heenbreekt, hangt er toch vaak iets sombers en mismoedigs overheen: de kleinheid en zwakheid der nederlandsche beweging spiegelt er zich in, de moeilijke krisis die zij

doorgemaakt heeft na een korte waan van kracht. Maar ook spiegelen er zich in persoonlijk leed en persoonlijke bitterheid. De nederlandsche arbeiders weten, dat Troelstra om hunnentwil heeft aanvaard al de smart, die de oude maatschappij de strijders voor een nieuwe aandoet: haat, vervolging, armoede, miskenning en laster. Zij weten, dat hij om hunnentwil, om der wille van een recht dat niet het recht der heerschende klasse is, ook zijn vrijheid gewaagd heeft. Het proletariaat voelt zeer goed, wie met hem ál het bittere wil drinken uit den beker van smart; voor wie dit wil, zet het de poorten van zijn gemoed wijd open en de deelgenooten van zijn lijden volgt het willig in den strijd. Het geeft liefde voor liefde, trouw voor trouw, opoffering voor opoffering. De strijd laat zijn sporen achter en de wonden hun litteekens bij zulke strijders, maar de vaste en hooge plaats die zij verwierven in het groote hart der opstrevende klasse en het vermogen hare beweging te verhaasten, is hun loon.

H. R. H.

Henri Polak: Federatie van Vakvereenigingen.

Arbeidersjaarboekje voor 1899. Uitgegeven door de S. D. A. P. (10 cents).

Het boekje van onzen partijgenoot Henri Polak over de noodzakelijkheid van een nadere samenwerking, alleen door aaneensluiting te vinden, behoeft onzerzijds geen rekommandatie. Wij verheugen ons er over dat de aansporing uitgaat van een lid der S. D. A. P. en wij hopen dat zij bijval en steun zal vinden van de mannen die aan het hoofd staan van de vakorganisatie. Veel van deze laatsten bevinden zich ook in onze vereeniging en op hunne hulp heeft men ongetwijfeld te rekenen. De vraag blijft te beantwoorden of zij de meerderheid van de leden der onderscheidene bonden, die nog slechts zulk een bitter klein deel van de vakgenooten uitmaken, zullen kunnen bewegen tot een stap welke allereerst belangrijke geldelijke offers noodig maakt, en niet zoo spoedig door stoffelijke voordeelen zal worden gevolgd. Aan den anderen kant is het zeker dat de federatie wederom gunstig op de organisatie in de enkele vakken zal werken. Vooral in kleinere plaatsen is deze organisatie moeilijk door het geringe aantal personen in elk bijzonder vak werkzaam. In plaatsen waar 15 bakkersgezellen, 12 timmerlieden, 5 typografen, 10 sigarenmakers, enz. wonen, gaat het niet gemakkelijk deze groepjes vakgenooten tot afzonderlijke vereenigingen te brengen. Worden evenwel alle vakbonden onderdeelen van eene groote landelijke federatie, dan zal het beter gaan, omdat in dit geval, hetzij een zoodanige kombinatie officieel worde ingevoerd of niet, ook de kleinste afdeelingen van de verschillende bonden met elkaar plaatselijke groepen van de groote federatie zullen gaan uitmaken — een sterke aanmoediging tot organisatie,

Polak komt er rond voor uit, dat de federatie niet zonder politieke aktie zal kunnen stellen. Dit is natuurlijk iets anders dan de politiek brengen in de vakvereeniging: dit is het brengen van de vakvereeniging in de politiek — het opwekken van het begrip dat, ook staatkundig, de arbeiderspartij één en onafhankelijk moet zijn. Vindt men geestkracht om haar uittevoeren en bekwaamheid om deze idee te begrijpen, dan zal ook de federatie tot stand kunnen komen. Zoo niet — dan zullen we moeten wachten. Van deze zijde is dat geen nieuws. Wat wij hebben verwacht en wat wij hebben verlangd, is gekomen; niet eerder dan wij het verlangden, maar zeker eerder dan wij het verwachtten. De teekenen zijn allerwege te zien, dat de vakbeweging in Nederland een nieuwen weg inslaat. Het plan van Polak, voor eenige weinige jaren niet alleen onuitvoerbaar maar ondenkbaar, behoort tot deze bemoedigende teekenen.

De welgeschreven brochure behoort door al onze lezers te worden aangeschaft.

* * *

Het jaarboekje is onmisbaar. De namen en adressen van de personen met wie men in de arbeidersbeweging te doen moet hebben, zijn op zich zelf de moeite waard. Er is een politiek overzicht in, en een stukje van Schaper over zijne ervaringen in den gemeenteraad van Groningen. Verder de korte inhoud van de kieswet en van die op de Kamers van Arbeid. Volgende jaargangen kunnen, en zullen zoodra een grootere oplaag mogelijk wordt, vollediger zijn.

V. D. G.

Middeneeuwsche en Moderne Mystiek.

SOCIALISTISCH
S. L.
LEESGEZELSCHAP

III. MAURICE MAETERLINCK. *)

I.

Drie mannen: Maeterlinck, Tolstoï en Ibsen, vertegenwoordigen voornamelijk in de laatste kwart-eeuw het mysticisme in de literatuur. Anderen, die naast hen staan, verschijnen òf als helpers tot de vorming van dezen, òf stralen van een aan hen ontleend licht. Aan dezen kunnen we dus genoegzaam waarnemen, tot wat de maatschappelijke krachten van onzen tijd de mystiek hebben gemaakt en welke kracht van haar weer uitgaat. Te meer, daar deze drie mannen elk zoowel behooren tot een andere der drie groote volkeren-families die Europa bewonen: romanen, germanen en slaven, als tot een verschillend menschentype.

Onder hen is Maeterlinck het meest de zuivere *kunstenaar*: hij zocht de mystiek niet om haar zelfs wille, maar om van haar uit de kunst te vernieuwen. Zoekend, geraakte hij op andere paden en won het innerlijk leven liever dan de verbeelding er van, maar toch de verbeelding was zijn uitgangspunt: haar wilde hij met de aanschouwing van het innerlijk leven voeden.

Ibsen is de *moralist*, de preeker. Ook hij begon, 't is waar, aan de kant der verbeelding, met het romantische drama; maar daarin vond hij niets eigens, was alles ontleend. De moraal: de leer omtrent de plichten van den mensch jegens anderen en zichzelven, en de konflikten tusschen die plichten: dat was hem het fundamenteele, dat te beelden werd zijn lust. Dominé's-zoon, behoorend tot een natie waar de dominé's een macht zijn in het openbare leven, bleef de preektoon zijn spreekwijs, zijn leven lang.

*) Ik heb de in mijn vorig stuk aangekondigde volgorde omgekeerd en de mystiek van Maeterlinck het eerst behandeld, omdat het al dan niet steekhoudende van zijn „boven-maatschappelijk" idealisme op dit oogenblik de arbeiders-beweging in Nederland praktisch aangaat. Verschillende godsdienstig-idealistisch getinte personen uit de kringen der bourgeoisie gaan bij hunne socialistische bemoeiïngen uit van de meening dat het de arbeiders in hun strijd aan idealisme ontbreekt. Zij zoeken hun daarom een ideaal bij te brengen dat *boven* hunne beweging staat en los is van het maatschappelijke. Sommigen beroepen zich daarbij op Maeterlinck, maar in allen leeft iets van zijn geest. Daar die geest echter, zooals ik in dit stuk aantoon, *reaktionair* is, halen de arbeiders met dit schijnbaar boven klassen en partijen staande idealisme het paard van Troje binnen.

Tolstoï, onvergelijkelijk grooter kunstenaar dan Maeterlinck, is toch, ook in zijn vroegere werken, niet wat men thans onder een zuiver artiest verstaat: een, wien de kunst geldt boven al het andere, boven het leven, als b.v. de Goncourt, Flaubert en de jonge van Deyssel. Hem gold leven boven kunst, hijzelf wilde den zin ervan vinden, zooals de personen uit zijn eerste romans dat willen. Hem hèbbend gevonden, wilde hij ingrijpen, maatschappelijk werkzaam zijn: hij is van nature een *hervormer*. Met deze kwalifikatie bedoel ik geenzins eenige verkleining van zijn kunstenaarschap; vele onder de grootste schrijvers, Dante b. v., en in lateren tijd Shelley, voelden zichzelven in de eerste plaats hervormers. Diepe ontroering over het leven, dat is over de maatschappij, en een bewustzijn van individueele kracht, maakte hen zoo.

Maeterlinck zocht dus van uit de mystiek voornamelijk de kunst, Ibsen de moraal, Tolstoï het leven te vernieuwen. Wat zij zich voorstelden te bereiken was niet willekeurig gekozen, maar hing samen met de plaats hunner natie in de maatschappelijke beweging, met de ekonomische ontwikkeling dier natie, met den volksaard, dat is het resultaat van vroegere ekonomische ontwikkeling enz. In een woord, wat hun uitzicht en doel bepaalde, was niet alleen een gevolg van hun eigen aard, maar ook, of zij behoorden tot een staat waar het kapitalisme in vollen bloei stond, of tot een waar zijn beginnende ontplooiïng zich nog voordeed als een bevrijding der persoonlijkheid, of tot een waar het nationale bestaan nog grootendeels wortelde in andere produktie-vormen.

Dit laatste was het geval voor Tolstoï. Rusland staat voor een groot deel nog buiten de kapitalistische ontwikkeling; land en volk hebben een langen weg nog te gaan die de westersche volken sinds eeuwen doorliepen; een geheele produktie-wijze, dat is een wereld scheidt hen van ons. De lijf-eigenschap, nog versch in het geheugen; het kommunaal grond-bezit stervend, maar nog niet dood; de stand der boeren met hun onbeweeglijkheid, hun afgeslotenheid, de starre levensgelijkheid hunner opeenvolgende geslachten — een stand in een hoog ontwikkeld land als Engeland bijna verdwenen — nog het fundament der maatschappij: dit alles maakt het Russische volk meer gelijk aan Aziaten dan aan West-Europeërs in denken en voelen; dit, geen onpeilbare eeuwig-geheimzinnige ziels-eigenschappen, maar eeuwen van dorpsgemeenschap, van lijfeigenschap, van absolutisme en afzondering, maken de z. g. „Russische ziel." [1]) Zooals bij twee stroomen, waarvan de een helder en doorzichtig, de andere traag en troebel, of schuimend en onstuimig vliedt, natuurlijke oorzaken het verschil bepalen — zoo bij ras of natie maatschappelijke. Hoe grooter dat verschil, hoe grooter het verschil in gedachten, verwachtingen, aspiraties. Tolstoï staat dus het verst van ons af, om hem te begrijpen moeten wij dringen in de bijzondere levens-vormen van het Russische volk.

Voor Ibsen is dit begrijpen reeds lichter. De Skandinavische groep der Germaansche volken waartoe hij behoort, loopen, in het maatschappelijke en politieke leven, mede in den kapitalistischen stoet. Maar zij loopen in de achterhoede; Noorwegen vooral, met zijne kleine industrie, zijn

---

[1]) Deze opmerkingen over Rusland gelden natuurlijk slechts het platteland. In de steden van het zuiden en westen, met hun industrie, hun kapitalistische toestanden, hun arbeiders-beweging, wordt de lijn uitgewischt die geestelijk en maatschappelijk Oost- en West-Europeër scheidt.

vrije, verspreid levende boeren. Vandaar uit moeten wij Ibsen benaderen. Het moest een Noor zijn, zoon van een achterlijk volk, die thans nog uit naam der geheimzinnige diepten van het gemoed, sprak voor het onbeperkte recht en de onbeperkte ontplooiïng der persoonlijkheid. Engeland, Amerika, ook zij vernamen een soortgelijke zedeleer door Carlyle en Emerson: de verheffing van het oppermachtig individu, de verheerlijking van den heros, maar een menschen-leeftijd geleden.

Het getij verliep: de voortgaande koncentratie van het kapitaal leidde tot nieuwe maatschappelijke vormen, vrije konkurentie - het recht van den sterkste - maakte plaats voor verbinding en verdrag. In Amerika met zijn thrusts en kartells, in Engeland met zijn dorst en groei naar een nieuw reusachtig monopolie door een monster-handels-verbond aller Britsche-kolonies: in zulke landen is geen plaats meer voor de verheerlijking van het individu in de literatuur. Zij zijn daaraan ontgroeid. Maar de Noor uit de bergen, wetend de boeren elk op hunne hofstede, mijlen en mijlen van elkaar, in sneeuw begraven, voelt de individu's nog als afzonderlijke grootheden en in hun onafhankelijkheid een schoonheid. Ibsen's protestantsche zelf-genoegzaamheid is de eigenwaan van den boer of kleinen burger uit kleine stad, voor wien de wereld eindigt waar de spits van zijn toren niet meer te zien is. Hij beschouwt het leven als een probleem, dat opgelost moet worden, tusschen de oude en de nieuwe zedeleer, omdan hij hoort tot een volk, dat nog waant te kunnen beslissen, of het kapitalistisch zal worden of boersch en klein-burgerlijk blijven, ja dan neen.

Naast den achterlijken Ibsen en naast Tolstoï, die tot ons spreekt als van uit een andere wereld, verschijnt Maeterlinck als de vertegenwoordiger van het volgroeid West-Europeesche kapitalisme. Hoe verfijnd en subtiel hij schijne, hij is het gemakkelijkst te begrijpen, hij staat het dichtst bij ons.

België dankt het zijn gunstige centrale ligging en zijn overvloed aan steenkool, dat het niet achterbleef als een klein landje maar vooraan stond in de groote maatschappelijke omwenteling, die sedert '48, in versneld tempo sedert 1870, de staten van het vasteland aangreep. België levert misschien het eenige voorbeeld van een klein land dat groot-industrieel is, bewijzend dat niet de uitgestrektheid van bodem of het bezit van koloniën; maar het bezit van de grondstoffen der industrie allereerst, thans beslissen over de maatschappelijke ontwikkeling. In de jonge dagen van het Belgische industrialisme — na de afscheiding van '30 — vallen de triomfen der liberale wijsheid, der burgerlijke, anti-klerikale idee. De dichters zochten hun steun in de traditie der demokratische middeneeuwsche gemeenten, de literatuur verheerlijkte de poorters en bezong de van Artevelde's. De arbeiders-klasse zwoegde in mijnen en fabrieken, leed en zweeg. België was het „paradijs der kapitalisten''. Maar de groei der industrie, op een zeker punt gekomen, schept zelve een arbeidersbeweging, en de onbeperkte heerschappij der liberalen tot eigen voordeel, sloeg, toen het landvolk ze moede werd, over in klerikale reaktie. Aanloopen tot de arbeiders-beweging, aftreden van het laatste liberale ministerie vallen samen; vallen ook samen met een derde verschijnsel: opkomst eener, zich bij de fransche aansluitende literatuur. Zij waren verschijningsvormen van dezelfde oorzaak: de gouden tijd van het liberale kapitaal,

van de fabrikanten-klasse was voorbij; haar onbestookte heerschappij gebroken: het goedgedrilde landvolk onder komando der priesters viel haar in den rug; de arbeidersbataljons formeerden zich langzaam, eerst onder veel gekijf en luidruchtige verdeeldheid, toen, na de harde les van de werkstaking van '86, zwollen ze plotseling aan, begrepen de noodzakelijkheid der organisatie en werden een krachtig leger. België werd reaktionair, al wat waarlijk nog in zijn hart voelde de liefde voor het burgelijk ideaal trad tot de socialisten; de liberale partij en de liberale gedachte werden platgedrukt tusschen twee uitersten.

Waar de arbeiders-klasse waarlijk in beweging is gekomen, en het socialisme met zijn politieke, maatschappelijke en zedelijke idealen, levend geworden onder een volk — daar is het voorbij met de gouden dagen der bourgeoisie. Naar den vleesche kan het haar nog gaan: het zich verrijken, de akkumulatie van het kapitaal schrijdt voorwaarts, maar een ondergaande klasse is zij tòch. Gevaren bedreigen haar telkens, in den vorm van het arbeiders-verzet tegen hare macht; bij de onzekerheid die het gevolg is der produktie-wijze zelve waarvan zij zich verrijkt en die zij dus beschouwt als een natuurlijke, voegt zich nog de onzekerheid waarin ieder verkeert, individu of klasse, die voortdurend een vijand tegenover zich voelt staan. Maar erger dan dit leed is een ander. Waar de arbeiders-klasse optreedt met haar nieuwe idealen, is de maatschappelijke roeping der bourgeoisie, zij mag het weten of niet, erkennen of niet, vervuld. Oude liberale leuzen en beginselen van vrijheid, van weten, al het onstuimig en idealistisch gevoelsleven dat klopt in eene klasse zoolang zij de draagster is van groei en maatschappelijke beweging verslapt en valt neer: de krachtigsten loopen over, de overigen verloochenen de goden hunner jeugd. Kapitalisme wordt van liberaal reaktionair, en die terugslag bewijst dat zijn vruchten gerijpt en óverrijp zijn, en zijn verrotting begint.

Dit is dus een nieuw stadium van het kapitalisme: het huidige, dat heerscht in verscheidene staten van het vasteland. Het uit zich politiek in de reaktie, religieus in den terugkeer tot het katholicisme en het ontstaan of opleven van vele oude en nieuwe sekten, maatschappelijk in levens-zatheid, pessimisme, zwakheid en onrust onder de elementen der bezittende klasse die leven buiten onmiddelijken ekonomischen strijd en hun geld-najagende klasse-genooten verachten; literair, in het uitspreken en verheerlijken dezer gevoelens van zwakheid, pessimisme, enz.

Die reaktie is dus een algemeen verschijnsel in de kapitalistisch het meest ontwikkelde landen, maar welke vormen zij aanneemt, hangt af van het verleden van elk land, van zijn historie, zooals de kwalen van den ouderdom voor elk mensch afhangen van zijn vroeger leven. In België, Frankrijk en Spanje zijn hare vormen voornamelijk klerikaal. In Frankrijk viel haar het masker af en zij vertoonde zich, in haar begeerte de macht te behouden, voor bloedvergieten niet terugschrikkend, maar van huis uit gaat zij liefst rond op fluweelen pootjes en hult zich in zachte gewaden van christelijken schijn.

De gelijkheid die het kapitalisme schept over de wereld - alle volken voor zich uitjagend als stofwolken aan den weg - werpt oók de wanden omver, die geestelijke sferen scheiden. Internationaal, zooals markt en produktie, wordt de literatuur, over de wereld groeien toestanden en

menschen aan elkander àl gelijker; zij brengen met zich gelijke, door allen gedeelde, voor allen verstaanbare gevoelens. De nationale Europeesche literaturen der eeuw spiegelen deels de maatschappelijke beweging in een bepaald land, de strijd zijner klassen, hun lotgevallen, hun opkomst, hun heftige of zwakke beroeringen, deels het daarboven uitgaand, het algemeene maatschappelijk gebeur. Hoe sterker het eigenaardig nationale is ondergraven, hoe meer de oude, afgesloten levende klassen zijn opgelost tot bourgeosie en proletariaat, de oude, rijk geleden bedrijfs-vormen vernietigd door de groot-industrie - hoe verder gevorderd, kortom, de ontwikkeling van het kapitalisme, - hoe minder het eigenaardig nationale, hoe meer het algemeen-menschelijke, d. i. het algemeen-menschelijke van dezen tijd, het kapitalistische of proletarische, wordt afgebeeld in de literatuur.

Toen Nederland, het achter geraakte en lang afgesloten-levende, zich gereeed maakte om nog eenmaal uit te breken in schoonste bloesems van burgerlijke poëzie, was die kans voor België lang voorbij; want de burgerlijke maatschappij was er reeds een vervallende. De pootigheid en stoerheid, de onverwoestbare levens-kracht, de sterke gezondheid van den klein-burger, zooals zij zich hier uitten in Verwey en van Looy b. v. bestonden er niet meer, de oplevende literatuur volgde er de beweging der klasse waarbij zij hoorde, en die beweging was een neergaande. Niet den klein-burger op het oogenblik dat hij, aangeraakt door het groot-burgerlijk besef, stijgt boven zich zelven, maar *de groote bourgeoisie op het oogenblik dat zij, aangeraakt door de hand van het proletariaat haar ideëele schijn voelt uitgaan en het vertrouwen in haar vroeger ik verliest* — dit was het uitgangspunt, de maatschappelijke grond dezer nieuwe, symbolisch-ideëel gekleurde literatuur in tegenstelling met de demokratisch-naturalistische in Frankrijk en Nederland. In België was het nationaal-eigenaardige kleinburgerlijke door het kapitalistische overwonnen, het ontbreken van nationale traditie en verleden maakte die overwinning gemakkelijker ook op geestelijk gebied. Evengoed als het proletarische België het land is geworden waar de arbeiders-beweging leeft, niet het sterkst op één punt, in één opzicht het best ontwikkeld, maar het sterkst door het gezamenlijk aanwenden en tot eenheid brengen der verschillende strijdwijzen waarover zij beschikt, het zuiverst een internationale partij door haar gebrek aan nationale eigenaardigheden — zoo moest ook België het land worden, waar het zuivere kapitalisme, ver van de verwachtingen zijner jeugd die immers samengingen met nationale aspiraties, ontgoocheld, moe van geest en lichaam, noodzakelijk reaktionair en kosmopolitisch — zijn uitdrukking vond en zijn verheerlijking in de literatuur.

Maeterlinck is de dichter van die stervende reaktionaire bourgeoisie, van dat ondergaande kapitalisme. Daardoor kwam hij zoo snel tot roem; overal waar die ondergang was begonnen of in aantocht, waar individuen leden onder haar, begrepen zij hem. Hij sprak hun uit het hart; zij herkenden zijne gevoelens als de hunne, en hingen hem aan als een deel van zichzelven. Wij zagen wat die gevoelens moesten zijn. Overrijpheid, matheid, uitputting, de levens-zatheid van wie niets meer verwacht van de toekomst en zóó den prikkel mist die mensch en klasse doet begeeren te leven, de gevoelens der bourgeoisie in haar oude dagen, nu gestorven zijn de brutale zekerheid, het genotsvol macht-

gevoel harer jeugd, gestorven ook haar schoone begeerlijkheid naar kennis en weten. Nu zij beiden versmaadt, omdat het klasse-instinkt haar waarschuwt, dat kennis en weten van raadgevers die wezen waarheen, verkondigers zijn geworden van naderenden dood: grijsaard die dokters-wijsheid van zich wijst, voorvoelend dat die wijsheid niet zou dan raden ,,bereidt u te sterven'' en àlle wijsheid ijdel noemt, nu gene hèm meer reiken kan den beker des levens. Dit is dus de inhoud, het wezen van Maeterlinck's poëzie: niet weten en niet willen weten, de angst, de onzekerheid, de onbewustheid en de levens-matheid uitspreken die de bourgeoisie vervullen. En hare vormen moesten zich schikken naar de vormen die de reaktie aannam in zijn land; dat waren de katholiek-kerkelijke, vandaar het karessante en weeke zijner poëzie, zijn verheffen van oude Christelijke deugden: ootmoed, chariteit; zijn aanprijzen van het lijden, zijn teruggaan tot christelijke beschouwingen over een afzonderlijk bestaan van lichaam en ziel.

Wanend aandachtig te hooren naar een stem diep in zijn binnenste, hoorde Maeterlinck inderdaad in zichzelven de eenige stem die altijd tot ons spreekt: de stem der maatschappij. Hij nam in zich op het levens-gevoel der ondergaande klasse, als een luisterende de muziek. Niet geheel als een luisterende; als een niet-luisterende eerder, die onbewust hoort en het gehoorde teruggeeft, niet wetend wat hij zingt. Van de maatschappij keerde hij zich af, wel klonk haar groote stem ook in zijn hart, maar als in een kinkhoorn klinkt het geluid der golven: verzwakt, verflauwt, de echo van een echo, gaf hij wat zij hem toezong, weer.

II.

Maeterlinck begon als de meeste jonge dichters, zonder wijsgeerige of zedelijke preokupatie. Hij wilde de poëzie en het drama, hij wilde een andere kunst dau die bloeide en waaraan menschen geloofden - de naturalistische - toen hij met zijn eerste verzen kwam. Hij was geboren en opgevoed in Gent, maar niet in het Gent der eerste arbeiders-organisatie van België, het ontwakende Gent van Van Beveren, Anseele en ,,Vooruit''. Terwijl de vakvereenigingen verrezen en ondergingen, de afdeelingen der Internationale geboren werden en stierven, gedurende dien langen moeitevollen tijd van het zich vormen eener arbeidersbeweging, dat tijdperk van pijn en strijd en wrijving. leefde Maeterlinck in de schaduw van het oude, van het katholieke Gent als leerling der paters Jezuieten en der Roomsche Universiteit. De last der kerkelijke traditie lag zwaar op zijn leven; geen wonder dat hij vluchtte naar oude tijden om schoonheid te vinden en wij liefde voor oude schoonheid, voor middeneeuwsch christendom en primitieven vinden in zijn eerste drama — geen liefde voor de werkelijkheid.

Een jong dichter begint, al is de inhoud eigen, met in den vorm zich aan te sluiten bij anderen. Zoo Maeterlinck in zijn eerste drama ,,La Princesse Maleine''(princes Maleine). Het is vol reminicenzen (herinneringen) uit Shakpeare. Maar het eigene in het werk van een dichter is het gevoel waarin zijn gestalten of zijn gedachten leven, dat over hen hangt als een lucht, waarop zij staan als op aarde. Geen dichter kiest zulk een gevoel willekeurig: of lenteachtige blijheid, als in Gorter's ,,Mei'', verlangen en reiking

naar iets onbeschrijfelijk groots en teeders als bij Shelley, hoovaardige majesteit als in Kloos' „Passiespel van kind en God": het gevoel dat aan zijn poëzie haar eigenaardige kleur geeft, is een maatschappelijk gevoel, een omschepping in zijn hart van eene algemeene stemming zijner klasse.

In Maeterlinck's eerste drama is dit overheerschend gevoel een pathologische (ziekelijke) gemoeds-angst van zenuw-zwakke menschen voor ongekende rampen die op hen aankomen. Hij beheerscht het nog niet genoeg, dan dat zijne gestalten het voelen in zich: het schijnt hun iets buiten zich zelven, het schijnt hun iets in de natuur dat hen doet beven. In wolken en boomen, in fonteinen en dieren zien zij weerspiegeld hun eigen angst; zij zien de natuur als een misdadiger haar zou zien die pas een misdaad begaan heeft; alles in haar wordt hun tot een voorwerp van verschrikking.

> „Zie toch dien hemel, zegt een der personen in „la Princesse Maleine", zie hoe rood hij zich kleurt boven het kasteel. Ik durf dien hemel niet meer aanzien: God weet wat voor tinten hij heden aannam boven ons hoofd! O hoe vallen de qladeren om mij heen. Daar wordt een boom heel en al kaal. Wat jagen de wolken voor het aangezicht der maan. De bladeren van den treurwilg vallen op mijn handen. Op het slechte oogenblik kwam ik hierheen, ik zag nooit meer voorteekenen dan in deze nacht."

En verder:

> „Zaagt gij ooit zulk eene nacht? Ziet dan toch die dennen: zij kruisen over de aarde tusschen bliksemschicht en schicht. Ziet de maan, ik zag nooit een maan zoo verschrikkelijk. Ziet de wolken, zij schijnen kudden van zwarte olifanten die al uren lang voortgaan boven het kasteel: zij doen het sidderen van zijn kelders tot zijn zolders.',

Lijkt dit niet de poëzie van wilden? Het lied van arme boschmenschen, geheel afhankelijk van de natuur, sidderend voor haar omdat zij haar niet kennen, geen oogenblik van hun leven zeker niet verdelgd en vernietigd te worden door haar? Verschrikt door alle hare verschijningen, omdat zij van gene de wet kennen waarnaar zij komt en gaat? Maar zóó voelt en spreekt een 19de eeuwer, zoon van den tijd, zoon van de klasse die meer dan eene andere de natuur leerde kennen en gebruiken, en prat ging op die kennis en macht, die een net van wegen spande over zee en aarde, die dook in het water, die steeg in de lucht, die alle krachten der natuur maakte tot knechten die voor haar werken: zoo hulpeloos en ontzenuwd staat hij haar tegenover. In zekeren zin is dit gevoel *niet waar:* Maeterlinck weet zeer goed dat de maan, de lucht, de bladeren en de wolken hem niet bedreigen met verderven, maar de angst, de somberheid en het onbehagen die in hem wonen doen hem in deze schrikbeelden zien. Zóózeer beheerschen ons de maatschappelijke gevoelens, zóózeer geven zij ook de kleur aan wat wij los van hen wanen: onze verhouding tegen de natuur.

Geen der personen van dit drama is zich de oorzaak van zijn angst bewust, alle vreezen het onbekende, allen beven en vluchten voor schimmen. Hoor slechts hoe zij spreken:

Eenige vrouwen.
„Laat ons heengaan, laat ons heengaan. (Zij vluchten angstig).
De mannen.
Wat is er, wat is er?

Alle vrouwen.
Niemand weet het! (zij vluchten).
Eenige mannen.
Maar wat is er gebeurd?
Anderen.
Er is niets gebeurd, er is niets gebeurd.
Allen.
Maar waarom vlucht gij? Er is niets gebeurd, niets gebeurd. (Allen vluchten),'.

Deze laffe benauwdheid, dat verslagen worden door spoken, dit is het leven voor de heerschende klasse zoodra zij haar oogen heft van het grove spel om rijkdom en macht; buiten het materieele is geen heil meer voor haar, en het zien naar de toekomst brengt geen licht maar wanhoop. Hoe fijner en gevoeliger naturen, hoe erger hun lot, hoe pijnlijker hun angst, want hoe dieper zij beseffen in de macht te staan van iets wat zij niet kennen, wat niet goed voor hen is, wat hen slaat met ontzetting, niet met eerbied, hen buigt, maar niet in aanbidding. „La Princesse Maleine" is een beeld van die hel op aarde; een leven van ontzenuwden en geknakten, bevend voor de wereld hun eigen schepping, en onmachtig haar te *willen* begrijpen, omdat begrip kennis der historische noodzakelijkheid is. De adem die opstijgt van dit leven is de laatste zin uit het hierboven aangehaalde: „waarom vlucht gij, er is niets gebeurd;" (allen vluchten).

Angst en afhankelijkheid van onbekende machten stelde Maeterlinck als leven-beheerschers op in zijn eerste drama. Duizenden herkenden hierin een beeld van hun ziel en zeiden: „dit is de poëzie waarop wij hebben gewacht". Zij grepen en begrepen haar, maar het uitspreken dezer gevoelens was niet voldoende, om Maeterlinck te maken tot den dichter der ondergaande bourgeoisie: hiertoe was noodig dat hij ze *verheerlijkte*, ze voorstelde als de schoone en goede bij uitnemendheid, de diepste wijsheid, het ware levensbegrip. Niet-weten moest worden tot weten, verstand tot dwaasheid, dwaasheid tot goddelijk licht. Dit deed Maeterlinck in de voornaamste zijner volgende werken.

Drie daarvan zullen wij nader beschouwen. Het zijn: „L'intruse" (de Indringster,) „Pelléas et Mélisande', en „Intérieur (Binnens-huis). Zij hebben gemeen eenvoud van bouw, vermijding van aktie en bijpersonen, van al wat de aandacht breken kan. Zij willen niet meer zijn dan de verbeelding van een gevoel. Eenige vaste, typische gestalten, geen symbolen maar belichamingen van een gevoel of geestelijke toestand, keeren in alle drie terug: de blinde of half-blinde grijsaard, ziende door zijn blindheid; de onbewuste onwetende jonge vrouw, het kind, wijs door onbewustheid,

L'intruse is het eerste dier drama's. Het is een voorstelling van de onmerkbare nadering van den dood. Een gezin zit in den avond geschaard bij lampen; de moeder is niet met de anderen, zij is ziek maar schijnbaar buiten gevaar, maar onbemerkt en onmerkbaar nadert de indringster die haar komt halen - de dood. - Alleen de blinde grootvader, die niemand gelooft, voelt hem komen. Blindheid is het geliefkoosd symbool waarmee Maeterlinck aanduidt, dat slechts hij die los is van het zien der uiterlijke dingen, de diepten van het wezen der dingen aanschouwt. Maar waarin bestaat voor hem dat wezen der dingen, wat zien zijne blinden? De oude in-zich-gekeerden mystici, zagen natuur

en maatschappij in een heldere samenvatting, dit noemden zij God zien; de blinde ziener Térésias uit de Grieksche tragedie (prototype van Maeterlinck's grijsaards) ziet de komende gebeurtenissen verhelderd, de loop des levens onthuld: Maeterlinck's grijsaards zien niets van het leven dan zijn naderend einde, weten niets anders dan dat wijsheid een waan is. In vage aanduidingen zien zij vreeselijke voorteekens, zooals bijgeloovige vrouwen de toekomst lezen in vormelooze figuren van gesmolten lood. De vader, en de broeder des vaders in „L'intruse" wòrden voorgesteld als de niet-wijzen, de oppervlakkig levenden, omdat zij in het zwijgen der vogels, in de schaduwen die de wolken werpen, in het geluid van het slijpen eener zeis, in de zachte stappen van een dienstmeid, de voorteekenen van naderenden dood niet herkennen; zij, ongeloovigen, genieten een grooter levens-zekerheid. De jonge meisjes worden wel ontroerd door deze teekenen maar onbewust; de wijze alleen begrijpt ze: zijn wijsheid is dus zijn angst voor en weten van den dood. Hiermee is de inwendige wijsheid verkeerd tot haar tegendeel, zij denkt niet na over het leven, zij brengt geen rust en geluk, wie haar bezit beeft voor een voetstap, verschrikt voor een geluid. „Zijn nadenken is niet over den dood, maar over het leven" zei Spinoza van den wijze. In deze mystiek wordt als helder-zien verheerlijkt de nacht der ziel.

Het tweede dezer drama's is Pelléas et Mélisande. Het verhaal is het volgende: Golaud, een koningszoon, vindt in een bosch bij een wel Melisande als meisje; hij voert haar met zich naar zijn oud kasteel en maakt haar tot zijn vrouw. Maar Golaud's jongere broeder Pelléas en zij krijgen elkander lief zonder het te weten, eindelijk doodt Golaud zijn broeder en Mélisande sterft van smart.

De blinde grijsaard, de onbewuste, hulpelooze jonge vrouw uit „la Princesse Maleine" keeren hier weder.

Boven de hartstochten, die Mélisande, Pelléas en Golaud verwarren en verblinden wordt de oude grootvader ons voorgesteld als den wijze en dit is wat hij spreekt:

> „Ik ben heel oud, en toch zag ik nog geen oogenblik helder in mijzelven, hoe wilt ge dat ik oordeel over wat anderen hebben gedaan. Ik ben niet ver meer van mijn graf en slaag er niet in mijzelven te beoordeelen. Men vergist zich altijd wanneer men de oogen niet sluit."

Onbewust, heeft de dichter hierin woord voor woord uitgesproken de levens-bekentenis der stervende bourgeosie. Zijn grijsaard die zichzelven niet leerde kennen in zijn lang leven; die nu aan kennis niet meer geloovend, het „ken u zelven', der wijzen omschept tot „ken u zelven niet" — hij draagt hare trekken, hij is het symbool van hare *onwetendheid* over zichzelve. Hij doorziet zijn eigen leven niet, zooals de bourgeosie den grond van haar leven, hare produktie-wijze, niet heeft doorzien.

De jonge vrouw of het jonge meisje werd bij Maeterlinck het symbool van hare *onbewustheid*. Het bewuste leven der menschen is weinig belangrijk voor hem. Niet hun gedachten, aandoeningen en hartstochten wil hij afbeeldcn, maar het onbewuste leven onder deze en waaruit zij wellen. Daarom heeft hij geen menschelijke gestalten verbeeld, rijk door individueel ieven, maar weinige altijd wederkeerende, aan elkander

gelijke figuren, inkarnaties van het noodlot. Hij kon niet anders: *want het onbewuste is voor allen gelijk.* Voor zooverre de menschen onbewust zijn, worstelen zij niet maar geven zich over: hoe volkomener hun overgave, hoe grooter hun wijsheid; hoe hulpeloozer in de wereld, hoe dichter bij God, zegt Maeterlinck. Zijn vrouwelijke figuren zijn geheel passief, ook waar zij beproeven te handelen, ondergaan zij slechts; zij staan stil in het leven als schepen op zee in nevel, en angstige geluiden komen uit hen, wanneer het leven hen nadert. Hoor hoe Golaud spreekt tot Mélisande die hij vindt aan de bron:

Golaud.
„Wie heeft u kwaad gedaan?
Mélisande.
Allen, allen.
Golaud.
Wat hebben zij u voor kwaad gedaan?
Mélisande.
Ik kan het niet zeggen, ik kan het niet zeggen.
Golaud.
Ween niet zoo; vanwaar komt gij?
Mélisande.
Ik ben ontvlucht, ontvlucht, ontvlucht.
Golaud.
Maar van waar komt gij ontvlucht?
Mélisande.
Ik ben verdwaald, verdwaald. Ik ben niet van hier, ik ben hier niet geboren.”

Deze machtelooze verdwaalde schepselen dwalen door het leven als de schapen waarvan Maeterlinck in dit drama zegt:

„Daar komen de lammetjes, wat zijn er vele; zij dringen tegen elkander, zij kunnen haast niet loopen, zij schreien, zij schreien. Daar zijn zij bij den driesprong, ze weten niet waarheen zij moeten gaan. sommigen willen rechts, allen zouden rechts willen gaan, ze kunnen niet, de schaapherder gooit ze met aarde”. . . .

Precies als deze blatende dieren dolen de vrouwelijke gestalten uit deze drama's van Maeterlink over de aarde rond. Zij hebben geen wil, geen strijd, geen bewuste begeerten; op een dag komt de liefde over hen: dan bereiden zij zich voor te sterven. Zij weten niet vanwaar zij komen, noch waarheen zij gaan. Men ga na in den geest de lange rij van vrouwen-figuren uit de antieke en moderne tragedie: Klytemnestra, Elektra, Antigone, Iphigenië en Hekuba - Juliet; Portia uit den Koopman van Venetië, Portia vrouw van Brutus, Ophelia, Desdemona, Cordelia, Lady Macbeth, Hermione - er is er niet een, neen niet een, spreken wij haar naam uit, die niet oprijst voor onze verbeelding, als een levende vrouw, een eigene persoonlijkheid: wraakzuchtig, standvastig, geduldig, edel, trouw, zinnelijk, heerschzuchtig, bewogen door liefde voor vader, broeder of minnaar, voor macht of wraak of goud. Van dit alles niets, geen persoonlijke eigenschappen, geen eigen karakter, geen verbeelding van menschen bij Maeterlinck, altijd dezelfde willenlooze schepselen, over wien de gebeurtenissen lijken te drijven, als wolk-schaduwen over een wei. Zij spreken altijd of zij aan iets anders denken, zij zijn geen menschen maar verheerlijkingen van het onbewuste in den mensch.

In „Intérieur” het derde dezer drama's staan een grijsaard, een vreemdeling en twee kinderen bij een venster, in den avond, uitziende op een tuin. Zij moeten het gezin daarbinnen voorbereiden op den dood van een der

dochtertjes, verdronken in de rivier. Ongezien bespieden zij vader, moeder en kinderen die zich veilig wanen achter vensters, de dunne laag die hen nog van droefheid scheidt. Zij die het onheil brengen staan in den tuin en spreken met elkander, de inhoud van wat zij spreken, hun weerzin droefheid te brengen, hun schuldig gevoel tegen hen die daar rustig zitten, vormt de inhoud van het stukje. De atmosfeer die er uit stijgt is het derde gevoel waarom ik Maeterlinck noem den dichter der stervende bourgeoisie: de geheimzinnige onzekerheid des levens. Veilig en gerust zitten de menschen achter hunne muren, daar nadert plotseling en ongezien de smart; zij wanen de menschelijke banden sterk die het geluk binden; daar komt het noodlot en scheurt ze stuk. „Omdat de goden het zoo willen", sprak de grieksche tragedie, en de menschen voelden zich machteloos, maar in het onkeerbare berustend: een hemel welfde zich boven hun hoofd. Zij voelden zich, en waren afhankelijk van de natuur; maar zij doorzagen hun maatschappij, hun levensvormen schenen hen toe, wat zij waren. Bij Shakspeare is die hemel weg, dat oude gods-vertrouwen, maar hij voelt het niet als verlatenheid, neen als oneindige vrijheid. De handels-burgerij die opkwam en de kiem van zooveel groots in zich droeg, behoefde geen hemel: hoe onbegrensder de wereld, hoe meer ruimte voor hare wieken en haar oneindige vlucht. Maar Maeterlinck heeft nòch den hemel boven zich, nòch stoute zekerheid in zijn hart: hij ziet de wereld woelig als een barnende zee, hij voelt een groote verandering in aantocht, maar hij weet niet wat haar zendt, niet wat zij zijn zal; alles is pijn voor hem, rusteloos jagen; het onverwachte en onberekenbare heerscht. Hij weet niets van een nieuwe zekerheid, even triomfantelijk als die der Renaissance maar veel bewuster; hij weet niet dat die geheimzinnige schijn, als stuwt een kracht buiten de menschen om hun leven, wijkt wanneer wij de maatschappij begrijpen; en wij daarmee wel niet het lijden dat onzekerheid over ons brengt, maar het lijden van haar zelve, overwinnen.

Maeterlinck overwon dit lijden niet. Zooals de angst in „la Princesse Maleine" deed die onzekerheid in „Intérieur" zich aan hem voor als een buiten-maatschappelijke. Het is droevig maar niet geheimzinnig of onverklaarbaar dat een klein meisje verdrinkt in de rivier. Het is droevig maar niet schrikwekkend, dat menschen sterven want de dood bereikt alle wezens en is een schakel in het leven der natuur. Wat Maeterlinck voelde als een geheimzinnige onzekerheid waarvoor hij huiverde, was het bestaan van den mensch in de kapitalistische maatschappij, was de toestand waarin zijne klasse verkeert, de tegenstrijdigheden in haar, het opkomen uit haar zelve van iets vijandelijks dat haar gaat bespringen; maar tot draagster dier geheimzinnige onzekerheid maakte hij de natuur weer.

Als een klein vlammetje flikkert hem in dit woelig duister het beset van de kracht van gemeenschappelijke gevoelens. „Het is goed, zegt de oude man die de doodstijding moet brengen, het is goed dat men hen die ongelukkig zijn omringd. Zelfs onverschilligen dragen, zonder het te weten, een deel der droefheid. Zij verspreidt zich dan zonder geraas en zonder moeite, zooals het licht of de lucht." Wij zien dat dit gemeenschappelijk gevoel, deze troost door ons verbonden te voelen aan anderen, niet is aanwinst van kracht, maar slechts verlichting van

lijden. Droefheid en zwakheid is Maeterlinck hetgene wat de menschen vereenigt; gemeenschap in vreugde, gemeenschap in strijd bestaat voor hem niet. Het is wel een zwakke flikkerende vlam, die van Maeterlinck's gemeenschapsgevoel!

Hij heeft dus verbeeld en verheerlijkt deze gevoelens : angst, onmacht, onbewustheid en onzekerheid. Hij deed ze, als poezie herboren, weer opleven in schoonen schijn ; hij vierde ze als den eigenlijken zin van het leven, hij vierde dus den neergang der klasse die ze bezat als een op-gang, een los worden van de materie. Die klasse herkende zich zelve en hare verheerlijking, zij prees haren dichter, zij in werkelijkheid zoo materialistisch, en eenmaal daarmeê pralend, bewonderde en genoot dat aetherische leven, die zielen zonder lichaam, dat zenuwlijden in de literatuur. Maeterlinck werd mode-dichter van de verfijnde leden der bourgeoisie. Geen wonder. Hij schonk hun den slaapdrank en wiegde hen in den pijnloozen dood. Hun verflensde geurlooze gevoelens drijvend op den stroom der poezie schenen geur en kleur te hebben wedergewonnen; zij volgden ze en vonden ze schooner dan zij dachten en verheugden zich daarin.

Wij misgunnen hun niet die vreugde en die schoone schijn niet om hun sterven. Zij zijn te zwak en te slap, onze lucht is te rauw, onze strijd is te hard, onze oogen zien te nuchter. dan dat zij de schoonheid van ònze werkelijkheid zouden kunnen zien. Moed, levensvreugd, dorst naar kennis en weten, rusten op het kerkhof der burgerlijke idealen, de bourgeoisie vergat de groote dooden die haar jeugd het geleide gaven, omdat hun leeren niet meer pasten bij haar toestand: haar bewondering voor Maeterlinck sloot in zich het erkennen van hopeloos verval.

En nu ten slotte : is deze poezie, als beeld van den ondergang eener klasse, schoon? Voor onze oogen niet. Alle sterven is aandoenlijk, óók dat eener klasse. De aandoenlijkheid van den dood hangt over de poëzie van Maeterlinck. Hij spreekt met een gevoelvolle stem, hij heeft soms teedere aandoeningen, diepzinnige gedachten, hij heeft - als bijna ieder modern dichter - een diep inzicht in de smart. Maar aandoenlijkheid is nog geen schoonheid. Om schoon te wezen ontbreekt aan deze poëzie àl de kracht en àl het leven dat nergens te vinden is buiten de realiteit. Dat kon niet anders, waar de dichter de realiteit *verachtte*; waar hij zich wegwendde van haar als van het oneigelijke, onwezenlijke, lage. Hij wilde den innerlijken mensch verbeelden, maar hij vergat dat het innerlijke zich niet anders dan in het uiterlijke openbaren kan : in de woorden der monden, de daden van het lichaam. Hij wilde dieper zien dan deze om den waren mensch te grijpen, maar zoodoende verloor hij hem geheel ; hij geleek een schipper die om zich beter rekenschap te geven van de vormen en den loop eener kust zijn steven wendt naar de volle zee en zich verder en verder van die kust verwijdert, tot hij niets meer ziet, dan een vage, eentoonige lijn.

In het boek waarin Maeterlinck den sleutel geeft tot zijne poëzie „Le trésor des Humbles" (de schat der nederigen) zullen wij zien wat hem daartoe bracht. Zijn inzicht was een, in de gevoels-sfeer, weer opleven van het subjektieve idealisme. Maeterlinck gevoelde, dat een omvattender kracht dan die den enkelen mensch bewust was, hem zijn woorden, handelingen, aandoeningen en hartstochten ingaf. Maar inplaats

van die kracht te zoeken waar zij werkelijk bestond: in het verband buiten den enkelen mensch maar waarvan hij deel uitmaakt: in de maatschappij dus; zocht hij haar zoowel *achter* of onder den mensch als achter de maatschappij, dus aan gene zijde van het menschelijk bewustzijn. Maar aan gene zijde van het bewustzijn lag geen werkelijkheid, zoo kon ook in zijn verbeeldingen geen werkelijkheid wonen, en de laatste dichter der bourgeoisie werd een dichter van schimmen.

Om haar ondergang en het gevoel daarvan levend en krachtig, in welke vormen of beelden dan ook, weer te geven, was het noodig geweest dat hij dien ondergang begreep. Dat hij wat hij deed, bewust deed, dat hij dus de maatschappij zag, en de bourgeoisie daarin, als een organisch geheel, dat hij zag waarom zij onderging en zoo krachteloos werd, maar dat hij ook zag hoe uit haar verval iets anders opsprong, dat zij niet te vergeefs geleefd had en stierf, maar tegenwillig en onbewust, stervend een betere wereld voortbracht. Dan had hij die onmacht, die onrust en die onwetendheid over haar zelve die haar verval kenteekenen ook kunnen bemerken en afbeelden maar hij had het gedaan als een die er boven staat, niet er zelven in bevangen is, maar hij had geschreven als een dichter van het opkomend proletariaat, niet van de neergaande bourgeoisie.

III.

De bourgeoisie lijdt onder haar verval; Maeterlinck leed onder zijn blindheid en zwakheid; en schoon hij ze goed en schoon noemde en het ware inzicht des levens, voelde hij toch vaag dat ze niet goed waren òmdat hij onder ze leed. Het onbedriegelijk menschelijk instinkt waarschuwde hem dat vreugde en zekerheid meer kracht geven dan leed en tasten. Hij ook, wilde nog eenmaal vreugde en zekerheid bezitten, en een kunst zich steunend op hen. Maar eer ik verder ga wil ik een korte verklaring geven van wat ik meen de waarheid te zijn betreffend vreugde en droefheid in kunst.

Ik geloof niet dat eenige kunst kan wezen geheel zonder droefheid. Evenmin als eenig mensch of ander eindig wezen in de natuur. Want om een wezen te begrijpen geheel zonder droefheid, zou men het moeten begrijpen geheel zonder zwakheid, d. i. zonder kiem van verval. Maar zulk een wezen bestaat niet, en het gevoel van het eindige van alle wezens, van hunne zwakheid tegenover de natuur — dit gevoel bergt reeds in zich droefheid. De ziekten, de ouderdom, de dood der menschen en dieren, de avond van den dag, de val der bladeren — dit zijn alles elementen van droefheid. Zij mengen dus een bitteren droppel, een droppel van zwakheid, ook in de krachtigste en vreugden-rijkste poëzie. Maar de mensch leeft niet alleen als deel der natuur maar in de eerste plaats als deel der maatschappij; de inwerkingen der maatschappij gaan dieper dan de natuurlijke, zij hebben meer invloed op zijn leven. Dus de invloeden der maatschappij op een mensch, zijn behooren tot een klasse die sterker of zwakker staat tegenover de natuur en tegenover andere klassen, kunnen dat noodzakelijk deel zwakheid — wanneer ze invloeden van kracht en vreugde zijn — zoozeer overstemmen dat het bijna onhoorbaar meeklinkt in het koor zijner

aandoeningen. Hoe krachtiger dus eene klasse zich voelt, wier gevoelens de dichter uitspreekt, hoe grooter haar verwachtingen, hoe bescheidener die elementen van zwakheid en droefheid in zijn poëzie zullen bestaan. En aan den anderen kant: hoe meer een klasse vervalt, hoe onzekerder en wankeler zij zich innerlijk voelt, hoe meer die elementen van smart op haar zullen inwerken. Al wat verval en droefheid is in de natuur zal haar aantrekken door het analoge (gelijke) van haar toestand, zij kan er niet aan ontkomen, zij moet altijd weer de prooi worden van zulke gevoelens, en droefheid mòet dus een overwegend deel uitmaken van hare poëzie.

Maeterlincks in '96 verschenen drama Aglavaine et Sélysette pleit voor de waarheid van deze bewering. Daarin zoekt hij de oude zwakke gevoelens te overwinnen, die hij vroeger de schoonste had genoemd. Hij voelde in zijn hart de liefde voor iets zekerders en sterkers: voor schoonheid en goedheid, die bewust en wetend zouden zijn. Waren zij tòch de ware levens-wijsheid? Waren zij sterker dan de zwakheid met den schoonen schijn? Is het mogelijk hun stem te volgen in het leven? Het drama is de verbeelding dier vragen en het antwoord daarop. Het oude taaie burgerlijk idealisme zamelt nog eenmaal zijn kracht, en tracht of het mogelijk is met open oogen te leven.

Dit is het onderwerp van het drama. Een jong man, Méléandre, leeft in speelsch en teeder geluk met zijn lachende, zichzelve-niet doorziende kind-vrouw Sélysette, der persoonlijking der onbewuste schoonheid en goedheid. Tusschen deze twee verschijnt Aglavaine; zij wil door bewuste wijsheid het goede en schoone bereiken, zij is zelve de bewuste wijsheid. Zij heeft Méléandre en Sélysette beiden lief en deze haar ook, elk op zijn wijze; zij wilde beiden omhoog heffen tot hare sferen. Zij verschijnt aan Méléandre als het hoogste en beste, hij, die het menschelijk gemoed verpersoonlijkt, begint oneindige liefde voor haar te voelen. Maar het zich staande houden op die hoogste gevoelens zonder stoornis van menschelijke hartstochten, blijkt niet mogelijk. Aglavaine, de bewuste wijsheid, wil heengaan, maar Sélysette, de kinderlijk-onbewuste, voorkomt haar, door zich vrijwillig te dooden. Zij werpt zich van een toren, en nog in den dood tracht zij aan Aglavaine en Méléandre te verbergen, dat zij zich met opzet wierp, maar beide doorzien haar en zij neemt al hun rust en vrede mêe in 't graf.

Het drama is dus de verbeelding van den laatsten strijd in Maeterlinck's hart om zich door een *uiterst idealisme* boven *pessimisme* te verheffen. In dien strijd wordt hij verslagen.

Aglavaine, de bewuste wijsheid, wil Méléandre en Sélysette meevoeren naar hare sferen, wil samen met hen smart, zwakheid en tranen overwinnen door zedelijken moed, maar zij kan niet. Maeterlinck wil de zwakheid waarin hij verzonken ligt overwinnen door ideeële gezindheid, maar hij kan niet. De smart overwint Méléandre, Aglavaine en Sélyvette, schoon zij niets wilden dan het goede gaan zij onder. Het pessimisme overwint Maeterlinck, hij verliest zijn geloof aan de macht ten goede der bewuste wijsheid in het leven. Aglavaine treedt op vol bewustheid van kracht maar wordt telkens en telkens verslagen. Zij vermag niets van wat zij dacht te vermogen; haar te bezitten leidt dus tot niets. Wij meenen geluk te vinden door bewuste wijsheid, het

leven te beheerschen door haar, zegt Maeterlinck, maar zij zelve wordt beheerscht door het onberekenbare. Het stuk bestaat uit een rij van nederlagen van wat aan den aanvang werd voorgesteld als het reddend beginsel. Er bestaan, spreekt Aglavaine in het begin van het drama, er bestaan vele dingen schooner dan tranen en dikwijls is het beter, niet te hebben geschreid. Maar iets later is het reeds: „wij hebben vaak de keuze tusschen onze tranen, en zoo ik slechts hoorde naar mijn arme wijsheid, zou ik zeggen dat wij de schoonste moeten kiezen". Tranen en altijd tranen! De wijsheid van dezen dichter heeft geen lach om de lippen; zij bracht het niet verder dan die der romantiek en de woorden van De Musset liggen dicht naast de hare „ik heb maar één geluk ter wereld over en dat is somtijds te hebben geschreid". Het geloof dat wijsheid leidt tot geluk ging onder, wat de wijzen kunnen verwachten is slechts schoonere smart. Maar erger nederlagen komen. „Thans heb ik er erkend, spreekt Aglavaine (blz. 110) thans heb ik erkend dat goedheid niet wijs moet wezen maar menschelijk en dwaas." Wijsheid en inzicht zijn dus den goeden wil van geen nut; dwaas, dat is verblind, moet hij wezen. Vaarwel droom van een wijsheid sterker dan smart, sterker dan hartstocht, sterker dan noodlot; alles zonk weg, en in die groote schipbreuk bleef niets over dan de „menschelijke," dat is de verblinde goedheid. Overdragen van de abstraktie en de innerlijke sfeer naar de maatschappij en de werkelijkheid, beteekent dit: tegen lijden en nood is alles onmachtig, behalve de blinde .... filantropie.

Maar erger nederlagen komen en de ergste van alle op het eind. Bewuste wijsheid die het schoone wilde bereiken voor zich en anderen, bracht niets dan leed; onbewuste goedheid die het goede wou zij het ten koste van eigen leed, offerde zich maar haar offer ging verloren. Haar dood laat eeuwige pijn achter, en Méléandre, het geslingerd menschelijk gemoed roept wanneer zij sterft vol wanhoop: „de liefde is even wreed als de haat. Ik spuw op de schoonheid die rampen brengt. Ik spuw op de wijsheid die te schoon wil wezen, ik spuw op het noodlot dat niets tot stand komen laat." Alles ligt dus verslagen: bewuste wijsheid vermocht niet in te grijpen, onbewuste goedheid offerde zich vergeefs; niets blijft over dan de *onverbiddelijke noodzakelijkheid van te lijden*. Idealisme kan pessimisme niet keeren, want zedelijke moed en bewust strijden overwinnen droefheid niet.

Zóò moest het komen. In deze vleug van idealisme, stonden de aspiraties en al de krachten der bourgeoisie nog eenmaal overend en worstelden tegen den ondergang, als een ziek man voor het laatst worstelt tegen de koorts. Maar welke kracht steunde dit idealisme in zijn worsteling? Daar, waar alle steun gevonden moet worden: in de werkelijkheid? Maeterlinck streed om boven zijn zwakheid en wanhoop uit te komen als een man strijdt die wegzinkt in een moeras; hij kan niets grijpen, of het zinkt met hem mede; hoe meer hij worstelt, hoe dieper hij zinkt. Zoo hebben wij allen geworsteld om ons idealisme te behouden, zoolang wij leefden in de burgerlijke gedachte-wereld; we voelden het in ons wegzinken en sterven en zochten wanhoopig naar iets waaraan wij ons konden vasthouden, maar er was niets, want het burgerlijk idealisme ontvangt geen steun uit de wer-

kelijkheid. Het maatschappelijk leven der bourgeoisie is een voortdurende verloochening van alle idealisme, is met alle zedelijke hoogheid, alle bewust het goede-willende wijsheid in strijd. Maeterlinck kòn de krachten niet zien waarop die wijsheid steunt bij haar werk, omdat zij er van zijn gezichtspunt niet waren. De tweedracht tusschen gezindheid en maatschappelijk doen wreekte zich aan hem; de gezindheid is krachteloos, zeide hij na een bitteren strijd; hij had gelijk, want wat haar kracht geeft lag niet aan zijne zijde der bergen.

Aan de andere zijde lag àl wat hij zocht. De plaats zijner klasse in de geschiedenis, de aard zijner gevoelens als lid dier klasse, bepaalden in hem het gevoel en de aandoeningen, die hij dacht samen te hangen met eeuwige, onveranderlijke wetten. Van zijn gevoel van onzekerheid zeggen wij: het bestaan van den mensch, verschijnt u zoo wankel, omdat het geregeerd en vernietigd wordt door oorzaken die gij niet kent — maar *wij* kennen ze en zullen ze overwinnen. Van zijn onbewustheid zeggen we: „de regeling der voortbrenging van alles waarvan menschen leven, vond tot nu toe, in steeds grooter mate schijnbaar plaats buiten hen om; hoe samengestelder de maatschappij werd, hoe erger het gevoel dat iets wat zij niet kenden hen beheerschte, — zij leden er onder maar wilden het niet veranderen, want daarin lag tevens het geheim hunner macht. Gij bourgeoisie, lijdt onder die onbewustheid, maar wilt ze niet verlaten, wilt niet zien wat het is dat dezen schijn om het leven verspreidt, want dien schijn verliezen is tevens voor u erkennen de ondergang uwer klasse. Daarom verheerlijkt ge dien schijn, al lijdt ook gij er onder — maar *wij* doorzien hem en nemen hem weg." En tegen Maeterlinck zeggen wij: „Gij doet het voorkomen of thans, in de wereld, de besten onder de menschen bevangen zijn door onzekerheid, onbewustheid, angst. Dat is niet de waarheid. Het is waar dat een deel der menschen, en onder dat deel de beste misschien, deze dingen voelt, maar niet wij, niet de strijdende proletariers. Wij voelen geen angst maar moed, geen onzekerheid maar vertrouwen, en we zoeken in de grootste bewustheid onze kracht. Onze gevoelens staan lijnrecht tegenover de uwen, en zij zijn beter, sterker, vreugdevoller. Gij zegt dat de bewuste wijsheid en de zedelijke moed, wanneer zij ingrijpen willen in de gebeurtenissen, worden verslagen. Ook dàt is niet de waarheid. Onze wijsheid, onze zedelijke moed worden niet verslagen maar overwinnen. In hen leven wij, staan wij op en leggen wij ons te slapen; de schoonheid die uit hen zal komen, de open schoonheid die de liederen doet zwellen in de keel, bezitten ook wij niet, maar den bewusten moed bezitten wij wel en hij doet ons leven. Uw poëzie, uw verbeelding van de nederlaag van het idealisme is slechts gedeeltelijk waar: waar voor u en uwe klasse, maar zij klinkt tot ons over als de laatste kreten der schipbreukelingen op een zinkend schip".

Terwijl Maeterlinck vol droefheid den ondergang van het burgerlijk idealisme verbeeldde, klotsten de golven van het strijdend en verwinnend idealisme rondom zijn huis. Van wild verzet gegroeid tot geordende aanval, wonnen de arbeiders na jaren van volhouden, in '94 het algemeene stemrecht. 300,000 mannen in '94, 100,000 meer in '96 stemden op de socialisten; in al die honderd-duizenden brandde,

doffer of helderder, maar brandde toch een nieuw idealisme: vertrouwen in de eindelijke overwinning van bewuste wijsheid en zedelijken moed. De winkels en werkplaatsen van „Vooruit" verrezen in alle wijken van Gent, de stoeten der arbeiders trokken op den eersten Mei door de straten, de stad was vol van hun gezang, licht van de glans hunner fakkels: duizende harten klopten vol moed, bewustheid en zekerheid. Voor Maeterlinck telde dat alles niet; hij stond als een blind en doof man omringd van het nieuwe leven; hij hoorde het niet, hij zag het niet, het bracht hem niets aan. Waarom niet? Hij zelf zegt het ons in het boekje, dat hij in het eigen jaar als zijn laatste drama uitgaf, in „Le Trésor des Humbles": omdat hij zich had afgekeerd van de werkelijkheid.

IV.

De inhoud van dit boekje vormen studies en overpeinzingen over verschillende personen en onderwerpen: over het zwijgen, over de vrouw, de mystieke moraal, Emerson, Ruysbroeck, Novalis, enz. In al die opstellen gaat Maeterlinck uit van de veronderstelling, dat wij een dubbel leven leiden. Tot het eene rekent hij onze handelingen, onze gedachten, en onze gevoelens in zooverre zij bewust zijn: dit noemt hij het uitwendige en onwezenlijke leven. Het werkelijke of diepe leven is volgens hem het onbewuste leven der ziel. Dit inzicht hangt samen met het weer opleven in de filosofie van de leer van Kant. Kant zeide: wij kennen de dingen buiten ons zelven slechts door hunne inwerkingen op ons; wij kennen ze dus op zich zelven niet. Dit gaf aanleiding tot velerlei inkonsekwenties en bedenkingen. Maar onder de nieuwe voorstanders van die leer gaan sommige nog een stap verder en zeggen: wij kennen niet alleen de dingen niet op zichzelven, wij kennen ook hunne inwerkingen op ons niet; wij kennen alleen onze eigen gedachten. Zij stappen over van het kritisch idealisme van Kant tot het subjektief idealisme van Fichte [1]). Maar anderen gaan nog weer verder en zeggen: wij kennen ook onze gedachten niet, of liever, maar een klein deel van hen, en het deel dat wij van hen kennen hoort ook reeds tot het uitwendige, het buiten ons diepst-ik liggende; ons diepste ik, dat is ons onbewuste ik, datgene wat wij niet kennen. Maeterlinck gevoels-filosofie staat dus op de uiterste grenzen van dit subjektief idealisme. En daar het opkomen van deze richting samenvalt met het reaktionair worden der bourgeoisie, is het geen wonder dat de leeren die er van af zijn te leiden gebruikt worden, bewust of onbewust, om maatschappelijke, om daadzakelijke reaktie goed te praten. Eenige citaten tot bewijs.

(Bl. 10). „Wij spreken slechts in uren dat we niet leven; in oogenblikken dat wij onze broeders niet willen aanschouwen en dat wij ons ver voelen van het werkelijk leven". Dus is alle spraak, en ook alle schrift, want schrift is gestolten spraak, en ook alle gedachten, want gedachte is onverklankte spraak, leeg en ijdel; dus is alles wat wij elkander kenbaar maken, onwezenlijk, en allen die met woord en schrift strijden voor eene verandering in de wereld, zijn dwazen.

[1]) Men zie hierover in de Neue Zeit deel XVII, 34; en XVIII, 11, de stukken van Plechanow.

Verder: „Een tijd zal misschien komen en vele dingen kondigen hem aan, dat onze zielen elkander aanschouwen zullen zonder bemiddeling der zinnen." De ziel leeft dus op zichzelve, van de zinnen onafhankelijk; zij is één ding, het lichaam een ander: het oude christelijk dualisme wordt in eere hersteld. Maar tot welke konklusie voert dit geloof Maeterlinck? Bl. 68 lezen wij: „wat zou de ziel doen zoo zij eenmaal zichtbaar werd en tusschen hare zusteren naar voren moest treden, van hare sluiers beroofd, maar met hare binnenste gedachten beladen en hare meest geheime daden slepend achter zich aan?" En het antwoord is: „Niet zij zou zich te schamen hebben over de ontelbare zonden van het vleesch; zij wist niet van dezen en zij hebben haar nooit bereikt". Natuurlijk: waar lichaam en ziel zijn gescheiden, waar de (onbewuste) ziel troont in het lichaam als een onverantwoordelijk vorst, daar heeft zij niets te maken met de daden die het lichaam bedrijft. Dit is de levensbeschouwing der quietisten; hiervan uitgaand, vulden de quietistische priesters in de 18de eeuw de kloosters met ontucht, en gaven aan de nonnen die zij gebruikten absolutie voor de te bedrijven zonde: zij waren niet schuldig, God stond toe dat heilige lieden zwak waren in het vleesch, het vleesch bedreef de zonde, de ziel wist niets daarvan en stond daar buiten! En wat volgt uit deze leer in onzen onkerkelijken tijd? Wat anders dan diezelfde vrijheid in het vleesch, dat is *in de wereld* te zondigen, mits de ziel heilig blijve? Dus leden der heerschende klasse, dus kapitalisten: buit uwe arbeiders uit, laat ze zwoegen voor u, plunder het volk ten bate van uw winsten; dat is uw grove, aardsch materieële leven, uw leven naar het vleesch. Uw reine ziel leeft diep daaronder, zij zwelgt des avonds in aethearisch gevoel met gelijk-gezinden, zij verdiept zich in Ruysbroeck en Novalis, in Maeterlinck en Swedenborg; en gij proletariërs, werk, getroost u twaalf of dertien uren op de fabriek of in de mijnen zonder iets anders te kennen van het leven dan machinale arbeid en dierlijke rust en dierlijke genietingen, want wat hindert het u? Uw ziel leeft onbewust een subliem en heerlijk leven, wees dus tevreden en verlang niets anders: het andere is tóch onwerkelijk.

Men zegt wel van Maeterlinck, dat hij een nieuwe moraal op nieuwe beginselen wil grondvesten, dat hij de verhoudingen der menschen wil regelen naar de binnenste stem der ziel. Maar in maatschappelijke waarheid omgezet beteekent dit: een groot deel der menschen kan het leven dat zij leiden niet meer rechtvaardigen, nu zoeken zij naar een beginsel dat het rechtvaardigt voor hen. Nu komt Maeterlinck en zegt tegen hen: „niet gij zijt het die zoo leeft, uw eigenlijk ik leeft schoon en rein, ver van uw daden." Geen wonder dat de bourgeoisie gewillig luistert naar wie haar deze moraal schenkt, deze rechtvaardiging. Voor Maeterlinck bestaan de menschen slechts *in den geest*, hij vraagt niet wat volgt uit zijne beginselen *in het leven*, maar zij die hem lezen doen het voor hem.

„Onze moraal, zegt Maeterlinck op bl. 68, onze moraal wijzigt zich en treedt met kleine schreden vooruit naar hoogere streken die wij nog niet zien". Zoo is het. Maar hij, die de moraal niet afleidt uit de werkelijkheid, kan, het spreekt van zelf, de kracht niet zien die haar zich doet bewegen. Hij kan haar gang niet begrijpen van binnen uit, haar

ontwikkeling in verband met het centrale feit van het bestaan van den mensch op aarde: zijn arbeid, en de veranderingen daarvan. Wat niet van binnen uit, wat niet door zichzelven wordt begrepen, moet een uitwendige oorzaak hebben.

Zoo is het ook hier: Maeterlinck verklaart de transformaties der moraal door schommelingen in de wereldziel; in sommige tijdperken der geschiedenis, zegt hij, komt de ziel meer op den voorgrond, beweegt zij zich heftiger. Waardoor? Hij geeft geen antwoord. Maar een ding is zeker: zoo zij zich niet uit zich zelve beweegt moet een kracht buiten haar haar doen bewegen. Hier zijn wij dus weer aangeland bij een Deus ex machina, noodzakelijk om de wereld te begrijpen, terwijl het den grooten roem onzer eeuw geweest is, ons in natuur en maatschappij geleerd te hebben, haar te begrijpen door de ontwikkeling der krachten in haar zelve. Zeide ik te veel toen ik Maeterlinck noemde een reaktionair?

De „Trésor des Humbles" is het laatste boek van Maeterlinck, waarin hij zich steunt op de mystiek. Zoo min als een schoone poëzie, is het hem gelukt door middel van haar een levenskrachtige moraal te maken. Hij zelf geloofde daarbij uit te gaan van voor alle tijden geldige gedachten, maar bij onderzoek bleken ze te zijn onbewuste reflex (weerschijn) van wat de bourgeoisie begeerde, van wat goed was voor haar in haar stadium van verval. Hij werd haar moralist, zooals hij haar dichter was geworden. Door middel van een schoonen schijn bedroog hij haar omtrent zichzelve, en zichzelf omtrent de oorsprong zijner moraal en poëzie.

Maeterlinck is een levend bewijs voor de waarheid van onze leer: dat de mensch in geen zijner gedachten voor zoover zij met zijn gevoel samenhangen, hoe hoog zij ook zweven boven de maatschappij, van die maatschappij los is. Zelfs den aard zijner gedachten over de natuur, bepaalt zijn maatschappelijke toestand. Zoo hangt het af, welke sterren den zeeman op- en ondergaan aan den oneindigen hemel, vanwaar zijn schip zich bevindt op den oceaan. Maeterlinck heeft hiervan wel iets gevoeld, herhaaldelijk zegt hij dat er eeuwen zijn waarin de menschen geheel uitwendig schijnen te leven, andere waarin hun leven zich verdiept: maar hij zocht de oorzaak van dit verschijnsel nooit waar het was te vinden, in de maatschappij.

In sommige oogenblikken van de geschiedenis, zegt hij, komt de diepste ziel der menschen naar boven en aan de oppervlakte van hun leven: de menschen zoeken vuriger en met grooter aandacht hun binnenste te grijpen. Is dit waar en zoo ja, wat is er dan de oorzaak van? Maeterlinck geeft geen antwoord, maar wij kunnen tenminste beproeven een verklaring te geven, zonder in het onkenbare te vluchten.

Wij vinden deze onrust, deze vlucht uit de werkelijkheid, dit troost zoeken in droomen, bij iedere groote wending der wereld-geschiedenis, dat is iedere omwenteling in de wijze waarop de menschen arbeiden en leven. Dan keert een vaag verlangen weer; een knellen en hinderen der stoffelijke banden en een verwachting dat ze gaan breken. En ze breken inderdaad: want die groote wendingen zijn het breken der vormen waarin de menschen stonden tegenover de natuur en elkander, om plaats te maken voor nieuwe. Zij voelen het en het slaat hen met onrust. Maar de nieuwe vormen die komen, zien zij niet of voelen ze tenminste niet om zich met de onwrikbaarheid die de oude eenmaal

hadden, daarom lijkt het hun of ze van alle vormen los gaan worden.

Met den ondergang van het Romeinsche rijk verdween de produktiewijze, die gegrond was op slavernij, en de geheele kultuur die zich over haar welfde. Alle volken sleepte zij mede in den dood die deel hadden aan beiden. De geheele wereld leek onder te gaan, en niets nieuw opkomends was zichtbaar; de barbaren wierpen zich van alle kanten op het rijk en op zijne kultuur, de wereld moest braak liggen van beschaving. Toen waren alle klassen mystiek: de heerschenden zochten troost bij de néo-platonische en Alexandrijnsche filosofen, die de oude Grieksche wijsbegeerte vermengden met onzuiver bijgeloof en de onwezenlijkheid leerden der uiterlijke wereld; de verdrukte klasse, verarmde vrijen en slaven, wendden zich naar de verkondiging van het godsrijk en de beloften van het evangelie. De middeneeuwen waren reëel in den krachtigen tijd van hun leven, toen de feudale wereld en de kerk en de macht van beiden vast leek te staan voor de harten der menschen als een natuur-noodzakelijkheid. Maar de steden kwamen op met hun handwerk, nieuwe behoeften ontstonden, de handel nam toe; het feudalisme verviel, een nieuwe macht, het goud, verscheen aan den horizon van ieders leven; wat blijvend had geschenen als de aarde zelve: een productiewijze die op haar, op het grondbezit steunde, werd wankel; door de wereld heen bewogen weer vreemde machten. Toen kwam de mystiek weer op, de mensch zocht rust in iets vasts buiten zichzelven, buiten de wereld, iets onveranderlijks. Al naar de maatschappelijke groei en de onrust die zij bracht, nieuwe landen beroerde, ontwaakte in die landen de mystieke gedachte; eerst in Italië, toen in Vlaanderen, daarna in Duitschland.

Nu staan wij weer voor zulk een groote wending, grooter dan de twee vorige, want zij voert ons naar het verdringen van een maatschappelijke verhouding die duizende jaren geheerscht heeft; zij brengt de overgang van privaat- tot gemeenschappelijk bezit. Een oude wereld gaat onder, maar niet, als bij het Romeinsche rijk, omsluit die ondergang alle klassen, en niet als bij den ondergang der middeneeuwen, zoeken de onderdrukten troost buiten de werkelijkheid, omdat zij voelden dat de wereld die komt niets brengt voor hen. Hun tijd die toen niet gekomen was, komt nu en zij weten het. De bourgeoisie, ongeloovig, anti-kerkelijk en rationalistisch in haar jeugd, werd vroom en mystiek als een afgeleefde schoone. De arbeiders zoeken geen troost meer buiten de wereld, geen vastheid aan gene zijde van hun bewustzijn, geen geestelijke schuilplaats voor het nieuwe dat komt. Onze troost is in de wereld, onze vastheid is in ons bewustzijn en het nieuwe dat komt is voor ons het goede. Wij strijden om het spoediger te doen komen, wij reikhalzen om er iets van te onderscheiden bij iedere wending der dagen, wij wijzen elkaar met vreugde zijn eerste zwakke belichamingen in ons midden, zooals bergbewoners na lange afwezigheid verrukt elkander wijzen op de eerste zwellingen van den grond.

V.

Uit Maeterlinck's laatste, in '97 verschenen werk „La sagesse et la destinée" (Wijsheid en noodlot) spreekt een groote verandering. Hij tracht vrij te worden, te ontkomen uit de muren die hij zelf heeft gebouwd.

Hij had zoo gesproken: wij worden gedreven en weten niet waarheen, een macht die wij niet kennen beheerscht ons." Verder kon hij hierin niet gaan. Toen dacht hij: zou er niet zijn een deel van ons bewustzijn dat wèl invloed heeft op ons lot, zouden wij niet voor een deel ons eigen leven maken? Zoo trachtte hij opnieuw te ontkomen, niet zooals hij vroeger gedaan had, door zich te *verheffen* boven de droefheid, maar door te zien of zij door wijsheid in te dammen, kleiner te maken was. Hij zag naar de menschen, hij zag naar de geschiedenis en hij zeide: „ja, het noodlot vormt ons uiterlijk bestaan, het regeert onze lotgevallen, maar hoe het inwerkt op ons, dat hangt af van onze wijsheid. Onze wijsheid bepaalt de kleur van ons leven." " Het meest daadkrachtige deel van wat wij noemen „noodlot", zegt hij (bl. 46-48) is dus eene door menschen geschapene kracht. Zij is reusachtig groot, maar zelden onweerstaanbaar. Zij stijgt niet uit een gegeven oogenblik uit onverbiddelijke onfeilbare diepten. De geestkracht, de begeerten, de gedachten, het lijden en de hartstochten onzer broeders vormen haar en wij behoorden die hartstochten te kennen daar zij gelijk zijn aan de onzen. Zelfs op de vreemdste oogenblikken, bij de meest geheimzinnige en onverwachte rampen hebben wij hoogst zelden te strijden tegen een vijand, onzichtbaar en volkomen onbekend."

Hiermee treedt Maeterlinck naar buiten uit de schemering van het boven-menschelijke en zoekt iets anders. Hij zoekt, voor het eerst, iets in de werkelijkheid. Ziehier wat hij vindt: (bl. 228). „De uren zijn weifelende en bedeesde reizigers, zij verheugen of bedroeven zich al naar den glimlach of den doffen blik van wie ze ontvangen. Zij zijn het niet die ons geluk moeten brengen, wij zijn het die ze gelukkig moeten maken, zij zoeken een schuilplaats in onze ziel. In ons behooren wij den oorsprong van eenvoudig geluk te vermeerderen. Laat ons geen gelegenheid gelukkig te zijn, verwaarloozen".

En op bl. 97: „De rampen komen tot ons, maar zij verrichten in ons slechts wat wij hen te doen bevelen. Zij zaaien, zij verwoesten, zij oogsten, volgens het bevel dat zij geschreven vinden op onzen drempel".

Dit dus is Maeterlincks nieuwe wijsheid. Zij is mager en niet nieuw. Hij brengt ons geen bevrijding van het lijden; hij heeft zich gewend tot de gemeenplaatsen der gedachte. Hij verbreekt niet den kring der onwetendheid en der onmacht: hij verwijdt hem een stap, maar blijft niet minder in hem gevangen.

Onze gevoelens, onze aspiraties, onze wijsheid of dwaasheid maken dus ons eigelijk leven; niet hoe het lot ons treft? Toegegeven binnen zekere grenzen. Maar dit is geen antwoord, het is een banaliteit. Wat *maakt* onze gevoelens, onze aspiraties, onze wijsheid of dwaasheid, wat maakt ons edel of laag, heldhaftig of laf, daadkrachtig of traag tegenover de gebeurtenissen? Dat is de eerste vraag, die valt te beantwoorden. Wij weten zeer goed dat wie moedig is en wijs, sterker is dan leed, maar hoe worden wij wijs en moedig? Maeterlinck antwoordt hierop niet. Lodewijk de XVIde, zegt hij ergens, is het voorbeeld van een zachtzinnig, deugdzaam man, zijn ondergang wilde het noodlot". Maar geen der rampen die hem troffen was van oorsprong bovenmenschelijk of geheimzinnig-onoverwinnelijk; geen God zond ze hem, geen andere wereld. In zijn tijd ontwaakte een gevoel van rechtvaardigheid, en het

is ons vergund aan te nemen dat een enkele daad van energie, van volkomen eerlijkheid, van edele, helderziende wijsheid de loop der gebeurtenissen zou hebben veranderd." Het is ons vergund. Maar waarom kon Lodewijk de XVI[de] geen daad begaan van helderziende wijsheid? Waarom moest hij huichelen en een rol spelen en nooit oprecht zijn? Waarom kàn geen koning een revolutie begrijpen? Waarom moest hij zich zoo en niet anders verhouden tegen de gebeurtenissen? Dàt is de eene zijde van het vraagstuk. En de andere zijde is: vanwaar komen die gebeurtenissen die ons bestormen? Wie zendt het noodlot dat koningen vervolgt? Waarom kwam het rechtsvaardigheidsgevoel op in den tijd van Lodewijk den XVI[den] en eischte zijn dood?

Ook hierop bij Maeterlinck geen antwoerd.

Hij kon niet antwoorden. Hij zocht te leeren van de werkelijkheid, maar hij zag haar niet gelijk zij is, want hij zag haar met de oogen van den spiritualist en den metafysicus.

Met de oogen van den spiritualist, want bewerend, dat geenzins de gebeurtenissen, de feiten, reeël zijn, maar ons reageeren op hen het wezenlijke is, keert hij, eer hij het zelf vermoedt, weer terug tot zijn oude subjektief idealisme. Hoe kan iemand de werkelijkheid begrijpen die vooropstelt dat alles zich afspeelt achter haar om in onze ziel? „Im harten Raume stossen sich die Sachen" — en hij die loochent dat zij zich stooten, heeft die „ruimte", die beperking waarin ons leven gesloten is, die maatschappij, reeds verlaten.

Met de oogen van den metafysicus; want — „een metafysicus aanschouwt en bestudeert de dingen achtereenvolgens en onafhankelijk van elkaar. Wanneer hij de behoefte voelt zich te verheffen tot een algemeene beschouwing, dan beziet hij de dingen in hun wisselwerking, en hier staat hij stil, hij gaat niet verder en kan niet verder, want de dingen zijn voor hem door een afgrond gescheiden; want hij begrijpt hun ontwikkeling niet en dat die hun oorsprong evengoed verklaart als hunne, op elkander inwerkende verhoudingen". [1])

Juist zoo ziet Maeterlinck. De dingen zijn voor hem door een afgrond gescheiden: hier de ziel, daar de uitwendige wereld heette het vroeger, hier deugd, adel, wijsheid -, daar de gebeurtenissen, het noodlot, klinkt het nu; in den grond is niets veranderd, alleen de geheimzinnige schijn is weg. Wel ziet Maeterlinck iets van de wisselwerking der dingen: de deugd onzer ziel geeft een zekere kleur aan de gebeurtenissen die ons treffen, verklaart hij. Maar ziel en noodlot blijven niet minder voor hem starre, evenwijdig naast elkander verloopende dingen: zij kunnen nooit in elkander overgaan. Materlinck ziet niet, dat de gebeurtenissen een faktor zijn in de vorming onzer ziel, onzer eigenschappen; en dat, aan den anderen kant, onze eigenschappen, onze wil, ons karakter weer aktief kunnen ingrijpen in den loop dier gebeurtenissen. Hij ziet niet dat alle oorzaak gevolg wordt, alle gevolg weer oorzaak. Hij ziet niet het eeuwig-vloeiende der dingen, de dialektiek in de werkelijkheid.

Nog minder ziet hij als grond-oorzaak van die wissel-werking een macht die hoewel noch boven-menschelijk, noch geheimzinnig onverklaarbaar, voor een gegeven tijd het doen der menschen bepaalt. Hij begrijpt niet

---

[1]) Plechanow, Beiträge zur Geschichte das Materialismus. Bl. 164.

dat die macht, ekonomische noodzakelijkheid, tegelijk als noodlot inwerkt op het leven van personen en van groote groepen personen (de klassen) én zekere eigenschappen in hen opwekt en kweekt: ze sterk maakt in het verduren, krachtig in het afslaan, begeerig naar ontwikkeling, of zwak en laf. Hij begrijpt niet dat in deze tegenstrijdigheid het wezen bestaat der geschiedenis: dat de menschen tegelijkertijd zelven hun noodlot vormen èn er aan onderworpen zijn, dat de slagen die Lodewijk den XVI[den] troffen evenmin toevallig en onbegrijpelijk waren en even noodzakelijk als het gebrek aan wijsheid en oprechtheid dat hem deed ondergaan door die slagen. Wanneer hij dit kon zien, wanneer hij de natuur-noodzakelijkheid zag van maatschappelijke bewegingen, wanneer hij tevens de aktieve, de ingrijpende kracht zag die weer van een groep menschen (een klasse) uitgaat en waarmee zij weer op hun beurt de uiterlijke gebeurtenissen (wat Maeterlinck noemt „het noodlot") beinvloeden, dan zou hij de pit vinden in de geschiedenis waar hij tot nu toe slechts de bast van greep. Dan zou hij zien, dat op de zijde der arbeiders is de kracht, die de gebeurtenissen vervormt tot iets goeds, de wijsheid en moed die uit smart en druk een nieuwe wereld opbouwt, dan zou hij ook het groote menschelijk werk zien dat de arbeidersklasse verricht door haar strijd: n.l. dat deel noodlot dat de menschen regeert kleiner en kleiner te maken door hen in staat te stellen hun produktie dat is hun maatschappelijk leven te beheerschen.

Zoolang Maeterlinck bleef in die geheimzinnigheid van onbewuste gevoelens, scheen hij aan velen groot, zooals ieder van nevel omgeven voorwerp groot lijkt. De vaagheid zijner poëzie bekoorde, en zijn bewonderaars vulden bij ieder nieuw verschijnend werk van hem, de landen met zijn roem. Wie hem niet begrepen noemden ze grof of nuchter; de philisters stonden stil op een hoop en zwegen. Zijn schijngang naar een bovenaardsche schoonheid en reinheid verrukte de zwakken, hij gold voor den schepper eener nieuwe poëzie, een groot oorspronkelijk dichter; voor den schepper eener nieuwe moraal, een heiland. Bij de verschijning van zijn laatste boek bleef het stil. Het moet velen een teleurstelling hebben gebracht. Hij trad daarmee uit de nevelen en zij zagen hem kleiner en armer dan zij dachten. De fonkelingen van schoonheid en innerlijk leven die om hem hingen in de schemerige wereld, vergrijsden bij het alledaagsche licht. Dat zijn boek over „La sagesse et la destiné" de bekoring van zijn vroegere werken mist, pleit tegen het geloof, als zou hij een groot schrijver wezen; dat hij, die dit waarschijnlijk zelf gevoeld heeft, toch openlijk trad uit die nevel en zich toonde in zijn armoede en naaktheid — pleit vóór zijn oprechtheid en geestelijken moed. Ware armoede is beter dan schijn van rijkdom. Het is natuurlijk dat de echo's der bewondering en liefde bij dit boek zwegen: toen de gloed van het verborgene en diepzinnige verbleekte, waarmee hij den ondergang der bourgeoisie even verlichtte, zag zij zich en haar leven weer grauw en vaal. In „La Sagesse et la destinée" is Maeterlinck als verheerlijker van de dekadentie der bourgeoisie gestorven: toen zijn gedachte de aanraking wilde voelen der werkelijkheid, sloegen geen vlammen uit haar, maar zonk zij neer tot asch.

Januari '99.

Ons aanstaand Congres.

I. „De Sociaaldemokraat", orgaan der Sociaaldemokratische arbeiderspartij in Nederland.

Nog twee maanden en we komen bijeen voor het Jaarcongres. De lezers van dit maandschrift zullen het allerminst in ons misprijzen dat wij eenigermate op verkenning uitgaan en den nadruk leggen op de bespreking van het Partij-orgaan.

Hoe groot de invloed zij van het gesproken woord, hoe krachtig het optreden onzer redenaars — er gaat ongetwijfeld niets boven de propagandistische werking van een ruim-verbreid blad, mits dat door vorm, inhoud en exploitatie de arbeiders bereike.

De frissche geest in de S. D. A. P. heeft ten allen tijde ruimte gelaten voor eene gemotiveerde critiek. En het is o. i. thans meer dan noodzakelijk het Orgaan nader te bezien.

Laten wij het onmiddelijk verklaren: *De Sociaaldemokraat* is niet wat hij zijn kon. Het was een taktische fout van het laatst congres de uitgave van tweemaal per week op *drie*maal te brengen. Wij hebben er allen schuld aan gehad. De ervaring heeft sedert geleerd dat òf de arbeiders het orgaan met verminderde belangstelling lezen, omdat hun *te veel* wordt gegeven *zonder dagelijksch nieuws,* òf omdat zij geen twee bladen (partijorgaan én nieuwsblad) *betalen* kunnen. De verkoop van losse nummers vermindert. Het abonnentental kwakkelt. Er is geen orgaan denkbaar dat met de beperking van zeker terrein *driemaal* per week onderhoudend en leesbaar zijn kan. Zet de geniaalste kerels aan het hoofd van de S. D. in zijn tegenwoordig formaat, en ze schrijven zich er binnen drie maanden bot op. Onze critiek valt dus geenszins terug op de Redactie van het blad. Deze heeft een harden arbeid door weinigen geapprecieerd en het zoude van eene zonderlinge opvatting getuigen, zoo wij tekortkomingen te breed uitmaten. Twee menschen kúnnen een orgaan van dien omvang niet met „oorspronkelijke" stukken vullen en zelfs indien zij steun hadden aan een paar dozijn wetenschappelijke of geletterde partijgenooten: de zaak zou er niet op verbeteren. Men kan van het goede

te veel hebben. Nú reeds is de S. D. topzwaar, onaangenaam-lijvig. Een leesbare krant is hij in den regel niet, allerminst een met besliste propagandistische waarde. Hoe kan het anders? Veronderstelt men geen bovenmenschelijke partijliefde in een partijgenoot wanneer men van hem verlangt de tegenwoordige S. D. van a tot z te lezen? Biedt het blad afwisseling? Vindt de arbeider er zijn sentimenten in terug? Het blad hinkt en dat hinken heeft uitsluitend voor oorzaak het driemaal per week uitkomen, waardoor het weinige nieuws noodzakelijkerwijs verouderd moet zijn en de inhoud te massief. Benoem morgen nòg een of twee redacteuren en de quaestie verandert niet. Voor ons partij-orgaan is het een levensvoorwaarde dat het zoo spoedig mogelijk **dagblad** worde.

Op dit oogenblik dienen alle theoretische of principieele beschouwingen ondergeschikt te zijn aan de ver-volmaking van ons machtigst propagandamiddel. Blijft de S. D. nóg een of twee jaar wat hij nu is, dan loopen wij achteruit. Er is reeds stilstand. Als dagblad wordt het verbroken evenwicht hersteld, hebben de arbeiders *geen ander* nieuwsblad noodig, behoeven onze redacteurs zich niet af te beulen voor een orgaan *dat niet goed te maken is*. Als dagblad kan de S. D. zijn terrein met reuzenschreden winnen, als driemaal per week verschijnend nieuws-loos blad blijft het zeuren. Er is geen tusschenweg.

Dit eenmaal aangenomen zal tegelijkertijd begrepen worden dat het blad een anderen naam dient te hebben, *zónder subtitel*. De tegenwoordige naam *houdt tegen*. De Sociaal-demokraat moet naar Amsterdam. Rotterdam, als stad, mist leven èn intellectueel leven, is geen arbeiderscentrum. Evenwel de S. D. te verplaatsen *zonder* dat het orgaan *dagblad* wordt, heeft geen zin. Klampt men zich aan den tegenwoordigen vorm vast, dan kan de S. D. rustig in Rotterdam *blijven*. Er is in dat geval geen prikkel tot verplaatsing. Neemt het Congres het denkbeeld over dan moet het blad op geheel andere wijze geëxploiteerd worden. Wij hebben een energieken uitgever noodig om het uit zijn sleur op te wekken. De abonnementen en advertenties liggen te grabbel als er góéd gewerkt wordt èn vóór dat goed werken zullen wij moeten aankloppen bij een vakman die het *flair* bezit in breede lijnen te exploiteeren. Onze beweging groeit — onze geheele wijze van optreden moet groeien.

* * *

In den grond der zaak zal geen ernstig partijgenoot zich tegen het bovenstaand verzetten. De groote „maar" is de dubbeltjesquaestie. En juist omdat wij die niet onoverkomelijk achten, integendeel volkomen van het welslagen overtuigd zijn, dringen wij ten sterkste op dit voorstel aan. De S. D. driemaal gedrukt op een kleine drukkerij, kan naar verhouding zonder veel verhooging van kosten *zes* maal op een gróóte gedrukt worden.[1]) Cijfers publiceeren is een gevaarlijk werk. Toch moeten wij er in dit geval toe overgaan om den indruk te vestigen dat een Sociaaldemokratisch dagblad geen hersenschimmig ding is. Ziet hier onze ruwe begrooting:

---

[1]) Het laatst Jaarverslag vermeldt voor het drukken van TWEE nummers per week bij een oplaag van plm. **2300** betalende lezers eene uitgaaf van *f* 4471.56½.

UITGAVEN.

		Per jaar.
Het drukken van het orgaan (kleiner formaat) zes maal per week verschijnend, inclusief papier, inclusief ruim redactie-bureau.		*f* 14300.—
Een hoofdredacteur	*f* 1500.—	
„ redacteur	„ 1000.—	
„ „	„ 1000.—	
„ „	„ 1000.—	
„ „	„ 1000.—	
Correspondenten	„ 1000.—	„ 6500.—
Een administrateur	„ 1500.—	
Twee klerken	„ 1050.—	„ 2550.—
Administratiekosten	„ 100.—	„ 100.—
Redactiekosten		„ 100.—
Postzegels of rondbrengen 5000 exemplaren.		„ 7750.—
Expeditiekosten.		„ 500.—
Kantoor-onkosten.		„ 200.—
Onvoorziene uitgaven		„ 2000.—
		f 34000.—

ONTVANGSTEN.

5000 abonnés gedurend het eerste jaar à *f* 5.20	*f* 26000.—
Advertenties à *f* 120.— per week	„ 6250.—
Subsidie (reeds bestaand) . . .	„ 1750.—
	f 34000.—

Bij deze berekening is als basis aangenomen een drukprijs van ongeveer *f* 275 per week (opgave van eenige groote Amsterdamsche drukkerijen, incl. papier en redactiekamers) en een abonnentental van 5000. Bij een eenigszins flinke exploitatie, actieve redactie en medewerking van de beste wetenschappelijke en letterkundige krachten kan een aanzienlijk grooter getal abonné's verwacht worden. De ontvangst der advertentiën is bescheiden geraamd in overleg met eenige vaklieden, kortom de zaak *is* mogelijk, *moet* ondernomen worden. Een dagblad is een der levensvoorwaarden voor onze partij. [1])

Amsterdam, 7 Januari '99. HERM. HEIJERMANS JR.

II. Partij-Organisatie.

Volgens ons Program wil de partij het Nederlandsche Proletariaat doen deelnemen aan den internationalen strijd der arbeidende klasse, waarbij zij zooveel mogelijk elke ekonomische of politieke beweging der arbeiders zoodanig ondersteund, dat daardoor hunne macht tegenover de bezittende klasse wordt versterkt.

In de uitvoering daarvan, in de Beweging zelf, komt het niet het minst aan op organisatie dezer ondersteuning. Deze organisatie toch is zelf de macht tegenover de bezittende klasse. Gaat men de hoofdtrekken dezer organisatie na, dan ziet men dat zij zich al dadelijk naar den aard van het terrein waarop zij zich bewegen onderscheidt in eene vakorganisatie, die verschillende groepen van arbeiders plaatst tegenover hunne respectieve patroons en in eene politieke, die de arbeiders als klasse plaatst tegenover de klasse der bezitters.

De historische ontwikkeling dezer organisaties buiten beschouwing latende, kan men spreken, naar het mij voorkomt, over den vorm, die voor elk dezer de meest geschikte is.

[1]) Na het schrijven van dit artikeltje vernemen wij dat de afdeelingen Amsterdam en Utrecht congresvoorstellen voor een dagblad ingediend hebben.

De organisatie-vorm voor de meer directe, economische strijd is van een dergelijk standpunt in de onlangs verschenen brochure van H. Polak voor de nederlandsche arbeiders-beweging uiteengezet.

Voor die van de politieke actie kan misschien een schets van het schema der duitsche Partij-Organisatie voor ons van nut zijn.

Deze komt in hoofdzaak neer, op de organisatie van het „Kiezerscorps," men is lid van de Sos. Dem. Verein für den ne. Reichstag Wahlkreis."[1])

De statuten dezer Vereeniging geven als doel:

a. Voorlichting over alle politieke en economische questies.

b. De bevordering der verkiezing van de in de soc.-dem. beweging staande mannen voor Rijksdag, Landdag en Gemeente.

c. De ondersteuning van zijne medeleden en diegene, die door hun optreden voor het soc.-dem.-program schade leiden.

Zij komen verder met die van onze afdeelingen b.v. Amsterdam vrijwel overeen, uitgezonderd in een paragraaf luidende:

Het Bestuur komt in besluiten te nemen met betrekking tot het buiten de vereeniging gelegenen, zoowel als in die de vereeniging zelf betreffende, *voor de vereeniging op.*

De positie van het bestuur blijkt nog duidelijk in een paragraaf luidende:

Leden van de Vereeniging die langer dan 2 maanden hunne contributie schuldig zijn of zulke die de belangen der vereeniging schade doen kunnen door *Bestuursbesluit* geroyeerd worden.

Hun staat echter de beroeping op de uitspraak der eerstvolgende ledenvergadering vrij. Verder kiest het *Bestuur* van elk Kiesdistrikt z.g. vertrouwensmannen, waaruit zich de Interne-Organisatie als volgt samenstelt.

In alle stadswijken vormen deze vertrouwensmannen „groepen", het zijn lieden, die in de arbeiders-beweging genoeg zijn bekend en in elk opzicht betrouwbaar zijn gebleken.

Wordt een partijgenoot voor een „groep" voorgedragen zoo kan hij eerst opgenomen worden nadat in alle „groepen" der stad rondvraag gedaan is, of tegen de opname bezwaren zijn in te brengen.

Wanneer er één groep tegen de opname is, op welken grond ook, zoo wordt de betreffende afgewezen.

Elke groep kiest nu onder zich een voorzitter en een penningmeester (deze laatste neemt tegelijk de contributie in van de vereenigingsleden van zijn wijk) en de voorzitters der groepen vormen het „uitvoerend-bestuur" van het betreffende kiesdistrikt.

Aan de zittingen van dit lichaam nemen alléén de groep-voorzitters deel, zoodat door de verschillende voorzitters de meeningen der verschillende groepen gerepresenteerd worden.

Dit laatste kiest weer onder zich de vertrouwensman voor het kiesdistrikt en de op deze wijze voor de 397 distrikten gekozene 397 vertrouwensmannen staan direct in verbinding met de partijleiding in Berlijn.

Hier komen al deze draden in één centrum te zamen.

---

[1]) Hoe deze vereeniging nu optreedt voor de verkiezingen, voor de Landdagen en de Gemeenten doet op 't oogenblik bij deze schets voor ons niet ter zake.

In de verschillende groepen worden die maatregelen genomen, die op de actie der partij betrekking hebben, van welken aard deze ook zijn.

Of er worden voorstellen behandeld, die van de distrikt-besturen afkomen of omgekeerd aan dit laatste voorstellen gedaan.

Bij alle besluiten waar in meeningsverschil is, geldt de uitspraak der meerderheid, eerst in de groepen zelf, dan in de zitting der groepvoorzitters.

Verder hebben de leden der groepen over alle handelingen en besluiten die daar aan de orde komen, een volstrekt stilzwijgen te bewaren.

Gaan wij nu na wat de aard der op deze manier samengestelde organisatie is.

Vooreerst dan doet zij zich voor als eene, die tegelijk naar twee zijden is gekeerd.

Terwijl zij zich in de vereeniging van soc.-dem. kiezers als het ware van hare objectieve zijde voor doet, alles in zich opnemend wat onder de leden zich ontwikkeld en tot uitdrukking komt, doet zij zich in de Interne-Organisatie kennen van hare subjectieve zijde, steeds zichzelf zijnde en steeds strijdvaardig.

Dat elke verkiezing van de vereeniging hier een daad van beteekenis is, volgt direkt uit de taak en de macht, die de gekozene wordt opgedragen.

Maar tevens is het bekleeden van een plaats in een der categoriën van het uitvoerend bestuur eene opdracht, waarmede men eene groote verantwoordelijkheid op zich neemt en daardoor tegelijk tot de nauwgezetste plichtsvervulling wordt gedreven.

De vertrouwens-mannen, kan men zeggen nemen de ervaring van de partij in zich op, zij vormen een geoefende staf die beter voor de belangen der partij weet te handelen als een bestuur door de toevallige uitslag van een verkiezing plotseling bij elkaar gekomen.

Tevens worden de jonge krachten uit de Vereeniging toegevoerd, geregeld geschoold, zij komen met de tallooze zaken, die de partij behandeld heeft, met de lokale geschiedenis der partij op de hoogte.

Dan is het uitvoerend bestuur steeds bij de hand en weet door de voortreffelijke wijze, waarop het is samengesteld vele moeilijkheden bij tijds uit den weg te ruimen.

De uitvoerende macht berust in deze organisatie bij een lichaam, dat niet direct aan alle meeningswisseling is blootgesteld en zoodoende voortdurend gevaar loopt het hoofd er bij te verliezen; het gaat een geregelde gang en is in de arbeidersbeweging, wat het vliegwiel is aan de stoommachine.

Op deze wijze georganiseerd treedt de partij steeds eendrachtig tegen de z. g. „Ordnungs" partijen op, hoe ver of in de partij de meeningen over te volgen taktiek ook uit elkaar loopen, de houding eenmaal door het uitvoerend bestuur aangegeven zijnde, staat de geheele partij als een compakte massa daarachter.

Het is waar dat dit alles zich eerst onder Bismark's geweldheerschappij zoo ver heeft ontwikkeld; in een tijd dus, dat men in Duitschland niet in het openbaar vergaderen mocht, maar men kan het begrijpen, dat deze logische partijbouw zich in de praktijk als zoo uitstekend heeft

doen kennen, dat onze duitsche Partijgenooten haar als hun grootste macht beschouwen . . . dat heeft ook „unser Bismark fertig gebracht", het is nog een lauwerblad meer in zijne „Ruhmeskranz."

In den vorm der organisatie weerspiegelt zich de geest van het vereenigingsleven en in een opmarcheerend arbeidersleger moet eenheid van handelen en een onverbreekbare gestadige voortgang zijn, daarom is de boven omschreven bouw der organisatie voor de soc.-dem. Partij, logisch en noodzakelijk. Nu geloof ik, dat wij met de ervaring van eene partij, die ons zoover vooruit is, ons voordeel kunnen doen en geen slechte organisatie boven een, die goed is behoeven te prefereeren.

Als er onder onze partijgenoten heel wat zijn die dit systeem „antidemocratisch" vinden, zou me dit niet verwonderen. Het partijleven heeft hier namelijk nooit in een zoo ontwikkeld stadium verkeerd als in Duitschland het geval is, de democratie kennen de meesten noch uit de Volksparktijd.

Ook in de oude Soc.-dem. Bond huldigde men het beginsel van de uitvoerende macht in de huishoudelijke vergadering te laten berusten even als nu nog bij ons, en toch, ware de oude Bond georganiseerd, geweest volgens de beginselen van de Duitsche Soc.-dem. Partij, nooit was zij „*in zoo korten tijd*" zoo „*totaal tot niets*" vergaan.

Het is verkeerd de uitvoerende macht bij de ledenvergadering te doen berusten, hoe klein of groot dit aantal ook zijn mag.

Men heft de factor directe verantwoordelijkheid daarmede op, het bestuur is niet verantwoordelijk, want de vergadering besluit, en de vergadering dat zijn alle leden, dus zoo goed als geen mensch.

Wie van de leden der afd. A'dam zich nog de kwestie met Handwerkersvriendenkring ter zake van de laatste 1 Mei-beweging herinneren, kunnen een dergelijk voorval geïllustreerd zien.

Troelstra kwam en verweet de afd. A'dam haar sektarisch optreden — de afdeeling, nu ja, wie nu eigenlijk?

Het effect naar buiten, dat het optreden van elke afdeeling beoogt, is natuurlijk uiterst zwak als deze een lichaam is zonder hoofd.

Ten slotte is het onmogelijk dat in eene vergadering 200 à 300 leden met elkaar over taktiekquaesties beraadslagen, zooals dit behoort.

Eerstens is niet elk der leden van de situatie op de hoogte en ten tweede wordt de meerderheid gevormd door diegeen, die oogenblikkelijk het meeste prestige heeft, of het handigst zijne opvatting weet te verdedigen.

Als nu a. s. zomer in Amsterdam de verkiezingen voor de gemeenteraad aanbreken, wie zal daarvan de leiding dan op zich nemen?

Wie zal het werk voor de propaganda over de leden verdeelen?

De geheele beweging valt in tallooze kleine comitétjes uit elkaar waar geen overzicht meer is over te houden en al dat krenterig gedoe verlamt onze werklust en is het gevolg van gemis aan een degelijke organisatievorm.

Het is naar mijne overtuiging hoog tijd dat hierin grondig wordt voorzien.

Is men zoover, dat men het juiste van een dergelijke organisatie inziet, dan kan het ontwerpen van een schema daarvoor niet zoo moeilijk meer zijn, bij wijze van voorbeeld wil ik dan hier tegelijk ter verduidelijking zoo iets schetsen. Vooraf echter nog eenige andere opmerkingen.

Onze partij vertoont zich aan de buitenwereld niet in een duidelijk uitgesproken gedaante en m. i. ligt hierin de nuchtere oorzaak van al de verwarring, die er in de vakbeweging ontstaan is en nog is, ten opzichte van ons standpunt en onze werkkring.

Men vergelijke slechts ons „Strijdprogram" met het aangehaalde artikel der Statuten van de Duitsche Soc. Dem. Verein. het „doel der vereeniging" omschrijvend, om te zien hoeveel beter begrip van de Beweging zelf in dit laatste ligt opgesloten.

Het mag niet de schijn er van hebben, dat de strijders voor de politieke rechten der arbeiders, hen, die voor de directe vakbelangen opkomen willen, overschoolmeesteren of omgekeerd.

Eerst dan als beide hunne „directe opgaaf" goed begrijpen is de juiste samenhang te brengen tusschen deze twee factoren van den strijd.

Om te beginnen hiermede moet naar mijne opvatting alles wat zich op het oogenblik tot onze partij rekent zich ten doel stellen „de organisatie van het Soc. Dem. Kiezerscorps," wat natuurlijk hunne medewerking aan de vakorganisatie volstrekt niet uitsluit.

De afdeelingen nemen de naam aan van Soc. Dem. Vereeniging voor het n^e^. kiesdistrikt of voor meerdere kiesdistrikten, waar er te weinig leden zijn.

Deze vereenigingen dan, gaan op dezelfde manier als de Duitsche over tot het benoemen van vertrouwensmannen, waaruit zich ook weer op deze manier, die 20 of 30 mannen vormen die met de Kamerfractie de geheele partij-leiding op zich nemen.

De vertrouwensmannen der 1e. categorie, als ik het zoo noemen mag, kieze men zooveel mogelijk uit de vakbewegingslui, omdat het feitelijk contact dat er tusschen de leiders onzer partij en die der vakbeweging bestaan moet, hierin besloten is. De congresleden worden eveneens door de vertrouwensmannen aangewezen, maar zonder een z. g. mandaat naar het congres gestuurd.

Het is toch duidelijk, dat als een groep een of andere persoon als haar vertegenwoordiger aanwijst, dit is omdat in hem hun aller inzicht het best uitkomt of het inzicht van de meerderheid.

Zoo iemand door een mandaat, als het ware aan handen en voeten gebonden naar een congres te sturen; het is alsof men niet goed durft.

Laat ieder vrij in zijn bewegingen, maar onthef hem niet van de verantwoordelijkheid daarvan.

Mij dunkt dat deze organisatie, waarin nu wat de vorm betreft wel een en ander zal zijn aan te merken, overigens ons uit een toestand van groote verwardheid, zou helpen tot eene die de partij werkelijk een goed eind verder zou brengen in haar streven naar overzicht, naar helderheid in de Soc.-dem. Arbeidersbeweging in Nederland.

Mocht door dit artikel de aandacht van de partijgenooten in 't algemeen en van hen die zich in den regel bewegen in de spheer der hooge theoriën, op de hier aangehaalde nuchteren zaken worden gevestigd, dan kan ik het doel wat ik vooreerst hiermede beoog, al vrijwel bereikt achten.

AMSTERDAM, 2-1-'99. C. J. H.

Aan onze Kameraden van den Socialistenbond.

Een zeker gevoel van tevredenheid, van voldoening, was in het gesprokene op het kongres en in de artikelen over het kongres bij de enkele woordvoerders van den Socialistenbond niet te miskennen.

Oppervlakkig schijnt dit vreemd. Het jaar 1898 heeft niets dan verlies gebracht; afval van leden, van abonnenten bij massa's, eene desorganisatie in het groot. Wel was de achteruitgang van den Bond reeds eenige jaren geleden begonnen, maar althans den schijn had men op het kongres van '97 nog kunnen bewaren. Nu was ook de schijn verdwenen, vertegenwoordigde afdeelingen waren er ten getale van *acht;* en dat deze acht afdeelingen, de eenige welke als werkelijk bestaand kunnen worden aangemerkt, met elkaar meer dan een 200 leden tellen, zal wel niemand die een weinig op de hoogte is van de toestanden in onze arbeidersbeweging, durven volhouden.

Een niet minder ernstige reden tot het tegendeel van eene aangename stemming bij de kongresleden, moest, meent men wellicht, gelegen zijn in de beschouwing van de verdeeldheid die nog altijd in deze beweging is waar te nemen. Niet meer dan een restje te zijn van een eertijds uitgebreide organisatie; welke organisatie is uiteengevallen en andere groepen naast zich heeft zien ontstaan, moest een dubbel leed beteekenen voor hen die nog altijd met het doel van de organisatie zijn ingenomen. Vanwaar dan de welgemutstheid van de vergaderden?

De reden, meen ik, was deze: ondanks alle verliezen die den Bond zoo goed als feitelijk deden ophouden te bestaan, gevoelde men dat, na jaren van dwaling en van een zoeken in het donker, *men teruggekeerd was op den goeden weg en weer wandelde in het licht.* En dit gevoel heeft de Zwolsche vergadering niet bedrogen. Een zieke die een zware krisis heeft doorworsteld en eene gevaarlijke operatie doorstaan, zoodat hij machteloos en krachteloos neerligt en maar even het leven heeft behouden, is in beteren staat dan de patiënt vóór het tijdstip van operatie en krisis. Nu is zijn herstel nog slechts een vraag van tijd en van behandeling; te voren was de vraag van dood en leven onbeslist.

De Socialistenbond nu, is een zoodanige patiënt. Het klassenbewuste deel van het Nederlandsche proletariaat, besprongen door den kanker van het anarchisme, was doodelijk krank. Eerste teeken van beterschap: stichting van de S. D. A. P. Tweede teeken: direkt en indirekt gevolg

van haar optreden bij de verkiezing van 1897. Derde teeken: breuk tusschen Socialistenbond en „Vrije Socialisten". Na de afscheiding van de S. D. A. P. was feitelijk het pleit beslist. Zij die eenige kennis hadden van de geschiedenis van de arbeiderszaak, zagen in de oprichting van de nieuwe vereeniging het begin van eene beweging, die bestemd was de tweede periode van het Nederlandsche socialisme te worden. De anarchie *kan* de konkurrentie niet volhouden, het socialisme *moet* overwinnen — hier gelijk elders. Maar een onderdeel van de arbeidersvoorhoede bleef aan anarchistische bezoekingen lijden. Dit was de Socialistenbond. De verwarring nam toe, alle verschijnselen van in- en uitwendig verval deden zich voor. Een kleine groep bleef over, hij werd al kleiner in den strijd. Maar zoo gezond is eenmaal het gestel van dit politieke lichaam, dat ten laatste de kwaal bedwongen is, de anarchie uitgedreven; — en de lijder, bijna dood, kan zonder grootspraak met zijne bleeke lippen ons verzekeren, dat hij zich beter gevoelt dan in jaren het geval was. Zoolang de fraktie Bergmeier-Hermans-Rot-Havers-Hofland (om haar bij de namen van eenige harer voormannen te noemen), zoolang zij met Nieuwenhuis en Cornelissen bleef opgescheept, was zij erger dan onnuttig, — was zij schadelijk. De leden van deze fraktie, voor zoover zij *eindelijk* genoeg kregen van insinuatie, spitsvondigheid en laster, konden het leiderschap van Cornelissen en Nieuwenhuis niet langer genieten. Namen zij ten slotte tegen anarchie en anarchisten openlijk positie, het zou hun nogmaals op verlies van aanhang komen te staan, maar dit konden zij weten: die bleven, zouden niet meer schadelijk zijn aan de arbeiderszaak, niet meer onnuttig, maar wederom een plaats vinden in den strijd tegen hare vijanden. En, nu men voor het eerst in een kongres bijeenkwam, terwijl de deur voor het ploertendom gesloten kon worden, moest wel bijna ieder, ondanks de vele redenen tot verslagenheid, de natuurlijke opgeruimdheid gevoelen van sociaaldemokraten die elkander ontmoeten om te spreken over de belangen van — de sociaaldemokratie; dus: zakelijk, met vertrouwen en in vriendschap. De redenaars zeiden het, de medewerkers van *Recht voor Allen* schreven het: van *dit* kongres kan kracht uitgaan, op *dit* kongres heerschte een aangename toon. En wij, ondanks het feit dat het kongres schier niemand vertegenwoordigde, wij stemmen volkomen toe dat deze bijeenkomst een stichtelijker schouwspel was en een rijkere belofte vervat, dan één van de jaarlijksche bijeenkomsten door de bondsleden in het laatste halfdozijn jaren gehouden. Want wederom heeft een deel van de Hollandsche werklieden zich van de anarchie (type-Nieuwenhuis) losgemaakt, het is teruggekomen in zijn eigen element, en terechtgekomen bij zijn eigen partij — die van de sociaaldemokratie.

Dit is voor ons de beteekenis van het Zwolsche kongres; het zelfde besef dat de leden heeft verheugt, verheugt ons; bij hen was er een natuurlijke blijdschap en bij ons heerscht een voldoening die niet minder oprecht is.

* * *

De Socialistenbond was gelukkig niet dood, de vijanden hadden zich te vroeg verheugd, het socialisme was niet zonder verdedigers, men

zou weer groeien en bloeien als vroeger — zie hier uitingen van kongres en pers waaraan alleen de hier aangeduide zin kan worden toegekend. Anders zou het volkomen onzin wezen. Dat er naast de S. D. A. P. nog plaats voor een herrezen Socialistenbond zou zijn, gelooft wel niemand van zijne woordvoerders. De vreugde van het anarchistische vuilnis te hebben opgeruimd, zij het met eene krachtsinspanning die ongeveer doodelijk was, neemt de vorm aan van een uiting van dadenlust, welke, letterlijk opgevat, onverdedigbare bluf moest heeten. Het heeft waarlijk aan de fraktie-Bergmeijer c. s. niet gelegen, dat er nog socialisme in Holland is. Aan *hare* hoede alleen vertrouwd, zou Domela Nieuwenhuis het niet tot de Kerstdagen van '98 in leven hebben gelaten. Misverstand, onkunde, gehechtheid aan bestaande organisatie, genegenheid voor oude leiders — ziedaar de meest verschoonbare invloeden welke van 1894 tot 1898 in den Bond hebben geheerscht en den Bond hebben belet zich bij de S. D. A. P. te voegen. Dit is nu alles zoo goed als verdwenen; maar het blijft een zotten indruk maken wanneer men de zelfde menschen die, door zoodanige invloeden gedreven (om van de onverschoonbare te zwijgen) aan den achteruitgang van de sociaaldemokratie, zoover zij er mee te maken hadden, ook voor dat deel schuldig staan, zich hoort uitgeven voor de personen aan wier verhelderd inzicht en verbeterde manieren thans het herstel van de sociaaldemokratie te danken zal zijn . . . .

Doch we zeiden reeds dat de frissche geest niet te angstvallig in zijne uitingen moet worden nagegaan. Men zegt wel: „volhouden" met den Bond, maar bedoeld wordt: met de sociaaldemokratie. Het heeft, ja, den schijn alsof men de Nederlandsche arbeiders wil toeroepen: ziet naar ons, de aangewezen redders van het socialisme! — maar in werkelijkheid bedoelt men een bescheiden opwekking onderling: broeders, laat ons eindelijk wijs worden en weer goede socialisten zijn.

Neen, wij die dit schrijven, kunnen niet gelooven dat de klub van den S. B. de bestendiging van de afzonderlijke organisatie, als middelpunt voor een nieuwe of herleefde partij, voor mogelijk en gepast zal houden. — Maar zou zij het wenschelijk achten? Gezegd *is* het, en er wordt ook naar gehandeld. Maar voorloopig blijven wij van meening dat de meerderheid van de betrokken personen eerlang *als hun plicht zullen erkennen de aansluiting bij de S. D. A. P.* En dit niet enkel als praktisch, maar als een daad van hoogere zedelijke noodzakelijkheid. De nieuw gewekte energie werpt zich, het is niet onbegrijpelijk, op het terugwinnen van het verlorene. Rekonstruktie van den ouden Bond schijnt het eerste, het voor de hand liggende doel van het herboren overschot. Wij zullen zonder spijt of verontwaardiging dit streven nog eenigen tijd moet aanzien, wellicht tot een volgend kongres. Maar dit mag ons niet beletten de verwachting uit te spreken en getuigenis af te leggen van de hoop. dat zoo spoedig mogelijk een sterke meerderheid bij deze minderheid moge worde gevonden die aansluiting bij *onze* partij openlijk en principiëel aanbeveelt.

Vertegenwoordigers van de S. D. A. P. kunnen hiertoe adviseeren zonder verdacht te worden van annexatielust of partijgeest in een slechten zin. Wat van die zijde niet vrijwillig, niet spoedig komt, is de moeite van het overhalen niet waard. kan door ons niet beschouwd

worden als voordeel. Natuurlijk telt de Bond onder het handvol effektieve leden nog eenige flinke arbeiders die een sieraad en een aanwinst zouden zijn voor iedere organisatie. Zij zullen komen, hetzij één voor één, hetzij als restjes van afdeelingen. Maar wat wij verlangen, en spoedig verlangen, is eene openlijke, ernstige verklaring dat *het bestendigen van de scheiding* **niet wenschelijk is wijl niet noodzakelijk**. Dit verlangen wij, niet voor ons, maar voor de zaak die wij dienen. De zaak wil het, wil samenwerking en eensgezindheid; en wij willen gelooven dat onze kameraden van den Socialistenbond, die zich zelven hebben weergevonden en de blijdschap gevoelen van andermaal aan de groote zaak zich te wijden, dit zullen gaan beseffen en er naar doen. Het is doorgaans raadzaam eenige wezenlijke geschilpunten ter zijde te stellen, indien daarmee de eenheid kan worden verkregen welke de zaak bevordert. Maar niets minder dan een misdaad is het, de tweedracht te bestendigen die de zaak benadeelt, door het vasthouden aan verbeelde of nietige geschilpunten. Nog eens: aanwas van leden is niet het eerste wat wij zoeken. Over talrijke scharen nieuwe medestanders beschikt de S. B. niet. Maar wat hij kan doen, en waarmee hij het socialisme in Nederland een zeer grooten dienst zou bewijzen, den eenigen dienst dien hij nog bewijzen kan, is het helpen wegruimen van misverstand en verwarring. De strijdwijze van de anarchie, die het socialisme niet bespringt maar bekruipt, niet aanvalt, maar ondermijnt; heeft met opzettelijk gekweekte verwarring en misverstand het terrein bedekt en de zaden van een redelijke propaganda bij menigte verstikt. Bij honderden, misschien duizenden zijn de Hollandsche arbeiders te tellen die door den afval van Domela Nieuwenhuis, toen het orgaan hun precies het tegenovergestelde ging leeren van de dingen welke het tien jaar achtereen had geleerd, in walging en in arren moede het socialisme hebben verworpen, zooals ze een rottig aas uit hun woonvertrek zouden hebben geschopt. Onverschilligheid, moedeloosheid, verbittering, en een wanhopige verwarring van gedachten. En wat van den Socialistenbond, de oudste revolutionnaire arbeidersorganisatie in ons land, is overgebleven, kan thans eenigermate deze euvelen helpen herstellen, die ook den Bond hebben gefnuikt. De fraktie—Bergmeier c. s. kan de vreugde die hare eigen stemming kenmerkte, teruggeven althans aan een gedeelte van de vroeger aangesloten leden, thans sedert jaren afgestooten en verdwaald. Strijd tegen de anarchie was noodig en mag dus door niemand worden betreurd. Lange jaren was het schouwspel van de Nederlandsche arbeidersbeweging verre van schoon. Maar nu de anarchie is overwonnen en zij geen enkel oud wijf — of hoogstens een enkele — van de kachel meer trekt, nu kan aan het proletariaat den verheffenden en stichtenden aanblik van een vereenigd socialisme worden geschonken. En ook kan, behalve deze warmte in de harten, die klaarheid terugkeeren in de hoofden welke een eenig en algemeen programma uitstraalt.

Inderdaad: kon men aan de arbeiders eene enkele en eensgezinde socialistische partij toonen, welke in hoofdzaken van theorie en taktiek éen en hetzelfde program was toegedaan, dan zou de zaak van het proletaraat juist in Nederland oneindig worden gebaat. De leiders en leden van den Socialistenbond verkeeren in de gelukkige omstandigheid van dit welzijn te kunnen bevorderen. Het lot brengt onder hun bereik

de enkele en zeldzame daad waarmeê voor een verleden dat men liefst vergeet, althans vergeving is te vinden voor wat aan *beide* kanten mag zijn misdaan.

Nu nog kan uit eigen beweging en met eere gebeuren, waartoe later zou moeten worden besloten onder den dwang van de noodzakelijkheid en zonder iemands dank. Want, zoo de bedoelde personen het in hunnen hand hebben de vorming van eene enkele partij te verhaasten, haar op den duur te keeren gaat boven hunne macht. Juist de wording van de éénige partij heeft de oude organisatie gesloopt. Eén zegepraal kan nog door den Socialistenbond worden bevochten, de laatste, en die doorgaangs het meeste kost: de zelfoverwinning — welke allerlei gevoeligheid en belang zou ten offer brengen aan het boven alles te eerbiedigen heil van onze groote en goede zaak.

* * *

Dat niet reeds aanstonds het groote op het kleine en het goede op het verkeerde de overhand gehouden, en men het zoogenaamde kongres niet heeft gebruikt om de door ons gewenschte, wijl in het belang van het socialisme geboden, verklaring kond te doen, is, zeiden wij, uit de stemming van de vergaderden te verklaren. Evenwel blijft het daar aangenomen stelsel van doorzetten te betreuren. De afzonderlijk gehouden organisatie, schoon in de praktijk voor de ontwikkeling van de sociaaldemokratie geen wezenlijke belemmering, bestendigt de begripsverwarring en bestendigt den personenhaat. Dit is een dubbel kwaad; en hoewel de ervaring heeft geleerd dat men zich uit het oogpunt van het bijzondere belang der S. D. A. P. niet bezorgd hoeft te maken, mogen wij, handelende over de gebeurtenissen in de algemeene arbeidersbeweging, er nog nadrukkelijk van spreken.

Immers, dat men niet rondweg zijne dwaling heeft erkend en aansluiting bij de jongere organisatie aanbevolen als het radikale middel tot herstel van de begane fouten, is uit de omstandigheden slechts ten deele te verklaren. Er zijn namelijk dingen gezegd, en sedert in *Recht voor Allen* zijn dingen geschreven, die duidelijk te kennen geven dat men den ouden Adam (juister: den ouden Domela) niet geheel en al heeft uitgeschud. Uitgescholden heeft men hem ongetwijfeld voldoende, schoon niet meer dan met het gevoel van de vergadering begrijpelijkerwijze overeen te brengen was. Maar als er iets is, dat Rot c. s. belet den Bond er aan te geven en lid te worden van de S. D. A. P., dan is dit iets de nawerking van den geest door dezen ouden zondaar op zijne voormalige volgelingen uitgestort. De pik waarmee zij jaren lang hebben omgegaan, blijft tot op den dag van heden hen eenigermate besmetten. Dit geldt van velerlei wat direkt of indirekt werd aangevoerd om de houding van afzondering goed te praten. Zoo beschouwd is er werkelijk een reden voor. Het kongres, het orgaan zijn heilig bij vroeger; maar de bejegening van geestverwanten zoowel als de taktische redeneering laten nog te wenschen over — dragen nog sporen van den ouden, bedorven zuurdeesem. Moet, dit blijft de vraag, het doorziekingsproces nog voortgezet worden? Of zijn het enkel teekenen van een kwade hebbelijkheid, eenmaal in slecht gezelschap aangenomen en nu nog

moeilijk afgelegd? Wij hopen er het beste van maar moeten toch wijzen op eenige voorbeelden van vreemde manieren en onjuist betoog.

De beteekenis van de vakbeweging in den modernen klassenstrijd ondergeschikt te achten aan de politieke aktie; de vakvereenigingen die zich niet op de hoogte stellen van hun tijd, te kritiseeren — is iets anders als de vakbeweging tegenwerken: gelijk ook de nieuwe redaktie van *Recht voor Allen* in den valschen trant van de oude ons eenige malen heeft verweten.

Wij hebben in de laatste Deventer-verkiezing ons mede tot de roomsche en anti-revolutionnaire arbeiders gewend, niet als geloofs-, maar als klasgenooten die aanspraak mogen maken op hun steun, die den plicht gevoelen ook deze proletariërs wakker te roepen tot hun taak. Dit is iets anders dan het bedelen om stemmen van andersdenkenden, gelijk ons door *R. v. A.* is aangewreven.

Bij de verkiezing van onzen partijgenoot Schiedam in den gemeenteraad te Enschedé, heeft hij, naar het schijnt, stemmen gekregen van katholieke niet-arbeiders, die zich wegens een vroegere nederlaag op de liberalen te wreken hadden. Dit is onvermijdelijk in alle oorlogen; ook in den ekonomischen strijd zullen werkstakingen of boykots worden gesteund door sommige personen om redenen buiten de hoofdzaak. Allerminst kan een kandidaat of zijn partij aansprakelijk worden gesteld. En is nu van een arbeidersorgaan de opmerking te verwachten: „Schiedam mag zeggen: ik ben gekozen, maar God weet hoe!" Is dat de welkomstgroet aan een arbeiders-afgevaardigde in een der sterke plaatsen van het Twentsche fabrikantendom?

„De S. D. A. P. doet te veel aan verkiezingen" — heeft op het kongres een der sprekers beweerd. — Mijn hemel, wat kan zij meer doen dan hare kandidaten er door krijgen? Of, eenmaal gekozen, hare afgevaardigden belasten met de propaganda welke met hunne positie nu overvloedig te maken valt?

„De S. D. A. P. is Marxistisch en het Marxisme is verouderd", sprak Bergmeier. Zonder twijfel is de Bergmeierij, die het Marxisme vervangen moet, van jongeren datum, en als politieke leer zelfs nog hare vlegeljaren niet te boven. De opmerking is evenwel onjuist. Iedere werkman die zijn stembiljet invult met een socialistisch kandidaat is een Marxist, want hij handelt naar de stelling die Marx voor meer dan vijftig jaren uitsprak, toen hij onzen strijd allereerst een politieken strijd noemde. Lichtzinnige opmerking bovendien in een gezelschap dat als kliekje was overgeschoten van een grooten bond, verteerd wegens gebrek aan het noodige „Marxistisch-verouderd" inzicht, bij de opkomende zusterpartij wederom gebleken de eenige moderne levenwekkende kracht te zijn!

Andere zaken mogen blijven rusten. Dit weinige bedoelt geen polemiek te openen of te verscherpen, maar strekt alleen tot toelichting van het voorafgaande. Wat de twee socialistische lichamen gescheiden houdt, zijn onbeduidende theoretische kwesties en een afkeer van personen. De kwesties zijn oud-Recht voor Allensche mugzifterijen. De persoonlijke afkeer is een ander legaat van het vroegere leiderspaar. Zullen, dit wilde ik vragen; zullen de nieuwe mannen dulden dat het oude kwaad gescheiden houdt wat o zoo noodig en zelfs zoo gaarne en zoo gemakkelijk sâam te voegen waar'? . . . . Het is nu in *Recht voor Allen*

telkens Nieuwenhuis *dit* en Nieuwenhuis *dat*. Maar wij zeggen: *gij* zijt, o gruwel! nog altijd trouwe knechten van dien verloren man, zoolang gij eene duldelooze tweedracht blijft voeren. Tweedracht, altijd pijnlijk, soms noodig, maar zoo niet noodig, dan een moordende (voor U moordende) pest in het tegen zich zelve gekeerde huis, dat het huis is van den arme en den verdrukte. Wij kunnen, gelooft ons, wij kunnen uit ervaring spreken. Er is niet één ding dat gij aan zeker iemand en zijn gevolg, die Gideonsbende zonder Gideon, kunt verwijten, hetwelk anderen niet vóór u hebben opgemerkt en uitgesproken. Zoo gij zelf, dus, na jaar en dag ons in het gelijk komt stellen, zult gij wel willen erkennen dat wij taktiek en theorie van dien kant niet te onrecht prulleboel en vullis hebben genoemd. Welnu. iets van dat waardelooze en onreine voert gij zelf nog meê; ja, wilt gij gebruiken en voorstellen als zoo gewichtig en kostelijk dat het allerhoogste belang van een eensgezinde partij van arbeiders er voor moet wijken! — Stoffelijk voordeel noch eer is voor *ons* uit de vereeniging te wachten. Wij vragen niets, wij hebben genomen. Wij verlangen geen akkoord, wij hebben overwonnen. Wij spreken tot u alleen over *de schoonheid* van onze zaak, die ook de uwe is. Geldt het haar *belang*, — wij hebben bewezen het te kunnen dienen zonder u. Maar opdat geloof en hoop aan zoovele Nederlandsche arbeiders worden teruggegeven, opdat niemand aan tweespalt zich stooten noch in twijfel dwalen moge, vragen wij u: laat nog beter vandaag dan morgen in Nederland alleen van éénе vastverbondene partij van proletariers kunnen worden gesproken. Bedenkt dat gij anders nog enkel een macht ten kwade kunt zijn....

Aan strijdlust, gij weet het, mankeert het bij ons niet. Maar tusschen ons is het voortaan geen strijden meer, en wordt het moord van broeders... Hoe klein uw getal, hoe zwak uw invloed thans is geworden, wij weten zeer wel dat alleen door u en met u de eendracht is te vinden. Gij hebt de schoonheid van het socialisme in uw hand. Verdwijnt en sterft gij, dan blijft eene partij over — maar ééne overgebleven partij en één vergane, is niet hetzelfde als een partij die uit twee deelen bestaat, vroeger gescheiden en nu vereend. Zoolang ons voordeel betrokken was, mochten wij niet vragen. Nu vragen wij u, in naam van het socialisme dat ons verheugt en die na ons komen: — kom! In naam der schoonheid, kom!

F. VAN DER GOES.

Politiek.

Het Kamerlid De Boer over Landbouw en Grondbezit.

Behalve de algemeene beschouwingen geven eenige bijzondere punten uit het begrootingsbebat ons een bijdrage tot de kennis van het streven der regeerende klasse. en van haren strijd met de andere.

Bij het hoofdstuk Binnenlandsche Zaken was de diskussie over de afdeeling Landbouw niet onbelangrijk.

In de eerste plaats komt in aanmerking de rede van den Heer de Boer (14 Dec. *Handelsblad* 518 e. v.):

— Staatsbemoeiing met landbouwbedrijf — uitmuntend ingericht. De regeering heeft geen opwekking noodig, zij doet haar best. Wij hebben een landbouw-komité, wij hebben een landbouw-direkteur. „Onder hun invloed" zullen wij telkens gelegenheid hebben gelden toe te staan voor de aan hen toevertrouwde belangen. Maar laat ons zien tot welke rubrieken de staatsbemoeiing is te brengen. Ten eerste een stelsel van vakonderwijs; ten tweede „een krachtige bestrijding van besmettelijke veeziekten;" ten derde en laatste „een eerlijk gemeend streven om den afzet van onze landbouwproducten op buitenlandsche markten te bevorderen." „Miskenning van dit gewichtig volksbelang," derhalve, kan men aan de regeering niet ten laste leggen. De organiseerende en finantieele tusschenkomst van den staat, — „onmisbaar om het bedrijf op de hoogte van den tijd te houden" — is inderdaad voor den landbouw niet te vergeefs gevraagd.

Echter ziet de Heer de Boer den tijd komen waarop hij „tegen die klimmende uitgaven een ernstig protest zal aanteekenen" — namelijk zoodra hem blijkt dat de regeering hare taak blijft beperken tot „eene bevordering van de produktie, zonder zich te bekommeren om de kwestie der verdeeling." Spreker vindt deze eenzijdigheid — „of, wil men liever deze onvolledigheid" — vreemd. En dat, terwijl „onze sociale wetgeving toch rechtstreeks of zijdelings ten doel heeft de machtsverhoudingen te wijzigen tusschen arbeider en bezitter van het arbeidsmiddel." „Waarom bepaalt deze wetgeving zich tot industrieel gebied, en brengt zij bijna altijd den landbouwarbeider buiten den kring van hare bemoeiingen?"

Zoo vreemd acht de Heer De Boer de zaak niet, of hij weet eenige redenen te geven. Een van die redenen is de groote moeilijkheid om bedoelde arbeiders te betrekken in een algemeene arbeidswetgeving, „wegens het groote verschil in toestanden". Men hoopt daarom alles van de adviezen van „bepaalde landbouw;deskundigen". Toch gaat men, „niet bij voorkeur aan de groot-indistrieëelen opdragen de middelen tot verbetering van misstanden in de industrieele arbeiderswereld". Dit is een „verwonderlijke inkonsekwentie". Immers, „juist de landbouwdeskundigen" zijn „partij in de zaak aan wie in de allerlaatste plaats de uitvoering dezer taak mag worden opgedragen". „Zij vervullen hunne natuurlijke funktie door aan den Staat te vragen de middelen om het bedrijf tot ontwikkeling te brengen". Regeering en Kamer, meent spreker, hebben daarentegen te letten op „de belangen van alle kringen onzer samenleving". Niet alleen de bloei van het vak, maar ook het stoffelijk en zedelijke welzijn van de bevolking, behoort door de overheid te worden beschermd.

De regeering, meent spreder verder, gevoelt niet de beteekenis van dit dubbele belang. In het Voorloopig Verslag verontschuldigt zij zich, als het ware. De afdeeling Landbouw bestond aan het Departement nog nauwelijks drie maanden toen de begrooting moest worden opgemaakt. Hoe kon men dan, vraagt de minister, hoe kon men verwachten dat zij nu reeds blijken zou dragen van de oplossing van het moeilijke vraagstuk van de verhouding tusschen de eigenaar van den grond en den gebruiker? Dit moet de minister met den landbouw-direkteur rijpelijk overleggen. — Van dit toegezegde overleg, nu, verwacht de Heer de Boer weinig goeds. Wat zou de landbouw-direkteur? Van hem zijn geen sociaal-agrarische maatregelen te verwachten. „Want op hetzelfde oogenblik dat de landbouw-direkteur dat zou willen ondernemen, zou hij ondervinden de last van zijn oorsprong, de vloek van zijn onechte geboorte; en dezelfde invloeden die hem daar hebben gebracht, zouden zich tegen hem keeren en hem eraan herinneren dat hij zijne betrekking heeft te bekleeden als de mandataris van eene zekere agrarische partij".

Het ontbreekt in dit gedeelte van de rede des Heeren de Boer niet aan duidelijkheid. De redenaar heeft zich voorgenomen in alle oprechtzijn meening te zeggen, De kapitalisten willen staatsbemoeiïng alleen voor eigen voordeel. Zij hebben het zoover weten te brengen dat de landbouw een afzonderlijk beheer aan het departement van Binnenl. Zaken heeft gekregen. Maar wee den direkteur van de nieuwe afdeeling als hij iets voor de misdeelde helft van de belanghebbenden wou voorstellen, voor arbeiders en kleine pachters, want dan ging hij weer weg zooals hij was gekomen. Hij is de wilsuitvoerder van een bepaalde, landkapitalistische groep.

Wij behoeven onze instemming met deze opmerkingen van het radikale kamerlid niet te betoogen, het is een redeneering juist zoo als wij in belang van de waarheid haar wenschen. Echter zijn er woorden die wij niet zóó zouden hebben gebruikt. De tegenstelling aanvankelijk gemaakt tusschen produktie en verdeeling, komt ons voor minder juist te zijn. Het is een vraag van tegenstrijdig belang bij verschillende groepen van producenten — producenten in den ruimsten zin. De bezitters van het arbeidsmiddel — gelijk de spreker vervolgens

een der partijen terecht aanduidt, exploiteeren niet alleen de verbruikers maar ook de arbeiders. De bevreemding van den spreker betrof, meenen wij, een zeer begrijpelijke zaak. Ook op industrieël gebied heeft de sociale wetgeving niet ten doel de machtsverhouding te wijzigen tusschen bezitter en arbeider, maar het scheppen van voor den arbeider minder onhoudbare toestanden in de tegenwoordige samenleving. De bedoeling van de burgerlijke hervormingspolitiek is konservatief. Slechts meenen wij dat deze berekening blijken zal verkeerd te zijn geweest. Dat door verbeteringen voor de arbeiders, niet dan door hun eigen optreden afgedwongen, wijzigingen in de machtsverhouding ten slotte zullen komen, als een ongewild, als een door velen gevreesd revolutionnair gevolg. Enkele vooruitstrevende personen zooals de Heer de Boer mogen dit niet ongaarne zien, het algemeene gevoelen bij sociale hervorming is anders. Het krasse optreden van den Heer de Boer, willen wij zeggen, gaat niet gepaard met een evenredige scherpte van inzicht van de sociale gebeurtenissen van onzen tijd. Dat wijziging der machtsverhouding, noch rechtstreeks, noch zijdelings ooit door „onze sociale wetgeving" (of wetgevers) bedoeld is, maar zoodanige wetgeving alleen uit nood en angst door de regeerende klasse wordt verlangd en aanvaard, deze waarheid kon, had de Heer de Boer haar doorgrond, hem op het spoor hebben gebracht van de juiste oplossing welke hij nu zocht waar zij niet is te vinden. De moeilijkheid, nl. van de bescherming der „ekonomisch zwakken"; was, meende hij, een reden — alsof goede wil stilzwijgend moest worden ondersteld. Doch de andere waarheid door den spreker voorbij gezien, en op welke Troelstra aanstonds attent maakte, is de zwakheid van het landproletariaat, zijn gebrekkige organisatie, zijn gering weerstandsvermogen, de aard en de konditie van den arbeid zelven. Eerst moet hier verandering in komen, moet een andere „machtsverhouding" intreden voor de „verwonderlijke inkonsekwentie" ophoudt — die alleen beteekent dat de heerschende klasse niets doet zonder gedwongen te zijn.

Het vervolg van de rede van den radikalen afgevaardigde was één betoog van de noodzakelijkheid van hervorming van het grondbezit. Ja, de rasgemaakte konklusie was niets meer of minder dan afschaffing van het grondbezit. Immers, verbeteringen van ons pachtstelsel te verlangen is tamelijk ijdel. Reeds vroeger heeft spreker gezegd: verbeteren van ons pachtstelsel is het pachtstelsel opheffen, want zijn fouten zijn tevens de reden van zijn bestaan. „Wil men op gevoelige wijze in het beschikkingsrecht van den eigenaar ingrijpen, dan zou daardoor alleen reeds de waarde van den grond als voorwerp van geldbelegging zeer gevoelig dalen en van het bezitten van grond als middel van renteheffing zou het mooi af zijn.' Toch ondersteunt spr. het vormen van pachtkommissiën, kommissiën van deskundigen die geschillen tusschen partijen belangeloos willen regelen. Direkt nut verwacht hij niet, maar zij zullen allicht bijdragen leveren tot herziening van het Burgerlijk Wetboek — of wel „de onmogelijkheid bewijzen van het stelsel." En bovendien helpe men nu reeds aan arbeiders een gebruiksrecht geven (beter: teruggeven) van den grond tot bestrijding van armoede en werkeloosheid. Vooral de zedelijke beteekenis van den maatregel acht de Heer de Boer van groot gewicht; „omdat zij is de grondslag voor

de agrarische hervorming, die, hetzij nu of in eene verre toekomst, in ieder geval moet komen: eene hervorming uitgaande van het eenig juiste beginsel: de erkenning van de rechten van het volk op den bodem dien het noodig heeft om te wonen en te leven, eene nationaliseering van den bodem in den goeden zin van het woord."

* * *

Ziehier een redevoering, meenen wij, die als puik blijk van burgerlijken hervormingsijver grootelijks de aandacht verdient. Ten eerste dit. Ons socialisten wordt dikwijls verweten dat wij, uitgaande van vooropgestelde dogma's, de maatschappelijke verschijnselen verklaren volgens theorieën. Dit zal men den Heer de Boer niet aanwrijven, die door waarneming van de verschijnselen tot eene theorie komt, welke de onze volkomen bevestigt. Dat een uitnemend deskundig man den grond aan de bewoners en bewerkers van den grond wil brengen, en anders geen verbeteringen voor hen mogelijk acht, is een feit dat wij met voldoening mogen konstateeren.

Doch waarom versterkt dit in zekeren zin zoo klemmende betoog ons in nog een socialistische overtuiging? — in de overtuiging nml., dat bij alle bekwaamheid en ernst de positie van burgerlijke hervorming weinig hoopvol is. Wij zeiden het en noemden een enkel argument. Zelfs waar zoo onomwonden wordt gezegd: uw stelsel deugt niet, verbetert gij het dan heft gij het op; daar belet de klassepositie het doordringen in de toch waarlijk nu niet voor de eerste maal gebleken historische waarheid, dat alleen door krachtsontwikkeling van de overheerde klasse, èn aanvankelijk de doenbare verbetering èn vervolgens de opheffing van het stelsel is te bereiken. Waarom dringt de Heer de Boer nu nog niet aan op ingrijpende maatregelen? Waarom „gaat hij zelfs zoover van te beweren dat elke wetgever zijne krachten zou toonen te overschatten wanneer hij zou willen ondernemen de grondbezitsvormen (thans) te veranderen?" — Omdat „het verlangen daarnaar zich niet duidelijk (genoeg) en met (voldoenden) aandrang heeft uitgesproken." In verband met de algemeene meeningen van den spreker -- ook gebleken toen hij aan de socialisten het brengen van den klassenstrijd in het parlement verweet — kan dit niet anders beteekenen dan het verlangen van de bourgeoisie, het verlangen van de grondbezitterszelven. Hoe dit zij, in ieder geval mankeert aan zijn woorden de uitdrukking van het besef, dat de opheffing van het privaat grondbezit tegen den zin en ondanks het verzet van belanghebbenden zal moeten geschieden.

Dit gebrek is meer dan een wetenschappelijke tekortkoming; het is een politieke fout. Want het radikale kamerlid spreekt als zoodanig. En als hij dan de Regeering „op verre na niet in staat acht tot een frontaanval op onze agrarische verhoudingen", dan mogen wij hem vragen: wat doet *gij* om een aanval op het grondbezit, dien gij zoo noodig acht, in de hand te werken Gij gelooft dat het pachtstelsel wel langer zal duren dan het ministeriëel leven van Mr. Goeman Borgesius. Ook wij gelooven het, hopen het zelfs. Maar wederom mogen wij vragen: wat doet gij om den duur van het pachtstelsel

althans zooveel mogelijk te bekorten? Een politiek man, immers, kan het bij zulke algemeene verzekeringen, kan het zelfs bij zulk een voortreffelijk akademisch betoog niet laten blijven. Praat gij zoo, dan zullen pachtstelsel en grondbezit even lang duren als het parlementair leven van uwe geheele klasse. En dit is juist wat tegen alle geavanceerde politiek onzerzijds wordt aangevoerd; dat het eene politiek van woorden, dat het *geen* politiek is. De diskussie over theorieën dient slechts om het verband van denken en doen, in dit geval van valsch denken en niet doen, ten overvloede te bewijzeu. Maar de hoofdgrief, ook tegen het radikalisme is, het niet of ten halve doen. De Heer de Boer kan met zijne ideeën alleen terecht bij de socialistische politiek, wil hij het n?et bij woorden laten. In zijn eigen kring of partij zullen hem redevoeringen als hij er nu een hield, de reputatie bezorgen van een kurieus heer, van iemand die vrij wat durft zeggen, hoogstens van een lastig potentaat. Maar kracht ten goede in de richting van zijn eigen ideaal zal alleen dan van zijn optreden kunnen uitgaan; zijne groote bekwaamheden zal hij alleen dan kunnen gebruiken ten nutte van de klasse naar welker zijde zijne sympathieën neigen, wanneer hij toetreedt tot de politieke organisatie van die klasse welker belang met zijn ideaal samenvalt.

En hij zou niet het eerste voorbeeld zijn van iemand wiens wijder grijpende studie hem bracht van bijzondere grieven tot algemeene kritiek. Nu heeft hij in den direkteur van de afdeeling Landbouw een mandataris van eene bepaalde agrarische partij (de grondbezitters) ontdekt. Straks wellicht ziet hij in 's mans chef, in diens kollegaas de ministers, in de Kamer, dienaren van eene bepaalde maatschappelijke klasse, de kapitalisten. Nu pleit hij voor de rechten van het volk om te bezitten den grond dien het noodig heeft om te wonen en te leven. Straks erkent hij dat een beschaafd volk niet alleen den grond maar *alle* arbeidsmiddelen behoeft, en dus ook moet bezitten. Nu verschuift hij deze partieele hervorming naar een misschien nog verre toekomst. Straks strijdt hij met geestdrift voor eene algeheele hervorming te bereiken in een toekomst, naar het woord van den Engelschen dichter, „Saamvallend met het nu" ....

Zoo niet, dan zal zelfs een zoo radikaal man als De Boer ook in de Kamer zijn plicht slechts ten halve doen.

Overzicht Tijdschriften.

Aankondiging.

Wij meenen de lezers van ons tijdschrift er op attent te mogen maken, dat er van de 12 platen die jaarlijks bij de „Sociaal-Democraat" zullen worden gevoegd (van de hand van R. N. Roland Holst) een afzonderlijke uitgave zal plaats hebben, waarop men zich bij den uitgever H. J. Poutsma, te Amsterdam, kan abonneeren. Het eerste nummer hiervan is voor eenige dagen verschenen. Afgezien van de uitvoering, die het niet aan ons staat hier te beoordeelen, kan deze uitgave een nieuw strijdmiddel worden voor onze Partij. Wie dus de Uitgave steunt, steunt tevens de Partij.

De Redactie.

„Neue Zeit" (No. 12—17).

In No. 12, 13, 14 der „Neue Zeit" bestrijdt H. Cunow de konklusies van Bernstein, waar deze in vroegere afleveringen (No. 18 en 24, Jaargang XVI) had willen aantoonen dat de door Marx verkondigde koncentratie der bedrijven slechts zeer verlangzaamd doorgaat, dat het klein- en middenbedrijf ongeveer stabiel blijft, het groote slechts zeer langzaam wint. Cunow toont in deze artikelen de betrekkelijke waarde aan van Bernstein's becijferingen; hij wijst na dat ook bij een ongeveer gelijk gebleven aantal midden-bedrijven, het *innerlijk samenstel* dier bedrijven een geheel ander is geworden, daar in de plaats der oude, onafhankelijke producenten thans vermomde, voor stuk- of uurloon arbeidende proletariërs gekomen zijn. Ook bij den *handelsstand* is dit hetzelfde: de agenten, zetbazen, filiaal-houders enz. zijn slechts in naam onafhankelijk.

Cunow bestrijdt ook Bernstein's bewering dat in alle landen eene aristokratie onder de arbeiders zich vormt, die zich niet verbonden voelt aan de lagere schichten van de arbeiderswereld. C. wijst na, dat op het vasteland van Europa juist de hoogst staanden onder de arbeiders de kerntroepen vormen der arbeiders-beweging. Ten slotte betoogt hij hoe ook Bernstein's bewering over de grootere elasticiteit

der produkten-markt (waardoor de krisissen minder uitgebreid en algemeen zouden worden) wel voor het heden opgaat, maar waarschijnlijk voor de naaste toekomst reeds niet meer, daar het tijdperk dat thans begint eerder gekarakteriseerd zal worden door een geweldige konkurrentiestrijd der ontstane industrie-staten om de voorhandene markten. Als bewijs van den veranderenden toestand noemt hij de aaneensluiting der engelsche fabrikanten tegen hun arbeiders.

In No. 13 van de „Neue Zeit" breekt Poersch een lans voor z.g. „neutrale" vakvereenigingen naar engelsch model, opdat niet de politieke kleur van eenige vereeniging arbeiders van ander politiek of godsdienstig inzicht uitsluite.[1]) Hij meent niet wat hier te lande onder de „neutrale" vakbeweging verstaan wordt (dus wel zich bemoeien met arbeids-wetgeving, enz.) maar enkel het niet propageeren voor een bepaalde partij.

Kautsky beantwoordt deze opmerkingen (No. 14 „Neue Zeit") in een ook voor Hollanders zeer lezenswaardig stukje. De engelsche vakvereenigingen, zegt hij, zijn allen demokratische organisaties en strijden tegen het kapitaal. In Duitschland zijn de niet-sociaal-demokratische vakvereenigingen het een noch het ander: zij strijden niet tegen het kapitaal en loopen aan den band van leiders van burgerlijke partijen. In Engeland heeft de bourgeoisie zich leeren schikken in de vak-organisaties, daar kan men een warm liberaal of konservatief en toch een goed vakvereenigingsman wezen. In overig Europa niet. Waar alle burgerlijke partijen de zelfstandige arbeidersbeweging bestrijden, kan ook de vakbeweging slechts in zooverre winnen, als de burgerlijke partijen in de arbeiderswereld *teruggedrongen* worden. Dit terugdringen is het werk der sociaal-demokratie: zij bereidt dus den bodem voor de vakbeweging.

In No. 16 levert Dr. J. Schmidt een bijdrage over de ontwikkeling der groot-industrie in Duitschland gedurende het tijdperk '82—'95. Hij begint met een overzicht van het aantal in klein-bedrijven arbeidende vrouwen: in die 13 jaar is hun aantal gevallen van 634.000 op 589.000, d. i. afgenomen met 7 o/o. In die jaren is echter het totale aantal arbeidsters gestegen van 792.363 tot 1,623.607, d. i. met 105 o/o. In '82 was ongeveer 1/10, in '95 nog slechts ongeveer 1/15, aller arbeidende vrouwen zelfstandig werkzaam. Onder de arbeidsters zijn ongeveer 12,6 o/o gehuwd. Daar verreweg het grootste aantal dezer kategorie in de groot-industrie werkzaam is, zou een goede wetgeving tot bescherming der gehuwde arbeidsters zeer licht doorvoerbaar zijn.

In de huisindustrie is het aantal arbeidsters wel afgenomen, maar minder snel dan het aantal mannelijke arbeiders; deze verminderden van 182.400 op 106.800, de arbeidsters slechts van 102.700 op 90.300.

---

[1]) In Duitschland zijn de eigenlijke vakvereenigingen, de „gewerkschaften" alle sociaal-demokratisch.

De Gids, Januari 1899.

Prof. D. E. Siegenbeek van Heukelom is een heer, mede een snaakje, die — dat (zóóveel qualiteiten in één man: Prof, heer, snaakje — brengen je tot jeugd-machteloosheid bij den bouw van 'n nog niet eens mooie of lànge zin) — die — dat in *De Gids* schrijft. Er is een tijd geweest toen *De Gids* op litterair gebied een mikpunt was. Die beweging is uit. Er is geen beweging meer. De heer Van Hall burgemeestert nog zoo wat als de heer Vening Meinesz pijn aan zijn teen heeft en *De Gids* is ons lief geworden als de verzamelplaats van veel breed-overdachte, diepzinnig-bepeinsde, nèt-gezegde phrases, d. w. z. de phraseologie der bourgeoisie. *De Gids* is een welgedane mijnheer in een dure pels die na een overdadig maal in een duur etablissement bij een *pousse* weldadig, milddadig, kortom dàdig wordt en over de heele maatschappij met de meest beminnelijke, lodderige, aankomende slaapdoezeligheid philosopheert. *De Gids* is de afterdinner-gestemdheid van Professoren, doktoren en meesters in de rechten. De Januari-aflevering alleen brengt ons vier proffen, drie doctoren, twee meesters. 't Is nièt om mee te gekken — àl noemden we Prof. D. E. Siegenbeek van Heukelom een snaakje. Deze heer heeft het — van nu af past ons rustige aandacht — over „De zelfmoord als peilschaal van het maatschappelijk geluk". Misbruiken anderen het gebruik van erwtensoep, het kerkbezoek, de gevangenisstatistiek, de broodbedeeling, enz. als „peilschalen" — de heer Siegenbeek van Heukelom verdiept zich in den zelfmoord. Je begrijpt *of course* z'n gedachtengang. Hoe meer zelfmoord hoe minder geluk. Redeneer daarover eenige vellen en je hebt een machtig-interessant artikel. Ons gezond verstand zegt wel nadrukkelijk dat de heele beschouwing op een sinister grapje moet uitdraaien, omdat in geen enkel land eenig betrouwbare zelfmoord-statistiek bestaat (zelfmoorden in de kringen der bourgeoisie komen uiterst zelden aan het licht „om de eer der familie te redden"); ons gezond verstand leert ons even positief dat *elke* zelfmoord directe of indirecte maatschappelijke oorzaken heeft èn dat per saldo de heelemaal „niet verklaarbare" gevallen toegeschreven kunnen worden aan de liefdeloosheid eener ondergaande gemeenschap; ons gezond verstand behoeft wel niet lang te mijmeren over het gewicht eener quaestie die voor ons geen quaestie is — de heer S. v. H. gaat er 's op z'n gemak voor zitten en als een schalkje zet hij zijn beschouwingen in met deze opmerking:

> „De toestand van Land en Volk is in menig opzicht bevredigend." Aldus klinkt het in de eerste mededeeling onzer jeugdige Koningin aan Haar volk, in de eerste troonrede door Haar uitgesproken.
>
> Dat deze volzin even als de overigen wel overwogen en gewikt zal zijn, mag veilig worden aangenomen. Zij, die Haar den raad gaven aldus te spreken, waren in staat de juistheid dier bewering te beoordeelen want „de toestand van Land en Volk" kan „in menig opzicht" in *cijfers* worden uitgedrukt.

> Die cijfers zijn in stapels formulieren neergelegd, ze zijn gecondenseerd tot statistische resultaten, en daaruit spreekt de materieele vooruitgang, de *welvaart* van het volk.
>
> Welvarend is het; maar is het ook *gelukkig?*

We zouden het bij dit snoepje van 's heeren Siegenbeek's geestigheid kunnen laten, hem aan de hand van Emile Durkheim's Le suicide, étude de Sociologie kunnen laten voortknuffelen, ware het niet dat een Tijdschriften-overzicht iets meerder gedegens diende te bevatten. Daarom nog een paar staaltjes. Op blz. 67 verhaalt onze professor:

> „Datzelfde ontbreken van invloed op den tax ziet men bij de kleine epidemiën van zelfmoord door imitatie.
>
> In 1772 pleegden 15 invaliden in een zelfde gesticht achtereen zelfmoord door zich aan eenzelfden haak op te hangen; toen de haak werd verwijderd hield de epidemie op (*sic!*) In het leger en ook in kleine gemeenten waar men elkander goed kent, komen van tijd tot tijd dergelijke zelfmoordgroepen door navolging voor; meestal kenmerken zij zich door een zelfde karakter.
>
> Niettegenstaande dergelijke ophoopingen, die zonder twijfel met abnorme geestestoestanden samenhangen, blijft de algemeene tax onveranderd of liever hij gaat ongestoord zijn normalen, in onze eeuw progressieven gang."

Zijn we ver uit de buurt gebleven als we dezen Prof een snaakje noemden? Ernstiger wordt hij evenwel, als hij huppelend aan Durkheim's hand onderzoekt in „welke sociale *groepen* de zelfmoord predomineert" en dan niet zooals wij — indien we onzen tijd niet serieuzer konden gebruiken — eenvoudigweg uitgaand van éénzelfde bron, den zelfmoord zouden koppelen aan den *klassen*strijd, maar de verdeeling maakt:

1°. Religieuze *groepen.*
2°. De *groep* van het huisgezin.
3°. De staten en de politieke *groepen.*

Het is een malle en zonderlinge verwarring, een komische verhaspeling van psychische en sociale oorzaken. Komt onze Prof op sociaal terrein dan zegt hij fijn-leuke dingskes, als: „Het snelle opvoeren van sommige arbeidsloonen is voor den arbeidersstand een economische crisis" en:

„Niet de ellende maar de te snelle materieele en intellectueele vooruitgang, waaraan het maatschappelijk mechanisme zich niet spoedig genoeg kan adapteeren, is de bron van onrust, die de euphorie doet afnemen, den zelfmoord-tax doet rijzen."

Ten slotte verklaart de geleerde auteur, dat „materieele welvaart en geluk voor het individu twee geheel van elkander gescheiden voorstellingen zijn." Schalkje.

Dr. L. Knappert houdt een pleidooi — een wàrrèm pleidooi. — voor godsdienstonderwijs in of naast de openbare scholen, die hij lof toebrengt voor haar „angstig-gehandhaafde neutraliteit." Alweer een phrase. De school is niet neutraal, maar een

propaganda-middel voor de bourgeoisie. En laten wij het lustig bekennen dat een sociaal-democratisch onderwijzer evenmin „neutraal" les geeft. Men doet zijn levensbeschouwing geen geweld aan. En gelukkig de jeugd aan wie door onze partijgenooten een gansche dosis onzin en bombast bespaard blijft. Het best geven wij 's heeren Knappert's roerend epistel weer met dit citaat:

> „Menigmaal, wanneer ik in donker avonduur, bij storm en ontij, naar de catechisatie-kamer ging, voelde ik dat als eene bittere ergenis, dat dit onderwijs, zoo hoog toch van karakter, van zulk een overwegend belang voor jonge menschen, gedwongen werd als een dief het licht te schuwen, als een werk der duisternis heimelijk moest worden gepleegd, als Lazarus nog blijde met de uren-brokjes, die van de tafel van den rijken onderwijsman vallen."

Dan een lijvig opstel van Prof. D. Simons over De zaak Hogerhuis. *De Gids* die met het begrijpen van „bewegingen" doorgaans een kwart eeuw achterlijk is — is ditmaal slechts een paar jaar te laat. Heel handig maakt Prof. Simons dat goed met een taktisch beginzinnetje.... „Er gaat sinds eenigen tijd een beweging door het land.... Jawel. Tweede helft 1896! — En héél handig deelt hij na zijn uiteenzetting der feiten mede dat hij persoonlijk geen bepaalde opinie heeft, dat de lezer nu maar moet trachten „zichzelf een indruk te vestigen." Het lantaarntje van die ongelukkige zaak geeft nóg te veel licht om eenige verheffing of frischheid bij onze bourgeois-geleerden te kunnen ontdekken.

Om te eindigen bevat het tijdschrift een Buitenlandsch overzicht dat het „Jaar 1898" bespreekt, wijs en burgermans-plezierig de „politiek" bepraat, en — is 't noodig het aan te stippen nog stom, blind en doof is voor wat 1898 inderdaad gebracht heeft. Een Internationale Arbeiderspartij kent *De Gids* niet. Oók na een kwart eeuw. Goeie menschen.

H. H. Jr.

De economische theorieën van Karl Marx

populair uiteengezet en toegelicht door

KARL KAUTSKY.

(Vertaald uit het Duitsch door J. F. A.)

(Vervolg van pag. 344.)

Hoe veel waarde zal onder deze omstandigheden in een pond garen steken?

Allereerst de waarde der bij de vervaardiging daarvan gebruikte katoen en spindels. Deze gaat zonder verkorting of vergrooting in het product over. De gebruikswaarde van katoen en spindels is een andere geworden, haar waarde is onaangetast gebleven. Dit wordt duidelijk, als men de verschillende tot vervaardiging van het eindproduct vereischte arbeidsprocessen als opeenvolgende deelen van een en hetzelfde arbeidsproces beschouwt. Nemen wij aan, dat de spinner ook katoenplanter is en de katoen onmiddellijk na haren oogst versponnen wordt; het garen vertoont zich thans als het product van den planters- en den spinnersarbeid, zijn waarde wordt gemeten door den ter kweeking van de katoen en haar afwerking tot garen maatschappelijk noodzakelijken arbeidstijd. Aan de waarde van het product wordt niets veranderd, als onder overigens gelijke verhoudingen de tot vervaardiging daarvan noodzakelijke arbeidsprocessen voor rekening van verschillende lieden volvoerd worden. De waarde van de verwerkte katoen komt dus in het garen weer voor den dag; hetzelfde geldt van de waarde der verbruikte spindels. Hulpstoffen laten wij hier eenvoudigheidshalve buiten beschouwing.

Met deze overgedragen waarde gaat nog gepaard de waarde die de spinnersarbeid aan de katoen toevoegt. In één arbeidsuur worden 2 pond versponnen — nemen wij aan dat in een gulden 2 arbeidsuren steken. Een arbeidsuur vormt dus een waarde van $^1/_2$ gulden.

De waarde van 1 pond garen is dus gelijk aan de waarde van 1 pond katoen (= 1 gulden) + $^1/_{100}$ spindel (= $^1/_{10}$ gulden) + $^1/_2$ arbeidsuur (= $^1/_4$ gulden), of in guldens uitgedrukt : $1 + {}^1/_{10} + {}^1/_4 = 1$ gulden 35 cent.

In 6 uren worden diensvolgens 12 pond garen gesponnen, van een waarde van 16 gulden 20 cent. Hoeveel heeft het echter den kapitalist gekost om dit resultaat te bereiken? Hij moest leveren 12 pond katoen = 12 gulden, 12/100 spindel = 1 gulden 20 cent, en 1 arbeidskracht = 3 gulden, te zamen 16 gulden 20 cent, evenveel als hij aan garenwaarde bezit.

Hij heeft derhalve tot dusver voor niet laten arbeiden; de gekochte waar arbeidskracht heeft hem tot dusver geen meerwaarde verschaft.

Doch onze kapitalist laat zich niet verbluffen. Hij heeft de gebruikswaarde van de arbeidskracht voor den geheelen dag gekocht; hij heeft haar eerlijk gekocht tot haar volle waarde; daarmee kreeg hij echter ook het recht haar gebruikswaarde geheel en al te bezigen. Het komt niet in hem op tot den arbeider te zeggen: „Ik heb je arbeidskracht gekocht voor een bedrag aan geld waarin 6 arbeidsuren steken. Je hebt 6 arbeidsuren voor mij gewerkt; we zijn kiet, je kunt gaan." Hij zegt veeleer: „Ik heb je arbeidskracht voor den geheelen dag gekocht, den geheelen dag behoort ze mij toe; fluks dus verder gewerkt zoolang je kunt, geen oogenblik verspild van den tijd, die niet jouw doch mijn tijd is." En hij laat, in plaats van 6, wellicht 12 uur werken.

Na nog eens 6 uur, op het eind van den arbeidsdag, maakt hij weer de rekening op. Hij bezit nu 24 pond garen tot een waarde van 32 gulden 40 cent. Aan uitgaven betaalt hij 24 pond katoen = 24 gulden, 24/100 spindel = 2 gulden 40 cent, en 1 arbeidskracht = 3 gulden, te zamen 29 gulden 40 cent. Meesmuilend legt hij zijn boek ter zijde. Hij heeft 3 gulden gewonnen, of, zooals hij zich uitdrukt, „verdiend". Hij heeft ze verdiend, meerwaarde verworven, zonder de wetten van den warenruil te schenden. De katoen, de spindels, de arbeidskracht, ze werden elk tot hun waarde gekocht. Als hij meerwaarde verwerft, dan geschiedt dit slechts doordat hij de gekochte waren verbruikte, wel niet als genotsmiddelen, maar als productiemiddelen, en doordat hij de gebruikswaarde van de door hem gekochte arbeidskracht tot voorbij een zekere grens verbruikte.

Het productieproces is onder het stelsel der warenproductie steeds waardevormingsproces, om 't even of het met gekochte of met eigen arbeidskracht volvoerd wordt; doch slechts als zijn duur een zekere tijdgrens overschrijdt, is het waardevormingsproces ook vormer van meerwaarde en als zoodanig meerwaardevormingsproces. Het productieproces moet om meerwaarde te produceeren langer duren dan noodig is tot vervanging der waarde van de gekochte arbeidskracht door nieuwgeschapen waarde.

Ook de boer die zijn eigen veld bewerkt, ook de handwerksman die voor eigen rekening arbeidt kan langer werken dan de tijd die noodig is tot vervanging der door hem verbruikte levensmiddelen. Ook hij kan dus meerwaarde voortbrengen, zijn arbeid kan meerwaardevormingsproces worden. Maar zoodra het meerwaardevormingsproces met gekochte vreemde arbeidskracht volvoerd wordt, is het kapitalistisch productieproces; dit is naar zijn aard, noodzakelijkerwijs en volgens zijn bedoeling, meerwaardevormingsproces.

HOOFDSTUK II.

HET GEDRAG VAN HET KAPITAAL BIJ DE WAARDEVORMING.

Wij hebben in hoofdstuk I van afdeeling I de door Marx het eerst gemaakte onderscheiding leeren kennen van het dubbele karakter van den waren-voortbrengenden arbeid: eenerzijds *bepaalde vorm van nuttigen, gebruikswaarden voortbrengenden arbeid* en anderzijds *algemeen menschelijke, eenvoudige, gemiddelde arbeid die warenwaarden vormt.* Overeenkomstig dit dubbel karakter is ook het produktieproces onder de heerschappij der warenproduktie tweeslachtig, nl. eenheid van *arbeidsproces* en *meerwaardevormingsproces*, en als *kapitalistisch* productieproces eenheid van *arbeidsproces* en *meerwaardevormingsproces*. Wij hebben in het vorige hoofdstuk de beide elementen van het arbeidsproces leeren kennen, nl. productiemiddelen en arbeidskracht; wij hebben echter ook de verschillende rol leeren kennen, die deze beide elementen als deelen van het kapitaal in het meerwaardevormingsproces spelen. Wij hebben gezien dat de productiemiddelen op geheel andere wijze aan de vorming der productenwaarde deelnemen dan de arbeidskracht.

Wij hebben bevonden, dat de waarde der verteerde productiemiddelen in de waarde van het product weer te voorschijn komt. Het overbrengen van deze waarde geschiedt in het arbeidsproces door den arbeid. Hoe is dit echter mogelijk? De arbeid moet gelijktijdig een dubbele taak volvoeren: nieuwe waarde scheppen en oude waarde overbrengen. Dat hij dit doet, is slechts verklaarbaar door het dubbele karakter van den arbeid, waaraan wij zooeven herinnerden. Als *waardevormende*, algemeen menschelijke arbeid schept hij nieuwe waarde; als *gebruikswaarden voortbrengende* bizondere vorm van nuttigen arbeid brengt hij de waarde der productiemiddelen op het product over.

Slechts door den bizonderen vorm van den spin-arbeid kan de waarde van katoen en spindels op het garen overgebracht worden; de spinner daarentegen kan dezelfde waarde die hij als spinner schept, ook door anderen arbeid scheppen, als hij bijv. schrijnwerker wordt; dan maakt hij echter geen garen, brengt geen katoenwaarde op garen over.

Het tweeslachtig karakter van den arbeid, nl. van *waardevormenden* en *waardeoverbrengenden* arbeid, komt helder aan den dag, als men den invloed beschouwt van een verandering in het voortbrengingsvermogen van den arbeid op het waardevormen en het waardeoverbrengen. De grootte der waarde, die in een arbeidsuur voortgebracht wordt, verandert niet als, onder overigens gelijke omstandigheden, het voortbrengingsvermogen van den arbeid toeneemt of vermindert. De hoeveelheid in een bepaalde tijdsruimte geproduceerde gebruikswaarden daarentegen neemt toe of af met het voortbrengingsvermogen van den arbeid. In dezelfde mate dus wordt het vermogen van den arbeid om waarde over te brengen grooter of kleiner.

Nemen wij bijv. aan, dat een uitvinding het voortbrengingsvermogen van den spinarbeid verdubbelt, terwijl het voortbrengingsvermogen van den arbeid der katoenplanters niet verandert; voorts dat in 1 pond katoen 2 arbeidsuren vervat zijn en het, om bij onze vroegere onderstelling te blijven, 1 gulden kost. Vroeger werden in een uur 2 pond katoen versponnen, thans 4 pond. Dezelfde nieuwe waarde, die vroeger aan de 2 pond door den arbeid van een uur toegevoegd werd, wordt thans aan de 4 pond toegevoegd, nl. naar onze onderstelling 50 cents. Maar de dubbele waarde wordt thans in een uur op het garen door den spin-arbeid overgebracht: vroeger 2 gulden, thans 4 gulden.

Men ziet, dat de waarde-bewarende of -overbrengende kracht van den arbeid berust op een andere eigenschap van dien arbeid als zijn waarde-vormende kracht.

Daar geen produceeren zonder productiemiddelen mogelijk is, is iedere waren-produceerende arbeid niet slechts waarde-vormend, doch ook waarde-bewarend, en wel niet slechts in den zin dat hij de waarde der verbruikte productiemiddelen op het product overbrengt, doch ook in dien zin, dat hij de waarde der productiemiddelen voor ondergang bewaart. Al 't aardsche is vergankelijk en zoo gaan ook de productiemiddelen vroeg of laat te gronde, zelfs als ze ongebruikt blijven. Vele productiemiddelen, bijv. verscheidene machines, bederven zelfs sneller als zij blijven staan, dan als zij in gang gehouden worden. Met de gebruikswaarde der productiemiddelen verdwijnt ook hun warenwaarde. Geschiedt de slijtage normaal in het productieproces, dan komt de waarde, die het productiemiddel verloren heeft, in de waarde van het product weer voor den dag. Verslijt het productiemiddel zonder in het productieproces aangewend te worden, dan verdwijnt zijn waarde voorgoed. De kapitalist ziet gewoonlijk deze zijde van den arbeid over het hoofd; zij komt echter zeer voelbaar tot zijn bewustzijn, als hij, bijv. tengevolge van een crisis, gedwongen is het productieproces tijdelijk te staken. Marx haalt het voorbeeld aan van een engelschen katoenspinner, die in 1862 de jaarlijksche stilstandskosten zijner fabriek tengevolge der katoencrisis op 72.000 gulden begrootte, waaronder 14.400 gulden voor verslechtering der machinerieën.

De verschillende productiemiddelen verhouden zich echter verschillend tot de wijze van waarde-overbrenging. Sommige verliezen in het arbeidsproces hun zelfstandige gedaante, bijv. ruwmateriaal en hulpstoffen. Andere bewaren hun gedaante in het arbeidsproces. De katoen die versponnen wordt, verliest haar gedaante, de spindel die spint, echter niet. De eerstbedoelde productiemiddelen geven in het productieproces hun gansche waarde aan het product af, de laatste slechts gedeelten ervan. Als een machine 1000 gulden waard is en onder normale omstandigheden in 1000 dagen verslijt, dan geeft zij in iederen arbeidsdag de waarde van een gulden aan het in dezen tijd met haar hulp vervaardigd product af.

Ook hier ontmoeten wij het tweeslachtig karakter van het productieproces. Hoe kan de machine 1/1000 van haar waarde aan een bepaald product afgeven? Bij de vervaardiging daarvan is toch niet 1/1000 der machine, maar de gansche machine werkzaam. Deze tegenwerping is

werkelijk geopperd. Het antwoord luidt, dat de gansche machine zich in het productieproces begeeft voor zoover dit arbeidsproces is, daarentegen slechts een overeenkomstig gedeelte voor zoover het meerwaardevormingsproces is. Als gebruikswaarde begeeft zich de gansche machine in ieder productieproces, als waarde slechts een gedeelte van haar.

Omgekeerd kan de gansche waarde van een productiemiddel in het product overgaan en toch slechts een deel van het productiemiddel voorzoover het voorwerp is. Nemen wij aan dat, om 100 pond garen voort te brengen, 115 pond katoen onder normale omstandigheden vereischt zijn en dat de hoeveelheid onbruikbaren afval in dit geval 15 pond bedraagt, dan zullen slechts 100 pond katoen in 100 pond garen overgaan, maar in de waarde van de 100 pond garen zal de waarde van 115 pond katoen zijn overgegaan.

De productiemiddelen brengen gedurende het productieproces zooveel waarde in het product over, als zij gedurende dat proces verliezen. Zij kunnen aan het product nimmer meer waarde toevoegen dan zij zelf bezitten, hoe groot ook hun gebruikswaarde zijn mag. Het is dus volkomen onhoudbaar, als de vulgair-economie de meerwaarde en zijn omgezette vormen, kapitaalrente, bedrijfswinst, grondrente, uit de gebruikswaarde der productiemiddelen wil afleiden, uit hun „diensten”.

De waarde van de in het productieproces verbruikte productiemiddelen komen onveranderd in de waarde van het product weer te voorschijn.

De arbeid bewaart echter niet slechts waarde, hij vormt ook nieuwe waarde. Tot binnen een zekere tijdsruimte vervangt de nieuwe waarde scheppende arbeid slechts de door den kapitalist bij het koopen der arbeidskracht uitgegeven waarde. Duurt de arbeid langer dan deze tijdsruimte, dan vormt hij meerwaarde.

„Dat deel van het kapitaal dus,” zegt Marx, „dat zich in productiemiddelen, d. w. z. in ruwmateriaal, hulpstoffen en arbeidsmiddelen omzet, verandert niet van waardegrootte in het productieproces. Ik noem het derhalve constant (onveranderlijk, bestendig) kapitaaldeel, of korter: constant kapitaal.

„Het in arbeidskracht omgezette deel van het kapitaal verandert daarentegen van waarde in het productieproces. Het produceert zijn eigen equivalent en nog een overschot daarbij, meerwaarde, die zelf veranderen, grooter of kleiner zijn kan. Uit een constante grootheid verandert dit deel van het kapitaal voortdurend in een variabele (van grootte wisselende). Ik noem het derhalve variabel kapitaaldeel, of korter: variabel kapitaal. Dezelfde kapitaalbestanddeelen, die van het standpunt van het arbeidsproces in objectieve en subjectieve factoren, in productiemiddelen en arbeidskracht onderscheiden worden, worden van het standpunt van het meerwaardevormingsproces onderscheiden in constant kapitaal en variabel kapitaal.”

De waarde-grootte van het constante kapitaal is natuurlijk slechts met betrekking tot het meerwaardevormingsproces als onveranderlijke grootheid te beschouwen. Door het productieproces, waarin het wordt aangewend, wordt de waardegrootte van het constante kapitaal niet ver-

anderd; wel echter kan dit door andere factoren bewerkt worden. Ook de verhouding tusschen constant en variabel kapitaal kan zich wijzigen. Wij komen daarop later nog terug.

HOOFDSTUK III.

DE GRAAD VAN UITBUITING DER ARBEIDSKRACHT.

Onderstellen wij een kapitaal van 5000 gulden. Dit bestaat uit twee gedeelten, een geldsom die voor den verkoop van productiemiddelen wordt uitgegeven, het constante kapitaal c, dat wij op 4100 gulden stellen, en een andere geldsom, die tot den aankoop der noodige arbeidskracht dient, het variabele kapitaal v, bedragend 900 gulden. Het constante kapitaal zelf bestaat weer uit twee gedeelten: ruwmateriaal etc., waarvan de waarde volledig weer in het product aan den dag komt, en werktuigen enz., die in ieder productieproces slechts een deel hunner waarde aan het product afgeven. Voor het hier volgend onderzoek houden wij geen rekening met dit onderscheid, omdat het enkel onze taak meer ingewikkeld zou maken, zonder aan het resultaat iets te veranderen. Wij nemen dus hier eenvoudigheidshalve aan, dat de waarde van het gezamenlijke aangewende kapitaal in het product weder te voorschijn komt.

De kapitalist heeft productiemiddelen en arbeidskracht gekocht en wendt ze aan. Op het einde van het productieproces is de waarde van het voorgeschoten kapitaal vergroot met de meerwaarde m, die, naar wij veronderstellen, 900 gulden bedraagt. Hij bezit dus thans $c + v + m = 4100 + 900 + 900 = 5900$ gulden. Daarvan zijn 4100 gulden overgedragen, 900 + 900 gulden nieuwgeschapen waarde.

Het is duidelijk, dat de waardegrootte van het constante kapitaal van geen invloed is op de grootte der geproduceerde meerwaarde. Zekerlijk kan zonder productiemiddelen niet geproduceerd worden, en hoe langer er geproduceerd moet worden, des te meer productiemiddelen zijn er noodig. De productie van een zekere meerwaarde-grootte wordt derhalve bepaald door de aanwending van een zekere hoeveelheid productiemiddelen, die van den technischen aard van het arbeidsproces afhangt. Maar hoe groot de *waarde* dezer hoeveelheid is, dat is zonder invloed op de grootte der meerwaarde.

Als ik 300 arbeiders te werk stel en de dagelijksche waarde der arbeidskracht van elk 3 gulden, de waarde die ieder in een dag voortbrengt 6 gulden bedraagt, dan zullen deze 300 in een dag een waarde van 1800 gulden voortbrengen — waarvan 900 gulden meerwaarde — om het even of de productiemiddelen die zij verbruiken een waarde van 2000 of 4000 of 8000 gulden hebben. De *waardevoortbrenging*

en waardeverandering in het producteiproces worden door de waardegrootte van het voorgeschoten constant kapitaal niet beïnvloed. Voorzoover het er dus op aan komt, deze beide zaken zuiver te beschouwen, kunnen wij het constante kapitaal buiten rekening laten.

Van het voorgeschoten kapitaal komt dus voor ons hier slechts het variabel gedeelte, v, in aanmerking; van de waarde van het product slechts de door den arbeid nieuwgeschapen waarde, die gelijk is aan de waarde van het aangewend variabel kapitaal plus de meerwaarde, v + m. De verhouding van de meerwaarde tot het voorgeschoten variabel kapitaal is in ons geval = 900 : 900 = 100 pCt.

Deze verhouding waarin het variabel kapitaal meerwaarde vormt of de verhouding tusschen de grootte der meerwaarde en de grootte van het variabel kapitaal noemt Marx den meerwaardevoet. Men mag haar niet, gelijk zoo vaak gebeurt, met den winstvoet verwarren. De winst wordt wel afgeleid uit de meerwaarde, maar is niet de meerwaarde.

Om gedurende een arbeidsdag een waarde te produceeren, die gelijk is aan de waarde zijner arbeidskracht, v, moet de arbeider een zekeren tijd arbeiden, dien wij vroeger op 6 uren gesteld hebben. Deze arbeidstijd is noodzakelijk tot het onderhoud van den arbeider. Marx noemt hem den noodzakelijken arbeidstijd. Dat gedeelte van den arbeidsdag, waarin de arbeider de grenzen van den noodzakelijken arbeidstijd overschrijdt en niet waarde tot weder-vorming van zijn arbeidskracht, doch meerwaarde voor den kapitalist voortbrengt, heet bij Marx de meerarbeidstijd en de in dien tijd verstrekte arbeid meerarbeid. De meerarbeid staat tot den noodzakelijken arbeid in dezelfde verhouding als de meerwaarde tot het variabel kapitaal; wij kunnen den meerwaardevoet dus uitdrukken door $\frac{m}{v}$ of $\frac{\text{meerarbeid.}}{\text{noodzakelijken arbeid.}}$

De meerwaarde belichaamt zich in een hoeveelheid producten, die Marx het meerproduct noemt. De verhouding van dit meerproduct tot het variabel kapitaaal moet zich derhalve ook laten belichamen in de verhouding van zekere gedeelten der productenhoeveelheid tot elkander. Bij het beschouwen dezer verhouding, waarbij het niet gaat om de nieuwgeschapen waarde, doch om het voltooide product, kunnen wij echter niet gelijk vroeger het constante kapitaal, dat een deel der productenwaarde vormt, buiten rekening laten.

Nemen wij aan, dat in een 12-urigen arbeidsdag door een arbeider 20 pond garen geproduceerd worden tot een waarde van 30 gulden. De waarde van de versponnen katoen bedaaagt 20 gulden (20 pond à 1 gulden), de waardeslijtage der spindels enz. 4 gnlden, de waarde der arbeidskracht 3 gulden. De meerwaardevoet, onderstellen wij, is 100 pct. Dan hebben wij aan garenwaarde 30 gulden = 24 gulden (c) + 3 gulden (v) + 3 gulden (m); deze garenwaarde is belichaamd in 20 pond garen, dus het constante kapitaal in 16 pond, het variabel kapitaal in 2 pond en evenzoo de meerwaarde in 2 pond garen.

De 20 pond garen worden in 12 uren geproduceerd, dus in ieder uur 1²/3 pond garen. De 16 pond, waarin de waarde van het constante kapitaal belichaamd is, worden in 9 uur en 36 minnten geproduceerd, de 2 pond, waarin de waarde van het variabel kapitaal is vervat, in 1 uur en 12 minuten, en evenzoo de 2 pond waarin de meerwaarde belichaamd is.

Zoo gerekend schijnt het dat de meerwaarde niet in 6 uur werd voortgebracht, gelijk wij aannamen, doch in 1 uur en 12 minuten. En zoo rekenen dan ook de fabrikanten het uit en zij bewijzen haarfijn dat hun winst in het laatste arbeidsuur wordt voortgebracht en dat, als men den arbeidstijd ook maar met een uur verkort, iedere winst onmogelijk gemaakt en de industrie geruïneerd zou worden. Reeds in 1836 werd deze berekening door de Engelsche fabrikanten en hun geleerde en ongeleerde pleitbezorgers, onder aanvoering van Senior, tegen elke wettelijke beperking van den arbeidstijd aangevoerd. Hetzelfde argument heeft men in Duitschland en Oostenrijk weder opgewarmd tegen den normalen arbeidsdag, hoewel reeds de ervaring der feiten in Engeland de nietigheid dier bewering zoo beslist mogelijk aangetoond heeft. De arbeidsdag is daar in verschillende takken van arbeid wettelijk verkort — wij komen daarop nog terug — zonder de industrie te ruïneeren, of ook slechts de winsten der heeren fabrikanten merkbaar te schaden.

Het heele argument berust op de verwarring van gebruikswaarde en waarde. De gebruikswaarde van twee pond garen wordt in het laatste uur voortgebracht, niet echter zijn waarde. De 2 pond garen zijn niet uit de lucht gesponnen. In de 2 pond garen is niet slechts de arbeid van 1 uur en 12 minuten van den spinner, doch ook de waarde van 2 pond ruwe katoen vervat en volgens wat wij aannamen (1 pond katoen = 1 gulden, 1 gulden = 2 arbeidsuren) zijn in de 2 pond katoen 4 arbeidsuren belichaamd; buitendien is van de spindels enz. zooveel waarde op de 2 pond garen overgegaan, als in 48 minuten maatschappelijk noodzakelijken arbeidstijd voortgebracht wordt. Tot de vervaardiging der in 1 uur en 12 minuten geproduceerde 2 pond garen zijn dus in werkelijkheid zes arbeidsuren noodig geweest. Als de arbeider uit ons voorbeeld werkelijk in 1 uur en 12 minuten de gansche meerwaarde voortbracht, die een waardeproduct van 6 uren belichaamt, dan zou hij in staat moeten zijn om in een twaalfurigen arbeidsdag een waarde te scheppen die met 60 arbeidsuren overeenkomt. En aan dergelijken onzin van de fabrikanten slaat men geloof!

Daar het argument thans nog in menigen kring tamelijken bijval vindt, zij er nog van een andere zijde licht op geworpen. Berekenen wij, hoe hoog de meerwaardevoet zou worden bij een verkorting van den arbeidsdag van 12 tot 11 uur, bij dezelfde omstandigheden als boven ondersteld werden. [1])

Wij hadden dan niet meer 24 gulden constant kapitaal, doch slechts 22, daar er immers minder verwerkt wordt ($18^1/_3$ pond katoen = $18^1/_3$ gulden; slijtage van spindels enz. slechts $3^2/_3$ gulden); daarbij een variabel kapitaal van 3 gulden (wij nemen aan dat het arbeidsloon

---

[1]) Wij nemen daarbij aan, dat een verkorting van den arbeidsdag van 12 tot 11 uur ook den besteden arbeid met $^1/_{12}$ doet verminderen. In werkelijkheid is dat niet noodzakelijk het geval; in den regel gaat de verkorting van den arbeidstijd vergezeld van een vermeerdering van kracht, handigheid, volhardingsvermogen, zorgvuldigheid, intelligentie, kortom van de geschiktheid des arbeiders, een vermeerdering die soms zoo ver gaan kan, dat de arbeider in den korteren arbeidstijd meer produceert dan tevoren in den langeren. Met dezen kant der arbeidstijdverkorting houden wij ons echter hier niet bezig, wij laten dien eenvoudigheidshalve buiten beschouwing.

voor 11 uur hetzelfde blijft als vroeger voor 12 uur) en een meerwaarde van 2½ gulden. De meerwaardevoet bedraagt dus niet meer 100, doch 83⅓ pCt.

Wij hebben een totaal-product van 18⅓ pond garen, met een waarde van 27½ gulden; het constante kapitaal is in 14⅔ pond belichaamd, het variabele in 2 pond, de meerwaarde in 1⅔ pond; de 14⅔ pond worden in 8 uur en 48 minuten geproduceerd, de 2 pond garen in 1 uur en 12 minuten en de garenhoeveelheid, die de meerwaarde draagt, in 1 uur. Door de verkorting van den arbeidstijd met een uur is dus de tijd ter vervaardiging van het meerproduct, dat de meerwaarde bevat, niet met een uur, doch slechts met 12 minuten verminderd. Het rekenvoorbeeld der fabrikanten berust op de wonderbare onderstelling, dat in 11 uur 1/12 minder aan product geleverd wordt, doch evenveel productiemiddelen (ruw materiaal enz.) verbruikt worden als in 12 uur.

HOOFDSTUK IV.

DE ARBEIDSDAG.

De noodzakelijke arbeidstijd en de meerarbeidstijd te zamen vormen den arbeidsdag.

De noodzakelijke arbeidstijd is onder gegeven omstandigheden — een bepaalden hoogtegraad van voortbrengingsvermogen van den arbeid, van behoeften der arbeidersklasse enz. — een bepaalde grootheid. Wij hebben hem in ons voorbeeld op zes uren gesteld. De arbeidsdag mag, zooals van zelf spreekt, onder geen enkele productiewijze korter zijn dan de noodzakelijke arbeidstijd; hij moet onder de kapitalistische productiewijze langer zijn dan deze. Hoe langer de meerarbeidstijd is, des te grooter — onder overigens gelijke omstandigheden — is de meerwaardevoet. De kapitalist streeft derhalve naar de grootst mogelijke uitbreiding van den arbeidsdag. Liefst zou hij den arbeider 24 uur lang onafgebroken laten arbeiden. [1])

Tot zijn groot leedwezen gaat dat op den duur niet. De arbeider verlamt ten slotte als hem niet een tusschenpoos van rust, slaap, maaltijd verzekerd wordt. Maar de kapitalist streeft er ten minste naar, deze tusschenpoozen zoo veel mogelijk te verkorten en den arbeider gedurende den ganschen verderen tijd voor zich in beslag te nemen. De arbeidskracht laat zich niet van den arbeider scheiden en gedurende den ganschen tijd, dat de gebruikswaarde der arbeidskracht aan den kapitalist toebehoort, behoort hem ook de persoon van den arbeider

---

[1]) Bij de oostenrijksche parlementsenquête over arbeidstoestanden in 1883, werd geconstateerd, dat in verschillende spinnerijen te Bruenn doorgewerkt werd van Zaterdagmorgen tot Zondagmorgen. Deze fraaie gewoonte beperkt zich helaas niet tot Bruenn en niet tot spinnerijen.

toe. Elke minuut van den arbeidstijd die de arbeider voor zichzelf besteedt, komt den kapitalist voor als diefstal aan zijn eigen kapitaal. [1])

Maar juist omdat de arbeidskracht en de arbeider onafscheidelijk met elkaar verbonden zijn, eischt het belang van den laatste de grootst mogelijke verkorting van den arbeidstijd. Gedurende het productieproces is hij slechts deel van het kapitaal; hij wordt onder de kapitalistische productiewijze eerst mensch, zoodra hij ophoudt met arbeiden. Maar naast dit moreel motief voor verkorting van den arbeidstijd, bestaat er ook een materieel. Het kapitaal streeft er naar om meer te nemen dan er naar de regelen van den warenruil aan toekomt.

Als de kapitalist de dagelijksche arbeidskracht tot haar waarde koopt, dan komt hem slechts haar gebruikswaarde toe voor een dag, d. w. z. hij mag de arbeidskracht dagelijks slechts zoo lang benuttigen, dat haar weder-vorming niet er door geschaad wordt. Als iemand de opbrengst van een appelboom koopt en, om uit den boom erg veel voordeel te behalen, niet slechts de appels afschudt, maar ook takken afzaagt, om het hout te gebruiken, dan schendt hij de overeenkomst die hij heeft aangegaan; de boom kan het volgend jaar niet meer zooveel vruchten dragen als vroeger. Hetzelfde is echter het geval als de kapitalist den arbeider overmatig lang laat arbeiden: dit geschiedt op kosten van de geschiktheid tot arbeiden en van den levensduur des arbeiders. Als tengevolge van overmatigen arbeid de tijd dat de arbeider tot arbeid geschikt is van 40 tot 20 jaren wordt teruggebracht, dan beteekent dat niet anders dan dat het kapitaal gemiddeld in één dag de gebruikswaarde van twee arbeidsdagen verbruikt heeft; het heeft den arbeider de arbeidskracht van één dag betaald en hem de arbeidskracht van twee dagen afgenomen. De kapitalist predikt den arbeiders spaarzaamheid en wijze voorzorg en dwingt hen tegelijkertijd het eenige te verspillen wat zij bezitten, n.l. hun arbeidskracht. [2])

---

[1]) De engelsche arbeiders — en andere waarschijnlijk ook — weten zeer goed de nauwkeurigheid te bespotten, waarmee de kapitalist waakt dat hem de arbeider van den arbeidsdag, dien hij gekocht heeft, niets aftrekt. Zoo vertellen zij van den bezitter eener steengroeve, waar een arbeider door een te vroeg ontploffende mijn in de lucht geslingerd werd, doch tegen verwachting zonder letsel weer op den grond neer kwam. Bij de uitbetaling van het loon trok hem de ondernemer den tijd af dat hij in de lucht geweest was, dus niet gewerkt had. Iets dergelijks moet zich bij den aanleg van de Croton-waterleidieg in den staat New-York inderdaad voorgedaan hebben. Een berg moest doorboord worden. De springmijnen in den tunnel brachten na hun ontploffing schadelijke gassen voort, die de arbeiders vaak verdoofden en voor eenigen tijd (gedeelten van een uur) tot arbeiden onbekwaam maakten. Deze tijd werd hun van het loon afgetrokken. In het kanton Zürich trok een fabrikant van verliefd gestel zijn arbeidsters het loon af voor den tijd dien zij in zijn kantoor met hem hadden doorgebracht.

[2]) Marx citeert een plaats uit een artikel van Dr. Richardson in de „Social Science Review," 1863, waar het heet: „Te Marylebone (een der grootste stadswijken van Londen) sterven grofsmeden in de verhouding van 31 per 1000 jaarlijks of 11 boven het gemiddeld sterftecijfer van volwassen mannen in Engeland. De werkzaamheid, een bijkans instinctieve kunst der menschheid, op zichzelf onberispelijk, wordt door louter overdrijving van den arbeid de verwoester van den man. Hij kan dagelijks zooveel hamerslagen doen, zooveel schreden afleggen, zooveel ademhalingen doen, zooveel werk verrichten en gemiddeld bijv. 50 jaar leven. Men dwingt hem zooveel meer slagen te doen, zooveel meer schreden af te leggen, zooveel vaker per dag te ademen, en alles bijeen zijn levenstaak dagelijks met een kwart te vermeerderen. Hij probeert het en het resultaat is, dat hij voor een beperkte periode een kwart meer werk verricht en op zijn 37e jaar inplaats van op zijn 50e sterft".

Wij spreken hier niet over den kapitalist als particulier persoon, doch als vertegenwoordiger der kapitalistische productiewijze, die haar geboden ten uitvoer legt, om 't even of hij door persoonlijke hebzucht, dan wel door de concurrentie daartoe gedreven wordt.

Hier zijn de belangen der arbeidersklasse en die der kapitalistenklasse in strijd met elkaar. De eerste zoekt den arbeidsdag zooveel mogelijk te verkorten, de tweede hem zooveel mogelijk te verlengen. Het resultaat der tegenstelling van belangen tusschen beide klassen is een strijd, die thans nog voortduurt, die echter reeds voor eeuwen begonnen is en historisch van de grootste beteekenis werd. In dezen strijd zijn de arbeidende proletariërs tot het besef gekomen van de solidariteit hunner belangen; hij was de voornaamste drijfveer tot de samenvoeging der arbeiders als klasse, tot de ontwikkeling der arbeidersbeweging als politieke beweging. Het belangrijkste praktische resultaat dat deze strijd tot dusver opleverde, is de regeling der lengte van den arbeidsdag door den staat, de normale arbeidsdag.

In Engeland, het geboorteland der moderne industrie, hebben zich de voorwaarden en oorzaken van dezen strijd het eerst en scherpst ontwikkeld, hij heeft zich derhalve daar het eerst ontsponnen. „De engelsche fabrieksarbeiders waren de voorvechters niet slechts van de engelsche, maar in het algemeen van de moderne arbeidersklasse, zooals ook hunne theoretici het eerst aan de theorie van het kapitaal den handschoen toewierpen." De strijd om de lengte van den arbeidsdag en zijne oorzaken zijn ook nergens zoo duidelijk na te sporen als in Engeland, welks pers, parlementsverslagen en enquête-commissies, benevens de officiëele berichten, met name van de fabrieksinspecteurs, een rijk materiaal geleverd hebben, gelijk het in geen anderen Staat te vinden is, een materiaal dat, toen Marx het eerste deel van „Das Kapital" voltooide (1866), eenig was.

Marx heeft derhalve slechts den strijd om den normalen arbeidsdag, gelijk die zich in Engeland afspeelde, meer uitvoerig geteekend. Zijn schildering wordt aangevuld door het boek van Engels over „De(n) toestand der arbeidende klassen in Engeland" („Die Lage der arbeitenden Klasse in England"). Dit boek reikt slechts tot 1844, dat van Marx slechts tot 1866. Niettemin hebben hun uiteenzettingen over den strijd om den normalen arbeidsdag thans nog meer dan louter historisch belang. De toestanden die zij beschrijven, de listen, streken en uitvluchten van het kapitaal om den arbeidsdag zooveel mogelijk te kunnen verlengen of zijn gedwongen verkorting denkbeeldig te maken, de houding der politieke partijen en der arbeidersklasse tegenover deze kuiperijen — dat alles is zoo typisch, dat de latere overeenkomstige ontwikkeling op het vasteland slechts een afdruk der engelsche schijnt. De toestanden die Engels voor een halve eeuw, Marx voor een derde eeuw beschreef, zij zijn heden nog slechts al te levend in ons midden te vinden. Het geringe materiaal, dat particuliere nasporingen en officiëele mededeelingen over duitsche en oostenrijksche industrietoestanden aan het licht gebracht hebben, is niets dan een sprekende illustratie van de uiteenzettingen van „Das Kapital". Marx zegt in zijn voorrede, dat hij „de geschiedenis, den inhoud en de resultaten der engelsche fabriekswetgeving een zoo uitvoerige plaats" in het eerste deel van zijn werk

heeft ingeruimd, aangezien het eene volk van het andere leeren kan en moet, en aan de heerschende klassen door hun eigen belang het wegruimen geboden wordt van alle wettelijk te controleeren hindernissen, die de ontwikkeling der arbeidersklasse tegenhouden. De uiteenzettingen van Marx zijn ook niet geheel zonder resultaat geweest. De feiten die hij leverde waren zoo treffend, zoo onweerlegbaar, dat zij niet slechts op de arbeidersklasse, doch ook op denkende leden der heerschende klasse niet nalieten indruk te maken. De vorderingen in de fabriekswetgeving van Zwitserland, Oostenrijk, Duitschland, zijn niet in de laatste plaats te danken aan de uitwerking, door „Das Kapital" teweeggebracht.

Maar het aantal der denkende en niet in klasse-vooroordeelen bevangen leden der burgerklasse en de politieke invloed der arbeidersklasse zijn nog gering, en de overwegende indruk, dien wij bij het lezen der uiteenzettingen van „Das Kapital" over de fabriekswetgeving ontvangen, is niet die van bevrediging over het bereikte, maar van schaamte over de kolossale onwetendheid die thans nog bij ons over de fabriekswetgeving heerscht en die het mogelijk maakt, dat in europeesche parlementen nog opvattingen verkondigd worden, die in Engeland sinds lang door de feiten weerlegd zijn en die daar, in „het land van het Manchesterdom", waarop men zoo gaarne farizeeïsch neerziet, reeds lang tot de overwonnen standpunten behooren.

Een uitvoeriger weergeven van wat in „Das Kapital" over den arbeidsdag te lezen staat, is hier onmogelijk[1]). Wij bevelen ieder, wien het slechts eenigszins mogelijk is, aan, de bizonderheden over de toestanden in de engelsche takken van industrie, waar de arbeidsdag niet door de wet beperkt werd, over den nachtarbeid, het tweeploegenstelsel en eindelijk over den strijd om den normalen arbeidsdag, zelf in „Das Kapital" te bestudeeren. Er zijn geen betere wapenen voor de arbeidswetgeving, dan het achtste en het dertiende hoofdstuk van „Das Kapital".

In het algemeen zijn met betrekking tot het van staatswege regelen van den arbeidsdag in Engeland twee stroomingen in tegengestelde richting te bespeuren. Van de 14de tot het einde der 17de eeuw worden wetten uitgevaardigd tot verlenging van den arbeidsdag. Sinds het begin der 19de eeuw stuurt de wetgeving in de richting van zijn verkorting.

In het begin der ontwikkeling van de kapitalistische productiewijze was het kapitaal nog te zwak om door de enkele macht der economische omstandigheden den arbeider een flink stuk meerarbeid af te persen. Nog in de 18de eeuw klaagde men dat de industrieele arbeiders in Engeland slechts vier dagen per week arbeidden, daar zij in dien tijd genoeg verdienden om gedurende de geheele week te kunnen leven. Ten einde de arbeidsloonen te doen dalen en den arbeidstijd langer te maken, werd toen voorgeslagen om vagebonden en bedelaars in een dwangwerkhuis te sluiten, dat een „Huis der Verschrikking"

---

[1]) Kautsky heeft het onderwerp, tot op den nieuweren tijd bijgewerkt, ruimer behandeld in zijn brochure: „De arbeidswetgeving, in het bijzonder de internationale, en de achturendag." Neurenberg, 1890.

zijn zou. In dit huis der verschrikking zou de dagelijksche arbeidstijd twaalf uren bedragen.

Honderd jaar later, in 1863, in „de eeuw der humaniteit", constateerde een enquête-commissie, dat in de pottenbakkerijen van Staffordshire zevenjarige kinderen vijftien uren lang dag-in dag-uit arbeidden.

Het kapitaal had geen dwangwetten en tuchthuizen meer noodig om den arbeider tot den meerarbeid te dwingen; het was een economische macht geworden, waaraan zich de proletariër willoos moest onderwerpen. Sedert het laatste derde deel der 18de eeuw had in Engeland een ware wedren naar meerarbeid plaats; de eene kapitalist zocht den ander te overtreffen in onmatige uitbreiding van den arbeidstijd.

De arbeidersklasse kwijnde gruwbaar snel weg, lichamelijk en zedelijk; zij ontaardde zienderoog van jaar tot jaar; zelfs de voortdurende verfrissching van haar bloed door het toestroomen der arbeiders van het land naar de fabrieksdistrikten kon het vernietigingsproces niet stremmen. „De katoenindustrie telt 90 jaren," kon een spreker, Ferrand, in het engelsche Lagerhuis in 1836 uitroepen; „in drie generaties van het engelsche ras heeft zij negen generaties van katoenbewerkers verzwolgen."

De fabrikanten lieten zich daardoor niet van de wijs brengen. In weerwil van het snelle verbruik van menschenlevens nam het aantal bruikbare arbeidskrachten niet af: van het platteland, uit Schotland, Ierland, Duitschland, stroomden de kandidaten voor den dood bij menigte naar de engelsche fabrieksdistrikten en naar Londen, uit hun woonstreek verdreven door den ondergang der industrie aldaar, door omzetting van bouwland in weiland enz.

Maar al hield ook het vooruitzicht op de verrotting der bevolking van Engeland de fabrikantenklasse als zoodanig niet af van het uitzetten van den arbeidsdag, dan moest dit toch de bezorgdheid wekken van de engelsche staatslieden die niet tot de fabrikantenklasse behoorden, ja de bezorgdheid van die leden dezer klasse die een ruimer blik bezaten dan de overigen. Wat moest er uit Engeland, wat uit de engelsche industrie geboren worden, als de bevolking aldus steeds verder door het kapitalisme werd opgezogen?

Gelijk het in alle kapitalistische staten noodig geworden is aan het verwoesten der wouden door het kapitaal zooveel mogelijk paal en perk te stellen, zoo drong zich ook de noodzakelijkheid op, om de roofbouwachtige uitbuiting der nationale arbeidskracht te beperken. De staatslieden, die tot het besef dezer noodzakelijkheid kwamen, werden voorwaarts gedrongen door de engelsche arbeidersbeweging, de eerste moderne beweging van dezen aard.

Robert Owen reeds deed in den aanvang onzer eeuw den eisch van een beperking van den arbeidsdag hooren en voerde in zijn fabriek den arbeidsdag van tien-en-een-half uur feitelijk en met het beste resultaat door. De arbeidersbeweging die sinds de jaren na 1820 weldra reusachtig aanwies, en, sedert 1835 als Chartistenpartij georganiseerd, den heerschenden klassen van Engeland de eene bewilliging na de andere afperste, had zich tot hoofddoel het algemeen kiesrecht en den tienurigen arbeidsdag gesteld.

Met welk een hardnekkigheid en verbittering de strijd gevoerd werd, hoe kapitalisten en juristen al hun scherpzinnigheid inspanden om elke afgedwongen bewilliging te niet te doen, met welk een moed en energie de fabrieksinspecteurs voor de arbeidersklasse, zelfs tegenover de ministers, in het krijt traden — in de eerste plaats Leonard Horner, wiens aandenken door ieder arbeider hoog gehouden behoort te worden —; hoe de vrijhandelaars den arbeiders den tienurigen arbeidsdag beloofden, zoolang zij hen noodig hadden, om hun belofte op de meest cynische wijze te breken, zoodra zij de opheffing der invoerrechten doorgevoerd hadden; hoe ten slotte echter de dreigende houding der arbeiders den tienurigen arbeidsdag ten minste voor bepaalde categorieën van arbeiders afdwong — dat alles is in „Das Kapital" uitvoerig en levendig met een overvloed van bewijsplaatsen geschilderd.

Sedert de jaren na 1850 is de arbeidersbeweging in Engeland kalmer in haar optreden geworden. Zij kon zich niet onttrekken aan den invloed der nederlaag van de arbeidersklasse in Parijs, en aan de onderdrukking der revolutie op het geheele vasteland. Anderzijds werd het doel der Chartistenbeweging feitelijk steeds meer bereikt; tegelijkertijd bloeide de engelsche industrie op kosten der industrie van andere landen geweldig op en in dien maalstroom werd ook de engelsche arbeidersklasse meegesleept, zoodat zij zich inbeeldde dat er een harmonie bestond tusschen de belangen van het engelsche kapitaal en van den engelschen arbeid tegenover het kapitaal en den arbeid van het buitenland.

Niettemin heeft de engelsche fabriekswetgeving ook in deze kalme tijden voortdurend vorderingen gemaakt. Door de wet van 27 Mei 1878 is eindelijk de gansche wetsarbeid van 1802—1874, die zestien verschillende fabriekswetten omvat, vereenvoudigd en gecodificeerd. De belangrijkste vooruitgang, dien deze wet bracht, bestaat in de opheffing van het onderscheid tusschen fabriek en werkplaats. Deze arbeidswet geldt niet alleen voor fabrieken, doch ook voor kleine werkplaatsen, ja tot zekere hoogte zelfs voor de huisindustrie. De bescherming der wet strekt zich intusschen niet tot volwassen mannelijke arbeiders uit, doch slechts tot kinderen, jeugdige personen en vrouwen. Kinderen onder de tien jaar zijn van den industrieelen arbeid geheel uitgesloten. Kinderen van tien tot veertien jaar mogen dagelijks slechts half zoo lang arbeiden als jonge personen (van veertien tot achttien jaar) en vrouwen. Voor dezen bedraagt de wekelijksche arbeidstijd 60 uur, met uitzondering van de textielfabrieken, waarin slechts 56½ uur toegestaan wordt. Op Zondag is de arbeid van beschermde personen verboden, en eveneens op Kerstdag en Goeden Vrijdag. Buitendien moeten hun nog acht halve en vier heele rustdagen in het jaar verstrekt worden (niet op Zaterdag), waarvan minstens de helft tusschen 15 Maart en 1 October vallen moet.

Door deze wet wordt natuurlijk in de meeste gevallen ook de arbeidstijd der mannen tot tien uren beperkt, waar dezen met vrouwen en kinderen te zamen werken. Hoe noodzakelijk echter een uitbreiding der bescherming is ook tot mannen, toont de ellendige toestand der engelsche arbeiders in dusdanige onbeschermde takken van arbeid, die niet door een samenloop van gunstige omstandigheden een bevoorrechte klasse, een arbeiders-aristocratie, vormen.

In de rijen dezer onbeschermde, slechter gestelde arbeiderslagen is in latere jaren een krachtige beweging ontstaan, die steeds meer ook de beter gestelde arbeiders omvat en de geheele engelsche arbeidersbeweging beheerscht. Haar naastbijliggend doel is de wettelijke verkorting van den arbeidstijd tot acht uren en wel met toepassing der wetsbescherming niet slechts, gelijk tot dusver, op vrouwen en kinderen, maar ook op de mannen.

Natuurlijk worden tegen de nieuwe achturenbeweging dezelfde tegenwerpingen geopperd, die men voorheen tegen de tienurenbeweging aanwendde en die toen reeds volkomen onhoudbaar gebleken zijn. Van al de duistere voorspellingen der tegenstanders van den tienurigen normalen arbeidsdag is geen enkele in vervulling gegaan.

De gevolgen van den normalen arbeidsdag waren veeleer verrassend gunstig. De arbeidersklasse van Engeland is er feitelijk door van den ondergang gered en daarmee de engelsche industrie van vermoddering. Verre van de ontwikkeling der industrie te belemmeren, werd veeleer de invoering van de tienurenwet door een kolossalen, tot dusver ongehoorden opbloei der engelsche industrie gevolgd. De normale arbeidsdag is in het land van het Manchesterdom tot een nationale instelling geworden en niemand valt het meer in er aan te tornen. De fabrikanten zelfs, die met alle middelen eerst de invoering en toen de doorvoering van den normalen arbeidsdag bestreden hadden, zij verklaren hem nu trotsch voor een der grondslagen van het overwicht der engelsche industrie op die van het europeesche vasteland.

Het voorbeeld van Engeland en de ontwikkeling van het kapitalisme met zijn gevolgen op het vasteland hebben de noodzakelijkheid eener regeling van den arbeidstijd aangetoond, die dan ook, al naar de kracht der arbeidersbeweging en het inzicht der heerschende politieke partijen, d. w. z. het overschrijden van het bekrompen fabrikantenstandpunt, meer of minder is doorgevoerd.

De verstgaande arbeidswetgeving van het vasteland is beslist die van het republikeinsche Zwitserland. De bondswet van 23 Maart 1877, die de verschillende kantonale fabriekswetten verving — voorzoover deze tot dusver bestonden — stelt een elfurigen arbeidsdag voor alle in fabrieken werkzame arbeiders vast Zij gaat verder dan de engelsche wet, die volwassen mannen niet beschermt; zij staat bij die wet ten achter, voorzoover zij het maximum van den arbeidstijd op 11, in plaats van op 10 uren vaststelt en de kleinere werkplaatsen en huisindustrie niet omvat. [1]) Kinderen onder de 14 jaar mogen in fabrieken in het

---

[1]) Met het oog op de noodzakelijkheid van de uitbreiding der arbeidswetgeving op de huisindustrie, worden hier de belangrijkste voorschriften daaromtrent van de bovenvermelde engelsche wet van 1878 weergegeven. Het heet daarin:

„Waar personen te huis arbeid verrichten, dat is in een particulier huis, kamer of ruimte, die, hoewel als woning dienend, wegens de daarin plaats vindende arbeidsverrichting als fabriek of werkplaats onder deze wet valt, en waarin noch stoom, noch water, noch eenige andere mechanische kracht tot ondersteuning van het productieproces aangewend wordt, en waarin de te werk gestelde personen uitsluitend leden van het aldaar wonend gezin zijn, daar zullen de voorafgaande bepalingen der wet met betrekking tot het te werk stellen van kinderen, jeugdige personen en vrouwen geene toepassing vinden en in de plaats daarvan de volgende regelen in acht genomen moeten worden." — Na deze omschrijving van wat onder een

geheel niet arbeiden, voor kinderen van 14 tot 16 jaar mag de tijd van het schoolonderricht te zamen met den arbeid in de fabriek niet meer dan elf uren per dag bedragen.

Frankrijk verkreeg zijn eerste fabriekswet in 1841. Zij stelde den dagelijkschen arbeidstijd van kinderen tusschen 8 en 12 jaren op 8 uren, dien van kinderen tusschen 12 en 16 jaren op 12. Maar zelfs deze ellendige wet bleef slechts een stuk papier; evenzoo de twaalfurige normale arbeidsdag voor alle fabrieken en werkplaatsen, die onder den druk der revolutie in 1849 wet werd. Het ontbrak aan inspecteurs, die voor doorvoering der wet zorgden. Eerst door de wet van 19 Mei 1874 is een begin gemaakt met een ernstige arbeidswetgeving. Deze verbiedt voor bepaalde takken van industrie den kinderarbeid tot het 12de jaar, en allen kinderarbeid tot het 10de. De arbeidsdag der kinderen van 10—12 jaar wordt tot 6 uren, die der jeugdige personen van 12—16 jaar tot 12 uren beperkt. Ter doorvoering dezer wet werden rijksfabrieksinspecteurs aangesteld, die ter zijde gestaan worden door plaatselijke commissies.

In Oostenrijk bestaat sedert 11 Juni 1885 de elfurige normale arbeidsdag voor fabrieken, hoewel met de bepaling dat het den minister van handel veroorloofd is, voor zekere takken van industrie den arbeidsdag met een uur te verlengen. [1]) Kinderen mogen voor hun 12de jaar niet voor geregelden bedrijfsarbeid (ook niet in kleinere werkplaatsen) gebezigd worden. Voor „jeugdige hulparbeiders" — voor de geleerden van het oostenrijksche en menig ander parlement eindigt de kinderleeftijd met het 12de jaar en wordt het kind dan een „jeugdige persoon" — is het maximum van den dagelijkschen arbeid op 8 uren gesteld.

Belangrijk slechter dan de tot dusver beschouwde is de arbeidswetgeving van Duitschland, hoewel deze de jongste is. De bedrijfswet die de thans geldige bepalingen tot bescherming van arbeiders bevat, dateert van Mei 1891. Volgens deze wet mogen kinderen onder de 13 jaar in fabrieken niet te werk gesteld worden, kinderen van 13 tot 14 jaar niet meer dan 6, van 14 tot 16 jaar niet meer dan 10 uur per dag arbeiden. Voor arbeidsters boven de 16 jaar is een normale arbeidsdag van 11 uren ingesteld De mannelijke arbeiders mogen nog steeds naar welbehagen afgebeuld worden.

De arbeidswetten in de overige staten van Europa zijn van geringe beteekenis. Zij strekken zich bijna uitsluitend tot de arbeidende kinderen uit.

---

huis-industriëele werkplaats verstaan wordt, volgen de daarvoor geldende voorschriften. Wij ontleenen er aan:

De tijd voor den arbeid van een jeugdig persoon (van 14 tot 18 jaar) mag niet aanvangen voor 6 uur in den morgen en niet eindigen na 9 uur in den avond (des Zaterdags om 4 uur in den namiddag).

Aan iedere jeugdige persoon moet in dezen tijd aan rusttijden voor het gebruik van maaltijden enz. minstens 4½ uur (des Zaterdags 2½ uur) ingeruimd worden.

De arbeid voor kinderen (van 10—14 jaar) begint om 6 uur vroeg en eindigt om 1 uur in den namiddag, of begint om 1 uur in den namiddag en eindigt om 8 uur in den avond (des Zaterdags om 4 uur in den namiddag). Een kind mag niet langer dan 5 uren onafgebroken te werk gesteld worden en telkens moet het een rusttijd van minstens ½ uur genieten

[1]) Van de heele wet schijnt tot dusver deze bepaling het meest van kracht te zijn.

In de Vereenigde Staten worden wetten tot bescherming der kinderen, meestal ook van de vrouwen in de fabrieken, gevonden in de staten Maine, New Hampshire, Vermont, Massachussets, Rhode Island, Connecticut, New York, New Jersey, Pennsylvania, Maryland en Ohio. De meeste stellen een tienurigen arbeidsdag als maximum voor de beschermde personen in, slechts Rhode Island een van elf uren. Kinderarbeid onder het 13[dc] jaar is verboden in Pennsylvania, onder het 12[de] jaar in Rhode Island, onder het 10de jaar in New Hampshire, Vermont, Massachussets en New Jersey. In de andere staten is geen ouderdomsgrens vastgesteld. In het algemeen wint de achturige arbeidsdag, indien ook niet wettelijk, dan toch feitelijk in de Vereenigde Staten steeds meer veld. Evenzoo in Australië.

In den laatsten tijd eindelijk treedt steeds meer het streven aan den dag, om de regeling van den arbeidsdag tot een gemeenschappelijke, internationale aangelegenheid van alle kapitalistische staten te maken. Het eerst spraken de arbeiders van Zwitserland, Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk en andere landen zich in dezen zin uit; allengs echter vonden ook de regeeringen aanleiding het vraagstuk onder de oogen te zien. De Bondsraad van Zwitserland was de eerste regeering, die zich ten gnnste van internationale arbeidersbescherming uitsprak. Haar bemoeiingen, om andere regeeringen ervoor te interesseeren, stuitten af op de weigerende houding der Duitsche Rijksregeering. De normale arbeidsdag was Bismarck een gruwel De val van den ijzeren kanselier maakte de baan vrij voor vooruitgang op het gebied van arbeidersbescherming in Duitschland; de „nieuwe koers" scheen een tijd lang op beslist sociale hervormingen te willen aansturen. Zoo vatte zij ook het denkbeeld eener internationale arbeidswetgeving op. Keizer Wilhelm II riep tegen Maart 1890 een conferentie van tegenwoordigers van europeesche staten ter bespreking van dit denkbeeld te Berlijn samen. De conferentie is, naar bekend is, zonder resultaat gebleven.

Daarentegen heeft de internationale actie der arbeiders ten gunste van den achturendag, die het Parijsche internationaal congres van 1889 inwijdde, reeds de beteekenis van een wereldhistorische beweging verkregen. De Meiviering, een demonstratie ten gunste van de internationale arbeidswetgeving, is feitelijk een grootsche legerschouwing en een zegefeest van het internationale strijdende proletariaat geworden.

(*Wordt vervolgd.*)

Het ontwikkelingsbegrip in de Natuur- en Maatschappijleer,

DOOR H. VAN TRESLONG.

II. Kennis theoretische grondslagen.

A. *Het ontwikkelingsbegrip in de kennisleer.*

In de inleiding is er op gewezen, dat de verandering der verschijnselen als het voornaamste motief beschouwd moet worden niet alleen voor religieuze overwegingen, maar ook voor het wijsgeerig en wetenschappelijk nadenken. Terwijl dit laatste het blijvende in de verschijning geleidelijk tracht op te sporen, neemt het religieus bewustzijn ten opzichte van de veranderlijkheid der dingen een ander standpunt in, dat zijn oorsprong en rechtvaardiging vindt in het streven, om innerlijke, diepgevoelde behoeften te bevredigen.

Zoo zien wij reeds in de oudste godsdiensten het geloof ontstaan aan een bovenzinnelijke wereld, waarin aan het schoone en het goede een eeuwig onveranderlijk bestaan toekomt, en waarin de ziel der waarlijk vromen en deugdzamen onttrokken wordt aan de onbestendigheid en vluchtigheid der aardsche dingen.

Bij de Grieken begon met de intrede der beschaving langzamerhand de zucht tot nadenken en tot onderzoek te ontwaken. Uit de nevelen van hunne mythologische voorstellingen omtrent het wezen en den oorsprong der dingen kristalliseerden de gedachten, die, aanvankelijk nog vaag en onbestemd, ten slotte zouden leiden tot den logischen eenvoud en de strakbelijnde inzichten van mannen als Plato en Aristoteles.

Wat is de oorzaak der verandering? Ziedaar in hoofdzaak het probleem, dat het menschelijk denkapparaat, zich vrij makende van mythologische en religieuze vóóroordeelen te beantwoorden heeft. Vele wijsgeeren hebben denkbeelden verkondigd, die naar hun meening, dit alles omvattend probleem afdoende konden verklaren en beantwoorden.

Dat deze meening een waan is, hebben wij in de inleiding reeds aangetoond; de menschelijke kennis is zelf voortdurend aan verandering en ontwikkeling onderhevig, en het einde van dit proces laat zich niet

overzien. Onze kijk op de dingen is evenzeer veranderlijk als de dingen, waarnaar de begrippen zich richten.

Voor het bestudeeren van het begrip der ontwikkeling, dat vooral in den tegenwoordigen tijd van zoo groot belang geacht wordt voor de kennis der biologische en sociale verschijnselen, is het gewenscht in de eerste plaats na te gaan op welke wijze en langs welken weg dit begrip zich een plaats heeft veroverd in de kennis- en methodenleer. Ons uitgangspunt is daarbij het verschijnsel der veranderlijkheid. Ten opzichte van dit probleem der problemen kan men een verschillend standpunt innemen. Volgens de wijsgeerige school der Eleaten (ongev. 500—400 v. Chr.) is alle verandering slechts schijn en zinsbedrog; wie met een vluchtig oog de dingen waarneemt, komt waarschijnlijk tot de meening dat alles vergankelijk is; doch de waarlijk wijze ziet in, dat achter de schijnbare wisseling der verschijnselen een eeuwig zijnde verborgen is. Deze opvatting van het zijnde is bij de Eleaten intusschen meer begrippelijk dan reëel, meer metaphysisch dan empirisch en leent zich dan ook nog weinig voor het wetenschappelijk onderzoek.

Heraklitus van Ephesus (540—470 v. Chr.) betoogt in tegenstelling met de Eleaten dat de verandering der verschijnselen beschouwd moet worden als een eeuwige wet, die de dingen beheerscht. „Alles vloeit," is zijn lijfspreuk. Niets is standvastig, alles vergankelijk; uit het leven ontstaat de dood en uit het doode wordt het levende geboren. Ieder ding ontstaat en vergaat; uit het niet komt het te voorschijn om weer in het niet terug te tuimelen.

Daarom is het vuur, de alles verwoestende kracht, te beschouwen als de oerstof, waaruit de dingen zijn opgebouwd.

De Pythagoreërs waren van meening dat het wezen der dingen, het blijvende te midden van de wisseling der verschijnselen gezocht moet worden in de quantitatieve betrekkingen, die er tusschen verschillende dingen bestaan. Dientengevolge beschouwden zij de getallen als de oerbron der dingen. Al deze oudere Grieksche denkers hebben het met hunne beschouwingen niet verder gebracht dan tot kosmische en zedelijke fantazieën; de oorzaken van de gebrekkigheid hunner opvattingen zijn reeds vroeger genoemd. Eene afzonderlijke vermelding verdienen nog Empedokles en Demokritus. De eerste, die de theorie der vier elementen het eerst verkondigde, wordt door sommigen [1]) beschouwd als de vader der Darwinistische ontwikkelings-hypothese. Liefde en haat zijn volgens hem de beide krachten die de wereld regeeren; de liefde verbindt de dingen, de haat scheidt ze en maakt dat zij elkander afstooten. Terwijl onder den invloed van den haat de wereldbol in de ruimte zou verstuiven, zorgt de liefde dat de dingen vereenigd blijven. In onze wereldperiode heeft de liefde overwicht gekregen op den haat en zoo zien wij meer en meer volkomen wezens ontstaan. De natuur heeft de verschillende organen, oogen, armen, voeten, enz. afzonderlijk geschapen, maar langzamerhand worden de verschillende lichaamsdeelen in de warreling der blinde natuurkrachten als 't ware tegen elkander aangeplakt, waaraan de verschillende levende wezens hun bijzondere vormen en organen te danken hebben. Het kost

---

[1]) Windelband, Geschichte d. alten Philosophie, S. 163; F. A. Lange, Geschichte d. Materialismus, S. 25, Bd. I; Ueberweg, Geschichte d. Philosophie, S. 66.

waarlijk moeite in deze verwarde fantastiek eenige overeenkomst te vinden met het Darwinisme, dat het ontstaan der verschillende vormen tracht te verklaren uit een ,,einheitlich" (eenvormig) natuurbeginsel.

Demokritus van Abdera wordt algemeen beschouwd als de vader der moderne atomistiek. [1]) Hij is de eerste principiëele bestrijder der teleologie (doelleer). Alle veranderingen moeten beschouwd worden als veranderingen in de beweging der atomen, en alle verschijnselen, geestelijke zoowel als stoffelijke, worden veroorzaakt door de botsing der atomen. Alleen nam hij in tegenstelling met de moderne materialisten, voor de geestelijke verschijnselen een ander soort van atomen aan, die fijn, glad en rond zijn, „gelijk aan die van het vuur".

,,Deze atomen zijn het meest bewegelijk en door hun beweging, die ,,het geheele lichaam doordringt, worden de levensverschijnselen voortgebracht. [2]) Uit niets ontstaat niets; niets wat is, kan vernietigd worden. ,,Alle verandering is slechts verbinding en scheiding van deeltjes. Niets geschiedt toevallig, maar alles door een oorzaak en met noodzakelijkheid." [3])

Over 't geheel stemmen deze denkbeelden overeen met de inzichten van de meeste onzer moderne natuuronderzoekers, maar deze overeenstemming is nog geen identiteit, gelijk sommigen wilden beweren. Het systeem van Demokritus is geheel gefantaseerd; men kan zeggen, dat hij onder de verschillende mogelijke kosmische fantasieën er eene heeft gevonden, die in overeenstemming is met zekere feiten, welke door het moderne natuuronderzoek aan het licht zijn gebracht. [4])

Bijna alle Grieksche natuurphilosophen streven naar een verzoening tusschen de Eleatische leer van het zijnde, en de Heraklitische van het vergankelijke. Hoe is de eenheid mogelijk en bestaanbaar in de veelheid der dingen, aldus formuleerden zij het probleem, maar tot practisch aanwendbare beginselen hebben zij het niet kunnen brengen.

Een belangrijke schrede voorwaarts werd echter gedaan door Sokrates, Plato en Aristoteles. De beide eerste wijsgeeren wendden zich bijna uitsluitend tot zedelijke problemen; op het gebied der natuurkennis zijn hunne bemoeiingen geheel vruchteloos geweest, trouwens zij stelden weinig belang in de natuur, die volgens hen het terrein is van de vergankelijke dingen. De sociaal-psychologische motieven van deze revolutie in de denkwijze der Grieken hebben wij reeds genoemd. Gewoonlijk verklaart men den ommekeer van natuurphilosophie in geestesphilosophie daardoor, dat de natuurleer schipbreuk had geleden en de denkers het hopelooze van het natuuronderzoek beseften. Deze aanname is intusschen zeer onwaarschijnlijk. De Grieksche geest was volhardend en scherpzinnig genoeg om gerezen moeilijkheden uit den weg te ruimen, desnoods van voren af aan te beginnen, en het is niet in te zien, waarom zij door volharding en inspanning niet tot dezelfde methoden en resultaten zouden

---

[1]) Het atoombegrip is van ouderen datum. Leukippus maakte het eerst gewag van *atomoi*, waaronder hij de kleinste, ondeelbare stofdeeltjes verstaat, die niet ontstaan en vergaan kunnen, maar eeuwig onveranderlijk blijven. Zie Windelband, t. a. p., S. 170.

[2]) Lange Gesch. d. Mater. S. 69.

[3]) Lange t. a. p. S. 12, 13.

[4]) Tot de feitelijke verhoudingen, die het bestaan der atomistische hypothesë wettigen, behooren o. a. de zoogen. wet van Dalton (der constante en multiple proporties) en de wetten van Boyle, Gay-Lussac, enz.

gekomen zijn, die eeuwen later bij het weder opleven der intellectueele en sociale behoeften langzamerhand verkregen zijn. Toch is het optreden van Sokrates en Plato van zeer veel belang geweest voor de ontwikkeling der kennis. Niet de natuur, maar de menschelijke geest werd het voorwerp der algemeene aandacht, en een gevolg daarvan was, dat men beter bekend raakte met de wetten die het menschelijk denken beheerschen. Ook werd men meer en meer bewust van het verschil tusschen natuur en geest. De Sophisten beschikten reeds over ingewikkelde methoden van bewijsvoering, waarvan zij gebruik maakten om de tegenstelling tusschen logisch of dialektisch verkregen ,,waarheden'' en daarmee in strijd zijnde objectieve ,,waarheden'' of feiten in 't licht te stellen.

De oudere Grieksche denkers waren bij hun bewijsvoeringen onbewust uitgegaan van de onderstelling, dat geest en stof, denken en zijn niet van elkander verschillen; aan deze naieve beschouwingswijze maakte de sophistiek een einde. En intusschen zocht Sokrates het zedelijke in den mensch te kenmerken als het waarlijk blijvende, welk streven noodzakelijk moest voorafgegaan en ondersteund worden door psychologische inducties, die ten doel hadden het begrip van het zedelijke en het onzedelijke, van het ware en onware, vast te stellen.

De oorsprong der Platonische ideëenleer wordt verklaard uit de Sokratische inductieve methode. De algemeene begrippen werden door Plato voor het eeuwig zijnde verklaard, terwijl de dingen, die aanleiding gaven tot de vorming dier begrippen, volgens hem vergankelijk zijn. ,,Men zegt'', verklaart Aristoteles [1]) ,,dat deze aanname van ideëen daardoor ontstaan ,,is, dat men de leer van Heraklitus, volgens welke al het zijnde steeds ,,vloeit, als waar beschouwde. Opdat nu daarbij kennis en wetenschap ,,plaats zouden kunnen hebben, zouden bovendien blijvende naturen naast ,,de zinnelijke moeten bestaan, omdat van het vergankelijke geen kennis ,,mogelijk is. Toen nu Sokrates zijn onderzoek op het zedelijke en de ,,deugden richtte, en probeerde het algemeene van deze (eigenschappen) ,,te bepalen, zocht hij op de juiste wijze naar het w a t (nl. het begrip ,,als oorzaak opgevat). Sokrates streefde namelijk naar de bewijsvoering ,,door gevolgtrekkingen, en de grondslag van deze (gevolgtrekkingen) is ,,het w a t (begrip). De dialektische handigheid bestond destijds nog niet, ,,en men was nog niet in staat het tegengestelde afgescheiden van het ,,wat te onderzoeken en te leeren inzien, dat een en dezelfde wetenschap ,,de tegenstellingen omvat. Tweeërlei heeft Sokrates tot stand gebracht, ,,zooals men zal moeten toegeven; de inductieve methode en de bepaling ,,van het algemeene; beide zijn grondslagen der wetenschap''.

Sokrates was dus de eerste onderzoeker van het menschelijk bewustzijn. Laten wij even de resultaten van de Sokratische psychologie in oogenschouw nemen. Wanneer wij onze aandacht vestigen op de toestanden van ons eigen bewustzijn, dan zullen we opmerken dat de dingen der buitenwereld slechts gekend kunnen worden met behulp van den menschelijken geest. Ieder ding veroorzaakt in onzen geest één bepaalden indruk, die bij nader onderzoek meestal blijkt samengesteld te zijn uit verschillende eenvoudige indrukken. Wanneer wij een of ander voorwerp waarnemen, b.v. een hond, dan zien wij in ons bewustzijn het beeld van dien waar-

---

[1]) Metaphysik XIII, 4 Uebers. v. Kirchmann.

genomen hond optreden; ook wanneer wij de oogen sluiten, zijn wij in staat dit beeld vast te houden en te beschouwen. Zulk een beeld, dat door een buiten ons bewustzijn zich bevindend ding in den geest wordt opgewekt, noemt men een voorstelling. Elke voorstelling is nu de drager van gemoedsaandoeningen, die wij in 't algemeen gewaarwordingen noemen. Beide, voorstelling en gewaarwording, zijn feitelijk één, maar worden door het abstraheerend verstand van elkander onderscheiden. Nooit verlieze men echter uit het oog, dat deze scheiding slechts een logischen, geen reëelen grondslag heeft. De meeste voorstellingen, en evenzoo de daarmee gepaard gaande gewaarwordingen zijn samengesteld. De voorstelling van een boom blijkt bij nader onderzoek te bestaan uit de voorstellingen van de verschillende bladeren, takken, van den stam, enz. Elk van deze voorstellingen is wederom samengesteld; zoo bestaat de voorstelling van een bepaald blad weer uit verschillende voorstellingen van zijne onderdeelen.

Dit neemt echter niet weg, dat het samengestelde ding, dat wij ,,boom'' noemen, in het bewustzijn als een éénheid n.l. als boomvoorstelling optreedt; eerst de abstractie en de onderscheiding leeren ons dat deze eenheid samengesteld is. De eenvoudigste voorstelling is die van een stoffelijk punt, maar ook deze is nog samengesteld, daar het punt niet kan worden voorgesteld zonder een omgeving, die van dat punt in kleur verschilt [1]). Wanneer nu twee of meer waargenomen dingen gelijksoortige voorstellingen en gewaarwordingen in ons bewustzijn verwekken, dan zijn wij geneigd om aan te nemen, dat deze dingen iets gemeenschappelijks bezitten. Dit gemeenschappelijke laat zich evenwel niet met het ontleedmes uit de dingen halen als de kern uit de noot, als het zaad uit de vrucht; en hoezeer wij ook overtuigd zijn, dat sommige dingen iets overeenkomstigs bezitten, zijn we toch niet in staat dit overeenkomstige als 't ware met den vinger aan te wijzen. Wanneer we b.v. verschillende honden waarnemen, dan zijn we overtuigd, dat deze honden overeenkomst bezitten; maar dit gemeenschappelijke kunnen wij niet uit het lichaam van elk dier snijden, om nader aan te toonen, dat het bestaat. De uitdrukking van zulk een bestaande overeenkomst tusschen sommige dingen noemt men een begrip. Uit deze uiteenzettingen volgt reeds, dat het begrip niet een zelfstandige werkelijkheid is, maar beschouwd moet worden als de abstracte *uitdrukking* van een bestaande, aan sommige dingen gemeenschappelijke werkelijkheid. Een begrip is dus geheel iets anders dan een voorstelling [2]). De voorstelling heeft steeds betrekking

---

1) Wundt. Logik. Bd. I. S. 12.

2) Kant is van meening dat de begrippen verruimde of gegeneraliseerde voorstellingen zijn. „Nu moet men weliswaar ieder begrip *als een voorstelling denken,* die in een oneindige „hoeveelheid van verschillende mogelijke voorstellingen (als haar gemeenschappelijk kenteeken) „aanwezig is, en dus deze onder zich heeft". (Kritik d. reinen Vernunft. Transcendt. Aesthet. Vom Raume § 2. 2 Ausg.). Op een andere plaats nadert hij echter de hierboven verkondigde zienswijze. In de leer van het schematisme der zuivere verstandsbegrippen zegt hij o.a.: „Het begrip van den hond beteekent een *regel,* volgens welke mijn verbeeldingskracht de „gestalte van een viervoetig dier algemeen *aanduiden* kan, *zonder op eenige bijzondere gestalte,* „die mij de ervaring aanbiedt, aangewezen te zijn." „Het schema van den driehoek kan nooit anders dan *in gedachten* bestaan." Jammer genoeg heeft hij de indentiteit van wat hij „schema's" noemt met de begrippen niet doorgevoerd.

Wundt (Logik. S. 42) is van meening, dat een bepaalde voorstelling dienst doet als plaatsbekleedster van het begrip, dat op zich zelf on-zinnelijk is; deze voorstelling moet van de andere soortgelijke onderscheiden worden, omdat zij het begrip in zich draagt.

op één enkel ding; het begrip daarentegen heeft betrekking op een veelheid van dingen.

De voorstelling „hond" wordt in het bewustzijn aanschouwd als het beeld van een bestaanden of gefingeerden hond; wij *zien* dit beeld. Het begrip „hond" is daarentegen niets anders dan een symbool, uitgedrukt (d. w. z. voor onze zinnelijkheid toegankelijk gemaakt) door den woordklank of het schriftteeken h-o-n-d. Dit symbool drukt uit, dat er een complex van eigenschappen bestaat, dat in zijn geheel toegekend wordt aan sommige viervoetige dieren. Men heeft dit verschil tusschen begrip en voorstelling nog altijd te veel uit het oog verloren. De oorzaak van deze verwaarloozing is gemakkelijk in te zien. Immers, de woordklanken en schriftteekens zijn niet alleen de vertegenwoordigers van het begrips-symbool, maar zij zijn ook de plaatsbekleeders van de voorstellingen.

Bij de ontwikkeling der taal ontstaan duizende verschillende woordklanken en daaraan beantwoordende schriftteekens, maar de taal levert geen afzonderlijke vormen, én voor de begrippen, én voor de voorstellingen. Het begrip is gebonden aan dezelfde symbolische teekens en klanken, die dienst doen voor het uiten en vastleggen der voorstellingen. Vandaar dat de taal het terrein is, waar niet alleen de geleerde, maar ook de woordkunstenaar hun materiaal zoeken. De geleerde vindt en zoekt er de begrippen, die dienst moeten doen bij het onderzoek, de kunstenaar tracht de woordklanken te verbinden, niet alleen tot een aangenaam klinkend geheel, maar ook streeft hij er naar, met behulp van dit klanken-complex voorstellingen te verwekken, die van verheven gewaarwordingen vergezeld gaan. Wij behoeven hier niet nog bij te voegen, dat het begrip geen gewaarwordingsinhoud bezit; het is „naakt" en „kleurloos," een dorre formule, zonder eenige andere dan wetenschappelijke beteekenis.

Keeren wij thans tot Sokrates terug. Uit de begrippen van de bijzondere dingen en verschijnselen, waaraan men een zedelijk karakter toekent, leidt hij het algemeene begrip der deugd af. Evenzoo bepaalt hij den aard en de kenmerken van het weten en de wetenschap, en wijst daardoor tevens op de verwantschap tusschen de verschijnselen die begrippelijk geformuleerd worden en begrippelijk samenhangen. Wanneer er geen verband bestond tusschen de begrippen en de werkelijkheid waarop zij betrekking hebben; wanneer er dus geen overeenstemming bestond tusschen logische noodzakelijkheid en objectieve werkelijkheid, dan zouden wij niets hebben aan het formuleeren van begrippen; dan zou al onze wetenschap slechts beuzelachtig kinderspel zijn, waarmee niets zou kunnen bereikt worden voor het opsporen van den samenhang der dingen. Inderdaad leert reeds de ervaring van het dagelijksch leven, dat wij altijd vertrouwen op de overeenstemming tusschen denken en zijn. Wanneer wij b.v. het oordeel uitspreken: „Alle zware lichamen vallen in de luchtledige ruimte met gelijke snelheid," welk oordeel voortvloeit uit onze opvatting van de zwaartekracht, dan behoeven wij niet het oog te hebben op bepaalde lichamen en op een bepaalde luchtledige ruimte. De woorden „zware lichamen" en „luchtledige ruimte" zijn in het oordeel niet als voorstellingen maar als begrippen aanwezig. Toch neemt dit niet weg, dat wij, wanneer wij b.v. een stuk lood en een veer in een luchtledige ruimte werpen, reeds bij voorbaat vertrouwen

op de overeenstemming tusschen het verschijnsel, dat zich nu aan onze oogen vertoont, en de abstracte formule, die het verschijnsel begrippelijk verklaart en zelfs voorspelt. Niets geeft ons evenwel het recht, deze overeenstemming tusschen begrip en verschijnsel te maken tot een identiteit. Er kan niet nadrukkelijk genoeg op gewezen worden dat de begrippen slechts de symbolische *uitdrukking* zijn van een bestaande werkelijkheid en niet die werkelijkheid zelve. Sommigen (en daaronder behoort in de eerste plaats de leerling van Sokrates, Plato) gingen in dit opzicht nog verder; zij verklaarden het ding tot een wezenloozen schijn; daarentegen beschouwden zij het abstracte begrip als de hoogste werkelijkheid. Plato, de grondvester der ideeënleer, meende langs dezen weg het wezen der dingen, het blijvende te midden der verandering, gevonden te hebben. De ideeën van Plato zijn niets anders dan gehypostazeerde, naar buiten verplaatste begrippen. Ongetwijfeld werd Plato tot deze aanname bewogen door de overweging dat de begrippen langer kunnen „bestaan'' dan de dingen, waaraan zij ontleend zijn. Wanneer b.v. het begrip „hond'' zorgvuldig genoeg omschreven en bepaald is, dan zullen wij te allen tijde in staat zijn ons een voorstelling te vormen van een hond, ook wanneer het hondenras reeds sedert lang zou zijn uitgestorven. De afzonderlijke honden, zoo ongeveer redeneert Plato, verdwijnen en sterven om weer voor andere plaats te maken, die op hunne beurt ook weer te gronde gaan; maar het begrip „hond'' is daarentegen eeuwig. Zoo meende hij dus het wereldraadsel en het verschijnsel der verandering opgelost te hebben. Er zijn volgens Plato twee werelden; de eene is onvergankelijk en eeuwig, nl. de wereld der ideeën; de andere daarentegen biedt ons het schouwspel aan van onophoudelijke verwoesting en dood. De ideeën zijn schoon en volmaakt; de zinnelijke dingen zijn slechts de onvolmaakte afbeeldingen der ideeën, aan welke zij op onvolkomen wijze „deelhebben''.

Na Plato zien wij een wijsgeer optreden, die verre bij den stichter der ideeënleer ten achter staat in artistieken aanleg en neigingen, maar hem daarentegen overtreft in scherpzinnigheid en wetenschappelijken zin. Deze wijsgeer is Aristoteles, de leerling van Plato. Wie thans nog met zijne werken kennis maakt, moet het diepe inzicht en de scherpzinnige psychologische en kennis-theoretische beschouwingen van dezen denker bewonderen. Gelijk uit ons betoog blijken zal, mag Aristoteles met recht beschouwd worden als de grondlegger van het moderne ontwikkelingsbegrip.

In het bekende werkje van Friedrich Engels: „Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft'' ('s Heeren E. Dühring's omverwerping der wetenschap), waarin de wijsgeerige en logische grondslagen van het Marxisme uiteengezet worden, richt de schrijver tot de metaphysici de volgende verwijten: „Voor den metaphysiker zijn de dingen en hunne „denkbeelden (Gedanken-Abbilder), de begrippen [1]), afzonderlijke, vaste,

[1]) De opvatting van Engels, die de begrippen beschouwt als beelden der dingen, die door het denken bewerkt en verwerkt worden, is verwant met de Kantsche opvatting. Terwijl Kant echter van meening is dat de dingen zich richten naar ons kennisvermogen, en dus in zekeren zin afhankelijk zijn van het bewustzijn, is Engels daarentegen de meening toegedaan, dat juist omgekeerd onze kennis zich richt naar en afhankelijk is van de dingen. Met deze realistische beschouwingswijze zijn wij het volkomen eens, mits men erkenne, dat het karakter der kennis niet geheel wordt uitgedrukt door de verhouding tusschen ding en begrip. Ieder

„starre. ééns voor al gegeven voorwerpen van onderzoek, welke het „eene na het andere en (zelfs) zonder het andere beschouwd moeten „worden. Hij denkt in louter onopgeloste tegenstellingen: zijn taal is ja, „ja, neen, neen, en al wat daarbuiten ligt, is uit den booze. Positief „en negatief sluiten elkaar absoluut uit; oorzaak en werking staan even- „zoo in een starre tegenstelling tot elkaar."

Hetzelfde verwijt richt Aristoteles in eenigszins andere bewoordingen tot zijn voorgangers. De begrippen zijn starre, eeuwig onverandelijke formules. Wanneer wij het begrip „zaad" en het begrip „boom" elk afzonderlijk beschouwen als beantwoordende aan in de werkelijkheid gegeven dingen, dan zien wij, dat er tusschen beide begrippen geen verband bestaat. Er zijn verschillende zaadsoorten en verschillende boomsoorten, welke beide soorten elk afzonderlijk in een bepaalde begripsklasse gerangschikt worden. Terwijl nu de begrippen elk een afgezonderde beteekenis hebben, zien wij daarentegen in de werkelijkheid, hoe boomen ontstaan uit zaden. Deze tegenstelling tusschen de begrippen bestaat dus niet tusschen de dingen, die aan de begrippen beantwoorden. Op een gegeven oogenblik gaat het zaad over in plant en op dat oogenblik is het plantaardig organisme noch zaad, noch boom te noemen. Dit nu is volgens Aristoteles de fout van zijn voorgangers, dat zij de verwording en de ontwikkeling der dingen voorbij zagen. De Platonische ideeën zijn bijna even talrijk als de bestaande dingen; nu zien wij in de werkelijkhetd, hoe b. v. het erts onder de handen van den kunstenaar wordt omgezet in een standbeeld. Beide, erts en standbeeld, hebben deel aan de ideeën „erts" en „standbeeld;" men zou dus moeten aannemen, dat de idee „erts" is veranderd in de idee „standbeeld." Dit nu is volgens Plato onmogelijk, daar de ideeën een zelfstandig bestaan leiden, derhalve moet men tot de conclusie komen, dat het standbeeld deel heeft aan twee ideeën: „erts" en „standbeeld." Maar dan heeft b. v. de mensch ook deel aan verschillende ideeën, als „tweevoetig," „denkend," enz. Bijgevolg zou het menschelijk lichaam niet uit één ding, maar uit verschillende dingen bestaan, en deze aanname is ongerijmd. „Het meest „komt men echter in verlegenheid bij de vraag, in welk opzicht de ideeën „nuttig zijn voor de eeuwige zinnelijke dingen (volgens Aristoteles de „sterrenhemel) en voor *die zinnelijke dingen, die ontstaan eu vergaan?* „want zij (de ideeën) zijn de oorzaak nóch van hun beweging, nóch van hun „verandering. (Aristot. Metaphys. I. 9). Ook zouden er meerdere voor- „beelden en dus ideeën van hem (Sokrates) bestaan; zoo bestaan b. v. „van den mensch de ideeën van het levende en van het tweevoetige, „tegelijk echter ook de idee van den mensch zelf. (Arist. t. a. p.) Het „samengestelde is vergankelijk, want het heeft ook een ontstaan; daaren- „tegen is het begrip niet aan de vergankelijkheid onderworpen, daar het

---

begrip beantwoordt aan een objectieve werkelijkheid, zooals wij reeds hierboven deden uitkomen, maar het is verkeerd te meenen dat elke objectieve realiteit alleen in de dingelijken vorm voor ons bewustzijn genaakbaar is. Het maatschappij-begrip b. v. beantwoordt aan een objectieve werkelijkheid, maar niemand is in staat ons het ding „maatschappij" met den vinger aan te wijzen. Evenmin gelukt het de „dingen" te vinden, die beantwoorden aan het causaliteitsbegrip, aan het substantie-, ruimte- of tijdbegrip.

De kennis der dingen is dus niet voldoende om den aard van de werkelijkheid te doorgronden; men moet veeleer alle verschijnselen bestudeeren, onverschillig of zij al dan niet betrekking hebben op dingen, d. w. z. op ruimelijk en tijdelijk (relatief) constante werkelijkheden.

„geen ontstaan heeft; want *niet het begrip van het huis, maar dit „afzonderlijk huis ontstaat.*" (Aristot. Metaph. VII 15.)

Ook de oudere natuurphilosophen waren volgens Aristoteles op den verkeerden weg; zij ook beschouwden de wereld als een starre veelheid van dingen. Wel putten zij zich uit in verzekeringen en spitsvondige betoogen, dat deze veelheid eigenlijk een éénheid is; maar zij verklaarden niet, hoe dat mogelijk is. Wanneer inderdaad de dingen niet afzonderlijk en onafhankelijk van elkander bestudeerd kunnen worden, en men dus tot de overtuiging komt, dat aan de veelheid der dingen iets gemeenschappelijks, een éénheid ten grondslag ligt, dan is het juist de vraag, hoe deze éénheid een veelheid *wordt*. Met deze vraag hebben volgens Aristoteles de oudere natuurphilosophen zich niet bemoeid. „Want wanneer ook nog zoo zeer al het vergaan en ontstaan aan één „of meerdere stoffen te danken is, zoo is het toch nog de vraag, *waarom* „en *volgens welke oorzaak* dit geschiedt." (Arist. Metaph. I. 3). Zij verklaarden dus niet de oorzaken der verandering, en het opsporen van deze oorzaken is van veel meer belang dan hunne bespiegelingen over het schijnbare of het wezenlijke van de verandering. „Want het object „alleen bewerkt niet zijn eigen verandering; noch het hout, noch het „erts is de oorzaak van zijn verandering; het hout maakt geen bed en „het erts geen standbeeld. (Arist. t. a. p.).

Aristoteles geeft dus een nieuwen kijk op het probleem der verandering. Het is niet voldoende om de veranderlijkheid der dingen eenvoudig te bevestigen of te ontkennen, gelijk zijn voorgangers hadden gedaan, of het veranderlijke en het eeuwigzijnde te verdeelen over twee werelden, die streng van elkander afgesloten zijn, zooals Plato beoogde; maar men moet trachten elke verandering te verklaren en af te leiden uit andere veranderingen. Wanneer wij aldus te werk gaan, en aldus de oorzaken der verandering op het spoor trachten te komen, dan zullen wij de eeuwige wetten leeren kennen, die den gang en de wording der verschijnselen beheerschen. Met de kennis van de oorzaken verdwijnt ook de vrees en de afkeer, die bij vele menschen heerscht ten opzichte van alles wat vergankelijk is; wij zullen leeren inzien, dat alle verandering verklaard moet worden uit een algemeen wereldbeginsel, dat zich in de vele en vergankelijke dingen in meerder of minder volmaakten vorm openbaart. Hierin bestaat dus de groote voortgang van de Aristoteliaansche denkwijze, dat zij den weg effent en voorbereidt voor de moderne evolutionistische theorieën, welke eveneens van de overweging uitgaan, dat alle bijzondere dingen de concrete openbaringen zijn van een algemeen wereldbeginsel, en bovendien aannemen, dat het samengestelde en meer volmaakte ontstaan is en ontstaat uit het eenvoudige en minder volmaakte. De Aristoteliaansche metaphysica kent een zoodanig historisch ontwikkelingsproces niet; de wereld is nog altijd een veelheid van dingen, welke evenwel in hun wezen en verandering ten nauwste samenhangen. In sommige gevallen wordt het hoogere uit het lagere geboren; zoo b.v. wordt het erts onder de handen van den kunstenaar tot een standbeeld.

De algemeene oorzaken van de verandering zijn volgens Aristoteles drieërlei. „Van het wordende wordt het éëne door de natuur; het andere „door de kunst en nog weer andere (dingen) door toeval." De dieren en planten b.v. worden door de natuur met behulp van het zaad;

sommige dieren, als wormen, maden, enz. ontstaan uit rottende zelfstandigheden zonder zaad; zij ontstaan dus door „toeval". Verder ontstaan huizen, standbeelden, enz. door de kunst. (Arist. Metoph. VII. 7). Aristoteles kent dus aan het toeval een grooten invloed en werkzaamheid toe; hij gelooft dan ook niet aan de strenge onverbrekelijkheid der natuurwetten. (Metaph. VI. 3).

Waarin bestaat nu volgens A. het eigenlijke karakter van deze drie oorzaken? Hij meent het gevonden te hebben in de beweging. De dingen veranderen slechts door een uitwendige beweging; nooit zullen ze „uit zich zelve" hun karakter en eigenschappen veranderen. Zoo wordt het erts niet van zelf tot een standbeeld, en evenmin ontstaat de mensch zonder toedoen van andere menschen. Wanneer wij nu datgene op 't spoor trachten te komen, dat de eigenschappen der dingen vernietigt of transformeert, dan is het verschijnsel der verandering voldoende verklaard. Nu omvatten de drie bovengenoemde algemeene oorzaken der dingen elk nog weer vier andere oorzaken, die geheel of gedeeltelijk noodig zijn voor het totstandkomen van ieder bijzonder ding. De eerste oorzaak (scholastisch: causa formalis) heeft betrekking op het wezen van het ding, welk wezen volgens A. identisch is met den toekomstigen vorm van het te verkrijgen ding. De tweede oorzaak (causa materialis) heeft betrekking op de grondstoffen, waaruit het ontstaande ding is opgebouwd; de derde (causa efficiens) heeft betrekking op de handelwijzen waardoor het ding in den gewenschten vorm totstandkomt; en de vierde (causa finalis) is de eigenlijke doeloorzaak. Wanneer er b.v. een huis zal gebouwd worden, dan ligt de voorstelling van het te bouwen huis reeds vooraf gereed in het bewustzijn van den bouwmeester; deze voorstelling nu beschouwt A. als de eerste oorzaak der dingen. De andere drie zijn van minder beteekenis: zoo is de causa materialis van het huis gelegen in de bouwstoffen; de causa efficiens is de handenarbeid, noodig voor het totstandkomen van het gebouw, en de causa finalis geeft het doel aan, waarvoor het huis gebouwd is. Uit deze uiteenzettingen zien wij, dat A. bij het onderzoek naar de veranderingen en dingen te veel het oog heeft op de menschelijke handelingen als bewegende oorzaken. Daar nu alle menschelijke handelingen een zeker doel beoogen, komt men door een dergelijke beschouwingswijze licht tot een teleologie, die de veranderingen der dingen niet beoordeelt naar haar objectieve noodzakelijkheid, maar naar de meer of minder groote nuttigheid en aangenaamheid, welke de verandering van sommige dingen voor ons menschen bezit. Inderdaad is dit de fout van de Aristoteliaansche wijsbegeerte. Wij hebben reeds gezien, hoe hij als een van de aigemeene oorzaken der dingen de kunst noemt. De kunst, in den algemeenen zin van het woord, is steeds gericht op het verkrijgen van verschijnselen en dingen, welke voor het menschelijk bewustzijn aangenaam, en dus voor den mensch over 't geheel nuttig zijn. Aristoteles breidt deze teleologische zienswijze echter ook uit over die dingen, die volgens hem uit de natuur en door toeval ontstaan. Een gevolg daarvan is, dat hij als oorsprong van ieder ding een zijnde meent te moeten aannemen, dat aan de dingen een doelmatige beteekenis geeft. Dit zijnde, waaraan dus alle dingen hun beweging en verandering te danken hebben, noemt Aristoteles dikwijls substantie (ousia), maar meestal vorm (eidos).

Wanneer wij b.v. een standbeeld bezien, dan zien wij dat dit uit een bepaalde stof, erts is gemaakt; slaan wij het beeld tot gruis, dan blijft dit gruis toch uit erts bestaan; daarentegen is in dat geval de vorm van het beeld verloren gegaan. Toen het standbeeld gevormd werd, was zijn toekomstige vorm echter ook niet in het erts aanwezig; deze vorm bestond veeleer als voorstelling in het bewustzijn van den kunstenaar. Aangezien nu deze voorstelling beschouwd moet worden als de hoofdoorzaak van alle dingen (zie boven), zoo blijkt daaruit, dat de geanticipeerde vorm der dingen (d. i. de voorstelling) beschouwd moet worden als het scheppend en transformeerend wereldbeginsel. Is deze splitsing tusschen vorm en stof gewettigd door de feitelijke verhoudingen? In sommige gevallen niet, meent Aristoteles. Zoo is de vorm van het ruwe erts niet te scheiden van de stof „erts", en wanneer wij dus beide ook in dit geval van elkander onderscheiden, dan hebben wij niet te doen met een werkelijke splitsing en scheiding maar met een abstracte, begrippelijke onderscheiding.

Zoo zegt Aristoteles o. a.: „Maar het is moeielijk te bepalen, bij welke „dingen deze (vorm) bestaat en bij welken niet, want bij menig ding is „klaarblijkelijk de vorm niet te scheiden (van de stof), b. v. bij het huis." (Metaph. XI- 2.) Geheel anders is het daarentegen gesteld met die dingen, waaraan wij een hooge waarde toekennen, en die kunnen worden te voorschijn geroepen uit waardelooze grondstoffen. De vorm van het standbeeld is van hoogeren aard dan de vorm van het erts, en de plant staat hooger dan het zaad; doch deze „hoogere" vormen, die A. ook wel gestalten noemt, zijn wel te scheiden van hunne grondstoffen. Wanneer wij b.v. het standbeeld in stukken slaan, is zijn vorm verdwenen, doch de stof erts is behouden gebleven. Onder „ding" verstaat A. de éénheid van stof en vorm; zoo is het erts op zich zelve een ding, doch het standbeeld, ontstaan door de paring van het erts met den hoogeren vorm, is ook een ding. Wij zien dus hoe de kunst er naar streeft de lagere dingen te transformeeren in hoogere dingen; en hetzelfde verschijnsel meent A. in de natuur waar te nemen. De ruwe stof is het passieve, in sommige gevallen zelfs het weerstrevende, dat zich verzet of lijdelijk zich schikt in de omhulling met de hoogere vormen. Aan dezen breidelenden invloed der stof is het te wijten, dat er zooveel onvolmaakte dingen bestaan; het stoffelijke is de oorzaak van het onvolmaakte. De hoogste volmaaktheid, die wij ons denken kunnen, de Godheid, is daarom ook onstoffelijk. De Godheid moet dus volgens A. niet *in* de wereld, maar daarbuiten gezocht worden; zij is niet immanent, maar transcendent. God is de oorzaak van alle dingen, doch tegelijkertijd het doel waarnaar alle dingen door hun gestadige verandering streven, Alle dingen bewegen zich van het minder volmaakte naar het meer volmaakte, om aldus het goddelijke nabij te komen; maar de oorsprong van dit streven naar het goddelijke is gelegen in de Godheid zelf. Daarom is God er eerder dan de dingen; overal, zegt hij, gaat het volmaakte aan het onvolmaakte vooraf: de plant is eerder dan het zaad, en de mensch eerder dan de zuigeling (Metaph. XII. 7.) Alle verandering is dus een verandering ten goede; zij wordt teweeg- gebracht door den hoogsten vorm, en heeft tot doel dezen hoogsten vorm zooveel mogelijk nabij te komen: God is de doeloorzaak van alle verandering.

In weerwil van deze grootsche conceptie zijn de bezwaren tegen het Aristoteliaansche ontwikkelings-begrip van zoo overwegenden aard, dat het ons verwonderen moet, hoe zijne opvatting van het wereldproces zoo lang zich heeft kunnen staande houden. Er is reeds opgemerkt dat hij den hoogeren vorm der dingen (ousia) identificeert met de voorstelling in het brein van den kunstenaar. Deze opvatting wordt nog in onze dagen door tal van ideologen gedeeld. Volgens Hegel en Fichte b.v. zijn de dingen niets anders dan in de ruimte verplaatste voorstellingen met een begrippelijken inhoud. Zij stellen zich niet tevreden met de aanname, dat denken en zijn identisch zijn, maar gaan zelfs verder, en verklaren de wereld der dingen voor een modus (bestaanswijze) van het denken.

Aristoteles is in dat opzicht bescheidener; hij vergenoegt zich met de verklaring dat denken en zijn één zijn. „Zou intusschen niet bij menig „ding het weten zelf de hoofdzaak zijn? Klaarblijkelijk is bij de zonder „behulp van de stof produceerende kunsten het zelfstandige (de vorm) „en het wezenlijke wat (het begrip) en bij de zuiver theoretische weten- „schappen het begrip en het denken ook de zaak zelve. Wanneer dus „bij het stof-vrije het gedachte (de vorm) en het denken niet verschillen, „maar hetzelfde zijn, dan is ook het denken één met het gedachte." (Metaph. XII. 9). „Anaxagoras zou dan het met mij eens zijn, wanneer „ik in zekeren zin de geneeskunst (identisch met) de gezondheid noem." (Met. XII. 10). Bij de bespreking van de Platonische ideeënleer is op het foutieve van een dergelijke beschouwingswijze gewezen; wij behoeven er dus niet nader op terug te komen. Uit alles blijkt, dat de „vorm"-theorie van A. zeer veel overeenkomst vertoont met het Platonisme. Want wat is het denkbeeld van den kunstenaar, dat de verandering van sommige dingen teweegbrengt, anders dan wat Plato de „idee" noemde? Het grootste verschil tusschen beide opvattingen bestaat echter daarin, dat Plato loochende, dat de ideeën als zoodanig zich zouden kunnen verbinden met de dingen; wel kunnen de dingen „deelhebben" aan de ideeën, maar nooit is de idee zelve in het ding aanwezig. Arist. meent daarentegen dat de ideeën de oorzaak zijn van de stoffelijke veranderingen, gelijk de „idee" van den kunstenaar het erts transformeert in een standbeeld, en zich openbaart in den vorm van het beeld. De zienswijze van Plato is opzettelijk dualistisch; Aristoteles streeft daarentegen naar een monistische wereldbeschouwing, waarin hij evenwel niet is geslaagd. Wanneer er toch zulk een fundamenteel onderscheid bestaat tusschen de stof en de idee, dan is het onverklaarbaar hoe de idee (als voorstelling) de oorzaak kan zijn van stoffelijke veranderingen. Aristoteles heeft dit bezwaar gevoeld, en daarom heeft hij een fijne begripsonderscheiding uitgedacht, met behulp waarvan hij de kloof tusschen het geestelijke en het stoffelijke, hoewel te vergeefs, tracht te overbruggen, en het tracht duidelijk te maken, hoe het geestelijke oorzaak kan zijn van het stoffelijke.

We moeten, zegt hij, onderscheiden tusschen het mogelijke en het werkelijke. Sommige dingen bezitten het vermogen om in andere dingen te worden omgezet; zoo is het erts in de mogelijkheid om een standbeeld te worden; maar nooit is het erts in de werkelijkheid een standbeeld.

In het ding zelf behoort de stof tot het mogelijke, de vorm daarentegen

tot het werkelijke. „Wie dus een huis zóó definieert, dat hij het beschouwt „als tegels, broksteenen en hout; die definieert het huis slechts volgens „zijn mogelijkheid." (Met. VIII. 2).

Gelijk nu de dingen tot elkaar zich verhouden als mogelijkheid tot werkelijkheid, zoo is ook voor de vormen deze onderscheiding geldig. De verhouding tusschen de gedachten (voorstellingen) en de vormen is dezelfde als die tusschen mogelijkheid en werkelijkheid. Sommigen hadden volgens A. beweerd, dat een vermogen slechts aanwezig is bij iets, dat werkend en werkzaam is; zoo zou hij, die niet bouwt, ook niet het vermogen hebben om te bouwen. Deze opvatting vindt A. geheel verkeerd. „Want dan zou iemand, die niet bouwt, ook geen bouwmeester kunnen zijn." „Wanneer nu diegene blind is, die niet ziet (of zien kan), dan „zouden dezelfde menschen gedurende één dag meermalen blind en „evenzoo ook stom zijn." (Met. IX. 3).

„Het werkelijke verhoudt zich dus tot het vermogende. zooals hij, die „bezig is met bouwen, zich verhoudt tot den bouwkunstenaar en zooals „de wakende tot den slapenden (mensch) en zooals de ziende tot hem, „die de oogen gesloten heeft, maar wel zien kan, en zooals het van de „stof afgezonderde (de hoogere vorm) staat tot de stof, en zooals het „bewerkte tot het onbewerkte. (Met. IX, 6.)

Alle verandering, d. i. ontwikkeling en volmaking bestaat in den overgang van het mogelijke tot het werkelijke en omgekeerd. De hoogste volmaaktheid, de Godheid, is dan ook de hoogste werkelijkheid, en als zoodanig tevens de oorzaak van de verwording der dingen. De werkelijkheid gaat in sommige opzichten aan de mogelijkheid vooraf; in andere opzichten daarentegen volgt het werkelijke op het vermogende. Zoo is de idee van den kunstenaar een werkelijkheid, die aan het kunstproduct voorafgaat; daarentegen verhoudt zich het maken van het kunstwerk ten opzichte van de stof als werkelijkheid tot mogelijkheid.

De vraag is nu of deze begripsonderscheiding tusschen mogelijk en werkelijk de continuïteit en de overgang van het geestelijke in het stoffelijke (en omgekeerd) verklaart. Naar onze meening is deze oplossing door Aristoteles niet verkregen. Nog altijd blijft het onverklaarbaar, hoe de overgang van mogelijkheid tot werkelijkheid gedacht moet worden. Waarschijnlijk zou Aristoteles op deze tegenwerping intusschen het volgende geantwoord hebben: „Men verwijt mij, dat ik den overgang van „het geestelijke in het stoffelijke, van werkelijke in het vermogende niet „nader verklaard heb. Het is mijn meening, dat deze questie hier weinig „ ter zake doet. Een feit is het, dat deze overgang dagelijks voor onze „oogen plaats heeft. Aan mijne tegenstánders raad ik dus aan, om zich „niet te verdiepen in logische spitsvondigheden, maar om een kijkje te „komen nemen in de wereld der werkelijke dingen; zij zullen zich dan „kunnen overtuigen dat op elk oogenblik de geest zich paart aan de stof, „dat het werkelijke voortdurend inwerkt op het mogelijke om tot een „hoogere werkelijkheid te geraken. Aan deze feitelijke verhoudingen kan „men door abstracte bewijsvoeringen niets afdoen of bijvoegen."

Inderdaad, wij staan hier voor een moeilijk probleem, dat slechts twee opvattingen toelaat. De eerste opvatting is die, dat de verhouding van geest tot stof totaal onbegrijpelijk is; het is dus vruchteloos deze verhouding logisch te willen uitdrukken; het is een gebrek van ons denk-

apparaat, waaraan nu een keer niets te veranderen valt en waarbij wij ons moeten neerleggen. De andere beschouwing kan daarop gebazeerd zijn, dat het probleem wel oplosbaar is, maar dat Aristoteles, en allen die na hem het hebben trachten op te lossen, zijn uitgegaan van verkeerde onderstellingen of van verkeerde methoden. Het zou b. v. mogelijk kunnen zijn, dat zij de psychologische en kennistheoretische beteekenis van het menschelijk kenvermogen onjuist hebben opgevat, welke onjuiste opvatting daardoor te verklaren zou zijn, dat de abstracte begrippen en aanschouwingsvormen geen factoren zijn, die in den geest kant en klaar worden aangetroffen, maar die, evenals de kennis zelf, aan voortdurende ontwikkeling en verbetering onderhevig zijn. Zoo heeft Kant b. v. niet het kenvermogen bestudeerd bij kinderen en onbeschaafde volkeren, maar hij heeft zich slechts beziggehouden met het geschoolde brein van den wijsgeer.[1]) Daardoor is hij in gebreke gebleven om de ontwikkeling van het kenvermogen, zoo deze ontwikkeling bestaat, te onderzoeken, waardoor wellicht de mogelijkheid eener oplossing zou zijn gebleken.

Het zou ook mogelijk kunnen zijn dat de methoden, door al deze wijsgeeren toegepast, in zichzelve elementen of factoren bezitten. waardoor de mogelijkheid der oplossing a priori is buitengesloten. Wanneer dit blijkt het geval te zijn, dan zou daaruit volgen, dat wij naar andere methoden of begrippen moeten omzien, om langs dezen weg het doel te bereiken.

(Wordt vervolgd.)

---

[1]) Men vergelijke het artikel van Plechanow in de „Neue Zeit" 1898—'99, No. 5.

Over Coöperatie.

DOOR F. M. WIBAUT.

„Het coöperatieve beginsel is een conserveerend beginsel in den edelsten zin des woords.
Het breekt den eigendom niet af, maar maakt hem algemeener."

Mr. N. G. PIERSON, Openingsrede 3e Intern. Coöp. Congres, Delft.

„Het socialistische beginsel is als het coöperatieve beginsel; beide zijn conserveerende beginselen in den edelsten zin des woords.
Zij breken den eigendom niet af, maar maken hem algemeener."

TENTAREO MAKATO, Minister van Staathuishoudkunde, B. D., in Japan.

Dit is van de coöperatie wel heel pleizierig. Men kan er de meest tegenstrijdige dingen van zeggen en toch gelijk hebben, Het hangt er maar van af welke coöperatie men bedoelt.

En dan kan men er ook zoo pakkend mee goochelen, door het woord om en om te gebruiken in zijn gewone beteekenis èn in den zin van algemeene samenwerking in de voortbrenging, die het behalve in feestredes en gelijksoortige literatuur, wel voor niemand nog heeft. [1])

Wie over coöperatie eenige geschriften bij de hand heeft en in tegenstrijdige citaten behagen schept kan zich veel genoegen geven. Daar is bijvoorbeeld de Heer van Marken: „De coöperatieve beweging moet aan haar leden vóór alles het beginsel der solidariteit inprenten; zij moet den mensch van het groote en zelfzuchtige individualisme tot het ware, ideale socialisme van zelfverloochening en liefde voor den naaste, voor de gemeenschap verheffen" [2]) en de Heer Charles Robert, ook een coöperator van naam, algemeen secretaris van den Franschen Coöperatieven Bond: „De socialistische en collectivistische theoriën wijzen wij beslist af, omdat wij met hart en ziel gehecht zijn aan de

[1]) Zoo de heer J. C. van Marken in zijne Rede op het 3e Intern. Coöp. Congres te Delft „De algemeene strijd om het leven moet zich omzetten in de algemeene coöperatie voor het leven."

[2]) Jaarboek Ned. Coöp. Bond 1898, bladz. 356, geciteerd uit de bovengenoemde congresrede.

beginselen van vrijheid en van den individuëelen eigendom, die men zoo bewonderenswaardig vereenigd vindt in onze coöperatieve vereenigingen van elken aard" [1]) Zij hebben beiden gelijk want de coöperatie kàn wezen de opleiding in solidariteit, de voorbereiding der gemeenschappelijke voortbrenging zooals de heer van Marken bedoelt, doch is meestal de tegenstelling van deze beweging, de dienst van het meest absolute individualisme, de eeredienst van den bijzonderen eigendom, zooals de heer Robert haar huldigt.

Zelfs is het niet altijd noodig verschillende schrijvers tegenover elkander te stellen. Men vindt ook al heel aardige tegenstellingen bij denzelfden auteur. Zoo b.v. bij Prof. Mr. M. W. F. Treub. In zijn Nutsbrochure zegt hij: [2]) „De economische beteekenis van de naamlooze vennootschappen aan den eenen en de coöperatieve vereenigingen aan den anderen kant wordt veel beter uitgedrukt door deze tegenstelling: de naamlooze vennootschappen zijn vereenigingen van kapitalisten, de coöperatieve vereenigingen zijn vereeninigingen van personen die kapitalisten wenschen te worden." Daar is dus de coöperatie de steunpilaar, de versterking van de kapitalistische voortbrenging, zooals bij Professor Pierson de versterking van het stelsel van bijzonder eigendom. In een ander geschrift echter, uit ongeveer denzelfden tijd zegt Mr. Treub [3]) „De goed georganiseerde verbruikscoöperatie heeft . . . deze groote economische beteekenis, dat zij een praktische uitdrukking geeft aan de in theorie onbetwistbare maar ten gevolge van de anarchistische productiewijze van onze moderne maatschappij in het werkelijke leven maar al te dikwijls zoek rakende stelling, dat geproduceerd wordt (moet worden zal de bedoeling wezen) voor de consumptie en niet omgekeerd: geconsumeerd om de productie aan den gang te houden" en wat verder: „Zóó leidt zij (de verbruikscoöperatie) tot een gemoderniseerden hoogeren vorm van productie niet voor de markt maar voor de eigen behoeften." Hier is de coöperatie de voorbereiding tot de vervanging der kapitalistische voortbrenging voor winst door de gemeenschappelijke voortbrenging voor product, voor voorziening in de algemeene behoeften. En beide Mrs Treub hebben alweder gelijk. Die van het Nutsboekje ziet de coöperatie zooals ze op dit oogenblik algemeen is. Die van het praeadvies ziet wat de coöperatie, als bewuste voorbereiding tot collectivisme, zou kunnen wezen.

Zoo hebben ook gelijk beide collega's ministers, wier uitspraken boven dit opstel als motto's prijken. Minister Pierson heeft gelijk, omdat hij de individualistische coöperatie bedoelt welke het stelsel van bijzonder eigendom bestendigt, opkomend verzet er tegen kan temperen door een aantal vroeger uitgesloten, van de voordeelen van dit stelsel een kruimpje mee te doen snoepen. En Minister Makato heeft ook gelijk, want zijn socialistisch beginsel wil den eigendom nog algemeener maken dan het coöperatieve van zijn collega, juist het toppunt van algemeen, door

---

[1]) In hetzelfde Jaarboek, bladz. 318.

[2]) „Over Coöperatie," bladz. 23, S. L. van Looy, Amsterdam.

[3]) „Over den Economischen invloed van de toepassing der Coöperatie", uitgegeven door den Nederlandschen Coöperatieven Bond, bladz. 22 en 23.

hem te onttrekken aan de heerschappij van bijzondere personen. Tentareo Makato's coöperatie, al bedoelt hij ze anders, is dus nog wèl conserveerender dan die van Mr. N. G. Pierson, omdat hij de vruchten van den eigendom voor allen behouden wil, absoluut niemand wil toelaten die van een ander weg te grissen.

Doch zoo deze ministers en andere geleerden over de coöperatie zoo verschillend spreken en dan toch gelijk hebben, dan moet coöperatie geen scherp omlijnd beeld zijn, dan moet hetzelfde woord worden gebruikt voor uiteenloopende begrippen, voor tegenovergestelde bewegingen.

De coöperatie is een moderne beweging. In haren oorsprong is zij eene terugwerking van de omwenteling in de voortbrenging die het einde der 18e eeuw, het begin der 19e eeuw hadden gezien; eene reactie van de sterk toegenomen afhankelijkheid van de groote massa, die van den eigendom der aldoor grooter en krachtiger en meeromvattend wordende voortbrengingsmiddelen, waren uitgesloten.

De coöperatieve beweging is in haren aanvang eene arbeidersbeweging, een verzet van den arbeider tegen zijn beheerscher, den winstmaker, eene anti-winstbeweging. De eerste coöperators waren grootendeels volgelingen van Robert Owen, die verwezenlijken wilden, al was het een dwaling te meenen dat afzonderlijke groepen menschen dit verwezenlijken konden, het door Owen beschreven nieuwe maatschappelijke stelsel, dat berusten zou op de samenwerking in voortbrenging voor verbruik. De verdwijning van de winst, van den winstmaker was de grondslag van het nieuwe maatschappelijk stelsel zooals Owen dat zag. Het winstmaken in de voortbrenging was de oorsprong van alle kwaad, van de ellende der armen en de hebzucht der rijken, de eeuwige aanleiding van strijd tusschen personen, naties en klassen; de oorzaak van wat men toen reeds overproductie ging noemen, de opgehoopte voorraden, de stilstaande machines en de hongerende arbeiders. Er zou in zijn stelsel gemeenschappelijk bezit zijn van grond en arbeidsmiddelen; voor den wedloop om winst zou in de plaats treden de ruil van verbruiksgoederen tusschen de groepen van samenwerkende arbeiders, naar den maatstaf der kosten van voortbrenging, zooals hij die verstond. [1]) Hij was de coöperator van den heer van Marken; „de algemeene coöperatie voor het leven'' die in de plaats treedt van „den algemeenen strijd om het leven.'' Zoo waren ook de door de tegenwoordige coöperators zoo gaarne en zoo vaak genoemde en geprezene pioniers van Rochdale, grootendeels volgelingen van Robert Owen. Als doel hunner vereeniging wordt genoemd:

het inrichten van een winkel voor den verkoop van levensmiddelen kleederen enz.; het bouwen, inrichten enz. van woningen voor de leden; het maken van allerlei artikelen om werk te verschaffen aan werklooze

[1]) De omschrijving die Owen geeft van den term „kosten van voortbrenging" omvat voor den arbeider een voldoend loon om te voorzien in al zijne behoeften, d. i. zóó dat het arbeidsvermogen volledig wordt in stand gehouden en met voorziening bij ziekte, ongeschiktheid, ouderdom, voorziening ook in den ruimsten zin van lichamelijke en geestelijke opvoeding der kinderen, voldoende aan de hoogste eischen. De belooning van het kapitaal, de vrucht van vroegere inspanning, zou zijn als voor den levenden arbeid: alles wat noodig was tot instandhouding, vernieuwing en voortdurende verbetering.

leden, of aan zulken die onder telkens herhaalde loonsverlaging lijden; het koopen of huren van land dat in cultuur zal worden gegeven aan leden die zonder werk zijn of te slecht betaalden arbeid hebben;

waarbij dus reeds niet ontbreekt het inzicht dat de verbruiks-coöperatie moet dienen om de leden sterker te maken in den loonstrijd; doch dan volgt verder:

dat de vereeniging zoo spoedig mogelijk over zal gaan om de voortbrenging, de verdeeling (distributie) en de opvoeding en de regeering onder haar beheer te nemen; of, met andere woorden zal inrichten eene zelfstandige kolonie van gemeenschappelijk leven, of andere vereenigingen zal behulpzaam zijn in het stichten van zulke koloniën;"

waaruit dus duidelijk spreekt dat deze zoogenaamde voorloopers der coöperatie, bedoelden door coöperatie te komen tot eene geheele omwenteling der maatschappelijke inrichting.

Dat wij nu allen, althans bijna allen, deze koloniën-illusies te boven zijn, is nog wel kort genoeg geleden om in onze meerdere wijsheid niet op deze koloniën-droomers neer te zien; zoo wij weten dat zulke groepen van gemeenschappelijk levenden, ook onder de gunstigste omstan-andigheden, niet den stoot kunnen geven voor een omwenteling in de voortbrenging, weten wij ook dat de coöperators die wèl deze illusie hadden, in deze koloniën niet anders dan het middel zagen, om aan den ondragelijk wordenden druk van de winstvoortbrenging te ontkomen. De vakaaneensluiting was de eene zijde van de reactie tegen dezen druk, doch de vakvereeniging werd door de heerschende klasse belemmert zoolang zij het vermocht; naast de vakvereeniging zou de coöperatie een ander strijdmiddel voor de arbeiders wezen; dat zou zij reeds aanstonds wezen, want de aanleidende oorzaak voor de oprichting dezer coöperatieve vereeniging was een verloren werkstaking onder de fluweelwevers; doch in de hoop der oprichters zou zij in de toekomst anders en veel meer wezen: de weg die zou leiden tot onafhankelijkheid der arbeiders in de voortbrenging, tot ontkoming aan de winstmakers.

Het is duidelijk dat de ontwikkeling der coöperatieve beweging niet de ruime toepassing heeft gebracht van de beginselen dezer voorloopers. Doch het zou kunnen zijn dat de verloopen tijd te kort ware geweest om dit einddoel te bereiken. De vraag die wij hebben te bespreken is niet of de coöperatieve beweging al tot de gemeenschappelijke voortbrenging heeft geleid, doch de vraag is of zij er ooit toe leiden kan. De vraag is of de algemeene coöperatie voor het leven waarvan de Heer van Marken in zijne feestrede sprak, kan worden verwacht, ooit de uitkomst te wezen van de tegenwoordige coöperatieve beweging. Of, om ons voorloopig met iets minder tevreden te stellen, of de coöperatieve beweging althans een voorbereiding kan wezen, een opleiding tot de geschiktheid om in de voortbrenging tot waarlijke samenwerking te komen, gesteld dat die overigens in onze maatschappij mogelijk ware.

Er zijn twee soorten van coöperatie: verbruikscoöperatie en productieve coöperatie. Voor de woordvoerders in de coöperatieve beweging zijn deze beide soorten slechts in vorm verschillend, doch gaan zij uit van

hetzelfde beginsel, bewegen zij zich in dezelfde richting, liggen hunne uitkomsten in dezelfde lijn. Prof. Treub zegt in zijn bovengenoemd geschrift bladz. 27 „Over den economischen invloed van de toepassing der coöperatie". „In beide vormen gaat de coöperatie tegen de kapitalistische productiewijze in en tracht zij een hoogere productie en distributiewijze daarvoor in de plaats te stellen. Bij de productieve coöperatie is de strijd tegen het kapitalisme duidelijker, bij de verbruiks-coöperatie is hij minder duidelijk zichtbaar, maar ligt hij dieper. Welke vorm in een gegeven geval de voorkeur verdient hangt van omstandigheden af." Het is wel een genoegen dezen auteur den term „kapitalistische productiewijze" zoo vlotweg te zien gebruiken, zonder de bijvoeging, dat alleen socialisten de heerschende productiewijze erkennen als kapitalistisch d. i. als gedreven enkel ten bate van den kapitalist. Het genoegen over deze vooruitgang is te grooter wijl Prof. Treub eenige regels hooger op dezelfde bladzijde nog heeft gesproken van „de brug die de coöperatie legt tusschen kapitaal en arbeid". Doch het genoegen kan geene instemming worden. Mijne meening is dat verbruiks-coöperatie en productieve coöperatie in beginsel en in strekking lijnrecht tegenover elkander staan, dat de verbruikscoöperatie kàn ingaan tegen de kapitalistische productiewijze, de productieve coöperatie echter van zuiver kapitalistisch karakter is, wel hier of daar een gegeven kapitalist kan schaden, doch met de kapitalistische productiewijze evenwijdig loopt.

De verbruikscoöperatie, is de vorm van samenwerking die door gezamenlijken inkoop in het groot, of door gezamenlijke verschaffing in het groot van allerlei artikelen, in de behoefte der leden aan deze artikelen voorziet, met vermijding van den winstmaker: den winkelier, koopman of fabrikant. De verbruikscoöperatie is eene anti-winst-beweging. Zij erkent het karakter van winst als te zijn de schatting geheven uit de behoefte der verbruikers. De verbruikscoöperatie behoeft geen winst te maken, eigenlijk doet zij het ook niet. Wat bij haar winst wordt genoemd is in economischen zin niet anders dan besparing. Zoo duizend menschen zich vereenigen om eene bakkerij op te richten en zij besluiten, zooals dit bij de coöperatie van het Rochdale type steeds het geval is, hun brood te betalen aan den prijs die de particuliere bakkers vragen, dan weten zij te voren, dat zij voor het brood meer betalen dan het hunne vereeniging kost.

Zij weten niet precies hoeveel meer, of het een cent is per brood of maar drie kwart, doch willens en wetens betalen zij meer. Zij hebben er geen bezwaar tegen omdat wat zij meer betalen toch weer in een of andere vorm tot hen terug komt, en wel in de verhouding van hun broodverbruik, dat is in de verhouding waarin ze in dit meerdere hebben bijgedragen. Doch dit alles geeft aan dit meerdere het duidelijke karakter van besparing. Het karakter van winst is er niet in. Winst maakt men uit anderen, uit de behoeften van anderen, doch niet uit zichzelf. Er zijn ook coöperatieve vereenigingen, die van het Londensche type, die aan hare leden de waren leveren aan kostprijs, met inbegrip van een percentage voor algemeene kosten en die dus naar het kweeken van overschotten niet streven. Om allerlei reden, gedeeltelijk administratieve, gedeeltelijk om de verhouding tusschen de

coöperatieve vereenigingen en de particuliere ondernemers in hetzelfde bedrijf minder scherp te maken, zijn de coöperators van het Rochdale type er toe gekomen, in den regel voor de leden de gewone winkelprijzen te berekenen. Spoedig is ook gebleken dat de aldus gekweekte overschotten, op zekere tijdstippen verdeeld, in den vorm van winkelwaren of geld, den leden zoo welkom waren, dat niemand het stelsel wilde veranderen, niemand den prijs in de vereenigingswinkel dichter bij den kostprijs wilde gesteld zien. Wanneer men zijn deel in die overschotten dan winst noemde, bedoelde men eigenlijk, het bedrag dat voor den winkelier, den ondernemer, winst zou geweest zijn, zoo men niet door zich tot eene verbruikscoöperatie te vereenigen, den ondernemer ware ontgaan. Zoo is de Rochdale verbruikscoöperatie, al wordt daarbij nòg zooveel over winstverdeeling onder de leden gesproken, toch lijnrecht gericht tegen wat in de staathuishoudkunde heet ondernemerswinst; lijnrecht gericht tegen den ondernemer, beoogt zij zeer bewust de verdwijning van den ondernemer, de verdwijning van het element winst. Zoo heeft deze beweging in zich de gegevens om de kapitalistische productiewijze, de winstproductie te verstoren, te vervangen.

Een andere eigenschap der verbruikscoöperatie is haar zuiver democratisch karakter. Ieder die verbruiker wil wezen en een aandeel van eenige guldens als inleg wil storten, al doet hij deze storting ook maar geleidelijk uit zijn te kweeken overschotten, is welkom als lid der verbruiksvereeniging [1]). Waarom zou hij 't niet zijn? Hoe meer verbruikers, hoe beter in het groot kan worden gekocht, in het groot kan worden gemaakt. Doch dan is er een meer die in de winst komt deelen? Neen hij zal slechts ontvangen in verhouding tot zijn verbruik, slechts ontvangen het overschot dat hij zelf heeft gekweekt. De vroegere leden hebben dus van de toetreding van meerderen enkel de voordeelen; de voordeelen dat het verschaffen der waren er voor allen voordeeliger door wordt, de overschotten voor allen dus grooter. Ook in het beheer is de verbruikscoöperatie democratisch; elk aandeel heeft één stem, en in den regel kan geen lid meer dan een aandeel bezitten, althans meer dan één stem uitbrengen.

Beschouwen wij nu de productieve coöperatie. Zij ziet er op het oog zeer gevaarlijk uit. Zij heeft den schijn den ondernemer uit de werkplaats, uit de fabriek te willen verdringen. In de plaats van den ondernemer die de arbeidskracht koopt waar die het goedkoopst is, zooals hij ook machines zou koopen, en die de geheele netto-opbrengst van den arbeid (bruto-opbrengst minus loon) voor zichzelven in beslag neemt, zal komen in elke fabriek of werkplaats een broederschap van arbeiders, die den arbeid onderling verdeelen en regelen en de geheele opbrengst van hun eigen arbeid behouden. Dit is de „drukkerij voor de drukkers," „de timmerfabriek voor de timmerlieden" en de „mijn voor de mijn-

---

[1]) Dit beginsel wordt niet verzaakt door de bepalingen somwijlen in de statuten van verbruiksvereenigingen opgenomen dat enkel personen uit eene bepaalde klasse, uit de arbeidersklasse b. v., als leden kunnen toetreden. Wie men aldus wil weren zijn niet verbruikers omdat zij in de overschotten zouden deelen, doch personen met zoo tegenovergestelde belangen aan die der zich vereenigende, dat men vreest dat hun lidmaatschap de vereeniging schade zou doen.

werkers." Er wordt niet betwist dat voor de groepen arbeiders, die nu behalve het loon van vroeger ook de ondernemerswinst met elkander zullen deelen, de omstandigheden materieel beter zijn geworden. Doch zullen deze productief samenwerkende groepen hunne broederschap nog verder kunnen uitbreiden dan tot hun eigen enge kring? Zullen zij, als de verbruikscoöperators, den toegang tot hunne vereeniging open kunnen stellen voor elk, binnen de grenzen hunner statuten, aldus steeds wijder makend den kring waarbinnen de voordeelen der samenwerking worden genoten? Zij zullen het niet kunnen. Zij zullen exclusief moeten zijn, beschouwend elk die zou toetreden als een indringer, die verkleinen zou het voordeel dat hun deelachtig is geworden.

Wat zal hunne verhouding zijn tot allen die buiten hun kring staan, ook tot hen die vroeger hunne mede-arbeiders waren? Juist dezelfde als die van alle ondernemers tot verbruikers. Als voor alle ondernemers zullen voor hen de verbruikers zijn, de menschen uit wie winst moet geperst worden. Er zal in den aard der productie niets zijn veranderd, ze zal zijn gebleven kapitalistische productie, zijn gebleven winstproductie. Niet als bij de verbruikscoöperatie, zal voorziening in behoefte op de rationeelste wijze zijn het verliggende doel. Het eenige en het eeuwige doel zal zijn de grootst mogelijke winst, dat is de grootst mogelijke schatting, geheven uit de behoeften van anderen. Want zoo winst niet het streven ware, hoe zou dan het aandeel dat deze samenwerkers in het product hebben, grooter zijn dan vroeger het loon. Het eenige dat veranderd is, is dat inplaats van één ondernemer, één groote winstmaker, twintig of honderd kleine ondernemers, twintig of honderd kleine winstmakertjes zijn gekomen. Doch de functie, het stelsel van winstmaken is onaangetast gebleven. Zoo min men den grond-eigendom opheft door het kleingrondbezit in de hand te werken, zoo min bestrijdt men de kapitalistische productiewijze door enkele groote kapitalisten-ondernemers te vervangen door veel kleine kapitalistjes, allen te zamen ondernemers.

Zoo is er dus in de productieve coöperatie niets wat tegen de heerschende productiewijze ingaat. Het is de coöperatie van minister Pierson, omdat zij „conserveerend is in den edelsten zin des woords", wijl zij een aantal vroeger strijdbare arbeiders onttrekt aan hunne strijdende klasse; zij bestendigt de kapitalistische productiewijze, wijl zij haar nieuwe steunpilaren geeft in de nieuwe mede-kapitalisten, mede-winstmakers. Doch zij is niet de coöperatie van minister Makato, wijl zij den eigendom niet algemeen genoeg maakt, niet zóó algemeen als deze zou worden bij zijn verdwijning, die het toppunt der algemeenmaking is.

„Als" zegt Prof. Treub [1]) de verbruiks coöperators slechts niet vergeten dat zij de aanspraken hunner productieve krachten, *de productieve coöperators dat zij de aanspraken hunner afnemers niet hebben te negeeren*, dan voeren beide vormen van coöperatie tot hetzelfde doel, *wederzijdsche concurrentie en exploitatie te vervangen door onderlinge samenwerking*." Dit zijn zeer

---

[1]) bladz. 27 van „Over den economischen invloed van de toepassing der coöperatie." De cursiveering der woorden is door mij aangebracht.

gulden woorden, overwaard te worden betracht niet enkel door productief-coöperatieve ondernemers doch door alle ondernemers. Ja, als de ondernemers de aanspraken hunner afnemers niet negeerden, de Rockfellers de petroleum niet duur maakten, de steenkolensyndikaten de kolenprijzen niet verhoogden, alle ondernemers groot en klein, coöperatieve en alleenwerkende, in trusts georganiseerde en nog achterlijke ongeorganiseerde, als al deze ondernemers niet streefden uit de afnemers de meest mogelijke winst te persen, juist tot de grens bij welker overschrijding de afnemers zouden ophouden afnemers te wezen. Ja als dat eens niet meer gebeurde, dan zouden wij komen in het land van melk en honing en van onderlinge samenwerking. Doch Professor Treub kan evengoed wenschen dat de gebraden appels aan de boomen zouden groeien. Ondernemers zijn nu eenmaal winstpompen. Dat is juist het eigenaardige van die welbekende kapitalistische productiewijze voor winst, die ook Professor Treub wil vervangen zien door de hoogere vorm van de samenwerkende voortbrenging voor behoeften. Doch voor deze vervanging is de verdwijning van den winstmaker, van den ondernemer, onontbeerlijk. Het baat niet tot hem te zeggen: maak nu niet zooveel winst dat het uw afnemers hinderlijk wordt; hij zal u zeggen, als ik mijn afnemers over mijn winst moet laten beslissen, dan houdt ik op ondernemer te wezen, want mijn afnemers zullen enkel zóóveel schatting opbrengen als waartoe de productiewijze hen verplicht, alle schatting is hen hinderlijk, zij willen ze geheel zien verdwijnen.

Daarom kan productieve coöperatie, ook al zou men hare beoefenaars dierbaar toespreken, de kapitalistische productiewijze niet bestrijden, niet vervangen, omdat deze voortbrenging zelve kapitalistisch is, kapitalistisch moet wezen wijl zij gedreven moet worden met winst als doel. Daarom is de productieve coöperatie de tegenstelling van de verbruikscoöperatie, omdat de eene winstproductie moet wezen, het element winst moet vereeren en in stand houden, met het diepe ontzag dat kleine grondbezitters voor den grondeigendom hebben; omdat de andere recht tegen het winstmaken ingaat, de winstproductie, het uit elkander winst persen, vervangt door de voorziening in elkanders behoeften. Omdat de eene de winstproductie wil behouden, enkel den voor een zekere groep meest hinderlijken winstmaker, den ondernemer die hun patroon was, wil wegjagen, om zelf in zijn plaats te gaan staan; verandering van personeel aan de winstpomp, maar voortgaan met pompen. Omdat de andere allen te zamen den druk der kapitalistische winstproductie wil doen ontkomen.

Zoo kan ook de productieve coöperatie niet de coöperatie van den heer Van Marken wezen, want zij kàn niet „aan hare leden voor alles het beginsel der solidariteit inprenten''. Want aan het woord solidariteit zal de heer Van Marken toch wel zijn mooie beteekenis willen laten, van voor elkander opkomen in zéér ruimen kring. Solidariteit is het opkomen allen voor elkander van menschen omdat ze zich menschen voelen; solidariteit van arbeiders is het opkomen allen voor elkander van arbeiders, omdat ze zich arbeiders voelen, het opkomen voor de klasse; de algemeene menschensolidariteit zou mooier en ruimer wezen dan de arbeiderssolidariteit zoo ze reeds mogelijk ware; doch de solidariteit der arbeidersklasse moet er eerst wezen, moet eerst krachtig

wezen en làng krachtig, eer we tot de nog mooiere menschensolidariteit kunnen komen. Zoo kunnen we over het mooiere nog niet spreken, doch we kunnen al spreken over het mooie. De solidariteit der arbeiders, der arbeidersklasse kan door de productieve coöperatie niet worden bevorderd.

Samenwerkenden in eene productieve coöperatie zullen zeker het gevoel hebben van met elkander voor hetzelfde doel op te komen, doch dit zelfde doel zal wezen de eigen winst; zij zullen het gevoel hebben tegenover elkander verantwoordelijk te wezen, zij zullen dat gevoel even goed hebben doch niet anders als compagnons in een gewone industriëele of handelszaak, en het zal eveneens wezen in het belang der eigen winst; zij zullen wel de solidariteit voelen, bedoeld in het handelswetboek, maar niet de solidariteit van het ongeschreven wetboek der humaniteit, die de Heer Van Marken bedoelt. Ook niet de al bereikbare solidariteit voor hunne klasse, omdat de buiten de samenwerkende vereeniging staande massa der arbeiders, hunne afnemers, hunne verbruikers moeten wezen, dat is hunne winstobjecten, de voorwerpen waaruit zij hunne winst moeten persen. Zelfs zullen deze productief samenwerkende arbeiders nauwelijks meer de gewone vakvereenigingssolidariteit betrachten, het met hunne vakgenooten opkomen voor werktijden en loonen, voor de voorwaarden waaronder arbeid zal worden verricht. Want zij zullen hunne vrijheid begeeren, de vrijheid die alle ondernemers behoeven in het bedrijf, opdat het zoo winstgevend mogelijk kunne wezen. Zoo het aandeel dat zij verkrijgen in het product maar groot genoeg is, zal het hun niet deeren welk gedeelte er van loon heet en welk winst. De waarheid is dat geen gedeelte er van meer loon zal wezen, want deze samenwerkers hebben opgehouden loonarbeiders te wezen, zijn kleine patroons geworden. Dus kunnen zij den loonstrijd niet meer voeren. Den loonstrijd niet en den strijd niet tegen de kapitalistische productiewijze. Hoe zullen zij zich dan solidair voelen met de arbeidersklasse, wier leven is deze dubbele strijd. De productief samenwerkenden zullen wel hebben opgehouden loonarbeiders te wezen, doch het loonstelsel zal er niet door zijn verzwakt, het loonstelsel zal er door worden versterkt en bestendigd, omdat aan zijn bestrijders goede krachten ontvallen.

Anders in elk opzicht is het met de verbruikscoöperatie. Niet enkel gaat zij in beginsel tegen de kapitalistische winstproductie in, doch zij kan voor de arbeiders de opleiding wezen in solidariteit voor hunne klasse, de opvoeding tot en de betrachting van deze opperste arbeidersdeugd. Hier geen kringetjes die men in het belang van het persoonlijk winstaandeel moet afgesloten houden, hier kan elk gelijkgezinde toetreden en welkom wezen. Dit samenwerken, opdat elk er de voordeelen van zou genieten, in den vorm van betere waren en lagere prijzen, of wat hetzelfde is, teruggave van een deel van den prijs, is om zijn algemeenheid reeds solidariteit. Het wordt solidariteit van hoogere orde, zoo de leden besluiten een deel der overschotten, een deei der voordeelen door de samenwerking verkregen te beschouwen als een collectief fonds, tot ondersteuning van de vakbeweging, tot ondersteuning van de politieke arbeidersbeweging, tot ondersteuning van den strijd der arbeidersklasse. Hier dus niet het onttrekken aan den loonstrijd, doch

het blijven midden er in, zich met de coöperatie versterkend om hem beter te voeren. Intusschen met de coöperatie ook de productiewijze, de winstproductie als stelsel bestrijdend en vervangend.

Hier staat ook niets in den weg aan de vervulling van de andere helft van den wensch van Professor Treub, dat „de verbruikscoöperators niet vergeten de aanspraken hunner productieve krachten". Dit ligt niet enkel in de macbt der verbruikscoöperatie, doch waar zij samen zal werken met de vakvereeniging is het haar eerste plicht. Aan hare „productieve krachten" zal zij als minimum betalen de loonen die de vakvereeniging eischt van het kapitalistische bedrijf; voor deze „productieve krachten" zal zij voorzieningen treffen voor de gevallen van ziekte, invaliditeit en ouderdom, zooals de leden voor zichzelven begeeren, voor zichzelven in hun strijdprogram hebben geschreven; met de regeling der arbeidsuren zal zij de voorloopster wezen van de kapitalistische industrie, die langzaam en gedwongen zal nà komen loopen. Wat deze voorzieningen en regelingen zullen kosten, zal de productieve coöperatie niet bestrijden uit winst, niet afhankelijk stellen van winst, doch zij zal er den voorrang van erkennen boven wat winst of overschot kan heeten, tot de hare makend de omschrijving die Robert Owen, van deze waarlijke arbeiderscoöperatie de vader, van den kostprijs van den arbeid heeft gegeven. Overschot zal er eerst wezen als aldus aan den arbeid het volledige loon is gegeven. Want arbeiders die in de coöperatie de versterking in den loonstrijd willen vinden, zullen niet kunnen dulden dat zulk een strijd ook in hun eigen vereeniging met recht kon worden gevoerd.

Zoo zullen de arbeiders in den loondienst der verbruikscoöperatie ook bevoorrechte arbeiders wezen. Doch deze bevoorrechting zal hunne strijdlust niet smoren, deze bevoorrechting zal hen maken tot betere strijders, beter ook omdat zij in hunnen strijd niet de vervolging hunner werkgevers, hier hunne medestrijders, hebben te duchten.

Want, anders dan de productieve coöperaters, zullen deze bevoorrechten tòch arbeiders blijven, zullen blijven in hunne klasse. Ook op deze wijze zal de verbruikscoöperatie in tegenstelling met de productieve-coöperatie de solidariteit bevorderen en kweeken.

Aldus gezien zijn verbruikscoöperatie en productieve coöperatie twee bewegingen, die slechts bij vergissing met denzelfden naam kunnen worden genoemd. De verbruikscoöperatie, in de handen der arbeidersklasse, kàn wezen de poging, en tot zekere hoogte het slagen, om aan den druk der winstvoortbrenging te ontkomen. Althans haar streven gaat tegen de kapitalistische productiewijze in. Hare beweging is modern, is geboren uit de ontwikkeling der moderne voortbrenging. De productieve coöperatie echter is reactionnair. Zij is de opleving van den arbeider, die zijn eigen werktuigen had, de eigenaar was van zijn eigen product; van den arbeider, die zijn eigen grondstof kocht en bewerkte. Zij is de herhaling van de Russische „artell", de arbeidersgroep, die onder aanvoering van een gekozen hoofd, zelfstandig de uitvoering van werkzaamheden op zich neemt, aldus de winst van den ondernemer ontgaande. Zij moet noodzakelijk zijn de bestendiging van het kleine bedrijf, de ontkenning van de suprematie van het zeer groote bedrijf, vereischend veel grooter kapitaal dan groepen in één vak samen-

werkende arbeiders ooit vermogen te verzamelen [1]). Zij is de opleving van een type uit een vroeger stadium van de voortbrenging, toen de voortbrenging nog persoonlijk was, persoonlijk, individueel kon wezen. Zoo zij, zooals Professor Treub zegt, de poging is om het stelsel der winstvoortbrenging te verstoren, dan doet zij het door de dragers van het stelsel, zij die bij de bestendiging belang hebben, veel talrijker te maken. Zij spant het paard achter den wagen. De verbruikscoöperatie die de winstvoortbrenging wil bekampen door haar een groot gebied te onttrekken, gaat tenminste recht op het doel.

Het is deze vereenzelviging van twee zoo uiteenloopende bewegingen, die het mogelijk maakt dat de woordvoerders der coöperatie over hare strekking zoo verschillend kunnen spreken. De productieve coöperatie is individualistisch in beginsel en strekking en kan niet anders wezen. De verbruikscoöperatie is in beginsel collectivistisch, kan in strekking collectivistisch wezen. Doch zij kan ook individualistisch wezen, en is het overal waar zij zoo wordt toegepast, dat de overschotten voor niets anders bestemd zijn dan om elken verbruiker zijn portietje te geven, welk portietje over veel jaren bijeen gevoegd, wel op een kapitaaltje zou kunnen gaan gelijken. De individualistische coöperatie, in productie of verbruik is de coöperatie van Professor Treub uit het Nutsboekje, de coöperatie van personen „die kapitalisten hopen te worden." Zij is ook het „conserveerend element" waarover Minister Pierson zich verheugt. De collectivistische coöperatie is die van Professor Treub uit de andere brochure, die de kapitalistische productiewijze „de concurrentie en de exploitatie" althans hier en daar wil doen verdwijnen en „onderlinge samenwerking" in de plaats wil doen komen. De coöperatie van den Heer van Marken „de algemeene coöperatie voor het leven" en die van Minister Makato, die beiden het socialisme zouden wezen, is er nog niet. Die moet er nog komen.

Wat kunnen sociaaldemocraten met de coöperatie doen? Kunnen zij de coöperatie beschouwen als een voorbereiding tot de organisatie der voortbrenging naar welke zij streven? Kunnen zij van de coöperatie zulk een uitbreiding verwachten, dat deze gelijdelijk de kapitalistische productiewijze zal vervangen door eene gemeenschappelijke voortbrenging tot voorziening in de behoeften?

Het is uit de bovenstaande ontleding duidelijk dat sociaaldemocraten van de productieve coöperatie niets kunnen verwachten; zoo zij ooit aan productieve coöperatie deel nemen dan zullen zij het nooit kunnen doen om aldus in de richting hunner beweging werkzaam te zijn; zij zullen het doen zooals zij eene gewone kapitalistische broodwinning volhouden of aanvaarden, uit noodzakelijkheid, om de broodwinning, doch niet om de coöperatie. Zoo het voorkomt dat een kleine groep uitgesloten arbeiders, in de arbeidersbeweging, op de doelmatigste wijze is te steunen door hen in staat te stellen voor eigen rekening het bedrijf voort te zetten, door productieve coöperatie dus, sociaaldemocraten zullen er zich niet aan onttrekken, doch zij zullen steunen

---

[1]) In eene moderne spinnerij bijvoorbeeld die 200 arbeiders gebruikt, is ongeveer achthonderdduizend gulden kapitaal noodig.

zooals zij deze uitgeslotenen ook zouden steunen in een gewoon winstbedrijf zonder coöperatie, om den steun, doch niet om de coöperatie.

Doch ten opzichte van de verbruikscoöperatie kan hunne houding geheel anders wezen, omdat hare beweging niet tegen de hunne inloopt, tot op zekere hoogte in dezelfde lijn gaat. Het is bekend dat verbruikscoöperatie die een groote uitbreiding heeft gekregen, de productie, ook de grootproductie, van een aantal artikelen kan ter hand nemen en toch stipt verbruikscoöperatie kan blijven, absoluut kan vermijden, de ondernemerswinst te erkennen als noodzakelijk element in de voortbrenging. De uitbreiding die de verbruikscoöperatie in Engeland heeft genomen is ontzaggelijk; de in 1896 anderhalf millioen talrijke coöperators hebben over het gansche land hunne bakkerijen, hunne winkels en hunne apotheken; en deze coöperatieve vereenigingen hebben zich gefedereerd in twee groote bonden de Engelsche en de Schotsche Wholesale Societies (groothandelvereenigingen); deze bonden zijn groote fabrikanten, groote kooplieden, groote reeders, grootondernemers op elk gebied van handel of industrie, elk gebied dat betreden moet worden om in de levensbehoeften harer leden te voorzien. Behalve ontzaggelijke magazijnen in vele steden heeft de Engelsche Wholesale-Society inkoopkantoren in Canada, in Frankrijk, Denemarken, Duitschland, Zweden en Spanje; zij bezit 27 boterfabrieken in Ierland; een biscuitfabriek, een schoenenfabriek, fabrieken van zeep, wollen kleederen, cacao en chocolade, groote meelfabrieken, een meubelfabriek, groote drukkerijen, fabrieken van geconserveerde levensmiddelen, van sigaren en tabak, van hemden en onderkleeren enz.. Zij onderhoudt een geregelde stoomvaartdienst tusschen Rouaan met Garston en Manchester, Calais en Hamburg met Goole en bezit zeven stoomschepen. Zij heeft het geld en de organisatie om alles wat de wereld oplevert voor voeding en kleeding, levensbehoeften in den ruimsten zin, in het groot, op de rationeelste wijze voor hare leden te verschaffen. Doch al is zulke uitbreiding op zich zelf ontzagwekkend, zij is betrekkelijk klein in verhouding tot het kapitalistisch bedrijf. Van het nationaal kapitaal van Engeland is niet veel meer dan een duizendste deel in coöperatieve ondernemingen belegd en in andere landen is deze verhouding zeker nog veel kleiner. Men kan hier tegenover stellen dat de beweging in haar groei is, en elk jaar uitbreiding aanwijst. Doch zoo het waar is dat de grenzen voor de in onze maatschappij mogelijke uitbreiding der verbruikscoöperatie nog op verre na niet zijn bereikt, dan is het ook waar dat die grenzen te zien zijn en dat de uitbreiding niet anders dan betrekkelijk langzaam kan wezen. De grenzen worden getrokken door de maatschappelijke inrichting zelve, door het stelsel van eigendom, grondeigendom, monopolistisch beheer van noodzakelijke grondstoffen, van mijnen, petroleumbronnen; de grenzen worden verengt door de groote ondernemerscombinaties die zich de beschikking over de grondstoffen kunnen toeeigenen welke de verbruikscoöperaties behoeven. [1]) De uitbreiding kan niet anders dan langzaam wezen, omdat

---

[1]) Dr. G. W. Bruinsma geeft in het „Sociaal Weekblad" van 25 Februari een merkwaardig verhaal hoe in ons land de vereenigde kunstmesthandelaren (vermoedelijk in combinatie met

de klasse, die belang heeft bij verbruikscoöperatie met het bewuste doel de kapitalistische productiewijze te vervangen, het coöperatieve kapitaal niet anders dan langzaam kan vormen. De klasse die onder den druk blijft van de winstproductie, ziet zich voortdurend door al wat leeft uit eigendom of beheersching der productiemiddelen, de guldens afgenomen, houdt enkel de centen over om tegenover die winstproductie eene andere voortbrenging te organiseeren. De guldens die zij af moet geven, maken de winstproductie weer sterker in haar monopolistisch beheer; de vechtcenten die er voor haar overblijven zullen er dus maar weinige wezen. Het blijft het gooien met kleine steentjes tegen den reuzen kolos. Er is ook de groote klasse der armsten, der door de winstproductie arm gehoudenen, vandaag loon en morgen geen, voor wie de coöperatie onbereikbaar is.

De verbruikscoöperatie zal beperkt moeten blijven tot dat deel der loontrekkende klasse dat eenigszins regelmatig loon heeft, en tot de lieden met kleine inkomens die zich niet afhankelijk voelen van de groote en kleine ondernemers. Zij zal ook beperkt moeten blijven tot die artikelen van persoonlijk gebruik, waarvan de productie geen monopolie is en voor welke de vraag groot en regelmatig is.

Doch zoo verbruikscoöperatie op zich zelf niet de vervanging van de kapitalistische produktiewijze kan brengen, zij kan de machtige hulp, de sterke steun zijn in dit streven. Zij kan de derde zijn in den bond van vakbeweging en politieke arbeidersbeweging. Zoo de vakbeweging strijdt voor betere arbeidsvoorwaarden, dan kan de verbruikscoöperatie het voorbeeld geven dat deze betere arbeidsvoorwaarden in de productie mogelijk zijn, ook in de kapitalistische productie al mogelijk zouden wezen. De coöperatie kan ook de vakbeweging steunen met geld. In ons land waar aan hooge contributieën voor vakvereenigingen vooreerst nog wel niet valt te denken, zal zij het moeten doen. Een deel der overschotten van de verbruikscoöperatie zouden de weerstandskassen der vakvereenigingen belangrijk versterken.

De politieke arbeidersbeweging zal de samenwerking in de voortbrenging voortzetten waar de uitsluitend coöperatieve beweging er de kracht niet toe had. Coöperaties kunnen niet streven naar het beheer der groote monopolies, monopolies van vervoer, monopolies in voortbrenging van en beschikking over onontbeerlijke grondstoffen, van voor alle menschen onontbeerlijke artikelen van verbruik. Doch de politieke arbeidersbeweging kan de samenwerking tot deze takken van voorziening uitbreiden. Zij zal er de middelen toe hebben veel machtiger dan de coöperatieve beweging, want zij zal er toe aanwenden de macht van staat en gemeente, de macht om belasting te heffen naar draagkracht. Zoo zal de politieke arbeidersbeweging de samenwerking in de voortbrenging, telkens verder brengen, voor alle artikelen waarvan het gerijpte democratische inzicht de noodzakelijkheid heeft erkend van algemeene voorziening, onttrokken aan het particulier winstbedrijf. Er is geen reden waarom deze artikelen enkel gas en water zouden wezen, en niet brood, of brandstoffen, of schoenen, of spoorwegvervoer.

---

het Duitsche kali-syndikaat) een verkoopbureau hebben opgericht dat zich voorstelt de talrijke landbouw-coöperaties tot aankoop van kunstmeststoffen machteloos en nutteloos te maken.

Doch enkel eene sterke politieke abeidersbeweging zal zoo kunnen doen. Zoo zal weder de overschotten-kweekende verbruikscoöperatie de politieke arbeidersbeweging met geld moeten steunen. Doch zij zal nog anders kunnen steunen door de groote vakschool te wezen, de moeilijke opleiding te geven die noodig is voor het democratisch beheer der voortbrenging. Zoo telkens meer winstmakers uit de voortbrenging zullen worden ontzet, dan zullen er in hun plaats moeten komen dienaren der gemeenschap, bekwaam als zij in de regeling der voortbrenging. De bestuurders der groote coöperatieve vereenigingen weten het wel dat het beheer van bedrijven een werk is dat geschiktheid vereischt, een werk dat wel in de winstproductie ontzaggelijk wordt verzwaard door den wedstrijd om winst, doch dat ook bij samenwerkende productie een werk van bekwaamheid zal wezen. De coöperatieve vereenigingen kunnen voor deze beheerders de scholen wezen. Zij leveren nu al het bewijs dat de voorziening in behoeften niet behoeft te zijn winstbedrijf, dat zij zeer wel door loontrekkende dienaren kan worden bezorgd; dat, bij redelijke bezoldiging, plichtbesef en het gevoel van samenwerking voor een hoog liggend doel, zeer wel de gelijke inspanning, de gelijke uitkomst kunnen geven als door particuliere ondernemers worden bereikt.

Wat in het bijzonder Nederlandsche Sociaaldemocraten met de coöperatie kunnen doen, wordt door de bijzondere Nederlandsche omstandigheden bepaald.

Er is herhaaldelijk gewezen op België waar de verbruikscoöperatie groote bijdragen levert voor den „parti ouvrier", voor de politieke propaganda vooral, ook voor ondersteuning van de vakbeweging, ondersteuning van werkstakingen. Het Belgische voorbeeld is een goed voorbeeld om te volgen, doch met aanpassing aan de Nederlandsche omstandigheden. De Belgische „parti ouvrier", als organisatie van de geheele arbeidersbeweging voor zoover die niet onder de heerschappij der geestelijkheid is, is er in Nederland nog niet, moet er in Nederland nog komen.

Zoo Nederlandsche Sociaaldemocraten wilden wachten met de coöperatie te gebruiken als wapen in den klassenstrijd, zóó lang tot hun aantal groot genoeg was om op veel plaatsen coöperatieve verbruiksvereenigingen op te richten in welke zij de groote meerderheid zouden vormen, dan zouden zij nog wel heel veel jaren kunnen wachten.

Nederlandsche Sociaaldemocraten moeten dus niet op den voorgrond stellen, dat de coöperatieve verbruiksvereenigingen aan welke zij zullen deelnemen, een gedeelte harer overschotten zullen bestemmen voor de partijkas der S. D. A. P. Zij zullen het voorbeeld van de belgische coöperatie, die rechtstreeks den „parti ouvrier" steunt, als zoodanig niet kunnen volgen, wijl in Nederland het inzicht dat in de S. D. A. P. alle arbeidersbeweging behoort te worden geconcentreerd, onder de arbeiders nog zwak is, wijl zelfs het inzicht dat er arbeidersbeweging kan en moet wezen bij zeer velen nog moet worden geboren.

Doch wel kunnen de Nederlandsche Sociaaldemocraten in zoover het Belgische voorbeeld volgen, dat zij er met alle kracht naar streven, de verbruikscoöperatie van arbeiders te maken tot een steun van de

arbeidersbeweging, want zij zien nu wel in dat de vakbeweging, de economische strijd, hunne partij even na aan het hart moet liggen als de politieke strijd.

Er is voor de levensvatbaarheid van coöperatieve verbruiksvereenigingen een vrij groot aantal verbruikers noodig. Deze verbruikers moeten in veel gevallen, vooral waar het geldt verbruik van brood of andere levensmiddelen, niet te ver uit elkander wonen. Het zal dus in ons land wel uitzondering wezen, zoo één enkele vakvereeniging in een stad een goede verbruikscoöperatie konde inrichten voor eigen leden, met bestemming van een deel der overschotten voor de eigen weerstandskas. Doch waarom zouden in elke groote arbeidersbuurt van een groote stad, in de kleine steden waar de vakbeweging niet meer heelemaal slaapt, gefedereerde vakvereenigingen het niet kunnen doen, het bepaalde deel der overschotten bestemmend voor een gezamenlijk fonds onder het beheer der gefedereerde besturen; een gezamenlijke weerstandskas om steun uit te geven in elk geval, bij elke beweging waarmede de strijd der arbeidersklasse in een harer onderdeelen is betrokken.

Verbruikscoöperatie die de vakbeweging steunt, bestrijdt de winstproductie op twee wijzen; uit haren aard beperkt zij van de winstproductie het gebied; door dezen steun maakt zij haar minder voordeelig.

Zoo zou de verbruikscoöperatie weder komen tot wat voor Robert Owen, voor de pioniers van Rochdale was haar ver liggend doel: de vervanging der kapitalistische productiewijze door de voortbrenging tot voorziening in de behoeften.

Niet langs den weg van hare uitbreiding, zooals Professor Treub het verwacht, wijl op dien weg de muren staan van bijzonder eigendom en monopolistisch beheer, die door enkel verbruikscoöperatie niet kunnen worden omvergeloopen.

Doch langs den weg waarop de coöperatieve beweging met de vakbeweging en de politieke beweging te zamen, de groote eenparige arbeidersbeweging zouden worden.

Wat door de vestiging van bijzonder eigendom, door de ontwikkeling der voortbrenging, aan de arbeidersklasse is ontnomen: het medebeheer over de voortbrengingsmiddelen, kan niet door afzonderlijke groepen arbeiders, in beetjes en brokjes worden heroverd; zoo enkelen er al voor zich in zouden slagen, zou het geen winst zijn voor de klasse. Wat aan de arbeiders als klasse is ontnomen, moeten zij als klasse herwinnen. Coöperatie èn vakbeweging èn politieke strijd te zamen vereenigd, wederkeerig elkander steunend, kunnen de klasse maken tot waarlijk solidair, kunnen haar maken tot het groote leger met machtige strijdmiddelen, dat moet voeren den mooien klassenstrijd, dat moet veroveren de opheffing van het klasseverschil, de verdwijning der klasse-onderdrukking.

Februari 1899. F. M. Wibaut.

Dogma en Overtuiging

DOOR F. VAN DER GOES.

I

Ook om deze reden dient men onzerzijds van het recht om zich te vergissen een spaarzaam gebruik te maken, wijl dadelijk tegenstanders gereed staan, niet om de vergissing te verbeteren en alzoo aanspraak te verwerven op onze dankbaarheid, maar om zich er aan te goed te doen.

Immers, alleen de abuizen welke wij maken, vinden bij onze tegenstanders ingang. Bespeuren wij van hunnen kant toenadering, dan kunnen wij zeker zijn den rechten weg te hebben verlaten. [1]) En de ontwikkeling van eenig theoretisch punt, door hen begroet als een bewijs van het doordringen van betere gedachten in het socialisme, zal in de meeste gevallen enkel bewijzen dat het ons aan helderheid van gedachten op dit punt, althans tijdelijk, heeft gemankeerd.

In deze termen valt, meenen wij, het artikel van onzen partijgenoot Van Kol in de October-aflevering van dit tijdschrift. Maar deze meening, welke reeds geen beletsel was om het stuk te plaatsen, dat denkbeelden bevatte nu eenmaal uit de partij niet plotseling te verwijderen, en daarom in de organen van de partij niet met geweld te onderdrukken, had wellicht geen aanleiding tot een direkte weerlegging van de redaktie gegeven, indien niet aan den eenen kant (van burgerlijke zijde) Van Kol aanmoediging had ontvangen, en aan den anderen tevens was gebleken dat onze beginselen in de laatste tijden ongekende vorderingen makend, meer dan ooit behoefte hebben aan strenge en zuivere formuleering. Met andere woorden: wij gevoelen ons niet gedreven door de lust tot theoretisch twistgeschrijf, en allerminst zijn wij genegen iemand wegens theoretisch meeningsverschil te verketteren. Wat Van Kol aangaat, hij

---

[1]) Om misverstand de voorkomen, wordt opgemerkt dat hiermeê niet bedoeld is ieder voorstel tot praktische samenwerking voor een bepaald doel, komende van een politieke partij of van vereenigingen. Evenmin de goedkeuring door het optreden van socialisten aan tegenstanders afgedwongen. Bijvoorbeeld de lof ook door Nederlandsche burgerlijke journalisten gebracht aan de Fransche partijgenooten wegens hunne houding in de zaak van Dreyfus.

is een der zeldzame naturen die zuivere praktische instinkten verbinden met twijfelachtige theoretische inzichten. Nu blijft, wel is waar, het gevaar bestaan, dat het instinkt somtijds kan falen; bij iets onzekers in het inzicht, is eenig kwaad dan licht gebeurd. Maar aan den anderen kant bezit Van Kol zooveel degelijke kennis, en is zijn gevoel zoo krachtig, dat men hem tamelijk onbezorgd zijn gang kan laten gaan. In het ergste geval is de pers bij de hand om op zijne zonden te wijzen, en blijft in hooger resort aan het partij-kongres het oordeel.

Zegt nu Van Kol, sprekende van de socialistische *overtuigingen*, dat wij geen *dogma's* moeten vereeren, dan schijnt het niet direkt noodig hem tegen te spreken. Allicht denkt men: nu ja, zoo de overtuigingen u niet zeer klaar in het hoofd zitten in den vorm van strenge formules, ge hebt ze toch, en ge hebt getoond ze te kunnen gebruiken in den strijd. Maar — zoo het vandaag Van Kol is, morgen kan het iemand anders zijn. Nu blijft het bij eenige afwijkingen op ondergeschikte punten, zooals het onderwerp uitmaakten van een diskussie met Van Kol op den vorigen partijdag te Amsterdam — straks sticht een ander partijgenoot (D. de Clercq te Nunspeet) een blad gewijd aan eene algemeene demokratie, waarmeê men een streep haalt door ons geheele programma dat zich juist in de plaats wil stellen van deze algemeene demokratie. [1]) Of wel, naast de bestaande afdeeling tracht men te Utrecht eene nieuwe afdeeling van dezelfde personen te scheppen, omdat die nieuwe ordening een naam zou kunnen dragen, welke herinnert aan eene instelling, die de stichteres in de dagen van haar streven als burgerlijke idealiste heeft lief gehad. Onlangs hoorde men — derde voorbeeld — van een Schiedamsch predikant dat hij zich Marxist noemt, en niettemin bij voorkeur zijn propagandistische werkzaamheden verricht in de kringen van de bourgeoisie; wellicht van gevoelen dat het socialisme, beginsel van een nieuw evangelie, allereerst moet worden verkondigd aan die het meest van al noodig hebben. Dezelfde predikant komt vervolgens voor onder bestuurders van een burgerlijk-demokratische kiesvereeniging, en weinige dagen later vindt men van hem vermeld dat hij besloten heeft zich geheel te wijden aan de sociaaldemokratie: twee berichten die elkaar uitsluiten en toch geen van beiden worden tegengesproken.

Maar zijn dit, vraagt men, dingen om zich warm over te maken? — Ja en neen. Neen als men let op de beweging in het groot en hare ingeschapen kracht, die meer dan het bedrag van juist deze zwarigheden overwon. Een blijvend kwaad is in geen harer avonturen voor de sociaaldemokratie gelegen. Wij behoeven, wij kunnen er niet over spreken dat het socialisme zou ondergaan. Opstanden zijn onderdrukt, revoluties ongedaan gemaakt. Maar de chaos die volgen zou op een in het niets verloopend kapitalisme, is een voorstelling buiten het menschelijk kenvermogen, zoo goed als grens van tijd of ruimte in het heelal. Intusschen is een tijdelijk kwaad reeds kwaad genoeg. Het socialisme is, ja, een verandering van produktiewijze. Doch de verandering komt niet van zelf, zij komt als het resultaat van zekere handelingen

[1]) Het weekblad *Ontwikkeling* te Gouda, onlangs verschenen.

bij menschen. En de menschen worden gedreven, ook veelal teruggehouden, door ideeën. De oorsprong van onze ideeën ligt buiten ons, wat niet wegneemt dat de idee de drijfveer is of wel de belemmering van ons doen.

En hieruit volgt iets zeer gewichtigs. Het is mogelijk dat door de aanwezigheid van verkeerde denkbeelden het doordringen van de socialistische propaganda wordt gehinderd. Met name kan ergens de burgerlijke levensbeschouwîng zoo diep zijn gevestigd, ook bij het proletariaat, dat de ontwikkeling van de denkbeelden, voortspruitende uit de verwordingsverschijnselen van het kapitalisme, zeer langzaam plaats vindt. Wij hebben, in een woord, er overwegend belang bij, dat deze verschijnselen, waar zij zich voordoen, niet als een onbegrepen euvel aan de massa van de arbeiders voorbijgaan. Onze propaganda zal geen ingang vinden waar en zoolang het naderend socialisme in de teekenen van kapitalistisch verval afwezig blijft — wijl de inhoud van de propaganda niets anders is dan de verklaring van deze teekenen. Maar hieruit volgt niet dat, met de ekonomische gebeurtenissen, de propaganda onmiddelijk ingang vindt. De lotgevallen van het proletariaat onder het vorige tijdvak van het kapitalisme, de ontwikkelingsomstandigheden van het kapitalisme zelf, kunnen gunstig zijn voor het socialisme, maar ook ongunstig. In het beste geval bereidt de stoffelijke geschiedenis den bodem. Daar strooien wij het zaad van de socialistische idee. Aan de gesteldheid van den bodem kunnen wij niets veranderen. Het zaad is in zich zelve rijk aan vruchtdragende vermogens. Maar het is onze hand die het uitwerpt en wij hebben toetezien dat het niet te loor ga of verstikt wordt.

In Nederland is de voor-historie niet gunstig. Des te meer hebben wij met elkander te zorgen voor een goede propaganda. Reeds eenmaal is de sociaaldemokratie bijna ondergegaan door een verkeerde propaganda. Een bewijs, in 't algemeen, dat eene beweging, direkt voortkomende uit stoffelijke toestanden, een ekonomisch onvermijdelijke beweging, door eene averechtsche behandeling van haar ideëele bestanddeelen, gevaar kan loopen vernietigd te worden. Voor ons, in het bijzonder, een waarschuwing. De fouten van hen die het socialisme wilden worgen waren produkten van maatschappelijke omstandigheden. De inzichten van hen die het hebben gered, waren het insgelijks. Hun optreden als propagandisten was bepaald door zekere faktoren buiten hen. Maar dit verandert niets aan het feit, dat de val van hunne eigen stichting door hen is teweeggebracht. Als hun noodlot heeft gewild dat aan persoonlijke begeerten en kwade hartstochten de zaak der arbeiders werd ondergeschikt gemaakt, en voor het overige bedorven door de theoretische verwarring waarin men noodzakelijk viel door beurtelings de meest tegenstrijdige meeningen te moeten verdedigen naarmate haat en belang dit eischten; zoo valt ons het geluk te beurt, dat de reaktie tegen een propaganda van leugen en duistere spitsvondigheid, ons op des te hooger prijs heeft leeren stellen een taktiek van goede trouw en vaste, klare beginselen.

In het tijdvak dat wij thans beleven en waarvan wij in den aanvang staan, nu deze zaak met snelle schreden vordert, doordringt in arbeiderskringen tot dus ver voor ons gesloten, haast overal in het land groepen van werkzame, betrouwbare aanhangers vormt, die weer de kern zullen

worden van plaatselijke organisaties; nu deze zaak en feitelijk geen onafhankelijk denkend mensch in de bourgeoisie-zelve meer met rust laat, maar allen, die door geen overwegend belang of bezwaar van onvrijheid of officieele positie, of wel onbekwaamheid tot geloof aan eenige bereikbare, alomvattende maatschappelijke ommekeer worden terug gehouden, de stille, dringende vraag stelt wat er wel is van deze wereldbeweging en of zij langer vrede kunnen hebben met haar uit de verte te beschouwen; — in dezen tijd, zeiden we, hebben wij bovenal behoefte aan een propaganda die, ook theoretisch, duidelijk en precies is.

Zoolang het socialisme de leer is van een sekte, bestaat voor verwarring en verslapping weinig gevaar. Dit gevaar begint eerst, als het de meeningen aantast van de massa. Hoe sneller de uitbreiding, hoe talrijker de aanhang, des te grooter dit gevaar. Er komen menschen bij die allerlei uiteenloopende meeningen onlangs hebben afgelegd, en dikwijls niet geheel afgelegd. Zij willen, vooral de burgerlijke idealisten, die gisteren nog strijd voerden tegen het inwendige verval hunner klasse, zij willen zoo gaarne gelooven dat iets, zelfs veel in het socialisme vereenigbaar is met de gevoelens welke hun dierbaar waren. Bij personen met een ontwikkeld gedachtenleven, en die praktisch reeds een langere periode van dezen arbeid hebben doorgemaakt, is dit ook niet anders dan natuurlijk. Doch onze schuld is het evenmin, dat de werkelijkheid tegen de strekking van deze beschouwing zich verzet. Hebben zij, als vertegenwoordigers van de betere tradities in de burgerlijke klasse, persoonlijke eigenschappen van strijdvaardigheid en zelfverloochening geoefend, — des te beter. Maar overigens is de taktiek anders en zijn de denkbeelden anders. De burgerij te vermanen tot liefde en altruisme om aan de arbeiders zekere rechten en voordeelen toe te kennen, is niet hetzelfde als de arbeiders aan te sporen tot machtsontwikkeling om aan de regeering van de bourgeoisie een eind te maken. De boodschap van vrede hebben zij te vervangen door het evangelie van den oorlog. En, indien zij niet gevoelen, dat alle ideeële verheffing binnen den kring van de bevoorrechte klasse, oneindig wordt overtroffen door de verheffing van de onderdrukte, zoo is het beter voor hen en voor ons dat hunne wegen gescheiden blijven van de onze. Want in de werkelijkheid is het zoo gesteld dat wie dezen strijd niet voert met ons, den strijd tegen ons voert. En wie iets anders wil als het noodige, wil het verkeerde. Ook de kwade trouw, waarmeê sommigen de partij naderen, niet om haar te dienen maar om haar te gebruiken, is een gevaar. Doch zulke aanslagen worden licht gekeerd en doorgaans verijdeld voor ze half zijn uitgevoerd. Een arbeiderspartij, welke geen avonturiers aan de deur zou weten te zetten, heeft geen reden van bestaan. Grooter kwaad is de aantrekkelijkheid die zij blijkt te bezitten voor lieden op wier braafheid geen enkel smetje kleeft — tenzij wellicht het ongerief van in de toepassing geneigd tot dwalen te zijn. Wij weten, ter eene, dat de sociaaldemokratie de natuurlijke toevlucht is van lieden die illusies willen bewaren en ze niet veilig achten bij de bourgeoisie. Maar wij mogen eischen, ten andere, dat de aldus overgeganen, niet het zuivere streven zullen opgeven, maar aan hun streven geven een andere richting. Dat zij zullen erkennen wat in hunne illusies thans houdbaar is, en wat

niet. En vooral, dat zij in dien zin hunne oude burgerlijke natuur geheel zullen afleggen van met ons te beseffen dat, bij alle strijdrumoer en ondanks een veelal onliefelijken schijn — de eenig mogelijke, de eenig rechtvaardige, de blijvende en eeuwige vrede op aarde komt in en door het socialisme.

Zoo heeft dan de partij, zoo heeft de klasse der arbeiders ook in ons land en in haar tegenwoordig stadium, een zuivere beginsel-formuleering dringend noodig. Aan het socialisme moet van buiten duidelijk te zien zijn wat het is. Een uitnoodiging voor sommigen, voor sommigen een waarschuwing.

Voornamelijk schijnt ons dit de grief tegen het genoemde artikel van Van Kol, dat als over „dogma's" met eenige lichtvaardigheid gesproken werd over wat socialistische overtuigingen zijn. Waarop zullen wij steunen, indien niet op overtuigingen? Al zouden wij willen toegeven, dat de onjuistheid éénmaal zal kunnen blijken, zou dit nog geen reden zijn om haar thans op te geven. Komt een kreupele niet verder op eigen krukken dan op de gezonde beenen van een ander? Wat wij bedoelen zijn geen aangewaaide of voor de omstandigheden pasklaar gemaakte leerstukken — het zijn, naar onze meening, de verkregen resultaten van de ervaring onzer klasse, welke nu haar gedrag bepalen. Het zullen altijd overtuigingen zijn, die het gedrag bepalen. De leerstukken kunnen — willen wij aannemen — veranderen van inhoud, maar zonder leerstukken zal geen strijdende klasse, zal zelfs geen enkel verstandig mensch in het gewone leven, iets gewichtigs kunnen bereiken. — Er moet dus een bijzondere reden zijn waarom thans, ook misschien in socialistische kringen, het hechten aan „dogma's" verkeerd wordt gevonden. Die afkeer, meenen wij, behoort tot de denkwijze van onze tegenstanders.

Allereerst hierover een woord, waarna de beteekenis van enkele sociaaldemokratische leerstukken zal worden beschouwd als uitdrukkingen van proletarische overtuiging — en als zoodanig onmisbaar in den dagelijkschen strijd.

II.

De schrijver van een Sociale Kroniek in het dagblad de *Telegraaf* heeft aan Van Kol de twijfelachtige beleefdheid bewezen van hem in hoofdzaak bij te vallen.

„De heer Van Kol had gelijk, toen hij zijn waarschuwend artikel schreef, waarvan het opschrift luidde: Geen dogma's!" — zoo luidt het eindoordeel in het Amsterdamsche blad. Vooraf ging deze slotsom, voorgedragen als een waarheid welke Van Kol nog eens had helpen bevestigen: „Het is met het socialisme gesteld als met de meeste wetenschappelijke theorieën. Wat men vandaag als onomstootelijk en onaantastbaar aannam, wordt morgen omvergeworpen". En de schrijver was begonnen met te herinneren aan de meening van den Franschen publicist Brunetière, die de wetenschap bankroet heeft verklaard. Ook door socialisten is in zooverre dit oordeel onderschreven als het geacht kan worden op de burgerlijke samenlevingswetenschap van toepassing te zijn, welke noodzakelijk het lot van de burgerlijke samenleving moet volgen.

Zij, schrijft de Heer Falkenburg, „zij die hunne verwachtingen zoo hoog spanden om te meenen, dat de moderne wetenschap in staat zou zijn de ondoorgrondelijke raadselen der schepping te ontwarren, zijn bedrogen uitgekomen. Anderen, die in kennis den weg zagen tot het hoogste menschengeluk, hebben moeten ervaren, dat de verspreiding dier kennis alleen onvoldoende is om de menigte zedelijk te verheffen. De wetenschap leverde voedsel voor het verstand, doch de ziel hongerde naar andere spijze".

Blijkbaar is hier bedoeld de burgerlijke wetenschap van staathuishoudkunde in de eerste plaats. Inderdaad was de meening voor niet zeer langen tijd nog vrij algemeen verbreid, dat een getrouw uitvoeren van de maatregelen door de liberale ekonomisten voorgeschreven, vroeger of later een staat van overvloed, geluk en vrede zou teweegbrengen; armoede, onwetendheid, misdaad, slavernij, verdelgen; een ideale maatschappij, wel niet geheel zonder verschil van gezag of bezit, maar toch, bij de tegenwoordige vergeleken, een staat van aardsche gelijkzaligheid. — De twijfel, de zelfkritiek, het pessimisme, de zucht naar kompromissen, de halve ontvankelijkheid voor socialisme, niets van deze kenmerken van latere schrijvers vindt men bij hunne voorgangers. Er wordt veelal rondweg erkend dat het liberalisme de verwachte zegeningen niet heeft gebracht, en van het socialisme blijft men alleen verwijderd door de vrees dat het op zijne beurt zal blijken te veel beloofd te hebben.

Doch aan deze openhartigheid, om van veel nut te zijn, mankeert een juist inzicht. Het is niet de wetenschap in het algemeen welke hare betalingen staakt en een akkoord wenscht, maar het is, zeiden wij, de burgerlijke wetenschap die zich aan het ongeval van de burgerlijke maatschappij niet onttrekken kan. — Van een algemeen geluk, ten eerste, heeft de proletarische theorie nooit gesproken. Zij heeft de oorzaak van eenige voorname euvelen van onze samenleving aangewezen, zij strijdt voor de verandering van den grondslag van deze samenleving, de kapitalistische produktiewijze. Het socialisme verlangt niets anders dan de afschaffing van het kapitalisme, en belooft alleen de opheffing van het kapitalistisch kwaad. — Bovendien is de gevolgtrekking, dat voortaan de wetenschap minder vertrouwen verdient in hare algemeenheid, om twee redenen onjuist. Zelfs de burgerlijke wetenschap, als de wetenschap van eene klasse welker heerschende politieke en sociale positie met den ekonomischen grondslag van hare positie bestemd was te vallen en dus slechts een beperkte, tijdelijke beteekenis kan hebben, zelfs de burgerlijke wetenschap wordt door vele van de jongere burgerlijke schrijvers onderschat. De verwachtingen door sommige van hare oude beoefenaren opgewekt, zijn, het is waar, niet bevredigd; maar daarmeê is geenszins gezegd dat zij als klassewetenschap hare taak niet heeft vervuld. Reeds voor er eene liberale ekonomie was, wisten de ondernemers van handel en nijverheid wat zij doen moesten om rijk te worden; en de lessen van de liberale ekonomie zijn meer te beschouwen als aan de praktijk ontleende voorschriften, dan dat de praktijk van nijverheid en handel toegepaste ekonomische lessen mag heeten. Met dat al heeft de liberale ekonomie de groote verdienste van de zuivere uitdrukking te zijn, van de belangen en het sociale

streven van een gansche maatschappelijke klasse; van eene maatschappelijke klasse welker revolutionnair verzet tegen de middeleeuwsche instellingen en machten aan onderscheidene volken een heldentijdvak heeft gegeven, en aan de wereldlitteratuur in vele kategorieën van kunst en wetenschap overgankelijke gedenkstukken zonder tal. Zij heeft, de liberale ekonomie, verricht wat door haar verricht kon worden en dit was niet weinig. Zij is het evangelie van het kapitalisme, en tot hen voor wie hare boodschap was bestemd, heeft zij niet te vergeefs gesproken.

Twee dingen echter, bleven van den aanvang vreemd aan de liberale ekonomie. Haar eigen tijdelijk karakter als leer van een bepaalde produktiewijze kon zij niet doorgronden. Evenmin vermocht zij te bespeuren dat deze produktiewijze als maatschappelijk uitwerksel gevolgd werd door de opkomst van eene nieuwe klasse. Intusschen is in den loop van deze eeuw het feit dat de ekonomische kategorieën de verschijnselen van het kapitalisme in zijn verval zeer onvolkomen dekten, steeds duidelijker geworden. Een van deze verschijnselen is de overgang van de konkurrentie in de associatie, in het monopolie. De maatschappelijke voortbrenging in handen van ettelijke albeheerschende kompagnieën, gelijkt zeer weinig op den toestand door de liberale ekonomie beschreven, op de strekking aan het kapitalisme toegekend, op de regelen voor de produktie gegeven. De invloed van de nieuw opgekomen klasse is zichtbaar in de groote verandering algemeen aangenomen in het liberale leerstuk van de staatsbemoeiïng. Hetgeen nu, ook door de liberale burgerij, van den Staat verlangd, althans van den Staat geduld wordt, overtreft verre de grenzen door de liberale ekonomie gesteld. Verder heeft het socialisme eenige van de leemten in de ekonomie aangevuld, eenige van hare dwalingen verbeterd; en de wijzigingen en uitbreidingen welke de ekonomie heeft ondergaan zijn inderdaad gewichtig genoeg om te doen spreken van een revolutie in de oude leer. — Doch wie het wezen van alle menschelijke kennis overdenkt, en in 't bijzonder nagaat van welke maatschappelijke omstandigheden de liberale staathuishoudkunde de idëeele vrucht was, zal geenszins verwonderd zijn hierover, dat tegen de veranderingen in de maatschappelijke basis, het kapitalisme, de staathuishoudkunde niet bestand gebleken is. De burgerlijke geleerden, daarentegen, die deze oorzaak niet bespeuren, kunnen van de veranderingen in hunne wetenschap alleen besluiten tot een ongemotiveerde kleinachting van hare oude periode. Die ondernemingsgeest bezitten maken van twee mogelijke stelsels, kapitalisme en socialisme, een onmogelijk middending; de verwarde en hulpelooze theorie eener klasse welke hecht aan een systeem dat zich van haar losmaakt, en afkeer heeft van een systeem dat haar overmeestert. Die wijsgeerig zijn, prediken eene wijze onthouding, of wel een wantrouwen, waarvan enkel te zeggen valt dat het van den kant der wetenschap wederkeerig schijnt.

Op dit oogenblik aan dogma's van liberale ekonomie vasthouden, is hunnen aard, hunne historische beteekenis miskennen. Maar het is dit niet minder, wanneer men den grond van hunne ontoereikendheid zoekt in het begrip van de opstellers, die de gebeurtenissen van hun tijd niet zouden hebben verstaan. Die zoo oordeelen, begrijpen van hun eigen

tijd de strekking niet, welke praktijk en theorie beide verstoort van het kapitalisme. Zij zijn minder dan hunne voorgangers, die tenminste het kapitalisme in zijn bloei hebben verstaan.

III.

Het wantrouwen in de wetenschap dat bij de burgerlijke klasse niet komt tot de erkenning van welke soort van wetenschap, en waarom zij schijnbaar gefaald heeft, wordt allerminst verdiend door de leer van het socialisme.

Niet alles wat de socialisten hebben voorspeld is uitgekomen, niet alles wat zij hebben beweerd is onweerlegd gebleven. Zelfs van de besten en bekwaamsten zijn dwalingen aangetoond. Onfeilbaarheid heeft niemand hunner voor zich verlangd of aan anderen toegeschreven. Maar de groote waarheid is, en tevens het groote onderscheid met de liberale ekonomie, dat de liberale ekonomie de ontwikkeling van het kapitalisme niet heeft gekend, toen zij er midden in stond, terwijl de wording van het socialisme is aangekondigd toen er nog weinig van te bemerken viel. De wording van eene nieuwe produktiewijs, niet als de uitvoering van een beraamd plan, maar opkomende in en door den ondergang van de oude.

De geschriften van Engels en Marx vóór 1848, het Manifest van dat jaar, bevatten profetieën; alles schijnt ons na een halve eeuw en langer nu zoo toepasselijk, dat wij ons kwalijk kunnen voorstellen hoe de auteurs konden schrijven, als zij deden, zonder het materiaal, sedert door de staatkundige en maatschappelijke ontwikkeling geleverd, en ons min of meer bekend. Een zoodanig wonder is ook de korte verhandeling van Marx over de Parijsche Kommune van '71, uitgegeven toen voor het oog van het publiek de gebeurtenissen nog nauwelijks te onderscheiden, veel minder te beoordeelen waren. De geheele wetenschappelijke socialistische litteratuur, met uitzondering van eenige weinige werken, is samengesteld uit gelegenheidsgeschriften, artikelen in bladen en tijdschriften, brochures, bestemd voor eenig oogenblikkelijk doel, veelal vervaardigd te midden van moeilijkheden, beslommeringen en gevaren, politieke en andere. Zij zijn bewaard gebleven, enkele teruggevonden nadat ze vergeten waren, ondanks de kritiek of het eenstemmig zwijgen van de geheele invloedrijke pers. Evenmin als de aanvallen van de tegenpartij, welke over de geheele officieele wereld en hare organen beschikte, de socialistische schrijvers afschrikte, ontmoedigde hen het door velen gevolgde stelsel van verzwijgen. Zij zagen de onweerstaanbaarheid van den ontwikkelingsgang dien het kapitalisme doorliep; zij wisten dat wat zij zeiden en schreven gelijkelijk onweerstaanbaar zou zijn, want het was niets anders dan de in woord gebrachte konsekwentie van de werkelijkheid. Wel kon lange tijden de ontwikkeling van het kapitalisme verborgen blijven, en de onvermijdelijkheid van den overgang tot andere vormen, door het kapitalisme voorbereid, een geheim voor de groote meerderheid; zoo kon ook het besef van de socialistische leer aanvankelijk tot een kleine minderheid zich beperken en zelfs tijdelijk schijnbaar verloren gaan — gelijk dit laatste spoedig na de rampen van het revolutiejaar 1848 het geval was. Maar de enkelen die dieper zagen en beter wisten, gingen voort met de dikwijls hopeloos

en reddeloos uitziende propaganda. — De negentiende eeuw, weten wij nu, staat gereed aan den komenden tijd eene nalatenschap te beschikken, juist zooals de grondleggers van het socialisme hebben voorzegd. Niets in deze periode van het kapitalisme zoo zeker als zijn naderend einde. Geen toekomst zoo vast als die van het socialisme. Als partij en als leer, de sociaaldemokratie overal begrepen in een faze van ontwikkeling en voorspoed, welke ook in ons land na tijden van teleurstelling, misverstand en aarzeling, eindelijk aangebroken schijnt.

Daarom, gelijk twijfel de grondtoon is van het spreken in de burgerlijke kringen en hun streven een zoeken in het duister, vinden wij bij de socialisten een blij vertrouwen en een doelbewusten arbeid. Vertrouwen, ook in hun wetenschap, die proefhoudend gebleken is in een donker en bang verleden, toen de socialististische wetenschap vaak het eenige licht was en de eenige steun. Het is geen blinde ingenomenheid met overgeleverde ideeën of een godsdienstig dweepen met dierbare leerstellingen. Het socialistische gevoel van liefde en eerbied voor de leer heeft met gehechtheid aan andere religiën en filosofieën gemeen iets van het fanatieke en dogmatische dat, wijl het eerbied en liefde is voor het onstoffelijke en dus het wezen uitmaakt van des menschen hoogste vatbaarheid, in iederen vorm aanspraak heeft op onzen dank. Doch wie fanatiek en dogmatisch is in den zin van eene uitsluitende genegenheid voor eenig burgerlijk stelsel, loopt in de tegenwoordige omstandigheden velerlei gevaar, en niet het geringste kwaad, dat hem treft, is de kans dat hij zal eindigen in mismoedigheid en twijfel.

De opgewondenheid voor een wijsbegeerte, een wetenschap, een godsdienst, bedekt al te dikwijls eene gezindheid welke in waarheid niets ideaals bezit. In het beste geval, een uiterlijke beschaafdheid, een gelegenheidsstemming, een feestgewaad. En deze dubbelheid is niets vreemds in deze maatschappij en bij eene klasse, die hare idealen van vroeger en van elders heeft, wier leven in zijn ekonomische grondslagen strijdig is met het beste dat litteratuur en traditie haar brengt. Ongerekend dat vasthoudendheid aan oude vormen van denken en gevoelen een belemmering is van den vooruitgang van ons geslacht, dat zich in de nieuwe toestanden gemakkelijker zal voegen en de oude met minder tegenzin verlaten, naarmate het voor de nieuwe ideeën en idealen ontvankelijker is.

Fanatiek en dogmatisch zijn, derhalve, kan evengoed zijn een voordeel als een nadeel. De waardeloosheid van de burgerlijke theorieën te hebben ingezien, is voor ons een noodzakelijke voorwaarde. Een stille twijfel aan de deugdelijkheid van onze denkbeelden werkt bij socialisten noodlottig. Wij behoeven niet te vragen wat van de moderne arbeidersbeweging zou geworden zijn, als na 1848, of na 1871, of bij de ontbinding van de oude Internationale, de enkele handvollen overtuigde sociaaldemokraten zich hadden neergelegd bij de omstandigheden, die welhaast het geheele socialisme schenen vernietigd te hebben. Zij bleven over, die enkelen over Europa verspreid, met luttele leerstellingen en een hartstochtelijke gehechtheid aan hunne zaak — het eenige wat men hun niet had kunnen rooven. — Om alleen van onze jonge beweging te spreken, wat scheen zij voor een half dozijn jaren te belooven? Alle macht was gekant tegen de nog minder dan een handvol die niet

zonder fanatisme dit ééne dogma aanhingen: de bevrijding van de arbeidersklasse ligt in hare verovering van de politieke macht. — En nog een half dozijn jaar vroeger, welke toekomst scheen meer te belooven dan die van de radikale partij — beschikkende over grootere stoffelijke middelen en intellektueele krachten dan de arbeiderspartij tot op dit oogenblik? Hoe fanatiek en dogmatisch werd het gevonden, te meenen dat een fraktie, welke den vooruitgang waarlijk dienen wilde, in den klassenstrijd partij had te kiezen, en de zijde van het proletariaat niet anders dan op den grondslag van het ekonomische program van het socialisme. Het is niet meer noodig te zeggen, dat het dogmatische gebleken is in de werkelijkheid het eenige praktische te zijn; en wie door hunne politieke denkbeelden bezeten werden, zooals men zeide, de eenigen, die in de politiek bruikbare denkbeelden toonden te bezitten.

Hier ligt het groote belang van deze diskussie. Wij laten ons de in zekere wetenschappelijke formules neergelegde overtuiging niet ontnemen, maar geenszins uit een overdreven zwak voor deze formules als zoodanig. Zijn onder de formules onvolledige of onjuiste, worden zij verkeerd gebruikt, dan heeft de kritiek, welker vrijheid ons lief is, te zorgen voor herstel. Had Van Kol niets anders bedoeld dan dit, zoo zou waarschijnlijk niemand iets te zeggen hebben gehad. Maar reeds in zijn te algemeenen titel ligt opgesloten, dat hij den burgerlijken twijfel niet geheel kan onderdrukken. —

(Slot volgt).

Overzicht Tijdschriften.

„Neue Zeit” (No. 19—22).

„Wij hebben in de laatste maanden veel beleefd — begint Kautsky zijn beantwoording van M. Schippel's aanval op het partij-standpunt in zake militarisme — wij hebben in de laatste maanden veel beleefd dat ons afleeren kan ons te verbazen.” Inderdaad is het vreemd om te zien, hoe juist van den kant van beproefde woordvoerders en theoretici der partij, aanval na aanval op de grondbeginselen der sociaal-democratie gedaan wordt. Bernstein begon: in aansluiting aan zijn bezwaren tegen het ekonomisch standpunt, ontspon zich een diskussie over het wijsgeerige, waarbij een soc.-dem. dokter in de filosofie den strijd aanbond tegen het materialisme van Marx en Engels. En nu ontpopt zich de „Isegrim” die in de „Socialistische Monatshefte” trachtte, nog wel zich beroepend op Engels, het partij-standpunt in zake militarisme af te breken, als den afgevaardigde Max Schippel.

Het komt mij voor dat in al deze diskussies, de verdedigers der soc.-dem. beginselen, de „dogmatici” overwinnaars zijn gebleven op het slagveld. Kautsky bewees op het kongres de juistheid der „oude” taktiek, ten minste voor de staten van het vasteland tegenover Bernstein's weifelingen — de filosofische twijfelaar Schmidt moest menigen veer laten onder Plechanow's harde heldere bewijsvoering. En nu weer staat na Kautsky's betoog niet alleen het ontoereikende van Schippel's gronden, maar ook de *innerlijke zwakheid* en inkonsekwentie van zijn standpunt, boven allen twijfel vast.[1]) De zaak is, afgezien van de door Schippel aan Engels[2]) ontleende argumenten, deze: Schippel probeert na te wijzen dat wat men vroeger onder algemeenen weerplicht verstond, in tegenstelling tot het leger van beroeps-soldaten uit den tijd van Frederik den Grooten, thans vrij wel door het pruisisch systeem is bereikt, en dat niet alleen verdere — door hem ongewenscht geachte — verkorting van den diensttijd, maar ook opheffing van den beroepsstand van officieren en onder-officieren noodzakelijk zou zijn om te verwezenlijken wat men thans onder algemeenen weerplicht verstaat. Hij beweert, dat de verkorting van den diensttijd alléén *wel* tot het volksleger, maar geenszins nog tot den algemeenen weerplicht leidt, omdat dit onderstelt een voortdurend *opgelost* zijn van het leger in de maatschappij, dus een algeheele afschaffing der staande legers. Om dit mogelijk te maken, zegt hij, zonder het weerstandsvermogen van een land te verminderen, zou de diensttijd over een veel

langer dienstverloop moeten verdeeld worden: de dienstplichtigen zouden — na reeds als schooljongens door een zwerm van onder-officieren gedrild en afgeëxcerceerd te zijn — van hun veertiende tot hun zes-en-twintigste jaar misschien jaarlijks eenige weken uit hun bedrijf gehaald en in hun burgerlijk beroep gestoord moeten worden. Schippel gelooft dat deze jaarlijks terugkeerende onderbrekingen oneindig hinderlijker voor het hedendaagsche bedrijfsleven zouden zijn dan een langere periode van dienstplicht aan een stuk is. En daarbij komt nog, dat hij van het loslaten van zwermen onder-officieren op de schooljeugd een versterking vreest van den konservatieven geest. Hij konkludeert: dat de soc.-dem. eisch „afschaffing der staande legers" en vervanging door algemeenen weerplicht, een utopisch slagwoord is voor volksvergaderingen; dat de wassende geldnood het Duitsche rijk op den duur zal dwingen den diensttijd nog tot onder twee jaar te bekorten, en b.v. op achttien maanden vast te stellen, dat dáár de „innerlijke beweging" te zien en te zoeken is, die geen grenzen heeft en eindigen zal met de hedendaagsche legers „van zelf" in een werkelijk volksleger om te wentelen.

Wat antwoordt nu Kautsky op dit alles?

Hij begint met een klare omschrijving (door Schippel nagelaten), van wat wij onder algemeenen weerplicht moeten verstaan. En dat is: de eenheid van het leger met het weerbare deel der natie. Het weerplicht-vraagstuk is een *politiek* vraagstuk; het hangt samen met de kracht der demokratie; waar de demokratie krachtig is: in het republikeinsche Rome, aan den aanvang der eerste fransche republiek, enz. — daar vinden wij een krachtig volksleger. Het volksleger is die vorm van het leger, die past bij het wezen der demokratie. Natuurlijk kan het dus niet overal en altijd hetzelfde wezen, evenmin als iedere demokratie dezelfde is en zou dus het volksleger in het Duitschland van thans er anders uit moeten zien dan het fransche van 1793, of het tegenwoordige zwitsersche.

Wij kunnen niet zeggen, vervolgt Kautsky, dat ons leger een volksleger is, al heeft 't er meer van dan b.v. het pruisisch leger van Frederik den IIen. Wij zien niet terug maar vooruit, en wij zijn van oordeel dat het moderne leger nog beroepsleger genoeg is, om wie meester over 't leger is, nog meester van den staat te maken.

Wat is nu noodig om dit leger in een werkelijk volksleger te veranderen? Allereerst verkorting van diensttijd. Wij kunnen vrijwel aannemen, dat wanneer het verblijf van den soldaat in de kazerne niet boven 't jaar duurt, de tijd te kort is om hem aan den eenen kant een bijzonder standsbewustzijn in te blazen, aan den anderen kant hem in een willenloos gehoorzamend werktuig te veranderen. Natuurlijk moeten de beroeps-officieren blijven bestaan; het volksleger sluit hun bestaan evenmin uit als demokratische zelf-regeering een geschoold personeel van beambten uitsluit. Niet de beroeps-opleiding maakt de officieren tot een bijzonderen stand, maar hun afgeslotenheid, hun privilegiën, hun bijzondere rechten en kleeding; deze zijn het die gebroken, niet hun beroeps-opleiding, die afgeschaft moet worden.

Kautsky bewijst dan, dat er geen ernstige bezwaren bestaan tegen den eisch dat ieder man zijn eigen wapen behoudt en de door Schippel gevreesde onkosten van dezen maatregel in Zwitserland niet bestaan: integendeel is het Zwitsersche oorlogs-budget betrekkelijk kleiner dan

het Duitsche. Natuurlijk heeft deze maatregel nog het groote voordeel, dat het volk zich als heer en meester in zijn huis leert voelen.

Wat de „loslating van zwermen onder-officieren" aangaat, meent Kautsky, eerstens is het niet gezegd, dat men juist onder-officieren moet kiezen om de jongens excerceeren en turnen te leeren. En wat den diensttijd aangaat, eerstens is 't zeer de vraag, of een maand „vakantie-kolonie" per jaar voor de jonge lieden zulk een kwelling zou wezen; in den boerenstand zou zeker aan den jaarlijkschen diensttijd verreweg den voorkeur gegeven worden, zoo hij b.v. na den oogst werd uitgediend, boven het hedendaagsche systeem. Maar daarenboven: niemand stelt toch dien diensttijd van één maand juist op als verplichtend? Men kan zich evengoed denken dat iedere Zaterdagnamiddag voor excerceeren wordt gebruikt, dat maakt al zes en twintig dagen in 't jaar.

De ekonomische voordeelen van algemeenen weerplicht zouden minder groot zijn, dan men zich gewoonlijk voorstelt: een groote vermindering van oorlogs-lasten is er niet van te verwachten, maar uit angst voor de krisis, die het plotseling toestroomen op de arbeidsmarkt van duizende arbeidskrachten zou kunnen teweeg brengen, behoeft men er toch niet tegen te zijn. Dat hangt geheel af van de behoedzaamheid en geleidelijkheid, waarmede zulk een maatregel uitgevoerd wordt.

Eindelijk onderzoekt Kautsky de wijze waarop Schippel zich den groei van het hedendaagsche leger tot een werkelijk volksleger voorstelt „*door zijn eigen innerlijke beweging*", zooals hij zegt; evenzoo als het kapitalisme door zijn *eigen vooruitgang* eindelijk in eene maatschappelijke voortbrenging zal uitmonden. Hier ligt het zwaartepunt van het verschil tusschen Schippel en Kautsky - en het is in den grond hetzelfde, als bij de discussies Kautsky-Bernstein en Plechanow-Schmidt.

De finantiëele moeilijkheden der Staten voeren op zichzelven nog niet tot verkorting van diensttijd, tot den weg die bij het volksleger eindigt, eerder, zooals wij thans zien aan Italië, tot de terugkeer naar het oude konskriptie-systeem. Voor Duitschland loopt de geheele ontwikkeling der laatste 30 jaar, uit op een een eeuwig heen en weer geslinger tusschen twee- en driejarigen diensttijd. De innerlijke beweging van het hedendaagsche systeem eindigt met zijn opheffing van binnen uit - maar wanneer het volk den wil daartoe krijgt en de kracht dien wil door te zetten. Schippel verklaart „wat gij wilt bereiken door strijd tegen onze vijanden, doen zij voor ons: laat ze maar hun gang gaan, dan vallen de vruchten ons in den schoot" - Kautsky houdt vast aan de opvatting dat de vruchten der ontwikkeling van kapitalisme en kapitalistische toestanden den arbeiders slechts ten goede komen zullen, wanneer zij er voor strijden en ze veroveren; uit „innerlijke beweging" brengt het kapitalisme niets anders ter wereld dan de arbeiders-klasse - aan haar het te bestrijden op ieder gebied, ook op dat van het leger. Juist het militarisme is in alle Europeesche staten onze gevaarlijkste vijand, tegenover wien wij het zeerst konsekwentie en helderheid behoeven. Wat het einde is van een demokratie, die zwak of dubbelzinnig staat tegenover het militarisme, zien wij aan Frankrijk, waar radikalen en socialisten niet begrepen hoe noodig het was tegenover de aanmatiging van het leger de geheele kracht eener gesloten proletarische oppositie

te stellen. Een machtig leger naar buiten dat naar binnen werkt als een tamme onschuldige volks-weer, dat is eene onmogelijkheid. Men moet kiezen of deelen. De burgerlijke demokratie in Frankrijk heeft dat vergeten. Wanneer men oppositie wil voeren tegen het hedendaagsche stelsel en men doodt alle elementen waaruit die oppositie kracht- en strijdlust haalt, dan eindigt zij in een moeras van zwakheid en ongeloof. Wie zoowel als op ekonomisch, zoo ook op politiek en militair gebied - de z. g. „katastrofen-theorie" d.i. de eindelijke onhoudbaarheid van het kapitalisme, zijn vervanging door de genootschappelijke voortbrenging door de kracht en de overwinning der arbeiders-klasse voor een overwonnen standpunt verklaart - ja die moet ook de gedachte aan een volksleger verafschuwen. Opportunisme en gebrek aan vertrouwen in den eindelijken zegen van het proletariaat ziet Kautsky als de grondoorzaak van Schippel's onverwachte wending en vijandelijkheid tegen den weerplicht.

---

[1]) Daarmee is natuurlijk niet bedoeld op te komen tegen de bedenkingen die Troelstra in den Soc.-Dem. heeft uitgesproken tegen den eisch van een volksleger, als punt van het program der soc. dem. in Nederland. Kautsky heeft uitsluitend de *duitsche* toestanden op het oog.

[2]) Kautsky bewijst dat Schippel over het hoofd heeft gezien, waar hij zich steunt op eene door Engels in '65 geschreven brochure, dat Engels in deze brochure onderzoekt hoe de pruisische regeering en hoe de vooruitstrevende partij zich tegenover de plannen van legerorganisatie hadden te stellen; de woorden hun door Engels in den mond gelegd, geeft hij als Engels' eigene meening. Daarmee vervalt natuurlijk allen grond voor de opvatting, als spreekt Engels zich hier tegen den algemeenen weerplicht uit.

Boekbeoordeeling.

Waarvan leven wij, Nutsrede, door Fr. van Eeden.

Men schaamt zich bijna, het woord „utopist" te gebruiken in verband met den heer van Eeden, wanneer men bedenkt, welke mannen er onder de utopisten geweest zijn. Thomas More, Campanella, Fourier en Owen, ook zij wilden de maatschappij beter maken en de menschen gelukkiger volgens een door hen uitgedacht plan — en zij konden niet anders, want de krachten ontbraken die noodzakelijk zouden maken de opheffing van wat zij reeds begrepen te zijn de oorzaak der maatschappelijke ellende: het privaat bezit. Van zooveel wijsheid, edelmoedigheid en genialiteit het getuigde, dat zij, in hun tijd, zich opwerkten tot kommunisten, eer nog de materieele voorwaarden tot kommunisme bestonden, van zooveel waanwijze bekrompenheid en zelf-overschatting getuigt het in onze dagen, nu de arbeidersbeweging, haar doel en haar middelen in 't brandpunt staan van 't maatschappelijk leven, nog buiten haar om te zoeken naar een weg — door millioenen sedert vijftig jaar betreden. Wie thans nog doet, of hij langs die millioenen heenkijkt, of hunne leuzen niet tot hem doordringen, wie daar bezijden peuterend aan een struikje, met veel bombarie verkondigt: ik ben bezig den weg te banen, mij moet ge volgen — die is een vijand der arbeidersklasse, òf een dwaas.

Maar dwaasheid heeft trappen. De heer Van Eeden kan zich beroemen — voor zijn zelf-gevoel niet anders dan streelend — in dit boekje op de bovendste trede te staan. Het is moeilijk meer onzin bijeen te brengen in een kort bestek dan hij het op de laatste vijf bladzijden van zijn betoog — de eerste vijf en twintig bestaan uit beschimping van zijne hoorders, de goede nutstrekkers — gedaan heeft. De dwaasheid drijft er af als honing. Marx spreekt ergens van de redeneeringen van een of ander staathuishoudkundige, „voorgedragen met de voorgewende onnoozelheid van een tweejarig kind". Ook de redeneeringen van den heer van Eeden schijnen door een wezentje van dien leeftijd ingegeven, daarom noemt hij ze zeker zoo klaar, eenvoudig en zuiver. Meergenoemd kind zou ze dan ook makkelijk genoeg kunnen weerleggen. Een staaltje maar tot bewijs, het is de clou van de geheele geschiedenis.

De heer van Eeden: „Goed besteden is uw macht vruchtdragend maken voor den ijvegen . . . . Dat is nu maar op ééne wijze mogelijk, door van uw geld produktiemiddelen te maken, door het om te zetten in land en vee en werktuigen en wat meer ten leven dienstig zij. Wie 100,000 zilveren gulden heeft liggen moet ze opmaken, interen om er van te leven, maar wie grond en werktuigen heeft moet ze gebruiken, moet werken, anders verhongert hij".

Het tweejarig kind: „En de menschen die dat geld dan krijgen voor hun grond en hun vee, mijnheer van Eeden, wat moeten die doen? Weer van een ander grond en vee gaan koopen, en zoo almaar door? Bedoelt u dat alle menschen stuivertjeverwisselen moeten gaan spelen met geld en vee? dat vind ik wàt aardig".

Daar ik geen lust heb de rol van het twee-jarige kind verder op mij te nemen, zal ik 't hierbij laten en liever nog even aantoonen, hoe van Eeden, die toch geen dwaas is, er toe komt zulke dwaasheid te schrijven. Oppervlakkigheid en zich machteloos gevoelend individualisme zijn niet voldoende, om deze „klare heldere en eenvoudige" nonsens te verklaren. Er zit nog wat anders achter: wie 't boekje doorbladert begrijpt al gauw wàt.

Bl. 5: hebt gij wel eens een half uur gespit enz. Bl. 28: Gij zult allerlei onzin over mij praten enz. Zelfde bladzij: ik zeg, - ik ken, - ik doe, - ik weet, - ik leef . . . . ik ik ik ik . . . . ik leef tusschen twee twee steden, ik ontvang elk die mij spreken wil en ik ga, ja ik ga zelfs kiezen".

Wat ter wereld gaan ons al deze ikkige beweringen aan? Geen ziertje, maar door hen heen komt van uit het kleed van den vloek-profeet de eigenlijke van Eeden te voorschijn: de nieuw-bakken kolonist in een fluweelen wanbuis gestoken, en door de bedreigingen en bijbelteksten heen klinken andere tonen tot ons over:

„Lieve menschen, ik meen het niet zoo kwaad. Ik heb een lap grond gekocht op de hei bij Bussum, ik heb er een huis en wat hutten gezet (een beetje geld daarvoor had ik natuurlijk nog over). Daar gaan we nu aan 't ontginnen en leven, hm, van de opbrengst van den grond. Ik maak mijn handen zwart maar houd mijn zieltje rein: ik ben een braaf mensch en een goed mensch; koop jullie nu ook allemaal een lap grond bij Bussum en doe als ik: dan krijg je van mij ook een patent van braafheid."

Het uiterst individualisme is de vader, maar matelooze ijdelheid de moeder, van het kind dat wij voor ons zien in deze nutsrede.

H. R. H.

De liefde in het vrouwen-leven voorheen en thans, door Cornelie Huygens.

In dit boekje stelt Cornelie Huygens de socialistische historische opvatting der liefde tegenover de ouderwetsch-absolute van Anna de Savernin Lohman. Het warme pleidooi van onze partijgenoote voor de vrouwen der arbeidende klasse die door maatschappelijke oorzaken verhinderd worden de liefde voor man en kinderen te genieten en te geven, (een omstandigheid door Fr. Lohman in haar philippika tegen de moderne emancipatie der vrouwelijke bourgeoisie geheel over 't hoofd gezien) is een goed voorbeeld van 't verschil tusschen echt gevoel, nl. gevoel dat steunt op het werkelijke leven en sentimenteele leegheid. En de levens-vreugd die doorbreekt in het laatste deel van dit boekje, waar de kennis der maatschappij en het daadkrachtige leven dat uit die kennis voorkomt worden geroemd met warme overtuiging, bewijst weer eens de voorrang van onze wereldbeschouwing zoowel boven de hysterische opvatting die voor de vrouw geen ander geluk denken kan buiten een eeuwige verliefdheid als 't anti-patieke en bespottelijke wegmoffelen der vrouw als geslachts-wezen door de feministen.

Wij wenschen het boekje vele lezers die het in dezen tijd, met zijn groote belangstelling in alles wat de vrouwenkwestie aangaat, zeker krijgen zal.

H. R. H.

De economische theorieën van Karl Marx

populair uiteengezet en toegelicht door

KARL KAUTSKY.

(Vertaald uit het Duitsch door J. F. A.)

(Vervolg van pag. 416).

HOOFDSTUK V.

DE MEERWAARDE VAN DEN „KLEINEN MEESTER" EN DIE VAN DEN KAPITALIST.

Zoo de waarde der arbeidskracht en dienovereenkomstig de tot onderhoud van den arbeider noodzakelijke arbeidstijd als gegeven ondersteld worden, is met den meerwaardevoet ook reeds de hoeveelheid der meerwaarde bepaald die de enkele arbeider levert. Is de waarde der arbeidskracht 3 gulden, de meerwaardevoet 100 pCt., dan is de hoeveelheid der meerwaarde, welke hij voortbrengt, 3 gulden. Hoe groot is echter de gezamenlijke hoeveelheid der meerwaarde, die een kapitalist onder bepaalde omstandigheden ontvangt? Nemen wij aan, dat hij 300 arbeiders onder de boven aangeduide voorwaarden aan het werk heeft. Het variabel kapitaal dat hij dagelijks aanwendt, stellen wij op 900 gulden, den meerwaardevoet op 100 pCt. Zijn totale hoeveelheid zal dan ook dagelijks 900 gulden bedragen. „De hoeveelheid der geproduceerde meerwaarde is gelijk aan de grootte van het voorgeschoten variabel kapitaal, vermenigvuldigd met den meerwaardevoet."

Neemt een dezer beide factoren af, dan kan de hoeveelheid der meerwaarde op dezelfde hoogte gehandhaafd worden door vergrooting van den anderen factor. Omgekeerd staat de vergrooting van den eenen, een overeenkomstige vermindering van den anderen toe, zonder wijziging van de hoeveelheid der meerwaarde. Eenige voorbeelden ter verduidelijking. Een kapitalist, onderstellen wij, heeft 300 arbeiders aan het werk, de noodzakelijke arbeidstijd bedraagt 6 uur, de waarde der arbeidskracht

3 gulden, de dagelijksche arbeidstijd 12 uur. De hoeveelheid dagelijks geproduceerde meerwaarde zal 900 gulden zijn. Staat de lijdzaamheid der arbeiders den kapitalist toe om den arbeidstijd tot 15 uur te verhoogen, dan zal de meerwaardevoet onder overigens gelijke omstandigheden 150 pCt. $\left\{\frac{\text{9 uren meerarbeid}}{\text{6 uren noodzakelijken arbeid}}\right\}$ bedragen. Om dezelfde hoeveelheid meerwaarde te produceeren als te voren, behoeft de kapitalist thans niet meer 900 gulden aan variabel kapitaal voor te schieten, doch nog slechts 600; in plaats van 300 arbeiders zijn er thans 200 voldoende.

Als echter de arbeiders niet lijdzaam zijn, als ze integendeel bijv. door een bijzonder gelukkige werkstaking de vermindering van den arbeidstijd van 12 op 9 uur afdwingen, dan zal de meerwaardevoet nog slechts 50 pCt. $\left\{\frac{\text{3 uren meerarbeid}}{\text{6 uren noodzakelijken arbeid}}\right\}$ bedragen. Om dezelfde hoeveelheid meerwaarde te produceeren als vroeger, moet de kapitalist thans 600 arbeiders aanwenden, 1800 gulden aan variabel kapitaal voorschieten.

Dat het eerste geval hem aangenamer is, behoeven wij wel niet te betoogen. De kapitalist streeft er naar de hoeveelheid der meerwaarde zooveel mogelijk te vermeerderen; maar het staat hem beter aan, dit te bereiken door vergrooting van den meerwaardevoet, dan door vergrooting van het variabel kapitaal, door vermeerdering van het aantal aan het werk gezette arbeiders.

De meerwaardevoet kan echter niet willekeurig bepaald worden; hij is onder bepaalde omstandigheden een min of meer bepaalde grootheid. Onderstellen wij een gegeven meerwaardevoet, dan vereischt de productie van een zekere hoeveelheid meerwaarde het aanwenden van een bepaalde hoeveelheid variabel kapitaal dat haar voortbrengt en een bepaalde hoeveelheid constant kapitaal dat haar inzuigt.

Deze omstandigheid heeft een historische beteekenis verworven.

Reeds vóór de ontwikkeling van het kapitalisme werden loonarbeiders aangewend, die meerwaarde produceerden. Dit was met name het geval in het gilde-handwerk. Doch het aantal arbeiders dat een middeleeuwsche handwerksmeester aanwendde, was klein, en dienovereenkomstig ook de hoeveelheid meerwaarde die de meester opstak, gering. Zij was in den regel niet voldoende om hem een passend inkomen te waarborgen, hij moest zelf een handje meehelpen; de „kleine" meester is geen loonarbeider en ook geen kapitalist: een middending tusschen die twee.

Om een werkelijk kapitalist te worden, moest de aanwender van loonarbeiders zooveel arbeiders te werk zetten, dat de hoeveelheid door hen geproduceerde meerwaarde hem niet slechts een onderhoud „overeenkomstig zijn stand" verzekerde, doch hem ook in staat stelde zijn rijkdom voortdurend te vermeerderen, wat onder de kapitalistische productiewijze een noodzakelijkheid voor hem is, gelijk wij zullen zien.

Niet iedere geldsom stelt haren bezitter in staat kapitalist te worden. Om industriëel kapitalist te worden, moet de geldbezitter een geldvoorraad hebben, groot genoeg om een toereikend, de maat van het handwerksbedrijf overschrijdend aantal arbeidskrachten en productiemiddelen te kunnen koopen. De geldbezitter moet echter ook in het

produceeren vrij zijn van alle hindernissen die hem verbieden het getal zijner arbeiders te verhoogen tot de noodzakelijke hoeveelheid en daar boven. Het gildewezen der middeleeuwen zocht de verandering van handwerksmeesters in kapitalisten te verhinderen door het aantal loonarbeiders, dat één meester te werk mocht stellen, zeer te beperken.

„De koopman was het, die de principaal der moderne (kapitalistische) werkplaats werd en niet de oude gildemeester." („Misère de la Philosophie.")

De gildemeester is toeeigenaar van meerwaarde, maar nog niet volkomen kapitalist.

De gildegezel is voortbrenger van meerwaarde, maar nog niet volledig proletarisch loonarbeider.

De gildemeester arbeidt nog zelf. De kapitalist is slechts commandant en opzichter over den arbeid van anderen.

De gildegezel is nog aanwender van productiemiddelen; zij zijn er om zijnent wille, om hem den arbeid mogelijk en lichter te maken. Hij is helper, medewerker van den meester, wil en kan in den regel zelf eens meester worden.

De loonarbeider in de kapitalistische productiewijze is daarentegen de eenige arbeider in het productieproces, bron van meerwaarde, en de kapitalist haar uitpomper. De productiemiddelen vervullen thans bovenal het doel, de arbeidskracht van den arbeider in zich op te zuigen. *Zij zijn het thans die den arbeider aanwenden* en deze kan feitelijk nimmer kapitalist worden. De arbeidsmiddelen zijn er niet meer om den arbeider zijn werk te *verlichten*, zij helpen thans om hem daaraan te *binden*.

Werpen wij een blik in een kapitalistische fabriek: daar zien wij wellicht duizenden spindels, duizenden centenaars katoen. Zij zijn alle gekocht om meerwaarde in te zuigen. Maar dit kunnen zij niet zonder hulp van den arbeid en zoo roepen zij om arbeid en steeds om arbeid. De spinmachine is er niet om den arbeider den arbeid te verlichten, maar de spinner is er om de spinmachine tot de vorming van meerwaarde te doen strekken. De spindels loopen en verlangen naar menschelijke arbeidskracht, de arbeider heeft honger, maar de spindel werkt voort en zoo moet hij zijn middageten haastig inslikken, terwijl hij zijn meesteres bedient. Zijn krachten nemen af, hij wil slapen, maar de spindels loopen frisch en opgewekt voort en eischen meer arbeid; en daar de spindel loopt, mag ook de arbeider niet slapen.

Het doode werktuig heeft den levenden arbeider onder 't juk gebracht.

HOOFDSTUK VI.

DE BETREKKELIJKE MEERWAARDE.

Is de noodzakelijke arbeidstijd, d. w. z. dat deel van den arbeidsdag waarin slechts zooveel waarde geproduceerd wordt, als het kapitaal voor de waar arbeidskracht te betalen heeft, een bepaalde grootheid, dan kan de meerwaardevoet slechts vergroot worden door *verlenging*

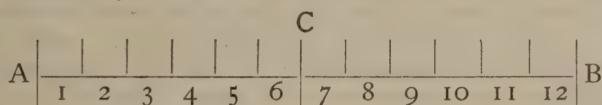
van den arbeidsdag. Bedraagt bijv. de noodzakelijke arbeidstijd 6 uren dagelijks, en is hij onveranderlijk, wat onder gegeven productievoorwaarden het geval is, dan kan de meerwaardevoet slechts verhoogd worden door verlenging van den arbeidsdag.

De gevolgen dezer omstandigheid hebben wij in hoofdstuk IV beschouwd.

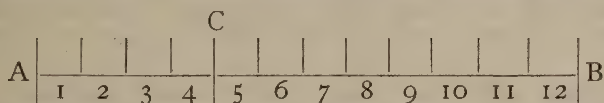
Maar de arbeidsdag kan niet tot in 't oneindige gerekt worden. Het streven van den kapitalist om hem te verlengen, vindt natuurlijke grenzen in de uitputting van den arbeider, zedelijke grenzen in diens aanspraken op vrijen tijd als mensch, politieke grenzen in de door verschillende omstandigheden afgedwongen beperking van den arbeidsdag door den staat.

Nemen wij aan dat de arbeidsdag een grens bereikt heeft waarboven hij onder de gegeven omstandigheid niet verlengd kan worden en dat deze grens met het twaalfde arbeidsuur bereikt is. De noodzakelijke arbeidstijd zij op zes uren gesteld, de meerwaardevoet dus op 100 percent.

Hoe nu dezen meerwaardevoet te vergrooten? Heel eenvoudig. Druk ik den noodzakelijken arbeidstijd omlaag van 6 op 4 uur, dan stijgt de tijd van den meerarbeid van 6 tot 8 uur; de lengte van den arbeidsdag is dezelfde gebleven, maar de verhouding van zijn beide bestanddeelen, van den noodzakelijken en den overschietenden arbeidstijd, is een andere geworden. Daarmede ook de meerwaardevoet. Door het omlaagdrukken van den noodzakelijken arbeidstijd van 6 op 4 uur bij een 12-urigen arbeidsdag, is de meerwaardevoet van 100 tot 200 pCt. gestegen, is dus verdubbeld. Wat er voorgevallen is, wordt het best begrepen als men de lengte van den arbeidsdag en van zijn deelen in lijnen van bepaalde lengte veraanschouwelijkt. Nemen wij aan dat de lijn A—B een twaalf-urigen arbeidsdag voorstelt, het lijndeel A—C den noodzakelijken, het deel C—B den overschietenden arbeidstijd:

Hoe kan ik C—B met twee lengte-eenheden, arbeidsuren voorstellend, verlengen, zonder A—B te vergrooten? Door verkorting van A—C:

C—B op de eerste lijn is even groot als A—C. Op de tweede is C—B tweemaal zoo groot als A—C.

Het is dus mogelijk meerwaarde te verkrijgen, niet slechts door volstrekte verlenging van den arbeidsdag, doch ook door verkorting van den noodzakelijken arbeidstijd.

Meerwaarde die door verlenging van den arbeidsdag geproduceerd is, noemt Marx volstrekte meerwaarde; de meerwaarde echter, die uit verkorting van den noodzakelijken arbeidstijd en overeenkomstige wijziging in de verhouding der grootte van de beide bestanddeelen van den arbeidsdag voortkomt, betrekkelijke meerwaarde.

In onverbloemden vorm komt het streven van den kapitalist om de meerwaarde op de laatste wijze te vergrooten aan den dag in zijn

pogingen om het loon te verlagen. Daar echter de waarde der arbeidskracht onder gegeven omstandigheden een bepaalde grootheid is, kan dit streven slechts uiting vinden in het verlagen van den prijs der arbeidskracht tot onder haar waarde. Zoo belangrijk dit geval ook in de praktijk is, kunnen wij er hier toch nog niet nader op ingaan, wijl wij ons thans bezighouden met de grondslagen der economische beweging, niet met haar uiterlijke verschijningsvormen.

Wij moeten derhalve voorloopig uitgaan van de veronderstelling dat alles normaal is, dat de prijs overeenstemt met de waarde, dus het loon der arbeidskracht met haar waarde. Wij hebben hier dus nog niet te onderzoeken, hoe het arbeidsloon tot onder de waarde der arbeidskracht omlaag gedrukt te worden en welke gevolgen dit meebrengt, doch te onderzoeken hoe de waarde der arbeidskracht verkleind wordt.

De arbeider heeft onder gegeven omstandigheden bepaalde behoeften; hij heeft tot onderhoud van zich zelf en zijn gezin een bepaalde hoeveelheid gebruikswaarden noodig. Deze gebruikszaken zijn waren, haar waarde wordt bepaald door den tot haar vervaardiging maatschappelijk noodzakelijken arbeidstijd. Dat alles is ons reeds bekend en behoeft niet verder uitgelegd te worden.

Daalt de tot vervaardiging der aangeduide gebruikszaken gemiddeld noodzakelijke arbeidstijd, dan daalt ook de waarde dezer producten en daarmee de waarde der arbeidskracht van den arbeider en het tot wederaanmaak dezer waarden noodzakelijk deel van den arbeidsdag, zonder dat de gewone behoeften van den arbeider ingekrompen worden. Met andere woorden: stijgt het voortbrengingsvermogen van den arbeid, dan daalt onder bepaalde omstandigheden de waarde der arbeidskracht. Slechts onder bepaalde omstandigheden, nl. slechts dan of slechts in zooverre, als de vergrooting van het voortbrengingsvermogen van den arbeid den arbeidstijd verkort die noodig is tot vervaardiging der levensmiddelen welke de gewone behoefte der arbeiders uitmaken. Als de arbeider gewoon is schoenen te dragen inplaats van barrevoets te gaan, dan zal de waarde der arbeidskracht verminderen, wanneer tot vervaardiging van een paar schoenen 6 inplaats van 12 arbeidsuren noodig zijn. Wanneer echter de voortbrengingskracht van den arbeid der diamantslijpers of der kantwerkers verdubbelt, dan blijft dit zonder invloed op de waarde der arbeidskracht.

Een verhooging der voortbrengingskracht van den arbeid is echter slechts mogelijk door een wijziging van het voortbrengingsproces, door een verbetering der arbeidsmiddelen of der arbeidsmethoden. De voortbrenging van betrekkelijke meerwaarde wordt dus bepaald door een omwenteling van het arbeidsproces.

Deze omwenteling en voortdurende verbetering der productiewijze is door den aard van het kapitalistische productiestelsel daarmee noodzakelijk verbonden. Wel-is-waar behoeft het niet noodwendig tot het bewustzijn van elk kapitalist te komen, dat, hoe goedkooper hij produceert, de waarde der arbeidskracht des te lager en, onder overigens gelijke omstandigheden, de meerwaarde des te hooger zal zijn. De concurrentie dwingt hem echter steeds tot nieuwe verbeteringen

in het productieproces. Het streven om zijn concurrenten de baas te zijn, brengt hem tot het invoeren van nieuwe methoden die hem in staat stellen om in minder dan den gemiddeld noodzakelijken arbeidstijd, evenveel waren voort te brengen als tot dusver. De concurrentie dwingt zijn concurrenten het verbeterd proces eveneens in te voeren. De bizonder hooge winsten die gemaakt worden zoo lang het alleen stond, verdwijnen zoodra het algemeen geworden is, maar, al naarmate dit proces op de voortbrenging der noodzakelijke levensmiddelen meer of minder inwerkt, blijft als duurzaam resultaat een meer of minder groote daling der waarde van de arbeidskracht en een overeenkomstige rijzing der betrekkelijke meerwaarde.

Dit is slechts een der oorzaken die bewerken dat het kapitalisme de productiewijze voortdurende omwentelt en aldus de betrekkelijke meerwaarde steeds meer verhoogt.

Stijgt de voortbrengingskracht van den arbeid, dan stijgt ook de voet der betrekkelijke meerwaarde, terwijl de waarde der voortgebrachte waren in overeenkomstige mate daalt. Zoo zien wij de schijnbare tegenstrijdigheid zich ontwikkelen, dat de kapitalisten onverpoosd zich moeite geven om steeds goedkooper te produceeren, aan hun waren steeds geringer waarde te geven, ten einde steeds meer waarde te kunnen inpalmen. Wij zien echter nog een andere schijnbare ongerijmdheid opduiken: hoe grooter het voortbrengingsvermogen van den arbeid is, des te grooter is, onder de heerschappij der kapitalistische productiewijze, de meerarbeid, de overschietende arbeidstijd van den arbeider. De kapitalistische productiewijze streeft er naar de voortbrengingskracht van den arbeid reusachtig te doen stijgen, den noodzakelijken arbeidstijd tot een minimum te verminderen, tegelijkertijd echter den arbeidsdag zooveel mogelijk te verlengen.

Hoe zij den arbeidsdag verlengde, hebben wij reeds in het vierde hoofdstuk gezien. Gaan wij thans na, hoe zij den noodzakelijken arbeidstijd verkortte.

HOOFDSTUK VII.

SAMENWERKING.

Wij hebben in het vijfde hoofdstuk dezer afdeeling gezien, dat het, om kapitalist in den vollen zin des woords te zijn, niet voldoende is dat men loonarbeiders te werk stelt. De te-werk-steller van loonarbeiders wordt pas kapitalist, als de door hem voortgebrachte hoeveelheid meerwaarde groot genoeg is, om hem een inkomen „overeenkomstig zijn stand" te waarborgen en zijn rijkdom te vermeerderen, zonder dat hij genoodzaakt is zelf de hand aan 't werk te slaan. Dit onderstelt als voorwaarde het gelijktijdig te werk stellen van een aantal arbeiders dat de bij het gildehandwerk toegelaten maat verre overtreft. „Het werken van een grooter arbeidersaantal terzelfdertijd in dezelfde ruimte (of, als men wil, op hetzelfde arbeidsveld), tot de voortbrenging derzelfde warensoort, onder het commando van denzelfden kapitalist,

vormt historisch en principieel het uitgangspunt der kapitalistische productie."

Het verschil tusschen de kapitalistische en de handwerkmatige voortbrengingswijze in er derhalve eerst slechts een van graad, niet van soort. Of ik drie lakenwevers aan drie weefgetouwen of dertig wevers aan dertig juist zulke weefgetouwen in een zelfde ruimte en terzelfdertijd te werk stel, schijnt op het eerste gezicht slechts dit onderscheid ten gevolge te hebben, dan in het laatste geval tienmaal zooveel waarde en meerwaarde voortgebracht wordt als in het eerste.

Maar het te werk stellen van het grooter aantal brengt nog andere verschillen mee. Vooreerst zij aan de wet der groote getallen herinnerd, aan de omstandigheid dat de individueele bijzonderheden des te meer merkbaar zijn naarmate men minder individuen in het oog vat, en des te meer verdwijnen naarmate de hoeveelheid in het oog gevatte individuen grooter is. Als ik den gemiddelden levensduur van den mensch te weten wil komen, zal ik waarschijnlijk aan dwalingen onderworpen zijn, wanneer ik hem uit den levensduur van 5 à 6 personen bereken. Ik kan echter met groote waarschijnlijkheid aannemen de waarheid zeer nabij te komen, als ik hem uit den levensduur van bijv. een millioen menschen bereken.

Zoo zullen ook de individueele verschillen der arbeiders veel meer merkbaar zijn, wanneer ik er slechts drie, dan wanneer ik er dertig te werk stel. In het laatste geval zullen de grootere arbeidslevering der goeden en de mindere der slechten elkaar vereffenenen, zoodat gemiddelde arbeid geleverd wordt. Volgens Burke verdwijnen reeds bij gelijktijdige aanwending van vijf veldarbeiders alle individueele verschillen, zoodat vijf naar willekeur genomen arbeiders evenveel arbeid verrichten als vijf toevallig genomen andere.

Voor den kleinen baas is het toeval of zijn arbeiders maatschappelijk gemiddelden arbeid verrichten. Eerst voor den kapitalist wordt het mogelijk dat de door hem in beweging gezette arbeid in den regel maatschappelijk gemiddelde arbeid is.

Het gelijktijdig te werk stellen van veel arbeiders op dezelfde plaats brengt nog andere voordeelen mee. Ik moet voor den bouw van een werklokaal waarin dertig lakenwevers weven niet tienmaal meer betalen dan voor dien van een ruimte waarin er slechts drie weven. Ook kost een magazijn voor 100 centenaars wol niet tienmaal zooveel als een voor 10 centenaars enz. De waarde van het constante kapitaaldeel die in het product weer te voorschijn komt vermindert dus in verhouding tot het aantal aangewende arbeiders des te meer, naarmate er meer arbeiders onder overigens gelijke omstandigheden in een bepaald arbeidsproces werkzaam zijn. Daarmee groeit de meerwaarde in verhouding tot het gezamenlijk voorgeschoten kapitaal, daarmee daalt echter ook de waarde van het product en onder zekere, in het vorig hoofdstuk besproken omstandigheden, de waarde der arbeidskracht. In dit geval groeit de meerwaarde ook in verhouding tot het variabel kapitaal.

De gelijktijdige aanwending van veel arbeiders op dezelfde plaats ter bereiking van een bepaald resultaat, leidt tot hun planmatige samenwerking. Deze schept een nieuwe, maatschappelijke voortbrengingskracht, die meer en anders is dan

de som der afzonderlijke voortbrengingskrachten waaruit zij bestaat.

De nieuwe kracht is de groote hoeveelheid kracht; zij maakt menig arbeidsproces mogelijk dat met geringer krachten in 't geheel niet of slechts onvolkomen doorvoerbaar is. Dertig man tillen met gemak in weinige oogenblikken een boom op, waarmee drie man zich vergeefs den ganschen dag zouden aftobben. De samenwerking maakt ook de tenuitvoerlegging mogelijk van arbeid, waarbij niet een groote hoeveelheid kracht, doch wel het samendringen van een zoo groot mogelijke arbeidslevering in een kleine tijdsruimte vereischt is; dit is bijv. bij den graanoogst het geval.

Ook waar noch een groote hoeveelheid kracht, noch haar samendringing en concentratie naar ruimte of tijd vereischt is, werkt de samenwerking voordeelig; zij verhoogt het voortbrengingsvermogen van den arbeid. In Duitschland worden bij den huizenbouw de steenen op de steigers gebracht, doordat zich een keten van arbeiders vormt die elkaar de steenen toereiken. Tengevolge van dit planmatig samenwerken, leggen de steenen hun weg veel sneller af, dan wanneer zij door de afzonderlijke arbeiders op de steigers gedragen zouden worden.

Eindelijk moet niet voorbij gezien worden, dat de mensch een gezellig dier is, dat zijn levensgeesten zich bij gezellig werken verlevendigen en dat eerzucht en wedijver daarbij in het spel komen. Zoo heeft de in gezelschap verrichte arbeid sneller plaats en de arbeidslevering is naar verhouding grooter dan die van geïsoleerde arbeiders.

Onder het kapitalistisch stelsel kunnen loonarbeiders slechts samenwerken, als hun arbeidskrachten door een en denzelfden kapitalist gekocht worden. Hoe meer arbeidskrachten gekocht worden, des te meer variabel kapitaal is er noodig; hoe meer loonarbeiders er te werk gesteld worden, des te grooter is de door hen gebezigde hoeveelheid ruwmateriaal, werktuigen, enz., derhalve des te grooter de benoodigde hoeveelheid constant kapitaal. De doorvoering der samenwerking in zekeren omvang heeft dus tot voorwaarde een zekere grootte van het kapitaal. Deze wordt thans een voorwaarde der kapitalistische productiewijze.

De samenwerking is niet alleen eigen aan de kapitalistische productiewijze. Wij zagen haar in oorspronkelijke vormen reeds bij de Indianen. Het bleek ons dat hun planmatig samenwerken bij de jacht een planmatige leiding vereischt. Deze is voor elken gezamenlijken arbeid noodig, in welken vorm deze ook plaats vinden moge. In de kapitalistische productiewijze wordt de leiding der voortbrenging noodzakelijkerwijs tot een functie van het kapitaal. Ook bij dit onderzoek blijkt ons de vruchtbaarheid van Marx' waarneming van het tweeslachtig karakter van den waren voortbrengenden arbeid. Overeenkomstig dit tweeslachtig karakter is onder de kapitalistische voortbrengingswijze, gelijk wij gezien hebben, het voortbrengingsproces de eenheid van arbeidsproces en meerwaarde-vormingsproces. Voor zoover het voortbrengingsproces als arbeidsproces optreedt, treedt de kapitalist als leider der voortbrenging op, is de functie die hij waarneemt een zoodanige als onder elk gemeenschappelijk arbeidsproces meer of minder noodzakelijk zijn zal. Het kapitalistisch productieproces als meerwaardevormingsproces heeft echter tot grondslag de tegen-

stelling der belangen van kapitaal en arbeid, gelijk zij zich ons reeds met betrekking tot den arbeidsdag geopenbaard heeft. Wil het meerwaardevormingsproces ongestoord op de gewenschte wijze geschieden, dan heeft het tot voorwaarde de ondergeschiktheid van den arbeider, de despotische heerschappij van den kapitalist. Meerwaardevormingsproces en arbeidsproces vormen echter slechts twee verschillende kanten van een en hetzelfde proces, het kapitalistisch voortbrengingsproces, en derhalve treden de leiding der voortbrenging en de despotische heerschappij van het kapitaal over den arbeider ook als eenheid op — en daar de eerste een technische noodzakelijkheid is, vertelt ons de burgerlijke economie dat de heerschappij van het kapitaal over den arbeid een gebiedende technische noodzakelijkheid is, dat met de opheffing der heerschappij van het kapitaal ook de voortbrenging zelf, voor zoover zij van gemeenschappelijken aard is, vernietigd zou worden, dat de heerschappij van het kapitaal de noodwendige voorwaarde der beschaving is!

Ook Rodbertus [1]) heeft verklaard dat de kapitalisten als leiders der voortbrenging beambten der maatschappij zijn en op het ontvangen eener bezoldiging recht hebben. Doch evenals de kapitalist slechts gebruikswaarde laat produceeren aangezien hij op andere wijze niet in het bezit van waarden komen kan, zoo is ook voor hem de leiding der voortbrenging slechts een noodzakelijk kwaad, dat hij slechts hierom op zich neemt, wijl het met de merwaardekweeking van zijn kapitaal onafscheidelijk verbonden is. Hij ontgaat dit euvel waar hij dat kan doen zonder aan de meerwaarde schade aan te brengen. Is zijn onderneming groot genoeg, dan laat hij zijn „ambt" door huurlingen, directeuren en onderbeambten waarnemen. Inmiddels wendt hij ook andere methoden aan om van de leiding der voortbrenging bevrijd te worden. Gedurende de katoencrisis omsteeks '60 bijv., sloten de engelsche katoenspinners hun fabrieken, om op de katoenbeurs te gaan dobbelen en daar hun „bezoldiging" te kapen. De bewering dat de kapitalisten voor hun leiding der voortbrenging betaald verdienen te worden, herinnert ons aan dien jongen die een boom vol heerlijke appels zag, die hij niet anders dan over een hoogen muur bereiken kon. De appels waren al te verlokkelijk en zoo ondernam hij den arbeid van het klimmen over den muur, wat hem na veel moeite ook gelukte. Juist liet hij zich de appels smaken, toen de eigenaar van den tuin kwam en hem vroeg welk recht hij had om de appels te nemen. „Ik heb ze behoorlijk verdiend," antwoordde de knaap, „ze zijn de betaling voor den harden arbeid van het klimmen over den muur." Zooals de knaap tot de appels slechts over den muur, kan de kapitalist in den regel slechts tot de meerwaarde geraken als leider der voordbrenging.

Nog een zonderlinge opvatting die men in economische boeken vindt, dient hier weerlegt te worden. De kapitalist koopt, gelijk tot dusver aangenomen werd, elke arbeidskracht tot haar volle waarde. Maar de gezamenlijke arbeidskrachten die hij gekocht heeft, ontplooien in haar planmatige samenwerking een nieuwe voortbrengingskracht. Zij produceeren meer dan zoo hij elke kracht op zich zelf te werk zou stellen.

---

[1]) De vader van het staatssocialisme. VERTALER.

Deze nieuwe voortbrengingskracht betaalt de kapitalist niet. Zij heeft niets te maken met de warenwaarde der arbeidskracht, zij vormt een bizonderheid harer gebruikswaarde. Deze nieuwe kracht uit zich ook pas gedurende het arbeidsproces, dus eerst nadat de waar arbeidskracht in het bezit van den kapitalist gekomen, nadat zij kapitaal geworden is. Daardoor komt het den kapitalisten en hunnen pleitbezorgers voor, als ware deze verhooging van het voortbrengingsvermogen van den arbeid niet aan den arbeid, doch aan het kapitaal toe te schrijven. „Wijl de gemeenschappelijke voortbrengingskracht van den arbeid het kapitaal niets kost, wijl zij anderzijds niet door den arbeider ontwikkeld wordt alvorens zijn arbeid zelf aan het kapitaal toebehoort, doet zij zich voor als voortbrengingskracht die het kapitaal van nature bezit".

De samenwerking is, gelijk reeds werd opgemerkt, niet enkel aan de kapitalistische voortbrengingswijze eigen. Gemeenschappelijke voortbrenging is reeds aan het oorspronkelijk communisme eigen, dat aan de wieg van het menschelijk geslacht staat. De akkerbouw werd oorspronkelijk overal in samenwerking, gemeenschappelijk gedreven. Het aanwijzen van grond aan de afzonderlijke gezinnen volgde eerst later. Wij hebben voorbeelden van samenwerking bij de Indianen en Indiërs in de eerste afdeeling gegeven.

De ontwikkeling der warenproductie heeft deze oorspronkelijke samenwerking vernietigd. Wel wordt met de warenproductie de kring verruimd van hen, die voor elkander arbeiden, doch het met elkander arbeiden houdt op, behalve in den vorm van dwangarbeid, arbeid van slaven, lijfeigenen of onderdanen voor hunne meesters.

Het kapitaal, dat tegenover de verenkeling en krachtsverspilling van boeren- en handwerksbedrijf ontstaat, ontwikkelt weder de samenwerking, den gemeenschappelijken arbeid. De samenwerking is de grondvorm der kapitalistische voortbrengingswijze, haar bizondere historische vorm in de warenproductie. Het kapitaal zoekt de gemeenschappelijke productie steeds meer te ontwikkelen, het ontplooit steeds hooger vormen van samenwerking: de manufactuur, de groote industrie. Zijn doel daarbij is het doen stijgen der meerwaarde. Doch zonder het te willen, bereidt het op deze wijze den bodem voor een nieuwen, hoogeren vorm van voortbrenging.

De handwerkmatige warenproductie berust op de versplintering en verenkeling der bedrijven; een kapitalistisch bedrijf daarentegen berust op de vereeniging der arbeidskrachten, op een gemeenschappelijke voortbrenging. De handwerkmatige warenproductie onderstelt als regel veel kleine zelfstandige warenproducenten; het kapitalistische, op de samenwerking berustende bedrijf onderstelt het onvoorwaardelijk gezag van den kapitalist over de afzonderlijke arbeiders.

Wij hebben in de eerste afdeeling twee voorbeelden van oorspronkelijke samenwerking en arbeidsverdeeling beschouwd; wij hebben het ontstaan der warenproductie nagegaan; thans zien wij de kapitalistische productiewijze zich ontwikkelen, die warenproductie en gezamenlijke productie tegelijkertijd is.

Onderscheidt zich de kapitalistische van de handwerkmatige waren-

productie door de samentrekking der bedrijven, de organisatie van gemeenschappelijken arbeid, anderzijds onderscheidt zich de kapitalistische samenwerking van de oorspronkelijk-communistische door het onvoorwaardelijk gezag van den kapitalist, die gelijktijdig leider der voortbrenging en bezitter der voortbrengingsmiddelen is en wien ook de voortbrengselen van den gemeenschappelijken arbeid toevallen, welke bij de oorspronkelijke samenwerking den arbeidenden zelven toebehooren.

HOOFDSTUK VIII.

ARBEIDSVERDEELING EN MANUFACTUUR.

1. Dubbele oorsprong der manufactuur. Haar elementen: de deelarbeider en zijn werktuig.

In de eerste afdeeling konden wij als grondslag onzer uiteenzetting naast „Het Kapitaal'' voornamelijk de „Kritiek der Staathuishoudkunde'' van Marx gebruiken, ten deele ook zijn „Loonarbeid en Kapitaal''. Voor het onderhavig en het volgend hoofdstuk, die over de arbeidsverdeeling en de manufactuur, het machinewezen en de grootindustrie handelen, komt naast „Het Kapitaal'' de „Ellende der Wijsbegeerte'' van Marx in aanmerking [1]), in 't bizonder § 2 van het tweede hoofdstuk, getiteld: „Arbeidsverdeeling en machines.''

De litteratuur over de nadeelen der arbeidsverdeeling in de kapitalistische manufactuur voor den arbeider, is in de „Ellende der Wijsbegeerte'' grondiger behandeld dan in „Het Kapitaal''. De genoemde § 2 vormt dus niet slechts een voorlooper, maar ook een aanvulling van de beide hier in aanmerking komende hoofdstukken van „Het Kapitaal'', die onzes inziens tot het beste behooren wat Marx ooit geschreven heeft en die, jammer genoeg, tot dusver door de meesten die „Het Kapitaal'' lazen, niet zoo opmerkzaam bejegend zijn als ze verdienen.

Allereerst hebben wij de manufactuur te beschouwen, „die industrie welke nog niet de moderne groote industrie met haar machines is, welke echter reeds noch de industrie der middeleeuwen, noch de huisindustrie meer is'' („Ellende der Wijsbegeerte). Als karakteristieke vorm van het kapitalistische voortbrengingsproces heerscht zij, ruw genomen, ongeveer van het midden der zestiende tot het einde der achttiende eeuw [2]).

---

[1]) Oorspronkelijk in het Fransch („Misère de la Philosophie'') geschreven en later in het Duitsch vertaald.

[2]) Het woord manufactuur is uit de latijnsche woorden *manus* (hand) en *factus* (gemaakt, vervaardigd) gevormd. Een der belangrijkste takken van bedrijf, waarvan de manufactuur zich meester maakte, was de bewerking van vezelstoffen, als wol, katoen enz. De textiel-industrie wordt dientengevolge nog wel manufactuur genoemd en zelfs haar producten manufacturen, al valt deze industrie ook niet in het bereik der manufactuur doch in dat der machinale groot-industrie.

Haar oorsprong is een dubbele. Eenerzijds trof het kapitaal producten aan, die door de handen van handwerkers van verschillenden aard gaan moesten, eer ze voltooid waren. Zoo ging een koets uit de handen van den wagenmaker in die van den zadelmaker, den bekleeder, den schilder, den glazenmaker, enz. De zelfstandige handwerkers van verschillenden aard verving de kapitalist door loonarbeiders van deze arbeidssoorten, die in een gemeenschappelijk werkgebouw stelselmatig samen arbeidden aan de vervaardiging der koets.

De manufactuur ontwikkelde zich echter ook langs den tegenovergestelden weg. De kapitalist vereenigde een aantal arbeiders, die allen hetzelfde product voortbrachten, bijv. naaldenmakers, in één arbeidsruimte. Ieder van hen voerde achtereenvolgens al de verrichtingen uit, die tot geheele vervaardiging van het product noodig waren. Zoodra een beduidend aantal arbeiders op deze wijze aan het werk was, leidde dit uit den aard der zaak tot een verdeeling der verschillende verrichtingen onder de verschillende arbeiders. Eenerzijds ontstond de manufactuur door vereeniging van zelfstandige handwerken van verschillenden aard, anderzijds door verdeeling der verschillende verrichtingen van een handwerk onder verschillende arbeiders.

Of echter de verrichting die den arbeider in de manufactuur toevalt, voorheen de zelfstandige verrichting van een bizonder handwerk was, of uit de splitsing der verrichtingen van een handwerk ontstond, het handwerk vormde steeds haren grondslag, niet slechts historisch, doch ook technisch. Volstrekte voorwaarde blijft, dat elke afzonderlijke verrichting door menschenhand geschiedde. Gelijk in het handwerk berust ook in de manufactuur de uitslag van den arbeid in hoofdzaak op de bekwaamheid, snelheid en vastheid van hand en blik van den afzonderlijken arbeider.

Doch tusschen den arbeider van het handwerk en dien der manufactuur bestaat een geweldig onderscheid. In de plaats van de menigvuldigheid der verrichtingen van den eerste, treedt in de manufactuur de eenvoudigheid en eentonigheid der verrichtingen, die de arbeiders dag-in dag-uit, jaar-in jaar-uit volvoert. De arbeider is niet meer een zelfstandig producent, zich zijn doel bewust, doch slechts nog een onzelfstandig deel van een groot arbeidsmechanisme, in zekeren zin een lid van den totalen arbeider.

De behendigheid van den arbeider op het beperkte gebied waarop hij zich beweegt, stijgt daardoor zeer zeker bovenmate. Hij ontdekt een reeks kunstgrepen, deelt die mede aan zijn arbeidsgenooten en leert andere van hen. De wisseling van plaats en werktuig, die de menigvuldigheid van den arbeid meebrengt, veroorzaakt verspilling van tijd en arbeidskracht; deze verspilling verdwijnt bij den deelarbeider der manufactuur, die onafgebroken aan dezelfde plaats met hetzelfde werktuig aan één stuk door voortwerkt. Van den anderen kant liggen in de wisseling van werkzaamheid een ontspanning en bekoring, die den deelarbeider ontbreken.

De verdeeling van den arbeid in de manufactuur ontwikkelt niet slechts de behendigheid van den arbeider, zij heeft ook een vervolmaking zijner werktuigen ten gevolge. Een werktuig dat voor de meest verschillende verrichtingen moet dienen, kan niet voor elk

daarvan volkomen geschikt zijn; een werktuig dat uitsluitend bij één enkele verrichting wordt aangewend, kan hiervoor in het bijzonder gemaakt worden en dus veel beter zijn dan de vroegere werktuigen.

Al deze omstandigheden hebben een belangrijke stijging van de voortbrengingskracht van den arbeid in de manufactuur, vergeleken bij het handwerk, ten gevolge.

2. De beide grondvormen in de manufactuur.

Wij beschouwden tot dusver den dubbelen oorsprong der manufactuur en haar enkelvoudige elementen, den deelarbeider en zijn werktuig. Wenden wij ons thans tot het uit die deelen samengesteld geheel.

De manufactuur bezit twee scherp van elkaar onderscheiden grondvormen, die uit den aard van het product voortkomen. Dit wordt hetzij uit een reeks van zelfstandige deelproducten in-elkaar-gezet, hetzij gevormd in een reeks van met elkaar samenhangende handgrepen en verrichtingen, die echter alle achtereenvolgens op hetzelfde arbeidsvoorwerp toegepast worden.

Wij kunnen elk dezer beide grondvormen van de manufactuur met een beroemd voorbeeld toelichten. Sir William Petty maakt de arbeidsverdeeling, gelijk zij in de manufactuur bestaat, aanschouwelijk met de klokkenfabricatie, die tot den eerstgenoemden grondvorm der manufactuur te rekenen is. In het handwerksbedrijf was de klok oorspronkelijk het product van den arbeid van één arbeider, die haar van het begin tot het einde zelf vervaardigde. Zoodra de klokkenfabrikatie van het kapitalistische bedrijf onderworpen was, werd de vervaardiging van elk bestanddeel der klok aan een bizonderen deelarbeider toegewezen, en evenzoo het in-elkaar-zetten van het geheel. Men heeft veerenmakers, wijzerplaatmakers, kastenmakers, wijzermakers, tappenmakers, enz., eindelijk den repasseur die de geheele klok in-elkaar-zet en haar in geregelden gang brengt.

Een voorbeeld van den tweeden grondvorm der manufactuur heeft Adam Smith ons gegeven in zijn beroemd geworden beschrijving der speldenfabricatie, gelijk die in zijn tijd bestond. „De eene mensch trekt den draad", zegt hij, „de andere strekt hem, de derde snijdt hem in stukken, de vierde maakt de punten daaraan, de vijfde slijpt ze aan het andere eind waarop de kop gezet moet worden. Het maken van den speldekop vereischt zelf twee of drie van elkaar verschillende verrichtingen. Den kop op de speld zetten, is een afzonderlijke arbeid, — de spelden blank te maken een andere. Het is zelfs een bizondere tak van arbeid om de spelden in de papieren te steken. En zoo is het vervaardigen van een speld in achttien afzonderlijke verrichtingen verdeeld, die in sommige fabrieken van deze soort door evenveel handen verricht worden". (Wealth of nations, ch. 1).

Elke draad gaat achtereenvolgens door de handen der verschillende deelarbeiders; maar deze arbeiders zijn ook allen tegelijkertijd werkzaam. In een speldenmanufactuur worden tegelijkertijd draden getrokken, gestrekt, gesneden, gepunt enz., kortom de verschillende bewerkingen die de arbeider van het handwerk *na* elkaar verrichten moet, worden in de manufactuur gelijktijdig *naast* elkaar verricht. Daardoor wordt

het mogelijk in dezelfde tijdsruimte meer waren te leveren. Vergeleken bij het handwerk wordt in de manufactuur ook voortbrengingskracht gewonnen, een gewin dat uit haar karakter van samenwerking voortkomt. Maar er kleeft nog een onvolkomenheid aan de manufactuur: of zij tot de eerste soort behoort die wij met de klokkenmakerij toegelicht, of tot de tweede waarvoor wij een voorbeeld in de speldenfabrikatie gevonden hebben, steeds heeft het product of deszelfs bestanddeelen een transport uit de eene hand in de andere door te maken, wat tijd en arbeid in beslag neemt. Deze onvolkomenheid wordt pas overwonnen iu de groote industrie.

Bij dit transport uit de eene hand in de andere levert de eene arbeider aan den ander zijn ruw materiaal; de eene arbeider geeft dus werk aan den ander. Zoo kan bijv. de arbeider die de koppen op de spelden te zetten heeft, dit niet doen, als hem niet passend toebereide draadstukken in genoegzaam aantal geleverd worden. Wil dus de gezamenlijke arbeid onafgebroken voortgang hebben en nergens hokken, dan moet de noodzakelijke arbeidstijd tot vervaardiging van zeker product voor elken afzonderlijken deelarbeid vastgesteld en de hoeveelheden van in elk onderdeel werkzame arbeiders in overeenkomstige verhouding tot elkaar gebracht worden. Als bijv. de draadsnijder gemiddeld in een uur 1000 spelden snijden kan, terwijl de arbeider die de koppen op te zetten heeft, in gelijken tijd slechts met 200 spelden klaar komt, dan moeten er, om tien koppenzetters voldoende werk te kunnen geven, twee draadsnijders werkzaam zijn. Anderzijds echter moet de kapitalist, die één draadsnijder te werk stelt, ook vijf koppenzetters aanwenden, als hij de arbeidskracht van den eersten volkomen benuttigen wil. Als hij zijn onderneming wil uitbreiden, is het aantal arbeiders dat hij meer in het werk moet nemen, indien hij hun arbeidskracht zooveel mogelijk wil benuttigen, ook niet willekeurig. Om bij ons voorbeeld te blijven: als hij één draadsnijder meer in het werk neemt, zal dat slechts dan van overeenkomstig voordeel voor hem zijn, wanneer hij vijf, en niet wanneer hij bijv. drie of vier koppenzetters meer aanwendt.

De vervaardiging van een waar in den daartoe maatschappelijk noodzakelijken arbeidstijd is, gelijk wij weten, een algemeene eisch der warenproductie; deze eisch wordt doorgezet door de concurrentie. Met de ontwikkeling der kapitalistische manufactuur wordt echter de vervaardiging eener bepaalde productenhoeveelheid in den maatschappelijk noodzakelijken arbeidstijd ook tot een technische noodzaak. Wanneer de handwerker sneller of langzamer arbeidt dan maatschappelijk noodzakelijk is, dan beïnvloedt dit zijn verdienste uit zijn arbeid, maar het maakt den arbeid niet onmogelijk. In de kapitalistische manufactuur stokt het gansche arbeidsproces als in den een of anderen deelarbeid de productie van den regel afwijkt. Wij hebben echter boven gezien, dat het gelijktijdig aanwenden van een eenigszins groot aantal arbeiders bij hetzelfde werk kunnen arbeid tot gemiddelden arbeid maakt. Dit voordeel der eenvoudige samenwerking wordt tot noodzakelijke voorwaarde der productie in de manufactuur.

Eerst wanneer kapitalistisch geproduceerd wordt, produceert dus de afzonderlijke warenproducent (de kapitalist) in den regel met

maatschappelijk noodzakelijken gemiddelden arbeid, en hij moet dit doen. Eerst onder de kapitalistische productiewijze komt de wet der warenwaarde tot volle ontplooiïng.

Met de manufactuur begint hier en daar ook reeds de aanwending van machines; zij spelen echter in deze periode steeds slechts een ondergeschikte rol. De voornaamste machinerie in de manufactuur blijft de totaal-arbeider, wiens in-elkaar-grijpende raderen de afzonderlijke deelarbeiders vormen. De arbeider is onder het manufactuurstelsel inderdaad slechts het deel van een machine, dat even regelmatig en bestendig als een machine te werken heeft. Gelijk de machine meer of minder gecompliceerde deelen bezit, zoo vereischen ook de verschillende soorten van deelarbeid meer of minder ontwikkelde arbeiders, wier arbeidskracht bij gevolg ook meer of minder waarde heeft. Toen de speldenproductie nog ais handwerk gedreven werd, was de opleiding voor elken speldenmaker dezelfde en derhalve ook in het algemeen de waarde der arbeidskracht van elk hunner dezelfde en naar verhouding hoog. Toen de speldenproductie van het manufactuurstelsel onderworpen werd, verviel zij in soorten van deelarbeid die groote oefening vereischten en andere die met gemak te leeren waren. De arbeidskracht van diegenen welke langen tijd doorbrachten met het verkrijgen van de noodige groote oefening, had natuurlijk een veel grooter waarde dan die van hen welke zich tot de gemakkelijker handgrepen wendden. Zoo ontstaat een „hiërarchie der arbeidskrachten, die met een opklimmende reeks van arbeidsloonen overeenkomt". [1]) Op de onderste sport der ladder staan zij die handgrepen verrichten, waartoe ieder mensch zonder

[1]) De volgende tabel, die wij aan Babbage ontleenen (On the Economy of Machinery and Manufacture, London 1835), veraanschouwelijkt zeer goed de hiërarchische verdeeling der afzonderlijke loontrappen en de technische noodzaak om het aantal arbeiders in alle afzonderlijke verrichtingen bij elkaar aan te passen en den gemiddeld noodzakelijken arbeidstijd door te voeren. De tabel geeft de verhouding weer aan een kleine engelsche speldenmanufactuur in het begin der negentiende eeuw:

Naam der verrichting.	Arbeider.	Loon per dag.
Draadtrekken	een man	3 shilling 3 pence
Strekken van den draad	een vrouw een meisje	1 shilling — pence — „ 6 „
Punten	een man	5 shilling 3 pence
Vervaardigen der koppen	een man een knaap	5 shilling $4^1/_2$ pence — „ $4^1/_2$ „
Opzetten der koppen	een vrouw	1 shilling 3 pence
Blank maken	een man een vrouw	6 shilling — pence 3 „ — „
In papier steken	een vrouw	1 shilling 6 pence

De loonen wisselden dus van $4^1/_2$ pence ($22^1/_2$ cent) tot 6 shilling (3 gld. 60).

bizondere oefening of voorbereiding in staat is. Zulke eenvoudige handgrepen komen in ieder voortbrengingsproces voor; bij het handwerk vormen zij een afwisseling van meer samengestelde verrichtingen; in de manufactuur worden zij de onafgebroken werkzaamheid eener bizondere klasse van lieden, die zich thans als ongeschoolde arbeiders van de geschoolde arbeiders onderscheiden.

Bijkans ieder arbeider der manufactuur heeft een korter leertijd door te maken dan de handwerker van de overeenkomstige industrie. De laatste heeft alle verrichtingen te leeren die tot algeheele vervaardiging van het product noodig zijn, de eerste slechts een of enkele weinige dier verrichtingen. Bij de ongeschoolde arbeiders vervallen de opleidingskosten geheel.

Zoo daalt in de manufactuur de waarde der arbeidskracht; daarmee daalt de tot onderhoud van den arbeider noodzakelijke arbeidstijd en wordt bij gelijken arbeidsdag de duur van den meerarbeid langer: de betrekkelijke meerwaarde groeit.

De arbeider echter wordt lichamelijk en geestelijk verkreupeld; zijn arbeid verliest voor hem allen inhoud, alle belangwekkends: hij zelf wordt een aanhoorigheid van het kapitaal.

HOOFDSTUK IX.

MACHINERIE EN GROOTE INDUSTRIE.

1. De ontwikkeling der machinerie.

De verdeeling van den arbeid in de manufactuur voerde wel tot een wijziging van den handwerkmatigen arbeid, doch hief dezen niet op. De handwerksbekwaamheid blijft in het algemeen de grondslag der manufactuur en maakt voor den, indien ook eenzijdig geoefenden, deelarbeider nog een zekere zelfstandigheid mogelijk tegenover den kapitalist. Hij kan niet op stel en sprong vervangen worden, aangezien zijn arbeid voor den gang van het geheele bedrijf onontbeerlijk is, zooals wij aan het voorbeeld der speldenfabrikatie gezien hebben. En de arbeiders zijn zich dit voorbeeld zoo goed bewust, dat zij met alle macht pogen voor de manufactuur dit handwerkmatig karakter te behouden, door zooveel mogelijk de handwerksgewoonten, bijv. ten opzichte van het leerlingwezen, in stand te houden.

Men kan dit streven thans nog waarnemen in een gansche reeks van industrieën, die tot dusver volgens het manufactuurstelsel gedreven worden. Hier ligt ook het geheim van veel succes voor de vakbeweging.

Wat den een tot vreugde is, strekt den ander tot verdriet. „Door het gansche manufactuurtijdperk," schrijft Marx, „hooren wij derhalve de klacht over het gebrek aan tucht bij de arbeiders. En ook al hadden wij niet de getuigenissen van schrijvers uit dien tijd, de eenvoudige feiten dat het van de 16e eeuw tot het tijdperk der groote industrie aan het kapitaal mislukt om den ganschen

beschikbaren arbeidstijd voor de manufactuur te bemachtigen, dat de manufacturen kort van leven zijn en met de landverhuizing der arbeiders haren zetel in het eene land verlaten en in het andere opslaan, zouden boekdeelen spreken." Men begrijpt dan ook den smartkreet dien de anonyme schrijver van een in het jaar 1770 verschenen schotschrift slaakt: „Arbeiders moesten zich nooit voor onafhankelijk van hun meerderen houden . . Orde moet er op de een of andere wijze gesticht worden."

En orde werd er gesticht. De manufactuur zelve baarde de voorwaarde daartoe. Zij riep de hiërarchisch ingedeelde werkplaatsen tot productie van samengestelde arbeidsinstrumenten in het leven, en „het product der manufactuurmatige deeling van arbeid produceerde zijnerzijds — machines." De machine echter geeft aan de heerschappij van de handwerkmatige werkzaamheid den genadestoot.

Waardoor onderscheidt zich de machine van het handwerksinstrument, waardoor verandert het arbeidsmiddel uit een werktuig in een machine? Doordat een mechanisch toestel dat slechts in de overeenkomstige beweging gebracht behoeft te worden, „met zijn werktuigen dezelfde verrichtingen uitoefent, die vroeger de arbeider met dezelfde werktuigen uitoefende." Of de drijfkracht nu van den mensch uitgaat of zelf weer van een machine, verandert niets aan het wezen der zaak. Dit dient onthouden te worden tegenover de onjuiste opvatting, als zoude de machine zich van het werktuig onderscheiden doordat zij door een van den mensch verschillende natuurkracht, zooals dier, water, wind enz. in beweging gebracht wordt. De aanwending van zulke beweegkrachten is veel, veel ouder dan de machinale productie; wij behoeven slecht aan het trekken van den ploeg door ossen of paarden te herinneren. Dieren, wind, waterkracht enz. zijn, gelijk bekend is, reeds zeer vroeg door de menschen als motorische (beweeg-) krachten aangewend, bij het draaien van molens, bij het drijven van pompwerken, enz., zonder een revolutie der voortbrengingswijze te bewerkstelligen; zelfs de stoommachine, gelijk zij op het einde der 17e eeuw werd uitgevonden, verwekte nog geen industrieele revolutie. Wel echter was dit het geval, toen de eerste werktuigmachine van beteekenis, de „spinmachine", uitgevonden werd. Niets zotter dan het sprookje van de ontdekking der stoomkracht door toevallige aanschouwing van een kokenden theeketel. Het krachtvermogen van den waterdamp is waarschijnlijk reeds voor 2000 jaren aan de Grieken bekend geweest, maar zij wisten er niets mee aan te vangen; later gebruikte men het voor allerlei mechanische spelletjes. De uitvinding der stoommachine echter is het product eener werkelijke, doelbewuste geestelijke inspanning, steunend op vroegere pogingen, en was pas mogelijk toen de manufactuur de technische voorwaarden, in 't bizonder ook een genoegzaam aantal geschikte mechanische arbeiders tot haar vervaardiging geleverd had. En zij was voorts pas mogelijk toen de behoefte ook de belangstelling

[1]) Goethe beantwoordt de vraag: „Wat is uitvinden?" met de treffende woorden: „Het einde van het zoeken." (Boek der Uitvindingen.)

voor nieuwe beweegkrachten gewekt had [1]). Dat nu was het geval, toen de arbeidsmachine was uitgevonden.

Om deze volkomen te benuttigen was een krachtiger, regelmatiger werkende drijfkracht noodig dan de tot dusver voorhandene. De mensch is een zeer onvolkomen werktuig voor ononderbroken en gelijkvormige beweging en bovendien te zwak; het sterkere paard is niet alleen zeer duur en slechts in beperkte mate in de fabriek aan te wenden, doch bezit ook de verfoeilijke eigenschap bijwijlen zijn eigen kop te hebben; de wind is te ongestadig en onberekenbaar, en ook de waterkracht, die reeds gedurende het manufactuurtijdperk veel werd aangewend, voldeed niet meer, daar zij niet naar willekeur verhoogd kon worden, in zekere jaargetijden herhaaldelijk in gebreke bleef en bovenal aan plaats gebonden was. Eerst toen James Watt, na veel inspanning, zijn tweede zgn. dubbel werkende stoommachine uitgevonden had, nadat hij in het „zeer uitgebreide" industrieele etablissement van zijn compagnon Mathias Boulton, „zoowel de technische krachten als de geldmiddelen" (Boek der Uitvindingen) gevonden had die hij tot uitvoering zijner plannen noodig had, toen eerst was de motor gevonden, die „zijn beweegkracht zelf voortbrengt uit de vertering van kolen en water, wiens krachtmate geheel onder menschelijke contrôle staat, die mobiel (van plaats veranderlijk) en een middel van locomotie (voortbeweging), steedsch en niet zooals het waterrad landelijk is, de samentrekking der voortbrenging in steden, veroorlooft in plaats van haar, gelijk het waterrad, over het land te verstrooien, universeel (algemeen) is in zijn technologische aanwending" (Marx). En nu werkt natuurlijk de vervolmaakte beweegkracht van haar kant terug op de steeds verdere ontwikkeling der arbeidsmachine.

„Alle ontwikkelde machinerie bestaat uit drie geheel verschillende deelen: de bewegingsmachine, het overbrengingsmechanisme, eindelijk de werktuigmachine of arbeidsmachine." De bewegingsmachine als drijfkracht van het gansche mechanisme hebben wij zoo juist beschouwd. Het overbrengingsmechanisme dat samengesteld is uit drijfassen, riemschijven, drijfriemen, snaarschijven, snaren, kamwielen en koppelingen der meest verschillende soort, regelt de beweging, verandert haar vorm al naar vereischt wordt, bijv. uit een rechtlijnigen in een kringvormigen, verdeelt haar en brengt haar over op de werktuigmachinerie. „Beide deelen van het mechanisme zijn slechts voorhanden om aan de werktuigmachine de beweging meetedeelen waardoor zij het arbeidsvoorwerp aanpakt en overeenkomstig het doel wijzigt."

De werktuigmachine is het waarvan, gelijk reeds gezegd werd, de industriëele revolutie in de 18e eeuw uitgaat, zooals zij ook thans nog het uitgangspunt vormt waar een bedrijf dat tot dusver in handwerk- of manufactuurvorm gedreven werd, in machinebedrijf overgaat. Zij is eerst een òf meer of minder gewijzigde mechanische vorm van het oude handwerkinstrument, zooals bij het mechanische weefgetouw, òf de aan haar geraamte aangebrachte organen zijn oude bekenden, zooals spindels bij de spinmachine, naalden bij de breimachine, messen bij de

hakmachine enz. Maar het aantal werktuigen dat dezelfde werktuigmachine gelijktijdig aan het werk zet, is „aanstonds vrij van de beperking waardoor het handwerktuig van een arbeider benauwd wordt."

Daar een bewegingsmachine, bij doelmatige inrichting („vertakking in bizondere uitloopers") van het overbrengingsmechanisme, een groot aantal arbeidsmachines tegelijk in beweging kan zetten, daalt daardoor de afzonderlijke arbeidsmachine tot een louter element der machinale voortbrenging. Waar een en dezelfde arbeidsmachine het geheele product vervaardigt, zooals b.v. bij het mechanisch weefgetouw, daar komt in de op machinaal bedrijf gegrondveste werkplaats, d.i. in de fabriek, telkens de eenvoudige samenwerking weer voor den dag, aangezien een aantal gelijksoortige arbeidsmachines (de arbeider kan hier vooreerst buiten beschouwing blijven) in dezelfde ruimte gelijktijdig met en naast elkaar werken. Echter bestaat hier een technische eenheid. Eén polsslag, een en dezelfde bewegingsmachine zet ze gelijkmatig in gang. Zij zijn nog slechts organen van hetzelfde bewegingsmechanisme.

Waar echter het arbeidsvoorwerp een samenhangende reeks van verschillende achtereenvolgende processen doorloopt, die door een reeks van ongelijksoortige, maar elkaar aanvullende werktuigmachines uitgevoerd worden, waar dus de aan de manufactuur eigene samenwerking door verdeeling van arbeid weer te voorschijn komt, doch als ineengrijpen van deelarbeidmachines, eerst daar treedt in de plaats van de afzonderlijke zelfstandige machine een eigenlijk machine-stelsel. Iedere deelmachine levert aan eerstvolgende haar ruwmateriaal en evenals in de manufactuur de samenwerking der deelarbeiders, zoo eischt in het machinestelsel het voortdurend van-werk-voorzien der deelmachines door elkaar, een bepaalde verhouding tusschen hun aantal, hun omvang en hun snelheid. Deze gecombineerde arbeidsmachine is des te volmaakter, naarmate het ruwmateriaal met te minder onderbreking van zijn eersten tot zijn laatsten vorm overgaat, hoemeer dus inplaats van de menschenhand het mechanisme zelf het van de eene voortbrengingssport naar de andere voert. Verricht zij alle ter bewerking van de ruwstof noodige bewegingen zonder menschelijke hulp, zoodat zij slechts menschelijk toezicht behoeft, dan hebben wij een automatisch stelsel van machinerie. Dat ook hiervoor nog voortdurend vervolmaking in details mogelijk is, toont het toestel, dat de spinmachine vanzelf stilzet, zoodra een enkele draad breekt. Als een voorbeeld „zoowel van onafgebroken voortgang der productie, als van doorvoering van het automatisch beginsel' kan, zegt Marx, „de moderne papierfabriek gelden".

(*Wordt vervolgd.*)

Politiek.

Tweede Kamer. Overeenkomst met de Kon. Paketvaartmaatschappij.

Men herinnert zich de opschudding in de Kamer en de verontwaardiging van vele aanzienlijke organen van de geldwereld, toen in de zitting van 17 November 1897 onze partijgenoot Troelstra den nieuwen minister van Koloniën karakteriseerde als den vertegenwoordiger van het koloniale grootkapitaal bij uitnemendheid.

De ondervinding sedert dien datum van het optreden van dezen bewindsman verkregen, bewijst dat Troelstra toen eer te weinig dan te veel heeft gezegd. Zelfs de kieschheid welke zou verbieden ondernemingen waarbij hij daags voor zijn benoeming tot hoofd van het departement ten naaste betrokken was, in het oogvallend te bevoordeelen, schijnt den Heer Cremer te ontbreken. De Heer Cremer zal intusschen zeer waarschijnlijk meenen, dat men de Beurs niet voor het Departement behoeft te verwisselen ter wille van de kieschheid. Afgetreden als voorzitter van het bestuur der Paketvaartmaatschappij, bleef hij een levendig aandeel nemen (om van de papieren aandeelen te zwijgen) in de lotgevallen dezer koninklijke onderneming. Sedert Troelstra sprak, zijn bijna vijftien maanden voorbijgegaan, en stegen de aktiën van de maatschappij met bijna vijf-en-twintig procent — om op het oogenblik dat wij schrijven hooger te staan dan die van eenige andere reederij in de officieele prijskourant genoteerd. Dit behoort men voorwaar niet uittewisschen, en wij meenen dan ook dat in menig renteniers- en kapitalistenhart de minister zich een eerezuil heeft gesticht van het metaal, er niet minder om gezocht, wijl het vergankelijk is. Komt er straks de dankbaarheid bij van de mijnexploitanten en hun aanhang, aan wie op initiatief van den Heer Cremer de minerale schatten van Indië worden toegeworpen, dan zal sommiger wantrouwen tegen een regeering welke dure sociale hervormingen heette te willen invoeren, ruimschoots worden opgewogen. Ook God Mammon, onderstellen we, heeft zijne lankmoedigheid, en zal om der wille van dezen éénen rechtschapen dienaar de aanslagen op zijne heerschappij weten te vergeven door het ministerie beraamd — te gereeder wijl in zijn ziel overtuigd dat, als eenmaal het oogenblik komt om van dit kabinet de rekening te maken, de daden van den minister van Koloniën hem, Mammom, meer voordeel zullen hebben opgeleverd dan de woorden van de anderen hem nadeel gedaan.

Een voorproef van den lof die hem wacht, kreeg de minister te

slikken in de verklaring van den afgevaardigde van de Amsterdamsche geldmannen, den Heer Groen van Waarder, die het wetsontwerp zeide te beschouwen als een praktische toepassing van den stelregel: *gouverner c'est prévoir*. Inderdaad heeft de minister, regeerende bij de gratie van kapitalistische gezelschappen, het belang van de groote maatschappij in het oog gevat — nog eer zij zich aanmeldde. Ik begreep, zeide de minister, sprekende van zijne voormalige medebestuurders, „ik begreep dat het hun veel waard moest zijn reeds nu te weten, dat zij nog langer dan het oorspronkelijk contract toeliet, de diensten zouden kunnen vervullen die hun bij het contract waren opgedragen en daardoor hunne positie in den Archipel konden handhaven en verbeteren". Wanneer men weet dat de regeering de maatschappij beloont met een subsidie in kontanten, en door ten haren behoeve zekere beperkingen te verbinden aan de scheepvaart, haar bovendien indirekt steunt, dan begrijpt men de dienstwilligheid van de direktie ongeveer zoo goed als de minister die gisteren haar voorzitter was.

Wij kunnen overigens volstaan met een aanhaling uit de rede van Van Kol, cijfers en feiten bevattende door den heer Cremer *niet* weerlegd. — Waarom, vroeg Van Kol, nu reeds het bestaande kontrakt verlengd, met de enkele opoffering harerzijds van *f* 250.000 per jaar vermindering van subsidie? Indertijd heeft men een geheel nieuwe maatschappij in drie jaar uitgerust. Het is dus een voorwendsel, dat de tijd zou dringen en men daarom zoovele jaren vroeger moet afstand doen van het contract, om alzoo de maatschappij nog zeventien jaren in het genot te laten van het monopolie der scheepvaart in Ned.-Indië. En waar men geklaagd had over het hooge subsidie van *f* 3.19 per mijl dat vroeger de Ned.-Indische Mij. kreeg, (voorgangster der Paketvaartmaatschappij, een „vermomde Engelsche" gelijk de minister haar noemde) welke zich toen volgens sommigen bereid heeft verklaard om tegen *f* 1.95 of in ronde cijfers *f* 2.— per mijl den dienst te blijven vervullen, heeft men 1 Januari 1891 zonder aarzelen aan de Paketvaartmaatschappij de driemaal zoo hooge som van *f* 6.60 per mijl toegekend." (Hier verzuimde Van Kol blijkbaar de vaderlandsliefde in acht te nemen, welke gaarne aan het „nationale kapitaal" een driewerf hooger voordeel gunt dan aan het vreemde).

„En thans — vervolgde spreker — meent men die overdreven gunst voldoende te beknibbelen door de *f* 660.000 subsidie per jaar te verminderen met *f* 250.000, zoodat nog uitgekeerd zal worden *f* 410.000, nog altijd meer dan zelfs bij het verlaagde contract met de Ned.-Ind. Stoomv. Mij. het geval was, daar deze slechts *f* 329.000 ontving. Dat dit subsidie nog te hoog is, kan men zonder veel te spreken toelichten met het enkele feit, dat de Koninkl. Paketvaart Maatschappij, niettegenstaande zij nog in haar begin was en nog tot volle ontwikkeling moest komen, toch reeds gemiddeld een dividend heeft uitgekeerd van 9 pct. Wanneer men daarbij rekening houdt met de ruime afschrijvingen, zoodat in 1901 de geheele vloot en het geheele kapitaal van zes millioen zal zijn gerestitueërd, dan kan men daaruit wel opmaken dat de subsidiën hooger zijn geweest dan het belang van de schatkist medebracht."
Van veel beteekenis schenen verder een citaat uit de notulen van de vergadering van het Indisch Genootschap op 17 Januari, en een uit een

memorie van de Nederl.-Ind. Maatschappij voor Nijverheid en Landbouw, in welke beide stukken de voorgedragen regeling werd afgekeurd.

De minister, zeiden we, heeft de argumenten van Van Kol niet weerlegd. Dat de Gouverneur-Generaal de te sluiten overeenkomst goedkeurde, mocht als bekend worden ondersteld. Dat er een volstrekt monopolie bestond ten gunste van de P. Mij., was niet beweerd. Dat zij als stoomvaartonderneming hare verplichtingen verzuimde, evenmin. „Een bepaalde onjuistheid" heette de bewering van Van Kol dat er gemiddeld negentenhonderd was uitgekeerd. Dit was in de laatste jaren gebeurd, maar in het begin niet; gemiddeld zou het 6 pct. zijn geweest. Verder stelde de minister het voor alsof Van Kol het hooge dividend van de regeeringstoelage „alleen" had afgeleid. Dit nu heeft Van Kol, al moge de door hem gemaakte dividendsberekening niet korrekt zijn geweest, evenmin gezegd als bedoeld. Zeer waarschijnlijk zullen de lagere uitdeelingen van de eerste jaren aan de ruime afschrijvingen hebben gelegen. Is het juist wat Van Kol zeide en door den heer Cremer niet is weersproken, dat in 1901 het geheele materieel en „het geheele kapitaal van zes millioen" verdiend zal zijn, behalve de intusschen aan deelhebbers betaalde winsten, dan is dit feit voor de positie van de Koninklijke Paketvaart-maatschappij en voor de beoordeeling van hare finantieele verhouding tot de Indische regeering van vrij wat grooter gewicht, dan het cijfer van de tot dusver gedane uitkeeringen. Immers dan begint na 1901 de goede tijd voor de aandeelhouders eerst recht. En dat in deze omstandigheden de verlenging van haar kontrakt tot 1915 der maatschappij „veel waard" moest zijn, zal den lezer steeds duidelijker worden. Belanghebbenden zien dit niet minder duidelijk, blijkens de genoemde stijging van de koers der aandeelen, ook na het bekend worden van de verlaging der subsidie.

Behalve Van Kol sprak de heer Pijnacker Hordijk tegen het wetsontwerp, dat ten slotte met groote meerderheid werd aangenomen. Onder de voorstemmers vindt men de beide vertegenwoordigers van het Nederlandsch Werkliedenverbond, de heeren Heldt en De Klerk.

Tweede Kamer. Japanners in Nederlandsch Indië.

Een aardige diskussie, wederom over een koloniaal onderwerp, heeft de twee burgerlijke partijen in de Kamer in eene zuiver historische verhouding tegenover elkander gesteld. De vraag was of, met wijziging van een artikel in het Regeeringsregelement van 1854, de Japanners voortaan eene met Europeanen gelijke rechtspositie zouden krijgen.

De lof van de Japansche natie, die wel niet het christendom maar het kapitalisme heeft omhelsd en dientengevolge zich een plaats veroverd onder de beschaafde volken, pastte uitmuntend in den mond van minister Cremer. Gij vraagt mij naar bewijzen van de gevorderde beschaving der Japanners? zeide hij in antwoord aan de Heeren Kuyper en Mackay? „Ik meende dat het niet noodig was." Daar is vooreerst de rechtspraak, »geschoeid op Europeesche leest", en zoo goed geschoeid dat de Europeesche mogendheden en de Vereenigde Staten hunne eigen onderdanen in Japan gevestigd zonder bezwaar aan de inlandsche rechtsbedeeling hebben toevertrouwd. Dan is er ingevoerd een gouden

standaard. Het rijk heeft een postwezen als alle beschaafde landen in Europa. Zooveel honderd mijlen spoorweg, waarvan zooveel door Japansche ingenieurs en met Japansch kapitaal aangelegd. Er zijn 48 kamers van koophandel. In 1894 waren er reeds 6000 fabrieken, waaronder 1100 met stoom. In 1897 is aan machinerieën ingevoerd voor een waarde van 30 millioen, aan lokomotieven voor meer dan 12 millioen. De koopvaardijvloot is enorm groot, met stoombooten van 6000 ton. Eene maatschappij, de Nippon Yusen Kaisha, exploiteert tien lijnen, waarbij drie groote naar Europa, Amerika en Australië. De Japansche marine telt 58 oorlogschepen, alle aangevoerd en bemand door Japanners. »Evenals in de meeste Europeesche Staten bestaat in Japan een parlementaire regeeringsvorm." En zelfs — »kunsten en wetenschappen worden zeer hoog gehouden." Eindelijk levert ook de Japansche beschaving, speciaal aan onze Koloniën, een slag van »vrouwtjes", zooals »elke Europeesche natie heeft" — de geisha's. Maar, worden nu de Japanners gelijk gesteld aan Europeanen, dan krijgen de geisha's ook het voordeel van ons politietoezicht als direkt gevolg van de toenemende beschaving die haar in onze armen voert...

Wat was nu het bezwaar van de kerkelijken? Niet de Heer Kuijper, maar de Heer van Bijlandt (Apeldoorn) zei het: »Al heeft Japan zijne wetboeken thans op Europeesche leest geschoeid, daarmede kan men toch niet beweren dat Japan opeens een beschaafd land is geworden. Het heeft zich, niemand zal het ontkennen, in de laatste jaren op een merkbare wijze snel ontwikkeld. De ware beschaving echter ware alleen te verkrijgen geweest, als het Japansche volk het christendom hadde aangenomen; dan zou de geest van de nieuwe wetten in het geheele volk hebben kunnen doordringen". En deze vreemde heidenen zullen nu door ons, christelijke wetgevers, hooger worden gesteld dan onze eigen Christenen — bekeerde Javanen en anderen, die wij, zei de Heer Kuijper, „hier te lande als broeders en zusters in Christus begroeten".

Dit, ook, was de stand van de diskussie. Ter eene zijde de woordvoerder van het kapitalisme, die niet vraagt naar geloof en godsdienst, maar naar handel en nijverheid, en wiens standaard van beschaving de gouden standaard is. Aan den anderen kant de traditioneele vertegenwoordigers van groepen, welker maatschappelijk belang samenhangt met het behoud van de kerkelijke instellingen, en ook met kleinburgerlijke bezits- en produktievormen door het grootkapitaal bedreigd. — Inderdaad, de grootkapitalistische belangen, betrokken bij de verhouding tot verre overzeesche rijken als Japan, raken de groepen door de anti-rev. partij vertegenwoordigd ter nauwernood. Zwaarder weegt bij deze groepen het gevaar, dat voor de kerkelijke instellingen gelegen mag zijn in de erkenning van een uitheemsche beschaving, vrij van christendom en kerk. Tot voor korten tijd kon het klerikalisme met althans een schijn van recht volhouden, dat geen beschaving van eenige hoogere orde buiten de christelijke wereld denkbaar was. Meer dan schijn verlangde de burgerij niet, voor welke het argument bestemd was. Intusschen komt nu juist het Groot-Brittanje van het Oosten dezen schijn te niet doen. Zekere „materialistische" theorie omtrent het verband tusschen menschelijke beschaving en „de produktiewijze", wordt door het voorbeeld van Japan bekrachtigd. Tegen het feit valt niet te strijden,

alleen tegen de officiëele erkenning van het feit, gelijk de regeering wijselijk voorstelde.

Zuiver principiëel, overigens, werd de strijd door de klerikale sprekers niet gevoerd. De bereidwilligheid tot een akkoord met de regeering bleek al spoedig. Kleinburgerlijke interessen laten zich lichter door kompromissen bevredigen. Minder tegen de bevoorrechting van den Heidenschen Japanner, dan tegen de achterstelling van den christelijken Javaan was de oppositie gericht. Immers, het ter wijziging voorgedragen art. 109 van het Regeeringsreglement handhaaft de achterstelling van inlandsche christenen. Waarom nu niet, vroeg men, de wetsverandering verschoven tot „eene meer generale wijziging aan de orde was"? Het reglement onderscheidt inlanders, Europeanen en vreemde Oosterlingen. Het geval dat vreemde Oosterlingen, tevens niet-christenen, voor gelijkstelling met Europeanen, tevens christenen, in aanmerking zouden komen, is in 1854 niet voorzien. Blijkens de Memorie van Toelichting hield men toenmaals „het criterium van den godsdienst" voor „de gemengde klassen — noch Europeanen, noch inlanders" „het eenige dat alles omvat". Derhalve, zeiden de sprekers van de oppositie, is de voorgestelde verandering „met de oekonomie van de wet in strijd". Aan den anderen kant verklaarde men zich niet volstrekt tegen het gelijk stellen van de Japanners. Komt het eenmaal tot een herziening van art. 109, zeide de Heer Mackay, dan is het „zeer waarschijnlijk, dat de Japaneezen in de eerste plaats voor gelijkstelling met Europeanen in aanmerking zullen komen". Laten wij dus, verzocht de Heer Kuijper, bij wijze van motie van orde, wachten tot die herziening aan de orde is — met de niet uitgesproken maar daarom niet minder klaarblijkelijke belofte, dat eene verandering in het systeem van de wet, zoodanig, dat tot het kapitalisme overgegane Japanners niet zouden worden bevoorrecht boven tot het christendom bekeerde inlanders, van kerkelijke zijde zou worden gesteund.

De meerderheid, evenwel, en daaronder de arbeidersafgevaardigden, oordeelde, met de regeering, dat in de kapitalistische maatschappij, niet het christendom, maar het kapitalisme beslist.

Tweede Kamer. Bezoldiging van den Gouverneur-Generaal.

Een groote meerderheid heeft te kennen gegeven dat de dikwijls betoogde noodzakelijkheid om belangrijke bezuinigingen in te voeren, wil men met de toegezegde sociale hervormingen eenigen voortgang kunnen maken, op haar weinig of geen vat heeft gehad. De door den Heer Ketelaar voorgestelde motie betreffende de wenschelijkheid van het verlagen der bezoldiging van volgende Gouverneurs-generaal tot *f* 100.000, kon, als begin van de in deze richting te nemen maatregelen, van groote beteekenis zijn geweest. Het is waar dat in de toelichtende rede van het radikale lid, de aanduiding van een ruimere politieke strekking bijna te vergeefs gezocht wordt. De spreker heeft den nadruk gelegd op den huishoudelijken kant van de zaak, en, als stond zij op zich zelf, pogen te bewijzen dat *f* 132,000 te veel geld was. Interessant blijft de zaak ook zóó beschouwd. Dat in 1893 voor het

komen van den eenen en het gaan van den anderen hoogen ambtenaar, door het rijk de som van bijna 84,000 gulden was betaald, is een bijzonderheid van finantieel beheer, waard om in herinnering te blijven. Dat zekere uitkeeringen bij overlijden tusschentijds, en ferme pensioenen na het vier- of vijfjarig uitstapje naar Java, waar de verblijfplaatsen van den onder-koning waarlijk niet te vergeefs schijnen de namen te dragen van Buitenzorg en Weltevreden; dat behalve deze direkte en indirekte voordeelen nog aanzienlijke toelagen voor reiskosten (*f* 37,000 per jaar) en onderhoud van huizen etc. (*f* 14,000) werden verstrekt, was gewis niet overbodig eens speciaal te memoreeren. Met dat al zeiden we, mankeerde in de toelichting van den heer Ketelaar het systeem dat zijne motie bepaalde. Wel sprak hij ten slotte over andere traktementen in Indië en vooral pensioenen, die ingekort moesten worden, maar als deel en aanvang van een reeks besnoeiïngen van voordeelen uit de staatskas genoten door funktionnarissen van de regeerende klasse — besnoeiïngen thans onvermijdelijk geworden om ten bate van de andere klasse van staatswege iets te kunnen doen, heeft hij de motie *niet* aangeduid. Hij beperkte zich tot het betoog dat de gouveneurs-generaal te veel ontvangen; het nu principieel noodige standpunt is, dat het Rijk te veel betaalt.

Zoodoende heeft, mogen wij aannemen, de Heer Ketelaar eenige stemmen gewonnen, die bij een principieele rede zijnerzijds niet te krijg waren geweest. Maar tevens maakte hij het den minister gemakkelijk genoeg. Het is te veel, had Ketelaar gezegd, wellicht denkende aan salarissen van onderwijzers, zijne vakgenooten van gisteren. Het is niet te veel, antwoordde de Heer Cremer, die eenmaal een andere maatstaf heeft in zaken finantieel. Dit debat, wijl het eindeloos had kunnen zijn, was daarom spoedig afgeloopen. Vóór stemden een twintigtal geavanceerden en Van der Zwaag [1]).

Tot het nemen van een initiatief, hier bedoeld, hebben de arbeidersafgevaardigden alle reden. Het is wenschelijk dat door hen wordt aangetoond hoeveel jaarlijks aan de behartiging van arbeidersbelangen zou kunnen worden besteed, alleen door het terugbrengen van groote salarissen en pensioenen. Het motief zal niet zijn dat men ruime traktementen misgunt of een onbekrompen levenswijze afkeurt. Maar het motief zal zijn, dat althans in deze tijden van de regeerende gezelschappen een feitelijk bewijs mag worden geëischt, dat zij de hooge betrekkingen willen waarnemen ook zonder de hooge bezoldigingen. Wij verlangen, dat de toegezegde hervormingen, zooveel in de macht ligt van de betrokken autoriteiten, door opofferingen hunnerzijds worden vergemakkelijkt. Dat zij, bij het overleg van hetgeen de schatkist te missen heeft voor de arbeiders, allereerst zullen beginnen met zelf de schatkist zooveel mogelijk te sparen.

De beschouwing is nu nog anders. Niet sparen, maar zooveel mogelijk trekken, is de regel. Het wordt altijd zóó voorgesteld, en de minister sprak weer in dezen geest, dat de geschikte personen anders niet te vinden zijn. De heer Ketelaar meende van wel. Maar wat wij vragen is, dat geschikte personen tevens eene achtenswaardige persoonlijke

---

[1]) De sociaaldemokraten waren afwezig voor den verkiezingstrijd in Veendam.

belangeloosheid zullen toonen, en dat bij het vervullen van gewichtige posten een deel van het loon gezocht zal worden in de voldoening van genoten vertrouwen en van te stichten goed. De waarborg van geschiktheid zouden wij juist in de belangeloosheid meenen te vinden. Zulke grove rekeningen te maken verdraagt zich kwalijk met ware toewijding. De heer Ketelaar vroeg of de landvoogden niet tien jaar konden blijven, en dan op den langeren duur evenveel overhouden van een lagere bezoldiging? Immers, nu is het korte verblijf bij het hooge salaris de kombinatie die veroorlooft, dat de leden van het gezelschap dat in aanmerking komt, elkander zoo spoedig mogelijk vervangen in het zoo voordeelig mogelijke ambt. — Het is de wettelijk geregelde plunder van de publieke penningen, welken de arbeidersafgevaardigden, kunnen zij hem niet beletten, althans kunnen aanwijzen.

* * *

Verkiezing Veendam.

Dat de beteekenis van de verkiezing van Schaper te Veendam door de liberale organen stelselmatig wordt onderschat, behoeft voor ons geen reden te zijn haar te overdrijven. De eenige troost moge te vinden zijn in het vergoelijken van de nederlaag, wij zoeken de vreugde van de zegepraal niet in het vergrooten van hare waarde. Wij zijn volkomen tevreden met wat wij inderdaad hebben gewonnen. En wij kunnen tevreden zijn met een uitkomst die de hoogste verwachting ver heeft overtroffen.

Ondernomen minder als verkiezingskampagne dan als propagandatocht, heeft de veertiendaagsche arbeid van onze mannen onze partij bijna plotseling verrijkt met de moeilijk te overschatten aanwinst van een derden zetel in de Kamer. De kracht van de partij in de Kamer is door de aanwinst van dezen enkelen zetel, kan men zeggen, verdubbeld. Naast de adviezen van Van Kol over bijzondere onderwerpen, en de algemeene politieke leiding van Troelstra, zal het optreden van Schaper een nadruk kunnen geven aan de behandeling van speciale sociaalekonomische punten, dien de kleine fraktie zonder hem niet zou vermocht hebben te bereiken. Binnen de partijgrenzen is voor hare leden ieder maatschappelijk verschil vervallen. Zij is een arbeiderspartij, niet om alle niet-arbeiders uit te sluiten, maar om alle elementen die zij opneemt in dienst te stellen van de arbeidersklasse. Doch dit neemt niet weg dat het vervullen van de leidersplaatsen door arbeiders om vele redenen nuttig moet heeten. Wij bedoelen niet de ontzenuwing van de laffe kritiek, dat in onze partij de heeren de arbeiders naar hunne hand zetten. Maar het wezen van eene partij als arbeiderspartij; die niet eenige gunsten voor de arbeiders wil verwerven maar hunne klasse voorgaat in den strijd om eigen en algeheele vrijmaking; het wezen van onze partij vindt een onvolkomene uitdrukking in een aanvoerderschap, in pers of parlement, waarin niet de arbeiders zoo ruim mogelijk mogelijk zitting hebben. Het is een historische natuurlijkheid dat eenige leden van de bevoorrechte klasse den strijd strijden van de onderdrukte. Zij zouden tot de andere niet gekomen zijn, indien zij niet van de stof waren waaruit voorgangers eenmaal

moeten bestaan. Maar evenmin zou de arbeidersklasse zijn de klasse welke zij gezegd wordt te wezen, indien zij niet zelve de vrouwen en mannen wist voorttebrengen noodig om de voorste rijen te bezetten. Propagandisten, bestuurders, redakteuren, in hoe grootere verhoudingen zij arbeiders zijn, des te beter voor de partij, voor het socialisme. Niet wegens een ongegrond gevaar voor overheersching van het burgerlijke element. Een partij die door overgeloopen bourgeois van het spoor zou worden gebracht, komt niet in aanmerking. Maar omdat de verhouding van de leidende krachten door de arbeiders geleverd, de maatstaf is van de krachtsontwikkeling welke de arbeidersklasse heeft bereikt, dáárom, zonder bij wijze van reklame arbeidersleden te willen belasten met bezigheden die misschien beter voor anderen pasten, hebben wij ons van harte te verheugen naarmate het blijkt dat de moeilijkste werkzaamheden door arbeiders kunnen worden waargenomen. Want de overwinning van het socialisme hangt af van het zich vermenigvuldigen van deze teekenen.

En uit dit oogpunt heeft de verkiezing van onzen partijgenoot Schaper een groote beteekenis. Niemand in de partij betwijfelt zijne bekwaamheid. En wederom is het zijn bekwaamheid, de door hem gewonnen roep als Groninger gemeenteraadslid, die hem bij tegenstanders van het socialisme als kamerkandidaat aannemelijker deed schijnen dan de liberale officier van justitie. Want dat niet-socialisten op Schaper hebben gestemd is zeker. Wij zullen aan zijne benoeming niet de beteekenis toeschrijven, dat het distrikt Veendam vele honderde partijgenooten telt. De dagen van principiëelen strijd tusschen socialisten en niet-socialisten zijn voor ons land nog niet gekomen. Er zijn overwegend vele kiezers, en dezulken hebben, denken we, ook nu den doorslag gegeven, die, niet zeer vast bij een der partijen aangesloten, even graag op een Schaper als op een Smidt stemmen. De vooruitgang is, dat voor korten tijd deze vlottende politieke massa van zelf voor Smidt zou zijn geweest. Is zij aan een beslisten voorkeur voor den socialist nog niet toe, van een onbewuste vooringenomenheid met den liberaal is zij reeds af. De algemeene reputatie van den kandidaat komt in aanmerking, meer dan zijn bijzondere staatkundige richting. De vooruitgang is, dat de richting niet meer zoo sterk afstoot als vroeger, dat een goede naam als politiek man vereenigbaar is met het lidmaatschap van de partij. De invloed van de denkbeelden moet sterk zijn toegenomen, om het vooroordeel tegen de personen in die mate te hebben verzwakt. Maar evenzeer is waar, dat de politieke ontwikkeling van de arbeidersklasse niet weinig moet zijn gevorderd, eer uit hare rijen mannen opstaan, die aan een onverschillig publiek de achting weten op te leggen voor hunnen persoon.

Gewichtig en heugelijk is in dezen zin de komst in de Kamer van den eersten werkman. Het is waar, leden, uit de arbeidersklasse voortgekomen, telt de Kamer reeds. Maar van dezen geldt, dat zij nu niet meer tot de arbeidersklasse behooren. Bij wat zij er doen, moet als een verontschuldiging worden aangemerkt, wat van Schaper de aanbeveling is. De zwakheid, om niet te zeggen de schande, van liberaal-radikale werkmansleden, is hunne maatschappelijk-geringe oorsprong. Van Schaper is het de kracht, kan het worden zijn eer.

F. v. d. Goes.

Sociaaldemokratie en Protektie.

DOOR W. H. VLIEGEN.

Op den jongsten Duitschen partijdag te Stuttgart gehouden, heeft een gewichtig debat plaats gevonden, gevolgd door een minder gewichtig besluit.

Het onderwerp was: *Die Deutsche Zoll- und Handelspolitik* (De Duitsche tol- en handelspolitiek), en het kan zeer zeker geen kwaad van die gevoerde debatten eens een overzicht te bewerken voor Nederlandsche lezers, want ook in Nederland is de vraag: al of niet protektie? een vraag van den dag.

Twee resoluties stonden op de dagorde. De eerste van Max. Schippel luidende als volgt:

> „De partijdag ziet in de na den val van Bismarck ingevoerde politiek der handelsverdragen een werkelijken vooruitgang,tegenover den vroegeren internationalen wedloop naar immer stijgende protektie.
>
> Het belang der Duitsche arbeidersklasse vereischt ook voor de toekomst niet slechts de grootst mogelijke zekerheid van onzen uitvoer door stagnatie der invoerrechten in andere landen, maar ook de daling en eindelijke opheffing van alle invoerrechten op levensmiddelen, die juist de armsten onder de bevolking het zwaarste belasten en hen belemmeren in de verbetering van hun levensstandaard.
>
> Iedere poging der vereenigde industrieele en agrarische protektionisten, om de noodzakelijke revisie van ons invoerrechten-tarief aan te grijpen tot nieuwe verhoogingen van de invoerrechten, zal door de partij met alle haar ten dienste staande middelen bestreden worden als een rooftocht tegen de Duitsche arbeiders en consumenten, terwijl ze bovendien het buitenland uitdagen tot represaille en zoodoende tot verbitterde tariefoorlogen leiden moeten."

De tweede resolutie, door Kautsky ingediend, luidde:

> „Overwegende:
>
> 1e Dat invoerrechten op levensmiddelen een kunstmatige prijsstijging der noodzakelijke levensmiddelen na zich slepen en den levensstandaard der arbeidende klassen in stad en land omlaag drukken.

2e Dat bij de tegenwoordige machtsverhoudingen tusschen de heerschende kapitalistische belangen in het Duitsche rijk de industrieele invoerrechten noodwendigerwijs samenhangen met die op levensmiddelen.

3e Dat de Duitsche industrie ver genoeg ontwikkeld is, om de protektie te kunnen ontberen.

4e Dat de protektie bij hoogontwikkelde grootindustrie het werkzaamste middel is om kartellen, trusts en dergelijke ondernemersverbonden te bevorderen.

5e Dat deze verbonden tot taak hebben de prijzen der waren boven hun normalen standaard te doen stijgen, waardoor ze steeds de konsumenten-massa en speciaal de arbeiders, dikwijls echter ook de industrie zelf benadeelen, welke men wel zegt door ,,bescherming van den nationalen arbeid'' te willen bevorderen, doch die men door belasting van de grondstoffen benadeelt,

6e Dat deze verbonden echter ook een werkzaam middel zijn om de organisaties der arbeiders lam te slaan, dezer streven naar verbetering van den toestand belet en hen in een modern Helotenbestaan neerdrukt.

7e Dat de protektie tegelijkertijd als belasting werkt en voor de regeeringen de voornaamste bron is, waaruit men de middelen put tot uitbreiding van het militairisme, dat zonder de protektie nooit zijn tegenwoordige hoogte zou hebben kunnen bereiken.

8e Dat ten slotte de protektie de internationale solidariteit van het proletariaat tegenwerkt, doordat zij de toch reeds uit de kapitalistische productie- en konkurrentie-verhoudingen ontspruitende tegenstellingen van belangen tusschen de naties kunstmatig verergert.

Verklaart de partijdag: het protektionisme in Duitschland evenals in iederen staat met een ontwikkelde groot-industrie, is in strijd met de belangen van het proletariaat, van de konsumenten, van de ekonomische en politieke ontwikkeling en bevordert alleen de belangen van groote agrarische of industrieele monopolisten, en ook die van het militairisme en de niet onder demokratische kontrôle staande regeeringen, dus van de ergste vijanden van het proletariaat en van de demokratie. Het zijn dezelfde klassen die de arbeiders-organisaties met tuchthuis bedreigen en de ondernemers-organisaties door protektie samensmeden.

Deze resolutie was geteekend door: Kautsky, Bebel, Singer, Zetkin, Liebknecht, Meist, Stadthagen, Schoenlank, Schmidt-Frankfort, Krumm, Hildenbrand, Gradnauer, Oertel, Herbert, Ulrich-Stuttgart, Legitz, Vollmar, Scherm, Heimann, Heymann.

Zien we allereerst welk zakelijk verschil deze twee resoluties van elkander onderscheidt.

De resolutie-Schippel bevat onvoorwaardelijke veroordeeling der invoerrechten op levensmiddelen, en een onvoorwaardelijke veroordeeling van de opvoering van *alle* invoerrechten.

De resolutie-Kautsky is de voorschrijving van een veroordeeling van elke protektie *voor Duitschland in de tegenwoordige verhoudingen.*

Men kan dan al dadelijk konstateeren dat er tusschen de beide tegenvoeters om ze zoo maar eens te noemen, geen principieel verschil bestond, en dat men praktisch ook maar zeer weinig van elkander afweek.

Let wel . . . *voor Duitschland in de tegenwoordige verhoudingen.*

Deze bijvoeging en overigens ook de geheele resolutie-Kautsky zoowel als die van Schippel bewijst dat men in sociaaldemocratische kringen het protektievraagstuk bespreekt en behandelt, zonder overwegingen van principieel socialistische aard. In geen dezer beide resoluties wordt een of ander sociaaldemocratisch principe aangehaald en de bijvoeging „voor Duitschland in de tegenwoordige verhoudingen" toont aan dat in andere landen of in andere verhoudingen een sociaaldemokratisch congres heel goed een besluit zou hebben kunnen nemen ten voordeele der protektie.

Dit standpunt nu nam Schippel in. Hij ook wilde van dit oogenblik de protektie beperken, die op levensmiddelen geheel afschaffen, maar zijn geheele rede was een betoog tegen de bewering dat de sociaaldemokratie in alle omstandigheden en in alle landen steeds aan de zijde der vrijhandelaars zou moeten staan.

Theoretisch echter had Kautsky ook tegen dit standpunt niets in te brengen.

We moeten dus beginnen met te konstateeren dat bepaalde beginseloverwegingen tegen het protektionisme niet bestaan, dat een sociaaldemokratische partij in sommige omstandigheden heel goed protektionistisch zou kunnen wezen. En nu bevatten de twee groote redevoeringen, die van Schippel en die van Kautsky, menig ding dat ons, in Nederland, bij het behandelen der protektie te pas kan komen. Een weergave van beider gedachtengang met de voornaamste argumenten, is dus zeer zeker heel nuttig.

Schippel begint met een aanval op punt 3 der resolutie-Kautsky, waarin verklaard wordt dat de Duitsche industrie ver genoeg ontwikkeld is om de protektie te kunnen ontberen. Schippel zegt niet dat dit onwaar is, maar beweerde dat het niet vast staat, dat men het niet weet. Kautsky beweerde het tegendeel.

Niet daarin echter ligt voor ons het gewichtige van dit punt, maar wel in de erkenning die het bevat, *dat de protektie, daar waar de industrie niet ver genoeg ontwikkeld is, noodig is, althans goed werkt,* ook in het algemeen belang.

Als ik mij niet vergis, wordt dit door de burgerlijke vrijhandelaren botweg ontkend. Bij het groote debat dat in Maart 1895 in onze Tweede Kamer plaats had over de motie-Dobbelman die om protektie vroeg, is het standpunt, dat de doelmatigheid der protektie een kwestie is van tijd en plaats, alleen ingenomen door den heer De Boer. Onze andere vrijhandelaren ontkennen vrijwel algemeen de in de moties van Schippel en Kautsky toegegeven protektie-deugd.

Kortom, wij moeten de mogelijkheid open laten dat in sommige omstandigheden en in sommige landen, protektie ook door de sociaaldemokraten wordt voorgestaan.

Dan wendt Schippel zich tegen de bewering die in partijkringen was gehoord, dat de sociaaldemokratie zich „in beginsel" moest uitspreken

voor den vrijhandel. Hij bestrijdt allereerst dat de kans op de tegenstellingen der nationale belangen minder zou zijn bij vrijhandel dan bij protektie, en dan bestrijdt hij dat de protektionisten uit den aard der zaak reaktionairen, de vrijhandelaars daarentegen vooruitstrevende elementen zijn. In Amerika waren de plantage-bezitters, de groote slavenhouders vrijhandelaars, de protektionisten waren de demokratische elementen die het land tot een modernen industriestaat wilden doen ontwikkelen. In Duitschland waren de grootgrondbezitters, de feudalen en jonkers, die groote hoeveelheden schapen hielden, die wol en graan en hout aan het buitenland leverden, vrijhandelaren. De industrie aan wie toch de groote revolutioneering van Duitschland in de laatste 50 jaar, te danken is, de bourgeoisie, zij was protektionistisch. De protektie heeft de Duitsche industrie sneller doen groeien dan anders het geval was geweest.

Ook de Engelsche industrie heeft zich onder het beschermend stelsel ontwikkeld, en alle jonge industriestaten doen zoo. En het is toch gewoonlijk niet het industrieele element in een bevolking dat de reaktie vertegenwoordigt.

Dan vraagt Schippel: Hoe staan de arbeiders tot de vraag? Uit het bovenstaande blijkt dat verscheidenheid van omstandigheden verscheidenheid van standpunt meebrengt. Waar de industrie zich nog ontwikkelen moet, zijn de voorwaartsschrijdende elementen en arbeiders steeds protektionistisch, waar de industrie reeds krachtig is, daar worden zij steeds vrijhandelsgezind, maar internationale vrijhandelaars kunnen zij niet zijn. Wie kan het jonge Staten, Australië bv., kwalijk nemen dat zij hun industrie beschermen, wier toestand een verstrekkende arbeidswetgeving mogelijk heeft gemaakt?

In 1876 verwierp de Duitsche partijdag te Gotha een resolutie die ten doel had de partij voor den vrijhandel vast te leggen, terwijl een resolutie werd aangenomen waarin o. a. staat »dat de vraag: protektie of niet? een praktische vraag is, die in ieder bizonder geval onderzocht moet worden.''

Zien wij nu de zaak eens goed aan. Wie zijn tegenwoordig de vrijhandelaren? De internationalen handel drijvenden, de zeelieden, de kooplieden. Deze zullen altijd tot den vrijhandel houden. Ook zij die alléén-konsumenten zijn. Dat zijn de ambtenaren, de menschen met vaste traktementen, de middelstand die er belang bij heeft dat de grootindustrie zich niet ontwikkelt. De arbeiders echter zijn niet alléén-konsumenten, zij hebben voordeel bij iedere verdere ontwikkeling der groot-industrie. Het beetje hoogere prijs kan ons niets, de ontwikkeling der groot-industrie kan ons alles maken. De arbeiders hebben niet te oordeelen als konsumenten, maar als deelnemers aan het hedendaagsche produktie-organisme. Wat ons in de grootindustrie gemaakt wordt, dat is ons erfdeel, uit de industrie moet de socialistische produktiewijze groeien.

Schippel haalt dan bewijzen aan dat de Duitsche sociaaldemokratie verscheidene gelegenheids-protektionisten heeft geleverd en zegt ten slotte:

»De vrijhandel is niet de vredesengel, waarvoor hij zich uitgeeft, doch zeer dikwijls het middel tot overweldiging van zwakke volkeren, die ietwat achteraan kwamen met hunne ontwikkeling. Zonder twijfel

is de internationale kultuur bevorderd geworden doordat overal industriestaten ontstaan zijn. Als men van revolutionaire werking spreken wil, dan heeft de protektie het eerder gedaan dan de vrijhandel. In alle hoeken der wereld heeft zij industrie-beginsels te voorschijn geroepen die later machtige industriën geworden zijn."

»Mijne resolutie onderscheidt zich hierdoor van die van Kautsky dat zij ons bindt ten opzichte der levensmiddelen-protektie. Valt de landbouwbescherming, dan wordt de industrie des te sterker; wij zijn voor de handelstraktaten, wij zullen iedere verhooging van invoerrechten verwerpen, maar overigens roep ik u toe: bindt u niet."

Tot zoover Schippel. Ongetwijfeld achtte Bebel de zaak van groot gewicht, want hij stelde voor Kautsky, ongetwijfeld de beste theoretikus dien de Duitsche partij bezit, als tweeden inleider te benoemen, om de van die van Schippel afwijkende meening toe te lichten.

Na te hebben gezegd dat de partij een bepaald standpunt moet innemen omdat het onderwerp aktueel is en een strijd voor nieuwe protektie is te wachten, betoogt hij dat de Duitsche industrie werkelijk de bescherming ontberen kan. Dat de industriëelen nog niet vragen om vermindering der protektie, beteekent niets, wij sociaaldemokraten zijn steeds de eersten die de veranderde omstandigheden inzien.

Tot in de 70er jaren waren die producenten die de buitenlandsche markt noodig hadden, vrijhandelsgezind, terwijl diegenen die hun producten in het binnenland slijten, protektionisten zijn. Tot in de 70er jaren bestond er tegenstelling tusschen industrie en landbouw ten opzichte der protektie. Dat is verdwenen. Industrie en landbouw zijn beide protektionistisch, de protektie der industrie is een nadeel voor den landbouw, want ze maakt de produkten duurder, de protektie voor den landbouw benadeelt de industrie, want ze maakt de levensmiddelen duurder, wat òf hooger loon, òf geringer arbeidsvermogen der arbeiders veroorzaakt. 't Is feitelijk stuivertje wisselen, en 't lijkt waanzin, maar in den waanzin ligt methode en de eerste oorzaak van dezen methodischen waanzin ligt in het opdringen van de arbeiders. Het is een compromis tusschen agrariërs en groot-industriëelen. Toen de eersten in de 70er jaren ophielden met uitvoeren, gingen ze protektie eischen. Dat was te begrijpen. De industriëelen konden daar niet tegen op, dan met behulp der arbeiders, maar die arbeiders bewogen zich reeds, waren reeds eene macht geworden die den groot-industriëelen veldslagen leverde. De industriëelen vreesden het proletariaat meer dan de protektie, en bovendien, ze zagen kans om, in ruil voor de koncessie in zake de protektie, van de agrariërs medewerking te erlangen bij de reaktionaire maatregelen die zij plaatsten tegen de arbeiders, waarmede zij zich wilden beveiligen tegen loonbewegingen, als kompensatie voor de duurder-making van de levensmiddelen. Tegelijk met de protektie ten behoeve van den landbouw, kwam de socialistenwet ten behoeve der industriëelen.

Maar niet alleen protektie en arbeidersvijandelijkheid zijn met elkander vereenigd, dat is ook het geval met levensmiddelen- en industrieprotektie. Op heden is de industriebescherming het broertje van de landbouwbescherming. Wilden wij thans de levensmiddelenbescherming opheffen en de industriëele laten bestaan, dan zouden wij onzen landbouw

zwaar belasten en onze positie ten platten lande verzwakken. De landbouw is de zwakkere in Duitschland. Er bestaat een nood in den landbouw, die van een zoo ernstigen aard is, dat hij in de tegenwoordige maatschappij niet meer te verhelpen is. Dat behoeven wij den boer niet te verhelen, maar het is niet onze taak den nood willekeurig te vergrooten. Dat zouden wij doen als wij de industriëele bescherming bestaan lieten.

Er is evenwel nog een andere oorzaak tot de invoering van het protektiestelsel dan de vrees voor het proletariaat. In de 70er jaren begon zich een geheele ommekeer in de kapitalistische produktieverhoudingen te vertoonen, het systeem der vrije konkurrentie werd verloochend en men begon het private monopolie na te streven Dat beteekent niets anders als de kartelleering der private industriën en dat gaat het beste met het beschermend stelsel. Was de protektie vroeger een middel om de industrie tot konkurreeren in staat te stellen, nu is ze het middel om het monopolie te ontwikkelen. Het klassieke land der trusts, Amerika, is een protektionistisch land. Het vrijhandelsgezinde Engeland vertoont ons het tegendeel Daar gelukken de kartellen niet, zelfs niet in de groote en machtige kolen-industrie. Het proletariaat heeft er belang bij dat de organisatie der ondernemers niet geheel klaar komt, voor het zelf zijn politieke en vak-organisatie klaar heeft. En ook zonder dat hebben de arbeiders er belang bij, dat de trusts er niet te vlug komen, want deze organisatievorm heeft ten doel de prijzen te doen stijgen en dat benadeelt de belangen der arbeiders als konsumenten. Het kartel tracht bovendien steeds het aanbod op de warenmarkt te verminderen. Daardoor schaadt het de belangen der arbeiders als producenten. Daar staat wel tegenover dat het kartel ook zijn verkoopwijze als uitvoerpremie kan laten werken. Men verkoopt in 't binnenland te duur om in 't buitenland te goedkoop te verkoopen. De binnenlandsche producenten betalen dan ten bate van het buitenland.

Hoe dat alles werkt, bewijst Amerika. Amerika is het land waar de arbeiders-organisaties zwaar werken hebben, waar ze om een haverklap uiteen gedreven worden, nergens werken de ondernemers de arbeidersorganisatie verwoeder tegen. Niettegenstaande het volle koalitierecht en de grootste politieke vrijheid en groot-industrie, ontwikkelt zich de Amerikaansche arbeidersbeweging niet zooals men verwachten kon. Het ware zelfmoord dergelijke toestand te bevorderen.

Dan kleven de protektie alle gebreken aan van indirekte belastingen. Wij willen dat de arbeider weet hoeveel hij aan den staat betaalt. Wij willen niet dat aan alle konsumenten zonder onderscheid de hoofdlast der belastingen opgelegd wordt, wij willen belasting naar draagkracht. Als men het volk zijn belastingen direkt liet betalen, zou het zich als één man verzetten tegen de regeering. Dat alles moet ons tot antiprotektionisten maken.

Schaft men echter de bescherming af, dan zal men de industrie ten hoogste benadeelen, zegt Schippel. Dat is een ernstig ding. Inderdaad kunnen wij niet medewerken morgen aan den dag *alle* beschermende rechten af te schaffen. Maar wij stellen ons een doel en werken in die richting.

De resolutie-Schippel bevat omtrent het doel niets. Wij willen vrijhandel, al weten wij die misschien niet eerder te zullen bereiken dan

wanneer het volk de sterkste is, en dan zullen wij een maatschappelijke inrichting krijgen die maakt dat het geheele vraagstuk tot het verledene behoort. In 1899 is het vrije konkurrentie-systeem ten grave gedragen en een tijd van het kapitalistisch monopolie is begonnen. Als in Engeland nog vrijhandel bestaat, dan is dat niet te danken aan kapitalisten, maar aan de arbeiders, die geen levensmiddelen-protektie dulden, en daardoor ook geen andere. Wij moeten voortgaan om steeds de vragen die ons volksbestaan raken, het meest onverschrokken onder de oogen te zien, en dan kunnen wij niet zeggen: wij willen ons verzetten tegen verdere uitbreiding der protektie, neen, wij moeten de leiding in elken strijd behouden, en daartoe moeten wij steeds weten wat wij willen. Daarom vraagt spreker zijn resolutie aan te nemen.

Het gevolgde debat bracht geen afwijkende gezichtspunten. Gottschalk-Königsberg sprak § 8 van Kautsky's resolutie tegen; Von Elm meende dat de toestand der amerikaansche arbeiders voor protektie pleitte; Bebel meende voornamelijk dat de § 3, die over den toestand der Duitsche industrie handelde, te apodiktisch gesteld was en verzwakte haar door de woorden „in 't algemeen" er in te lasschen. Bebel wees er ook nog eens op dat in elk land een stadium in de industrieele ontwikkeling komt, dat protektie noodzakelijk maakt; David-Mainz, kantte zich tegen de punten 4 en 5, omdat hij meende dat de kartels waarover Kautsky het in die punten heeft een hoogere produktievorm zijn en dus door ons niet tegengegaan mogen worden; Heine-Berlijn, streed tegen § 2, omdat hij meende dat de partijdag zich niet had te bekommeren over verstandhouding tusschen agrariërs en industrieelen; Vollmar bestreed feitelijk elk vast standpunt omdat de zaak niet vastgelegd kan worden.

Dan sprak Kautsky weer die overnam het amendement-Bebel om van de Duitsche industrie „in het algemeen" te spreken: verder tegenover Von Elm beweerde dat de Amerikaansche arbeider van de protektie geen nadeel heeft omdat Amerika op het stuk van levensmiddelen een export-land is, doch ook dat juist in die industriën die het felst beschermd worden, de loonstandaard in Amerika lager is dan in Engeland. Tegenover David betwistte hij dat de kartels een hoogere productievorm waren, integendeel, zij nemen een prikkel tot de verbeterde produktievorm tot op zekere hoogte weg door hun monopolisch karakter. Ten slotte stond Kautsky krachtig op de bres voor § 8, terwijl hij waarschuwde de buitenlandsche arbeiders toch niet als vijanden te beschouwen, wat de kapitalisten steeds in de hand werken. Wordt het gevaar van koelie-arbeid aktueel, dan kan men er over beslissen, nu is dat gevaar er nog niet. Maar de arbeiders van andere Europeesche landen zijn tot ontwikkeling en organisatie te brengen en dat is mede onze taak! Schippel kreeg dan het slotwoord. Hij dong wat af op wat Kautsky gezegd had over een samenhang van de protektie met de socialistenwet. Hij meende dat de eenige reden tot het drijven naar protektie was: het monopolie op een binnenlandschen markt. Hij wijst er verder op dat het Engelsche kapitaal even groote winsten maakt als het Duitsche, het eerste zonder, het tweede met protektie; beweert dat kartels niet bevorderd worden door protektie, want het krachtigste kartel in Duitschland is het kolensyndikaat en de kolen worden niet geprotegeerd; ten slotte

bevestigt hij dat het militairisme minder erg zou wezen bij vrijhandel, want Engeland's uitgaven voor militairisme stegen van 1870—97 van 450 op 800 millioen mark. Ook gelooft hij nog niet aan die hoogte van ontwikkeling der Duitsche industrie, die Kautsky heeft geschilderd, Maar... hij trekt toch zijn resolutie in en stelt voor, die van Kautsky, met de veranderingen erin, aan te nemen.

* * *

Tot zoover onze Duitsche partijgenooten.

Het gevoerde debat is zeker zeer gewichtig, maar diep ingegaan op het vraagstuk is men niet en na de lezing van het verslag, liet het mij eenigszins onbevredigd.

De punten waar het voornamelijk over gehandeld heeft zijn deze 3: of de Duitsche industrie de protektie nog noodig heeft? of de protektie de ondernemersverbonden bevordert met de gevolgen van dien? of zij de internationale verhoudingen slechter zal maken?

Men zal toestemmen dat *deze* vragen voor ons in Nederland den doorslag niet kunnen geven. De vraag, of de Nederlandsche industrie ver genoeg ontwikkeld is, behoeft geen vraag te zijn, onze industrie is vreeselijk achterlijk. Bij ons zou nog wel degelijk de vraag beantwoord moeten worden: is onze industrie door protektie te helpen?

De vraag of de protektie de ondernemersverbonden bevordert, kan ons vrij koud laten, daar Nederland wel nooit arbeidsveld voor inlandsche trusts enz. zal kunnen worden, omdat het daarvoor te klein is.

En in de internationale verhoudingen hebben wij met ons liliputterig landje geen gewicht in de schaal te werpen.

Het direkte nut dat wij, Nederlandsche sociaaldemokraten, uit dit debat dan ook kunnen trekken, zit m. i. hierin, dat ons glashelder is bewezen dat de vraag er eene is van uitsluitend praktischen aard en dat we dus zonder meer het voor en tegen hebben te leggen op een weegschaal, om eerst daarna te beslissen.

Dat in dit artikel grondig te doen, is niet mogelijk; ik zou minstens een aflevering van dit maandschrift er over kunnen vullen, en daarom wil ik het vraagstuk slechts van éen kant bekijken, al is deze voor ons arbeiders dan ook de voornaamste kant.

Men oordeelt dat de protektie een nadeel is voor de arbeiders, als konsumenten, doch dat daar tegenover kan staan een voordeel als producenten.

Dit voordeel zit in de betere arbeidsvoorwaarden die te krijgen zijn bij groote uitbreiding der industrie, die men denkt dat volgen zal op de bescherming. Ik zal wel niet meer behoeven te betoogen, dat groot-industrie voor de arbeiders beter is dan klein-industrie. De loonen zijn er hooger, alle arbeidsvoorwaarden beter. Truststelsels zoo gemakkelijk niet, organisatie der arbeiders veel gemakkelijker, en daardoor een gestadige verbetering der arbeidsvoorwaarden waarschijnlijk; arbeidswetgeving ontmoet eveneens bij de groot-industrie veel minder tegenstand dan bij de kleine. Bevordert dus zekere protectie de groot-industrie, dan verdient het overweging *die* protektie te bevorderen, het is echter

duidelijk genoeg dat *die* protektie er niet komen zal zoolang het klein-burgerlijke element een belangrijke rol speelt in onze politiek. Indien in ons land ooit protektie komen zal, dan zal het een algemeene protektie zijn, omvattend industrie en landbouw beide, want dit eene staat vast, dat noch industriëele-, noch de landbouw-protektie alleen, aanhang genoeg zal vinden om met eigen kracht het land op protektionistisch gebied te brengen.

En nu kan het waar zijn dat bij de industrie de protektie een voorwaartsche beweging veroorzaakt, van den landbouw zal dat door niemand worden beweerd. Mocht al de grondrente stijgen door de door protektie veroorzaakte prijsstijging, dat komt aan het bedrijf niet ten goede. Er is eerder verbetering in het bedrijf te wachten van te groote konkurrentie dan van het ondervangen der konkurrentie. De intensief gedreven landbouw rendeert nog wel, het „over den kop gaan" van boeren is lang niet zoo'n algemeen verschijnsel als men wel meent. Vooral in de laatste jaren, sinds de prijsstijging van 1896/97, is 't als boer best uit te houden als zijn bedrijf vrij is van buitengewone lasten. Dit is nu wel voor een deel te danken aan de fabuleuze lage loonen die in Nederland worden betaald, een faktor waarop, hopen we, niet lang meer kan gerekend worden, maar ook bij den landbouw zal dan nog wel blijken, dat goedkoope arbeidskracht maar betrekkelijk nut heeft, dat goedkoop ook in deze wel eens duurkoop is. Hoe het zij, van den invloed der protektie is in den landbouw geen sterken drang naar groot-bedrijf te verwachten, dit is eerder bij grootere konkurrentie het geval.

Protektie van den landbouw is dus voor den arbeider niets dan nadeel; stijging der grondrente zou de verwezenlijking van een agrarisch-program maar bemoeielijken, en als konsumenten hebben wij belang bij goedkoope levensmiddelen.

Maar als producenten? De arbeiders in den landbouw, hebben die er wat aan?

Het komt mij voor een zwak punt te zijn in de diskussie op den Duitschen partijdag gevoerd, dat men van de arbeiders steeds heeft gesproken van producenten die groot belang hebben bij den stand der prijzen. Ik geloof dat dit overdreven is zoolang niet een allesomvattende organisatie de arbeiders tot een faktor heeft gemaakt met welke de industrie steeds rekening moet houden. Als men echter ziet hoe de prijzen der produkten soms verbazend stijgen zonder dat de arbeiders er iets van krijgen, men lette slechts op de prijsvermeerdering van de granen die in de laatste drie jaar heeft plaats gehad, terwijl de loonen der landarbeiders met geen halven stuiver vermeerderden; men lette op de Belgische kolenindustrie, die de kolen 30 pCt. duurder verkoopt in 1898 dan in 1895, en per ton 10 pCt. minder arbeidsloon betaalt, dan geloof ik dat het winstbelang der ondernemers den arbeiders niet zóo erg ter harte behoeft te gaan. De hoogte der loonen hangt niet af van de toestand der zaken van de ondernemers, maar van de machtspositie die de arbeider inneemt. Neemt de arbeider een sterke positie in tengevolge van gebrek aan arbeidskrachten, of neemt hij een sterke positie in door organisatie, dan stijgen de loonen, anders niet. Er zijn industriën waar de winsten in de laatste jaren de dolste

sprongen maakten, wat heeft men daarvan bemerkt in de loonen? In 1887 noemde de heer Em. Hargé 90 Belgische kolenmijnen die te samen 10,829,000 frs. winst gemaakt hadden, terwijl 50 andere een verlies van 2,088,000 frs. moesten noteeren. De loonen waren, door elkaar genomen, vrijwel gelijk in de beide takken van industrie.

Een enquête uit 1883, gehouden in den Amerikaanschen staat Messachusetts, gaf de bouwstoffen tot den volgenden staat:

INDUSTRIËN.	% van de grondstof tot het produkt.	% van het loon tot het produkt.	% van interesten en onkosten tot het produkt.	% van winst of verlies tot het produkt.	Gemiddelde winst per arbeider in dollars.	Gemiddeld loon per arbeider en per jaar.
Landbouwwerktuigen	37,97	21,97	13,24	26,82	459	376
Wapens en amunitie	39,51	51,62	25,82	16,95	152	462
Kunstwerktuigen . .	38,65	37,71	16,17	7,47	82	416
Schoenen	63,13	24,80	11,29	0,78	12	397
Kisten en doozen .	55,63	24,30	12,16	7,91	99	306
Gebouwen	51,76	29,20	11,33	7.71	116	441
Rijtuigen	47,40	30,49	13,02	9,09	138	462
Kleeding	59,68	21,59	11,64	2,09	100	304
Touw.	72,20	11,76	13,14	2,90	76	310
Katoen	53,45	23,16	16,35	7,04	78	258
Textiel	54,75	17,84	14,21	13.20	235	317
Ververij	63,30	9,97	13,21	13,52	635	468
Lucifers	65,87	18,36	12,62	3,15	62	365
Meubels	52,33	28,94	12,66	6,07	91	435
Leder.	74,20	12,65	11,86	1,29	44	430
Glas	37,63	44,58	15,45	2,34	21	416
Dranken en likeuren	45,30	23,82	12,66	18,22	326	425
Machines	46,89	33,02	14,15	5.94	87	484
Papier	63,29	15,51	14,06	7,14	156	340
Wollen goederen . .	60,99	16,47	13,25	9,29	169	299

Men zie dit staatje na en men zal de hooge loonen zoowel bij industriën met weinig en lage loonen met hooge winst, geheel willekeurig door elkaar vinden.

Uit deze cijfers, die wij met boeken vol kunnen laten vermeerderen, is bewezen dat het niet van de prijzen der produkten en niet van den stand der industrie afhangt, wat de arbeider verdient.

Ergo, het belang der arbeiders als producenten, is niet zoo groot als b. v. Schippel wel wil doen voorkomen. Ik wil aannemen dat dit komen kan. Zijn de arbeiders eenmaal een zoo groote macht geworden, dat de patroon met hen rekent, dan kan dit langzamerhand anders worden, maar op dit oogenblik is daar nog maar zeer weinig sprake van. Zoolang het feit vast staat dat hooge loonen geen duurdere arbeidskracht geven, doch daar, waar de loonen hoog zijn de produktiviteit van den arbeider ook hoog is, zoolang heeft men bij het

bespreken van de loonen geen rekening te houden met produktie of vrijhandel. De arbeiders krijgen aan loon wat zij weten af te dwingen en niets meer, of de onderneming groote of geene winsten maakt.

Als men het hiermede met mij eens is, kunnen wij vrij spoedig tot een beantwoording der vraag of wij al dan niet protektie moeten voorstaan, komen.

Wie heeft er voordeel van, wie nadeel?

Als concurrent heeft ieder er nadeel bij, want de prijzen zullen stijgen, maar als producent heeft hij er voordeel van die het produkt aan de markt brengt en dan den hoogeren prijs in ontvangst neemt, dat zijn de boeren en de fabrikanten. Van de eersten gaat, voor zoover ze gepacht land hebben, het grootste deel van het voordeel weer naar den grondeigenaar, alleen de grondeigenaar is ten slotte degeen die onverkort profiteert. Het voordeel der landarbeiders hangt totaal in de lucht.

Wie profiteert van de industriëele protektie? De fabrikanten. Ja, voor zoover ze niet ten prooi vallen aan kartells, trusts enz. Want dit heeft Kautsky juist ingezien en hij had het met bergen van feiten kunnen bewijzen, de protektie kweekt de ondernemersverbonden, en ook had Kautsky gelijk toen hij die verbonden noemde als vijanden van de arbeiders, zonder dat ze de goede eigenschappen hebben, die het doodkonkurreeren van een deel der ondernemers door grootere, heeft. Dit doodkonkurreeren moet steeds plaats vinden door een meer geperfektionneerde produktiewijze. Dit is niet het geval bij de trusts, de ring of het kartel. Dit is als 't ware een overeenkomst om de prikkel tot bedrijfsverbetering weg te nemen. En dat deze verbonden moeilijk te verslaan zijn in loonstrijden enz. zal wel niet veel betoog behoeven.

Deze verbonden zijn een hoogere vorm van uitbuiting van den arbeider, èn als arbeider èn als konsument. Men vindt die verbonden in den regel niet in de luxe-industrieën. Als men de prijzen van luxe-artikelen te hoog opvoert, onthoudt men er zich van. Dat kan niet van dagelijksche levensbehoeften en die worden meest door de arbeiders verbruikt. De grootste verbonden zijn in kolen, petroleum, katoen, suiker. Het is een algemeene rooftocht op de zakken der armen. Ik zou hier een lange lijst van feiten kunnen laten volgen. De Standard Oil Co., Whiskey trust, Sugar-trust, Lead trust, Cotton-Seed Oil trust, the big Four, the Western Telegraph Union trust, zijn alle organisaties, op de een of andere wijze een intensievere uitbuiting van den arbeid ten bate van het kapitaal beoogend.

En al zijn dergelijke verbonden in Nederland ook niet te wachten, omdat het land daartoe te klein is, daar staat tegenover dat daar kleinere verbonden hetzelfde kwaad kunnen doen. Wat zou het voor ons land beteekenen voor de textiel-industriëelen om zich te syndikeeren? Niets. Ze zijn maar weinig talrijk en de afzetbronnen zijn groot genoeg in Nederland en Indië. Niets verhindert hen om te brandschatten. Hetzelfde geldt van den graanhandel, suikerfabrikanten en veel meer anderen.

Ik kan mij voorstellen dat protektie nuttig kan zijn, maar alleen tot het zich doen ontwikkelen der industrie, dat kan ze echter in ons land

niet; voor een moderne grootindustrie belooft ons land niet veel, terwijl het als handelsland bezig is zich verbazend te ontwikkelen. Toch ontwikkelt zich de industrie in ons land nogal, en ik twijfel eraan of ze het met protektie harder zou doen, vooral met het oog op den tariefoorlog die er het gevolg van zou zijn.

Hoe het zij, de argumenten vóór protektie die Schippel aanhaalde, waren ook hem niet zwaar genoeg om niet een konklusie voor te stellen die anti-protektionistisch was, en ten slotte nog verder te gaan, door zich neer te leggen bij de resolutie-Kautsky.

De argumenten vóór protektie gelden voor 't grootste deel voor ons land niet, een als het aanstaand kongres, waar die vraag besproken zal worden, en konklusie neemt, zal ze zeer zeker in den geest der resolutie-Kautsky zijn.

Rotterdam, 19 Maart '99.

RESULTATEN

van de werking der Regeling van de Permanente Commissie van Patroons en Gezellen, voor de Drukkersbedrijven te Amsterdam.

Door de Gedelegeerden uit de Amsterdamsche typografische vereenigingen bij de P. C. is een verslag van haar tweede onderzoek (Juni 1898) aan de leden dier vereenigingen toegezonden, wat mij wenschelijk voorkomt in wijderen kring te publiceeren.

Voor diegenen, welke er belang in stellen, wil ik echter met een kort woord het ontstaan en de door de Perm. Comm. getroffen regeling uiteenzetten.

27 Augustus 1894 brak plotseling een werkstaking uit op de Electrische Drukkerij te Amsterdam. De eischen waren: 23 ct. voor gezellen van 23 jaar en daarboven, 20 ct. voor gezellen van 20—23 jaar en 16 ct. (alles per uur) voor gezellen van 18—20 jaar, benevens 25 pCt. verhooging voor overwerk. Deze eischen werden voorloopig ingewilligd en door dezen gunstigen uitslag aangemoedigd, volgden tal van andere drukkerijen, zoodat er eene algemeene loonbeweging plaats vond. Het duurde echter niet lang of men krabbelde terug. Dit was niet te wijten aan de gezellen alléén. Een ieder die bekend was met de loonen der typografen van vóór dien tijd, moest wel begrijpen, dat de sprong te hoog was (het gemiddelde loon was toen 16 à 17 ct. per uur). Ik zeg niet dat *het loon* te hoog was maar een plotselinge stijging van de loonen met 6 à 7 ct. per uur was wel met een overrompeling op de patroons te behalen, maar kon onmogelijk op den duur stand houden. Zoodra dan ook de gezellen van de verschillende werkplaatsen zonder tusschenkomst van het looncomité met de patroons onderhandelden, troffen zij een regeling welke wel is waar een belangrijke verhooging tengevolge had, maar waardoor het beginsel van een uniform-tarief verbroken was. Echter was de loonbeweging, met veel geestdrift ondernomen, veelzijdig in zijn gevolgen. Had zij eene gedeeltelijke verhooging tengevolge, ook iets anders werd hieruit geboren, nl. een samenwerking van de gezamentlijke typografische vereenigingen en een organisatie van patroons. Het was, meen ik, de typ. vereeniging „Voorzorg en Genoegen", welke tot de zustervereenigingen het verzoek richtte een conferentie met de patroons te houden, waardoor men zou trachten door onderlinge samenwerking een duurzame regeling tot stand te brengen. Uit deze conferentie werd geboren de bovengenoemde Permanente Commissie.

De regeling welke zij trof met de patroons, was de volgende:

1°. te bepalen dat het minimum-loon voor Amsterdam voorloopig blijft vastgesteld voor bekwame zetters op 20 ct. per uur;

2° dat de verdeeling van het zetterspersoneel op elke werkplaats zal zijn:

5/10 van 20 ct. en daarboven.
2/10 „ 16—19 ct.
2/10 „ 10—15 „
1/10 „ beneden 10 ct.

(Onder voorbehoud dat tengevolge van deze regeling niemand in loon zal worden achteruit gezet);

3°. dat voor overwerk zullen worden gerekend de uren die boven den gewonen werktijd van 10 uur gewerkt worden, en wel:

tot 12 uur 's nachts 25 pCt. meer
na 12 „ „ 50 „ „
des Zondags 100 „ „

Om nu nog verder hierover uit te wijden acht ik overbodig, alleen wil ik maar zeggen dat deze Commissie alles behalve de sympathie van alle typografen heeft. Ook hierin is de afbrekende taktiek van het anarchisme te bespeuren. Want al loopen wij niet weg met dergelijke commissies, het moet toch gezegd worden dat het een stap was in de goede richting, welke de typografen in moesten slaan. Aan deze taktiek zal het dan ook te danken zijn, wanneer de een of andere tijd het bestaan van bedoelde Commissie ophoudt — want de tering heeft ze — tenzij men van deze dwaling terugkeert en, even als in het begin en zelfs meer, het werken der Commissie tegemoet komt door haar de noodige opgaven niet te onthouden.

Aan het verslag dan ontleenen wij het volgende:

Zetters.

Deelname aan het onderzoek		Minder	Opgaven van drukkerijen		Minder
1896	1898		1896	1898	
980	854	126	50	41	9

Terecht merkt hier de raporteur op: „Vergelijk dit bewijs van medewerking ter verbetering van de stoffelijke positie des werkmans nu eens met het aanhoudend geroep om meer loon, verkorting van arbeidsduur, humaner behandeling op de werkplaatsen, enz. enz., en wij vragen u: waar blijft de consequentie?"

Daarna krijgt men een indeeling naar den leeftijd welke tot uitkomst heeft:

25 jaar en ouder	489
20—25 jaar	136
16—20 „	136
Beneden 16 jaar	29
Totaal	790

Het verschil van 64 moet gezocht worden in het ontbreken van leeftijdsopgaven van eenige drukkerijen.

Of het exploiteeren van jongens onder de 16 jaar eenigszins getemperd is?

	1896	1898
Jongens of leerlingen:	80	30

op resp. 980 en 854 zetters; vergeet echter niet het minder aantal opgaven.

LOONEN.

Wat de verhouding der loonen betreft, bleek dat in:

1896			1898	
510	verdienden 20 ct. en hooger.	*alles per uur.*	518	verdienden 20 ct. en hooger.
153	„ 16—19 ct.		121	„ 16—19 ct.
121	„ 10—15 „		106	„ 10—15 „
185	„ minder dan 10 ct.		109	„ minder dan 10 ct.
Totaal 969			Totaal 854	

Het verschil van 11 in 1896 betreft leerlingen, welke niet in de loonsverhouding konden worden opgenomen.

Ter nadere specificeering verkrijgt men het volgende:

1898			1896	
47	meer dan 23 ct. per uur	*allen 25 jaar en daarboven.*	27	meer dan 23 ct. per uur
35	23 „ „ „		51	23 „ „ „
63	22 „ „ „		66	22 „ „ „
105	21 „ „ „		92	21 „ „ „
241	20 „ „ „		249	20 „ „ „
Totaal 491			Totaal 485	

Voegt men voor 1896 hier nog bij 25 zetters tusschen de 20 en 25 jaar, welke 20 ct.

en meer per uur hadden en voor 1898 27, dan krijgt men de getallen van 510 voor '96 en 518 voor '98.

Dan maakt het verslag melding van vijf drukkerijen, welke niet overeenkomstig de loonregeling handelden en waaruit blijkt dat nog niet alles „couleur de rose" is.

Drukkerijen: *)	Was:		Moest zijn:	
1	20 ct. en hooger . .	32	20 ct. en hooger . .	33
	16—19 ct.	11	16—19 ct.	13
	10—15 ct.	11	10—15 ct.	13
	Beneden 10 ct. . .	13	Beneden 10 ct. . .	8
2	20 ct. en hooger . .	25	20 ct. en hooger . .	31
	16—19 ct.	9	16—19 ct.	12
	10—15 ct.	12	10—15 ct.	12
	Beneden 10 ct. . .	16	Beneden 10 ct. . .	7
3	20 ct. en hooger . .	4	20 ct. en hooger . .	6
	16—19 ct.	5	16—19 ct.	3
	Beneden 10 ct. . .	3	10—15 ct.	2
			Beneden 10 ct. . .	1
4	20 ct. en hooger . .	5	20 ct. en hooger . .	6
	16—19 ct.	4	16—19 ct.	3
	10—15 ct.	2	10—15 ct.	2
	Beneden 10 ct. . .	1	Beneden 10 ct. . .	1
5	20 ct. en hooger . .	2	20 ct. en hooger . .	7
	16—19 ct.	3	16—19 ct.	4
	10—15 ct.	4	10—15 ct.	3
	Beneden 10 ct. . .	5	Beneden 10 ct. . .	1

Drukkers.

Ditmaal namen aan het onderzoek deel 328 boven de 16 jaar en 38 beneden dien leeftijd en 4 meisjes, resp. oud 22, 19, 18 en 18 jaar, werkzaam ter drukkerij „Elsevier". Dit is niet het geheele aantal drukkers, zooals het verslag opmerkt, maar althans toch een begin.

De verdeeling is:

76 drukkers van 25 jaar en daarboven
74 „ „ 20—25 jaar
76 „ „ 16—19 „

De loonen van deze categorie van personen uit de typografie loopen zoozeer uiteen, dat het ons te ver zou voeren dit gespecificeerd weer te geven. Kort sâamgevat is het aldus:

25 jaar en daarboven		20—25 jaar		16—19 jaar	
Aantal	Verdiensten p. uur	Aantal	Verdiensten p. uur	Aantal	Verdiensten p. uur
73	13½—30 ct.	74	9—23 ct.	70	3½—14 ct.

ARBEIDSTIJD.

Afgescheiden van de zetterij van het *Handelsblad* waar de arbeidstijd 10 uur bedraagt (deze uren door de nachtploeg te werken zoowel over dag als 's nachts, dus zeer verwerpelijk), en de zetterij van *De Telegraaf*, waar daags 10 uur door de eene ploeg en 's nachts 8 uur gewerkt wordt door de andere ploeg (dus gunstig afstekend bij den werktijd van het *Handelsblad*) afgescheiden hiervan, zeg ik, was de verdeeling als volgt:

Opgaven:	Werktijd:	Schafttijd:
38 boekdrukkerijen	37 drukkerijen 10 uur.	13 inrichtingen $1/2$ uur.
2 steendrukkerijen	1 drukkerij $10^1/_2$ „	1 boekbinderij $3/4$ „
1 binderij	2 drukkerijen $9^1/_2$ „	15 boekdrukkerijen) 1 „
	1 drukkerij 9 „	1 steendrukkerij)
	1 binderij 11 „	1 inrichting $1^1/_4$ „
		2 inrichtingen 2 „

ORGANISATIE.

Deze opgave doet duidelijk zien wat er nog gedaan moet worden om met succes iets te kunnen beginnen.

1898.

Zetters. *Drukkers.*

Opgaven aantal drukkerijen.	Zetters: Aantal georganiseerden.	Zetters: Aantal ongeorganiseerden	Drukkers: Aantal georganiseerden.	Drukkers: Aantal ongeorganiseerden
37	615	240	115	127

Dat het aantal georganiseerden in de verschillende typografische vereenigingen gelukkig veel hooger is dan uit het totaal-cijfer blijkt, bewijst wel dat alleen de afd. Amsterdam van den A. N. T. B. ongeveer 800 leden telt; hier zijn dan bij inbegrepen steendrukkers en ook binders. Maar tevens blijkt, dat het er nog bedroevend uit ziet, dat nog zoovelen niet inzien dat een eerste schrede op den weg naar verbetering is: organisatie.

Ook wordt nog in een tabel meer in het bijzonder aangegeven, hoeveel van verschillende werkplaatsen er vereenigd en niet vereenigd zijn. Zie slechts:

Drukkerijen *)	Aantal georganiseerden	Aantal niet-georganiseerden.
1	110	16
2	50	2
3	62	24
4	48	21
5	47	26
6	33	43
7	40	18
8	30	0
9	22	13
10	22	6
11	13	3
12	14	9
13	13	2
14	12	0
	Totaal 516	Totaal 183

Dit is ongeveer het voornaamste wat in het verslag voorkomt, dat bovendien nog verschillende andere zaken, zooals Bijslag voor overwerk, Christelijke Feestdagen, Zondagsarbeid en Leerlingstelsel zeer beknopt behandelt.

Ik meen het hierbij te moeten laten in de hoop bij het publiek eenige belangstelling voor de typografen te hebben gewekt en eenige gegevens voor onze propagandisten zoowel voor politiek- als vakbeweging te hebben aangebracht.

Maart 1899. ALB. P. v. d. LINDEN.

*) De namen der firma's zijn door cijfers aangegeven.

Cornelissen Redivivus

en

De Dood der Dialectiek

door J. SAKS.

CHR. CORN.: ... „Ich bin auch Marxist!" ...
EL. MARX: ... „Sie Marxist? ... Gott bewahre!" ...
Verg. Concordia (Winter '97—98).

„Moi, je ne suis par Marxiste!"
KARL MARX.

I.

Men is met menschen als de heer Cornelissen niet zoo héél gauw klaar; men denkt wel, dat men ze baas geworden is en men meent ze onder de knie te voelen, maar werkelijkheid en gedachte, zooals genoemde heer beweert, zijn vooral bij Marxisten alles behalve indentiek. De geraffineerd-beschamende vorm, waaronder zij u duidelijk maken, dat zoo ge het al niet verloren hebt, ge het althans had behooren te verliezen, is de uitleg, dat ge volgens de regelen eener behoorlijker dialektiek eigenlijk de verliezende partij zoudt zijn; wat iemand voor 't minst het zoet zijner vermeende victorie geweldig verbitteren kan. Men kan meenen dat de heer C. buiten de deur der arbeidersbeweging is gezet; maar zijn denken komt door het sleutelgat weer naar binnen en gaat onder ons spoken om ons het verblijf opnieuw ondragelijk te maken. ,,Het menschelijk denken" zegt hij Max Stirner na, ,,blijft altijd een spook." Welnu, de belangrijke component van dit menschelijk denken, door zijn intellekt voorgesteld, toont zich volslagen onafhankelijk van alle gewoon-aardsche gedragsregelen.... We hebben hem na de veelvuldige sensationeele toeren zijner dialektiek ten slotte op 't onverwachts over de grenzen zien wegbuitelen; maar onze meening, dat hij zoek was blijkt op slot van zaken alleen een bewijs te zijn van den beperkten blik der onze. Wij hebben hem na vele gedaanteverwisselingen, die ons wanhopend deden twijfelen: Is hij vleesch of is hij visch? we hebben

hem eindelijk pardoes zien wegplompen in wateren, die wij meenden voor zijn Lethe te moeten houden. Mocht hij weer bovenkomen, dachten we, dan zal hij zich gedragen met de bescheidenheid van een drenkeling. Dat was onzerzijds, we moeten het bekennen, een dwaze illusie; want hij-zelf had ons altijd verzekerd, dat zijn wisselingen de opeenvolgende phasen voorstelden eener „organische ontwikkeling". Hij is onder onze oogen gerijpt tot een sterke geprononceerde amphibie. Hij is niet verdronken, maar is, toen het hem aan den vasten wal te warm werd, gaan duiken om zich wat op te frisschen. Nu is hij bovengekomen, nu klinkt zijn krachtig en uitdagend geluid en met de oude veerkacht wipt hij aan land op het nieuwste walletje onzer litteratuur.... Ontdaan van alle gewaden, waarmede onze ontstelde verbeelding het in der haast tracht aan te kleeden is dit het feit: de geest van den heer Cornellissen heeft zich onverwachts in zijne aloude glorie weder vertoond op vaderlandschen bodem en heeft, zijn vroegere paleizen bewoond vindend, als onbehuisde zijn toevlucht gevonden in de „Jonge Gids". Het naakte feit: in de December-aflevering van dit tijdschrift heeft de heer C. een stuk geplaatst; getiteld: „Over den invloed der dialektiek van Hegel op de socialistische leer van Karl Marx." Daarin wordt, om kort te gaan, deze dialektiek afgemaakt. Of liever: ze wordt door genoemden heer gedwongen te kiezen tusschen een voortleven in schande — wegens verleiding van Karl Marx — of de dood. Het eenige goede, wat van haar te zeggen valt is dat zij het laatste verkiest. We hebben op stuk van zaken een doode te betreuren maar door een vergissing onzerzijds is het een andere dan wij dachten.

Zoo zien wij den Marxist Cornelissen terugkeeren als den verloren zoon, maar zonderling genoeg, om zijn theoretischen vader te vermoorden. Na in voldoende mate met de praktijk te hebben kennis gemaakt en nu buiten praktijk zijnde, heeft hij zich tot de theorie gewend. En welbeschouwd was ook dit een terugkeer. Want ik geloof, dat vóor zijn generaal de maarschalkstaf in zijn ransel ontdekte, de heer Cornelissen zich met grooten ijver in de theorie had gedrild en den rijken schat van oneindig gevarieerde inzichten had opgedaan, die hem later in zijn, bij wijze van spreken, practisch optreden, een nimmer falende rechtvaardiging waarborgden zelfs bij de schijnbaar onverklaarbaarste zwenkingen zijner taktiek. Maarschalk Cornelissen stelde zich aan het hoofd der troepen van het georganiseerd arbeidersleger als *de* theoretische takticus en nu ik den degen met hem ga kruisen, wil ik beginnen met hem het eeresaluut te brengen door de erkenning, dat ik uit zijn theoretisch gescherm de allereerste lessen van aanval en verweer heb geput. O, het was verschrikkelijk onderricht, het was de theorie op het slagveld-zelf, tegenover den vijand, met rebellie en desertie in het eigen leger. En het werd donker om ons heen, Marx ging onder en liet enkel het verzwakkende avondrood der Revolutieverwachting na, wij marcheerden voort, wij wisten nauwelijks waarheen, wij hadden geen gids dan des maarschalks walmende flambouw, die een rossen gloed ontstak in de grijzende manen van onzen ouden voorvechter, de generaal. En daar, en daar, merkten wij, omziende, plotseling andere lichten. Wij konden hunne dragers manen tot terugkeer, een nieuwen dageraad te gemoet. We zagen de lichten in het

gebots van keerende en voortgaande manschappen zwenken, verdwijnen, weer opkomen... Het was in de nadagen van den ouden Sociaal-Democratischen Bond. Dat zijn doodstrijd begon, scheen zich zonderling genoeg slechts te manifesteeren in de vermeerderde strijdlust zijner leden. Onze gematigdste wederzijdsche titelatuur werd: »medestrijder". Er werd niet alleen gevochten tegen de bourgeoisie, maar en voornamelijk tegen elkander. Men ontdekte het dynamiet dat behulpzaam zou zijn den Bond te doen springen. Zijn bereidingswijze werd door „Recht voor Allen" wereldkundig gemaakt en hiermee drong de kennis der chemie den Bond binnen; wij zullen merken, dat de heer Cornelissen er zelfs nu nog aan sukkelt. Men ontdekte verder de verraders; deze werden gecolthoft. Voorts de »economische" actie en derzelver neutraliteit en de revolvers. Door de nachtstraten klonk de Carmagnole. De naam van Jean Grave bracht een somberen klank in de strijdende rijen, die van Bakoenine en Kropotkine werden gehoord als doffe kanonnendonder en knetterend geweervuur. Een klabak werd soms van de sokken geslagen... En door al dit strijdrumoer hoorden wij de ordenende stem van Cornelissen, die deze oorverdoovende taktiek met zijn breede inzichten ganschelijk omvatte en opfleurde met zijn bemoedigenden glimlach, die gewoon was voorschot te nemen op zeker volgende zegepralen. Er was geen strategische truc, die deze tacticus niet kende, er was geen broedermoord, waarvoor hij niet een theoretisch aflaat kon verschaffen. Hij werd de huistheoreticus van den sukkelenden Bond en wist voor alles raad. Maar intusschen nam het onraad toe. En er kwamen andere heelmeesters. Daar kwam v. d. Goes; dat was een harde; hij beviel niet, hij kreeg zijn congé. Laten wij ons eerlijk afvragen: was het wel een verlies voor de taktische kunstvaardigheid? Bij hem was aller hard, hard voor den zwakken en prikkelbaren patiënt; hij was zonder meededoogen voor zijn zwakte, hij miste de schoone en troostende gave der phantasie om hem een schijnbeeld voor te fabelen; dat was alles hard en rechtlijnig, gothisch, de verbeelding bleek nog slechts uit het bijwerk. Toen kwam Troelstra, daarna Van Kol en het moet erkend worden, er liep nog wat rococo onder de middelen, waarmede zij de herleving trachten te brengen. Maar het was niet dát. Het was niet die wondervolle barokstijl, die onnavolgbare gave van harmonische combinatie, waarin meester Cornelissen uitmuntte, hij meester in alle taktische stijlen, zooals hij meester was op alle taktische wapens, meester in de bouw van barrikaden en niet minder van loopgraven. Hij was in één woord een theoretisch conservatietalent, een taktische charmeur. En nu hij is weergekeerd, lokt ons de oude bekoring weder tot hem en wij zetten ons als voorheen aan de voeten van den meester. . . .

* * *

Wij zetten ons aan zijn voeten en luisteren begeerig. En welk een vreugde doet het ons nu wij bemerken hoe weinig de oude meester is veranderd ondanks de organische ontwikkeling zijner meeningen. Wellicht heeft hij zijn lokken verloren, maar zeker niet zijn andere schoone eigenschappen. Hij is wel de oude gebleven, eeuwig jong in de jolige streken zijner buigzame dialectiek. Men heeft nooit bij den heer Cornelissen geweten, waar hij ophield iemand bij den neus te

nemen en begon hem een kool te stoven. Men was als verdacht op de verrassing en vandaar misschien, dat wij met betrekkelijke kalmte hebben geconstateerd, dat hij ditmaal zijn getrouw revolutionair en parlementair hollandsch publiek een verkapt drama heeft geschonken in den weinig pretensieuzen vorm van een „studie" zooals hij zelf het noemt met de aloude bescheidenheid. De redactie van de „Jonge Gids" maakte daarop waarschijnlijk reeds een toespeling, toen zij met sterk aangedikte ironie sprak van zijn „helder geschreven" stuk. En wel beschouwd blijft de heer Cornelissen hier nog onder zijn gewone originaliteit. De dramatiek in den eenen of anderen vorm is als ik het wel heb, de modernste vorm voor het schrijven van politieke mémoires. Ieder kent het succes van den heer de Koo na zijn radicaal pech. Den advocaat Calisch hebben sommigen laatst het voorrecht gehad zelf op de planken te zien, de heer H. C. Muller, oud militant-socialist, vertaalt tooneelstukken. Van Houten begint een reeks van kleine salonkomedies voor den deftigen stand onder den misleidenden titel van „Nieuwe Staatkundige Brieven." Er zijn wel is waar uitzonderingen. Schijnbare allereerst, zooals de weer floreerende Jan Katoen, die zelve eenigszins een uitzondering, negatie der negatie, een bevestiging levert van deze literair-politieke wet. Maar ook werkelijke, zooals de heeren Treub en Gerritsen, waarschijnlijk onder den invloed van immanent-anti-artistieke invloeden. Het is welbezien geen wet, maar een tendens, een wet van de tendensieele tooneelschrijverij van na een verleden van sterke handeling eenigszins contemplatief geworden politici. De hoop der dramatiek is nu op den heer Nieuwenhuis gevestigd, die blijkens verschillende voordrachten voor de Jongeliedenbond getoond heeft te bezitten, wat-je-noemt: een open oog voor kunst. Dat kan een pakkende revue worden; ook een schoon melodrama. Maar waarschijnlijk zal elk nederlandsch tooneel te beknopt zijn om het enorme aantal dramatis personae te bevatten, die hierbij voor het voetlicht moeten komen. Wij opperen het idee van een Ober-Ammergausch passiespel; de Christus-figuur, de „twaalf apostelen", breede koren van pharizeërs en tollenaars . . . Wat de heer Cornelissen heeft vervaardigd is natuurlijk van zeer veel fijner natuur. Het is de geniaal-nonchalant neergeworpen conceptie van wat kon heeten: De Tragedie der Dialektiek, waarvan de tooneelindeeling intusschen met zeer duidelijk herkenbare trekken is aangegeven. Het is blijkbaar een navolging, een verfijnde natuurlijk van wat de heer Cornelissen tijdens zijn parijsch verblijf heeft genoten in de cabarets en de boîtes à musique op Montmartre; een „organische ontwikkeling" van de vroegere schimmenspelen van de „Chat-noir". Het is erger dan Maeterlinck, het is misschien het uiterste van gedachte-kunst. Abstracties zijn bijna alle figuren, de Dialektiek in de eerste plaats natuurlijk als tragische heldin; en men zal wel willen erkennen, dat de andere hoofdfiguur, de heer Cornelissen zelf, bijna geen uitzondering is. Het is met geen ander hollandsch proza-stuk vergelijkbaar dan met een van de heer van Eeden: het is als Johannes Viator, waarvan het gemoed is afgedistilleerd. Het is uiterst intellektueel „cérebral", aetherisch, ijl. Het is dun.

En om het recht van behoorlijk ons gemoed te kunnen luchten verlaten wij de voeten van den meester en nemen plaats in de engelenbak.

II.

Het eerste bedrijf is van zeer philosophischen aard. In groote kringen cirkelt de geest van den heer Cornelissen over zijn eventueelen prooi. Hij valt haar nog niet aan, hij drijft haar op en mat haar af. Telkens scheert hij haar voorbij en verschrikt haar door het suis-gieren van zijn vleugelslag....

,,Karl Marx", verhaalt hij, en wij zullen ons als onervaren in philosophisch debat behoudens eenige bescheiden opmerkingen bepalen tot een verkort weergeven van zijn verhaal, ,,Karl Marx was een leerling van Hegel. ,,Hij is Hegeliaan gebleven in al zijn opvattingen van het ontwikkelingsproces der maatschappij"... ,,ondanks zich zelven". Wel heeft hij uiteengezet dat zijne dialektische methode, wat de basis betreft niet alleen verschillend is van die van Hegel, maar de direkte tegenstelling ervan is." Intusschen", merkt C. op, ,,ze mag omgekeerde Hegeliaansche dialektiek zijn geworden; ze is met dat al Hegeliaansche dialektiek gebleven." We kunnen daar wel in komen: hoe dikwijls heeft de meester ons in den tijd zijner voortdurende wisselingen niet proefondervindelijk aangetoond, dat een omgekeerde nul een nul blijft! Marx heeft niet de methode der induktie gevolgd, constateert C. verder. ,,Hij laat zich telkens verleiden, om de werkelijkheid te verlaten en verder in eigen brein (hij kon moeilijk anders: ook al omreden, dat een ander hem zijn brein voor zoo iets afkeurenswaardigs zeker niet zou hebben geleend) het begrip, hetwelk hij omlijnde, de wet die hij geformuleerd heeft, verder te ontwikkelen, daarbij van de veronderstelling uitgaande, dat de maatschappij zich zeker derwijze zal ontwikkelen, als hij (Marx) in eigen hoofd, door logische redeneering, heeft vastgesteld, dat ze zich ontwikkelen *moet*, of liever gezegd, gelijk hij voor zijn leerstellingen voor de samenstelling van zijn geheele systeem noodig heeft, dat ze zich ontwikkelen zal." We weten nu, wat de heer Cornelissen het liefste zegt en geven hem gaarne de eer, dat hij de voor den dramaturg allereerst noodige kunst verstaat stemming te maken. Maar het komt ons voor, dat hij reeds hier in zijn ijver als economisch middernachtzendeling te ver gaat. Eerst heet het, dat Marx zich laat verleiden door de dialektiek tot het maken van een verwerpelijk systeem, daarna zegt de heer C. liever, dat Marx ten behoeve van dit systeem de dialektiek verleidt; en ofschoon in het verdere dramatische verloop de schuld al meer en meer op de dialektiek wordt geworpen, keeren niettemin van tijd tot tijd de verwijten tot Marx terug. Is het de verkeerde methode, die den goeden Marx op den slechten weg brengt of is het de verdorven, prinzipien reitende Marx, die de goede methode misbruikt?.... We moeten voorhands maar blijven denken: het is een verdacht spannetje, en het is maar wát goed dat de brave Cornelissen het in 't oog houdt.

»Als de scheikundige" [1]), zoo vervolgt de kritikus en laat deze chemicus nu een onderzoek uitvoeren, waarvan ik even weinig begrijp als van

---

[1]) Wij willen de beoefenaars der chemie de kennis der nieuwe methode van chemisch onderzoek, door den heer C. genoemd, niet onthouden: ,,.... Marx handelt als de scheikundige, welke bij zijn onderzoek naar de samenstelling eener stof, alle bijgevoegde stoffen afzondert om eerst later, in de tweede plaats de inwerking dier bijstoffen op het scheikundige

wat er nu gaat volgen — »alle bijinvloeden ecarteerend, ontwikkelt Marx een begrip tot de uiterste consequentie, tot op het punt waar dit begrip zooals Marx het zijn meester Hegel nazegt, in zijn »negatie" omslaat." Wij spitsen de ooren, want we zullen nu waarschijnlijk iets meer nog, wij hopen alles, hooren van de dialektiek. wat wij zoo broodnoodig hebben te weten tot begrip van haar verleidelijkheid. Maar het blijft hier bij, de heer C. gaat zijn eigen begrip verder »uitspinnen". »Is hij eenmaal tot vaststelling van het begrip »*meerwaarde*" gekomen, dan zijn *grondrente*, *interest* en *winst* zonder onderscheid en in alle gevallen terug te brengen tot dat algemeene begrip. Alles is »meerwaarde", de rest zijn maar »*Unterformen*" (ondervormen). Evenzoo staat het met de bepaling der waarde, door de maatschappelijk noodzakelijke arbeidshoeveelheid bepaald. »De hoeveelheid van den arbeid wordt gemeten door zijn tijdsduur en de arbeidstijd bezit weder zijn maatstaf in bepaalde tijdsdeelen, zooals uur, dag, enz. [1])

»Tot op het uur enz. is alles uitgesponnen!"

Tot op de seconde als ge wilt, waarde heer. Wij zijn onbevreesd uw bezwaren te vergrooten, omdat wij zoo weinig hun gewicht voelen. Meent ge wellicht, dat grondrente bijv. ontstaat, doordat de arbeiders in hun loon meer waarde terug ontvangen dan zij leveren? Of winst, of interest? Wát meent ge eigenlijk? We hooren u verder zeggen: »Thans kan alleen nog gecompliceerde arbeid" gelden als »*gepotenceerde* of veeleer *gemultipliceerde* eenvoudige arbeid, zoodat een kleinere hoeveelheid gekompliceerde arbeid gelijk is aan een grootere hoeveelheid eenvoudige arbeid, [2]) maar overigens is het laatste woord gezegd." Voor Marx was hiermede het laatste woord zoo weinig gezegd, dat hij ter ontwikkeling dezer theorie zijn drie, vier deelen van »Das Kapital" ging schrijven. Voor ú, die de beteekenis dezer eerste woorden zoo weinig vat, dat ge al dadelijk *waarde* verwisselt met *prijs* — tot prijs van deze zich in uw »studie" herhalende vergissing, alleen is er aan uw »kritiek" nog de waarde eener logische redeneering te hechten — voor u alleen is hiermede het laatste woord gezegd en voor ons het laatste woord over uwe bevoegdheid het in zwang komende kritische standpunt tegenover Karl Marx in te gaan nemen, meteen.

Maar dit sluit niet uit, verhoogt zelfs onze nieuwsgierigheid, hoe deze nieuwste Marxvernietiger de dialektiek aan de kaak zal stellen.

---

proces aan een nader onderzoek te onderwerpen." Voorhands blijven wij het houden voor de wartaal van iemand, die wil meepraten over dingen waarvan hij geen benul heeft.

De grief van den kriticus tegen wat hij voor de dialektiek van Marx uitgeeft, schijnt hierop neer te komen, dat zij niet uitsluitend inductief is. Hij valt haar alleen aan in zooverre zij het element de deductie in zich opgenomen heeft, niet in het dialektisch karakter der deductie. Het werken „met het eigene hoofd" is hem een gruwel, waarvan hij op elke bladzijde moet getuigen. Hij wil alleen de studie der „werkelijkheid," Marx volgens hem dirageert in de onwerkelijke sferen „van het eigen hoofd." Marx is dan zeker wel een slecht toepasser geweest zijner eigen materialistische mythode, die hem wel moest dwingen zich zoo weinig mogelijk van de feiten te verwijderen en na een dialektische gedachtevlucht telkens tot verificatie zijner conclusies tot de feiten, die hij er mee wilde verklaren terug te keeren. Wat hij getuige zijn werken ook gedaan heeft. De ontwikkeling „in het eigene hoofd," de deductie in het algemeen, is zeker eene fijne, nauwluisterende methode. Maar zou het hierbij er niet hoofdzakelijk op aankomen van wien dit hoofd is? Van een Marx of van een warhoofd?

[1]) Das Kapital I. Derde druk, pag. 6 en 5.

[2]) l. c. pag. 11.

Na alweder eenige verzuchtingen over haar, krijgen wij — op de eerste pagina zijner studie heeft hij een citaat uit Marx' voorrede voor den tweeden druk van D. K. deel I, aangevoerd. waarin Marx de materieele basis zijner methode stelt tegenover de ideologische van die van Hegel — na de ironische verzekering van deze securen navorscher, dat „dank zij de dialektische methode, mistasting bij Marx is uitgesloten", krijgen wij „tot verduidelijking en goed begrip van hetgeen hier onder haar dient te worden verstaan" nogmaals een citaat, ditmaal ontleend aan Friedrich Engels' brochure over „Ludwig Feuerbach." Wij moeten er van afzien in dit gastvrije huis ook nog dit citaat van een halve bladzijde over de vloer te halen. Wij kunnen volstaan met er op te wijzen, dat de eigenaardigheid der dialektische methodes van Hegel alleen voor zooverre aan het licht wordt gebracht als de volgens Hegel (en Marx) „in de natuur en in de geschiedenis aan den dag tredende ontwikkeling", „dialektisch" wordt genoemd en deze dialektische ontwikkeling verder omschreven als „de oorzakelijke samenhang van den door alle zigzagbewegingen en momenteel terugwaarts gedane schreden, zich doorzettende vooruitgang van het lagere tot het hoogere". Als het den heer Cornelissen had mogen lusten zich eenigszins duidelijk te maken, welke consequentie dit inzicht van de werkelijkheid moest hebben voor de methode om haar ontwikkeling na te sporen, dan had hij zich vele verzuchtingen over Marx' wettenfanatisme kunnen besparen. Dan had hij zich eveneens de moeite kunnen besparen het citaat uit te breiden, waaruit wij alweder niets leeren dan de tegenstelling tusschen Hegel en Marx, het fundamenteele verschil hunner overeenkomstige-dialektische methodes. Om de duidelijke uiteenzetting dezer overeenkomst, waarvan de geleerde schrijver zich voorstelt ons de noodzakelijk-noodlottige gevolgen te schetsen, en om deze alleen was het te doen. En deze was ons beloofd. En wij wachten nog altijd.....

Maar dit is het juist waaruit de kunstaspiraties van den schrijver zoo duidelijk blijken, zijn tendens iets hoogers te geven dan een theoriestudie. Dit is een der sterkste waarschijnlijkheids-argumenten voor mijn hypothese, dat wij het met iets als een drama, met een verkapte tragedie te doen hebben. Want in zulk eene gelijkvloersche studie begint men met te te zeggen: ik zal het hebben over dit ding en dit ding is zus of zoo; maar in het verhevener drama, meen ik, is dit niet behoorlijk en moet men de „figuren" bij voorkeur doen kennen uit hun handelingen. Welnu, de heer Cornelissen laat de Dialektiek handelen, zooals wij zullen bijwonen; en hoe! Zijn mislukte pogingen om de dialektiek te definieeren of te omschrijven, waren enkele foefjes om ons op een dwaalspoor te brengen, gewild-mislukte krachtproeven, die de aandacht moeten afleiden van de ware toer, waarvan het meesterschap nu wellicht alleen is gebleken vòòr de toevallig-ingewijden, de „Jonge Gids" en schrijver dezes; nieuwe blijken van des heeren Cornelissen ongelukkige neiging, zijn werk lager te willen doen schatten dan het is.....

„Wij willen niet in het minst de waarde van Marx als ekonoom betwisten" ..... vervolgt hij. U zegt?! En dat met zulk een methode!

...„Ik kan mij voorstellen het denken van ... Karl Marx". Na de genoten proefjes spitsen wij ons reeds op den verderen gang der „voorstelling."

III.

Bij het tweede bedrijf zullen wij den lezer, belust op andere spanning dan die voortkomt uit de door den auteur ontwikkelde conflicten, vooralsnog moeten teleurstellen; en zelfs déze spanning zullen wij moeten verzwakken. Want terwille eener intrigue, die met het stuk zelve niet direkt iets heeft uit te staan, stellen wij ons ongevraagd advies voorshands uit. Het is niet uit gebrek aan, maar uit overmaat van belangstelling voor wat wij nu met de Dialektiek zien gebeuren. Zij wordt gesteld tegenover niets minder dan de werkelijkheid,de werkelijkheid van den heer Tscherkesoff, Russisch anarchist. Dit zit nu zóo: Aan het einde van het eerste deel van „Das Kapital" vat Marx als slot zijner zeer gedocumenteerde onderzoekingen over de zoogenaamde „oorspronkelijke akkumulatie" eenige der voornaamste resultaten samen van zijn dialektische methode onder den titel: „Historische tendens der kapitalistische Akkumulatie." (pag. 726). In groote trekken schetst hij de verschillende historische vormen der onteigening. Zij heeft aanvankelijk plaats volgens een „reeks gewelddadige methoden". Maar zoodra langs dezen weg de arbeiders in proletariërs, hunne produktiemiddelen in kapitaal veranderd zijn . . . krijgt deze verdere expropriatie der privaatbezitters een nieuwen vorm. Wat nu te expropriëeren valt, is de vele arbeiders exploiteerende kapitalist. Dit geschiedt door de „centralisatie der kapitalen" en wel door middel der konkurrentie. „Iedere afzonderlijke kapitalist slaat vele anderen dood". „Hand in hand met deze centralisatie ontwikkelt zich de kooperatieve vorm van het arbeidsproces". . . . „Met het bestendig afnemend getal der kapitaalmagnaten, welke alle voordeelen van het omwentelingsproces van den arbeid usurpeeren en monopoliseeren. . . . wassen de oorzaken van verzet der vereenigde en georganiseerde arbeidersklasse. Het kapitaalmonopolie wordt tot een boei der productiewijze. Zij wordt geslaakt. »De onteigenaars worden onteigend." Welnu, voert Tscherkesoff tegen deze zich bij uitzondering met de toekomst bezighoudende meening van Marx aan, het aantal kapitalisten vermindert niet, het vermeerdert. Ziedaar dus de Dialektiek op een harer zeer zeldzame snoepreisjes in de lokkende toekomst gesnapt en op misvorming dier werkelijkheid betrapt, waarvan zij de trouwe spiegel beweerde te wezen. De heer Cornelissen woont dit weder zuchtend en hoofdschuddend bij.

* * *

In het derde bedrijf [1]) van deze tragedie wordt het eigenlijk wanbedrijf der marxistische Dialectiek uiteengezet. Hier wordt zij niet vernederd tegenover andere, verkieselijker methodes, hier wordt zij niet of nauwe-

---

[1]) Bij zijn critiek in dit bedrijf vervat, voegt de heer C. de volgende noot:

„Weliswaar moet in aanmerking genomen worden, dat Marx's vriend en medewerker Frederik Engels dit derde deel van „Das Kapital" heeft verzameld, geordend en uitgewerkt en dat er veel in dit boek, zooals het in handen van den bewerker kwam, slechts in eerste ontwerp, als het ware in torso, aanwezig was. Zou Karl Marx, is men telkens geneigd zich af te vragen, alles hebben laten staan hetgeen thans als *zijn* arbeid voor ons legt."

Hij stelle ons bloot aan het verwijt geen stuk aan den heer Cornelissen en geen noot aan zijn stuk heel te willen laten; maar toch moeten wij het hier even hebben, over de laatste

lijks in botsing gebracht met de werkelijkheid, hier wordt zij als met zich zelve geconfronteerd. Marx wordt uitgespeeld tegen Marx, het eerste deel van „Das Kapital" tegen het derde. De vage vreezen en insinuaties wijken aan den achtergrond en met helderen en strengen klank hooren wij het: „Ik beschuldig!" De heer Cornelissen beschuldigt Marx van dubbelzinnigheid. Hier beweert hij dit en daar beweert hij dat, al naar de inblazingen der Dialektiek. Tot ontwikkeling van dit dramatisch conflict heeft de kriticus uit alle hoofdstukken van „Das Kapital" een bepaald slachtoffer gekozen. „Marx behandelt daarin de „wet der tendensiëele daling van den winstvoet" en het hoofdstuk is geheel volgens de regelen der dialektiek op het getouw gezet. In geen enkel hoofdstuk van Marx komen voorzeker de gebreken der dialektiek zoo duidelijk aan het daglicht als hier." (J. G. pag. 539). Hier mogen wij ons voorstellen de Dialektiek op den folter der analyse van den heer C. haar doemwaardigste wanbedrijven te hooren loslaten. Wie sterke zenuwen bezit raden wij het derde deel van „Das Kapital" ter hand te nemen en in de eerste afdeeling daarvan, het dertiende hoofdstuk op te slaan. De heer Cornelissen is niet bijgeloovig.

Marx ontwikkelt daar genoemde tendensiëele daling in den winstvoet in 't kort op de volgende wijze. De algemeene winstvoet wordt voorgesteld door het quotient van de geheele hoeveelheid der binnen een zekere periode (gewoonlijk op een jaar gesteld) voortgebrachte meerwaarde (m) en de gezamenlijke som van daarvoor verbruikt constant (c) en variabel kapitaal (v). Deze algemeene winstvoet kan dus worden voorgesteld als $\frac{m}{c \text{ plus } v}$. Om duidelijk te maken onder welke omstandigheden hij noodzakelijk zou moeten dalen stelt Marx een reeks van hypothetische kapitaalsamenstellingen op, waar bij verondersteld gelijken meerwaardevoet $\left(\frac{m}{v}\right)$, (c) in steeds klimmenden mate tegenover (v) toeneemt. Daar het enkel (v) (het voor aankoop van arbeidskracht uitgegeven kapitaaldeel) is, dat meerwaarde voortbrengt, zal de winstvoet $\frac{m}{c \text{ plus } v}$ dalen naarmate (v) daalt in verhouding tot (c): (kapitaal uitgegeven voor machinerie, gebouwen, materiaal etc.) Welnu, gaat Marx voort, deze veronderstelde relatieve daling van v tegenover c is de werkelijke technische quintessence der ontwikkeling van het kapitalistisch productieproces. „Het is slechts een andere uitdrukking van de voortschrijdende ontwikkeling van de maatschappelijke productieve kracht van den arbeid, welke zich juist dáárin openbaart, dat door middel der toenemende aanwending van machinerie en vast kapitaal in het algemeen, grondstoffen en hulpstoffen door hetzelfde aantal arbeiders in denzelfden tijd, d. w. z. met minder arbeid in producten worden omgezet. . . „De in den aanvang opgestelde hypothetische reeks, drukt dus de werkelijke tendens der kapitalistische produktie uit" (D. K. pag. 192).

---

woorden. *Wij* vragen ons af of dit een insinuatie aan het adres van Engels moet beteekenen? De vergelijking van Marx's werk met een torso is zeer in zwang. Sombart noemt haar, prof. Quack eveneens. En nu weer de heer Cornelissen. Het zal wel gaan, waarde heer, met Marx's levenswerk, wacht *gij* u alvast maar het te verminken. Dit „torso" heeft een hoofd dat uw wetenschappelijke blik niet bereiken kan, handen die uw knutselwerk breken, en voeten van wier stap de twintigste eeuw nog dreunen zal.

(X). „De progressieve tendens van den algemeenen winstvoet tot dalen is alzoo slechts *eene der kapitalistische productiewijze bijzondere eigene uitdrukking* voor de voortschrijdende ontwikkeling der maatschappelijke productieve kracht van den arbeid.'' (l. c. pag 193).

Dit, zou men zeggen, wanneer men niet de pik heeft op de Dialektiek, is eenvoudig en duidelijk uiteengezet. De beweerde tendensieele daling is bovendien geen herschenschim, maar zoozeer overeenkomstig de ervaring, dat geen enkel ekonoom er aan denkt haar te betwisten. Marx zelf toont zich bij uitzondering zeer ingenomen met de vondst op het spoor waarvan de Dialektiek hem hier heeft gebracht. Hij wijst er op, hoe hier voor de eerste maal een zuivere verklaring wordt gegeven van wat voor de economie tot dusver een raadsel moest blijven, wegens haar ontoereikende onderscheiding tusschen constant en variabel kapitaal. Maar het is niet hierop, dat onze „Marxist'' de aandacht vestigt.....

»Voor alles nu, gaat hij voort, hebben wij hier de aandacht te vestigen op die voorliefde tot generaliseeren, deze neiging om alle verschijnselen uit een zelfde oogpunt te beschouwen''... (De voorliefde dekt zich hier in 't geheel niet met de neiging, ze gaan zelfs direct tegen elkaar in: dialektiek misschien. Wat de neiging betreft, we mogen die wel in een theoretikus)... »Heeft Marx eenmaal zijn formules opgesteld, dan dulden ze, zoo zeiden we, geen uitzonderingen. Ze zijn wet''... (Onze »Marxist'' houdt nu eenmaal niet van wetten. Maar laat hij gerust zijn, Marx spreekt van een tendens)... »In elk geval en overal doet de relatieve vermeerdering van het constante kapitaal in verhouding tot het variabele, den winstvoet dalen.'' Het is de heer Cornelissen, die dat verzekert.

Eenige regels verder lezen wij (pag. 541 J. G.): »Ondanks alle restricties, welke Marx zelf maakt... ontkomt hij niet aan de kritiek, dat het ontwikkelingsproces der maatschappij in de werkelijkheid veel gecompliceerder is, dan zijne »hypothetisch'' opgestelde formulen ons zouden doen gelooven.''

„Marx zelf maakt dan ook reeds onmiddellijk de opmerking (l. c. pag. 193) dat daarmede niet is gezegd, »dat de winstvoet ook niet uit andere gronden voorbijgaand dalen kan,'' maar dat verhindert hem niet, om in het eigene hoofd de wet van de tendensieele daling van den winstvoet verder uit te spinnen, in de meening, dat de werkelijke ontwikkeling der maatschappij daarmede wel gelijken tred zal houden, respectievelijk daaraan »identiek'' zal zijn.''

Het is dezelfde heer Cornelissen, die ook dít verzekert... Het eigen hoofd gaat ons duizelen. Als in éen adem: wet, zonder uitzonderingen, in elk geval en overal... ondanks alle restricties en uitzonderingen. Werkelijk, de tegenstellingen ontbreken hier niet, de schrijver heeft zich blijkbaar in zijn langjarigen omgang met Marx ten slotte eenigszins met diens dialektiek besmet!...

Vanwaar deze elkander weerleggende verwijten? Men gevoelt zich in de eerste oogenblikken, dat men om dit „helder geschreven'' stukje heen draait, geneigd de kunst toe te passen van het harten-kennen en nierenproeven, die onder leiding van den heer Cornelissen hier te lande zulke uitnemende vorderingen heeft gemaakt. Het draagt den schijn, dat de kriticus aan Marx meeningen opdringt, om den kriticus gelegenheid te

geven ze te weerleggen. Het wordt hem als in de ooren geschreeuwd, maar hij hoort het niet: „Er zijn allerlei wijzigende bij-invloeden welke tengevolge hebben dat de algemeene winstvoet *niet* daalt in streng quantitatieve verhouding tot de verhooging der arbeids-productiviteit, zooals en voor zoover die door de verhouding van (c) : (v) wordt uitgedrukt. Vandaar, dat hoewel deze wijziging in de organische samenstelling van het kapitaal de eigenlijke motor blijft der winstdaling, deze zelve in haar grootte nog van andere krachten afhankelijk is. Er is hier sprake van een tendens en niet van een onwrikbare wet en van een wet alleen voor zooverre er sprake is van een tendens-tot-dalen.'' De kriticus hoort het niet. Hij citeert Marx en tusschen twee zijner opeenvolgende citaten staan slechts twee zinnen, waarvan de eene luidt (de geheimzinnige (X), welke wij nu elimineeren): „Er zal verderop worden aangetoond waarom dit zinken niet in dezen absoluten vorm'' (quantitatief de wijziging volgend der verhouding van (c) tot (v)) „maar meer in een tendens tot progressieve daling te voorschijn treedt.'' Deze zin staat tusschen haakjes bij Marx, maar hoewel, zooals wij zullen zien, de heer Cornelissen groote waarde hecht aan wat in parenthesi wordt gezegd, ditmaal hoort hij het niet. Hij citeert bij Marx, dat de winstvoet ook uit andere oorzaken voorbijgaand dalen kan, dat er dus nog andere krachten tijdelijk in dezelfde richting kunnen werkzaam zijn; hij beschuldigt Marx, desniettegenstaande, de wet der *tendensieele* daling van den winstvoet verder uit te spinnen, en kan nu zien, hoe deze in een volgend hoofdstuk allerlei momenten aangeeft, die den winstvoet in tegengestelde richting drijven: de kriticus is doof en blind .... Maar het blijkt, dat onzin te schrijven juist een blijk is van zijn oprechtheid. Wij hebben de zonderlinge tendenzen van den heer Cornelissen in geen andere lichaamsdeelen te zoeken dan in „het eigene hoofd''. Wij hebben den schijn ons moeten getroosten den kriticus verdacht te hebben gemaakt, omdat wij er allerminst op verdacht waren, dat hij de „complicaties'' zou zoeken in een richting recht tegenovergesteld aan die waarin Marx ze aanwijst. De uitzonderingen en restricties gelden bij hem niet den gang der verandering van den algemeenen winstvoet, het secundaire, maar gelden de organische kapitaalsamenstelling volgens Marx, het primaire feit. Hij doet een aanval op het leven zelf der wet en niet op haar zich wijzigende levensuitingen. De harmonie tusschen absolute daling van den winstvoet en relatieve daling van het variabel kapitaal wordt bij hem in een tegenstelling omgedialektizeerd. De heer Cornelissen werpt Marx, hoewel eenigszins voorwaardelijk — de kriticus is over 't algemeen, nogal aarzelend in zijn argumenten, maar des te beslister in zijn klaagtoonen — hij werpt Marx dit geval ter verklaring voor de voeten: *daling van den winstvoet bij relatieve stijging van het variabel kapitaal.* De organische samenstelling van het maatschappelijk kapitaal kan volgens hem zeer reactionair teruggroeien, en dat levert, zooals ge begrijpen kunt, zeer moeilijke complicaties op voor de dialektiek die niet gewoon is haar paarden achter den wagen te moeten spannen.

Laten wij hier een aanloopje noemen om over deze onverwachte hinderpaal heen te komen.

.... „Ze zijn wet. Ook ditmaal heet het verschijnsel, hetwelk Marx meende waargenomen te hebben, *algemeen*, en, gelijk hij het uitdrukkelijk

verklaart is dit onafhankelijk van de splitsing der winst in verschillende deelen, welke aan verschillende categoriën van personen toevallen. (Bedoeld is in de vormen van *industrieele* en *handelswinst*, van *interest* en van *grondrente*.) In elk geval en overal doet de relatieve vermeerdering van het constante kapitaal in verhouding tot het variabele den winstvoet dalen." En nu komt op een alinea de „complicatie." „Ware dit nu inderdaad het geval, dat zou in landen, waar de landbouw het hoofdbestaan des volks uitmaakt en waar de verhouding van het constante tot het variabele kapitaal een geheel andere is, veeleer een tendens moeten zijn waar te nemen tot stijging van den winstvoet, voor zooverre toch in de laatste tientallen jaren een snelle daling der waarde van den grond (het constante kapitaal) samentrof met onveranderde hoogte of althans met eene betrekkelijk geringe daling van de arbeidsloonen (het variabe kapitaal), welke laatste toch onder het landbouwproletariaat reeds tot het hongerpeil zijn gedaald en bezwaarlijk nog meer gedrukt kunnen worden."

Nu vatten wij de kneep, die hij aan de Marxistische dialektiek wil toedienen. Wij zouden den aanbidder der werkelijkheid, die de blauwe ideaalwetten van Marx zoozeer haat, kunnen vragen: Dáált deze winstvoet in zulke landen? Maar wij willen hem het antwoord schenken, vooral omdat wij met genoegen constateeren, dat hij de waarde der voorzichtigheid in de porceleinkast der theoretische economie blijkt te waardeeren en op zijn beurt met tendensen gaat werken. Wij willen hem ook niet vragen of hij wellicht van meening is, dat de verschillende vormen,waarin de algemeene winst zich splitst, industrieele enz., in hun onderlinge vereffeningen de hoogte der meerwaarde bepalen, dan wel omgekeerd. Wij willen erkennen, de winst daalt in zulke landen, en aannemen dat deze daling geenerlei verband houdt met de winstdaling in industrieele landen. Wij willen deze agrarische productietakken zelfs isoleeren van de industrie in hun eigen land. Welnu, de winst daalt, en onze „Marxist" constateert dat (v) onveranderd blijft, (c) daalt en wij tot overmaat van gulheid voegen erbij: (m) houdt zich even neutraal in dit dreigende conflict als (v). Wat zien wij dus? Dat de winst daalt, waar zij volgens Marx zou moeten stijgen, wij zien zijne in het industrieele Engeland uitgebroeide dialektiek door de frisschere der agrarische werkelijkheid weerlegd. Maar tot welke prijs „opmerkzame kenner der Marxistische economie?" Tot dezen prijs — waarvan wij de waarde niet willen onderschatten — dat ge de werkelijkheid van den tekst van „Das Kapital" verlatend en uw eigen misvattingen generaliseerend, tegenover de voor u geflatteerde werkelijkheid een misvormden Marx stelt. Want wat ge voorstelt als daling der *waarde* van den bodem is, zooals ge zult erkennen — iedere dialektiek, ook de uwe, laat vergissingen toe — is daling van zijn *prijs*. En deze misvatting is niet van practische onwaarde zooals het geval kon zijn bij de eigenlijke waren, wier waarde en prijsdaling elkander gewoonlijk insluiten, ofschoon zij elkander niet of niet dan toevallig quantitatief dekken. Zij hangt samen, voor zoover er samenhang is in het dotje misverstand, waarvan wij de kern hier eenigszins uitpluizen, met dezen anderen blunder, dat ge den bodem voorstelt als constant kapitaal. De bodem, niet waar, *is* geen constant kapitaal, hij is constant *geen* kapitaal. Ge moet dat nog maar eens overlezen heel in 't begin

van 't eerste of heel aan 't eind van 't laatste deel van het werk, dat ge kritiseert. Er wachten ons nog te fraaie blijken van zijn vertrouwdheid met Marx om „den opmerkzamen kenner van diens economie", te durven aanraden om ook zijn waakzaam oog nog eens te laten gaan over wat daartusschen ligt. [1])

IV.

„Volgen wij Marx verder." Dit is een euphemistische uitdrukking voor: vervolgen; want hier wordt de drijfjacht op dialektische ongerechtigheden het woedendst. Men ziet al van verre aan de zich opblazende vette en de in bokshouding gestelde cursieve letters, dat men hier komt in het hartje van den dramatischen strijd. De Jago-Dialectiek wordt hier volkomen ontmaskerd — maar helaas, hoe lang nadat de economische waarheid door den met kwast-Cornelissen zwartgemaakten „Mohr" om 't leven is gebracht....

Marx dan, na te hebben aangetoond dat de ontwikkeling van het kapitalistisch productieproces door de daling van (v) tegenover (c) noodzakelijk moet leiden tot verlaging van den algemeenen winstvoet, tracht vervolgens het bewijs te leveren, dat deze dalende winstvoet gepaard moet gaan met een stijgende winst - (meerwaarde) - massa (pag. 198 D. K.) Hiertoe wordt er aan herinnerd, dat dit produktieproces tevens een akkumulatieproces is. De wijziging in de verhouding van constant en variabel kapitaal voltrekt zich aldus noodzakelijkerwijze op grondslag eener absolute vergrooting van beide; in den aanwas der productiemiddelen ligt tevens opgesloten de aanwas der meerwaarde-produceerende arbeidersbevolking. „Bij den vooruitgang van het productie- en accumulatieproces *moet* dus de massa van den tot toeëigening ge-

---

[1]) Het is bijna overbodig hier op te merken, dat het constante kapitaal in den landbouw gestoken, *in het algemeen* en dus als gemiddelde van de gezamenlijke kapitaal-samenstellingen, evenzeer absoluut zoowel als relatief rijst als in de andere (industriëele) productiesfeeren. En vooral in de laatste kwarteeuw met groote snelheid.

Door dezen landbouw te isoleeren hebben we de werkelijkheid van den heer Cornelissen geflatteerd, omdat bij afsluiting alleen er een vergelijking mogelijk is tusschen wat door Marx van het algemeen maatschappelijk kapitaal — een afgesloten eenheid dus — wordt uiteengezet en dit landbouwkapitaal.

Juist evenwel dat C. — en dan nog op welke wijze! — het door Marx gelegde verband tusschen algemeenen winstvoet en algemeene kapitaalsamenstelling wil weerleggen door dit voorbeeld eener bijzondere industrie, bewijst alweer dat hij van Marx niets heeft geleerd of alles vergeten. De *verhooging* van den bijzonderen winstvoet van het enkele bedrijf tegenover dien der productietak waarvan het deel uitmaakt, en dien van de productietak tegenover het geheel, wordt juist op den zelfden weg gevonden als waarop deze algemeene winstvoet wordt verlaagd. „In ieder geval en overal" wordt de *verhooging van den winstvoet* gezocht in verhoogde productiviteit en de *doorslag gevende factor* hierbij is de verandering der kapitaalsamenstelling en de relatieve daling van (V). Maar terwijl men den particulieren winstvoet hiermede tracht op te drijven boven het gemiddelde der sfeer, dalen in hun onderlinge vereffening deze gemiddelden zelf en op dezen weg de algemeene winstvoet door relatieve vermindering der in 't algemeen geproduceerde meerwaarde. Nemen wij dus vereffening aan, dan zou de daling van den winstvoet bij daling van het constante kapitaal juist sluiten in het Marxistisch systeem, in plaats van het ad absurdum te voeren.

Hiermede is evenwel de landbouw als gewone industrie genomen. Maar men denke zich de *werkelijke* complicatie: de landbouw als *zeer bijzondere* industrie, voorts de *europeesche* landbouw... Er is geen uitkomen aan. Maar de werkelijke clou van het geval is waarschijnlijk: Volgens den heer C. bepaalt de bijzondere winst de algemeene meerwaarde en niet omgekeerd.

schikten en toegeëigenden meer-arbeid en vandaar de absolute massa van de door het maatschappelijk kapitaal toegeëigende winst vermeerderen. Maar dezelfde wetten der produktie en accumulatie doen met de massa, de waarde van het constante kapitaal in toenemende progressie sneller aangroeien dan die van het variabele, in levenden arbeid omgezette deel des kapitaals. Dezelfde wetten produceeren dus voor het maatschappelijk kapitaal een wassende absolute winstmassa en een dalenden winstvoet" (l. c. pag. 199. J. G. pag. 541).

„Het raadsel is thans opgelost," concludeert de heer Cornelissen. „Maar laat ons zien onder welke omstandigheden." Het nagaan der omstandigheden, waaronder hij constateert, dat de dialektiek ditmaal een toonbaar stuk werk geleverd heeft, blijkt nu te bestaan in een kritiek, niet op deze, maar op een daarop volgende ontwikkeling derzelfde stelling, waarbij Marx, volgens zijne gewoonte, hetzelfde feit, door het van een anderen kant te bezien, meer relief geeft. Zij vangt aldus aan (pag. 199—200): „De ontwikkelingsgang der kapitalistische productie heeft tot voorwaarde arbeidsprocessen op steeds grooter schaal en daarmede steeds grooter afmetingen en diensvolgens wassende kapitaalvoorschotten voor ieder afzonderlijk bedrijf. Stijgende concentratie der kapitalen (tegelijk gepaard gaande, doch in geringe mate, met een vermeerdering van het aantal kapitalisten) is daarom, zoowel een harer stoffelijke voorwaarden als een der door haar zelve voortgebrachte resultaten" . . . . .

Hier nu begint onze gallisch geworden haan victorie te kraaien. Het is den argeloozen lezer misschien niet opgevallen dat hier, tusschen haakjes, gewag wordt gemaakt van een vermeerdering van het aantal kapitalisten. Welnu, in dit „ter zijde" heeft Jago zich iets laten ontvallen, dat, door den wreker der economische onschuld opgevangen, hem (nam. Jago) aan den galg zal brengen. Is er niet in het door Tscherkesoff aangevallen hoofdstuk sprake geweest van „een gestaag afnemend aantal kapitaalmagnaten?" „Toen de overgang van het kapitalistisch in gemeenschappelijk eigendom, als vanzelf zich voltrekkend (sic!) moest worden voorgesteld", zus, en nu zóo: „thans . . . wordt er geconcludeerd tot een aangroeiïng van het aantal kapitalisten, zij het dan ook — want de dialektiek bij Marx weet van schipperen — dat het aantal kapitalisten „in geringer mate" aangroeit, dan de concentratie der kapitalen plaats grijpt". (J. G. pag. 542). En daarop weer de verzuchtingen over de „in een menschenhoofd buiten de onafgebroken aanraking met de werkelijkheid opgestelde formulen en wetten." Maar deze schipperende dialectiek „veroordeelt ten slotte zichzelve". Het zal weer veilig worden op economisch terrein: de ruige wolf zit gevangen tusschen twee, drie ijzeren tangen: zijn verklaring in het eerste deel, zijn verklaring in het derde deel van „Das Kapital", en de werkelijkheid van Tscherkesoff. Herder, laat je schaapjes gaan!

Ik zou, in 't voorbijgaan, aan dit benauwend tafreel, à décharge van de beknelde Dialektiek, wel een kleinigheid, een aanwijzing in 't midden willen brengen. In de eerste bewijsvoering, waardoor C. het raadsel opgelost acht, wordt van het aantal der kapitalisten niet gesproken. In de tweede kan ieder opmerken, dat niet wordt *geconcludeerd* tot het aangroeien van het aantal kapitalisten, maar dat dit eenvoudig en ter

loops wordt *geconstateerd*. Geconcludeerd wordt tot een stijgende concentratie der kapitalen, maar om het gezochte bewijs der stijgende meerwaarde-(winst-)massa te leveren, was de vermeerdering van het aantal kapitalisten welbeschouwd overbodig. De naïve Dialektiek die zich hier zoo onverwacht blootgeeft aan den wakkeren criticus — voor wien al het overige natuurlijk maar een aanloopje was, een overdadig-pompeuze mise-en-scène — de betrapte Dialektiek had er ook kunnen komen door verhoogde concentratie bij een gelijkblijvend aantal kapitalisten. En wat zegt de heer Cornelissen van deze oplossing: verhoogde concentratie van het kapitaal in handen van een verminderend, maar minder dan evenredig verminderend aantal kapitaal-*magnaten?* Centralisatie dus? Waar stak ditmaal de sluwheid der Dialektiek? Haar zelfveroordeeling moet voornamelijk de verzaking van haar meest typische eigenschap gelden. Het tragisch effekt loopt gevaar. Er komt dubbelzinnigheid in de dubbelzinnigheid zelve van het karakter onzer heldin; het dialektisch proces der ontwikkeling van de Dialektiek voert — negatie der negatie — tot haar oprechtheid en onschuld — misschien!... Is het niet, alsof Marx met deze niet noodzakelijke tusschenvoeging in den overigens door zijn kriticus goedgekeurden tekst, eenvoudig aan iets herinnert? Wij van onzen kant willen eraan herinneren, dat de dialektiek de methode is tot onderzoek der wetten eener *historische ontwikkeling*. Waarom Marx hier niet van centralisatie en wel van concentratie spreekt, heeft kans minder duister te worden, wanneer men den zin leest die onmiddelijk op de fatale volgt: „Hand in hand, in wisselwerking daarmede (met de concentratie) gaat voortschrijdende onteigening der meer of minder onmiddellijke producenten". „Onthoudt dit", zooals papa van Eeden zegt tot de nederlandsche arbeiders, die als lieve kleinen eerbiedig hem omringen.

Intusschen al mogen deze overwegingen eenigen afbreuk doen aan het schuldbewijs in zooverre het overtuigend behoort te zijn, zij heffen zijn wettig karakter niet op. De Dialektiek blijft in de knel en het theoretisch conflict is tot zijn hoogste spanning opgeschroefd. Maar nu wij den valbijl reeds boven haar hals zien, nu houden wij het niet langer, nu spelen wij mee, nu komen wij aanhollen, nu schreeuwt onze reddende „stem uit het publiek:"

„Hé, ho! Laat de Dialektiek op vrije voeten en houw hem het eigen hoofd af, den beschuldiger! Want hij mag de waarheid hebben gezegd, hij zei niet de geheele waarheid. En hij kon beter weten"....

Ja, hij kón weten, dat Marx niet anders dan schijnbaar met zichzelven en de werkelijkheid in tegenspraak kan worden gebracht. Hij kón weten, dat wat Marx hier zegt in zijn derde deel, niets anders is dan wat hij uiteengezet heeft in het eerste deel van Das Kapital, en wel in het drieentwintigste hoofdstuk over: De Algemeene Wet der Kapitalistische Akkumulatie. De beschuldiger was op dit terrein niet vreemd, hier heeft hij zooals wij later zullen zien een ander citaat gevonden tégen de Dialektiek; hier, waar de citaten vóor haar als voor 't grijpen liggen. Heeft hij ze gezien, „de opmerkzame kenner der Marxistische economie?" Hij is er in alle gevalle zoo dicht bij geweest, dat waren het hondjes geweest, ze hadden hem gebeten. De Dialektiek heeft zich dood gehouden, herder, pas nu op de schapen van uw

economische onnoozelheid.... Argelooze kriticus, hoort ge dat halali! en dat hondengeblaf? De beleedigde Dialektiek opent op ú haar drijfjacht! . . .

Maar laten nu deze fanfares zwijgen en laten wij de kalmte bewaren, die zoo noodig is, om ons dezen gerenommeerd-gladden vogel, niet door de vingers te laten glippen. Wij zouden gaarne het laatste lachen.

Marx dan, opent dit hoofdstuk met de verklaring, dat daarin de invloed van het aangroeien van 't kapitaal, de akkumulatie, op het lot der arbeidersklasse zal worden nagegaan en dat daarbij de belangrijkste faktor is; de verandering in de samenstelling van het kapitaal. Bij onveranderde samenstelling, zal de akkumulatie, uit kracht van de kapitaalverhouding tusschen de betrokkenen in het arbeidsproces, *meer of grooter kapitalisten*[1]) brengen op de eene pool, meer arbeiders op de andere. (4e. druk D. K. pag. 578). Maar de akkumulatie werkt tevens de gewijzigde samenstelling in de hand tot verhooging der productiviteit van den arbeid, die op haar beurt weder de akkumulatie bevordert. „Iedere akkumulatie wordt het middel voor nieuwe akkumulatie." „Zij vergroot met de vermeerderende massa van den als kapitaal fungeerenden rijkdom zijne concentratie in de handen der individueele kapitalisten en vandaar den grondslag der op grootere schaal uitgeoefende productie en der specifiek kapitalistische productiemethoden. Alle andere omstandigheden als gelijkblijvend verondersteld, wassen de individueele kapitalisten aan en met hen de concentratie der productiemiddelen, in de verhouding waarin zij aliquote deelen van het maatschappelijk kapitaal voorstellen. Tegelijkertijd maken zich „afleggers" van de oorspronkelijke kapitalen los en functioneeren als nieuwe zelfstandige kapitalen. Een groote rol speelt hierbij onder andere de verdeeling van het vermogen in kapitalisten-families. *Met de akkumulatie van het kapitaal wast daarom ook min of meer het aantal der kapitalisten*" (pag. 589). Marx gaat voort dit feit nader te ontleden: „Twee punten karakteriseeren deze soort van koncentratie, die onmiddellijk berust op de akkumulatie of die beter gezegd, met haar indentiek is. In de eerste plaats: de wassende koncentratie der maatschappelijke produktiemiddelen in de handen der individueele kapitalisten is, onder overigens gelijkblijvende omstandigheden, begrensd door den graad van aanwas van den maatschappelijken rijkdom. Ten tweede: het in iedere afzonderlijke productiesfeer aanwezige deel van het maatschappelijk kapitaal is verdeeld onder vele kapitalisten welke tegenover elkander staan als onafhankelijke en met elkander concurreerende warenproducenten. De akkumulatie en de haar begeleidende concentratie zijn dus niet alleen op vele punten versnipperd, maar de groei der funktioneerende kapitalen is doorkruist door de vorming van nieuwe en de splitsing van oude kapitalen. Vandaar dat de akkumulatie aan den eenen kant zich uit als wassende concentratie der productiemiddelen en van het kommando over arbeid, aan de andere zijde als onderlinge afstooting van vele individueele kapitalen." (pag. 590).

Mij dunkt, onze Marxist verkeert in desolaten toestand en zijn kudde is

---

[1]) Wij cursiveeren hier en verder in den tekst van „Das Kapital." Deze citaten maken er geen aanspraak op een bijzonder keurige vertaling te zijn. Door het vervroegde verschijnen van dit nummer hebben wij er niet veel zorg aan kunnen besteden.

vernietigd. Maar, nu zij eenmaal bloed geroken heeft willen onze weerbare jachthonden een nieuw slachtoffer. Wij hooren ze opnieuw aanslaan en zien ze met dialektische onberekenbaarheid zich plotseling keeren tegen Tscherkesoff, die tot dusver van de partij scheen te zijn....

Er was tot dusverre sprake van de sterke middelpuntvliedende kracht, die onder de zich akkumuleerende kapitalen werkt. Maar het wachtwoord der dialektiek is: „einerseits — andererseits" en wie dit niet kent mag blijven ronddwalen om de sterke Marxistische vesting en als ridder Cornelissen, bressen slaand in de lucht, zich vleien met de inbeelding dat hij de „zwakke punten" harer muren heeft ontdekt.... „Aan den eenen kant" ligt onze Parijzenaar, „aan den anderen kant" wordt reeds zijn bondgenoot, de Rus, in de beenen gebeten.

„Deze versnippering van het gezamenlijk maatschappelijk kapitaal in vele individueele kapitalen of de afstooting zijner brokstukken van elkander, werkt in een richting tegenovergesteld aan die hunner aantrekking. Dit is niet langer eenvoudige, met de akkumulatie identieke concentratie van produktiemiddelen en kommando over arbeid. Het is concentratie van reeds gevormde kapitalen, *opheffing hunner individueele zelfstandigheid*, onteigening van kapitalist door kapitalist, verandering van vele kleine in weinige, grootere kapitalen. Dit proces onderscheidt zich van het eerste daardoor, dat het slechts veranderde verdeeling van reeds voorhanden en functioneerende kapitalen veronderstelt, en zijn speelruimte dus niet is begrensd door den absoluten groei van den maatschappelijken rijkdom of de absolute grenzen der akkumulatie. Het kapitaal zwelt hier in eene hand tot groote massa's, wijl het elders uit vele handen verloren gaat. Het is de eigenlijke *centralisatie in onderscheid van de akkumulatie en concentratie* (pag. 590).

Marx vestigt hier dus de aandacht op de tegenwerkende, de middelpuntzoekende kracht. Maar hij ziet af van de ontwikkeling harer wetten en wil volstaan met een korte aanduiding van de voornaamste verschijnselen waaronder zij zich vertoonen. Hij noemt in de eerste plaats den konkurrentie-strijd gevoerd door prijsverlaging der waren. Hij wijst er op, dat met de ontwikkeling der kapitalistische productiewijze de minimale omvang wast van het individueele kapitaal, dat vereischt wordt om een bedrijf onder zijn normale (dus tot konkurrentie instaat zijnde) voorwaarden uit te oefenen. Vandaar *dat kleine kapitalen zich dringen in productiesferen, waarvan de groote industrie zich nog slechts sporadisch of onvolkomen heeft meester gemaakt.*[1]) Ook hier gaat zich hetzelfde proces afspelen. Maar afgezien hiervan vormt zich met de

---

[1]) De heer Cornelissen zegt (pag. 38), „Hij (Marx) had (niet) dien anderen uitweg kunnen waarnemen welke het klein ondernemersdom zich gevonden heeft om — verdrongen uit de eene tak van industrie, zich aanstonds te werpen op een andere" en vervolgens: „zoodat ook weder geheel nieuwe takken van klein-industrie in exploitatie kwamen en b.v. de klein-tuinbouw voor bepaalde gewassen (groenten, vruchten) zich staande kon houden naast den op kapitalistische basis georganiseerden groot-landbouw." Wij kunnen over dit belangrijke geval hem verwijzen naar het boek van Kautsky „Die Agrarfrage". Wij hebben te vergeefs gezocht naar een uitweg die het klein ondernemersdom zich naast den „anderen" gevonden heeft.

Op de voorafgaande pagina lezen wij, dat de fout naar des heeren Cornelissen meening, daar begint, waar Karl Marx de maatschappij in hare werkelijke ontwikkeling ter zijde latend, hare vermeende ontwikkeling „in eigen hoofd" voortzet „Wel is waar

kapitalistische produktie een geheel nieuwe macht, het *kredietwezen*, dat in zijn begin ongemerkt, als bescheiden hulp der akkumulatie, binnensluipt, door onzichtbare draden de over de oppervlakte der samenleving in grootere of kleinere massa's versnipperde geldmiddelen in de handen van *individueele of geassocieerde kapitalisten* trekt, maar spoedig een nieuw en vreeselijk wapen wordt in den konkurrentiestrijd en eerst ten slotte verandert in een reusachtig sociaal mechanisme tot centralisatie der kapitalen.

Hier begint ook onze Rus het warm te krijgen. De lezer gelieve zich nu te herinneren, wat wij hem verzochten te onthouden en hij zal het eigene hoofd niet bijzonder behoeven te kwellen om te ontdekken waarom. Hij ziet hier de historische ontwikkeling ontleden van het economische proces met betrekking tot het groeien en afnemen, de wisseling dus van het aantal zelfstandig konkurreerende kapitalen, als steeds zich wijzigend resultaat van den strijd tusschen twee tegengestelde krachten. Voor de productie in het algemeen, wijl voor ieder harer sferen in het bijzonder, ofschoon met verschil in tijd en met inachtneming tevens hunner voortdurende vermeerdering en splitsing, ziet hij het proces zich voortontwikkelen van de eenvoudige concentratie (men denke aan de manufaktuur tegenover de gildewinkels) en daarmede gepaard gaande „onteigening" (gewelddadige: zie Marx's hoofdstuk over de „oorspronkelijke akkumulatie", of eenvoudig-economische, door middel van konkurrentie, van den meer of minder onmiddelijken producent,") tot de zich voltrekkende centralisatie in individueele of geassocieerde *kapitaalmagnaten*, die Tscherkesoff, welke dit proces in zijn aanvang kan waarnemen in het kapitalistisch wordende Russische rijk, gelieft te vereenvoudigen tot kapitalisten zonder meer.

Marx gaat voort, dit nader te preciseeren en toe te lichten: »In dezelfde mate als de kapitalistische produktie en akkumulatie, ontwikkelen zich konkurrentie en krediet: de beide machtigste hefboomen der centralisatie. Daarnaast vermeerdert de voortgang der akkumulatie

---

gaat hij voort, vertoont er zich allerwege een concentratie in de kapitalische voortbrenging, maar het tijdperk van 1860 (de laatste voorrede door Marx geschreven voor het eerste deel van D. K. dateert van 1873) tot het eind onzer eeuw was lang genoeg om ons te toonen, dat dezelfde ontwikkeling der kapitalistische voortbrenging aan den anderen kant geheel nieuwe behoeften onder de massa's, de millioenen van menschen, deed geboren worden, behoeften tot welker bevrediging weder nieuwe kapitalistische ondernemingen werden gesticht." Dit kon men ook vóór 1860 rijpelijk waarnemen. Wie eraan mocht twijfelen, dat de werkelijkheid vóór dat jaartal aan Marx dit interessante verschijnsel heeft aangeboden, wijs ik op een passage, die ik op pag 577 ben tegengekomen, waar Marx spreekt van de plotseling vergroote schaal, waarop de akkumulatie plaats kan vinden door „b.v. opening van nieuwe markten, nieuwe sferen voor kapitaalaanleg tengevolge van nieuw ontwikkelde maatschappelijke behoeften enz".

Ten slotte willen wij den lezer, mede in verband met deze „opening van nieuwe markten." de meening van den heer Cornelissen niet onthouden, dat de komst van nieuwe concurrenten op de wereldmarkt, Japan etc., de onteigeningskwestie in duigen werpt. Marx heeft, zegt C., de komst dezer mededingers voorzien, maar hij was blind voor het feit, dat het juist hunne verschijning op de wereldmarkt zou wezen, die zou komen illustreeren, dat zijn geheele dialektische theorie der onteigening van de groote massa der ondernemers door de ontwikkeling zelve der kapitalistische maatschappij, als overhoop geworpen moest worden beschouwd."(?!)

[2]) pag. 591.

de centraliseerbare stof, d. i. de afzonderlijke kapitalen, terwijl de uitbreiding der kapitalistische produktie, hier de maatschappelijke behoefte aan, daar de technische middelen tot de reusachtige industriëele ondernemingen vormt, waarvan de instelling gebonden is aan een voorafgegane kapitaal-centralisatie. *Heden ten dage is dus de wederzijdsche aantrekkingskracht der kapitalen en de tendens tot centralisatie sterker dan ooit te voren.* Moge evenwel de relatieve uitbreiding en sterkte der centraliseerende beweging in zekeren graad bepaald zijn door de reeds bereikte grootte en de grootere voortreffelijkheid van het ekonomische mechanisme, zoo hangt toch de voortgang der centralisatie in geenen deele af van de positieve aanzwelling van het maatschappelijk kapitaal. En dit in 't bijzonder onderscheidt de centralisatie van de koncentratie, die slechts een andere uitdrukking is voor de reproductie op vergroote schaal. De centralisatie kan plaats vinden enkel door gewijzigde verdeeling van reeds bestaande kapitalen, door eenvoudige verandering der quantitatieve groepeering der bestanddeelen van het maatschappelijk kapitaal. Het kapitaal kan hier tot reusachtige massa's in éene hand aanwassen, omdat het elders aan vele afzonderlijke handen onttrokken wordt. In een gegeven productietak zou de centralisatie haar uiterste grens hebben bereikt, wanneer alle daarin aangelegde kapitalen tot een enkel kapitaal versmolten waren. [1]) In een gegeven maatschappij zou deze grens eerst bereikt zijn op het oogenblik, waarin het gezamenlijk maatschappelijk kapitaal vereenigd ware in de hand, hetzij van *een enkelen kapitalist*, hetzij in die van *een enkele kapitalisten-combinatie* (kapitalistengeselschaft pag. 591—592). Eenige regels verder wijst Marx er op — en hiermede willen wij het citeeren staken: 't is al welletjes — dat de economische werking dezelfde blijft, hetzij deze centralisatie zich voltrekt door middel van wat hij noemt: gewelddadige anexatie, waarbij zekere kapitalen zoo sterke aantrekkingscentra voor andere worden, dat zij de individueele cohaesie daarvan breken en dan de afzonderlijke brokstukken tot zich trekken, of door middel der samensmelting eener menigte reeds gevormde, resp. zich vormende kapitalen langs den gemakkelijken weg der vorming van *maatschappijen op aandeelen* (aktiëngeselschaften).

Wanneer wij nu het jachtterrein overzien dan merken wij niet veel meer van Tscherkesoff en meenen het recht te hebben tot de onderstelling, dat hij den weg van onzen Marxist is opgegaan. Wij meenen, dat deze citaten uit Marx — ze zijn wat groot uitgevallen, het lijken wel strijd-olifanten — de schaapjes hunner spottende beweringen, want zij spotten, de Rus over de „metaphysica" van Marx, en zijn schildknaap in commissie — meedoogenloos onder den voet getreden hebben. Wij hebben ons beijverd om tegenover de aanvallen op wat voor zijn „wet der onteigening van een gestaag minder wordend aantal kapitalisten" wordt gehouden, Marx zelf zoo beknopt mogelijk, maar zoo volledig

---

[1]) *Engels* merkt hierbij op: „De nieuwste engelsche en amerikaansche „trusts", streven reeds op dit doel aan, daar zij beproeven ten minste de gezamenlijke grootbedrijven van een produktietak tot een groote vennootschap met praktisch monopolie te vereenigen."

„Wij kunnen hier afzien van de vraag, zegt de heer Cornelissen, of niet de groote trusts, de syndicaten der ondernemers weer nieuwe phenomenen zijn op de internationale markt." (J. G. pag. 538). Blijkbaar doet hij het uit goedigheid, om Marx te sparen. De heer C. is een oolijk econoom.

als noodzakelijk was, te laten spreken. En nu komt het ons voor, dat zijn dialektiek, als altijd schroomvallig uitgaand van de werkelijkheid — wie heeft consekwenter dan hij nagevorscht wat de geschiedenis en wat zijn tijd hem aan feitenmateriaal konden leveren? — maar van het algemeene en kenmerkende dier werkelijkheid, haar resultaten vindt bevestigd door de werkelijkheid van nu, die voor hem een deel was van de toekomst, waarvan hij nooit anders dan de zeer algemeene hoofdtrekken heeft willen aangeven. Het komt ons voor, dat in deze naast en tegenelkander werkende invloeden geen enkel doorslaggevend element in het productieproces is verwaarloosd; dat in zijn algemeenen vorm hier alles is samengevat en in oorzakelijk-ontwikkelend verband samengevat, wat Bernstein [1]) heeft aangevoerd als nieuws en vooral wat hij niet heeft aangevoerd; en Tscherkesoff. En de heer Cornelissen [2]), niet te vergeten: excusez... du peu. Het is bij Marx de *zelfstandigheid als concurreerende eenheid*, die het criterium is van den „kapitalist," hetzij deze wordt vertegenwoordigd door een heer met een geëerden naam of door een naamlooze vennootschap, door een veelhoofdig kartell of door een simpel dorpskopstuk die met net genoeg arbeiders „werkt" om zich aan den eigenlijken arbeid te kunnen onttrekken. Alleen met deze economische eenheden houdt hij rekening en ziet ze aanzwellen en hun componeerende onderdeelen opgaan in dit geheel. *Nog* stelt hij — een kwart eeuw geleden — de afzonderlijke persoon naast de combinatie als drager der kapitaalmacht; maar ook: *reeds* stelt hij de combinatie naast den afzonderlijken persoon. Hij staat in de kapitalistische werkelijkheid van zijnen tijd onmiddelijk voor den veelhoofdigen kartellvorm, maar anticipeert niettemin reeds de trust, waarin enkele, gewoonlijk slechts één persoon domineert! Dit is in zijn zich ontwikkelenden *internationalen* vorm *de* kapitaalmagnaat, de wederkeer van het feudaal monopolie maar ditmaal op breeden grondslag der productie, en niet enkel van den ruil, de secundaire maatschappelijke kracht naast de primaire. Maar dezelfde centraliseerende invloed, die Marx in zijn tijd reeds de concentratie zag overvleugelen, spreekt zich uit in de organisatie der arbeiders. De groote maatschappelijke machten centraliseeren zich in een slinkend aantal zelfstandige eenheden. De arbeidersklasse vindt zich uit kracht der produktieontwikkeling vijandig, — wijl de zelfstandigheid harer millioenen onderdrukt voelend — gesteld tegenover de relatief weinige, zelfstandig gebleven beheerschers van de internationaal georganiseerde economische afdeelingen. De zich steeds vergrootende afhankelijkheid der schijnbaar zelfstandig gebleven kapitalisten vindt haar wederga in de schijnbaar zelfstandig gebleven maar in feitelijke afhankelijkheid aan monopolies gebrachte achterlijke produktietakken. En langs de door politieke- en vakbeweging gebaande wegen voltrekt zich in haar laatste, historische vorm de onteigening, de ontkapitaliseering der kapitaalmagnaten als *beslissende* factor in de verzelfstandiging

[1]) Zie wat de Bernsteinsche statistieken betreft de artikelen van Cunow in de „Neue Zeit." Voorts over statistieken in het algemeen: „Die Daten der Statistik" in Kautsky's „Die Agrarfrage" (pag. 130).

[2]) Behalve wat de „onteigeningskwestie" aangaat, ontleent de heer Cornelissen vrijwel zijn materiaal zijner „nadere en diepergaande studie" aan Bernsteins artikelen.

van den mensch tegenover de productie-elementen, door de vernietiging der zelfstandigheid van de laatste, kapitalistische expropriateurs.....

....Ook onze Marxkriticus heeft, voor een nadere en diepergaande kritiek" deze theorie der „*Centralisatie van het kapitaal*" uitgekozen. Deze veelbelovende kritiek houdt zeer weinig en ook zeer weinig steek, zooals wij meenen te hebben aangetoond. Zij houdt haar gewone lamentaties over de dialektiek. Maar zoomin als wij in deze kritiek der dialektiek het karakteristieke van deze methode vernemen, even weinig hooren wij van de centralisatie. Het is een grap, die deze tragedie tot een komedie maakt: de heer Cornelissen gaat de marxistische Centralisatie halen, het verdorven kind eener verdorven moeder. De heer Cornelissen komt ten tooneele; — wij zien niets. En terwijl de hij voortgaat het te hebben over de „centralisatie" waar hij het niet over heeft, wordt de Concentratie, het jongere zusje, geprezen. Ook door den Rus. Deze zegt niet veel, hij is verstandiger dan zijn impressario. Maar toch hooren wij hem dit zeggen, na zijn goedaardigen spot over de Mama, de „duitsche metaphysica" van Marx; .... „Jawel, (de kapitalen) agglomereeren zich en zelfs concentreeren ze zich als ge wilt. Alleen heeft deze concentratie niets gemeen met „de onteigening van vele kapitalisten" door weinigen, waarvan Marx een wet maakt. In plaats van eene onteigening, is het een samenvloeiïng, een associatie van kapitalen, tot het doel de grootst mogelijke winst te verschaffen aan de kapitalisten, die van de genootschap, de onderneming deel uitmaken" (pag. 537)... Wij zien de Mama het hoofd schudden en hooren haar treurig zeggen: „Beste Rus, hoe jammer dat wij vijanden moesten blijven, wat zijn wij het eigenlijk knusjes met elkaar eens." En intusschen is de Centralisatie, die onze Marxist niet heeft kunnen vinden van achter de coulissen geslopen en maakt schaterend een lange neus achter de heeren...

V.

Misschien dat de laatste van de geduldigste onzer lezers hier zijn neiging volgt, van nu maar heen te gaan, hetzij om 't stuk van onzen ekonomischen dramaturg, hetzij om de stukjes, die wij ons hebben verstout daarnaast op te voeren. Het is nu eenmaal een recht van het publiek in de zaal en een kritiek meteen, dat het door zijn spel juist die stukken aan gaat vullen, die het onvoldoende vindt voor zijn stichting of zijn amusement. Wij hebben hiermede de juiste maat aangegeven van ons eigen pleizier bij het doorlezen van des heeren Cornelissen tragedische kritiek. Maar wij willen ten minste de dialektiek niet verlaten vóór haar einde, wij blijven nog eenige oogenblikken, omdat wij, tot dit ergste genaderd, over het ergste heen zijn. Wij geven hier den auteur de volle maat van ons geduld, zooals hij ons nog eens de volle maat schenkt van zijn eigenaardige talenten. Wij wonen dus de laatste scène bij, de laatste scène meteen die hij maakt aan de Dialektiek.

Wij vinden haar terug aan haar oude broddelwerk: het bewijs dat dezelfde productiviteitsverhooging, die leidt tot verlaging van den winstvoet tevens de winstmassa doet stijgen. De vergrooting der meerwaarde-(winst)massa veronderstelt de vergrooting van het aantal arbeiders. Hoe

wordt door den invloed van het kapitaal zelf in deze, hare behoefte voorzien? De Dialektiek heeft voor Marx het antwoord gereedgemaakt:

„In dezen aanwas der productiemiddelen" (men zal zich de voortdurende noodzakelijke rijzing van het kapitaal door de akkumulatie herinneren)" is echter begrepen de aanwas der arbeidsbevolking, de schepping van eene aan het surpluskapitaal beantwoordende en zelfs de behoefte daarvan in 't groot en in 't algemeen overstijgende bevolking en aldus een overbevolking van arbeiders. Een momenteel overschot van het surplus-kapitaal over de door dit kapitaal gecommandeerde arbeidersbevolking zou een dubbele uitwerking hebben. Het zou eenerzijds door stijging van het arbeidsloon, daardoor verzachting van de vernietigende invloeden, die het opgroeiende arbeidersgeslacht decimeeren en door vergemakkelijking der huwelijken, de arbeidersbevolking *langzaam* vermeerderen, anderzijds echter door toepassing der methoden, welke de relatieve meerwaarde scheppen (invoering en verbetering van machinerie) *nog veel sneller* een kunstmatige, relatieve overbevolking voortbrengen, die weder harerzijds — aangezien onder de kapitalistische produktie de ellende bevolking kweekt — tot broeikas van een *werkelijke snelle vermeerdering* van het bevolkingsaantal dient. Uit de natuur van het kapitalistische akkumulatieproces, volgt alzoo van zelf, dat de vermeerderde massa productiemiddelen, welke er toe bestemd zijn in kapitaal veranderd te worden, steeds een dienovereenkomstig vermeerderde en zelfs overtollige, exploiteerbare arbeidersbevolking voor de hand vindt."

Dit stukje, hoe onschuldig het er uit moge zien brengt den kritikus buiten zich zelven.

„In de eerste plaats vraag ik mij af, hoe Marx van een door het „surpluskapitaal" „gecommandeerde" arbeidersbevolking kan spreken". Wij meenen, dat de heer Cornelissen hier voor dergelijke informaties aan het verkeerde kantoor is, . . maar enfin... „het mag dan zijn, dat hier de arbeidersbevolking, krachtens de dialectische methode noodzakelijkerwijze *moest* worden voorgesteld als door het kapitaal „gecommandeerd". . . wij begrijpen niet, wat de beschuldigde met dit feit uitstaande heeft en meenen, dat de geheele economie van Karl Marx, zijn geheele opvatting van het economisch karakter der laatste eeuwen berust op deze opvatting van „kapitaal" en „arbeid". . . „doch ik herinner eraan, hoe scherp en nadrukkelijk Marx de theorie van het zoogenaamde „loonfonds" der burgerlijke economie, (van Jeremias Bentham, Mac Culloch, John Stuart Mill e. .a) welke hij hier zelf weder gaat opwarmen, elders bestreden heeft". Wij meenden, dat integendeel de voorstelling van surplus-kapitaal en reserveleger als de doorslaggevende machten bij de bepaling der verandering in de arbeidsloonen, direkt ingaat tegen de voorstellingen van deze oude, typisch-kapitalistische lieveling der engelsche bourgeoisie gedurende de eerste driekwart dezer eeuw. Marx, die in „Loon, prijs en winst" dagteekenend van '65, die in het eerste deel van „Das Kapital" van '73 (2de druk) zooals de heer C. aangeeft, in het 22ste Hoofdstuk deze loonfondstheorie bestrijdt, Marx gaat terzelfder tijd in het derde deel, dat hij bezig is te schrijven, de economische kliekjes opwarmen, die zijn burgelijke tegenstanders reeds niet meer lustten . . . Wij verbazen ons. . . Intusschen de verbazing is wederzijdsch:

„Nog meer verbaas ik mij, gaat de heer C. voort, wanneer ik Marx

zie ontwikkelen hoe „door stijging van het arbeidsloon, daardoor verzachting van de vernietigende invloeden, die het opgroeiend arbeidersgeslacht decimeeren en door vergemakkelijking der huwelijken, de arbeidersbevolking langzaam vermeerderen „zou.

„Maar dit is de leer van Malthus in eere hersteld!"

...Dit is in eere hersteld de leer van Malthus! Stroomt nu samen, Marxisten uit de drie landen, die hij met dit sensationeele nieuws heeft bevoorrecht en herstelt in eere dezen Marxist!

...„En al weder wil ik aannemen" — de heer Cornelissen blijkt zeer gewillig van aannemen, helaas, de resultaten zijn zwak — „dat de dialectische methode gebiedend *vermeerdering der bevolking door loonsverhooging* eischte"...

Iets verder lezen wij: „Ik vraag mij verder af ...of ik inderdaad goed lees" „wanneer ik in dezelfde volzinnen achtereensvolgens verneem eerst, dat „stijging van het arbeidsloon" de „arbeidende bevolking langzaam vermeeren" doet en vervolgens, dat ook door de ellende (in onze kapitalistische maatschappij toch het gevolg van dalende arbeidsloonen) een kunstmatige, relatieve overbevolking" gekweekt kan worden, dit laatste krachtens de door Marx opgestelde hypothese, dat „onder de kapitalistische productie de ellende bevolking kweekt".

Het zelfonderzoek, dat ge hierbij voorop hebt gesteld, omzichtige criticus, het brengt u tot de kennis van Marx ook al niet veel verder. Want ge laast inderdaad *niet* goed, toen ge uit de zoo duidelijke uiteenzetting van Marx hebt gelezen, wat ge hier hebt neergeschreven. Komaan, komaan, ge ziet toch wel beter: het is de machine, die de kunstmatige relatieve overbevolking brengt — waar zij het aantal benoodigde arbeiders vermindert — en omgekeerd als gij het voorstelt, is dit feit oorzaak der ellende.

....„Maar kweekt dan álles bevolking, zoo vraag ik mij af, wanneer de aankweeking van bevolking noodig is krachtens de dialektische methode?"

Wij willen u uit uw eindelooze contemplatie even opwekken uw aandacht te wijden aan de *werkelijke* handelingen dezer dialektiek. Zij is alweer zeer naïf in uwe voorstelling. Wàt wilde zij bereiken? Het bewijs, dat het kapitaal zelf zorg draagt voor de vergrooting der arbeidersbevolking. Zij stelt daarvoor de hypothese, dat het surpluskapitaal door gebrek aan een voorafgaande voldoende bevolkingsaanwas, met lamheid geslagen wordt door gemis aan een reserveleger, waaruit het zijn bevruchters kiezen kan. Maar er is gelegenheid tot winstmaking — anders nietwaar, werd er geen surplus-„kapitaal" getrokken uit den maatschappelijken rijkdom — er is vraag naar producten. Er komt dus vraag naar handen; de concurrentie tusschen de ondernemers wordt verscherpt, de loonen stijgen. Nu krijgen wij de rehabilitatie der leer van Malthus — op zijn smalst. Er wordt wat meer of vroeger getrouwd, er wordt wat meer geboren en wat minder gestorven onder het machinevleesch van het kapitaal. De *verandering* dus in het loon drijft het bevolkingsaantal naar boven maar *langzaam*. En het kapitaal heeft haast, vooral nu, tijd is geld. Het kan zijn bewegingen niet inrichten naar den nu ingetreden treuzelenden voortgang der bevolking: het heeft winsthonger en ruikt den stal en den welgevulden

ruif. Zijn ekonomen mogen tot stichting en berusting van den arbeider dezen de „loonfondstheorie" voorprediken met haar stevig en onbreekbaar verband tusschen onrekbaar kapitaal, vast loonfonds, onveranderlijke Malthusiaansche bevolkingswet — de fabriek is nu eenmaal niet deze kerk, deze economische geloofsbelijdenis is schoon en onmisbaar, maar een batig saldo is beter . . . . [Dat ware inderdaad voor de moderne industrie . . . . een fraaie wet, welke vraag en aanbod van arbeid niet door de uitzetting en samentrekking van het kapitaal regelde, zoodat de arbeidsmarkt zich nu relatief »ondervol" voordoet, omdat het kapitaal zich uitzet, dan weer overvol, omdat het zich samentrekt, maar omgekeerd de beweging van het kapitaal van de absolute beweging der bevolking afhankelijk maakte. Dit toch is een der dogma's van de loonfonds-theorie. *Naar haar leer stijgt ten gevolge der kapitaalakkumulatie het arbeidsloon. Het verhoogde arbeidsloon is een spoorslag tot snellere vermeerdering der arbeidersbevolking* en deze duurt voort tot de arbeidsmarkt overvuld en dus het kapitaal relatief ontoereikend is geworden tegenover den toevoer van arbeiders. Het arbeidsloon zinkt en dan komt de keerzijde der medaille te voorschijn. Door het vallende arbeidsloon wordt de arbeidersbevolking langzamerhand gedecimeerd, zoodat het kapitaal weder relatief overvloedig wordt, of ook, zooals anderer verklaring luidt, versnelt het vallende arbeidsloon en de daaraan beantwoordende verhoogde exploitatie van den arbeider weder de akkumulatie, terwijl tegelijkertijd het lagere loon den aanwas der arbeidersklasse in bedwang houdt. Zoo keert de verhouding weder, waarbij het arbeidsaanbod lager is dan de arbeidsvraag, het loon enz. *Welk een fraaie bewegingsmethode voor de ontwikkelde kapitalistische produktie! Alvorens ten gevolge der loonsverhooging een positieve aanwas der werkelijk tot den arbeid geschikte bevolking zou kunnen intreden, zou de termijn meer dan eens afgeloopen zijn binnen welke de industriëele veldtocht gevoerd, de slag geslagen en beslist moet zijn*] . . . En de kapitalisten laten deze heeren economen praten. Zij kennen wel andere wegen dan die van de economische kansels worden aangewezen. Zij, die aan loonsverhooging veel broertjes dood hebben, zoeken de middelen der winstmaking in de tegenovergestelde richting van die door den heer Cornelissen werd aangewezen, zij streven naar de relatieve daling van het variabel kapitaal. Zoo b. v. de engelsche pachters tusschen '49 en '59. [*Door buitengewone emigratie van landarbeiders stegen de loonen der achtergeblevenen. . . . Wat deden nu de pachters? Wachtten zij dat de arbeiders zich tengevolge (dezer loonsverhooging) zoodanig vermeerderd hadden, dat hun loon weder dalen moest, zóó dus als deze zaak zich afspeelt in dogmatisch-economische hersenen? Zij voerden meer machinerie in.*] De andere kapitalisten zijn niet dommer dan deze en nog *veel sneller*, daar het verhoogde loon den aanwas bevordert, bevordert op haar beurt de machine de overbodigheid ervan . . . Welk een zonderlinge luim intusschen van de Dialektiek is het eigenlijk om de „leer van Malthus" met wien Marx het altijd zoo slecht heeft kunnen vinden in „eere te herstellen" tot een zoo kleinen prijs. Immers zij had het geheele kritieke geval van dezen aanwas blauw blauw kunnen laten, zonder dat het eenige schade deed aan het bestreefde eindsucces. Zij stelt den aanwas als onbeduidend — en bovendien —

als zonder invloed op de *nieuwe wijziging* der loonen, die haar eigenlijke troef uitmaakt in dit zeer eenvoudige spel harer argumenteering. Zij had dit blauw-blauw kunnen laten, want de machine laat zij niet komen door den aanwas der bevolking, maar door de loonsverhooging. Als oorzaak voor de gezochte bevolkingsaanwas dus van geen, als resultaat van weinig beteekenis — en voor het eindresultaat evenzeer overbodig — deze Dialektiek speelt met vuur en alleen in zooverre is het niet te verwonderen dat haar criticus vlam vat.... De kunstmatige, relatieve overbevolking, ontstaan niet langs zoologischen maar langs zuiver economischen weg, keert het bladje om. De kapitalisten sluiten zich als aaneen, de tweedracht der concurrentie sluipt onder de arbeiders: „onze vriend, de vijand" is weer, hoewel in doorzichtige rijen teruggekeerd: het reserveleger. De loonen dalen.... en het zal de „om haar roem bekende" scherpzinnigheid van den criticus niet ontgaan, dat hier de eerste, weinig beteekenende invloed op den bevolkingsaanwas wordt opgeheven, terwijl haar resultaten bovendien worden verzwakt door de weder intredende nadeelige invloeden der loonsverlaging op de kindersterfte. De nu intredende of zich vergrootende kapitalistische dus relatieve ellende, is de eigenlijke motor de *werkelijke* (tegenover kunstmatige) *snelle* (tegenover langzame) vermeerdering der bevolking. De zaak is klaargespeeld door het kapitaal en tevens door de dialektiek, die zijn bewegingen op den voet volgde. Niet álles kweekt dus bevolking, maar het zijn de veranderingen in het loon en speciaal de verlaging van den loonstandaard, die de vereischte bevolkingsaanwas in de hand werkt. [1])

De lezer moge het ons vergeven, maar wij hebben, uit verveling, hetzelfde nog eens te moeten zeggen, ons opnieuw bezondigd aan een klein tusschenspel, waarvan de plaatsing alleen en niets van de stof tot onze vinding behoord. De stof is geheel geleverd door.... Karl Marx. Dit tusschenspel dat binnen [ ] ingelascht in mijn omschrijving van het — mogelijk voor den heer Cornelissen alleen onduidelijke citaat over de bevolking aanwas — is te vinden in hetzelfde hoofdstuk, waar voor dezen heer de centralisatie zich heeft verschuild: het drieëntwintigste van het eerste deel van Das Kapital. Men ziet, Karl Marx wordt hier niet weerlegd door Karl Marx. Het is alweder de Dialektiek van den heer Cornelissen, die hier een tegenstelling schept.

Men oordeele hoe:

.... En alweder wil ik aannemen, dat de dialektische methode gebiedend *vermeerdering der bevolking door loonsverhooging* eischte.

Maar toen Marx deze woorden neerschreef, moet hem toch zeker alweder de kritiek zijn ontgaan, die hij eenmaal in het eerste deel van zijn Kapital tegen het malthusianisme aanvoerde.

Een schoone bewegingsmethode dat, voor de ontwikkelde kapitalistische produktie! Alvorens tengevolge der loonsverhooging ergens een positieve

---

[1]) „Een hypothese" noemt C. deze oorzaak der bevolkingsaanwas. Zij is zoo weinig een hypothese, dat zij in Marx' tijd door hem aan de werkelijkheid ontleend (zie: Illustration der allgemeinen Gesetze der kapitalistische Akkumulation, Kapital I, pag. 613) door de werkelijkheid van nu opnieuw wordt gestaafd. (Zie in Sydney Webb's Theorie und Praxis, het hoofdstuk: Das Urtheil der Nationaloekonomen, waarin tevens de loonfondstheorie wordt uiteengezet.

aanwas der werkelijk tot den arbeid geschikte bevolking, (Marx bedoelt hier natuurlijk: vóór de kinderen aan 't werk kunnen gezet worden, J. S.) *zoude kunnen intreden, zou de termijn meer dan eens afgeloopen zijn binnen welke de industrieele veldtocht gevoerd, de slag geslagen en beslist moet zijn*".

Iets verder: „In elk geval staan beide citaten, waarin over den invloed der stijgende arbeidsloonen op den aanwas der arbeidersbevolking gesproken wordt, lijnrecht tegenover elkaar. [2]) (J. G. pag. 543)

Men ziet dus onzen Marxist deze laatste krachtstoer verrichten: hij maakt Marx tot een Malthusianist, met slecht geheugen nog wel, op grond alleen van het uitgangspunt (bevolkingsaanwas door loonsverhooging) eener argumenteering, die het *eigenlijkeloonfonds theoretische verband* tusschen deze zaken bevat (ijzeren loonwet), en die door Marx — opwarmer en in-eere-hersteller volgens C. der componenten van deze theorie — wordt weerlegd. Voor Marx is deze beschouwing alleen de springplank voor zijn eigen beweging in juist tegenovergestelde richting. Hij maakt den Marx van het derde deel tot den verloochenaar van den Marx van het eerste door een inzicht, die de onafgebroken gedachtenschakel gevat is in den keten eener argumenteering, wanneer die van het derde als de photographie is. En met dit citaat (pag. 602 D. K. pag. 543 J. G.) dat het uitgangspunt is zijner critiek, voert hij ons midden in het hoofdstuk, waarin Marx breed en omstandig de elementen dezer loonfondstheorie (akkumulatie, bevolkingsaanwas en loonshoogte) stelt in een nieuw bewegingsverband. Naar het tuighuis zelf der Dialektiek wijst de criticus ons met een harer scherpste wapenen om haar weerloosheid te toonen. De argeloosheid is ten slotte zijn eenige verontschuldiging.

Onze Marxist wendt zich ten slotte voor de bevolkingswet tot Adam Smith.... Het ga hem wél.... maar wij stappen nu toch maar op.

Even wachten nog, 't is bijna uit. Wij zien den criticus zich oprichten en naar voren treden. Hoort hem: hij houdt een zegevierend overzicht over het terrein van den strijd. De dialektiek is intellektueel-moreel vernietigd, Wat rest haar nog? De heer Cornelissen spreekt en wij hooren zijn woorden aan met een stilzwijgen dat wij ons vleien niet te hebben gestolen.... Er is ten slotte, behalve de Dood, nog iets anders, dat met stomheid slaat in deze zijn laatste woorden, zijn doodende vloekzang:

. . . .

....„Om te resumeeren: Marx is ternauwernood 15 jaren dood...

En thans reeds blijkt het den opmerkzamen kenner zijner oeconomie, hoezeer deze op menig punt verouderd is....

De dialektiek, welke als het ware de kracht, de ruggegraat van geheel het oeconomische systeem van Marx vormt, is tevens zijn zwakke punt, waar hij kwetsbaar is; zij is de oorzaak, waardoor thans zijn systeem reeds de kiem van het verderf in zich toont.

Het gaat met de dialektiek als philosophie, zooals het in de middel-

---

[1]) De heer C. gaat voort: „Persoonlijk houdt ik het met het laatste citaat . . ."
Plezierige ontdekking voor het Marxisme: Marx, ondanks zich zelven Hegeliaan gebleven, de heer Cornelissen: Marxist . . . ondanks zichzelf.

eeuwen is gegaan met de scholastiek. Wat haar kracht uitmaakt, wordt tegelijk haar ondergang. Ook de dialektiek draagt haar opkomst en haar verval in zich zelve. Hare ontwikkeling leidt tot haar eigen negatie!

Goed beschouwd is *dit* hier ook dialektiek. Het is de dialektiek, welke de dialektiek doodt" ......

. . . .

VI.

En nu, cher mâitre, nu het doek gevallen is, willen wij u uitnoodigen nog even voor het voetlicht te komen. Wij hebben uw spel misschien onrecht gedaan met het te beoordeelen als „studie" en uw literaire scherts te nemen voor wetenschappelijken ernst. Wij hebben u willen begrijpen, waar gij vermoedelijk enkel genoten woudt worden. Als wij ons onrustig en luidruchtig hebben gedragen, dan was het, omdat het ons nu ging als eertijds bij uw improvisaties en uw proza: wij begrepen u nooit te volle en bleven steeds wachtende op de verlossende „formule". Er bleef in al die kunstige algebra van de „Marxistische" uiteenzettingen waarmede ge het socialisme in Nederland wetenschappelijk hebt gedrild altijd een onbekende, die ge nooit hebt geelimineerd. Door u verklaard werden de uitkomsten der marxistische dialektiek in hun tegendeel omgezet: hebt ge niet zelfs tegen den stichter der politieke aktie aangevoerd. ... Karl Marx?! Zijn uitkomsten bleven u vreemd omdat ge hem niet had weten te volgen op den weg die er heen leidde. Door u uiteengezet werd Marx als een klok, die doorsloeg. Zij wees bij u middernacht aan wanneer het morgen was en terwijl ge nog van meening waart, dat de dag begon kwam in werkelijkheid voor u het avonduurtje... Toen zijt ge ons gaan verlaten. Gij gingt afdalen in het schimmenrijk en het socialisme, bevrijd van den te zwaren druk der wetenschappelijke last, die zij in u verdragen moest, het socialisme herrees! Nu zendt ge ons het verontrustend schimmenspel uwer bleeke gedachten en de koude grillen uwer niet langer aan eenige „verklaring" gebonden phantasie, en ontledend met het eigene hoofd zien wij ons weder gesteld tegenover de geheimzinnige onbekende.....

Maar nu ge niet langer als bemiddelaar tusschen Marx en ons zijn licht onderschept, nu zien wij meteen, wie deze onbekende is. Het is, cher mâitre, de dialektiek zelve, die ge aan het hoofd van uw opstel hebt geplaatst, opnieuw hebt ge geworsteld met dezen voor u ontastbaren kwelduivel en weder hebt ge gejubeld toen ge dit „spook" in alle richtingen hebt doorhouwen. Ge hebt luide tartend en spottend zijn naam genoemd in de hoop, dat het zou vluchten; het verhaal van uw victorie is het relaas van uw oude kwaal gebleken. Want de onbekende is u onbekend gebléven. Gij hebt door het werk van Marx haar komen en gaan gehoord maar ge hebt haar gangen niet begrepen. Gij die als de wetenschappelijke uw inductieve methode hebt geprezen, die niet komt van de plek, [1])

---

[1]) „Wanneer Marx een bepaald verschijnsel op ekonomisch gebied heeft waargenomen of meent waargenomen te hebben, het bestaan ervan voor zichzelf heeft vastgesteld dan houdt hij er niet streng aan vast, om op wetenschappelijke wijze, langs den weg der empirie dit verschijnsel met andere soortgelijke in verband te brengen en door induktie op te klimmen

gij hebt de methode niet verstaan, dat de voortbewegingswetten van een historisch ontwikkelingsproces opspoort; en dit is meteen de reden, dat ge onbewust haar verklaring hebt ontweken. Gij verwart de veranderlijke tendenzen met wat hun vaststaande resultaten lijken. De dialektiek van Hegel en Marx schetst ons den historischen ontwikkelingsgang als het resultaat van een *strijd van tegenstellingen*, gij nu, wandelend hier en daar door het werk van Marx, waarin de hoofdlijnen der richting van deze historische beweging zijn getrokken, in plaats van aandachtig voor uw voeten te zien, loopt met den blik gericht naar de begeerlijke kroon der Marx-vernietiging en valt over deze tegenstellingen. En als ge dan aandachtig wordt en gaat toekijken, dan ziet ge hier dit en daar dat, de tegengestelde polen eener zelfde sociale kracht en ge roept: dat is niet in den haak, dat gaat niet; maar, opmerkzame Marxist, het gáát integendeel juist daardoor. Wanneer de dialektiek haar zevenmijlslaarzen heeft aangeschoten en eenige eeuwen overstapt — van de feudaliteit tot het socialisme — daar ontdekt ge plotseling een voetstap in den door Marx ontdekten historischen bodem, en ge komt er mee aandragen als met een kostbaar fossiel. Daar merkt ge elders een andere, van eenige uiterlijke gelijkenis. Ge past en meet en constateert met genoegdoening, dat uw vondsten elkander niet dekken. Welnu, zij wezen elk voor zich den stand en te zamen den gang der dingen, die de dialektiek volgde: het ware haar rechter- en haar linkervoet, waarvan ge den afdruk zaagt. En gij, terwijl ge met uw vertikale methode bleeft dreinen bij het spoor van den eenen, hebt als met den anderen voet der horizontaal over de platte bodem der materie voortschrijdende („omgekeerd" door Marx op pooten gezette) dialektiek den schop ontvangen, die u op onschadelijk terrein mag doen constateeren, dat zij niet identiek is geweest met de dialektiek der werkelijkheid en dat het anders is dan het is.

Want zij, de u onbekende, die ge nu den voet hebt willen lichten, zij is het, door wie ge den harden voetzool der werkelijkheid hebt gevoeld. Gij wilt nu de zwakte bewijzen van haar, wier sterkte aan u bewezen, nochtans u zelven niet gebleken is. Gij wilt de onhoudbaarheid aantoonen der theorie, wier praktijk de uwe onhoudbaar heeft gemaakt. Want aan welke anders dan aan deze Marxistische dialektiek werden de inzichten ontleend der mannen die u hebben doen buigen tot ge braakt, door welke anders dan door deze inzichten de strijdwijze bepaald, die u buiten gevecht heeft gesteld, de praktijk die uw praktijken smoorde?

En nu komt ge met lugubre spitsvondigheid de scherpte bevitten van het zwaard, waardoor u „het eigen hoofd" voor de voeten is gelegd!....

---

van de bijzondere feiten tot de algemeene wet, daarbij telkens tot de bijzondere feiten zelve en de bestudeering ervan terugkeerende.

„Hij laat zich telkens verleiden"... (J. G. pag. 532) men heeft gezien door wie en waartoe.

Herziening van strafvonnissen.

DOOR ICTUS.

Het wetsontwerp der vijf afgevaardigden (Harte, Hartogh, Rethaan Macaré, de Savornin Lohman en Tydeman) is door de Tweede Kamer aangenomen, en de heer de Koo is heel boos, dat het zoo lang heeft moeten duren en Kamer en burgerij voor dat dralen ongevoelig bleven.

Er is reden zich over het eerste resultaat tevreden te gevoelen en over het andere zich niet overstuur te maken. Het ontwerp maakt althans herziening van het vonnis der gebroeders Hogerhuis mogelijk, zij het ook niet noodzakelijk, terwijl tot de herziening van het karakter der Nederlandsche bourgeoisie de boosheid des heeren de Koo niemendal zal bijdragen. In zijn Groene Weekblad van 12 Maart heeft de heer de Koo het druk over onze Nederlandsche beschaving en vindt dat daar niet veel van over is gebleven, nu men van September tot bijna April heeft gezeurd, om in de Tweede Kamer de behandeling van het prullig revisie-wetje ten einde te brengen.

„Acht maanden" — zoo klaagt hij — „zal dus de Nederlandsche „wetgever hebben noodig gehad, om een wet, die vóór vijf en twintig „jaar al veranderd had moeten zijn, op slechts één punt zóó te wijzigen, „als noodig is, om drie menschen, die *misschien* verkeerd gevonnist „zijn, recht te verschaffen, van gevangenisstraf te bevrijden. Zoo staat „het nu met de Nederlandsche beschaving in het jaar 1899. Inderdaad „de comedie onzer wetgeving teekent onze nationale beschaving. Gaat „haar zien, zouden wij tot onze landgenooten willen zeggen.... gaat „haar zien.... en schaamt u! Zeker, wij Nederlanders doen niet onder „voor eenig beschaafd volk ter wereld, in eerbied voor wetenschap en „kunst, in aanbidding van het kapitaal, in een welbehagen in titels en „decoratiën; in een woord, ten opzichte van alles wat intellectueele „en materieele beschaving betreft, kunnen wij ons met de overige „volken meten, maar de eigenlijke beschaving, kenbaar aan fijnheid van „gevoel, teerheid van gemoedsleven, ontvankelijkheid voor medelijden, „zin voor rechtvaardigheid, geestdrift voor het schoone en goede.... „zeg, hoever zijn wij dan?"

De heer De Koo heeft in de Hogerhuis-zaak herhaaldelijk getoond,

geen blaadje voor den mond te willen houden en verdient onder den troep burgerlijke koerantiers, die, wanneer 't er maar eventjes mee door kon, dat vervelende socialistenkabaal doodzwegen, een bijzonder waardeerende vermelding. Men vergeeft er hem zelfs het lamentabele proza om, van bovenstaande jeremiade. Zijn goede hart heeft hem gedreven tot verontwaardiging over de onaandoenlijkheid van zijne perscollegaas en de olympische kalmte van de wijzen op het Binnenhof, — maar tegelijkertijd heeft hem zoozeer zijne burgerlijke kortzichtigheid te pakken, dat hij maar altijd door zijne boetpredikaties richt tot „*het Nederlandsche volk*." Het Nederlandsche volk heeft zich schandelijk gedragen in de Hogerhuiszaak, het Nederlandsche volk loopt hoog weg met wetenschap en kunst (och arm!) maar het Nederlandsche volk heeft volslagen gebrek aan fijn gevoel enz., het Nederlandsche volk heeft zijn beschaving verspeeld....

Ziet, die duizenden arbeiders, die niet moede zijn geworden, sedert de eerste ernstige twijfelingen opkwamen hun stem te doen hooren, aandringend op herstel van onrecht, die maanden lange openbare propaganda, die tal van comité's, die lijsten met offers van karige kopercenten, heel deze opwekkende beweging van onder af waaraan toch ook De Koo zelf zijn belangstelling in de zaak der drie gevangen broeders te danken heeft, — het bestaat voor hem ganschelijk niet.

Of, zoo hij 't al erkent, het treft niet *zijn* Nederlandsche volk. Voor dezen burgerman, zooals voor heel zijn klasse, is het Nederlandsche volk gelijk aan de Nederlandsche bourgeoisie: het proletariaat telt niet mee. Goddank! compromitteerender gezelschap dan deze bourgeoisie ware niet denkbaar.

Gelukkig behoeft dan het onderliggende deel van het Nederlandsche volk, „het ruwe, onbeschaafde, onfijngevoelige" zich *niet* te schamen; het heeft 't gevoel voor zuiver, naakt recht, waarvoor, wanneer het niet de perverse kitteling geeft van melodramatiesch décor als in de Dreyfus-zaak — de bourgeoisie in haar levenszatheid onaandoenlijk is geworden, bewaard en tot eerbiedwekkende uiting gebracht. En och, de bourgeoisie zelve *zal* zich niet schamen, om tien de Koo's nog niet; ook daar heeft zij de levenskracht voor verloren. Schamen alleen moest zich 'n heel klein beetje de heer de Koo zelf, omdat hij ook 't bewuste deel van het Nederlandsche proletariaat heeft willen begrijpen onder „het Nederlandsche volk," terwijl hij alleen zijn eigen ziellooze klasse bedoelde.

Van September tot Maart heeft de Kamer dus noodig gehad om met onbezwaard wetgevend geweten het revisie-ontwerp te kunnen overleveren aan onze achtbre senatoren, dewelke, als mannen vergrauwd in levenservaring en duchtige wetenschap, evenmin over ijs van een nacht zich zullen wagen, en met de loupe van minutieuze rechtskritiek zich aan de keuring zullen zetten van het wette-kindje der vijf kamerleden. (Hun wettig kindje kan men het bezwaarlijk noemen, waar aan het vaderschap zoovele anderen hebben meegewerkt).

Onze Eerste Kamer is een hoog eerbaar, een ijverig, een voor volk en land onmisbaar, een wat-je-maar-wil college, maar niets van dit alles haalt bij den hartstochtelijken naijver, waarmee zij voor de ongereptheid

van onze grondwet waakt, — en ik zou er geen lief ding om durven verwedden, dat ze den moed zou missen het ontwerp naar de Tweede Kamer terug te sturen, omdat niet al de bepalingen met de eischen van de Grondwet overeen te brengen waren.

Het *Handelsblad* komt de eer toe haar op de mogelijkheid opmerkzaam gemaakt te hebben, en met een bezorgdheid, die den heer de Koo tot de oneerbiedige vraag drong of de Redactie er soms innerlijk plezier van had, gewezen te hebben op den strijd tusschen art. 167 van de Grondwet, dat voor sommige ambtsmisdrijven den H(oogen) R(aad) aanwijst als uitsluitend rechter — en de bepaling in het nieuw-aangenomen revisie-ontwerp, waarbij de H. R. altijd verplicht is bij toegestane herziening van een strafvonnis te verwijzen naar een Gerechtshof.

M. i. is hier geen sprake van strijd met de Grondwet en blijft in allen geval het *forum privilegiatum* van art. 167 der G. W. van kracht. Immers, volgens het vaste beginsel van wetsinterpretatie dient een bijzondere bepaling als altijd zonder uitzondering gehandhaafd te worden boven den algemeenen regel (lex specialis derogat legi generali). Weliswaar is hier deze algemeene regel van later datum dan het bijzondere geval, en zou zij dus geacht kunnen worden, dit opgeheven te hebben (lex posterior derogat legi priori) maar aangezien het hier een grondwetsbebepaling geldt, die langs den gewonen weg van wetgeving niet kan worden opgeheven, noch gewijzigd, blijft het artikel 167 van de G. W. ongeschonden van toepassing, ook na aanneming van het revisie-ontwerp.

In de Tweede Kamer is er geen woord over gesproken, maar het staat toch te bezien, of de Eerste Kamer over het „Constitutioneel bezwaar" even luchtig heen zal loopen.

Het is bekend, dat tot op dit oogenblik ons Wetboek van Strafvordering geen algemeenen regel heeft gesteld voor de herziening van strafvonnissen. Herziening kan alleen plaats hebben in drie bepaald omschreven gevallen. 1ste Indien bij onderscheiden vonnissen twee of meer beklaagden als daders van hetzelfde strafbare feit zijn veroordeeld, en die arresten niet zijn tot overeenstemming te brengen, maar noodzakelijk medebrengen het bewijs van onschuld van een der twee; 2de Indien na veroordeeling wegens moord enz. aanvankelijk genoegzaam blijkt, dat de persoon, wiens onderstelde dood tot de veroordeeling aanleiding heeft gegeven nog leeft; 3de Indien een getuige à charge later ter zake van meineed in dat geding, wordt vervolgd.

En nu het ontwerp der vijf, zooals het, na door de spitsroeden van tweemalig afdeelings-onderzoek geloopen, en in twee voorloopige verslagen door elkaar gerammeld te zijn, gewijzigd en omgewerkt door de voorstellers en geamendeerd in openbare behandeling, eindelijk door de Kamer met algemeene stemmen is aangenomen.

Behouden is het geval van twee beklaagden als schuldig aan hetzelfde feit veroordeeld — maar daarnaast eens voor goed een algemeene regel gesteld, waaraan voortaan alle aanvragen tot herziening dienen getoetst te worden. Art 375(nieuw), eerste lid, luidt nu als volgt:

> „Herziening van een in kracht van gewijsde gegaan arrest of vonnis kan plaats hebben op grond van eenige omstandigheid, die bij het onderzoek ter terechtzitting den rechter niet bekend

> was en die op zich zelve of in verband met de vroeger geleverde bewijzen ernstigen twijfel doet ontstaan aan de juistheid der uitspraak, en, ware zij bekend geweest, zoude hebben kunnen leiden hetzij tot vrijspraak van den veroordeelde, hetzij tot ontslag van rechtsvervolging op grond dat deze niet strafbaar was, hetzij tot niet-ontvankelijk verklaring van het Openbaar Ministerie, hetzij tot toepasselijk verklaring van een minder zware strafbepaling."

Over dit artikel, dat eigenlijk de kern is van de gansche wetshervorming, heeft de groote strijd geloopen tusschen de voorstellers en de commissie van rapporteurs, waarin de laatsten overwonnen.

De vraag staat ter beantwoording, of met aanneming van dit artikel veel gewonnen is, en het doel der revisie-bepalingen: volle mogelijkheid tot herstel van rechterlijke dwaling, zoover deze verkregen kan worden, bereikt is. Erkend dient, dat bovenstaande algemeene formule ver de voorkeur verdient boven de gebrekkig-geredigeerde en beperkende casus-posities van de geldende wet.

Iedere na de veroordeeling bekend geworden omstandigheid kan nu herziening uitlokken, 't zij dat er nieuwe schrifturen aan het licht komen, nieuwe bekentenissen worden afgelegd, nieuwe waarnemingen geschieden, die den veroordeelenden rechter ontsnapt of verborgen waren; 't zij dat aan het oude bewijsmateriaal iets blijkt te ontvallen, b.v. door later aan het licht komende onbetrouwbaarheid van getuigen, enz. Het spreekt vanzelf, dat dit nieuw ontdekte, dit *novum* van dien aard moet zijn, dat, ware het ter terechtzitting bekend geweest, invloed zou kunnen geoefend zijn op de uitspraak ten gunste van den beklaagde (herziening waarbij de veroordeelde er *slechter* aan toe zou worden, wordt niet toegelaten). De vijf mannen nu, hadden oorspronkelijk een veel ruimer omschrijving voorgesteld, en waren tevreden geweest met het bestaan van eenige omstandigheid, die op zichzelf of in verband met de vroeger geleverde bewijzen zou hebben kunnen leiden tot vrijspraak enz.; — van twijfel bij den Hoogen Raad werd niet gerept, laat staan van ernstigen twijfel: (twijfel van den Hoogen Raad is altijd ernstig! zei de heer Hartogh).

Door de C. v. R. werd deze redactie als gevaarlijk en als de deur wijd open zettende voor allerlei ongegronde revisie met kracht bestreden bij monde van de heeren Pijnappel en Willinge; streng genomen, zoo redeneerden zij, zou de Hooge Raad bij stipte gehoorzaamheid aan de Wet iederen aanvraag tot rivisie moeten toestaan, ook al was de aangevoerde nieuwe omstandigheid van de meest nietige beteekenis, omdat toch de H. R. à priori nooit uit kan maken, dat een en ander op de uitspraak van den rechter niet zou *hebben kunnen* van invloed zijn. Alles *kan*; en dus in geen enkel geval, hoe zot het ook zou lijken, zou de H. R. mogen uitmaken, dat de rechters niet anders hadden *kunnen* oordeelen; de mogelijkheid van het *kunnen* moest altijd worden aangenomen, zoolang de H. R. niet met retrograde profetie zou toegerust zijn. Dus werd voorgesteld in te lasschen, dat bovendien de nieuwe omstandigheid *ernstigen twijfel* (natuurlijk niet bij Jan en alleman, maar bij den H. R. zelf!) moest hebben doen ontstaan aan de juistheid der uitspraak. Zooals bekend, werd het amendement aangenomen met 34 tegen 25

stemmen (let wel, dat er dus 59, negenenvijftig leden van de honderd aanwezig waren). Het blijft bij mij vaststaan, dat door de aanneming van dit amendement de wet beslist slechter, de kans op rechtsherstel geringer is geworden. Wat toch is 't geval? Eerst werd alleen van den H. R. gevorderd erkenning van het bestaan eener nieuwe omstandigheid, van dien aard dat, ware zij bekend geweest, de uitspraak anders zou hebben kunnen luiden. Van den H. R. zou dus in ieder geval alleen gevraagd zijn eene zuiver *objectieve* beslissing. Of de Raadsheeren op het Haagsche Plein zelve mochten twijfelen of niet aan de juistheid van het gewezen vonnis, of zij misschien onder hun hermelijnen tabberden wel heel stellig overtuigd bleven van een rechtvaardige veroordeeling, — dit alles zou niets ter zake afdoen; de H. R. had alleen te beoordeelen: is er een *novum?* zoo ja, bestaat er kans dat daardoor in verband met de vroeger aangevoerde bewijsmiddelen de uitspraak van den rechter anders zou hebben geluid? Die mogelijkheid, die kans hadde H. R. geheel objectief te onderzoeken, afgescheiden van de eigen overtuiging omtrent schuld of onschuld.

Nu daarentegen verlangt men een *subjectief* oordeel van den H. R.; hij zelf moet *ernstig twijfelen* aan de juistheid van de uitspraak, van zijn eigen overtuiging hangt dus af, of er revisie komen zal of niet; niet de wet stelt de vereischten vast voor de herziening van een strafvonnis, maar de willekeur van het opperst rechtscollege. Had het oorspronkelijk voorstel hun enkel en alleen de beslissing opgedragen over de vraag, of de wettelijke voorwaarden tot revisie aanwezig waren, door aanneming van het amendement van de C. v. R. heeft men henzelf tot rechters gemaakt, en, het verplichtend wettelijk gebod tot revisie prijsgevend, het toestaan van dit opperste rechtsmiddel den Hoogen Raad vrijelijk in handen gegeven en afhankelijk gesteld van zijn arbitrair goedvinden.

Het is nu dus mogelijk gemaakt, dat er zeer belangrijke nieuwe zaken aan het licht komen, den vroegeren rechter niet bekend, die een heel andere kijk op het geding geven, en dat toch de H. R. de revisie afwijst, op grond, dat hij, hoezeer erkennende de opendekking van hetgeen vroeger verborgen was, toch aan de schuld van den veroordeelde niet twijfelt. Alle vertoogen, alle pleitredenen zullen dan afstuiten op dit eene: in ons, Hooge Raad's, superieur rechtsgemoed bestaat geen ernstige twijfel aan de juistheid van de uitspraak; verdediger, gij kunt gaan; gevangene, gij blijft zitten.

De toepassing op de zaak-Hogerhuis ligt voor de hand. De wet moge geen gelegenheidswet zijn in dien zin, dat ze gemaakt zou zijn *voor* de gebroeders Hogerhuis, ze is het wel, voor zoover haar indiening veroorzaakt is *door* het geval der gebroeders Hogerhuis. De voorstellers hebben het blijkbaar te bar gevonden den naam der drie gevangenen heelemaal niet te noemen, maar toch ging zelfs de erkenning, dat zij zelven *ernstig twijfelden* aan de juistheid van de uitspraak hun te ver.

„Moge het behandelen", aldus de Memorie van Toelichting, „der zaak van de gebroeders Hogerhuis in de Tweede Kamer [1]) mede aan-

---

[1]) Het geradbraakte Hollandsch „der zaak van de gebr. Hoogerhuis" in plaats „van de zaak der gebr. Hogerhuis«, en zelfs de onbekendheid met de juiste spelling met dezen eigennaam, zijn kleinigheden, die de slordigheid, waarmede dit ontwerpje is in elkaar geflansd, typeeren.

leiding hebben gegeven tot dit voorstel, de voorstellers bedoelen geenszins daarmee te willen aangeven, dat, mocht het tot wet verheven worden, in die zaak revisie zal moeten plaats hebben".

Verrukkelijke bescheidenheid! En ook de Minister van Justitie, die met een ondragelijke waanwijsheid bij den aanvang der beraadslaging de Kamer over het juridisch karakter van het leerstuk der revisie meende te moeten beschoolmeesteren, kon zich niet onthouden een toespeling te maken op „de zaak", toen hij als zijn meening te kennen gaf, „dat de aard van dit voorstel, dat in den lande zekere verwachtingen heeft opgewekt, medebrengt, dat alleen om zeer overwegende redenen de totstandkoming zal mogen worden belet."

Proef het fijntjes insolente van die „zekere verwachtingen!"

Nemen wij dus de zaak-Hogerhuis. De veroordeeling is geschied op het wettig bewijs van drie getuigenverklaringen, dat de daders zijn herkend. Daaruit en uit allerlei bij-omstandigheden over welker beteekenis of nietigheid hier niet uit te wijden valt, beweren Rechtbank en Hof de overtuiging geput te hebben van schuld. Dat men het lantarentje niet wist thuis te brengen deed daaraan niets af.

Welk novum valt nu voor de herziening aan te voeren?

M. i. geen ander dan de verklaringen van sommigen, bereid getuigenis af te leggen van hunne wetenschap, dat het lantarentje in handen van anderen is geweest en van de buitengerechtelijke bekentenissen door die anderen afgelegd, — omstandigheden, waarvan toch zeker mag worden aangenomen, dat zij, waren zij ter terechtzitting bekend geweest, tot vrijspraak hadden *kunnen* leiden, volgens de redactie der vijf voorstellers *eenig* vereischte voor herziening.

Maar nu? wat waarborgt ons (ik zeg niet dat het *zal* maar dat het *kan* gebeuren) dat de H. R., zelfs na gebruik gemaakt te hebben van de hem bij art. 378 4e lid (nieuw) toegekende bevoegdheid om een nadere enquête in te stellen, niet verklaren zal, dat geen der nieuwe getuigenissen en geen der nieuwe aanwijzingen hem genoegzaam betrouwbaar voorkomt, om hem den *ernstigen twijfel* te geven aan de juistheid der veroordeeling, zooals door de wet geëischt? Wat belet, dat hij in weerwil van alle nieuwe omstandigheden, de verklaring van het herkennen der drie gebroeders door Haitsma en huisgenooten afgelegd, ongeschokt acht en de revisie afwijst?

De heer Hartogh heeft het oorspronkelijk voorstel al heel slecht verdedigd; volgens hem wilden de voorstellers met hun ruimere redactie eigenlijk hetzelfde als de C. v. R. De H. R. zou immers vanzelf geen *novum* als grond van revisie aannemen, wanneer hij niet twijfelde aan de juistheid van het gewezen vonnis.

Zonderlinge redeneering! alsof het ondenkbaar ware, dat dit college, hoezeer *zelf* in 't minst niet geschokt in de overtuiging van schuld, toch in een nieuwe omstandigheid de *mogelijkheid* zou kunnen erkennen, dat de uitspraak bij den *oorspronkelijken* rechter anders zou zijn geweest.

De heer Willinge kwam dadelijk met een aantal voorbeelden aandragen, die de bedenkelijke consequenties moesten aantoonen van het stelsel der voorstellers .... en die m. i. juist bijzonder geschikt waren, de groote wenschelijkheid van dat stelsel in 't licht te stellen. Zijn

betoog, hoezeer het tegenovergestelde bedoelende, rechtvaardigt geheel en al mijn kritiek.

„Wanneer er slechts iets bekend wordt, dat op eenigerlei wijze de overtuiging van den rechter had kunnen schokken, — aldus de Asser afgevaardigde, zou er in het systeem der voorstellers reden tot revisie zijn. Inderdaad wordt door dit voorstel de deur zeer wijd opengezet. Mag ik dit met een enkel voorbeeld toelichten? Gesteld een vonnis is gewezen op aanwijzigen, zoodat het bewijsmateriaal is samengesteld uit die aanwijzigingen. Nu weet men natuurlijk niet, welk van die aanwijzigingen bij den rechter het zwaarst heeft gewogen, veel minder weet men dit, als men zich den rechter als een college voorstelt en dus niet weet, welke bij het eene lid en welke bij het andere het meeste gewicht in de schaal heeft gelegd om de overtuiging voor de schuldigverklaring te vormen, die onontbeerlijk is voor het oordeel. Nu is er een omstandigheid waaruit blijkt dat één van de aanwijzingen voor de schuldigverklaring onjuist is geweest. Dan zal de Hooge Raad, wanneer op dezen grond revisie wordt aangevraagd, ingeval het ontwerp van de voorstellers doorgaat, de revisie moeten toestaan, omdat de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat juist die aanwijzing had kunnen bewerken dat de overtuiging van den rechter in een bepaalde richting is gevestigd.

Een tweede voorbeeld. Er wordt een persoon veroordeeld op direct bewijs. Drie getuigen verklaren pertinent wat aan den beklaagde ten laste wordt gelegd. Nu blijkt later dat het getuigenis van één van de drie verdacht wordt en dus in zekeren zin wegvalt. Nu rijst dezelfde vraag: zou namelijk het getuigenis van dezen getuige niet hebben kunnen bewerken dat de rechter zijn overtuiging voor de schuldigverklaring vestigde. De mogelijkheid is niet uitgesloten en daarom zou ook in dit geval, al blijven de andere pertinente getuigenissen volkomen in haar waarde, de Hooge Raad de revisie moeten gelasten.

Daarom stelt nu de Commissie van Rapporteurs een anderen eisch daarnaast, en wel dien van ernstigen twijfel aan de juistheid der uitspraak. In de eerste plaats moet volgens haar deze twijfel bestaan en wanneer die aanwezig is, kan pas revisie plaats hebben, wanneer de omstandigheid tevens een der in het artikel genoemde gevolgen zou kunnen hebben gehad. De ernstige twijfel staat echter op den voorgrond.

Om nu op mijn voorbeelden terug te komen: In het eerste geval waarvan ik sprak, behoeft in het stelsel van het amendement, wanneer een of zelfs meer van de aanwijzingen voor de schuldigverklaring wegvallen, de Hooge Raad de revisie niet per se te gelasten, omdat voor hem de overige aanwijzingen in het vonnis vermeld, ernstigen twijfel aan de juistheid der uitspraak kunnen uitsluiten.

Hetzelfde zal het geval zijn bij het tweede voorbeeld waarvan ik sprak. Hier zal ook niet *per se* de revisie gelast moeten worden, omdat het zeer goed mogelijk kan zijn dat de getuigenissen die zijn blijven staan, in geen enkel opzicht verdacht kunnen worden geacht en in haar volle waarde zijn blijven bestaan.

Uit dit een en ander blijkt nu mijns inziens volkomen duidelijk, dat wij hier niet met een woordenspel maar met een groot verschil omtrent de zaak zelve te doen hebben."

Uitstekend, mijnheer Willinge, uitstekend! Er *is* diepgaand verschil

in het wezen van de zaak, tusschen wat van de rapporteurs is aangenomen en van de voorstellers verworpen. Maar ik zou den lezer willen verzoeken, de aangehaalde voorbeelden goed over te lezen, en zich dan af te vragen, of er er een betere keus mogelijk was, om juist de *noodzakelijkheid* van revisie in die gevallen aan te toonen. En juist om in die gevallen herziening te *weren*, moet het amendement van de C. van R. dienen. Is er geen reden, om verbaasd te staan, dat dit alles werd aangevoerd als waarschuwing tegen de konsekwentie van het oorspronkelijk voorstel, terwijl het er integendeel eene aanprijzing van behoorde te zijn?

Maar het is nu zoo en niet anders. Aangenomen is, dat de H. R. het recht heeft te zeggen: wij gevoelen geen ernstigen twijfel — en daarmee uit.

De heer Rink heeft getoond, daarmee wel wat verlegen te zitten. Toen hij met goed gevolg de openbaarheid van het revisie-debat bepleitte, nam hij een voorbeeld, om aan te toonen hoe bij geheime behandeling in Raadkamer, indien afwijzende beschikking volgde, de twijfelingen van het publiek niet tot zwijgen, veeleer hartstochtelijker dan ooit tot uiting zouden komen.

Het voorbeeld was — zonder dat de naam werd uitgesproken — de Hogerhuis-zaak.

„De Kamer vergunne mij een voorbeeld te stellen.

„Er heeft een misdaad plaats gehad, er is eene veroordeeling gevolgd.

„Op de plaats van het misdrijf wordt een voorwerp gevonden. Ik „neem nu aan dat vaststaat, dat dit voorwerp aldaar niet aanwezig was „vóór dat het misdrijf werd begaan, en dat de herkomst van het voor„werp den rechter onbekend was.

„Nu komt de veroordeelde met een aanvrage om revisie, en grondt „zijn aanvrage op de omstandigheid, dat het bewuste voorwerp niet van „hem afkomstig is, maar van een ander met name genoemd persoon.

„De Hooge Raad wordt nu gesteld voor deze allergewichtigste vraag: „of die aangevoerde omstandigheid, niettegenstaande de tegen den „veroordeelde geleverde bewijzen, van zoodanige beteekenis is, dat zij „motiveert twijfel aan de juistheid van de uitspraak, en, zoo zij den „rechter bekend ware geweest, hem tot vrijspraak zou hebben kunnen „leiden.

„Ik zal mij niet vermeten op die vraag een antwoord te geven, maar „wel wil ik constateeren, dat zij op uiteenloopende wijze beantwoord „kan worden en dat verschil van gevoelen in het debat alleszins „mogelijk is.

„Stel dat de Hooge Raad de vraag ontkennend beantwoordt, allimine „litis de revisie op dezen grond dus onmogelijk wordt gemaakt, gelooft „men dan, dat zoo de beslissing wordt genomen na behandeling en „debat in het geheim, er evenveel kans bestaat, dat de gemoederen „bevredigd, de twijfelingen opgeheven, de hartstochten welke misschien „gaande gemaakt zijn, tot zwijgen zullen zijn gebracht, als wanneer de „beslissing valt na debat en behandeling in het volle licht der open„baarheid, met open deuren, als het ware ten aanhoore van de geheele „natie?"

Ziehier dus de erkenning van onze bezwaren.

In de Kamer zelf is dus onweersproken de wet al dadelijk geïnterpreteerd in dien zin, dat de H. R. de volkomen bevoegdheid houdt, alle aanvragen tot revisie te toetsen aan zijn subjectieve meening, af te laten hangen van zijn al of niet twijfelen aan de juistheid der vroegere uitspraak.

Men geve toe, dat dit bedenkelijk is.

Buitenlandsche wetgeving heeft de heer Pijnappel met veel aplomb als gelijksoortig aan de aangenomen redactie trachten voor te stellen, maar alleen een averechtsche vertaling kan daarin slagen. De Duitsche wet spreekt van „neue Thatsachen oder Beweismittel, welche allein oder in Verbinding mit den früher erhobenen Beweisen die Freisprechung des Angeklagten oder eine geringere Bestrafung zu begründen geeignet sind." Ik geef het in drieën te doen, dìt anders te vertalen, dan door „omstandigheden of bewijsmiddelen, die geschikt zijn, gronden op te leveren voor vrijspraak enz." — ergo een zuiver objectief vereischte, geen spoor van subjectieven twijfel. De Fransche wet verlangt feiten: „de nature à établir l'innocence", alweer niet anders te vertalen, dan met „feiten van dien aard, dat zij tot vaststelling van onschuld zouden kunnen leiden."

Het eenige, zwakke palliatief tegen al te zonderlinge niet-twijfelingen van den H. R. ligt in de openbaarheid der behandeling, die wij aan de goede verdediging van den heer Rink te danken hebben. Zwak — omdat de afwijzing der revisie onherroepelijk is en geen agitatie kans op verandering geeft. Niettemin mag men blij zijn, dat de avocasseriën van den heer Rethaan Macaré, die de beraadslaging over de revisie (waardoor een gevangene vrij kan komen) wilde gelijk stellen met de voorloopige instructie (waardoor een vrije gevangene kan worden) en die het openbaar debat tusschen den procureur-generaal en den gemachtigde wilde uitsluiten, om geen verkeerde voorstellingen bij het publiek en geen vooroordeel bij den aan te wijzen rechter te wekken, en de getuigen uit het vroegere proces voor smaad en hoon (sic) te vrijwaren, — geen ander succes hebben gehad, dan dat nog 31 stemmen zich tegen 47 hebben verklaard voor binnenkamersche behandeling. En hiermee is vrij wel het voornaamste, de kern van het wetsontwerp behandeld; — gedetailleerde behandeling van alle artikelen zou te ver voeren.

Alleen nog dit als overzicht en eindoordeel. Deze wet geeft ontegenzeggelijk meer, dan de oude bepalingen van het Wetb. van Strafv.; vóór een beslissing te nemen over de revisie, mag de H. R. tot tweemaal toe een onderzoek doen instellen, door een zijner leden of een rechter uit een ander college; is de revisie toegestaan, dan wordt altijd de zaak verwezen naar een gerechtshof, dat van haar nog geenerlei kennis nam, de straf van den veroordeelde geschorst en hij hersteld in de positie van beklaagde. Ook een overleden veroordeelde kan door revisie in eer worden hersteld op aanvraag van den overgebleven echtgenoot, van bloedverwanten in de rechte linie of in den tweeden graad der zijlinie en op vordering van den Procureur Generaal.

Ernstige gebreken in de wet zijn, behalve het breedvoerig behandelde hoofdbezwaar: gemis van de verplichting tot geldelijke schadevergoeding aan onschuldig gebleken veroordeelden. Voorts: de aanvraag tot revisie

moet geschieden door den veroordeelde zelf, of door een bijzonder daartoe schriftelijk gemachtigde. Waarom niet door de familieleden, ook zonder machtiging, waarom niet door een ieder die wil? het te goeder trouw indienen van een klacht staat toch ook iedereen vrij, waarom dan hier het tegendeel verboden? En als de veroordeelde ziek is of van het novum niets afweet, of als hij krankzinnig is, zoodat eene machtiging onmogelijk wordt, wat dan? Dan mag men alleen afwachten, of de procureur-generaal uit eigen beweging vorderen zal. Ook is een leemte, dat bij toestaan der revisie en verwijzing naar een gerechtshof, de H. R. niet tevens de vroegere veroordeeling geheel casseert en met schoon schip een nieuwe behandeling gelast.

Nu kunnen daardoor allerlei lastige juristische complicaties ontstaan, waarop de heer Loeff terecht gewezen heeft, en die alleen door toepassing van een zeer gewaagde interpretatie van den heer Lohman zouden kunnen bezworen worden. En de herziening van militaire vonissen is bij het oude gebleven.

Zoodat de slot-indruk van het drievoudig omgewerkte, verhaspelde, geamendeerde ontwerp ongunstig blijft.

Het is een gebrekkig stuk wetgeving; één groote *inelegantia juris*; een nieuwe lap gezet in een oud kleed. Maar het is beter dan waar we 't tot nog toe mee moesten stellen. Dat zegt niet veel, maar dat zegt toch iets.

Het Gemeente-Program

DOOR P. L. TAK

> Wer als Sozialdemocrat in eine Gemeinde-vertretung gewählt ist, muss seine himmelstürmende Idealen zunächst zurückstecken und sich im gefühl einer gewissen Enttäuschung zunächst mit practischen Dingen befassen.
>
> GERSTENBERGER-WEISSENSEE *in de conferentie van Socialistische Gemeenteraadsleden der provincie Brandenburg, Dec. 1890.*

I.

Slechts noode heb ik toegegeven aan den aandrang van de redactie van dit tijdschrift om nog voor deze aflevering wat te schrijven over het ontworpen gemeente-program, want een bijzonder aangenaam werk is dit niet. Maar de opmerking van den heer Gorter, dat het als nuttig behoorde te geschieden, was voor mij beslissend.

Wat hebben de ontwerpers gewild?

Hebben zij onderzocht wat de gemeente in de ontwikkeling der economische verhoudingen al beteekent en nog kan gaan beteekenen, hoe de democratiseering van het gemeenschapsbeheer als wegbaner voor het socialisme, er al deugdelijk ingang krijgt, en de omstandigheden gunstig zijn om haar te bevorderen? Hebben zij onderzocht welke wijziging in de verhouding tusschen staat en gemeente noodig is om de vrije ontwikkeling van het democratisch beheer te bespoedigen? Hebben zij zich rekenschap gegeven van den aard en de werking der speciaal Nederlandsche verhoudingen hoe de staat door telkens bij de wet nieuwe uitgaven aan de gemeente op te dragen en haar beperkende in het recht van belastingheffing, ten slotte tot uitkeeringen is moeten komen, en hoe, terwijl de contrôle van den staat onmisbaar blijft, toch vooral voor de groote gemeenten meer vrijheid van beweging noodig is? Hebben zij overwogen hoe verschillend de levenseischen zijn van de plattelandsgemeente en de groote handelsstad?

Zeer zeker niet, maar het was, dunkt mij ook nog niet noodig den niet

genoegzaam voorbereiden arbeid van de stelling der sociaaldemocratie ten opzichte van de gemeente hier al te verwachten. De Duitsche sociaaldemocraten hebben zich eerst in den laatsten tijd met gemeentezaken bemoeid; op hun voorbeeld heeft het Nederlandsche socialisme er zich niet veel mee ingelaten, en bijna alles, wat nu voor practische maatregelen in dit concept-program is aangegeven, is ontleend aan Engelsche en Nederlandsche radicalen, hygiënisten en practici. Het geval doet zich hier voor dat het radicalisme zuiver democratische grondslagen heeft gelegd en nog bezig is er op voort te bouwen, die door het socialisme dankbaar moeten worden aanvaard. De democratiseering van het gemeentelijk leven, dat is de arbeid om uit de formeele democratie van een uitgebreid of algemeen kiesrecht het wezenlijk democratisch leven te vormen van de gemeente, die arbeid die allengs met beginvormen van socialiseering gepaard gaat, maar op welker voltooiïng ernstig socialiseeren toch wachten moet, van dien arbeid het begin te hebben gemaakt is in Nederland de eer van het radicalisme, dat hierbij in Engelsche verwante geesten, in de geestelijke nakomelingen van het Engelsche radicalisme in het begin van deze eeuw een sterken steun vond.

Het Nederlandsch socialisme dat eenige jaren geleden als sociaaldemocratie uit de leerjaren in het mannenwerk van den volwassen leeftijd trad, en veel tegelijk te doen vond, ook zeer veel deed, aanvankelijke resultaten van partij-formatie en partij-krachtsuitdrukking bereikte, voor dien korten tijd verbazend te noemen, geeft zich thans den tijd om zijn arbeid in de gemeente te beginnen en zal, naar de eenige juiste methode van alle werk, beginnende met het begin, eerst het radicalisme moeten inhalen, zal dan met het radicalisme zoover de democratiseering der gemeente aangaat en de socialiseering van een zeker aantal bedrijven, nuttig kunnen samenwerken, om na veel voorbereiding op het punt te komen waar beide richtingen noodzakelijk uiteenloopen, om daarna al spoedig recht tegen elkaar in te gaan. Het kan nog een goede poos duren eer dat oogenblik komt.

Elke poging om dezen natuurlijken gang van zaken te versnellen moet leiden tot schadelijk oponthoud. Er is in de gemeenten veel rustig en gestadig werk te doen, maar voorloopig geen werk dat zal verrassen door nieuwheid. Socialistische raadsleden van dezen tijd zullen zich moeten vergenoegen met het stille werk van spitten en zaaien. Intusschen dient de socialistische taktiek in de gemeente en omtrent de gemeente te worden voorbereid. Dit is een niet zoo heel eenvoudig werk, dat ernstig onderzoek vraagt.

II.

In het program ontbreken nuttige aanwijzingen omtrent die taktiek niet, maar er is geen orde en geen logische onderscheiding in. Ook is niet alles even sterk doordacht. In dezelfde alinea vindt men eischen van verandering in de wet en voorschriften voor het optreden der raadsleden bijeen. Bestond er maar één exemplaar van, men zou het voortdurend uit de gemeente naar den Haag en vice versa moeten verzenden.

De eischen aan de rijkswetgeving gesteld, passen alle in 't kader der komende taktiek, al zouden we er eenige willen bijvoegen.

Zij zijn de volgende:

1° De nieuwe onteigeningswet, die aan de gemeenten bevoegdheid zal geven tot onteigening, buiten medewerking van den wetgever in elk bijzonder geval, van onbebouwde gronden aan den zoom der bebouwde kom, en van woningen die niet aan de eischen der hygiëne voldoen.

2° Verandering van art. 46 der wet op het L.-O., waarbij kosteloos onderwijs aan anderen dan onvermogenden wordt uitgesloten.

3° Principieele wijziging van de armenwet, zoodat voorkoming der armoede ook taak der overheid worde.

4° Wijziging van art. 243 der gemeentewet, zooals dat luidt na de wet van 24 Mei 1897 en progressie in den gemeentelijken hoofdelijken omslag na 31 Dec. 1900 verbiedt. Ook voor zoover zij de heffing voorschrijft van het totaal inkomen en dus splitsing in inkomen uit bedrijf of arbeid en uit vermogen uitsluit.

5° Wijziging van art. 240 der gemeentewet, dat de grondbelasting niet noemt als een der geoorloofde gemeentebelastingen.

6° Waarschijnlijk wijziging van art. 238 der wet voor de betterment-belasting.

7° Wijziging der politiewetgeving om de geheele kosten der justitieele politie voor rekening van het Rijk te brengen en de benoeming der commissarissen aan den Raad op te dragen.

Men zou hierbij nog wat willen vinden omtrent de benoeming van den burgemeester, en vooral omtrent de noodzakelijkheid om de groote gemeenten, die nu bezitters en beheerders van aanzienlijke vermogens en bedrijven zijn, de aan hare ontwikkeling passende vrijheid van beweging in die functie te geven. Ook over de onderwijs-wetgeving is nog wel wat te zeggen. Dit zal na aanneming van leerplicht kunnen uitgewerkt worden.

III.

Nu mogen enkele losse opmerkingen over de ontworpen artikelen nadere gelegenheid tot orienteering geven.

1. Uitbreiding van het grondbezit der gemeenten.

Verbod van verkoop van gemeentegrond aan partikulieren of van verhuring op zeer langen termijn.

Onteigening, door stedelijke gemeenten, van gronden, grenzende aan de bebouwde kom der stad.

„Verbod van verkoop." Wie moet verbieden? De Rijkswet? Hier is het bezwaar dat ook goed overleggende en vooruitziende gemeenten wel eens door ruiling of door verkoop van een stuk grond onder zeker nuttig beding wijs kunnen handelen. Door het uitlokken van zulk eene wetsbepaling zou het beginsel der vrijheid van beweging der gemeenten, in zoo menig opzicht nuttig, worden geschaad.

Eenig ander verbod dan door eene wet kan ik mij niet voorstellen.

De hier gevraagde onteigening moet door de wetgevende macht worden mogelijk gemaakt: door de wet bedoeld bij art. 151 al. 2 van de Grondwet. Hierbij behoort ook: onteigening van voor de gezondheid

schadelijke woningen. Want het moet de bedoeling zijn ook den aldus verkregen grond niet meer in den handel te brengen, maar voor de gemeenschap te behouden.

> II. Wering of overname van alle bedrijven, die het karakter aannemen van een gemeentelijk monopolie.
> Uitbreiding van het gemeentelijk bedrijf door verschaffing van gemeentewege van water, licht en warmte, exploitatie van tramwegen, telefonen en electrische beweegkracht, oprichting van gemeentelijke werkplaatsen en magazijnen; regeling en eigen uitoefening van het bouwbedrijf en assurantie der gebouwen.

Achter »electrische beweegkracht" in al. 2 zou nuttig kunnen worden ingevoegd: inrichtingen voor handel en bedrijf (havens, dokken, kranen, pakhuizen).

»Regeling en eigen uitoefening van het bouwbedrijf" zou hier kunnen vervangen worden door: »uitvoering van gemeentelijke openbare werken in eigen beheer", waardoor de voorlaatste alinea van VI, daar min gelukkig geplaatst, zou vervallen.

Het gemeentebedrijf moet natuurlijk op den duur niet worden beperkt tot de monopolies, de algemeene, centrale voorzieningen die voor één gemeente noodzakelijk slechts éène affaire vormen. Het schijnt echter niet noodig thans reeds naar eene breedere formuleering te zoeken, omdat er nog heel wat werk te doen is eer de monopolie-bedrijven waar ze in handen van de gemeenten zijn gekomen, werkelijk voldoen aan de onafwijsbare voorwaarde van nut en gerief te brengen aan a l l e n, en werkelijk democratisch te worden beheerd.

Hier is het assurantiebedrijf genoemd; men weet dat als aequivalent voor het hieruit te behalen voordeel in Duitschland ernstig gesproken is over eene gemeentelijke belasting op de polissen van brandassurantie. In elk geval moeten de kosten der in de groote steden zoo sterk verbeterde brandweer uit de assuradeurswinst worden genomen.

> III. Zorg der gemeenten voor de werkloozen, door het stichten van arbeidsbeurzen; het verschaffen van werk door het doen afbreken van krotten of herstellen van slechte woningen en aanleggen van volksparken, het verstrekken van grond en bedrijfsmateriaal aan de arbeiders: het doen vervaardigen of herstellen van goederen om deze te verschaffen aan de bedeelden, het aanleggen van wegen en bosschen, het droogleggen van plassen en de ontginning van woeste gronden.

Arbeidsbeurzen zijn niet uitsluitend een zorg voor werkeloozen. Zij zouden nuttig zijn ook al bestond de werkeloosheid niet. De eisch van deze gemeentelijke inrichtingen dient dus gesteld te worden onafhankelijk van de werkeloosheid.

En wat dit verschijnsel zelf betreft, de gemeente moet doen wat zij kàn, in enkele gevallen ook door de hier niet genoemde rechtstreeksche ondersteuning. Maar men hoede zich hier voor al te positieve beloften. De paragraaf schijnt, nog zonder het uitzicht van geldelijke ondersteuning, heel wat toe te zeggen, verrijkt als de aloude opsomming nu is

met het Amsterdamsche stelsel Janssen. Maar eene oplossing voor de groote steden bevat zij niet. Me dunkt, elke beginselverklaring omtrent openbare hulp aan werkeloozen, moest beginnen met de woorden: „voor zoover niet de vakvereeniging"... enz. En wil men voorkomen dat aan deze paragraaf meer beteekenis wordt gehecht dan ze hebben kan, dan zou de toevoeging van eene reserve als „zooveel mogelijk" of iets dergelijks op eene geschikte plaats zijn aanteraden.

> IV. Behoorlijke bezoldiging van lagere beambten en werklieden in gemeentedienst, met beperking der hooge traktementen voor de hoogste ambtenaren.
>
> Vaststelling van algemeene bepalingen, geldende zoowel voor den arbeid in direkten als voor dien in middelijken dienst der gemeenten, waardoor den arbeiders, overeenkomstig de eischen der vakvereenigingen, een goed loon tegen een matigen arbeidsduur wordt verzekerd, en hun volle uitkeering bij ziekte, Zondagsrust, een jaarlijksche vacantie met behoud van salaris, een pensioen voor hen zelven en voor hunne weduwen en weezen, wordt gewaarborgd.
>
> Bepalingen van ongeveer dezelfde strekking in de voorwaarden voor het verleenen van concessies en inachtneming hiervan bij het aanbesteden van leveranties.
>
> Uitvoering van gemeentelijke bouwwerken in eigen beheer.
>
> Instelling van een scheidsgerecht voor geschillen tusschen werklieden en hunne onmiddelijke chefs; volkomen vrijheid van beweging in organisatie en politiek voor ambtenaren en werklieden.

„Beperking der hooge traktementen," goed natuurlijk in beginsel. Maar als de gemeenten groote bedrijven gaan exploiteeren, zullen zij het niet met minder bekwame arbeidskrachten kunnen doen dan de concessionaris. En als een goede bedrijfsdirecteur hoog genoteerd staat op de arbeidsmarkt, zal men het geld moeten geven, ondanks het in deze woorden uitgedrukt voortreffelijk democratisch beginsel. Wie thans streng naar dit voorschrift handelde, zou de gemeenschap schade kunnen doen.

Loon en arbeidsduur overeenkomstig de eischen der vakvereeniging. Kan het wel de bedoeling zijn om aan de te kiezen raadsleden de verplichting op te leggen aan elken eisch der vakvereeniging te voldoen?

Het Engelsche parlementsbesluit van 13 Februari 1891, dat de eerste regeling in dezen zin bevat, legde aan de regeering de verplichting op om in elk contract van aanbesteding op te nemen zoodanige voorwaarden als het misbruik van onder-aanbesteden kunnen voorkomen, en alles te doen om de betaling te verzekeren van een zoodanig loon als gangbaar is in ieder vak voor bekwame werklieden. De Londensche Graafschapsraad maakte later uitvoerige tarieven in aansluiting met de loonen door de vakvereenigingen bepaald. Wij hebben hier te lande dat gegeven maar in enkele vakken, en dan misschien in vele plaatsen nog niet zoo heel vast.

Men zou misschien hier kunnen zeggen: wat naar plaatselijke omstandigheden goed loon en matige arbeidstijd is te noemen, met dien verstande dat waar door de vakvereeniging een loon- en uurstandaard

is bedongen, de loon- en uurbepalingen der gemeentebestekken niet ongunstiger mogen zijn.

En hier mag dan ook wel worden uitgedrukt dat althans in de eigen werkplaatsen der gemeenten zoo spoedig mogelijk de acht-urige werkdag moet worden ingevoerd.

Zondagsrust zal eenigszins moeten beperkt worden voor de openbare diensten.

Waarom het scheidsgerecht alleen voor geschillen met de onmiddellijke chefs? Met geschillen zal wel bedoeld zijn geschillen die gevolg hebben van ontslag, boete of andere schade, omdat niet elk klein geschil tot eene scheidsrechterlijke uitspraak aanleiding kan geven. Maar in die geschillen met gevolg moet steeds de weg tot den arbiter openstaan, met wien de arbeider ook geschil heeft, al was het met den burgemeester zelven.

> V. Kosteloos voorbereidend, lager, herhalings- en ambachtsonderwijs.
>
> Bij gebleken bekwaamheid kosteloos middelbaar en hooger onderwijs voor minvermogenden.
>
> Schoolvoeding en kleeding, en vacantie-kolonies.
>
> Gratis leermiddelen. Invloed van den klasse-onderwijzer op het schoolbestuur. Bevordering der volksontwikkeling door: openbare boekerijen, leeszalen, schouwburgen; en beschikbaarstelling van openbare gebouwen voor ontwikkelings-voordrachten.

Is de „invloed van den klasse-onderwijzer op het schoolbestuur" ook al een bestanddeel van een principieel sociaal-democratisch gemeenteprogram? Men denkt er op te hooren volgen: afschaffing van de rangexamens.

Daarentegen mis ik hier: tijdige voorziening in schoolruimte en beperking van alle klassen tot een maximum van leerlingen, veel lager dan thans de praktijk is.

Ook mis ik een zeer belangrijken eisch èn wegens zijn directen invloed èn wegens de kiem van democratiseering der regeling van het volksonderwijs: de invloed der ouders op het schoolbestuur, die voorloopig in zekere mate tot gelding te brengen is door de schoolcommissies door de ouders te doen kiezen. De wet geeft daartoe de vrijheid.

Men zou dan de schouwburgen uit deze wat haastig opgeschreven paragraaf kunnen missen. Zeker is censuur der stukken meêbedoeld? En waarom dan geen concertzalen? Dit ligt, dunkt mij, op een verder plan.

Deze zinnetjes eischen herziening. Indien er één onderwerp is waarin het program der S. D. Arbeiderspartij duidelijk en kras moet zijn, is het zeker het volksonderwijs.

> VI. Krachtige zorg voor den gezondheidstoestand door het bouwen van gemeentewege van arbeiderswijken, beantwoordende aan de eischen der gezondheidsleer; aansluiting van elke woning bij de gemeentelijke waterleiding, terwijl zij, wat licht, lucht, ruimte, verwijdering van afvalstoffen, brandgevaar, geriefelijkheid enz. betreft, moet voldoen aan de eischen der hygiëne.

Strenge verordeningen op het bouwen en bewonen van woningen, gehandhaafd door een goed ingericht en blijvend bouwkundig en sanitair toezicht.

Onteigening van gemeentewege van alle woningen in strijd met de gestelde eischen.

Keuring van levensmiddelen.

Gemeentelijke verzorging van zieken en gebrekkigen; lijkverbranding van gemeentewege.

Aanstelling van schoolartsen, instelling van schoolbaden.

Goede inrichting, van de gemeentelijke reiniging en het rioolstelsel; aanwijzing buiten de bebouwde kom, van plaatsen voor kleedenklopperijen; kostelooze desinfektie-inrichtingen enz.

In deze paragraaf zullen misschien naast de arbeiderswoningen de slaaphuizen voor ongehuwden, daklozen, reizenden, een plaats mogen vinden. Het is van velerlei belang dat deze industrie aan particulieren wordt onttrokken door de concurrentie der gemeente.

De waterlevering zal wel het best gewaarborgd zijn door aan elken eigenaar van verhuurde woningen de verplichting op te leggen om het water op elke verdieping te brengen, desnoods op straffe van onbewoonbaarverklaring, die een rekbaar ding is, of zijn kàn.

De keuring van levensmiddelen vraagt tweeërlei toevoeging. Vooreerst het maken van centrale markten voor al wat van buiten is aangevoerd. Eerst daar wordt de keuring mogelijk. En dan zal de keuring moeten gevolgd worden door volledige aanplakking der resultaten met naam en woonplaats van de verkoopers zoo van goede als van slechte waar.

En waarom wèl schoolbaden, en geen algemeene badinrichtingen met zwembassin in de steden en zoo goed mogelijke voorziening van die behoefte in kleinere gemeenten?

En waschhuizen met gelegenheid tegen matig tarief voor de arbeiders-vrouwen om de wasch te behandelen?

En moet, waar men in details treedt als het kleedkloppen, niet, althans voor de steden, gevraagd worden het verbranden van alle straatvuil met zijn rijkdom van ziektekiemen en zijn aantrekkelijkheid voor die kiemen verspreidende insecten. In menige Engelsche stad zijn daarvoor zeer geschikte machines aan het werk. De warmte wordt omgezet in electrisch licht of electrische kracht, of dient voor verwarming van badwater.

Het is intusschen misschien beter een algemeenen eisch te formuleeren en alle details naar de toelichting te verwijzen. Bij de toepassing van hygiënische voorschriften hangt wel eens een en ander van locale toestanden en oogenblikkelijke mogelijkheden af.

VII. Verbeterde gemeentelijke armenzorg, bestaande in zooveel mogelijk voorkoming der bitterste armoede door tijdig te steunen, hetzij door voorschotten of door giften.

Opneming in de armbestuurskolleges van werklieden en kleine burgers, bekend met de nooden en behoeften der armen, zooveel mogelijk verspreid over de verschillende deelen der gemeente.

Behoorlijke ondersteuning der aanvragers bij gebleken nood, onverschillig op welken leeftijd.

Iets afdoends in de verbetering der officieele armenzorg is wel niet te verwachten onder deze bestaande wet. Intusschen is hier met volkomen juistheid gesteld de eisch der democratiseering der armbesturen. Het klasse-bijgeloof dat deze administratie moet worden gevoerd door „heeren" moet met kracht worden bestreden.

In het winnen van dezen strijd ligt de belofte van veel verbetering.

VIII. Sterk opklimmende belasting op het inkomen, met heffing van hoogere belasting op inkomens uit bezit, dan op inkomens uit bedrijf of arbeid en met vrijstelling van lagere inkomens.

Belasting van uitwonende eigenaren van grond en bedrijven.

Afschaffing der heffing van opcenten op de verteringsbelasting (personeel).

Afschaffing van belasting op volksbehoeften, ook indien deze door het maken van winst met gemeentelijke bedrijven (gas, water enz.) verkregen wordt. Afschaffing van tollen.

Heffing eener gemeentelijke grondbelasting, met herhaalde waardeschatting.

Heffing van opcenten op de rijksbelasting op erfenissen.

Heffing eener bizondere belasting van eigenaars, wier bezit in waarde vermeerderde door uitgaven der gemeenten.

Eene principieele beschouwing van de gemeente-belastingen is slechts mogelijk in verband met de rijksbelastingen, en met de rijkswetten die aan de gemeenten zekere uitgaven voorschrijven die niet gemeentebelangen betreffen. Dit is een zeer samengestelde historie die men bij dit program wel kan laten rusten. Ook kan van een sociaaldemocratisch program wel niet de illusie zijn om vermogensevenwicht te bevorderen door belastingen.

De vraag is eenvoudig om veel geld te krijgen, telkens meer voor de uitvoering van dit program zonder den arbeider anders dan zeer licht, en de kleine burgerklasse anders dan licht te belasten, om zoo op te klimmen tot het maximum dat men van de zeer groote vermogens machtig kan worden.

Wil men tot dit laatste naderen, dan zal men wel de inkomstenbelasting aan het Rijk moeten overlaten, desnoods bezwaard met een uitkeering aan de gemeente. Want de inkomstenbelasting met stevige progressie is voor de gemeente eene te precaire belasting. In de gemeente is de progressie aan zekere grenzen gebonden door de mogelijkheid van verhuizen die aan veel rijke menschen openstaat. Tot nu toe heeft men van dat gevaar wel te hoog opgegeven, maar bij eene progressie als de paragraaf bedoelt, zou het zeer wezenlijk blijken.

Doch waarom er veel over gesproken. Nà 31 Dec. 1900 is geen progressie in de gemeente-inkomstenbelasting meer geoorloofd; men was al bang voor socialisten in den Raad.

De rijke bronnen die de paragraaf wil openen, zijn door de wet gesloten en daaruit blijkt al dat in deze zaken niet veel plaats is voor principieel bedrijf, maar dat men opportunistisch moet zoeken naar eene regeling die in elke bepaalde gemeente in verband met de rijksbelasting zoo na mogelijk bij de vooropgestelde verdeeling van lasten komt. En dat wel op een manier die een vrij ruime kas geeft.

Maar wat doet de paragraaf? Zij biedt al de heerlijkheden aan der progressieve inkomstenbelasting met sterke klimming, van gemeentelijke grondbelasting om een deel van de waardevermeerdering te bemachtigen, van opcenten op de successiebelasting, van betterment, maar in de wetenschap dat al die dingen liggen buiten het bereik van de grage gemeentekas. Het is een soort Tantalus-kwelling.

En daarbij: afschaffing van de opcenten op het personeel, en van de winst op de bedrijven die volksbehoeften produceeren, en afschaffing van tollen — misschien ook van schut- en havengelden.

Natuurlijk heeft de verwarring tusschen de eischen aan den rijkswetgever te stellen, en de door S. D. onder de huidige wetgeving te voeren gemeentepolitiek, die dit gansche program volkomen ongeschikt voor zijn doel maakt, er schuld aan; naar slechte methode levert men niet licht goed werk; maar het moet toch opgemerkt worden dat iemand die zich zou verbinden om in Amsterdam de voorschriften van deze paragraaf te volgen, alleen voor bedrijfswinsten en de opcenten op het personeel, van de begrooting achttien ton zou moeten schrappen die hij zou moeten brengen op eene dan niet meer progressief te heffen inkomstenbelasting, welke zou stijgen tot 6¾ percent, zoodat bij een vrijstelling als thans van de eerste *f* 600, al van een inkomen van *f* 1200 niet minder dan *f* 40 zou worden betaald.

Men zal hier niet moeten treden buiten zeer algemeene voorschriften en zeker aan de steden de winst op gas en water niet verbieden. Blijft onze wetgeving zooals ze is, en ze blijft soms heel lang onveranderd, dan zijn de bedrijfswinsten er niet te missen, en zal de onbillijkheid tegenover kleine inkomsten moeten worden goedgemaakt door lager tarief voor zekere klassen van woningen.

Men moet wel weten wat men doet. Er worden in menige paragraaf van dit program vrij aanzienlijke uitgaven van de gemeenten en vooral van de groote steden gevraagd. Wil men aan den anderen kant de inkomsten schrappen, welnu het papier is geduldig. Maar met die methode administreert men geen gemeente. Daar is geld voor noodig.

De omstandigheden zijn ook verschillend in de gemeenten.

Het is echter niet te verwonderen dat deze paragraaf niet slaagde. De gemeentebelastingen kunnen in een program niet afzonderlijk worden behandeld. Zij zijn deel van een telkens opgelapt stelsel, als men dat woord gebruiken mag van den verwarden toestand. Neemt de partij mettertijd de eischen ter hand die zij aan de gemeentewetgeving heeft te stellen, dan kan dit onderwerp der belastingen eens rustig worden nagekeken. Nu zal men zonder gevaar voor struikelen niet verder komen dan een zeer algemeen voorschrift van aan den eenen kant te zorgen voor het geld dat de overige programnummers zullen kosten, en aan den anderen kant dat de nieuwe lasten niet drukken, waar de druk niet kan gedragen worden.

De voortreffelijke elementen in dit programnummer van grondbelasting ter bemachtiging van een deel der waardevermeerdering, van opcenten op de successiebelasting en van betterment zullen niet vergeten worden, al zijn ze in het verband van een practisch program voor gedragingen *in* den Raad moeilijk te schikken.

Over de beide laatste paragrafen, de politie en de bestrijding van

drankmisbruik, heb ik nu niets te zeggen. De raadsleden zullen aan het laatste niet veel kunnen doen, want het verleenen van vergunning is de bevoegdheid van B. en W. en de benoeming van inspecteurs en agenten geschiedt door den burgemeester. Het is dus niet noodig er wat van te zeggen.

IV.

Ik mag echter deze critiek niet besluiten zonder een poging om te voorzien in de behoefte om een verkiezingsprogram voor dit jaar, dat dringend noodig is.

Vasthoudende aan de indeeling van het concept zouden de volgende algemeene voorschriften aan de candidaten zijn te geven, die in hoofdzaak door de arbeiderskiesvereenigingen zullen worden aanvaard.

a. Behoud en uitbreiding van het grondbezit der gemeenten.

b. Voorziening in openbare behoeften, als voorloopig water, tramwegen, telefoon, gas- en electrisch licht, electrische beweegkracht, havens, dokken, pakhuizen, door eigen beheer der gemeenten.

Overneming van concessies voor die behoeften, zoodra dit mogelijk blijkt.

Oprichting van gemeentelijke werkplaatsen en magazijnen.

Uitvoering van gemeentelijke openbare werken in eigen beheer.

Uitvoering van het bedrijf van brand-assurantie door de gemeente.

c. Gemeentelijke arbeidsbeurzen met raad van toezicht, waarin aan patroons en werklieden gelijke invloed is toegekend.

Bij werkeloosheid zooveel mogelijk werkverschaffing. In buitengewonen nood wegens werkeloosheid directe geldelijke steun.

d. Behoorlijke bezoldiging van ambtenaren en werklieden in gemeentedienst, met behoud van loon bij ziekte.

Pensioneering van ambtenaren en werklieden en van hunne weduwen en kinderen.

Bepalingen omtrent arbeidsuren en loon voor werklieden in rechtstreeksche of middelijke betrekking voor de gemeente arbeidend, zich aansluitende waar dit kan bij het gangbare loon en de uren der vakvereenigingen, maar in alle gevallen aan redelijke eischen voldoende.

Zoo spoedig doenlijk voor werklieden in rechtstreekschen dienst der gemeente de werkdag van acht uren.

Zondagsrust, of voldoende rust op andere dagen, waar de zondagsarbeid door de gemeenschap niet kan worden gemist.

Scheidsrechterlijke uitspraak in alle geschillen die voor den arbeider ontslag, schorsing of boete tot gevolg hebben.

e. Ruimere openstelling van alle graden van onderwijs voor onbemiddelden. Schoolartsen, schoolbaden.

Stelselmatig vak-onderwijs voor de ambachten met gebruik zooveel mogelijk van de gemeentelijke werkplaatsen voor dit doel.

Voorziening in voeding, kleeding en leermiddelen voor het arme schoolkind.

Zorg voor schoolruimte waar behoefte te voorzien is, vóór deze behoefte ontstaat.

Inkrimping van het kinderental der klassen op de volksscholen.

Openbare boekerijen en leeszalen. Beschikbaarstellng van lokalen voor ontwikkelings-voordrachten.

f. Uitgebreide zorgen voor de volksgezondheid.

Bouw van arbeiderswoningen.

Openbare badinrichtingen en waschhuizen met zeer laag tarief.

Goed drinkwater in alle huizen, op alle verdiepingen.

Strenge keuring van levensmiddelen met centrale markten voor alle eerste levensbehoeften.

Vernietiging van straat- en huisvuil door verbranding.

g. Democratiseering der armbesturen. Bedeeling bij werkelijk gebleken behoefte zoo ruim opgevat als de wet maar eenigszins toelaat.

h. Heffing der gemeentelijke inkomsten, zoover de wettelijke bepalingen dit thans toelaten, met het doel om eene ruime en elastieke kas voor de algemeene volksbehoeften beschikbaar te hebben, zoodat de lasten op den onvermogende niet, op den minvermogende zeer licht, en op den kleinen burger licht drukken.

i. Steun aan de drankbestrijding zoover de bevoegdheid der gemeenteraden dit zal veroorloven.

Dit program in de discussie gelouterd en vollediger gemaakt, zou, gevolgd door eene beknopte toelichtende brochure, een voorloopige grondslag kunnen zijn voor het gemeentelijk arbeiderskiesrecht.

Één Arbeiderspartij?

DOOR JOH. HARTTORFF.

Met een gemengd gevoel heb ik, en velen met mij, het artikel gelezen van Van der Goes: „Aan onze Kameraden van den Socialistenbond". Reeds de aanhef stemde prettig en deed luisteren naar hetgeen Van der Goes te zeggen had. En werkelijk, waar hij de stemming van ons kongres, te Zwolle gehouden, weergeeft, doet hij dit op zoo'n juiste manier, dat niemand onzer die bij dit kongres geïnteresseerd zijn geweest, het beter en mooier had kunnen doen. Ook het slot, waar hij ons in naam der schoonheid toeroept te komen tot de S. D. A. P., klonk in mijne ooren als het geroep van een bruigom tot zijn bruid, om te komen aan zijn zijde en samen te gaan door het leven.

Maar tusschen het begin en 't slot staat heel wat geschreven..... Van der Goes kwam dikwerf tusschen de regels door praten, Van der Goes, zooals wij hem ook vroeger lazen en hoorden.

De stem die opriep om te komen, klonk soms als die van een vader die aan 't drillen was..... „Wat van die zijde niet vrijwillig, niet spoedig komt, is de moeite van het overhalen niet waard, kan door ons niet beschouwd worden als voordeel". Of Van der Goes dit ernstig meent? Blijkbaar begreep hij zelf dat een direkt komen niet gaat, vandaar dat hij later schrijft „dat *het bestendigen van de scheiding niet wenschelijk is wijl niet noodzakelijk*". „De zaak wil het, wil *samenwerking* en eensgezindheid"..... „Het is doorgaans raadzaam eenige wezenlijke geschilpunten ter zijde te stellen, indien daarmede de eenheid kan worden verkregen welke de zaak bevordert".

Zie, dat klinkt heel anders dan het haastige geroep, om „spoedig" te komen. Van der Goes spreekt hier van *samenwerking* en van *geschilpunten uit den weg ruimen*. En dat is voor ons, naast het schoone in zijn betoog wel het meest praktische — waar 't per slot van rekening toch op aan zal komen.

Van der Goes kan van ons toch niet verwachten, dat nu wij uit het moeras zijn gekropen en nog staan te bibberen op den vasten grond, dat wij direkt op zijn erf zullen komen. Al staat hij handenwrijvend

onze zelfredding toe te juichen, tevens uitnoodigend om naast hem te komen, omdat 't daar veilig is, wij hebben nu eenmaal te veel ondervinding opgedaan in de jaren die achter ons liggen, dan dat wij niet voorzichtig zouden zijn, om eerst op ons gemak het eens te worden, op welke voorwaarden wij naast elkander zouden kunnen staan. Wij moeten weten of een samengaan met elkander wel mogelijk is. Want vergeet niet, Van der Goes, dat het *spoedige* komen in naam der schoonheid, duur gekocht zou kunnen worden èn voor de S. D. A. P. èn voor de arbeidersbeweging in het algemeen. Wanneer toch geen wezenlijke geschilpunten nù ter zijde zullen worden gesteld, zal dit vroeg of laat toch gebeuren, wat wellicht dezelfde geschiedenis zou doen geboren worden als wij die hebben leeren kennen in den vroegeren Sociaal-Demokratischen Bond en in den Socialistenbond van voor ruim een jaar terug.

Dat Van der Goes dit voelde, maar niet duidelijk genoeg op den voorgrond wilde plaatsen, zit wel hierin, dat in de loyale oproep tevens een groote mate van hooghartigheid is te bespeuren. Als *Bond* zijn we de moeite van oproepen niet waard. Vandaar dat hij zich richtte tot zijn *leden*, om afzonderlijk te komen. Wanneer Van der Goes werkelijk het belang van de socialistische beweging op het oog heeft, dan had hij moeten begrijpen, dat waar hij zelf erkent, dat onze Bond weer herboren is, wij er niet zoo spoedig toe zullen overgaan haar den kop in te drukken of op te ruimen.

Dit meen ik echter namens tal van mijn partijgenooten te kunnen verklaren, dat wij den Socialistenbond niet trachten staande te houden om een bond naast de S. D. A. P. te stellen, maar wel, omdat wij het recht van het bestaan van onzen Bond inzien. Want al zou het voortbestaan van den Socialistenbond onmogelijk zijn, dan toch zullen een groot aantal zijner leden niet te vinden zijn om toe te treden tot de S. D. A. P., zoowel om zijn dogmatisch karakter, als om principieele beletselen. Wellicht kan Van der Goes dit laatste minder schelen, als de Socialistenbond maar niet meer in den weg stond, maar dan is zijn oproep in naam der schoonheid niet anders geweest dan een uitbanningskreet van „ruim je weg!"

En den schijn hiervoor heeft Van der Goes gewekt. Principieel ziet Van der Goes geen bezwaar voor het oplossen van den Socialistenbond in de Sociaaldemokratische Arbeiders Partij, maar hij vraagt niet naar de beletselen die de door hem aangeroepenen kunnen hebben.

Zaak zou dus geweest zijn te spreken over de mogelijkheid van een samengaan of samensmelting van beide lichamen.

* * *

Afgescheiden van de kwestie of de „klub van den Socialistenbond" door hare verzwakking nog der moeite waard is, zouden de principieele bedenkingen dus van onzen kant moeten komen. Laten wij voorop stellen, dat ieder die 't werkelijk meent met 't socialisme en de socialistische beweging, een poging zooals Van der Goes had *kunnen* doen, zeer moet toejuichen, zoowel omdat 't een kwestie van macht is tegenover de kapitalistische klasse als uit een oogpunt van schoonheid voor 't wezen der socialistische beweging. Ten eerste omdat

gescheiden strijdmakkers elkaar hebben weergevonden en niet meer tegenover maar met elkaar wilden strijden, ten tweede omdat het socialistisch beginsel al zijn aanhangers onder één banier moet verzameld zien om des te spoediger en heerlijker het ideaal te helpen verwezenlijken.

Men kan derhalve verzekerd zijn dat een toenadering door ons niet alleen gewenscht maar ook noodzakelijk geacht wordt, wanneer geen principieele beletselen in den weg staan.

Persoonlijke veeten mogen nog nawerken, maar moeten ten slotte toch onderdrukt worden ter wille van het beginsel; en het wraak-oordeel van de vrije socialistische beunhazen kan ons niet deren, omdat hun geluid niet verder gaat dan de puinhoopen van hun verloren macht en aanzien, waarop ze staan te jammeren en te razen.

Waarom ik dan bedenkingen heb tegen een samensmelting van den Socialistenbond met de S. D. A. P.?

Men heeft herhaalde malen beweerd dat de Socialistenbond geen *standpunt* had; men heeft het zoo luid en zoo dikwijls herhaald, dat er zelfs nu nog leden van dien bond zijn die zooiets durven neerschrijven, wat ik hoofdzakelijk wijt aan het verwarren van het beginsel met de taktiek. Het standpunt van den Socialistenbond is het *socialistisch beginsel*, wat theoretisch omschreven is in de beginselverklaring, welke tevens in par. 8 en 9 uitdrukking geeft van de te volgen taktiek.

Deze beginselverklaring laat aan duidelijkheid niets te wenschen over, zoowel theoretisch als taktisch. (Bij een mogelijke herziening zou ik evenwel een aanvulling wenschen met een bepaling over het „gezag”.)

En voor mijn bewering kan ik een niet te wraken getuige bijbrengen — niemand minder dan Troelstra:

„Dit program bevat een onderzoek naar de wetten der samenleving, een bespieden van haren groei, een blik in hare toekomstige inrichting.

„Oók de zinsnede omtrent de taktiek is zoo nuchter en juist mogelijk: *alles* doen wat wij *kunnen*.” [1])

Dat het standpunt nà 1894 zwevende is geworden, is te wijten aan het drijven der leiders van den Socialistenbond, die door eenige moties de par. 8 en 9 zoo goed als genegeerd hebben; in 't bizonder door de aanneming van het voorstel Hoogezand-Sappemeer op het kongres te Groningen in 1893: „De partij besluit, onder geen voorwaarde hoegenaamd, ook niet als agitatiemiddel, mee te doen aan verkiezingen.”

Dit besluit werd op het kongres in 1897 te Rotterdam ingetrokken, maar tengevolge der gestichte verwarring en door de voor dat oogenblik raadselachtige, maar later te goed begrepen houding van Domela Nieuwenhuis, door een kontrabesluit vernietigd. Het referendum bevestigde echter het eerstgenomen besluit. Het kongres te Zwolle deed het overige en bracht den Socialistenbond weer terug in de banen die hij volgde tot 1893—'94, toen de stichters der S. D. A. P. den Bond verlieten. Waren nu de toongevers in de S. D. A. P. dezelfde gebleven toen zij onze organisatie verlieten, er zou geen enkele ernstige reden bestaan om twee verschillende organisaties, die hetzelfde doel beoogen en dezelfde middelen willen aanwenden, naast elkander afzonderlijk te

---

[1]) „Het kiesrecht en de Sociaaldemokratie,” door Mr. P. J. Troelstra.

doen voortbestaan. Maar bij het afzakken naar links van de mannen van den Socialistenbond, schoven die van de S. D. A. P. naar rechts.

Het deelnemen aan de verkiezingen en parlementairen arbeid was nu geen *middel* meer, maar *doel* geworden.

De verovering van de politieke macht!

Ziehier de kwestie, waarom tal van leden van den Socialistenbond niet tot de S. D. A. P. kunnen overgaan. 't Is dan ook onjuist wat *De Sociaaldemokraat* en nu Van der Goes beweert, dat er op 't kongres te Zwolle gesproken is, dat de S. D. A. P. te veel aan verkiezingen doet. Dat is geen argument. Als 't goed is aan verkiezingen mede te doen, dan doet men dit zoo dikwijls als men er zijn voordeel mee kan doen. Neen, de juiste uitdrukking was de reeds hierboven aangehaalde, dat de S. D. A. P. streefde naar de verovering der politieke macht. Dit is het karakter der S. D. A. P. geworden, zoowel omschreven in haar program, als merkbaar in haar geheel agitatorisch optreden, als ook in het persoonlijk optreden harer woordvoerders.

Om niet verkeerd begrepen te worden, merk ik ook hier nog op, dat de voorwaarden om aan de verkiezingen deel te nemen bepaald gunstiger zijn dan vóór 1894, toen de socialistische partij als zoodanig nog voor een onbekend terrein stond, wat echter geheel werd afgesloten door de bekende motie Hoogezand-Sappemeer. Vandaar dat 't volkomen te begrijpen is, dat onder deze gewijzigde omstandigheden het deelnemen aan de verkiezingen krachtiger op den voorgrond moest treden.

Maar als wij een propagandist als Fortuyn b.v. hooren uitroepen: „de weg van het algemeen kiesrecht is de weg die leidt tot de verlossing!" — dan maken wij ernstige bedenkingen. En als wij zien dat tot voor korten tijd de S. D. A. P. bijna niets anders was dan een verkiezingsorganisatie, die de ekonomische aktie voor de leus in haar rollen schreef, dan hebben wij reden om te wijzen op het eenzijdige karakter dier partij — een eenzijdigheid van de minste beteekenis in den klassenstrijd der proletariërs.

Want 't is nog van zeer jongen datum dat de S. D. A. P. zich inlaat met de vakvereenigingsaktie. En 't is ook alweer onjuist wat Van der Goes ons verwijt, dat de redaktie van *Recht voor Allen* in den valschen trant van de oude, de mannen van de S. D. A. P. verwijt de vakbeweging tegen te werken: Het feit dat Van der Goes hier bedoeld, is een opmerking door *Recht voor Allen* gemaakt over het aanwijzen van twee leden dier partij in de bemiddelingskommissie tijdens de staking der timmerlieden te Amsterdam. Deze opmerking was geenszins een hatelijkheid, maar meer een konstateeren van het feit, dat de leden der S. D. A. P. zich meer inlieten met de vakvereenigingsaktie. En Van der Goes zal niet kunnen ontkennen dat deze *aktie* meermalen is aangevochten. We hebben slechts te herinneren aan de korrespondenties in de vroegere *Baanbreker* en het oordeel van *De Nieuwe Tijd* (weekblad) onder redactie van Van der Goes, waarin bv. werkstaking een tweesnijdend zwaard en een verouderd strijdmiddel werd genoemd.

Het verschil tusschen de Socialistenbond en de Sociaal-Demokratische Arbeiders-Partij bestaat dus hierin, dat de eerste de ekonomische aktie als hoofddoel in den strijd beschouwt, terwijl de tweede de politieke aktie meer op den voorgrond stelt. Van der Goes bevestigt het reeds

gedeeltelijk, daar waar hij o. m. spreekt van de vakbeweging in den modernen klassenstrijd ondergeschikt te achten aan de politieke aktie.

Nu kan uit den aard der zaak de Socialistenbond direkt geen deelnemen aan de vakvereenigingsaktie, maar deze alleen bevorderen, wat ten opzichte van de politieke aktie wèl het geval zou zijn. Men heeft dan ook ten onrechte gedurende eenige jaren vakvereenigingsaktie met ekonomische aktie verward. Want evengoed als de politieke aktie nadeelen aankleven, evengoed is dit te zeggen van de aktie der vakvereenigingen.

De grondgedachte van het standpunt van den Socialistenbond ligt dan ook hierin, dat wij socialisten er naar moeten streven om in de maatschappij zelve te werken, te midden van de menschen, om de kapitalistische produktiewijze te doen overgaan in een socialistische.

Wij willen den *grondslag* der maatschappij, *de voortbrenging*, veranderen, omdat deze de geboorte schenkt aan al hetgeen wat daar boven is; in dat streven willen wij ons bedienen van *alle* middelen die ons *geschikt* voorkomen, óók van politieke of wetgevende middelen, omdat deze *invloed* kunnen uitoefenen ten voordeele van dat streven.

De S. D. A. P. werpt zich meer op den *bovenbouw*, de *politieke machtsmiddelen*. Zij beschouwt de *verovering van de staatsmacht* als de noodzakelijke voorwaarde om te komen tot de opheffing van het bezit der produktiemiddelen en derhalve tot een veranderde wijze van voortbrenging.

Herhaaldelijk is er reeds op gewezen dat dit in strijd is met de materialistischen grondslag van het socialisme.

't Zijn de ekonomische levensvoorwaarden der menschen die een politieken toestand bepalen. En verkeerd is 't dan ook in hoofdzaak den strijd te richten tegen de *gevolgen* en niet tegen de *grondslagen* van een maatschappelijk stelsel. Dit is zelfs zoo erg geworden, dat de verovering van de staatsmacht een dogmatiek leerstuk is van de S. D. A. P. Wij Socialistenbonders, ik zeide dit reeds, willen wèl deelnemen aan de politieke aktie, maar deze niet beschouwen als de hoofdvoorwaarde. Ook nog om een andere reden.

Wanneer wij in de politieke lichamen willen doordringen, om daar voor een deel de bourgeoisie te bestrijden, dan willen wij daardoor moreele verbeteringen voor de arbeidersklasse zien te bewerkstelligen, zooals verbetering van onderwijs en alles wat daarmede in verband staat en het bevorderen van den gemeenschapszin door bijv. het stichten van gemeentelijke instellingen ten gerieve van de burgers. In dit opzicht zijn wij 't eens met de S. D. A. P. Maar waar zij daarin plaats neemt om de staatsmacht te *veroveren*, zouden wij daarin willen binnen trekken om de staatsmacht te *vernietigen*. Men denke niet verkeerd, door te veronderstellen dat ik hiermee bedoel 't volgen eener obstructionistische politieke door onze afgevaardigen.

De staat die zich boven de maatschappij heeft gesteld, moet ontdaan worden van zijn overheerschende kracht, hij moet gepopulariseerd en gedemokratiseerd worden, om ten slotte als machtsinstelling in elkander te vallen.

Wij moeten hem ontdoen van zijn bovennatuurlijken luister en de eenvoudige volkssouvereiniteit er voor in de plaats geven.

Dit zal mogelijk zijn wanneer de arbeiders in alle richtingen het staats-

terrein betreden, als kwamen zij met een dievenlantaarn de machthebbers opzoeken. Waar vroeger jonkheeren en priesters hunne voeten zetten, laten we den stap der arbeiders hooren, desnoods met de klompen van de Surhuisterveensche heide. We maken de staatsmacht gemakkelijk en goedkoop in 't gebruik.

Men ziet dat dit anders gedacht is dan het „veroveren" der staatsmacht.

Trouwens, al zouden wij in alle staatslichamen doorgedrongen zijn, dan zijn we nog geen meester van de politieke machtsmiddelen: politie, justite en leger.

Zoolang de maatschappij is een kapitalistische maatschappij, zoolang zullen deze instellingen tot de machtswerktuigen der kapitalisten blijven behooren en ook aangewend worden tegen hen . . . . die in de politieke lichamen hebben plaats genomen.

Ook voor mij een reden om de strijd die wij hebben te voeren niet als hoofdzaak te voeren tot verovering van de politieke macht.

Maar dit hebben de parlementaire socialisten van de S. D. A. P. en de socialisten van den Socialistenbond met elkaar gemeen, dat zij op een gegeven oogenblik gewelddadig moeten ingrijpen om het ontwikkelingsproces tot de socialistische maatschappij te helpen voltrekken. Wanneer de kapitalisten met hun machtsmiddelen de toestanden nog een tijd weten te beheerschen, dan moeten de socialisten geweldig optreden om hen te verdrijven, de overwinning te behalen en . . . te behouden.

Dit is in tegenstelling met de zoogenaamde „revolutionairen" alias vrije socialisten en anarchisten. Deze zijn doodgewone evolutionairen, die kalmpjes den ontwikkelingsgang der maatschappij moeten afwachten en alleen in zooverre revolutionair zijn, doordat zij een omkeering in de begrippen prediken, maar nooit kunnen ingrijpen in de werkelijke toestanden. En hieruit is hun decadence als „revolutionaire" socialisten reeds op te maken, doordat zij het georganiseerd optreden van een volk veroordeelen, de demokratie verachten en de uitoefening van de volksmacht als uit den booze beschouwen, maar tegelijkertijd aanmoedigen tot oproertjes en moordpartijen, die voor het arbeidende volk als klasse geen voordeel zullen aanbrengen, maar dikwerf reaktionair werken.

Er is nog een bezwaar waarom wij tegen *verovering* der staatsmacht zijn. Dit raakt meer het innerlijke van het *beginsel*; het geldt de opvatting die men heeft van het verwezenlijken der socialistische denkbeelden.

Wij weten zeer goed dat wij nù niet kunnen bepalen hoe een socialistische samenleving zal te voorschijn komen. Wij weten niet welke invloeden reeds in de kapitalistische maatschappij daarop van invloed zullen zijn, bijv. de meer stoffelijke welvaart van het eene land boven het andere, het toenemen van het aantal trusts en toestanden die de natuurlijke gesteldheid van een land met zich brengt.

't Is daarom dat ik de vraag stel: Wordt de verovering van de staatsmacht ook opgevat in dien zin, dat zij den politieken grondslag moet vormen van de socialistische maatschappij die men zich denkt?

Ik heb hiervoor reden deze vraag te stellen, daar ik niet wil ijveren voor een staatssocialisme. Integendeel, ik ben voorstander van federalisme en niet van centralisatie.

Centralisatie sluit in zich afgebakende plekken gronds, welker bewoners

hun macht overdragen aan bepaalde personen. En van ons socialisten kan men niet verwachten, dat de staten die gedeeltelijk door geweld tot elkander zijn gebracht en gehouden, door ons zullen worden beschouwd als de groepen van menschen die met elkander in de toekomst moeten samenwerken.

Verkeerd vind ik 't dan ook van de woord- en penvoerders der S. D. A. P., om voortdurend heen te wijzen naar de partij in Duitschland. Zeer zeker, men kan voorbeelden nemen van hetgeen die partij reeds achter den rug heeft. Maar men vergete toch vooral niet, dat de geaardheid van een volk en de toestand van een land voor een belangrijk deel de voorwaarden bepalen op welke wijze er gewerkt moet worden. Dit geldt voor nu wat betreft de taktiek, voor later de wijze van voortbrengen en bestuur.

* * *

Ik wil naast deze principiëele bedenkingen ook nog enkele bezwaren opperen tegen het karakter der S. D. A. P.

't Was Troelstra, die in zijn reeds genoemde brochure den Duitschers verweet dat zij van alles een *stelsel* maken. „Zóó hebben ze ook van hun politieken strijd een stelsel gemaakt, hierop neerkomende, dat het proletariaat zijn ekonomische vrijmaking moet bevechten door de staatsmacht te veroveren."

Hebben wij niet 't recht hem te verwijten dat dit ook kan gezegd worden van de S. D. A. P. hier te lande?

Maar meer nog moeten wij bedenkingen maken, waar wij zien dat de S. D. A. P., terwille van de verkiezingen, kleinburgerlijke hervormingen in haar program heeft opgenomen; ik bedoel die punten in het verkiezingsprogram welke in betrekking staan tot het landbouwvraagstuk, zoowel ten opzichte van het verbeteren van het pachtkontrakt, als het geven van grond en bedrijfsmateriaal aan ingezeten arbeiders.

Het eerste acht ik een kleinburgerlijke verbetering (geen hervorming), het tweede zelfs in strijd met onze socialistische theoriën over den ontwikkelingsgang der maatschappij, maar meer nog met den grondslag van ons beginsel: afschaffing van het privaat eigendom.

Beide punten mogen dienstbaar zijn gedurende de verkiezingen in landbouwdistrikten, ik acht ze echter in strijd met het socialistisch beginsel. Wanneer een socialistische partij op die manier stemmen moet werven, dan kan zij die voor een zekeren tijd verkrijgen, maar de nadeelen zullen zich later des te sterker doen gevoelen.

Trouwens reeds nu, sinds het aktieve optreden der S. D. A. P., zijn er zaken gepasseerd, die allerminst de goedkeuring van ons kunnen wegdragen; ik wijs slechts op de houding van Troelstra in de Tweede Kamer bij de interpellatie van den minister van justitie over de zaak-Hogerhuis, toen hij de Leeuwarder rechters „vroede mannen" noemde; op de houding van Van Kol in zake oorlog en het brengen van beschaving in Indië door middel van zendelingen; ik wijs op hetgeen Van der Goes releveert in zijn artikel „Dogma en Overtuiging" in de Maart-aflevering van dit tijdschrift.

Zonder dogma's van onze beginselen te maken, moeten wij socialisten

allereerst bepalen wat wij willen en daarnaar handelen. Dat is het beste middel om de klein-burgerlijke elementen die de S. D. A. P. dreigen te overstroomen, te weren.

Want er zullen heel wat arbeiders, zelfstandige arbeiders, moeten toetreden, wil de arbeiderspartij werkelijk een partij van arbeiders zijn.

Niet dat er geen bourgeois socialist kunnen zijn; maar zij moeten hun burgerlijke denkbeelden thuis laten en hun klasse-onhebbelijkheden achterwege laten.

Zeker, het socialisme dringt als levensverwekkend beginsel niet enkel door tot de arbeiders, maar ook in hen die door edele drijfveeren worden gedreven tot de strijdende proletariërs.

Het socialisme *moet* kunstenaars, letterkundigen en wetenschappelijk gevormde mannen en vrouwen begeesteren, omdat het socialisme als alles beheerschend wereldbeginsel niet enkel een kwestie is van materieele oorzaken, maar ook zal inwerken op het geestelijk en moreel verval waarin de menschheid verkeerd.

Vóór alles de grondslagen van ons materieele leven verbeterd, maar tegelijkertijd ook het geestelijk leven verhoogd. Vandaar dat ik niet bevreesd ben voor de toekomst, wanneer jonge frissche krachten vanuit de bourgeoisie tot ons komen; wanneer ze maar idealen en strijdlust bezitten en met ons erkennen, dat er algeheele omkeering moet plaats vinden op stoffelijk en zedelijk gebied.

Maar bovenal wake men dat er burgerlijke hervormings-ideeën binnensluipen, die de revolutionaire drijfveeren der socialistische beweging verlammen en de verlossing van het proletariaat tegenhouden.

* * *

Één arbeiderspartij?

Het is aan Van der Goes en zijn partijgenooten ter beantwoording overgelaten. Niet alleen voor nú, maar ook voor de toekomst; want ongetwijfeld zullen vroeg of laat de bezwaren door mij genoemd, zich doen gelden in de S. D. A. P., al zouden alle kameraden van den Socialistenbond de toegestoken hand van Van der Goes aanvaard hebben. Verlangt hij geen „akkoord'', welnu, hij roepe ons niet op in naam der schoonheid, want het ideale in die oproep zal niet bestand zijn tegen de praktijk, die van langer leven is en zijn invloed zal laten gelden!

Maar wenscht hij één machtig leger van arbeiders om den klassenstrijd te voeren, welnu, dan zorge hij en de zijnen, dat men 't eens worde over de voorwaarden waarop men den strijd zal voeren.

Vele partijgenooten zullen dan bereid gevonden worden een offer te brengen in het belang van de socialistische beweging.

Maar dat offer zal voor goede socialisten niet te zwaar vallen, wanneer zij daarmede de eendracht in de socialistische beweging kunnen herstellen, de macht zullen vergrooten en den strijdlust opnieuw en met verdubbelde kracht doen ontbranden, ter meerdere glorie van het socialisme.

Dan zal boven het gekef en aanbassen van vroegere kameraden die hun idealen verloren en van de vroegere arbeidersbeweging niets dan het doodsgerochel, onthouden hebben den frisschen kreet van kloeken strijders weerklinken, die, bij het aanbreken van een nieuwen dageraad voor de strijdende socialisten als in koor den blijden morgenroep herhalen: *Eén arbeiderspartij!*

REPLIEK.

In het opstel door den schrijver van bovenstaand artikel beantwoord, zeide ik dat nog steeds de bejegening van geestverwanten zoowel als de redeneering over taktiek bij de woordvoerders te wenschen overlaten, sporen dragen van den ouden invloed. Zóó zelfs dat men er een reden in zou kunnen vinden om de samensmelting niet te begeeren.

Wat het eerste punt betreft heeft de redacteur van *Recht voor Allen* zijn best gedaan om ons aan nieuwe gegevens te helpen.

Als reaktie juist tegen deze strijdwijze is de S. D. A. P. ontstaan, en Bergmeijer heeft terecht gevoeld, dat hij er zijn vrede niet zou vinden. Mede aan zijn leiderschap is de eertijds bloeiende Socialistenbond zijn ondergang verschuldigd. En inderdaad doet iemand, aan wiens vingeren een lijkenlucht hangt, beter met niet op een bruiloft te komen.

Dit laatste beeld is van Harttorff. Maar hij ziet nog bezwaren. Theoretische verschilpunten blijven over, meent hij. Mij voegt hij toe: gij spreekt van het terzijde stellen van geschilpunten, maar dat kan niet van onzen kant alleen komen. En hij geeft zich de moeite de kwestie breedvoerig te behandelen. — Tusschen hem en mij (en ik onderstel dat de meeste leden van den Socialistenbond de houding van Bergmeijer niet fraai hebben gevonden) is openhartig en ernstig spreken mogelijk. Welnu, hij houde in de eerste plaats ten goede dat ik zijn voorbeeld niet kan volgen en bezwaar maak nogmaals op het theoretische in te gaan. En bovendien vergunne hij te zeggen dat zijn inzicht, naar onze meening, zoozeer het teeken draagt van in de vroegere school te zijn opgedaan, dat zijn betoog ons eer afschrikt dan aanmoedigt. De optimisten onder ons hadden zich gaarne voorgesteld, dat met het ontzag voor de vroegere leiders ook hunne leering opgeheven zou zijn. En ik meen mij op ieder, die het veeljarige debat heeft gevolgd, te mogen beroepen, als ik zeg dat, met enkele weglating van de gemeenheden, de inhoud van Harttorff's artikel een korte samenvatting is van de kritiek door het voormalige *Recht voor Allen* op de politieke aktie uitgebracht. Wij hebben, tot vervelens toe, van ons zelf en van onze lezers, al de argumenten, thans weer door Harttorff aangevoerd, weerlegd. Een vrij langdurige kursus over de kapitalistische maatschappij en den modernen klassenstrijd zou noodig zijn, om de vroegere volgelingen van *R. v. A.* te zuiveren van de misvattingen, stelselmatig bij hen aangekweekt. De antwoorden op al Harttorff's bezwaren zijn honderdmaal gegeven, en hij doet nog steeds, zoo verderfelijk is blijkbaar de vroegere leiding geweest, alsof onzerzijds deze dingen nog nimmer onder de oogen waren gezien. Ik zeg niet dat Harttorff het met ons eens moet zijn, maar verplicht is hij, meen ik, onze argumenten te kennen. Wij kunnen hier alleen voor de zooveelste keer konstateeren, dat het wezen van de hedendaagsche arbeidersbeweging, gelijk zij zich in alle beschaafde landen voordoet, onzen korrespondent niet bekend is.

Harttorff, vrees ik, zal dit weer preeken of drillen noemen, „zooals hij mij ook vroeger wel gehoord of gelezen heeft''. Ik kan intusschen mijn eigenliefde niet zooveel geweld aandoen, om de opmerking achter-

wege te houden, dat het voor velen beter zou geweest zijn als zij hadden geluisterd. Nu het uitkomt hoe zij bedrogen zijn geworden, is het zeer begrijpelijk, dat het restant van den Bond zich met groote verontwaardiging keert tegen den heer Nieuwenhuis. Maar wij veroorlooven ons den raad te geven, dat men de hand eens in eigen boezem steke. Of heeft het altemet aan waarschuwingen, ook vroeger, ontbroken? En wat is het loon geweest van de enkelen die het waagden? „Na twintig jaar" heet de brochure die de rekening opmaakt waarvan de oude Bond het kind is geworden. Maar het had geen twaalf jaar, en stellig geen vijftien jaar hoeven te duren, als *gij* wat meer mans waart geweest — gij allen die u thans beklaagt en nog maar niet wilt hooren naar de lieden die, buiten u om, een nieuwe en nog jonge, maar reeds krachtig opbloeiende partij hebben gesticht.

Wij ontzeggen niemand het recht van een ander gevoelen te zijn toegedaan. Maar wij mochten van de overgebleven leden van den Socialistenbond verwachten, meenen wij, dat zij de waarschijnlijkheid van het hunne eens overwogen. Om duidelijk te spreken, wijl men duidelijkheid begeert: hoe is het mogelijk dat deze mannen, waaronder de schrijver van dit artikel, niet eens den twijfel hebben voelen rijzen, of zij, die zoo weinig eigen kennis en eigen karakter hebben getoond in de dagen, dat zij met de anarchisten van thans door dik en dun gingen — twijfel, of zij nog altijd de aangewezen personen zouden zijn om een taktiek, in de arbeiderspartijen buiten Nederland reeds zoo lang proef houdend gebleken, te beöordeelen en te verwerpen? Hoe willen de misleiden van gisteren de leiders worden van heden? Hunne brochure is een zware aanklacht tegen de hoofdpersonen. Maar de volgelingen worden er toch ook niet beter van. Er is gedraaid — maar *gij* hebt meegetold. Er is gelasterd — gij hebt het geloofd. Er is geschimpt — gij hebt toegejuicht. Thans, het is waar, zijt gij vrij, ontnuchterd, kalm. Wij hebben het gezien, en het heeft ons verheugd. Wij staken u de hand toe. Wij doen het nog. Noodig is het voor ons niet, maar voor u. Beter wat nog van uw vooroordeel rest, als een offerande te werpen op het vlammende outer van de eendracht, dan het te branden als een flikkerende kaars bij uw doodsbed. Wij zien, voor het oog, en ook omdat het een vreugdevuur kon zijn voor allen, wij zien het eene liever dan het andere. Maar kom ons in 's hemels naam niet vertellen (Harttorff 504) dat *wij* naar rechts, *gij* naar links zijt geschoven. Gevallen zijt gij, en nog meer gesleept dan gevallen, in een moddersloot — uw woordvoerder hier noemt het een moeras (H. bl. 501). *Wij* zijn gegaan naar links, vooruit in den strijd tegen het kapitalisme; wat gij gemaakt hebt is een linksche beweging, en als vereeniging was het uw ondergang.

Wij willen zeggen dat geen voorwaarden, dan die liggen in de toegestoken broederhand, onzerzijds kunnen worden aangeboden. Iedere koncessie bracht ons dichterbij — het moeras. Er zijn geen ernstige geschilpunten. Er zijn wat ik in het vorige artikel bedoelde: verbeelde geschilpunten. Het opstel van Harttorff is er vol van. Moge de dag niet ver zijn, dat hij ook dit bezwaar in den weg van zijn socialistische ontwikkeling zal hebben overwonnen.

F. v. d. Goes.

Heeren en Arbeiders in de Partij.

DOOR HERM. HEIJERMANS JR.

In waardig antwoord op het artikel van Van der Goes „*Aan onze kameraden van den Socialistenbond*" (Februari-aflevering) heeft kameraad Bergmeijer gepoogd nieuwe fut in een oud vuurtje te blazen, en minder omdat het hem gelukt is van verschillenden wederantwoorden uit te lokken, dan wel om de zekerheid dat vroeg of laat enkelen zullen trachten het Bergmeijersche voorbeeld na te volgen, meen ik wel te doen een emmer frisch water op de laatste pieterende vlammetjes te deponeeren.

De houding van den redacteur van *Recht voor Allen*, die den eersten Kerstdag te Zwolle zijne reden besloot *met de noodzakelijkheid van één socialistische beweging in het licht te stellen*[1]), en, een maand later, niet alleen als 'n op de eksteroogen getreden boeman de toegestoken hand afwijst, maar daarenboven een poging tot meerdere eenheid met een zijdelingsche poging *om verdeeldheid te zaaien* beantwoordt, is niet van de meest sympathieke. Het heeft iets weg van beentje-lichten bij een eerlijke match. De hoofdstrekking toch van de niet aan argumenten overrijke repliek[2]) vinden we terug in onderstaand citaat, dat snuffelaars in latere jaren ongetwijfeld met gerechtvaardigde verbazing zullen lezen, verbazing om zooveel onwil en onverstand bij een man die leering heeft kunnen putten uit de beteekenisvolle geschiedenis der arbeidersbeweging van de laatste kwart eeuw:

> „Het is dan ook niet te ontkennen, zegt Kameraad Bergmeijer, dat de S. D. A. P. nog niet het karakter van een arbeiders-organisatie verkregen heeft. *Het is een troepje bourgeois, dat, profiteerende van de omstandigheden,* zich wat vertrouwd maakt met het jargon der would-be sociaal-democraten, *en wel zoo goed zal zijn om de arbeiders op te nemen. De arbeiders hebben te gehoorzamen* en tot nog toe schijnt dit vrij goed te gaan, misschien daardoor, omdat zij tot nog toe hoofdzakelijk uit ambtenaren bestaan, wien de gehoorzaamheid aan de heeren in het bloed zit. *Het staat tegenwoordig gekleed om sociaal-democraat te zijn* en zelfs de bourgeois-bladen komen niet uitgepraat over de vele wetenschappelijke mannen, die bij de S. D. A. P. zijn aangesloten.
>
> *Wij achten het dan ook onmogelijk, dat arbei-*

---

[1]) Verslag *Volksdagblad* 28 December 1898,

[2]) *Recht voor allen* 19 Februari 1899.

ders, leden van den Soc. Bond, zich op hun gemak zouden voelen in eene dergelijke organisatie. Wij kunnen ons wel voorstellen, dat zij er lid van zijn, maar dan moeten zij zich zelf verloochenen."

Ik heb het mij, bij het schrijven dezer regelen, noch tot taak gesteld het ònoverdachte artikel in zijn geheel, nòch in onderdeelen te volgen. Kameraad Bergmeijer, zoo goed als vele anderen, die te sterk verward zijn in de kleine schermutselingen van den strijd, is het ontgaan dat er eene nieuwe generatie in de Hollandsche socialistische beweging aan het groeien is, die dankbaar herdenkt wat vele voormannen in vroeger jaren gedaan hebben, maar zich onder geen omstandigheden mengen wil in gewezen of nòg bestaande persoonlijke veeten en inzichten. Ik, o. m. tot de jongere generatie behoorend, voel b.v. niet den geringsten wrok tegen Domela Nieuwenhuis, Cornelissen of wie ook. *Wij* hebben geen oude rancunes, geen haatjes, geen sektarische vooringenomenheid — wij trachten personen en toestanden in het juiste licht te zien, zullen nóóit vergeten wat de mannen eener vroegere generatie voor het Socialisme in Holland gedaan hebben, missen mitsdien de heftigheid, den gebeten kijk op de historie der laatste jaren, die velen, ook in onze Partij, toonen te bezitten. Voor ons is de arbeidersbeweging om haar zelve begin en einde en nòch met persoonlijkheden uit het verleden, nòch met de nog hangende zullen wij ons bemoeien.

Kameraad Bergmeijer, vastgeroest in botsingen die hij voor vol, en wij voor onnut, betreurenswaardig en schadelijk aanzien, heeft van de levenswijsheid dat elke generatie een anderen ideëengang medebrengt niets begrepen, zooals wij mogelijk in verzet zullen komen tegen eene ons verdringende, verder ziende generatie. Maar dit is eenmaal het leven, en zich aan die wisseling der dingen te willen onttrekken getuigt niet van kalmte en helderheid van oordeel. In het gegeven citaat legt kameraad Bergmeijer er den nadruk op, dat er »bourgeois" in de S. D. A. P. aanwezig zijn, dat de arbeiders aan die »bourgeois" te gehoorzamen hebben en meer van dien aard. Het klopt volkomen met hetgeen de Voorzitter van het »Congres van den socialistenbond" op den eersten Kerstdag bij het sluiten der vergadering zeide: „dat men „wel als een klein clubje bijeen was geweest, maar het kenmerk van „het congres was, dat de arbeiders hier aan het woord waren geweest. „De sofisterijen en haarkloverijen van vorige congressen, door heeren „te berde gebracht, waren niet voorgekomen." [1])

Kameraad Bergmeijer licht in latere nummers van »Recht voor Allen" zijn „haat" tegen de „bourgeois" in de S. D. A. P. nader toe. Zoo schrijft hij 26 Februari '99: „Het is juist dat het in de geschiedenis „meer vertoond is, dat enkelingen zich van de heerschende klasse „afscheidden om zich te voegen bij de verdrukte partij, maar dan „weet de geschiedenis er tegelijk bij te vertellen „dat zij de beweging voor eigen doel hebben benut. „Vooral geschiedde dit, als de beweging al meer of minder sukses of „kans van slagen had. En in dit geval verkeert nu de S. D. A. P." En 9 Maart d. a. v. „Maar ik heb een groot wantrouwen tegen de bour-

[1]) Verslag „Volksdagblad".

„geoisie en zie elk offer, dat ze wil brengen aan de arbeidersbeweging, „slechts als eene poging om deze te verlammen. En van hetzelfde „standpunt beschouw ik het binnenkomen der enke- „lingen uit dien stand."

Niet omdat deze citaten belangrijk zijn, maar omdat zij illustreeren het zonderling denkplan waarop eene vorige generatie zich o. m. bewoog (personenstrijd — veronderstelling van eigenbelang — verdachtmaking enz.) èn omdat zij mij aanleiding geven in het algemeen over de verhouding van „heeren" en arbeiders in ééne partij iets te zeggen, heb ik ze zoo uitvoerig aangehaald. Vooraf een brokje Polemiek over deze quaestie. Want inderdaad — en tot mijn groote teleurstelling — hebben de diepzinnigheden van kameraad Bergmeijer eene reeks vertoogen van de zijde van partijgenooten uitgelokt, die eerder geschikt zijn tot vermeerdering der verwarring dan tot klare oplossing van 'n beginsel of inzicht dat nòch beginsel nòch inzicht vertegenwoordigt. De wijze van beantwoording die men tegenover kameraad Bergmeijer gevolgd heeft, lijkt mij volkomen geschikt om voedsel te geven aan eene onwaardige strooming in de Partij, op welker verouderde drijfkracht kameraad Bergmeijer blijkbaar vrij handig speculeerde.

Ons orgaan (No. 256) ging het eerst in op de afscheiding tusschen „heeren en arbeiders" in de Partij, door B. opgeworpen:

> „Het meeste werk zal wel door het Partijbestuur worden verricht. Laat ons de bourgeois er eens uitzoeken: Vliegen, een bourgeois? Van Kuijkhoff, een bourgeois? Mineur, een bourgeois? Schaper, een bourgeois? Polak, een bourgeois? Dijkman, een bourgeois? Troelstra is de eenige die overblijft. Troelstra doet inderdaad zeer veel werk. En hij timmert daarbij altijd aan den weg. Al wat hij doet, doet hij openlijk. Bergmeijer heeft dus de voorbeelden voor het grijpen, als Troelstra een ruziemaker is. Laat hij er één noemen. Hij noemt er geen."

Vervolgens (in No. 257) gaf Troelstra zijne meening om te betoogen dat nog altijd de arbeiders in de S. D. A. P. de lakens uitdeelden:

> „Het Kongres is ons wetgevend en het Partijbestuur ons uitvoerend lichaam; het eerste bestond nog steeds bijna uitsluitend uit „werklieden" en in het laatste was tot heden ondergeteekende als eenige „bourgeois" aanwezig, en ik geef Bergmeijer de stellige verzekering dat de „kapitalisten" in onze partij zelfs niet den minsten invloed trachten uit te oefenen, daar zij niet minder dan Bergmeijer overtuigd zijn van de noodzakelijkheid, dat in een arbeiderspartij de arbeiders hun eigen zaken dienen te regelen".

Ongeveer gelijktijdig besprak A. S. de Levita in *Recht voor Allen* het gevaar dat van de zijde der „bourgeois" in de S. D. A. P. dreigde:

> „Maar is het waar, dat de voormannen van de S. D. A. P. voornamelijk „bourgeois" zijn? De voorzitter van ons Partijbestuur is een arbeider, de sekretaris een onderwijzer (gelijk Bergmeijer), de penningmeester een arbeider, en op Troelstra (een halvecents-advocaat) na, zijn de rest arbeiders. In het bestuur der afd. Amsterdam bijvoorbeeld, zetelt sedert korten tijd slechts één, die geen arbeider is. En in onze heele afdeeling ken ik geen

tien personen, die men volgens de opvatting van de redaktie van dit blad tot de heele of halve bourgeois kan rekenen. Toen ik nog lid was van de oude soc. dem. bond, heeft het juist altijd mijn aandacht getrokken, dat er betrekkelijk zoovele kleine baasjes, winkeliers en meer van dat kleinburgerlijk goedje onder school."

En de kroon werd op het werk gezet door onzen partijgenoot C. F. Loke uit Delft die in *Recht voor Allen* van 9 Maart j.l. waarlijk een weinig te ootmoedig, ditmaal niet aan kameraad maar aan Koning Bergmeijer kwam smeeken:

„Ik vraag u om mij te exploiteeren, om mij te gebruiken, zoolang ik eerlijk de arbeiderszaak dien. Houd ons, bourgeois, in het oog, wantrouw ons, maar gebruik onze krachten. Ge benadeelt uwe zaak door bedriegers in uw gelederen toe te laten, maar ge benadeelt ze ook, door krachten, die zich ten uwen diensten stellen, af te wijzen. Het mogen geringe krachten zijn, ieder mannetje is er toch één."

* * *

Zooals ik reeds zeide, waren deze beantwoordingen voor mij een groote teleurstelling. In stede den beminnelijken kameraad te zeggen waar het op stond, heeft men hem èn de arbeiders, wier oogen in dit opzicht nog niet zijn opengegaan, gepoogd in het gevlei te komen. Tegenover individuen noemen wij zulk een inzicht of zulk een taktiek eenvoudig p e r s o o n s v e r e e r i n g en veroordeelen dat ten rechte. Maar de regelen die bij individuen gelden, moeten onafwijsbaar op de of éen massa worden toegepast en het streelen of kietelen van de overgroote meerderheid onzer partijgenooten of onzer arbeiders acht ik eene verderfelijke wijze van doen. Vroeg of laat moet de waarheid in dezen beleden, vroeg of laat moet die kunstmatige afscheiding tusschen heeren-partijgenooten en arbeiders-partijgenooten hardhandig verbroken worden. En in al de aangehaalde verdedigingen onzer partijgenooten vinden wij juist een koortsigen ijver om de „bourgeois", lees de „heeren" te escamoteeren en de „arbeiders" 'n pluim op den hoed te steken. Niemand der geciteerden bekijkt de „quaestie" op breeder grondslag, niemand heeft den lust, den wil, of het inzicht rustig te getuigen dat al waren àlle „baantjes" in handen van bourgeois, alle bestuurszetels bezet door „bourgeois", desnoods om een mal en buitensporig beeld te gebruiken: alle afdeelingen overvuld met „bourgeois", zulks den klassestrijd *niet* zou ontaarden, nòch in het nadeel zou zijn der socialistische levensbeschouwing die ons allen zoo lief is als het licht en de lucht of het aankomend groen van de boomen. Ik herhaal dat vroeg of laat deze waarheid gezegd moet worden. Liefst vroeg Want over eenige jaren zal — dank zij de propaganda — het „bourgeois"-element in deze jonge Partij sterker worden — zal ontkenning van wat nu groeiend is niet baten — zullen wij niet langer een angstige scheiding behoeven te maken tusschen strijdgenooten wier scheiding op wanbegrip en o n t k e n n i n g v a n d e k a p i t a l i s t i s c h e m a a t s c h a p p i j b e r u s t.

* * *

Ik geloof dat wie in onze partij op de m. i. onjuiste wijze over „bourgeois" en „arbeiders" spreekt, zich geen heldere voorstelling gevormd heeft van wàt een bourgeois, wàt arbeid en wàt socialisme is. Kameraad Bergmeijer is een dier naïven (niettegenstaande het frissche hoofdartikel, geteekend P.: Proletariërs met een hoed op dato 6 November 1898) die een bourgeois — bourgeois noemt naar den vorm van zijn boord en den stand van zijn beurs. Andere maatstaf schijnt hij er niet op na te houden. Een „heer" mèt socialistische levensbeschouwing blijft bij hem een bourgeois, en een arbeider met reactionnaire begrippen — per sé 'n socialist of althans een betrouwbaar element. Bergmeijer's oogen reiken niet verder. Zijn methode vergt van elkeen de malligheid om den persoonlijken finantieelen levensstandaard openbaar te maken. Kan men hem bewijzen: mijn waarde, ik verdien doorgaans zooveel als een typograaf en minder dan een goed diamantslijper, dan is men beland op het pietluttig gedachtenterrein van dezen socialen hervormer en wijsgeer en komt men al of niet bij hem in de gratie. Tegen deze redeneering moeten wij glimlachend front maken. In onze kapitalistische maatschappij staat **niets** van datgene wat wij socialisme noemen. Wie het zich anders verbeeldt, vergist zich. Het éénige dat arbeider of „heer" tot socialist maakt **is de socialistische levensbeschouwing en als gevolg daarvan de daad der aaneensluiting**. Wie die socialistische levensbeschouwing *niet* is toegedaan, zich *niet* bij de strijdgenooten aangesloten heeft, is een kind van de levensbeschouwing der bourgeoisie onverschillig of hij „heer" of „arbeider" is. *Men wordt eerst deelgenoot van een strijdende klasse door de bewustwording dat men tot die klasse behoort*, en de makkers in den klassenstrijd scheidt men niet door eene *minderwaardige* opvatting van dien klassenstrijd. Eindigt ooit onze strijd, op voorbeeld van het buitenland in *laatste* instantie met geweld — wat mijn overtuiging is — dan zullen wij ons even resoluut keeren tegen bourgeois-arbeiders als tegen bourgeois-heeren. En in de tegenwoordige „vreedzame" worsteling staan wij gelijkelijk schrap tegenover reactionnaire patroons als tegenover reactionnaire arbeiders. Op onze socialistische zeef houden wij geen hooge boorden, geen „volle" beurzen terug — wèl de elementen **die in levensbeschouwing de bourgeoisie aanhangen**.

* * *

In het ingewikkeld systeem der kapitalistische maatschappij behoort het tot de bijna volslagen onmogelijkheden eene zuivere bepaling te geven van wat arbeid is — ik bedoel arbeid productief voor de geheele gemeenschap. Men heeft zich botweg verzoend met de idee dat hij arbeider is, die handenarbeid verricht — althans wordt die sóórt arbeid voor populaire doeleinden het meest tot voorbeeld gesteld. Zegt men: „de arbeiders moeten zelf hun zaak voorstaan" dan pleegt men aan „vereelte handen" te denken en voortdurend valt dan de wrijving tusschen „heeren" en „arbeiders" waar te nemen. Ik voor mij zie in het *directe* nut van bijv. een diamantslijper en een bourgeois-letterkundige geen verschil. Arbeid in verband met het samenstel *dezer* maatschappij is een zoo complex ding, dat ik niet gaarne zou durven beslissen waar de arbeider ophoudt, waar de „heer" begint, waar in economischen zin

de grens staat van het proletariaat. Wel weet ik dat wij, arbeiders, arbeiders met de handen of met de hoofden, onderworpen zijn aan een verderfelijk loonstelsel, gebukt gaan onder de gevolgen der anarchistische productiewijze. En zoo ook ben ik ervan overtuigd, dat het voor een grof begrijpen van den arbeid pleit, wanneer men het verschil tusschen een metselaar, timmerman, apothekersbediende, klerk, broodschrijver, typograaf, sigarenmaker, onderwijzer, technicus vaststelt naar de meerdere of mindere „verdiensten." Missen kunnen wij *geen enkelen vorm van arbeid* — past het ons dus geenszins in het reusachtig kamp van den arbeid merkteekens te stellen waar die of die loonarbeid den schijn aanneemt minder innerlijk-nuttig te zijn — past het ons evenmin de „vereelte handen" hooger te waardeeren dan die van de arbeiders welke op ànder gebied even toegewijd werkzaam zijn. Wij strijden niet tegen enkelingen maar tegen een vorm van productie.

* * *

Dat iemand, in de kringen der bourgeoisie geboren, in zekere mate zijn oud milieu zal blijven aanhangen mag waar zijn — ofschoon de haat van „overloopers" grooter zijn kan dan men veronderstelt — méérder waar is dat *wij allen* in een Kapitalistisch milieu leven en *niemand* zich daarvan op dit oogenblik vrij kan houden of maken tenzij in een anarchistische chimère-wereld.

Hoofdzaak van 't geen ik aantoonen wilde, ligt besloten in mijn waarschuwing om de lijnen van den klassenstrijd niet te benepen te trekken, dien strijd niet met kippige oogen te aanschouwen en vóórál te bedenken dat wanneer men van een klassenstrijd spreekt de klasse bijzaak en de *strijd* hoofdzaak is. De klasse wordt gevormd door de *strijders*, niet door een *passieve* onderdrukte klasse. En tot die *strijders* behoort onafwijsbaar de heer òf de arbeider die mèt onze levensbeschouwing zich vrijwillig, blijmoedig, bewust *aansluit*. Wij kennen geen heeren, geen arbeiders. Wij kennen *strijd*makkers en *partijgenooten*. Wij dulden niet, willen niet geduld worden, vormen één eensgezinde internationale massa.

AMSTERDAM, 21 Maart 1899.

Het Congres.

DOOR F. V. D. GOES.

Verhouding tot Vakvereenigingen en Koöperatie.

Het eerste onderwerp dat voor een bespreking hier in aanmerking komt, vinden wij in punt 12 van den beschrijvingsbrief, voorstel van de afdeeling Hilversum. Deze afdeeling wil door het kongres een poging gedaan zien om tusschen de partij en de beide andere stroomen van

de arbeidersbeweging nauwere aanraking te bereiken; en, dat de voorwaarden van de kombinatie in een te maken programma worden uitgesproken.

Schrijver dezes kan de behoefte aan een zoodanig programma evenmin gevoelen als de wenschelijkheid van de poging hier bedoeld.

Het programma der S. D. A. P. wijst op de onmisbaarheid van vakvereenigingen als organisatie van de arbeiders in den strijd om betere toestanden. Het verbindt de partij bovendien „zooveel mogelijk'' dezen strijd te steunen. Zou nu, deze vraag legt Hilversum ons voor, zou nu de tijd gekomen zijn om aan de bewoordingen van ons program eene uitbreiding te geven, en speciale maatregelen vast te stellen om de samenwerking te bevorderen? Neen, zeggen we, die tijd is niet gekomen. Er is geen reden om van de nu gevolgde taktiek af te wijken, welke proefhoudend is gebleken. Aan den eenen kant verwierpen wij het beginsel der neutraliteit in dien zin, dat wij geene sterke aktie van een vakvereeniging verwachten, zoolang althans niet de meerderheid van hare leden het standpunt van den klassenstrijd hebben ingenomen, en dus ook de noodzakelijkheid van den politieken strijd erkennen, andersgezegd, socialisten zijn. Maar aan den anderen kant eerbiedigen wij de neutraliteit in zooverre, dat wij van de vakvereenigingen verlangen noch verwachten dat zij als zoodanig in den politieken strijd zich zullen mengen (anders dan als vereeniging opkomen voor bepaalde eischen door middel ook van de wetgeving te bereiken), noch zich aansluiten bij de sociaaldemokratische partij. Vakvereeniging en politieke partij voeren zelfstandig den strijd voor een eigen doel. Als arbeidersorganisaties hebben zij ten slotte een gemeenschappelijk doel, de vrijheid van hare klasse, maar wijl de eene de politieke macht beoogt en de andere de ekonomische positie, is beider eerste doel verschillend en daaruit volgt de noodzakelijkheid van een afzonderlijken strijd. De wenschelijke zelfstandigheid, intusschen, sluit een samenwerking niet uit, noodzakelijk gemaakt door de omstandigheden van den strijd. De ekonomische positie kan door de wetgeving worden verbeterd, invloed op de wetgeving kan door het optreden van de vakvereeniging worden geoefend. Daarom zullen vakvereenigingen zich hebben te verklaren over voorgestelde wetten of bij de regeering op wettelijke regeling hebben aan te dringen. En de politieke partij zal daarom de werkzaamheid van de vakvereeniging hebben te prikkelen en te steunen.

Indien dit de voor ons land in de eerstvolgende tijden normale verhouding behoort te zijn, moeten wij constateeren dat zij nog niet geheel is bereikt. Wij weten niet zeker of van den kant der S. D. A. P. wordt gehandeld overeenkomstig het programma, en waar dit te wenschen mag hebben overgelaten, is het gebeurd onwillekeurig en bij gebrek aan middelen. Abnormaal, daarentegen, mag nog veeltijds de houding heeten door de vakvereenigingen bewaard. Doch wij weten, dat dit verschijnsel door de geschiedenis van onze arbeidersbeweging volkomen wordt opgehelderd. Hier behoeven wij op de oorzaken niet terug te komen. En wij weten ook, dat met de toenemende krachtsontwikkeling van de partij, de relatie met de ekonomische beweging tegelijkertijd verbetert. Argwaan, vrees, haat, misverstand worden uit den weg geruimd, sterven af. Na een, na twee, na drie jaar, de geschiedenis van de naaste toe-

komst zal het bepalen, zullen alle oorzaken van verwijdering hebben opgehouden te werken. En dan zal het voorloopig bereikbare zijn verwezenlijkt: de in afzonderlijke organisaties samenwerkende politieke en ekonomische aktie.

Het voorloopig bereikbare. Andere landen kennen andere toestanden. In België bestaat de *Parti-ouvrier* uit vak- en kiesvereenigen. In Duitschland hetzelfde, op den naam na, wat de wet zou verbieden. Niet de wet, maar de stand der beweging verbiedt in ons land, dat vakvereenigingen onderdeelen worden van de S. D. A. P. Eene poging om het nochtans te beproeven, zouden wij volstrekt afkeuren.

Maar dit heeft de afdeeling Hilversum niet kunnen bedoelen. Zij verlangt waarschijnlijk den hier als normaal te beschouwen toestand te bespoedigen. Ook in dit geval schijnen bijzondere maatregelen overbodig, misschien zelfs schadelijk. Het komt neer op het wegnemen van verwarring van begrippen en van persoonlijke achterdocht bij een handvol leidende vereenigingsmannen en hun onmiddelijken aanhang. Wij zien evenwel dagelijks de leidende vereenigingsmannen zich bij de partij aansluiten. Een propaganda tot het opnemen binnen den kring der partij van de vakbonden als zoodanig, zou licht ten kwade geduid worden door dezelfde anarchistische organen, die bij de bestendiging van misverstand en wantrouwen belang hebben — parasieten levende in afval. —

Organisatie.

Over deze rubriek hier maar een enkel woord.

De door de afd. Arnhem voorgestelde *uitbreiding van het partijbestuur* met een afgevaardigde voor elke provincie, zal wel alleen wegens finantieele bezwaren onuitvoerbaar zijn. De kosten van eene bestuursvergadering stellende op *f* 7.— gemiddeld per hoofd, zouden alleen de zes reglementaire bijeenkomsten, voor elk lid waarmeê het bestuur werd aangevuld, op ruim *f* 40.— komen. Een zoo talrijk mogelijk partijbestuur, als waarborg voor de goede behartiging van alle betrokken belangen in een organisatie welke over het geheele land verspreide arbeidersgroepen insluit, zal overigens door allen wenschelijk worden geacht.

Rechtspersoonlijkheid van Afdeelingen (voorstel-Arnhem) is om voor de hand liggende praktische redenen ook naar onze meening een noodzakelijk iets.

Aparte *fondsen*, gelijk ditmaal de Afd. Groningen er een verlangt, *voor arbeidersafgevaardigden* die als leden van politieke lichamen door de werkgevers worden geweerd, zullen, meenen wij, in de eerstkomende tijden onmogelijk zijn te stichten.

De afd. Amsterdam wil *minderheden van afdeelingen* in de gelegenheid stellen om punten te brengen op den *beschrijvingsbrief van het kongres*. Zou, hoe juist in beginsel, aan gezegden brief eene onhandelbare afmeting geven.

Het *zegelstelsel* in de diplomaboekjes *afschaffen* (Utrecht) zal, onderstellen wij, geen bijval vinden, zoolang geen ander denkbeeld van kontrole behoorlijk uitgewerkt wordt voorgedragen.

Rotterdam wil de *kongresverslagen als brochure* doen verschijnen, en niet als bijvoegsel van het orgaan. O. i. is dit een noodzakelijke ver-

betering. Dezelfde afdeeling verlangt dat de *drukker van het orgaan* voldoen zal aan de *eischen gesteld door den Typografenbond.* Ons verwondert het dat dit verlangen nog moet worden uitgesproken. Zijn er buitengewone omstandigheden, welke men behoort te kennen om over de zaak te oordeelen, die het Partijbestuur konden doen besluiten af te wijken van een zoo elementairen regel? De vergadering te Leeuwarden zal de noodige opheldering ongetwijfeld verschaffen.

Het Partijbestuur verzoekt *salarieering* van twee zijner leden; nieuw voor het lid dat den boekhandel drijft, en verhooging voor den sekretaris. Billijke vordering, overeenkomstig het beginsel dat zoodanige arbeid worde betaald, alleen dan door onvermogende leden behoorlijk te verrichten.

Partij-orgaan.

De afd. Delft wil een opinie doen uitspreken over de houding der redaktie tegenover het *Volksdagblad.*

De onze is dat een of twee keer onze redaktie in een toon is gevallen, die, de omstandigheden in aanmerking genomen, beter achterwege ware gebleven. De opmerking betreffende zekere beknoptheid in de mededeeling van min of meer gegronde berichten omtrent de lotgevallen van een Stichtsch financier, moet zelfs onvoorwaardelijk worden afgekeurd, meenen wij. Alle harten bij ons eigen hart. Zonder geld is eenmaal geen blad, ook geen socialistisch blad, te vestigen. Het geld wordt niet geschept, maar wordt geschoten, door wien dan ook. Kwam een bankier aan de S. D. A. P. een kapitaal verschaffen en behielden wij onze vrijheid in de redaktie, wij zouden niet weigeren. Van invloed op de redaktie van het *Volksdagblad* is niets gebleken, is ook niet in het publiek verweten. De onvolkomenheden in de wijze van redigeeren, gelooven wij, behoefden niet extra in het bureau aan den Kloveniersburgwal te worden gebracht. Al hadden de heeren de bankjes kunnen visschen in zijne wateren, zij zouden waarschijnlijk een beter geïnformeerd, maar geen beter geredigeerd blad hebben gemaakt. — Is dat zoo, dan komt verder geen kritiek op de herkomst van de penningen te pas. Bovendien zou de goede smaak in dit geval hebben geboden over de verhouding van kourant en kapitalist te zwijgen. Wat nu aan het *Volksdagblad* overkomen is met A., kan morgen een orgaan van de S. D. A. P. gebeuren met B. En dat onze redakteuren, in die omstandigheden, zich bijzonder zouden hebben gehaast met aan hunne lezers te verhalen welke juiste en onjuiste mededeelingen de ronde deden omtrent de wijze waarop B. in finantiëele aangelegenheden zijn rug had gebrand en thans in eenig tuchthuis op de blâeren zat, vermag schrijver dezes zich niet voorstellen. De omstandigheden van zijn geldschieter rond te bazuinen, laten wij het vrijuit zeggen, kan niet met schik van één blad ter wereld worden verwacht.

Een ander geval was het met de *Kontroleur*, ook door de *Sociaaldemokraat* genoemd. Van dit weekblad wordt de inhoud grootendeels door den thans onfortuinlijken financier, als het ware, gedikteerd. Het speciale doel schijnt te zijn het kritiseeren van zwendelarijen waarbij een ander dan de patroon is betrokken. Maar ook dit is een baantje gelijk vele anderen. En het zou niet de moeite waard zijn geweest te

spreken van een *Kontroleur* die slechts één halfrond van de finantiëele wereld nagaat, indien genoemd orgaan niet veeltijds een vertoon van onafhankelijkheid en vrijmoedige kritiek had gegeven, weinig strookende met de wijze waarop bankiersklerken gehouden zijn te schrijven in de boeken van het kantoor — of in zijne bladen.

Wat het *Volksdagblad* aangaat, vereenigen wij ons overigens geheel met de kritiek van het partijorgaan. Het betrekkelijke sukces van het *Volksdagblad* is een maatstaf van de gebrekkigheid van de arbeidersbeweging. Dat men, om min of meer te slagen, in een stad als Amsterdam, ten aanzien van het sociale vraagstuk een houding moet aannemen alsof men maar half bij zinnen is, is geen kompliment voor de werklieden in deze groote gemeente. In verkiezingsdagen niet openlijk en krachtig voor de socialisten te mogen partijtrekken; te spreken van demokratie als men sociaaldemokratie had moeten zeggen; nog steeds te droomen van een partijlooze vooruitstrevendheid als een ideaal voor arbeiders in den klassenstrijd; — het moge door de omstandigheden waarin men verkeerde aan de hand gedaan of voorgeschreven zijn — maar zooveel, dunkt ons, is zeker, dat een redakteur, die genegen is zich door zoodanige omstandigheden te laten leiden, niet aan zijn kracht maar aan zijn zwakheid het sukces is verschuldigd. Afgezien van stijlistische en polemische bekwaamheden, die niet gering waren, heeft de redakteur zich kunnen handhaven, niet door zijne overtuiging en inzicht, maar ondanks beider gebrekkigheid. Hij was de rechte man alléén omdat de plaats zoo vreemd was. En zoo heeft het *Volksdagblad* de nu steeds sterker wordende beweging in de hoofdstad niet geleid met bekwaamheid en moed, maar is het haar gevolgd met aarzeling en in twijfel. Bij de vroegere heerschappij van *Recht voor Allen*, toen vele arbeiders niets lazen dan hetgeen Nieuwenhuis en Cornelissen hun beliefden voor te liegen, was de verschijning van het *Volksdagblad* een groote verbetering. Maar het zonderlinge was, dat de redaktie met deze rol niet tevreden scheen. Voor een strikt neutraal arbeidersnieuwsblad was plaats geweest, maar eene echte neutraliteit had de redaktie tevens bewaard voor de valsche positie waarin de voorgewende neutraliteit haar nu heeft gebracht. Iets van een nieuwe partijformatie zweefde voor den geest van den hoofdredacteur. In dien zin heeft hij meermalen zich uitgelaten. Dit, en niets dan dit, maakt van het orgaan, dat in de plaats van de opkomende partij der socialistische arbeiders, een andere organisatie wil stellen — en de noodzakelijkheid van een socialistisch program voor een onafhankelijke arbeiderspartij ontkent, een vijand van het onze. En komt men nu tot deze houding nog in volle ernst, dan heeft zij haar rede van bestaan als ieder andere. Intusschen, dit was, gelijk uit elk nummer van de kourant kan blijken, bij het *Volksdagblad* het geval niet. Anti-socialistisch is men geenszins. Maar van den nood der gedwongen onzijdigheid heeft men de deugd van de verheven neutraliteit willen maken. Men was speelbal en meende zelf te kaatsen. Het *Volksdagblad* is niet opzettelijk tegen ons opgetreden, het is onwillekeurig in ons vaarwater gedreven. Het is minder een tegenstander, dan een sta-in-den-weg. Op dit oogenblik is een blad, dat niet in dienst staat van de bourgeoisie, maar evenmin beslist socialistisch wil zijn, zijns ondanks een orgaan van de reaktie. Het onthoudt niet alleen aan

de arbeiders wat het behoort te geven, maar wat het hun geeft is het juiste niet.

En vandaar botsingen met de *Sociaaldemokraat,* waarvan wij vertrouwen dat de partijgenooten, zij mogen evenals wij hunne aanmerkingen hebben, overtuigd zullen zijn dat ze onvermijdelijk waren. —

Het andere gewichtige punt ten opzichte van het partijorgaan is het *dagbladplan.* Dit is enkel en alleen een geldkwestie. Komt thans het kapitaal, dan komt de kourant. Het voorstel aan het partijbestuur optedragen de mogelijkheid te onderzoeken, zal wel niemand tegenspreken. De behoefte wordt algemeen gevoeld. Wij hebben nu een weekblad dat driemaal in de zeven dagen wordt uitgegeven. De geldmiddelen, de redaktioneele krachten zijn onvoldoende om een orgaan te maken gelijk de partij er een noodig heeft. Grootere verdeeling van arbeid over meer personen is onmisbaar geworden. De werkzaamheid en het talent van de thans aanwezige redakteuren zullen dan beter uitkomen. Wij gevoelen overigens de behoefte niet in eenige bijzonderheden aantetoonen, op welke wijze, hun als ons, het bezwaar van de thans geldende regeling is gebleken.

Het laatste punt betreffende het partijorgaan loopt over de geoorloofdheid van sommige *advertenties.* De afdeeling Drachten wil nieuwmalthusiaansch gereedschap niet laten adverteeren. Per abuis staat er bij: door de N.-M. Bond. De Bond adverteerde niet in het blad, maar een partikuliere firma. Van deze firma beweren sommigen dat hare waar niet deugt, en dat zij dus valt onder de rubriek kwakzalvers. De vraag, evenwel, moeten wij aankondigingen van zoodanige artsen en artsenijmengers zonder diploma uitsluiten, is een onderdeel van een andere vraag van wijdere strekking die eerst besproken dient te worden.

Advertentiën, men weet het, zijn de voorname bron van inkomsten voor de meeste kouranten. Voor de onze vloeit deze bron nog zeer zwakjes. Maar bij uitbreiding van partij en pers zal de exploitatie van advertentiepagina's onvermijdelijk worden. De grootere vraag die ik bedoelde komt dan te pas. Nemen wij de advertenties die wij kunnen krijgen zonder uitzondering, en ontslaan wij redaktie en administratie van alle toezicht?

Deze regel geldt voor de burgerlijke kouranten, naar het schijnt, vrij wel zonder uitzondering. Schrijver kon onlangs in een debat met een anti-revolutionair woordvoerder voorstellen, de vlek aan onze partij klevende wegens het plaatsen van nieuw-malthusiaansche advertenties, uittewisselen tegen een overeenkomstig smetje op de reinheid van de zijne door advertenties van geheime middelen en sterke dranken in de *Standaard,* een uitwisseling als het ware te bewerkstelligen door een wederkeerige uitwissching. Nemen de advertenties toe, en wij het beginsel van volkomene vrijheid aan, dan zal het niet altijd mogelijk zijn aan vrome en onvrome tegenstanders een zoodanig akkoord te presenteeren. De hier toegepaste spreekwijze van de twee handen welke elkander schoonwasschen, onderstelt dat beide de zeep van noode hebben. Wij nu moeten zorgen zuiver te blijven. De propaganda heeft geld noodig, maar het is, ook voor de propaganda, niet onverschillig hoe het geld wordt gevonden. Komt, derhalve, de algemeene vraag naar aanleiding van dit punt ter sprake op het Kongres, dan zouden wij het beginsel

van verantwoordelijkheid ook voor de advertenties aangenomen wenschen te zien.

Anders zei ik, is de regel bij de bourgeoisbladen. Maar wij zouden niet gaarne alle gebruiken uit deze wereld tot de onze maken. Het geld stinkt niet, denken vrome en onvrome uitgevers, en het schijnt ook dat de redaktiën er evenmin een luchtje aan bespeuren. Zoo ziet men dat bij een blad als het *Nieuws van den Dag*, het orgaan van Nederlandsche ingetogenheid, degelijkheid en gematigde vrijzinnigheid gepaard aan een verlichten godsdienstzin, de bezoldiging en eventueele tantièmes van redakteuren voor een deel afhankelijk gesteld van het gebruik dat de klandestine prostitutie en buitenechtelijke liefde zullen maken van de advertentiepagina's, aan welker keerzijde zij, redakteuren, den lof schrijven van huwelijkstrouw en kuischheid. Dit mag inderdaad heeten een weldaad verrichten met de rechterhand, en de linker onkundig laten. Of is het de bedoeling dat vrouwen, die de advertentie ten val brengt, door het artikel wederom worden opgeheven? Zoodanig derhalve dat de vennootschap geen winst derft en de deugd nochthans slechts licht schade lijdt? Hoe dit zij, het feit is niet te ontkennen. Advertenties van „dames" die „die iemand zoeken die haar finantieel wil steunen", of, schaarser, dezelfde aankondiging in omgekeerden zin; annonces van „een heer en dame" of „een heer" die „voor twee à driemaal per week een vrije kamer vragen in een nette, stille buurt," zijn, heeft men eenige nummers van het blad van Dr. Ritter bij elkaar, schier niet te tellen. Maitressen-koop, dus, en rendez-vousbedrijf; met rechtstreeksche medeplichtigheid (van oudsher lager aangeschreven, behalve voor lieden die geen keus en anders geen brood hebben, dan de ontucht zelf) van de verantwoordelijke personen aan de krant. Gezwegen van die andere rubriek van advertenties, gewijd aan een geheime minnehandel, welke wel niet juist om zijn eerbaarheid gedreven moet worden zoozeer in het verborgene, dat hij gedwongen is het andere uiterste middel te gebruiken van eene zoo groot mogelijke, maar alleen voor het ingewijde paar in verstaanbare raadselen gehulde publiciteit.

Wat wij, daarentegen, van de sociaaldemokratische pers meenen te mogen verlangen, is, dat de inhoud van de eene bladzijde niet strijdig zij met den inhoud van de andere. Hiermeê is niet gezegd dat wij een zeer strenge censuur vorderen; maar de overeenstemming van de twee groote rubrieken van een kourant is niet te waarborgen anders dan door het beginsel van een censuur vast te stellen.

Overigens kunnen wij den wensch van de afd. Drachten niet ondersteunen. Dat jonge vrouwen en mannen, pas of nog niet getrouwden, die ons partijblad lezen als een lektuur die zij liefhebben en hoog willen houden boven hetgeen zij overigens onder de oogen krijgen; het orgaan, in een woord, uit welks bladen het eenige pleegt te vallen dat hun leven mag verfraaien; — dat zij in die kourant ongaarne het platte en prozaïsche vinden van eene aankondiging der werktuigen waarmêe men het schoone en wondervolle vermogen van een vrouwenschoot te niet doet, is niet minder begrijpelijk dan achtenswaardig. Maar de kourant is niet alleen bestemd voor de jongere partijgenooten, niet alleen voor haar en hen die nog moeten leeren, ook voor degenen die hebben geleerd. En deze laatsten weten dat in onze dagen het kwaad

dat de verspreiding van deze middelen teweeg brengt, minder noodlottig moet worden genoemd dan het kwaad dat zij voorkomt. Hier is alleen sprake van een zedelijk kwàad. En, gelijk iedere maatschappij, heeft ook deze periode van het kapitalisme hare bepaalde seksueele verhouding, waarvan dit de regel is, dat zij lijdt onder de toepassing van opzettelijke steriliteit, maar minder lijdt dan bij een baring zonder einde. Terwijl ten aanzien van eene derde kategorie, een wijze en edelmoedige onthouding, de regel is, dat het kapitalisme haar niet uitsluit maar tot uitsluitens toe bemoeilijkt voor de massa. Zij, die in deze schaarsche termen vallen (tenzij zij enkel de hartstochten van het lichaam wisten te bedwingen wijl ze half bleven slapen, maar de ijdelheid des geestes niet, die maar al te wakker was) zullen een zelfbeperking niet prediken waarvan zij weten, dat door geen prediken wordt behaald. Doch niet ieder, die een afkeer voelt voor de nieuw-malthusiaansche praktijk, meene, dat hij boven hare toepassing is verheven. De koude temperamenten hebben gemakkelijk spreken. En die talrijke klasse, welke bij de onbedwongen lusten de schade aan geest en lichaam niet ontzien, hebben waarlijk geen recht van spreken. Bij de groote meerderheid van de thans levende menschen is de geslachtsgemeenschap niet meer dan een bevrediging van lichamelijke wellust; en wij meenen dat zij, die eenige voorzichtigheid in acht nemen, de voorkeur verdienen boven de onnadenkenden of sentimenteelen, die treden als een haan en baren als een konijn!

Intusschen zeiden wij reeds dat dit dingen zijn, die uit de theoretische kennis van deze wereld voortkomen voor sommigen, en aan de meesten door de ondervinding van het leven moeten worden bijgebracht. En zij die niet, hoe dan ook, tot het besef zijn gekomen van de beteekenis van het nieuw-malthusianisme in onze maatschappij, zullen door de openlijke aanbeveling van de instrumenten worden gekwetst. Zoover hiertoe onze partijgenooten behooren, zullen wij aanstoot moeten vermijden. Het is, als men wil, een vooroordeel; maar een vooroordeel dat wij niet gaarne uit de arbeidersklasse zouden zien verdwijnen, omdat het bij velen den geest helpt ontvankelijk worden voor het besef, dat een maatschappij die het nieuw-malthusianisme noodzakelijk maakt voor de massa, of althans verleidelijk voor velen, niet alleen in stoffelijke dingen verdient dat zij onder gaat. Wij rekenen er op dat dit begrip algemeen zal worden, maar eer het zoover is, moeten onze organen niet hard handelen met het instinkt, dat aan het begrip voorafgaat en tijdelijk vervangt. Thans vraagt, meenen wij, de afdeeling Drachten te veel, door alle advertentiën van voorbehoedmiddelen te willen verbieden. Wij zouden aan de redaktie willen opgedragen zien, gebruik makende van het haar te geven recht van kontrôle, elke advertentie van deze soort op zich zelf te beoordeelen. —

Verkiezingen en Parlementaire Aktie.

Het door de kommissie voorbereide *gemeenteraadsprogram* wordt in deze aflevering door een van onze medewerkers behandeld.

De eisch van de afdeeling Leeuwarden, *dat het partijbestuur geen kritiek op gestelde kandidaturen* zal uitbrengen, is o. i. onaannemelijk. Het partijbestuur zou dan met elke kandidatuur moeten meêgaan; immers

is onthouding niet denkbaar. Denkbaar daarentegen zijn gevallen dat eene afdeeling of kiesvereeniging een keus had gedaan waarmede het bestuur, dat de partij vertegenwoordigt in omstandigheden welke het praktisch onmogelijk maken de partij te hooren, zich niet vermocht te vereenigen. Aangezien eene kamerkandidatuur eene zaak is, niet van een kiesdistrikt alleen, maar van de geheele partij, zal altijd het bestuur in zijn oordeel vrij moeten blijven. Wij meenen dat het, althans in de eerste jaren, volstrekt noodig zal zijn overeenstemming te krijgen tusschen bestuur en afdeeling wegens iedere te stellen kandidatuur.

Er is in deze rubriek een voorstel van dezelfde plaats, dat *kamerleden* van onze partij *een bedrag van f 100.*— „van hun kamer-inkomsten" jaarlijks in *het verkiezingsfonds storten.* Deze bemoeiïng met partikuliere geldelijke aangelegenheden zal het Kongres ongetwijfeld verwerpen. Ten behoeve van het beginsel dunkt het ons bovendien wenschelijk, dat zoo beslist mogelijk de wil van het kongres blijke, dat nimmer in het politieke optreden der partij de traktementsvraag betrokken wordt. Het is goed dat er salaris verbonden is aan het lidmaatschap van de Kamer, zoodat ook onvermogenden het kunnen waarnemen. De aangewezen partijgenooten moeten er van kunnen bestaan, maar de partijkas behoort er buiten te blijven. Bij verkiezingen beoogen wij niet het geldelijk voordeel van personen. Eene misselijke houding, als onlangs door Van der Zwaag te Amsterdam aangenomen, die nogmaals zei de betrekking te willen om de bezoldiging, zal in geen lid van onze partij mogen worden geduld. Maar ook het finantieel belang van de organisatie moet bij den politieken strijd niet worden betrokken.

De afd. Hengelo vraagt een uitspraak over de te volgen gedragslijn bij verkiezingen zonder eigen kandidaten. Aangezien het kiesrecht niet als eene bevoegdheid kan worden beschouwd gegeven aan personen om op een stembiljet den naam te schrijven die hem lief is, maar wijl het kiesrecht is een wapen in den strijd om de macht, zal in ieder bijzonder geval moeten worden beslist op welke wijze het wapen is te hanteeren. De partij gebruikt haar staatkundigen invloed ten bate van de zaak welke zij is toegedaan. Tusschen burgerlijke kandidaten zal, volgens dezen regel, wel bijna altijd een keus mogelijk zijn.

Algemeen kiesrecht.

Onderscheidene afdeelingen dringen aan op hervatting van de propaganda voor algemeen kiesrecht. Wat van de meest geavanceerd burgerlijke partijen voor het arbeiderskiesrecht is te verwachten, heeft de jongste politieke geschiedenis ons geleerd. Eenstemmig verklaarde men zich voor het zoo goed als onbepaald verschuiven van de vraag na den val van het ministerie Van Houten. De verandering was een zuivere of, wil men, een onzuivere personenkwestie. Er is een handig gebruik gemaakt van de antipathie door den heer Van Houten gewekt bij het betere deel van de kiezers wegens zijn afval. Maar de politieke bevoegdheid van de arbeiders is thans in geen betere handen dan vroeger. Zij zullen haar zelf in handen moeten nemen.

En nu schijnt in vele streken van het land de invloed van de S. D. A. P. groot genoeg, om met gegronde hoop op sukces de beweging voor algemeen kiesrecht te kunnen beginnen. Nadrukkelijker dan eenige

redeneering heeft de geschiedenis sedert September 1897 geleerd, dat het kiesrecht noodzakelijk is.

Koöperatie.

De afdeeling Middelburg wenscht bij kongresbesluit deze opvatting, dat de koöperatie niet alleen een huishoudelijke maar vooral een openbare aangelegenheid moet zijn, niet enkel ten bate van den arbeider als konsument maar ook als lid eener strijdende klasse, duidelijk te doen uitspreken. Dit speciale karakter vindt men in de zinsnede van de motie welke een deel der winsten toewijst aan de partijkas.

* * *

De rubrieken Onderwijs en Protektie geven geen aanleiding tot een nadere bespreking. Het Kongres zal zich zeer waarschijnlijk vereenigen met het voorstel Rotterdam of Amsterdam om onze eischen ten aanzien van het *onderwijs* op de volgende jaarvergadering, door een bijzondere kommissie voorbereid, aan de orde te stellen.

Protektie zal worden ingeleid door Troelstra. Zijne konklusiën zijn nog niet bekend gemaakt.

Overzicht Tijdschriften.

„Tweemaandelijksch Tijdschrift" (Maart 99).

Dat is het wel wat neerslachtig maakt ieder die in de jonge krachtige beweging van '80 gevoeld heeft een hoop die zich vermeette en van zins was op het leven zelven in te werken en het te vernieuwen vanuit de schoonheid. Liefde tot schoonheid was het bewegende, schoonheidsgevoel het opperste in de eerste jaren van den Nieuwen Gids, maar als een vlugge stoomsloep andere schepen, meende hij instinktmatig uit kracht daarvan, mee te kunnen voeren heel het geestelijk leven van zijn tijd, gevoelde zich in zijn stormachtige jeugd, aan het revolutionaire op elk gebied verwant. Frisch en vooruit-strevend klonk zijn stem ook in maatschappelijke dingen; hij stond aan de spits en was inderdaad een wegwijzer.

De tijden zijn veranderd, en niet *wij* zijn het, die ons over hunne veranderingen hebben te beklagen, want zij brachten ons klaarheid en kracht, maar wel beklagen wij het ongebruikt of maar half gebruikt blijven van zoo vele schoone krachten en den noodzakelijken val van het, zij het dan ook maar een half beseft, beginsel tot het beginsellooze, van het goede tot het minder goede èn slechte. Het Tw. Tijdschrift dat een deel der traditie van den glorietijd onzer literatuur wil omvatten

zooals het een deel omvat zijner garde, opende met een onpartijdigheid die wij onvastheid noemen, zijn poorten voor veel wat in literatuur en maatschappij-kennis, de Nieuwe Gids zou hebben geweerd. Al naar het tij verviel, verlaagde het zijn standaard. Klagelijk, dat de sterke en groote mannen die het leiden, níet ontkwamen aan de onzuiverheid waarvoor in onze dagen slechts de dogmatische levenshouding behoedt.

Met uitzondering van een filologische studie van den jongen Belg Vermeylen is alles in dit deel geschreven door vier oude krachten uit den nieuwen-Gids tijd: Verwey, Van Looij, Van der Goes en Van Eeden. Uiteengeslagen in de werkelijkheid, hokken zij hier schijnbaar eendrachtig samen binnen de groene wanden. Schijnbaar, want „heerenloos" en wild staan zij nevens elkaar, zonder iets gemeenzaam dat, hooger en algemeener dan de individuen, ze tot zijn dienst verbindt als een menner zijn vierspan. Pijnlijk bewust wordt wie de pagina's doorbladert, dat de onpartijdigheid van wie meent tegenstrijdigheden te omspannen, inderdaad de anarchistische onvastheid is van wie goed noch kwaad erkent.

Verwey, de sterke onvermoeide zoeker, ook in geschiedenis, de kloeke klimmer, die geen opgeven kent en altijd meent nù te zullen bereiken, zich altijd krachtig voelt, hij die het eenmaal zei, dat de dichter moest wezen „oor en mond, hart en hoofd van zijn tijd" — hij die dus, ook voor zichzelven, de noodzakelijkheid erkent, te kiezen en te rechten tusschen beginsel en beginsel — hoe kwam hij er toe in één band naast Van der Goes' principiëele bespreking van maatschappelijke dingen, op te nemen van Eeden's utopisch individualisme? Wil hij iedere richting doen hooren mits goed voorgevoerd en wel verdedigd? Maar dit is het juist wat niet mogelijk is: in onzen tijd zijn niet alle richtingen meer goed verdedigbaar, in onzen tijd, althans in West-Europa, komt niet meer, wie kloek en diep denkt, juist en fijn opmerkt, met individueele reddingsplannen voor de „zieke maatschappij."

Ekonomisch en geschiedkundig is Van Eeden's stuk al even zwak, onnauwkeurig, oppervlakkig — en Verwey kent de geschiedenis der ekonomie genoeg, om de grove fouten in dit betoog te doorzien. Waar van Eeden zegt „dat de menschelijke beschaving een veranderlijk en voorbijgaand verschijnsel is, en dat deze beschaving, als geheel, afhangt van de wijze waarop *elke enkeling* werkt en zijn voedsel verkrijgt" en dit doet voorkomen als het essentieele van het historisch materialisme — daar weet Verwey dat Marx nooit iets dergelijks heeft beweerd, maar altijd over *maatschappelijke* voortbrenging gesproken.

Waar van Eden zegt: „maar een politieke partij, eens gevormd, kan zoo maar niet zijn inzichten wijzigen, ze moet trouw blijven aan haar programma of ze pleegt zelfmoord — weet Verwey daar niet, dat de sociaal-demokratie, waarop dit doelt, de éénige partij is die zichzelve bewust weet een produkt, een weerschijn van de werkelijkheid, naar ieder geluid uit de werkelijkheid luistert, rusteloos, onophoudelijk, zichzelve wijzigt en leert? Waar van Eeden zegt: „kunt ge een schooier, die nooit een behoorlijk bed had, beduiden dat het niet wenschelijk is met koets en paarden te rijden en den baas te spelen onder een troep gegallonneerde lakeien?" weet Verwey daar niet zeer goed, dat de sociaal-demokratie onder haar aanhangers kweekt de gezindheid die bij baas noch lakei-zijn bevrediging vindt, maar reeds *nu* als geluk voelt

de nieuwe menschelijke verhouding van *broederschap?* Waar van Eeden spreekt over de Fransche revolutie als over een „jammerlijk fiasco", een strijd zonder intelligentie, waar hij de Engelsche arbeiders van het Duitsch-socialistisch program doet overnemen de vorming van vakvereenigingen en koöperaties — weet Verwey daar niet dat hier historische gebeurtenissen òf door grove onkunde, òf door opzettelijke verdraaiïng geheel valsch zijn voorgesteld?

En bladzij aan bladzij gaat het zoo door; àl wat daar onnoozel en plat is, wordt aan „Marx", de „Marxisten" den „materialistisch denkenden" ten laste gelegd — en ziet men toe, 't zijn allen denkwijzen, die noch Marx zelf noch één Marxist toekomen, maar enkel Van Eeden zelf.

De materialistisch denkende, zegt Van Eeden, laat zich bedriegen door den schijn der ruimte-afmetingen. Zij ziet volksbewegingen, fabrieken, stoombooten, spoorwegen van enorme dimensies. Zooveel millioenen menschen, zooveel mijlen spoorweg, zulke reusachtige steden, dat alles meent hij moet ook met vervaarlijke middelen worden aangetast. Hij noemt een idee, een paar woorden, een tijdschrift-artikel daarbij „klein", en vergeet dat ideeën geen ruimte hebben en juist daarom machtiger zijn dan alles wat ruimte inneemt.

Kan het onzinniger gezegd? Wie is 't ooit in zijn hoofd gekomen ideeën en lichamen te willen meten, om hun „grootte" te bepalen? Welk sociaal-demokraat zegt: een idee is kleiner dan een spoorweg, of een tijdschrift-artikel weegt minder dan een fabriek, is *dus* van minder belang? Wat doen de socialisten anders dan juist hun ideeën verspreiden met kracht en macht, overal „de hoofden revolutioneeren"? Hun vertrouwen in de idee schijnt grooter dan dat van Van Eeden, die de tegenwoordige maatschappij niet met propaganda en organisatie, maar met zéér lichamelijke dingen: land en kollektivistische kolonies, te lijf wil.

Mij blijft het een raadsel dat Verwey iets opneemt dat hij *moet* inzien zeer slecht gedacht, onjuist voorgesteld, oppervlakkig begrepen te zijn. Wanneer gij het socialisme wilt bestrijden, Verwey, waarom doet gij het dan zelf niet? Of, meent ge dat het uw werk niet is, waarom zwijgt ge niet? Maar ge zij u zelve beter verschuldigd dan een bestrijding te plaatsen, die ge weet dat even onwaardig is u en ons.

Toch bracht het tweemaandelijksch een werkelijke vreugde in Van Looy's vijfde feest. De taal-virtuoos en voortreffelijk klanken-smeeder ging nooit onder in de vorige feesten, maar het beste wat hij heeft is toch daarvan verscheiden en dat betere verschuilde zich, en hierin zien wij het weer. Zeker, de zon heeft hij lief en al het menschen-gedoe en de kleuren en klanken om hen zelven, maar liever heeft hij de *menschen toch*, niet maar als wezens die goed te bespieden en te beschrijven zijn, maar als wezens wìer vreugd ons blij, wier leed ons droef maakt, omdat zij menschen zijn als wij. Het trouwhartig gemoed dat zoo geduldig door den langen dag de ingehouden hartebewegingen dier nederigen nagaat, dat is het wat tot kunst maakt door de ontroering, wat anders slechts het zien van oogen en het nabootsen met woorden van wat zij zagen, zou zijn.

H. R. H.

De „Intellektueelen" en de Arbeiders-partij

DOOR H. R. H.

Er is rumor in casa over de vraag, wat niet-arbeiders te maken hebben in een arbeiders-partij. Hooren zij er in? Hooren zij er niet in? Brengen zij het gevaar mee dat de partij het klasse-standpunt verlaten zal en is niet met het intellekt het paard van Troye binnengehaald in de sociaal-demokratie? Niet in *de partij zelve* zijn deze vragen opgekomen: revolutionairen en radikalen hebben het vuurtje gestookt, met de bewuste of onbewuste bedoeling, de arbeiders *in* de partij het vertrouwen te ontnemen in sommige hunner pen- en woordvoerende strijdmakkers, en de besluiteloos en vol argwaan op een hoop staande arbeiders *buiten* de partij af te houden van onze organisatie. Het „intellekt" moet dienst doen als boeman.

Goedgemeend, maar niet bijzonder sterk zijn de argumenten door sommige partijgenooten in deze kwestie te berde gebracht. De een zegt „er zijn toch maar weinigen van die niet-arbeiders in de partij" en de ander „met de daad der socialistische aaneensluiting houdt alle verschil tusschen arbeiders en niet-arbeiders op". De eerste tegenwerping doet denken aan het door Marx aangehaalde voorbeeld van een juffrouw die men het hebben van een kind verweet „het is maar zoo een héél kleintje" — en de andere heeft, door een niet-arbeider uitgesproken, veel van een betoog pro domo. Want het is voor ons „overloopers" zeker het aangenaamst en gemakkelijkst te verklaren dat de S. D. A. P. zonder eenig bezwaar uit leden van verschillende klassen, hutje-mutje door elkander geworpen, bestaan kan, omdat de socialistische aaneensluiting alle klasse-verschil uitwischt. Wij hebben behoefte ons verbroederd te voelen aan onze strijdmakkers en het is niet aangenaam er aan herinnerd te worden, dat trots den goeden wil en het diplomaboekje der S. D. A. P. de wallen van het klasse-verschil zich nog tusschen ons en de wereld der arbeiders verheffen. Maar met de oogen te sluiten is hier niets gedaan en het is beter, meen ik, te trachten die wallen door te graven. Moeilijk is dat niet, maar wel is het een bewijs voor de achterlijke ontwikkeling van 't socialisme in Nederland, dat de toetreding van een deel der intellektueelen tot zooveel verbazing aanleiding kon geven en tot zulke vreemdsoortige konklusies.

Ik wensch hier de twee volgende punten uit elkaar te zetten.

1°. Dat het de *wijze van toetreding* van eenigen der laatst aangekomenen uit de burgerklasse geweest is, die de bedenkelijke belangstelling der vijanden van rechts en de profetiën van links over „verburgerlijking", motiveert en veroorzaakt.

2°. Dat de toetreding tot de S. D. A. P. van een deel, desnoods een groot deel, van den middenschacht, die men gewoon is het „intellekt" te noemen, op zich zelf een gewoon en normaal verschijnsel is in de ontwikkeling van het socialisme.

De wijze van toetreding.

Het is voornamelijk de verdachte welwillendheid van *rechts* bij de toetreding eeniger personen uit den middenstand, die het wantrouwen *links* heeft opgewekt. Die onwenschelijke overmatige belangstelling is, meen ik, het gevolg van de handelwijze dier personen zelven. Zij zijn gekomen vervuld, ja, van sympathie voor het streven der socialisten maar zeker niet minder vervuld van het gewicht hunner eigene daden en gevoelens. Zoo kwamen zij er toe de gevoelens en overwegingen die hen tot het socialisme brachten breed uit te spinnen. Zij vinden het socialisme belangrijk maar het belangrijkst er aan vinden zij voorloopig hun eigen bekeering. Zij meenen te spreken over het socialisme en spreken hoofdzakelijk over zich zelven. En sentimenteele elementen uit de bourgeoisie bewonderen hun etische beweegredenen en staren de pas bekeerden na met een vereering die verslappend op hen moet werken, gewend als zij zijn aan de uitlatingen hunner klasse-genooten gewicht te hechten. En deze overgroote waardeering van tegenstanders heeft daarbij nog het nadeel dat de buiten onze organisatie staande arbeiders den indruk krijgen als sloegen Bergmeijer e. k. den bal niet zoo ver mis, met de S. D. A. P. een heeren-partij te noemen — want zouden anders de buiten de partij staande heeren den overgang hunner klasse-genooten niet bespreken met minder zachtzinnigheid en grooter wrevel?

Mij dunkt, van wie tot ons komt mogen wij verlangen, niet dat hij binnensluipt als een dief, maar wel dat hij zich niet door voorafgaand gestommel aankondige en zijn eerste optreden vrij zij van onnoodig geraas. De bescheidenheid siert den jongeling — en *alle* overloopers treden als jongelingen, als ervaring en rijpheid missenden den klassenstrijd binnen. Hun persoonlijke reputatie doet niets ter zake. Hoe zij zich houden zullen in de moeilijkheden die hen wachten, of zij als soc. demokraten trouw zullen zijn en beleidvol, het berust alles nog in de toekomst. Wat zij in hun eigen werkkring tot nu toe gewrocht hebben, het moge voortreffelijk zijn, het geeft hen geen recht zich gewichtig te voelen in de nieuwe sfeer, waarin zij hun sporen nog moeten verdienen. Hoe ongemerkter dus, hoe beter: dat gaat ook hier op. Er is, dunkt mij, maar een geval denkbaar, waarin van dezen stelregel afgeweken mag worden: wanneer de persoon van den bekeerde over zulk een buitengewonen invloed in het *maatschappelijk* leven beschikt, dat uit het feit zijner bekeering propagandistische munt valt te slaan. De redenen b.v. die een van Houten of Pierson tot de S.D.A.P. zouden brengen, zouden waard zijn onder de aandacht van het publiek te worden gebracht.

Het is natuurlijk dat ieder niet-geboren arbeider de soc.-demokratie eerst bereikt na veel inwendigen strijd: het konflikt tusschen twee wereldbeschouwingen speelt zich af in zijn binnenste. Maar voor de arbeidersbeweging, ik herhaal het, is niet dien strijd van belang, maar alléén wat de bekeerde als soc.-demokraat presteeren zal. Het konflikt is uiterst gewichtig voor hem zelven en zijn beste vrienden, maar is het evenmin voor de massa der arbeiders als de grond b.v. die hem bewoog met zijn familie te breken of de wijze waarop hij in kennis kwam met zijne vrouw. Zijn plicht is het (zoo hij dat kan) de massa der onbewuste arbeiders in te lichten omtrent wat voor *hen* van belang is te weten, wat *hen* tot de soc.-demokratie brengen kan: de ontwikkeling der maatschappij, de taak hunner klasse enz. Hoe een geletterde door Tolstoi, Plato, enz. kwam tot socialisme, is voor hen van zeer weinig belang [1]). Want niet door de literatuur, of door bepeinzingen van recht en onrecht, maar door zich rekenschap te geven van de maatschappij en van hun eigen leven, zullen zij tot de soc.-demokratie worden gebracht.

Het ontvouwen zijner eigen ziele-toestand is ook hierom niet aan te raden, omdat men (behalve zoo het wordt opgevat als historische noodzakelijkheid, maar dan verdwijnt het *ik* weer) het niet wel doen kan, zonder te vervallen in eigen-lof. Zoowel bescheidenheid als goeden smaak leiden er dus toe, zijn bekeerings-emoties niet aan de groote klok te hangen en het is, dunkt mij, een gevolg van het zuiverder proletarisch besef in dezen, dat dit door arbeiders ook nimmer geschiedt. En toch is evenmin voor hen allen de komst tot de S. D. A. P. strijd- en pijnloos geweest. Zonder bijzonderheden op te halen zij hier even herinnerd aan verschillende personen uit den Soc.-dem.Bond, die in 93—94 zich losmaakten van een organisatie waarmee zij saamgegroeid waren, waaraan bovendien banden van persoonlijke gehechtheid en vereering hen bonden. En hoe vele arbeiders, onder hen die roomsch en christelijk waren opgevoed, hebben zich niet moeten ontwinden aan een traditie die zij sedert hun jonge jaren beschouwden als het schoonste en eerbiedwaardigste van al wat bestaat. Zij hebben allen gezwegen, en dit gouden zwijgen gaf blijk van fijner gevoel en grooter bescheidenheid dan het zilveren spreken van menig geletterd man.

Het is door het spreken wat zij zelven gedaan hebben, beweerde ik, dat ongewenschte besprekingen van burgerlijke en revolutionaire zijde zijn uitgelokt. Het Amerikaansch-ophakkerige artikel over den heer Hugenholtz, b.v. in de Hollandsche Revue van Maart '99 is niet uit de lucht gevallen, maar aan feitelijke, misschien voor een deel door den held zelf verschafte gegevens, ontleend. En het is enkel het vooropstellen van *persoonlijke en etische motieven*, dat ook voor niet-socialisten de bekeering tot de sociaal-demokratie van een deel der „intellektueelen" aannemelijk maakt. De bourgeoisie wil van historische noodzakelijkheid niets weten; daarin, en niet in den edelmoedigen zin van een enkele schuilt voor haar 't gevaar; dit laatste laat zij gaarne passeeren met een welwillend gebaar over zóóveel edele menschelijkheid — maar wanneer wij haar

[1]) Zie het verslag van de rede van Dr. van den Bergh van Eijsinga: „Waarom Soc.-Demokraat geworden", in het »Volksdagblad« van 18 April.

uit kracht onzer historische beginselen bewijzen, dat de intellektueelen die haar in den steek laten om zich tot de arbeiders te keeren de wetten volgen der maatschappelijke ontwikkeling en steeds talrijker zullen worden, dan kijkt zij zuur en scheldt ons voor fanatieke materialisten. En haar veranderde houding is ons een waarborg, dat wij dán zijn op den goeden weg.

De Heer Hugenholtz zal zich misschien onschuldig verklaren aan het ten laste gelegde, van behulpzaam geweest te zijn aan het tot stand komen van een artikel, dat sterk riekt naar persoonsvereering „in woord en beeld". Maar aan te nemen is niet, dat het artikel *geheel* buiten zijn voorkennis is geschreven en hij op een goeden morgen toen het te laat was, kennis kreeg van de lagen die zijn bescheidenheid werden gelegd. En zoo hij in den val is geloopen van een listigen reporter, zijn hart heeft uitgestort zonder zich rekenschap te geven van de gevolgen — dan mag hij zich beklagen over den bewonderenden en waardeerenden schrijver die hem deze kool heeft gestoofd. Zeker zijn betere mannen dan de Heer Hugenholtz zwak genoeg geweest om gehoor te geven aan den wensch naar levensbijzonderheden enz., ook waar die verzoeken kwamen uit een hoek waarvoor zij gewoonlijk den neus wat ophaalden. Maar op hunne zwakheid mag de heer Hugenholtz zich niet beroepen, want de klasse waartoe hij overging niet alleen, maar waarin hij zegt den rol van opvoeder te willen spelen, is strenger tegenover de struikelingen der persoonlijke ijdelheid. Niet het goede wat de heer Hugenholtz als predikant of redakteur gedaan heeft gaat ons hier aan, maar alleen zijn socialist-zijn en in dat opzicht noemen wij het een taktische fout van hem de „ziele-revoluties" enz., die hem tot de soc.-demokratie brachten uiteen te zetten — althans zoolang hij niet, ook als sociaal-demokraat, zijn sporen heeft verdiend.

* * *

Ik kom nu tot het tweede punt: of de toetreding van een aantal intellektueelen een verzwakking van het klasse-standpunt kan ten gevolge hebben. Dit hangt van de *oorzaken* dier toetreding af.

De schrijver van het artikel in de Hollandsche Revue schijnt te meenen, dat de groote overgevoeligheid en supérioriteit dezer stervelingen hen voor het socialisme voorbeschikt heeft. „Er is een evolutie, zegt hij (bl. 179) er is een evolutie gaande in de geesten van vele supérieur voelende en denkende menschen in ons land.... De fijnere en kwetsbare geesten moeten voor dat zich wrekend onrecht der tijden er het eerst aan gelooven.... Getroffen zijn de supérieuren onder ons door de hooghartige verkrachting, die de mensch den wil der natuur heeft aangedaan." —

En verder: (bl. 192) „En daar gaat dus nu weer een der intellektueelen naar het kamp der arbeiders!

Daar gaat dus nu weer iemand, na een ziele-revolutie doorgemaakt te hebben, aan de zijde der proletariërs staan!

Daar kiest dus nu weer iemand, na twijfel en overpeinzing uit vrije beweging het standpunt van den klasse-strijd.

Weer een onzer diepvoelende landszonen breekt met het verleden en de tradities om zich te geven, gehéél te geven aan het ideaal van een nieuwe toekomst."

Het kan niet anders dan streelend voor ons zijn, — nietwaar mijn mede-intellektueelen, o diepvoelende landszonen — te hooren dat wij „getroffen door de hooghartige verkrachting die de mensch den wil der natuur heeft aangedaan", uit „vrije beweging" en na „ziele-revolutie" het standpunt van den klasse-strijd kiezen. Maar streelend moge het wezen, — *waar* is het niet.

Waarom, zouden wij willen vragen, worden die supérieure intellektueelen *nu* pas door die hooghartige verkrachting van den wil der natuur getroffen? Waarom, zoo het slechts een kwestie is van fijngevoeligheid, zijn de fijngevoeligen niet eerder aangedaan geweest door het lijden der arbeiders en hebben zij zich niet eerder van de bourgeoisie afgewend? Waarom, zoo de beweging die tot het nieuwe standpunt leidt, waarlijk vrij is, komen zij nu pas en zijn zij niet voor vijftig jaar gekomen? Waarom heeft het intellekt vroeger de bourgeoisie wèl trouw gediend, en begint het juist in onze dagen zijn wapens te keeren tegen de klasse waarmêe en waaruit het zich heeft ontwikkeld?

Gelukkig is het iets grooters dan de „vrije" resultaten eener ongemotiveerde ziele-revolutie die aan het proletariaat uit de rijen van het intellekt de elementen toevoegt die het noodig heeft in zijn strijd. Gelukkig — want de *noodzakelijkheid* die een deel van het intellekt tot strijders voor de soc.-demokratie maakt, is voor de arbeiders-klasse de beste waarborg, dat deze overloopers morgen niet weer terug zullen loopen van waar ze kwamen. Hun komst niet anders te zien gemotiveerd dan door opwellingen van persoonlijke edelmoedigheid is de *historische noodzakelijkheid* te bedekken, die maakt dat de arbeiders de aanwinst dezer krachten zonder wantrouwen, als iets natuurlijks een te verwachten gebeurtenis kunnen beschouwen. Een groot deel van het intellekt is bestemd in den klassestrijd de zijde der arbeiders te kiezen.

Hooren wij wat Kautsky in zijn voortreffelijke heldere wijze over de verhouding van arbeiders-klasse en intellekt zegt: [1])

„Naast den ouden wegzinkenden middenstand ontstaat een nieuwe, in de wereld gebracht door de kapitalistische produktiewijze — advokaten, geneesheeren, ingenieurs, chemici, journalisten, onderwijzers, ambtenaren en beambten van allerlei slag, in 't kort, het zoogenaamde „intellekt".

Deze nieuwe middenschicht heeft met het oude klein-burgerdom gemeen de onzuiverheid en dubbelzinnigheid der sociale positie. Vaak uitgebuit of dan toch neergedrukt door het kapitaal en in den regel geen direkt belang hebbende bij de kapitalistische uitbuiting staat zij toch wat hare levens-standaard en haar maatschappelijke relaties aangaat in de rijen der bourgeoisie. Is zij vandaag verontwaardigd over de hebzucht van het kapitaal, morgen is zij het over de slechte manieren van het proletariaat. Roept zij het proletariaat heden op tot den strijd voor zijne menschenrechten, zoo valt zij het morgen in den rug in het belang van den socialen vrede.

---

[1]) Neue Zeit XVIII; No. 10, bl. 293—94.

Maar zoo het intellekt gelijk is aan het oude klein burgerdom in zijn politieke houdingloosheid en ontoerekenbaarheid, zoo verschilt het daarvan door zijn volkomen onstrijdvaardigheid. Zonder klassenbewustzijn, zonder organisatie, zonder innerlijke samenhang uit elkaar vallend in tallooze koteriën en personen die elkander op 't felst bestrijden, ekonomisch zonder stevigheid, met burgerlijke levensstandaard maar zelfs niet met proletarische middelen van weerstand toegerust, zijn de leden van deze klasse niet in staat de allerminste strijdkracht te ontvouwen, zonder zich bij andere klassen aan te sluiten. Zij leveren de letterkundige en politieke woordvoerders van alle andere klassen. Zij zijn niet in staat een eigen klasse of partij te vormen.[1]) Zij verbeelden zich, boven de klassen te staan, zij staan onder hen. Zij leveren de argumenten voor den strijd van den dag maar beslissen hem niet; zij wijzen aan waarheen de algemeene strooming gaat, maar zij wijzen haar niet de richting. De arbeiders-klasse behoeft deze midden-schichten niet te vreezen. In hare rijen zijn de sympatiën voor het proletariaat reeds krachtig, en daar waar zooals in Engeland demokratische gewoonten en verstrekkende proletarische invloed het zonder gevaar voor hen mogelijk maken, komen die sympatiën gemakkelijk boven. Zoo het proletariaat heden de politieke macht veroverde, dan zou bijna het geheele intellekt hem ten dienste staan. Weerstand bieden zou het nergens."

Wij zien dus, dat de bijzondere toestand waarin het intellekt in onze maatschappij verkeert, een aantal der elemententen waaruit het bestaat geschikt maakt zich bij de arbeiders aan te sluiten, wanneer er geen sterke momenten van omgekeerde werking in het spel zijn.

Hoe is nu de toestand in Nederland?

Het intellect is er sterk vertegenwoordigd. Wel kennen wij nog niet een zeer talrijk intellektueel proletariaat, zooals b. v. Italië, waar tegenwoordig het mogelijke beproefd wordt om de jongelieden van de universiteiten te weren daar een groot aantal der gestudeerden tot rekruten wordt der sociaal-demokratie, maar toch is onze leeraars, doktoren, journalisten, letterkundige- en predikanten-klasse reeds talrijk.

Vele onder hen stammen uit de kleine burgerij, zij hebben nog gezonden ideeëlen zin in zich, nog kracht en fut; zij zijn nog niet aangetast en gedemoraliseerd door de wilde geld-jacht, de beginsellooze winstzucht der internationale groot-bourgeoisie! De burgerlijke vrijheid is ruim, de demokratische gewoonten zijn stevig; niet als in het reaktionair gebied ten oosten van den Rijn is met-ter-daad sociaal-demokraat zijn gelijkluidend aan gestooten worden uit de officieele wereld en houdt de broodvrees menigen mond met zeven zegelen gesloten. Wie een landsbetrekking heeft moge zich eens bedenken, gunstig op de promotie werkt het zeker niet, maar men wordt met vrede gelaten. Predikanten mogen nu en dan een berisping van de hoogwijze synode hebben te verduren: ook daaraan sterft men niet. Het liberalisme en de liberale idealen lokken geen oud wijf meer van den haard, een demokratische beweging, een opgewekte vooruitgang heerscht nergens als bij het vast-aangesloten groepje sociaal-demokraten en zoo zijn alle

---

[1]) De splitsing der „intellektueelen" in Frankrijk in Dreyfussards en anti-Dreyfussards, is een sterk sprekend bewijs van de juistheid van Kautsky's opvatting.

voorwaarden gegeven, om vele onder de „intellektueelen" te brengen aan de zijde der arbeiders en hunne krachten aan de verdediging en mooiprating van het bestaande te ontrekken, tenzij zij, tot hunne eigene schade, aan de haken der ideologie blijven hangen.

Het is meen ik Em. VandeVelde, die nog kort geleden zijn partij genooten onder het oog bracht, van hoe groot belang voor de ontwikkeling der socialistische beweging de steun van dat deel van het intellekt dat de zijde der arbeiders kiest, is. Hun verbond met de arbeiderspartij is als het ware de verzinbeelding van het eigenaardig karakter van het moderne socialisme: de versmelting van utopisch socialisme met arbeiders-beweging. Aan een alleen op leden harer klasse aangewezen arbeiderspartij zou noodzakelijk iets ontbreken zoolang de arbeiders zich niet een veel hoogeren levensstandaard hebben weten te veroveren. Elementen in zich op te nemen uit andere klassen, is voor hun den eenigen weg om het beste uit de wetenschap, de aspiraties en de geestes-beschaving dier klassen zich eigen te maken.

Het is dan ook alweer geen toeval dat die samensmeding van proletariaat en intellekt juist in de laatste jaren plaats vindt in Nederland, nu de soc. arbeidersbeweging er in haar tweede stadium getreden is. Het eerste stadium dier beweging, dat zich in den opkomst glorie en teruggang van den Soc.-Dem. Bond afspeelde (,80—93), was voor die samensmeding niet rijp. De onwetenschappelijkheid, het geringe inzicht in het werkelijk mogelijke, de overdreven verwachtingen omtrent de naaste toekomst, de ruwheid en grofheid van taal, de woeste haat tegen personen — dit waren alles kenteekenen van wat Kautsky in het „Erfurter Program" „oorspronkelijk arbeiders-socialisme" noemt. De eerste proletarische beweging in ons land *moest* ze aanwijzen en zoolang zij het sterk-sprekendste in hare verschijning waren, moest het intellekt op een afstand blijven staan. In de haat tegen Van der Goes en het absoluut onverstand van zijn beginselen, teekende de nederlandsche socialistische beweging in dat eerste stadium haar eigen onrijpheid en ongeschiktheid aan, om door vereeniging van arbeidersbeweging en wetenschap zich als een gelijkwaardige aan te sluiten bij de internationale sociaal-demokratie.

Den vijanden ten trots is dus deze toetreding van een aantal elementen uit het intellekt tot de arbeiderspartij een volkomen normaal en gunstig verschijnsel, dat — niet de partij van het klasse-standpunt afdwingen — maar de kracht van het socialisme in Nederland in hooge mate vermeerderen zal. En de partij is sterk en bewust genoeg, om waar deze elementen van het bourgeois-pek waarmede zij omgingen eenige onproletarische eigenaardigheden en smetten hebben meegebracht, ze daarvan te zuiveren door spot of kritiek.

Onderwijs en Leerplicht.

DOOR A. H. GERHARD.

't Was mij natuurlijk een teleurstelling, dat op het laatste congres der S. D. A. P. de tijd ontbrak, om de door mij voorgestelde konklusiën in zake onderwijs in bespreking te nemen. Te meer vond ik het jammer, daar het hoog tijd wordt, dat de partij zich zelf rekenschap ga geven van het standpunt, dat zij in deze kwestie behoort in te nemen.

Er heerscht nog te groot verschil van inzicht omtrent de prioriteitswaarde van de onderwijszaak in den klassenstrijd, vooral in den boezem onzer partij.

Niet weinigen gelooven, dat ter ontwrichting der kapitalistische maatschappij de koevoet bij het onderwijs moet ingezet worden, dat een grondige vervorming van toestanden slechts de taak kan zijn van een beter geschoold, ten minste van een beter ontwikkeld proletariaat; volgens hen behoorde de partij daarom haar volle arbeidskracht te wijden aan een volkomen verbetering der geheele opvoeding.

Het andere uiterste vindt ook aanhangers. Diep doorgedrongen, als zij zich gelooven in de marxistische geschiedbeschouwing, zien zij in het onderwijs slechts een der verschijnsvormen van den „idealen bovenbouw", volkomen afhankelijk van den economischen grondslag onzer samenleving. Die economische grondslagen wijzigen zich wel gaandeweg en daardoor die bovenbouw tevens, maar die wijziging zelf schijnt zich te voltrekken krachtens den wil van mystieke, buiten-menschelijke invloeden.

Met optimistisch stemmende inconsequentie willen zij krachtig „strijden" voor de economische ontvoogding der arbeidende klasse, doch, zeer consequent, achten zij ijveren voor onderwijsverbeteringen e. a. slechts het paard achter den wagen spannen.

Dan is er nog een derde groep en dat zijn wij „schoolmeesters", die in onze vak-eenzijdigheid gelooven, dat wat wij, onderwijzers, belangrijk vinden, noodzakelijk ook voor den socialistischen arbeider zoo moet zijn. Hun opvatting is belichaamd in het program van den Bond van Nederlandsche onderwijzers, zoo noodig nog wat aangevuld met „socialistische" eischen.

Deze laatste groep heeft zich nog niet afgevraagd echter, of genoemd

program in zijn geheel wel aanvaard kan worden door een partij, die zich de ontwikkeling van eenig onderdeel der maatschappij niet los denken kan noch mag van die der geheele maatschappij.

Gelukkig is men er toe overgegaan dit vraagpunt opzettelijk te doen onderzoeken, waardoor we allicht op het volgende congres tot klaarheid kunnen komen. De voorbereidende behandeling in partij-orgaan en tijdschrift kan in elk geval grondiger zijn dan bij mogelijkheid op het afgeloopen congres het geval ware geweest, en in zoover heeft het uitstel zijn goede zijde.

* * *

Er is echter één punt van onmiddellijk belang, waarover het congres zich heel eventjes uitgesproken heeft, door instemming te betuigen met het voorgenomen onderwijs-congres, naar aanleiding van het aanhangige ontwerp-wet op den leerplicht.

Op dat congres, aan welks voorbereiding het partijbestuur van den beginne af heeft deelgenomen, komen eenige hoofdpunten in discussie, waarop ik nu reeds graag eenige toelichting geef.

Hoewel leerplicht te beschouwen is als een onderdeel op zichzelf, stel ik er toch prijs op, dat bij de beoordeeling van de te volgen opmerkingen het algemeene beginsel in aanmerking worde genomen, waarvan ik uitga. Ik neem hier dus op de door mij op het congres voorgestelde konklusie, voor zoover zij de formuleering van dit principiep bevat.

„Het doel van alle onderwijs kan niet anders zijn, nu en in de toekomst, dan het opkomende geslacht voor te bereiden voor zijn aanstaande gemeenschapstaak en het ten volle toe te rusten met de noodig geachte geschikt- en bekwaamheden in den strijd om het bestaan;

In elk tijdsgewricht is en wordt dus de taak der School, zoowel als hare verhouding tot het huisgezin en tot den staat, bepaald door de heerschende inzichten omtrent de plaats van ieder in de maatschappij en de wederzijdsche rechten en verplichtingen van individu en gemeenschap, welke inzichten op haar beurt beheerscht worden door de economische grondslagen der maatschappij;

Zoo lang deze dus gebaseerd is op den privaat-eigendom van grond en arbeidsmiddelen met de daarmede samenhangende kapitalistische productiewijze, en loonstelsel en klasse-verschil haar sprekende kenmerken zijn, zal de School in haar geheele wezen de afspiegeling daarvan geven.

Een wezen-verandering in de School kan derhalve slechts tot stand komen door ingrijpende wijzigingen in het wezen der maatschappij zelf.

Uit dien hoofde is de School te beschouwen als een *product* der maatschappelijke ontwikkeling dat van verre *volgt* de veranderingen, die in de ekonomische grondslagen tot stand komen.

Aan den anderen kant moet erkend worden, dat de school door haar inrichting en door den duur en omvang harer taak den onvermijdelijken ontwikkelingsgang der maatschappij kan *bevorderen* of *belemmeren* en dat zij dus op een gegeven tijd, nog binnen hare mogelijkheidsgrenzen voor verandering, kan werken òf ten *nadeele* òf ten *voordeele* van den historischen economischen vooruitgang;

Dit hangt uitsluitend af van de wijze, waarop de school dienstbaar wordt gemaakt om de *geheele* jeugd in *voldoende* mate harmonisch te ontwikkelen, zoowel in lichamelijk als in verstandelijk en zedelijk opzicht, opdat deze met een maximum van weerstandsvermogen en kennis haar aanstaande gemeenschapstaak kan vervullen."

In deze beschouwing staat dus op den voorgrond de erkenning, dat de school in haar wezen en omvang niet het willekeurig werk is van eenige politieke partij, einduitkomst van de worsteling tusschen arglistige onderdrukkings-bedoelingen ter eener en een intellectueele-emancipatie-streven ter anderer zijde. Haar tegenwoordige karakter en inrichting is niet „uitgedacht" door een heerschende klasse, zoo min als haar vervorming tot iets beters wordt verkregen door het wekken van „betere inzichten" bij de onderliggende klasse. De school *is*, zooals zij in hoofdzaak niet anders kon en moest zijn onder de huidige vormen van gemeenschapsleven, zelve uitvloeisel der bestaande productie- en eigendomsregelingen.

Doch tevens gaat deze beschouwing van de stelling uit, dat alle economische vooruitgang geschiedt door de menschen zelf.

Hun denken, voelen en doen in hun innig oorzakelijk verband is grootendeels de vrucht van ons aller bestaansvoorwaarden, maar werkt weer als wijzigings-*oorzaak* op die voorwaarden zelf. Zoo gaat de wisselwerking in eindelooze herhaling voort. De economische verhoudingen van heden vormen den mensch naar haar beeld, maar werken door haar eigen vormsel aan haar eigen ondergang.

Wat wij dus den *strijd* tegen de bestaande productieverhoudingen noemen, kon waarschijnlijk juister heeten het *bevorderen* van het onweerstaanbare vervormingsproces in die verhoudingen. De strijd gaat tegen hen, die bewust of onbewust dat proces trachten tegen te houden. Hoe nauwkeuriger men zijn eigen individueel afhankelijke verhouding tot het geheel der maatschappij kent, hoe duidelijker men zich bewust is, slechts „een kind van zijn tijd" te zijn, hoe klaarder beeld men zich gevormd heeft van bovengenoemd vervormingsproces, des te energieker voert men dan die strijd. En nu leert de ervaring, dat hoe grooter het aantal wordt van hen, die zich deze vervorming bewust worden, ze ook des te sneller verloopt-

De wederkeerige invloed der menschen onderling, de meerdere of mindere kracht, waarmede geijverd wordt om „juiste" denkbeelden te verspreiden omtrent het wezen der gemeenschap, de aard der tastbare hervormingen, die men leert eischen, zijn alle factoren in dat vervormingsproces. De marxistische geschiedbeschouwing voert dus geenszins tot berustend afwachten: ze doet ons 1° ons zelf in ons gedetermineerd doen begrijpen en 2° stuwt ze dat doen in bepaalde richting. De marxist kàn zeloot wezen.

* * *

't Zal waarschijnlijk wel weinig tegenspraak uitlokken, dat, in massa beschouwd, de burgerklassen de neiging vertoonen de ontwikkeling der maatschappij te belemmeren en de arbeidersklasse daarentegen die om ze te bevorderen. Uit het vorengaande valt af te leiden, dat die bevordering te sneller zal gaan naarmate de massa zich den wezenlijken stand

der dingen beter bewust begint te worden en buitendien een grooter weerstandsvermogen erlangt om den strijd tegen de reactionnaire elementen vol te houden. Met nadruk mag er in de laatste jaren wel bijgevoegd worden, dat het tempo der maatschappelijke verwording ook afhangt van de kracht, waarmede de massa zich zal weten te onttrekken of onttrokken te houden aan den politieken zwijmel der alles-in-eens-omverwerping.

In duidelijk schrift ligt hierin de taak aangewezen voor de partij, wier roeping is de komst der door haar als logisch noodzakelijk erkende nieuwe orde van zaken te bespoedigen: de weerbaarmaking der massa, zoowel in stoffelijk als in verstandelijk en zedelijk opzicht. Vroeg of laat moet elke socialistische partij dit als haar taak gaan erkennen en die gaan vervullen op de eenig mogelijke wijze, door de gansche natuur in haar millioenenjaren lange ontwikkeling reeds aangegeven: zich nauwkeurig rekenschap gevende van hetgeen bestaat, de menschen nemend zooals ze zijn en daarmede rekening houdend, die hervormingen eischen, welke, aansluitend aan huidige toestanden, de weerbaarmaking der massa tengevolge kunnen hebben, en haar alzoo voorbereiden kunnen voor verdere schreden naar de nieuwe maatschappij, te zetten echter door een *volgend* geslacht.

Het is de levenstaak, zooals die slechts door onze tijden aan de geslachten der 20e eeuw kunnen opgelegd worden.

* * *

Stoffelijke, moreele en intellectueele weerbaarmaking!

Slechts de eerste zijde dier taak is tot nog toe duidelijk erkend en vindt haar uiting in het streven naar de meest volkomen arbeidswet geving; want feitelijk bestaat die nergens anders in dan zoodanige her vormingen in de *heerschende* arbeidsverhoudingen aan te brengen, als zich zullen kunnen aanpassen aan wat *is* en die toch middellijk nieuwe toestanden in 't leven zullen roepen, waardoor het economisch proces kan versneld worden.

Met te willen arbeiden aan de moreele verheffing der massa vreest men nog te veel voor de beschuldiging van ketterij: „onwetenschappelijke sentimentaliteit of burgerlijke ideologie", terwijl over het *hoe* nog geen spoor van eenheid bestaat. Doch van één zaak is men zich zeer klaar bewust, en zijn het er allen over eens, dat aankweeking van solidariteitsgevoel een hoofdeisch mag heeten, wat de grond mag geacht worden voor de intenser wordende pogingen tot de bevordering van het vereenigingsleven in elken vorm en der coöperatie.

De derde zijde is nog tamelijk verwaarloosd en toch kan bezwaarlijk ontkend worden, dat een goede regeling van het onderwijs, vooral deze alles beheerschende beteekenis heeft, dat daardoor het kòmende geslacht wordt opgeleid, het geslacht dus, dat bestemd is voort te bouwen op wat het huidige geslacht tot stand brengt.

Het worde daarom de uitgesproken plicht der partij om, natuurlijk ook onder de gegeven omstandigheden, de best mogelijke onderwijswetgeving in het leven te doen roepen.

Dat de laatste plicht vrij wel verwaarloosd bleef, is zeer verklaarbaar.

Zoolang men nog meenen kon, dat maatschappelijke toestanden het willekeurig werk van menschen zijn en dat zij als tooneel-decoratief plotseling veranderd konden worden, zoodra men „sterk" genoeg was voor „den grooten dag", sprak het schier vanzelf, dat aller droomen zich concentreerden op afdoende verbetering van *eigen* lot. Van het oogenblik af echter, dat men leert begrijpen, dat de geschiedenis der geheele menschheid over tienduizendtallen van jaren niets anders behelst dan het verloop van één ontwikkelingsproces, waarbij elk geslacht slechts voor een nietig tijddeeltje betrokken is, wordt onze levensopvatting anders, krijgt zij inderdaad hooger moreele beteekenis. Dan leggen we ons getroost neder bij deze beschavingsles, dat nog nooit eenig geslacht heeft *geoogst*, wat het zelf heeft *gezaaid*. Dan tijgen wij blijmoedig aan den arbeid, niettegenstaande we weten, dat de vruchten daarvan slechts te plukken zijn door nà ons komende geslachten, gelijk wij zelven niet anders doen dan ons de resultaten ten goede te laten komen van wat vóór ons is gewrocht.

Hoe grooter de zorg van ons, menschen van 't heden, voor wie nà ons komen, hoe krachtiger dus onze arbeid voor de opvoeding en het onderwijs onzer kinderen, des te hooger staat de gemeenschapsmoraliteit eener strijdende partij.

Een krachtige onderwijs-politiek is een moreele-waarde-meter.

* * *

Deze inleiding, te spreukmatig opgesteld om een afdoend betoog te heeten, is, hoop ik, toch een voldoende aanduiding voor den hoofdgedachtegang, die mijn later geschrijf zal kenmerken betreffende de uitwerking van een volledig onderwijsprogram en motiveert tevens genoegzaam, waarom m. i. de S. D. A. P. een preciese stelling ten aanzien van de hangende leerplichtkwestie moet innemen. „Het onderwijs moet *zoo goed mogelijk* zijn", schreven we zoo even; d. w. z. zoo goed als de huidige toestanden het toelaten te worden, in overeenstemming met de vijfde alinea mijner konklusie. Wordt dàt bereikt, dan groeit onder de werking daarvan een nieuw geslacht op, dat op zijn beurt weer verdere eischen kan stellen en daardoor de sneller komst van weer een verder nieuw stadium bevorderen kan.

Volgens deze zienswijze kan men in zake onderwijs derhalve feitelijk niet anders doen dan vaststellen wat men thàns bereikbaar acht en wat in de ontwikkelingslijn der maatschappij ligt.

Een „ideaal"-onderwijsprogram heeft eigenlijk weinig zin. Men kan wel trachten te beredeneeren, welke onderwijstoestanden eenmaal beantwoorden zullen aan een voltooiden hoogeren vorm van gemeenschapsleven en dan beproeven de onderwijs-politiek van 't oogenblik te richten op zulke toekomst-mogelijkheden. Verder niet.

* * *

Bij een beoordeeling van het ingediende ontwerp op den leerplicht, zijn er eenige zaken van onbetwistbaar groot gewicht en die niettemin in dit artikel buiten bespreking zullen worden gehouden. Als men

n.l. spreekt van onderwijs, dan denkt men zich dat van zelf, zooals wij er aan gewend zijn geraakt: een volkomen ongeregeld bewaarschoolonderwijs voor kinderen beneden 6 jaar, de eigenlijke lagere school voor kinderen van 6 tot 12 jaren, in de praktijk uitgebreid tot ruim 13 jaar, en eindelijk middelbaar en hooger onderwijs, waarnaast een zeer slecht geregeld vak-onderwijs. In die lagere school wordt onderwijs gegeven, hoofdzakelijk in lezen, schrijven en rekenen en verder in de vakken van algemeene ontwikkeling. Als het kind dat door gemaakt heeft, dan is het voor de overgroote meerderheid klaar en *begint* het pas aan zijn vak-ontwikkeling, die bovendien absoluut onvoldoende is.

Kinderen wier ouders het betalen kunnen, of zeer intelligente proletariërs-spruiten weten niet beters te doen dan middelbaar onderwijs te volgen, wat voor het leeuwendeel slechts vermeerdering van intellectueele ballast oplevert.

De vraag nu of het onderwijs, zooals het verstrekt wordt, in zijn soort wel goed is, ligt buiten het bestek van een *leerplicht*-bespreking. We doen dan maar alsof het werkelijk van voldoende gehalte is.

Evenmin komt daarbij in beschouwing de kwestie van den onderwijzer: zijn geschiktheid voor zijn taak, zijn maatschappelijke positie, zijn verhouding tot autoriteiten en mede-onderwijzers. Wij nemen dan maar stilzwijgend aan, dat ook deze zaken behoorlijk geregeld zijn.

Niet minder vreemd aan dit onderwerp behoort te blijven het onderzoek naar het meest gewenschte karakter der school, 't zij dan neutrale of partijschool. Wederom een punt, dat wel een degelijke overweging vordert, maar onbeslist moet blijven ten aanzien van de onderhavige kwestie.

We plaatsen ons dus op dit opzettelijk afgebakende terrein: Gegeven de school, openbare of bijzondere, ingericht zooals zij is, als plaats waar het kind de noodige voorbereidende opleiding kan ontvangen. De taak der overheid is het te zorgen, dat alle kinderen het noodzakelijk geachte minimum dier opleiding erlangen en wel onder zoodanige voorwaarden als noodig zullen blijken om dat minimum vrucht te doen dragen.

De te beantwoorden vraag is dan tweeledig: 1°. wordt aan den eisch van „voldoend lager onderwijs" voldaan en 2°. zoo niet, kan het voorgestelde ontwerp er dan in doen voorzien.

* * *

Leerplicht is geen kwestie van gisteren; langer dan 25 jaren reeds is die eisch zoo in arbeiderskringen als door de liberale partij gesteld en bijna altijd ging men uit van deze wonder-eenvoudige stelling, dat onwil en nalatigheid van de ouders oorzaak waren, dat zooveel kinderen van onderwijs verstoken bleven, waarop dit even eenvoudige geneesmiddel paste: dwing de ouders hun kinderen naar de school te sturen en de zaak is gezond.

Waarschijnlijk is schrijver dezes de eerste geweest, die met klem van cijfers aantoonde, dat die stelling slechts voor een zeer klein deel opgaat. Het was voor de Enquête-commissie in de zitting van 7 Januari 1887, dat ik o. a. zeide:

„ . . . . . Ik ben als onderwijzer nog altijd een tamelijk groot voorstander van leerplicht, maar door de verkregen resultaten (op mijn eigen school n.l. en in cijfers uitvoerig meege-

deeld. G.) heb ik tevens de overtuiging, dat, werd de leerplicht ingevoerd op een wijze dat die een wezenlijk resultaat zou verschaffen, wij zouden staan voor een onderwijzers- en een scholennood, zooals men nu kwalijk vermoeden kan. Wanneer al de leerlingen die ontslagen zijn, op school geplaatst hadden moeten blijven, dan zou, vooral wanneer de leerplicht zich uitstrekte tot den 14-jarigen leeftijd, het aantal candidaten te Amsterdam angstwekkend groot zijn, ik zou durven zeggen driemaal zoo groot als thans. Dat dus de schoolnood op dit oogenblik nog niet grooter is, is alleen te danken aan het niet invoeren van leerplicht. Indien men ooit ernstig aan de invoering daarvan mocht denken, dan zal men tegelijk zeer omvangrijke maatregelen moeten nemen, die de gelegenheid geven om aan alle aanvragen te kunnen voldoen . . . . ."

Wij zijn thans 12 jaar verder en een leerplicht-ontwerp is in behandeling. In welken toestand moet het verbetering brengen?

Om dit te kunnen nagaan moet het volgende in aanmerking komen. De gewone lagere school is ingericht op een leertijd van zes jaar, waarbij gerekend wordt, dat het kind haar op zesjarigen leeftijd betreedt, en op 12-jarigen leeftijd weer kan verlaten, als hebbende alles verkregen wat het verwerven kon. Onder normale omstandigheden kan dat ook. Als het kind op tijd school komt, haar getrouw bezoekt en in het bezit is van middelmatige vermogens, passeert het ook gemakkelijk de geheele school. Nu worden er elk jaar tal van gegevens verzameld en in een uitgebreid verslag saamgevat, der Volksvertegenwoordiging aangeboden onder den naam van *Verslag van den Staat der Hooge-, Middelbare- en Lagere-scholen*. Het jongste verslag geeft den toestand aan op 1 Januari 1897 en uit de zeer verspreide gegevens heb ik eenige globalen verzameld over enkele groote steden in het Rijk, om daaruit de zorg der overheid-zelf te kunnen bepalen.

Ik geef in de eerste rubriek het totale aantal kinderen op 1 Jan. 1897 van 6 tot en met 11 jaar; in de tweede het aantal daarvan en in percenten dat op dien datum geen onderwijs genoot; in de derde hoeveel dáárvan reeds school gegaan waren, maar haar vóór 't 12ᵉ jaar al weer voor goed verlaten hadden: in de vierde hoeveel op dien datum nog te vroeg voor het eerstvolgende tijdstip van plaatsing waren m. a. w. die binnen eenige maanden op een school hoopten te komen en ten slotte hoevelen door de ouders nog te jong werden geacht of nog niet sterk genoeg om een school te bezoeken.

Amsterdam	59863	3423	of 6%	613	1840	27
Rotterdam	39932	6823	„ 17%	733	2386	54
den Haag	25065	3409	„ 14%	382	775	54
Haarlem	8722	1263	„ 14½%	557	—	158
het Rijk	647869	59720	„ 9%	11536	9244	5767

Uit deze cijfers blijkt ten eerste, dat steden als Rotterdam, den Haag en Haarlem, volbloed-liberale-steden een erbarmelijk cijfer vertoonen, vergeleken bij het algemeen gemiddelde. Het betrekkelijk gunstige percent, dat Amsterdam vertoont, zou kunnen wijzen op een zeer opmerkelijk feit. Daar was het percent op 1 Januari '84 nog bijna 12%, en nu verdient het opmerking, dat Amsterdam in vele opzichten een veel opgewekter publiek leven heeft getoond en dat het inzonderheid steeds een veel roeriger onderwijzers-bevolking heeft gehad. Dat de genoemde andere steden nog zóó ten achteren zijn, komt mij voor tevens een aanklacht tegen de laksheid der onderwijzers aldaar te bevatten. Doch dit terloops.

Het volmaakte gemis in evenredigheid ten aanzien der andere cijfers bewijst duidelijk, dat er nog heel wat ontbreekt aan de gegevens voor een juiste beoordeeling. Voor Rotterdam kunnen we b. v. met groote waarschijnlijkheid besluiten tot een allergebrekkigste regeling der toelatingsdatums.

Van meer belang is de vraag naar de resultaten. Een maatstaf daartoe, hoewel nog een zeer gebrekkige, is een opgaaf van de aantallen kinderen, die de school verlatende, haar *geheel* hebben doorloopen of vóór dien tijd zijn heengegaan. Die cijfers zijn zéér leerrijk. We bespreken daarbij alleen het openbare onderwijs voor on- en minvermogenden.

De school hebben verlaten gedurende 1896:

		Amsterd.	Rotterd.	Den Haag.	Haarlem.	In het rijk.
A. Na het geheel doorl. der school		1846	678	252	216	? [1]
B. Vóór de sch. doorloopen te hebben, dus zonder eenig *voldoend* onderwijs genoten te hebben.	Van 6—8 jaar		49	28	19	1402 [2]
	„ 9—11 „		315	221	53	7943 [2]
	„ 12 jaar en ouder		1203	832	355	28726 [2]
Totaal van B.		2943	1567	1081	427	38071 [2]
Algemeen totaal		4789	2245	1333	643	
Te vroeg weggegaan in percenten		61 pCt.	70 pCt.	81 pCt.	66 pCt.	

[1]) De tijd ontbrak mij om dit cijfer te berekenen.
[2]) Deze cijfers betreffen het geheele openbare onderwijs.

Voegt men de resultaten der bijzondere scholen er bij, dan krijgt men over het geheele rijk gedurende 1896 ontslagen.

Vóór het doorloopen der school:

Van 6—8 jaar 1906
„ 9—11 „ 10837
Na het 12e jaar 37638. Totaal 50381.

Daartegenover moest ik kunnen stellen het totaal aantal, dat in dien tijd voldoend onderwijs had genoten. Om die verhouding eenigszins te benaderen, vergelijken we de uitkomst over het jaar te voren, over 1895, door mijn collega Schook berekend in de Vragen des Tijds. Tegenover 49606 kinderen die de school „te vroeg" verlieten, stonden 25165 d.w.z. maar *vier en dertig procent* van 't totaal, die „klaar" waren en geen verder onderwijs zouden volgen. De kinderen n.l., die naar andere scholen, voor middelbaar of hooger onderwijs, overgingen, worden in het Rijksverslag in 't geheel niet vermeld. Al de cijfers betreffen derhalve de eigenlijke arbeiderskinderen.

Nu is licht te begrijpen, dat die norm van *alle* klassen doorloopen te hebben, gelet op de omstandigheden, waarin de meeste scholen nog verkeeren, inzonderheid de bijzondere scholen met vaak totaal

onvoldoend personeel en leermiddelen, nog een *uiterst bescheiden graad* van voldoendheid aangeeft.

En zelfs dat geringe minimum van onderwijs wordt niet eens bereikt door **twee derden** *van alle kinderen, die jaarlijks de scholen in Nederland voor goed verlaten!*

Diep beschamend is 't echter voor alle leerplicht-aanbidders, dat zoo'n droevig resultaat blijkbaar niet uitsluitend te wijten is aan de ouders, want blijkens de vermelde getallen waren 74 pCt. der kinderen, die in 1896 de school verlieten reeds 12 jaar m.a.w., waren tot zóólang op de school gebleven, als de wetten zelf voldoende achten.

Men zie eens op de *Hofstad* waar 832 kinderen van het geheele aantal der in 1896 ontslagenen d.i. 62 pCt. tot nà hun 12de jaar behoorlijk op school waren gebleven en haar toch niet geheel hadden doorloopen.

Nu de Groningsche Raad op veel grooter belangstelling bogen mag dan vroeger en het noordelijk Athene voor den drommel niet tot de steden der dompers wil gerekend worden, mogen de volgende cijfers zeker wel de aandacht trekken. Op 1 Januari telde het welvarende Groningen 8196 kinderen van 6—11 jaar, waarvan 1180 (zegge 14½ pCt.) school- noch huisonderwijs genoten, waaronder 126 die vòòr hun 12e jaar de school reeds verlaten hadden, 15 door de ouders nog te jong werden geacht om ter school te gaan, 88 in 't doofstommen-instituut enz. waren en 13 ziek. De Groningsche bevolking schijnt een buitengemeen laksche te wezen, want van die 1180 was voor *geen enkel kind* plaatsing aangevraagd noch op een openbare noch op een bijzondere school, terwijl er toch nog 269 uit dat aantal op een bewaarschool gingen. Van niet minder dan 416 kinderen was het Groningsch gemeentebestuur niet te weten kunnen komen, waarom zij niet school gingen!

Art. 82 der onderwijs-wet legt den gemeentebesturen den zedelijken plicht op het schoolbezoek te bevorderen.... Groningen verdient blijkens bovenstaande cijfers de eerepalm en zijn schooladministratie is blijkbaar voortreffelijk in orde!!

Bij zoo'n laksche bevolking, als Groningen schijnt te hebben, is het opmerkelijk dat er niettemin maar 34 elfjarigen waren, die nooit onderwijs genoten hadden. Van absoluten *onwil* bij de ouders mag dus geen sprake zijn.

En nu de resultaten? Die zijn nog zonderlinger volgens het Rijksverslag: daaruit toch moet men opmaken dat van al de scholen in Groningen *geen enkel* kind gedurende 1896 is ontslagen na geheel voltooiden leertijd, buiten de weinigen, die naar verder onderwijs gingen. Die opgaaf kan natuurlijk niet juist zijn; doch van gewicht is weer het feit, dat er in dat jaar van de 14 laagste scholen (*f* 4.80 schoolgeld + 1 school van *f* 8 schoolgeld) met een totale bevolking van ± 5000 leerlingen **323** zijn ontslagen vóór ze de geheele school doorloopen hadden terwijl 232 ervan reeds 12 jaar of ouder waren, 78 van 9—11 jaar en 13 van 6—8 jaar. Nog erger is de omstandigheid, dat er niet minder dan 94 bij waren, die zelfs de eerste *helft* van den leertijd niet bereikt hadden. De Groningsche onderwijzers mogen het zich-zelf vragen. welk deel van de schuld te hunnen laste komt. Wie niet onvermoeid de gebreken aantoont, maakt zich medeplichtig aan het plichtsverzuim.

Er ware hier nog een dankbaar terrein voor een man naast Schaper.

Velerlei oorzaken werken tot zulke ongunstige uitkomsten samen; maar één ervan is de ergste. Het grootste deel dier kinderen is natuurlijk *te laat* op school gekomen, doordien de gemeentebesturen, inzonderheld in de groote steden, op schandelijke wijze steeds hun plicht verzuimden, om te zorgen dat de kinderen, die onderwijs verlangden, het ook bijtijds konden verkrijgen. Een tweede onvermijdelijk gevolg daarvan was, dat de láágste, dat zijn de *moeielijkste*, klassen steeds overvol waren, waardoor de kinderen niet alleen *te laat* begonnen met onderwijs, maar buitendien het ook onder veel *slechter* omstandigheden erlangden dan noodig was.

In Amsterdam, waar men gelukkig op den goeden weg is gekomen, dank zij de rustelooze agitatie uit de onderwijzers-wereld, gaat men nog steeds gebukt onder de gevolgen dier jarenlange verwaarloozing.

Het valt voor 't oogenblik geheel buiten 't mij zelf gestelde bestek om dit alles met tallooze cijfers betreffende Amsterdam toe te lichten, maar ik kan niet nalaten hier even alle geestverwante onderwijzers te manen aan hun plicht om in hun woonplaatsen de onderwijs-statistiek ter hand te nemen. Slechts aan de cijfers ontleenen we de kracht voor een vruchtbare agitatie. Slechts met de nuchtere, onverbiddelijke cijfers kunnen we tegen al de fraai gestyleerde liefde voor het onderwijs te velde trekken en onweerlegbaar aantoonen, dat een veertigjarig regeeringsbeleid nog altijd en altijd de grondwettige belofte:

„Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoend lager onderwijs gegeven" tot een sarrende leugen heeft gehouden.

Hierin zal nu verandering moeten komen door de Leerplicht-wet, die allen ouders den plicht oplegt hun kinderen onderwijs te doen verstrekken. Behoeft het nog eenig betoog, dat er dan tevens voor 't eerst een dwingend voorschrift moest komen, dat elke gemeente of 't Rijk ('t doet er in dit betoog niet toe, wie er voor aansprakelijk is) zorgen moet, *dat er te allen tijde schoolruimte aanwezig is,* zoodra er plaatsing op een school gevraagd wordt!

Met hoeveel energie, vooral door de groote gemeenten, gewerkt wordt, als noch de landsregeering, noch een krachtige beweging onder de belanghebbenden zelf voortdurend prikkelt, mogen de volgende gegevens eenigszins aanduiden.

Op 1 Januari 1890 bedroeg het aantal kinderen van 6 tot 11 jaar, dat in 't geheel geen onderwijs ontving 10.88 pCt. tegen 9.22 pCt. op 1 Januari 1897.

	1890		1897
Voor Rotterdam waren die cijfers	17.84	en	17
„ Groningen	15.89	en	14.5
„ den Haag	14.69	en	14
„ Haarlem	6.03	en	14.05
„ Amsterdam	7.79	en	5.7

Reeds te voren is gebleken uit de groote aantallen van kinderen, die tot na hun 12e jaar op school bleven, dat onwil of nalatigheid van ouders in geenen deele de ergste factor is. Nog duidelijker wordt dit als men bedenkt, dat op 1 Januari 1897 er slechts 12 elfjarigen te

Rotterdam, geen enkele in den Haag, Haarlem of Amsterdam en niet meer dan 564 in het geheele rijk waren, die *nooit* onderwijs hadden genoten.

Daaruit mag dus afgeleid worden, dat op een zeldzame uitzondering na, *alle* ouders in Nederland hun kinderen langer of korter onderwijs doen verkrijgen. Uit de vorige opgaven mag ook in ronde cijfers afgeleid worden dat ongeveer 80.000 kinderen jaarlijks de gezamenlijke lagere scholen verlaten, zonder verder onderwijs te gaan volgen, en daarvan het betrekkelijk lage cijfer van 12000 reeds vóór hun twaalfde jaar, terwijl niettemin, gelijk aangetoond is, *twee derden* der nederlandsche jeugd absoluut *onvoldoend* onderwezen is of wordt.

In de Memorie van Toelichting bij het gewijzigd ontwerp oreert de Minister (pag. 67 Uitgave Tj. Willink): „Ware het besef van de groote beteekenis van goed lager onderwijs algemeen, ware er geen onverschilligheid, geen zucht om eigen voordeel te stellen boven het belang der kinderen, geen volslagen onkunde aangaande hetgeen dringend noodig is, te constateeren, er zou in 't geheel geen leerplicht noodig zijn"... De Minister dacht aan baatzuchtige en domme ouders en vindt dan toejuiching onder alle brave liberalen c. s. die óók burgemeesters, raadsleden e. t. q. zijn.

* * *

In het Rijksverslag ontbreekt, buiten vele andere, ééne opgaaf, die al het gezegde op de helste wijze zou toelichten: de leeftijden, waarop de kinderen voor het éérst onderwijs verkrijgen. Veel gegevens daarover zijn er niet te verkrijgen. Als een voorbeeld moge dienen dat in 1892 te Amsterdam buiten 1700 van 5 en 5½ jaar er geplaatst werden op de Openbare kostelooze Scholen 2186 van 6 en 6½ jaar en **537** van 7 jaar en ouder, die nog nooit eenig onderwijs hadden gevolgd. Rotterdam en den Haag zouden er een boekje over open kunnen doen. Op zoo losse gronden nu een schatting te doen, heeft geen enkelen zin, maar het aantal kinderen, die in al de groote gemeenten door de schuld der besturen zelven veel te laat op de school komen, moet verbazend groot zijn. Dit heeft allerlei rampzalige gevolgen:

1⁰. Worden de lagere klassen in de school bezet met leerlingen van allerlei leeftijden, wat aan goed onderwijs schade doet.

2⁰. Bereiken er een te klein aantal de beide hoogste klassen, waardoor die ontvolkt blijven en daarom de laagste klassen *over*bevolkt worden gemaakt, om de totalen der leerlingen van een geheele school in de hoogte te houden.

3⁰. Daardoor wordt het onderwijs in de laagste klassen nòg moeielijker, wat het onderwijspeil naar beneden drukt en slechts aan de zeer vluggen onder de te laat geplaatste leerlingen toelaat het eindpunt nog te bereiken.

4⁰. Werkt het zeer nadeelig op dat groote euvel: het ongeregeld schoolbezoek. De ervaring leert, dat kinderen, die veel te lang op plaatsing hebben moeten wachten en gedurende dien tijd aan zich zelf en de straat waren overgelaten, veel moeielijker tot trouw schoolbezoek zijn te krijgen, dan wie vroeg op de school komen.

* * *

Dat ik tot nu toe geheel zweeg over het relatief schoolverzuim heeft zijn goede reden. Voor niemand behoeven de groote nadeelen daarvan meer betoogd te worden en ieder erkent, dat het een der noodzakelijkst te bestrijden euvelen van 't onderwijs is; terecht mocht de minister er op wijzen, dat een leerplichtwet in Nederland veel meer het *betrekkelijk* dan het *volstrekte* schoolverzuim heeft te bestrijden. Daarop dus nog de aandacht vestigen, mocht overbodig heeten. Doch 't was zaak duidelijk in het licht te stellen, dat die heele leerplicht-wet zelfverblinding bevordert, als niet met de halsstarrigheid van een Cato bij elke gelegenheid er op gewezen wordt, *dat de grootste oorzaak van het totaal onvoldoende onderwijs* **de plichtverzakende** *gemeentebesturen en raden zijn.*

Ik wil niet zeggen, dat daartegen in het aanhangige ontwerp door voorschriften te waken is. Maar wel moet er voor gezorgd worden, dat de grondslag dezer wet niet zoodanig worde, dat men met gerustheid kan voortblijven gaan op den weg der nalatigheidszonde. De wet moet in zulke termen vervat zijn, dat zelfs de meest bijziende de tekortkomingen der overheid in dezen moèt zien, want slechts als het euvel duidelijk wordt waargenomen is er kans op een krachtige, wakende publieke opinie, zonder wie geen enkele wet iets baat.

Was nu het eerste ontwerp in dat opzicht reeds onvoldoende, in het tweede is er een buitengewoon gevaarlijke bepaling opgenomen. Oorspronkelijk zou de leerplicht van 6—13 jaar duren. In het tweede ontwerp is binnen dezelfde leeftijdsgrenzen aangenomen een zesjarigen cursus, zoodat men nu ook op 7 jaar kan doen aanvangen of op 12 jaar doen eindigen. De Minister motiveert het aldus (pag. 65, uitgave Tjeenk Willink):

In plaats van 't 13e jaar is in 't gewijzigde wetsontwerp niet het 12e jaar als eindpunt van den leerplichtstijd aangenomen, maar als grondslag aangenomen het doorloopen van eenen zesjarigen leercursus. Die geregeld van de eene klasse naar de andere overgaat, zal, als hij op zijn zesde jaar naar school begint te gaan, van leerplicht vrij zijn op 12-jarigen leeftijd. Wordt hij niet geregeld van de eene klasse tot de andere bevorderd, dan zal hij niet vrij zijn van de leerverplichting, voordat hij de hoogste klasse heeft doorgemaakt. Dit laatste echter met eenige reserve. Zeer achterlijke kinderen toch zullen misschien op hun 12e jaar nog in een der lagere klassen zitten. Van hen te vorderen, dat zij toch in elk geval den zesjarigen leercursus, dus alle klassen moeten doorloopen, zou onredelijk zijn. Daarom is bepaald, dat kinderen, die bij 't bereiken van den 13-jarigen leeftijd nog niet alle klassen hebben doorloopen, vrij zijn, zoodra de klasse, waarin zij op hun 13den verjaardag geplaatst zijn, is afgeloopen. Het kind dus, dat zes jaar oud naar school gaat, zal in den regel op 12-jarigen leeftijd, maar bij onvoldoende vorderingen toch in elk geval op 13-jarigen leeftijd de school kunnen verlaten. Aan deze regeling zijn, naar het den ondergeteekende voorkomt de volgende voordeelen voorbonden:

1⁰. Dat met 't oog op reeds ingeschreven leerlingen geen nieuwe schoolbouw of uitbreiding van lokalen noodig is, daar de cursus van 6 jaren blijft bestaan en niet tot zeven verlengd wordt;

2⁰. dat de leerlingen, die onvoldoende vorderingen maken, zich niet voldoende inspannen of ondanks de leerverplichting niet geregeld schoolkomen, niet op twaalfjarigen leeftijd vrij komen maar langer moeten schoolgaan zoodat dezen, die een langeren leertijd het meest noodig hebben, ongeveer in dezelfde positie blijven als of het oorspronkelijk wetsontwerp geen wijziging had ondergaan;

3⁰. dat bij dergelijke regeling voor vele ouders nog een prikkel te meer bestaat om hunne kinderen geregeld naar school te zenden en op hunne vorderingen toe te zien, omdat hunne kinderen te spoediger de schoolbanken zullen mogen verlaten, naar mate zij meer hun best doen;

4⁰. dat in dit systeem aan de ouders eenigszins meer vrijheid kan worden gelaten, op welken leeftijd zij het onderwijs hunner kinderen willen doen aanvangen.

Men heeft uit mijn artikel kunnen nagaan, hoeveel absoluut ongerechtvaardigd optimisme, meer dan zelfs een Minister mag vertoonen, er uit spreekt. Laat hij maar eens in Februari 1900 ons, onderwijzers, de opdracht geven, om van elk kind, dat onze school voorgoed verlaat, mee te deelen, hoe lang het feitelijk onderwijs heeft gehad! . . . .

Doch, om goed te doen zien, wat die bepaling kan uitwerken, de volgende herinnering: Toen ik in 1882 tot hoofd eener school te Amsterdam werd benoemd, was men daar nog in het stadium van pas aan een nieuwe school te gaan denken, als het letterlijk van candidaten voor plaatsing storm liep. Wie een nieuwe school te openen had, moest dan beginnen met alle fraaie pedagogische theoriën over klasse-indeeling over boord te gooien en de leergrage jeugd dan maar te verdeelen in hoopen van 50 à 60, waarmee men aan 't opvoeden en onderwijzen ging volgens art. 33. 't Sprak van zelf, dat er gedurende jaren voor de hoogste klassen zoo goed als geen leerlingen beschikbaar kwamen of bleven. Doch het maximum leerlingen voor de school moèst er op: 360 met 5 pCt. overwicht, dus 378. Dat 't doorgaans slechts mogelijk was met een 20 leerlingen in de hoogste, dus een 70 in de laagste klasse maakte niet veel uit: de school moest „vol". De meest-gebruikelijke oplossing voor dit probleem was dan eenvoudig de hoogere klassen vol te stoppen met kinderen, die eigenlijk nog niet genoeg er voor gevorderd waren. Het was het beruchte „opschuivingssysteem". In Amsterdam zijn we, na heel wat inspanning, dat stelsel gelukkig tamelijk wel te boven gekomen, doch de school-commissie, die in dit opzicht de zaak ook zeer juist inzag, moest jaren achtereen telkens de vraag aan ons herhalen: hoeveel kinderen in hoogere klassen waren geplaatst, uitsluitend om ruimte te maken in lagere.....

Ik voorspel, als het gewijzigd ontwerp wordt aangenomen, binnen eenige jaren een kolossale vermeerdering van verstandelijken aanleg bij de jeugd, zoodat het aantal kinderen, dat de hoogste klas zal doorloopen hebben met tientallen van percenten zal stijgen. Het bijzonder onderwijs is nù al beter(!) dan het openbare; want op een totale schoolbevolking in 1896 van 480870 O. S. verlieten er 38071 of 8 pCt. de school vóór het einde bereikt te hebben en van 216115 B. S. slechts 12310 of 6 pCt. Ter toelichting diene, dat ieder schoolhoofd, van zuster- en broederscholen incluis, zijn eigen maatstaf aanlegt ter bepaling wie zijner leerlingen *voldoend* onderwijs heeft gehad. Ja, over de bouwstoffen der schoolstatistiek viel ook nog een woordje te zeggen!!

* * *

We zijn uitgegaan van de stelling, dat het doel eener leerplicht-wet moet zijn, het doen verschaffen van een minimum als voldoend erkende hoeveelheid schoolontwikkeling. Als zoodanig wordt beschouwd, niet in een school gezeten te hebben binnen twee leeftijdsgrenzen, maar het achtereenvolgens doorloopen hebben van een volledigen schoolcursus. Bezwaarlijk zal er een schoolman gevonden worden, die niet zelfs een zes-jarigen leercursus geheel onvoldoende acht en daarom worde de minimum-eisch door ons, sociaal-democraten, gesteld voor *alle* kinderen: het doorloopen hebben minstens van een zeven-jarigen cursus. Wie

geregeld van klas tot klas gaat, volstaat dus met den leerplicht van 6—13 jaar; wie een of twee malen een overgang mist, moet een of twee jaar langer in de school zijn.

Onder normale omstandigheden is, twee maal een overgang tot een hooger klasse missen, het maximum van verschoonbare teleurstelling. Kinderen, met wie het meermalen zou moeten gebeuren, behooren feitelijk tot de geesteszwakken en achterlijken, voor wie natuurlijk andere bepalingen moeten gelden en op bijzondere wijs moet worden gezorgd.

Zoodra nu de gegeven omschrijving geldt, bevat elk gemeentelijk schoolverslag tevens een veroordeeling der gemeentelijke overheid, als door *haar* schuld de burgerij aan haar plicht niet kan voldoen. Dan is er kans, dat het publiek zich zoo krachtig zal laten gelden, dat die overheid haar plicht zal moeten vervullen, ten spijt van alle dompersgebazel over het „dure onderwijs".

Misschien gaan dan ook de onderwijzers inzien, dat zij op het terrein der gemeentelijke politiek in het belang hunner kinderen zoo'n prachtig arbeidsveld hebben.

Het is hier de plaats om op een buitengewoon gevaarlijke verdienste van het ontwerp te wijzen; ik bedoel de invoering van het verplichte herhalingsonderwijs. Er kan bezwaarlijk een sociaal-democraat gevonden worden, die het onderwijs zelfs niet veel langer nog dan tot het 15e jaar verplicht zou willen stellen; doch het is niet voldoende eenige schoone stelling ergens in een wet te zien uitgesproken: ze moet uitgevoerd worden en goed werken.

Op 1 Januari '97 werd in geheel Nederland het herhalingsonderwijs bijgewoond door ongeveer 18000 kinderen, niettegenstaande er toch in 1896 ongeveer 80000 kinderen de scholen hadden verlaten zonder verder onderwijs te erlangen.

Allicht zou men denken, dat die 18000 dan allen kwamen uit de kleine 30000 die de school geheel doorloopen hadden, *voor wie het herhalingsonderwijs bestemd heet.* Toch is dat geensdeels het geval. In Amsterdam bijv. werden alle herhalingsscholen bij het begin van den cursus '97/'98 bezocht door 1022 leerlingen, waarvan 140 afkomstig uit bijzondere scholen dus 882 uit openb. scholen, terwijl er totaal van de openbare scholen voor on- en minvermogenden waren ontslagen op dien tijd 4735. Hierbij waren respectievelijk 391 en 3436 leerlingen, die de school niet behoorlijk doorloopen hadden.

Hoe komt dat? De kinderen die er eigenlijk op behooren kwamen niet: (van de 1299 kinderen met getuigschrift van behoorlijk met vrucht doorloopen leertijd vroegen er slechts 491 toegang tot de herhalingsschool). Die moest echter gevuld worden en zoo kwam men er in Amsterdam toe, op de herhalingsschool toe te laten allen, die, al was 't maar een week, in de hoogste klasse gezeten hadden.

Op 't platteland moet dat nog veel erger zijn. Wie zoeken daar herhalingsonderwijs? Voor geen gering deel zij, die op den ouderen leeftijd beseffen, hoeveel ze gemist hebben.

Op een kleine uitzondering na is het herhalingsonderwijs niets anders dan een, onder zeer ongunstige omstandigheden gegeven, *inhalingsonderwijs*. Die toestand zal nog veel slechter worden, als al die 80000

kinderen ter inhalings-school worden gezonden. De niet geringe lasten den gemeenten daardoor opgelegd, zullen ten gevolge hebben, dat de gewone lagere school *nog meer verwaarloosd* zal worden, dan nu reeds het geval is. Wat was bijv. in Amsterdam waar te nemen? Een overgroot deel der schooljeugd verliet de school reeds, nog voor ze zelfs de op één na hoogste klas had bereikt, wier ontwikkeling dus zóó gering bleef, dat ze het gemis kwalijk voelde. Door nu de gelegenheid der herhalingsschool open te stellen voor allen, die daar boven waren — en er is in Amsterdam heel wat schoons gepraat over die scholen — tooide men zich met den fraaien schijn van toch buitengewoon veel over te hebben voor de school, wat niet mogelijk ware geweest indien slechts zij waren toegelaten, voor wie dat latere onderwijs eigenlijk bestemd is. Dan ware duideijker gebleken, dat de belangen der schooljeugd schandelijk waren verwaarloosd; die verwaarloozing wordt eenvoudig weg geheel bemanteld door de averechtsche bemoeingen voor de „inhalings"school.

Wil dus de zaak kloppen, dan behoort, om nog altijd binnen de grenzen der wet te blijven, de eisch te luiden in aansluiting bij mijn vroeger gestelden eisch: verplicht herhalingsonderwijs gedurende minstens twee jaren voor allen, aanvangende op het tijdstip, waarop de geheele zevenjarige cursus der lagere school met vrucht is doorloopen.

Nogmaals wijs ik er op, dat ik mijn zeven jaar en twee jaar uitsluitend heb gesteld als de door geen deskundige ontkende *minimum*-leertijden voor eenigszins goed onderwijs. Mocht het ooit in toepassing komen, dan zouden we spoedig hoogere eischen laten hooren. Doch voor ons is het kardinale punt: het geheel doorloopen van afgeronde leertijden. Zooals nù het verplicht herhalingsonderwijs wordt voorgesteld, vrees ik er minstens zooveel schadelijken invloed van op de gewone lagere school als gunstigen op de verdere ontwikkeling der jeugd, welke „verdere" ontwikkeling in elk geval hoogst twijfelachtig wordt. Zonder buitengewone maatregelen, zal de herhalingsschool tot een steeds lager peil moeten dalen ter wille van de velen, die zoo goed als niets kennen.

Aangezien de omschrijving van het begrip en den omvang van den leerplicht m. i. de hoofdzaak is van een leerplichtwet, heb ik dit punt eenigszins uitvoerig behandeld. De volgende vraag, onder welke voorwaarden n. l. hij in toepassing kan komen bewaar ik dus voor een volgend artikel.

Kritiek op de Litteraire beweging van 1880 in Holland.

DOOR H. GORTER.

VIERDE STUK.

Het proza. Van Deyssel: „Een Liefde” en „de Kleine Republiek”. [1])

Voor hem die het sociaal-democratische inzicht gewonnen heeft, die gevoelt dat onze burgerlijke maatschappij ineenstort, die begrijpt dat met die instorting ook de litteratuur dier maatschappij moet vallen — voor hem die deze litteratuur goed kent, voor hem moet onze Hollandsche beweging van voor een tien jaar, wel een zeer interessant schouwspel zijn. Niet alleen om haar betrekkelijk nog zoo groote kracht, maar vooral om de historische beteekenis die zij heeft. Want hier in Holland botsten twee stroomingen op elkaar van geestesleven, uitdrukkingen van burgerlijk individualistisch gevoelsleven, die men zeggen kan dat de twee groote stroomingen van modern-burgerlijk gevoelsleven zijn. Ongetwijfeld door de eigenaardige plaats die ons land in de economische ontwikkeling inneemt, gekneld tusschen industrieel zeer ontwikkelde landen, zelf achterlijk en laat tot ontwikkeling komend, open voor alle invloeden van buiten, geestelijk en materieel, met grootsche burgerlijke traditiën, met ontwikkelde kleine burgerij — gebeurde het dat hier tegelijkertijd twee richtingen van kunst op elkaar inliepen, zich vereenigden, en, met den ondergang der burgerlijke maatschappij stierven, die in het algemeen genomen, over geheel Europa verbreid, de roem en de trots zijn der burgerlijke maatschappij. Het waren 1° de burgerlijk idealistische poezie, voortzetster van de traditiën van antieke en moderne burgerlijke maatschappij: van de Grieksche tragedie, van Milton en Vondel, van Shelley en Keats, — zij werd het best vertegenwoordigd door Kloos, Perk, Verwey — het waren 2° het kritische proza, de voortzetter van Boccacio, Rabelais, Cervantes, Sterne, Balzac, Zola, vertegenwoordigd door van Deyssel. Deze tweede richting moeten wij nu wat nader beschouwen.

Toen in de jaren tusschen '70 en '80 de Hollandsche middenstand

[1]) Mijn doel is ook hier het algemeene karakter van het Hollandsche naturalistische proza aan te geven. Ik noem daartoe alleen Van Deyssel omdat men in hem dat karakter, en de verwording er van, het duidelijkst zien kan.

sterker begon op te komen, toen aan het eind van dat 10-tal jaren de Amerikaansche invoer van landbouwproducten begon, toen de Hollandsche landbouw onderging, de vlucht naar de steden sterk werd, Amsterdam b.v. begon zich kolossaal uit te breiden, toen de arbeidskracht daar overvloedig werd, en, tengevolge daarvan, de industrie zich wat uitbreidde, en de middenstand, de stand van winkeliers en kleine burgers, nieuwen maar grootendeels slechts schijnbaren wasdom voelde — toen de radicale partij ontstond, de volkspartij, de beweging voor algemeen kiesrecht, de eerste socialistische beweging, toen, met één woord, die geheele abnormale ontwikkeling begon waaruit Nederland ook nu nog niet is — immers het is niet de uitbreiding der inlandsche industrie vooral, en de opeenhooping daardoor van het kapitaal, die de massa heeft geproletariseerd, maar het is omgekeerd de verarming van den landbouw, de proletariseering der massa die de industrie wat meer en toch nog in geringe mate deed bloeien — een abnormale en ongezonde bodem dus voor demokratie en socialisme, anders dan Engeland, Duitschland, België, een kweekplaats voor strijd en anarchie naar elke richting — toen die ontwikkeling door achteruitgang in Nederland begon, voelden een deel der kinderen van dien middenstand, door den schijn bedrogen, haar als een ontwikkeling van kracht en juichten over haar. Opgevoed in de beste tradities der burgerlijke maatschappij, deel van een klasse, de kleine Nederlandsche bourgeoisie, die, vooral in de kunst, een prachtig verleden heeft, meenden zij, de blinden, dat wat zij voor hun oogen zagen en in zich voelden, waarvan zij zelve een deel waren, weer een echte en heerlijke ontwikkeling was. Maar toch, hun verstand was te goed, de eerlijkheid van hunne kunstenaars-, hunne beeldende kracht te groot, dat zij niet (Perk misschien uitgezonderd) het bederf zouden hebben afgebeeld, dat zij in zich voelden, de zwakheid en rotheid, die, ondanks hen-zelve, door de verrotting der maatschappij in hen was. Maar de hoofdtoon van hun voelen was een juichen, en, daarnaar gevraagd, zouden zij hebben geantwoord dat er geen reden voor droefheid in hen was.

Maar — terwijl de verarming van het land, en de groei der proletariërs in de stad, de opkomst van den middenstand snel, de uitbreiding der industrie in Holland langzaam voortgingen, — het groot kapitaal hield stand of werd sterker door Indische handelswinst en buitenlandsche rente — midden in die verandering die vooral ook de kleine burgerklasse trof — niet alle harten stemmen met dit jubelen in. Sommigen in die klasse voelden het hachelijke van den toestand dier klasse te erg. Er was één jong man in die klasse, ook in Amsterdam, even hartstochtelijk begeerig naar geluk als wij, even zinnelijk, even moedig en hoopvol, maar die toch zijn toestand, zijn maatschappelijken, zijn mensch-toestand nog scherper, meer naar waarheid voelde dan wij. Die man was Karel Alberdingk Thijm of Lodewijk van Deijssel.

Geboren in een klein-burgerlijken kring, opgevoed in het katholieke bijgeloof, maakte hij als kind de ontwikkeling mee van den middenstand, zooals die reeds een tijd lang in zijn vader en diens tijdgenooten (Potgieter, Huet e. a.) gaande was, maar nu plotseling zeer verscherpt werd. Hij voelde die in zich (evenals wij, dichters) als een onstuimigen

drang naar geluk, — en deze werd bij hem tot grooten hartstocht — maar hij voelde tevens — en men kan het danken aan den adel en grootheid van zijn hart — hij voelde tevens, dat al wat hij om zich heen zag, hoe het en hij zelf ook opbruisten, voos was en ellendig broos. Dat gaf een tweestrijd in hem van verbazenden hartstocht en wil naar geluk, en een verbazend kritisch zien van de waarheid. En hoe kon dit anders bij een man die instinktmatig zoo scherp zag? Hij leefde in de klein-burgerlijke wereld en zag de wereld als klein-burger. Wat voor edels en groots en gelukkigs kòn hij zien in onze wereld? van dat standpunt? Maar hij voelde in zich zelf zulk een drift naar geluk en grootheid (dank zij de opkomst van zijn klasse) dat hij onstuimig en lyrisch werd als een dichter. Maar hij voelde zoo wààr de kleinheid van alles waaraan hij zijn hartstocht gaf, dat hij tegelijk, midden in zijn lyriek, kritisch werd.

De kleine burgerman kan zich verschillend houden in den ontwikkelingsgang onzer maatschappij. Enkelen mogen droomen, die door hun aard en hun opvoeding daartoe zijn bestemd. Een ander deel der kleine bourgeoisie is bezonnener en vraagt zich af: wat gebeurt er? en houdt zich zelf en de maatschappij in het oog. Voor ieder diepvoelend mensch in die klasse moet het, misschien onbewust, klaar zijn, dat haar groei (als deze bestaat) een schijn is — de kleine burgerij kàn in onze wereld niet meer tot echte macht komen, het instinkt van diep-gevoelige menschen, van een kunstenaar, moet dit zeggen. Van Deijssel, toenmaals een jongen, was zoo'n mensch, met zulk een diep instinkt voor zijn toestand en dien zijner omgeving. Hij wilde zich niet geven aan een droom, niet meer mee verheerlijken, zooals wij, het burgerlijk individueel geluk, niet volgen Shelley of welken burgerlijken dichter dan ook, hij voelde te goed het verschil van maatschappij van vroeger en nu, ook te goed de armoede, de kaalheid, de ellende van onze maatschappij (die wij onder fraaie kleuren en klanken verborgen), dan dat hij zich wilde storten in een stroom van klanken of kleuren — hij voelde het onzekere in den toestand zijner klasse, en wilde zich dus koel houden tegenover haar, hij wilde niet beneveld worden door de verandering der maatschappij, maar hij wilde haar zien, kalm als een meester.

De klein-burgerlijke klasse die ten onder gaat, kan daarom, als het haar in haar schrijvers, kunstenaars, theologen enz. tot bewustzijn komt, jammeren en treuren. Zij wordt dan sentimenteel, zwartgallig, mystiek enz. Zij kan, als haar ondergang met een laatste ontbloeiing gepaard gaat, jubelen, met geween vermengd. Dat deden wij dichters voor haar. Zij kan ook kalm trachten te blijven en haar eigen toestand met klaar gevoel en scherpen geest willen overzien. Zij treedt dan tegenover zich zelf en de maatschappij als kritikus. En dat deed, in kunst, van Deyssel voor haar, onbewust.

Wij dichters zagen den schijnbaren opbloei van onze maatschappij, lieten ons door haar begoochelen, bootsten burgerlijke dichters na, en smukten haar op met sieraden, aan oude burgerlijke zangers ontleend. Van Deijssel zag zijn omgeving en voelde zich er in, maar zoo scherp was zijn geest, zijn gevoel zoo klaar en zijn waarheidsliefde zoo groot, dat hij absoluut, koel en waar — maar met een hartstocht die even

groot was als de onze — haar beschreef. Ook hij sierde de maatschappij op, waarin hij leefde, met zijn beelden, — dit doet de kunstenaar altijd, — maar met haar zuiver, kaal, naakt beeld, zoo armoedig als hij haar zien moest. Hij gaf haar beeld in vlammende woorden van hartstocht en harde kritiek. Hij was de kleinburger-beschrijver. Hij was de minnaar, die de voosheid der beminde kent, en, in vurige liefde voor haar, haar kritisch beoordeelt. Van Deijssel's aard was vatbaar voor de hoogste liefde, maar de maatschappij en zijn plaats daarin verdoemden hem om niet te vinden wat zijner waardig.

De magnifieke grootheid van zijn hart vertoont zich in de absolute zuiverheid van kritiek en hartstocht, door geen romantiek, mystiek of traditie verduisterd. Hij beschreef de klein-burgerlijke Hollandsche wereld van klein-burgerlijk standpunt met vurige liefde.

En daarmee, dat willende doen, trad hij in verwantschap met de Fransche naturalisten Balzac, Flaubert, Zola. Hij schreef niet zoo, omdat hij dezen tot voorbeelden nam, maar omgekeerd, hij nam dezen tot voorbeelden omdat hij zoo wilde schrijven. Gelijke oorzaken hadden hier gelijke gevolgen als in Frankrijk: kleine bourgeoisie die tot scherpte van opmerking, tot realisme en naturalisme, tot kritiek werd geprikkeld door den hachelijken toestand, tusschen kapitaal en proletariaat, waarin zij zich bevond.

Onze groote natuurkennis, de uitvindingen en ontdekkingen dezer eeuw ontstaan door de behoefte, den maatschappelijken nood. De fijne psychologie, de analyse, de harde observatie van Balzac, Flaubert, Zola, de Goncourt ontstaan eveneens door de nooden der maatschappij, en vooral door die der kleine burgerklasse. De geheele Fransche romanlitteratuur is een klein-burgerlijke litteratuur, door haar opvatting, haar fijne manier van werken, door haar aspiraties, door de afwezigheid van groote algemeene bedoelingen. [1])

De psychologische, de zedenroman is altijd kritisch. Boccaccio, Rabelais, Cervantes, Sterne kritiseeren hun tijd, plaatsen dus hun maatschappij op een afstand van zich. Maar nooit is het zich zelf daarbij wèghouden, het zoogenaamd volkomen objectief daarstellen van het geziene, de koele kritiek, de observatie alléén, zoozeer het uitgesproken en bewuste doel geworden als in deze eeuw bij Flaubert, de Goncourts enz. De klein-burgerlijke klasse heeft in hen zoozeer alle aspiraties naar menschengeluk, naar klasse- of maatschappij-welvaart verloren, dat zij het zelfs wagen dit koele observeeren en constateeren te verkondigen als een conditio sine qua non der kunst. Hun klasse dwong hen arm te zijn, kritische kunstenaars te worden, in plaats van epische, dramatische of lyrische met warm bloed. Aan den anderen kant verscherpte hun armoede hun geest tot vlijmende messen en rukten zij het zieleleven en de maatschappij open tot diepere diepten, en bouwden door hun waarheidsliefde mee aan de fondamenten eener betere toekomst.

Een wonderlijke maatschappij waarin gewaarwording, zonder meer, tot kunst wordt verklaard!

---

[1]) Zola tracht, zooals bekend is, daarboven uit te stijgen, en, zooals in Germinal en Paris bijvoorbeeld, een algemeen doel, of ideaal, boven de klein-burgerlijke klasse uit, te vinden.

Van Deyssel wendde zich dus van zelf tot hen. Maar er was een groot onderscheid tusschen hun en zijn toestand. — De Fransche kleine bourgeoisie, de Parijsche, is de heele eeuw door de getuige geweest van wereldgebeurtenissen, zij heeft zelf daarin een groote rol gespeeld, zij heeft de traditie der groote revolutie en zij beteekent nog altijd veel. Dus zij ziet naar buiten, naar de wereld, de beelden der dingen die zij in zich ontvangt zijn van groote afmeting. Maar de Hollandsche, de Amsterdamsche was de afstammeling van slappe en dunbloedige achttiende-eeuwers, zij had geen geschiedenis en beteekenis. Toen zij dus even opkwam tot eenigen bloei, wendde haar kunstenaar zich niet naar buiten, naar de onzekerheid en het verval die hij daar zag, zooals de Franschen, maar naar zich zelf. Hij ging niet onderzoeken: wat gebeurt daar, wat verandert daar, buiten mij, onafhankelijk van mij, maar hij ging zich zelf kritiseeren; hoe werkt die en die verandering op mij, wat gebeurt er met mij als dat en dat daarbuiten verandert. De Franschen werden de naturalisten van de natuur en de menschen daarin, hij werd de naturalist van zichzelf en de natuur. De twee romans hierboven genoemd beschrijven de gewaarwordingen van Van Deyssel.

Oppervlakkig zou het iemand kunnen toeschijnen alsof van Deyssel op deze wijze, dòor alle gewaarwording van menschen en dingen op zich zelf te betrekken, lyrisch moest worden. Maar dit is juist het eigenaardige van zijn werken: hij voelt zijn aandoening persoonlijk heftig, maar stelt ze dan van zich, kritisch. En dit doet hij niet na elkaar, door een langere tijdruimte gescheiden, maar zoo goed als op hetzelfde oogenblik. Door een verwonderlijke kracht van hersenen en van wil voelt hij hevig tegelijk en beoordeelt het gevoel kritisch. Zijn taal is niet afbeelding van gevoel alleen, maar altijd tegelijk van gevoelsbeoordeeling.

De Fransche naturalisten zijn dus breeder, zij zien veel meer. Maar zij blijven, of willen althans blijven, objectief tegenover wat gebeurt. Van Deyssel nadert dichter de schoone kunst die nooit objectief is, noch wil zijn, maar vol haar voorkeur te kennen geeft. Hij moet haar dichter naderen omdat hij alles op zich zelf betrekt. Maar hij wordt gedwongen, door zijn klasse, zijn plaats in de maatschappij, dat subjectieve weer als een rechter, als een kriticus te beoordeelen, terwijl hij het uitspreekt, en zoo bereikt hij, op deze wijze, de schoone kunst nooit.

En hier moeten wij, om deze litteratuur, dit Fransch en Hollandsch naturalisme geheel en al te begrijpen, dat allerdiepste en schoonste hoofdstuk van Marx opslaan, dat hij genoemd heeft het fetischisme van de waar, en waarin hij, misschien meer dan in eenig ander van zijn boeken, de scherpte en de breedte van zijn geest heeft geopenbaard. Hij zegt daar tot zijn lezers: ziet, in den tijd dat de menschen nog niet produceerden om te verkoopen, maar om te verbruiken, was hun verhouding tot de natuur en elkander eenvoudig en duidelijk. Maar toen die voortbrenging van dingen om te verkoopen begon en zich uitbreidde en eindelijk de eenige werd (en de voortbrenging voor het eigen gebruik verdween), toen werd de verhouding der menschen tot de aarde, de natuur en elkander verwrongen. Een mensch b.v. die van een ander koren koopen moet om te eten of om mee te handelen, in

elk geval om te leven, voor hem wordt het koren als waar de hoofdzaak. Het koren als waar neemt bij hem de plaats van den man in. En hij zelf *moet* geld hebben om te koopen of ook weer een waar om te verkoopen Dus hij ziet zich zelf ook in de eerste plaats als bezitter van dingen, van waren, zilver of iets anders. In plaats van menschen ziet hij dingen. — En de dingen, die hij inplaats van de menschen ziet, krijgen behalve hun nuttigheids-, hun gebruiks-waarde (die zij ook vroeger en altijd voor de menschen hebben) nog een andere, een abstracte waarde, de ruilwaarde. Dus menschen worden in de waren produceerende maatschappij, als dingen naar een abstracte waarde geschat. — En de menschen staan in de warenproduceerende maatschappij als van elkaar onafhankelijke individuen tegenover elkaar. Zij treden eerst in betrekking tot elkaar als waren-producenten, als bezitters van waarde. De menschen staan dus tot elkaar in de verhouding, waarin de dingen, de waarden, die zij bezitten tot elkander staan, en de maatschappij is een individualistische maatschappij door de wijze waarop haar productie, bezit, en verdeeling geregeld is. — En wat regelt de lotgevallen dezer maatschappij en dezer menschen? De productie, de concurrentie, de voorraad, het geld, de waren. En deze worden hier niet door bewuste menschen bestuurd; maar omgekeerd de blindelings voortgebrachte voorraad bestuurt het lot van onbewuste menschen. In zulk een maatschappij ziet een mensch dus in zich zelf en de menschen dingen, hij ziet de dingen en de menschen met abstracte waarde, en de dingen ziet hij als met menschelijke macht over de menschen regeeren [1]).

Dit is in eenvoudige woorden de inhoud van dat hoofdstuk. Het lijkt eenvoudig, en, eenmaal gezien, is het ook eenvoudig, maar het bevat in zich de uitlegging van een geheele wereld-ontwikkeling, van godsdienst, wijsbegeerte en kunst. Het laat zien hoe de abstractie van het individualisme ontstaan is in godsdienst, wijsbegeerte en kunst. Het laat de algemeene oorzaak zien van een geheele geestelijke geschiedenis van de 13de eeuw in Italië af tot het huidige oogenblik in alle beschaafde landen toe. Het licht ook den sluier weg van de klassieke schoonheid der Grieksche en Romeinsche, waren-produceerende maatschappijen. Daar is de sleutel, maar nu niet meer in ruwe algemeene omtrekken, maar in preciese vormen gesmeed, voor wat men noemt een burgerlijke maatschappij.

De ontwikkeling der geesten, al was het maar alleen in poëzie, volgens deze ontwikkeling der warenproductie aan te toonen, al de nieuwe schatten en krachten waartoe de geest zoo gekomen is, in de beste kunstenaars, wat er is verloren gegaan en wat gewonnen, dat zou een heerlijk werk zijn. En zeker is deze manier van geschiedschrijven, voor het eerst een zoo diepe dat zij den mensch van zijn wortels tot zijn kruin, als een boom, ophaalt, een werk, dat kan gedaan worden in dezen tijd. Het zou de helderheid en het geluk der toekomstige wereld op heerlijke wijze voorbereiden. De geschiedenis van het menschelijk

---

[1]) Eerst Marx zelf toont aan dat dit alles maar een schijn is, dat de dingen eerst tot waren worden door eene bepaalde historische verhouding der menschen. „Gebruikswaarden worden slechts waren, omdat zij produkten van van elkander onafhankelijk uitgeoefende arbeid van privaat-personen zijn."

geslacht, klaar, tot in zijn schoonste en verste geestelijke ontplooiïngen, met de krachten waardoor zij kwamen, voorgesteld, is zeker een van de marmeren steenen waarop het geslacht der toekomst loopen zal.

Er is geen tijd in de wereld waarin dit zien van menschen als dingen en van dingen als krachten met menschelijke kracht begaafd, zóó algemeen, men kan wel zeggen zóó het éénige geworden is, als onze tijd. De waren-produktie is in Westelijk Europa de eenige haast. Hare kolossale uitbreiding door de groot-industrie en de ontwikkeling van den Amerikaanschen landbouw, heeft overal de massa's bezitloozen gemaakt en brengt den middenstand in gevaar. Zij maakt de menschen aan elkaar gelijk, zij nivelleert en demokratiseert. Onder de bourgeoisie sterkt zij het individualisme. In Engeland heeft dat in den loop dezer eeuw nog tot eenigen bloei geleid (zacht klinkt daar de stem der poëzie), althans men kon het houden voor een bloei, maar in Frankrijk en Duitschland niet: valsch klinkt vooral in het eerste land de romantiek der bourgeoisie. Maar de kleine Fransche burgerklasse heeft als een held het mes der ontleding in haar eigen maatschappij gezet, en, met versmading en hoon voor romantiek en mysticisme, het cadaver laten zien.

Zij vooral was gedoemd, om, al was haar geest nog zoo scherp en vlijmend, menschen voor dingen, en dingen voor menschen aan te zien. Want terwijl zij zelf geheel van waren-productie leefde, hing zij tusschen het onstuimigste proletariaat, dat waren in het groot produceerde en de meest bedorvene haute finance en met de Engelsche overmacht concurreerende industrie, die er mee speculeerde. Op haar werkten dus letterlijk alle materiëele krachten als menschen, en alle menschen als dingen. En zij moest zich zelf wel het meest als een ding gaan beschouwen, zonder eigen wil, zonder eigen doel, doellooze klasse als zij was, en geslingerd door en tusschen de beide andere klassen.

Toen zij zich opmaakte om in litterarische kunst haar leven te gaan afbeelden, zag zij voor zich: een ongëorganiseerd, maar wel oproerig proleriaat, een bedorven bezittende en regeerende klasse, en zich zelve als moeilijk levende, soms rijzende, soms dalende macht.

En de wetten waarnaar dat gebeurt zag zij niet. Dat dit alles met de ontwikkeling der productie samenhangt en deze volgt, wist zij niet. Ondanks haar scherpte van geest, haar wetenschappelijkheid, haar kritische analyse, was dit haar verborgen. Had zij het geweten, dan was zij immers ook niet meer een klein-burgerlijke macht gebleven, dan had zij gezien dat de toekomst niet aan haar, maar aan de proletarische klasse was, dan was zij proletarisch, sociaal-democratisch geworden, dan had zij in eens een doel, een ideaal gehad, dan waren de menschen haar niet meer als dingen, noch de dingen als menschen voorgekomen, dan was zij van blind ziende, van struikelend schrijdend geworden, enz. enz., dan was zij met één woord niet geweest wat zij was.

Maar nu moest zij de dingen als menschen en de menschen als dingen zien, naar Marx's woord. En dit is dan ook zóó wáár, dat voor wie met dit helderder inzicht de boeken dezer klasse leest, voor hem de menschen die daarin bewegen als poppen worden, bewogen door dingen, door hun omgeving, door het weder, door de stad, door de kamer, waarin zij leven, door hun ouders waarvan zij afstammen en

den stand waaruit zij komen, zij schijnen als dingen die bewogen worden, En de kamer, de stad, de omgeving, het weer, de afkomst, zij lijken als menschen die de dingen-menschen bewegen, machtiger dan de mensch. Zoover gaat dit soms, dat in talrijke hunner beschrijvingen men meer zal vinden over de kamers, het uiterlijk der steden, de afkomst van den mensch, het weder, dan over den wil en het doel der menschen. De meesten hunner figuren hebben noch wil, noch bewust doel. En van een algemeen, een klasse-doel, in elk geval niets. Hun wil, hun bewustzijn worden door den toevalligen loop der uiterlijke wereld bepaald.

De menschen als dingen te zien die gedreven worden en de dingen als met menschelijke macht begaafd, de menschen, de warenbezitters, hetzij dan van arbeidskracht of van kapitaal, alle te zien *als* warenbezitters, dus tot elkaar in de verhoudingen van de dingen die zij bezitten, dus onder den schijn van, in het licht van dingen, van waren, — aan menschen en dingen dus een abstracte waarde, een ruilwaarde toe te kennen en daarbij toch alle menschen voor van elkaar onafhankelijke individuen te houden — dat leidt er onverbiddelijk toe, alle dingen en alle menschen voor onderling gelijkwaardig te houden. Evenals het de economie van dezen tijd om de gebruikswaarde niet, wel in de eerste plaats om de ruilwaarde te doen is, evenals de politiek elk man één stem geeft, onverschillig wie of wat hij is, zoo beschouwt deze litteratuur de menschen als waarde-dingen. Een absoluut doel, en dus een absolute deugd, een absolute waarheid, een absoluut ideaal — niets er van. — Deze kunst — het gevaar lag vlak bij en is dan ook niet ontkomen — moest de wereld gaan beschouwen als iets, dat beschreven moet worden, *als een voorwerp ter afbeelding, als een ding om kunst van te maken.* Evenals een koopman of industrieël alle dingen als waren ziet.

Men ziet dat een dergelijke kunst, al *schijnt* zij ook den mensch in verband te brengen met de werkelijkheid, de natuur, de maatschappij, toch ten slotte een individualistische is. Want men moge den invloed van weder, staat, huis, stand op het individu erkennen, ten slotte doet hij dan toch zooals het aan *hem alleen* behaagt. Dus ieder individu blijft op zichzelf bestaan en handelt op zichzelf. Is dit zoo, handelt de mensch alleen? Of is hij een deel van een klasse met welke hij zich verbonden beweegt, en, misschien onbewust, een andere bestrijdt? Voor Stendal tot de Goncourts is het geen vraag, zij weten niet dat hij bestaat.

In vergelijking met vroegere litteratuur heeft het naturalisme een groote wijsheid: de kennis van den invloed van omgeving en afkomst. Maar zij kent niet het allergrootste der omgeving: de maatschappelijke productie en daardoor ontstaande klassen. Dus zij kent niet de *groote* beweging der menschheid, den samenhang, dat wat de geschiedenis maakt. De menschen zijn voor haar toevallig bewogen poppen, ieder op zichzelf in een onbegrepen, vroolijken of droevigen, noodlottigen dans. De geheele menschheid, alles losse individuën, op de aarde verschijnend, door het weder, de zon en den regen, den dag en den nacht bestormd, door hun strijd met elkaar, hun hartstochten voor en tegen elkaar verscheurd, alles naar toeval, zonder ontwikkelingsgang, komend en vergaand, een dolle, voor hen zelve droevige of blijde, maar voor den artiest zonder weenen of lachen te bezichtigen spokendans.

Hier kan men nu ook zien wat waarheid in kunst beteekent. Deze schrijvers meenden volkomen waar te zijn, het leven weer te geven zooals het was, wel door hèn gezien, maar ook begrepen. En waarlijk, zij zagen ook scherp: wat een fijne trillingen van de menscheziel hebben zij ontdekt, wat hebben ze het weer en de steden en de velden goed gezien, hoe waar en zonder schroom hebben zij de maatschappij en den mensch uit elkaar gerukt en al zijn deelen laten zien. Wat waren zij vrij van valschheid in zichzelf. Zij maakten geen vage gevoelens tot mooie verzen, half valsch, half waar, zooals bijna alle dichters dezer eeuw: mystici, romantici, stemmingskunstenaars en hoe ze allemaal mogen heeten, men kan ons allen in den pot doen als men wil, maar zij waren eerlijke open mannen, die niets wilden dan de waarheid van zich en anderen te zeggen. En toch ze hebben het allergrootste in de maatschappij: het klasseverband, den klassenstrijd niet gezien, en daardoor zijn zij maar zeer oppervlakkig gebleven. Hoe komt dit? Door hun eigen klasse, hun kleine burgerij. Daarin bestaat geen bewust verband, daar *meent men* ieder op zichzelf te staan, daar *schijnt* de menschheid uit individuën te bestaan, die ieder door het toeval en eigen begeerte en meer niet worden gedreven. Inderdaad hebben zij hun klasse-*schijn* voor de menschelijke waarheid gehouden.

En vraagt men nu naar de schoonheid die zij hebben bereikt? Schoonheid is de vrijheid van den mensch, geestelijk en lichamelijk, over de natuur, tegenover de medemenschen. Was deze groot in deze kleine burgers? Neen, maar zij hebben met ongeëvenaarde kennis en kritiek vele bewegingen der menschen beschreven.

En hoe moest dat nu in Holland worden? Wij hebben gezien dat van Deyssel niet, zooals de Franschen, buiten zich vond groote gebeurtenissen, een wereldstad waar proletariaat, bourgeoisie en kleine middenstand als groote, zij het dan ook doellooze onbewuste golven zijn, maar dat hij door de kleinheid en de armoede buiten hem zich naar zich zelf wendde.

Maar wat moest hij in zichzelf vinden, welke gevoelens trof hij daar aan, hij, de, zooals wij, geborene in den kleinen Hollandschen burgerstand? Vond hij er een groot doel, een klassegevoel of een gevoel van een geheele menschheid? Neen, hij moest zich als éénling voelen, want in zijn klasse bestaat geen klassegevoel. Niet zooals wij, wilde hij vormen van oude 17de-eeuwsche of Grieksche of Engelsche bourgeoisie aannemen, en het vluchtige gevoel van bloei en krachtig worden, dat ook hij had, daarin hullen, daarvoor was hij te eerlijk, te scherp-instinctief. Hij wilde de absolute waarheid van zich zelf, *die hij had*, *in zich*, en hij kwam dus tot zijn eigen klein-burgerbestaan als de éénige bron. En daarin vond hij dus alle gevoelens als van dezelfde waarde.

De persoonlijke gevoelens van een mensch krijgen waarde: ten eerste door hun beteekenis voor hem zelf, ten tweede door die voor anderen. Maar wij zijn zoozeer met elkaar in één maatschappij verbonden, dat deze twee beteekenissen in elkander opgaan. Dat ik kennis heb is voor mij belangrijk, maar ik krijg ze van de maatschappij en het is tevens voor de maatschappij belangrijk dat ik ze heb. Dat ik liefheb of liefde begeer en hoe ik het doe, is voor mij natuurlijk van belang, maar hoe

ik liefheb is voor de maatschappij van belang, en haar samenstelling veroorzaakt wie en hoe ik begeer.

Voor den kleinen burger van onzen tijd valt de maatschappelijke beteekenis van zijn handelingen weg. Hij heeft geen doel dan zichzelf en hoogstens zijn gezin. Al zijne gevoelens komen dus op zich zelf te staan. Zij verliezen hun samenhang met maatschappij en menschheid. Zij houden alleen nog hun belang voor zoover het individu ze voor zich zelf aangenamer of onaangenamer vindt. Hun verdere waarde voor menschheid en maatschappij verliezen ze. Zij worden, wat dit betreft, allen onderling van gelijke waarde.

Maar de maatschappij, de menschheid zijn zoo samengeweven met het individu, dat, waar het algemeen belang verloren gaat, ook dikwijls snel het persoonlijk belang minder wordt. Dit ziet men aan de verstomping der onbewuste armen, de onverschilligheid van vele arbeiders, de gelatenheid en geloovige berusting der kleine burgerij en de bandeloosheid der grootere.

In Van Deyssel kregen alle gevoelens gelijke waarde. Hij, de kleine bourgeois, zag noch in zich noch buiten zich gevoelens, die een algemeen nut, een algemeene schoonheid hadden. Hij zag alle gevoelens dus los, afzonderlijk in de lucht hangen. Daardoor werden ze hem voorwerpen, zonder samenhang. Gevoelens krijgen juist hun waarde door hun betrekking tot, hun samenhang met de dingen en menschen. Daar hij die niet zag, kregen ze voor hem een abstracte waarde, werden dingen voor hem om te kritiseeren, te schatten, te beoordeelen. Hoogere of lagere gevoelens, onderscheid voor hem had het niet. Dat *hij* ze had, was hem voldoende. Hij wilde ze schilderen, ze uiten, ze kennen en voor zich zien, meer niet.

Dezelfde oorzaak die in Frankrijk alle dingen, alle menschen, als gelijkwaardige poppen deed aanzien, deed hier in Holland alle gevoelens aanzien als niet onderling in waarde verschillend. De menschen der Fransche maatschappij, en vooral de kleine bourgeois, zijn werkelijk poppen, de gevoelens hier hebben voor den kunstenaar gelijke waarde.

In een maatschappij waar menschen door dingen worden voortgedreven, waar de verhoudingen van menschen dingen-verhoudingen zijn, waar de dingen en dus de menschen een abstracte waarde hebben, waar menschen als onafhankelijke waren-bezitters en producenten tegenover elkaar staan — en waar al deze verschijnselen tot zulk een hoogte en scherpte zijn gestegen als dat in de onze het geval is — daar worden de persoonlijke gevoelens die een mensch voor dingen en menschen heeft, ten slotte los, alleen staand, zóó individualistisch dat zij verscherpt en verijld worden, als abstracties van enkele concreete gevoelens. Evenals in de Fransche litteratuur de dingen en menschen, de wereld, voorwerpen werden om te beschrijven, als handelswaren, zoo werd voor van Deyssel spoedig en voor wie hem volgden, het gevoelsleven, al de verschillende gevoelens van den artiest van welken aard zij ook mochten zijn, dingen om te zeggen, te uiten, niet om hun innerlijke schoonheid, maar alleen omdat men ze scherp en duidelijk voelde. De gevoelens werden kunstenaars-waren. De kunstenaar werd een man die van zijn gevoel wat maken moest. De kunstenaar werd een negentiende-eeuwsche loonarbeider, zooals de man der wetenschap dat al zoo lang is. Het is het

kapitalistische systeem, de alles overheerschende *waren*-productie, die, in haar tegenwoordige op de spits gedreven vorm, alle onbewusten, burgers en proletariërs, de menschen als dingen en de gevoelens als in algemeene beteekenis niet verschillend, doet beschouwen. Bij de kleine bourgeoisie het allermeest omdat zij waarlijk het allermeest tot den onpersoonlijken en onmenschelijken toestand van ding-zijn is teruggebracht.

Om goed te begrijpen wat deze toestand voor de kunst zeggen wil, vergelijke men eens die oude kunsten waarin men goed wist welke dingen, welke menschen en welke gevoelens beter waren dan andere, met de onze. En vooral die waarin men dit wist van menschen en gevoelens, niet alleen beter voor een enkel individu maar voor een groote klasse of een geheele maatschappij. Bijvoorbeeld wat de menschen betreft: de kunst van Homerus, of wat de persoonlijk gevoelens betreft: die van Petrarca. Daar worden alleen die menschen en gevoelens bezongen die de allerbeste waren toen, daar wordt rechtuit gezegd: dat is goed, dat is slecht. Bij Flaubert, bij Van Deyssel is alles even goed, even slecht. In die tijden heette het: de kunst om het beste dat in de wereld en in ons is. Nu heet het „de kunst om de kunst". „Het schoone is het leelijke". „Alles wat zuiver afgebeeld is, is kunst."

Dit gevoel, dit geloof, vermengd met het gevoel van krachtig worden, van groei, dat ook hij door de ontwikkeling der Hollandsche maatschappij kreeg, is de bodem van van Deyssel's kunst. Zij is kritiek van eigen gevoel, maar objectief, zonder voorkeur en dus zonder warmte. Haar warmte ontvangt zij van de onstuimige begeerte om te groeien, die van Deyssel toen had.

In de absolute, de naakte afbeelding van dit gevoel, de afwezigheid van alle romantiek, mysticisme, burgerlijke gevoelens van vroeger, zit, evenals bij de Franschen, bij van Deyssel de kracht en het merg van deze kunst. Maar van Deyssel is persoonlijker Het is hij die daar voelt, altijd hij. Hij wil niet objectief de wereld daarstellen, maar objectief zijn eigen gevoel over de wereld. Evenmin als de Franschen bereikt hij de schoone kunst. Want de schoone kunst *weet* wat goed is in de wereld en welke gevoelens goed zijn, en dat wisten noch zij, noch hij. Maar in de naakte kritische ontleding van veel werkelijkheid gaat hij even ver als zij, is hij even zuiver en schoon als zij; zij vooral in de wereld buiten hen, hij in zijn eigen persoon. Ook hij, en in niet geringe mate, is zeker de wegbereider voor een nieuw en hooger *weten* van goed en kwaad, vreugd en smart.

In van Deyssel kwam, op Hollandsche wijze, het groote kritische beginsel van onzen tijd scherp tot uiting. Geen traditie of dogma, noch in kennis noch in gevoel meer erkennen, maar ieder ding zien zooals het op zich zelf is, het analyseeren, het blootstellen, geen waarde aan iets toekennen, dan de kracht die het in zichzelf heeft, dat is de kracht zoowel van het Fransche als van het Hollandsche naturalisme. Zij beide overtreffen daarin (de een in uiterlijk, de ander in innerlijk werk) de Russische, de Noorsche en andere richtingen dezer kunst. Geen melancholie, geen levensvreugde, geen zwakheid van hart, maar ook geen bloei en welvaart van klasse, geen zwakheid van hoofd maar ook geen

innige sterkte van het geheele lichaam: sterkte van hersens, van verstand, spanningen van zenuwen dat is het kenmerk van deze kunst. Zij staat als een broeder naast de wetenschap van onzen tijd. Een beschrijving van buitenwereld van Flaubert, een beschrijving van innerlijk lichamelijk leven van van Deyssel is als een onderzoek, maar in vormen van kunst, van een stuk natuur door een sterrekundige of botanicus, of van een menschelijk lichaam door een zenuwkundige. Maar terwijl de geleerde in het onderzoek der wetenschap zijn klassebewustzijn *kan* afleggen, moet de kunstenaar, die over menschelijke gevoelens *moet* spreken, daarover spreken als de mensch die hij is, dat is hier, de kleine burger. De groote naaktheid, de groote waarheid ook waartoe zij zoo zijn gekomen, zijn zonder twijfel, evenals die der wetenschap, grondslagen en waarborgen voor een hoogere kunst, zij zijn in kunst door hun zucht naar waarheid het meest revolutionair, de beste brengers van een hoogere vorm. Zij zijn wetenschappelijk, bewust, in hun algemeenheid doorzichtig als kristal, eenvoudig, reëel, democratisch — zij missen slechts twee dingen om schoon te zijn, maar deze zijn dan ook kolossaal: een diepere kennis van verband met natuur — èn menschelijk geluk.

Twee groote Europeesche bewegingen in kunst, in litteratuur stootten hier in ons kleine Holland op elkander. In de klein-burgerlijke Hollandsche wereld, onder den druk van een maatschappelijke opkomst na '70, ontsproten twee geestelijke stroomingen, in litteratuur het beeld van een verandering in een klein land, wel is waar, maar toch een verandering die een wereldverandering is. En een verandering, ook zeker doordat zij in een betrekkelijk nog zoo rustig land viel, door zulke zuivere en krachtige geesten Kloos, Perk, Verwey en van Deyssel, uitgedrukt, dat zij als een, zij het ook klein, toch zuiver voorbeeld mag gelden der groote verandering. *Althans in geen enkel land zijn zuivere en hooge dichtkunst, nog doortrokken met krachtig burgerlijk idealisme, — en zuiver kritisch naturalisme samengevallen.*

De eene strooming, die van Kloos, was nog burgerlijk idealistisch. Zij ontstond in kleine burgerij die opwaarts streefde en wendde zich instinctief naar de groote geestelijke voorvaderen der burgerklasse: de Engelschen van vier eeuwen, de Hollanders der 17de eeuw, de Italianen en de Grieken. *Zij hoopte nog eens te genieten van den arbeid van proletariërs.* Zij hoopte en meende nog eens een burgerlijken bloei te bereiken. Was de wereld aan het veranderen? Zij wist het niet. Zij droomde blind.

De andere, die van Van Deyssel was burgerlijk kritisch. Zij vroeg: wat is? wat voel ik precies? *Zij vreesde de proletariseering.* Zij verwierp het oude idealisme en vroeg de naakte lichamelijke en geestelijke waarheid.

Die twee stroomingen omarmden en omhelsden elkander. Kloos heette van Deyssel welkom. En zij waren immers ook beide individualistisch. Beide wilden immers niets dan hun eigen gevoel, hun eigen persoonlijkheid! En ze waren immers van dezelfde klasse! geen aristokratisch of proletarisch inzicht scheidde hen. Geen van beide

kende immers het verband met maatschappij? Het eenige onderscheid was immers slechts dat de een over zich zelven droomde, in geestelijke verrukkingen van burgerlijk individueel geluk, zich hulde in gouden nevels van Shelley, Milton en Vondel en dat de ander zich zelven *zag*? Zoo dachten ze en sloten zich bij elkaar aan.

En toch was het dit onderscheid dat beide kunsten heeft omgebracht. De omhelzing dezer twee krachten was voor beide doodelijk.

Het burgerlijk idealisme kan niet meer leven bij de kritiek, bij de waarheid. De oude religie sterft voor de natuurwetenschap. De monarchie sterft voor de bourgeoisie, de bourgeoisie wankelt in het algemeen stemrecht. Zoo stierf het burgerlijk idealisme van Kloos bij den prikkel der naturalistische kritiek van Van Deyssel.

Een enkel voorbeeld volsta om dit algemeene bloot te leggen. Kloos bezong zijn liefde in idealistische beelden van oud-burgerlijken vorm: Aphrodite, Lilith enz. Van Deyssel zei: onze negentiende-eeuwsche klein-burgerlijke Hollandsche liefde is zóó, en hij toonde haar armoedig naakt beeld. Tegen de waarheid kan geen omsluiering, geen wolk, het uithouden. Van Deyssel bewees dat Kloos, hoe mooi ook, loog. De oorzaak van den ondergang van de burgerlijk-idealistische kunst ligt in de werkelijkheid, in de verandering der maatschappij, in de verandering van burgerlijk geluk tot ongeluk. Maar geestelijk ziet men in dit geval dit hierin: dat het naturalisme het idealisme doodt.

Maar aan den anderen kant het idealisme van Kloos moest het Naturalisme dooden. Want die verrukking en die vreugde en droefheid, dat verheerlijkt gevoelsleven van Kloos waren nog zoo echt en zoo sterk, dat zij van hun kant het naakte naturalisme te machtig zijn. Het kritische naturalisme is naakt en waar, maar het is koud, het mist geluk. Het geluk werd door de waarheid omgebracht, maar de waarheid door het geluk. Het geluk werd bewezen valsch te zijn, maar de waarheid niet gelukkig.

Schoone kunst is waarheid èn geluk. Het burgerlijk idealisme bleek het eene, het burgerlijk naturalisme het andere te missen.

Zooals noch de groot-burgerlijke maatschappij meer goed zijn, noch de burgerlijke demokratie, noch het burgerlijke koningschap, noch de burgerlijke republiek, zoo ook noch de idealistische poëzie, waarin zich de dichter alleen koning waant, noch het kritische naturalisme waar de schrijver alle menschen en alle gevoelens voor gelijkwaardig houdt en ze objectief daarstelt. En zoo gingen ze beide, gedrongen door den veranderenden stroom der maatschappij, te gronde. Die botsing en die ondergang dier beide groote kunstrichtingen gebeurde hier in Holland. Kloos verloor zooals wij gezien hebben zijn kracht: zijn lyriek, zijn individualistisch idealisme werden leeg. Van Deyssel's naturalisme, het laten zien van zijn gevoel, kritisch objectief, door zenuwkracht en wil, werd fijner en fijner, scherper en scherper, het zweepte zich tot uitersten, — het verliep in niets, in onbeduidendheid.

Het geluk van Kloos ging onder door honger naar waarheid, naar idealisme dat in de werkelijkheid haar beeld vindt. De waarheid van van Deyssel ging onder door honger naar geluk, naar realiteit waarvan een idealistisch beeld kan bestaan.

Dogma en Overtuiging

DOOR F. VAN DER GOES.

(Slot) [1].

IV.

Wie het artikel van Van Kol in de Oktober-aflevering van dezen jaargang, waarover ik thans in eenige bijzonderheden heb te spreken, wie dit artikel doorleest, zal ten slotte niet veel wijzer zijn omtrent Van Kol's bedoeling. Er laat zich, in zijn opstel, meer gevoelen dan gewaar worden. Gevoelen, dat de schrijver aan ettelijke voorname grondslagen van de socialistische leer een geringere mate van vertrouwbaarheid wil toekennen, dan men gewoon is in onze beschouwingen aan ons programma gehecht te zien. Maar men wordt niet gewaar, welke veranderingen, welke verbeteringen hij wil voorstellen; noch waarom, met het oog op welke omstandigheden in het partijleven of in de propaganda, waarvan het program de wetenschappelijke onderlaag is, hij zijne algemeene bezwaren te berde brengt. Geen dogma's! roept hij uit. Zeer goed, maar waar heeft Van Kol eenige geneigdheid tot dogmatiseeren ontdekt? Gebeurt er bij ons iets, dat met recht aan een overdreven liefde voor dogma's te wijten valt? Van Kol geeft het te kennen, maar zegt het niet nauwkeurig genoeg om tot eenig resultaat te leiden. Zijn artikel is een klacht, zoo geen aanklacht; maar waarover hij klaagt of wien hij aanklaagt zal wel niemand kunnen begrijpen. Zijn artikel, in één woord, is niets anders als de uiting van een stemming, in welke wij die onzen vriend langer kennen dan sinds vandaag of gisteren niets ongewoons vinden, maar die voor een geregelde diskussie nauwelijks vatbaar is.

Onze partijgenoot Van Kol is een van de uit de bourgeoisie overgekomenen, die door een sterk ontwikkeld gevoel van recht en onrecht, een warme liefde voor een menschelijk ideaal, tot het socialisme zijn gebracht. De beteekenis van in bepaalde ekonomische en filosofische regelen neergelegde wereldbeschouwing van de andere klasse, is hem evenwel nooit geheel duidelijk geworden. Dit bezit en dit gemis zijn oorzaak, dat Van Kol beter dan vele anderen een daad van strijd zal ten uitvoer brengen (gelijk hij spoedig een kamerzetel veroverde en voor vrienden hielp veroveren) — maar zijn tevens oorzaak dat hij minder goed dan sommigen den algemeenen gedragslijn van strijd zal kunnen samenstellen.

De geestdrift voor het schoone in de beweging van het proletariaat,

---

[1]) Zie Afl. Maart ll.

gelijk iedere drift, bedaart somtijds. Van Kol behoort tot de lieden bij wie het doorgaans vloed is; maar, zijn de springende wateren gekeerd, zoo schijnt de strandvlakte een weinig dor. Is er eb in zijn gemoed, wat den beste overkomt, dan lijkt hem het theoretische deel van de sociaaldemokratie, in den regel overbruischt door hooggaande golven van hartstocht, niet veel zaaks. Zijn dat, klaagt hij, de heerlijkheden waarvoor ik mij dikwijls zoo warm kan maken? Is dat het socialisme, die handvol leerstellingen; — wat ik bewonderde als sterren aan den hemel, zie ik nu als lichtlooze punten van een wetenschappelijk program. Hij weegt zijn geestdrift in de eene, zijne theorie in de andere schaal, en de evenaar valt naar de zijde van den geestdrift. Maar zijne vrienden wisten wel, dat bij hem de theorie — geheel afgescheiden van speciale ekonomische of andere kennis — nooit heel heeft gewogen.

Nu is, aan den anderen kant, Van Kol een te ambitieus mensch en te goed partijgenoot, om met welke zwakheid ook in zijn ziel op den duur tevreden te zijn. Hij werpt zijn linker-oog niet van hem, zoo het hem ergert, maar gebruikt een watertje of past een bril. Hij legt veeleer voor het vervaardigen van theoretische geschriften een bijzondere liefde aan den dag. Hij worstelt, als de aartsvader, met een engel in zijn droom. Ontwakende, schrijft hij brochures en artikelen, die niet kunnen verbergen dat hij hinkt.

Een zoodanig artikel is het hier bedoelde. De theorie scheen hem, voor een keer, weer zeer onvoldoende. In haar gezelschap, wijl de harstocht hem een oogenblik verlaten had en de volkstribuun in hem plaats gemaakt voor den wijsgeer; in haar gezelschap alléén gevoelt Van Kol zich niet op zijn gemak. Maar hij laat het er niet bij. Zoo er een verwijdering tusschen haar en hem moet zijn, dan is het zijn schuld niet, maar de hare. De theorie is een nufje, een al te preutsche dame. Hij zal haar dwingen hare stijve manieren te veranderen. Hoogmoed, zegt hij, komt vóór den val. Het wordt meer dan tijd dat zij zich zelve herziet, eer hij en anderen haar geheel in den steek laten. Dat is vroeger ook gezien. En Van Kol neemt de pen en heft waarschuwend aan:

„De socialistische theorieën zijn evenals alle theorieën aan voortdurende herziening onderworpen, toenemende wetenschap maakt aanvulling noodig, enz." (N. T. blz. 113).

V.

„Minder dan ooit is het thans de tijd om op zulke absolute wijze als in de laatste weken hier en daar geschiedt, theorieën door te voeren die in volle gisting en wording zijn, en op allerlei wijze aan louterende kritiek worden onderworpen. Niet het minst van socialistische zijde werden de *theorieën van Marx;* voor velen onzer jaren lang even onaantastbaar als voor de geloovigen hun Bijbel, aan eene vuurproef onderworpen, waaruit zij in reiner vormen en van edeler gehalte zullen te voorschijn komen." — Wat hebben wij van deze inleidende bewering te gelooven?.

Deze theorieën zijn niet anders dan de woordgeworden werkelijkheid, waargenomen van het kritisch standpunt eener opkomende arbeidersklasse.

De vraag zou nu kunnen worden: doen zich nieuwe feiten voor welke onze meening, als geheel, over de ekonomische tijden die wij beleven, of over de tijden die aanstaande zijn, min of meer belangrijk wijzigen; of wel: moeten wij erkennen dat in de waarneming van de kenmerkende feiten min of meer groote onjuistheden zijn aan te wijzen?

Schrijver dezes heeft in het eerste deel van dit artikel als zijn gevoelen te kennen gegeven, dat de „theorieën van Marx" door de ervaring niet dan bevestigd zijn geworden. Herhaaldelijk hebben Marx en Engels, wel verre van door de gebeurtenissen gelogenstraft te zijn, den loop der gebeurtenissen voorzegd. Hierbij waren vergissingen mogelijk en zijn, mede door Marx en Engels zelf, later vergissingen erkend. Maar wie heeft dit ooit anders beweerd? Het opmerkelijke is niet dat in eenige bijzonderheden de werkelijkheid van de theorie is afgeweken, maar dat in het algemeen de theorie door de werkelijkheid volkomen is gedekt. Wat men van de ontwikkeling en van de inrichting van het kapitalisme heeft gezegd, is nog altijd de grondslag van de socialistische beschouwing, welke steeds vatbaar voor aanvulling zal blijven, maar waarvan de herziening nog in geen enkel opzicht gebleken is noodig te zijn. Mij dunkt dat het edeler gehalte en de reinere vorm welke Van Kol zegt, dat de bedoelde theorieën nu weldra zullen aannemen, louter fantastische beweringen zijn. Voor wie hare diepere strekking wil verstaan — ze mogen dan hare formuleering hebben gekregen in de studeerkamer, hare inhoud is wat de arbeider denkt van de ekonomische wereld waarin voor hem de taak is weggelegd zijne klasse te bevrijden en de menschheid tevens — voor wie deze beteekenis wil verstaan van het wetenschappelijk socialisme, zijn, reeds in hare tegenwoordige gedaante, meergenoemde theorieën edel en rein genoeg.

Van Kol ziet verder voorbij dat, naast en na den arbeid van Marx en Engels, een zeer uitgebreide letterkunde is ontstaan, die in haar geheel de theorieën van de meesters niet heeft afgebroken maar bevestigd. Ontelbaar, Van Kol weet dat even goed als wie ook; ontelbaar zijn de bijdragen over ekonomische en politieke geschiedenis en sociale toestanden, waarvan de auteurs hebben gewerkt in de door hen aangeduide richting en volgens de door hen gelegde grondslagen. Een zoo eerbiedwaardig standaardwerk als de nog niet voltooide geschiedenis van het socialisme door Kautsky, Mehring, Lafargue, Bernstein e. a. heeft niet ten doel een smeltkroes te zijn voor de Marxistische leer, maar is hare liefdevolle en triomfante bevestiging. Zoo is ook het geestrijke boek van Mehring over Lessing, en zoo is ook ieder van de verschenen jaargangen van de *Neue Zeit*. Er zijn Fransche, er zijn Italiaansche, er zijn Russische studies die het Marxisme uitwerken en versterken, en er zijn zelfs eenige Hollandsche. Kortom, het tegendeel van wat Van Kol zegt, schijnt ons de waarheid. „Niet het minst van socialistische zijde" worden de theoriën van Marx steeds meer wat zij reeds vele jaren waren: punten van uitgang en van aanknooping tot ijverig en diepgaand onafhankelijk onderzoek zoowel van het heden als van het verleden. Dit is meer dan een voldoening wegens het zegevieren van een schoolgeleerdheid, dit is het teeken dat de wereldbeschouwing van de arbeiders over een toenemend getal van talentvolle mannen beschikt, en dus van de machtsuitbreiding van de klasse.

Er volgen nu bij Van Kol een reeks van beweringen die het geen aangename taak is te behandelen. Het zijn punten van taktiek en zaken van beginsel, wonderlijk dooreen geworpen en vreemd uitgedrukt. Men zou vele bladzijden noodig hebben om dit alles te ordenen en te zuiveren, hier moeten wij ons bepalen tot eenige regels. Tot het algemeene behoort nog dit:

„Het streven van Marx, en vooral van Engels, om uit de economische veranderingen eene geheele wereldbeschouwing, een volledig *wijsgeerig systeem* op te bouwen, is nog altijd niet bereikt.

Marx gaf geene abstracte (algemeen geldende) doch bizondere ontwikkelingswetten, waardoor slechts enkele historische fasen worden beheerscht; de volledige wet is nog te zoeken."

Wat wil Van Kol zeggen in deze eerste zinsnede? Welke ekonomische veranderingen bedoeld hij? De wereldbeschouwing kan niet anders dan de wereldbeschouwing van het proletariaat zijn, het geheel van maatschappelijke en wijsgeerige denkbeelden in de hoofden gewekt door de „ekonomische veranderingen" welke het kapitalisme in den loop van deze eeuw heeft ondergaan- Men zal toegeven, als men het oog laat gaan over de socialistische letterkunde, dat het gebied waarover eene algemeene filosofie zich pleegt te bewegen, vrijwel samengaat met het terrein dat door de Marxistische school is onderzocht. Van Kol, meen ik, zal zich nader hebben te verklaren eer men zijne opmerking voor iets meer dan een ondoordachten uitval mag houden.

Geheel onjuist dunkt mij de tweede. Marx heeft wel degelijk algemeen geldende ontwikkelingswetten gegeven in zijne geschiedstheorie. De geestelijke beschaving is het voortbrengsel van de samenleving; wil men dus de beschaving in ieder bepaald tijdvak, in eene bepaalde maatschappij kunnen begrijpen, dan moet men de samenleving onderzoeken tot in haar grondslagen, de voortbrengingswijze. Indien dit eene aannemelijke voorstelling is van de materialistische theorie, dan volgt er uit wat ik zeide. Marx gaf bovendien bijzondere wetten, namelijk die van het kapitalisme; de grondslag van deze wetten is de algemeene wet, die wederom de wetenschappelijke grondslag is van de socialistische wereldbeschouwing. Geen wonder, overigens, dat Van Kol twijfel moet voelen, want aan de voorstelling die hij zich maakt van deze dingen, is waarlijk weinig houvast.

Bij wijze van toelichting van deze twijfelmoedigheid, maakt Van Kol attent op eenige veranderingen in de socialistische zienswijze, nu bij vroeger. Wij vinden er weinig bewijskracht in voor zijne stelling, en enkel bijdragen tot de kennis van Van Kol's humeur toen hij schreef.

„Van de gewelddadig-revolutionnaire taktiek van een halven eeuw geleden, gingen de socialisten in alle landen steeds meer en meer over tot een taktiek van geleidelijke hervormingen."

Een in dit verband, meenen wij, ongelukkige bewering. Voor vijftig jaar, het is waar, hebben in sommige landen de socialistische en andere arbeidersgroepen het gewapend verzet van de bourgeoisie gesteund tegen de regeeringen, en velen hebben wellicht toen gedacht dat, zoover zij een eigen programma hadden, tamelijk spoedig hun beurt van gewapend verzet tegen de bourgeoisie zou komen — gelijk in Juli 1848 de Parijsche werklieden. Maar heeft men ooit een dogma gemaakt van de noodza-

kelijkheid eener zoodanige taktiek, een sedert onhoudbaar gebleken dogma? Zoo ja, dan toch zeker niet in het gevolg van de schrijvers van het Kommunistisch Manifest. nu ruim een halve eeuw geleden uitgekomen.

Voorts, zegt Van Kol, „kwam men van communisme tot collectivisme en acht zelfs de „Meerwaarde" onvermijdelijk, ook in de socialistische maatschappij der naaste toekomst."

Het is de vraag wie met *men* bedoeld wordt. Inderdaad is het een kinderlijke voorstelling, welke vroeger meer verbreid dan thans mag geweest zijn, dat het socialisme verlangde afschaffing van het eigendom wijl alle eigendom als zoodanig verkeerd zou zijn. Men begreep niet dat alle eigendomsvormen voortkwamen uit de produktiewijze, en dat het dus een radikalere leuze was de verandering van de produktiewijze dan van het eigendom te willen. De vraag is welke eigendomsvormen met de socialistische produktiewijze vereenigbaar zullen zijn. Zijn eenmaal de produktiemiddelen in handen van de gemeenschap, dan kan men zonder eenig bezwaar een uitgebreid bezitsrecht van gebruiksvoorwerpen toestaan. Waarom niet? Het is niet eigendom of bezit dat schaadt, maar het gebruik dat in een bepaalde voortbrengingswijze van bezittingen (grond, geld, gereedschap, goederen) kan worden gemaakt. — Overigens is het denkbaar dat in eene eenigszins ontwikkelde socialistische maatschappij het eigendomsrecht als zoodanig alle praktische beteekenis zal verliezen, en weldra alleen gekend worden als een historisch begrip. Bij individueel bezit van produktiemiddelen, in eene klassenmaatschappij alleen, heeft het eigendomsrecht reden van bestaan.

Nu is het zeer begrijpelijk dat, evenals de volkswoede aanvankelijk tegen de machinerieën, de vroegere socialistische kritiek veelal tegen het eigendom was gericht. Het begin van de scheuring tusschen het socialisme richting-*Recht voor Allen* en de onze, was juist een debat over deze vraag, gevoerd door C. Cornelissen en ondergeteekende. Maar nu moet Van Kol niet zeggen dat hier sprake is van een veranderde zienswijze, allerminst van een afgezworen dogma. Hier was een beter inzicht van het wezen van de ekonomische kwestie, een der punten van overgang van het utopistische tot het wetenschappelijk socialisme.

Het gezegde dat men „meerwaarde" onvermijdelijk acht, bewijst alleen dat „men" niet weet wat meerwaarde is. Eene socialistische maatschappij zal geen waarde kennen, en dus ook geen meerwaarde. Bedoelt Van Kol dat niet de geheele opbrengst van den arbeid onmiddellijk verbruikt zal worden, dan zullen we hem niet tegenspreken. De werken b.v., die hij als iugenieur zal helpen uitvoeren, bruggen, waterleidingen, wegen, zullen waarschijnlijk langer duren dan die er met hem aan hebben gearbeid. Ook erkennen wij gaarne dat een spijkermaker meer spijkers zal vervaardigen dan hij zelf behoeft. In zulke gevallen zou toepassing van de leus: de volle opbrengst van den arbeid aan den arbeider, die in het kapitalisme een utopie is, lastig genoeg kunnen zijn voor de arbeiders. De menschen van de pen b.v., Van Kol en ik, zouden zich in hunne woning niet kunnen wenden of keeren, zonder het hoofd te stooten tegen den opgestapelden voorraad van hunne geschriften. En wie wil nu graag door zijn eigen werken voor het hoofd gestooten

worden? Vervaardigers van scherpe werktuigen of ontplofbare stoffen kwamen in direkt levensgevaar. — Kortom, van waarde of meerwaarde is in eene maatschappij van direkte produktie geen sprake. Wat Van Kol door het hoofd spookt is waarschijnlijk een kritiek van den utopistischen eisch, het arbeidsprodukt aan den arbeider. Maar te zeggen dat deze eisch in het kapitalisme onmogelijk is, wijl strijdig met den grondslag van de produktiewijze, is niet hetzelfde als de meerwaarde voor onvermijdelijk verklaren in het socialisme. Zal de meerwaarde eerst vervallen met het eene stelsel, in het andere zal het niet herleven.

De ijzeren loonwet. Wat is, vraagt Van Kol, van haar, „eenmaal zoo trouw verdedigd", gebleven? Oud roest!" Zeer wel mogelijk, maar Van Kol weet dat de theorie volgens welke door onderlinge konkurrentie van de arbeiders in de kapitalistische maatschappij, het loon niet in staat zou zijn zich boven een tot de volstrekt noodzakelijke behoeften beperkte laagte noemenswaard te verheffen — hij weet dat deze theorie tot het wetenschappelijke socialisme evenmin behoord heeft als de eisch van afschaffing van het bezit in den door hem bedoelden zin. Tot de historische verdiensten van Lassalle behoort niet het doorgrond hebben van de beginselen der kapitalistische maatschappij. Hij maakte gebruik van vele bestaande meeningen uit de burgerlijke ekonomie om de heerschappij van de burgerij te bestrijden. Zoo behoort het tot deze leer dat, telkens bij eenige verbetering in de loontoestanden, de arbeiders door haastige huwelijken hun getal dermate zullen vermeerderen, dat spoedig een daling intreedt. Deze daling, heeft zij haar natuurlijke grens bereikt, is wederom oorzaak van beperking van de konkurrentie. Doch de dan wederom mogelijk geworden loonsverhooging gaat te loor, evenals te voren. En zoo drukt de ijzeren loonwet het arbeidende volk. Lassalle nu heeft (zooals onlangs nog dr. Conrad Schmidt in de *Socialistischen Monatshefte* uitvoerig aanwees) de strekking van deze zoogenoemde wet andersom toegepast als gebruikelijk was: niet om de arbeiders bij het onvermijdelijke te doen neêrzitten, maar om hen aan te voeren tegen een maatschappij waarin zoodanige wetten golden. Intusschen, tot het Marxisme is de ijzeren loonwet nooit gerekend. In het programma van 1875 dat Lassallianen en Marxisten vereenigde, werd zij opgenomen, doch ondanks het verzet van Marx (zie *Neue Zeit* jaargang 1890—91, dl. I, blz. 570). Het was een koncessie aan de broederpartij en spoedig na 1875 kwamen voor de Duitsche partij de tijden, dat een rustige herziening van het programma onmogelijk was. Onmiddellijk na den val der socialistenwet bij de herziening in 1891, werden de toen onnoodig geworden koncessies uit het programma verwijderd; en wederom toonde zich het Marxisme als de zuiverste uitdrukking van de gedachten der arbeiders.

En wel hebben de organen van de burgerlijke pers grooten ophef gemaakt van het opgeven van de ijzeren loonwet, hetgeen evenwel alleen hunne eigene onkunde bewees. Een uit het wetenschappelijk socialisme verbannen dogma is dus ook de ijzeren loonwet niet, want dan had het eerst in het wetenschappelijk socialisme opgenomen moeten zijn.

„De vaak gehoorde leer dat de arbeidende klasse in steeds dieper ellende verzinkt", is in zoover nog altijd juist als het pauperisme

toeneemt. Ook dit toenemen kan tweeledig zijn: volstrekt, zoodat er meer armen komen, betrekkelijk, zoodat men spoediger arm is. Er is alleen tegenover te wijzen op de in vele vakken stijgende loonen en de lagere prijzen van levensmiddelen, waar althans, en waar is dit niet het geval, de regeerende klassen haar niet kunstmatig verhoogen. Maar de onvastheid van het werk, de achteruitgang van den landbouw, de ontvolking van het platteland en de drang naar de groote steden, zijn motieven die den toestand van de arbeidende klasse in het algemeen met nieuwe ellende hebben bedreigd. — Trouwens, als Van Kol terecht vraagt: wie durft nog de leer van de toenemende ellende verkondigen, geeft hij zelf te kennen dat het de bereidwilligheid is van de socialisten om alle verschijnselen te overwegen en niet hun dogmatische zin, die hem in de gelegenheid stelt die vraag te doen.

De theorie van Engels omtrent het matriarchaat als ouder dan het patriarchaat, zegt Van Kol, vindt bestrijding. „Een beslissend oordeel kan men echter nog niet uitspreken". — Laten wij wachten tot het zoo ver is.

Vervolgens spreekt Van Kol over het internationalisme van Marx en Engels, hetgeen hun „de nationale vragen deed verwaarloozen". „Het nationale probleem wacht nog altijd op een grondige bearbeiding", zegt hij. — Men zou meenen dat iedere partij in haar eigen land bezig was het nationale probleem uit te werken. Of kent Van Kol een nationaal probleem, in het algemeen, los van iedere nationaliteit? Dan zal hij het moeten stellen eer het kan worden opgelost. Gewichtig schijnt het zeker. Want, zegt hij, „want eerst ná de nationale bourgeoisie te hebben overwonnen, zal een afdoend internationaal optreden mogelijk zijn". — Wederom zou men meenen dat dit dan niet meer noodig zal zijn. Of bestaat eene internationale bourgeoisie naast de nationale ergens anders dan in Van Kol's verbeelding? Immers neen, evenmin als het probleem waarvan hij spreekt.

Uitvoeriger komt Van Kol nu te spreken over het historisch materialisme.

VI.

De grieven door onzen partijgenoot tegen het historisch materialisme aangevoerd, gelden, welbeschouwd, niet de leer zelve maar de voorstelling die hij er zich van heeft gemaakt, en die een zeer bekrompen en eenzijdige voorstelling is. Juist dezer dagen, intusschen, mag het niet overbodig heeten tegen deze voorstelling op te komen. Het gezag van Van Kol wordt licht gemisbruikt om het sprookje van een eenzijdig materialisme, een bekrompen dogmatisme, ten nadeele van de partij te propageeren. Dit mag men zoo heel erg niet vinden, op de woordvoerders van de partij ligt nu eenmaal de plicht verkeerde denkbeelden van haar streven af te wijzen. Wat Van Kol thans weer heeft gezegd is een telkens terugkeerende grief, en onze leezers kunnen het getuigen dat meermalen in ditzelfde tijdschrift de ongegrondheid is aangetoond. Velen, echter, gelooven gaarne wat ten kwade van het socialisme kan worden aangebracht, en zij zijn dubbel in hun schik als het hun door een socialist wordt geleverd. En wij kunnen op onze beurt volkomen begrijpen dat zekere opvatting eenzijdig en bekrompen schijnt. Gelukkig evenwel, is de opvatting een zuivere persoonlijke.

„Niet de ideeën, — lezen wij — spelen de hoofdrol in de geschiedenis, maar de verschillende productie-wijzen en de laatste oorzaak van de maatschappelijke veranderingen [1]) en politieke omwentelingen is niet te zoeken in de hersenen der menschen, het toenemend inzicht, doch in de veranderingen van produktie-wijze en ruil" (Engels).

„Wat vele volgelingen over het hoofd zagen, zegt Van Kol verder, en wat Engels, indien hem een langer leven ware gegund, wel nader zou hebben toegelicht, is dat hier gesproken wordt van „hoofd-rol spelen" en „laatste oorzaak", wat volstrekt niet hetzelfde is, gelijk sommigen schijnen te meenen, als *alléén* eene rol spelende en eenige oorzaak."

Ik weet niet wie de vele volgelingen zijn die deze groote en noodlottige vergissingen hebben begaan. Eerder meen ik dat wij hier met een onbewuste zelfkritiek hebben te doen. Het blijft mogelijk dat Van Kol, die meer van de wereld heeft gezien dan wij, ergens een school van Marxisten heeft aangetroffen die zoo dachten. Maar waarschijnlijker is, dat Van Kol tot voor korten tijd zelf dit belangrijke verschil heeft verwaarloosd, gemeend dat volgens Engels en Marx de ideeën in de geschiedenis niets hebben te beduiden en de ekonomische veranderingen alles; en nu, ter goeder trouw gebruik makende van een bekende wending en daarmeê vallende in een niet minder bekende fiktie, zijn eigen misverstand voorstelt als het misverstand van anderen. Te meer wordt dit waarschijnlijk als men let op het gezegde dat Engels zelf, had hij slechts langer geleefd, eene wenschelijke toelichting niet zou hebben achterwege gehouden. Nu is zeker Engels, die de zeventig ruim heeft gehaald, voor de zaak welke hij diende, nog te vroeg gestorven; en evenwel is hij oud genoeg geworden om zijne groote wetenschappelijke ontdekking te hebben kunnen achterlaten in een beteren staat dan hier door Van Kol beweerd wordt. „Marx en Engels" zegt hij verder „hebben slechts deze theorie opgeworpen, de tijd om haar volledig uit te werken heeft hun ontbroken." Wat is opwerpen en wat is volledig uitwerken? Eene geschiedstheorie is niet volledig uitgewerkt vóór, hetzij de hoofdwerken van andere scholen aan eene uitvoerige kritiek volgens de nieuwe leer zijn onderworpen, hetzij de groote tijdvakken der historie volgens haar opnieuw zijn behandeld. Om een van beiden te doen, hebben Marx en Engels inderdaad geen tijd gehad. Maar daarom is de theorie toch meer dan enkel opgeworpen. Zijn al hunne geschriften niet voor een groot deel historisch? En is de materialistische of maatschappelijke theorie niet de grondslag van hunne historische voorstelling, en bovendien van hunne algemeene levensbeschouwing? Ongerekend de vele zuiver geschiedkundige opstellen, kortere of langere gedeelten van andere opstellen. Wie gelezen heeft van Engels *Herrn Dühring's* [2]) *Umwälzung*, *Ursprong der Familie etc.*, of van Marx, om maar één titel te noemen, de door zijn dochter uitgegeven kourantenartikelen over *Duitschland in 1848*, en de groote historische hoofdstukken in *Das Kapital* Deel I, kan niet zeggen dat het aan toelichting van de theorie ontbroken heeft. — Neen, genoeg is er door de auteurs van de theorie

---

[1]) Blz. 115 staat twee maal: verordeningen, hetgeen niet anders dan een drukfout kan zijn.
[2]) Swan Sonnenschein & Co. Londen, 1896.

zelven gezegd, om althans voor het door Van Kol aangeduide grove abuis ieder oplettend lezer van hunne werken te bewaren. En Engels, vrees ik, had honderd jaar kunnen worden zonder nog de door Van Kol verlangde opheldering te geven van eene theorie, die waarlijk de opheldering niet meer behoefde.

Sprekende over iets zoo gewichtigs als deze theorie, welke onophoudelijk hare aanhangers ziet vermeerderen en tegenover de gezamenlijke burgerlijke scholen zegevierend vorderingen maken, komt de volgende bewering van Van Kol mij reeds wegens hare algemeenheid ongeoorloofd voor.

„Reeds hebben zij (M. en E.) zelven in latere geschriften het absolute hunner bewering verzacht en blijkbaar gevoeld dat:

a. vele andere invloeden werkzaam zijn bij de ontwikkeling der maatschappij;

b. de menschelijke geest wel degelijk kan ingrijpen in de geschiedenis der menschheid".

In welke latere geschriften eenige te absolute stelling verzacht geworden is, zal Van Kol eerst hebben aan te geven. Mij dunkt dat de waarheden hier vermeld onder *a* en *b* wel nooit door een van beiden uit het oog zijn verloren. Is het niet Van Kol zelf die de verwarring van *laatste* en *eenige* oorzaak hier overdraagt? Houden wij ons aan de bekende voorstelling van laatste oorzaak, dan kunnen wij direkt toegeven dat werkende onder „andere invloeden", uit de laatste oorzaak ontspringende, de menschelijke geest op de geschiedenis kan ingrijpen zooveel men wil. Maar is dat van den menschelijken geest anders te verwachten — die, toch wederom stekende in een geestelijken mensch, het meest eerbiedwaardige is van de geheele schepping. Wie heeft ooit den geest der menschen tot nietsdoen veroordeeld? Wie de werking van geestelijke invloeden, somtijds gericht op hoogst ongeestelijke doeleinden, uit de geschiedenis willen verwijderen? Dit zijn, kort en goed, schrikbeelden, waarmeê men elkaar in burgerlijk-idealistische gezelschappen van het socialisme afkeerig maakt. Alleen is de vraag: is de menschelijke geest *primair?* Heeft zij de samenleving, heeft de samenleving haar geschapen? Tenzij men nu wil gelooven aan eene schepping van het lichaam uit de stof, waarin eene Almacht een vonk van haar eigen geest heeft geplaatst, en de mensch, wandelende lantaarn, op deze wijze aan het onstoffelijke vermaagschapt is, — blijft alleen de andere onderstelling over. Maar is het geestelijke in den mensch daar minder om?

VII.

Het volgende van Van Kol's artikel is nu de uitwerking van een misverstand. Ten onrechte schrijft hij aan de Marxisten de door hem verbeelde gevoelens toe; en wanneer hij nu verder met de hem eigene voortvarendheid welke niets ten halve doet, een aantal misvattingen onderhanden neemt, die uit de principieele dwaling schijnen voort te komen, ziet men hem veel overbodig werk verrichten. Wij zouden nogmaals overbodig werk verrichten, gezwegen van het verdrietige, niet op het hierboven gegeven principieele antwoord eene weerlegging van alle bijzondere opmerkingen te laten volgen. Intusschen, behalve een aanval op het „orthodoxe" Marxisme dat het doel voorbij schiet,

bevat dit laatste deel van het artikel eenige staaltjes van Van Kol's eigen historiebeschouwing, even weinig Marxistisch als de door hem aan de Marxisten ondergeschoven denkbeelden, zonder daarom, naar ik meen, minder onjuist te zijn.

Alsof er nog zoo goed als niets op dit gebied was gedaan, dringt Van Kol er op aan dat men de proef neme. Laat men eens probeeren de geschiedenis van Nederland te schrijven volgens deze theorie, men zal, zegt hij, „veel van het dogmatische (moeten) laten varen, en meer rekening leeren houden met de werkelijkheid der historie." Omgekeerd meen ik mij te mogen beroepen op alle pariijgenooten die zich met historie hebben beziggehouden, of niet eerst toen eenige orde kwam in den chaos en eenig licht in de duisternis, toen zij zich vertrouwd hadden gemaakt met de Marxistische theorie. Laat, vraag ik op mijn beurt aan Van Kol, laat hij eens probeeren de geschiedenis van Nederland te schrijven, al ware het enkel in de nu weldra gesloten negentiende eeuw, *zonder* behulp van deze theorie. Hij zal de gemeenplaatsen en de tautologie van de burgerlijke geleerden niet kunnen vermijden. Ik stem hem volkomen toe, dat hij niet alleen zal vinden als „drijvende kracht" „den strijd om brood" — ook het streven naar en het strijden voor vrijheid, gelijkheid, humaniteit en individueele geestelijke volmaking." Maar ik voorspel hem dat hij versteld zal staan, wanneer hij gewaar wordt bij een nauwkeurige en rustige beschouwing, dat niemand ooit gestreden heeft voor geestelijke ledigheid, wreedheid of tyrannie; zoodat al die sirijders, die allen schijnbaar een en hetzelfde ideaal nastreven, toch wederom vertegenwoordigers waren van zeer verschillende begrippen. Dan zal hij den *inhoud* van die begrippen moeten verklaren; met algemeene verwijzingen naar „inwendige zielsdrijfveeren" is daar niets aan te doen; welke maatschappelijke werkingen formeeren de denkbeelden, — ik zeg niet: welke egoïstische motieven dreven de personen waarvan de personen de dragers waren? Wil hij zijne lezers wijzer maken, dan zal hij *die* vraag moeten beantwoorden.

Aan wat Van Kol zegt over den invloed van personen op de gebeurtenissen, is duidelijk te zien dat hij nog weinig of niet in deze richting heeft gedacht. „Nooit — zegt hij — was de invloed van individuën zoo groot als in onze dagen. Een Napoleon en een Darwin, een Bismarck en een Rothschild, een Marx en een Zola, die zoo krachtdadig ingrepen in de maatschappelijke evolutie onzer dagen, waren in vroeger eeuwen onbestaanbaar."

Aangenomen dat dit zoo ware: hoe kan Van Kol meenen dat het in strijd zou zijn met de materialistische theorie? Is het ondenkbaar dat bepaalde maatschappelijke oorzaken in bepaalde tijdvakken van onze eeuw werkzaam, het ingrijpen van bijzondere personen in bepaalde richting hebben mogelijk gemaakt, bevorderd, enz.? Het aannemen van zoodanige oorzaken sluit het waardeeren van bijzondere personen niet uit. doch brengt er toe dat men in hun optreden de werking van deze oorzaken tracht na te sporen. Dit nu is een van de belangrijkste toepassingen van het Marxisme. Immers, alleen dit onderzoek mag wetenschap heeten. Het optreden van groote mannen wil verklaard worden- Zeggen wij: zij hadden invloed omdat zij groot waren, dan zeggen wij tweemaal hetzelfde, maar verklaren niets. Een man, wijsgeer of staats-

man, wordt gezegd groot te zijn, indien een sterke invloed van hem uitgaat, Het gevoelen van iemands kracht door tijdgenoot of nakomeling geeft hem den naam van een groot man. Wij spreken, dus, minder van de grootheid van een enkel man, dan van de verhouding van één bepaald persoon tot een grooter of kleiner getal andere personen. En dus, spreken wij van den invloed van een groot man op de denkwijze of gebeurtenissen van zijn tijd, dan bedoelden wij de verhouding waarin een zeker aantal menschen tot een hunner tijdgenooten zich hebben bevonden. Eindelijk, willen wij het optreden van een bijzonder persoon verklaren, dan moeten wij de omstandigheden verklaren van die verhouding. Die omstandigheden zullen, in laatste instantie, geen persoonlijke in engeren zin, maar algemeene maatschappelijke omstandigheden zijn.

Bijvoorbeeld, van de genoemden, Darwin of Bismark. Te zeggen, Darwin heeft op de gedachten van zijn tijdgenooten overwegenden invloed uitgeoefend omdat hij een geniaal onderzoeker en denker was, kan niemand die van den boom der maatschappelijke wereldbeschouwing slecht even heeft geproefd, een bevredigende voorstelling achten. Lieden met buitengewone geestelijke begaafdheden levert het menschdom onophoudelijk; en wij moesten al zeer weinig ervaring bezitten van de wereld en zeer weinig kennis van hare geschiedenis, om niet te weten dat onophoudelijk buitengewone geestelijke gaven te loor gaan. Om vrij wat minder revolutionnaire meeningen dan Darwin was toegedaan, zijn velen in vroeger dagen op het schavot gebracht, of op een andere wijze klein gemaakt. Andere ontdekkers, zoo men hen al met vrede liet, hebben dikwijls hunne vindingen meegenomen in het graf, zonder baat voor hunne tijdgenooten die onverschillig waren of afkeerig. Darwin, verbrand als ketter voor hij iets blijvends tot stand had gebracht, of als een zonderling alleen gelaten met zijn plantjes en zijn beestjes, is een tweeledige mogelijkheid, die maar weinig verbeelding of geleerdheid eischt. — Darwin, spoedig erkend als een groot vernuft, zijne leeringen aanstonds verbreid, overgenomen en uitgewerkt door anderen, bijna even groot als hij; zijn naam het voorwerp geworden van vereering voor eene gansche toongevende klasse in alle beschaafde landen, en voor altijd verbonden aan eene nieuwe, alomvattende beschouwing van de levende natuur, is een verschijnsel dat men niet verklaart uit Darwin's genialiteit alleen. Het merkwaardige van dit verschijnsel is niet in de eerste plaats een schier geheimzinnige invloedsfeer door één man als uit een bijzondere zielestof geweven over de wereld om zich heen, gelijk de spinne haar web. Maar het merkwaardige is veeleer de drang die talloos vele menschen beweegt naar dien éénen te luisteren, hunne gedachten te laten leiden door de zijnen, te zien door zijne oogen. De lichtkring dien het gemeen om zijne slapen speurt, is de weêrglans van den tot hem geheven blik van zoovele dankbare geslachten. Groote mannen, zeggen wij, worden gemaakt en niet geboren; voor het minst is wat hen maakt, gewichtiger dan wat hen teelt.

En zoo wordt de studie van de geschiedenis eerst recht menschelijk. Zij verwijdert het bovennatuurlijke, dat tevens het onmenschelijke is, uit hare beschouwing; het plompe element van de inmenging van groote

mannen, waarvan in het midden wordt gelaten of zij groot zijn wijl zij invloed hebben of invloed hebben wijl zij groot zijn. Het voorwerp van haar onderzoek is gemoedsgesteldheid en geestesrichting van de menigte welker bijval het voetstuk is waarop, zichtbaar boven allen, de bijzondere personen in de historie staan. Zoo en zoo alleen leeren wij, wat Van Kol ons aanprijst, „rekening houden met de werkelijkheid". Zoo alleen leeren wij het menschelijk leven verstaan. Wij verdeelen niet de menschen in herders die voorgaan en kudden die volgen, wat ons niets dichter brengt bij de kennis van den mensch, en allerminst onze achting zou verhoogen voor het menschelijke. Maar wij letten op de verhouding welke bestaat tusschen de menigte en het individu; dan eerst krijgen wij met de kennis van het menschelijke, kennis om te onderscheiden tusschen menschelijke zwakheid en menschelijke kracht.

In den grooten naam van Darwin vinden wij gronden tot eerbied voor het geslacht, voor den tijd, die hem den grooten naam hebben gegeven. De reputatie van Bismarck daarentegen, berust op de zwakheid van de klasse die hem vereert. Zulke vragen, zijn zij meer of minder onze aandacht waardig, dan de vraag naar de afmetingen en den aard van het bijzondere dat Bismarck of Darwin heeft onderscheiden? Onderscheiden hebben zij zich inderdaad. Hunne namen zullen langer leven dan die van de groote meerderheid hunner tijdgenooten. Maar, behalve dat wij zouden dwalen wanneer wij in eene persoonlijke en uitsluitende voortreffelijkheid hunnerzijds de oorzaak van hun grootheid gingen zoeken, zou een onderzoek hiernaar onze kennis niet baten. Onze kennis in den zin van het begrijpen van de menschen en van het leven. De invloed van Darwin staat voor het levensbelang, dat de klasse van nijverheid en handel reeds in de vorige eeuw bij de ontwikkeling van de natuurstudie gevoelde te bezitten. Zij had noodig de natuurkrachten, en zij had evenzeer noodig de natuurkunde. De heerschappij werd haar betwist door de onderscheidene kerken, en zij kon de heerschappij van de Kerk aantasten door het geloof te ondermijnen aan de leerstukken van de Kerk. De opleving van de fyzische wetenschap is de direkte ideëele uitdrukking van deze dubbele behoefte. Hiermêe is niet gezegd dat deze studie zich strikt beperkt heeft tot het dienen van stoffelijke belangen, noch ontkend dat zij vele beoefenaren heeft gevonden vol heilige toewijding en edelmoedigheid. Integendeel is hiermêe plaats gemaakt voor de waarheid van de opmerking, dat iets van het grootsche, algemeen menschelijke streven der bourgeoisie terug is te vinden in de beoefening van de natuurwetenschap, de uitverkoren muze eener eenmaal revolutionnaire klasse. En het is eerst sedert kort, dat zij van de natuurwetenschap eischt wat de natuurwetenschap niet kan geven; het pleidooi van haar klassebelang in den strijd tegen de arbeiders. Maar overigens, ongerekend het misbruik dat op den klank afgaande van het woord, met de leer van Darwin wil goedspreken de voorstelling van de konkurrentie als noodzakelijke konditie van alle beschaving; overigens staat Darwin's beeld in de geschiedenis voor hen die de materialistische theorie hebben leeren toepassen, niet als een afgod, die aangestaard wil worden door een ontzette menigte, noch als de held van een sprookje voor kinderen die hooren willen over den „invloed van een groot man"; maar als een gedenkteeken van eene beweging onder een

deel van de menschheid, welker noodzakelijke ontwikkelingsvoorwaarde als leidende maatschappelijke klasse gelukkig samenviel met die van eene edele wetenschap.

Bismarck, daarentegen, Bismarck, de geborneerde Pruissische jonker, kon slechts machtig zijn voor zoo ver de regeerende groepen in Duitschland liever bukten onder een despoot dan weken voor de arbeiders. Hij staat in de geschiedenis als een monument niet van eigen grootheid, maar van de kleinheid van anderen. Machtig heeft hij ingegrepen, maar voor nog grooter macht dan de zijne is hij ten slotte bezweken. Zijn werk was een ruïne eer hij zelf een lijk was. Sterker dan ooit stonden zijne vijanden, nationale en internationale, aan zijn graf. Het bestaan van het Rijk hangt van de krijgskans af in den eersten oorlog. Voor zijn grooten binnenlandschen vijand, de sociaaldemokratie, is de krijgskans reeds gekeerd. En van zijn grootheid is alleen blijvend de herinnering van de behoefte eener nog heerschende, maar al teruggaande klasse, de behoefte aan een strengen heerscher wien alles wordt toegegeven zoo hij maar het streven van de opkomende belooft te keeren.

Al het welk gezegde over de materialistische geschiedbeschouwing van het werken van bijzondere personen niet wederspreekt de waarheid, dat, hebben eenmaal zekere algemeene maatschappelijke oorzaken iemands positie bepaald, aan karakters en geestesgaven als het zijne eene plaats verschaft boven anderen — dan, deze voorrang als zoodanig een schouwspel kan zijn dat voor velen de vreugde van deze aarde aanmerkelijk verhoogt. In de ideeële wereld, dat met het zielsoog enkel wordt aanschouwd, hebben wij inderdaad te doen met eene middelmatige massa, met helden en reuzen. Wij gevoelen ons tot hen aangetrokken, zij gevoelen ons afgestooten. Zullen wij deze werkelijke gevoelens loochenen? Neen, wij zullen hun inhoud en oorsprong gedenken wanneer wij geschiedenis schrijven. De ingenomenheid met een groot man is de vorm waarin wij eene maatschappelijke verhouding konstateeren; dit te konstateren is toch wel niet hetzelfde als de aandoening, waarvan wij de verklaring geven, te ontkennen? Wij bemerken met blijdschap, dat wij voor zoodanige aandoeningen vatbaar zijn. Het enkele konstateeren van de maatschappelijke verhouding is, ja, een wetenschappelijke verrichting, maar ook niets meer. Buiten haar gebied, daarboven zoo men wil, ligt die vatbaarheid, en zij alleen is het, die tot handelen voert. De namen van groote mannen mogen wij ten slotte hebben leeren kennen als symbolen van feitelijke verhoudingen tusschen menschen, dit neemt niet weg, dat onze ziel haar eigen vreugde heeft aan zoodanige symbolen, hare ontvankelijkheid voor liefde en haat. Wij hebben tusschen haat en liefde geen vrije keus, maar toch zal het alleen haat of liefde zijn die onze daden bestuurt. Dit, dus, is de zin waarin wij hechten aan den invloed van groote mannen. —

Hiermee is niet alles aangeroerd, wat Van Kol in het midden bracht. Maar genoeg, waarschijnlijk, om duidelijk te maken dat zijn bevreesdheid voor dogma's in het socialisme weinig grond heeft, althans niet voor de dogma's die hij aanwijst. Want, zoover het dogma's zijn, zijn het geen socialistische.

Boekbeoordeeling.

WEG MET DE KNUTSELAARS! Een-cents-brochure door W. H. Vliegen. Uitgave van J. A. Fortuijn te Amsterdam.

Vóór de parlementaire druiven in de zomermaanden van 1891 voor den heer Domela Nieuwenhuis verzuurden, was hij, gelijk men weet, in deze wijngaard een ijverig arbeider. Bij gelegenheid van de toenmalige algemeene verkiezing schreef hij niet minder dan honderdduizend brochures over de vraag, *wat met Algemeen Kiesrecht gedaan had kunnen worden*, verkrijgbaar gesteld voor niet meer dan ééne cent. En het was in de gevoerde kampagne een zeer handzaam materiaal. Men kon in het boekje lezen welke goede dingen de arbeiders zouden hebben verkregen, of althans hadden kunnen verkrijgen, indien, onder den druk van algemeen kiesrecht, de pogingen van den schrijver als lid van het Nederlandsch parlement, bij de meerderheid ingang hadden gevonden. Doch het was, gelijk de ondertitel van de brochure aangaf, het was aan de *vier jaren klassenregeering* te wijten dat niets van dit alles tot stand kwam.

Voor de dagen komen van de verkiezingen in 1901, en men onzerzijds andermaal in gezegde wijngaard aan den arbeid zal gaan, is, zoo mogelijk, de herleving van de agitatie voor algemeen kiesrecht met alle middelen te beproeven. Want de politieke akker dien wij moeten bewerken, is eer te noemen een woestijn vol doornen en distelen dan een wijngaard. Met de twee jaar van voorbereiding welke ons resten, zal aan de leuze die allen anderen ten boven gaat: toekenning van het eerste burgerrecht aan alle meerderjarige vrouwen en mannen, in 1901 genoegzame kracht te geven zijn om de arbeiders in massa te bezielen tot een machtigen aanval. Geen schoonere, geen meer waarachtige verkiezingsleus dan die van politieke bevrijding. Geene ook van grootere propagandistische waarde. De liberalen van iedere richting, zij zullen niet voor de tweede maal de urgentie van ekonomische verbeteringen durven stellen boven die van het kiesrecht. Zij zullen in 1901 hebben te kiezen: met de arbeiderspartij voor algemeen kiesrecht, of tegen algemeen kiesrecht en tegen de arbeiderspartij. In het eerste geval zullen goedschiks eenige zetels moeten worden afgestaan, in het laatste zullen eenige kwaadschiks worden verloren. De motie-Troelstra stelt de geavanceerden in de gelegenheid zich reeds thans uittespreken. Te

rechter tijd hebben de kiezers te Veendam zich laten hooren. Zal wat nog aan burgerlijke demokratie in en buiten de Kamer aanwezig mag zijn, nu de verklaring afleggen dat zij in 1901 zullen helpen herstellen wat zij in 1897 hebben bedorven? Het is meer voor haar te hopen dan voor ons. Of is zij reeds zoo ver heen dat de schrik voor de arbeiderspartij haar doen en laten geheel beheerscht, en haar van algemeen kiesrecht afkeerig heeft gemaakt?

Het brochuretje van Vliegen is bestemd te dienen voor de nu door ons geopende kampagne, bestaande uit eenige meetings ten gunste van de motie Troelstra. Op het oogenblik dat wij dit schrijven kan worden gekonstateerd dat het denkbeeld, door het kongres der S. D. A. P. met geestdrift begroet, bijval vindt in wijdere arbeiderskringen. Zonder te willen besluiten dat de bij uitstek revolutionnaire, de politieke aktie reeds de bewuste voorkeur heeft van de meerderheid, blijkt toch de wil om het kiesrecht te veroveren sterker en sterker te worden. De schrijver van *Weg met de knutselaars!* schijnt zich ten doel te hebben gesteld, minder in het algemeen de waarde van de politieke aktie dan in het bijzonder de onwaarde van Van Houtens Kieswet duidelijk te maken. Dit kan niet anders dan gunstig werken. Keert, en wij zien de wending komen, keert de massa van de arbeiders tot den eigenlijken klassenstrijd terug die voor alles om de staatsmacht gaat en boven alles het kiesrecht behoeft, dan zal haar wegens de bestaande en door de tegenwoordige regeering en regeeringsmeerderheid feitelijk bestendigde kieswet, het gevoel bevangen van ergernis en toorn dat tot heden als politieke drijfveer zich niet deed gelden. Weg met de Knutselaars! zal dan opsteken als een storm.

* * *

Vliegen heeft een becijfering gemaakt over de werking van de Kieswet die wij hier meêdeelen:

We tellen 100 kiesdistrikten in ons land, en in 1898 waren er 554.526 kiezers. Dat is dus 5545 per district, of per 50.000 inwoners, dat is 11 procent. 11 kiezers dus op de 100 inwoners. Zoo moet het dus zijn in alle districten, althans ongeveer zoo, om rechtvaardig te heeten binnen de perken van deze wet.

En hoe is het nu er mee gesteld?

Hoogezand	heeft	5204	kiezers	op	37.443	inwoners.
Zuidhorn	„	6045	„	„	43.774	„
Almeloo	„	6860	„	„	49.095	„
Enschedee	„	8494	„	„	61.591	„
Lochem	„	7233	„	„	44.455	„
Doetinchem	„	8220	„	„	50.149	„
Zutfen	„	6361	„	„	45.688	„
Enkhuizen	„	7623	„	„	43.335	„
Alkmaar	„	7138	„	„	47.294	„
Beverwijk	„	6860	„	„	51.774	„
Middelburg	„	6936	„	„	55.678	„

Dit zijn de gunstigste distrikten.

Nemen we een gemiddeld van 7000 kiezers op de 48.000 inwoners, dan krijgen we 14½ *procent* kiezers.

Dat is dus niet 11 procent, maar 14½ procent. Veel meer dan het gemiddelde.

Maar nu verder:

Groningen	telt	5627	kiezers	op	63.863	inwoners.
Emmen	„	4930	„	„	55.609	„
Arnhem	„	4909	„	„	55.859	„
Amsterdam I	„	4728	„	„	56.980	„
„ III	„	5450	„	„	56.210	„
„ VI	„	4937	„	„	54.824	„
Leiden	„	4511	„	„	53.703	„
Delft	„	4934	„	„	52.058	„
Dordrecht	„	4973	„	„	53.087	„
Maastricht	„	4459	„	„	50.154	„
Den Bosch	„	4208	„	„	51.300	„

Dit zijn de middelmatige distrikten. We kunnen rekenen op gemiddeld van 4700 kiezers op de 53.000 zielen. *Dat is goed 11 procent*, dus het gemiddelde.

En nu deze:

Utrecht II	heeft	3852	kiezers	op	47.495	inwoners.
Amsterdam II	„	2250	„	„	55.936	„
„ IV	„	3268	„	„	54.636	„
„ VII	„	3667	„	„	54.330	„
„ VIII	„	2462	„	„	55.726	„
Haarlem	„	4756	„	„	62.066	„
Rotterdam I	„	3123	„	„	64.879	„
„ II	„	3763	„	„	71.107	„
„ III	„	3210	„	„	50.752	„
„ IV	„	3752	„	„	61.075	„
„ V	„	3290	„	„	50.620	„

Dit is een gemiddeld van 3600 kiezers op de 57.000 inwoners, of.... **goed 6 procent!**

Dit zijn *gemiddelde* cijfers. Nemen we enkele distrikten, dan wordt het nog veel erger.

Haarlem telt slechts **7½** pCt. kiezers, Rotterdam II telt **5,20** pCt. kiezers, Amsterdam II maakt het 't ergst van alle en haalt slechts **4** procent kiezers.

Daartegenover haalt Enschedee 14 procent, Hoogezand 14½ procent, Alkmaar 15 procent en Enkhuizen zelfs 17,25 procent!

Op 31 December 1889 reeds telde ons land 1.159.121 mannelijke ingezetenen boven de 23 jaar. Sinds dien tijd is de bevolking met ruim een half millioen toegenomen, dat is met 10 pCt., waardoor naar gelijken maatstaf berekend, het aantal volwassen mannen ook met 10 pCt. is toegenomen. Dat worden dus ruim 1.250.000 volwassen mannen.

En in 1898 warcn er 554.526 kiezers!

Blijven dus van het kiesrecht uitgesloten ongeveer 700.000. Rekenen we hier af een aantal krankzinnigen, gevangenen, vreemdelingen, van hun burgerrecht ontzetten enz., dan blijkt toch nog dat een groote meerderheid der volwassen mannelijke ingezetenen uitgesloten is van het eerste burgerrecht. En daarbij *alle* vrouwen, een totaal dus van bijkans 2 millioen menschen.

Volgens de algemeene statistiek bestaat één vierde deel der bevolking uit mannen boven de 23 jaar. Rotterdam telt dus op de 300.000 inwoners 75.000 mannen. De 6 Zuidhollandsche districten Katwijk, Bodegraven, Loosduinen, Brielle, Ridderkerk en Gorkum hebben 280.000 inwoners, dus ruim 20.000 minder nog, dan Rotterdam. Gesteld dat het aantal dat te Rotterdam, dus cirka 75.000, hoe zit het dan met het aantal uitgeslotenen van het kiesrecht?

In die plattelandsdistricten zijn 35.336 kiezers op de 75.000 mannen en in Rotterdam zijn .... 17.149 kiezers op een gelijk aantal volwassen mannen. Er zijn dus 57.000 Rotterdammers uitgesloten, tegen 39000 Zuid-Hollandsche plattelandsbewoners!

De heele wet is zóó ingericht, dat de arbeiders in de groote steden uitgeloten worden. Met de andere groote steden, Utrecht, Den Haag, Amsterdam, is het precies hezelfde.

In Amsterdam wonen 100.000 menschen meer dan in alle andere Noord-Hollandsche districten te samen. Als we de districten Breukelen en Hilversum nog bij het overige Hoord-Holland trekken, krijgen we een gelijk zielental als Amsterdam heeft. Amsterdam telt 37.173 kiezers. Het overige Noord-Holland met Breukelen en Hilversum erbij telt er 68.115!!

Met algemeen kiesrecht komen in alle districten minstens 10.000 kiezers en de meeste districten halen nu de 6000 niet....

En deze toestanden laat het ministerie Pierson—Borgesius in wezen omdat er zoo'n haast is met sociale hervorming. Weg met de knoeiers!

V. D. G.

Na Twintig jaar. Overzicht van de strijdwijze der Socialisten zooals die door Recht voor Allen is voorgestaan enz. — Uitgegeven door den Centralen Raad van den Socialistenbond. (Drukkerij Excelsior, Amsterdam).

De samensteller van deze brochure heeft een werk verricht, dat de geschiedschrijver van de Nederlandsche arbeidersbeweging met vrucht zal kunnen gebruiken. Uit een zielkundig oogpunt bevat zij tevens het verslag van een merkwaardig verschijnsel. Deelen wij het tijkvak in twee helften, dan valt het jaartal 1890 ongeveer samen met de grens tusschen sociaaldemokratie en anarchisme. Nu zijn wijzigingen van denkbeelden, veranderingen van partij, niet zeldzaam. Maar hier trof het zoo, dat de overgang van sociaaldemokratie en anarchisme noodzakelijk meêbracht, dat men in de tweede helft van de periode eigenhandig te vernielen had wat men in de eerste had gesticht. Met steeds grootere beslistheid trad Domela Nieuwenhuis in de eerste jaren van dit laatste tiental der eeuw, op tegen datgene wat door hem in het voorlaatste was gezegd en gedaan. Deze onvermijdelijkheid van moreelen zelfmoord moet

beschouwd worden als de oorsprong van de strijdwijze, welke nog meer kwaad heeft gesticht dan de strijd zelf. Want de heer Nieuwenhuis had wel een man van buitengewoon zedelijk gehalte moeten zijn om de verandering van zijne gevoelens ronduit meê te deelen. Toen Paulus Paulus werd, van Saulus die hij was geweest, bedacht hij het leugentje om bestwil dat Onze Lieve Heer zich persoonlijk de moeite had gegeven van hem te bekeeren. Doch dit zijn geen dingen die tegenwoordig meer opgaan. Er bleef voor Domela Nieuwenhuis niets over dat zijne bekeering voor te stellen als een konsekwente toepassing van oude beginselen. Dit was een onwaarheid, niet met eenige nummers alleen maar met volledige jaargangen van zijn krant te weêrleggen. Toch bleef deze onwaarheid het eenige dat hem eene houding kon geven. Men verlangt eenmaal in een partijleider van zijn positie, vastheid van inzichten. Vastheid van inzichten kan Nieuwenhuis slechts voorwenden. Deze onafgebroken noodzakelijkheid van onwaarheid spreken; de noodzakelijkheid van uitvluchten zoeken en zich redden met woordverdraaiïng, of wel met de plats ontkenning van het meest evidente, — het heeft de betere trekken van zijn karakter niet gesterkt.

De eene leugen moest steeds bij de hand zijn om de andere te dekken; en alleen de driestheid waarmeê het werd voorgedragen kon voor het oogenblik de innerlijke oprechtheid van het pleidooi verbergen. Daarbij kwam een andere noodzakelijkheid, zedelijk even ongunstig. De fiktie dat Domela Nieuwenhuis de beginselvaste man was bij uitnemendheid, had, om te kunnen bestaan, díe andere fiktie noodig — dat zijne tegenstanders niets ontziende draaiers en renegaten waren. Ter wille van eigen prestige was hij gedwongen den goeden naam van anderen te bevlekken. Niet hij, *zij* waren veranderd. En veranderd in den kwaadsten zin en door de ergste middelen; verwaterd, omgekocht, door eerzucht verblind, door zelfzucht bedorven. — Gelooft, vraagt de schrijver van de brochure *Na twintig jaar*, gelooft de heer Nieuwenhuis dat zij die nog meenen en doen zooals hij voor weinig jaren, betaalde schurken zijn? Geldt dan van hem zelf het niet na '90, dat hij de arbeiders heeft belogen en bedrogen? Alleen de uiteenzetting van de valsche positie waarin hij zich plaatste, door zijn overgang te willen ontkennen, en wegens zijn plaats in de partij moest hij wel eenigszins, kan op deze vragen het juiste antwoord geven. Het onderscheidingsvermogen tusschen leugen en waarheid gaat bij gebrek aan oefening, als alle krachten van geest en lichaam, op den duur te niet. Aan het handhaven van de eenmaal aangenomen houding werd alles ondergeschikt gemaakt. Of het waarheid was, of leugen, kwam niet in aanmerking. Iedere voorstelling van eigen gedrag was welkom en geen beschouwing van anderen werd versmaad, die voor het oogenblik dienstig kon zijn. En zoo ontstond een polemiek die menig tijdgenoot, wiens oog op de hier aangeduide feitelijke verhoudingen niet was gevallen, verbaasd deed staan. En de latere onderzoeker, zal, gelooven wij, niet dan met moeite uit de kennis van de feitelijke verhoudingen eene polemiek kunnen verklaren, die al wat onze tijd op dit gebied heeft voorgebracht in onwaarschijnlijkheid overtreft.

Aan de brochure ontnemen wij één voorbeeld. De achturenbeweging wordt verschillend opgevat. Daargelaten wat men in 1889 heeft bedoeld,

zouden wij niemands recht willen verkorten om het Meifeest geheel of gedeeltelijk aan manifestatiën van anderen aard te wijden. Wie de oude leuze van een wettelijk te vestigen normaalarbeidsdag voor verwerpelijk of wel voor onbevredigend houdt, heeft maar te spreken. Zoo heeft evenwel de heer Nieuwenhuis er niet over gedacht. Tot elken prijs moest zijn verandering worden bemanteld. Niemand verdedigde de noodzakelijkheid van de wettelijke regeling sterker dan hij. Reeds in 1885 (*Recht voor Allen* No. 5) verlangde hij van toekomstige arbeidersafgevaardigden dat zij elke redevoering in de Kamer zouden eindigen met het woord: — „en buitendien meen ik, dat een normale arbeidsdag bij de wet moet worden vastgesteld." (Brochure bl. 7). Eenmaal zelf kamerlid geworden, bracht Domela Nieuwenhuis de zaak herhaaldelijk ter sprake. Zoo verwees hij in zijn begrootingsrede van 15 December 1890 (Bijvoegsel van *Recht voor Allen* van 21 en 22 December) maar zijn woorden van het vorige jaar. „Vooral herinner ik er aan, dat ik toen aangedrongen heb op een *arbeidsdag van acht uren per werkdag*, door welke invoering men althans een bewijs van goeden wil zou geven." En de spreker verklaarde verder dat hij voorloopig met de invoering van den maatregel in alle openbare werkplaatsen en bij werken voor den staat verricht, genoegen zou nemen. Wederom kwam de Heer Nieuwenhuis bij de Algemeene beschouwingen, hoofdstuk *Waterstaat* enz. op het onderwerp terug. Hij zou niet aandringen op de algemeene regeling, wijl dit niet door den betrokken minister kon worden voorgesteld. Maar althans in rijksbestekken kon de maximale arbeidsdag van 8 uur, met een minimum loon, worden voorgeschreven, enz. Ook voor de industrie zou de wettelijke vaststelling geen bezwaar zijn, gelijk door het voorbeeld van Australië bewezen werd — „waar men de wettelijke regeling van den arbeidsdag van 8 uren reeds heeft." [1]) De plaatsen uit de brochure zullen wij verder laten rusten. Er zal trouwens geen enkel lezer zijn van *Recht voor Allen* uit deze dagen, die niet weet dat de redakteur met grooten klem het wettelijk karakter van den achturendag telkens heeft aangewezen als het kenmerk van de manifestatie op het Parijsche Kongres aanbevolen. Al hetwelk den Heer Nieuwenhuis niet belet in een dezer dagen verschenen en aan zijn adres verkrijgbaar gesteld, schoon niet onderteekend Vliegend Blaadje (No. 7) over de 1 Mei-betooging te schrijven:

„Steeds vierden wij hier het Meifeest onder de leuze: verkorting van „den werktijd en verbroedering van alle arbeiders.

„Een kleine fraktie legde den nadruk op den „wettelijk geregelden werkdag" en eischte de erkenning hiervan door allen." Vervolgens heet het handhaven van de oude, door zijn orgaan hier te lande geïntroduceerde leuze, het zaaien van verdeeldheid, gedaan door den vijand terwijl de arbeiders sliepen. — „Wij zijn geen voorstanders van een wettelijk geregelden arbeidsdag" heet het verder; en de oud-liberale theorie dat geene wetten te pas komen dan in de gevallen dat „de arbeiders zelven krachtig genoeg zijn georganiseerd om hem door te voeren op de werkplaats", in welke gevallen geen wetten „meer noodig" zijn, moet nog eens dienst doen in het betoog van den man, die

---

[1]) Bijvoegsel.

vroeger deze verraderlijke aanprijzing van zelfhulp en laat-begaan meer dan iemand anders heeft bestreden. Gelijk hij het deed toen de minister Heemskerk aan een deputatie welke de motie van een meeting kwam overhandigen, verklaard had: „indien ik wist dat de ekonomische toestanden zouden verbeteren door de invoering van algemeen stemrecht, dan zou ik aan uwe zijde staan." — „Te dwaas om van te praten!" antwoordde de heer Nieuwenhuis in *R. v. A.* (Brochure bl. 35—37). „Te dom dan dat een verstandig mensch het ook maar een oogenblik kan verdedigen tenzij hij minister is of hoogleeraar, enz." En hij eindigde met de woorden van Heemskerk te pariodeeren: „heusch, vrienden, de wetten hebben niet den minsten invloed op de welvaart en gij zijt dus verkeerd, als gij aanklopt bij den staat, want die kan er niets aan doen." — De ommekeer in zijn denkwijze moge Domela Nieuwenhuis verantwoorden tegenover zich zelf, maar in deze brochure vraagt men hem rekenschap van het feit dat hij zijn ommekeer heeft willen verbergen, en zoodoende bij zijne volgelingen een verderfelijke verwarring gesticht, en tegelijkertijd een strijd aangevangen tegen vroegere medestanders welke de partij heeft gedesorganiseerd.

* * *

Dit laatste, de teruggang van den Socialistenbond, nadat de overwinning van de anarchistische richting volkomen was geworden, blijkt nu voor het eerst in eenige bijzonderheden uit de cijfers door de stellers der brochure openbaar gemaakt. Het naieve samenzweerdersgevoel waarin velen zich verheugden, verbood de publieke behandeling van de huishoudelijke zaken op de jaarlijksche kongressen. In de latere jaren mogen wij aannemen dat het spijt en schaamte bij de leiders waren. De bijna plotseling ingetreden en, eenmaal aangebroken, pijlsnelle teruggang van het ledental, bewijst, meer dan iets dat onzerzijds zou kunnen worden aangevoerd, de waarachtigheid van de kritiek door ons uitgebracht. En dit feit van het eensklapsche verval klemt te meer, wanneer men bedenkt dat de oprichting van de nieuwe partij aan de vermindering van leden weinig of geen schuld heeft gehad. De algemeene ondervinding is, dat eerst in de allerlaatste tijden voormalige leden van den Socialistenbond zich aansluiten bij de S. D. A. P. Oorzaak van het ongeluk kan alleen geweest zijn het beleid van de bovendrijvende fraktie.

Ziehier de cijfers:

In 1870 telde de Bond 3442 leden, met een kontributie aan de partijkas van *f* 1221.14. „Door het besluit dat er geen vakvereenigingen bij de partij konden aangesloten zijn, daalden beide cijfers in 1891 tot 2236 leden en *f* 757.26 kontributie om in 1892 (kongres te Zwolle) te stijgen tot 3230 leden en *f* 1153.75 kontributie." (Brochure, bl. 74).

Volgde het kongres te Groningen, December 1893. Hoogste punt door den Bond bereikt. Leden: 5000. Afdeelingen: 150. Kontributie: *f* 1657.16. „Door de kieswet-Tak was het vooruitzicht gunstig dat er een uitgebreid kiesrecht zou worden ingevoerd.

Tal van personen die voor algemeen kiesrecht hadden gestreden, vestigden hun hoop op de aanneming van het wetsvoorstel." (Br. bl. 83). Toen kwam de motie Hoogezand—Sappemeer, om onder geen voor-

waarden mêe te doen aan verkiezingen. De toelichting verdient hier een plaats. Zij bevat kort geformuleerd het recept waaraan de bond als lichaam is bezweken:

„Daar de ondervinding omtrent het meedoen aan verkiezingen in enkele landen geleerd heeft, dat het revolutionaire standpunt door dat meedoen op den achtergrond komt, zou het noodzakelijk wezen, zich hieromtrent beslist uit te spreken."

Aangenomen werd deze motie met 47 tegen 40 stemmen, niet minder dan 10 stemmen waren in blanko uitgebracht. De „ondervinding" welke men te Hoogezand-Sappemeer van de zaak had opgedaan, was niet anders dan de voorstellingen door de redaktie van *Recht voor Allen* over de beweging in Duitschland, België enz. verspreid, ter plaatse door Luitjes a. s. bevestigd. Gelijk met eenigszins grootere nauwkeurigheid omstreeks dezen tijd een andere ijverig lezer van het blad had gezegd, dat het socialisme in België was „verkoöpereerd", in Duitschland „verparlementeerd."

Intusschen bevatte de motie het doodvonnis van de partij die zij bestemd was ter overwinning te voeren. Het revolutionnaire standpunt mocht gered zijn gebleven, de partij-zelve raakte niet slechts op den achter- maar weldra in den afgrond. Van Kol schreef het in weinig woorden: „Na een kortstondig leven is zij weer aanzienlijk verzwakt, brokkelt dagelijks af, en zij zal eerlang vermolmd ineenstorten." *R. v. Allen* antwoordde: „Wij verzoeken onzen lezers om deze profetie goed te onthouden. Het zal de moeite loonen om na te gaan of zij zal blijken waar te zijn." En onze brochureschrijver op zijn beurt: „Profetie of niet, maar het loont de moeite zeker voor den toenmaligen redakteur om op zijn sloopingswerk terug te zien." (Bl. 93.)

Het kongres van 1894 werd gehouden in den Haag. Verlies aan afdeelingen 20, aan leden 1200, aan kontributie *f* 400.— „Wij zien nu den redakteur een belangrijke stap terug doen." (Broch. bl. 96). Belangrijk, ja, maar verre van afdoende en zonder eenige oprechtheid. Een onhandig, een halfslachtig retireeren voor de noodzakelijkheid, niet het erkennen van een dwaling dat eervol kan zijn, noch een zich voegen naar de werkelijkheid, dat verstandig is. Door hem, redakteur, lezen wij, „was in de afd. Amsterdam een motie voorgesteld die door de afgevaardigden van die afdeeling op het kongres werd ingediend." In deze motie wordt het magnifieke onderscheid gemaakt tusschen het meedoen aan verkiezingen als bond, dat verworpen wordt en het meedoen als afdeelingen en als leden, dat wordt toegelaten — toegelaten ter eere van de persoonlijke vrijheid. Alsof niet juist de taktiek het gezamenlijke optreden betrof, en ieder goed partijgenoot zijn persoonlijke vrijheid niet behoorde ondergeschikt te maken aan de op de kongres vastgestelde taktiek. [1])

---

[1]) Ten behoeve van lezers die belang stellen in de geschiedenis van het onderwerp en de schaarsche bronnen niet ter hand hebben, nemen wij de motie van Domela Nieuwenhuis hier in haar geheel over:

De vergadering van 25 en 26 December 1894, gehouden in Walhalla te 's-Gravenhage,

overwegende dat het nemen van bindende besluiten in zaken van taktiek verkeerd is, daar deze zich moet wijzigen naar de omstandigheden die telkenmale veranderen;

overwegende dat onze strijdwijze meer bepaald wordt door onze tegenstanders dan door ons;

Aan het referendum over de besluiten van het Haagsche congres namen ruim 1300 leden deel. (Broch. bl. 97.) De Centrale Raad, den uitslag aan de afdeelingen bekend makende, schreef in zijn circulaire o. a. het volgende:

»Ook heeft de aanneming der motie-Hoogezand Sappemeer op het vorige kongres te Groningen vele afdeelingen doen besluiten ter wille der individueele vrijheid zich voorshands van den thans verboden S.-D. Bond te moeten afscheiden, totdat een volgend kongres hierin een heilzame verandering zal hebben gebracht. Vandaar dat op het kongres te 's-Gravenhage slechts 53 afdeelingen vertegenwoordigd waren, terwijl nu, nu wegvalling der volstrekt bindende maatregelen in zake taktiek, door genoemd kongres aangenomen en door het referendum bekrachtigd, het aantal afdeelingen reeds tot 106 is gestegen.

»Mocht het stemmencijfer dus reden tot bezorgdheid hebben gegeven. daar tegenover staat de vermeerdering onzer afdeelingen in dien zeer korten tijd, die veel doet hopen voor de toekomst«.

Terwijl eindelijk de Heer Nieuwenhuis op het kongres van 1895 in Leeuwarden, als of hij besloten had zijn volgelingen wanhopig te maken, van zijn motie met betrekking tot de Hoogezand-Sappemeersche beweerde dat ze er een „verklaring" van was. (broch. blz. 98.) De cijfers te Leeuwarden meegedeeld, vertoonden een teruggang in de leden van ruim 1100, in de bijdragen van bijna f350... Aan leden stonden zij te boek 2540, aan kontributie f943.85. De Centrale Raad richtte begin 1896 een schrijven aan de afdeelingen, waarvan wij in de brochure het voornaamste terugvinden:

„Uit het uitgebrachte stemmencijfer valt te leeren, dat er sinds korten tijd lauwheid onder de partijgenooten valt waar te nemen, die veel reden tot bezorgdheid geeft. De krachtigen onder onze partijgenooten mogen zich daardoor gedwongen gevoelen, hunne strijdmakkers aan te sporen en op te wekken, om noch versaagd, noch moedeloos te zijn, maar onverschrokken den door ons bepaalden lijdensweg af te leggen, trots de vele hindernissen die wij daarop ontmoeten."

De uitgebrachte stemming was dan ook wel een bewijs van lauwheid; het hoogste stemmenscijfer was door 1069 leden uitgebracht.

De financieele toestand was even slecht.

De penningmeester van den C. R. deelt eveneens in een cirkulaire den toestand aan de afdeelingen mede:

„Wij namen de kas over met ongeveer *f* 88 er in. In de twee maanden

---

overwegende dat het al of niet meedoen aan de verkiezingen slechts een nuttigheidsvraag is;
overwegende dat in het al of niet meedoen aan de verkiezingen niet het grootst gevaar gelegen is voor het schipbreuklijden der socialistische beweging, maar wel in het meedoen aan den opbouwenden parlementairen arbeid door de gekozenen;
verklaart het verkeerd, dat gelden uit de landelijke kas worden besteed voor verkiezingen, van welken aard ook, maar acht het niettemin in strijd met de persoonlijke vrijheid om den afdeelingen en den kameraden individueel voor te schrijven, om zich van het meedoen aan verkiezingen te onthouden.

De vergadering gaat uit van de meening, dat niet het doel moet zijn de verovering van de politieke macht ter regeling van de ekonomische verhoudingen, maar dat wij integendeel de ekonomische macht hebben te erkennen als datgene, wat de politieke verhoudingen regelt en bepaalt; dat dus de ekonomische ontvoogding der arbeiders beschouwd moet blijven als het groote doel, waaraan elke staatkundige beweging ondergeschikt moet blijven."

dat wij haar beheeren ontvingen wij ongeveer *f* 40 (zegge veertig heele guldens), terwijl we een uitgaaf hadden van *f* 90."

„Bij het weinige dat in kas was, hadden we nog te betalen, de jaarverslagen van het Nat. Arbeids-Secretariaat; de contributie van het geheele jaar aan dat lichaam; een gedeelte aan *De Toekomst* te Middelburg; het loon van den redacteur van *R. v. A.*, daar de administratie van dat blad hem niet kon betalen uit de opbrengst van het blad. Vele besluiten moeten we uitvoeren, welke genomen zijn op het congres welke groote finantieele kosten na zich slepen. En ten slotte, het vooruitzicht eenige afgevaardigden te zullen moeten bekostigen naar het internationaal congres te Londen.

„Wij begonnen ter gelegenheid van de Mei-beweging met een strijdpenning te openen in *R. v. A.* voor de *socialistische propaganda*, maar er werd geen notitie van genomen, want er kwam tot heden slechts ongeveer *f* 9.— in, hiervan nog een groot gedeelte door de Centrale Raadsleden zelf bijeen gebracht. Ook brachten wij het fonds Klassejustitie in herinnering, maar daarvoor gevoelde men ook al niet veel.

„De partijgenooten weten nu waar ze zich aan te houden hebben; óf door flinke offervaardigheid gezorgd dat er een krachtige propaganda kan ontwikkeld worden, óf.... de partij failliet laten verklaren, dus te ontbinden" (Broch. blz. 103/4).

Sterke achteruitgang, verder, in 1896. Nog waren ingeschreven 2230 leden, was afgedragen *f* 857.—

Wederom, December 1896, een kongres en wederom een motie afkomstig van de redaktie van *Recht voor Allen*, eenigszins bekort door de vergadering als volgt aangenomen:

„Het kongres van den Socialistenbond, vergaderd op 25 en 26 December 1896, zich stellende op het anti-parlementair standpunt;

verklaart dat noch de Bond, noch de afdeelingen mededoen aan verkiezingen;

verklaart verder dat den leden van den Socialistenbond individueel de vrijheid wordt gelaten, hetzij om persoonlijk gebruik te maken van het kiesbiljet, hetzij ook om in kiesvereenigingen voor de verkiezing van bepaalde kandidaten propaganda te maken of wel om zichzelf kandidaat te stellen.

„Het kongres meent, dat de openlijke bestrijding van de vijanden van den Bond en van de Nederlandsche arbeidersbeweging en de wijze waarop deze in de verschillende distrikten behoort plaats te hebben in de op handen zijnde verkiezingsperiode, aan de leden van den Bond persoonlijk behoort te worden overgelaten" (Broch. blz. 107).

De vrijheid voor de leden, derhalve, zou zich thans uitstrekken tot den verkiezingsarbeid in den ruimsten zin. De eerste alinea is als van ouds gewijd aan de fraze. Bond en afdeelingen zijn uitgesloten — maar het oprichten van kiesvereenigingen is toegelaten.

Eindelijk het kongres van 1897. — Gebleken was dat vele leden van den Bond „persoonlijk" niet slechts hadden gestemd, maar zelfs tegen „de vijanden van de Nederlandsche arbeidersbeweging" schouder aan schouder in de eerste rijen met onze propagandisten hadden gestreden. Men weet dat de heer Cornelissen zich aangenamer gevoelde aan de andere zijde. De redakteuren, bespeurende dat bij vele partijgenooten

de natuur boven de leer ging, bleven de door het kongres op hun voorstel verleende vrijheid betwisten. De heer Nieuwenhuis bijvoorbeeld, plaatste de volgende opmerking onder een ingezonden stuk in zijn blad, jaarg. 1897, No. 99 (Broch. blz. 109):

„Zeker, de motie *naar de letter opgevat*, laat elkeen individueel vrij, maar steeds is het onze meening geweest dat men moreel gebonden is zich te onthouden. Dat was onze meening reeds direct na de aanneming der motie Hoogezand—Sappemeer, enz." — „Ziedaar, leest men in de brochure, de moraal van iemand die voorstellen doet om de leden vrij te laten." En de juiste moraal van de geschiedenis is wel niet anders dan dat Domela Nieuwenhuis niet dan noodgedrongen op de kongressen na 1893 aan het gezond verstand van de meerderheid koncessies heeft gedaan. In 1893 volstrekt verbod. In 1894, de persoonlijke vrijheid in beginsel geëerbiedigd. In 1895, de aarzelende, afgedwongen permissie voorgesteld als een nadere verklaring van het verbod. In 1896 de vrijheid gegeven om kiesvereenigingen op te richten en kandidaturen aan te nemen. Doch dit alles onder voorbehoud dat men zich zedelijk verplicht zou achten van de onderscheiden moties niet de letter maar den geest te volgen. De geest dus van de moties was met de letter in strijd. De letter was de afgedwongen koncessie aan het socialisme, de geest was het anarchistisch verzet. En dit, nader bevestigd door de gebeurtenissen op het kongres van '97, dit bewijst wat direkt na dat kongres in deze bladzijden door ons werd geschreven. Namelijk, dat de meerderheid in den Socialistenbond aan de redaktie van het orgaan was ontgroeid — de noodzakelijkheid van de politiek had ingezien ondanks haar.

Het laatste cijfer in de brochure betreft den stand in December 1897. Er waren 2126 leden en 80 afdeelingen. De kontributie beliep even *ƒ* 700.— Ongeveer 50 afdeelingen waren op het kongres vertegenwoordigd. De overige, mogen wij aannemen, zullen wel enkel op het papier hebben bestaan; eene onderstelling bevestigd door het cijfer van de vertegenwoordigde afdeelingen op de vergadering te Zwolle, December ll. — acht. Intusschen was Domela Nieuwenhuis uitgetreden, was de afscheiding gekomen van de vrije groepen, was het nieuwe orgaan verschenen. Over dit laatste jaar schrijft men in de brochure deze bladzijde:

„Had Domela Nieuwenhuis den moed zich te effaceeren (uit te wisschen), zooals hij zeide op het kongres?

Of was het een zoeken van een gelegenheid om het zinkende schip van den Socialistenbond te verlaten? . . .

De Socialistenbond was sinds het kongres te Groningen voortdurend achteruitgegaan en het laatste jaar was een jaar van verslapping en moedeloosheid geweest.

De Bond ging achteruit. Vergaderingen werden weinig gehouden.

De brochure-verkoop beteekende niet veel en de toestand van „Recht voor Allen" was van dien aard geworden, dat er reeds gesproken werd om het tweemaal in plaats van drie maal per week te laten verschijnen. De schuld die „Recht voor Allen" tot haar last had, was ruim *ƒ* 4000.

Daarbij kwamen de in het afgeloopen jaar gehouden verkiezingen, waarbij gebleken was dat daaraan tal van leden hadden deelgenomen.

Dit alles maakte de positie van den leider van „Recht voor Allen" onhoudbaar. „We kunnen den boel niet meer houden", zeide later een der redakteuren.

Zij die den Bond trouw bleven en trachtten het zinkende schip door pompen drijvende te houden, werden hierin belemmerd.

Waar nog organisatie was, werd deze verwoest. Op allerlei manieren werden zij verdacht gemaakt en waar argumenten geen dienst konden doen, oefende Domela Nieuwenhuis zijn persoonlijken invloed uit — en veelal met sukses.

Tal van partijgenooten zagen in hem steeds den man die groot was in zijn middelen en konsekwent in zijn bedoelingen.

Hetgeen wij hier bijeen vermeld hebben is een bewijs daarvan.

In de verte beschouwd geleek hij een reuzeneik, die majesteus zijn takken uitstrekte, overschaduwende alles wat daaronder was; van nabij beschouwd was hij een struik brandnetels, waaraan ieder die voorbij wilde zich noodwendig moest steken."

* * *

De brochure heeft nog een naschrift. Wij lezen de formuleering van het beginsel dat den Socialistenbond zou onderscheiden — van de S. D. A. P. De bond zou nl. zijn „een organisatie van arbeiders, die als hoofdzaak den ekonomischen strijd aanvaardt, maar als middel daarin de politieke aktie niet verwerpt, wanneer die nuttig en noodig, ja dikwerf noodzakelijk is." De misvatting hier uitgesproken, vonden onze lezers breeder betoogd door het bondslid Harttorff in onze vorige aflevering. Alsof niet juist het princiepe van het kapitalisme is, dat de *ekonomische strijd* tegen het stelsel door de blinde vruchten van het kapitalisme zelf, veel meer bijdraagt om zijn ondergang te verhaasten dan welke ekonomische organisatie die arbeiders kunnen vormen. Alsof niet de staatsmacht, als band die het zich zelf ontbindende kapitalisme bijeen houdt, en de pogingen van de arbeiders om het proces te verhaasten en zich ten nutte te maken, belemmert, daarom allereerst het doel moest zijn van hun strijd. — En zoo moeten wij, om te eindigen, konstateeren dat bij hetgeen door de schrijvers van de brochure aan hunne vroegere leiders wordt verweten, ook dit behoort, dat zij, thans wetende wat te vermijden is, nog niet juist weten wat zij moeten doen. —

V. D. G.

Het ontwikkelingsbegrip in de natuur- en maatschappijleer.

DOOR

H. VAN TRESLONG.

II. Kennis theoretische grondslagen.

A. Het ontwikkelingsbegrip in de kennisleer (*vervolg*).

Wij hebben in het voorgaande de Aristotelische opvatting van de verandering en ontwikkeling der dingen geschetst, en daarbij op de fouten en tekortkomingen van zijn leer gewezen. De subjectieve, anthropomorphe teleologie van Aristoteles kent aan de natuurlijke verwording der dingen intenties toe, wier karakter ontleend is aan voorbeelden uit de sfeer van het menschelijk, doelbewust handelen. De geheele wereld der dingen schijnt volgens deze opvatting in beweging gebracht te worden door een oppermachtig kunstenaar, die alles rangschikt en verandert naar eigen welbehagen krachtens zijn ondoorgrondelijken wil. Deze subjectieve teleologie is intusschen niet geschikt om de talrijke verschijnselen te verklaren, die een alles behalve doelmatig karakter vertoonen, en de wetenschappelijke waarde van het Aristotelisch ontwikkelingsbegrip is dan ook zeer gering; hoewel zijn beschouwingswijze tot bijna in het midden van onze eeuw in 't bijzonder op biologisch gebied zich heeft weten staande te houden, tot dat ze eindelijk door de ontdekkingen der organische scheikunde en de Darwinistische evolutietheorie voor goed van de baan werd geschoven.

Vóórdat wij echter de verdere transformatie van het begrip in oogenschouw gaan nemen, dient eerst nog de aandacht te worden gevestigd op een ander begrip, dat met het ontwikkelingsbegrip een zeer groote overeenkomst vertoont, namelijk het emanatiebegrip. De emanatieleer heeft formeel haar ontstaan te danken aan het Platonisme, doch haar zedelijke en religieuze inhoud vindt zijn psychologischen oorsprong in de maatschappelijke ontbindingsverschijnselen, die reeds eenige eeuwen vóór het begin onzer jaartelling zich begonnen te vertoonen. Volgens

Plato wortelen alle ideeën in één hoogste idee, n. l. de idee van het Goede.

De ware zedelijkheid is derhalve niet van deze wereld; alles, wat wij het verhevene in den mensch noemen, vindt zijn oorsprong in de transscendente idee. De mensch kan niet gelukkiger leven, dan door zich terug te trekken van de wereld, waarin alles schijn en ijdelheid is. Evenals Plato meende de Stoa de verbetering van de maatschappelijke toestanden tot stand te kunnen brengen door de zedelijke verbetering van den individueelen mensch. Het geneesmiddel, dat zij bij de hand dacht te hebben, bestond in het tegengaan van de zinnelijke en stoffelijke behoeften, door askese en zelf-versterving. Meer en meer bleek het echter, dat de ideologische zienswijze der Stoicijnen schipbreuk leed tegenover de hun onbekende, onverbiddelijke maatschappelijke wetten, die, onbekommerd om hun goede bedoelingen, de antieke beschaving met rasse schreden ten onder voerden. Tot afwering van de naderende catastrophe, en de daarmee gepaard gaande zedelijke en stoffelijke ellende, baatten nóch smeekgebeden, nóch ideologische voorschriften, die de zedelijke reiniging van den individueelen mensch beoogden. Te midden van dien algemeenen nood ontwaakte langzamerhand met onweerstaanbare macht de behoefte aan een bovennatuurlijke verlossing. De geheele na-Epikureische wijsbegeerte stelde zich ten doel de mogelijkheid van een bovennatuurlijk ingrijpen in den loop der gebeurtenissen te bewijzen of aannemelijk te maken. Het Platonisme, hoe dichterlijk en diep-religieus van inhoud ook, kon echter in deze behoefte niet voldoende voorzien. Wanneer het geestelijke en het stoffelijke, de idee en het ding zoo streng gescheiden zijn als Plato onderstelde, dan is het ondenkbaar, dat de transscendente Godheid ondanks haar oneindige goedheid zou kunnen ingrijpen in den loop der gebeurtenissen. Daarom zien wij de emanatie-leer ontstaan, welke de mogelijkheid van dit ingrijpen tracht te bewijzen, en daarbij in hoofdzaak put uit den Platonischen gedachtenvoorraad. De hoofdgedachte is deze. De Godheid is het transscendente ideaal, waarnaar het dorstende menschenhart smacht, om te ontkomen aan het lijden en de teleurstellingen van het leven. Aangezien de Godheid echter geheel buiten de natuur staat, is de vereeniging met God niet mogelijk langs den natuurlijken, maar langs bovennatuurlijken weg; d. w. z. de Godheid zelf moet tot de menschen nederdalen. De wonderen en openbaringen zijn derhalve te beschouwen als manifestaties van het goddelijk mede-lijden. De groote klove tusschen God en mensch wordt daarbij aangevuld door verschillende tusschenwezens, die eveneens van bovenaardschen oorsprong zijn, en van het hoogere goddelijke langzamerhand afdalen tot het gewoon menschelijke. Deze tusschenwezens (dämonen) zijn de bemiddelaars tusschen mensch en God. De Godheid is het algemeene, transscendente wereldbeginsel, dat zich in de afzonderlijke dingen verbijzondert, en zich openbaart zoowel in het hoogste als in het laagste. Het emanatiebegrip heeft dus een omgekeerde strekking, vergeleken bij het ontwikkelingsbegrip. Terwijl dit laatste de verschillende qualitatief onderscheidbare dingen acht ontstaan te zijn uit het qualiteitlooze, substantieele wereldbeginsel, meent de emanatieleer, dat het abstracte, substantiëele „zijn" het hoogste en verhevenste is, dat men zich kan denken, en dat de natuurlijke ontplooiing der dingen eerder leidt tot een afdwaling van het goddelijke,

dan tot een opstijging tot de hoogste volmaking.[1]) Het emanatiebegrip bezit in 't geheel geen wetenschappelijke waarde, daar het, gelijk alle religieuze concepties, tusschen verschillende verschijnselen een samenhang postuleert, waarvan eerst bewezen zou moeten worden of hij werkelijk bestaat. De emanatieleer maakt dus de wetenschap overbodig.

De christelijke theologische en philosophische dogmatiek berust hoofdzakelijk op de leer der emanatie. De kerkelijke hiërarchie met hare trapsgewijze afdalende rangen en waardigheden beantwoordt aan de hemelsche hiërarchie, die eveneens verschillende graden van zaligheid kent. Het hoofd der Kerk is de plaatsvervanger van Christus hier op aarde en de Kerk zelve is de eenige bemiddelaarster voor het tot stand brengen van het christologisch ideaal: de vestiging van het Godsrijk hier op aarde.

De reeds genoemde omstandigheden waren oorzaak, dat de wetenschappelijke zin gedurende de middeleeuwen meer en meer verdoofde; wel traden eenige schijnwetenschappen als alchimie en kabbalistiek, op den voorgrond, maar een wetenschappelijke beteekenis bezitten deze mystische leeringen niet. Eerst door de intrede van de nieuwe beschaving, die opbloeide tengevolge van een nieuwe wijze van voortbrengen, kon het sluimerend intellect weer worden gewekt. Meer en meer moest in de vijftiende en zestiende eeuw de feudale beschaving plaats maken voor de kleinburgerlijke beschaving van de manufactuurperiode, die op nieuwe klassetegenstellingen gebaseerd was, en nieuwe politieke, religieuze, zedelijke en wetenschappelijke denkbeelden in 't leven riep. De menschelijke geest worstelt onophoudelijk om een ideëel beeld te verkrijgen, dat beantwoordt aan de zich steeds veranderende maatschappelijke verhoudingen; om te komen tot een wereldbeschouwing, die de betrekkingen der menschen onderling en hun verhouding tot het natuurgeheel omvat. Zoo zien wij ook op wetenschappelijk gebied een nieuw leven ontstaan. Mannen als Copernicus, Kepler, Galilei, Baco, leerden en bewezen, dat de verhouding van den mensch tot de natuur een geheel andere is dan de Kerk op gezag van de Grieksche denkers had aangenomen. Daardoor werd ook het vertrouwen geschokt in de onfeilbaarheid van het kerkelijk dogma; en wat tot nog toe als onaantastbaar, onvergankelijk geestelijk bezit had gegolden, werd thans door de naar waarheid dorstende mannen der wetenschap aangevallen en ondermijnd. Meer en meer deed zich thans de behoefte gevoelen aan geschikte werkmethoden, om het nieuwe ideëele gebouw te stichten op de puinhoopen van het foedalisme. Men begon met het gezag der Ouden af te breken. Zoo verklaarde Baco, [2]) dat de jongeren beter en meer inzicht hadden van de dingen en verschijnselen, dan de Ouden, en bij het

---

[1]) De emanatieleer heeft in onze eeuw in eenigszins gewijzigden vorm zeer veel ingang gevonden bij ideologische pessimisten. De begrips-romantiek van Schopenhauer gaat uit van de onderstelling dat de wereldbeweging eigenlijk berust op een kolossalen flater, die de voorstelling (idee) begaan heeft door toe te geven aan de onredelijke neigingen van den wereld-wil. Door de herhaalde botsing tusschen wereld-idee en wereld-wil ontstaan de verschillende bijzondere dingen, en de hoogst georganiseerde wezens, de menschen, zullen meer en meer tot het besef komen, dat hun bestaan onredelijk is, en dat de dood het meest begeerlijke is, waarnaar men moet verlangen.

[2]) Zie de Inleiding. N. Tijd 7.

voortschrijden der wetenschappen moest men zich niet angstvallig houden aan de voorschriften van Plato en Aristoteles, maar men moest zelf uitzien naar nieuwe methoden van onderzoek. Elke wetenschap, die vruchtbaar wil zijn, moet niet uitgaan van metaphysische ideeën, maar van de werkelijk bestaande dingen. Niet de ideeën moeten de maatstaf vormen, waarnaar wij de objectieve verschijnselen beoordeelen, maar omgekeerd moeten wij door de waarneming der verschijnselen trachten te geraken tot een algemeen beeld van hun onderlingen samenhang, tot een ideëele reflectie van de zinnenwereld. De ervaring vormt het materiaal, waaruit de kennis wordt opgebouwd; en wie vertrouwen stelt in den onverbrekelijken, causalen samenhang der objectieve verschijnselen, zal het verder brengen dan de scholasticus, die zich verdiept in metaphysische bespiegelingen over het al of niet werkelijke van het bestaande en dergelijke „onderzoekingen" met den weidschen naam van wetenschap bestempelt.

Ondanks de verspreiding van juister denkbeelden omtrent den aard en het doel der wetenschap, is hare ontwikkeling in de vier eeuwen der manufactuurperiode van veel geringen omvang geweest dan in onze nauwelijks honderd jaar oude groot-kapitalistische beschaving. De oorzaken zijn reeds in de inleiding genoemd n.l. het gebrek aan een objectieven maatstaf voor de beoordeeling der verschijnselen, alsmede het gebrek aan inzicht in het wezen der kennis. Lavoisier wist het eerste bezwaar op te heffen en Kant verhelderde ons inzicht in de beteekenis en de waarde van het kenvermogen.

De wijsgeeren en geleerden waren vóór Kant bij hun onderzoek steeds dogmatisch te werk gegaan; men vroeg zich niet af, of er in de menschelijke kennis ook elementen aanwezig waren, die geheel of gedeeltelijk aan de ervaring, dan wel aan het denkvermogen ontleend waren; maar men verklaarde vóóraf, zonder nader onderzoek, dat men òf de empirische, òf de rationalistische zienswijze was toegedaan. Voor den empirist is de ervaring indentisch met kennis, en het denken is voor hem niets dan een ervaringsverschijnsel; de rationalist daarentegen kent aan het „reine", abstracte denken de hoogste beteekenis toe; de ervaring is voor hem van geenerlei waarde. Deze beide tegengestelde richtingen vonden hun bemiddelaar in Kant, die aantoonde, dat de ervaring, op zich zelf aangewezen, ons niets kan leveren dan een onsamenhangende reeks van voorstellingen, waartusschen geen logisch verband bestaat; terwijl het denken alleen ons niets kan opleveren dan hoogstens eenige zeer algemeene en daardoor nietszeggende denkvormen. Kant meende, dat de dingen niet zóó zijn, als ze zich aan het bewustzijn in de gedaante van voorstellingen vertoonen. Het blijkt toch bij onderzoek, dat de eigenschappen, die wij aan de dingen toekennen, als kleur, reuk, smaak, enz. niet in de dingen zelf zijn gelegen, maar eerst tot stand komen door de inwerking van de dingen op het bewustzijn met behulp van de zintuigen. Suiker b.v. smaakt zoet, maar de gewaarwording „zoet" komt eerst tot stand door de inwerking van de suiker op de smaakzenuwen, welke inwerking door het bewustzijn wordt gepercipieerd. Wanneer er geen bewustzijn was, of wanneer wij niet in staat waren de gewaarwording „zoet" in ons op te nemen, dan zouden wij ook niet tot de overtuiging kunnen komen, dat suiker

zoet smaakt, en bijgevolg zou de suiker voor ons één van zijne eigenschappen, n.l. de zoete smaak, missen. Op dezelfde wijze kan men volgens Kant aantoonen, dat alle zinnelijke eigenschappen het product zijn van de wisselwerking tusschen de dingen en het menschelijk bewustzijn. Wij hebben dus niet het recht om de eigenschappen der dingen aan de dingen zelf toe te schrijven, zooàls de empiristen willen, maar evenmin zijn deze eigenschappen een product van het zuivere denken, zooals de rationalisten beweren. Onze geheele wereldbeschouwing moet volgens Kant gebaseerd zijn op de wisselwerking en den samenhang tusschen ding en bewustzijn. Het bewustzijn kan niet op zich zelf, afgescheiden van een dingelijke drager, bestaan, zooals de scholastiek beweerde, maar een andere vraag is, of de verschijnselenwereld wel zou kunnen bestaan zonder het bewustzijn. Wanneer toch alle verschijnselen eerst daardoor verschijnsel worden, dat ze in het bewustzijn worden voorgesteld en waargenomen, terwijl alles, wat zich niet aan ons bewustzijn vertoont, ook niet kan worden waargenomen, zou men kunnen aannemen, dat òf al het zinnelijk waarneembare in 't niet zou moeten verdwijnen, wanneer het bewustzijn vernietigd werd òf dat de dingen blijven voortbestaan. Neemt men het eerste aan, dan moet men ook toegeven, dat de geheele bestaande wereld slechts een schepping is van den menschelijken geest, zooals Fichte dan ook beweerde. In 't laatste geval komt men tot de zienswijze van Kant, die op grond van het hierboven uiteengezette tot de overtuiging kwam, dat achter de dingen, zooals ze zich aan ons vertoonen, een werkelijkheid verborgen ligt, die voor onze zintuigen ontoegankelijk is. De dingen met hun eigenschappen zijn de producten van de inwerking van deze transscendentale werkelijkheid op het bewustzijn.

Ook al ging dus het bewustzijn verloren, dan nog zou deze onkenbare werkelijkheid onveranderlijk voortbestaan. In overeenstemming met Kant's metaphysische zienswijze, die de ervaringswereld slechts kent als een som van starre, onbewegelijke en onveranderlijke dingen, en slechts zoodanige werkelijkheden erkent, welke den dingelijken vorm hebben aangenomen, is deze zijne theorie van het ding „an sich.'' De transscendentale wereld is evenals de onze een wereld van dingen, die elk voor zich beantwoorden aan een ding uit de zinnen- en ervaringswereld. Het ding „boom'' is als zoodanig een product van de inwerking van het transscendentale ding „boom'' op het bewustzijn; door deze inwerking zijn de verschillende eigenschappen van den boom ontstaan, die vervolgens op het ding „an sich'' van den boom geprojecteerd worden. Tegenover een bewustzijn, dat met het onze in hoedanigheid zou verschillen, zou het ding „an sich'' van den boom ook met andere eigenschappen omhuld worden, dan die wij eraan toekennen. De dingen uit de ervaringswereld staan dus slechts gedeeltelijk met het bewustzijn in verband; hunne eigenschappen zijn onbestaanbaar zonder het bewustzijn, maar hun eigenlijk wezen is aan ons verstand en aan onze zinnelijkheid onttrokken. Deze wereld van transscendentale dingen is dus onveranderlijk, daar alle verandering slechts kan geconstateerd worden als verandering van eigenschappen; en hier nu meende Kant het raadsel opgelost te hebben, dat al eeuwen lang de menschenhoofden in beweging bracht en brengen zal, namelijk of er waarlijk iets eeuwig onveranderlijks bestaat te midden

van de onophoudelijke verandering der dingen. Niet *in*, maar *achter* de ervaringswereld moet men dit eeuwigblijvende zoeken, en in overeenstemming met deze zienswijze trachtte Kant aan te toonen, dat de ideeën over god, over de ziel en de vrijheid niet in het ervaringsgebied maar in de transscendentale wereld hun oorsprong vinden. Een van de grootste verdiensten van de Kantsche kenniskritiek bestaat dan ook daarin, dat hij, aldus te werk gaande, op schitterende wijze de zienswijze der oudere metaphysici, theologen, psychologen en kosmologen, welke het bestaan van de godheid, van de ziel en van de vrijheid trachtten af te leiden uit de feiten der ervaringswereld, wist te weerleggen, en de holheid en ongerijmdheid van hun denkwijze wist aan te toonen. In deze hare kracht ligt echter tevens haar grootste zwakheid verborgen; zij maakte het spiritualisme niet voor goed onschadelijk, maar verplaatste het naar een nieuw terrein, naar het gebied van het transscendentale, waar het een veilige schuilplaats vond, en vanwaar uit in onze eeuw hehaaldelijk pogingen zijn gedaan om de werkmethoden en de resultaten der ervaringswetenschappen te verduisteren en te benadeelen. Bijna alle metaphysische en in 't bijzonder „natuurphilosophsiche" uitspattingen, waarvan in 't begin en 't midden dezer eeuw tal van wijsgeeren en natuuronderzoekers zich hebben schuldig gemaakt, zijn voor een groot gedeelte te danken aan de Kantsche theorie van de transscendentale dingen.

Een uitvoerige kritiek van de Kantsche kennisleer zou ons hier te ver voeren; slechts dit wenschten wij nog op den voorgrond te stellen. Zijne leer is in den grond een dualistische; zij omvat niet alleen de wereld der ervaring, die uitsluitend voor het wetenschappelijk onderzoek toegankelijk is, maar ook houdt zij zich overtuigd van het bestaan eener voor ons denkvermogen ontoegankelijke wereld van transscendentale dingen „an sich", die de bron is van de ideeën der godheid, ziel, onsterfelijkheid, deugd, enz. In sommige opzichten vertoont zijne leer dus een groote verwantschap met de Platonische ideeënleer; en hetzelfde verwijt, dat Aristoteles tot zijne voorgangers richt, zou ook op Kant van toepassing zijn. Alle kennis bestaat volgens K. niet zoozeer in een kennis van verschijnselen, maar van dingen. Dit standpunt is echter ongerechtvaardigd. Onder de verschijnselen zijn er vele, die een relatief blijvend bestaan hebben zoowel in de ruimte als in den tijd; zulke relatief blijvende verschijnselen noemen wij dingen. Er zijn daarentegen ook tal van verschijnselen die een zoo vluchtig bestaan hebben, dat wij niet in de gelegenheid zijn ze in een bepaald punt van de ruimte als blijvend voor te stellen; wel onderstellen we steeds voor deze verschijnselen een stoffelijken drager, maar deze laatste is meer een gedachte-ding dan een in de werkelijkheid aanschouwd voorwerp. Zoo kennen wij o. a. aan de licht- en electriciteitsverschijnselen een stoffelijken drager toe; maar deze is niet in de aanschouwing gegeven; we komen hier dus wel tot de opvatting van een dingelijken drager dier verschijnselen, maar deze „dingen", evenals b.v. de atomen, zijn toch van anderen aard dan die wij in de ervaring aanschouwen. Het „ding", dat wij maatschappij noemen, is evenmin voor aanschouwing vatbaar; we zijn niet in staat ons een maatschappij voor te stellen; de maatschappij is niet een som van eenige menschen, productiemiddelen en

producten, maar zij bestaat in een voortdurende wisseling en verandering van verschijnselen, welke gemakshalve geprojecteerd gedacht worden in het maatschappijding. In al deze gevallen is het dingbegrip niets anders dan een logisch hulpmiddel om bepaalde verschijnselen tot een eenheid te groepeeren. Deze samengestelde eenheid, het „ding" is dus geen object van het onderzoek, gelijk Kant meent, maar hulpmiddel, en dit zelfde geldt ook van de werkelijke dingen. De verschijnselen zijn de hoogste werkelijkheid; de dingen zijn de tijdelijke en ruimelijke projecties van deze werkelijkheden; het ding is steeds van samengestelden aard; het is een constructie, een synthese die wij elk oogenblik bewust of onbewust voltrekken; zijn realiteit is de realiteit van zijn componenten, die elk voor zich beantwoorden aan een bepaalde zinsqualiteit. Kant echter ziet achter de dingen starre, onbewegelijke dingen „an sich." Wanneer wij dan ook aan de aanhangers der Kantsche leer vragen, hoe zij het verklaren, dat een ding geheel of gedeeltelijk getransformeerd kan worden in andere dingen, dan moeten zij het antwoord schuldig blijven. Een boom b. v. is volgens Kant niets dan een som van voorstellingen en gewaarwordingen, die door het ding „an sich" van den boom in ons worden opgewekt, en die door ons daarna op het ding „an sich" teruggeprojecteerd worden. Wanneer nu een boom verbrand wordt, dan zal het niemand invallen, aan de verbrandingsproducten nog den naam „boom" toe te kennen. Toch moet worden toegegeven, dat de bestanddeelen van den boom niet verdwenen zijn, maar slechts in een anderen vorm, al of niet verbonden met andere dingen, zijn overgegaan. De bestanddeelen van den boom zijn dus gebleven, alleen zijn vorm is vernietigd. Wanneer men nu vraagt, hoe het staat met het ding „an sich" van den vernietigden boom, dan zijn er slechts twee antwoorden mogelijk: óf het ding „an sich" blijft in de transscendentale wereld voortbestaan, of het verdwijnt tegelijkertijd met den aanschouwden boom. In 't eerste geval keert men terug tot de Platonische beschouwingswijze; in het tweede geval ziet men zich genoodzaakt toe te geven, dat de transscendentale dingen geen vaststaande, eeuwig onveranderlijke grootheden zijn, doch vervloeiende, veranderlijke wezenheden, wier verandering bovendien afhankelijk is van de verandering der werkelijke, aanschouwde dingen.

Wel is waar wordt daartegen aangevoerd, dat ook ruimte en tijd geen objectief vaststaande grootheden zijn, die onafhankelijk van het menschelijk bewustzijn bestaan. Volgens deze zienswijze heeft Kant met „ding an sich" niet bedoeld een naar analogie van de zinnelijke dingen, in ruimte en tijd bestaande werkelijkheid, doch een realiteit waarbij men moet abstraheeren van alles, waardoor de dingen in ons bewustzijn als werkelijkheden worden opgevat. Ruimte en tijd, hoezeer ook van onbetwistbare objectieve geldigheid en realiteit, zijn volgens Kant niettemin van subjectieven oorsprong; wij zouden dus volgens deze opvatting niet het recht hebben de dingen „an sich" te beschouwen als ruimelijk en tijdelijk afgezonderde transscendentale werkelijkheden. Wanneer we ook dit toegeven, dan blijft het toch onverklaarbaar, waartoe de theorie van het ding an sich dienen moet. Het is een ijdel woorden- en begripsspel te verklaren, dat er transscendentale dingen bestaan, die eigenlijk geen dingen zijn. Reeds de naam „ding an sich" is geheel misplaatst en leidt

tot verkeerde gevolgtrekkingen. Bij al ons denken en handelen gaan we uit van de onderstelling dat de verschijnselen op een vaste basis berusten, en de overtuiging van deze bestaande werkelijkheid is uitgedrukt in het substantiebegrip. Kant had dus geheel kunnen volstaan met de verklaring, dat de dingen beschouwd moeten worden als de producten van de wisselwerking tusschen de wereldsubstantie en het bewustzijn. De theorie van het transscendentale ding is geheel overbodig, hoewel haar ontstaan wel verklaard kan worden uit de door Kant ondervonden behoefte, om een betere verklaringswijze te vinden voor den oorsprong der ideeën. Dat deze opvatting van den oorsprong der ideeën veel aanhangers vond en vindt, kan geen beletsel zijn om te streven naar een verklaring, die meer in overeenstemming is met de moderne behoeften. Niet in een bovenzinnelijke wereld, maar in de verhouding van het bewustzijn tot de verschijnselen moet de oorsprong van de zedelijke en religieuze ideeën gezocht worden. Hoe groot ook de verdienste van Kant is, en hoe machtig ook zijn denkwijze heeft ingewerkt op den vorm en de uitingen van het negentiende-eeuwsch gedachtenleven; wij kunnen het ons niet ontveinzen, dat zijn invloed in de periode, die thans vóór ons ligt, belangrijk kleiner zal zijn dan voorheen; en het is een miskenning van de algemeene wet der geestelijke en stoffelijke ontwikkeling, wanneer men ook van moderne zijde de leuze hoort aanheffen, dat wij moeten „teruggaan op Kant". Thans reeds is de evolutieleer voor de verschillende wetenschappen van veel meer beteekenis dan de starre, en in werkelijkheid dogmatische, kenniskritische wereldbeschouwing. Van het ontwikkelingsbegrip, zooals het door Hegel en Spencer geformuleerd en door Marx en Darwin in de wetenschappen ingevoerd is, vinden we bij Kant dan ook niets aanwezig. Wel heeft hij zich verdienstelijk gemaakt door de zoogenaamde nevel-hypothese, theorie, die later ook door Laplace is verkondigd en ook thans nog in hoofdzaak als juist wordt beschouwd.

Volgens deze theorie zijn onze aarde en het geheele zonnestelsel en alle bestaande wereldlichamen ontstaan door langzame verdichting en afkoeling van nevelmassa's; deze theorie is dus gebaseerd op de ontwikkelingsgedachte, maar staat niet in 't minste verband met het Kant'sche stelsel; evenals enkele der antieke wijsgeeren heeft Kant hier toevallig denkbeelden verkondigd, die later bleken te passen in het raam eener alles omvattende wereldbeschouwing.

In een nieuwe gedaante zien we het ontwikkelingsbegrip optreden bij Hegel. Hij neemt ten opzichte van de dogmatici en kenniskritici ongeveer een zelfde plaats in als Aristoteles tegenover zijn voorgangers. Hoe ideologisch ook nog in zijn algemeene zienswijze, is hij toch de eerste wijsgeer van beteekenis, die het individuëele heeft gesubordineerd onder het sociale, het bijzondere onder het algemeene. Bijna al zijne voorgangers beschouwden de wereld als een veelheid van geïsoleerde dingen, waartusschen wel een algemeen abstract verband bestaat, maar die overigens niet in elkaar overgaan en vervloeien. Het gaat met de dingen als met de individuën; ook de individuën zijn voor den dogmaticus geïsoleerde grootheden; de veelheid der individuën beantwoordt aan de veelheid der dingen en evenals ieder individu zijn individualiteit bezit, evenzoo bezitten de dingen in 't algemeen hun ideeën of ding „an sich".

Staande aan den vooravond van de socialistische beweging, heeft Hegel, ook als leermeester van Marx en Engels, een grooten invloed uitgeoefend op den vorm, waarin de laatsten hunne denkbeelden gekleed hebben. In zekeren zin mag hij dus de wegbereider genoemd worden van de socialistische wereldbeschouwing.

Volgens Hegel moet de grondslag van al het bestaande en van het veranderlijke gezocht worden in een algemeene werkelijkheid, die in haar wezen verwant is met den menschelijken geest. Deze algemeene werkelijkheid, die hij den absoluten wereldgeest noemt, gaat aan al het verschijnende vooraf, doch kan in haar wezen niet door de menschelijke rede begrepen worden. Intusschen wordt zijn bestaan ons geopenbaard door de redelijke vermogens der menschen, die eveneens aan alle ervaring voorafgaan en hare werkzaamheid en realiteit blootleggen in den vorm van de abstracte stambegrippen (kategorieën). In het abstracte denken vertoont de menschelijke geest zijn verwantschap met den absoluten wereldgeest; aangezien de abstracte begrippen echter op zichzelve niets anders zijn dan naakte, nietszeggende formules, zijn we niet in staat met behulp van deze begrippen het wezen van den wereldgeest volkomen uit te drukken. Daarom is de leer van de abstracte begrippen, „het systeem der logica, het rijk der schaduwen, de wereld der eenvoudige wezenheid, ontdaan van alle zinnelijke concretie" [1]), doch meer dan de schaduwen van den wereldgeest kunnen we niet op 't spoor komen.

De algemeene, absolute wereldgeest verbijzondert zich in het rijk der natuur. De natuur is het concrete anders-zijn van het absolute en als zoodanig de negatie van het reine, abstracte zijn, dat alleen aan het absolute toekomt. De tegenstelling tusschen den absoluten geest en de natuur wordt opgeheven in de wereld van den menschelijken geest; het absolute keert uit zijn zelf-ontvreemding weer in tot zichzelf en komt tot zelfbesef en zelfbespiegeling in de gedachten en daden der menschen. Hegel meent dus het bestaan te moeten constateeren van drie rijken, die zich langs dialektischen weg uit elkander ontwikkelen: het rijk van den reinen, absoluten wereldgeest, die zijne negatie vindt in het rijk der natuur, welke tegenstelling ten slotte wordt opgeheven in het rijk van den menschelijken geest. De ontwikkeling in en door tegenstellingen, de zoogenaamde dialektiek, is de grondpijler van het Hegelsche systeem der kennis. Tot deze opvatting van de ontwikkeling is hij door verschillende overwegingen geraakt. Als de voornaamste aanleiding moeten wij beschouwen het streven, om meer eenheid en systematische volgorde te verkrijgen in de leer der abstracte begrippen. Bij de uiteenzetting der kategoriën b.v. ging men vóór Hegel niet genetisch te werk, door b.v. hun algemeen logischen en psychologischen oorsprong en hun verwantschap aan te toonen, maar men koos naar willekeur een stelletje begrippen bij elkaar en verklaarde dan eenvoudig, dat dit nu de stambegrippen waren die aan alle ervaring moeten voorafgaan. Zóó was Aristoteles te werk gegaan bij het opstellen zijner kategorieëntafel en Kant bracht het met zijn indeeling van de kategorieën niet veel verder. Kant toont ons niet, hoe hij aan zijn kategorieën gekomen is,

---

[1]) Hegel. Werke III. S. 47.

maar hij vertelt na een korte inleiding dat hij er een twaalftal gevonden heeft, die hij vervolgens gaat rangschikken naar hunne uitwendige verwantschap. Aan een dergelijke willekeurige wijze van deduceeren kan men volgens Hegel niet veel waarde toekennen; alleen dan zou de opstelling van een kategorieëntafel waarde hebben, wanneer men aantoonen kon, dat al deze begrippen met noodzakelijkheid voortvloeien uit een algemeen hoofdbegrip, zoodat de kategorieën zelf weder beschouwd konden worden als verbijzonderingen van dit algemeene begrip. Om dit doel te bereiken, moet men dus anders te werk gaan dan de dogmatische en kenniskritische metaphysica.

„De oudere metaphysica, zegt Hegel, had een hooger begrip van „het denken dan wat in den nieuweren tijd gangbaar geworden is. „Zij onderstelde namelijk, dat datgene. wat door het denken van en „aan de dingen gevonden wordt (de begrippen) het alleen waarachtige „der dingen was. Deze metaphysica hield het er dus voor, dat het „denken en de denkbepalingen niet aan de dingen vreemd waren, maar „veeleer hun eigen wezen uitdrukte, of dat de dingen en het denken „der dingen geheel overeenstemmen. [1]) De kritische wijsbegeerte maakte aan deze beschouwingswijze een einde, doordat ze aantoonde, dat het denken en de dingen wel noodzakelijk (althans in de ervaringswereld) samenhangen, maar niet met elkander identisch of gelijksoortig zijn. Kant en zijn aanhangers zoeken niet naar het innerlijke verband tusschen de begrippen, maar zij letten slechts op den uitwendigen vorm en deze vormen worden nu kunstmatig gegroepeerd. Men kan hunne begripssystematiek vergelijken met het kunstmatig stelsel van Linaeus, die de planten en dieren niet rangschikt naar hun soortkarakter en soortelijke verwantschap, maar naar enkele uitwendige overeenkomsten van sommige harer onderdeelen. „De denkbepalingen gelden (bij de „metaphysici) in hare vastheid als onomstootbaar, en worden slechts „in een uitwendige betrekking tot elkaar gebracht." [1]) De fout der metaphysici bestaat dus volgens Hegel daarin, dat hunne methode niet juist is. „Opdat het doode geraamte der logica door „den geest tot gehalte en inhoud worde bezield, moet hare methode „die zijn, waardoor ze instaat is een zuivere wetenschap te vormen." Van welke methode moeten wij ons nu bedienen, om het gewenschte resultaat te krijgen? Langs geen anderen weg, antwoordt Hegel, dan den dialektischen. Men moet, zegt hij, tot het inzicht komen, dat de negatie van een positief begrip een nieuw begrip oplevert, dat de symbolische uitdukking is van een nieuwe werkelijkheid. Elke begripsbepaling, verklaart hij in overeenstemming met Spinoza, kan slechts plaats hebben door het begripsgebied naar buiten af te sluiten, namelijk door alles uit te sluiten wat niet in het begripsgebied thuis behoort. Elke begripsbepaling is dus feitelijk een negatie, of althans een uitsluiting, waarbij het bijzondere begripsgebied geisoleerd wordt van het algemeene, meer omvattend begrip. Het begrip „hond" omvat een gedeelte van het algemeen begripsgebied „zoogdier;" maar het wordt volgens Hegel verkregen door aan het algemeene begrip zoogdier enkele definities toe te voegen, waardoor andere bijzondere begrippen, als „schaap," „paard" enz., die ook deel uitmaken van het

---

[1]) Hegel, III S. 29 en 41.

algemeene begrip, geisoleerd en genegeerd worden. Daarom meent Hegel, dat het wezen der begripsvorming en begripsontwikkeling geheel verklaard wordt door de handeling van het dialektisch vernuft. In de negatie meent hij den hefboom gevonden te hebben, die de verandering en beweging der begrippen en als gevolg daarvan de verandering en beweging der dingen veroorzaakt. Ieder begrip, en daardoor ook ieder ding, draagt de voorwaarden van zijn verandering in zich; immers er zijn geen begrippen bestaanbaar, die men niet negatief zou kunnen maken, door bloote toevoeging van het woord „niet." Iets anders is het of een dergelijke negatie een positief resultaat oplevert, wat te betwijfelen valt. Maar volgen wij Hegel nog even in zijn verdere bewijsvoering. Nemen wij, zegt hij, het meest abstracte en meest algemeene begrip, n. l. het begrip van het zijnde. De negatie van „zijn" is „niet-zijn;" maar dit laatste begrip is niet een eenvoudige formule, die te kennen geeft dat men het begrip „zijn" aan een bepaalde handelwijze onderworpen heeft, doch het is de nieuwe uitdrukking van een nieuwe werkelijkheid, die van het niet-zijnde.

De tegenstelling tusschen de beide begrippen schijnt onoplosbaar te zijn; toch is dit niet het geval. Overal, waar twee begrippen elkanders negatie zijn, kan men een derde begrip vinden, dat de tegenstelling opheft, doordat het de beide begrippen in zich vereenigt. Zulk een begrip is van hooger orde dan de twee tegengestelde, waaruit het samengesteld is. Zoo ook is in ons geval de bemiddelaar aanwezig in den vorm van het begrip „worden." Het worden is de overgang uit het niet-zijn naar het zijn; beide tegengestelde begrippen vinden we in het worden terug als „opgeheven momenten.' Ook het worden draagt zijn tegenstelling in zich, n.l. het begrip van het „vergaan," dat den overgang aanduidt van het zijn naar het niet-zijn. Op deze wijze ontwikkelt Hegel achtereenvolgens de begrippen zijn, niet-zijn, worden, vergaan, daar-zijn, qualiteit, enz. Deze dialektische, immanente zelfontwikkeling heeft de wereldgeest doorloopen, en de verschillende graden van deze ontwikkeling zijn gerealiseerd in de natuurdingen en in de wereld van de menschelijke geest. De natuurlijke ontwikkeling der dingen is echter niet zoo volkomen als de logische ontwikkeling der begrippen. „In hare opzichzelfstaande algemeenheid verbijzondert zich de „soort in de eerste plaats in rassen. Aan de verschillende vormen en „rangschikking der dieren ligt het algemeene, door het begrip bepaalde „type van het dier ten grondslag, welk type de natuur gedeeltelijk vormt „in de verschillende ontwikkelingsgraden vanaf de eenvoudigste tot de „meest samengestelde organisatie, in welke laatste zij (de natuur) werk-„tuig van den geest is; en welke zij voor een ander deel vormt onder „de verschillende omstandigheden en voorwaarden der elementaire „natuur." [1]) Met andere woorden, de dieren zijn gevormd naar een bepaald type, welk type wordt uitgedrukt door het begrip van de diersoort of het ras. Zij stemmen echter niet geheel overeen met het begrip, maar dit vindt zijn verklaring in de omstandigheid, dat zij ook blootgesteld zijn aan de chaotische invloeden van de ongeorganiseerde natuur. Door dezen kunstgreep vermijdt Hegel de tekortkomingen der

[1]) Hegel. Encyklopädie d. ges. Wissensch. Berlin 1870 S. 320.

naieve teleologie, die, in de handen van moraliseerende natuurphilosophen, dienst moest doen om óf het onvolmaakte in de natuur weg te cijferen, óf om de noodzakelijkheid van het ondoelmatige te bepleiten als zedelijk corrigens. Hegel is een tegenstander van deze teleologie. „De dieren- „wereld kan bijna nog minder dan de andere natuurspheren een in „zich afgesloten, rationeel systeem van organisatie voorstellen, en kan „niet vasthouden aan de vormen, die door het begrip bepaald zijn, of ze „bewaren tegen vermenging, verminking en overgangen." Men ziet uit de aangehaalde voorbeelden, hoe totaal ongeschikt de Hegelsche dialektische ontwikkelingstheorie was voor het natuurwetenschappelijk onderzoek. Inplaats van de feitelijke ineenvloeiingen en overgangen der rassen tot uitgangspunt van het onderzoek te maken, verklaart hij naar metaphysischen trant de begripssystematiek der diersoorten voor de hoofdzaak, en als het nu blijkt dat de natuur zich niet stoort aan deze indeeling in soorten en rassen, maar onbekommerd voortgaat met varieteiten te scheppen, dan wordt dit verschijnsel verklaard als een afdwaling van de „onverstandige" natuur, die het beter wil weten dan de absolute wereldgeest. En intusschen vergeet men, dat de „absolute wereldgeest" en ons heele stelletje van begrippen niet in de dingen zelf zijn gelegen, maar scheppingen zijn van het menschelijke brein.

Van burgerlijke zijde wordt herhaaldelijk gewezen op het zoogenaamd verband tusschen de Hegelsche denkwijze en het Marxisme. Men bestrijdt het Hegelianisme en meent ook op die wijze aan het Marxisme den genadeslag toe te brengen. Het is genoeg bekend, vooral uit de geschriften van Engels, dat deze overeenkomst slechts van formeelen aard is, en dat de eigenlijke ideëeninhoud van het Marxisme lijnrecht staat tegenover de ideologische zienswijze van Hegel. Volgens Engels is de dialektische ontwikkelingsleer de belangrijkste en meest verdienstelijke theorie van het Hegelsche systeem [1]). We zullen zien, dat het begrip „dialektiek" bij Engelsch echter reeds een andere beteekenis heeft dan bij Hegel en meer overeenkomst vertoont met het Darwinistisch ontwikkelingsbegrip.

De dialektiek is als logische denkmethode en denkwijze reeds van zeer ouden datum. Zij berust in hoofdzaak op de toepassing van een der grondregels van het denken, nl. van den regel der tegenstrijdigheid. Volgens dezen regel kan een ding nooit bepaalde eigenschappen bezitten en tegelijkertijd tegenovergestelde eigenschappen bezitten. Een mensch kan nooit tegelijkertijd goed en kwaad zijn, enz. De dialektische bewijsvoering is er nu op uit om door logische deductie tot resultaten te komen, die in strijd zijn met hetgeen in den aanvang ondersteld was. Is men dus van een positieve onderstelling uitgegaan, dan moet door het dialektisch betoog blijken, dat de onderstelling onjuist is, terwijl omgekeerd een negatieve onderstelling door het betoog wordt positief gemaakt. Zoo kan men langs dezen weg „beslissen", dat ieder begrip en ieder ding zijn tegenstelling in zich draagt; de begrippen „eindig", „sterfelijk", „vergankelijk" leiden daardoor tot de begrippen „oneindig", „onsterfelijk", „onvergankelijk", en aangezien ieder der eerstgenoemde begrippen de uitdrukking is van een werkelijkheid, bestaan er ook werkelijkheden

---

[1]) Engels Anti-Dühring S. 9.

die oneindig, onvergankelijk, onsterfelijk zijn. De dialektiek als logische bewijsmethode is dientengevolge het krachtigste wapen in de handen van sophisten en theologen, en de antieke sophistiek en de middeleeuwsche theologie gronden hunne bewijsvoeringen in hoofdzaak op de dialektische methode [1]). Intusschen is de dialektiek niet alleen een methode, maar ook bij sommige wijsgeeren een metaphysische zienswijze, die in staat stelt de begrippen in hun algemeen verband te beschouwen.

Zoo bedient Plato zich in zijn dialogen in hoofdzaak van de dialektieke bewijsmethode; zijn betoog over de onsterfelijkheid der menschelijke ziel in den dialoog Phaedo is geheel dialektisch. Hij beschouwt de dialektiek echter ook als een bepaalde wetenschap, die dus niet alleen betrekking heeft op de methode, maar ook op hare resultaten. Zij houdt zich uitsluitend bezig met het onderzoek der ideëen; de ervaringswereld laat zij daarentegen buiten beschouwing; en ze is dus identisch met wat Aristoteles de metaphysica en de scholastiek ontologie genoemd heeft.

Aristoteles beschouwt de dialektiek als een methode, niet als een wetenschap. Volgens zijn meening verkeeren de dialektici in een dwaling, waar zij de dialektiek als een positieve wetenschap beschouwen. „Een teeken daarvoor (n.l. voor de opsporing van het zijnde) is ook, dat de dialektici en de sophisten — de sophistiek is slechts een schijnwetenschap en de dialektici praten over alles — beide het zijnde behandelen". „De dialektiek doet slechts pogingen, waar de wijsbegeerte kennis opdoet, en de sophistiek schijnt slechts wijsbegeerte te zijn, maar is het niet." (Met. IV. 2.)

Ook wijsgeeren als Cartesius, Spinoza, Kant maken herhaaldelijk gebruik van de dialektische methode, doch beschouwen haar niet als een zelfstandige wetenschap, en nog minder als een allesomvattende zienswijze. Daarentegen schuilt de kracht en de diepe beteekenis van de Hegelsche dialektiek niet in den bijzonderen vorm van bewijsvoering, maar in de algemeene zienswijze. Hegel was een ver- en diepschouwende geest, die meer dan zijn dogmatische voorgangers (Spinoza misschien uitgezonderd) het algemeene in het bijzondere wist te doorgronden. Zijn zienswijze sluit zich onmiddellijk aan bij die van Heraklitus, die reeds vóór tal van eeuwen de waarheid verkondigde, dat „alles vloeit". De dingen schijnen even afzonderlijk te bestaan als de individuen, maar een dieper nadenken en waarneming leeren, dat deze afzonderlijkheid slechts schijn is, en dat het bijzondere zonder het algemeene even onbestaanbaar is, als de golven zonder zee. De dogmatische en kenniskritische zienswijze beschouwde de dingen en de „begrippen der dingen" in hun afzonderlijkheid, maar zij leerde niet inzien, hoe en waarom de dingen aan verandering onderhevig zijn. De dialektische zienswijze maakte juist de verandering der dingen tot het zwaartepunt van haar onderzoek, en daarbij bediende zij zich van de dialektische methode. Wij hebben gezien, hoe de methode voor de natuurwetenschappen onbruikbaar is, maar deze onbruikbaarheid geldt daarom nog

[1]) Een voorbeeld van dialektischen bewijstrant leveren ook eenige van de jongere Hollandsche wijsgeeren die geheel buiten de ervaring om, langs dialektischen weg, tot psychologische resultaten (?) komen.

niet voor de zienswijze. Inderdaad heerscht in de moderne natuurwetenschappen meer en meer het streven om alle bijzondere individuaties te beschouwen als ontwikkelingsgraden van een universeel wereldbeginsel, en deze beschouwingswijze wordt in hoofdzaak door Hegel gedeeld. Zijn invloed op de natuurwetenschappen was en bleef intusschen zeer gering; daarentegen heeft hij een grooten invloed uitgeoefend op de ontwikkeling der geesteswetenschappen. Daartoe heeft in 't bijzonder zijn opvatting van de menschelijke geschiedenis bijgedragen; zij lutid aldus.

Door het ontstaan van het derde wereldrijk, het gebied van den menschelijken geest, is de tegenstelling tusschen den absoluten wereldgeest en de natuur als zijn zelfontvreemding opgeheven. De wereldgeest keert tot zich zelf terug en openbaart zich in de scheppingen van den menschelijken geest. Deze laatste ontwikkelt zich ook nog steeds van het meer dierlijke tot het zuiver ideëele, en dit ontwikkelingsproces is niets anders dan wat men de wereldgeschiedenis noemt. „Deze beweging „(n. l. de historische ontwikkeling) is de weg tot de bevrijding der „geestelijke substantie; de daad, waardoor het absolute einddoel der „wereld zich voltrekt." „Naardien deze ontwikkeling in den tijd en in „het bestaande plaats heeft, en derhalve geschiedenis is, zijn hare „afzonderlijke momenten en graden de volksgeesten. De bepaalde volks„geest, van den natuurkant bezien, bezit het moment der geographische „en klimatische beïnvloeding; hij is (echter ook) in den tijd en bezit „naar zijn inhoud in den grond een bijzonder beginsel en heeft een „(door dat beginsel) bepaalde ontwikkeling van zijn bewustzijn en „werkelijkheid te doorloopen." [1])

Met andere woorden: de geschiedenis der menschheid is een dialektisch ontwikkelingsproces, voortschrijdende van het animale en instinctmatige naar het geestelijke en doelbewuste. Deze ontwikkeling is afhankelijk van uitwendige en van inwendige invloeden. Tot de eerste behooren de invloeden van klimaat en geographische ligging, tot de laatste behoort de directe invloed van den absoluten wereldgeest, die worstelt naar zijn zelfbewustwording en volmaking. Meer en meer overwint de wereldgeest de beperkende invloeden van het klimaat enz. tengevolge waarvan de bijzondere vorm van den volksgeest plaats zal maken voor den universeelen wereldgeest. Hegel aarzelde niet deze denkbeelden over te brengen op het gebied der politiek. De politieke strijd wordt door hem beschouwd als een worsteling tusschen een „hoogen" en een „lageren" volksgeest. „Het zelfbewustzijn van een „bijzonder volk is de drager van den in dat tijdperk bestaanden „ontwikkelingsgraad van den algemeenen geest, en de objectieve „werkelijkheid, waarin hij zijn wil openbaart. Tegenover dezen absoluten „wil is de wil der andere bijzondere volksgeesten rechteloos; het eerst„genoemde volk is het wereldbeheerschende. [2]) Deze toestand is intusschen niet eeuwigdurend; langzamerhand zien wij het wereldbeheerschende volk te gronde gaan om plaats te maken voor nieuwe wereldheerschers, die de dragers zijn van een nieuwen, hoogeren volksgeest. Deze beschouwingen, hoe ook in mystieken en verwarden vorm voorgedragen,

---

[1]) Hegel. Encyklopäd. d. ges. Wissensch. S. 451.
[2]) Hegel. Encyklopäd. d. ges. Wissensch. S. 456.

bezitten, zooals men gemakkelijk zal inzien, een revolutionaire kracht. De Hegelsche geestesleer is de verheerlijking der volkerenworsteling en paste derhalve uitmuntend in de beschouwingswijze van de voorgangers en woordvoerders der proletarische beweging. Van een rechtstreekschen invloed van Hegel op de politieke beginselen van de Jong-Hegelianen kan echter geen sprake zijn. Het zijn in de eerste plaats de maatschappelijke verschijnselen, die min of meer bewuste zedelijke gewaarwordingen en ten gevolge daarvan min of meer vage politieke aspiraties in ons te voorschijn roepen. Een systeem als dat van Hegel dient slechts om aan deze gewaarwordingen en aspiraties een redelijken steun en rechtvaardiging te geven; de systemen kunnen vallen en plaats maken voor nieuwe stelsels; doch de bron, waaruit onze zedelijke en politieke denkbeelden ontspringen, is aan de vergankelijkheid onttrokken. In het maatschappelijk milieu worden onophoudelijk gewaarwordingen in ons opgewekt, die wij met een logisch en wijsgeerig kleedje omhullen; het kleedje kan slijten of te eng worden, en dan maken dichters, wijsgeeren en godsdienststichters zich op om een nieuw gewaad saam te weven; maar aan den blijvenden invloed van het sociaal milieu kan geen sterveling zich onttrekken.

(*Wordt vervolgd.*)

Tegen den Vrede van den Tzaar.

Het orgaan van de Poolsche Socialistische Partij, geschreven in het Fransch en verschijnend te Londen, bevat als eenig artikel in zijn nummer voor Mei het volgende. — Men verzoekt de organen van de internationale arbeiderspers het stuk over te nemen of verkort mee te deelen. Terwijl wij de gelegenheid waarnemen om onze hartelijke sympathie uit te drukken met onze partijgenooten van het Oosten, die een strijd hebben te voeren onder omstandigheden waarvan wij ons de moeilijkheid nauwlijks kunnen voorstellen, meenen wij aan de bedoeling van de broeder-redaktie het beste tegemoet te komen door haar artikel onverkort wêer te geven. — Wij zijn tegelijkertijd overtuigd dat de lezers van de *Nieuwe Tijd* over het onderwerp dat nu aan de orde is, geen betere bijdrage zullen kunnen verlangen dan de woorden der leiders van het klassenbewuste en strijdvaardige deel van ééne der natiën, op wie de zware en bloedbevlekte staf ligt van den heerscher, Hoofd van de reaktie in Europa; en wiens afgezanten, onder voorwendsel van eenige ijdele verklaringen in eene diplomatieke cirkulaire, thans de gevleide en gevreesde gasten zijn van de Nederlandsche Koningin, de Nederlandsche Ministers en de Nederlandsche regeerende klasse. —

V. D. G.

Toen de Tzaar Nikolaas II, om te toonen dat hij de waardige afstammeling is van den eersten Nikolaas, die in bloed verdronk de revolutie van Polen en de revolutie van Hongarije; — toen zijn minister van Buitenlandsche zaken, graaf Mouravieff, om te toonen dat hij waardiglijk den naam draagt van den Hanger, die de menschelijkheid bij het onderdrukken van den opstand in Lithauen in het gezicht sloeg; verleden zomer de volkeren der beschaafde wereld hebben genoodigd, in naam der menschelijkheid, de verwezenlijking van den eeuwigen vrede te overwegen, hebben wij aanstonds en met al onze kracht geprotesteerd tegen die schaamlooze aanwending van eene weldadige en socialistische

gedachte door het meest geslepene geweld; tegen den vermetelen handgreep waarvan de strekking was, op het oogenblik dat allerwege in Europa de dienst van den krijg meer dan eenige andere onmaatschappelijke macht zich gehaat heeft gemaakt bij het algemeen, het Tzaarisch Rusland te doen doorgaan voor meer vrijzinnig en minder aan dien dienst gebonden dan de burgelijke mogendheden.

Wij hernieuwen nu dit protest, en verheffen luide onze stem voor de socialistische wereld, nu in de hoofdstad van Holland de samenspreking staat geopend te worden van den Tzaarischen vrede.

De handgreep van den geweldenaar is maar al te zeer geslaagd. De regeerende klassen, hetzij monarchaal of republikeinsch, hoewel volkomen goed wetende dat niet de geringste vermindering van oorlogslasten en geene enkele beperking van oorlogsrecht of oorlogsdwang van de samenkomst het gevolg zal kunnen zijn; hoewel zelfs eenige gekwetst zijn in hare gevoeligheid, gelijk Frankrijk, of indirekt bedreigd in haar belang, gelijk Engeland, slaan elkander evenwel gade als eenmaal de auguren [1]) en ondersteunen allen, in het publiek, den voorslag van den Tzaar. Of is het Tzaarisme niet de hoogste verwezenlijking, en als de opperste wachter van haar stelsel; en de algemeene meening doordringen van eerbied en genegenheid voor het Tzaarisme, eertijds alom gehaat, is het niet den weg banen voor de verschrompeling van staatkundige vrijheden welke thans de kapitalistische burgerij overal tracht teweeg te brengen? En heeft niet elke klasseregeering noodig, om zich te handhaven, opdat de onderdrukten haar aanvaarden, dat zij zich kleedt in gewaden van menschelijkheid en zelfverloochening? Het kapitalistische stelsel, met de ellende welke het vergezelt — ja zelfs een enkele reeks van gevolgen van het stelsel: de ongevallen bij den arbeid, maakt, volgens de statistieke cijfers, meer offers aan dooden en gewonden, regelmatig en gewoonlijk, dan de bloedigste oorlogen. De industrieele gevangenisholen van de groote heeren der kapitalistische lijfeigenschap met hunne wreede priesterlijke tucht, maken het volk zeker niet minder dom en slaafs dan de kazerne. En, terwijl alle gevoeligheid en verontwaardiging van min of meer medelijdende zielen te loor gaat in de jacht op een zoo dwaas schijnbeeld als de opheffing of zelfs eenige noemenswaardige en eerlijke vermindering van het wapengeweld in de klassenmaatschappij of in de internationale betrekkingen van die maatschappij — gaat het kapitalisme voort, veeltijds vóórgesproken, nog vaker niet begrepen en nimmer bestreden door de vrienden van den algemeenen vrede, gaat het voort met de menschen naar geest en lichaam te dooden en de volken met een onvermijdelijke noodzakelijkheid, voortkomende uit zijn wezen zelf, te leiden tot gewapende botsingen.

Het was waarlijk een treurig schouwspel, belachelijk en weêrzinwekkend, allerlei onnoozelen en voorop de vrouwenbonden, arm in arm met allerlei bedriegers, die overal zich bevinden aan den zelfkant van de beweging voor sociale revolutie in ieder land van Europa, een jubelende schaar te zien vormen om den alleenheerscher die hen uitlacht, en hem den

---

[1]) . . . . de sluwe diplomaten, beter geschoold dan de wichelaars der oudheid, want zij zien elkander aan en lachen niet . . . .

H. R. H., De Plaat (No. 4) *De Russische beer brult vrede.*

naam geven van Weldoener der Menschheid, en hem adressen zenden in welke Europa en de menschheid kropen aan zijn voet.

Op deze betoogingen past waarlijk het woord van Liebknecht van „de oppervlakkigste beweging in de liberale burgerij". En bijzonder droevig is, dat de socialisten, nog niet scherp genoeg gescheiden van dat voorgewende liberalisme, dat sommige socialisten, bij wie zich schijnt te handhaven, als een erfenis van de oude utopisten, een gebrek aan politieken zin, bij die verdwaasde menigte zich hebben aangesloten en met haar gestemd in den lof van het edelmoedig optreden van den kozakkentzaar; of althans gehoopt op gelukkige en ernstige gevolgen voor de zaak des vredes! Dit verwijt, echter, treft geenszins de socialistische partij in haar geheel; en hare eer is het, alleen onder alle politieke partijen, door de pen van Kautsky, van Liebknecht en tal van anderen, de geheime bedoelingen van het Russische gouvernement te hebben blootgelegd — en nog geheel onlangs, door den mond van Van Kol en zijne beide socialistische mede-afgevaardigden in het Hollandsche parlement, in het openbaar zich verzet tegen de waarlijk schandelijke en matelooze huichelarij van den ruwen overweldiger van zoo vele landen — thans de wereld bijeenroepende om hem te waarborgen in vrede te genieten, en in vrede het voorbereiden van nieuwen roof!

Indien men nog naar bewijzen te vragen had van deze huichelarij, de bewijzen zouden zeker niet ontbreken. De Russische regeering, vol van de onbeschaamdheid waarin de ongehoorde en grootendeels gewilde naieveteit van de publieke opinie in Europa haar heeft gesterkt, heeft niet eenmaal gewacht tot dat de ontwapeningsbijeenkomst voorbij zou zijn. Zelfs hare houding tegenover de ten slotte ongevaarlijke studenten niet meêgeteld, de gevangenneming van arbeiders, van socialisten en ook van eenvoudige liberalen, buitengewoon talrijk in de laatste tijden; de stichting van een gedenkteeken voor Mouravieff den Hanger; de wreede en barbaarsche kastijding van de Turkomannen van Andijan, en laatstelijk nog van de Chineezen van Konan-Teran, onlangs geännexeerd, die tegen de belastingen en de afpersingen van de ambtenaren zich hadden verzet; en zoovele andere wreedheden, die wel de binnenlandsche politiek betreffen van het Tzaarisme, maar die toch, bestond een onafhankelijke meening in Europa, hem het recht zouden hebben doen verliezen te spreken in naam van „de beginselen der rechtvaardigheid" — heeft de staatsgreep waardoor de regeering van den Tzaar feitelijk de oude Finsche staatsregeling opheft, vele malen bezworen door zijn voorgangers en Nikolaas II zelf; heeft de verfoeilijke en tergende staatsgreep, waarvan het onmiddelijk gevolg is, zooals in het Engelsche parlement zeer juist Sir Ashmed Bartlett heeft opgemerkt, de uitbreiding van het keizerlijk leger; heeft de dezer dagen tot China gerichte uitdaging niet rechtstreeks betrekking op den internationalen vrede, mede ten bewijze dat het Tzaarisme steeds gereed is om hem het eerste te verbreken?

Het Russische gouvernement heeft voor eenige weken aan het Turksche afstand verzocht van een kolenstation in Arabië, met bedreiging van de schadeloosstelling te eischen verschuldigd sedert den oorlog van 1878, gewoon afpersingsmiddel van den kant van Rusland. Het Russische

gouvernement werkt in het geheim om in Klein-Azië een spoorweg te doen aanleggen, dien het geheel of bijna geheel in handen zou krijgen. De Tzaar heeft wederom een geschenk in wapenen en geld gedaan aan den troonsopvolger van den vorst van Montenegro, van ouds de huurling en helper van Rusland in het Balkanland, bij gelegenheid van zijn huwelijk met eene der nichten van den Tzaar. Bewijst dat alles niet, dat de Tzaar minder dan ooit, ten bate van den „algemeenen vrede", afziet van zijne plannen tot uitbreiding in het Oosten — plannen welke het demokratische Europa nog minder zal kunnen dulden dan het Europa van de 18e en de 19e eeuw?

Ieder die zien wil, ziet dat door zijn vredelievende wending, het Tzaarisme tijd zoekt te winnen en zich voor later gunstige voorwaarden te scheppen om in het Oosten van Europa en in Azië zijne overwinningen, bloedige overwinningen als het moet, te vervolgen. Dat het er naar streeft zijne diplomatieke en finantieele betrekkingen tot de beide vijandelijke staten te verbeteren, wijl het Frankrijk beweegt om plechtiglijk van Elzas-Lotharingen afstand te doen door het vraagstuk te verzwijgen in een bijeenkomst als deze. Azië, de Balkan, Elzas-Lotharingen, zelfs zonder te spreken van de koloniën, — even vele punten die aanleiding kunnen en zullen geven tot gewapende botsingen tusschen de kapitalistische machten, en welke dientengevolge vóór alle andere opgelost moesten worden in een samenkomst voor den vrede, ernstig bedoeld, en die men in den Haag zwijgend zal voorbijgaan! Doch is er nog een andere internationale kwestie, die ook en vooral begraven zal worden onder het zwijgen van dit Kongres van Onrecht, en die evenwel belangrijkst van alle is voor de zaak van vrede en ontwapening: dat is de *Poolsche kwestie*.

Ach, de gasten in de Oranjezaal zullen die schim van Banco niet zien verrijzen voor hunne oogen! Zij gelooven, ach, met al hun kracht, dat nooit weer de Poolsche natie hun rustig bezit zal komen verstoren. De drie mogendheden, die vóór honderd jaar Polen hebben verdeeld, verlaten zich allereerst op de vredebrengende macht van hunne bajonnetten, en vervolgens op verzekeringen van afvalligen, van de vertegenwoordigers der bezittende klassen, welke de bescherming van die bajonnetten noodig hebben, en die, in ruil voor deze bescherming, de oude idealen en eischen van nationale onafhankelijkheid verkoopen, en, naar hun voorbeeld, de bangelijke klas van kleine burgers trachten te bewegen evenzeer afstand te doen. Die aarzelende vaderlanders willen nog somtijds den schijn zoeken te redden: zoo hebben de uitgewekenen van dit slag die naar Noord-Amerika zijn getrokken, aan den vredelievenden Mac Kinley een geschrift overhandigd, om te verzoeken dat de afgevaardigde van de Vereenigde Staten ter Vredeskonferentie de Russische regeering zou uitnoodigen het verdrag van Weenen met grooter getrouwheid ten uitvoer te leggen . . . Het verdrag van Weenen! juist datgene wat de verdeeling van het land van Polen bevestigt! De roovers zullen behagen scheppen in *die* vaderlandsliefde, en even weinig zullen de afgevaardigden van de andere Staten er acht op slaan — gelukkig, ook zij, te mogen gelooven aan de eindelijke onderwerping van het Poolsche volk, wijl zij begrijpen dat zijne opstanding niet zou nalaten diepe beroering te brengen in de internationale

betrekkingen van Europa, in het politieke en maatschappelijke stelsel van ieder land.

Welnu, de overlevering moge morsdood zijn onder den ouden adel, — een nieuw ideaal is voor Polen verrezen. De strijd voor de nationale onafhankelijkheid, laaghartiglijk opgegeven door de grooten en de rijken, teruggebracht tot ijdele woordenpraal door de vreesachtige kleine burgerij, neemt het socialistisch proletariaat van Polen weer ter hand. Zijn belang is het nationale en staatkundige vrijheid te veroveren en het kan haar enkel veroveren in deze gedaante. Het bereidt de nationale onafhankelijkheid vóor onder dagelijks toenemenden bijval, omdat zijn belang samensmelt met dat van geheel het volk. Dat de gasten van de Tzaar oogen en ooren bedekken! — het proletariaat van Polen verklaart luide ten overstaan van het proletariaat der gansche wereld, dat het land van Polen nog waarlijk leeft — : want zijn welzijn en dat der natie is één met het belang der sociaaldemokratie, valt saâm met den dieperen grond van den vrede van Europa!

Want de verdeeling van Polen is de eerste oorzaak van den verpletterenden wapenlast van de drie staten die het tot zich namen: Rusland, Pruisen en Oostenrijk; van den wapenlast die ook de andere Staten noodzaken tot navolging. De verdeeling van Polen is de eerste oorzaak van de dreigende macht van Rusland en ook van Pruisen. De verdeeling van Polen is oorzaak dat de kleinere Slavische rijken, uit den zwaren slaap eener eeuwenlange onderdrukking ontwakende tot het leven van moderne volken, bij gebreke van een sterken demokratischen en revolutionnairen Staat op welken zij zouden kunnen steunen, overneigen naar het Tzaarisch Rusland en zijne krachten verdubbelen door eene panslavistische beweging, vijandig aan de revolutie. De verdeeling van Polen, eindelijk, heeft Europa, dat met groote schreden zich beweegt naar volksregeering en socialisme, ontbloot van een beschermenden voormuur tegen de aanslagen van den bewaker en helper van iedere reaktie.

Het proletariaat van Polen zal zijne staatkundige vrijheid en onafhankelijkheid moeten winnen door middel van een omwenteling, met de wapens in de hand: er is geen ander betoog, geen ander strijdmiddel tegen het Tzaarisme. In de landen met liberale staatsregeling zal de volksmacht, gelijk zij voor dezen reeds deed, belangrijke overwinningen behalen met wettelijke middelen: maar ook zij weet zeer goed dat, om de kapitalistische klassen en de vorsten die haar stutten, tot het einde toe te verslaan, eenmaal de dag van het geweld zal komen. Dien dag — en daarom heeft zij haren zin voor te groote weekheid te behoeden, en niet te dulden dat de huichelarij van gouvernementswege *iederen oorlog* afwijst en ieder gewapend verzet — dien dag vindt zij het Tzaarisme tegen zich en het proletariaat van Polen aan haar zij. Dien dag sterft de bloedige Engel van den Vrede van den Tzaar; zal Polen wederom één worden en vrij; de oorzaak van oorlogen wegvallen, en met een nieuwe schikking van Europa, de vrede voor altijd zijn verzekerd.

Opdat de Vrede kome in Europa, moet eerst de macht des volks van Europa tegen het Tzaarisme treden in een zegenrijken krijg!

Onderwijs en Leerplicht.

DOOR A. H. GERHARD.

II.

Een school-ontwikkeling, zooals die verkregen kan worden in een volledigen zevenjarigen schoolcursus, is het minimum, dat een wet op den leerplicht aan elk kind waarborgen moet. Dat heb ik in mijn vorig artikel trachten te betoogen. Voor 't oogenblik laat ik den eisch naar vervolg-onderwijs rusten.

Wij hebben nu te onderzoeken op welke wijze er voor gezorgd moet worden om dat bij de wet gestelde doel, betreffende een minimum-ontwikkeling, te doen bereiken.

Het is natuurlijk zeer bevredigend voor ons gevoel, als wij er in slagen mochten een radicalen vorm van leerplicht bij de wet voorgeschreven te krijgen; doch in den grond is er nog zoo goed als niets gewonnen, wanneer niet tevens in de wet nadrukkelijk al datgene wordt bepaald, waardoor zoodanige leerplicht *mogelijk* zij, en niet daarbij die maatregelen worden getroffen, waardoor de leerplicht ook werkelijk wordt ingevoerd.

Overal in het buitenland, waar leerplicht heet te bestaan, liggen de bewijzen voor 't grijpen, dat hij meerendeels nog maar een zeer bedriegelijke schijn is, *enkele* Zwitsersche kantons en *eenige* groote steden in Duitschland misschien uitgezonderd. De belangstellende lezer kan sprekende voorbeelden daarvan vinden in het *Schoolblad* van 30 Juni, 7 Juli en 14 Juli 1896, waarin ik eenige aanteekeningen over Oostenrijk, Duitschland en Frankrijk gaf. Voor wie lezen kan, geeft mijn broer in zijn brochure *Waarom Leerplicht* I er een bewijs van zelfs voor Hamburg, dat toch bovenaan staat in geheel Duitschland, wat zorg voor 't onderwijs betreft, terwijl niet minder opmerking verdient, wat de Minister in zijn Memorie van Antwoord op pag. 38 (uitgave Tjeenk Willink) over Denemarken meedeelt, het land met de krachtigste socialistische beweging van de geheele wereld.

Terloops herinner ik er nu nog even aan, dat bij hetgeen nu volgen zal geheel onbesproken blijft het karakter en de deugdelijkheid van 't onderwijs evenals de inrichting der school en de positie van 't onderwijzend personeel. We houden alleen het oog op die omstandigheden, die van onmiddellijken invloed zijn op het al of niet geregeld volgen

van het onderwijs door de kinderen en dienvolgens op het al of niet *kunnen* doorloopen van een volledigen cursus. Dit alleen is rechtstreeks te begrijpen onder een regeling van den leerplicht; alle andere kwesties behooren in een algemeene onderwijswet thuis.

Ik wil hiermede volstrekt niet beweren, dat een *afzonderlijke* leerplichtwet aanbeveling verdient; integendeel. Doch er is nu eenmaal een afzonderlijk ontwerp aangeboden en 't lijkt mij vruchtbaarder de discussie daartoe dan ook te beperken.

Rekening houdende met de eigenaardige toestanden in ons land, kunnen de voorwaarden voor een mogelijke vervulling van onzen eisch tot drie rubrieken gebracht worden. In de eerste rubriek plaats ik dan alle kwesties, die úitsluitend betrekking hebben op de mogelijkheid van het onderwijs te *ontvangen* en te *volgen*.

* * *

Elk kind moet den geheelen cursus doorloopen en goed ten einde brengen. Onder normale omstandigheden blijft het dus minstens *zeven* jaar op school. Het kan echter gebeuren, dat het wel eens niet „verhoogd" wordt en dan moet het gevolgelijk zooveel langer op school blijven. In mijn formule stelde ik het maximum voor dat langer blijven op twee jaar; want, als een kind, dat geregeld de school bezoekt, méér dan tweemaal een overgang naar een hoogere klasse zou moeten missen, dan kan 't gerustelijk tot de *achterlijke* kinderen worden gerekend. Uitzonderingsbepalingen en bijzondere zorg voor die kinderen wordt een onafwijsbare eisch, zoodra onze omschrijving van den leerplicht wet mocht worden. [1])

In Duitschland houdt men zich sedert eenige jaren reeds ernstig bezig met dit onderdeel van onderwijs, in ons land daarentegen begint men er pas over te denken. Het aantal dier kinderen is voor 't oogenblik niet dan met zeer geringe zekerheid te vermoeden, doch op grond der opgaven, die men onlangs in Amsterdam heeft verkregen (waar 't „particulier initiatief" zich gemeentelijke hulp heeft weten te veroveren), schijnt een schatting van 1 pct. der schooljeugd zeer matig. Dat zou dan worden plm. 7000 voor geheel Nederland. Bedenkt men nu, dat voor éénigszins vruchtdragend onderwijs er zeker niet meer dan 15 van deze geestelijk-misdeelden in één klas mogen te samen gebracht, dan zouden hiervoor noodig zijn minstens 400 à 450 onderwijzers en onderwijzeressen.

Art. 7 lid 7° van het gewijzigd ontwerp luidt:

> „vrijgesteld van de leerverplichting zijn de ouders zoolang de kinderen, volgens schriftelijke verklaring van eenen geneeskundige, ongeschikt zijn voor het bezoeken eener lagere school"

---

[1]) Het behoeft wel geen betoog, dat men hierbij niet behoeft te denken aan die kinderen, wier lichamelijke toestand het „geregeld" schoolgaan onmogelijk maakt en die dáárdoor dus ten achteren komen. Het zal van velerlei omstandigheden afhangen of zoo'n kind toch wel niet den geheelen cursus kan doormaken, terwijl bepalingen te maken zijn om aan de adviezen van geneesheer en onderwijzer voldoende kracht te verleenen om de vervulling van den wettelijken eisch in zoo'n geval onmogelijk te doen verklaren. Dit punt kan hier verder veilig onbesproken blijven.

en in de toelichting heet het:

> „De oprichting van scholen voor achterlijke kinderen, doofstommen en idioten is een onderwerp, waarvan de regeling niet in deze wet tehuis behoort".

Het is zeker de eenvoudigste oplossing der moeielijkheid, dit soort van kinderen maar geheel aan hun lot over te laten en wat betreft het aanhangige ontwerp is toe te geven, dat bedoelde regeling er buiten kan blijven. Doch de omschrijving in gezegd art. 7, 7° is veel te beperkt. Er zijn vele kinderen, die *zonder absoluut ongeschikt te zijn voor de gewone school* toch niet bij machte zijn voldoende van het onderwijs te profiteeren te midden van andere meer normale kinderen. En nu is het alleen *de ervaring in de school zelf*, opgedaan door den onderwijzer, welke die kinderen kan doen aanwijzen. Een *afzonderlijke* behandeling van hen is dan niet alleen zeer in hun eigen belang, maar beslist noodzakelijk in het belang der andere kinderen, zoodra deze onderworpen worden aan den eisch van den geheelen leercursus te doorloopen.

Men kan het nadeel, dat een klasse van een 40 à 50 leerlingen ondervindt, als er eenige echt-achterlijken in zitten, haast niet te hoog aanslaan. Ze zijn een voortdurende belemmering voor het geregeld voortgaan der klasse, een belemmering, die te erger werkt, naarmate de klasse talrijker is of de kinderen in 't algemeen reeds meer intense zorg behoeven.

Uitteraard is dit laatste in beide opzichten het geval in de laagste klassen der eigenlijke volksschool, terwijl ieder gemakkelijk kan inzien, dat juist het onderwijs in die klassen, als de grondslag van het werk in de geheele school, bijzonder goed geregeld moet zijn, zullen *alle* kinderen behoorlijk zóóver kunnen komen, dat zij in *zeven* à *negen* jaar de school doorloopen hebben.

Hoeveel er op dat gebied nog ontbreekt, wensch ik nu met een paar cijfers te illustreeren, waarbij in het oog gehouden moet worden, dat onder behoorlijke omstandigheden elke goed geregelde school in elke klasse ongeveer evenveel kinderen telt en dat de leerlingen uit dezelfde klasse ongeveer van denzelfden leeftijd zijn. Eenig verschil ten nadeele der onderste klassen moet aangenomen worden, doordien enkele kinderen in hun vorderingen achterblijven en er doorgaans telkens méér kinderen om toelating vragen, dan er *normaal* de school verlaten. Na eenigen tijd vordert dat dan wel weer een nieuwe school, doch tijdens den overgang is zulk nadeelig verschil voorloopig wel onvermijdelijk.

De plaatselijke schoolcommissie te Amsterdam heeft in haar verslag over 1895 een heel interessante statistiek opgenomen, die zij voornemens is over 1900 weer te verstrekken (zie aldaar pag. 43, 44).

Uit deze tamelijk volledige statistiek mocht men de conclusie trekken, dat minstens *de helft* van al de leerlingen op de openbare scholen voor on- en minvermogenden in de hoofdstad naar hun leeftijd in *één*, *twee*, ja zelfs *drie* klassen te laag zaten. Dat hierin nog maar bitter weinig verbetering kan zijn gekomen, mag uit de volgende getallen afgeleid worden:

De scholen der 1e klasse (dat zijn de kostelooze) tellen, op een paar uitzonderingen na, één of twee klassen, normaal bestemd voor de

vijf-jarigen, en waarin één jaar lang „voorbereidend" onderwijs wordt gegeven en verder de gewone 6 klassen met een jaarcursus of 12 met een halfjaarlijkschen. Op 15 December 1898 was de toestand op deze scholen gezamenlijk als volgt:

148 klassen	(voorb. onderw.)	met 6902	leerlingen:	gemid.	per	klas	47
144 „	1e leerjaar	„ 5816	„	„	„	„	41
118 „	2e „	„ 5442	„	„	„	„	46
114 „	3e „	„ 5146	„	„	„	„	45
108 „	4e „	„ 4439	„	„	„	„	41
103 „	5e „	„ 3482	„	„	„	„	34
95 „	6e „	„ 2701	„	„	„	„	29

Om deze cijfers op de rechte prijs te stellen moet in de eerste plaats er de aandacht op gevestigd worden, dat op de Amsterdamsche scholen een groot aantal kinderen tot hun 13e, 14e vaak tot het 15e jaar blijven, zoodat eigenlijk de hoogere klassen te zamen veel voller zouden moeten zijn dan de lagere en in de tweede plaats bekijke men 't volgende statistiekje:

Op 1 Januari 1898 waren er in Amsterdam

9296	kinderen van	6	jaar
10179	„ „	7	„
10417	„ „	8	„
10644	„ „	9	„
10241	„ „	10	„
10011	„ „	11	„

Een *stijgend* aantal dus voor de eerste vier leefjaren, terwijl er zelfs nog méér kinderen van 11 jaar dan van 6 jaar waren; [1]) *een reden te meer dus*, waarom *naar den leeftijd gerekend*, de lagere klassen het minst bevolkt moesten zijn.

Indien het mogelijk ware een opgaaf te erlangen van de leeftijden der kinderen in de verschillende klassen eener school gezeten over alle steden in Nederland bijv. dan zou zonder twijfel blijken, dat duizenden en tienduizenden van kinderen, wat hun leeftijd betreft, in veel te lage klassen nog zitten. Interessant is o. a. het statistiekje op blz. 23 van de reeds genoemde brochure van mijn broer over Hamburg, ten bewijze hoe slecht het zelfs dáár nog gesteld is, en dat uit het *Schoolblad* van 7 Juli '96 wat Berlijn betreft. [2])

Als Rotterdam, den Haag, Groningen enz. eens aan een behoorlijke schoolstatistiek begonnen dan zouden we nog heel wat leerrijks en... wapenen ten aanval verwerven! 't Ware de plicht der onderwijzers-corporaties er met kracht op aan te sturen!

Natuurlijk, al deze cijfers zijn nieuwe bevestigingen van de hoofdgrief: *de gemeentebesturen bouwen altijd* **te laat** de noodige scholen, gelijk de Minister trouwens in de bovenbedoelde aanhaling van pag. 48 M, v. Antw. erkent en precies als we er van Denemarken lezen (pag. 38):

---

[1]) Dit feit, dat zich gelijkelijk in alle zeer groote steden voordoet, is van zeer veel beteekenis om de bijzondere moeilijkheden te verklaren, waarmede groote gemeenten voor de regeling van hun onderwijs te kampen hebben. Er komen n. l. blijkbaar veel gezinnen *in* de stad met oudere kinderen reeds. Op 1 Januari '97 b. v. had Amsterdam 8959 *zes*jarigen en één jaar later (zie boven) 10179 *zeven*jarigen; 1 Januari '97 10042 *zeven*jarigen en één jaar

„een feit is het, dat het schoolverzuim hier (in Denemarken n.l.) nog groot is, en dat komt, omdat men wel in naam leerplicht heeft ingevoerd, maar nog steeds niet gezorgd heeft voor de noodige scholen. Zeer groot is het aantal kinderen, dat niet school kan gaan, omdat er in de naaste omgeving geen school te vinden is.''

Zelfs zou men deze feiten als een argument kunnen aanvoeren tegen den door mij gestelden leerplichts-eisch, daar de invoering van het *zevende* leerjaar enorme kosten na zich moet slepen, terwijl er nog zoo schrikkelijk veel voor de eerste *zes* leerjaren ongedaan is gebleven en omdat een groot deel van de tegenwoordige leerlingen zelfs niet meer op hun 15e jaar een geheelen zevenjarigen cursus kunnen doorloopen hebben. Deze nood zou de wet echter slechts in zoover mogen breken, dat ze in *vollen* omvang pas toegepast behoefde te worden op wie bij de invoering 6 à 8 jaar zijn en er ten behoeve der oudere leerlingen overgangsbepalingen moesten gelden.

Zoolang Nederland bij nog zoovele landen ten achter staat wat betreft de kosten, aan 't onderwijs besteed, heeft 't finantieele bezwaar op ons weinig vat. Het noodige geld *is* te vinden.

Maar wat bijzonder duidelijk uit al deze cijfers blijkt, dat is de dringende noodzakelijkheid om *bijzondere* maatregelen te treffen voor alle achterlijke kinderen in den ruimen zin des woords, voor wie *andere*

---

daarna 10417 *acht*jarigen; aanvankelijk 10619 *acht*jarigen en een jaar later 10644 *negen*jarigen; op hooger leeftijd gaat 't verder den natuurlijken weg. Het gros dier *in* de stad komende oudere kinderen hebben echter nog weinig of niets geleerd en komen óók de laagste klassen bevolken. Intusschen is dit in geen geval een verontschuldiging voor de *erge* verwaarloozing, gelijk de Minister zeer welwillend op pag. 48 M.v. Antw. zou willen doen gelooven.

[2]) Daar niet ieder dit blad bij de hand kan hebben, neem ik er hier de volgende statistiekjes uit op:

Nummer der Klasse.	Totaal aantal der klasse.	Totaal aantal leerlingen op 31 Dec. '93	DAARVAN GEBOREN IN HET JAAR											Gemiddeld per klas.
			1888	1887	1886	1885	1884	1883	1882	1881	1880	1879	1878 en vroeger	
hoogste kl. I.	478	19486	—	—	—	—	—	19	1954	6306	9271	1915	21	41
II.	535	25128	—	—	—	—	23	3182	7311	7487	6113	1007	5	47
III.	582	30609	—	—	—	28	5358	9223	7640	4924	2975	457	4	53
IV.	606	34066	—	—	57	7984	11655	7464	4024	1916	830	135	1	56
V.	569	34021	—	17	11438	13516	5690	2149	781	293	108	28	1	60
VI. laagste kl.	601	36311	23	18722	13324	3219	700	197	81	24	16	4	1	60
	3371	179621	23	18739	24819	24747	23426	22234	21791	20950	19313	3546	33	

Ter vergelijking nog dit staatje: Op dien datum waren er in *Berlijn*

20596	kinderen van 6 jaar	27120	kinderen van 10 jaar
28403	„ „ 7 „	27226	„ „ 11 „
28759	„ „ 8 „	26607	„ „ 12 „
27696	„ „ 9 „	25150	„ „ 13 „

eischen gesteld mogen worden ten aanzien van het gehalte der voldoend te achten schoolontwikkeling. Zij behoeven een zorgvuldiger en afzonderlijk onderwijs in opzettelijk daartoe bestemde scholen, opdat de gewone school met te grooter zekerheid de jeugd met normale vermogens tot het eindpunt kan brengen. De erkenning dezer noodzakelijkheid, desnoods met het voorschrift, dat dit onderdeel der regeeringszorg bij afzonderlijke wet moet worden geregeld, „behoorde dus wèl in dit ontwerp thuis."

* * *

Tot de op pag. 662 genoemde éérste rubriek behoort ook de zorg voor schippers- en kramerskinderen. Volgens bijlage A der eerste Memorie van Toelichting waren er op 1 Januari 1897: 3302 schipperskinderen en 155 kinderen „zwervende in woonwagens enz." die geen onderwijs erlangden, ongerekend de velen natuurlijk, die op dien datum wel schoolgaande heetten, maar niettemin zeer onvoldoende onderwijs hadden. Deze allen laat de Minister vrijwel aan hun lot over of liever aan het „particulier initiatief" gesteund door 't Rijk. Volgens een onderzoek, verleden jaar door het Ned. Ond. Gen. en den Bond van Ned. Ond. naar deze kinderen ingesteld, wordt er voor de Kramers-kinderen letterlijk niets gedaan, terwijl hoogstens voor een 300 tal schipperskinderen eenig onderwijs bereikbaar was. Deze getallen zijn ter kenschetsing van den feitelijken toestand nog veel te klein, daar ze alleen betreffen de kinderen van 6 tot en met 11 jaar. In de toelichting bij art. 4, 1° oorspronkelijk ontwerp, kondigde de Minister zijn voornemen aan een crediet voor subsidies aan te vragen. De aanvraag daartoe bleek later *f* 3000 te bedragen. 't Is begrijpelijk, dat de genoemde onderwijslichamen op verhooging aandrongen, doch nog meer begrijpelijk, dat zij in 't rapport van 't aangehaalde onderzoek zeiden „ons dunkt dat onderwijs aan schipperskinderen in de eerste plaats *rijkszaak* behoort te zijn" (zie Correspondentieblad 1898 blz. 128). Daarin ligt ook de eenig mogelijke oplossing. Vandaar punt VI op de agenda voor het Onderwijs-Congres.

* * *

Dan is er eindelijk een derde groep kinderen, die evenals de vorengenoemde niet op de gewone wijs een school kunnen bezoeken en niet welgesteld genoeg zijn om huisonderwijs te erlangen en die daarom ook maar door den Minister in zijn ontwerp worden losgelaten, omdat hij er geen weg mede weet.

Het zijn de spruiten van de menschen met „ernstige gemoedsbezwaren."

Art 7, 3° van het gewijzigd ontwerp luidt:

> (Vrijgesteld van de leerverplichting zijn de ouders zoolang) zij tegen het onderwijs op alle, binnen den afstand van 45 minuten gaans van de woning gelegen, lagere scholen, waar voor de kinderen plaats te verkrijgen is, overwegend bezwaar hebben.

Dit is natuurlijk ter tegemoetkoming van de voorstanders der kerkelijke scholen, al zullen ook, volgens de toelichting, niet-kerkelijke ouders van deze bepaling kunnen gebruik maken, wanneer in hun omgeving geen enkele openbare school te vinden is. Het bestaan van „neutraal"

onderwijs en van sectarisch onderwijs (de eigenlijke kern der bijzondere scholen) is een zuiver historisch verschijnsel, wortelend in de zeer eigenaardige verhoudingen in ons land op kerkelijk terrein.

(Uitvoerig is dit door mij uiteengezet in de *Dageraad*, XVIII jaargang bl. 129 en 193). Met dit feit zou *elke* wetgever in Nederland rekening dienen te houden, daar er zeker in de eerste twintig jaar geen kans op leerplicht zou komen, als men ieder ouder ten slotte dwingen wilde zijn kinderen te sturen naar een school, die hij absoluut verderfelijk vond. Het bijzonder onderwijs neemt in Nederland zelfs gaandeweg toe. De eigenlijke neutrale school dateert van de wet van 1857, waarbij, ingevolge het voorschrift uit de grondwet van 1848, het geven van onderwijs vrij werd verklaard en het zoogenoemde bijzonder onderwijs dus beteekenis begon te krijgen:

Van elke 100000 schoolgaande kinderen waren op:

31 Dec. 1858	bij de Openb. S.	78145,	bij de Bijz. S.	21855
„ „ 1868	„ „ „ „	77835,	„ „ „ „	22165
„ „ 1878	„ „ „ „	75804,	„ „ „ „	24196
„ „ 1888	„ „ „ „	70963,	„ „ „ „	29037
„ „ 1889	„ „ „ „	70753,	„ „ „ „	29247
„ „ 1896	„ „ „ „	68831,	„ „ „ „	31159.

1889 was een jaar „dat over het algemeen aan te merken is als een tijd van stilstand" volgens het Rijksverslag. omdat men toen in afwachting leefde van de komende wijzigingen in de Schoolwet en 1896 is het laatste jaar, waarover gegevens zijn.

We zien dus een zeer gestadige en tamelijk snelle uitbreiding der bijzondere school, wat nog meer spreekt uit de absolute cijfers: op den eerstgenoemden datum nl. waren er totaal 83054 op de bijzondere scholen en op den laatstgenoemden 220880. 't Behoeft geen verwondering te baren als men hieruit tot de gevolgtrekking komt, dat „*het* volk" van de neutrale school steeds meer afkeerig wordt. En tòch is deze gevolgtrekking op zijn zachtst genomen gewaagd, want gelukkig kan men aan nog andere cijfers óók inlichtingen vragen. De verslagen der Schoolcommissie te Amsterdam geven telkenmale de totalen der schoolbevolking op den 31 December. De volgende rij getallen geeft nu aan hoeveel van elk 1000-tal schoolgaanden op de bijzondere school gingen, te beginnen met 31 Dec. 1884 en telkens een jaar verder tot 31 Dec. 1898. 432,—414,—391,—362,—380,—362,—359,—342,—316,—331,—329,—320,—312,—304,—288.

In het *Statistisch Jaarboek* 2e jaargang voor *Amsterdam* komt in de afdeeling onderwijs een tabel voor, waaruit blijkt, dat in het jaar 1860 de openbare scholen werden bezocht door 3.4 pCt. der geheele bevolking en de bijzondere door 7.1 pCt. en in 1897 respectievelijk door 9.8 pCt. en 4.4 pCt. Met andere woorden: in 1860 waren er van de 1000 schoolgaanden **676** bij het bijzonder onderwijs en in 1898, 288. Een volkomen omkeering dus en precies het tegenovergestelde van wat er voor het geheele land zooeven is aangetoond. Wat Amsterdam betreft ligt de verklaring tamelijk wel voor 't grijpen. De vermeerdering der bevolking van de openbare school is voor een goed deel zonder twijfel toe te schrijven aan de omstandigheid, dat er in toenemende mate

gestreefd werd naar *meer schoolruimte*. Honderden kinderen gingen er blijkbaar op een bijzondere school, omdat er geen plaats voor hen was op een openbare. Sprekend is dit voorgesteld op meergemelde grafische voorstelling uit het *Statistisch Jaarboek*, volgens welke de snelle uitbreiding der openbare schoolbevolking een aanvang neemt in het jaar, dat men *begon* met ijver scholen te bouwen: Van 1860—1883 dus in 23 jaar steeg het bezoek der openb. school van 3.4 pCt.—5.7 pCt. dus met **2.3** pCt. der geheele gemeentelijke bevolking (± 0.**1**%o per jaar), en van 1883—1897 dus in 14 jaar van 5.7 pCt.—9.8 pCt. derhalve met **4.1** pCt. (± 0.**3**%o per jaar).

Van eenigen invloed zal daar óók op geweest zijn, dat de geest der bevolking in een stad als Amsterdam zeker niet sterker kerkelijk gezind wordt, doch vermeerdering van scholen is de hoofdoorzaak. Als men, zóó doorgaande als nu in onze gemeente, over een jaar of vijf à tien er in geslaagd zal zijn aan alle aanvragen om plaatsing te voldoen, dan wordt de bevolking der bijzondere school stellig nog minder. Zeer opmerkelijk is het in vergelijking hiermede, dat in de twee groote liberale steden, waar zoo bitter slecht voor het onderwijs gezorgd wordt, naar verhouding zooveel kinderen het bijzonder onderwijs volgen: op elke 1000 schoolgaanden in Rotterdam 346 en in den Haag zelfs 455. Voor de geheele provincie Zuid-Holland met zijn talrijke kerkelijke plattelandsbevolking bedraagt dat maar 36o/o, voor Limburg 37o/o en voor het bij uitstek katholieke Noord-Brabant 51o/o. Er moet dan ook verband bestaan tusschen de genoemde toestanden in Z-Holland en het feit, dat deze zelfde provincie *de slechtste* is wat het volstrekt verzuim aangaat: Van alle kinderen van 6—11 jaar op 1 Januari 1897 waren er niet minder dan *12* procent verstoken van alle onderwijs, wat voor Limburg 10 en voor Noord-Brabant 9%o bedroeg.

Er is dus heel wat grond voor het vermoeden, dat de bloei van het bijzonder onderwijs voor een goed deel te danken is aan de verwaarloozing der openbare school. Meer dan eens werd dit feitelijk erkend door de clericale heeren in den Amsterdamschen raad, als zij aanspraak maakten op dankbaarheid, om reden zij met hun bijzondere scholen eenige openbare „uitwonnen".

Evenzoo zegt de Minister in zijn M. v. Antw. (pag. 57).

> „Dat men niet altijd in de gelegenheid is, de kinderen naar de school zijner keuze te zenden, werd reeds toegegeven. Eenzijdig echter wordt het voorgesteld, alsof dit alleen het geval is met voorstanders der bijzondere school. Ook voorstanders van het openbare onderwijs staan dikwijls — men denke slechts aan de groote steden — voor het dilemma om òf hun kinderen langer thuis te houden dan hun lief is, òf plaats voor hen te zoeken op een bijzondere school".

Maar buitendien moeten hier in herinnering komen de veel verscheiden middelen, waarmede men de Bijz. School tracht te vullen. Zelfs in steden als Amsterdam worden heel wat ouders gedwongen hun kinderen naar de kerkelijke scholen te sturen, omdat kerkelijke bedeeling, steun voor de weduwen, zorg voor de ouden van dagen enz. daarvan afhankelijk worden gesteld. En hoe 't op de dorpen toegaat, de herinnering aan het met zooveel succes toegepaste „leegpompen" der O. S. is voldoende. Laten kansel en biechtstoel zich eens ganschelijk, ik zeg niet van een

zeer te eerbiedigen *aanprijzing* der bijzondere school, maar van een *drijfjacht* er heen onthouden, laten roggebrooden, gort en turven eens geheel buiten spel blijven en men zou eens zien wat er overbleef van die liefde voor die school.

Inderdaad is de afkeer tegen de openbare school onder de massa des volks zeer gering, als zij aan haar *eigen* inzichten wordt overgelaten.

Waar zij bestaat is zij goeddeels kunstmatig gekweekt.

Toch ware het een groote fout, zoowel moreel als tactisch, daar bot tegen in te willen gaan en zeker niet veroorloofd aan ons sociaal-democraten, die niemand het recht toekennen een ander een bepaalde overtuiging *op te dringen*. En het zou een tactische misgreep zijn, daar voor een natuurlijke ontwikkeling der dingen vrijheid een onafwijsbare voorwaarde is. Slechts door de rechten der bijzondere school gul te erkennen, door haar onbelemmerde gelegenheid tot ontwikkeling te gunnen en ze dus op te heffen uit de positie van verstootene, kan dat deel van haar invloed, dat slechts op geestdrijverij en partijbelang steunt, gaandeweg verdwijnen. In dit opzicht is het dus juist gezien „gemoedsbezwaren" te erkennen.

Doch voor hoevelen zou dat nu wel gelden?

Van de 59720 kinderen van 6—11 jaar die op 1 Januari 1897 geen onderwijs ontvingen waren er volgens Bijlage A. der Mem. v. Toel. slechts *dertien* voor wie uitdrukkelijk gemoedsbezwaren als reden waren opgegeven. Verder waren er 1164 bij „niet gevaccineerd", — 216 „geweigerd inlichtingen te geven" en 2864 „oorzaak niet onderzocht kunnen worden." Onder deze drie rubrieken zouden er dus ook nog kunnen schuilen, maar stellig niet veel. Dit blijkt zeker wel het best uit het reeds bij andere gelegenheid aangehaalde cijfer, dat van de ruim 100.000 11-jarigen op gemelden datum er slechts 564 waren, die nooit onderwijs hadden genoten en veilig mag aangenomen worden, dat daaronder nog maar zeer weinigen waren, bij wie „gemoedsbezwaren" de oorzaak mochten heeten.

Waar reeds nu, bij zoo onvoldoende gelegenheid om onderwijs te krijgen, feitelijk ieder wel een school naar zijn gading kon vinden voor zijn kinderen, mocht zonder aarzelen wel aangenomen worden, dat het later, als die gelegenheid noodwendig verbeterd zal zijn, nog veel zekerder het geval is.

Maar.... het is niet onwaarschijnlijk dat er na de invoering van leerplicht een heele massa met „gemoedsbezwaren" zouden komen opduiken. In 't ontwerp wordt gepoogd dit te voorkomen door de vrijstelling wegens deze reden slechts verkrijgbaar te stellen op een *schriftelijke* verklaring van de betrokken ouders of verzorgers „dat zij er de voorkeur aan geven hun kind van alle onderwijs verstoken te houden", dan het naar de gewraakte school te sturen.

Nu is 't tamelijk onwaarschijnlijk, dat iemand die schrijven kan, dus onderwijs heeft genoten, zijn eigen kinderen in de wei zal laten loopen. 't Zullen dan toch hoofdzakelijk wel die lui zijn, welke zelven tot de zeer misdeelden behooren en wier „ernstige gemoedsbezwaren" dus hun grond vinden in hun eigen absolute onkunde betreffende het genot en het nut van goed onderwezen te zijn. Hoe dezulken het met hun *schriftelijke* verklaring moeten redden, is hier bijzaak.

Maar behalve dezen, staat 't tamelijk vast, dat menigeen van dit hulpmiddel gebruik zal maken om zijn kind *ten eigen bate* aan de school te onttrekken, aangezien hij in 't geheel niet verplicht wordt zijn bezwaren te omschrijven. De mogelijkheid van dit misbruik wordt niet ontkenn door den Minister, maar zeer gering geacht (zie Memorie van Antw. pag. 56).

Mij lijkt nu de conclusie tamelijk gewettigd, dat de overgroote meerderheid van hen met „gemoedsbezwaren" zullen zijn zeer onkundigen, fanatieke „kleine luyden" wier „bezwaren" ingeprent zijn of baatzuchtige ouders, die slechts hun kind willen exploiteeren.

En moeten die kinderen dus onbeschermd blijven tegen onkunde en baatzucht! Allicht meent de lezer, dat de tweede rubriek niet zoo groot kàn zijn volgens mijn eigen aangevoerde bewijzen, dat de ouders wèl onderwijs op prijs stellen (zie vorige aflevering pag. 598, reg. 4--6). Doch men verlieze dan niet uit het oog de toevoeging „langer of korter" onderwijs. Er is een heel groot verschil tusschen de kinderen geregeld ter schole te zenden of ze naar de school te sturen, als men niets beters voor hen te doen heeft. Er zijn zonder twijfel heel wat ouders, die hun kinderen, als zij ze toch niet noodig hebben, wel naar school zullen zenden. 't Zijn de ouders, die, bij ons in de steden, voor elk wissewasje de kinderen thuis houden; 't zijn er velen, in de dorpen, die hun kinderen te vroeg aan den arbeid sturen. Dat dit een groot aantal is, leeren de volgende cijfers, ontleend aan tabel C.

Gedurende 1896 waren er totaal 12743 kinderen. die vóór hun 12de jaar de school verlaten hadden, zonder haar doorloopen te hebben. Hiervan waren er

490 wegens aanleeren van een ambacht of beroep,
4260 „ huiselijken arbeid,
769 „ veldarbeid, veehoeden en veenarbeid,
1599 tot het aanbrengen van eenige verdienste.

De andere rubrieken laten we hier nu maar buiten rekening; deze zijn te zamen al 7118. Hierbij komen nu nog de kinderen, die om dezelfde redenen de school *te vroeg* verlaten hadden, maar reeds boven de 12 jaar waren, tot een aantal van 33310. Te zamen dus een leger van 40428 kinderen, die volgens mijn formule absoluut nog niet van school hadden mogen gaan en haar verlieten door den krachtigsten prikkel van alle: „om wat te verdienen". Op pag. 50 Mem. v. Antw. staat:

> Indien een vader zijn kind niet laat inschrijven en de verklaring aflegt, dat hij het liever van onderwijs verstoken laat dan het toe te vertrouwen aan een der scholen in zijn omgeving, waar het geplaatst kan worden, dan krijgt hij de vereischte vrijstelling, *zonder dat hem verder gevraagd wordt, waarin zijn overwegend bezwaar bestaat.*

Uit art. 10 lid 2 en de M. v. Antw. blz. 55 blijkt, dat die „overwegende bezwaren" ook komen kunnen, nadat het kind jaren op school heeft gegaan, al wordt het dan iets moeilijker gemaakt. Hoevelen der ouders van die ruim 40 duizend zouden onder de nieuwe wet plotseling „gemoedsbezwaren" ontdekken!! En wie durft te schatten in hoevelen langs vromen weg gemoedsbezwaren zullen geteeld worden? Men bedenke, dat het nu niet loopt over wat onderwijs te doen verkrijgen, zoolang het den ouders past, maar over een onafgebroken leertijd van minstens *zeven* jaar.

Dit art. 7, 3° dreigt te worden het middel bij uitnemendheid om de wet te ontduiken. De leerverplichting màg dus op dien grond niet opgeheven worden en omschrijving der gemoedsbezwaren blijkt een niet te ontloopen noodzakelijkheid, opdat de overheid onderzoeken kunne de mogelijkheid om het vereischte onderwijs te doen verkrijgen. Ik ontveins mij allerminst, dat op dit terrein heel wat voetangels en klemmen liggen en de verhouding tegenover het Bijzonder Onderwijs er zeker eenigszins door wijzigen moet. Maar voorop staat het feit, dat er zéér weinigen zijn, die inderdaad van zulke „overwegende bezwaren" hebben en men dus volop gerechtigd is om al die bezwaren aan bijzonder bemoeielijkende bepalingen te onderwerpen en dan kàn de Staat ook zorgen, dat het gewenschte onderwijs verstrekt wordt.

* * *

Ik kom nu tot de tweede rubriek van voorwaarden en wel het verband van een schoolwet met de arbeidsverhoudingen. Op de algemeene vergadering van het Ned. Ond. Genootschap, gehouden te Amsterdam in het jaar 1892, werden aan 7 stellingen betreffende een wet op den leerplicht, uitvloeisel van een zeer uitvoerige enquête naar deze zaak ingesteld, als 8e stelling met bijna algemeene stemmen aangenomen:

> „De wet op den leerplicht moet voorafgegaan of onmiddellijk gevolgd worden door eene wet op den arbeid, waarbij alle arbeid van kinderen in de schooljaren verboden wordt",

terwijl in de eerste stelling leerplicht tot 14 jaar was voorgeschreven.

Eveneens drukte de Bond v. Ned. Onderwijzers op zijn Alg. Verg. van Dec. '97 in een motie als haar gevoelen uit „de hooge noodzakelijkheid van 't volstrekt verbod van loonenden arbeid voor kinderen tot minstens veertien-jarigen leeftijd".

In gelijken geest uitte zich het laatste Algemeene Congres der onderwijzers in Duitschland.

Het kan moeilijk verwondering wekken, dat overal waar *onderwijzers* aan het woord zijn, de beraadslagingen tot zulke sterk uitgesproken, besliste opinies leiden. De ervaringen in de school laten voor dàt punt niet de geringste transactie toe. Het onderwijs wordt in de hoogste mate tot onvruchtbaarheid gedoemd, als de arbeid de kinderen weken aan weken aan de school onttrekt. Slechts als alle kinderen geregeld ter schole komen, kan er zegen rusten op het werk der onderwijzers. Doch we waren absoluut niet geholpen, als de wet er alleen in voorzag, dat de kinderen op tijd in de school zijn.

Het schoolwerk kan alleen gedaan worden door kinderen frisch van geest en niet afgemat van lichaam en dat is te eenenmale onmogelijk, als zij buiten de schooluren aan allerlei inspannenden arbeid worden gezet.

Van zuiver paedagogisch standpunt bezien kan er dan ook niet de geringste twijfel bestaan of leerplicht zonder verbod van kinder-exploitatie in den arbeid is, zooal geen onding, dan toch voor 't grootste deel krachteloos.

Dan komt echter de andere vraag aan de beurt, of zoodanig verbod mogelijk is, of de algemeen-ecomische eischen het nl. wel toestaan.

Tot nog toe heeft geen wetgever het aangedurfd, zelfs waar hij de paedagogische noodzakelijkheid er wel van inzag, blijkens o.a. art. 82 der Onderwijswet: „De gemeenteraad kan, voor zooveel dit niet bij de wet is geschied, verbodsbepalingen omtrent het arbeiden van kinderen beneden de 12 jaren vaststellen". De arbeidswet nl. verbiedt dien arbeid in 't algemeen doch staat hem toe in landbouw, tuinbouw, boschbouw, veehouderij en veenderij. Dat kàn echter bovendien verboden worden in een gemeente door den raad. Van de ruim 1100 gemeenten was dat in 1896 in 144 het geval, welke bepalingen echter maar zelden met strengheid worden uitgevoerd, en waarover in bijna elk regeeringsverslag geklaagd wordt. Na langen en harden strijd gedurende tal van jaren begint in de meeste cultuurstaten het denkbeeld post te vatten, dat de zoogenoemde fabrieksarbeid niet alleen zeer schadelijk is voor het kind, maar ook beslist in het economisch nadeel der geheele arbeidende klasse en absoluut overbodig voor de behoorlijke ontwikkeling der industrie zelf. Meer en meer begint de arbeidende klas zelf (en dàt is de hoofdzaak) er mede vertrouwd te raken, dat een absoluut verbod van fabrieksarbeid voor kinderen tot minstens 14 jaar slechts *in haar eigen belang* is.

Geheel anders staat het er nog mede ten aanzien van den „veldarbeid" in den uitgebreidsten zin des woords. Hoe de landbouwer-werkgever er zelf over denkt, is voldoende gebleken uit de adressen der landbouwmaatschappijen, die de cynische stelling durven verkondigen, dat kinderen geexploiteerd, (dus uitgebuit, opgeofferd) moeten worden in het belang van den landbouw. Grover dan de duitsche agrarier-partijen dat durven uitspreken is in den tegenwoordigen tijd kwalijk denkbaar. Doch ook „volksvrienden" als de Minister spreken zich zóó uit: § 10 der oorspronkelijke toelichting begint aldus: „Op het platteland is er gedurende enkele maanden van het jaar zoo groote behoefte aan werkkrachten, dat groote ongelegenheid zou ontstaan, indien kinderen van 10, 11 of 12 jaar niet konden meewerken". En op bl. 35 M. v. Antw. heet het, na de betuiging, dat de ouders het loon der kinderen niet kunnen missen, „Daar komt bij, dat naar de meening van ondergeteekende (d.i. den Minister) de veldarbeid van kinderen, althans in den druksten tijd van 't jaar, niet geheel kan worden gemist".

Dezelfde geest spreekt uit de *Uitkomsten van het onderzoek naar den toestand van den landbouw in Nederland* (1889).

Dat niet alle belanghebbenden zóó denken, mag blijken uit een brief van een Groningsch landbouwer, voorkomende in artikelen over *Schoolverzuim* van den heer Schook in „Vragen des Tijds" (1890).

„Of het onttrekken van kinderhanden aan den arbeid voor den landbouwer ook te bezwarend zou kunnen worden?

Geenszins, noch dien van kinderen, noch dien van vrouwen. En al ware dit zoo niet, dit mag geen argument zijn om de bestaande treurige toestanden te bestendigen. Het reserveleger der arbeiders is zoo groot, dàt het deficit aan werkkrachten nauwelijks gevoeld zou worden. Niet juist in deze streken maar in Friesland en Drente, denkelijk ook in andere provinciën. Geheele huisgezinnen, met zuigelingen soms, trekken door van den eenen boer naar den anderen en bedelen om werk. Maar laat ons aannemen, dat de loonstandaard in zijn geheel iets verhoogd wordt, doordat mannenarbeid altijd iets beter betaald wordt dan vrouwen- en kinderarbeid, dan zal de

landbouwersstand in zijn geheel er aanvankelijk eenigszins door geschaad worden. De prijzen der producten zullen niet of niet in de zelfde evenredigheid rijzen, daarvoor zorgt het buitenland. Maar dan dient men toch wel terdege onderscheid te måken tusschen landbouwers en landbouwers. De huurboeren, en dit zijn de meesten, ondervinden er slechts nadeel van zoolang hunne huurjaren loopen. Daarna zullen zij, aangezien de concurrentie onderling niet grooter wordt, het tekort verhalen op den eigenaar door lagere huurprijzen. En deze, de landheer, is er zeker niet te goed voor, dat hij genoodzaakt wordt iets bij te dragen tot instandhouding der arme arbeiders. Wat den eigenaar-landbouwer betreft, voor zoover hij zelf kapitalist is, staat hij met den landheer op ééne lijn. Bezwarend kan het dus alleen worden voor die landbouwers, die, hoewel eigenaars, in meerdere of mindere mate in schulden steken, tenzij men deze op andere wijze tegemoet wil komen, door kwijtschelding of vermindering van belasting of op andere wijze. Doch hoe dit ook zij, dit kan en mag geen argument zijn om het grootste deel der bevolking een maatregel te onthouden, die over alle kanten gunstig moest werken."

Dát moet trouwens de overtuiging zijn van ieder die zich een trede hooger durft plaatsen dan het belang van den grondeigenaar vordert. Dat kinderkrachten misbruikt zouden mogen worden ter wille van eenig klassebelang, *moet* in strijd zijn met het algemeen belang, dat juist een gezond en krachtig opgevoede jeugd behoeft om een gezond geslacht van volwassenen te erlangen.

Maar nu komt de hoofdzaak: De belangstelling der arbeiders.

Zullen verbodsbepalingen iets goeds kunnen uitwerken, dan moeten de arbeiders zelven tot hare uitvoering medewerken, ze verdedigen tegenover de altijd hebzuchtige pogingen van de werkgevers. In hoeverre zien de arbeiders nu zelven het nut van een absoluut verbod in.

Ter voorbereiding van de behandeling van dit punt op het onderwijscongres is een enquête ingesteld, welker uitslag in een zeer belangrijk Rapport is neergelegd onder den titel van *De veldarbeid van kinderen* in Nederland, welk geschriftje ik niet genoeg ter lezing en bestudeering kan aanbevelen. Ik vat hier nu alleen samen den eind-indruk: „De veldarbeid is verschrikkelijk in omvang, oefent een niet te schatten nadeeligen invloed op lichaam en geest beide van het kind, *maar bij de overgroote meerderheid der landarbeiders in Nederland zou een totaalverbod van den kinderarbeid* een zeer ongunstigen indruk *maken*."

En met dàt feit moet rekening worden gehouden. Wij kunnen wel een welsprekend theoretisch betoog houden, dat op den duur de arbeidende klasse er voordeelen van plukken zou, de ontzettend breede scharen van nog laag-ontwikkelden, half versuft in den zwaren bestaansstrijd, kùnnen in een verbod niets anders zien dan een roof, gepleegd op hun toch zoo bitter-sobere inkomsten. Dat verbodsbepalingen gunstig werken kùnnen, wordt in het genoemd Rapport voor eenige plaatsen bewezen.

Aan de zoo even genoemde Alg. Vergadering van het Ned. Ond. Genootschap in 1892 was een onderzoek voorafgegaan in zake Leerplicht, waarvan het rapport voorkomt in het *Correspondentieblad* dier vereeniging, jaargang 1892 blz. 40—63. Belangrijke voorbeelden van het nut van verbodsbepalingen worden ook daarin vermeld (pag. 54—56) zelfs gevoeld door arbeiders, blijkens deze eenige aanhaling, die ik er kortheidshalve uit geef:

> Het is den heer M., Hoofd der school te *Vledder*, zelfs overkomen, als hij het veld doortrok, om de ouders aan te sporen, hun kinderen toch wat beter ter school te zenden, dat hem door de ouders werd toegevoegd: „Ja, meester! het moest *hier* net zijn als in de kolonie (nl. Frederiksoord A. H. G.), de kinderen moesten naar school *moeten*!"

Maar dit zijn uitzonderingen; voor het meerendeel moeten de arbeiders nog opgevoed worden in dezen zin. Dit kàn en mòet de wet doen, mits in arbeiderskringen al eenigermate de behoefte aan de wet is gevoeld en vooral, mits die arbeiders reeds genoeg vorderingen gemaakt hebben op den weg der organisatie, om zelven krachtig mede te werken aan de verbetering hunner economische toestanden. Zoo ergens dan behooren op het „veld" de „economische" en de „politieke" actie hand aan hand te gaan. Op grond van mijn vaste overtuiging, dat zonder een goed georganiseerde arbeidersbevolking een wet met theoretisch ideaal-goeden inhoud, eer schadelijk dan goed werkt, zou ik een absoluut verbod van kinderarbeid op het veld niet meer durven aanprijzen zonder een tijdperk van stel vijf jaren, waarin overgangsbepalingen geleidelijk tot een algemeen verbod zouden voeren.

Terloops wijs ik er dan echter op, hoe vooral ten aanzien van dit punt uit genoemd Rapport is gebleken, dat de Staat zich niet zal kùnnen onttrekken aan de zorg voor de zeer jonge kinderen, wier hulpbehoevendheid en gedwongen gemis aan ouderlijke zorg, duizenden oudere broertjes en zusjes uit de school houdt!

De m.i. eenig goede vorm van overgang zou dan wezen het tijdelijk geheel sluiten der school gedurende eenige weken achtereen en dat wel eens of meermalen per jaar. In elke gemeente zouden die vacanties moeten gesteld worden op de tijden, door de gemeentenaren zelven de geschiktste geacht. Algemeene voorschriften zouden de maxima dier gezamenlijke vacanties moeten vaststellen, terwijl dan verder buiten de vacanties alle arbeid zoowel buiten als onder den schooltijd kòn en mòest verboden zijn. Dat echter onmiddellijk reeds alle geoorloofde kinder-arbeid op 't veld aan een minimumleeftijd moest zijn verbonden, spreekt van zelf, welk minimum dan ook eveneens geleidelijk verhoogd zou kunnen worden, tot de eindelijke toepassing van volstrekt verbod van allen kinderarbeid.

Voor twee misvattingen wil ik nu nog even waarschuwen: 1°. meen ik volstrekt niet, dat mijn voorgeslagen regelingen de onverdeelde instemming der arbeiders zouden erlangen; integendeel, nog zeer velen zullen vreezen daardoor onmisbare inkomsten te verliezen; doch ik neem hier de woorden uit de Mem. v. Antw. over (pag. 63 en 64).

> Toegestemd echter, dat bij het tot stand komen van leerplicht tot 13 jaar vele ouders, die het toch reeds arm hebben, zich nog ten behoeve van hun kinderen eene opoffering moeten getroosten, is die opoffering dan onredelijk? Hoe is het te verklaren, dat in zoovele landen van de ouders diezelfde opoffering geeischt wordt, zonder men er over hoort klagen? Zou de verklaring niet voor een groot deel hierin moeten worden gezocht dat de toestanden zich al spoedig aanpassen aan de nieuwe wet?

Waar de wet zich niet *te* ver van de werkelijkheid verwijdert, zoodat zij nog uitvoerbaar blijft, daar kan zij ongetwijfeld toestanden zoodanig doen veranderen, dat zij zonder gevaar weer een schrede verder kan gaan.

De ontwikkeling der arbeiders-organisaties moge dan dienen tot bevordering dier „aanpassing"

2°. Overdrijve men vooral niet het verlies, dat door groote vacanties wordt geleden. Over het algemeen zijn uit een onderwijskundig oogpunt de vacanties in Nederland te weinig en te kort. Doch daarover te dezer plaatse niet meer. Maar dit durf ik als practicus wel beweren, dat elk plattelandsonderwijzer juichen zou, als hij de volle zekerheid had, dat hij zijn leerlingen, al ware het maar totaal 9½ maand per jaar, steeds *allen* te zamen en frisch en monter onder zijn leiding had. De uitkomsten zouden er wat anders door zijn.

Wat in art. 13 wordt voorgesteld, dat elk kind buiten de vacanties voor zes weken verlof kan krijgen op ongelijke tijden, is zonder twijfel schadelijk aan 't onderwijs. De grootste ramp in de klasse is immers, dat men een *wisselend* publiek van leerlingen heeft, hoe aardig het ook moge klinken, dat met de overblijvenden „nuttige herhaling van het geleerde is te houden". Zeker, de toestand werd in elk geval gunstiger dan hij nù is, maar de voorgestelde regeling breekt niet genoeg met bestaande toestanden om inleiding te kunnen zijn tot scherper voorschriften, wat m. i. op den voorgrond behoort gesteld. Met een beroep op 's Minister's eigen woorden (zie Mem. v. Antw. pag. 44), keuren we dus zijn regeling af:

> De stelling, dat het maatschappelijk leven zich niet kan voegen naar de school, maar dat de school zich moet voegen naar het maatschappelijk leven, is gedeeltelijk waar. Waar is zij in dien zin, dat het dwaas en verkeerd zou zijn door eene schoolregeling verandering te willen brengen in maatschappelijke gewoonten en toestanden, waardoor het algemeen belang en het belang der toekomstige staatsburgers niet in hooge mate wordt benadeeld. Maar ook alleen in dien zin. Onverantwoordelijk zou het zijn, eene schoolregeling te willen aanpassen aan verderfelijke maatschappelijke toestanden, en op dien grond bij voorbeeld het schoolverzuim te willen sanctionneeren, omdat nu eenmaal het zeer ongeregeld schoolgaan in de volkszeden is opgenomen, of wel een groot deel van het jaar vacantie te geven aan allen, omdat zoovelen er aan gewoon zijn geraakt de kinderen zes of meer maanden toch niet naar school te zenden. Waar het maatschappelijk leven een geheel verkeerde plooi heeft verkregen, ligt het wel degelijk op den weg van den wetgever, om te trachten daarin door verstandige voorschriften verandering te brengen.

Het is een voldoend pleidooi ter rechtvaardiging om langs geleidelijken weg te willen komen tot geheele uitroeiïng van dien „verderfelijken toestand": kinder-exploitatie in elken vorm.

Plaatsgebrek dwingt mij de derde rubriek van voorwaarden, welke betrekking hebben op den lichamelijken toestand der kinderen, tot een volgend artikel uit te stellen.

Iets over Rotterdam

DOOR H. SPIEKMAN.

Op ons jongste congres werd er, bij de behandeling van het gemeente-program, zeer terecht op gewezen, dat in eene beknopte samenvatting van onze eischen op gemeentelijk gebied, onmogelijk kan worden bepaald de houding, die onze eventuëele leden in de gemeenteraden in alle gevallen en voor geruimen tijd hebben aan te nemen. Vooral hierom niet, wijl men met dit program wenscht op te treden zoowel bij de gemeenteraadsverkiezingen op het platteland, als in de groote steden; zoowel in gemeenten, bestaande uit landbouwers, en in steden die een „weltevreden" zijn voor de op haar zilveren en bank-papieren lauwers rustende bourgeoisie, als in de industrie-plaatsen en havensteden. Juist in de practijk blijkt het zoo duidelijk, dat wat voor de eene gemeente goed is, voor de andere zoo al geen ramp, dan toch verkeerd zou zijn; de maatregelen, die hier mogelijk zijn, en dienstig om te worden voorgedragen, ginds te onpas komen of wegens de onmogelijkheid ongedaan moeten blijven. Men kan zelfs verder gaan, zonder onjuist te worden, en beweren, dat zelfs de groote steden in huishouding en bestuur zoó veel van elkaar verschillen, dat slechts in algemeene trekken en omtrent hoofdpunten onze houding kan worden aangegeven. Algemeene eischen, zooals die in veelvuldig getal op ons program voorkomen: betere armenzorg, beter onderwijs, werkverschaffing, woningbouw en onteigening, enz. enz., mogen al voldoende zijn, om in hoofdzaak ons streven op gemeentelijk gebied aan te geven — het neemt niet weg, dat wanneer het inderdaad op de doorvoering dezer eischen aankomt, deze zóó zeer van elkaar verschillende toestanden ontmoet, dat voor het verdere verloop, wanneer eigenlijk de scherpheid van blik en de bekwaamheid en kennis van het sociaaldemocratisch gemeenteraadslid zich ten volle moeten laten gelden, hij vrijwel zijn eigen middelen en argumenten zal hebben te zoeken, zijn eigen weg heeft te bewandelen.

Evengoed, derhalve, als het onze taak is, in het algemeen onze eischen tegenover de gemeentepolitiek te bepalen, evengoed en als direct gevolg daarvan rust de taak op ons, ons in de bijzondere toestanden in te werken, als een onafwijsbare en niet te ontkomen voorwaarde, om ook in de practijk met onze eischen succesvol te werken.

Men schatte deze taak niet te gering. Het moge in plattelands-gemeenten al niet moeilijk zijn, zich van de bijzondere toestanden zijner woonplaats op de hoogte te stellen — voor de groote steden eischt dit een langdurig, onophoudelijk en nauwlettend onderzoek; een onder-

zoek, 't welk zich niet alleen bepaalt bij de toestanden en feiten van het oogenblik, van de enkele laatste jaren, en niet uitsluitend zich beweegt op dat gebied der gemeentezaken, waarbij de arbeidersbelangen direct zijn betrokken — al blijft dit ook voorshands voor ons de hoofdzaak — maar dat zich uitstrekt over tal van jaren terug, over een lange periode van evolutie, en over de eigenaardige verhoudingen, waaruit de groote stad zich heeft ontwikkeld.

Ik herhaal, dat die taak in vele gevallen niet is een gemakkelijke. Bezwaarlijk zijn dikwijls de cijfers en feiten, die voor ons waarde hebben, te verzamelen; eerstens, omdat de gemeentebesturen tot nu toe bijna stelselmatig alle cijfers, die ons omtrent alles wat de arbeiders aangaat, zouden kunnen inlichten, hebben nagelaten te vergaren; en tweedens, wijl men, om het bruikbare materiaal te verzamelen, zich moet getroosten om stapels van rapporten en verslagen te doorworstelen, die, waar ze ons omtrent werkloosheid, armoede, woningen, hygiëne, armenzorg enz. al niet geheel in 't duister laten, deze toch zeer schaarsch en hoogst onvolledig weergeven.

Niettemin is het noodzakelijk, dat wij, sociaaldemocraten, ons de noodige terreinkennis verschaffen. De bourgeoisie, die, op enkele uitzonderingen na, onbekampt en onbevochten in de gemeenteraden de lakens uitdeelt, mogen wij niet onbekwaam en ongewapend tegemoet gaan. Juist *wij* niet! Zoozeer als den „liberalen" of „radikalen" werkman door zijn politieke vrienden en geachte begunstigers de hand boven 't hoofd wordt gehouden en hij vergoêlijkend wordt behandeld, zoozeer heeft de sociaaldemocraat er op te rekenen, dat, zoodra hij de raadzaal is binnengetreden, alles in 't werk zal worden gesteld, om wat hij zegt of voorstelt, òf belachelijk te maken, òf verkeerd op te vatten, in elk geval een houding tegen hem zal worden aangenomen, waartegen kennis en bekwaamheid de beste wapenen zijn.

Maar bovendien zijn onze groote steden de stapelplaatsen van duizenden en duizenden arbeiders; en kan het zijn nut hebben, na te gaan de bestaansvoorwaarden en de vermoedelijke toekomst dier arbeidersklasse, ook om onze propaganda daarnaar te richten.

Wat hier volgt, is een zeer zwakke poging in deze richting ten opzichte van de op een na grootste stad onzes lands: *Rotterdam*. Zij is een dier steden, waar met de economische strijdmiddelen zeer weinig, met de politieke véél kan worden gedaan, wanneer het ons slechts gelukt, onzen invloed, die hier thans reeds onbetwistbaar is, uit te breiden tot op de massa van arbeiders, die thans nog jegens den klassenstrijd geheel onverschillig zijn. Maar bovenal voor den politieken strijd, ook in den gemeenteraad, is de terreinkennis noodig, en hoop ik, dat voor die kennis van het terrein, van het innerlijke leven dezer bedrijvige stad, het volgende althans *iets* zal hebben bijgedragen.

Er is wellicht geen enkele groote stad in ons land, waar de numerieke verhouding, van de arbeiders tot de eigenlijke rijken, zóó ongelijk is als te Rotterdam; en het is geweest de wijze, waarop deze stad zich heeft ontwikkeld, die deze opeenhoping tot noodzakelijk gevolg heeft gehad.

Toen na '70 de geknakte handel en industrie van het Europeesche vasteland zich weder oprichtte en langzamerhand ook in de overzeesche bezittingen en oostelijke landen nieuwe markten werden geopend,

begrepen de kapitalisten zeer terecht, dat, zoo zij van eigen industrie al niet konden profiteeren, zij dit toch zeker wel moesten kunnen door een wijs gebruik te maken van de ligging des lands, hebbende in hun midden de mondingen van eenige groote rivieren, beschikkende over een land, wiens vlakheid was aangewezen, om te dienen voor snel en goedkoop vervoer. Wilde men evenwel een haven- en water- en daarmee een landverkeer scheppen, dat ook in de toekomst aan zeer hooge eischen zou kunnen voldoen, dan had men zich groote opofferingen te getroosten; en duidelijker dan elders is het wel hier gebleken, dat, waar het geldt, de belangen van de private ondernemingen en het private kapitalisme te dienen, de Nederlandsche schatkist geeft wat zij geven kan; ja, méér zelfs dan dat, terwijl zij dat meerdere dan brengt onder de rubriek „Nationale Schuld". Om enkele cijfers hiervan te noemen:

voor de haven van Harlingen besteedde de staat tusschen 1870 en 1876 circa 3½ millioen;

sedert 1847 is uitgegeven voor onderhoud en verbetering van rivieren circa 62 millioen; voor kanalen circa 42 millioen; voor de Bergsche Maas circa 19 millioen;

het Noordzeekanaal, met inbegrip van de haven te IJmuiden kostte aan aandeelhouders, *staat* en *gemeente* circa 37 millioen;

het Merwedekanaal kostte aan den staat van 1881 af circa 22 millioen;

de Rotterdamsche waterweg, met inbegrip der rivierverbetering tot Krimpen, kostte, met onderhoudskosten, 42 millioen, waaronder circa 2 milloen als bijdrage der gemeente Rotterdam in de kosten.

Ofschoon allen geprotegeerd door den Nederlandschen Staat, trachtte toch elk der havenplaatsen van het van toen af aan meer en meer toenemende vervoer zooveel mogelijk tot zich te trekken. Immers — elke plaats had, door zijn bijdragen in de kosten van het ter plaatse aangelegde, zijn eigen financiëele belangen, en meer nog: elke plaats had zijn eigen groep van kapitalisten, wier kapitaalvorming homogeen was en gelijken tred hield met den bloei van de haven.

Vandaar een concurrentiestrijd tusschen Rotterdam, Vlissingen, Amsterdam, Harlingen, enz.; en dat de eerste daarin de overwinning heeft behaald, lag volstrekt niet aan de mindere activiteit der concurrenten, maar aan de natuurlijke voordeelen harer ligging en omgeving eerstens, en tweedens aan het welslagen van de hernieuwde poging, om den Nieuwen Waterweg, die eerst geen voldoende diepte bood voor alle bodems der handelsvloot, op het gewenschte diepte-peil te brengen, waardoor het mogelijk werd, dat alle schepen en booten de ruime havens spoedig konden bereiken en door, de gereede spoorwegverbinding, alle goederen, zoowel massaal- als stukgoed, binnen zeer korten tijd naar alle oorden van het vasteland konden worden vervoerd, en ook het vervoer per Rijnschip zeer vlug en gemakkelijk plaats kon hebben, zoodat dan ook een groot deel van den goederenuit- en invoer naar Duitschland, en zelfs uit België, over Rotterdam geschiedt.

Rotterdam heeft de overwinning behaald; het heeft van ons land de ruimste havens en grootste kadelengte [1]); het heeft, vooral met behulp van de Staatsspoor — die daardoor aan de H. IJ. S. M. de Amsterdamsche vliegen wilde afvangen, wat haar *tot nu toe* vrijwel gelukt is — de kortste spoorwegverbinding met Duitschland verkregen; niet anders

echter dan ten koste van den bloei der andere havens, waar — met uitzondering van Amsterdam met zijn zwerm van rijke kapitalisten — de ten koste gelegde millioenen voor een goed deel letterlijk in 't water zijn geworpen.

En opmerkelijk is het wel, dat, wanneer er tusschen havenplaatsen concurrentie bestaat, geen het minste onderscheid wordt gemaakt tusschen binnen- en buitenlandsche havens. Met evenveel ijver wordt door de Rotterdamsche kapitalisten, reeders en cargadoors, de Vlissingsche haven kapot gemaakt, wanneer dit voor *hun* belangen noodig is, als dat men zulks zou doen ten opzichte van b.v. Antwerpen of Bremen; met andere woorden: waar het de concurrentie geldt, het belang van de in havens en kaden belegde kapitalen, daar wijkt onmiddellijk alle nationaliteitsgevoel voor het eenige wat zij inderdaad dienen en beoogen: het belang van *zich zelf*. In de praktijk is er dan ook geen grooter verzaker van alle nationaliteitsgevoel en „landsbelang", dan juist de groothandelaar, de reeder, de cargadoor, de expeditie-kapitalist.

In ons land zijn inderdaad de twee spoorwegmaatschappijen, de Exploitatie-maatschappij en de Hollandsche IJzeren, een factor, die op de ontwikkeling der havensteden grooten invloed oefent. De Staatsspoor heeft als drukke haven Rotterdam, en niet tevergeefs heeft deze maatschappij immer hare kapitalen beschikbaar voor zijlijnen, verbindingen, enz. [2]) Op den duur is het goederenvervoer van en naar Rotterdam een bron van groote winst. Geen wonder dat haar zusje, de H. IJ. S. M. deze voordeelige exploitatie met jaloersche oogen aanziet; en ten einde te trachten ook het hare van dit voordeel te plukken, doet deze energieke en zeer rijke maatschappij alle mogelijke moeite, om de scheepvaartverbinding van uit Amsterdam naar het buitenland en naar de koloniën te versterken, en is dan ook het kapitaal van de Stoombootmaatschappijen voor de Transatlantische lijnen van uit Amsterdam voor een groot deel afkomstig van de H. IJ. S. M. terwijl nog in het laatste jaar twee stoomboot-maatschappijen, mede met kapitaal dezer maatschappij, te Amsterdam zijn opgericht.

Heeft op dit oogenblik de H. IJ. S. M. op de lijnen van Holland over Utrecht naar Duitschland, die van de S.S. zijn, nog slechts „running power" (medegebruik), niets dan slecht begrepen eigenbelang staat beider directies in den weg, het op een accoordje te gooien en de vrachtprijzen belangrijk op te drijven, waarmee de winsten, ten koste van 't publiek, enorm zouden stijgen. Dat beide maatschappijen, ook om de industrie en de scheepvaart voor rooftochten te vrijwaren, aan den Staat zullen moeten komen, staat bij mij vast.

Het was de Handelsvereeniging, onder leiding van den wijd en zijd beruchten, in onze kinderliedjes vereeuwigden, maar in elk geval zeer energieken groot-kapitalist Pincoffs, die voor een kapitaal van *f* 2.508450 zegge twee-en-een-half millioen gulden, uitgestrekte gronden aankocht van de gemeente Rotterdam, aan den linker Maasoever (Feyenoord, destijds

---

[1]) Rotterdam bezit op dit oogenblik, buiten de havens die nog aangelegd moeten worden, aan wateroppervlakte 125.18 hectaren, en aan kadelengte 29.048 kilometers.

[2]) De spoorwegen binnen het gebied der gemeente hebben aan den staat f 12.616.000 gekost.

onder de gemeente Katendrecht) en deze gronden projecteerde voor aan te leggen havens. Men wenschte hier te hebben: de verscheping en verlading van de massale goederen, waarvoor de eerste voorwaarde was: een groote wateroppervlakte. Met opoffering van millioenen guldens heeft men inderdaad dit grootsche plan verwezenlijkt, en toen, door den reusachtigen diefstal van Pincoffs, de Handelsvereeniging liquideerde, werd de gemeente Rotterdam, voor bijna *f* 10.000.000 eigenares van de uitgestrekte havens en de verschillende opslagplaatsen enz. Welke eigendomsovergang evenwel in de onvermoeide pogingen, om Rotterdam tot een eerste havenstad te maken, geen stagnatie bracht. Immers van huis uit waren de kapitalisten en handelaren die eertijds de Handelsvereen. vormden, dezelfde lieden als de leden van den Raad, en hadden met dezen dezelfde belangen. En nimmer is dan ook de gemeente Rotterdam te kort geschoten, de belangen van den handel te behartigen. Integendeel: millioenen en millioenen zijn uitgegeven, alles ten bate van den handel, van de handelshuizen, particuliere en vennootschappelijke; precies als de Nederlandsche Staat, heeft ook zij meer gedaan dan ze kon, met het ook even betrekkelijke succes, dat er, dóór die krachtige gemeentehulp, die bruggen sloeg en wateren uitdiepte, die kaden legde en kranen plaatste, wèl ontzettend groote rijkdommen zijn verworven; wel maatschappijen zijn gesticht, die hare aandeelhouders hooge dividenden schenken; wèl een geheel leger van parvenu's is geschapen, menschen die door toeval en berekening rijk zijn geworden, maar óók, dat de gemeente op dit oogenblik, *niettegenstaande zij reeds het grootste deel van haar grondeigendom heeft te gelde gemaakt*, nog thans een ontzettenden schuldenlast te torschen heeft, die, nu de hulpbron van den grondverkoop zoo langzamerhand raakt uitgeput, slechts kàn worden gedelgd door effectieve gemeente-inkomsten.

Voor den lezer, die zich van de bereidwilligheid dezer gemeente, waar het betreft den aanleg van haven- en handelswerken, moeielijk een benaderend denkbeeld kan vormen, volgen hier eenige cijfers, aangevende de sommen, door de gemeente, uitsluitend ten bate van handel en verkeer, uitgegeven, waarbij ik alleen de ronde getallen noem:

Gemidd. jaar van uitgave	WAARVOOR UITGAVEN.	Kostprijs.
1876	Brug over de Maas	*f* 2.005.000
1882	Aankoop Rott. Handelsvereeniging	- 4.033.000
1883	Abattoir	- 862.000
1883	Drijvend droogdok	- 1.097.000
1892	2e. „ „	- 819.000
1880	Havens te Feijenoord	- 5.480.000
1888	Bijdrage a/h Rijk v/d Waterweg	- 1.800.000
1888	Aank. terreinen v. geprojecteerde havenwerken.	- 2.285.000
	Diverse andere werken ruim	- 5.000.000
	samen	*f*23.381.000

Voegt men hier nu nog bij de plm. *f* 7.000.000 tot welker uitgaaf is besloten, èn voor de onteigeningen van gronden, die voor den aanleg van nieuwe havens aan den rechter oever zullen komen, èn voor den

aanleg zelf, dan komt men reeds tot een bedrag van meer dan 30 millioen, uitgegeven geheel en direct ten bate van handel en verkeer. En dat ons nog aardige uitgaven hiervoor te wachten staan, bleek wel uit eene opgave van den wethouder van financiën, die de buitengewone uitgaven voor de eerste twee à drie jaren raamde op niet minder dan *f* 6.000.000.

Duidelijker nog: terwijl de preciese gezamenlijke buitengewone uitgaven, direct voor handel en verkeer, van 1871 - 1896 bedroegen *f* 25.363.701.61 beliepen de buitengewone uitgaven voor alle andere werken, *niet* voor handel en verkeer *f* 27.623.458.33; zoodat de buitengewone uitgaven voor handel en verkeer, meegerekend de eerstkomende jaren, méér bedragen dan die voor alle takken van dienst, instellingen enz. te zamen.

Nu huldigen wij, sociaaldemocraten, — dit ter voorkoming van verkeerde opvatting — zeker niet de meening, dat een stad als Rotterdam *verkeerd* zou doen, met zooveel mogelijk haar havenwerken naar de eischen van handel en scheepvaartverkeer in te richten, en zich van de aanwending van de krachtwerktuigen te verzekeren. Integendeel meenen ook wij, dat zij daartoe *genoodzaakt* is, wil zij niet aan concurrenten een grooten voorsprong geven. Aan deze noodzakelijkheid ontkomt niet één wereldhaven, zoolang in de productie alle wezenlijke regeling ontbreekt, zoolang de kapitalistische anarchie zich ook in het verkeerswezen zoo sterk afspiegelt, als in de laatste helft dezer eeuw het geval is. De kapitalistische wijze van produceeren en distribueeren *eischt* een voortdurende stijging dezer uitgaven, zonder er rekening mede te houden, of de betrokkene, stad of regeering, er toe in staat is. Het is op dit oogenblik een groote wedloop tusschen de havens van het vasteland een strijd om den voorrang, waarin ten slotte zal beslissen de mate van hulpmiddelen, waarover elke haven en elke groep betrokken kapitalisten beschikt, benevens de meerdere of mindere steun, die de regeeringen zullen verleenen. Het is een reusachtig spel, met enorm hoogen inzet, zonder dat men zekerheid heeft, dezen terug te ontvangen, bovendien nog met deze bijzonderheid, dat *allen* gedwongen zijn, hun aandeel aan dezen inzet te betalen, en slechts *enkelen* de eventueele winsten opstrijken.

De grondfout zit hier niet in de uitgaven op zichzelf, doch in het *stelsel*, of liever het *gemis* aan stelsel. Een socialistisch gemeenteraadslid kan geplaatst worden voor het voorstel tot een uitgaaf, ten doel hebbende de uitbreiding van de havenwerken, waaraan hij onmogelijk zijn steun kan onthouden, maar tegelijkertijd kan hij afkeuren en blootleggen het stelsel, dat de gemeenten uitput, dat in 't wilde voortjaagt en millioenen na millioenen vraagt, zonder dat de arbeidersklasse daarvan eenigerlei vrucht geniet.

Vooral het feit, dat de gemeente Rotterdam, ten einde handel en verkeer te hulp te kunnen komen, zich van haren grondeigendom zoo goed als ontdaan heeft, is wel onze aandacht waard. Ze stond in de positie van den groot-grondeigenaar, die, door de gunstige ligging zijner gronden, er voordeel in zag, deze voor handelsterreinen en havens te exploiteeren. Stel nu dat die grondeigenaar de gronden, waarvan hij zelf vermoedde dat ze door zijn exploitatie-plannen enorm in waarde zouden stijgen, ging *verkoopen*. Hoe verbijsterd zouden zijn collega's, ja iedereen, hem aanstaren. Immers juist *omdat* die gronden in waarde stijgen,

verkoopt men ze *niet*; integendeel: behoudt en exploiteert men ze om later de meerdere waarde in eigen kas te zien vloeien.

Het gemeentebestuur van Rotterdam heeft dit, onder de wel te begrijpen, maar minder goed te vergeven, goedkeuring van den Raad, altijd gedaan; en heeft daarmee iets gedaan wat wij meenen, en ook in ons Gemeenteprogram zoo hebben uitgedrukt, dat andersom moet gebeuren: wij willen het der gemeente *verboden* zien, hare gronden te verkoopen, en wij willen door annexatie aan de particuliere kapitalisten zoowel als aan de dividenden najagende vennootschappen en maatschappijen de gelegenheid ontnemen, door middel van dien grond, d. i. door het opstrijken der *grondrente* zich fortuinen te verschaffen. Dat is *roof* op de maatschappij, en daaraan een eind te maken is zeker wel het meest noodig voor de groote steden, waar die schacherijen in grond het ergst zijn.

Van '69 af heeft Rotterdam stuk voor stuk, are voor are, een groot deel van haar grond onder den hamer gebracht, hiermede trachtende te stoppen de enorme gaten, die in de gemeente-financiën werden gemaakt door de elkaar opvolgende groote uitgaven voor handel en verkeer, èn voor exploitatiekosten, èn voor rente en aflossing van oude leeningen.

Van '69—'72	werd	aan	gemeente-eigendom	verkocht	voor	*f* 0.729.664.—
„ '73—'77	„	„	„	„	„	- 1.075.388.—
„ '78—'82	„	„	„	„	„	- 3.355.182.—
„ '83—'87	„	„	„	„	„	- 0.575.269.—
„ '88—'92	„	„	„	„	„	- 1.263.484.—
„ '93—'97	„	„	„	„	„	- 2.167.887.—
				Samen . . .		*f* 9.166.874.—

Binnen een termijn van 30 jaren is derhalve verkocht aan grond, boomen enz., voor meer dan 7 millioen gulden. Wanneer men nu weet, dat, vooral gedurende de laatste 20 jaren, nu Rotterdam zoo ontzettend in omvang en beteekenis toeneemt, de grond hier in waarde is verdubbeld of op z'n minst met 50 pCt. is gestegen; wanneer men dan nog rekent de winsten, die door exploitatie van dien grond in de zakken van particuliere eigenaars is gevloeid, kan men zich wel ongeveer 'n denkbeeld vormen van de schatten gelds, die de gemeente, dóór dien grondverkoop, aan de particulieren heeft toegeworpen. En dit spelletje gaat thans, nu die waardevermeerdering nog immer voortduurt, nu de speculanten, die door middel van grond-exploitatie schatrijk zijn geworden, met den vinger zijn aan te wijzen, nog maar altijd en onverminderd voort. Inderdaad — de methode van de kapitalistische gemeentebesturen, om hun klassegenooten — en tot op een tamelijke hoogte natuurlijk ook zichzelf — de millioenen toe te spelen en „slapende" rijk te maken, is hier in Rotterdam met tartende consequentie beoefend; en dat de gemeente in haar geheel over korte jaren daarvan de wrange vruchten zal plukken, staat ontwijfelbaar vast. [1])

[1]) In verband hiermee kan het zijn waarde hebben, nog het volgende mee te deelen. Voor het aanleggen van den nieuwen Maashaven heeft de gemeente aan den linker Maasoever, onder Katendrecht, uitgestrekte gronden moeten onteigenen, of liever, is ze op dit oogenblik met die onteigening bezig. Met de arbeiders, die de op de geprojecteerde gronden staande huizen bewonen, worden korte wetten gemaakt: ze moeten hun ruime en gezonde woningen met tuintje verlaten, en deze verwisselen voor de dure en slechte stadskrotten.

Eenige billijking voor dezen verkoop van den gemeentelijken grond zou te vinden kunnen zijn in de omstandigheid, dat de gemeente zich daardoor had kunnen vrijwaren voor het aangaan van groote leeningen, of minstens door eene snelle en ruime aflossing zich van den gevoegelijken zwaren schuldenlast kunnen bevrijden. Maar nòch het een, nòch het ander is het geval. Er werd geleend:

in 1866	*f* 500.000	waarvan in Dec. '96 nog restte:	*f*	300.000
„ 1868	- 7.200.000	„ „ „ „ „ „	-	5.883.900
„ 1894	- 1.000.000	„ „ „ „ „ „	-	917.000
„ 1894	- 33.000.000	„ „ „ „ „ „	-	32.249.000
„ 1896	- 1.000.000	„ „ „ „ „ „	-	1.000.000
		Samen . . .	*f*	40.349.900

Van deze voor een gemeente reusachtige leeningen loopt
die groot 7.200.000 van 1868 tot 1936
„ „ 33.000.000 „ 1894 „ 1954

Tot 1940 is dus de gemeente alvast bezwaard met de amortisatiekosten van bijna 50 millioen gulden, ongerekend wat thans nog geleend zal worden.

En hierin schuilt een zeer werkelijk gevaar, ook voor de arbeiders. De gemeente toont neiging, hare werken en ondernemingen uit te breiden door middel van leeningen. Stijgt de schuldenlast maar steeds hooger en hooger, dan kan de gemeente, ook bij behoorlijken bloei, niet meer doen dan rente betalen en amortiseeren, en is haar den weg om iets voor de arbeiders te doen, waarvoor geldelijke offers noodig zijn, eenvoudig afgesneden door gebrek aan geld.

Maar bovendien loopt het kapitaal, 't welk in haven, kaden, waterwerken enz. gestoken wordt, altijd gevaar renteloos te worden; een gevaar, dat, zooals ik boven reeds zeide, in de havenwerken van Harlingen, Vlissingen enz. gebleken is, volstrekt niet denkbeeldig te zijn — om van de talrijke „doode" havens niet te spreken — en *welk gevaar kan afhangen van dingen en om·tandigheden, waaraan de havenstad zelf niet bij machte is, iets aan of af te kunnen doen.* Eerstens de zich telkens en onverwacht wijzigende handelspolitiek der naburige rijken (Rotterdam moet immers in hoofdzaak uit het buitenland gevoed worden), tweedens de meerdere of mindere concurrentie der andere havens, en derdens de technische ontwikkeling op scheepvaartgebied. En dat gevaar loopt Rotterdam altijd. Het scheepvaartverkeer, vooral het transito-verkeer, kan, door welke oorzaken dan ook, binnen betrekkelijk korten tijd afgeleid worden over andere havens; tal van

---

De eigenaars der gronden hebben echter geld om te procedeeren, en voor zoover zij meenen, dat de gemeente hun te weinig biedt, hebben ze dan ook de onteigening bij de rechtbank aanhangig gemaakt. Niet minder dan 80 onteigeningszaken zal de rechtbank hebben uit te maken. Zóó diende — en dit als voorbeeld hoe den eigenaren de duizenden worden toegeworpen — deze week een zaak van een der grootste bezitters, aan wie door de gemeente voor zijn grond was toegewezen de som van f 47,472.78, zijnde pl. m. 1/3 meer dan 50 jaar geleden de prijs was; de eigenaar achtte dit te weinig; er werd eene commissie van deskundigen benoemd, die tot de uitkomst kwam, dat vergoed moest worden.... f 142.402, zijnde bijna f 100,000 méér dan de gemeente bood; en de uitspraak van den officier van justitie dat.... de commissie in 't gelijk stond! Meer dan 100,000 gulden wordt dezen eigenaar dus wellicht toegeworpen als toegift!

En zooals met dit, zal het waarschijnlijk ook met andere processen afloopen.

voorbeelden zijn dáár, om dit te bewijzen. En wanneer men weet welke ontzaglijke moeite en enorme kosten zich de buitenlandsche havens als Hamburg, Bremen, Antwerpen enz. getroosten om het transito-verkeer aan Rotterdam te onttrekken, ten einde het over eigen water en over eigen bodem te vervoeren; wanneer men ziet, hoe het ondernemende Belgische industrieele kapitalisme, met den immer speculeerenden koning Leopold aan 't hoofd, tegen allen tegenstand in, aan Ostende een haven wil schenken, dan moet het elkeen duidelijk zijn, dat het gevaar om te worden doodgeconcurreerd, volstrekt niet fictief is.

Het andere gevaar is dat van de technische ontwikkeling van het verkeerswezen. De vraag is namelijk, of Rotterdam zijn havens en waterwegen te gereeder tijd op de diepte kan brengen, die door den modernen bouw van de koopvaardij-vloot als voorwaarde zal worden gesteld. Hetzelfde streven, dat wij waarnemen bij de industrie, dat najaagt snelle en zoo groot mogelijke productie, dat vinden wij, in anderen vorm, in niet mindere mate terug bij de scheepvaart: de zeilschepen verdwijnen al meer en meer, en hebben reeds plaats gemaakt voor de stoomschepen, met hun meer stabiele snelheid en onafhankelijkheid van weer en wind. Ook deze stoomschepen zijn echter aan voortdurende evolutie onderhevig. Het streven van den scheepsbouw is: zoovéél mogelijk goederen te vervoeren in ééns, in den kortst mogelijken tijd. Het gevolg is, dat de stoomschepen telkens grootere afmetingen aannemen; en dit heeft wel reeds zulk een omvang aangenomen, dat reeds schepen in de vaart zijn, die, geheel geladen, *geen enkelen Nederlandschen haven kunnen binnenkomen*. Het komt me belangrijk voor, hieromtrent even te releveeren het artikeltje van den heer J. Ripperda Wierdema in de „Economist" van April j.l. waarin verkort is opgenomen eene lezing van den Amerikaan Carthell, gehouden te Boston, die belangrijke cijfers omtrent de scheepvaart heeft meegedeeld. Volgens berekening van dezen zeevaartkundige is de grootte der stoomschepen als volgt toenemende:

Lengte Eng. voeten		Breedte Eng. voeten		Holte Eng. voeten		Diepgang Eng. voeten	
in 1848	230	in 1848	36,2	in 1848	23	in 1848	19
„ 1873	390	„ 1873	45	„ 1873	31,5	„ 1873	24
„ 1881	460	„ 1881	45	„ 1881	30	„ 1881	24
„ 1891	507	„ 1891	54,5	„ 1891	31	„ 1891	27
„ 1898	541	„ 1898	61	„ 1898	39	„ 1898	29
„ 1923	765	„ 1923	80	„ 1923	41	„ 1923	31
„ 1948	1000	„ 1948	100	„ 1948	43	„ 1948	34

Gem. snelheid der 20 grootste handelsstoomers zeem. (knoopen)		Snelheid der vlugste handelsstoomers zeem. (knoopen)		Gem. Tonnenmaat der grootste handelsstoomers Tonnen.	
in 1848	9,2	in 1848	10	in 1848	1.430
„ 1873	12	„ 1873	17,5	„ 1873	4.413
„ 1881	15	„ 1881	19	„ 1881	4.900
„ 1891	17,2	„ 1891	20	„ 1891	6.977
„ 1898	18	„ 1898	22	„ 1898	10.717
„ 1923	21	„ 1923	26	„ 1923	24.000
„ 1948	24	„ 1948	30	„ 1948	30.000

Van beteekenis, nu, voor de havens, is: de *diepgang*. Want wanneer vermoed wordt, dat een haven de vereischte diepte *niet* ruimschoots biedt, dan laat men de groote stoomers eenvoudig niet binnenkomen, en wendt men zich tot *die* haven in de buurt, waar men zonder eenig gevaar van aan den grond te zullen raken, kan rangeeren.

De havens hebben zich in de eerste plaats dus te richten naar den *diepgang* der schepen; en nu zijn de buitenlandsche havensteden, met name Liverpool, Southampton, Boston, Philadelphia, Antwerpen, Hamburg, enz. reeds eenige jaren bezig, te zorgen, dat hun havens voor alle bodems diepgang genoeg hebben. De Rotterdamsche Waterweg biedt op dit oogenblik niet meer dan 80 decimeter diepgang; en de schepen, die dezen noodig hebben, wachten dan nog het gunstige tij af. Dit is tot nu toe voldoende gebleken. Maar er zijn reeds schepen in de vaart, die 85 d.M. noodig hebben, en over enkele jaren (stel 8 à 10) zal de *eisch* voor iedere wereldhaven zijn: 90 d.M. of 30 Eng. voeten. En de straks genoemde buitenlandsche havens zijn reeds op deze diepte gebracht, of wel men werkt daaraan op dit oogenblik. New-York en New-Orleans hebben hun plannen reeds gereed tot zelfs 35 voet of meer dan 10 meter diepte. De vraag nù is: kan Rotterdam aan dien eisch voldoen tegen den tijd als de scheepvaart dit eischt? Want terwijl de meeste havens, zoo ook Amsterdam, met hun korten uitweg naar zee binnen enkele jaren hun water kunnen uitdiepen, is dit voor Rotterdam ontzettend veel moeilijker, hebbende een scheepsweg van groote lengte.

Hoe het zij — onder de deskundigen is inderdaad hier en daar de meening gevestigd, dat Rotterdam hierin op den duur bijna onmogelijk kan voorzien; en dan zijn de gevolgen al niet zeer twijfelachtig: het verkeer zal zich *moeten* verplaatsen naar Antwerpen, Amsterdam en Hamburg.

Natuurlijk is het hier niet de plaats, en ook niet mijn taak, gevolgtrekkingen hieromtrent in den breede te maken. Ik heb slechts willen betoogen, dat de gemeente millioenen na millioenen uitgeeft, voor handel en verkeer; dat de winsten daarvan voor het overgroote deel zijn gekomen in handen van de particuliere kapitalisten, en de gemeente zelve nog niet zóóveel daarvan heeft genoten, dat zij zich niet tot over de ooren in de schuld behoefde te steken, en zij zelfs den kostbaren grondeigendom daaraan ten offer heeft gebracht; dat zij met het voteeren van nieuwe millioenen maar steeds doorgaat, en daardoor den schuldenlast nog telkens grooter maakt, zonder in staat te zijn, in gelijke mate af te lossen; dat zij dus veel verder springt dan haar polsstok lang is, en ik wil er de bewering bijvoegen, dat het de arbeidersklasse is, die onder allerlei vormen, daarvan de nadeelen ondervindt, en deze in de toekomst nog meer ondervinden zal. Belangrijk is het voor ons, den eigenlijken loop en den bodem van den geroemden vooruitgang eens ietwat nauwkeuriger na te gaan; noodig vooral, omdat door de bourgeois-schrijvers met zooveel poeah! wordt beweerd, dat van dien zegenrijken vooruitgang wel in de eerste plaats de arbeiders het hunne genieten.

Het is volkomen waar, dat de vooruitgang van handel en verkeer nu eenmaal niet afgemeten kan worden naar de batige saldo's die vloeien

in de gemeentekas; ook zonder deze saldo's kunnen de gemeentenaren de vruchten van den vooruitgang genieten. Maar op z'n minst zou toch gevergd mogen worden, dat, in tijd van vooruitgang en bloei, de schulden der gemeente in haar geheel *niet* werden verhoogd; en dat de belangen van de arbeiders *niet* werden verwaarloosd! En beiden is hier wèl het geval! En buiten tegenspraak is het toch ook, dat de kapitalisten, de particuliere ondernemingen, zoowel de enkele kapitalisten, reeders, cargadoors, expediteurs, enz. als de groote en kleine maatschappijen, vanaf de Holland-Amerika-lijn en Rotterdamsch Lloyd, tot de kleinere expeditie-maatschappijen, met den ganschen aanhang van tusschenpersonen, van bemiddelaars, bevrachters, stuwadoors, kroeghouders niet het minst, gansche rijen menschen die allen met een ruim geldgewin gaan strijken, ruimschoots hun deel daarvan hebben genoten. Daarover zal, denk ik, geen verschil bestaan; verschil van meening zal wèl bestaan over de rol, die de arbeidersklasse daarin thans vervult, en, naar onze meening, zou *moeten* vervullen en over de rol, die de gemeente daarbij zou hebben te spelen.

Daarover — ik twijfel er niet aan — zijn de bourgeois-schrijvers en wij sociaaldemocraten, het *niet* eens.

* * *

De aanwas en de toenemende omvang van het verkeer waren de oorzaak, dat reeds van '70 af gestadig een stroom van plattelandsarbeiders naar dit middelpunt van handel en scheepvaart optrok; en de aard der te verrichten werkzaamheden leidde er toe, dat dit vooral waren arbeiders, die te beschikken hadden *niet* zoozeer over bekwaamheid en intellect, maar over ruwe lichaams-, over spierkracht. De werkzaamheden waren: eerst het graven en baggeren van havens en waterweg; later en thans nog: het laden en lossen van allerlei goederen: ijzererts, steenkolen, hout, graan; het lossen en laden van stukgoed: goederen, produkten, dood- en levend vee, enz. enz. En hoe meer de handel zich uitbreidde, hoe forscher en breeder werd de stroom. Bij duizenden kwamen ze afzakken, uit alle provinciën, vertegenwoordigende alle vakken en ambachten; ze verdrongen en bevochten elkander en trachtten met de sterke vuist een stuk brood te veroveren. Altijd maar door hield deze stroom van vreemde werkkrachten aan, en duurt ook op dit oogenblik, hoewel in mindere mate, nog voort.

Heel deze reusachtige massa bestond uit niets-bezitters, menschen, die vandaag drie gulden verdienden en morgen weer tevergeefs om werk zochten; die deze week, met ontzettend zwaren arbeid en bovenmenschelijke inspanning, *f* 20.— verdienden en de volgende week weer rondliepen en opteerden wat misschien van de laatste *f* 20.— was overgebleven. De sterken en krachtigen wisten zich heel spoedig een bestaan te verschaffen — de zwakken gingen onverbiddelijk ten onder òf wegens te zwaren arbeid in steenkool of erts en onder den korenzak, òf door gebrek aan werk, dat hen, wegens gemis aan goed voedsel, al spoedig voor den zwaren arbeid ongeschikt maakte.

Enkele cijfers over dezen toestroom van ruwe arbeidskracht liggen

vóór me; wellicht zijn ze voldoende, den lezer daarvan eenig denkbeeld te geven.

In 1886 vestigden zich in de gemeente	859	pers. uit den arbeidersstand	
„ 1887 „ „ „ „ „	897	„ „ „ „	
„ 1889 „ „ „ „ „	2153	„ „ „ „	
„ 1891 „ „ „ „ „	2375	„ „ „ „	
„ 1892 „ „ „ „ „	2043	„ „ „ „	
„ 1893 „ „ „ „ „	1954	„ „ „ „	[1])

Neemt men nu in aanmerking dat die stroom van niet-bezitters, welks aanwas niet door een ook maar nabijkomend getal vertrekkenden werd geëquivaleerd, niet van 86 maar reeds van 10 jaar vroeger en in meerdere en mindere mate tot op dit oogenblik heeft voortgeduurd, dan kan men zich een denkbeeld vormen van de enorme massa arbeiders die hier is opeen gehoopt. En dat het percentage van arbeiders tegenover bezitters bijzonder groot is, kan ook blijken uit een enkel kiezerscijfer: terwijl van 1888 tot 1896 de bevolking is toegenomen met plm. 47 pct., is het kiezerscorps gedurende dat tijdvak toegenomen met.... met 15 pct.

Het is dus dat proletariaat geweest, wat voor de ontzettende vermeerdering van het inwoners-aantal het contingent heeft geleverd; het is gekomen op een schoen en een klomp en heeft van den kelder tot den nok, tegen hooge huurprijzen, gevuld alles wat de huisjesmelkers goed vonden als woning te verhuren; het heeft de los- en laadkaden bestormd alsof er goud was te graven; het heeft de kroeghouders en de huisbazen schatten doen vergaren; het heeft geleefd van de hand in den tand: etend wanneer het wat verdiende, hongerend wanneer de verdiensten ontbraken. En tot op dezen dag is het nog altijd weer die groote massa, vervat onder den naam van „bootwerkers", die tegen schijn-hooge loonen dag aan dag weer lost en laadt, schept en draagt, sleept en duwt, zwart van de steenkool of bruin van het erts, wit van het meel of blauw van de indigo!

Hebben nu inderdaad deze duizenden lieden, die dag aan dag hun brood moeten verdienen met den handenarbeid aan den waterkant, een zoo belangrijk deel van dien „zegenrijken vooruitgang" genoten? Men is gewoon hierop te antwoorden met eene verwijzing naar het loon, dat dikwijls „in 5 dagen *f* 20.— bedraagt?" Voorop zij erkend, dat allen, die het bij het scheepvaartverkeer tot de een of andere graad van superieuriteit hebben gebracht — welke graden ik, ook vanwege de talrijkheid, hier onmogelijk alle op kan sommen — gewoonlijk op een goede verdienste voor een niet àl te moeilijken arbeid kunnen rekenen; en herhaald zij, dat inderdaad tusschenpersonen als bevrachters, enz., benevens kroeghouders en vele winkeliers, er zeker goed bij gevaren zijn; maar deze tezamen maken, ook mèt de dividenden-opstrijkers, slechts een klein percentage uit tegenover de arbeiders, die voor een dagloon moeten werken. En dan — men roepe niet te hard over de hooge loonen, die deze duizenden verdienen! Ja, het is waar: wanneer ze 's morgens te 6 uur in de steenkool of in het erts gaan werken, en ze werken hard door, den ganschen dag, *tot den volgenden morgen* (want arbeidsdagen, ook bij het zware werk, van 18, 20 tot 22 uur komen bij de bootwerkers

[1]) Zie jaarverslagen van de Ver. tot Verb. v. Armzorg.

bijna *dagelijks* voor) dan kunnen ze *f* 2.50 à *f* 4.— hebben verdiend. Maar ik geef u de verzekering, lezer, dat wanneer ge eens meegingt naar die kolossen van schepen en ge zaagt hen daar werken, zweetende en zwart als de schop die zij hanteeren, daar heel laag beneden in de donkere en stoffige buik van het zeegevaarte en ge zaagt hen 's morgens huiswaarts keeren met vuile kleederen en bemorste gezichten, slenterende van de jenever, maar nog méér van de moeheid, ge zoudt uitroepen: maar voor dien arbeid is *f* 2.50 of *f* 4.— nog te weinig! Maar wij wenschen toch bij eene terloopsche beschouwing over den toestand der bootwerkers, ook de betrokkenen *in 't geheel* te nemen. En dan staat het voor mij vast, dat, in aanmerking nemende de werkloosheid, waaronder de minder met het terrein bekenden immer lijden; in aanmerking nemende, dat die werkloosheid zich op sommige jaargetijden zeer sterk gevoelen doet; in aanmerking nemende de buitengewone uitgaven, die door het langdurige achtereen werken en daardoor tusschentijds gebruiken van extra duur voedsel en drank ontstaan, het huren van gereedschappen, enz. enz., het loon van de bootwerkers in doorsnee *niet* is *f* 20 per week, nog niet *f* 15.—, dat hun netto-loon niet meer bedraagt dan in doorsnee *f* 12.—, welk cijfer ook indertijd bij de groote staking in het orgaan der bootwerkers werd genoemd. En dàt loon is voor den arbeid, die gevergd wordt, eer weinig dan veel te noemen!

Te verwonderen ware het buitendien ook, dat een stand van menschen, die gemiddeld *f* 20.— per week verdienen, juist de schamele klasse vormt in een stad: de arme buurten, de arbeiderskazernes, de duizenden arbeiderswoningen die het slechtst zijn in hun soort, zijn *alle* bezet door bootwerkers, en zonderling ware het toch, dat de best beloonden in de stad in de slechtste woningen huisden.

En deze bootwerkers zouden het dan zijn, die „wel mede het meest" van den zegenrijken vooruitgang hebben genoten! O, ik zou willen dat men een enquête instelde naar die hooggeroemde welvaart; dat men eens 'n duizendtal bij voorbeeld nam en nauwkeurig de loonen, de werkloosheid, den aard van den arbeid, de woningen enz. naging. Men zou heel spoedig bemerken dat het wel gemakkelijk is in boeken en tijdschriften te vertellen, dat de arbeiders zoo ruimschoots hun deel genieten van den vooruitgang — evenveel waarde en meer grond heeft de bewering, dat het per slot van rekening de *arbeiders* zijn die met hun armen en handen àl den arbeid hebben verricht, die in weer en wind, bij warmte en koude, bij nacht en bij dag altijd gereed stonden vlug te lossen en vlug te laden, en die niet meer van dien enormen vooruitgang hebben genoten dan een loon dat hen precies of nauwelijks in staat stelt zich te voeden zooals de arbeid het vordert; een soort arbeid, die, door zijn wisselvalligheid, sterke lichamen vordert en oorzaak is van een vroegen ouderdom; woningen die tot de duurste en slechtste gerekend mogen worden, en ten slotte ook nog, gedurende de laatste jaren, de zekerheid, dat door de aanschaffing van al meer en meer stoomkranen, elevators, enz. hun arbeid al meer en meer overbodig zal worden en over ettelijke jaren de werkloosheid zal heerschen ook in *drukke* tijden!

Ziedaar het deel van den zegenrijken vooruitgang van onzen handel en van ons verkeer, dat bij de arbeiders, bij de bootwerkers is te land gekomen. Ziedaar de uitdrukking: „de bootwerkers verdienen in de 5

dagen wel eens *f* 20.—", tot de ware beteekenis teruggebracht! En om volledig te zijn mag er ook nog op worden gewezen, dat deze bootwerkers, ongerekend het kleine percentage wat zich in dit opzicht heeft gedekt door assurantie, geheel zijn overgeleverd aan de gevolgen van ziekte, ongeval en invaliditeit, welke arbeidersplagen zich hier, meer dan elders, uit den aard van den arbeid, geducht doen voelen.

En de toekomst is voor hen zoo min bemoedigend, als het verleden gebleken is, zegenrijk te zijn. Naarmate in klein-bedrijf en op het platteland de arbeidskrachten overbodig worden, naar die mate houdt de toeloop van werkkrachten aan; deze toeloop wordt thans geëquivaleerd door de toename van het verkeer, doch de minste stremming heeft noodwendig werkloosheid en ellende onder deze massale, van de hand in den tand levende, bevolking ten gevolge en te lichter doet zich deze crisis voor, nu de machinale los- en laadwerktuigen hand over hand toenemen en de eisch van snelle lossing en lading de gemeente en de firma's dwingt, deze aan te schaffen. De eenige macht die hier in staat en aangewezen zou zijn ten opzichte van loon, arbeidsduur, stukloon, samenstelling der ploegen, enz. enz., regelend en scheppend op te treden, ware de organisatie. Tot nu toe is evenwel eene stabiele, actieve organisatie niet gesticht kunnen worden, of althans niet bestaanbaar gebleken, en het is moeilijk te zeggen wanneer het hiertoe komt.

De rol die de gemeente Rotterdam gedurende al die jaren van bloei, heeft gespeeld tegenover de arbeidersklasse, is eene, die geheel past bij haren aard en haar geraffineerd kapitalistisch karakter. In hoofdzaak komt dit uit in de wijze, waarop zij haar taak vervult als werkgeefster; dááraan kent men den uitzuiger, die op een koopje loopt, den schuimer op de overvoerde arbeidsmarkt, die den arbeider zoo weinig mogelijk betaalt. Maar ook over 't algemeen verbergt zich dat kapitalistische karakter geenszins, zoo min in armenzorg als onderwijs, zoo min in haar toezicht op arbeidswoningen als in hare zorg voor intellectueele ontwikkeling en uitspanning. De bootwerkers, die met de kracht hunner armen, door den moeitevollen arbeid van eenige geslachten, toch zoo ruimschoots hun aandeel hebben gehad in den arbeid, die noodig was om den vooruitgang van het oogenblik te bewerkstelligen, zij hebben, evenmin als de gansche schare van andere arbeiders, ooit iets van de gemeente genoten, wat ook maar geleek op waardeering, op bijzondere zorg, op behartiging van speciaal *hunne* (des arbeiders) belangen. Slechts éénmaal heeft de gemeente Rotterdam zich gedurende de laatste jaren tegenover de bootwerkers bijzonder attent betoond; dat was bij de groote bootwerkersstaking van '96, toen zij den stakers de geheele politiemacht, 't gansche regiment schutters, en . . . . twee kanonneerbooten op het dak zond, om hier toch vooral te overtuigen, dat zij, de bootwerkers, niet alléén tegenover zich hebben de reeders, cargadoors, enz., maar ook de gemeente-autoriteiten, die hun klassegenooten te hulp komen wanneer het er op aankomt, af te slaan en neer te drukken elke poging van de groote massa, zich desnoods door staking een betere positie te verschaffen.

Maar overigens *niets*, zoo min in 't bijzonder voor de bootwerkers, als in 't algemeen voor alle arbeiders. Het is hier niet de plaats, over de

onderdeelen der gemeentehuishouding breedvoerig uit te wijden; elk dier onderdeelen op zichzelf zou trouwens een studie en nasporing overwaard zijn. Wat armenzorg betreft — tegenover háár heeft de gemeente het „laisser aller'' met zoo tartende consequentie toegepast, als maar even wet en menschelijkheid toelaten; en deze beiden zijn, vooral voor gemeentebesturen, zeer rekbaar. Dat de gemeente zich als zoodanig met de verzorging der armen niet inlaat — dat spreekt voor een liberale gemeente als deze, wel van zelf; daarvoor heeft zij haar Burgerl. Armbestuur, samengesteld uit het gewone slag van renteniers, handelsmenschen en kruideniers, dat eerst dàn helpt, wanneer de arme inwoner bij geen kerkgenootschapsliefdadigheid-commissie- of -instelling is onder dak te brengen; die als kenteekenen van armoede aannemen het absoluut zonder inkomsten zijn, door langdurige ziekte, weduwenstaat, of dergelijke, zoodat honger en ontbering dik op alles te lezen ligt, en die dan helpt met .... *f* 1.— à *f* 1.50 per week. Nog op een andere wijze deelt dit Armbestuur van hare weldaden uit, nl. door eene berging in .... het Armhuis! Achter aan den Schiedamschendijk, tusschen kroegen, hoerekasten en fabrieken, begrensd ook door tingeltangels, staat het vierkante, grauwe gevaarte, met ijzeren tralies voor de ruiten, waar de „verpleegden'' (godbeter 't!) huizen. Dàt is de kazerne, waar het bloeiende Rotterdam aan haar arme stadgenooten de weldaden uit menschelijkheid en dankbaarheid bewijst! En de feiten, die den vorigen zomer, bij het ontslag van een der beambten, aan den dag zijn gekomen, hebben eenig licht geworpen op de bijzondere zorg, die de gemeente tegenover de ouden en invalieden betoont: *slechte* voeding, *slechte* huisvesting, *slechte* behandeling, verwaarloozing der zieken! Dit alles werd in den *Raad* geconstateerd, en er werd bij gezegd, en niet weersproken, dat wanneer er in het Armhuis bij nacht brand uitbrak, er 7/8 van de bewoners in de vlammen zouden omkomen! Zóóver strekt zich de zorg der gemeente uit voor de schamel-armen, maar verder ook vooral niet. Het overige wordt overgelaten aan de kerkelijke en particuliere liefdadigheidsgenootschappen, op wier goede wil het nu eenmaal niet past, iets af te dingen, maar waarvan ik overtuigd ben, dat zij tot leniging der armoede, tot hulp van hongerigen, van ouden van dagen en invalieden, die Rotterdam zoo bij honderden en honderden telt, bitter weinig ten goede kunnen uitrichten. Ter typeering van de opvatting, die de grootste der particuliere vereenigingen, zich presenteerende onder den wijdschen titel: „Vereeniging tot Verbetering van Armenzorg,'' onder de hooge leiding van onzen Wethouder van Financiën, ex-kamerlid, den heer Hintzen, van hare taak heeft, ligt hier vóór me een circulaire, waarin den geachten gegoeden stadgenooten een heele lange lijst van namen wordt voorgelegd van armen, aan wien men .... *niet* moet geven! Zij krijgen àl te veel! ....

En in geen betere conditie als de verzorging der armen, verkeeren de andere takken der gemeentelijke huishouding, waarvan vooral de *woningkwestie* eene is, die hoog, hoog noodig moest worden ter hand genomen, maar waarover men zwijgt, wijl men over geen geld wil disponeeren, om hierin handelend op te treden. — Zelfs tot geen onderzoek naar den toestand, die aan Amsterdam heel weinig toegeeft, heeft men het willen brengen.

De houding der gemeente als *werkgeefster* is, bij eenig onderzoek, wel

tamelijk juist te controleeren, ofschoon men toch moet afgaan op gegevens die u van hier of daar worden verstrekt. De gemeente zelf verschaft daaromtrent geen inlichtingen. Uit geen enkel stuk, 't zij verslag of begrooting of wat dan ook, blijkt, hoeveel loon de werklieden verdienen, nóch die van plaatselijke werken, nóch die der vereeniging; alleen omtrent de politie en havenbedienden is dit eenigszins nader aangegeven.

Het talrijkst zijn de werklieden bij de afdeeling „Plaatselijke Werken;" pl. m. 1400 arbeiders verrichten onder deze afd. dagelijks voor de gemeente hun diensten. Hieronder zijn saamgevat smeden, timmerlieden ververs, straatmakers, koperslagers, enz. terwijl het grootste deel van hen bestaat uit *grondwerkers*. Natuurlijk is deze afdeeling nog weer gesplitst in onderafdeelingen; 't geheel staande onder een directeur, en elke afd. onder een hoofdopzichter. Op een zonderlinge wijze vervult tegenover deze 1400 werklieden de gemeente haar plicht als werkgeefster. Ze laat hen 9 uur per dag werken. Ofschoon nu deze maatregel op zich zelf zeer is toe te juichen, wijl over 't algemeen de werkdag in de stad hier langer is, zou men er bij mogen verwachten, dat ook het loon daarmee in overeenstemming was . . . Het tegenovergestelde is hier het geval! Een bepaalde vorm bestaat niet. De uitbetaling en de regeling der loonen wordt overgelaten aan de superieuren, met het gevolg, dat willekeurige achteruitzettingen bijna dagelijks voorkomen, zonder dat de betrokkenen hieraan iets kunnen veranderen. *De overgroote meerderheid der stadswerkers heeft op dit oogenblik een loon van . . . . zestien cent per uur.* Eén gedeelte is er zelfs, namelijk de karrelui, d. z. de menschen die dag in dag uit op de hobbelende karren mogen doorbrengen, waarmee zand, steenen, kalk, enz. vervoerd wordt, die van dit voorrecht nog niet eens mogen genieten, en tevreden moeten zijn met . . . . 14 cent per uur! Alleen de beste vaklui, de timmerlieden, bankwerkers, metselaars, enz. verdienen iets meer, nl. van 18 tot 22 ct. per uur. En dus bedragen de loonen voor het gros der werklieden, met name voor hen die het moeilijkste werk hebben te verrichten, gemiddeld . . . . *f* 9.— per week; voor een kleiner gedeelte bedraagt dit loon . . . . *f* 7.50 per week, terwijl de meest bevoorrechten, de knapsten, het kunnen brengen tot *f* 11.— à *f* 12.—. Ziedaar de loonen, waarmee 1400 gemeentewerklieden zich moeten tevreden stellen. Aan pogingen om hierin verbetering te brengen, heeft het niet ontbroken. Sedert lang heerscht onder deze werklieden sterke ontevredenheid over de positie, die de gemeente hun verschaft, en die *slechter* is dan die, welke de arbeiders bij particuliere patroons genieten. Sedert bijna drie jaren bestaat er onder deze werklieden een vereeniging, die zich ten doel stelt, de stoffelijke belangen der leden te behartigen; maar van deze gaat weinig kracht uit, ook al omdat de leiding zwak en toegevend is en van geen ondervinding op het gebied der arbeidersbeweging blijk geeft. Zoolang niet eenige sociaal-demokraten in den Raad zullen zijn gebracht, die brutalen gemeentebesturen onder de oogen durven zien, zoolang zal deze treurige toestand zelfs niet op het tapijt komen, laat staan veranderd worden!

De politie-agenten verkeeren in geen betere conditie. Hun loon bedraagt voor het grootste deel, nl. 3e en 4e klasse, *f* 400.— à *f* 450.— per jaar, waarvoor zij diensten moeten doen, zóó precies en zóó juist, bij nacht en dag en Zondag, dat iemand die 'n greintje gevoel heeft voor

zijn vrijheid en beschikt over eigenwaarde, zich onmogelijk in dit stijve, ondragelijke gareel thuis kan gevoelen. Aan het straks genoemde, karige loon wordt bovendien nog de verplichting verbonden, dat men hoogstens 5 minuten verwijderd mag wonen van het sectie-bureau, waartoe men behoort; zoodat dikwijls òf de agent véél huur heeft te betalen, méér dan zijn loontje hem veroorlooft, òf hij zich moet behelpen in krotten, waar de gezondheid bedreigd wordt en alle leven en frischheid ongekende vreemdelingen zijn. Toen onlangs in den Raad gevraagd werd, of in het lot der politie-agenten niet eenige verbetering kan worden gebracht, antwoordde deze: voorloopig niet; de politieagenten hebben hier over 't algemeen een *goede* positie. Hoe eene positie dan moet zijn, als ze wèl in aanmerking komt, verbeterd te worden, heeft men niet mogen vernemen. Misschien dàn, wanneer de vrouw van den agent moet gaan werken, om daarmee te dekken wat ze op d'r man's loon te kort komt. Onder deze geëmployeerden ontbreekt, zooals overal, ook alle organisatie en zal ook voor hen de lotverbetering wel moeten gebracht worden door *ons*, in den Raad!

Een derde tak van eigen bedrijf, die hier nog even besproken dient te worden, is de reiniging, of eigenlijk zijn het de toestanden der arbeiders, die hierin werkzaam zijn. Eenige honderden jonge en oude mannen staan elken dag gereed, om de groote mestvaalt, die deze stad voortbrengt, op te ruimen, uit te zoeken, te bereiden; en natuurlijk zijn onder dezen verreweg de talrijksten: de *straatvegers*. Tot vóór enkele jaren nu betaalde de gemeente deze straatvegers met de gemiddelde som van .... **10** cent, zegge **tien** cent per uur, zoodat de paar honderd straatvegers, en daarbij de meeste huisvaders, des Zaterdags naar huis gingen met een loon van 5 tot 7 of hoogstens 8 gulden! Deze schandelijke toestand van hongerlijden en ontberen heeft jaren voortgeduurd, zonder dat er ooit in den Raad één stem is opgegaan, om hierin eenige verandering te brengen! Twee jaren geleden kwam dit verzet van de werklieden zelf! Op een goeden morgen trokken de straatvegers, mèt hunne vrouwen, naar het bureau van den directeur, ten einde dezen te verzoeken, hun hongerloon met een paar centen te willen verhoogen. Deze, die zelf een inkomen had van *f* 4000.—, *weigerde*, ja stond hun nauwelijks te woord! Een deputatie begaf zich daarop naar den burgemeester, die hen wèl ontving, maar slechts om hen op het verzoek, of er in hun, der straatvegers, treurige positie niet eenige verbetering zou kunnen komen, op smalenden toon toe te voegen: „Zoolang ik jullie 's Zondags met een sigaar in den mond zie loopen, zóólang geloof ik in jullie armoede niet!" Méér kreeg de deputatie van hongerende gemeentereinigers, van hunnen burgemeester *niet* gedaan.

Eenige verbetering is er na dien tijd, meer toevallig dan uit goedheid, aangebracht. Door het aanschaffen van eenige machinale werktuigen moet er een gedeelte van den arbeid 's nachts plaats hebben, en mèt deze reorganisatie heeft men ook de loonen nagezien. Laat ik mij echter haasten de uitkomsten dezer reorganisatie medetedeelen, opdat uw indruk niet onjuist-gunstig worde! 't Ware goedheid om niet verspeeld. Op dit oogenblik genieten de straatreinigers: 1e klasse (enkele tientallen) 13 cent per uur; de 2e 12 cent per uur, de 3e klasse 11 cent per uur, en de overigen, de nieuwelingen, enz., 9 en 10 cent per uur. Ruim gerekend, is het gemiddelde loon der straatvegers thans nog niet meer dan

ruim .... *f* 8.—, zegge achthonderd centen per week! Het eenigste buitenkansje, wat den reinigers te beurt kàn vallen, is om de 14 dagen of drie weken te behooren tot een nachtploeg, wat hun een verhooging geeft van *f* 0.90 à *f* 1.— per week! Weet men nu, dat er voor dien nachtarbeid geen uur van de dagtaak verzuimd mag worden, dan kan men zich denken, hoe duur dat buitenkansje door de stumperds is gekocht! Wat niet wegneemt, dat wanneer men den een of anderen straatveger wil straffen, men hem bij voorkeur straft met het onthouden van .... nachtwerk, wetende dat men hem hiermee het meest gevoelig treft! Dàt is de toestand van de met het vuile werk belaste gemeentewerklieden; een toestand, die noodwendig ellende en armoe ten gevolge heeft. En hij, die zich de moeite getroost, ook maar een oppervlakkig onderzoek naar den toestand van de huishoudingen dezer gemeentegeëmployeerden in te stellen, komt tot de ontdekking, dat hier honger en ellende de gevolgen zijn van de uitzuigerij der gemeente, erger dan bij éénig anderen particulieren patroon!

Ik heb hiermee, zeer in het algemeen en niet minder onvolledig, den toestand van *enkele* categoriën der gemeente-werklieden besproken. Onvolledig althans wat den omvang, en in zooverre ook wat de cijfers betreft, dat ik niet alle heb opgesomd. De cijfers, die hier wèl zijn vermeld, zijn echter juist, en voorzeker reeds voldoende, den lezer een blik te geven op de wijze, waarop deze gemeente, die zoovele millioenen disponibel heeft om den handel en de scheepvaart te helpen, die in haar salarieering van hooge ambtenaren volstrekt niet karig is, optreedt tegenover hare meer dan tweeduizend werklieden. Méér dan in ééne andere stad komt het geraffineerd kapitalistische karakter uit, en machtig en zoo goed als onaangevochten speelt dat kapitalisme hier nog altijd den baas. Slechts één partij zal in staat blijken, de brutale geldmacht hier te bevechten, en het ware volks- en gemeentebelang van dat der kapitalisten te onderscheiden; slechts één partij zal blijken, genoeg kennis en beginsel en genoeg kracht te bezitten, deze plutocratie met succes te bestrijden, dat is de partij der *arbeiders*, de sociaal-democratie!

Voor het eerst neemt deze zomer onze afd., bij de algemeene verkiezingen, de handschoen tegen de heerschende geldmacht op. Dat het succes, ook bij veel inspanning, niet groot kan zijn, daarvan zijn we overtuigd, en daarvoor is ook het beperkte kiesrecht voor den Raad ons een waarborg; maar al meer en meer moeten wij bij de arbeiders, bij het groote publiek, de belangstelling in de gemeentezaken aanwakkeren, moeten wij zijn de pioniers, die ook in den strijd tegen het kapitalisme in de gemeenteraden voor het proletariaat een weg banen. Daarvoor is wel het meest noodig: *kennis;* en een voordeel is hier zeker, dat om die kennis te bekomen, men geen grieksch of latijn behoeft te kennen.

Zonder mij te vlijen met de verwachting, dat bovenstaande zeer veel tot vermeerdering dier kennis zal kunnen bijdragen, hoop ik toch in 't licht te hebben gesteld, dat alles wat de gemeente aangaat, onze voortdurende belangstelling overwaard is. En Rotterdam, het groote handelsnest aan den Maasmond, biedt daarvoor wel een bij uitstek ruim arbeidsveld.

Rotterdam, Mei '99.

Nieuwe Brochures.

Arbeiderspensioneering. De eisch van Staatspensioneering verdedigd door W. H. Vliegen. (In opdracht van het Partijbestuur der S. D. A. P.) Soc. dem. Bibl. No. 7.

Het beste populaire geschrift over dit onderwerp. Bevat in 32 bladzijden een beknopt maar niet onvolledig overzicht van alle voorname punten. De meeste propagandistische kracht, meenen wij, ligt in de kritiek van de verplichte verzekering, blz. 12-21, waar de schrijver een negental bezwaren tegen het stelsel aanvoert. Hoofdbezwaar tegen het beginsel, had hij uitgesproken in dezen regel: „Ingrijpende hervormingen kunnen nooit bestaan uit een dwang, hunne inkomsten op deze of gene wijze te besteden." Men moet „den arbeiders iets *geven*, hen *rijker* maken". Dit verklaart zeer zeker waarom burgerlijke hervormers vóór, en socialisten tegen de verplichte verzekering zijn- Doch gaarne hadden we nog een enkel woord gelezen over dit *principieele* onderscheid tusschen gedwongen verzekering en staatspensionneering, dat het eerste systeem *een reaktionnaire strekking heeft, wijl het ten koste van de werklieden en door middel van een hun door de regeerende klasse op te leggen dwang, een der voor haar gevaarlijke gevolgen van het kapitalisme: broodeloosheid van een overgroot deel der arbeiders op rijperen leeftijd, belooft min of meer te bedwingen.*

Terwijl daarentegen de eisch van staatspensioen; hetzij dan uit de algemeene rijkskas betaald of door middel van een bijzondere belasting op de werkgevers bekostigd, wat geen principeel verschil is, maar een vraag van praktische politiek, te beantwoorden in verband met de geheele regeling van de sociale wetten; de arbeiders vertrouwd maakt met het denkbeeld, om door middel van hun invloed op de staatsmacht een deel van het hun door de kapitalisten ontnomene terug te ontvangen. Hoewel in het kapitalisme volkomen uitvoerbaar, heeft de eisch van staatspensioen de revolutionnaire strekking van den strijd tegen de kapitalistische klasse te brengen op principiëele gronden, ontleend aan de kennis van het stelsel en gericht tegen de instandhouding er van — een strijd, die niet zonder een buitengewone krachtsinspanning van de arbeidersklasse mogelijk is, en dus aan hare algemeene ontwikkeling ten goede komt.

Eene onjuiste of althans onduidelijke voorstelling vonden we op bl. 23, waar van militairen en ministers gezegd wordt dat zij „geen eigen bijdrage" leveren voor hun pensioen. — Om deze reden kan het voorbeeld van militairen en ambtenaren, die zelf betalen in den vorm van een korting op het salaris, nooit tegen staatspensionneering van arbeiders worden aangevoerd, wijl ambtenaren en militairen geen vrijwillige bijdrage afstaan van een onvast en wisselend, in elk geval ongegarandeerd loon, maar zij een van vast traktement gedurende een zeker aantal jaren een vast percentage moeten missen. Het komt, dus, voor hen hier op neer dat de Staat hun toekent èn traktement èn pensioen; en het is alleen een administratieve vorm dat het laatste betaald heet te zijn uit een korting op het eerste. Wanneer ik, Staat, een ambtenaar benoem en zijn wedde bepaal op duizend gulden van zijn 20ste tot zijn 60ste jaar, met uitzondering van de jaren 20 tot 25 gedurende welke hij slechts achthonderd zal ontvangen, en na zijn 60ste een pensioen; dan is in werkelijkheid de ambtenaar aangesteld op een som van *f* 800.— vijf jaar lang en gaat het bedrag van *f* 1000 — ná dien tijd eerst in. Het is een kwestie van boeking door het Rijk en anders niet. Alleen wanneer de fondsen onder eigen beheer waren en het surplus eigendom bleef van de belanghebbenden, zou het anders worden. Maar zelfs dan restte het voor de arbeiders ongunstige verschil van geen vast loon.

Die de brochure van Vliegen onbevangen doorleest, zal gaan begrijpen waarom Staatspensionneering ook door vele niet-socialistische arbeiders beter wordt gevonden dan het andere — op weg is een algemeene eisch te worden. —

* * *

De S. D. A. P. Haar Ontstaan, Doel en Streven, geschetst door P. J. Troelstra, tweede veel vermeerderde en herziene druk (Sociaaldemokratische Bibliotheek No. 3.)

Een zeer gunstig verschijnsel is het zeker dat, ook blijkens de laatste mededeelingen aan het kongres gedaan en in de *Sociaaldemokraat* gedrukt, de afzet van de doorgaans degelijke en welgeschreven brochures door de Partij uitgegeven, zich voortdurend uitbreidt. Iedere afdeeling telt een grooter of kleiner getal vrijwillige kolporteurs, die niet alleen de verspreiding onder de leden bezorgen, maar elke openbare vergadering gebruiken om de geschriften van de Partij in ruimeren kring bekend te maken. Zij behooren, deze kolporteurs, tot de werkers voor de groote zaak, wier arbeid wel niet gezegd kan worden in stilte te geschieden, maar toch zonder openbare toejuiching of hulde, en die niettemin met het werkzaamste middel van propaganda zijn belast.

De eerste druk van Troelstra's bekend werkje aan den man gebracht, is een tweede uitgave noodig geworden. De eerste bevatte 40, deze 60 bladzijden. De rubriek Belangrijke Resoluties is vermeerderd geworden met een vijftal, afkomstig van de kongressen van 97 en 98. Wij missen

de resolutie betreffende onze houding tegenover godsdienst en klerikalisme, aangenomen in 1897 te Arnhem, en die voor de propaganda in vele streken van ons land praktisch te gebruiken is. Opneming in een volgende uitgave schijnt ons gewenscht.

Zie hier, overigens, waaruit de vermeerdering van den inhoud bestaat.

Het gedeelte over de taktiek als staatkundige partij is verrijkt met een hoofdstuk: *De Verovering der Politieke Macht.* De schrijver noemt het dubbele doel van dezen strijd: het breken van den tegenstand der bourgeoisie tegen de opkomst van de socialistische voortbrenging, gelijk deze zich in en door de kapitalistische ontwikkelt; *en* de organisatie, de oefening van het proletariaat als ekonomische en politieke besturende klasse, tot voorbereiding van de samenleving zonder klassen of klassenverschil.

Konscensieus omgewerkt is het artikel over de *Vakbeweging.* Er zijn eenige volzinnen ingevoegd, die als de vrucht van de vele samensprekingen over juist dit onderwerp in den laatsten tijd kunnen worden aangemerkt. Een bijdrage tot de kennis van de waarheid dat in onze zoo dikwijls voor dogmatisch uitgekreten partij, de vorming der denkbeelden nooit gezegd kan worden afgesloten te zijn.

Nieuw is het tweetal bladzijden over de *Koöperatie*, nieuw gelijk in onze partij de koöperatie-zelve. Deze derde afdeeling van de arbeiders-organisatie kwam voor drie of vier jaar nog niet in aanmerking. „Een organisatie in den klassenstrijd is de koöperatieve vereeniging, wanneer haar eigenlijk doel is: de fondsen te vormen, waaruit de kosten van dien strijd worden betaald."

Aardig blijkt uit het verschil in aanhef van de rubriek: *De S. D. A. P. en het Platteland* een stukje geschiedenis van de beweging. In '96 schreef Troelstra: „De achteruitgang van het platteland maakt sinds eenigen tijd een onderwerp van ernstige studie en bespreking in onze partij uit;"— het punt stond derhalve, om met den minister Pierson te spreken, op het studieprogram. Nu kon Troelstra schrijven: „Dat de S. D. A. P. met haar strijd tegen het kapitalisme vooral op het platteland veel sympathie ontmoet, bleek bij de herstemmingen van 1897, toen de drie door ons veroverde distrikten plattelandsdistrikten waren, terwijl ook bij de verkiezing in Veendam in 1899 het kleine boeren en landarbeiders waren, die onzen kandidaat de overwinning hebben bezorgd." Deze geheele rubriek is verder uitgebreid en aangevuld, waartoe gereede aanleiding bestond in het inmiddels vastgesteld agrarisch program. Met enkele wijzigingen is het artikel van Troelstra in den *Sociaal-demokraat* van 10 April over de agrarische kwestie in ons verkiezingsprogram in de brochure opgenomen. Uitvoerig behandeld is vooral *de klassenstrijd ten platten lande.*

Onder de aan het slot opgenomen stukken vindt men het Verkiezingsprogram vastgesteld te Arnhem in 1897.

Een zeer rijke brochure die ook de meer geschoolde leden van de partij met vrucht zullen kunnen lezen.

* * *

Langs Nieuwe Wegen. Afscheidsrede van G. W. Melchers te Zuid-Scharwoude den 29 Januari 1899.

Een *nieuwe* brochure kan deze preek, verschenen bij Van der Spoel & Co. te Grauw, waarschijnlijk de laatste die onze partijgenoot gehouden heeft, gewezen predikant in het dorp van kool en kaas aan het hoofd dezes genoemd, wel niet meer heeten. Toch meenden wij onzen lezers eenig bericht van deze uitgave niet schuldig te mogen blijven. Zij is om twee redenen belangrijk. „Langs nieuwe wegen" is eene aanwijzing van de richting waarin de spreker overtuigd is datgene te vinden, wat zijn werkkring in de Kerk hem te vergeefs deed zoeken. Niet als predikant maar als propagandist zal hij voortaan den drang zijns harten kunnen bevredigen. Voor de kennis van de verhouding tusschen christendom en socialisme is deze verklaring van een gemoedelijk man, die socialisme en christendom beide niet alleen theoretisch kent maar praktisch heeft gediend, zeker gewichtig. — Dit wat de behandelde zaak betreft. Wat den schrijver persoonlijk aangaat, moeten wij in hem prijzen dat hij langs oude wegen de arbeiderspartij is binnengekomen, zonder ophef. De brochure, schoon ook bestemd voor de partijgenooten, is minder een verslag van zijn overgang tot het socialisme dan wel van zijn verlaten van de Kerk.

Nieuw, overigens, kunnen voor hen die over het onderwerp hebben nagedacht, de beweegredenen van Melchers evenmin zijn als het relaas van zijn ervaring. Of is het anders dan natuurlijk dat de christelijke kerk, geheel in handen van de ook in den Staat regeerende klasse, van hare dienaren vraagt wat lieden die ernst genoeg bezitten om te kunnen begrijpen hoe het thans op de wereld is gesteld, niet bij machte noch willens zijn te geven? De Kerk, eertijds de organisatie van een revolutionnair proletariaat, het proletariaat van het ten ondergang neigende Romeinsche Rijk, socialistisch gezind en de vestiging van een duizendjarig rijk van vrede en welvaart tegemoetstrevend; — de Kerk heeft hare organisatie van armen en arbeiders zien overgaan in de macht van rijken en regeerders. Lange, lange jaren bleef zij evenwel de proletarische en kommunistische traditie in eere houden; getuige de broederschap van hare leden, de bezittingen van de Kerk beschouwd als eigendom der behoeftigen, de bescherming door haar verleend aan de veeltijds verdrukte massa des volks, welker leidsvrouw in leven en sterven, troosteresse in alle nooden, middelaresse met den Hemel, zij vele eeuwen is geweest. En toen in Europa op het einde der middeleeuwen in de kapitalistisch meest ontwikkelde streken, naast, weldra tegenover de internationale, katholieke of algemeene Kerk, kleinere, krachtig georganiseerde, nationale verbanden, steden en staten, oprezen, werd voor de eerste maal de botsing tusschen kerkelijk en wereldlijk gezag beslist ten voordeele van het laatste. In de landen die katholiek bleven werd de macht van de internationale Kerk gefnuikt; in de landen waar het Protestantisme zegevierde, werd die macht vernietigd. Maar de strijd tusschen de nu weer nationaal zich vestigende Kerken en de in den Staat regeerende klassen, bleef voortduren. Het is bekend dat in de zeventiende eeuw in onze provinciën de geestelijkheid, algemeen op de hand van de groote menigte, den klassenstrijd voerde tegen de

bourgeoisie, nog niet ongodsdienstig maar reeds antiklerikaal. En dit verklaart waarom de volksmassa, behalve klerikaal, ook godsdienstig bleef. Geschopt uit de raadzalen waar in plaats van *de gemeente* van wel eer, later *de rijkdom* vergaderde, bleef de Kerk het eenige terrein waar de geringe man zich kon gevoelen als een aan de grooten gelijkwaardig schepsel, zoo niet voor de menschen dan voor God. In zijn algemeenen afkeer, in zijn bijzondere grieven tegen eene laatdunkende aristokratie des gelds door menigmaal met groote driestheid optredende predikanten gesterkt, was het bijwonen van een godsdienstoefening bijna een vergoeding voor het gesloten zijn buiten vroedschap en Raad. Niet vreemd dat met gewilligheid de leerstukken aanvaard werden van een instelling, die zich maatschappelijk onmisbaar wist te maken. Die leerstukken zelven veranderden onder den maatschappelijken invloed. De dogma's van uitverkiezing en verdoemenis strookten niet alleen met het kapitalisme in het algemeen en de vreugdelooze onderworpenheid van de massa, maar strookten bijzonder met de toestanden in de opkomende nijverheids- (manufaktuur-) distrikten teweeg gebracht.

Want, zoo het eenmaal in het ondoorgrondelijk raadsbesluit des Allerhoogsten was vastgesteld, kon de armste gezel en nietigste knecht, die den deftigen burger het aankijken niet waard was geweest zoolang hij leefde, aanzitten als eenmaal Lazarus in den schoot van Vader Abraham, tot eene eeuwige heerlijkheid, wijl in de uiterste duisternis de plaats was bereid van zijn aardschen meester. Het duizendjarig rijk werd, ja, verlegd in het hiernamaals, maar dit was een reden te meer om met grooteren ijver met de dingen van het hiernamaals zich bezig te houden. Zoo van lieverlede met het toenemen van de macht der bourgeoisie de predikanten hunne oppositie moesten staken, en zij dezen vat op het proletariaat kwijt raakten, bleef in ieder geval de kerkelijke liefdadigheid bestaan, in slechte tijden niet enkel de eenige uitkomst van een menigte gezinnen, maar in niet zeldzame gevallen een geregelde aanvulling van het schrale loon. Wat Staat en Maatschappij op velerlei wijs aan de armen te kort deden, vergoedde althans eenigszins de Kerk. Had zij, zelf nog een met de heerschende klassen in voortdurende veete levende macht, had zij aanvankelijk alleen het geloof in hare leering geëischt, als een oefening van gehoorzaamheid der geesten en een onderpand van trouw van hare leden; naderhand, toen de heerschende klassen ook in en over de Kerk zegevierden, bij ons volledig na 1795, voegde de Kerk de maatschappelijke deugden van gehoorzaamheid aan de wet en onderworpenheid aan de gestelde machten, aan de voorschriften van den godsdienst toe. De regeerende klasse maakte van de kerkschheid van de arbeiders gebruik om de arbeiders maatschappelijk te vaster te knevelen. Zoodat, van het krachtig proletariaat der 17de eeuw, waaruit de bourgeoisie opgroeide, en dat de arbeiders leverde voor de werkplaatsen eener nijverheid, de eerste der wereld, en de zeelieden voor de schepen die alle zeeën beheerschten, in de 18de, toen de gilden verzwakten en het fabriekswezen zich kapitalistisch begon te ontwikkelen, het in steeds diepere ontaarding zakkende gepeupel overbleef dat wij op den drempel der 19de ontmoeten. De Kerk zelve, van opperste leiding wisselende en nog maar een

schaduw van haar vroeger zelf, wist weinig anders dan een dorre orthodoxie te kweeken en een laaghartige slaafschheid.

En toch was wat de Kerk gaf de eenige geestelijke lafenis voor een volksmenigte, in welke, als een teeken van het wondervolle vermogen van het menschelijke, het onmenschelijke nog niet geheel had overwonnen. Ja, het godsdienstige, gedurende de volle twee honderd jaar die voorbij waren gegaan terwijl het Hollandsche proletariaat als klasse een leven van schier volledige geesteloosheid had geleid, wij kunnen zeggen van 1650 tot 1850; het godsdienstige was, hoe dan ook, het eenige element geweest dat de geesteloosheid belet had volkomen te zijn. Geen kunst, geen wetenschap, geen politiek. Harde en slecht beloonde arbeid, afgewisseld alleen door tijden van werkeloosheid met zware epidemieën en hongersnood; volslagen onderworpenheid aan regeerende gezelschappen, somtijds onderbroken door oproeren en plunderingen welke al wie men vatten kon, met hangen, geeselen en radbraken aanstonds te bezuren kreeg. In die slavernij, maar ééne vrijheid. In dien nood, maar ééne uitkomst. In die duisternis, maar een enkel licht. — De troost van het Evangelie; de verlossing door den dood die toegang gaf tot een Hemel bij welken de aarde een Hel was geweest; de steun van de kerkelijke liefdadigheid; de bevoegdheden van het lidmaatschap der Gemeente. Bleef, helaas, het dagelijksche leven niet minder een opvolging van smaad en pijn, en de werkelijke uitspanning het ruwe volksspel, de woeste kermissen en het drankgenot; het ideëele leven, zoover het dien naam mocht dragen, kon wel niet anders dan beginnen en eindigen met Kerk en godsdienst. Beginselen van verzet tegen het bestaande, van eenige opleving des geestes moesten steeds den vorm aannemen van kerkelijke twisten, van dogmatische haarkloverij. Voor velen kon de leer, die hun één en alles was en hunne ziel vervulde, nooit zuiver genoeg zijn. Afscheiding op afscheiding, onderlinge verkettering, splitsing in telkens nieuwe sekten, moesten het kerkelijk leven van de lagere klasse kenmerken. Uit de kerkelijke instellingen althans niet geheel te worden verdreven, de bevoegdheden van het lidmaatschap der gemeente ten minste ten deele te bewaren, moest een doel schijnen ieders hoogste inspanning overwaard.

En zoo bleef, om deze uitweiding te sluiten, zoo bleef de groote massa van het volk tot op onzen dag godsdienstig, geloovig en kerkelijk gezind. De trage groot-kapitalistische ontwikkeling, de geringe uitbreiding van de machinale nijverheid, werkten in ons land met overeenkomstige langzaamheid aan de vorming van een modern, klassenbewust, onkerksch proletariaat. Zoo was het mogelijk; terwijl in Engeland omstreeks dien tijd de arbeidersklasse reeds een geschiedenis achter zich had, de Duitsche hare eerste politieke schreden deed, de Fransche aanving een gevreesde macht te worden in den Staat — omstreeks 1840 op talrijke plaatsen in ons land de kleine man lijf en goed, brood en vrijheid nog op het spel zette waarbij niets viel te winnen dan de gelegenheid om in een eigen kerk door eigen voorgangers een eigen leer te hooren verkondigen, welke van de gangbare orthodoxie hierin verschilde dat zij nog een weinig orthodoxer was. Zoo kon, sedert, een diepe volksagitatie ontstaan door de vrees dat het onderwijs der kinderen aan den invloed van de Kerk zou worden onttrokken; en eene andere om te verhoeden

dat over eene vraag welke zoo nauw de uitlegging van Gods woord betrof als de vakcinatie, het staatsgeweld zou beslissen. Zoo kon, in een woord, een sterke politieke beweging van middenstanders en arbeiders tegen de liberale bourgeoisie een godsdienstige kleur behouden, en mede voor kerkelijke belangen worden aangewend.

Als schutsvrouw van het geestelijk leven, evenwel, heeft de Kerk in dezen tijd zoo goed als afgedaan, en doet zij veelal zelfs nog enkel den dienst van helpster der reaktie. Tot het vervullen van uitsluitend deze taak der duisternis is in Nederland en België het Katholicisme reeds gedaald. Anders is het gesteld met de Protestantsche. Van het vooruitstrevend karakter der Anti-revolutionnaire partij hebben wij geen hooge gedachte. De kamerfraktie is te veel een kliek, te zeer geneigd tot allerlei kompromis, kent persoonlijk te goed de bekoring van de kans op regeeren, om, zoolang zij haren invloed op de massa behoudt, eenige hoop te geven op een waarlijk demokratische politiek. De partijleiding zal de arbeidersstemmen exploiteeren en hunne belangen verkoopen, zoodra zij het vooruitzicht heeft eenige ministerieele portefeuilles in betaling te ontvangen — en zoolang zij van de arbeiders geen verzet of afval te duchten heeft. Komt het zoover — en zelfs van een Staalman is de partij niet te vies om zijn demagogendiensten te gebruiken ten einde het te verhoeden — dan zal het zeer waarschijnlijk voor eene demokratische anti-revolutionnaire politiek te laat zijn, wijl anti-revolutionnaire arbeiders die zich overtuigd hebben van het looze spel dat met hen is gespeeld en van het vooze der klerikale staatkunde, uitmuntende elementen zijn van het socialisme. Zij brengen mede het beset van partijtucht, de gehechtheid aan een hooge gedachte, en de traditie dat het leven van hun beter zelf vrij te houden is van aanranding door de regeerders.

Niet vreemd is het te noemen dat nog steeds een aantal jonge, idealistisch gezinde personen, eenerzijds gedreven door de noodzakelijkheid van een bestaan te vinden, meenen vrijwillig het predikambt te aanvaarden, getrokken door de hun geboden gelegenheid eene broodwinning te vereenigen met het volgen van hunne hoogste aspiraties. Boven velen gevoelen zij zich bevoorrecht wier beroep met de wenschen van hun hart niet samengaat. De predikant, echter, kan niet enkel zijn leven biddend en peinzend doorbrengen; zijn dagtaak is het, behalve eigen oog, dat van al zijne gemeentenaren te richten naar den Hemel. De kinderkens komen in de zijne, hij komt bij de ouders in de woning, en jong en oud vergadert in die des Heeren op den dag aan zijn dienst gewijd. De predikant behoeft met niets van het aardsche zich bezig te houden, allen hebben voor hem één belang, dat niet is van deze wereld. Hij vertegenwoordigt, te midden van een werkelijkheid vol strijd en haat, het beginsel van liefde en vrede. De dag, aan de rust geheiligd, is voor hem een dag des arbeids; alzoo blijkt dat zijn arbeid een werk is van stichting . . . .

Predikanten van moderne richting, die aan eenige vrijheid van onderzoek gewoon zijn en zelf representeeren een stuk liberaal-burgerlijk verzet tegen heerschappij in naam van oude denkbeelden gevoerd, meenen somtijds nog een ander voorrecht deelachtig te zullen worden — namelijk, de bevoegdheid om den ethischen kern van de nieuwere

maatschappelijke denkbeelden, zeggen wij van het socialisme, in hunne gemeente uit te zaaien. Of wat is het socialisme anders dan een praktisch Christendom, dan de ekonomische grondslag van een maat schappij die zich zal kunnen veroorloven deugdzaam te zijn? — en, mocht aan de propaganda voor het socialisme eenige verheffing mankeeren, is het niet juist hun ambt-zelf, waaraan de verheffing onafscheidelijk is als het roet van turf en steenkool aan dat van den schoorsteenveger?

Zij, nu, die een vervolg begeeren op het stukje historie hierboven geschetst; en tevens willen weten hoe het met de laatstelijk aangeduide verwachtingen faliekant kan afloopen, worden verzocht de brochure van onzen partijgenoot Melchers aandachtig te lezen. —

V. D. G.

De Ongevallenwet.

DOOR J. H. SCHAPER.

Zoo zal dan binnenkort het ontwerp der „Ongevallenwet 1899" in de Tweede Kamer openbaar worden behandeld.

Men weet, dat de lotgevallen van deze verzekeringswet reeds vele zijn. In Februari 1897 diende minister Van Houten haar voor het eerst als „Ongevallenwet van 1897" in, doch de behandeling bleef uit. In April 1898 werd het ontwerp opnieuw, bijna ongewijzigd, ingediend. In de afdeelingen werd het daarna onderzocht en aan scherpe kritiek onderworpen, waarop den 30 Januari 1899 een uitvoerige memorie van antwoord verscheen, vergezeld van een zeer gewijzigd ontwerp. Kort daarop kwam een storm van adressen, voornamelijk begonnen door de bekende fabrikanten-firma Stork te Hengelo, tegen het ontwerp opsteken en bij de Nota van inlichtingen, welke op verzoek der Kamer de Regeering hierop inzond, werden ook weer eenige artikelen gewijzigd. Den 5den Mei eindelijk was het ontwerp bijna weer naar de afdeelingen verwezen, op voorstel der kommissie van rapporteurs. Dit werd echter verworpen; en enkel de komm. van rapp. zal nu met de Reg. onderhandelen. Doch men moet niet gelooven, dat daarom de afhandeling van een leien dakje zal gaan. Dr. Kuyper, de voorzitter van bovengenoemde kommissie, liet als zijn meening reeds doorschemeren, dat men één van beiden zou moeten doen: *nu* naar de afdeelingen teruggaan òf de behandeling ergens afbreken en dan opnieuw de zaak op deze wijze onderzoeken. Dezelfde meening had reeds de heer Mees vóór hem uitgesproken. Doch al *zou* in Juni de wet worden afgehandeld, dan nog is de termijn van invoering op (hoogstens) over één jaar bepaald en moet in dien tusschentijd nog een afzonderlijk ontwerp ter tafel komen, regelende de raden van beroep, bij de wijziging in het ontwerp opgenomen. Zoodat, wanneer de Ongevallenwet wordt aangenomen en niet zelve verongelukt — zooals zij er ligt durft de heer Mees haar „in geen lage gevarenklasse plaatsen"— nog menig arbeider zijn ribben kan breken of zijn ledenmaten verliezen, aleer hij deugdelijk gewaarborgd is tegen de gedeeltelijke daaruit voortvloeiende geldelijke schade.

En de oorzaak van dezen sukkelgang? Over het verloop der zaak

vóór de wederindiening door deze Regeering wil ik niet spreken, doch wat betreft de lotgevallen na April 1898, zijn ze m. i. voor een groot deel te danken aan de weinige durf, die de Regeering in dezen heeft betoond om in de grieven der arbeiders te voorzien. De voorstellers — de ministers van Wat., Handel en Nijv., van Justitie en van Finantiën — hebben te veel de kool en de geit willen sparen, vandaar dat ze tenslotte ook nog ernstige moeite krijgen met de geit, de industrieele bourgeoisie. Uit de adressen vooral blijkt toch, dat de inzenders, voor het overgroote deel werkgevers, veel kracht putten voor hun oppositie uit de omstandigheid of de beweerde omstandigheid, dat zij met eigen middelen de verongelukte arbeiders in vele opzichten beter behandelen, dan het ontwerp beoogt en dat hun dat minder offers kost, dan het ontwerp hen wil opleggen. En nu wil ik niet beweren, dat de wet geen beduidende verbetering in de toestanden zal teweegbrengen, noch dat de adressanten datgene wat ze doen niet veel te breed uitmeten. Doch in bepaalde, in het oog springende gevallen komt de regeeringshulp zooveel te kort naar wat als regel geldt bij een aantal partikulieren, dat deze opposanten in hun verzet werkelijk tamelijk sterk staan.

In ieder geval komt de Regeering de arbeiders niet zoo goed te hulp, dat zij als vooruitstrevend ministerie moreel sterk staat tegenover het kapitaal en fier de protesten van dien kant kan afwijzen.

In de volgende regelen hoop ik dat nader aan te toonen.

Men weet, waarom het gaat. Tot nu toe heeft men in Nederland den schandelijken toestand, dat de werkman bij den arbeid zijn leven waagt, zonder dat hij of zijn nabestaanden zelfs tegen de geldelijke gevolgen van deze risiko zijn gewaarborgd. Niet alleen verkeert hij in de meeste bedrijven in het voortdurend gevaar van zijn ledematen, zijn gezondheid en zijn leven voor altijd te verliezen; maar *als* dat geschiedt, hangt het zoo goed als geheel af van de goedheid van zijn patroon, of hij in ruil voor het kostbaarste wat hij heeft eenige geldelijke schadeloosstelling zal erlangen. Het kapitaal perst hem eenvoudig uit, verdient aan zijn arbeid en draagt niet eens de nadeelen, die uit een ongeval door dien arbeid kunnen voortkomen. Men behoeft slechts de verslagen der arbeidsinspekteurs op te slaan en de lijsten der gewonden en gesneuvelden op het slagveld der industrie na te gaan om te zien, hoe menige slover het slachtoffer van dezen toestand wordt, doordat hij na een ernstig ongeluk wordt weggezonden zonder steun, of begraven zonder vergoeding voor zijne nabestaanden, tenzij hij of de zijnen worden afgescheept met een armzalige fooi van eenige honderden guldens, of minder.

De eenige weg, die den werkman openstaat om „recht" te verkrijgen is een beroep op de artt. 1401 tot 1403, van het Bnrgerlijk Wetboek, volgens welke een ieder verantwoordelijk is voor de gevolgen eener onrechtmatige daad, door hem of zijn kinderen, ondergeschikten of leerlingen gepleegd. Doch niet alleen, dat het begrip omtrent een „onrechtmatige daad" zeer wisselvallig is; de „nalatigheid of onvoorzichtigheid", waarvan art. 140 spreekt, is steeds moeilijk te bewijzen tegenover bourgeois-rechters, terwijl volgens het laatste lid van art. 1403 de werkgever ook nog tot bewijs kan worden toegelaten, dat hij de daad *niet heeft kunnen beletten*. In elk geval leert de praktijk, dat

de gevallen van gerechtelijke aansprakelijkheid gering in aantal zijn, dat slechts zeer zelden een arbeider zijn eisch om schadevergoeding ziet toegewezen. In de wet ontbreekt een stellige aanwijzing van de mate van verantwoordelijkheid van den werkgever.

Dat daarin moet voorzien worden, is zoo klaar als de dag.

In bijna alle landen rondom ons heeft men dan ook gaandeweg de schadeloosstelling van ongevallen beter, schoon lang niet overal voldoende, geregeld. In Duitschland, Oostenrijk, Noorwegen, Italië en Zwitserland door middel van de ongevallen-verzekering, in Frankrijk, Engeland en Denemarken door betere omschrijving van de verplichting der patroons in elk speciaal geval. Niet slechts bij *schuld* of *verzuim* van den werkgever dient de arbeider verzorgd te zijn bij invaliditeit, doch ook wanneer het ongeval het gevolg is van de eenvoudige risiko, die elke arbeid met zich brengt.

Doch er is meer waartegen de arbeider *verzekerd* behoort te zijn. De nadeelen, uit den arbeid voortvloeiende, bepalen zich niet tot de kans op een ongeluk. Ziekte, invaliditeit door de langdurige schadelijke werking van het bedrijf en vroegen ouderdom bedreigen hem eveneens. Vooral ziekte, de door mij bedoelde invaliditeit en de ongevallen staan in zeer nauw onderling verband. Stel dat een timmerman of metselaar op een guren herfstdag in een in aanbouw zijnd huis koude vat op een wijze, dat hij er ernstig ziek van wordt, is dit dan geen gevolg van den aard van zijn arbeid? Een machinist, stoker of sjouwerman, die van het heete vuur naar de snerpende koude moet en omgekeerd, lijdt hij geen dubbel gevaar om een ongeneeslijke ziekte op te doen? En nog sterker: in loodwit- en lucifersfabrieken enz. is een bepaalde ziekte het rechtstreeksch gevolg der bedrijfswerkzaamheden, zoodat de gevolgen hiervan noodzakelijk ten laste van het bedrijf dienen te komen. Ook langs anderen weg kan men tot de slotsom komen, dat de hier genoemde stelsels van verzekering eigenlijk één geheel behooren te vormen. Volgens de Ongevallenwet zullen geheel invalieden en weduwen van verongelukten levenslang een rente verwerven. Bij *pensioneering* van oude arbeiders zou deze rente ongetwijfeld moeten ophouden op den leeftijd voor ouderdomsdomspensioen en de kosten der ongevallenverzekering zouden dan dalen bij de invoering hiervan. Dat het niet zoo erg is, dat de patroon voor de ongevallenverzekering iets meer betaalt, doet hier niet ter zake. Bij de ongevallenrente voor bejaarde arbeiders vooral ligt hierin voor de patroons ongetwijfeld eenige onbillijkheid, wanneer men ten opzichte der arbeiderspensioneering staat op het standpunt der socialisten.

Dat niet de arbeidersverzekering in haren vollen omvang is ter hand genomen, komt natuurlijk door niets anders, dan doordat de Regeering het kapitalistendom niet met de volle maat van deze hervormingsmaterie *aandurft*. Dit teekent echter reeds het *stelsel* van hervormen, door de Regeering gevolgd.

Ik wijs hier op om aan te toonen, dat de regeerende klasse daar, waar zij door arbeidersverzekering de nadeelen van het kapitalistische stelsel eenigszins tracht weg te nemen, zelfs in dit pogen nog halfslachtig en weinig moedig is. Dit verzekeren is alreeds in geenen deele een middel voor de bezittende klasse om zich te verzekeren tegen de

gevolgen van het ongeval (voor het kapitalisme) van de sociaaldemokratie. Doch des te minder kan het de arbeiders afleiden van de baan der arbeidersbeweging, indien het zoo onsystematisch en onvolledig wordt gedaan.

Bij de beschouwing van de *moreele zijde dezer verzekering* valt het kapitalistisch karakter van het ontwerp het duidelijkst op.

Bij een Ongevallenwet moet het doel tweeledig zijn: eenerzijds moet zij den arbeider *schadeloos stellen* voor de nadeelige gevolgen van een ongeval, in de uitoefening van het bedrijf overkomen; anderzijds dient zij een prikkel te bevatten voor de patroons om de maatregelen van veiligheid zoo goed mogelijk te nemen en dus zooveel mogelijk *ongelukken te voorkomen.*

Om dit doel te bereiken, zou 't het beste zijn, den werkgever eenvoudig aansprakelijk te stellen in elk bepaald geval, zoodat hij direkt de schade van een ongeval zou ondervinden en derhalve steeds het grootste belang zou hebben bij de veiligheid in fabriek of werkplaats. Doch in een land als het onze, met nog betrekkelijk zoo weinig grootindustrie en dus kapitaalkrachtige ondernemingen, en zelfs in elk land, is tegen dit systeem het groote bezwaar in te brengen, dat de patroon in vele gevallen insolvent zou worden bevonden en het verschuldigde bedrag dus niet zou betalen. De werkman kreeg dan niets. Bovendien zouden, wanneer de aansprakelijkheid goed werd omschreven, de werkgevers toch niet kunnen worden verhinderd, hun toevlucht te nemen tot verzekering bij eene maatschappij, zoodat toch door de betaling van een premie alle direkte verantwoordelijkheid zou kunnen worden afgekocht.

Is dus de weg van verplichte verzekering verkieslijker. dan dient er echter in ieder geval tegen gewaakt te worden, dat de werkgevers in dit stelsel geen aanleiding vinden om het met de veiligheidsmaatregelen zoo nauw niet te nemen.

Wat doet echter deze Regeering?

Zij stelt de werkgevers in staat, door middel der betaling van een regelmatige premie van zoo goed als alle aansprakelijkheid af te komen, ook zelfs van die, welke zij tot nu toe droegen ingevolge de straks genoemde artikelen van het Burgerlijk Wetboek.

Alleen de artt. 1406 en 1407 blijven nopens de aanprakelijkheid gelden en deze spreken slechts van „moedwillige of onvoorzichtige kwetsing of verminking'' en van „moedwillige of onvoorzichtige doodslag''. En slechts dan geldt de aansprakelijkheid volgens deze wetsartikelen, wanneer de werkgever *veroordeeld* wordt volgens Boek II Titels VII, XIX, tot en met XXI van het Wetboek van Strafrecht. In het laatste geval moet de *schuld* van den werkgever *persoonlijk* vaststaan en men weet, hoe moeilijk die te bewijzen is, gesteld, dat het in beduidende mate voorkomt.

De voorstellers komen er dan ook rond voor uit. Zij zeggen in de mem. van toel.: „Door deze regeling komt het voordeel der verzekering boven een civiel-wettelijke regeling voor de werkgevers aan het licht. Bij de laatste staan zij na elk ongeval bloot aan eene meer of minder gegronde rechtsvordering tot schadevergoeding, waarbij de werkman, kosteloos procedeerende, in den regel niets te verliezen heeft, terwijl

de werkgever altijd beginnen moet met onkosten maken. Bovendien kan bij een belangrijk ongeval de te vergoeden schade voor den werkgever zoo groot worden, dat dit een ware ramp voor hem vormt." (Het ongeval vormt zeker voor den verongelukten arbeider *geen* ware ramp!) „Bij de verzekering is hij gedekt door de betaling zijner premie en alleen in het geval, dat het buiten de partijen staand"(?) „openbaar Ministerie voldoende termen vindt om hem te vervolgen, en de strafrechter om hem te veroordeelen, heeft hij de volle schade te vergoeden." En bij de toelichting van het desbetreffende artikel (75) dikken zij deze redeneering nog eens op de volgende wijze aan: „Door die bepaling is de werkgever volkomen gevrijwaard tegen elke rechtsvordering van een werkman ter zake van een aan deze overkomen ongeval, terwijl zijn aansprakelijkheid volgens de art. 1406 en 1407 B. W. door het bepaalde in het tweede lid tot die gevallen is beperkt, waarin hij zich opzettelijk aan schade heeft blootgesteld of die door eigen schuld heeft veroorzaakt."

Duidelijker kan het niet! Kreeg nu de arbeider de volle schade door middel van de verzekering vergoed, dus het *volle* loon vanaf den *eersten* dag na het ongeval, dan was voor dit systeem nog iets te zeggen. Dan zou althans het minimum worden vergoed van wat vergoed *moet* worden, de directe *stoffelijke* schade. De moreele en indirekte schade *is* nu eenmaal niet te vergoeden. Doch de arbeider ontvangt bij totale ongeschiktheid tot werken slechts 70 pCt. van het loon, en dan nog slechts vanaf de 22sten dag na het ongeval, terwijl zijn weduwe slechts 30 pCt., zijn gezin hoogstens 60 pCt. van het verdiende loon geniet.

En waarmede verdedigt de Regeering dit laatste? In hoofdzaak om *misbruik* van de verzekeringswet te voorkomen, bestaande in voorwending, opzet en roekeloosheid.

Men ga nu eens na: De *werkgever* komt er met een koopje, een vaste premie voor 60 à 70 pCt. van het dagloon + de administratiekosten af, terwijl de eenige beduidende prikkel om geen misbruik van de wet te maken van hem wordt weggenomen; de *werkman* moet, zoogenaamd alleen om dien prikkel te behouden, eerst 3 weken na het ongeval hongerlijden en daarna, bij algeheele invaliditeit, 30 pCt. missen van zijn loon, behalve natuurlijk alle kans op loonsverhooging, welke hij vóór het ongeval bezat.

Men herkent thans het kapitalistische merk, hetwelk ook deze wet op het voorhoofd draagt!

Om volkomen eerlijk te zijn moet ik vermelden, dat de voorstellers van het ontwerp als prikkel tot het nemen van veiligheidsvoorzorgen aangeven, dat op geregeld terugkeerende tijden het gevarenpercentage wordt vastgesteld, zoodat de werkgevers er belang bij hebben ongelukken te voorkomen, daar een lager gevarenpercentage verlaging van premie beteekent. Doch het valt al spoedig op, dat deze prikkel tamelijk zwak zal zijn. Slechts zeer langzaam zal de betere beveiliging invloed uitoefenen op het gevarenspercentage en zekere bedrijven zullen toch steeds in een bepaald hooge gevarenklasse moeten blijven. Zoo fijn een schakeering zal wel steeds zeer moeielijk zijn door te voeren.

Des te zwaarder is dit verzuim den voorstellers aan te rekenen, daar in de Duitsche Ongevallenwet de aansprakelijkheid van den werkgever, buiten opzet om, ook niet geheel is vervallen. In het werkje van Tutein

Nolthenius, ook door de ministers ingezien, wijst deze er op, dat de beroepsvereenigingen der patroons het recht hebben, den werkgever aan te spreken om buitengewone schadeloosstelling, wanneer deze het ongeval had kunnen voorkomen, doch het heeft veroorzaakt door grof verzuim. (Fahrlässigheit mit Ausserachtlassung derjenigen Aufmerksamkeid, zu der sie vermöge ihres Ambtes, Berufes oder Gewerbes bezonders verpflichtet sind.[1]) Wel moet een rechterlijk vonnis hen hiervoor eerst hebben veroordeeld; doch blijkbaar is hier niet het persoonlijke opzet, doch de *schuld* als bedoeld bij de artt. 1401 tot 1403 het criterium. De Duitsche wet heft dus de aansprakelijkheid der patroons (Haftpflicht) volstrekt niet op, als is zij verzwakt door bepaling dat slechts de beroepsvereenigingen deze kunnen doen gelden.

Ik sprak daareven van „*zoogenaamd* alleen om dien prikkel bij den werkman te behouden." De voorstellers hebben feitelijk in het gewijzigd ontwerp dat systeem reeds laten varen. In het eerste ontwerp bevatte art. 70 een bepaling, waarbij den werkman de gelegenheid benomen werd, zich door het sluiten van een afzonderlijk verzekeringskontrakt beter te vrijwaren voor schade. Dat was om dien fameusen prikkel, opdat de werkman steeds iets met het ongeval zou verliezen. In de mem. van antwoord en het gewijzigd ontwerp is dit artikel *ingetrokken* en kan nu zelfs de werkman verzekerd zijn in meer dan één ziekenfonds. Bovendien wordt, om de 3 weken wachttijd te verdedigen, gezegd, dat het toch den werkman vrijstaat, zich bij een partikuliere mpij. te verzekeren voor dien tijd. Uit een en ander blijkt de onoprechtheid der bewering nopens die vrees voor misbruik, en blijkt ook, dat het hoofdmotief voor de afscheping van den arbeider is, zoowel wat de drie aanvangsweken als wat de 30 pCt. aftrek betreft, „dat de verzekering (anders) onevenredig kostbaar (zou) worden" (M. v. t.). Waar dat „onevenredige" vandaan gehaald wordt, is niet duidelijk. Doch al is waarschijnlijk de zuinigheid hoofdmotief, de herhaaldelijke verdediging van de inhoudingen op moreele gronden veroordeelt de moreele zijde van het ontwerp zooals het er ligt op afdoende wijze.

In geen geval heeft men het recht, den verongelukten werkman iets af te houden om voorwending (simulatie) en moedwil of roekeloosheid, dus in één woord misbruik der wet te voorkomen, wanneer men den werkgever van bijna alle verantwoordelijkheid ontslaat. De aansprakelijkheid van den werkgever moet in dit ontwerp ongerept worden gelaten of, nog beter, juister geformuleerd, tenzij men het laatste in andere wetten wil doen. De arbeider moet den werkgever buiten de verzekering om kunnen aanspreken, òf om den patroon aan te sporen tot het nakomen der veiligheids- en andere arbeidswetten òf om de verloren kans van den werkman op loonsverhooging te vergoeden en om de moreele schade te verzachten, òf — indien de omvang der uitkeering zoo blijft — de 30 pCt. aan te vullen wat betreft den invaliede zelf, de 40 pCt. wat aangaat zijn gezin.

Men begrijpt intusschen, dat het adres der gebr. Stork indruk moet maken, waar dit betoogt, dat volgens hun partikulier stelsel de prikkel

---

[1]) Onachtzaamheid met verwaarloozing van de oplettendheid, waartoe zij krachtens hun ambt, beroep of bedrijf inzonderheid verplicht zijn.

tot *voorkoming* van ongevallen veel grooter is, terwijl de arbeiders na een ongeval *terstond* uitkeering krijgen en wel het *volle* loon!

Nog op andere wijze komt in dit verband het kapitalistische karakter der wet uit. Volgens art. 29 hebben de werklieden en hun nagelaten betrekkingen niet slechts alle schadevergoeding verbeurd, indien het ongeval met opzet door een hunner is veroorzaakt (daarvoor valt natuurlijk alles te zeggen), doch ook wanneer het ongeluk het gevolg is van dronkenschap, hetzij van het slachtoffer, hetzij van de betrekkingen. In het eerste ontwerp leden althans de achtergeblevenen geen schade door de dronkenschap van den verongelukte; in het gewijzigd ontwerp is de Regeering gezwicht voor den aandrang der konservatieven en heeft zij dat veranderd. Nu lijkt dat heel schoon, uit een oogpunt van drankbestrijding. Doch in de praktijk staat er tegenover, dat de patroon niet aansprakelijk is als hij een dronken meesterknecht in de fabriek regeeren laat, die het ongeluk kan veroorzaken; terwijl het zelfs moeilijk zal zijn, hem te doen veroordeelen op de bovengenoemde Titels van het Wetb. v. Strafr. indien hij *zelf* in geheele of gedeeltelijke dronkenschap een ongeluk veroorzaakt, waarvan zijn ondergeschikte het slachtoffer is. Daarentegen bestaat het groote gevaar, dat menig slachtoffer voor „dronken" wordt verklaard, wanneer hij naar sterken drank riekt, terwijl hij misschien slechts één glaasje gebruikte. Waarom niet den werkgever de verplichting opgelegd, den beschonken werkman te weren van het werk? Omdat iemand zich een tijdlang goed kan houden en toch dronken kan zijn, zegt de Regeering. Maar dit is een uitvlucht, want een chef die zijn volk kent of de onderbaas die er mee omgaat, kent ook al spoedig de eigenaardige kenteekenen van iemands geheele of gedeeltelijke beschonkenheid. Iemand daarentegen, die zich zoo goed weet te houden, dat zijn dronkenschap door de naaste omgeving niet is te bespeuren, zal ook wel voorzichtig genoeg zijn bij gevaarlijken arbeid. En met de mem. v. toel. in de hand zal men bij de toepassing der wet nu gemakkelijk kunnen zeggen, dat de verongelukte wel niet zoo dronken scheen, doch zich enkel nuchter had voorgedaan. Het is de vraag, of van den kant der patroons met deze verzekeringswet bepaalde moeite zal worden gedaan om chikanes in 't leven te roepen; doch in het systeem van de ministers, die immers beweren, dat de werkgevers voldoende geprikkeld zullen worden om ongevallen te voorkomen (en dus ook te verbloemen), terwille van een laag gevarenpercentage, doet deze vraag niet ter zake. In ieder geval zullen gewetenlooze patroons liever op deze wijze het gevarenpercentage laag houden en hun fabriek voor schade en schande bewaren, dan door vaak kostbare en tijdroovende veiligheidsmaatregelen te nemen of in de hand te werken.

Dat er met *twee maten* wordt gemeten in dit ontwerp, blijkt ook dus uit deze aangelegenheid. Voor het overige komt nog op een andere wijze de kapitalistische aap uit den mouw. De bedoeling is om, in het voordeel der bourgeoisie, den arbeider zooveel mogelijk af te richten op het zorgen voor zichzelf ook in tijden, dat hij direkt dient te leven op kosten van zijn exploitanten. Dit blijkt o. a. uit eenige zinsneden over dien beruchten wachttijd. In de mem. v. toel. wordt, in het hoofdstuk over de schade en de berekening daarvan, gezegd: de geringe premie

voor zoodanige drieweeksche verzekering behoeft voor geen enkelen werkman een bezwaar te zijn. Bovendien wordt de vrijwillige verzekering aangemoedigd, wat in dit geval nog voorheeft dat de werkman in aanraking komt met de verzekeringmaatschappij en er nu spoedig toe zal overgaan, om zich ook tegen andere gebeurtenissen te verzekeren".

Wel ja, misschien bezuinigt hij op die manier wel de premies voor ouderdoms-, invaliditeits-, ziekte- en werkloozenverzekering, zoodat de werkgevers en de renteniers van deze zaakjes totaal af zijn!

Ik meende deze zijde van het ontwerp voorop te moeten stellen, daar hierdoor de tendens er van het duidelijkst aan het daglicht treedt. Dit ontslaat me nu tevens van de verplichting om nog uitvoerig uit te weiden over de gebreken van de wet ten opzichte der uitkeering aan de arbeiders. De hardheid van de bepaling, dat de arbeider met den 22sten dag na het ongeval pas rente begint te trekken, stip ik nu slechts aan. Ik kan er aan toevoegen, dat simulatie in het einde van de tijdelijke ongeschiktheid tot werken veel verleidelijker en gemakkelijker is, dan bij het begin en dat de kontrôle daarop toch zeer goed mogelijk, trouwens bij een eventueele ziekteverzekering evengoed gebiedend noodzakelijk is. [1]) In andere landen, speciaal Duitschland en Oostenrijk, vult de ziekteuitkeering die wegens ongevallen aan en hindert dus de wachttijd niet. Onze ministers hebben wel nagevolgd, doch niet volledig, door tevens terstond de ziekte te regelen. Alsof zij daartoe niet de schoonste gelegenheid hadden gehad, gewapend als ze waren met de ervaring van andere landen.

Dit bezwaar tegen de wet weegt te meer, daar volgens alle statistieken, zoowel buitenlandsche als die van onze arbeidsinsprekties en van de onderneming der gebr. Stork, de ziekte ten gevolge van de *meeste* ongevallen korter dan drie weken duurt.

Nóg wil ik er even op wijzen, dat door algeheele invaliditeit (zooals bijv. in een geval te Groningen, waarbij een jongen *beide armen* verloor) alle kant op hooger loon of beter lot door eigen arbeid wordt verloren en dat ten *minste* in zulke gevallen het volle loon moest worden uitbetaald, zoolang de ongelukkige leeft. In gevallen, waarin het slachtoffer de kans behoudt om althans met loopwerk of anderzins een gering loontje te verdienen, zou men dan nòg met een geringer percentage van het dagloon van vóór het ongeval kunnen volstaan.

Volgens art. 25, dat naar het mij voorkomt, overigens goed bedoeld is, erlangt de vrouw van den overledene tot haar hertrouwen voor zich alleen 30 pCt. van het dagloon des mans. Ook dit is te gering, want de huishuur en tal van andere uitgaven zullen voor de helft van een menschenpaar zelfs niet voor de helft verminderen. Doch heeft de weduwe kinderen, dan kan hoogstens, al bestaat het gezin bijv. ook uit 7 personen, 60 pCt. rente worden getrokken. Elk zaakkundige ziet in, dat een huisvader op een talrijk gezin geen 40 pCt. kosten veroorzaakt. Vraagt het slechts aan een huismoeder. 80 pCt. moest een groot achter-

---

[1]) In een adres van het Centraal Bestuur van het Alg. Ned. Werkl. Verbond wordt er terecht op gewezen, dat men uit vrees voor simulatie dan nog eenigen aftrek voor de eerste weken kan voorschrijven.

*

gebleven gezin noodig genieten. Te meer komt het dit toe, daar de gelegenheid om met een *kapitaaltje* een nering te beginnen, die toch slagen *kan*, is afgesneden, daar de wet — overigens zéér terecht — slechts *rente* uitkeert.

„De ongevallen, die den werkman treffen," zoo lezen wij in de memorie van toelichting, „kunnen ontstaan door:

a. opzet of schuld van den werkgever of van de personen voor wie hij volgens de wet aansprakelijk is;

b. opzet of schuld van den werkman;

c. overmacht of een samenloop van verschillende omstandigheden, in het dagelijksch leven toeval genoemd;

d. niet bekende oorzaken.

Behoort nu de werkman voor het uit alle evengenoemde oorzaken voortspruitende geheele of gedeeltelijke verlies van inkomen schadeloos gesteld te worden?"

Over het geval *a* glijdt de mem. v. toel. dan vluchtig heen. Volgens de bestaande wet heeft de werkman dan reeds recht op schadevergoeding; alleen levert de toepassing al te veel moeilijkheden op.

Doch sub *b* is een ander geval. De mem. v. toel. zegt hieromtrent o. m.: „Duidelijk is het, dat de werkman geen recht op schadeloosstelling heeft, noch behoort te hebben, waar hij *opzettelijk* een ongeval teweeg brengt. Maar met *schuld* aan de zijde van den werkman is het een gansch ander geval." En dan betoogen de stellers, dat het onbillijk zou zijn, dat zijn schuld in alle gevallen recht op uitkeering uitsluit; dat iemand, die veel met het gevaar omgaat, ook lichter aan dat gevaar gewent, het niet meer zoo ziet; dat in industriën met veel machineriën de werkman de gevolgen van zijn daad niet goed meer kan overzien; dat de werkman uit zucht om zijn taak spoedig af te doen een ongeval kan krijgen, dus met het doel en de strekking om het bedrijf te bevoordeelen; dat de werkman arbeidt overeenkomstig de bevelen van een ander en eindelijk, dat menig ongeval zijn grond vindt in vermoeidheid en overspanning. „Ter vermijding dezer moeilijkheden verdient het aanbeveling, om den werkman steeds een recht op schadevergoeding toe te kennen, zoolang niet van opzet zijnerzijds is gebleken."

Ad. *c* en *d* (overmacht of toeval en onbekende oorzaken) zegt de mem. v. toel., dat deze oorzaken buiten het doen of laten van werkgever of werkman liggen; dat in deze gevallen de werkman dient schadeloos gesteld worden, nemen de stellers stilzwijgend aan. Zij konkludeeren uit al het voorgaande de billijkheid, om den werkman vergoeding te geven voor een ongeval, hem in de uitoefening van het bedrijf zonder zijn opzet (en niet tengevolge van zijn dronkenschap) [1]) overkomen.

Deze redeneering is, naar het mij voorkomt, volkomen juist. Daarop doorgaande zegt dan ook nog de mem. v. toel. terecht het volgende: „Het is in strijd met het rechtsbewustzijn, dat de werkman, wien in zijn bedrijf een ongeluk treft, hulpeloos en als een nutteloos werktuig

---

[1]) De kwestie der dronkenschap laat ik, na wat ik er boven over schreef, verder onbesproken.

op zijde wordt geschoven. Zijn arbeidsvermogen toch, dat bij een ongeluk geheel of ten deele te loor gaat, is in den regel de eenige bron van zijn inkomen en de volstrekte voorwaarde van zijn bestaan. Doch het is tevens een gemeenschappelijk belang der nijverheid, hetwelk regeling eischt, want de ongelukken, die, niettegenstaande alle voorzorgen, steeds zullen blijven voorkomen, moeten als praktisch onvermijdelijk worden aangemerkt en de schade, daaruit voortvloeiende, behoort tot de noodzakelijke kosten der produktie, m. a. w. de risiko is eene aan de produktie inherente risiko en moet door haar zelve worden gedragen."

Ofschoon in de Nota van inlichtingen op de adressen de Regeering nogmaals haar standpunt, om zelfs bij grove schuld — behalve *opzet*, doch met inbegrip van roekeloosheid en onvoorzichtigheid, — uitkeering te doen, handhaaft, verscheen in het gewijzigd ontwerp een nieuw artikel 2, waarin dat standpunt m. i. voor een deel wordt prijsgegeven. Als een ongeval, den werkman *in de uitoefening van zijn bedrijf* overkomen, wil het eerste lid van dit artikel beschouwd zien een ongeval, hetwelk hem getroffen heeft gedurende den werktijd of terwijl hij voor de onderneming arbeid verrichte, ook terwijl hij in de werkplaats of een andere hem aangewezen plaats schafte; doch alleen in deze beide gevallen, *indien het ongeval niet het gevolg is van door hem verrichte handelingen, welke geen verband hielden met het in de onderneming uitgeoefende bedrijf òf hem niet veroorloofd waren.* Het tweede lid waarborgt den getroffene ondersteuning bij een ongeval ter gelegenheid van het verleenen van hulp aan een ander werkman, dien een ongeval dreigde of overkwam. Het derde lid van art. 2 stelt schadevergoeding in het vooruitzicht, indien het ongeval den werkman overkwam buiten den sub 1 bedoelden tijd, doch binnen het gebied der onderneming, terwijl hij zich naar of van het werk begaf; echter met dien verstande, dat hij zich bewoog *langs den gewonen of den daarvoor aangewezen weg, met voorkennis en goedvinden van den werkgever en het ongeval geen gevolg is van verrichtingen van den werkman, niet noodig om naar of van het werk te gaan.*

Men ziet hier het element van *schuld* door een achterdeur, of eigenlijk door de voordeur, weer binnenkomen.

Dat de wet alleen zal verzekeren tegen ongevallen, ontstaan in de uitoefening van het bedrijf, is aannemelijk. Een ongeluk, den arbeider overkomen in zijn vrijen tijd, hetzij in eigen huis, hetzij op de wandeling, hetzij waar dan ook buiten zijn beroepsarbeid, kan moeilijk vergoed worden langs den weg van de arbeidswetgeving. Waar de werkman, zich *buiten* het gebied der onderneming van of naar zijn werk begevende, een ongeluk krijgt, wordt de zaak echter reeds eenigzins anders. Er ware iets voor te zeggen, onder zekere omstandigheden den werkman ook dan schadeloos te stellen bij een ongeval, daar men toch het bedrijf niet kan uitoefenen, zonder zich te spoeden naar of van de plaats, waar het wordt uitgeoefend. Om praktische redenen, vooral de vrijheid, welke in dien tijd de arbeider geniet om zich op allerlei bijpaden te begeven, kan echter de weglating van deze faktor niet worden betreurd.

Binnen het gebied der onderneming dient echter de schadeloosstelling in alle gevallen, behalve bij *opzet*, onherroepelijk vast te staan. Kan geen

opzet worden *bewezen*, dan is er reden tot uitkeering. Niet zoozeer omdat zich geen bepaalde gevallen zouden kunnen voordoen, waarbij de arbeider eigenlijk geen schadevergoeding verdient, wegens zijn verregaand onverantwoordelijke handelwijze. Stel dat een timmerman bij het zetten van een dak over een paar daken klautert met het doel, een flesch jenever binnen te smokkelen, en daarbij verongelukt. Zoo iemand zou zeker weinig medelijden wekken, als hij zonder schadeloosstelling werd naar huis gebracht. Bij overlijden zou men alleen uit medegevoel voor zijn onschuldig gezin eenige uitkeering willen doen. Doch het bepaalde sub 1 en 3 van dit artikel is afkeurenswaardig en voor de arbeidersklasse onaannemelijk om de volgende redenen:

Ad. 1. Het verband van eenige handeling met de onderneming is doorgaans zeer moeielijk juist aan te wijzen of te beoordeelen. In tallooze gevallen zal, bij name wanneer het slachtoffer overleden is, de kwestie zeer moeielijk zijn op te lossen of de oorzakelijke handeling al of niet hieraan beantwoordde. De aanleidende oorzaak der handeling kan zijn een eigenaardigheid van het bedrijf of de werkplaats, zoodat de werkman *door* de uitoefening van dat bedrijf, lichtelijk geneigd moest zijn om er toe over te gaan. *Zelfs* de boven aangehaalde timmerman zou tot dat jenever-halen kunnen zijn uitgelokt door slechte weersgesteldheid, gemis aan anders hem verstrekte koffie of iets dergelijks, waartegen hij zich (ten onrechte ongetwijfeld, doch begrijpelijkerwijze) schadeloos meende te mogen stellen, met het oog op het voorbeeld, soms door den werkgever in zulke gevallen gegeven. Doch zoo komen tal van omstandigheden van minder scherp karakter voor, waarbij het verband moeielijk zal zijn aan te wijzen of te ontkennen. (Vliegen haalde in no. 262 van „De Soc. Demokraat" het voorbeeld aan van een jongen, die onder het koffiezetten een ongeluk krijgt. Stel u ook eens voor, dat eenige werklieden een ongeluk krijgen in een vertrek, niet bestemd voor schaftlokaal, doch even als zoodanig gebruikt wegens een ondragelijke atmosfeer in het gewone lokaal). Het gevolg zal zijn, dat plaats wordt gelaten aan de willekeur van een raad van beroep, grootendeels samengesteld uit leden der bezittende klasse. Omtrent wat al of niet veroorloofd is, zal het nog moeielijker worden te beslissen. Als de verongelukte dood is, kan men gemakkelijk zeggen, dat hem iets niet veroorloofd was, vooral waar vele werklieden nog den moed missen om flink tegen den werkgever te getuigen als het moet. Men kent het geval van de verongelukte Rotterdamsche gaswerkers, waarover de bourgeois-gemeenteraad dier stad moest oordeelen. Ieder die werkt, en vooral lang en zwaar werkt, doet wel eens iets, *moet* wel eens iets doen, waarbij hij zich minder strikt houdt aan wat hem veroorloofd of verboden is, of waarbij hem dat minder klaar voor oogen staat. Zelfs staatslieden overkomt dat, getuige de daad van den Petersburgschen gezant; doch deze personen lijden daarbij hoogstens gevaar hun betrekking, de werkman bovendien om er zijn leven bij te verliezen. Nog daarenboven hem te straffen in zijn schadeloosstelling, dat is in meeste gevallen hard en onbillijk.

Ad. 3. Hoe licht kan het niet vóórkomen, dat de „gewone" weg versperd is wegens de een of andere omstandigheid, dat er geen andere weg „aangewezen" wordt, dat de werkgever er niet aan denkt, welken

weg zijn werkvolk zal volgen en de werkman zich de moeite niet zal getroosten, eerst te vragen naar het goedvinden van den patroon. Dit vooral wat betreft groote industriëele ondernemingen, bouwwerken, graverijen, losserijen van goederen, enz. enz., wanneer ten minste in de laatste gevallen dit deel van het artikel kan worden toegepast; wat nog de vraag zal zijn, daar van een „gebied der onderneming" bij deze werken eigenlijk weinig sprake is. De laatste regels van deze alinea zijn ook bedenkelijk. Wanneer een werkman bijv. bij voorkeur over een sloot zal springen of over een schutting klimmen om van of naar de fabriek te gaan, zoodat hij zich onnoodig blootstelt aan verdrinken of vallen, dan is er reden om hem van deze manier van doen af te brengen. Zelfs zou er iets voor te zeggen zijn om hem te waarschuwen, dat hij de risiko voor zulke liefhebberijen niet vergoed krijgt. Maar het artikel zal dat laatste teweegbrengen in tal van andere gevallen, waarin van geen liefhebberij, doch slechts van bereidvaardigheid, toeval of iets dergelijks sprake is. Wil men in dezen geest bepalingen maken, dan dient men in de wet neer te schrijven, dat een werkgever verplicht is het gebruik van zekere wegen binnen het gebied zijner onderneming te verbieden en op duidelijke wijze te kennen te geven, dat de overtreder van zulk verbod in geval van een ongeluk van de voordeelen der wet is uitgesloten.

Uit het aangevoerde blijkt echter, dunkt mij, dat de voorstellers het beginsel, hetwelk zij belijden in de mem. v. toelichting, in het gewijzigd ontwerp niet getrouw zijn gebleven en wel degelijk in zekere gevallen de „schuld" van den werkman als reden van achteruitstelling doen gelden, buiten opzet en dronkenschap om.

Ook hierin valt dus te konstateeren, dat de Regeering meer de werkgevers dan de werklieden begunstigt, daar de patroon burgerrechtelijk alleen aansprakelijk is voor bepaalde schuld in den zin van *opzet* en de arbeider reeds gestraft wordt wegens schuld in den zin van *roekeloosheid* en *lichtzinnigheid*. Toch is in beide gevallen het *groote* nadeel aan den kant der arbeiders, daar zij hun lijf er aan wagen en in *ieder* geval dus het gelag betalen. En dat zeker niet uit liefhebberij om van de verzekering te profiteeren! De heer Tutein Nolthenius wijst er in zijn geschrift over de Duitsche Ongevallenwet bovendien op, dat uit de statistiek der ongevallen in dat land blijkt, dat de *roekeloosheid* geen overwegende factor is in de praktijk der verzekeringswet; wel onervarenheid en onattentie, gevolgen dus voor een deel van den langen werktijd en het haastige werk.

Wij komen nu aan een derde hoofdgebrek in de wet, n.l. den geringen omvang der verzekering. Uit de volgorde, waarin ik de gebreken behandel, volgt reeds, dat ik dit laatste geen *overwegend* gewicht toeken. De hoofdzaak is het beginsel, de goede geest, die er in doorstraalt, omdat met de latere aanvullingswetten ongetwijfeld op den bestaanden grondslag zal worden voortgebouwd.

Doch desalniettemin is de geringe omvang een wezenlijk gebrek, dat zeer goed had kunnen worden vermeden. Na de verschijning van het voorloopig verslag is de Regeering in zekeren zin reeds vooruitgegaan. In haar eerste ontwerp was, behalve van die, waarin een krachtwerktuig

werd gebruikt, slechts sprake van een 25-tal bedrijven. In het gewijzigd ontwerp verschenen behalve die, gedreven met motoren, 57 bedrijven. Doch na de opmerking in het voorloopig verslag, dat het toch wel wat mal was, den landbouw met krachtwerktuigen in de verzekering op te nemen en de andere buiten te sluiten, terwijl het gevaar van het omgaan met paarden en gehoornd vee juist veel gevaar oplevert, hakte de Regeering de knoop maar door en nam den geheelen landbouw op?.... neen, voerde dit gewichtige bedrijf eenvoudig geheel van de lijst af!

Met het landbouwbedrijf zijn tal van andere bedrijven buiten de wet gelaten.

Landbouw, veeteelt, tuin- en boschbouw, bakkerijen zonder krachtwerktuigen, konfektiemagazijnen (wel thuiswerkers, doch geen kleermakers); voorts handelsreizigers, magazijnbedienden en -knechts, voor zoover ze aan geen verzekeringsplichtig bedrijf zijn verbonden; ook de arbeiders op korenpakhuizen, die blootstaan aan het gevaar van vallende voorwerpen en andere gevaren, zijn voor zoover ik kan nagaan niet bedoeld. Geen der huisbedienden, waaronder koetsiers en palfreniers, zijn in het ontwerp opgenomen. Geen verpleger of verpleegster zal er van profiteeren. Van de visscherlieden zijn alleen diegenen opgenomen, welke op de binnenwateren, met inbegrip der Zuiderzee, hun gevaarlijk beroep uitoefenen. Ook zijn zoo goed als alle schippers uitgesloten.

Hoe verdedigt de Regeering deze uitsluiting in de mem. v. toel.? Hiermede, dat de wetgever den voet zet op een ten onzent onbekend terrein en dat het beter is, te beginnen met een beperkt gebied om later tot uitbreiding over te gaan. En de voorstellers trachten de industriëelen lekker te maken, door te zeggen: „Aan deze wijze van handelen is het voordeel verbonden, dat de verzekering zoo goedkoop mogelijk kan zijn, daar een beperkt gebied gemakkelijk te overzien en na te gaan is.'' Men zou zoo zeggen, dat de administratie naar evenredigheid goedkooper wordt, naarmate het gebied *grooter* wordt. Waarin nu de goedkoopte van het beperkte gebied zit, is niet duidelijk.

Maar wel is duidelijk, dat het terrein in *Europa* niet onbekend is en dat men van meergevorderde landen de ervaring zou kunnen overnemen. In Zwitserland zijn bijv. *alle* loontrekkenden (behalve de losse arbeiders of arbeidsters, die gemeentelijk of kantonnaal moeten verzekerd worden) opgenomen. In Duitschland zijn verzekerd de fabrieksarbeiders, de mijnwerkers en bouwvakarbeiders, beambten van spoorwegen, post en telegrafie, leger en marine (nevenbedrijven), baggerwerkers, binnenl. scheepvaarders, arbeiders aan het vervoerwezen, pakhuisknechten, laders en lossers en de land- en boschbouwarbeiders. Ook in Oostenrijk zijn tenminste reeds lang de landarbeiders opgenomen in de verzekering. Het is duidelijk, dat door de uitsluitingen de meerderheid der Nederlandsche arbeiders weer *niet* verzekerd wordt. Volgens de beroepstelling 1889 waren er werkzaam in de landbouwbedrijven 524.624 personen. Trekt men daar de eigen- en huurboeren, alsmede de veenarbeiders (die volgens het gew. ontwerp gedurende dien arbeid verzekerd zullen zijn) af, dan blijft er toch altijd nog een respektabel getal over. En dan al die anderen!

Ten opzichte der zeevisscherijen kan men een uitzondering maken,

daar dit bedrijf ongetwijfeld een bizondere regeling vereischt; doch de andere bedrijven hadden zeer goed terstond kunnen worden opgenomen. En de beroepen, die men niet onmiddelijk kon opnemen — als de zeevisscherijen dan bijv. — had men toch alvast in de wet kunnen noemen. Terecht werd in de afdeelingen opgemerkt, dat een maatregel van bestuur hen spoediger tot hun recht zal brengen dan een aparte nieuwe wet. In Duitschland liepen de opvolgende wetten nog vrij vlug van stapel; toch duurde het van 1884 tot 1887 eer de tegenwoordige verzekeringsplichtige bedrijven waren opgenomen. Hier kan het best ééns zoo lang duren!

Doch het ergste is nog, dat de uitvoering der wet door al die uitsluitingen zeer zonderling zal worden. Wel worden arbeiders, die voor een verzekeringsplichtig bedrijf loopwerk doen, dat in verband staat met het bedrijf, geacht verzekerd te zijn (art. 11), zooals een muldersknecht die zakken meel vervoert. Doch als een werkman van een verzekeringsplichtig bedrijf een ongeluk overkomt in een soort van arbeid, die *niet* in de termen valt, dan ontvalt hem de uitkeering.

„Zoo zal bijv. een timmermansknecht, die op het oogenblik van het ongeluk niet in het bedrijf werkte, maar als dienstbode werkzaam was, geen aanspraak hebben op schadeloosstelling." (Mem. van toel.) Volgens deze lezing zal de timmerknecht, die even voor de vrouw van den baas een paar gordijnen ophangt of op een karwei de meid ergens helpt bijkomen, in geen van beide gevallen verzekerd zijn tegen een ongeval. En toch heeft hij te gehoorzamen als de patroon gelast! (De Reg. drijft dit stelsel tot in het belachelijke en verklaart zelfs, dat wanneer een fabrikant een huis laat zetten door zijne werklieden, dezen niet verzekerd zullen zijn, alleen omdat ze in een ander verzekeringsplichtig bedrijf werkzaam zijn. En dit om de berekening van het gevarenpercentage. Alsof de patroon in zulk een geval, bijwijze van boete, niet kon bijbetalen, wat hij volgens een bedrijf met hooger gevarenpercentage had moeten storten!) Elk, die eenigzins op de hoogte is, weet, hoe ontelbaar vele gevallen zich op deze wijze kunnen voordoen. De werkman mag, als dit ontwerp ongewijzigd wet wordt, wel weten wat hij doet in zijn dagelijkschen arbeid.

Ik wil nu niet afdalen in onderdeelen; tijd en ruimte beletten mij zulks. Doch ik wil er op wijzen, dat de Regeering wel gedacht heeft aan seizoen- en ook aan losse arbeiders; voor de eersten zal bij een afzonderlijke maatregel van bestuur een regeling worden getroffen en de premiën voor de laatsten *hoopt* de Regeering met toepassing van den „gewonen regel" in te krijgen.

Doch hoe de wet ten opzichte der diamantnijverheid zal worden toegepast, dat is nog duister, tenzij de juweliers eenvoudig tot premiebetaling worden verplicht. Met de loonsberekening zal het wel gaan; ook wanneer de werkman soms *f* 6.— per dag verdient en soms niets. Personen die meer dan *f* 4.— per dag verdienen, vallen buiten de verzekering. Doch de Regeering stelt ten opzichte der bootwerkers voor het jaarloon van dergelijke arbeiders te deelen door 300. Daarvoor is in art. 8 een afzonderlijke alinea (II) ingediend. (Alleen vereischt dit lid eenige redaktiewijziging). Dit kan ook toegepast worden op de diamantwerkers. Doch het is de vraag of voor de diamantnijverheid

niet een afzonderlijke regeling voor de inning der premie noodig zal zijn.

Ik heb hiermede, meen ik, in hoofdtrekken het ontwerp der Ongevallenwet besproken. Systematisch het ontwerp uiteenzetten achtte ik niet noodig, daar reeds elders de hoofdinhoud werd medegedeeld en ook uit bovenstaande beschouwingen de voornaamste bepalingen zijn op te maken. Nog een enkel woord echter over de *organisatie* der verzekering en de oppositie daartegen in de adressen

In Duitschland heeft men een aantal beroepsvereenigingen van patroons, die onder Staatskontrôle hebben te zorgen voor de verzekering; terwijl in ons ontwerp de Rijksverzekeringsbank het eenig orgaan is. De arbeiders hebben m. i. er belang bij, dat het door de Reg. gehuldigde systeem behouden blijft. Men kan zeggen, dat de beroepsgenootschappen veel meer geprikkeld worden om zuinig te beheeren en dat dezen, op Duitsche leest geschoeid, ook veiligheidsmaatregelen kunnen voorschrijven. Maar daar staat tegenover, dat in Duitschland van den kant der arbeiders ook vele klachten worden gehoord over de wijze, waarop de organen der beroepsvereenigingen de aanspraken op schadeloosstelling beoordeelen. [1]) Deze organisaties hebben direkt belang bij de uitkeeringen en dat is een onzuivere toestand. Een veelvuldig beroep op scheidsgerechten of Raden van beroep maakt de uitvoering der wet lastig, en hoe dezen er zullen uitzien ligt nog in 't duister. In Duitschland worden ze samengesteld op een voor de arbeiders ongunstige wijze. Omgekeerd kan het stelsel der Reg. te bureaukratisch werken en het zal er van afhangen, hoe bij algemeene maatregel van bestuur (waarom niet terstond in de wet?) de Raden van beroep zullen worden samengesteld. Doch in de gegeven omstandigheid komt mij de Regeering in een aan haar ondergeschikte Bank beter te kontroleeren voor.

De heeren Stork c. s. wenschen de verplichting tot uitkeering vastgesteld te zien, doch de wijze waarop de groote ondernemers de zaak regelen, aan dezen te zien overgelaten. En zij profiteeren van de halfslachtigheid van het ontwerp, dat slechts na 3 weken een te gering bedrag uitkeert, en de aansprakelijkheid der patroons grootendeels heeft overboord geworpen. Ook geuren de Storks met een lijstje van invalieden, die nu nog werken, ondanks hun invaliditeit, en het volle of hooger loon verdienen. Men zal over het laatste echter alleen kunnen oordeelen als men weet, waarin de „zachte drang" bestaat, waarmee de heeren patroons de half- of heel invalieden weer aan den arbeid krijgen. En terecht wijzen de ministers er op, dat zulke werklieden dan ook levenslang afhankelijk blijven van den werkgever.

Het systeem der regeling behoort m. i. te worden gehandhaafd. Doch groote verbeteringen dienen te worden aangebracht, wil de wet in de praktijk voldoende werken. Zooals zij er ligt, is zij het onbeholpen produkt van een vreesachtige en kapitalistenbelangen ontziende Regeering, die voor de arbeiders wat wil doen, doch te veel de werkgevers moet naar de oogen zien. Trouwens op zich zelve het produkt van een plutokratisch kiesrecht, laveerende met een daaruit voortgekomen Kamer.

---

[1]) De heer Nolthenius betoogt op pag. 54 van zijn boekje kleinheid van den graad der invaliditeit. Zou die ook op deze wijze verklaarbaar zijn?

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 078182703